วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

(JMBR : Journal of MCU Buddhist Review)

ISSN 3027-7450 (Online)

ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2568)

Vol. 9 Issue 3 (September- December 2025)

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

79 หมู่ 1 ถ.พหลโยธิน ต.ลำไทร อ.วังน้อย

จ.พระนครศรีอยุธยา 13170 โทร. 092-556-4635

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
Journal of MCU Buddhist Review
ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 (กันยายน- ธันวาคม 2568)
Vol. 9 Issue 3 (September- December 2025)
ISSN 3027-7450 (Online)

วัตถุประสงค์ของวารสาร

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิตพุทธเชิงบูรณาการให้แพร่หลาย

2. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อนำไปสู่การสร้างปัญญาการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาหาทางออกแก่ชีวิตและสังคม

3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ นวัตกรรมทางการวิจัยและวิชาการ ในสาขาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นต้นแบบหรือแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ ผู้นิพนธ์ภายในจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงานที่จัดทำวารสาร ผู้นิพนธ์ภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายภายในหน่วยงานที่จัดทำวารสาร และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มข้นในการประเมินคุณภาพบทความก่อนออกตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะหรือประเด็นของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่บทความไม่ตรงกับแนวทางหรือรูปแบบของวารสาร หรือบทความไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) บทความจะถูกตรวจประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) 3 ท่าน โดยจะมีการปิดบังรายชื่อของเจ้าของบทความและผู้ประเมิน ปัจจุบันทางวารสารได้ยกเลิกการเผยแพร่ในลักษณะรูปเล่มเอกสารวารสาร โดยจะเน้นการเผยแพร่ในระบบออนไลน์เท่านั้น ท่านสามารถดาวน์โหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่ https : //so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb

การได้รับการเผยแพร่บทความแบบออนไลน์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ รูปแบบบทความของทางวารสาร บทความวิชาการ หรือ บทความวิจัยต้องยึดตามหลักเกณฑ์แบบฟอร์มหรือเงื่อนไขของวารสารอย่างเคร่งครัด และต้องยึดหลักเกณฑ์จรรยาบรรณหรือ

จริยธรรมของการวิจัย ในขณะที่ส่งบทความเข้าสู่ระบบหรือกระบวนการของทางวารสาร ห้ามผู้เขียนส่งบทความไปที่วารสารอื่นๆ ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยนำเสนอเผยแพร่ซ้ำซ้อนหรือกำลังอยู่ในระหว่างเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่นใดๆ มาก่อน ยกเว้นได้รับการยกเลิกเป็นลายลักษณ์อักษรจากทางวารสารเท่านั้นจึงจะนำบทความไปยื่นเสนอในวารสารอื่นๆ

ผลการศึกษาที่นำเสนอหรือที่ค้นพบ ทรรศนะความเห็น มุมมอง เนื้อหา หรือข้อความที่ปรากฏในบทความของผู้เขียนใดๆ ที่ได้รับการเผยแพร่สาธารณะแล้วให้ถือเป็นความยินยอม รับทราบและเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความเท่านั้น และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

ขอบเขตของวารสาร

รับบทความที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี แนวทางด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด แนวทางวิถีการดำเนินชีวิต การแสวงหาปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

กำหนดออกเผยแพร่ 3 ปักษ์ทุกๆ 4 เดือน (พ.ศ. 2568)

ปักษ์ที่ 1 มกราคม-เมษายน **จำนวน 35 บทความ**
ปักษ์ที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม **จำนวน 35 บทความ**
ปักษ์ที่ 3 กันยายน-ธันวาคม **จำนวน 35 บทความ**

ประเภทของบทความ

รับบทความเกี่ยวกับเนื้อหาในด้านสาขามนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ดังนี้

1. บทความวิจัย 2. บทความวิชาการ 3. บทวิจารณ์หนังสือ

สังกัดวารสาร

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ 79 หมู่ 1 ถนนพหลโยธิน ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170 โทร. 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006

บรรณาธิการ (Executive Editor)

รศ.ดร. ณัทธีร์ ศรีดี Assoc. Prof. Dr. Naddhira Sridee
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University
โทรศัพท์ : 084-451-9351 E-Mail : Kratai_im@yahoo.com

หัวหน้ากองบรรณาธิการ (Chief Editor)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, (ตุนิน) ผศ.ดร. Phramaha Duangden Tunin, Assist.Prof. Dr.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University
โทรศัพท์/Line : 092-556-4635 E-Mail : Duangden.tun@mcu.ac.th

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

1. พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. พระเมธีวรญาณ, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระครูสิริรัตนบัณฑิต, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม, รศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาบุญเกิด ปญฺญาปวุฑฺฒี, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
10. ศ.ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
11. รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. รศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล
13. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส มหาวิทยาลัยศิลปากร
14. รศ.ดร. ธีรโชติ เกิดแก้ว มหาวิทยาลัยหัวเฉียว เฉลิมพระเกียรติ
15. รศ.ดร. อำพล บุดดาสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
16. รศ.ดร. วินิจ ผาเจริญ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
17. รศ.ดร. นิศานาจ โสภาพล มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
18. ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ มหาวิทยาลัยศิลปากร
19. ผศ.ดร. มนตรี สิระโรจนานันท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
20. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
21. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
22. ผศ.ดร. จิดาภา เร่งมีศรีสุข มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
23. ดร. ภัทธิดา แรงทน ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Assistant Editors)

1. พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ : 082-707-0588 E-Mail : Rong2553@yahoo.com
2. พระอนันต์ สุรเตโช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ : 096-790-7373 E-Mail : anansuratecho@gmail.com

ออกแบบปก (Cover Designed)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ผศ.ดร. โทรศัพท์/Line : 092-556-4635

จัดรูปเล่ม (Content Designed)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ผศ.ดร. และ พระอนันต์ สุรเตโช โทรศัพท์/Line : 096-790-7373

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ (Journal of MCU Buddhist Review) ย่างเข้าสู่ปีที่ 9 และฉบับนี้เป็นปักษ์ที่ 3 (กันยายน- ธันวาคม 2568) ซึ่งทางคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาภายนอกของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ ตัวอย่าง เช่น

บทความ เรื่อง **สภาพปัญหา รูปแบบ และเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย** โดยมีผู้วิจัยได้แก่ **คุณดิฐภัทร บวรชัย และคณะ** ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึง 1) สภาพปัญหาและรูปแบบการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ คือ ยากต่อการตรวจจับผู้กระทำผิด ความไม่เท่าทันดิจิทัลของประชาชน ความล่าช้าของระบบติดตามอาชญากรรมและรูปแบบของอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์มี 17 รูปแบบ สะท้อนถึงความหลากหลายและพลวัตของพฤติกรรมอาชญากรรมในยุคดิจิทัล 2) ปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์มี 6 เงื่อนไข คือ 1) แรงจูงใจภายในของเหยื่อ 2) ความไม่รู้เท่าทันเทคโนโลยี 3) การเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของเหยื่อ 4) ความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม 5) สภาพเศรษฐกิจและข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน และ 6) ความล่าช้าและข้อจำกัดในกระบวนการยุติธรรม ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานที่เป็นปัญหาอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการบังคับใช้กฎหมาย นำไปสู่การสังเคราะห์การป้องกันปัญหาอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ 2 แนวทาง ได้แก่ 1) แนวทางสำหรับเจ้าหน้าที่ตำรวจจะเป็นการเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการใช้กฎหมายผ่านสื่อการเรียนรู้ออนไลน์รูปแบบวีดีโอถ่ายทอดความรู้จากเจ้าหน้าที่ผู้มีความเชี่ยวชาญเพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา 2) แนวทางสำหรับประชาชนเน้นสร้างความตระหนักผ่านคลิปวีดีโอละครสั้นที่มีความเพลิดเพลิน เนื้อหาเข้าใจได้ง่าย ใช้การถ่ายทำในรูปแบบ Two Short in Frame ช่วงท้ายคลิปสรุปสถานการณ์ด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ

บทความ เรื่อง **พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง** โดยมีผู้วิจัยได้แก่ **คุณพวงบุปผา หนูรัก และคณะ** ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึง 1) การดูแลสุขภาวะของผู้ป่วยมะเร็งในระบบสุขภาพปัจจุบันยังเน้นการรักษาเชิงชีวภาพเป็นหลัก ขาดการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ส่งผลให้ผู้ป่วยต้องเผชิญกับผลข้างเคียงทั้งทางกายและใจ ตลอดจนภาระค่าใช้จ่ายและข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการ 2) การดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมที่บูรณาการหลักโพชฌงค์ 7 อิทธิบาท 4 และหลักคำสอนอื่น ร่วมกับแนวทางแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม ซึ่งผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าเป็นวิธีการดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบองค์รวมในทุกมิติ อันสอดคล้องกับ แนวทางการแพทย์แบบเน้นผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง

และยังสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ 3) พุทธบูรณาการในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง โดยการนำหลักธรรมมาบูรณาการใช้ร่วมกับวิธิปฏิบัติทางการแพทย์ แบบประหยัด เรียบง่าย หาได้ง่าย พึ่งตนเองได้ ไม่มีโทษ เป็นการปฏิบัติทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาไปด้วยกัน ทำให้มีประสิทธิภาพสูงในการดูแลสุขภาวะของผู้ป่วยมะเร็งทุกมิติ

บทความ เรื่อง **พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์: การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา** โดยมีผู้วิจัยได้แก่ **พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี) และคณะ** ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึง 1) ความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาจากรากฐานความเชื่อจาก 3 ศาสนาหลัก คือ (ก) ศาสนาผี ประกอบด้วยสัตว์ กบ, ช้าง เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และสตรีผู้มี สถานะสูง เป็นผู้นำพิธีกรรม (ข) ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ประกอบด้วยสัตว์ คือ ช้างเป็นพาหนะของเทพและเชื่อมโยงกับตำนาน และสตรีมีบทบาทในพิธีกรรม สัญลักษณ์เน้นการเกื้อหนุนกันระหว่างเพศชาย และเพศหญิง (ค) พระพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วยสัตว์ในชาดก เป็นสัญลักษณ์ของคุณธรรมและความบริสุทธิ์ และสตรีที่มักถูกมองเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้สนับสนุนให้บุรุษบรรลุเป้าหมาย 2) การพัฒนาการเรียนรู้ควรามศศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี คือ (ก) ระดับชุมชน ผ่านแนวคิดเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ คือ ความเชื่อเรื่องปลาตะเพียน ถูกพัฒนาสู่วัตถุมงคล และวัฒนธรรม สื่อถึงคุณธรรมและสตรีศักดิ์สิทธิ์ผ่านเรื่องเล่าของพระนางสร้อยดอกหมากและแม่นางปลื้มถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม และงานศิลปะ (ข) ระดับสถาบัน ผ่านแนวคิดเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์คือการฟื้นฟูวัดที่เกี่ยวกับสัตว์ เช่น ช้าง เพื่อให้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติ และสตรีศักดิ์สิทธิ์คือการยกระดับตำนาน เช่น พระนางสร้อยดอกหมาก ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน และคุณค่าทางจิตวิญญาณ เพื่อลดภาพความงมงาย 3) การนำเสนอสู่การเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี คือ (ก) การเรียนรู้ผ่านมิติประวัติศาสตร์ ช้างเผือกที่มีสถานะเทียบเท่าเทพเจ้าและคนกับคนผ่านการนำเสนอบทบาทสตรีทั้งในฐานะวีรสตรี (ข) การเรียนรู้ผ่านมิติวัฒนธรรม ผ่านการพัฒนาช้างจากสัญลักษณ์ชั้นสูงสู่การท่องเที่ยวเชิงอัตลักษณ์ เช่น ปางช้างอยุธยา และออกแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีชีวิตและเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยสตรีในประวัติศาสตร์

บทความ เรื่อง **การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของ เอส. เอ็น. โกเอ็นก้า** โดยมีผู้วิจัยได้แก่ **พระรามจันทระ ประสาท สมคฺคาราโม (กะหาร) และคณะ** ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึง 1) แนวทางการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธมีพื้นฐานอยู่บนการตระหนักรู้ถึงธรรมชาติของชีวิตที่ไม่เที่ยง การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ช่วยให้เกิดความสมดุลและความสงบภายใน 2) วิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าวิถีปฏิบัติของศูนย์วิปัสสนาโกเอ็นก้ามุ่งเน้นการเจริญสติด้วยอานาปานสติ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อนและปราศจากพิธีกรรม โดยมีระยะเวลาฝึกอบรมตั้งแต่ 3-10 วัน โดยเน้นการสังเกตลมหายใจและพัฒนาสมาธิ 3) บูรณาการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนววิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า มีการใช้แนวคิดอริยสัจ 4, เบญจศีล-เบญจธรรม, ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา

ในการสร้างความเข้าใจชีวิตที่สมบูรณ์แบบ 4) องค์ความรู้เกี่ยวกับการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า

บทความ เรื่อง **การดำเนินชีวิตแบบอิคิไกในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท** โดยมีผู้วิจัยได้แก่ **คุณอุไรวรรณ์ จิระวัฒน์พงศา และคณะ** ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึง อิคิไกสามารถอธิบายได้ในสองมิติ ได้แก่ แนวคิดองค์ประกอบสี่ด้านที่ช่วยค้นหาเป้าหมายของชีวิต และแนวคิดเสาหลักห้าประการซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมาย ประกอบด้วย 1) การเริ่มต้นเล็กๆ 2) การปลดปล่อยตนเอง 3) ความสอดคล้องและยั่งยืน 4) ความสุขกับสิ่งเล็กๆ 5) การอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ โดยบทความนี้เลือกใช้แนวคิดเสาหลักห้าประการเป็นกรอบวิเคราะห์หลัก และเปรียบเทียบกับหลักอิทธิบาทสี่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าแนวคิดทั้งสองมีความสอดคล้องกัน โดยฉันทะสัมพันธ์กับการเริ่มต้นเล็กๆ และความสุขกับสิ่งเล็กๆ วิริยะเชื่อมโยงกับการปลดปล่อยตนเอง วิมังสานำไปสู่ความสอดคล้องและยั่งยืน และจิตตะสะท้อนถึงการอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจให้เป็นรูปธรรม บทความได้นำเสนอกรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่ พ่อครัวซูชิระดับตำนานชาวญี่ปุ่นวัย 99 ปี ผู้ที่แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้เสาหลักของอิคิไกและอิทธิบาทสี่ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการแนวคิดทั้งสองก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงปรัชญาญี่ปุ่นและหลักพุทธธรรม และเป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีจุดมุ่งหมายด้วยความสุขและสมดุลในสังคมร่วมสมัย

บทความ เรื่อง **รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่** โดยมีผู้วิจัยได้แก่ **พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปุญฺโญ (การัตน์) และคณะ** ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึง 1) แนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ เป็นการนำเสนอแนวทางใหม่ให้สอดคล้องกับสมัยที่เปลี่ยนแปลง โดยวิธีการรูปแบบใหม่มาใช้เป็นเครื่องมือหลัก 5 ประการ การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย, การใช้หลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญหาสังคม, การสร้างชุมชนชาวพุทธ, พุทธสหวิทยาการ, และการใช้สื่อดิจิทัล 2) รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มุ่งเน้นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับสู่แก่นแท้แห่งการปฏิบัติ เพื่อธำรงรักษาพระพุทธศาสนา 4 รูปแบบ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด, การถือธุดงควัตร, การจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ, การสร้างศาสนทายาทอย่างมีคุณภาพ 3) การวิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ เป็นการนำหลักปฏิบัติของท่านมาประยุกต์สู่กระบวนทัศน์ใหม่ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาปัญญา การธุดงค์เป็นวัตรเป็นการเชื่อมโยงกับการดูแลสุขภาพจิต โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทในการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ขณะที่การจาริกสถานที่ต่าง ๆ ถือเป็นบริการวิชาการเชิงจิตวิญญาณ ที่ช่วยขยายการเข้าถึงพระพุทธศาสนาสู่กลุ่มสังคมกว้างขวาง ส่วนการสร้างศาสนทายาทคุณภาพนั้น เน้นการหล่อหลอมผู้นำที่มีภาวะผู้นำเด่นชัดและความฉลาดทางอารมณ์สูง และใช้สื่อดิจิทัลในการเผยแผ่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด 4) องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ในรูปแบบของ SDAC Model ประกอบด้วย การตระหนักรู้ในตนเอง การฝึกอบรมศิษย์ให้มั่นคงในธรรม ปรับวิธีการสอนให้เหมาะสม และ การมีส่วนร่วมกับชุมชน

โดยรวมทั้งหมดจัดว่าเป็นผลงานที่ผ่านการพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องในเชิงวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ที่มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาระดับชาติและนานาชาติ โดยจัดการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืน ในฐานะบรรณาธิการของวารสารมีความเชื่อมั่นว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร และจะได้รับความไว้วางใจ และความเชื่อถือของนักวิชาการ ดังจะเห็นได้จากบทความที่นำมาเผยแพร่เป็นบทความที่มาจากหลากหลายสถาบันหรือหน่วยงาน มีทั้งบทความทางวิชาการที่เป็นภาคภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจำนวนมากได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการ เพื่อเข้าร่วมตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในวารสาร

ในนามกองบรรณาธิการ **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** ขอขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิชาการ ตลอดจนนิสิต นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้ส่งบทความวิจัย และบทความวิชาการ หรือบทวิจารณ์หนังสือเข้าร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ และกองบรรณาธิการหวังอย่างยิ่งว่าเนื้อหาในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน หากผู้อ่านจะมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวารสารนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กองบรรณาธิการขอน้อมรับ ด้วยความยินดียิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รศ.ดร. ณัทธีร์ ศรีดี)

บรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
วัตถุประสงค์วารสาร	ก
บทบรรณาธิการ	จ
สารบัญ	ฌ

บทความวิจัย : Research Articles

A Comparative Study of Buddha's Omniscience (Sabbaññutaññāṇaṃ) in the Patisambhidamagga and Abhidhamma	1-11
Toshik Raju Raut	
สภาพปัญหา รูปแบบ และเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย : The Conditions, Forms and Issues Regarding Becoming a Victim of Online Fraud Occurring in Thailand	12-30
ดิฐภัทร บวรชัย, ภีมพจน์ น้อมชอบพิทักษ์, ทักษณา เมฆไตรรัตน์, สุธรรม เชื้อประกอบกิจ, มนัสนันท์ กันทะสี, พิพัฒน์ จันทร์รวม, วรสรณ์ เนตรทิพย์, สุภรณ์ กิจชมภู และอิศราวุธ อ่อนน้อม : Dithapart Borwornchai, Phimphoj Nhomchopphitak, Thaksina Mektraitrat, Sutham Cheuaprakhobkit, Manasnan Kanthasi, Pipat Janruam, Worasorn Netthip, Subhorn Kitchombhu, and Isarawut Aonnom	
พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง : Integrated Buddhism for Holistic Health Care of Cancer Patients	31-45
พวงบุปผา หนูรัก, ประพันธ์ ศุภษร และ สมคิด เศษวงศ์ : Paungbupha Nurak, Prapan Supasorn, and Somkid Saetwong	
บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน : The Role of Fortune-Tellers to Affecting the Faith Promotion of Buddhists	46-57
ธันย์ธวิมนท์ เณรจาที และชมพูนุช ช้างเจริญ : Thatavimont Naanjate and Chompoonuch Changcharoen	

ศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี : Study of Buddhist Health Management Process of Ratchathani Asoke Community Ubon Ratchathani Province 58-73

พระอธิการธนิต ขนฺติพโล (มณีวงค์), พระครูธีรธรรมบัณฑิต (ศิริวัฒน์ วงศ์ษา) และ พระอธิการสุภาพร เตชธโร : PhraAthikarn Thanit Khantiphalo (Maneevong), Phrakru Theerathammabundit(Siriwat Wongsa), and Phraathikarn Suphaphorn Tejadharo

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมือง สมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ : The Integration of Buddhist Principles to Promote Right Livelihood in Phraek Sa Mai Sub-district Community, Muang District, Samut Prakan Province 74-89

พระครูสุวรรณสิทธิธาดา, พระธรรมวชิราจารย์ (สุชาติ กิตฺติปณฺโญ) และ เวทย์ บรรณกรกุล : Phrakhru Suwansitthithada (Suwichak Mahāvīro), Phradhammavachirajahn (Suchart Kittipañño), and Wate Bunnakornkul

การสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปณฺโญ) : The Development of a Model for Herbal Remedy Application for Diseases Related to the Earth Element at the Somdet Phra Phutthachan (Sanit Javanapañño) Herbal Research Center 90-101

พระครูวิจารณ์โกศล กนฺตธมฺโม (เพ็งพริ้ง), พระธรรมวชิราจารย์ (สุชาติ กิตฺติปณฺโญ) และ สุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์ : Phrakru Wichankosol Kantadhammo (Peangpring), Phra Dhamvajiracarya (Suchart Kittipañño), and Supitcha Pornpitchanarong

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์: การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา : Sacred Sites: Sanctification of Animals and Women in the Community of Chao Phya River Area, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province 102-116

พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี), พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ) และ เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย : Phramaha Pornchai Sirivaro (Sripakdee), Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai), and Penphan Fuangooloy

การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ : Development of Volunteer Spirit Behavior of Dhamma Missionaries in Buddhist Propagation Abroad 117-131

พระมหาไพฑูรย์ ปนฺตนนฺโท (วรรณบุตร) และ พระมหาวิเชียร สุธีโร (สิงห์คิบุตร) : Phramaha Paitoon Pantanando (Wannabud) and Phramaha Wichian Sudhiro (Singkiboot)

ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพาลบัณฑิตสูตร : An Analytical Study of the Characteristics of the Fool and the Wise Person in Bāla Paṇḍita Sutta 132-142

To Hoang Nam, พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ : To Hoang Nam, Phramaha Yutthana Narajettho, and Phramaha Chiravat Kantawanno

แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี : Guidelines for Promoting of Buddhist Propagation by Overseas Dhammaduta Bhikkhus in the Federal Republic of Germany 143-159

พระมหากิตติศักดิ์ กลฺยาณชโย (ยอดทองหลาง), พระมหาไพฑูรย์ ปนฺตนนฺโท และ พระสิทธิวัชรบัณฑิต (ปจจนฺตเสโน) : Phramaha Kittisak Kalayanachayo (Yodthonglang), Phramaha Paitoon Pantanando, and Phra Sitthiwacharabhandit (Paccantaseno)

ศึกษาวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเต๋า: การตีความทรรศนะเชิงคุณค่า : An Analytical Study of the Concept of Emptiness in Taoist Philosophy: An Interpretation from a Value-Oriented Perspective 160-172

ธนาธิป ฮาดเนาลี และ พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ (ชูศรี) : Dhanardhip Hardnaulee and PhraJaturong Ajarasupho (Choosri)

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม : Application of Buddhist Principles in Environmentally Friendlybusiness Operations 173-189

พระมหาวิเชียร สุธีโร (สิงห์คิบุตร), พระครูสุตรัตนบัณฑิต (ประยูร โชติวโร), พระมหาไพฑูรย์ ปนฺตนนฺโท (วรรณบุตร) และ พระครูสังฆกิจวิริยะ (ปราบศึก วิจิตรศักดิ์) : Phramaha Wichian Sudhiro (Singkiboot), Phrakhru Sutaratanabandit (Prayoon Chotiwaro), Phramaha Paitoon Pantanando (Wannabud), and Phra Khrusangkhakitviriya (Prabsuk Vijitsak)

การศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี : A Study on Preventive Measures Against the Violation of Monastic Discipline of Buddhist Monks in Ubon Ratchathani Province 190-102

พระพิพัฒธนกิตต์ กิตฺติวณฺโณ (วรรณภูมิ), พระอธิการสุภาพร เตชธโร และ นคร จันทราช : Phra Phiphatthanakit kittiwanno (Wanpham), Phra Athikarn Suphaphorn Tejadharo, and Nakhon Jantharach

บูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ : The Integration of Coexistence Patterns of Buddhists and Christians in Khao Kho District, Phetchabun Province 203-216

พระธนัช วิริโย (รุ่งโรจน์) และ พระปลัดธนเดช สมจิตฺโตม (สมบัติมา) : PhraTanut Wiriyo (Rungrot) and Phrapalud Tanadech Samachitto (Sombutma)

รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ : The Integration of Buddhist Principles for Improving the Quality of Life of the Elderly in Community, Muang District, Samutprakarn 217-232

พระครูปลัดจริยวัฒน์ (ยุทธนา ภทฺทญาโณ), พระธรรมวชิราจารย์ (สุชาติ กิตฺติปณฺโญ) และบุญชู พรพรหมพิพัฒน์ : Phrakhru Palad Chariyawat (Yutthana Phatthanachano), Phra Dhamvajiracarya (Suchart Kittipaññño), and Boonchu Pornprompipat

อิทธิบาท 4 กับการบูรณาการการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ : 4 Iddhipāda and the Integration of Political Science Pedagogy 233-247

นงลักษณ์ พันธุ์ธนะพฤฒ, พระครูปลัดธนภัทร อภิชาโน (วชระเมธากุล), ณัฐมน ตั้งพานทอง, พระมหาประวิทย์ วุฑฺฒิญาโณ (จำนิล), พระมหาจิรทิปต์ อาจิตฺตปุญฺโญ (สุขประเสริฐ) และธีรภัทร์ ทองเพ็ง : Nongluk Phanthanaphruet, Phrakhrupalad Thanaphat Aphijano (Wacharamethakul), Nattamon Thungphanthong, Phramaha Prawit Wutthiyano (Jamnil), Phramaha Jiratip Arjittapunyo (Sukprasert), and Teerapat Tongpeng

รูปแบบคติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน : Patterns of Stucco Buddha Statues in The Mekong Riverine Provinces of Upper Isan 248-259

กล้า ศรีเพชร, เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศึก, สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, กล้า สมตระกูล, วิศนี ศิลตระกูล เจียนหัว หวัง, สามารถ จันทร์สูรย์ และ จื้อหยง หลี่ : Kla Sriphet, Sitthisak Champadaeng, Chalermwong Thampichitsuek, Kla Somtrakool, Wisanee Siltragool, Jianhua Wang, Samart Chansoon, and Zhiyong Li

การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของ เอส. เอ็น. โกเอ็นก้า : Life Understanding in Buddhist Approach according to S. N. Goenka Vipassana Meditation Center 260-276

พระรามจันทระ ประสาท สมคฺคาราโม (กะหาร) และพระราชวินัยวชิรเมธี (สายรุ้ง อินฺทาวุโธ) : Phra Ramchandra Prasad Samaggaramro (Kahar) and Phra Ratchavinaivachiramethi (Sairung Intawutho)

บทความวิชาการ : Academic Articles

การดำเนินชีวิตแบบอิคิไกในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท : Ikigai Lifestyle from a Theravada Buddhist Perspective 1-15

อุไรวรรณ์ จิระวัฒน์พงศา, พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล), และพระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ): Uraiwan Chirawatpongsa, Phra Bhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul), and Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai)

การบูรณาการพรหมวิหาร 4 กับแนวคิดภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทย : The Integration of Four Brahmavihāras Dharma with Contemporary Leadership Concepts in Thai Society 16-30

ปารจรีย์ ปรมัตถ์เศรษฐ์ : Parajaree Poramataseth

แนวทางการส่งเสริมความกตัญญูกตเวทีในวิถีสังคมไทย : Integrating Concepts to Promote the Gratitude in Thai Society 31-46

วรรณี เฉิน : Wannee Chen

การพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ในอุปาทานปริปวัตตนสูตร : The Contemplation on the Five Aggregates of Clinging in the Upādānaparipavattana Sutta 47-60

พระอนันต์นัทธ์ พุทธพงศ์, พระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ และสุภาพรรณ เพิ่มพูล : Phra Anannat Putthapong, Phramaha Chiravat Kantawanno, and Supapan Permpool

การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตผ่านมุมมองพุทธเยียวยาในมิติเถรวาท : Life Resilience Building through a Theravada Buddhist Healing Perspective 61-75

ณัชปภา ประธานทิพย์ และมานัสต์ ดีศาสตร์ : Nachpapha Prathantip and Manat Deesart

หลักคำสอนทางศาสนาพุทธ-คริสต์เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา : The Teachings of Buddhism and Christianity to Promote the King's Philosophy 76-93

เจริญชัย พรไพรเพชร : Charoenchai Pornpraipetch

รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ : The Methods for Propagation of Buddhism by Phra Ajarn Mun Bhuridatto according to the New Learning Paradigm 94-107

พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปุญฺโญ (การัตน์) และพระราชสุทธิวชิรเมธี (ชัยยันต์ จตฺตาลโย) : Phramaha Boonpasid Nathapunyo (Karat) and Phrarajsuddhivajiramedhi (Chaiyan Jattanayo)

การเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ในบริบท : Soft Power the Dissemination of Modernized Morlam Culture in the Context of Soft Power 108-121

สุนทร ฝ่ายที, ไชยวัฒน์ ชุ่มนาเสียว, หอมหวล บัวระภา และ ราตรีศรีวิไล บงสิทธิพร : Soonthon faytee, Chaivat Chumnasiao, Homhuan Bua Rabha, and Ratrisrivial Bongsithiporn

องค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักพระวินัยปิฎก : The Dharma Subjects of a False Claiming a Superhuman Quality according to Principles in the Vinaya Pitaka 122-134

ภัทรชวนันท์ พัฒนธัญธนธรณ์, พระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ และ เสนาะ ผดุงฉัตร : Phatchawanan Phatthanathanyathanatorn, Phramaha Chiravat Kantawanno, and Sanoh Phadungchat

มุมมองชีวิต สิทธิ์การใช้ชีวิตและจริยธรรมการดำเนินชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์ : Life Perspectives, Rights of Life and Ethics of Christian Life 135-151

พระครูปลัดจามร กตคุโณ (ศิลปวิทยาดิลก) : Phrakrupalad Jamorn Kataguṇo (Silapavithayadilok)

ปฏิปทา 4: หลักธรรมที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน : The Four Paths: Principles of Dhamma Influence the Practice of Vipassana Meditation 152-164

พระสุขีศม สีลเตชปุตฺติโย (จิรมหาสุวรรณ), พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล) และ พระครูภาวนาวัฒนบัณฑิต วิ. (เจริญ มันจะนา) : Phra Sukheesom Silatechaputtiyo (Jiramahasuwan), Phra Bhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul), and Phrakhru Phawanawatthanabundit Vi. (Charoen Manjana)

วิเคราะห์การตีความชื่นชอบของเทวดาจากการกล่าวนามในมหาสมัยสูตร : An Analysis of Interpreting the Devatā Preferences from Their Names in the Mahasamaya Sutta 165-180

พระมหาเอกกวี ญาณวโร (แก่นวงษ์คำ), อธิเทพ ผาทา และ อำพล บุดดาสาร : Phramaha Eakawee Yanavaro (Kanwongkum), Atithep Patha, and Amphon Buddasarn

ศึกษาวิเคราะห์ขันธ์ 5 คือภาระ ในภารสูตร : An Analytical Study of the Five Aggregates as a Burden in the Bhāra Sutta 181-196

รวิวรรณ ปุณณาภิรมย์, อธิเทพ ผาทา และ อำพล บุดดาสาร : Ravivan Punnapirom, Athithep Phatha, and Amphon Buddasarn

หลักการและวิธีการปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ : Principles and Practices for Becoming an Ideal Heir in the Dhamma 197-209

พระครูภาวนาธีรวรคุณ วิ. (วรโท ธรรมชาติ) และ เบญจวรรณ กี่สุขพันธ์
Phrakhrupawwana Teerawarakun vi. (Warathorn Thammachad) and Benjawan Keesookpun

ศึกษาความสุขในจิตวิทยาเชิงบวก และ ความสุขในพระพุทธศาสนา : Studying Happiness in Positive Psychology and Happiness in Buddhism 210-219

นิติพัฒน์ บรรเจิดสุทธพล, พระครูภัทรธรรมบัณฑิต (เอกภัทร อภิฉนฺโท) และ ประสิทธิ์ แก้วศรี : Nitiphat Banjerdsuttapon, Phrakhru Phattharathammabandit, (Ekkaphat Abhichando), and Prasit Keawsri

การพัฒนาสตินทรีย์กับการตื่นรู้ของชาวพุทธ : Mindfulness Faculty Development with Awakening of Buddhist 220-234

มนต์นภา ก้อนดี, พระราชพัชรธรรมเมธี (ลักษณะ บุญคำ) และ พระครูสุตพัชรบัณฑิต (ธนกร สร้อยศรี) : Monnapa Korndee, Phra Ratphatcharathammethee (Laksana Boonkham) and Phrakhru Sutaphatcharabundit (Thanakorn Soisri)

A Comparative Study of Buddha's Omniscience (Sabbaññutaññāṇaṃ) in the Patisambhidamagga and Abhidhamma

[1]Toshik Raju Raut
[1]Ubonratchthani Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[1]Corresponding Author's Email: toshik12587@gmail.com
Received: September 19, 2025; **Revised:** December 4, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

Abstract:

This research has three objectives: 1) to study the Concept of Omniscience in General, 2) to analyze the Buddha's Omniscience as it appears in Buddhist philosoph,y 3) to compare the Omniscience in Paṭisambhidāmagga and Abhidhamma. To enhance the credibility of the study, the data have been analyzed through four methods: thematic, interpretive, comparative, and contextual analysis. It reveals the origin and contextual evolution of the concept of omniscience throughout the history of philosophy, religion, and theology in a broader landscape, such as Western and Eastern traditions. The primary concern of this research is the comparison of Patisambhidamagga and Abhidhamma. The study finds that Paṭisambhidāmagga demonstrates its omniscience in a step-by-step, progressive manner, presenting experiential and insight-based knowledge through meditation. On the other hand, Abhidhamma presents its depiction of omniscient expertise through the systematic and analytical description of the realities of the phenomenal world. This study provides a comprehensive understanding of the vast and multifaceted dimensions of the Buddha's omniscient knowledge, as little work has been done on the Theravada perspective of omniscience, particularly in the context of the Patisambhidamagga and Abhidhamma.
Keywords: Omniscience; Phenomena; Noumena; Sabbaññutaññāṇaṃ

Introduction:

Omniscience has been a widely debated concept throughout human civilization. A great deal has been discussed in religious, theological, and philosophical treatises. To be popular and impactful in society, many religious sects and their founders or teachers have attempted to declare themselves as omniscient authorities or omniscient teachers, such as Mahavira of Jainism in the east one of the examples of that and in the West, especially under the influence of Christian thought, it has become a critical subject in theological discussions. With the passage of time, the concept of Omniscience has become an inseparable attribute of the God of the Abrahamic religions, which has left no possibility of human attainment of Omniscience in Western culture. On the other hand, in Eastern thought, we see numerous options and figures representing human attainment of omniscient knowledge. The problem we encounter here is that we rarely get the general concept of omniscience and how it evolves over time. How the Buddhist Philosophy has defined it. As Patisambhidamagga and Abhidhamma have so insightful knowledge in Theravada literature, but still lack the encounter in intellectual scholarship to highlight their vast knowledge in Showing Buddha's omniscience. This research has examined how such varieties and evolution have occurred throughout the history of philosophical thought, including the influence of Buddhism.

However, some of the work, like that of Lakshman Pandey, has been done in the area of the Indian Concept of omniscience, which has discussed the Vijnanavada Buddhism and the Theravada Buddhist concept of omniscience, but it lacks the depth of scholarship in the area of Abhidhamma and Patisambhidamagga (Pandey, 1972). Paul Griffiths' (1990) research article focused solely on the Mahāyānasūtrālaṅkāra and its Commentaries, which examines the variety of terms of Omniscience related to Buddha's omniscience mentioned in the Mahāyānasūtrālaṅkāra and its Commentaries. Sara McClintock's (2010) work on Buddhist Omniscience primarily concerns the rhetorical explanation and discussion. Toshiichi Endo (2002), Buddha in Theravada Buddhism, has discussed the Buddha's attainments and apotheosis with the Theravada Conical Literature and its commentaries. Shinya Moriyama (2014) studied Prajñākaragupta's work on omniscience; her discussion mainly remains in Mahayana's interpretation of Buddha's Omniscience.

In Western ideas, the Omniscience theory evolved alongside the Abrahamic concept of God, where it was theorized that omniscience is an attribute of God, alongside the characteristics of omnipotence and omnipresence. It is a non-separable attribute of God. In Eastern ideas, we encounter two kinds of Omniscience: divine omniscience and Human attainment of omniscience. Under these two, we come across a lot of variations and theories of Omniscience. However, the most encountered terms are 'ātmājñāna', 'brahmajñāna', 'sarvajñāna' in the Indian philosophical tradition, which have given glimpses of the meaning of omniscience.

The reason to study this subject is to bring forth the evolution and impact of the concept of omniscience throughout the philosophical and cultural implications of this concept on Western and Eastern traditions in general outlook. Although in Western tradition a theological discussion had taken place on the idea of omniscience, most of these were sectarian explanations, there is a lack in the study of the origin and evolution of the omniscient concept in general, which could highlight the general conception of omniscience in overall philosophies of the West and the East that how passing pre-decedents discussion and myth have directed their impression on their upcoming generation of viewpoints. Even in Buddhist Philosophy, the overall view of the Buddhist approach to omniscience has been discussed so little, which could shed light on all existing interpretations of the various Buddhist Schools, such as Mahayana, Theravada, Vijnanavada, etc. Besides this, in Theravada literature, Abhidhamma and Paṭisambhidāmagga seem to be unexamined in showing the Buddha's attribute of all-knowing omniscience knowledge and its horizons. That is why this study is undermined in this direction.

Objectives

1.To study the Concept of Omniscience in General

2.To analyse the Buddha's Omniscience as it appears in Buddhist philosophy

3.To a comparative understanding of the Buddha's Omniscience as it appears in Paṭisambhidāmagga and Abhidhamma.

Research Methodology

This research methodology, "A Comparative Study of Buddha's Omniscience (Sabbaññutaññāṇaṃ) in the Patisambhidamagga and Abhidhamma", is qualitative documentary research. The methods are divided into the following steps:

Step 1: The data has been collected from various sources, such as primary and secondary sources like Scholarly articles, theses, and Books, where the subject of omniscience has been discussed to examine and understand the Concept of omniscience.

Step 2: The gathered data have been analyzed through thematic analysis, interpretive textual analysis, and context analysis.

Step 3: Organizing and refining gathered material to ensure clarity. Categorizing ideas and definitions for coherent analysis.

Step 4: To ensure credibility, the data has been gathered from reliable sources, including primary and secondary sources, as well as comparative traditions.

Step 5: Developing an overall framework linking the historical, philosophical, and textual perspectives. Interpreting texts comparatively while staying faithful to their doctrinal context.

Step 6: Identifying challenges in defining and measuring the extent of Buddha's omniscience. Addressing gaps in existing research, especially regarding Abhidhamma's contribution. The examined data has been organized according to the mentioned objectives.

Step 7: Summarised the research findings and discussed information based on the issues assigned.

Research Result

This Result is as follow:

Objective 1: The Concept of Omniscience in General. In research, findings indicate that Greek mythology does not mention an omniscient figure, as no single God, deity, or human possesses omniscient characteristics in any of the Greek mythical stories. However, glimpses of stepping stone ideas of omniscience can be seen in the theories of ancient Greek philosophers, such as Socrates, Plato, Aristotal, who describe 'true knowledge', the 'realm of ideas', and 'pure intellect', respectively. These ideas have been passed down to the upcoming generation, offering the possibility of all-knowing knowledge, and have become the foundation for theological discussions in the Abrahamic religions. However, the Abrahamic religion didn't remain limited to omniscience, but also combined it with the omnipresence and omnipotent concept to show the superiority of God over everything, whether animate or inanimate. On the other hand, Indian Philosophies have discussed this issue on two levels: divine omniscience and human omniscience. Divine consciousness in Indian philosophies is considered an attribute of God, and Human omniscience is viewed as an ability or potential that humans can attain through yogic practice, meditation, and liberation, as mentioned in their respective sects or religions.

Objective 2: The Buddha's Omniscience as it appears in Buddhist philosophy. In the Conical Theravada Tipiṭaka, Buddha's Omniscience clearly and profoundly appear in the Patisambhidamagga, where it is shown that Buddha's Omniscience ability is together with the ability of unbounded knowledge, which means Buddha can know about anything without any obstruction. However, Buddhist Philosophy states it clearly that Buddha's ability of omniscience functions as one of his intentions of knowing, which means whenever he wants to know about anything, whether it is an animate or inanimate phenomenon or noumena, only then and there he comes to know about it, subject he wants to understand by his ability. This ability is not like that he is constantly knowing about everything twenty-four by seven or all at once in a single moment of consciousness. Sara McClintock (2010) notes, however, that the Mahāsāṃghika sect argues that the Buddha knows everything in a single moment of consciousness, whereas the Theravada does not acknowledge this.

Objective 3 Buddha's Omniscience as it appears in Paṭisambhidāmagga and Abhidhamma. In Paṭisambhidāmagga, Buddha's Omniscience is one of the knowledge areas from his Seventy-Three kinds of Knowledge attributed to him. Here, it must be noted that Buddha's omniscient knowledge in Paṭisambhidāmagga is shown together with his unobstructed knowledge. In Paṭisambhidāmagga, it is explained that both the Knowledge of Buddha are interconnected and function together, simultaneously. On the other hand, in the Commentary of Dhammasaṅgaṇī that is Atthasālinī, it is clearly stated that Abhidhamma is one of the best treatises to show Buddha's unobstructed omniscient authority because Abhidhamma dwells on the topic of the fundamentals of reality, which is explained in four categories: concreteness, mental factor, and Nibbana. The similarity in Paṭisambhidāmagga and Abhidhamma is that both texts shed light on the Buddha's omniscient knowledge of conditioned and unconditioned phenomena of the past, present and future. Comparatively, Paṭisambhidāmagga unfold the penetrative and gradual insight of vipassanā and meditation for the practitioner, and on the other hand, Abhidhamma explains the dhammas in the ultimate reality of phenomena.

Discussion of Research Result

1. Generally, the concept of omniscience has evolved in tandem With the advancement of human scholarship, various societies have developed diverse interpretations and applications of this concept. In Western mythology, we rarely encounter the concept of Omnicience; however, we came across some almighty figures such as Eurynome (goddess of all things), the serpent Ophion, Gaia (goddess of the Earth), Uranus (personification of the heavens), Cronus (king of the gods), and Zeus (second-generation king of the gods) (Graves, 2017). Still, we did not encounter the idea of an omniscient God or Knower. These are some powerful gods depicted in Western mythology who have been cheated and deceived. How could an omniscient being who is a foreknowing being be cheated or betrayed? It seems that in Ancient Greek, at the time of creation of these myths, they didn't have such intellectual scholarship to imagine such a foreknower-all-knower being, as we could see in ancient Greek mythology, most of the gods shown in affairs of war, lust, aversion, and alcohol, as well as human traits and tendencies. It seems Ancient Greeks were more interested in the fantasies rather than metaphysical discussion, as the omniscient concept is a fruit of intellectual scholarship, which is why we rarely got an appearance of such an entity in Greek mythology. From the pre-Socratic era, the philosophers began their speculation with metaphysical analysis, such as exploring the fundamental cause or underlying substance of existence such as Thales, Anaximander, Anaximenes, Pythagoras, Heraclitus, Parmenides, Zeno, Empedocles, Anaxagoras, and Democritus. Thales, the inaugural Western philosopher and forerunner of a non-mythological worldview, posited that water was the fundamental ingredient from which all things are derived (Moore, 2005). For Anaximenes, "air" is the basic principle of things (Moore, 2005). Pythagoras argues that the world is composed of numbers and enumerability (Moore, 2005). For Heraclitus, the world is a changing phenomenon. (Moore, 2005). For Parmenides and Zeno, the appearance of motion is merely an illusion. (Moore, 2005). Empedocles stated that change happens at the macro level, but fundamental particles remain unchanged (Moore, 2005). Anaxagoras distinguished and explored the role of mind and matter. Democritus theorized the collision of atoms and their function (Moore, 2005). These pre-Socratic philosophers laid the groundwork for the study of the universe's mechanism, which was the stepping stone for the upcoming generation of philosophers. Socrates, Plato, and Aristotle, this trio has brought some unique ideas for their generation, like Socrates considered that True knowledge starts with recognizing one's ignorance (Moore, 2005). Plato argues for the Real form theory, which is closer to the idea of

perfect knowledge.Aristotle's categories of thought, reasoning to understand the whole world, and God as a pure intellect have given ground to the Abrahamic philosophy of God, and from there, the Concept of God's omniscience has been popularized, and theological debates have arisen too (Moore, 2005). However, in the Socratic-Platonic era, there is no systematic concept of an all-knowing entity; instead, their arguments for reasoning, higher intellect, and the world of ideas have given way to the concept of an all-knowing entity.

In the Abrahamic religions, Christianity is one of the key religions that popularized the concept of God's omniscience, as numerous theological discussions and debates have taken place to explain and address the idea of God's omniscience in Western tradition. The notion of omniscience is mostly common in all the Abrahamic religions. Here is the Bible's illustration of God's omniscience as follow:

"He knoweth what is in the darkness (Dan 2:22)". (Pink, 1993).

"Neither is there any creature that is not manifest in His sight: but all things are naked and opened unto the eyes of Him with whom we have to do (Heb 4:13)". (Pink, 1993).

"For I know the things that come into your mind, every one of them" (Eze 11:5)". (Pink, 1993).

"But He knoweth the way that I take (23:10)". (Pink, 1993).

"Great is our Lord, and of great power: His understanding is infinite(Psa 147:5)" .(Pink, 1993).

"Known unto God are all His works from the beginning" (Acts 15:18)" .(Pink, 1993).

"Delivered by the determinate counsel and foreknowledge of God,

"The eyes of the LORD are in every place, beholding the evil and the good (Pro 15:3)". (Pink, 1993).

Willington (2017) in his research paper, he has beautifully classified God's omniscience, that is, how God's omniscience encompasses knowledge of all universal realms, including the angelic realm, the natural realm, and the human realm. In the universal sphere, cosmological, astronomical, and geological events must be considered; in the Angelic realm, God's authority over supernormal and paranormal phenomena must be considered; in the natural realm, consider as knowledge of varieties of existence and beings; in human realm, God has a complete, micro to macro understanding of every human being and about their action and of appearance too. In Islamic theological discussions, the concept is similar, except that they view God as having seven heavens that oversee everyone and possessing all knowledge and foreknowledge (Anawati, 2005). In Indian tradition, we not only see the idea of God's omniscience but also a variety of variations with a lot of different interpretations, definitions and explanations such as 'eternal omniscience,' 'divine omniscience,' 'total omniscience,' 'infinite omniscience,' 'human omniscience,' 'God's omniscience,' 'partial omniscience,' 'temporary omniscience,' and 'permanent omniscience', etc. All this because in Indian tradition omniscience is seen chiefly as potential that can be attain through yogic efforts or meditative practices. In Indian philosophies, the attainment of ātmājñāna, brahmajñāna, or Nirvāṇa is conceived as the attainment of omniscience. The terms ātmājñāna, brahmajñāna, and Nirvāṇa are primarily used as synonyms for sarvajñāna in the Indian context. These all represent the knowledge and realisation of realities and truths, with their respective prefixes. In Indian spiritual practices and religions, it is believed that one cannot understand the world and its reality without knowing and comprehending oneself. Since individuals are seen as fabrications of the world, composed of the same elements as the universe, understanding oneself means understanding the universe.

In early philosophical treatises such as the Vedas, we came across terms such as “Viśvavit,” “Viśva-Vedas,” “Viśva-Vidvāna,” “Viśva-Chakshu,” and “Visva Drastā,” these are the words used to describe the divine omniscience of certain gods in the Vedas such as Varuna, Agni, Soma, Surya, Dyaus, Vayu, and Indra (Pandey, 1972). But these terms rarely grasp the meaning of Omniscience, although not absolutely. According to Lakshman Pandey, “in the Vedas, the concept of omniscience is a faculty of knowing which brings the intellect into intimate contact with everything sensuous and super sensuous, the super sensuous realities. Omniscience is not an attribute of all Vedic gods in general, but is especially an attribute of the sky gods and the gods who are connected with the heavenly realms of light. The Vedic gods are omniscient because their nature is self-luminous” (Pandey, 1972).

The term, which absolutely consists of the meaning of Omniscience, is “sarvajñāna” in Sanskrit and “Sabbaññutaññāṇaṃ” in Pali. However, in Sanskrit literature, we mostly encounter the words “ātmājñāna” and “brahmajñāna.” These words are mainly considered in reference to the Enlightenment, that is, liberation. In Indian tradition, enlightened beings are regarded as omniscient; this is one of the reasons we find various interpretations of the concept of omniscience. As it starts from the Vedas, but we found indirectly evolution and shifts of the concept of omniscience when Upanishadic interpretation starts to emerge. It is the Upanishad period, during which one mostly encounters these terms and shifts in the interpretation of “ātmājñāna” and “brahmajñāna,” as the Ātman and Brahman are central themes of Upanishadic philosophy. According to Roy W. Perrett, “Upanishadic monists assert that the knower of Brahman knows all and becomes all” (Perrett, 1989). It must not be forgotten that the Upanishads do not represent a homogeneous philosophical system, but rather an attempt to harmonies dualistic and evolutionary doctrines. In Advaita Vedanta, two types of omniscience are mentioned: Human omniscience and divine omniscience. Human omniscience, which can be attained by yogic practice, but is not equal to divine omniscience because divine omniscience is pure consciousness (Pandey, 1972). In Dvaita Vedanta, Brahman and Jiva (the individual soul) are fundamentally different, as the Jiva attains liberation, it achieves a form of omniscience, but this is equal to divine omniscience (Pandey, 1972). It should be noted that in all schools of Vedanta, the ongoing discussion is whether Brahman is sagun (with attributes) or nirgun (without attributes). Those schools that consider Brahman to be sagun accept that even after liberation, the jiva holds the attribute of omniscience, and those who consider Brahman to be nirgun (without attributes) do not consider that jiva holds the attribute of omniscience after liberation. Sankya Philosophy does not accept the idea of divine omniscience but agrees with the idea of attaining human omniscience. In this philosophy, Purusha is pure consciousness, and Prakriti is the unintelligent. Due to the bondage of Purusha with Prakriti, ignorance arises. However, with the liberation, it became pure knowledge. (Sharma, 1962). In the Yoga system of Patanjali, omniscience is attained gradually by meditative practice, and it also accepts God as an omniscient, omnipresent, and omnipotent entity (Sharma, 1962). " Mīmāṃsā, accept the possibility of “knower of Everything” but do not accept the possibility of knowing “religious truth” “Dharmajña” because it is believed that only the Vedas can reveal that. In Jaina Philosophy attainment of omniscience can be happen through eradication of three bondages that are “Mithya-darshan: Wrong view” “Mithya-jnana: Wrong knowledge” and “Mithya-carita: Wrong conduct.” This eradication consists of attaining fourteen stages of spiritual progress, where in the last stage, the person attains “kevalin” knowledge, and they become an omniscient being for their lifetime (Pandey, 1972).

2. There has been a good discussion of the Buddha's omniscience from the Mahayana perspective compared to the Theravada perspective. In Mahayana, Nagarjuna and Dharmakirti regarded Buddha as omniscient in their scholarly work. Dharmakirti used the word "Svopajnavrti", and on the other hand, Nagarjuna used the phrase "sarva drsti", praising Buddha, considering it as Buddha's attribute. Śāntarakṣita and Kamalaśīla's work significantly contributed to the evolution of the concept of omniscience in Mahayana literature. Their work has been a milestone in the refutation of Mīmāṃsā's philosophical critiques (Pandey, 1972). In Saddharmapuṇḍarika Sūtra, it is highlighted that, to be an omniscient being, an Arhant must practice the Boddhisatva vows (Pandey, 1972). In Abhisamayālaṃkāra, three types of Omniscience are mentioned: first, "Śrāvaka," which is the eradication of veil affliction; second, "Pratyekabuddha," which is the partial eradication of veil affliction and cognition; and third, "Buddha", the perfect eradication of both veil affliction and cognition. Aśvaghoṣa, one of the well-known poets of Buddhism, has accepted the possibility of the attainment of human omniscience through the path of bodhisattva, where he has to accomplish in ten stages bhūmis). The early stages of Mahayana, that are Mahāsāṃghika and Yogācāra schools, which are also the stepping stones in the evolution of the omniscience concept, have theorized that Buddha know whatever he wants to know, in a single cognition, as it's a self-illuminating like a "instantaneous omniscience" (McClintock, 2010). On the other hand, Schools such as Sarvāstivāda, Vaibhāṣika, and the Pudgalavādins argue for the 'gradual model of omniscience,' which means omniscience requires multiple moments of cognition. (McClintock, 2010). In Mahayana literature, a variety of terms covering the meaning of Buddha's omniscience are mentioned. According to Paul Griffiths' research, he encountered more than thirty-seven terms similar to omniscience alone in Mahāyānasūtrālaṅkāra and its commentaries (Griffiths, 1990).

In the Theravada sect, there is a greater emphasis on the Buddha's omniscience in the Commentarial literature than in the Tipitaka. In the Majjhima Nikāya, Anguttara Nikāya, and Patisambhidamagga from the Sutta Pitaka, we gain some insights into the Buddha's omniscience. In Pāsādikasutta from Dighanikaya and the Kāḷaka Sutta from Anguttara Nikaya, it is clearly mentioned that whatever is seen, heard, felt, discerned, accomplished, striven for, or devised in the mind of deities, Māras, God's (Brahmās) and all entities is all understood by the Buddha. According to the Buddha's Ten Powers, known as "tathāgatabalāni", he possesses all knowledge of possibilities and probabilities; he can comprehend the results of past, present, and future actions (AN.V.32-36). In an encounter with Ājivika Upaka, Buddha introduced himself as an omniscient being, as mentioned below:

"Sabbābhibhū sabbavidūhamasmi,
Sabbesu dhammesu anūpalitto;
Sabbañjaho taṇhākkhaye vimutto,
Sayaṁ abhiññāya kamuddiseyyaṁ" (MN.I.171).
"Victorious over all, omniscient am I,
Among all things undefiled,
Leaving all, through the death of craving freed,
By knowing for myself, who should I point to?" (Horner, 2007)

Here, the word "sabbavidū" is translated as Omniscient by I.B. Horner. However, we can find instances where the Buddha has refuted specific explanations of omniscience. Buddha directly stated that no one in this world can simultaneously know and see all at once. "There is neither a recluse nor a brahman who, all-knowing, all-seeing, can claim all-embracing knowledge-and-vision, this situation does not exist." (Horner, 2002). Buddha has not accepted the all-knowing at once theory of Omniscience when asked by King Pasenadi. On the other hand, Buddha said, because of the three knowledges I could be perceived as an omniscient being that are Pubbe-nivāsanussati: The ability to recall former abodes (past lives), second Dibba-cakkhū: Clairvoyance or the divine eye and third is Āsavakkhaya: The extinction of

cankers (mental defilements) (MN. I. 482). Buddha has stated that if some perceive an omniscient being based on these three kinds of knowledge, then he is not misinterpreting me. “If someone says, ‘The recluse Gotama is a man of threefold knowledge,’ they would be speaking in accordance with what I have said, they would not be misrepresenting me, they would be explaining per the Dhamma, and no follower of the Dhamma could rightfully criticize them” (Horner, 2002).

3. In Paṭisambhidāmagga, in the chapter on knowledge treatises, the Buddha considers having omniscient knowledge (sabbaññutaññāṇaṁ) and unobstructed knowledge (anāvaraṇañāṇaṁ). Both kinds of knowledge have been explained as interconnected, which function together. Besides this, seventy-one types of knowledge and 201 idea that are as follow, “5 aggregates; 6 sense faculties; 6 sense objects; 6 sense consciousnesses; 6 sense contacts; 6 forms of contact-derived feeling; forms of identification related to the 6 senses; forms of volition related to the 6 sense objects; cravings for the 6 sense objects; initial thoughts applied to the 6 sense objects, and thoughts sustained on them; the 6 elements (e.g., earth, water, etc., including consciousness); 10 symbolic meditative devices; 32 body parts/ products;12 bases; 18 elements; 22 faculties; 3 realms; 9 forms of being; 4 meditative states, 4 liberations; 4 meditative attainments; 12 links of dependent origination” has been explained in Paṭisambhidāmagga.

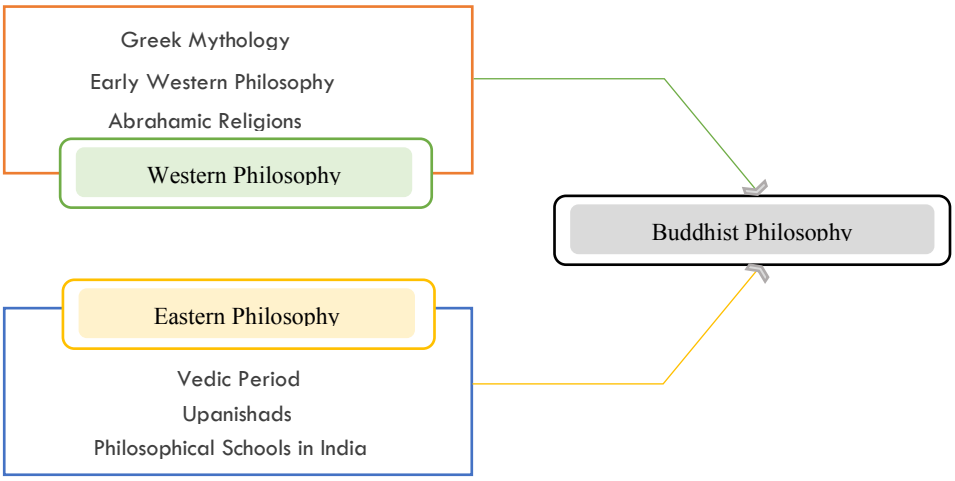
This knowledge has arranged in the way of its realization while practicing Buddha’s threefold teaching. This list of knowledges starts with Knowledge acquired through listening whereas sixteen kinds of Knowledge is discussed that are directly known dhamma, fully understood dhamma, abandoned dhamma, developed dhamma, realized dhamma, partake of diminution dhamma, partake of stagnation dhamma, partake of distinction dhamma, partake of penetration dhamma, All formations are impermanent, All formations are painful, All dhamma are not self, ‘noble truth of suffering, noble truth of the origin of suffering, noble truth of the cessation of suffering, noble truth of the way leading to the cessation of suffering,” this sixteen understanding gain by listening; With further efforts, practitioners attain knowledge of virtue by restraint, knowledge of development of concentration through understanding concentration; knowledge of causal relation through understanding embracing conditions; knowledge of comprehension through understanding past, present, future dhammas; knowledge of contemplation of arise and fall through understanding of contemplating presently-arisen dhammas; knowledge of insight through understanding of contemplating dissolution after reflection on object; knowledge of danger through understanding of appearance as terror; knowledge of kinds of equanimity about formation through understanding of desire for deliverance, of reflection, and of composure; change of linage knowledge acquired through understanding of emergence and turning away from external; knowledge of path through understanding of emergence and turning away from both external and internal; knowledge of deliverances through understanding of contemplating what is cut off; knowledge of reviewing through understanding of insight into dhammas then arrived at; knowledge of difference in domains through understanding of defining externally; knowledge of differences in behaviors through understanding of defining behavior; knowledge of plane through understanding of defining four dhammas (4 mindfulness foundations, 4 right efforts, 4 bases of success, 4 jhanas, measureless states, 4 immaterial-sphere attainments, 4 discriminations, 4 kinds of progress, 4 supporting objects, 4 Noble Ones' Heritages, 4 instances of help, 4 blessings, 4 steps in the True Idea); knowledge of difference in dhammas through understanding of defining nine dhammas; knowledge of meaning what is known, investigation, in the sense of giving up, in the sense of single function, in the sense of sounding through understanding as direct knowledge, as full understanding, as abandoning, as developing, as realizing respectively; knowledge of discrimination of meaning, dhammas, language, perspicuity through understanding of differences in meaning, dhammas, language, perspicuity respectively;

knowledge of the meaning of abiding, attainment and both through understanding of difference in abiding, attainment and both respectively; knowledge of concentration with immediate result; knowledge of abiding without conflict, knowledge of attainment of cessation; knowledge of extinguishment; knowledge of meaning of same-headedness; knowledge of effacement; knowledge of application of energy; knowledge of demonstrating meaning; knowledge of purity in seeing; knowledge as choice; knowledge of fathoming; knowledge of abiding in parts; knowledge of turning away by perception, by will; knowledge of turning away of cognizance; knowledge of turning away of knowledge; knowledge of turning away by liberation through understanding of relinquishment; knowledge of turning away in the actualities; knowledge of kinds of supernormal powers; knowledge of purification of ear principle; knowledge of penetration of wills (hearts); knowledge of recollection of past life's; knowledge of the divine eye; knowledge of exhaustion of cankers through understanding as mastery over three faculties in sixty four ways; knowledge of suffering, its origin, its cessation, and its path through understanding the meaning of full understanding, abandoning, realizing and of developing respectively; knowledge of four Nobel truths; penetration of other faculties; knowledge of knowledge of four discrimination; knowledge of being biases and underlying tendencies; knowledge of twin metamorphosis; knowledge of Great compassion; omniscient knowledge and unobstructed knowledge. These seventy-three knowledges are the range of the Buddha's knowledge, as expounded in the Paṭisambhidāmagga, which highlights how Buddha has a systematic, organized, and experiential knowledge.

In Abhidhamma, the knowledge is classified into the fundamentals of reality or the building blocks of reality. Mind, Mental factors, Matter, and Nibbana are considered the units of reality; through this, the whole working phenomena is explained. Mind, Mental factors and Matter are described under the conditioned reality, and Nibbana is the unconditioned reality. The mind is of 121 sorts, mental factors are of 52 types, and matter is of 28 sorts that have been explained (Bodhi, 2007). Besides this, Abhidhamma commences with mātikā, which is at the beginning of Dhammasaṅgaṇī. Mātikā consists of 122 modes of classification that sort out the complex manifold experience, embrace the totality of phenomena, and elucidate the variety of philosophical, psychological and ethical angles in nature (Bodhi, 2007). Paṭṭhāna, a gigantic treatise of Abhidhamma, has a four-division structure that explains in four ways: origination according to the positive way, the negative way, the positive-negative way and the negative-positive way. Each of these has turned into six subdivisions. The complete pattern is welded into systematic processes. Due to such a vast treasury of classification of realities and detailed knowledge that we came across in Abhidhamma, that's the reason in Abhidhamma and its Commentary, we do not get any explanation of Buddha's Sabbaññutaññāṇaṃ; instead, the existence of Abhidhamma knowledge itself shows the attribute of Buddha's omniscient knowledge. Abhidhamma's Commentary brings forth Abhidhamma as evident in such way that it proves the Buddha's omniscience (Sabbaññutaññāṇaṃ) is an epithet of Buddha, because he disclosed, uncovered, and put forth such unheard, undiscovered Abhidhamma knowledge in a highly intellectual elucidation, explanation, illustration, and simplification, even as the Atthasālinī has stated that those who do not accept the teaching of Abhidharma are also rejecting the omniscience of Buddha. As Bhikkhu Bodhi (2007) quotes, "it is the most eloquent testimony to the Buddha's unimpeded knowledge of omniscience".

New Knowledge

This research has demonstrated how the concept of omniscience has evolved and varied across different traditions. It brings forth the idea of Omniscience in Buddhist Schools and sects, which is how they have sectarian differences in interpreting Buddha's omniscience. Besides this, it is research that has analyzed the Abhidhamma and Paṭisambhidāmagga collectively, which showcases how structurally and functionally different, yet both texts give glimpses of the Buddha's superiority over knowledge, which is his Omniscient Knowledge.

Conclusion

This research has explored the concept of omniscience in both Western and Eastern traditions, presenting it in the present. In Western tradition, omniscience has been primarily associated with God due to the influence of Abrahamic theology; however, in ancient Western thought, we rarely encounter precise descriptions of omniscience as a being or a form of knowledge. In the Indian philosophical tradition, we encounter numerous explanations and variants of the concept of omniscience from the early periods of Indian philosophical thought. However, the most precise interpretation originates from the Buddha's timeline and from the Upanishad period. From Buddha's explanation, we found numerous refutations and possibilities for human attainments of omniscience. On the other hand, Paṭisambhidāmagga and the Abhidhamma together highlight the scope and depth of Buddha's knowledge. The Paṭisambhidāmagga presents the Buddha's omniscience in experiential and practical dimensions as a gradual process outlining both the Buddha's omniscient knowledge and unstructured knowledge. Abhidharma highlights the Buddha's omniscient knowledge in a metaphysical sense, as it delves into the fundamentals of reality. Each text affirms that Buddha's omniscience is unbounded and all-encompassing.

Suggestion

Based on the results of this research, the researcher offers the following recommendations.

1.Suggestions for utilisation according to the following issues:

1.1An academic researcher could use this knowledge to understand that omniscience is a pretty subjective attribute and depends upon the traditional understanding so that any

authoritarian treaties could be examined based on the kind of omniscience attributed to the idol of that particular sect or tradition.

2.Suggestions for future research:

For the following research issue, research should be done on the following topics:

2.1 The research should be on the theological debates in Buddhist defense and refutation of Buddha's Omniscience authority in Philosophy.

2.2 How does cognition take place and its process in Omniscient beings?

2.3 The criteria to judge the validity and authenticity of understanding someone's omniscient authority.

References

Alex, N. (1991). Buddhist Omniscience. *The Eastern Buddhist.* 24(1), 28-5.

Bodhi, B. (2007). *A Comprehensive Manual of Abhidhamma.* Kandy: Buddhist Publication Society,

Brooke, M. & Kenneth, B. (2005). *Philosophy The Power of Ideas.* (6th ed.). New Delh:Tata McGraw-Hill Publishing

Endo, T. (2002). *Buddha in Theravada Buddhism.* Buddhist Culture Centre.

Georges-Anawati. (1987). Attributes of God: Islamic Concepts. *Encyclopedia of Religion.* 5(2), 616-619.

Graves, R. (2017). *The Greek Myths.* Penguin Books.

Paul, J. G.. (1990). Omniscience in the Mahāyānasūtrālaṅkāra and its Commentaries. *Indo-Iranian Journal.* 33(2). 85-120.

Horner, I. B. (2002). *The Collection of Middle Length Saying vol. II.* Oxford: Pali Text Society.

Horner, I. B. (2007). *The Collection of Middle length Saying.* Lancaster: Pali Text Society.

McClintock, S. L. (2010). *Omniscience and The Rhetoric of Reason.* Wisdom Publication.

Moore, B. N. & Bruder, K. (2005). *Philosophy The Power of Ideas.* New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing.

Ñāṇamoli, B. (2009). *The Path of Discrimination.* oxford: The Pali Text Society.

Pandey, L. (1972). *The Buddhist Concept of omniscience.* Hamilton: McMaster university. Retrieved 25 July 2024 from https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/8746/1/fulltext.pdf

Perrett, R. W. (1989). *Omniscience in Indian Philosophy of Religion.* Retrieved 25 July 2024 from https://www.academia.edu/49793744/Omniscience _in_Indian_Philosophy_ of_Religion.

Pink, A. W. (1993). *Attributes of God.* Chapel Library: Moore, Brooke.

Potter, K. H. (2011). *Encyclopedia of Indian Philosophies.* Delhi: Motilal Banarsidass.

Sharma, C. (1962). *Indian Philosophy: A Critical Survey.* London: Barnes & Noble, INC.

Shinya M. (2014). Omniscience and Religious Authority. A Study on Prajñākaragupta's Pramāṇavārttikālaṅkārabhāṣya ad Pramāṇavārttika. *South Asia: Journal of South Asian Studies.* 17(1), 213-215.

Tierney, Jim. (2020). *Classical Mythology A to Z.* New York: Black Dog & Leventhal Publishers.

Willington, H. (2017). "God is Omniscient." Liberty University. Retrieved 25 July 2024 from https://digitalcommons.liberty.edu/three_one/5.

สภาพปัญหา รูปแบบ และเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

The Conditions, Forms and Issues Regarding Becoming a Victim of Online Fraud Occurring in Thailand

[1]ดิฐภัทร บวรชัย, [2]ภีมพจน์ น้อมชอบพิทักษ์, [3]ทักษณา เมฆไตรรัตน์, [4]สุธรรม เชื้อประกอบกิจ, [5]มนัสนันท์ กันทะสี, [6]พิพัฒน์ จันทร์รวม, [7]วรสรณ์ เนตรทิพย์, [8]สุภรณ์ กิจชมภู และ[9]อิศราวุธ อ่อนน้อม

[1]Dithapart Borwornchai, [2]Phimphoj Nhomchopphitak, [3]Thaksina Mektraitrat, [4]Sutham Cheuaprakhobkit, [5]Manasnan Kanthasi, [6]Pipat Janruam, [7]Worasorn Netthip, [8]Subhorn Kitchombhu, and[9]Isarawut Aonnom

[1]คณะตำรวจศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ

[2]สำนักนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[3,4,5,6,7,8,9]นักวิชาการอิสระ

[1]Faculty of Police Science, Royal Police Cadet Academy.

[2]Office of Learning Innovation, Srinakharinwirot University.

[3,4,5,6,7,8,9]Independent Schola.

[1]Corresponding Author's Email: Peace2557@rpca.ac.th

Received: August 15, 2025; **Revised:** October 10, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและรูปแบบการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญกลุ่มที่ 1 เป็นประชาชนที่เคยมีประสบการณ์ในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ จำนวน 20 คน กลุ่มที่ 2 เป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจนครบาล และตำรวจภูธรภาค 1-9 จำนวน 20 คน การสนทนากลุ่มเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจจากหน่วยงานด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมออนไลน์ หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง จำนวน 8 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล คือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาและรูปแบบการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ คือ ยากต่อการตรวจจับผู้กระทำผิด ความไม่เท่าทันดิจิทัลของประชาชน ความล่าช้าของระบบติดตามอาชญากรรมและรูปแบบของอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์มี 17 รูปแบบ สะท้อนถึงความหลากหลาย

และพลวัตของพฤติกรรมอาชญากรรมในยุคดิจิทัล 2) ปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์มี 6 เงื่อนไข คือ 1) แรงจูงใจภายในของเหยื่อ 2) ความไม่รู้เท่าทันเทคโนโลยี 3) การเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของเหยื่อ 4) ความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม 5) สภาพเศรษฐกิจและข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน และ 6) ความล่าช้าและข้อจำกัดในกระบวนการยุติธรรม ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานที่เป็นปัญหาอุปสรรคของเจ้าหน้าที่ตำรวจในการบังคับใช้กฎหมาย นำไปสู่การสังเคราะห์การป้องกันปัญหาอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ 2 แนวทาง ได้แก่ 1) แนวทางสำหรับเจ้าหน้าที่ตำรวจจะเป็นการเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการใช้กฎหมายผ่านสื่อการเรียนรู้ออนไลน์รูปแบบวีดีโอถ่ายทอดความรู้จากเจ้าหน้าที่ผู้มีความเชี่ยวชาญเพื่อให้สามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา 2) แนวทางสำหรับประชาชนเน้นสร้างความตระหนักผ่านคลิปวีดีโอละครสั้นที่มีความเพลิดเพลิน เนื้อหาเข้าใจได้ง่าย ใช้การถ่ายทำในรูปแบบ Two Short in Frame ช่วงท้ายคลิปสรุปสถานการณ์ด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ

คำสำคัญ: ฉ้อโกงออนไลน์; การป้องกัน; เหยื่อ

Abstract

The objectives of this research are: 1) to study the problems and patterns of online fraud crimes occurring in Thailand; 2) to examine the factors and conditions that lead individuals to become victims of online fraud. The findings reveal issues related to the nature and patterns of online fraud in Thailand. This is a qualitative study conducted through document analysis and in-depth interviews with key informants. Group 1 consists of 20 citizens who have experienced being victims of online fraud. Group 2 includes 20 police officers from metropolitan and provincial police stations across Regions 1-9. Additionally, a focus group discussion was held with 8 police officers from agencies dedicated to preventing and combating online crime or other related organizations. The data collection tool used was structured in-depth interviews, and the data were analyzed using descriptive content analysis. The findings indicate that 1) the problems and patterns of online fraud crimes are difficult to detect offenders, Public's exacerbated by a lack of digital literacy, delays in crime tracking systems, and the existence of 17 different types of online fraud, reflecting the diversity and dynamism of criminal behavior in the digital age. Six conditions contribute to individuals becoming victims of online fraud: 1) The victim's internal motivations. 2) Ignorance of technology. 3) Access to the victim's personal information. 4) Social and cultural beliefs 5) Economic conditions. and 6) Limitations in accessing funding sources. Delays and constraints within the justice system also play a role. Furthermore, the study explores operational challenges and obstacles faced by law enforcement officers in enforcing laws regarding online crime. Based on these insights, two approaches to prevent online fraud are proposed: 1) for law enforcement officers, enhancing knowledge of legal procedures through online learning materials such as video lectures delivered by experts, allowing for flexible learning anytime and anywhere; 2) for the general public, raising awareness through entertaining short video clips with easily understandable content, filmed in a "Two-shot frame style". At the end of each video, law enforcement officers summarize the situation to enhance credibility.

Keywords: Online Fraud; Prevention; Victim

บทนำ

การพัฒนาของเทคโนโลยีการสื่อสารและอินเตอร์เน็ตมีอาชญากรก่ออาชญากรรมออนไลน์โดยใช้ประโยชน์จากพื้นที่ออนไลน์สะดวกต่อการเข้าถึงเหยื่อและเข้าถึงได้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ การฉ้อโกงออนไลน์ (Online Fraud) ส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อตัวเหยื่อ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินหรือสิทธิที่พึงมี รวมถึงการเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยจากอาชญากรรมในพื้นที่ออนไลน์ในกลุ่มผู้ใช้งาน และรวมถึงการสูญเสียความเชื่อมั่นในความสามารถป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ของเจ้าหน้าที่ตำรวจอีกด้วย (Drew, 2020; Diarmaid and Chad, 2021; Danquah and Longe, 2011; กรกนก นิลดำ, 2563; กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565) สาเหตุของการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์นั้นอาจเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัยในระดับบุคคลอาจกล่าวได้ว่า เพราะเหยื่อรู้ไม่เท่าทันกลโกงการของคนร้าย คนร้ายอาจใช้ประโยชน์จากหลักการที่เรียกว่า Social Engineering (Abas et al., 2017; Bandler and Merzon, 2020) สร้างความคุ้นเคยระหว่างมีปฏิสัมพันธ์นั้นจนเหยื่อไว้ใจและหลงเชื่อ (Chad and Diarmaid, 2019; Catherine, George and Melissa, 2010) ซึ่งรูปแบบการฉ้อโกงออนไลน์ในต่างประเทศพบว่าเป็น 1) การฉ้อโกงผ่านช่องทางออนไลน์: เช่น การหลอกให้โอนเงินผ่านแอปพลิเคชันปลอม, ฟิชชิ่ง (Phishing), การปลอมแปลงเว็บไซต์ธนาคาร การฉ้อโกงด้านการชำระเงิน (Payment Fraud): โดยเฉพาะในประเทศที่ใช้ระบบโอนเงินแบบเรียลไทม์ มีแนวโน้มเกิดการฉ้อโกงสูงขึ้น 2) การหลอกลวงผ่านโซเชียลมีเดีย: เช่น การแอบอ้างเป็นบุคคลอื่นเพื่อขอเงินหรือข้อมูลส่วนตัว 3) การลงทุนปลอม: เช่น โครงการลงทุนที่ไม่มีอยู่จริง หรือให้ผลตอบแทนเกินจริง 4) การหลอกลวงในรูปแบบ Subscription Trap: สมัครบริการฟรีแล้วถูกเรียกเก็บเงินโดยไม่รู้ตัว

ปรากฏการณ์อาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์อาจถูกอธิบายได้โดยทฤษฎีทางอาชญาวิทยาหลายแง่มุมในด้านของการตกเป็นเหยื่อ หากอธิบายตามหลักของเหยื่อวิทยา (Victimology) เหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์อาจนับได้ว่าเป็นเหยื่อของเทคโนโลยี (The victim of technology) หรือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของเทคโนโลยี (Mendelsohn (1976) อ้างถึงใน เสกสัณ เครือคำ (2558) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายผ่านมุมมองของทฤษฎีปกติวิสัย (Routine Activity Theory) โดยเหยื่ออาจมีรูปแบบการใช้ชีวิตที่เปิดโอกาสให้คนร้ายก่อเหตุได้โดยง่าย (Chad and Diarmaid, 2019; Emami, Smith and Jorna, 2020; เสกสัณ เครือคำ, 2558) เช่น เหยื่อมักจะซื้อของออนไลน์โดยปราศจากการตรวจสอบความน่าเชื่อถือหรือซื้อโดยไม่ผ่านแพลตฟอร์มผู้ค้าคนกลาง คนร้ายจึงอาศัยความไม่รอบคอบหรือการความคุ้มครองที่ดีนี้มาหลอกลวงเอาได้ หากอธิบายผ่านมุมมองของทฤษฎีความกดดันทางสังคม (Strain Theory) (Jaishankar, 2007; Jaishankar, 2008; เสกสัณ เครือคำ, 2558) การฉ้อโกงออนไลน์ถือเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ทั้งในแง่ของเจตนา การเบียดเบียนผู้อื่น และการละเมิดศีลธรรมพื้นฐาน โดยสามารถวิเคราะห์ได้จากหลักธรรมสำคัญหลายประการ ได้แก่ ศีล 5 ข้อที่ 2 ไม่ลักทรัพย์ การฉ้อโกงออนไลน์เป็นการลักทรัพย์โดยอาศัยกลอุบาย ข้อที่ 4 ไม่พูดเท็จ การหลอกลวงทางออนไลน์มักใช้คำพูดหรือข้อมูลเท็จเพื่อให้เหยื่อหลงเชื่อ และหิริ – โอตัปปะ หิริ คือ ความละอายต่อบาปและโอตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาป และการเสพข่าวของประชาชนต้องมีสติอย่างระวัง ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปธาน 4 : 1)

เชิงป้องกันตั้งรับ (รู้กัน) 2) เชิงแก้ไขปรับปรุงที่ผิดพลาด (รู้แก้) 3) เชิงสร้างทักษะภูมิคุ้มกัน (รู้เท่า) และ 4) เชิงค่านิยมเสริมต่อยอด (รู้ทัน)

สังคมไทยแม้เป็นเมืองพุทธแต่ประชาชนยังตกเป็นเหยื่อของการฉ้อโกงออนไลน์ ปรากฏปัญหาการฉ้อโกงออนไลน์ให้เห็นโดยทั่วไปตามสื่อต่าง ๆ แต่ในอีกมุมหนึ่งของโลกออนไลน์ก็ยังมีมาตรการของเอกชนในการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การโพสต์เตือนในสื่อออนไลน์ส่วนตัวหรือรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มในเฟซบุ๊กที่เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับการโกงของอาชญากร การดำเนินการบางอย่างเพื่อต่อต้านการฉ้อโกงออนไลน์จึงอาจจำเป็นต้องอาศัยความถูกต้องครบถ้วนจากภาครัฐด้วยอีกบางส่วน (กรกนก นิลดำ, 2563; คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2563; จอมเดช ตรีเมฆ, 2558; คณะทำงานสร้างเสริมภูมิคุ้มกันภัยอาชญากรรมทางเทคโนโลยี สำนักงานตำรวจแห่งชาติ, 2566) ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา 1) สภาพปัญหาและรูปแบบการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและรูปแบบการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นโครงการวิจัย ได้รับการอุปถัมภ์ทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากหน่วยงานโรงเรียนนายร้อยตำรวจเลขที่ 670402-007 วันที่รับรอง 2 เมษายน 2567 หมดอายุ 1 เมษายน 2568 กิตติกรรมประกาศ การวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจากผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมตรวจงานวิจัยของโรงเรียนนายร้อยตำรวจที่ได้กรุณาให้คำแนะนำต่าง ๆ จนงานวิจัยฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านเป็นอย่างยิ่งและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ การวิจัยเรื่องนี้ ใช้แนวคิด หลักการ วิธีการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับอาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ ประกอบด้วยการศึกษาเกี่ยวกับ แนวคิดเกี่ยวกับอาชญากรรม แนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันอาชญากรรม และการฉ้อโกงออนไลน์/อาชญากรรมออนไลน์ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการฉ้อโกงออนไลน์

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาในภาคสนามพื้นที่ชุมชนแสนสุข สำนักงานเขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก แบ่งเป็นกลุ่มที่ 1 ประชาชนที่เคยมีประสบการณ์ในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ จำนวน 20 คน กลุ่มที่ 2 กลุ่มเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจนครบาล และตำรวจภูธรภาค 1-9 จากสถานีตำรวจ 10 พื้นที่ ได้แก่ สถานีตำรวจนครบาล และตำรวจภูธรภาค 1-9 พื้นที่ละ 2 แห่ง โดยเลือกจากสถานีตำรวจที่รับแจ้งคดีการฉ้อโกงออนไลน์เป็นอันดับต้น ๆ ของพื้นที่ รวมทั้งสิ้น 20 แห่ง จำนวน 20 คน สำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) กับ

เจ้าหน้าที่ตำรวจจากหน่วยงานด้านการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมออนไลน์ ได้แก่ ศูนย์ปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยีสารสนเทศ (ศปอส.ตร.) กองบัญชาการตำรวจสืบสวนสอบสวนอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บช.สอท.) กองบังคับการปราบปรามอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ (ปอศ.) กองบังคับการปราบปราม หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง จำนวน 8 คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย 1) การสัมภาษณ์/แบบสอบถาม/สำรวจ/สังเกตุ (In–depth Interviews) 2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย/สานเสวนา/ประชาพิจารณ์ (Focus group)

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวบข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สำหรับการตรวจสอบข้อมูลด้วยการตรวจสอบความสอดคล้อง (Consistency) ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการถอดความจากเสียงการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มอย่างละเอียด และจัดหมวดหมู่ตามประเด็นหัวข้อของการวิจัยแล้วเปรียบเทียบข้อมูลกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัยเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ สภาพปัญหา รูปแบบการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ รูปแบบการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ด้วยการนำเสนอรายละเอียดแบ่งออกเป็นผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และองค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่าการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ในประเทศไทยเป็นปัญหาที่มีมิติและความซับซ้อนหลายด้าน สามารถระบุสภาพปัญหาหลักที่ส่งผลกระทบได้ 4 ประการ ดังนี้ (1) ยากต่อการตรวจจับและป้องกัน การแพร่กระจายของเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต การแพร่กระจายของเทคโนโลยีในยุคดิจิทัลและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มความเสี่ยงต่ออาชญากรรมออนไลน์ เทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต 4G, 5G และแอปพลิเคชันที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายในชีวิตประจำวันทำให้ประชาชนสามารถเชื่อมต่อกันได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย ส่งผลให้มีช่องทางใหม่ ๆ สำหรับการก่ออาชญากรรมออนไลน์ อาชญากรสามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อแอบแฝงการกระทำผิดได้อย่างลึกซึ้ง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนที่ใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการทำธุรกรรมต่าง ๆ เช่น การซื้อสินค้า การทำธุรกรรมการเงิน หรือแม้แต่การสื่อสาร ทำให้พวกเขาเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวงทางออนไลน์เพิ่มขึ้น (2) ความไม่เท่าทันทางดิจิทัล (Digital Illiteracy) โดยเฉพาะในกลุ่มประชาชนที่มีอายุสูงขึ้นหรือในกลุ่มที่ไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี ความไม่เข้าใจในวิธีการใช้งานเครื่องมือดิจิทัลและความไม่สามารถในการระบุภัยคุกคามออนไลน์ การขาดทักษะในการตรวจสอบแหล่งข้อมูล การสังเกตข้อบ่งชี้ของเว็บไซต์หรือข้อเสนอที่น่าสงสัย การมีทักษะดิจิทัลที่ไม่เพียงพอเป็นอุปสรรคสำคัญในการป้องกันการฉ้อโกงออนไลน์ในระดับบุคคลและสังคม (3) ความล่าช้าของระบบการติดตามและระงับอาชญากรรมที่ไม่สอดรับกับลักษณะของอาชญากรรมยุคใหม่ ระบบการ

ติดตามและระงับอาชญากรรมไซเบอร์ในประเทศไทยยังไม่สามารถตอบสนองต่อภัยคุกคามที่เกิดขึ้น ข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีในการสืบสวน การขาดการฝึกอบรมในด้านการใช้เครื่องมือสืบสวนดิจิทัล และการขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้กระบวนการตรวจสอบและการจับกุมอาชญากรรมไซเบอร์ดำเนินไปอย่างช้าและมีข้อจำกัด การที่กฎหมายยังไม่สามารถปรับตัวให้ทันกับการพัฒนาเทคโนโลยีและวิธีการใหม่ ๆ ของผู้กระทำผิดทำให้การดำเนินการด้านกฎหมายในหลายกรณีไม่ทันการณ์และไม่สามารถจับกุมอาชญากรได้ (4) ผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจและจิตสังคม

นอกจากนี้ ยังสามารถจำแนกรูปแบบของอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้ทั้งหมด 17 ประเภท ซึ่งสะท้อนถึงความหลากหลายและพลวัตของพฤติกรรมอาชญากรรมในยุคดิจิทัล ได้แก่ หลอกให้ซื้อของออนไลน์ (Online Shopping Scam) หลอกให้รับงานไปทำที่บ้าน (Work-from-Home Scam) หลอกให้กู้เงิน (Fake Loan Scam) หลอกให้ลงทุนในหุ้น (Stock Investment Scam) หลอกให้รัก (Romance Scam) หลอกให้รักแล้วชวนลงทุน (Pig Butchering Scam) ปลอมตัวเป็นคนรู้จักขอเงิน (Impersonation Scam) แชร์ลูกโซ่ (Ponzi Scheme) พนันออนไลน์ (Online Gambling Scam) หลอกให้ติดตั้งโปรแกรมดูดเงิน (Remote Access Scam) หลอกให้สแกน QR Code (QR Code Scam) หลอกให้จองที่พัก (Fake Accommodation Booking Scam) หลอกไปทำงาน Call Center ต่างประเทศ (Human Trafficking via Call Center) หลอกให้ถ่ายภาพโป๊เปลือย (Sextortion Scam) หลอกให้เปิดบัญชีม้า (Money Mule Account Scam) หลอกให้ปั่นราคาแล้วของติดมือ (Price Pump Scam) หลอกเรียกค่าไถ่ทางคอมพิวเตอร์ (Ransomware Attack)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่าผลการวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์สามารถสรุปได้ใน 6 เงื่อนไขสำคัญ มีรายละเอียดดังนี้ (1) แรงจูงใจภายในของเหยื่อ ซึ่งเป็นความต้องการส่วนตัวหรือความคาดหวังในผลประโยชน์ที่มากเกินไป ซึ่งมักทำให้เหยื่อมองข้ามความเสี่ยงหรือไม่พิจารณาอย่างรอบคอบเมื่อได้รับข้อเสนอที่ดูดีเกินจริง เช่น ความหวังในผลกำไรที่รวดเร็วจากการลงทุนในหุ้นหรือสินทรัพย์ดิจิทัล (Cryptocurrency) หรือความต้องการในความรักที่แท้จริงจากการหลอกลวงในรูปแบบของ Romance Scam หรือ Pig Butchering Scam (2) ความไม่รู้เท่าทันเทคโนโลยี (Digital Illiteracy) นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมไซเบอร์ บุคคลที่ไม่มีความเข้าใจหรือความรู้เกี่ยวกับวิธีการทำงานของเทคโนโลยีหรือเครื่องมือดิจิทัลมักตกเป็นเป้าหมายง่ายของผู้กระทำผิด เช่น การไม่สามารถแยกแยะเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันที่ไม่น่าเชื่อถือ การขาดทักษะในการตรวจสอบแหล่งข้อมูลหรือการใช้งานเครือข่ายออนไลน์อย่างปลอดภัยทำให้พวกเขาเสี่ยงต่อการถูกหลอกลวงได้ง่าย (3) การเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของเหยื่อ ผู้กระทำความผิดมักใช้ข้อมูลส่วนตัวที่สามารถสืบค้นหรือถูกเผยแพร่ในออนไลน์เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือหรือสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรกับเหยื่อ การมีข้อมูลส่วนบุคคลเช่น เลขบัตรเครดิต เบอร์โทรศัพท์ หรือข้อมูลทางการเงินจะช่วยให้ผู้หลอกลวงสามารถใช้ข้อมูลเหล่านี้ในการหลอกลวงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (4) ความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ โดยเฉพาะในสังคมที่มีค่านิยมในการเชื่อใจและเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ การที่คนไทยให้ความสำคัญกับความเมตตาและการช่วยเหลือกันทำให้

พวกเขามักไม่สงสัยในคำขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น แม้ว่าบุคคลนั้นจะไม่คุ้นเคยหรือเป็นคนแปลกหน้า นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องความดีและความจริงใจของผู้อื่นยังถูกใช้เป็นกลยุทธ์โดยผู้หลอกลวงเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและเชื่อมโยงกับเหยื่อ (5) สภาพเศรษฐกิจและข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน ในสังคมที่มีสภาพเศรษฐกิจที่ไม่เสถียรและคนจำนวนมากต้องเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน การหลอกลวงโดยการเสนอทางเลือกในการลงทุนที่ดูดีเกินจริงจึงมีอิทธิพลอย่างมากในประเทศไทย บุคคลที่กำลังเผชิญกับภาวะทางการเงินที่ยากลำบากมักจะมองหาช่องทางที่ช่วยให้พวกเขาได้รับผลตอบแทนทางการเงินอย่างรวดเร็ว เป็นปัญหาที่สำคัญในสังคมที่มีช่องว่างทางเศรษฐกิจ (6) ความล่าช้าและข้อจำกัดในกระบวนการยุติธรรม การดำเนินการทางกฎหมายในคดีอาชญากรรมไซเบอร์มักประสบปัญหาความล่าช้าเนื่องจากข้อจำกัดในการตรวจสอบข้อมูลที่ซับซ้อนหรือขาดทรัพยากรในการติดตามและระงับอาชญากรรมในทันที การขาดกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพในการรับมือกับอาชญากรรมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ผู้กระทำผิดหลบหนีการลงโทษได้ง่าย นอกจากนี้ การประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ธนาคารและผู้ให้บริการดิจิทัลก็เป็นอุปสรรคที่ทำให้การสืบสวนและจับกุมอาชญากรไซเบอร์ไม่สามารถดำเนินการได้ทันท่วงที

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาการก่ออาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ในประเทศไทย ที่ส่งผลกระทบทั้งในด้านการเงินและสังคมของประชาชน มีสภาพปัญหาหลัก 4 ประการ ได้แก่

1.1 เกิดช่องทางใหม่ในการหลอกลวงและฉ้อโกง ที่มีความซับซ้อนและทำให้ผู้ที่ไม่มีความรู้ทางเทคโนโลยีตกเป็นเหยื่อได้ง่ายขึ้น และผู้ที่ตกเป็นเหยื่อเกิดได้กับทุกกลุ่มอายุ อาชีพ การศึกษา อาชญากรสามารถเข้าถึงประชาชนได้ง่าย ทำให้เกิดโอกาสใหม่ในการหลอกลวงหรือขโมยข้อมูลสำคัญ เช่น การขโมยข้อมูลการเงินผ่านเว็บไซต์ปลอม หรือการใช้ฟิชชิง (Phishing) โดยมุ่งเป้าไปยังผู้ใช้ที่ขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีและความปลอดภัย ด้วยการโฆษณาหลอกลวงหรือขายสินค้าปลอม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การแพร่กระจายของเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ กรกนก นิลดำ (2563); คณาธิป ทองรวีวงศ์ (2564); วนัสนันท์ กันทะวงศ์ (2563)ได้อธิบายในทิศทางเดียวกันว่า การแพร่กระจายของเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในปัจจุบันได้เพิ่มโอกาสให้อาชญากรสามารถเข้าถึงเหยื่อได้อย่างง่ายดายยิ่งขึ้น วิถีชีวิตที่บังคับให้ประชาชนทั้งที่มีความรู้และไม่มีความรู้ต้องพึ่งพาระบบออนไลน์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้ช่องว่างความรู้กลายเป็นปัจจัยที่อำนวยโอกาสให้เกิดอาชญากรรมออนไลน์อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

1.2 ประชาชนขาดความรู้ด้านความปลอดภัยออนไลน์ ตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมออนไลน์ได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของประชาชนที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีเพิ่มขึ้น ทำให้ผู้ใช้ที่ทั้งจากการคลิกลิงก์ที่ไม่น่าเชื่อถือหรือเปิดไฟล์แนบจากอีเมลที่น่าสงสัย ซึ่งอาจนำไปสู่การติดมัลแวร์หรือการหลอกลวง ผู้กระทำผิดสามารถใช้เทคโนโลยีรวบรวมข้อมูลส่วนตัวจากผู้ใช้ที่ไม่ระมัดระวัง การใช้เทคโนโลยีเช่น VPN หรือการเข้ารหัสข้อมูลช่วยให้ผู้กระทำผิดหลบเลี่ยงการติดตามได้ การพัฒนาเทคโนโลยีทำให้

อาชญากรรมออนไลน์มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น การโจมตีด้วย Ransomware หรือการเจาะระบบธนาคารออนไลน์ที่สามารถขโมยเงินจากบัญชีได้โดยไม่ทิ้งร่องรอย การเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมเหล่านี้ทำให้เจ้าหน้าที่ต้องพัฒนาเครื่องมือและวิธีการในการตรวจจับและป้องกันภัยคุกคามไซเบอร์ ความคิดเห็นดังกล่าวของวิจัยสอดคล้องกับ ทฤษฎีภาวะนิรนาม (Anonymity Theory) Burkell (2006); Omernick and Sood (2013) ที่ทฤษฎีดังกล่าวได้อธิบายว่า การไม่สามารถระบุตัวตนได้ในสภาพแวดล้อมออนไลน์ ส่งผลให้บุคคลขาดความรู้สึกถึงการรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น เมื่อประชาชนต้องพึ่งพาเทคโนโลยีและเครือข่ายออนไลน์ในการดำเนินชีวิตมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการทำธุรกรรมทางการเงินและกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านอินเทอร์เน็ต การไม่สามารถระบุตัวตนได้ทำให้ผู้ใช้ขาดการไตร่ตรองและประเมินสถานการณ์อย่างรอบคอบ ส่งผลให้พวกเขาตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมออนไลน์ได้ง่ายขึ้น เช่น การคลิกลิงก์ที่ไม่น่าเชื่อถือหรือการตกเป็นเหยื่อของฟิชชิง (Phishing) โดยไม่มีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ นอกจากนี้ ภาวะ นิรนามยังทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างจากปกติ และลดความสามารถในการควบคุมตนเอง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้การตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมออนไลน์เกิดขึ้นได้บ่อยครั้ง

1.3 การกระทำผิดนี้ยากต่อการตรวจจับและแก้ไข ต่างจากอาชญากรรมทั่วไปที่มักมีพยานหลักฐานชัดเจน อาชญากรรมออนไลน์มักต้องใช้ความเชี่ยวชาญและอุปกรณ์ทางเทคนิคในการตรวจสอบและรวบรวมพยานหลักฐาน ซึ่งบางกรณีผู้เสียหายอาจไม่ทันรู้ตัว หรือรู้ตัวช้า จึงทำให้การติดตามและการจัดการกับอาชญากรรมประเภทนี้เป็นเรื่องยาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การกระทำผิดที่เกิดขึ้นผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ตหรือในพื้นที่ไซเบอร์ผู้กระทำผิดมักมีความรู้และทักษะเฉพาะทาง ความคิดเห็นดังกล่าวของวิจัยสอดคล้องกับ Bandler and Merzon (2020); Institutionalized Children Explorations and Beyond (2020) ที่ได้อธิบายว่า การกระทำผิดที่เกิดขึ้นผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ต มีลักษณะที่ซับซ้อนและยากต่อการตรวจจับ เนื่องจากผู้กระทำผิดมักมีความรู้และทักษะเฉพาะทางในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งทำให้การดำเนินการกระทำผิดสามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและหลบเลี่ยงการตรวจจับจากเจ้าหน้าที่ได้ง่าย การกระทำผิดทางไซเบอร์มักใช้เครื่องมือและวิธีการที่ล้ำสมัยในการซ่อนเร้นตัวตน ทำให้การแก้ไขและการติดตามหาผู้กระทำผิดเป็นเรื่องที่ท้าทาย โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับอาชญากรรมในโลกจริงที่มีหลักฐานชัดเจน

1.4 ความล่าช้าของระบบการติดตามและระงับอาชญากรรมที่ไม่สอดรับกับลักษณะของอาชญากรรมยุคใหม่ โดยพบว่า ระบบการติดตามและการบังคับใช้กฎหมายในปัจจุบันไม่สามารถตอบสนองได้รวดเร็ว เนื่องจากอาชญากรรมออนไลน์มีลักษณะที่รวดเร็วและเป็นอาชญากรรมข้ามชาติ ทำให้การติดตามหาผู้กระทำผิดและการระงับการกระทำผิดไม่สามารถดำเนินการได้ทันที ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า เกิดจากความไม่พร้อมของระบบกฎหมายและเทคโนโลยีในการรับมือกับอาชญากรรมที่มีการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง อาชญากรรมในยุคดิจิทัลมีความซับซ้อนและไม่จำกัดอยู่แค่ในพื้นที่ทางกายภาพ ทำให้การตรวจจับและการระงับอาชญากรรมเหล่านี้ต้องการการประสานงานและเครื่องมือที่ทันสมัย แต่ระบบการติดตามที่มีอยู่ในปัจจุบันยังคงล้าหลัง ไม่สามารถตอบสนองได้ทันเวลา โดยเฉพาะเมื่ออาชญากรรมสามารถกระทำได้อย่างรวดเร็วและข้ามพรมแดนของรัฐหรือประเทศ การขาดความเชี่ยวชาญทางเทคนิคและการบังคับใช้กฎหมายที่

ไม่ทันสมัยทำให้ไม่สามารถจัดการกับอาชญากรรมออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ความล่าช้านี้ส่งเสริมให้ผู้กระทำผิดสามารถหลบเลี่ยงการติดตามได้อย่างง่ายดาย สอดคล้องกับ Jaishankar (2007); Danquah and Longe (2011); Bandler and Merzon (2020); Hinnen (2004) ในหลายประเทศในภูมิภาคประเทศกำลังพัฒนา (Global South) เนื่องจากหลายประเทศยังขาดระบบกฎหมายและเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการจัดการกับอาชญากรรมทางไซเบอร์ การบังคับใช้กฎหมายในเรื่องไซเบอร์ครามมีความล่าช้าเนื่องจากขาดทรัพยากรทั้งในด้านบุคลากรและเครื่องมือในการตรวจจับและระงับการกระทำผิด รวมถึงการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของอาชญากรรมออนไลน์ที่มีความซับซ้อนและหลากหลาย การขาดการประสานงานระหว่างประเทศ ในระดับนานาชาติยังเป็นอุปสรรคในการติดตามผู้กระทำผิดที่อาจกระทำความผิดข้ามพรมแดน และไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายได้ทันเวลา การขาดกฎหมายที่ครอบคลุมหรือไม่สอดคล้องกับเทคโนโลยีที่ใช้ในการกระทำผิด ทำให้การปราบปรามอาชญากรรมไซเบอร์ในบางประเทศเป็นไป อย่างช้าและไม่สามารถจัดการกับภัยคุกคามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้นยังมีผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจและจิตสังคม โดยพบว่า อาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเฉพาะการสูญเสียเงินทุนจากการฉ้อโกงและผลกระทบทางจิตใจที่เกิดขึ้นกับผู้เสียหายที่อาจได้รับความเสียหายทั้งทางการเงินและความเสียหายทางจิตใจจากการถูกหลอกลวง อาชญากรรมออนไลน์ยังส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในระบบดิจิทัลและการเชื่อมโยงของสังคมในระดับมหภาค เนื่องจากผู้คนเริ่มมีความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยในโลกออนไลน์ ทำให้เกิดการหลีกเลี่ยงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในหลายกรณี สอดคล้องกับ Wu, Peng and Lemke (2023); Wu et al. (2022) ได้อธิบายถึงสภาพปัญหาที่เกิดจากอาชญากรรมออนไลน์ในระดับโลก ปัญหาที่พบร่วมกันทั่วโลก คือ การสูญเสียความเป็นตัวตนและความมั่นคงทางการเงินของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อ การถูกขโมยข้อมูลส่วนบุคคลและการหลอกลวงทางการเงินสร้างความรู้สึกไม่มั่นคงในด้านเศรษฐกิจและการเงิน ซึ่งเป็นปัญหาหลักที่กระทบต่อผู้ใช้ที่อาจสูญเสียทั้งเงินทุนและข้อมูลสำคัญในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ ยังพบว่า ความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยในโลกออนไลน์ส่งผลให้ผู้คนมีพฤติกรรมหลีกเลี่ยงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในหลายกรณี เช่น การหลีกเลี่ยงการทำธุรกรรมออนไลน์หรือการติดต่อสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต การขาดความมั่นใจในความปลอดภัยของระบบดิจิทัลทำให้เกิดการใช้เทคโนโลยีในทางที่จำกัด ซึ่งส่งผลกระทบต่อการเติบโตของเศรษฐกิจดิจิทัลและการพัฒนาเทคโนโลยีในระยะยาว การมีความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยและการสูญเสียความมั่นคงทางการเงินจึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการสร้างความไว้วางใจในโลกออนไลน์

2. ปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ พบว่า ปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่อ อาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์พบว่ามีทิ้งสิ้น 6 เงื่อนไข ได้แก่

2.1 แรงจูงใจภายในของเหยื่อ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นปัจจัยสำคัญ เหยื่อมีแรงจูงใจในการหาช่องทางหารายได้เสริมหรือการลงทุนในโอกาสที่ให้ผลตอบแทนสูง อาจนำไปสู่การตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงที่เสนอผลตอบแทนที่สูงผิดปกติ เช่น Stock Investment Scam หรือ Crypto Investment Scam การคาดหวังผลกำไรที่รวดเร็วและง่ายดายทำให้เหยื่อไม่พิจารณาหรือไม่ตรวจสอบข้อเท็จจริงอย่างละเอียด ในกรณีของ Romance Scam และ Pig Butchering Scam ผู้หลอกลวงมักใช้การสร้างความสัมพันธ์ในโลกออนไลน์เพื่อให้

เหยื่อเชื่อว่ามีความสัมพันธ์ที่จริงใจ เหยื่อที่มีแรงจูงใจในการหาความรักหรือความสัมพันธ์ที่เติมเต็ม ในชีวิตอาจไม่ระมัดระวังและไม่พิจารณาให้รอบคอบ เนื่องจากความต้องการในความรักที่แท้จริงอาจบดบังการตัดสินใจที่สมเหตุสมผลและทำให้ตกเป็นเหยื่อได้ง่าย ในกรณีของ Work-from-Home Scam ผู้ที่มีแรงจูงใจในการหางานเสริมหรือทำงานจากที่บ้านมักจะยอมรับโอกาสที่ดูดีเกินจริง โดยไม่ได้พิจารณาความเสี่ยงหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับนายจ้างหรือบริษัทที่เสนองาน เหยื่ออาจมองเห็นโอกาสในการหารายได้พิเศษหรือการทำงานที่บ้านที่มีผลตอบแทนดีและสะดวกสบาย จึงละเลย การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลหรือประวัติของบริษัทหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ แรงจูงใจภายในของเหยื่อในเรื่องการเงิน ความรัก หรือความสะดวกสบายในการทำงานจากที่บ้าน ล้วนมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจที่ไม่รอบคอบและทำให้เหยื่อตกเป็นเป้าหมายของการหลอกลวงในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะในโลกออนไลน์ที่ขาดการตรวจสอบและความตระหนักรู้ด้านความปลอดภัยสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Benoît and Chad (2021); Wu, Peng and Lemke (2023) ที่อธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้ตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ว่า แรงจูงใจที่เกิดจากความหวังในผลตอบแทนที่รวดเร็วและมาก (เช่น การหลอกให้ลงทุนในตลาดหุ้นหรือสินทรัพย์อื่นๆ) มักเป็นแรงกระตุ้นให้เหยื่อละเลยขั้นตอนการตรวจสอบความเสี่ยงหรือการรับคำแนะนำจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ เหยื่ออาจจะเห็นโอกาสที่ดีเกินจริงโดยไม่พิจารณาความเป็นไปได้ในการสูญเสีย

2.2 ความไม่รู้เท่าทันเทคโนโลยี (Digital Illiteracy) ผู้วิจัยเห็นว่า ความไม่รู้เท่าทันเทคโนโลยีเป็นปัจจัยเงื่อนไขใน การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเหยื่อบางคนอาจขาดความรู้หรือทักษะในการตรวจสอบข้อมูลหรือความน่าเชื่อถือของเว็บไซต์และผู้เสนอข้อเสนอออนไลน์ (เช่น การหลอกให้สแกน QR Code หรือหลอกให้ติดตั้งโปรแกรมดูดเงิน) โดยเฉพาะในผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับการใช้เทคโนโลยีหรือผู้ที่ไม่ระมัดระวังในการจัดการกับข้อมูลส่วนตัว ความไม่เข้าใจเกี่ยวกับความปลอดภัยออนไลน์อาจทำให้เหยื่อตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงได้ง่าย สอดคล้องกับแนวคิดของ Tsikerdekis and Zeadally (2014); Techsauce (2023) ที่ได้สรุปในทิศทางเดียวกันว่า ความไม่เข้าใจหรือขาดความรู้ในการใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือออนไลน์ที่ถูกต้อง ซึ่งอาจรวมถึงการไม่สามารถแยกแยะข้อมูลที่เป็นเท็จหรือผิดกฎหมายจากข้อมูลที่ถูกต้องหรือปลอดภัยได้

2.3 การเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของเหยื่อ เป็นปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ การที่ข้อมูลส่วนบุคคลของเหยื่อถูกนำไปใช้ในการหลอกลวงหรือแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่ได้รับอนุญาต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ยุคดิจิทัลที่ผู้คนมีการใช้เทคโนโลยีออนไลน์ในการทำธุรกรรมหรือการติดต่อสื่อสารทุกวัน การมีข้อมูลส่วนตัวที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายทำให้เกิดความเสี่ยงในการถูกโจรกรรมข้อมูลหรือถูกใช้ในทางที่ผิด ข้อมูลส่วนบุคคล เช่น ชื่อ ที่อยู่ อีเมล หมายเลขโทรศัพท์ หรือข้อมูลทางการเงิน ที่ผู้ใช้มักเปิดเผยในแพลตฟอร์มออนไลน์ สามารถถูกอาชญากรไซเบอร์นำไปใช้ในหลายรูปแบบ เช่น การหลอกลวงผ่านอีเมล (Phishing), การปลอมแปลงตัวตนเพื่อขอเงินจากผู้หลอกลวง (Impersonation Scam), หรือการใช้ข้อมูลส่วนตัวในการแอบอ้างหรือเข้าใช้งานบัญชีทางการเงินของเหยื่อ การมีข้อมูลเหล่านี้สามารถเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดใช้ในการทำธุรกรรมหรือการกระทำที่ผิดกฎหมายโดยไม่มีการรับรู้จากเหยื่อ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Patrick, Gianfranco and Mark (2022); Benoît and Chad (2021); Wu, Peng and

Lemke (2023); Wu et al. (2022); Atul, Lhato and Alka (2018) ที่ได้สรุปในทิศทางเดียวกันว่า การขาดความตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาความลับของข้อมูลส่วนบุคคลและการใช้มาตรการป้องกันที่ไม่เพียงพอ เช่น การตั้งรหัสผ่านที่ไม่แข็งแกร่ง หรือการไม่ระมัดระวังในการเปิดเผยข้อมูลในช่องทางออนไลน์

2.4 ความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ในวัฒนธรรมไทยที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและการแสดงออกถึงความไว้ใจและความเป็นมิตร ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่อาจถูกนำมาใช้ในทางที่ผิดโดยผู้กระทำผิดในโลกออนไลน์ คนไทยมักให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงและการรักษาความสัมพันธ์ที่ดี ความไว้ใจในผู้คนและองค์กรเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมความเชื่อมั่นในการตัดสินใจ เมื่อมีผู้หลอกลวงเข้ามาในรูปแบบต่างๆ เช่น Romance Scam หรือ Impersonation Scam การที่เหยื่อเชื่อในความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นอย่างรวดเร็วหรือถูกหลอกด้วยคำพูดที่ให้ความรู้สึกปลอดภัย จะทำให้เหยื่อมักจะตกเป็นเป้าหมายได้ง่าย เนื่องจากเหยื่อมีความเชื่อในความไว้วางใจที่สูงเกินไป และปัจจัยในวัฒนธรรมไทยที่อาจทำให้ตกเป็นเหยื่อของการฉ้อโกงออนไลน์คือการที่เหยื่อมักจะถูกหลอกลวงด้วยความรู้สึกว่าเป็นการช่วยเหลือผู้อื่น หรือการรักษาภาพลักษณ์ที่ดีในสังคม เช่น การตอบรับข้อเสนอที่ดูเหมือนจะเป็นการลงทุนที่ดีหรือการร่วมมือที่มีผลตอบแทนสูง ทั้งที่จริงแล้วเป็นการหลอกลวงหรือมีความเสี่ยงที่สูงมาก การยอมรับข้อเสนอเหล่านี้มาจากความปรารถนาที่จะช่วยเหลือหรือไม่อยากให้ผู้อื่นเสียหาย สอดคล้องกับ Michail (2014); Haidee (2018); Chrisje, Adam and Tim (2020) Nazli and Daniel (2012) ที่ได้อธิบายว่า ในหลายวัฒนธรรมของประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในสังคมที่มีความเชื่อมั่นในมิตรภาพและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การตั้งคำถามหรือสงสัยผู้อื่นอาจถูกมองว่าเป็นการไม่ให้เกียรติหรือไม่เป็นมิตร ความเชื่อนี้ทำให้บุคคลในสังคมเหล่านี้มักยอมรับข้อเสนอที่มาจากผู้อื่นโดยไม่ตรวจสอบความน่าเชื่อถืออย่างละเอียด ดังนั้น เมื่อผู้หลอกลวงปรากฏตัวในรูปแบบของการเสนอความช่วยเหลือทางการเงิน การลงทุน หรือการแสดงความเป็นมิตร ผู้ที่ได้รับการหลอกลวงมักจะไม่สงสัยและยอมให้ข้อมูลส่วนตัว เช่น ข้อมูลทางการเงินหรือข้อมูลที่สามารถใช้ในการโจมตีทางไซเบอร์ได้ และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Poungin and Trimek (2023); Kshetri (2013); D'Arcy, Hovav and Galletta (2009); Liang and Xue (2010) ที่อธิบายถึง ความเกี่ยวข้องทางด้านวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนามีผลสำคัญต่อการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ โดยเฉพาะในแง่ของการขาดความระมัดระวังในการตรวจสอบแหล่งข้อมูลหรือข้อเสนอในโลกออนไลน์ สังคมในหลายประเทศกำลังพัฒนามักจะไม่ตั้งคำถามหรือสงสัยเมื่อมีคนที่ดูเหมือนจะเป็นมิตรหรือมีความน่าเชื่อถือ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ฝังลึกในวัฒนธรรมของพวกเขา การไม่สงสัยในตัวผู้อื่นทำให้เหยื่อมักจะไม่ใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจเกี่ยวกับการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัว โดยเชื่อว่าคนที่แสดงออกถึงความดีหรือความเป็นมิตรจะไม่ทำให้เกิดอันตรายหรือหลอกลวง ในวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา การแสดงความเมตตาและความจริงใจถือเป็นคุณลักษณะที่มีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สังคมเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือและการมีมิตรภาพซึ่งกันและกัน เมื่อผู้หลอกลวงใช้คุณลักษณะเหล่านี้เพื่อดึงดูดเหยื่อ มักทำให้เหยื่อรู้สึกเชื่อมั่นและเปิดเผยข้อมูลส่วนตัว เช่น ข้อมูลทางการเงิน หรือข้อมูลที่สำคัญอื่น ๆ โดยไม่สงสัยหรือระมัดระวัง เหยื่อจึงตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงได้อย่างง่ายดาย

2.5 สภาพเศรษฐกิจและข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน เป็นปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและการกระตุ้นให้บุคคลมองหาวิธีการที่ดูเหมือนว่าจะเป็นทางเลือกในการแก้ไขปัญหาทางการเงิน โดยเฉพาะในช่วงที่เศรษฐกิจมีความไม่แน่นอนหรือมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุนที่ถูกต้องและปลอดภัย ในสภาพเศรษฐกิจที่ไม่มั่นคงหรือช่วงที่มีการขาดแคลนทรัพยากรทางการเงิน ผู้คนมักมองหาวิธีการที่สามารถเพิ่มรายได้หรือการลงทุนในโอกาสที่ให้ผลตอบแทนสูง ซึ่งมักจะเป็นช่องทางที่อาชญากรไซเบอร์ใช้ในการหลอกลวง เช่น การลงทุนในหุ้น การลงทุนในสกุลเงินดิจิทัล หรือการเสนอผลตอบแทนจากการลงทุนในสินทรัพย์ต่าง ๆ ที่สูงเกินจริง การที่เหยื่อมีความต้องการทางการเงินเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจมักทำให้พวกเขาละเลยการตรวจสอบข้อเท็จจริงหรือพิจารณาความเสี่ยง ซึ่งทำให้พวกเขาตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงได้ง่าย สอดคล้องกับแนวคิดของ Rinwong (2020); techsauce (2023); Tsikerdekis and Zeadally (2014) ที่ได้สรุปในทิศทางเดียวกันว่า ความจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน ทั้งในด้านการเข้าถึงสินเชื่อหรือการลงทุนที่มีความน่าเชื่อถือทำให้บางคนหันไปหาช่องทางที่ไม่ปลอดภัยในโลกออนไลน์ เช่น การกู้เงินหรือการร่วมลงทุนกับบริษัทที่ไม่โปร่งใส อาชญากรสามารถใช้ความไม่รู้และความจำเป็นในการหาทางออกทางการเงินของเหยื่อมาเป็นช่องทางในการหลอกลวง โดยการเสนอทางเลือกที่ดูเหมือนจะช่วยให้เหยื่อสามารถเข้าถึงแหล่งทุนที่พวกเขาต้องการ แต่จริง ๆ แล้วเป็นการหลอกลวงที่ทำให้เหยื่อสูญเสียเงินไป และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Li et al. (2019); McAfee and CSIS (2018) ที่ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง สถานะทางเศรษฐกิจ และความเสี่ยงจากอาชญากรรมไซเบอร์ โดยเฉพาะในกลุ่มบุคคลที่มี สถานะทางเศรษฐกิจต่ำ ซึ่งมักจะมีทรัพยากรจำกัดในการลงทุนในเทคโนโลยีและเครื่องมือที่ใช้ในการป้องกันภัยไซเบอร์ เช่น ซอฟต์แวร์ป้องกันไวรัส ระบบการรักษาความปลอดภัยทางออนไลน์ หรือการฝึกอบรมด้านความปลอดภัยไซเบอร์ การขาดการลงทุนในด้านนี้ทำให้บุคคลเหล่านี้มีความเสี่ยงสูงที่จะตกเป็นเหยื่อของอาชญากรรมไซเบอร์ บุคคลที่มีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำมักจะขาดแคลนทรัพยากรในการรักษาความปลอดภัยของข้อมูลส่วนบุคคล เช่น การซื้อซอฟต์แวร์ป้องกันไวรัสหรือโปรแกรมป้องกันภัยคุกคามทางไซเบอร์ที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังอาจขาดความรู้และความตระหนักรู้ในเรื่องของการป้องกันภัยไซเบอร์ ทำให้พวกเขาไม่สามารถระมัดระวังหรือหลีกเลี่ยงการหลอกลวงออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่บุคคลเหล่านี้ไม่สามารถลงทุนในเครื่องมือความปลอดภัยหรือไม่สามารถเข้าถึงการฝึกอบรมที่จำเป็นในการป้องกันภัยไซเบอร์ ทำให้พวกเขาตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงออนไลน์ได้ง่าย ในทางตรงกันข้าม บุคคลที่มี สถานะทางเศรษฐกิจสูง มักมีการเข้าถึง บรอดแบนด์ที่ดีกว่า และสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพในการป้องกันภัยไซเบอร์ได้ดีกว่า เช่น การใช้งานโปรแกรมป้องกันไวรัสขั้นสูง การใช้ระบบการยืนยันตัวตนสองขั้นตอน (Two-factor authentication) หรือการเข้าถึงบริการที่ช่วยให้พวกเขาได้รับการสนับสนุนในการจัดการความปลอดภัยไซเบอร์จากผู้เชี่ยวชาญ

2.6 ความล่าช้าและข้อจำกัดในกระบวนการยุติธรรม เป็นปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ การที่กระบวนการทางกฎหมายในการจัดการกับอาชญากรรมไซเบอร์มักมีความล่าช้าและข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถปกป้องผู้บริโภคจากการหลอกลวงได้ทันท่วงที โดยเฉพาะเมื่อเหยื่อยังไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างรวดเร็วหรือการบังคับใช้กฎหมายยังไม่เพียงพอในการปราบปรามผู้กระทำผิด

ทำให้ในหลายกรณี การดำเนินคดีในอาชญากรรมไซเบอร์มักใช้เวลานาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าลักษณะของอาชญากรรมไซเบอร์มีความซับซ้อนและยากต่อการติดตาม การรวบรวมพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการหลอกลวงออนไลน์ เช่น การติดตามการเคลื่อนไหวของเงินที่ได้จากการฉ้อโกง หรือการระบุผู้กระทำผิดในต่างประเทศ จำเป็นต้องใช้เวลามาก ซึ่งอาจทำให้ผู้กระทำผิดหลบหนีหรือลงมือทำผิดซ้ำ สอดคล้องกับ Boss et al. (2015); Sommestad, Karlzén and Hallberg (2015); McAfee and CSIS (2018) ที่ได้สรุปในทิศทางเดียวกันว่า ในหลายประเทศ แม้จะมีการพัฒนากฎหมายไซเบอร์ที่เกี่ยวข้อง แต่ข้อจำกัดในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมจากผู้เสียหายยังคงมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการขาดความรู้ในการแจ้งความหรือการใช้บริการที่เกี่ยวข้องกับการรายงานการฉ้อโกงออนไลน์ หรือการขาดทรัพยากรและเทคโนโลยีในการตรวจสอบและบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การที่ผู้เสียหายส่วนใหญ่ไม่สามารถติดตามกระบวนการทางกฎหมายหรือไม่ทราบว่าแหล่งที่สามารถขอความช่วยเหลือได้จากภาครัฐ ทำให้พวกเขาหมดหวังและไม่สามารถป้องกันหรือชดเชยความเสียหายจากการถูกหลอกลวง เช่นเดียวกับแนวคิดของ Kshetri (2013); Maras (2016); Jaishankar (2007); Holt and Bossler (2016) ที่ได้สรุปในทิศทางเดียวกันว่า กระบวนการยุติธรรมที่ล่าช้าอาจทำให้ผู้เสียหายไม่ได้รับความช่วยเหลือในเวลาที่จำเป็น ซึ่งอาจเพิ่มขนาดของความเสียหายหรือทำให้ข้อมูลที่สำคัญหายไป ดังเช่น เมื่อเหยื่อรายงานการฉ้อโกงออนไลน์ การที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถดำเนินการตรวจสอบได้รวดเร็วอาจทำให้ผู้กระทำผิดหลบหนีและไม่สามารถนำตัวมาลงโทษได้ ดังนั้นความล่าช้าและข้อจำกัดในกระบวนการยุติธรรม จึงทำให้การป้องกันและการปราบปรามอาชญากรรมไซเบอร์ไม่สามารถทำได้ทันเวลา ส่งผลให้ผู้คนที่ตกเป็นเหยื่อของการฉ้อโกงออนไลน์ไม่ได้รับการช่วยเหลือที่เหมาะสมและทันท่วงที ทำให้พวกเขาตกเป็นเหยื่อได้ง่ายขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

ความเสียหายทางจิตใจจากการถูกหลอกลวงยังส่งผลต่อความเป็นอยู่ทางจิตใจและสุขภาพจิตของเหยื่อ ทำให้เกิดความเครียดและความวิตกกังวลในระยะยาว เหตุจากความไม่รู้หรือ “อวิชชา” และ “รู้เท่าไม่ถึงการณ์” แนวทางดับความไม่รู้ได้แก่ สัมมาสติ (ระลึกชอบ) มีสติรู้ตัว สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบ) ฝึกจิตให้ตั้งมั่นด้วยสมาธิ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบใน 5 มิติสำคัญ ได้แก่ (1) มิติด้านเศรษฐกิจ (Economic Impact) ผลกระทบจากอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์มีผลต่อรายได้ของบุคคลและการดำเนินธุรกิจ โดยเฉพาะธุรกิจขนาดเล็ก การลงทุนในสกุลเงินดิจิทัลที่ยังไม่เป็นที่ยอมรับ การสูญเสียทางการเงินจากการถูกหลอกลวงทำให้ธุรกิจหรือบุคคลต้องเสียหายทั้งในแง่ของต้นทุนและความเสียหายที่เกิดขึ้น (2) มิติด้านสังคมและความเชื่อมั่นต่อระบบดิจิทัล (Social Trust and Digital Confidence) การฉ้อโกงออนไลน์มีผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อระบบดิจิทัล ทำให้ผู้คนมีความระมัดระวังในการใช้บริการออนไลน์ และขาดความมั่นใจในระบบการเงินและการซื้อขายออนไลน์ ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมดิจิทัลในระยะยาว (3) มิติด้านความมั่นคงทางไซเบอร์และความมั่นคงของรัฐ (Cybersecurity and National Security) อาชญากรรมไซเบอร์ที่เกิดจากการฉ้อโกงออนไลน์สามารถทำลายความมั่นคงทางไซเบอร์ของประเทศ โดยเฉพาะเมื่อมีการโจมตีระบบการเงินของรัฐหรือมีการใช้ข้อมูลที่ถูกโจรกรรมไปใช้ในทางที่

ผิด ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม (4) มิติด้านกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย (Legal Enforcement) การบังคับใช้กฎหมายยังไม่สามารถรับมือกับอาชญากรรมไซเบอร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากข้อจำกัดทางกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ยังไม่ทันสมัยในการรับมือกับการกระทำผิดที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี ทำให้การดำเนินการสืบสวนและจับกุมทำได้ล่าช้า (5) มิติด้านจิตวิทยาและสุขภาวะของประชาชน (Psychological and Mental Health Impact) ผู้ที่ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์มักประสบกับความเครียดและความวิตกกังวลจากการสูญเสียทรัพย์สิน ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตและคุณภาพชีวิตของเหยื่อ โดยเฉพาะในกรณีของการถูกหลอกให้รัก (Romance Scam) หรือการหลอกลวงทางการเงินที่มีมูลค่าสูง ทั้งนี้ผู้วิจัยสังเคราะห์ผลการวิจัยได้ดังแผนภาพแนวทางการขับเคลื่อนไปสู่ผลลัพธ์และผลกระทบ

ปีที่	แนวทางการขับเคลื่อน	ผลลัพธ์/ผลกระทบ
1-2	เผยแพร่ความรู้ที่เกิดจากผลการดำเนินงานวิจัยทั้งหมด ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานด้านวิชาการ สื่อมวลชน หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการป้องกันปัญหาอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ รวมถึงเวทีทางวิชาการต่าง ๆ	เกิดเครือข่ายองค์ความรู้ และความร่วมมือระหว่าง นักวิชาการ หน่วยงานทางวิชาการกับโรงเรียนนายร้อยตำรวจ
3	ดำเนินการขอทุนการวิจัย เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนา สื่อการเรียนรู้สำหรับประชาชนเพื่อการป้องกันปัญหาอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ จากโรงเรียนนายร้อยตำรวจ รวมถึงขอความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีเครือข่าย เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ด้วยกัน	ได้ดำเนินการวิจัยในการพัฒนาสื่อการเรียนรู้สำหรับประชาชนเพื่อการป้องกันปัญหาอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ เพื่อพัฒนาตามแนวทางที่ค้นพบในการวิจัย
4-5	ผลักดันให้เกิดการเผยแพร่สื่อการเรียนรู้และแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อการป้องกันปัญหาอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ ผ่านสื่อมวลชนเครือข่าย หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง แลสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เพื่อให้เห็นความตระหนักร่วมกัน เกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายที่มีประสิทธิภาพ	ดำเนินการกระตุ้นเพื่อให้สื่อการเรียนรู้และแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อการป้องกันปัญหาอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ เกิดการผลักดันอย่างเป็นรูปธรรมทางสังคม และนโยบาย

ตารางที่ 1: แนวทางการขับเคลื่อนไปสู่ผลลัพธ์และผลกระทบ

สรุป

สรุปโดยภาพรวมการศึกษาสภาพปัญหา รูปแบบ และเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการพัฒนาแนวทางในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์ ผลการวิจัยที่ได้เป็นปัญหาที่มีมิติและความซับซ้อน ซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจในระดับต่าง ๆ เช่น ความยากต่อการตรวจจับและป้องกันอาชญากรรม

ออนไลน์ ความไม่เท่าทันทางดิจิทัล (Digital Illiteracy) ความล่าช้าของระบบการติดตามและระงับอาชญากรรมที่ไม่สอดรับกับลักษณะของอาชญากรรมยุคใหม่ ผลกระทบในเชิงเศรษฐกิจและจิตสังคมและอาจจำแนกรูปแบบของอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้หลายประเภทตามสภาพสิ่งแวดล้อมสภาพของเหยื่อ ซึ่งสะท้อนถึงความหลากหลายและพลวัตของพฤติกรรมอาชญากรรมในยุคดิจิทัล

ปัจจัยเงื่อนไขในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมการฉ้อโกงออนไลน์สามารถสรุปได้มีเงื่อนไขสำคัญที่มีบทบาทในการกำหนดความเสี่ยงของบุคคลในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมไซเบอร์ เช่น แรงจูงใจภายในของเหยื่อ ซึ่งเป็นความต้องการส่วนตัวหรือความคาดหวังในผลประโยชน์ที่มากเกินไป ความไม่รู้เท่าทันเทคโนโลยี (Digital Illiteracy) การเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของเหยื่อ ความเชื่อทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญในการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมออนไลน์ โดยเฉพาะในสังคมที่มีค่านิยมในการเชื่อใจและเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ สภาพเศรษฐกิจและข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน ในสังคมที่มีสภาพเศรษฐกิจที่ไม่เสถียรและคนจำนวนมากต้องเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุน การหลอกลวงโดยการเสนอทางเลือกในการลงทุนที่ดูดีเกินจริงจึงมีอิทธิพลอย่างมากในประเทศไทย และความล่าช้าและข้อจำกัดในกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ การประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ธนาคารและผู้ให้บริการดิจิทัลก็เป็นอุปสรรคที่ทำให้การสืบสวนและจับกุมอาชญากรไซเบอร์ไม่สามารถดำเนินการได้ทันท่วงที

ส่วนตัวผู้วิจัยเห็นว่าการฉ้อโกงออนไลน์คือภาพสะท้อนของช่องว่างในความรู้ ความเข้าใจ และความปลอดภัยทางดิจิทัล การศึกษาปัญหานี้จึงไม่ใช่แค่เรื่องอาชญากรรม แต่เป็นการเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ในโลกดิจิทัล การฉ้อโกงออนไลน์เกิดขึ้นเมื่อเทคโนโลยีถูกใช้โดยปราศจากความรับผิดชอบ การเข้าใจปัญหานี้ช่วยให้เราพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรมมากขึ้น การวิเคราะห์รูปแบบการฉ้อโกงสามารถนำไปสู่การออกแบบระบบป้องกันที่ชาญฉลาด เช่น AI ตรวจจับพฤติกรรมผิดปกติ หรือระบบแจ้งเตือนอัตโนมัติ การสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัลเพื่อให้ไม่ตกเป็นเหยื่อ ได้แก่ การเสริมทักษะการใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย สำหรับเจ้าหน้าที่ตำรวจมีความเข้าใจขั้นตอนการปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมและออกแบบนโยบายเช่น กฎหมายหรือจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะทางที่เหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย นำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาเครื่องมือและระบบการสนับสนุนควรมีการพัฒนาเครื่องมือและเทคโนโลยี ที่เหมาะสมในการตรวจสอบและติดตามอาชญากรรมออนไลน์ โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานตำรวจแห่งชาติร่วมมือกับกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคมควรนำไปใช้ดำเนินการพัฒนาและจัดหาทรัพยากรที่เหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาและเงื่อนไขของการเกิดปัญหาเพื่อให้เจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถเข้าถึงเครื่องมือที่ทันสมัยในการสืบสวนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการสนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 บทบาทของเอกชนในการป้องกันอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อขยายขอบเขตไปยังกลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ เช่น ภาคธุรกิจหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการดิจิทัล (เช่น ธนาคาร หรือผู้ให้บริการแพลตฟอร์มออนไลน์) เพื่อประเมินการรับรู้และการเตรียมความพร้อมในการป้องกันอาชญากรรมออนไลน์ในหลากหลายมุมมอง

2.2 การศึกษาช่องโหว่ทางกฎหมายและการบังคับใช้กรณีอาชญกรรมประเภทฉ้อโกงออนไลน์ เนื่องจากปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขทำให้การก่ออาชญากรรมประเภทนี้สูงขึ้นอาจเกิดจากข้อกฎหมายที่ไม่ทันต่อสถานการณ์ และแนวโน้มของเทคโนโลยี ที่ส่งผลต่อการเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมฉ้อโกงออนไลน์ ในประเทศกำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทย การศึกษาในด้านนี้จะช่วยให้เข้าใจว่าปัจจัยเหล่านี้มีบทบาทอย่างไรในการเกิดภัยคุกคามดังกล่าว

บรรณานุกรม

กรกนก นิลดำ. (2563). วิธีการกลโกง ช่องทางการสื่อสาร และประสบการณ์ในการถูกมิจฉาชีพออนไลน์หลอกลวงของผู้สูงอายุในจังหวัดเชียงราย. *วารสารการสื่อสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*. 3(3), 50-67.

กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (21 มกราคม 2565). *ดีอีเอส เปิดสถิติ 15 ปัญหา ซื้อขายทางออนไลน์ ในรอบปี 64*. กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. สืบค้น 2 มิถุนายน 2568 จาก https://www.mdes.go.th/news/detail/5176

คณะนิติศาสตร์. (3 มีนาคม 2566). *ปัญหากฎหมายไทยกับการฉ้อโกงออนไลน์. ผ่านงาน สัมมนาวิชาการเรื่อง “ฉ้อโกง ขายของทางออนไลน์”*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สืบค้น 5 มีนาคม 2568 จาก https://www.law.tu.ac.th/tulawinfographic09/

คณาธิป ทองรวีวงศ์. (2564). การปรับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์พ.ศ. 2550 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2560 กับการหลอกลวงเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงความรักที่กระทำทางระบบคอมพิวเตอร์. *วารสารรัชต์ภาคย์.* 15(39), 230-239.

จอมเดช ตรีเมฆ. (2558). The Rangsit Crime Survey: A Feasibility Study to inaugurate The Rangsit Crime Survey. *Journal of Thai Justice System*. 8(1), 67-85,

วนัสนันท์ กันทะวงศ์. (2563). อาชญากรรมเศรษฐกิจ: การหลอกลวงการเก็งกำไรอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 23(1), 133-144.

เสกสัณ เครือคำ. (2558). *อาชญากรรม อาชญาวิทยาและงานยุติธรรมทางอาญา.* ม.ป.ท.: เพชรเกษมการพิมพ์.

Abas, S. N., Bhimrajkar, S., & Raina, C. K. (2017). Social Engineering. *International Journal of Scientific Research in Computer Science*. 2(6), 1109–1114.

Atul, B., Lhato, J, & Alka, R. (2018). Information Security: Exploring the Association between IT Receptivity and Cyber Crime Victimization. *FIIB Business Review*. 4(1), 55-63.

Bandler, J. & Merzon, A. (2020). *Cybercrime Investigations a Comprehensive Resource for Everyone*. *Taylor & Francis Group.* -(-), 1-20. Retrieved 20 July 2024 from https://doi.org/10.1201/9781003033523

Benoît, D. & Chad, W. (2021). Enhancing relationships between criminology and cybersecurity. *Journal of Criminology*. 54(1), 76-92.

Boss, S. R. et al., (2015). What do systems users have to fear? Using fear appeals to engender threats and fear that motivate protective security behaviors. *MIS Quarterly*. 39(4), 837-864.

Burkell, J. (2006). *Anonymity in Behavioural Research: Not Being Unnamed, But Being Unknown.* Faculty of Information and Media Studies. The University of Western Ontario.

Catherine, D., M., George, E. H., & Melissa, L. R. (2010). Policing Possession of Child Pornography Online: Investigating the Training and Resources Dedicated to the Investigation of Cyber Crime. *International Journal of Police Science & Management*. 12(4), 516-525.

Chad, W. & Diarmaid, H. (2019). Civilianizing specialist units: Reflections on the policing of cyber-crime. *Criminology & Criminal Justice.* 22(4), 1-20.

Chrisje, B., Adam, J., & Tim, J. W. (2020). A Comparative Analysis of Anglo-Dutch Approaches to 'Cyber Policing': Checks and Balances Fit for Purpose?. *The Journal of Criminal Law*. 84(5), 451-473.

Danquah, P. & Longe, O. (2011). An empirical test of the space transition theory ofcyber criminality: Investigating cyber crime causation factors in Ghana. *African Journal of Computing & ICT.* 2(1), 37-48.

D'Arcy, J., Hovav, A., & Galletta, D. F. (2009). User Awareness of Security Countermeasures and Its Impact on Information Systems Misuse: A Deterrence Approach. *Information Systems Research*. 20(1), 79-98.

Drew, J. M. (2020). A study of cybercrime victimization and prevention: exploring the use of online crime prevention behaviors and strategies. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice.* 1–20. Retrieved 28 July 2024 from https://doi.org/10.1108/JCRPP-12-2019-0070

Emami, C., Smith, R. G., & Jorna, P. (2020). Predicting online fraud victimization in Australia. *Trends & Issues in Crime & Criminal Justice*. No.577, 1–19. Retrieved 25 July 2024 from https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2020-05/ti577_predicting_online_fraud_victimisati on_in_australia_0.pdf.

Haidee, T. (2018). Building Speaking Fluency with Multiword Expressions. *TESL Canada Journal*. 34(3), 26-53.

Hinnen, T. (2004). The Cyber-front in the War on Terrorism: Curbing Terrorist Use of the Internet. *Science and Technology Law Review*. 5(-), 1-42. Retrieved 30 July 2024 from https://doi.org/10.7916/stlr.v5i0.3636.

Holt, T. & Bossler, A. M. (2016). *Cyber crime in Progress: Theory and Prevention of Technology-enabled Offenses*. Abingdon, Oxon: Routledge.

Institutionalized Children Explorations and Beyond. (2020). *Child Helpline Offers Protection against Cyber Crime. Institutionalized Children Explorations and Beyond*. 3(2) 216.

Jaishankar, K. (2007). Cyber Criminology: Evolving a novel discipline with a new journal. *International Journal of Cyber Criminology.* 1(1), 1-6.

Jaishankar, K. (2008). *Space Transition Theory of Cyber Crimes. Crimes of the Internet (pp. 283-301).* N.P.: Pearson Publishers.

Kshetri, N. (2013). *Cybercrime and cybersecurity in the global south*. NY: Palgrave MacMillan Publishers.

Li, L., et al. (2019). The economics of cybercrime: The role of broadband and socioeconomic status. *ACM Transactions on Management Information Systems*. 10(4), 1-23.

Liang, H. & Xue, Y. (2010). Understanding Security Behaviors in Personal Computer Usage: A Threat Avoidance Perspective. *Journal of the Association for Information Systems*. 11(7), 1–16.

Maras, M. H. (2016). *Cybercriminal.* Oxford University Press.

McAfee & CSIS. (21 February 2018). *Economic impact of cybercrime: No slowing down. Center for Strategic and International Studies.* Retrieved 20 July 2024 from https://www.csis.org/analysis/economic-impact-cybercrime

Michail, G. (2014). Video-Based Learning and Open Online Courses. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET).* 9(1), 4-7.

Nazli, C. & Daniel, G. (2012). Lost in cyberspace: Harnessing the Internet, international relations, and global security. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 68(2), 70-77.

Omernick, E. & Sood, S. O. (2013). The impact of anonymity in online communities. *In Proceedings SocialCom/PASSAT/BigData/EconCom/BioMedCom 2013* (pp. 526-535). Retrieved 20 July 2024 from https://www.scholars.northwestern.edu/en/publications/the-impact-of-anonymity-in-online-communities.

Patrick, H., Gianfranco, W., & Mark, C. (2022). Consumer Fear of Online Identity Theft: ScaleDevelopment and Validation. *Journal of Interactive Marketing*. 30(1), 1-19. .

Poungin, J. & Trimek, J. (2023). The Prevention of Property Crimes against the Elderly. *RPCA Journal of Criminology and Social Sciences*. 5(2), 81–96.

Rinwong, S. (2020). *Tackling the problem of 'online trading' behind COVID TACTIC to win 2.2 billion cakes*. Retrieved 26 July 2024 from https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/886738

Sommestad, T., Karlzén, H., & Hallberg, J. (2015). A meta-analysis of studies on protection motivation theory and information security behaviour. *International Journal of Information Security and Privacy*. 9(1), 26-46.

Techsauce. (2023). *Cyber Vaccine เครือข่ายยับยั้ง ป้องกัน และสร้างภูมิคุ้มกัน รู้ทันกลโกงอาชญากรรมออนไลน์.* สืบค้น 10 เมษายน 2568 จาก https://techsauce.co/news/cyber-vaccine-protect-cybercrime

Tsikerdekis, M. & Zeadally, S. (2014). Online deception in social media. *Commun ACM 2014*. 57(9), 72-80.

Wu, L., Peng, Q., & Lemke, M. (2023). Research trends in cybercrime and cybersecurity: A review based on Web of Science core collection database. *International Journal of Cybersecurity Intelligence and Cybercrime*. 6(1), 5-28.

Wu, L., et al. (2022). Spatial social network research: A bibliometric analysis. *Computational Urban Science*. 2(1), 1-13.

พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง

Integrated Buddhism for Holistic Health Care of Cancer Patients

[1]พวงบุปผา หนูรัก, [2]ประพันธ์ ศุภษร และ [3]สมคิด เศษวงศ์

[1]Paungbupha Nurak, [2]Prapan Supasorn, and[3]Somkid Saetwong

[1,2,3]สาขาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

[1,2,3]Buddhist Studies Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Paungbupha9944@gmail.com

Received: July 28, 2025; **Revised:** November 21, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ในการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยมะเร็งและสภาพการดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งในสังคมไทย 2) ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวม และ 3) เสนอพุทธบูรณาการในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีพื้นที่วิจัยในค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรมสันติอโศก กรุงเทพฯเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ จำนวน 1 ชุด กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรมและผู้ป่วยมะเร็ง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการบรรยายเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า 1) การดูแลสุขภาวะของผู้ป่วยมะเร็งในระบบสุขภาพปัจจุบันยังเน้นการรักษาเชิงชีวภาพเป็นหลัก ขาดการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ส่งผลให้ผู้ป่วยต้องเผชิญกับผลข้างเคียงทั้งทางกายและใจ ตลอดจนภาระค่าใช้จ่ายและข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการ 2) การดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมที่บูรณาการหลักโพชฌงค์ 7 อิทธิบาท 4 และหลักคำสอนอื่น ร่วมกับแนวทางแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม ซึ่งผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าเป็นวิธีการดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งที่มีศักยภาพในการเสริมสร้างสุขภาวะแบบองค์รวมในทุกมิติ อันสอดคล้องกับ แนวทางการแพทย์แบบเน้นผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางและยังสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ 3) พุทธบูรณาการในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง โดยการนำหลักธรรมมาบูรณาการใช้ร่วมกับวิธิปฏิบัติทางการแพทย์ แบบประหยัด เรียบง่าย หาได้ง่าย พึ่งตนเองได้ ไม่มีโทษ เป็นการปฏิบัติทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาไปด้วยกัน ทำให้มีประสิทธิภาพสูงในการดูแลสุขภาวะของผู้ป่วยมะเร็งทุกมิติ

คำสำคัญ: พุทธบูรณาการ; สุขภาวะองค์รวม; ผู้ป่วยมะเร็ง; โพชฌงค์ 7; อิทธิบาท 4

Abstract

This article aims to: 1) study concepts and theories related to health care for cancer patients and the current health care situation in Thai society; 2) study Buddhist principles applied in holistic health care; and 3) propose a Buddhist-integrated model for holistic health care of cancer patients. This is qualitative research design. The fieldwork was conducted at the Phaet Witthidham Health Camp (Traditional Dhamma-based Medicine Health Camp) at Santi Asoke, Bangkok. The main research instrument was a semi-structured interview protocol, used in 1 in-depth interviews. The target groups consisted of Buddhist scholars, experts in alternative "Witthidham" medicine, and cancer patients. The findings revealed that: 1) current cancer care in the conventional health system mainly focuses on biomedical treatment, lacking holistic healthcare. This results in physical and emotional side effects, financial burdens, and limited access to services; 2) holistic health care integrating the Seven Factors of Enlightenment (bojjhaṅga), the Four Bases of Spiritual Power (iddhipāda), and other Buddhist teachings with alternative medicine practices from the "Natural Way of Healing" approach shows strong potential to enhance well-being in all dimensions. This is consistent with the patient-centered care model and scientific principles; 3) the proposed Buddhist-integrated holistic model involves integrating Dhamma with simple, accessible, and self-reliant practices that are free from harm, targeting physical, mental, social, and spiritual dimensions simultaneously. This model has demonstrated high efficacy in supporting cancer patients' overall well-being.

Keywords: Buddhist Integration; Holistic Health; Cancer Patients; Seven Factors of Enlightenment; Four Bases of Spiritual Power

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 มนุษยชาติต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างเข้มข้น ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและสุขภาวะของประชากรทั่วโลก หนึ่งในปัญหาสำคัญที่ท้าทายระบบสาธารณสุข คือ โรคมะเร็ง ซึ่งองค์การอนามัยโลก (WHO) รายงานว่าในปี พ.ศ.2565 มีผู้ป่วยมะเร็งรายใหม่ทั่วโลกมากถึง 19.9 ล้านคน และมีผู้เสียชีวิตประมาณ 9.7 ล้านคน โดยกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนนี้อยู่ในทวีปเอเชีย ซึ่งรวมถึงประเทศไทย (World Health Organization, 2025) แม้ว่าแพทย์แผนปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าในการรักษาโรคมะเร็งด้วยเทคโนโลยี เช่น การผ่าตัด การให้เคมีบำบัด และการฉายรังสี แต่การดูแลในมิติจิตใจ สังคม และปัญญายังมีข้อจำกัด ทำให้ผู้ป่วยจำนวนมากยังเผชิญความทุกข์ ความกลัว และคุณภาพชีวิตที่ลดลง (สุวรรณา ศรีไพโรจน์, 2563)

สถาบันมะเร็งแห่งชาติ มีการดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อควบคุมและป้องกันโรค โดยเน้นการปรับเปลี่ยนนโยบายและปฏิรูประบบบริหารองค์กรให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น การส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับความคิดเห็นที่หลากหลาย (Respect in Diversity but One Common Goal) (กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข, 2565) เพื่อเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพประชาชน ทั้งนี้ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกชี้ให้เห็นว่า การรักษามะเร็งปัจจุบันประกอบด้วยทั้งการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์บูรณาการ เช่น แพทย์แผนไทยและแพทย์แผนจีน ซึ่งทำหน้าที่เป็นการรักษาเสริมเพื่อลดอาการข้างเคียงและเพิ่มประสิทธิผลของการรักษาหลักโดยกรมฯ แนะนำ "หลักธรรมานามัย" เป็นแนวทางการดูแลสุขภาพตามวิถีธรรมชาติสำหรับผู้ป่วยมะเร็ง แนวทางดังกล่าวมุ่งการ

ดูแลแบบองค์รวมครอบคลุมมิติร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ สังคม และสิ่งแวดล้อมเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันของร่างกายและส่งเสริมสมดุลสุขภาวะโดยรวม ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงและป้องกันการเกิดมะเร็งจากต้นเหตุ ทำให้ประชาชนห่างไกลโรคมะเร็งมากยิ่งขึ้น (ทวีศิลป์ วิษณุโยธิน, 2567)

อย่างไรก็ตาม แม้มาตรการของภาครัฐจะมุ่งเน้นการพัฒนาระบบบริการสุขภาพให้เข้าถึงได้และเปิดกว้างมากขึ้น แต่ในระดับผู้ป่วยแต่ละราย ยังมีความแตกต่างกันในด้านทัศนคติ ความเชื่อ และการตัดสินใจเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของตนเอง บางรายมีความเชื่อว่าโรคมะเร็งรักษาไม่หายและนำไปสู่ความตายในที่สุด ขณะที่บางรายเชื่อว่ามีหนทางในการรักษาให้หายขาดได้ โดยเฉพาะหากได้รับข้อมูลจากแหล่งที่น่าเชื่อถือ เช่น ประสบการณ์ของผู้ป่วยที่หายขาด แพทย์ผู้เชี่ยวชาญ และญาติที่ให้กำลังใจ ทำให้ผู้ป่วยเกิดความหวังและพลังใจในการฟื้นฟูสุขภาพ (ศศลักษณ์ บุญโรจน์ และ มาลี กาบมาลา, 2562) จากตัวอย่างผู้ป่วยโรคมะเร็ง ในค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม เมื่อได้รับข้อมูลหลายด้านทำให้มีความหวัง มีกำลังใจในการต่อสู้กับโรคและช่วยกำหนดพฤติกรรมสุขภาพ เพื่อช่วยตัดสินใจในการดูแลรักษาโรค โดยยึดแนวทางการดูแลสุขภาพตามหลักการค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม ในขณะเดียวกัน พรมงคล ฉันท์รัตนโยธิน ได้อธิบายแนวคิดโพชฌงค์ 7 ว่าใช้หลักธรรมเป็น “พุทธจิตเสริมสุขภาพ” เพื่อเยียวยาโรคทั้งกายและใจ โดยทำให้จิตสว่าง สะอาด ผ่องใส ผ่านการเจริญสติ วิจัยธรรม วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ และอุเบกขาในเชิงปฏิบัติเมื่อเชื่อมกับทฤษฎีธาตุ 4 ของการแพทย์แผนไทย ทำให้เห็นมิติสุขภาพแบบองค์รวมที่เน้นความพอดีและความเป็นกลางทั้งทางกายและจิตการปฏิบัติโพชฌงค์จึงส่งเสริมทั้งเป้าหมายสูงสุดคือความหลุดพ้น และการสร้างคุณภาพชีวิตประจำวันให้มีความผาสุกอย่างสมบูรณ์ (ฉันท์รัตนโยธิน พ., 2018) เมื่อเสริมด้วยอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จก็จะสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวข้างต้น มะเร็งเป็นปัญหาสุขภาพระดับโลกรวมทั้งประเทศไทย ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตอย่างลึกซึ้ง แม้การแพทย์แผนปัจจุบันจะมีความก้าวหน้าด้านการรักษาทางกาย แต่ยังขาดแนวทางการดูแลแบบองค์รวมที่ครอบคลุมด้านจิตใจ สังคม และปัญญาอย่างแท้จริง ผู้ป่วยจำนวนมากจึงยังตกอยู่ในภาวะทุกข์กังวล และสิ้นหวัง ความต้องการศึกษานี้เกิดจากการตระหนักว่า หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ โพชฌงค์ 7 และ อิทธิบาท 4 สามารถใช้เป็นแนวทางเยียวยาทั้งกายและใจของผู้ป่วยอย่างลึกซึ้ง และส่งเสริมการพึ่งตนเอง เป็นความคาดหวังที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการดูแลสุขภาพที่ผสมผสานระหว่างพุทธธรรมกับแนวทางการแพทย์แบบบูรณาการ ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ในชุมชนหรือสถานพยาบาลทางเลือกได้จริง การศึกษานี้มีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาแนวทางการดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งในมิติองค์รวม และหวังว่าจะเป็นประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการ นโยบาย และการปฏิบัติจริงในสังคมไทยที่กำลังเผชิญภาวะโรคเรื้อรังและวิกฤติสุขภาพอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ในการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยมะเร็งและสภาพการดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งในสังคมไทย
2. ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวม
3. เสนอพุทธบูรณาการในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เกี่ยวเนื่องกับวิทยานิพนธ์เรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ว.923/2567 วันที่ 27 มกราคม 2568 มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงเอกสาร (Document Research) ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ การบูรณาการหลักธรรมเป็นการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ จากหนังสือ ตำรา งานวิจัย และบทความ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่การวิจัยค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม ศูนย์บวรสันติอโศก ซอยนวมินทร์ 46 ถนนนวมินทร์ แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 1) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแพทย์วิถีธรรมซึ่งส่วนใหญ่มาจากบุคลากรสาธารณสุข 3 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา 3 รูป/คน 3) ผู้ป่วยมะเร็งที่เป็นผู้เข้าค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม และผ่านการใช้ศาสตร์การแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม 15 คน จำนวนทั้งสิ้น 26 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยในครั้งนี้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นจิตอาสาวิทยากรบรรยายให้ข้อมูลในการดูแลสุขภาพกับผู้เข้าค่าย จึงรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรม ข้อมูลผู้ป่วยและอื่น ๆ

1. การสัมภาษณ์เชิงลึกอ(In-depth Interview) เพื่อทราบกระบวนการในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็งและแนวทางปฏิบัติในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง

2. การสังเกตการณ์ เป็นการเข้าไปสังเกตการณ์ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม ณ ค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม บวรสันติอโศก กรุงเทพฯ โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลด้วยการบันทึกเสียง และการถอดเทป การสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลัก ก่อนจะนำข้อมูล มาจัดหมวดหมู่ วิเคราะห์สังเคราะห์ และสรุปต่อไป โดยในการสัมภาษณ์เชิงลึก จะมีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของงานวิจัยอธิบายเครื่องมือที่ ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จะมีการทบทวนและสรุปผลการสัมภาษณ์ให้แก่ผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อตรวจสอบให้แน่ใจว่าข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีความถูกต้องและตรงกับเจตนาของผู้ให้สัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 6 นำผลการศึกษาวิจัยมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จัดทำเป็นโมเดล นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาวิจัย

ขั้นตอนที่ 7 การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะข้อมูลในเชิงคุณภาพ และการพรรณนาความประกอบการบรรยายแผนภูมินำเสนอการจัดระเบียบเนื้อหาของข้อมูล เพื่ออธิบายความสอดคล้องระหว่างส่วนต่าง ๆ ของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้และพัฒนากระบวนการ พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะ

แบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง เพื่อให้เห็นรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัย พบว่า การดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งในสังคมไทยมีการผสมผสานทั้งศาสตร์การแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์ทางเลือก โดยแพทย์แผนปัจจุบันใช้วิธีการรักษาหลัก ได้แก่ การผ่าตัด การฉายรังสี และการให้ยาเคมีบาบัด ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อจากัด โดยเฉพาะผลข้างเคียงจากยาเคมีบาบัดที่กระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้ป่วย และเมื่อโรคลุกลามจนไม่สามารถควบคุมได้ การรักษามุ่งเน้นไปที่การบรรเทาอาการมากกว่าการรักษาให้หายขาด (พิทยภูมิ ภัทรนุธาพร, 2565) ขณะเดียวกัน ผู้ป่วยมะเร็งจำนวนหนึ่งหันมาใช้การแพทย์ทางเลือก โดยเฉพาะการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรมที่ ดร.ใจเพชร กล้าจน พัฒนาขึ้น เพื่อดูแลสุขภาวะทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ โดยมีรากฐานอยู่บนพุทธธรรม เช่น หลัก “ใจเป็นประธานของสิ่งทั้งปวง” และ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” เน้นการดับเหตุแห่งทุกข์ผ่านการปฏิบัติที่เรียบง่าย ประหยัด ปลอดภัย และสามารถพิสูจน์ผลได้ด้วยตนเอง มีระบบการดูแลสุขภาพที่ชัดเจนในรูปแบบ “ยา 9 เม็ด” และยึดหลักการพึ่งตน เช่น คำขวัญ “หมอที่ดีที่สุดในโลกคือตัวเราเอง” และ “ลดกิเลสรักษาโรค” (ลักขณา แซ่โซ้ว, 2565) ส่งผลให้ผู้ป่วยมีทางเลือกในการดูแลสุขภาพและยืดอายุการดำรงชีวิตควบคู่กับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัย พบว่า พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งปัญญา มีศักยภาพสูงในการประยุกต์ใช้เป็นกรอบการดูแลสุขภาวะของผู้ป่วยมะเร็ง ทั้งในมิติภายนอกและภายใน โดยแนวทาง “พุทธบูรณาการ” คือการนำหลักธรรมสำคัญมาประสานเป็นฐานคิดและแนวปฏิบัติ อาทิ อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.ธา. (ไทย); 35/431-442/342-347) และโพชฌงค์ 7 ได้แก่ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเปกขาสัมโพชฌงค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.ธา (ไทย); 35/466-471/358-361) ร่วมกับหลักคำสอนอื่น ๆ แล้วเชื่อมโยงเข้ากับแนวปฏิบัติเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพทางเลือก เช่น การใช้ “ยา 9 เม็ด” ของแพทย์วิถีธรรม ควบคู่กับการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์อื่นเท่าที่จำเป็นและเหมาะสม ทำให้เกิดกรอบการดูแลสุขภาวะของผู้ป่วยมะเร็งที่มีลักษณะองค์รวมทั้งกาย จิต สังคม และปัญญาอย่างสอดคล้องกัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัย พบว่า การดูแลสุขภาวะแบบองค์รวม (Holistic Health Care) เป็นแนวทางที่มุ่งส่งเสริมสุขภาพของผู้ป่วยอย่างครอบคลุมทั้ง 4 มิติ คือ สุขภาวะด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านปัญญา โดยใช้กระบวนการบูรณาการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรมเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งหลักโพชฌงค์ 7 (องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้) และหลักอิทธิบาท 4 (หลักแห่งความสำเร็จ) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพลังจิตใจและปัญญาในการดูแลสุขภาพตนเอง แนวทางดังกล่าวถูกนำไปใช้จริงในบริบทของค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม อันเป็นพื้นที่เรียนรู้และฟื้นฟูสุขภาพของผู้ป่วย โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรมทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูล ความรู้ และการฝึกปฏิบัติด้านร่างกายและจิตใจ ควบคู่กับ

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาที่อธิบายหลักธรรมและแนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงสู่การดูแลสุขภาพในระดับจิตใจและปัญญา ทั้งนี้ ผู้ป่วยโรคมะเร็งที่เข้าร่วมค่ายมีบทบาทในฐานะผู้เรียนรู้และผู้ปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม เป็นศูนย์กลางของกระบวนการฟื้นฟูสุขภาวะของตนเองอย่างต่อเนื่อง มุ่งสู่การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในทิศทางที่เกื้อกูลต่อสุขภาพอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า การรักษาผู้ป่วยมะเร็งใน ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันยังคงใช้ แนวทางหลัก 3 ประการ ได้แก่ การผ่าตัด รังสีรักษา และยาเคมีบำบัด ซึ่งเป็นมาตรฐานในการควบคุมและลดขนาดของก้อนมะเร็งในระยะต่าง ๆ โดยเฉพาะในระยะเริ่มต้นถึงระยะกลาง อย่างไรก็ตาม วิธีการดังกล่าวมีข้อจำกัดในแง่ของผลข้างเคียง โดยเฉพาะยาเคมีบำบัดที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานต่อผู้ป่วย ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เช่น อาการคลื่นไส้ อาเจียน ผมร่วง ภูมิคุ้มกันต่ำ และความอ่อนเพลียเรื้อรัง และในกรณีที่มะเร็งแพร่กระจายไปสู่อวัยวะสำคัญ การรักษาด้วยวิธีการดังกล่าวจะเปลี่ยนเป้าหมายจากการรักษาให้หายขาด เป็นเพียงการประคับประคองอาการให้ผู้ป่วยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในระยะท้ายของชีวิตเท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะแพทย์กระแสหลักเน้นการให้บริการผู้ป่วยเชิงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยแต่ขาดการคำนึงถึงด้านจิตใจของผู้ป่วย การรับรู้ข้อมูลไม่เพียงพอ และยังขาดบุคลากรที่เชี่ยวชาญในการดูแลด้านจิตใจและสังคม สอดคล้องกับงานวิจัยและแหล่งวิชาการสำคัญ เช่น Engel เสนอแนวคิด Biopsychosocial Model ที่ระบุว่าแนวทางการแพทย์ชีวภาพ (เช่น ผ่าตัด เคมีบำบัด) แม้จะได้ผลในระดับกายภาพ แต่ยังขาดการคำนึงถึงผลกระทบด้านจิตใจและสังคมของผู้ป่วย โดยเฉพาะในโรคเรื้อรังอย่างมะเร็ง (Engel, 977) ส่วน WHO ยอมรับว่าวิธีหลัก 3 ประการยังเป็นมาตรฐานแต่เน้นว่าในระยะท้ายของมะเร็งควรมีการผสมผสานการดูแลแบบประคับประคอง (Palliative Care) เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้ป่วยมากกว่าการรักษาให้หาย (องค์การอนามัยโลก, 2020)

จากข้อจำกัดของการรักษาแบบชีวภาพดังกล่าว ทำให้แนวทางการแพทย์ทางเลือก โดยเฉพาะแพทย์แผนไทย เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในระบบบริการสุขภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ป่วยมะเร็งระยะท้ายที่มีความจำเป็นในการบรรเทาอาการทุกข์ทรมาน งานวิจัยของกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกได้พัฒนาตำรับยาสมุนไพรที่มีกัญชาเป็นส่วนผสม เช่น ยาทำลายพระสุเมรุ ยาศุขไสยาศน์ และยาเบญจอำมฤต เพื่อใช้ในการลดอาการปวด บรรเทาอาการคลื่นไส้ และช่วยให้นอนหลับดีขึ้น ภายใต้การดูแลของแพทย์แผนไทยโดยตรง นอกจากนี้ยังมีรายงานว่ายาเบญจอำมฤตมีฤทธิ์ทำลายเซลล์มะเร็งตับอย่างจำเพาะ ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของสมุนไพรไทยในการพัฒนาเป็นแนวทางเสริมในการดูแลผู้ป่วยมะเร็ง อีกทั้งการส่งเสริมให้ประชาชนบริโภคสมุนไพรพื้นบ้านในรูปแบบอาหารและเครื่องดื่มอย่างต่อเนื่อง ยังเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันพื้นฐาน ลดความเสี่ยงของการเกิดโรคเรื้อรังและโรคมะเร็งในระยะยาว สะท้อนแนวคิดการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมที่มุ่งเน้นการป้องกันมากกว่าการรักษา ทั้งยังเชื่อมโยงกับแนวคิด “พึ่งตนเองด้านสุขภาพ” ที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมไทยอีกด้วย (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2566) และจากงานวิจัยของสมศักดิ์ ชูศรี (2561) หัวข้อ ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านกับการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนไทย ศึกษาว่าการใช้สมุนไพรในรูปแบบอาหารและเครื่องดื่ม เช่น ต้มยำ ยำสมุนไพร ชาใบหม่อน ฯลฯ เป็นรูปแบบหนึ่งของ

“ภูมิปัญญาไทยด้านการดูแลสุขภาพ” ชี้ให้เห็นว่าสมุนไพรเหล่านี้ช่วยเสริมภูมิคุ้มกัน และลดความเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมและการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาพบว่า การแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม ซึ่งริเริ่มโดย ดร.ใจเพชร กล้าจน ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยมะเร็ง โดยเน้นแนวทางการฟื้นฟูสุขภาวะทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณอย่างบูรณาการ แนวทางนี้มีความแตกต่างจากการแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์แผนไทยตรงที่เปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้มีส่วนร่วมในการดูแลตนเองอย่างเต็มที่ โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และสามารถเข้าถึงได้อย่างเป็นธรรม ทำให้ผู้ป่วยมะเร็งจำนวนมากมีโอกาสเรียนรู้วิธีการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมผ่านการฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ภายใต้การกำกับของธรรมะและหลักพุทธศาสนา ซึ่งช่วยเสริมสร้างพลังใจ เพิ่มแรงจูงใจในการดำรงชีวิต และมีแนวโน้มในการยืดระยะเวลาการมีชีวิตอยู่ของผู้ป่วยอย่างมีคุณภาพ

ศาสตร์การแพทย์ทางเลือกวิถีธรรมมีรากฐานอยู่บนพุทธธรรม โดยเฉพาะคำสอนเรื่อง “ใจเป็นประธานของสิ่งทั้งปวง” และ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของจิตใจในการกำหนดสุขภาพของร่างกาย ดังนั้น การเยียวยาโรคจึงเริ่มต้นจากการเยียวยาจิตใจเป็นอันดับแรก หลักการของศาสตร์นี้จึงมุ่งเน้นการดับเหตุแห่งทุกข์ โดยใช้วิธีการที่เรียบง่าย ประหยัด ปลอดภัย และสามารถพิสูจน์ผลได้จริงจากประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติ อีกทั้งยังสามารถถ่ายทอดและเกื้อกูลผู้อื่นได้อย่างเป็นระบบ แนวทางการดูแลสุขภาพด้วย “ยา 9 เม็ด” ซึ่งประกอบด้วยวิธีการ ได้แก่ 1) การรับประทานสมุนไพรปรับสมดุลร้อนเย็น 2) การกัวซา (Gua Sha) หรือการขูดพิษขูดลม 3) การสวนล้างพิษออกจากลำไส้ใหญ่ด้วยสมุนไพรที่ถูกสมดุลร้อนเย็น (ดีท็อกซ์) 4) การแช่มือ แช่เท้า หรือแช่ส่วนที่มีอาการไม่สบายในน้ำสมุนไพรตามภาวะร้อน–เย็นของร่างกาย 5) การดูแลสุขภาพด้วยวิธีพอก ทา หยอด ประคบ อบ อาบและเช็ดสมุนไพรตามภาวะร้อน–เย็นของร่างกาย 6) การออกกำลังกาย กดจุดลมปราณ โยคะ กายบริหาร ที่ถูกต้อง 7) การรับประทานอาหารปรับสมดุล ตามภาวะร้อนเย็นของร่างกาย การรับประทานอาหารเพื่อปรับสมดุลตามภาวะร้อน–เย็นของร่างกาย 8) ใช้ธรรมะ ละบาป บำเพ็ญบุญกุศล ทำจิตใจให้ผ่องใส คบมิตรดี สหายดี สร้างสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดี 9) รู้เพียร รู้พักให้พอดี เพื่อดูแลสุขภาพ ซึ่งล้วนเป็นวิธีที่เน้นการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพายาจากภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับคำขวัญของแนวทางนี้ เช่น “หมอที่ดีที่สุดในโลกคือตัวเราเอง” “ลดกิเลสรักษาโรค” และ “ศูนย์บาทรักษาทุกโรค” สิ่งเหล่านี้สะท้อนแนวคิดสำคัญของการสร้างสุขภาวะอย่างยั่งยืน โดยไม่เพียงรักษาโรคทางกาย แต่ยังเป็นการบำบัดจิตใจผ่านการฝึกสติ การวางใจ และการใช้ชีวิตอย่างสมดุล และสอดคล้องกับการแพทย์แผนอื่นที่นิยมนำมาปฏิบัติในกลุ่มผู้ป่วยดังนี้ (ใจเพชร กล้าจน, 2564)

2. พบว่า พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งปัญญา ได้ให้หลักธรรมที่ลุ่มลึกและครอบคลุมทุกมิติของชีวิตมนุษย์ ทั้งด้านกาย จิตใจ สังคมและปัญญา หรือ จิตวิญญาณ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ป่วยโรคเรื้อรังอย่างโรคมะเร็ง ซึ่งมิใช่เพียงแค่ความเจ็บป่วยทางกาย แต่ยังส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อจิตใจและคุณภาพชีวิตโดยรวม การดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งในบริบทของพุทธธรรม จึงต้องอาศัยการบูรณาการแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งภายนอกและภายใน แนวทาง "พุทธบูรณาการ" มีลักษณะเด่นคือ การนำหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น อิทธิบาท 4 และโพชฌงค์ 7 มาใช้เป็นแนวทางเสริมสร้างกำลังใจ ฟื้นฟูจิตใจ และเสริมสร้างปัญญาให้แก่ผู้ป่วย

โดยเฉพาะในยามที่ต้องเผชิญกับความทุกข์และความไม่แน่นอนของชีวิต อิทธิบาท 4 เช่น ฉันทะ (ความพอใจที่จะมีชีวิตอยู่) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความตั้งใจมั่น) และวิมังสา (การใคร่ครวญตรวจสอบ) ช่วยให้ผู้ป่วยมีแรงจูงใจในการดูแลตนเองอย่างจริงจัง ไม่ยอมแพ้ต่อโรค และสามารถเลือกแนวทางที่เหมาะสมกับตนได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประพันธ์ ศุภษร (2562) อธิบายว่าอิทธิบาท 4 สามารถประยุกต์ใช้เพื่อสร้างแรงขับเคลื่อนภายในให้ผู้ป่วยมีพลังใจ ไม่ยอมแพ้ ฉันทะในผู้ป่วย คือ การยอมรับและเข้าใจชีวิตมากกว่าการกลัวความตาย วิริยะและจิตตะช่วยเสริม “การลงมือปฏิบัติ” เพื่อฟื้นฟูสุขภาพตนเอง วิมังสาเสริมกระบวนการตัดสินใจและการตั้งคำถามกับชีวิตเพื่อค้นหาคุณค่าที่ลึกซึ้ง

ส่วนโพชฌงค์ 7 ซึ่งเป็นองค์ธรรมเพื่อการตรัสรู้ ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา เป็นแนวทางในการฝึกจิตให้สงบ เบิกบาน และตั้งมั่น เป็นระบบการบำบัดทางจิตที่ทรงพลัง โดยเฉพาะเมื่อผสานกับกระบวนการเยียวยาทางกาย เช่น การล้างพิษ การกินอาหารที่เหมาะสม การออกกำลังกาย การใช้ธรรมะและการพักผ่อน ซึ่งเป็นหัวใจของการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม การประยุกต์ใช้แนวทางดังกล่าวร่วมกับศาสตร์การแพทย์ทางเลือก เช่น "ยา 9 เม็ด" ของแพทย์วิถีธรรม ยิ่งทำให้เกิดความสมบูรณ์ในมิติของการดูแลสุขภาพอย่างแท้จริง เนื่องจากยา 9 เม็ดนั้นมิใช่เพียงการดูแลทางกายเท่านั้น แต่ยังเป็นการฝึกวินัยทางใจ การลดละกิเลสและการฝึกความรับผิดชอบต่อสุขภาพของตนเองอย่างเป็นระบบ อีกทั้งยังเน้น “การพึ่งตน” อันเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิรภา วราสวัสดิ์ (2564) เรื่องการประยุกต์ใช้โพชฌงค์ 7 ในการดูแลสุขภาพจิตผู้ป่วยโรคเรื้อรัง โดยอธิบายว่า โพชฌงค์ 7 โดยเฉพาะ “สติ” และ “อุเบกขา” ช่วยให้ผู้ป่วยมะเร็งสามารถรับรู้อารมณ์และวางใจได้ดีขึ้น ช่วยลดความวิตกกังวลภาวะซึมเศร้า และเสริมให้จิตใจสงบเย็นขึ้น เสริมการมีเป้าหมายในการดำรงชีวิต และใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือฟื้นฟูสุขภาพจิต

พุทธบูรณาการในการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง จึงมิได้ปฏิเสธ การแพทย์แผนปัจจุบัน แต่เป็นการนำหลักธรรมมาเสริมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการรักษา โดยใช้วิธีการทางการแพทย์เท่าที่จำเป็นและเหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดผลข้างเคียงเกินควร ขณะที่เน้นหนักไปที่การสร้างความตระหนักรู้ในตน ความสงบเย็นในใจ และความเข้าใจธรรมชาติของชีวิต อันเป็นหัวใจของการดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าแม้ในยามเจ็บป่วย ด้วยเหตุนี้ แนวทางพุทธบูรณาการจึงนับเป็นทางเลือกที่มีคุณค่าต่อการดูแลผู้ป่วยมะเร็งอย่างลึกซึ้งและรอบด้าน เป็นการรวมพลังแห่งปัญญา ศรัทธา และการปฏิบัติจริง เพื่อส่งเสริมสุขภาวะอย่างยั่งยืนทั้งในระดับปัจเจกและสังคมในวงกว้าง

3. พบว่า การนำหลักธรรมโพชฌงค์ 7 ซึ่งเป็นองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ และอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักแห่งความสำเร็จ เข้ามาผสานกับแนวปฏิบัติของแพทย์วิถีธรรม เป็นการใช้พุทธธรรมเป็นฐานในการฟื้นฟูสุขภาพทั้งทางกายและใจ โดยโพชฌงค์ 7 มีบทบาทในการเสริมสร้างสติ สมาธิ ปัญญา และความวางใจเป็นกลาง ทำให้ผู้ป่วยสามารถเผชิญหน้ากับความทุกข์ทางกายได้ด้วยใจที่มั่นคง ขณะที่อิทธิบาท 4 มีบทบาทในการสร้างแรงจูงใจ ความเพียร และการทบทวนแนวปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การดูแลสุขภาพเกิดความยั่งยืนและพัฒนาต่อเนื่อง

บทบาทของผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรมในการให้ความรู้เรื่องการดูแลร่างกาย และอธิบายหลักธรรม ทำให้ค่ายสุขภาพกลายเป็นเวทีแห่งการเรียนรู้แบบ “องค์รวม” ที่ครอบคลุมทั้งการฟื้นฟูสุขภาพกายและการพัฒนาจิตวิญญาณควบคู่กัน ผู้ป่วยไม่ได้เป็นเพียงผู้รับการรักษา แต่กลับกลายเป็น “ผู้เรียนรู้และผู้ปฏิบัติ” ที่มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการฟื้นฟูสุขภาวะของตนเอง ซึ่งสะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านจาก “ผู้ป่วยแบบพึ่งพา” ไปสู่ “ผู้ป่วยที่พึ่งตน” ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการดังกล่าวยังมีผลในเชิงจิตสังคม กล่าวคือ ผู้ป่วยจำนวนมากได้รับกำลังใจจากการมีเพื่อนร่วมอุดมการณ์ ได้เรียนรู้ร่วมกันภายใต้บรรยากาศแห่งธรรมะ ความเข้าใจ และความเห็นอกเห็นใจ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การเลิกอาหารแสลง การฝึกสติ การเปลี่ยนทัศนคติต่อโรค ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นับเป็นตัวชี้วัดถึงประสิทธิผลของการดูแลแบบองค์รวมที่ไม่สามารถประเมินได้เพียงจากตัวเลขของผลเลือดหรือก้อนเนื้อมะเร็งเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาจากความสุข ความเข้าใจ และคุณภาพชีวิตโดยรวมของผู้ป่วยด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญแข จันทร์ศรี และคณะ (2562) เรื่องการศึกษาแนวทางการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งด้วยธรรมะบำบัดและสมุนไพรในค่ายสุขภาพ กรณีศึกษาค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม พบว่าผู้ป่วยเรียนรู้ร่วมกัน ฝึกปฏิบัติสมาธิ ล้างพิษ ฟังธรรม ผู้ป่วยรู้สึก “เป็นเจ้าของชีวิตตนเอง” และเกิดแรงบันดาลใจจากการเห็นผู้ป่วยคนอื่นที่อาการดีขึ้น การมีเพื่อนร่วมอุดมการณ์เป็น “พลังแห่งการเยียวยา” ที่สร้างแรงใจให้ผู้ป่วยมีพฤติกรรมสุขภาพที่เปลี่ยนไปอย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับ แนวคิด Empowerment in Health Care (องค์การอนามัยโลก (WHO) แนวทางสุขภาพยุคใหม่เน้นการทำให้ “ผู้ป่วยเป็นผู้เชี่ยวชาญในชีวิตของตนเอง” (Patients as experts in their own health) เอกสารของ WHO ในหลายปีที่ผ่านมาชี้ว่า “Empowerment” เป็นแนวคิดสำคัญในระบบสุขภาพยุคใหม่ โดยเน้นให้ ผู้ป่วยมีส่วนร่วมตัดสินใจ มีอำนาจ และรับผิดชอบต่อสุขภาพของตนเอง มีการยืนยันว่า “แรงใจ การสนับสนุนทางสังคม และความเข้าใจในตนเอง” มีอิทธิพลต่อผลลัพธ์ทางสุขภาพของผู้ป่วยโรคเรื้อรัง เทียบเท่าหรือมากกว่าการให้ยา (WHO, 2009)

การดูแลสุขภาวะแบบองค์รวม (Holistic Health Care) เป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการสุขภาพยุคใหม่ โดยเฉพาะในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรัง เช่น โรคมะเร็ง ซึ่งไม่สามารถเยียวยาได้เพียงด้วยการรักษาทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ต้องคำนึงถึงสุขภาวะในทุกมิติของมนุษย์ ได้แก่ กาย จิต สังคม และปัญญา การดำเนินงานตามแนวทางนี้ผ่านกิจกรรมของ “ค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม” ได้สะท้อนให้เห็นถึงการบูรณาการอย่างเป็นรูปธรรมระหว่างศาสตร์สุขภาพทางเลือกกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างมีระบบ

การปฏิบัติแนวทางนี้สอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ เมื่อปฏิบัติด้วยความยินดีอย่างต่อเนื่องจนถึงขั้นปีติร่างกายจะหลั่ง สารเอ็นดอร์ฟิน (endorphins) ที่เป็นเปปไทด์ธรรมชาติหลั่งจากต่อมพิทูอิทารีและไฮโปทาลามัส มีฤทธิ์ระงับปวดคล้ายมอร์ฟีนแต่ไม่ก่อให้เกิดผลข้างเคียงรุนแรง อีกทั้งยังช่วยลดความเครียด สร้างความรู้สึกสุขใจ และส่งเสริมสุขภาพเซลล์ในระดับระบบ โดยเฉพาะสาร **β-**endorphin ซึ่งมีฤทธิ์แรงกว่ามอร์ฟีนหลายเท่า และมีการค้นพบจากต่อมพิทูอิทารีของอูฐในเชิงวิทยาศาสตร์ด้วย (Chavoushi and Ghaderi, 2013) ดังนั้น แนวคิดเรื่อง สุขภาวะแบบองค์รวม (Holistic Health) ที่เน้นการดูแลทั้งกาย จิต สังคม และปัญญา (องค์การอนามัยโลก, 2548) จึงได้รับความสนใจมากขึ้นในวงวิชาการและภาคปฏิบัติ

การดูแลผู้ป่วยแบบพุทธบูรณาการโดยผู้เชี่ยวชาญแพทย์ทางเลือกมิได้มุ่งเน้นการ “รักษา” เพียงอย่างเดียว แต่เน้นการ “ให้การศึกษาเชิงธรรมะ” และ “สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน” ในลักษณะองค์รวม ผู้ป่วยจึงกลายเป็น “ผู้ปฏิบัติ” และ “ผู้มีส่วนร่วม” ในการเยียวยาตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดผลเชิงกายภาพ จิตใจ และสังคมที่ประเมินค่าไม่ได้จากตัวเลขทางชีววิทยาเท่านั้น แต่ต้องวัดจากคุณภาพชีวิต จิตใจ และความสุขในการอยู่กับโรค

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาพุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง ค้นพบองค์ความรู้ดังต่อไปนี้

1. เกิดกรอบแนวคิด “พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวม” ที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับการแพทย์ทางเลือก การวิจัยได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ในรูปของกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอิทธิบาท 4 และโพชฌงค์ 7 เข้ากับแนวทางการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง องค์ความรู้นี้แสดงให้เห็นว่าหลักธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นพลังขับเคลื่อนภายในจิตใจเพื่อเสริมพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง ควบคู่กับการใช้แนวปฏิบัติของการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม ได้แก่ การใช้ยา 9 เม็ด และวิธีเสริมอื่นที่ถูกกัน

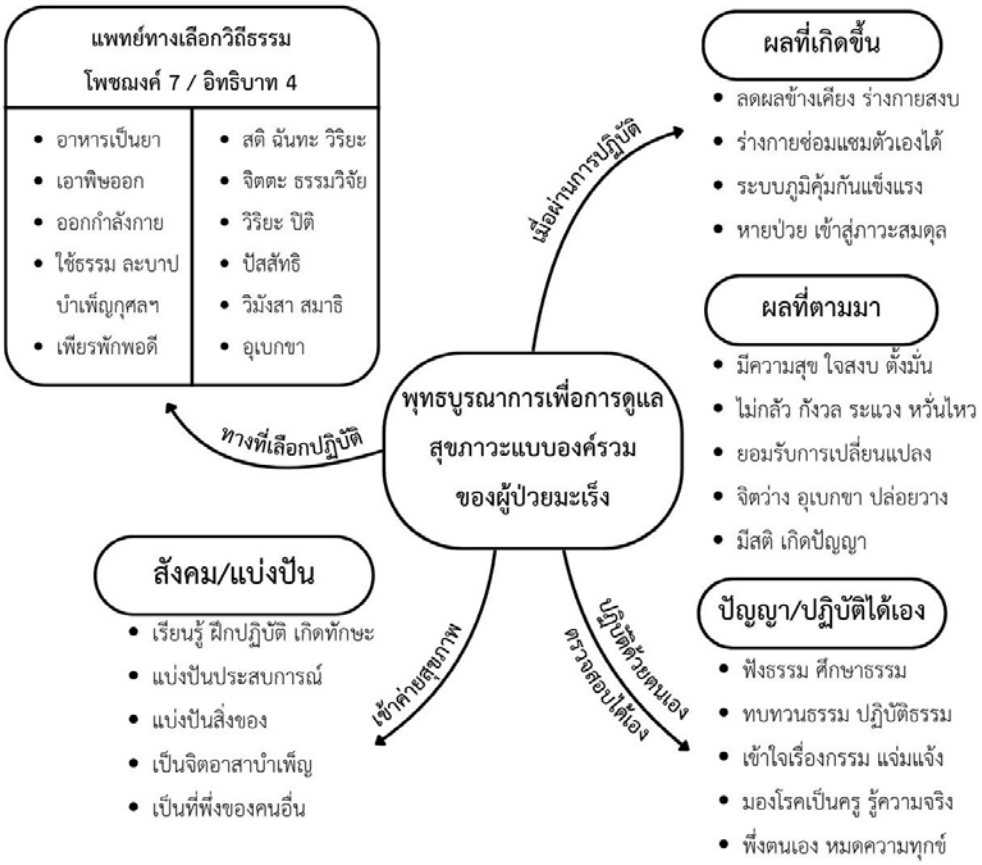
2. อิทธิบาท 4 เป็นเครื่องมือเสริมแรงจูงใจในการพึ่งตนเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพ ผลการศึกษาพบว่า ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ช่วยสร้างแรงจูงใจภายในให้ผู้ป่วยเกิดความศรัทธา ความเพียร และความตั้งใจจริงในการดูแลตนเองอย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพอย่างยั่งยืน

3. โพชฌงค์ 7 มีบทบาทในการเยียวยาจิตใจ และพัฒนาปัญญาเพื่อนำไปสู่ความสงบและการยอมรับโรคอย่างมีคุณภาพ องค์ธรรมในโพชฌงค์ 7 โดยเฉพาะ “สติ” “ปัสสัทธิ” และ “อุเบกขา” มีบทบาทสำคัญในการประคับประคองสภาวะทางจิตของผู้ป่วยในระยะเผชิญความทุกข์ ทำให้สามารถมีสติรับรู้ความจริง ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังขาร และอยู่กับโรคอย่างมีศักดิ์ศรีและความหมาย

4. ค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรม เป็นรูปแบบการดูแลสุขภาพแบบมีส่วนร่วมที่ผสาน “สุขภาวะ” กับ “การปฏิบัติธรรม” ค่ายสุขภาพมิใช่เพียงพื้นที่บำบัดโรค แต่เป็นพื้นที่เรียนรู้ของชีวิต ที่ผู้ป่วยมีบทบาทเป็นผู้ศึกษา ฝึกฝน และเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างมีเป้าหมาย โดยมีจิตอาสาแพทย์วิถีธรรมและผู้เชี่ยวชาญทางด้านการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม เป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการฟื้นฟูสุขภาวะแบบองค์รวม ซึ่งรวมถึงสุขภาวะทางจิตวิญญาณ (spiritual health)

5. การดูแลผู้ป่วยมะเร็งสามารถเปลี่ยนผ่านจาก “ผู้รับการรักษา” ไปสู่ “ผู้ปฏิบัติที่พึ่งตน” ได้อย่างแท้จริง และยังกลายเป็นผู้บำเพ็ญเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมได้ จึงเป็นคนที่มีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจให้กับตนเอง เกิดความประสงค์ที่จะมีชีวิตที่ยืนยาวเพื่อเสียสละทำความให้ให้กับสังคมต่อไป

องค์ความรู้ “พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง” ที่ปฏิบัติตามแนวทางแพทย์วิถีธรรม บูรณาการร่วมกับ หลักโพชฌงค์ 7 อิทธิบาท 4 และหลักธรรมอื่น ไม่ใช่เป็นเพียงการบำบัดโรค แต่เป็นแนวทางของ “การเปลี่ยนแปลงชีวิต” อย่างลึกซึ้ง ที่ผสมผสานองค์ความรู้ด้านสุขภาพสำหรับการดูแลร่างกาย การพัฒนาจิตใจ การอยู่ร่วมในสังคมและการตื่นรู้ในทางธรรมจนเกิดปัญญาเข้าด้วยกันอย่างสมดุล ตามแผนภาพ พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง

แผนภาพที่ 1: พุทธบูรณาการเพื่อการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็ง

การดูแลสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้ป่วยมะเร็งตามแนวพุทธบูรณาการ ใช้ “แพทย์ทางเลือกวิถีธรรม” (ยา 9 เม็ด ผสานโพชฌงค์ 7 / อิทธิบาท 4) เช่น กินอาหารเป็นยา เอาพิษออก ออกกำลังกาย ใช้ธรรมะละบาปทำความดี พักผ่อนพอดี ควบคู่กับการฝึกสติ สมาธิ ปัญญา ฯลฯ โดยผู้ป่วยเลือกปฏิบัติได้ทั้งการเข้า “ค่ายสุขภาพ” ติดตามค่ายเพื่อศึกษาเรียนรู้ฝึกปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจก่อนและสามารถนำไปปฏิบัติเองที่บ้านได้ตรวจสอบตนเองได้ หากมีความพร้อมสามารถอยู่ในชุมชนแห่งการเรียนรู้และแบ่งปัน ร่วมกันช่วยเหลือผู้อื่นได้ เมื่อการปฏิบัติต่อเนื่องจะเกิดผลทางกายก่อน ได้แก่ ลดผลข้างเคียง ร่างกายผ่อนคลาย ภูมิคุ้มกันแข็งแรง กลับสู่สมดุล แล้วต่อยอดเป็นผลทางใจ คือมีความสุข สงบ มั่นคง ไม่กลัวโรค ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ปล่อยวาง มีสติและปัญญา เข้าใจกรรม เห็นโรคเป็นครู พึ่งตนเองได้จนคลายจากโรค จากทุกข์ได้ ร่างกายและจิตใจเข้าสู่ภาวะแข็งแรงไม่มีโรค ปฏิบัติต่อไปเพื่อเป็นการส่งเสริมสุขภาพอย่างยั่งยืน

สรุป

การดูแลสุขภาพผู้ป่วยมะเร็งในแนวทางพุทธบูรณาการ โดยเฉพาะการผสานหลักธรรมโพชฌงค์ 7 และอิทธิบาท 4 เข้ากับแนวปฏิบัติของการแพทย์ทางเลือกวิถีธรรม ได้เปิดมิติใหม่ของการเยียวยาโรคเรื้อรังที่ลึกซึ้งและครอบคลุมทั้งกายและจิตใจ ผู้ป่วยมิใช่เพียงผู้รับการรักษาอีกต่อไป หากแต่กลายเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการดูแลสุขภาวะของตนเอง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง มีเป้าหมาย มีสติ มีความเพียร และมีความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตและโรคภัย การปฏิบัติธรรมควบคู่กับการใช้วิถีธรรมในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้ป่วยสามารถวางใจเป็นกลาง เผชิญความเจ็บป่วยด้วยจิตใจที่มั่นคง และดำรงชีวิตอยู่ด้วยความเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์ทางเลือกมีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้นำการเรียนรู้” ที่ให้ความรู้ คำอธิบาย และแรงบันดาลใจแก่ผู้ป่วย ไม่ใช่เพียงแค่การจ่ายยา แต่คือการมอบแนวทางสู่การพึ่งตนเอง ผู้ป่วยจำนวนมากเกิดแรงใจจากการมีเพื่อนร่วมทางที่เข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และต่างก็มีเป้าหมายเดียวกันคือการมีชีวิตที่มีคุณภาพแม้ท่ามกลางโรคร้าย กระบวนการกลุ่มในค่ายสุขภาพช่วยสร้างพลังบวกทางสังคมที่ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดี ไม่ว่าจะเป็นการปรับอาหาร การฝึกสติ หรือการมองโรคจากมุมที่ลึกซึ้งขึ้น

จากผลการศึกษาและประสบการณ์ของผู้ป่วยที่นำแนวทางนี้ไปปฏิบัติ พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับจิตใจและพฤติกรรมอย่างมีนัยสำคัญ ความทุกข์จากโรคไม่ได้หายไปทันที แต่จิตใจที่แข็งแกร่งขึ้นช่วยให้สามารถอยู่กับโรคอย่างมีคุณภาพ ผู้ป่วยมีความเข้าใจชีวิตมากขึ้น มีศรัทธาในตนเอง และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย แนวทางนี้จึงมิใช่เพียงแนวคิดทางศาสนาหรือการรักษาแบบธรรมชาติบำบัดเท่านั้น แต่คือการปฏิวัติความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยกับสุขภาพของตนเองอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ การนำแนวทางพุทธบูรณาการร่วมกับการแพทย์วิถีธรรมมาใช้ในการดูแลผู้ป่วยเรื้อรัง ควรถูกส่งเสริมให้ขยายผลในระดับชุมชนและสาธารณสุข อันจะช่วยลดภาระของระบบสุขภาพที่เน้นการรักษาปลายเหตุ และเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้มีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในการดูแลตนเอง นอกจากนี้ ยังเป็นแนวทางที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติมในเชิงวิจัยเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ในมิติที่หลากหลายทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ และเพื่อพัฒนาแนวปฏิบัติที่สามารถนำไปปรับใช้ในบริบทต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

สำหรับบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข ควรนำแนวคิดพุทธบูรณาการไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการดูแลผู้ป่วย โดยเฉพาะการเสริมพลังใจผ่านการใช้หลักธรรม เช่น โพชฌงค์ 7 และอิทธิบาท 4 รวมถึงการส่งเสริมให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในการดูแลตนเองมากขึ้น การจัดอบรมหรือกิจกรรมแนะแนวสุขภาพที่ใช้ธรรมะควบคู่กับการแพทย์ทางเลือก จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเยียวยาในมิติที่เกินกว่าการรักษาทางกายภาพอย่างเดียว สำหรับกระทรวงสาธารณสุข และกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ควร

สนับสนุนแลบูรณาการแนวทางค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรมเข้าไว้ในนโยบายส่งเสริมสุขภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ป่วยโรคเรื้อรังหรือกลุ่มที่เข้าสู่ระยะท้ายของโรค ควรมีการสนับสนุนงบประมาณ ส่งเสริมองค์ความรู้ และจัดพื้นที่ให้มีการฝึกอบรมแพทย์และอาสาสมัครที่เข้าใจแนวทางพุทธบูรณาการและวิถีธรรม เพื่อขยายผลสู่ระบบสุขภาพชุมชน สำหรับวัด ศูนย์ปฏิบัติธรรม และองค์กรพุทธศาสนา ควรส่งเสริมให้วัดเป็น “ศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านสุขภาวะ” ที่ผสมผสานการปฏิบัติธรรมกับการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตน สนับสนุนให้พระสงฆ์และฆราวาสที่มีความรู้ด้านสุขภาพ จัดกิจกรรมแนะแนวการใช้ธรรมะเพื่อบำบัดโรค รวมถึงจัดค่ายสุขภาพตามแนวหมอวิถีธรรมที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา สำหรับผู้ป่วยและประชาชนทั่วไป ควรนำแนวทางการดูแลสุขภาพด้วยตนเองตามแนวทางพุทธบูรณาการไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมการพึ่งตน ลดการพึ่งยา ฟื้นฟูสุขภาพด้วยวิธีธรรมชาติที่เรียบง่ายและปลอดภัย รวมถึงฝึกการมีสติ เข้าใจชีวิต และอยู่กับโรคด้วยความสงบใจ ซึ่งจะส่งผลดีต่อสุขภาพในระยะยาว สำหรับสถานศึกษาและนักวิจัย ควรใช้ผลการวิจัยนี้เป็นฐานข้อมูลในการจัดทำหลักสูตรบูรณาการธรรมะกับสุขภาพ และขยายการศึกษาวิจัยต่อยอดในด้านสุขภาพจิตวิญญาณ สุขภาวะองค์รวม และการแพทย์เชิงพุทธ เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถตอบโจทย์ปัญหาสุขภาพเรื้อรังและภาวะทุกข์ใจในยุคปัจจุบันได้อย่างยั่งยืนข้อเสนอแนะเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยน “การรักษาโรค” ให้เป็น “การพัฒนาคุณภาพชีวิต” โดยอาศัยพลังแห่งธรรมะ การพึ่งตน และการสนับสนุนจากสังคมรอบข้าง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเยียวยาที่แท้จริง.

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การเปลี่ยนแปลงภายในของผู้ป่วยมะเร็งหลังการเข้าร่วมค่ายสุขภาพแพทย์วิถีธรรมเหตุผลการศึกษานี้จะช่วยวิเคราะห์ผลลัพธ์เชิงคุณภาพที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ ทัศนคติ พฤติกรรม และวิถีชีวิตของผู้ป่วยหลังผ่านกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติในค่ายสุขภาพ เพื่อชี้ให้เห็นผลของการบูรณาการธรรมะกับการดูแลสุขภาพในบริบทจริง และสะท้อนคุณค่าของการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมที่เน้นจิตวิญญาณ

2.2 ประสิทธิผลของการใช้หลักโพชฌงค์ 7 และอิทธิบาท 4 ในการเสริมพลังใจของผู้ป่วยโรคเรื้อรังแม้ว่าหลักธรรมเหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในเชิงแนวคิดแล้ว แต่ยังไม่มีการศึกษาผลอย่างเป็นระบบในเชิงประจักษ์งานวิจัยนี้จะช่วยวัดผลของการประยุกต์ใช้ธรรมะต่อสุขภาวะทางจิตใจของผู้ป่วย เช่น ความวิตกกังวล ความหวัง คุณภาพชีวิต และแรงจูงใจในการดูแลตนเอง อันจะทำให้สามารถพัฒนาเป็นเครื่องมือทางจิตวิญญาณสำหรับผู้ป่วยในวงกว้างได้

2.3 รูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในค่ายสุขภาพกับการสร้างชุมชนบำบัด (Healing Community) การศึกษานี้จะมุ่งเน้นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ร่วมกัน และความสัมพันธ์เชิงบวกในค่ายสุขภาพที่ก่อให้เกิดพลังเยียวยาในระดับจิตสังคม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการฟื้นฟูผู้ป่วยเรื้อรัง การศึกษาจะช่วยขยายผลให้เห็นว่าการสร้างสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลกันในทางธรรมะสามารถเสริมพลังใจและแรงบันดาลใจได้อย่างไร

บรรณานุกรม

กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. (2563). *แนวทางเวชปฏิบัติการดูแลผู้ป่วยมะเร็ง.* กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. (2563). *แผนยุทธศาสตร์สถาบันมะเร็งแห่งชาติ พ.ศ. 2563 – 2565.* สืบค้น 20 กันยายน 2567 จาก https://www.nci.go.th/

กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. (2563).. *แผนยุทธศาสตร์สถาบันมะเร็งแห่งชาติ พ.ศ. 2563 – 2565.* สืบค้น 20 กรกฎาคม 2568 จาก https://www.nci.go.th/

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2563). *แนวทางการส่งเสริมภูมิคุ้มกันด้วยสมุนไพรและอาหารพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

จิรภา วราสวัสดิ์. (2564). *การประยุกต์ใช้โพชฌงค์ 7 ในการดูแลสุขภาพจิตผู้ป่วยโรคเรื้อรัง*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ใจเพชร กล้าจน. (2564). *คู่มือหมอวิถีธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). ขอนแก่น: พิมพ์ดีการพิมพ์.

ฉันท์รัตนโยธิน พ. (2018). โพชฌงค์ 7 กับพุทธจิตเสริมสุขภาพ. *วารสารพุทธจิตวิทยา*. 3(1), 29–37.

ทวีศิลป์ วิษณุโยธิน. *กรมการแพทย์แผนไทยฯ แนะ เคล็ดลับการดูแลสุขภาพให้ห่างไกลโรคมะเร็งด้วยหลัก “ธรรมานามัย” นนทบุรี: กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก; 2567*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2568 จาก https://www.dtam.moph.go.th/dtam-news/9407/

ประพันธ์ ศุภษร. (2562). อิทธิบาท 4 กับการเสริมสร้างแรงจูงใจในการดูแลสุขภาพของผู้ป่วยเรื้อรัง. *วารสารพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*. 5(2), 55–69.

เพ็ญแข จันทร์ศรี และคณะ. (2562). การศึกษาแนวทางการเยียวยาผู้ป่วยมะเร็งด้วยธรรมะบำบัดและสมุนไพรในค่ายสุขภาพ. *วารสารพัฒนาสุขภาพชุมชน*. 7(1), 115–132.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539) *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลักขณา แซ่โซ้ว. (2565). *วิเคราะห์ศาสตร์การแพทย์วิถีธรรมของ ดร.ใจเพชร กล้าจน.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

ศศลักษณ์ บุญโรจน์ และ มาลี กาบมาลา. (2562). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการแสวงหาสารสนเทศของผู้ป่วยมะเร็งที่รักษาโดยการแพทย์ทางเลือกในประเทศไทย.* ใน การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้ง 20. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สถาบันมะเร็งแห่งชาติ. (2567). *แผนการป้องกันและควบคุมโรคมะเร็งแห่งชาติ พ.ศ. 2567–2575.* กรุงเทพฯ: กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

สมศักดิ์ ชูศรี. (2561). ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านกับการสร้างเสริมสุขภาพของชุมชนไทย. *วารสารวิจัยทางวัฒนธรรม.* 5(2), 77–91.

สุวรรณา ศรีไพโรจน์. (2563). *สุขภาพจิตกับการดูแลผู้ป่วยเรื้อรังในระบบสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาสุขภาพจิต.

องค์การอนามัยโลก. (2007). *People-Centred Health Care: A Policy Framework*. Geneva: World Health Organization.

องค์การอนามัยโลก. (2548). *รายงานสถานการณ์สุขภาพโลก พ.ศ. 2548.* กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

องค์การอนามัยโลก. (2561). แนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยมะเร็งและการประคับประคอง. สืบค้น 25 กรกฎาคม 2568 จาก www.who.int/

Chavoushi, S. and Ghaderi, E. (2013). Effects of **β-**endorphin on the immune system. *International Journal of Health Sciences.* 7(1), (1-10).

Engel, G. L. (1977). The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine. *Science.* 196(4286), 129–136.

World Health Organization. (2009). *Empowerment and Health Care: Strategies for People-Centred Care*. Geneva: WHO Press.

World Health Organization. (2016). *Strengthening People-Centred Health Systems in the WHO European Region: Framework for Action on Integrated Health Services Delivery*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

World Health Organization. (2025). *Cancer Fact Sheet 2022*. สืบค้น 30 มิถุนายน 2568จาก https://www.who.int/news-/fact-sheets/detail/cancer

บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

The Role of Fortune-Tellers to Affecting the Faith Promotion of Buddhists

[1]ธันย์ธวิมนท์ เณรจาที และ[2]ชมพูนุช ช้างเจริญ

[1]Thatavimont Naanjate and[2]Chompoonuch Changcharoen

[1,2]บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1,2]Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

[1]Corresponding Author's Email: Tong.nualchan@hotmail.com

Received: August 5, 2025; **Revised:** December 16, 2025; **Accepted:** December 18, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้นี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน 3) เพื่อนำเสนอบทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน โดยงานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฯลฯ เอกสารตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 17 รูป/คน และนำเสนอด้วยการวิเคราะห์แบบอุปนัยและเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า หมอดูเป็นศาสตร์ที่ขาดหลักฐานเชิงประจักษ์ทางวิทยาศาสตร์ แต่ยังคงมีความสำคัญในฐานะที่พึ่งทางใจของผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มของคนรุ่นใหม่ หมอดูที่มีจรรยาบรรณและยึดหลักธรรม เช่น สัมมาทิฏฐิ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ สามารถชี้แนะแนวทางชีวิตที่เป็นประโยชน์และมีคุณธรรมแก่ผู้มาขอคำปรึกษา ในขณะเดียวกัน การส่งเสริมศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านหมอดูมุ่งเน้นการสร้างความเข้าใจในศรัทธา 4 ได้แก่ ความเชื่อในกรรม ผลของกรรม สัตว์มีกรรมเป็นของตน และการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมอดูที่เข้าใจหลักกรรมสามารถเปลี่ยนมุมมองของผู้ฟังจากการยึดติดกับโชคชะตา ไปสู่การตระหนักในเหตุและผลแห่งการกระทำของตน ส่งผลให้เกิดแรงผลักดันในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ศีลธรรม และปัญญา หมอดูจึงมีบทบาทในฐานะครูทางธรรม ที่เสริมสร้างศรัทธาและปัญญาแก่พุทธศาสนิกชน ผ่านการพยากรณ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมอันเป็นแนวทางสู่ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: บทบาทหมอดู; ศรัทธา; พุทธศาสนิกชน

Abstract

This research article aims to: 1) study theoretical concepts related to fortune tellers 2) examine the Buddhist principles upheld by fortune tellers that help foster faith among Buddhists and 3) present the role of fortune tellers in promoting Buddhist faith. This research employs a qualitative documentary research methodology, analyzing both primary sources such as the Pali Canon and secondary sources, including commentarial literature, scholarly texts, and relevant research studies. Additionally, in-depth interviews were conducted with 17

monks/individuals. The findings are presented through inductive analysis and content analysis. The research results found that Fortune telling is a discipline that lacks empirical scientific evidence, yet it remains significant as a source of emotional support for many people, particularly among younger generations. Fortune tellers who uphold ethical standards and adhere to Buddhist principles such as Right View (Sammā Diṭṭhi), Right Speech (Sammā Vācā), and Right Livelihood (Sammā Ājīva) can offer meaningful and morally sound guidance to those who seek their advice. At the same time, promoting faith in Buddhism through fortune telling focuses on cultivating an understanding of the Four Aspects of Faith (Saddhā): belief in karma, the consequences of karma, that beings are the owners of their karma, and the enlightenment of the Buddha. Fortune tellers who understand the law of karma can shift the listener's perspective from a passive reliance on fate to a conscious awareness of cause and effect in their actions. This shift encourages individuals to live with mindfulness, morality, and wisdom. Therefore, fortune tellers can play the role of spiritual teachers who nurture both faith and wisdom in Buddhist followers through predictions grounded in Dhamma principles, guiding them toward right understanding and sustained liberation from suffering.
Keywords: The Role of Fortune-Tellers; Faith; Buddhists

บทนำ

หมอดูมีบทบาทสำคัญในหลายสังคม โดยเฉพาะในเรื่องของการให้คำปรึกษาและการให้คำแนะนำที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรัก การงาน สุขภาพ หรือแม้แต่โชคชะตา ในบางวัฒนธรรม หมอดูได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่สามารถทำนายอนาคตหรือช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ บทบาทของหมอดูจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การทำนายเท่านั้น แต่ยังเป็นการให้คำแนะนำเพื่อช่วยให้ผู้คนรับมือกับความไม่แน่นอนของชีวิต หรือแม้กระทั่งการเพิ่มความมั่นใจในการตัดสินใจต่าง ๆ ฉะนั้น หมอดู จึงหมายถึงนักพยากรณ์ที่มีความเชี่ยวชาญในหลักพยากรณ์ศาสตร์ ในภาษาบาลีเรียกหมอดูว่า "เนมิตฺตา" แปลว่า นักพยากรณ์ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก.อ. (ไทย); 03/439) และในภาษาบาลีเรียกเรียกศาสตร์แห่งการพยากรณ์ว่า "วตฺถุวิชฺชา" แปลว่า วิชาหมอดู (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ที.สี.อ. (ไทย); 01/224)

ปัจจุบันมนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสุดที่จะพรรณนาได้ โหราศาสตร์อาจจะไม่มีความจำเป็นนั้น เป็นเรื่องที่ผิดคาด เพราะยิ่งโลกมีวิวัฒนาการมากขึ้นเท่าใด วิถีชีวิตของมนุษย์ยิ่งสลับซับซ้อนมากขึ้นทวีคูณ มีสภาพปัญหา และมีความเครียดในหลายด้าน เช่น ภาวะเศรษฐกิจที่ไม่แน่นอน ข้าวยากหมากแพง สงครามระหว่างประเทศ ปัญหาเรื่องสุขภาพโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาความรัก ปัญหาเรื่องการทำงาน ตกงาน ด้วยความเครียดและภาวะวิกฤตทางด้านจิตใจเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผู้คนมีความรู้สึกเหงา ขาดที่พึ่ง ทำให้มีความต้องการความสัมพันธ์ที่ดีและความเชื่อมั่นจากผู้อื่นมากขึ้น ผู้คนจึงมองหาที่ปรึกษาหรือการสนับสนุนการช่วยเหลือจากผู้อื่น ดังงานวิจัยของผู้ที่ใช้บริการตรวจดวงชะตาราศีจากโหราจารย์หรือหมอดู เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ฐานะทางเศรษฐกิจระดับปานกลาง การศึกษาระดับปริญญาตรีมากที่สุด เรื่องที่นิยมถามกันมากมี 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่องความรักรวมถึงปัญหาครอบครัว เรื่องการงาน เรื่องการศึกษา และเรื่องการเจ็บป่วย (พิไลรัตน์ รุจิวณิชย์กุล, 2524)

จึงเห็นได้ว่าวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยปัจจุบัน มักเป็นไปตามความเชื่อต่าง ๆ มากกว่าการใช้สติปัญญา ซึ่งมีแนวโน้มทวีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ ค่านิยมและสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ขาดความเข้าใจในหลักการพึ่งพาตนเอง ตามที่พระพุทธศาสนาได้มีคำสอนไว้ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา อตฺตนา หิ สุทนฺเตน นาถ ลภติ ทุลฺลภ แปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่าพึง เป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ ที่พึ่งที่บุคคลได้โดยยาก (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 42/22186)

พระพุทธศาสนามีหลักการคิดพิจารณา ซึ่งพระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล มีระบบความเชื่อตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญา ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เรียกว่า ศรัทธา 4 ประกอบด้วย 1) กัมมสัทธา เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อว่าเมื่อมีเจตนาในการกระทำย่อมส่งผลให้เกิดเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วแก่ผู้กระทำ 2) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมมีผล 3) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าแต่ละสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของของตน จักต้องเสวยวิบากตามกรรมที่ตนกระทำ 4) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระองค์ผู้ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ดีแล้ว หากฝึกฝนตนเองให้ปฏิบัติดีตาม ย่อมนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ได้ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: สำ.ม. (ไทย); 14/322-329) พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่จะคอยช่วยไม่ให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปมีความเชื่อในเรื่องของโหราศาสตร์แบบงมงาย นำไปสู่ความเสียหาย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมี ดังนั้น เรื่องของความเชื่อหรือความศรัทธา มีความจำเป็นต้องใช้เหตุผลในการเชื่อและปฏิบัติ ซึ่งในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนมีความเห็นถูกต้อง คือความเข้าใจทุกข์ สาเหตุของทุกข์ การดับทุกข์ และวิธีการดำเนินชีวิตให้ถึงการดับทุกข์ เป้าหมายคือการใช้ชีวิตให้ดีด้วยการลดความเสียหายให้กับตนเอง ผู้อื่นและโลกให้เหลือน้อยที่สุด เป้าหมายคือสัมผัสประสบการณ์ต่าง ๆ ดังที่มันเป็นโดยไม่ต้องเพิ่มเงื่อนไขเบื้องต้น อคติ หรือการบิดเบือนใด ๆ (อาร์นี โคแซค, 2567)

จากข้อมูลที่กล่าวมานั้น บทบาทของหมอดูจึงมีความสำคัญกับการส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย ช่วยในการสร้างสมดุลในชีวิตและความสุขในทางจิตใจของบุคคลได้ จึงเกิดความศรัทธาในตัวหมอดูหรือนักโหราศาสตร์ ผู้มีวิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัย เรื่อง “บทบาทของหมอดูกับการส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน” เพื่อจะได้ทราบแนวทางการพัฒนาบทบาทของหมอดู การประพฤติปฏิบัติกรรมดีให้ถูกต้องและดีงาม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน
3. เพื่อนำเสนอบทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Qualitative Research) ซึ่งมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสารการสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี/กฎระเบียบ (Documentary Study) ดังนี้

1. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู มีวิธีการดำเนินการวิจัย ได้แก่ 1) ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู จากชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกและเอกสารทุติยภูมิ จากเอกสารอรรถกถา ฎีกา และปกรณวิเศษ ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจาก คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้ความหมายความสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู 2) วิเคราะห์เนื้อหาเรื่องแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู ทั้งจากคัมภีร์หลัก และ เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา หนังสือ งานวิจัยและบทความวิจัย เพื่อประมวลให้เห็นลักษณะแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู

2. ศึกษาหลักพุทธธรรมของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน ได้แก่ 1) ศึกษาหลักพุทธธรรมของหมอดู 2) ศึกษาค้นคว้าแนวทางส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนด้วยหลักพุทธธรรม

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มประเภทประชากร (Key Informant) ได้แก่ การออกแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth interview) อย่างมีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูล สำคัญด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Contents Analysis) โดยกำหนดผู้ทรงคุณวุฒิออกเป็น 3 ด้าน จำนวน 17 รูป/คน คือ

2.1 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 6 รูป/คน

2.2 ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหมอดู หรือนักโหราศาสตร์มืออาชีพ จำนวน 6 คน

2.3 พุทธศาสนิกชนผู้ใช้บริการดูดวง จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล/การตรวจสอบข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้ศึกษาเอกสาร พร้อมทั้งคำตอบของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 17 รูป/คน มาเรียบเรียงเขียนในเชิงพรรณนาให้สอดคล้องกับรูปแบบคู่มือการเขียนของวิทยานิพนธ์ และ เป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัย เพื่อนำเสนอแนวทางการปฏิบัติบทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล/จัดกลุ่ม/หมวดหมู่/เปรียบเทียบ/จัดระบบ/เรียงลำดับชื่อมโยง โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน โดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหาที่ได้จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 เพื่อตอบประเด็นของโจทย์วิจัย ดังนี้

1. บทบาทของหมอดูในบริบทสังคมปัจจุบัน
2. การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมศรัทธาของหมอดู
3. นำเสนอบทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก และข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ จากคัมภีร์อรรถกถา ฯลฯ หนังสือตำราบทความวิชาการต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบทสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 รูป/คน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ ซึ่งผลการวิจัยสามารถสรุปได้ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู

การศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับหมอดู พบว่า ศาสตร์วิชาหมอดู หรือการพยากรณ์มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน ในการใช้เป็นเครื่องมือจัดการกับความไม่แน่นอนของชีวิต และเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ผ่านการผสมผสานศาสตร์การพยากรณ์หลากหลายแขนง เช่น วิชาการพยากรณ์ โดยถืออำนาจของดวงดาวเป็นเกณฑ์ (Astrology) และตัวของหมอดูเองยังเปรียบเสมือนที่ปรึกษาให้คำแนะนำต่อผู้เข้ารับการทำนาย ซึ่งจะเห็นได้ว่า ผู้เข้ารับการทำนายบางบุคคลเชื่อใจหมอดูเป็นอย่างมาก หมอดูจึงจำเป็นต้องเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของตน เนื่องด้วยเมื่อว่ากันตามเหตุผลแล้ว ศาสตร์วิชาหมอดูยังไม่ได้รับการพิสูจน์ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์อย่างสมบูรณ์ว่า การทำนายสิ่งต่าง ๆ มีความถูกต้องและเป็นจริงตามนั้น 100 เปอร์เซ็นต์ ฉะนั้น จรรยาบรรณจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำหลักพุทธธรรม เช่น สัมมาทิฏฐิ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ มาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของวิชาชีพหมอดู เพื่อให้ผู้เข้ารับการทำนายได้รับคำแนะนำที่ถูกต้อง เป็นธรรม นำไปปฏิบัติได้จริง ถึงแม้ว่า ศาสตร์วิชาหมอดูจะถูกมองว่าขาดหลักฐานเชิงประจักษ์เมื่อเทียบกับวิทยาศาสตร์ และไม่สามารถนำไปสู่การพ้นทุกข์ที่แท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนาได้ แต่ถ้าหมอดูปฏิบัติตนตามจรรยาบรรณ และตามหลักธรรมต่อไปนี้ หมอดูก็ยังคงขึ้นชื่อว่ามีบทบาทสำคัญในสังคมไทยในฐานะที่พึ่งทางใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่แสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาชีวิตจากปัญหาในปัจจุบัน ความกลัวและความกังวลต่ออนาคต

2. หลักพุทธธรรมของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

การศึกษาหลักพุทธธรรมของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน พบว่า ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นคำที่มีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤตและบาลี ในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงแค่ความเชื่อแบบงมงาย แต่เป็นความเชื่อที่มีหลักเหตุผล พิจารณาด้วยปัญญาและเห็นประจักษ์ถึงความจริง ศรัทธานี้จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้ผู้ศรัทธาน้อมนำความดีไปปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนา ศรัทธาถือเป็นอินทรีย์หรืออำนาจสำคัญที่ครอบงำความไม่มีศรัทธา มีคุณสมบัติข่มขวัญกิเลสทั้งหลาย ทำให้จิตใจผ่องใส ไม่หมองมัว และเป็นฐานให้เกิดความตั้งใจในการปฏิบัติธรรม เช่น การรักษาศีล การให้ทาน และการฟังพระธรรมเทศนา คัมภีร์โบราณอย่างมิลินทปัญหายังอธิบายศรัทธาในสองลักษณะหลัก คือ สัมปสาทลักขณะ (ศรัทธาที่ทำให้จิตผ่องใส ข่มกิเลส) และสัมปักขันทลักขณะ (ศรัทธาที่มีแรงผลักดันให้มุ่งมั่นปฏิบัติธรรมจนบรรลุผล) ศรัทธาที่พระพุทธองค์ทรงสอนยังมี 4 ประการ คือ กัมมสัทธา (เชื่อในกรรม) วิปากสัทธา (เชื่อในผลของกรรม) กัมมัสสกตาสัทธา (เชื่อว่าทุกชีวิตมีกรรมเป็นของตน) และ ตถาคตโพธิสัทธา (เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า) ศรัทธาเหล่านี้สร้างขึ้นจากการพินิจไตร่ตรอง และมีเหตุผลรองรับ การเชื่อมั่นในกรรมและผลของกรรมนี้ช่วยให้คนเข้าใจถึง

ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลที่ตามมา เป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและจริยธรรม พระพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบของศรัทธาที่แท้จริง เพราะพระองค์ทรงมีปัญญายิ่งใหญ่ บริสุทธิ์ใจ และมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ การตรัสรู้ของพระองค์ชี้ทางให้เห็นความจริงที่ปราศจากมลทิน คำสอนที่พระองค์ทรงแสดงนั้นเต็มไปด้วยเหตุผลและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง จึงเป็นที่พึ่งและที่ยึดเหนี่ยวของผู้มีศรัทธาอย่างมั่นคง เมื่อรวมศรัทธาทั้ง 4 ประการนี้เข้าด้วยกัน ก็จะเห็นได้ว่าศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงความเชื่อแบบลอย ๆ แต่เป็นความเชื่อที่มีการพินิจพิเคราะห์ มีเหตุผลสนับสนุน และเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางใจและทางกายไปสู่ความสุขที่แท้จริง ศรัทธานี้จึงเปรียบเสมือนดวงไฟที่ส่องทางในความมืด นำพาสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ และก้าวเข้าสู่ความสงบสุขนิรันดร์ตามหลักธรรมแห่งพระพุทธองค์

3. นำเสนอบทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

การนำเสนอบทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน พบว่า บทบาทของหมอดูในสังคมไทยไม่ได้เป็นเพียงผู้ทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าเท่านั้น หากแต่ยังมีศักยภาพในการชี้นำจิตใจมนุษย์ให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติและเข้าใจในหลักของธรรมะ หมอดูที่มีพื้นฐานความเข้าใจในพระพุทธศาสนา จะสามารถใช้ศิลปะแห่งการพยากรณ์ควบคู่ไปกับการแนะนำผู้คนให้เข้าถึง ศรัทธา 4 ได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องกรรม อันเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา หมอดูที่เป็นพุทธศาสนิกชนย่อมเน้นย้ำให้ผู้เข้ารับการดูดวงเห็นว่า ทุกสิ่งในชีวิตล้วนเกิดจากกรรมที่ตนกระทำไว้ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกาย วาจา ใจ อันเรียกว่า กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ซึ่งล้วนเป็นพลังแห่งการสร้างสรรค์หรือทำลายชีวิตทั้งสิ้น เมื่อหมอดูชี้ให้เห็นว่า กรรมดีจะให้ผลดี กรรมชั่วจะให้ผลชั่ว ผู้ฟังย่อมมีโอกาสเกิดความศรัทธาต่อหลักกรรมหรือกัมมสัทธาอย่างแท้จริง ความเข้าใจในผลของกรรม หรือวิปากสัทธา ก็เป็นอีกหนึ่งแก่นธรรมที่หมอดูสามารถนำเสนอได้ เช่น การชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างในชะตาชีวิตของผู้คน ไม่ได้เกิดจากโชคชะตาฟ้าลิขิต แต่เป็นผลของกรรมที่แต่ละคนได้สร้างไว้ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการได้เกิดในตระกูลสูงต่ำ การมีทรัพย์หรือความยากจน หรือแม้กระทั่งเรื่องของอายุขัย ล้วนเป็นผลแห่งวิบากกรรมที่สะท้อนถึงความยุติธรรมของธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้น หมอดูยังสามารถสอดแทรกหลักกัมมัสสกตาสัทธา คือ ความเชื่อมั่นว่ากรรมเป็นของตน กรรมเป็นมรดกของชีวิต ไม่มีใครสร้างกรรมแทนกันได้ การยอมรับว่าตนเองต้องรับผิดชอบต่อผลแห่งการกระทำของตนเอง จะเป็นจุดเริ่มต้นของการฝึกฝนจิตใจให้รู้จักความอดทน ไม่กล่าวโทษผู้อื่น และตั้งมั่นในการสร้างกรรมดีอันจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น เมื่อมีผู้คนเข้ามาถามไถ่เรื่องอนาคต หมอดูที่ยึดหลักธรรมย่อมไม่เพียงแต่ทำนาย แต่ยังชี้แนวทางการปฏิบัติ อาทิเช่น หากถามเรื่องหน้าที่การงาน หมอดูอาจกล่าวถึงความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด ความรอบคอบ และการคบมิตรที่ดี ทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยแห่งความเจริญในชีวิตตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับเมื่อผู้คนถามเรื่องความรัก หมอดูที่มีธรรมย่อมอธิบายว่าความรักที่ดีต้องอาศัยกรรมดีร่วมกันทั้งในอดีตและปัจจุบัน ไม่ใช่เรื่องของโชคหรือพรหมลิขิตเพียงอย่างเดียว การสร้างความศรัทธาในพระพุทธศาสนาโดยผ่านการดูดวงนั้น ไม่ได้เป็นการเบี่ยงเบนจากหลักธรรมแต่อย่างใด หากแต่ว่าเมื่อหมอดูมีเจตนาเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น และนำหลักธรรมมาอธิบายความจริงแห่งชีวิตให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้ว ย่อมเป็นการเสริมสร้างปัญญาให้กับสาธุชนอีกทางหนึ่ง ศรัทธาในพุทธธรรมจึงไม่ใช่ความเชื่อแบบไร้เหตุผล แต่เป็นศรัทธาที่ตั้งอยู่บนฐานของความเข้าใจในความจริงอันเป็นธรรมชาติ เช่น ความจริงเรื่องเหตุและผล ความจริง

ของการเปลี่ยนแปลง และความจริงของกรรม การส่งเสริมศรัทธา 4 ผ่านหมอดูจึงสามารถทำให้ผู้คนตื่นรู้เข้าใจชีวิต และพัฒนาตนเองได้อย่างมีทิศทาง โดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจลี้ลับหรือเครื่องรางวัตถุมงคลแต่อย่างใด หมอดูที่มีศรัทธาในพระธรรม ย่อมทำหน้าที่เป็นครูทางธรรม ที่ซ่อนอยู่ในคราบของนักพยากรณ์ โดยเปลี่ยนความสงสัย ความกลัว และความหวังของผู้คน ให้กลายเป็นปัญญาและความศรัทธาในหลักธรรมอันเป็นทางแห่งความพ้นทุกข์ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน” ตามแนวทางวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผลวิจัยทำให้ทราบถึงสาระสำคัญของงานวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งจะนำมาสู่ขั้นตอนการอภิปรายผล ดังต่อไปนี้

1. หมอดูเป็นศาสตร์วิชาความรู้แขนงหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน และสาระสำคัญของศาสตร์วิชาแขนงนี้ เป็นเรื่องของการพยากรณ์ ทำนายอนาคต ทั้งนี้จึงอภิปรายได้ว่า หมอดูมีร่องรอยทางอารยธรรมเริ่มต้นในอารยธรรมเมโสโปเตเมีย แนวคิดคิดและศาสตร์แห่งหมอดู มีความผูกพันและเชื่อมโยงกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งแนวคิดในลักษณะมีอยู่ทั่วโลกและสืบเนื่ององค์ความรู้นี้มาถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธสันติวิธีในการพยากรณ์ของนักโหราศาสตร์ไทย” ได้กล่าวว่า การพยากรณ์คือ การทำนายอิทธิพลการเคลื่อนที่ของดวงดาว ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ที่มีผลต่อโชคชะตาของมนุษย์การพยากรณ์มุ่งอธิบายชาตาบุคคล บ้านเมือง การแพทย์ ธรรมชาติ การคลัง การให้ฤกษ์ โดยหลักใหญ่จะพยากรณ์เกี่ยวกับวาสนา ชีวิต คู่ครอง และอาชีพ เป็นต้น ลักษณะการพยากรณ์ คือ การอุปมา (Analogy) และ การอนุมาน (Reference) วิธีการพยากรณ์ได้แก่ต้อนรับด้วยไมตรีจิต รักษาความลับ มีมารยาท ไม่ใช้คำหยาบคาย มีความละเอียดรอบคอบ ไม่มีอคติหรือซ้ำเติมความล้มเหลว ไม่โอ้อวด (วัชพร ทุมมานนท์, 2559) และสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของโหราศาสตร์ในสังคมและการเมืองไทย” ได้กล่าวว่า โหราศาสตร์ดารงอยู่คู่สังคมไทยมายาวนานโดยเฉพาะบทบาทของโหราศาสตร์กับการเมืองการปกครอง นับตั้งแต่โบราณกาล ชนชั้นปกครองของไทยต่างก็อาศัยความรู้ทางโหราศาสตร์ใน การคาดคะเนเหตุการณ์ และการดำรงชีวิตประจาวัน ตั้งแต่การวางชัยภูมิที่ตั้งพระราชวังหรือการจัดวางรูปแบบกองทัพ การหาฤกษ์พานาทีเพื่อกำหนดเวลาที่เหมาะสมในการทำพิธีกรรมหรือกิจกรรมทางการเมือง เช่น การขึ้นครองราชย์ เป็นต้น (สรชัย ศรีนิศานต์สกุล, 2563)

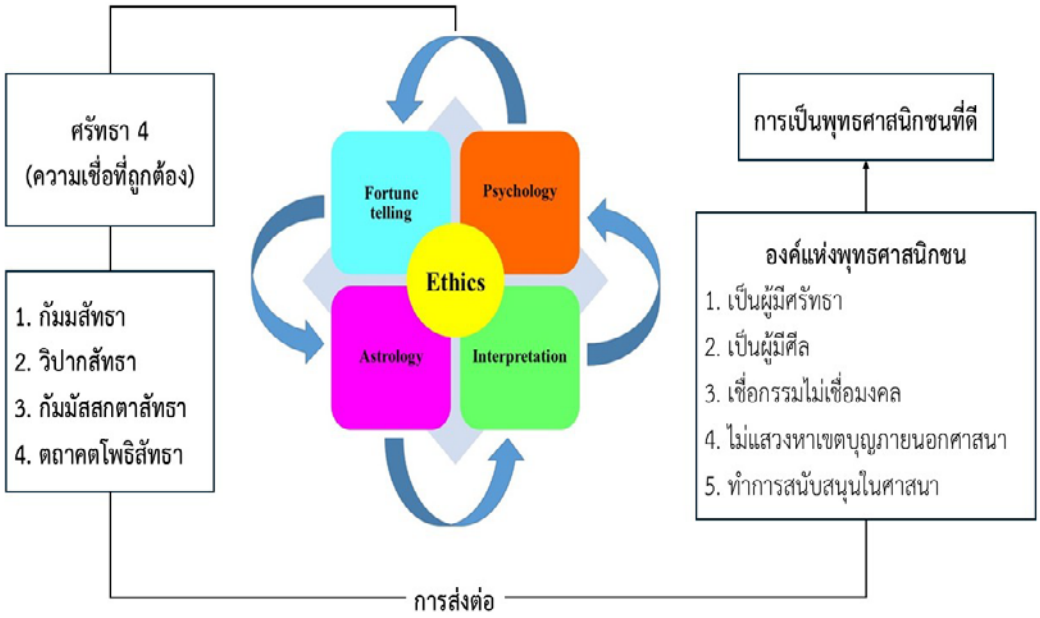
2. หลักพุทธธรรมที่จะสามารถส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนได้นั้น เรียกว่า หลักศรัทธา อันได้แก่ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ตถาคตโพธิสัทธา ทั้งนี้จึงอภิปรายได้ว่า หลักศรัทธาเป็นตัวเชื่อมโยงในเกิดศรัทธาเบื้องต้น ซึ่งเป็นจะนำมาสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง และการปฏิบัติที่ถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ปรากฏการณ์ความศรัทธาของคนไทยตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” ได้กล่าวว่า กระบวนการเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาสามารถจำแนกได้ 3 ระดับ เรียงโดยลำดับได้ดังนี้ (1) ระดับการเข้าสู่ศรัทธาในเบื้องต้นโดยใช้หลักโยนิโสมนสิการชี้วัดข้อเท็จจริงมีปรากฏในเกสปุตตสูตร (2) ระดับการใช้เหตุผลโดยใช้หลักตรรกะชี้วัดข้อเท็จจริงมีปรากฏในอริยสัจ 4 และ (3) ระดับปัญญาโดยใช้หลักไตรสิกขาฝึกอบรมพัฒนาจิต

เพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องมีปรากฏในศรัทธา 4 (ธาราทิพย์ ต้นชมภู, 2563) และสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อของสังคมไทยตามหลักกาลามสูตร” ได้กล่าวว่า หลักความเชื่อที่ถูกต้องและเหมาะสม ควรที่จะต้องมีตัวช่วยทำให้เกิดความชัดเจน เพื่อเป็นส่วนเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในสังคมไทยในปัจจุบัน คือ หลักสติ โยนิโสมนสิการและปัญญา เป็นส่วนเสริมสร้างสนับสนุนความเชื่อมั่นของหลักของกาลามสูตร เป็นปัจจัยที่เอื้อประโยชน์ต่อการตัดสินใจที่จะเชื่อต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นการคิดในเชิงวิจารณ์หรือการประเมินและการตัดสินเรื่องราวที่เกิดขึ้น ที่เกิดมีข้อสงสัย หรือมีข้อโต้แย้ง แล้วพยายามแสวงหาคำตอบที่มีความสมเหตุและสมผลเพื่อสนับสนุนความเชื่อนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้เอง จะเป็นสร้างสังคมแห่งสัมมาทิฏฐิ เป็นสังคมแห่งความความเชื่อกำกับด้วยปัญญา มีความเชื่อ มีเหตุมีผล ไม่งมงาย สามารถอยู่ในสังคมแห่งการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ได้อย่างมีความสุข (พระสุทัศวัฒน์ จรณเมธี (หนุนสุวัฒนกุล), 2564)

3. บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน กล่าวคือ ตัวหมอดูเป็นผู้การปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เกิดความเข้าใจ ทั้งนี้อภิปรายผลได้ว่า เมื่อหมอดูเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และความเข้าใจในหลักคำสอนพระพุทธศาสนาแล้ว หมอดูจึงสามารถแนะนำบุคคลทั่ว และพุทธศาสนิกชนให้สามารถนำองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาไปสู่การปฏิบัติ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักโหราศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา” ได้กล่าวว่า การประยุกต์ใช้คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับหลักโหราศาสตร์ พบว่า โหราจารย์ใช้หลักโหราศาสตร์ผสมผสานหลายสาขา และประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักจิตวิทยาประกอบการทำนาย เช่น กฎแห่งกรรม ศรัทธา 4 กาลามสูตร กุศลกรรม อกุศลกรรม ปฏิจจสมุปบาท การใช้หลักกัลยาณมิตรและพรหมวิหาร 4 เพื่อให้การสงเคราะห์และแนะนำให้ผู้รับคำทำนายปฏิบัติตนในเรื่องการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา การนำหลักคำสอนพระพุทธศาสนาในการประยุกต์ใช้กับหลักโหราศาสตร์ของโหราจารย์ คือ การแนะนำใช้ประชาชนเลี้ยงชีพที่สุจริต ดำเนินชีวิตโดยไม่ประมาท คุณค่าของโหราศาสตร์ ได้แก่ การวางแผนการดำเนินชีวิต การสร้างขวัญกำลังใจ การให้คำปรึกษา การเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และประโยชน์ของวิชาโหราศาสตร์ คือ การทำให้มีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การดำรงชีพอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม ความเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม และความเพียรพยายามด้วยตนเอง (พระครูสุภัทรวชิรานุกูล, 2563)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน พร้อมข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ทำให้ทราบว่า บทบาทของหมอดู เป็นการอาศัยศาสตร์วิชาการองค์ความรู้ที่ความเกี่ยวเนื่องกัน 4 อย่าง คือ การทำนายดวงชะตา การตีความปรากฏการณ์ โหราศาสตร์ และจิตวิทยา โดยเป็นการดำเนินการภายใต้กรอบที่ว่า จรรยาบรรณ และนำไปสู่ขั้นตอนอีกอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า การศึกษาหลักธรรม การทำความเข้าใจในหลักศรัทธา 4 พร้อมทั้งสามารถถ่ายทอดหลักการนั้น ไปสู่พุทธศาสนิกชนให้เกิดศรัทธา และน้อมนำคำสอนมาปฏิบัติ เพื่อการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ซึ่งสามารถสรุปออกมาเป็นแผนภาพ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1: บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

สรุป

บทบาทของหมอดูในสังคมไทยไม่ได้เป็นเพียงผู้ทำนายเหตุการณ์ล่วงหน้าเท่านั้น หากแต่ยังมีศักยภาพในการชี้นำจิตใจมนุษย์ให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติและเข้าใจในหลักของธรรมะ หมอดูที่มีพื้นฐานความเข้าใจในพระพุทธศาสนา จะสามารถใช้ศิลปะแห่งการพยากรณ์ควบคู่ไปกับการแนะนำผู้คนให้เข้าถึง ศรัทธา 4 ได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องกรรม อันเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา หมอดูที่เป็นพุทธศาสนิกชนย่อมเน้นย้ำให้ผู้เข้ารับการดูดวงเห็นว่า ทุกสิ่งในชีวิตล้วนเกิดจากกรรมที่ตนกระทำไว้ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกาย วาจา ใจ อันเรียกว่า กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ซึ่งล้วนเป็นพลังแห่งการสร้างสรรค์หรือทำลายชีวิตทั้งสิ้น เมื่อหมอดูชี้ให้เห็นว่า กรรมดีจะให้ผลดี กรรมชั่วจะให้ผลชั่ว ผู้ฟังย่อมมีโอกาสเกิดความศรัทธาต่อหลักกรรมหรือกัมมสัทธาอย่างแท้จริง ความเข้าใจในผลของกรรม หรือวิปากสัทธาก็เป็นอีกหนึ่งแก่นธรรมที่หมอดูสามารถนำเสนอได้ เช่น การชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างในชะตาชีวิตของผู้คนไม่ได้เกิดจากโชคชะตาฟ้าลิขิต แต่เป็นผลของกรรมที่แต่ละคนได้สร้างไว้ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการได้เกิดในตระกูลสูงต่ำ การมีทรัพย์หรือความยากจน หรือแม้กระทั่งเรื่องของอายุขัย ล้วนเป็นผลแห่งวิบากกรรมที่สะท้อนถึงความยุติธรรมของธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้น หมอดูยังสามารถสอดแทรกหลักกัมมัสสกตาสัทธา คือความเชื่อมั่นว่ากรรมเป็นของตน กรรมเป็นมรดกของชีวิต ไม่มีใครสร้างกรรมแทนกันได้ การยอมรับว่าตนเองต้องรับผิดชอบต่อผลแห่งการกระทำของตนเอง จะเป็นจุดเริ่มต้นของการฝึกฝนจิตใจให้รู้จักความอดทน ไม่กล่าวโทษผู้อื่น และตั้งมั่นในการสร้างกรรมดีอันจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น เมื่อมีผู้คนเข้ามาถามไถ่เรื่องอนาคต หมอดูที่ยึดหลักธรรมย่อมไม่เพียงแต่ทำนาย แต่ยังชี้แนวทางการปฏิบัติ อาทิเช่น หากถามเรื่องหน้าที่การงาน หมอดูอาจกล่าวถึงความขยันหมั่นเพียร ความประหยัด ความรอบคอบ และการคบมิตรที่ดี ทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัย

แห่งความเจริญในชีวิตตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับเมื่อผู้คนถามเรื่องความรัก หมอดูที่มีธรรมย่อมอธิบายว่าความรักที่ดีต้องอาศัยกรรมดีร่วมกันทั้งในอดีตและปัจจุบัน ไม่ใช่เรื่องของโชคหรือพรหมลิขิตเพียงอย่างเดียว การสร้างความศรัทธาในพระพุทธศาสนาโดยผ่านการดูดวงนั้น ไม่ได้เป็นการเบี่ยงเบนจากหลักธรรมแต่อย่างใด หากแต่ว่าเมื่อหมอดูมีเจตนาเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น และนำหลักธรรมมาอธิบายความจริงแห่งชีวิตให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้ว ย่อมเป็นการเสริมสร้างปัญญาให้กับสาธุชนอีกทางหนึ่ง ศรัทธาในพุทธธรรมจึงไม่ใช่ความเชื่อแบบไร้เหตุผล แต่เป็นศรัทธาที่ตั้งอยู่บนฐานของความเข้าใจในความจริงอันเป็นธรรมชาติ เช่น ความจริงเรื่องเหตุและผล ความจริงของการเปลี่ยนแปลง และความจริงของกรรม การส่งเสริมศรัทธา 4 ผ่านหมอดูจึงสามารถทำให้ผู้คนตื่นรู้ เข้าใจชีวิต และพัฒนาตนเองได้อย่างมีทิศทาง โดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจลี้ลับหรือเครื่องรางวัตถุมงคลแต่อย่างใด หมอดูที่มีศรัทธาในพระธรรม ย่อมทำหน้าที่เป็นครูทางธรรมที่ซ่อนอยู่ในคราบของนักพยากรณ์ โดยเปลี่ยนความสงสัย ความกลัว และความหวังของผู้คน ให้กลายเป็นปัญญาและความศรัทธาในหลักธรรมอันเป็นทางแห่งความพ้นทุกข์ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน” เป็นงานวิจัยที่ทำให้ทราบทุกแนวคิดทฤษฎี ประวัติความเป็นมาของหมอดู รวมถึงศาสตร์วิชาการพยากรณ์ต่างที่เป็นบทบาทและเครื่องมือสำคัญในการพยากรณ์ หรือทำนายดวงชะตา ผู้วิจัยพึงเห็นว่างานวิจัยเล่มนี้มีโยชน์ จึงมีความต้องการที่จะเสนอแนะแนวทาง ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ศาสตร์แห่งการพยากรณ์แม้จะยังไม่สามารถพิสูจน์ผลด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ แต่ในบริบทสังคมไทย หมอดูกลับมีบทบาทสำคัญในฐานะที่พึ่งทางใจ และผู้ชี้แนะทิศทางชีวิต โดยเฉพาะเมื่อหมอดูผสมผสานการพยากรณ์กับหลักพุทธธรรมบวกและจรรยาบรรณที่มีอยู่อย่างเหมาะสม เช่น การใช้หลักศรัทธา 4 อันเป็นรากฐานของความเชื่อที่ถูกต้องและมีเหตุผล สอดคล้องกับวิถีของพุทธศาสนิกชนที่แสวงหาความเข้าใจในชีวิตผ่านเหตุผลและการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นระบบ จึงควรส่งเสริมมาตรฐานจรรยาบรรณของวิชาชีพหมอดู จัดให้มีแนวทางจรรยาบรรณวิชาชีพหมอดูอย่างชัดเจน โดยยึดหลักพุทธธรรม ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวาจา และสัมมาอาชีวะ เพื่อควบคุมไม่ให้หมอดูให้คำพยากรณ์ที่สร้างความหลงเชื่อแบบงมงาย หรือซ้ำเติมจิตใจของผู้มารับคำทำนาย โดยเฉพาะในภาวะเปราะบางทางอารมณ์ ส่งเสริมการอบรมหมอดูให้มีความรู้พื้นฐานในหลักพุทธธรรม สมาคมโหรแห่งประเทศไทยควรจัดหลักสูตรอบรมหรือเวิร์กช็อปให้หมอดูที่ประสงค์จะปฏิบัติงานในเชิงสร้างสรรค์ มีความเข้าใจในหลักศรัทธา 4 (กัมมสัทธา, วิปากสัทธา, กัมมัสสกตาสัทธา, ตถาคตโพธิสัทธา) และหลักธรรมอื่น ๆ ที่ช่วยส่งเสริมความเข้าใจในเหตุและผลของชีวิต เพื่อนำไปใช้ประกอบการให้คำแนะนำอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ส่งเสริมหมอดูให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางจิตใจในสังคมไทย เปิดพื้นที่สาธารณะให้หมอดูที่มีจรรยาบรรณสูง มีความรู้ด้านธรรมะ ทำหน้าที่คล้ายนักจิตวิทยาเชิงพุทธ ซึ่งอาจเป็นการร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และองค์กรพัฒนาสังคม เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจแก่

ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนและคนวัยทำงานที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในชีวิต จัดตั้งสมาคมวิชาชีพหมอดูตามแนวทางพุทธธรรม ควรมีการจัดตั้งสมาคมหมอดูที่ยึดหลักพุทธศาสนา เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพหมอดู และคัดกรองผู้ประกอบวิชาชีพที่มีเจตนาดีต่อสังคม เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในสาธารณชนว่าหมอดูคือกลุ่มผู้ที่มีจิตสำนึกดีและเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนศีลธรรมในสังคม และสุดท้ายควรจะส่งเสริมการวิจัยเพิ่มเติมในมิติพหุวัฒนธรรมของหมอดู หน่วยงานด้านวิจัยควรสนับสนุนการศึกษาบทบาทของหมอดูในเชิงวัฒนธรรม สังคม และจิตวิทยา โดยเฉพาะการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพยากรณ์ เพื่อให้เข้าใจพฤติกรรมความเชื่อในบริบทไทยอย่างลุ่มลึก และพัฒนาแนวทางส่งเสริมศรัทธาอย่างมีเหตุผล

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของหมอดูที่ส่งเสริมศรัทธาของพุทธศาสนิกชน” ทำให้ผู้วิจัยทราบว่าหมอดูในบริบทไทยมีบทบาททั้งในฐานะผู้พยากรณ์และที่พึ่งทางจิตใจ โดยเฉพาะเมื่อหมอดูมีความเข้าใจและยึดมั่นในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และการผสมผสานระหว่างศาสตร์แห่งการพยากรณ์กับหลักพุทธธรรมไม่เพียงช่วยเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับหมอดูเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือส่งเสริมศรัทธาที่มีเหตุผลและนำไปสู่การพัฒนาตนเองของพุทธศาสนิกชนอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ การวิจัยในอนาคตจึงควรขยายขอบเขตและเจาะลึกประเด็นที่เกี่ยวข้องมากยิ่งขึ้น

2.1 ศึกษาผลกระทบเชิงจิตวิทยาจากการดูดวงภายใต้หลักพุทธธรรม

2.2 ศึกษาบทบาทของหมอดูในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ เชิงพุทธ

2.3 การพัฒนากรอบจริยธรรมของหมอดูตามแนวพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

ธาราทิพย์ ต้นชมภู. (2563). *วิเคราะห์ปรากฏการณ์ความศรัทธาของคนไทยตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูสุภัทรวชิรานุกูล. (2563). การประยุกต์ใช้หลักโหราศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 11(2), 410-426.

พระสุทัศวัฒน์ จรณเมธี (หนุนสุวัฒนกุล). (2564), *ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อของสังคมไทยตามหลักกาลามสูตร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พิไลรัตน์ รุจิวณิชย์กุล. (2524). *การศึกษาปัญหาสุขภาพจิตของผู้มารับบริการจากหมอดู: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้มารับบริการจากหมอดูของสมาคมโหราศาสตร์แห่งประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.

วัชพร ทุมมานนท์. (2558). *การประยุกต์หลักพุทธสันติวิธีในการพยากรณ์ของนักโหราศาสตร์ไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สรชัย ศรีนิศานต์สกุล. (2563). *อิทธิพลของโหราศาสตร์ในสังคมและการเมืองไทย*. คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา.

อาร์นี โคแซด. (2567). *Buddhism 101 พระพุทธศาสนา 101*. แปลโดย ชลลดา ไพบูลย์สิน. กรุงเทพฯ: แอร์โรว์.

ศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชน ราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี

Study of Buddhist Health Management Process of Ratchathani Asoke Community Ubon Ratchathani Province

[1]พระอธิการธนิต ขนฺติพโล (มณีวงค์), [2]พระครูธีรธรรมบัณฑิต (ศิริวัฒน์ วงศ์ษา) และ[3]พระอธิการสุภาพร เตชธโร

[1]Phraathikarn Thanit Khantiphalo (Maneevong), [2]Phrakru Theerathammabundit (Siriwat Wongsa), and[3]Phraathikarn Suphaphorn Tejadharo

[1,2,3]บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Graduate studies, College Ubon Campus, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Thanitmaneewong@gmail.com

Received: September 21, 2025; **Revised:** December 7, 2025; **Accepted:** December 12, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1)เพื่อศึกษาแนวคิดกระบวนการจัดการเชิงพุทธที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี 3) เพื่อนำเสนอกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาเป็นรูปแบบสัมภาษณ์ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอในเชิงพรรณนาวิเคราะห์กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก ผลการศึกษาพบว่า 1) แนวคิดกระบวนการจัดการเชิงพุทธที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท มุ่งเน้นกระบวนการจัดการสุขภาวะตามหลักภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา จิตตภาวนา ศีล ภาวนา ปัญญาภาวนา 2) ชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี มีกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธโดยใช้ชีวิตอยู่อย่างสมถะและเรียบง่าย ฝึกฝนตนเองด้วยการนำหลักภาวนา 4 มาจัดกระบวนการจัดการเชิงสุขภาวะส่งผลทำให้ชุมชนราชธานีอโศกดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข 4 ด้าน คือด้านร่างกาย ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม (ด้านศีล) ด้านจิตใจ และด้านปัญญา 3) กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ในการแก้ปัญหาและการจัดการตนเองเป็นสำคัญ อันเป็นแนวทางชุมชนต้นแบบ ที่สอดคล้องกับวิถีความสุขตามหลักการทางพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นสุขภาวะองค์รวมทั้งทางด้านร่างกาย สังคมสิ่งแวดล้อม จิตใจ และปัญญา

คำสำคัญ: กระบวนการ; ชุมชนราชธานีอโศก; ภาวนา 4; อุบลราชธานี

Abstract

This article has three objectives: 1) to study the concept of Buddhist management process as it appears in Theravada Buddhism; 2) to study the Buddhist health management process of the Ratchathani Asoke community, Ubon Ratchathani Province; and 3) to present the Buddhist health management process of the Ratchathani Asoke community, Ubon Ratchathani Province. This research is a qualitative study. The researcher collected data from documents, textbooks, and related research. The data were collected in an interview format, which the researcher presented in a descriptive and analytical manner the Buddhist health management process of the Ratchathani Asoke community. The study found that: 1) The concept of Buddhist management process as seen in Theravada Buddhism focuses on health management process based on the Fourfold Bhavana (Physical Bhavana), Mental Bhavana (Sila Bhavana), Meditation (Māna), and Wisdom Bhavana). 2) The Ratchathani Asoke Community in Ubon Ratchathani Province has a Buddhist health management process based on a simple and humble lifestyle, training oneself by applying the Fourfold Bhavana principles to the health management process. This has resulted in the Ratchathani Asoke Community living happily in four aspects: physical, social and environmental (Sila Bhavana), mental, and intellectual. 3) The Ratchathani Asoke Community in Ubon Ratchathani Province prioritizes problem-solving and self-management, a model community approach that aligns with the Buddhist way of happiness, which focuses on holistic well-being in all aspects: physical, social, environmental, mental, and intellectual.

Keywords: Processes; Ratchathani Asoke Community; Bhavana iv; Ubon Ratchathani

บทนำ

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้วทรงแสดงธรรมเพื่อทำให้สรรพสัตว์พ้นจากทุกข์โดยทรงชี้ทางแห่งการปฏิบัติธรรมที่พาไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง แต่พระพุทธองค์ทรงทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ชี้แนวทางเท่านั้น มิอาจประพฤติปฏิบัติแทนใครได้ การจะพ้นจากความทุกข์ได้จำเป็นที่ผู้ปฏิบัติต้องอาศัยตนเองลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างจริงจัง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ.(ไทย); 14/77/83) การปฏิบัติต้องอาศัยความเพียรพยายามอย่างเหมาะสม ไม่ตึงเกินไปจนเกินกำลัง ไม่หย่อนเกินไปจนเกียจคร้าน ต้องมีสติรู้เท่าทันและปัญญาไตร่ตรองเห็นความเป็นจริงของสังขาร ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค เช่น โรคภัยหรือความเหนื่อยล้า ทั้งไม่ท้อถอยต่อเป้าหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ การมีชีวิตที่มีความสุขสำหรับคฤหัสถ์ที่เป็นชาวพุทธบริษัทที่ยังเป็นปุถุชน ความสุขย่อมได้จากการมีทรัพย์ การได้ใช้จ่ายทรัพย์ และการไม่เป็นหนี้ รวมทั้งการดำเนินชีวิตด้วยการประพฤติตนที่ไม่ก่อทุกข์หรือมีโทษ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2541) การประพฤติปฏิบัติตนตามหลักของศีลเป็นระบบจัดการควบคุมชีวิตด้านนอก เกี่ยวด้วยการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม (พระพรรมคุณากรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2557) โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และแก่ความผาสุกแห่งสมาชิกทั่วไปที่เอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรณีย์ที่ดีงามขึ้นไป (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

การปฏิบัติตนตามหลักของศีลยังมีผลดีต่อสุขภาพทางกาย เช่น ไม่ก่อโรค จากการดื่มสุราเมรัยหรือในผลทางอ้อมที่มีต่อร่างกาย เช่น การมีพฤติกรรมที่ไม่ดีนำมาสู่ตนเองให้ได้รับความทุกข์ลำบากแก่กาย เช่น การลักขโมย การพูดเท็จ การฆ่าสัตว์ ส่งเหล่านี้มีผลในทางอ้อม รวมทั้งยังผลต่อจิตให้ได้รับโทษคือความทุกข์จากความวิตกกังวล ความเครียด ความระแวง ล้วนแล้วแต่เป็นโทษต่อจิตใจทั้งนั้น ในปัจจุบันการแพทย์ตะวันตกมีความเชื่อว่า สุขภาพทางกายและโรคไม่ได้เกิดมาจากความผิดปกติของสารเคมีหรือภาวะของเซลล์ที่ผิดปกติเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับภาวะจิตใจด้วย ในปัจจุบันแนวทางการส่งเสริมสุขภาพหรือสุขภาวะองค์รวม จึงมีความเชื่อว่ากาย จิต สังคม และจิตวิญญาณเชื่อมโยงกันอย่างมีนัยยะสำคัญ เพราะปัจจัยต่างๆทั้งภายในและภายนอกร่างกายมีผลมีอิทธิพลต่อการเกิดโรคหรือทำให้สุขภาพไม่ดี (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ, 2545)

ในการดูแลสุขภาพควรให้ความเอาใจใส่ในทุกด้านนั่นเอง และการให้ความเอาใจใส่ในสุขภาพกายเพียงด้านเดียวจึงไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความสุขที่ดีและรอบด้านได้ ในการสร้างเสริมสุขภาพจำเป็นจะต้องนำแนวคิดเกี่ยวกับสุขภาวะองค์รวม (Holistic Well-being) ในหลักการของวิถีพุทธมาใช้ในการสร้างเสริมสุขภาพของบุคคลในสังคมหรือการพัฒนาวิถีชีวิตที่ดีและสอดคล้องกับเป้าหมายขององค์การอนามัยโลกที่มองเรื่องสุขภาพอย่างครอบคลุมทุกมิติ เพื่อบรรลุสุขภาวะองค์รวมที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณนับเป็นการมีสุขภาพที่ดีพร้อม (พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาณจารี (สิงห์โงน), 2541)

จังหวัดอุบลราชธานีถือเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ มีอำเภอมากถึง 25 อำเภอและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมแลการดำเนินชีวิตของประชากร อย่างไรก็ดีจากการค้นคว้าพบว่า ประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดอุบลราชธานีนั้นนับถือพุทธศาสนาเป็นหลัก อีกทั้งยังพบว่ามีพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่เป็นองค์สำคัญหลายรูป ที่เป็นแบบอย่างที่ดีและมีบทบาทในฐานะพระสงฆ์ต้นแบบแก่สังคมในด้านต่างๆ เช่น มีกลุ่มพระสงฆ์สายหลวงปู่มั่นที่มีการดำเนินชีวิตตามหลักการในทางพระพุทธศาสนาด้วยการปลีกวิเวกดำรงตนในวิถีธรรมชาติด้วยการอยู่ในป่าเป็นสำคัญในการฝึกตนจนเกิดการเรียกว่าพระสงฆ์กลุ่มนี้ว่า พระสงฆ์สายวัดป่าถือเป็นพระสงฆ์กลุ่มแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

ในปัจจุบันยังปรากฏกลุ่มของพุทธบริษัทกลุ่มใหม่ในจังหวัดอุบลราชธานีที่ยึดถือแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม จนเกิดก่อเกิดเป็นชุมนที่เรียกตัวเองว่า ชุมชนราชธานีอโศกโดยชุมชนชาวอโศกได้รับความความเชื่อจากพระพุทธศาสนาโดยมีผู้นำทางจิตวิญญาณซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งคือสมณะโพธิรักษ์ (สมบัติ จันทรวงศ์, 2531) ชุมชนราชธานีอโศกมีการดำเนินชีวิตที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ในปัจจุบันกลุ่มชุมชนราชธานีอโศกในจังหวัดอุบลราชธานีมีครอบครัวที่อาศัยอยู่ร่วมกันมากกว่า 100 ครัวเรือนโดยอาศัยอยู่ร่วมกับนักบวชที่เรียกตนเองว่า “สมณะ” โดยมีผู้นำต้นแบบสำคัญคือ ท่านสมณะโพธิรักษ์ (โพธิรักษ์ รักษ์พงษ์)

ในการดำเนินชีวิตของชุมชนประกอบด้วยการดูแลสังคมของกลุ่มชุมชนราชธานีอโศก ด้วยการยึดถือการมีชีวิตที่ดีด้วยการดำเนินตามหลักการในองค์ประกอบ 4 มิติ คือ 1) การมีสุขภาวะทางกายที่ดี เช่นการกินอาหารมังสวิรัติ การใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่ดีต่อสุขภาพปราศจากสารเคมีหรือสิ่งที่เป็นพิษ 2) สุขภาวะทางจิตที่ดี เช่นการแบ่งปัน การช่วยเหลือ การร่วมกัน และการปฏิบัติในธรรม 3) สุขภาวะทางสังคม เช่นในกลุ่มสังคมราชธานีอโศกยึดถือศีล 5 เป็นกฎสำคัญในการอยู่ร่วมกัน และ 4) สุขภาวะทางจิตวิญญาณหรือการรู้คิด

(ปัญญา) เช่นในกลุ่มราชธานีอโศกเชื่อถือในหลักการทางพระพุทธศาสนานำมาเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตเป็นสำคัญ(สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2550)

กลุ่มชุมชนราชธานีอโศกมีสุขภาวะที่สมบูรณ์รอบด้านทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และสิ่งแวดล้อมที่ดี นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี ตาม พ.ร.บ.สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2540 มาตรา 3 ในพระราชบัญญัตินี้ ที่กล่าว่า“สุขภาพ” คือภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคมเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล “ปัญญา” คือ ความรู้ทั่ว รู้เท่าทันและความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดี ความชั่ว ความมีประโยชน์และความมีโทษ นำไปสู่ความมีจิตอันดีงามและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมื่อมีการบัญญัติคาว่าสุขภาวะขึ้นมาการนำมิติทางสังคมวัฒนธรรมและศาสนามาสนับสนุนการดูแลผู้ป่วย เป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงการดูแลสุขภาวะแบบองค์รวม ซึ่งเป็นการดูแลสุขภาพที่มีการบูรณาการความรู้ดั้งเดิมเข้ากับการบำบัดแผนปัจจุบันผสมผสานกับการแพทย์ทางเลือกทำให้เกิดเป็นการแพทย์แบบองค์รวมขึ้น (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส), 2546)

บทความนี้ได้นำเสนอผลการศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี ในมิติของการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการดูแลสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศก ในมิติทั้ง 4 ด้านเพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษานี้ไปสู่นำเสนอกระบวนการดูแลสุขภาวะเชิงพุทธที่ดีแก่สังคมอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี
3. เพื่อนำเสนอกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อเอกสารแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study)การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี โดยรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ทั้งเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ (Secondary sources) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากผลการศึกษาจาก ตำราทางวิชาการ หนังสือ เอกสารงานวิจัย และบันทึกต่าง ๆ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) ผู้วิจัยกำหนดและดำเนินการตามขั้นตอน เริ่มจากการเลือกพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่วิจัย 1 พื้นที่ คือ ชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี ตำบลบุ่งไหม อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ทำหนังสือขออนุญาตเจ้าของพื้นที่ ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ โดยนัดหมายผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มประเภทประชากร (Key Informant) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึกครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกจากประชากรประกอบด้วยสมณะและผู้บริหาร สมาชิกแกนนำชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานีที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตัวอย่างใช้เป็นการเลือกตัวอย่างเจาะจง ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในลักษณะที่เป็นทางการด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 3 กลุ่มรวมทั้งสิ้น 17 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย การสัมภาษณ์ (In–depth Interviews) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In–depth Interviews) โดยการใช้แบบสอบถาม

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของ การวิจัยโดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

5.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารในระดับชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย เป็นต้นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี

5.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดและดำเนินการตามขั้นตอนตามเริ่มจากการเลือกพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่วิจัย 1 พื้นที่ คือ ชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี ตำบลบุ่งไหม อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยทำหนังสือขออนุญาตเจ้าของพื้นที่ ผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ ตามประเด็นการสัมภาษณ์ โดยนัดหมายผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานีสรุปข้อมูลที่เหมาะสม

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาโดยการวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการดูแลสุขภาวะภาวะเชิงพุทธของชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการดูแลสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี และแนวทางการพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธบูรณาการของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี ให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะของข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัยแบบไหน และ รูปแบบการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย การวิจัยเรื่องศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานีโดยมีข้อมูลต่าง ๆ ทั้งเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ (Secondary sources) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากผลการศึกษาจาก ตำราทางวิชาการ หนังสือ เอกสารงานวิจัย และบันทึกต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 17 รูป/คน โดยใช้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) เป็นเครื่องมือ ผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยสามารถสรุปการดำเนินการวิจัยตาม ขั้นตอนและกระบวนการต่อไป และการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยจะ

เป็นการนำเสนอข้อมูลในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบฐานข้อมูล ภาพถ่ายกิจกรรม และการพรรณนาความ ประกอบการบรรยายข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเชิงพื้นที่ ที่เกี่ยวกับการศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานี

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธทีปรากฏในพระไตรปิฎกพบว่า สุขภาวะเชิงพุทธ เป็นเรื่องของภาวะแห่งความสุขประกอบไปด้วย 4 ด้านหลัก ได้แก่ สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สติ สุขภาวะทางสังคม และ สุขภาวะทางปัญญา ในพระไตรปิฎกได้แบ่งประเภทของสุขภาวะออกเป็น 13 ประเภท (ณัฏฐาพรรณ กรรภิรมย์พชิรา, 2564) ซึ่งจัดกลุ่มตามลักษณะต่างๆ ดังนี้ คือ 1) การจำแนกประเภทความสุขของคฤหัสถ์และบรรพชิต 2) การจำแนกประเภทความสุขจากกามและความสุขจากการออกบวช 3) การจำแนกประเภทความสุขที่อาศัยกิเลสและความสุขที่ไม่อาศัยกิเลส 4) การจำแนกประเภทความสุขที่มีอาสวะและไม่มีอาสวะ 5) การจำแนกประเภทความสุขที่อาศัยสิ่งล่อและความสุขที่ไม่อาศัยสิ่งล่อ 6) การจำแนกประเภทความสุขตามระดับคุณธรรมของบุคคล 7) การจำแนกประเภทความสุขทางกายและทางใจ 8) การจำแนกประเภทความสุขในระดับที่มีปีติและไม่มีปีติ 9) การจำแนกประเภทความสุขตามฌาน 10) การจำแนกประเภทความสุขตามระดับสมาธิ 11) การจำแนกประเภทความสุขในระดับอารมณ์ 12) การจำแนกประเภทความสุขจากฌานในระดับที่มีความยินดีและอุเบกขา 13) การจำแนกประเภทความสุขตามรูปฌานและอรูปฌาน การจำแนกประเภทของสุขภาวะเหล่านี้แสดงถึงมุมมองที่หลากหลายของความสุขที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก โดยเน้นถึงวิธีที่แตกต่างกันในการเข้าใจ เข้าถึง และสัมผัสความสุขในแต่ละระดับทั้งทางกายและทางใจ

ปัจจุบันกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธมีลักษณะกระบวนการจัดการที่เป็นองค์รวม ด้วยการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริม ความสุขและความสมดุลทั้งทางกาย ใจ สังคม และปัญญา โดยมองมนุษย์อย่างครบองค์รวม ไม่แยกส่วนด้านใดด้านหนึ่งออกจากกัน เพราะฉะนั้นแนวคิดกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธที่ปรากฏในพระไตรปิฎกปรากฏอยู่ในหลักแนวคิด 2 หมวด คือ

1. กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธตามหลักภาวนา 4 อันได้แก่ กระบวนการจัดการพัฒนามนุษย์ใน 4 ด้าน (ไพเราะ ผ่องโชค สมบูรณ์ จัยวัฒน์ และเฉลิมศรี นันทวรรณ, 2550) คือ การพัฒนากายด้านกายภาพให้มีความสมบูรณ์แข็งแรงและมีคุณภาพมีศักยภาพที่ดี ศีลภาวนาเป็นการพัฒนาด้านจริยธรรมความประพฤติหรือการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในระดับสังคม การพัฒนาจิตเป็นการพัฒนาภายในของมนุษย์ให้เป็นไปในทางที่สูงขึ้นมีคุณธรรมมีความสงบเยือกเย็น และการพัฒนาปัญญาก็เป็นการพัฒนามนุษย์ เรื่องความรู้ความคิด และทัศนะคติให้เป็นไปตามความจริงของสภาวะ ดังนั้น ภาวนา 4 จึงเป็นกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธซึ่งมีความสัมพันธ์กับสุขภาวะทั้ง 4 ด้าน คือ กายภาวนามี ความสัมพันธ์กับสุขภาวะทางกาย สีลภาวนามีความสัมพันธ์กับสุขภาวะทางสังคมและสิ่งแวดล้อม จิตตภาวนามีความสัมพันธ์กับจิตใจและอารมณ์ ส่วนปัญญาภาวนาก็มีความสัมพันธ์กับสุขภาวะทางด้านปัญญา

2. กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ จากหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/90/50) อันถือเป็นหลักการพื้นฐานที่พระพุทธเจ้าทรงสอน เพื่อให้พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เมื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้ในกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธ พบว่า ในหลักการไม่ทำบาปทั้งปวง นั้นก็เป็นหลักการการปฏิบัติทางศีลที่แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ 1) ศีลของคฤหัสถ์ และ 2) ศีลของบรรพชิต ด้วยกระบวนการจัดการสุขภาวะที่มีผลต่อการจัดการด้านพฤติกรรมกาย ทางวาจา และใจ ให้ถูกต้องให้รู้ประมาณในการบริโภคปัจจัย 4 และควบคุมจิตใจให้เป็นสุข ด้วยการไม่ทำร้ายการไม่ทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตของผู้อื่น การไม่ว่าร้ายการและการไม่กล่าวร้ายผู้อื่น เป็นสำคัญ ส่วนการทำกุศลให้ถึงพร้อม มีกระบวนการจัดการด้วยการทำความดีทั้งทางกาย วาจาใจ และตามหลักกุศลกรรมบถ 10 รวมถึงการมีศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการดำเนินชีวิตและพัฒนาตนเอง สุดท้ายในกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ ด้วยการพิจารณาสภาวะของทุกสรรพสิ่งสิ่งตามความเป็นจริง โดยอาศัยฐานจากการพัฒนาปัญญาจากสมาธิเป็นสำคัญ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ชุมชนชาวราชธานีอโศกทุกคนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนแห่งนี้ล้วนมาจากความสมัครใจเข้ามาอยู่เอง โดยมีความปรารถนาเพื่อการใช้ชีวิตอย่างมีสุขภาวะ ใช้ชิวิตอยู่อย่างสมถะละเรียบง่าย มีทัศนคติไปในทางเดียวกันคือเพื่อฝึกฝนตนเองให้ลด ละ เลิก อบายมุขทั้งมวล และมุ่งหมายในการอุทิศตนเพื่อกำจัดกิเลส ฝึกฝนอบรมตนเพื่อให้ให้ลดน้อยลงหรือหมดไป ตามความสามารถที่ตนจะทำได้ มีสมณะประจำพุทธสถานราชธานีอโศกเป็นที่ปรึกษาอบรมบอกสอนธรรมะให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วยธรรมะ และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ชี้นำการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชนให้เป็นไปตามทำนองคลองธรรม ให้เว้นขาดจากบาปอกุศลทั้งปวง รวมทั้งประชุมแก้ไขปัญหาในชุมชนทั้งหมดด้วย เรียก ในชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานีนี้ มีสงฆ์เป็นใหญ่ในชุมชน

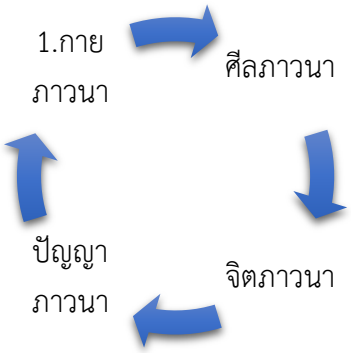
วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การนำเสนอกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศกจังหวัดอุบลราชธานีพบว่า โดยชุมชนราชธานีอโศกมีกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธอย่างเป็นระบบ ด้วยการแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. กายภาวนา กลุ่มชุมชุนราชธานีอโศกนั้นยึดถือหลักการมีชีวิตที่เรียบง่ายเน้นการทานอาหารที่ดีต่อสุขภาพ และอาหารพืชผักไร้สารพิษซึ่งจะมีผลดีต่อร่างกายไม่ให้เกิดโรคเป็นสำคัญ และมีการออกกำลังกายด้วยการเดินหรือฝึกโยคะ และการออกกำลังกายแบบไท้เก๊ก เป็นการออกกำลังกายแบบจีนที่เน้นการเคลื่อนไหวที่ช้า นุ่มนวล และต่อเนื่อง โดยมีการควบคุมลมหายใจร่วมด้วย ซึ่งมีประโยชน์ต่อสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านร่างกายจึงเน้นที่การผลิตอาหารเองและบริโภคให้พอเหมาะต่อความต้องการของร่างกายและการออกกำลังกายเป็นสำคัญ อีกทั้งการอยู่ร่วมกันในชุมชนราชธานีอโศกยังมีการจัดการสภาพแวดล้อมที่ดี ด้วยการเน้นการมีป่าธรรมชาติเป็นสำคัญ มีน้ำตกเพื่อลดฝุ่นละอองทำให้มีสภาพอากาศที่ดีบริสุทธิ์ และสวยงามตามธรรมชาติ จึงเหมาะแก่การออกกำลังกาย การทำงานหรือกิจกรรมต่างๆร่วมกัน

2. ศีลภาวนา การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชนอโศกได้ถือศีล 5 ตามหลักพุทธศาสนามาใช้เป็นกฎกติกาในการสร้างสังคมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข ดังนั้นกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านศีลภาวนาจึงเน้นที่ศีลเป็นหลักในการจัดการเป็นสำคัญ อีกทั้งในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชนยังมีความเป็นเอกภาพจากการยึดถือเคารพในผู้นำจิตวิญญาณที่เป็นคนเดียวกันคือ พ่อท่านโพธิรักษ์ ทำให้เกิดความเป็นสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกันไปในทิศทางเดียวกันได้นั้นเองก่อเกิดสังคมชุมชนที่เป็นสุขและมีเอกภาพ ในการอยู่ร่วมกันชุมชนราชธานีอโศกยังเน้นความเสียสละตนองเพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ กิจกรรมทุกๆอย่างล้วนร่วมกันในการทำ

3. จิตภาวนา การปฏิบัติกิจทางศาสนาชุมชนชาวอโศกนั้นมี การปฏิบัติฟังธรรม การสวดมนต์ หมั่นมีสติรักษาพัฒนาจิตใจตนเองผ่านกระบวนการทำงานควบคู่ไปกับการปฏิบัติอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาขัดข้องใจจึงมีสติรู้ตัวและจัดการอารมณ์เหล่านั้นด้วยการทำใจให้เข้าใจในสิ่งนั้นได้ดี

4. ปัญญาภาวนา กระบวนการเรียนรู้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆจากการปฏิบัติและการได้ฟังธรรม ในกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธจึงเป็นกระบวนการจัดการที่ส่งเสริมและเอื้อต่อกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ เมื่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านกายภาวนาดี ย่อมส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านศีลภาวนาดี เมื่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านศีลภาวนาดีก็ส่งผลต่อส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านจิตภาวนาที่ดีเมื่อส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธจิตภาวนาดี ย่อมส่งผลดีต่อส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านปัญญาภานาที่ดี เมื่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านปัญญาดีย่อมส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านกายที่ดีทำให้เกิดกระบวนการที่อิงอาศัยกันและกันอย่างเป็นวงจรส่วนปัญหาและกระบวนการการแก้ปัญหาของชุมชนราชธานีอโศกต่อเรื่องของการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธในชุมชนดังรูปภาพดังนี้

ภาพที่ 1: กระบวนการการแก้ปัญหาของชุมชนราชธานีอโศก

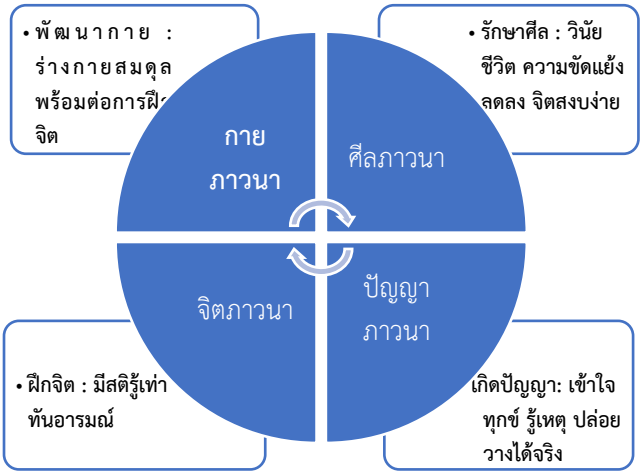
จะเห็นว่า กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านปัญญาดีย่อมส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านกายที่ดีทำให้เกิดกระบวนการที่อิงอาศัยกันและกันอย่างเป็นวงจรส่วนปัญหาและกระบวนการการแก้ปัญหาของชุมชนราชธานีอโศกต่อเรื่องของการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธในชุมชนดังจากการที่ชุมชนราชธานีอโศกมีการอยู่ร่วมกันแบบระบบกงสีคือ ใช้เครื่องอุปโภคบริโภคร่วมกันเป็นกองกลางทั้งชุมชน คือการกินและ

ใช้ น้ำ ไฟ อาหาร ยารักษาโรค ของกองกลาง ไม่มีของส่วนตัว พึ่งพาอาศัยกันและกันในทุกๆด้าน เช่น การทำงานตามฐานงานคือฐานงานผลิตข้าวของเครื่องใช้ ทั้งที่เป็นของใช้และของเพื่อจัดจำหน่ายหารายได้เข้าส่วนกลางของชุมชน กาทำงานรอยู่ประจำร้านจำหน่ายสินค้า การผลิตอาหาร ปลูกพืชผัก และทำนาปลอดสารพิษ ทั้งหมดนี้เป็นการทำงานร่วมกันแบบไม่คิดค่าแรง การรับประทานอาหารจากครัวกลาง รวมถึงการดูและรักษาช่วยเหลือเมื่อยามเจ็บป่วยหรือชรา ในชุมชนมีทั้งเยาวชนที่เข้ามาเรียนหนังสือซึ่งเป็นโรงเรียนประจำใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชน และผู้คนที่มุ่งหวังในการเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายซึ่งก็มีคนที่กำจัดหรือจัดการกับกิเลสหรือควบคุมกิเลสของตนได้มากและน้อยต่างกันออกไป เมื่อมีคนมากก็ย่อมมีปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเป็นธรรมดา มีทั้งปัญหาการกระทบกระทั่งทางวาจา

การไม่เข้าอกเข้าใจกันในบางเรื่องบางประเด็น ปัญหาจากการที่มีบางคนเกิดความคิดเห็นแก่ตัว อยากมาอยู่อาศัยกินนอนสุขสบายในชุมชน ไม่อยากช่วยงานส่วนกลางหรืองานของส่วนรวม ปัญหาค่าใช้จ่ายที่มาก ปัญหาคนภายนอกมาลักขโมยพืชผักข้าวของ ปัญหาวัวควายสัตว์เลี้ยงแอบเข้ามากินพืชผักไร้สารพิษ และชาวชุมชนราชธานีอโศกได้มีกระบวนการแก้ปัญหาทุกปัญหาผ่านหลักการตามแนวทางที่เรียกว่าหลักอปริหานิยธรรม 7 ด้วยการจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแจ้งเรื่องราวปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น โดยพร้อมเพรียงกัน รวมทั้งในเรื่องของหน้าที่การงานที่ร่วมกันผลิต ร่วมกันรับผิดชอบในทุกกิจกรรม โดยไม่ทอดทิ้งภาระให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ในการอยู่ร่วมกันชุมมชนได้ยึดถือและปฏิบัติตามตามหลักเกณฑ์ที่ชุมชนได้ร่วมกันเสนอ

หลักใหญ่ยังอยู่ในกรอบของหลักศีลในทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ทั้งยังยกย่องเคารพให้เกียรติสมณะ และนับถือผู้ที่มีศีลสูงกว่าด้วยการเชื่อฟังการอบรมสั่งสอนโดยเคารพ ไม่ละเมิดศีลให้ความช่วยเหลือผู้ที่อ่อนแอหรือด้อยกว่า อย่างเท่าเทียมเสมอภาค ไม่แบ่งแยกเพศและวรรณะ ในปัจจุบันชุมชนราชธานีอโศกมีแนวทางส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศกเพิ่มเติมในด้านสุขภาวะที่เน้นไปสู่กลุ่มผู้สูงอายุเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้สูงอายุอยู่ในวิถีชีวิตในในวัยที่มีอายุด้วยความผาสุกให้มาก ในชีวิตบั้นปลาย ซึ่งปัจจุบันยังอยู่ระหว่างการเตรียมความพร้อม วางแผน และแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุ ทั้งยังส่งเสริมความต้องการให้เพิ่มความหลากหลายทางด้านการเกษตรให้มากขึ้น รวมทั้งนำแนวคิดศาสตร์สมัยใหม่ด้านการเกษตรเข้ามาใช้แบ่งเบาแรงงานคนในชุมชนเพิ่มขึ้น

สำหรับองค์ความรู้กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ว่ามีแนวทางในการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธที่เป็นระบบ 1) การเริ่มต้นจากหลักการจัดการด้านกายภาวนา ด้วยการกำหนดมาตรฐานคุณภาพของอาหารและเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ผ่านการผลิตและบริโภคภายในชุมชน (ผลิตเอง ใช้เอง) โดยคำนึงถึงความปลอดภัย สุขอนามัย และความพอเพียง 2) การอยู่ร่วมกันในชุมชนอาศัยหลักศีลธรรม เป็นแนวทางในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก ทำให้เกิดระบบสังคมที่สงบสุข ส่งเสริมให้เกิดศีลภาวนา ที่เข้มแข็ง อันเป็นพื้นฐานที่ส่งผลต่อการพัฒนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการแบบองค์รวมที่เกี่ยวเนื่องและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน โดยแนวคิดเรื่องของกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศกนี้ได้พยายามโดยชุมชนเองที่จะส่งเสริมเผยแพร่แนวคิดรูปแบบการผ่านช่องทางสื่อสารสมัยใหม่แก่ผู้สนใจด้วยความมุ่งหวังให้เกิดชุมชนสังคมประเทศให้ที่เป็นสุขตามหลักแนวคิดของกลุ่มราชธานีอโศกตามรูปภาพดังนี้

ภาพที่ 2: กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธ

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า ชุมชนอโศกมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่พอเข้าใจได้ในสังคมปัจจุบันคือรูปแบบที่เรียกว่าบุญนิยมกล่าวคือบุญนิยมเป็นการดำเนินชีวิตหรือระบบเศรษฐกิจที่ยึดหลักบุญ คือ ความดี ความเสียสละ ความเมตตา ความพอเพียง และความไม่ยึดติดในวัตถุหรือเงินทองเป็นหลัก ซึ่งตรงกันข้ามกับทุนนิยม ซึ่งเน้นการแข่งขัน การบริโภค และการแสวงหากำไร เพราะฉะนั้นข้อดีของแนวคิดบุญนิยม คือ ส่งเสริมความดีงาม ความมีเมตตา ความเสียสละ และการไม่เบียดเบียน ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ส่งเสริมความสามัคคี และการช่วยเหลือเกื้อกูล ลดการบริโภคเกินจำเป็น ประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย เน้นความพอเพียงช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในชุมชน ลดการผลิตขยะ ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์และวิถีธรรมชาติช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม ช่วยให้จิตใจเกิดความสงบสุขทางใจ เพราะไม่ยึดติดกับวัตถุหรือความอยากส่งเสริมการเรียนรู้ควบคู่ระหว่างการศึกษากับศีลธรรม การอยู่ในระเบียบวินัย และความมีรับผิดชอบ สอดคล้องกับ งานวิจัย เรื่อง การศึกษาแนวคิดบุญนิยมของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ในมิติเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ของ วุฒิชัย ตาลเพชร ที่มีเนื้อหากล่าว่า ในด้านสังคมนั้นเน้นการอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่เบียดเบียนกัน ฝึกให้คนใน สังคมประพฤติตนอยู่ในความประมาณ ทำทุกอย่างต้องอยู่ในความพอดีไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป ไม่ทำในสิ่งที่เกินตัวเกินกำลัง โดยให้หวนกลับไปดูสังคมแบบดังเดิมที่เคยมีมาในครั้งอดีตที่เป็นสังคมแบบ เครือญาติที่อยู่อาศัยร่วมกันทำงานร่วมกันอาหารและผลผลิตต่างๆ ที่ได้ก็แบ่งปันกันในสังคม (วุฒิชัย ตาลเพ็ชร, 2556) ด้วยเหตุนี้จึงส่งเสริมต่อแนวคิดด้านกระบวนการจักการสุขภาวะเชิงพุทธในชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างดี

2. พบว่า ในการมีสมณะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณได้สร้างฐานความสามัคคีเกิดจากการเคารพในพ่อท่านโพธิรักษ์ สร้างความเป็นเอกภาพของจิตวิญญาณในชุมชนได้ สมณะโพธิรักษ์ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และเป็นผู้ออกแบบแนวคิดและวิถีชีวิตของชุมชน อันนำไปสู่การนำหลักธรรมมาใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งมีหลักการสำคัญที่ท่านสมณะโพธิรักษ์นำมาปรับใช้ เรียกว่าสัมมาอริยะมรรคมีองค์ 8 สอดคล้องกับ งานวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง: กรณีศึกษาชุมชนสันติอโศก ของกิตติกร สุนทรานุรักษ์ (2543) ที่กล่าวว่า ภายใต้กระบวนการปฏิบัติธรรมตามหลักไตรสิกขาข้างต้นจะถือว่าการประพฤติปฏิบัติเพื่อ มุ่งความหลุดพ้นจากโลกิยวิสัยนั้นจะไม่ใช่การปลีกหนีจากสังคมไปอยู่ตามป่าเขาเพื่อนั่งสมาธิหลับตาวิปัสสนากรรมฐานแต่อย่างใด ถือว่าการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ได้อย่างสมบูรณ์นั้นจะต้องมีผัสสะในโลกเป็นเหตุปัจจัยช่วยให้เกิดการเรียนรู้จักตนเองมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ชีวิตการปฏิบัติธรรมของชาวอโศกจึงไม่ใช่สิ่งแปลกแยกไปจากการใช้ชีวิตในสังคมปกติ ดังจะเห็นได้ว่าผู้ที่พ้นมิจฉาอาชีวะหรือเป็นผู้ที่มีสัมมาอาชีพที่แท้จริงแล้วนั้นจะเป็นผู้ที่มีความขยัน สร้างสรรค์ เสียสละทำงานให้เปล่า ผลิตสิ่งที่เป็นประโยชน์ ไม่ไร้สาระ มอมเมา เป็นพิษเป็นภัย และกลายเป็นผู้ที่มีส่วนสร้างสรรค์มากกว่าความเบียดเบียน รวมทั้งเป็นผู้ผลิตเพื่อให้แจกจ่ายเป็นทานเกิดเป็นบุญแก่มนุษย์และโลก ไม่ทำเพื่อแลกเปลี่ยนแต่ทำเพราะรู้เข้าใจอย่างแท้จริง ก่อให้เกิดประโยชน์ตนในการขัดเกลากิเลสลดโลภ โกรธ หลงและเกิดประโยชน์ท่านในการช่วยผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นการช่วยด้วยการให้วัตถุแรงงานหรือให้นามธรรมที่เป็นกุศล ด้วยเหตุนี้วิถีแนวคิดของสมณะโพธิรักษ์จึงส่งเสริมต่อกระบวนการจัดกรที่มีทิศทางตามหลักการในทางพุทธศาสนาตามแบบแนวทางที่สมณโพธิรักษ์ปฏิบัติตนอยู่ในวิถีแห่งสมณะของตนเอง (กิตติกร สุนทรานุรักษ์, 2543)

การแก้ปัญหาที่เกิดจากกระบวนการจัดการในชุมชนด้วยหลักอปริหานิยธรรม 7 ในปัจจุบันแนวคิดเรื่องอปริหานิยธรรม 7 นี้ แม้หลักอปริหานิยธรรม 7 จะช่วยเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันช่วยส่งเสริมความสามัคคี ช่วยป้องกันความเสื่อม ส่งเสริมจริยธรรมและระเบียบวินัย สร้างผู้นำทางจิตใจรู้จักเคารพผู้อื่นหรือผู้อาวุโส สร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงบวกทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี สร้างระบบการเรียนรู้ร่วมเน้นการฝึกฝน พัฒนาตนอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นรากฐานการพัฒนาที่ดี แต่ก็ยังมีข้อเสียอยู่บ้างคือ หากนำไปใช้แบบเคร่งครัดมากเกินไป อาจจำกัดเสรีภาพของสมาชิก เช่น การยึดกฎเก่าโดยไม่พิจารณาให้คล้อยตามบริบท อาจทำให้ยากต่อการปรับตัวในยุคสังคมสมัยใหม่ ทำให้หมู่คณะไม่สามารถปรับตัวตามสภาพแวดล้อมหรือสังคมสมัยใหม่ได้ ความเคารพต่อผู้อาวุโสจนอาจกลายเป็นลัทธิผู้นำหากไม่มีการกลั่นกรองให้ดี ผู้อาวุโสที่ไม่มีคุณธรรมอาจใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้อง การเน้นความพร้อมเพรียงอาจตีความผิดได้ว่าไม่ควรมีความเห็นต่างทำให้เกิดการขาดนวัตกรรม เพราะฉะนั้นในกระบวนการแก้ปัญหาควรที่จะประยุกต์หลักการอื่นทางพุทธศาสนาร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหา เช่น หลักอิทัปปัจจยตา หลักความเมตตากรุณา หลักจาคะ หลักขันติธรรม หลักสัจจะ หลักอภัยทานเป็นต้นในการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากกระบวนการจัดการในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัย เรื่อง พุทธวิธีการจัดการความขัดแย้ง ในทรรศนะ ของอรปรียา วสุมหันต์ ที่แสดงความเห็นว่าหลักในการสร้างความขัดแย้งตามหลักพระพุทธศาสนายังปรากฏในหลักธรรมอื่นๆที่ช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม องค์กร ประเทศ ด้วยหลักการทางพระพุทธศาสนา จากการมองแบบอธิภาวะตามหลักอิทัปยตา คือ สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ ทัศนะดังกล่าวช่วยให้พ้นจากการยึดติด ความ

เกลียดชัง หรือมองผู้อื่นเป็นศัตรู นอกจากนี้ยัง มีหลักความเมตตากรุณา หลักจาคะ หลักขันติธรรม หลักสัจจะ และหลักอภัยทาน การช่วยแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี (อรปรียา วสุมหันต์, 2553)

3. พบว่า จากการศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า กระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี นั้นมีหลักการที่เน้นกระบวนการดูแลสุขภาวะใน 4 ด้าน คือ ด้านกายภาวนา ด้านศีลภาวนา ด้านจิตภาวนา และด้านปัญญาภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาชีวิตที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนาใน 4 ด้าน คือ ด้านกายภาวนา ในทางพระพุทธศาสนา กายภาวนา ที่เน้นให้ได้คุณค่าในการกินให้พอดี ทำให้ มีสุขภาพที่ดี ด้านศีลภาวนา เน้นการไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคม ด้านจิตภาวนา เน้นการทำใจให้ผ่องใสสงบ ปัญญาภาวนา เน้นที่การรู้เท่าทันชีวิตและโลกตามเป็นจริงมองเห็นเหตุปัจจัย โดยไม่ถูกครอบงำด้วยอคติ หรือ โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย เรื่อง การใช้หลักภาวนาธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนเทศบาล 1 (เอ็งเสียงสามัคคี) อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ของ รัตนาภรณ์ รัตนพงศ์ ที่กล่าวว่า กายภาวนา พระพุทธศาสนาไม่เน้นที่การทำให้ร่างกายเติบโตแข็งแรง แต่ถือว่าการกินอาหารให้ได้คุณค่า กินพอดี ด้วยความรู้จักประมาณ ให้ร่างกายอยู่ผาสุก มีสุขภาพดี เป็นฐานให้การพัฒนาด้านอื่นๆ ต่อไป

ส่วนของร่างกายที่สัมพันธ์กับ สภาพแวดล้อมในการดำรงอยู่ ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น และประสาทกาย ที่เรียกว่าอินทรีย์ ฉะนั้น การ พัฒนากาย ในพระพุทธศาสนาจึงเน้นไปที่การพัฒนาอินทรีย์ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทาง กายภาพ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้ใช้งานได้ดี เกิดประโยชน์สูงสุด มีผลในทางส่งเสริมคุณภาพชีวิต ส่วนศีลภาวนา ที่ว่าเป็นการพัฒนาทางสังคมนั้น ไม่มุ่งแต่การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีโดยไม่เบียดเบียนกัน เท่านั้น แต่มุ่งถึงการฝึกอบรมกายวาจา ให้เป็นฐานในการพัฒนาจิตต่อด้วย กล่าวคือการฝึกอบรม ให้ รู้จักควบคุมตนในเรื่องกาย วาจานั้น เริ่มด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ให้อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ดี เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อกันในสังคม

ในการฝึกพฤติกรรมทางกายวาจาของตนนั้น จะเป็นฐานแก่การพัฒนาจิตใจต่อไปด้วย เมื่อเรารู้จักควบคุมฝึกหัดกาย และวาจาของเรา เราจะได้ฝึกฝน พัฒนาจิตใจพร้อมไปด้วย มันจะส่งผลต่อกันตามหลักปัจจัยสัมพันธ์ หมายความว่าภาวนา 4 ด้านนี้ จะต้องโยงเป็นระบบเดียวกัน ไม่ใช่แยกเป็นด้านๆ เมื่อพัฒนาจิตใจดีก็ส่งผลดีออกมาต่อร่างกาย เช่น ใจ ไม่โกรธไม่เครียด ช่วยให้มีสุขภาพดี และมีผลในการสัมพันธ์หรือในการอยู่ร่วมสังคมด้วย ทำให้การสัมพันธ์กับโลก และสภาพแวดล้อมภายนอกพลอยดีไปด้วยและการพัฒนาจิตใจนั้น เช่น เมื่อมีสมาธิใจไม่ว้าวุ่นสับสนเป็นฐานให้แก่การพัฒนาปัญญาต่อไป เมื่อพัฒนาปัญญาดีแล้วทำให้จิตใจเป็นอิสระ เพราะรู้ว่าจะทำจะปฏิบัติต่ออะไรอย่างไร (รัตนาภรณ์ รัตนพงศ์, 2560) เพราะฉะนั้นในการศึกษากระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้น การศึกษาเรื่องกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี จึงมีความถูกต้องตามหลักแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้ใหม่

ผลจากการศึกษาพบว่าในกระบวนการศึกษานั้นผู้ศึกษาได้พบองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในส่วนของกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ได้ดังโมเดลต่อนี้

ภาพที่ 3 : องค์ประกอบสนับสนุนให้เกิดการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

จากผังโมเดลจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการมีคุณภาพชีวิตที่ดี เมื่อเรานำกระบวนการวิธีการดังกล่าวมาใช้ในการดูแลสุขภาวะของตนเองใน 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ส่งผลต่อการมีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงมีโรคน้อย สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้านจิต ส่งผลต่อการมีจิตใจที่พร้อมในการดำเนินชีวิต ด้านสังคมหรือด้านศีล ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม และด้านทางปัญญา ส่งผลต่อการนำสู่ความฉลาดรู้เท่าทันสิ่งต่าง ๆ และรู้จักดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญา

สรุป

จากการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า ชาวชุมชนราชธานีอโศกมีการใช้ชีวิตอย่างมีสุขภาวะ อยู่อย่างสมถะละเรียบง่าย มีทัศนคติไปในทางเดียวกัน คือเพื่อฝึกฝนตนเองให้ลด ละ เลิก อบายมุขทั้งมวล และมุ่งหมายในการอุทิศตนเพื่อกำจัดกิเลส ฝึกฝนอบรมตนเพื่อให้ให้ลดน้อยลง โดยมีสมณะประจำพุทธสถานราชธานีอโศกเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ชี้นำการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชนให้เป็นไปตามทำนองคลองธรรม ให้เว้นขาดจากบาปอกุศลทั้งปวง รวมทั้งเป็นผู้นำในการประชุมแก้ไขปัญหาในชุมชนทั้งหมดด้วย เรียกได้ว่าในชุมชนราชธานีอโศก

จังหวัดอุบลราชธานีนี้ มีสงฆ์เป็นใหญ่ที่สุดในชุมชน โดยชุมชนราชธานีอโศกมีกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธอย่างเป็นระบบ ด้วยการแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ กลุ่มชุมชุนราชธานีอโศกนั้นยึดถือหลักการมีชีวิตที่เรียบง่ายเน้นการทานอาหารที่ดีต่อสุขภาพ และอาหารพืชผักไร้สารพิษซึ่งจะมีผลดีต่อร่างกายไม่ให้เกิดโรคเป็นสำคัญ และมีการออกกำลังกายในทุกๆเช้าด้วย ซึ่งมีประโยชน์ต่อสุขภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจ อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านร่างกายจึงเน้นที่การผลิตอาหารเองและบริโภคให้พอเหมาะต่อความต้องการของร่างกายและการออกกำลังกายเป็นสำคัญ (กายภาวนา) อีกทั้งการอยู่ร่วมกันในชุมชนราชธานีอโศกยังมีการจัดการสภาพแวดล้อมที่ดี ด้วยการเน้นการมีป่าธรรมชาติเป็นสำคัญ มีน้ำตกเพื่อลดฝุ่นละอองทำให้มีสภาพอากาศที่ดีบริสุทธิ์ และสวยงามตามธรรมชาติ จึงเหมาะแก่การออกกำลังกาย การทำงานหรือกิจกรรมต่างๆร่วมกัน

อีกทั้งในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชนยังยึดถือศีล 5 ตามหลักพุทธศาสนามาใช้เป็นกฎกติกาในการสร้างสังคมชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข ดังนั้นกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านศีลภาวนาจึงเน้นที่ศีลเป็นหลักในการจัดการเป็นสำคัญ อีกทั้งในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชนยังมีความเป็นเอกภาพจากการยึดถือเคารพในผู้นำจิตวิญญาณที่เป็นคนเดียวกันคือ พ่อท่านโพธิรักษ์ ทำให้เกิดความเป็นสามัคคีเป็นหนึ่งเดียวกันไปในทิศทางเดียวกันได้นั้นเองก่อเกิดสังคมชุมชนที่เป็นสุขและมีเอกภาพ (ศีลภาวนา) ในการอยู่ร่วมกันชุมชนราชธานีอโศกยังเน้นความเสียสละตนองเพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ กิจกรรมทุกๆอย่างล้วนร่วมกันในการทำแม้แต่การใช้เวลาในการปฏิบัติกิจทางศาสนาเช่นการปฏิบัติฟังธรรม การสวดมนต์ หมั่นมีสติรักษาพัฒนาจิตใจตนเองผ่านกระบวนการทำงานควบคู่ไปกับการปฏิบัติอยู่เสมอคือมีสติทุกเมื่อในการ ทำ พูด คิด

เมื่อมีปัญหาขัดข้องใจจึงมีสติรู้ตัวและจัดการอารมณ์เหล่านั้นด้วยการทำใจให้เข้าใจในสิ่งนั้นได้ดี (จิตตภาวนา) ก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆจากการปฏิบัติและการได้ฟังธรรม(ปัญญาภาวนา) เพราะฉะนั้นในกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธจึงเป็นกระบวนการจัดการที่ส่งเสริมและเอื้อต่อกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ เมื่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านกายภาวนาดี ย่อมส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านศีลภาวนาดี เมื่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านศีลภาวนาดีก็ส่งผลต่อส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านจิตตภาวนาที่ดี เมื่อส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธจิตตภาวนาดี ย่อมส่งผลดีต่อส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านปัญญาภานาที่ดี เมื่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านปัญญาดี ย่อมส่งผลต่อกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธด้านกายที่ดี ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นกระบวนการที่อิงอาศัยกันและกันอย่างเป็นวงจร ทำให้เกิดระบบสังคมที่สงบสุขส่งเสริมให้เกิด ศีลภาวนา ที่เข้มแข็ง อันเป็นพื้นฐานที่ส่งผลต่อการพัฒนา จิตตภาวนา และ ปัญญาภาวนาอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการแบบองค์รวมที่เกี่ยวเนื่องและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน โดยแนวคิดเรื่องของกระบวนการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศกนี้ได้พยายามโดยชุมชนเองที่จะส่งเสริมเผยแพร่แนวคิดรูปแบบการผ่านช่องทางสื่อสารสมัยใหม่แก่ผู้สนใจด้วยความมุ่งหวังให้เกิดชุมชนสังคมประเทศให้ที่เป็นสุขตามหลักแนวคิดของกลุ่มราชธานีอโศกต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย องค์ความรู้จากการวิจัยสามารถนำไปสู่การเสนอเชิงนโยบาย ต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาวะ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและดูแลด้านสุขภาวะ ของชุมชน และสังคม เช่น โรงพยาบาล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล หน่วยงานสาธารณสุข หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับดูแลสุขภาวะและพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ เพื่อนำองค์ความรู้ไปใช้เพื่อพัฒนาและลดปัญหาทางด้านสุขสุขภาวะ เพราะในปัจจุบันการดูแลสุขภาวะเชิงพุทธมีปรากฏชัดเจนเฉพาะในกลุ่มชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานีเพียงเท่านั้น แต่ยังไม่ได้มีการนำไปใช้อย่างแพร่หลายในสังคม ฉะนั้นผู้วิจัยเสนอว่าควรจะมีการนำเสนอเชิงนโยบาย สู่ชุมชน สังคม เพื่อจะได้นำองค์ความรู้สุขภาวะเชิงพุทธไปใช้พัฒนาชุมชนและสังคม รวมถึงภาครัฐ ให้อยู่ดีมีสุข ครบทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านศีล(สังคม) ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับเหตุปัจจัยในการเสริมสร้างสุขภาวะชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี

2.2 ควรมีการส่งเสริมการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการสุขภาวะของชุมชนราชธานีอโศกมีอิทธิพลต่อชุมชนใกล้เคียงอย่างไร

2.3 ควรมีการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวการนำแนวคิดการจัดการสุขภาวะเชิงพุทธของชุมชนราชธานีอโศกไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาชุมชนอื่น ในแง่ของการพึ่งพาตนเอง ลดค่าใช้จ่าย ส่งเสริมรายได้หมุนเวียนและส่งเสริมกิจการภายในชุมชนให้สร้างรายได้แบบพึ่งพาตนเองของชุมชน

บรรณานุกรม

กิตติกร สุนทรานุรักษ์. (2543). *การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง : กรณีศึกษาชุมชนสันติอโศก.* วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฏฐาพรรณ กรรภิรมย์พชิรา. (2564). *การศึกษาวิเคราะห์สุขวรรคในคัมภีร์ธรรมบท.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). *ร่ำรวยยิ่งใหญ่เลื่อนลอยหรือเพื่ออะไรและชีวิตที่สมบูรณ์.* กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระพรรมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงรณราชวิทยาลัย.

พระไพศาล วิสาโล. (2546). *พุทธศาสนาในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์.

พระมหาชัยวัฒน์ อภิญาณจารี (สิงห์โงน). (2541). *การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.* พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ไพเราะ ผ่องโชค และคณะ. (2541). *การพยาบาลอนามัยชุมชน.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

รัตนาภรณ์ รัตนพงศ์. (2560). *การใช้หลักภาวนาธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาโรงเรียนเทศบาล 1 (เอ็งเสียงสามัคคี) อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

วุฒิชัย ตาลเพ็ชร. (2546). *การศึกษาแนวคิดบุญนิยมของชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี ในมิติเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง.* วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมบัติ จันทรวงศ. (2531). *ชุมชนพุทธยูโทเปีย: การศึกษาพุทธยูโทเปีย.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมสันติ.

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2550). *พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส). (2546). *สุขภาพทางจิตวิญญาณ สู่สุขภาพทางปัญญา.* พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.

อรปรียา วสุมหันต์. (2553). *พุทธวิธีการจัดการความขัดแย้งในทรรศนะของพระไพศาล วิสาโล.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ

The Integration of Buddhist Principles to Promote Right Livelihood in Phraek Sa Mai Sub-district Community, Muang District, Samut Prakan Province

[1]พระครูสุวรรณสิทธิธาดา (สุวิจักขณ์ มหาวีโร), [2]พระธรรมวชิราจารย์ (สุชาติ กิตฺติปณฺโญ) และ[3]เวทย์ บรรณกรกุล

[1]Phrakhru Suwansitthithada (Suwichak Mahāvīro), [2]Phradhammavachirajahn (Suchart Kittipañño), and[3]Wate Bunnakornkul

[1]วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2,3]มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Palisueksabuddhaghosa Nakhon Pathom, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[2,3]Mahavajiralongkornpalitheravada, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Supitcha96@gmail.com

Received: July 28, 2025; **Revised:** December 13, 2025; **Accepted:** December 18, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการด้านอาชีพของชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน 3) เสนอรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน เป็นงานวิจัยเชิงผสานวิธี พื้นที่วิจัยได้แก่ ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง 384 คน และผู้ให้ข้อมูลจำนวน 25 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ และวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้เชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของตารางและการพรรณนาประกอบตาราง เขียนบรรยาย นำเสนอเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาและความต้องการด้านอาชีพของชุมชนตำบลแพรกษาใหม่. ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ ต้องเผชิญปัญหาด้านอาชีพในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.05) โดยปัญหาสำคัญที่สุดคือด้านการเงินและการลงทุน ($\bar{x}$ = 4.13) เฉพาะการขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ ($\bar{x}$ = 4.37) ความต้องการในการส่งเสริมสัมมาชีพอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.40) โดยต้องการการเข้าถึงแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.62) 2) หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน ได้แก่หลักธรรม 5 ประการที่เหมาะสมใน

การส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน ได้แก่ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นแกนหลัก ประกอบด้วย อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา และหลักธรรมสนับสนุน 4 ประการ ได้แก่ สัมมาอาชีวะ โภควิภาค 4 มิตรแท้มิตรเทียม และสันโดษ 3) รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบการบูรณาการที่เรียกว่า “WISDOM Model” ประกอบด้วย W-Work Diligently (การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร) I-Income Management (การบริหารรายได้อย่างชาญฉลาด) S-Social Networking (การสร้างเครือข่ายทางสังคม) D-Discipline in Living (การมีวินัยในการดำเนินชีวิต) O-Organizing Community (การจัดระเบียบชุมชน) และ M-Mindful Development (การพัฒนาอย่างมีสติ) ผลการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า WISDOM Model มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.68) และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.44) รูปแบบนี้เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสัมมาชีพชุมชนอย่างยั่งยืนและสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยพุทธ

คำสำคัญ: การบูรณาการ; หลักพุทธธรรม; สัมมาชีพชุมชน; ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

Abstract

This research article aimed to: 1) Examine the problems and occupational needs of the community in Phraek Sa Mai Subdistrict. 2) Study the Buddhist principles for promoting sustainable livelihoods in the community. 3) Propose an integrated model of Buddhist principles to promote sustainable community livelihoods. This was a mixed-methods research study conducted in Phraek Sa Mai Subdistrict, Mueang Samut Prakan District, Samut Prakan Province. The study involved 384 participants as the general population/sample group, and 25 key informants. Data collection tools included semi-structured interviews. Quantitative data were analyzed using statistical software, employing descriptive statistics such as frequency, percentage, mean, and standard deviation. The results were presented in tables accompanied by narrative descriptions. Research findings: 1) The problems and occupational needs of the Phraek Sa Mai community were at a high level ($\bar{x}$ = 4.05). The most significant problem lies in financial and investment issues ($\bar{x}$ = 4.13), particularly the lack of capital for occupational activities ($\bar{x}$ = 4.37). The need for sustainable livelihood promotion was also at a high level ($\bar{x}$ = 4.40), with the highest priority being access to low-interest funding sources ($\bar{x}$ = 4.62). 2) The Buddhist principles suitable for promoting sustainable community livelihoods consist of five core principles under the Diṭṭhadhammikattha (benefits visible in this life) framework: Uṭṭhānasampadā (diligence in work), Ārakkhasampadā (protection of acquired wealth), Kalyāṇamittatā (having good friends), and Samajīvitā (balanced living). Supporting principles include Right Livelihood (Sammā-ājīva), the four ways of wealth distribution (Bhogavibhāga 4), distinguishing true and false friends, and contentment (Santosa). 3) The integrated model of Buddhist principles for promoting sustainable livelihoods—developed by the researcher—was called the WISDOM Model, comprising:W – Work Diligently I – Income Management (wise income management) S – Social Networking (building social networks) D – Discipline in Living O – Organizing Community M – Mindful Development. Evaluation by experts revealed that the WISDOM Model was rated as highly appropriate ($\bar{x}$ = 4.68) and highly feasible for implementation ($\bar{x}$ = 4.44). This model represented new knowledge that can be applied to promote sustainable community livelihoods in alignment with Thai Buddhist culture.

Keywords: Integration; Buddhist Principles; Community Right Livelihood; Ditthidhammikattha

บทนำ

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ที่ทำให้เกิดการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่รุนแรงมากขึ้น ประชาชนต้องเผชิญกับภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้น ในขณะที่รายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ทำให้เกิดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม รัฐบาลไทยจึงได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจระดับฐานรากและการส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชน โดยได้กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ในยุทธศาสตร์ที่ 4 ด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการสร้างรายได้ให้กับประชาชนในระดับฐานราก (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ในการส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้นำแนวคิด "สัมมาชีพชุมชน" มาใช้ในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชน ซึ่งหมายถึง การประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายได้มากกว่ารายจ่าย โดยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องสัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) ที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งในมรรคมีองค์ 8 (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2560)

ตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางเศรษฐกิจและสังคม มีทั้งชุมชนดั้งเดิมที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมง และชุมชนใหม่ที่เป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ มีประชากรทั้งสิ้น 45,327 คน (เทศบาลตำบลแพรกษาใหม่, 2567) แบ่งการปกครองออกเป็น 6 หมู่บ้าน มีพื้นที่ประมาณ 15.36 ตารางกิโลเมตร ซึ่งมีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม กลุ่มอาชีพและกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ยังประสบปัญหาในการประกอบอาชีพหลายประการ เช่น การขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่หลากหลายและทันสมัย การขาดการรวมกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็ง การขาดตลาดรองรับผลิตภัณฑ์และบริการ และการขาดการนำหลักคุณธรรมและจริยธรรมมาใช้ในการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ ยังพบว่าการส่งเสริมอาชีพในชุมชนยังขาดการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งที่ชุมชนมีความเข้มแข็งทางศาสนาและวัฒนธรรม มีวัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชน และประชาชนส่วนใหญ่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยการศึกษานี้จะสร้างคุณค่าและประโยชน์ทั้งในด้านวิชาการที่เป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ด้านการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาอาชีพชุมชน ด้านปฏิบัติที่สร้างรูปแบบที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน ด้านสังคมที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม และด้านศาสนาและวัฒนธรรมที่เป็นการอนุรักษ์และสืบทอดหลักพุทธธรรมให้มีการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง (พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ, 2560)

จากสภาพปัญหาดังกล่าว การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ” จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการด้านอาชีพของชุมชน ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน และพัฒนารูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาอาชีพที่สุจริต ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม มีความยั่งยืน และสามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการด้านอาชีพของชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ
3. เพื่อเสนอรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยแบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็นขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงปริมาณเพื่อศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการและบริบทของชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ โดยมุ่งประเด็นสภาพปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม ด้านอาชีพเศรษฐกิจ ตลอดถึงความต้องการด้านการส่งเสริมสัมมาชีพ

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และหลักพุทธธรรมจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) การศึกษาด้านเนื้อเอกสารแนวคิดทฤษฎี โดยศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการด้านการส่งเสริมอาชีพของชุมชน โดยรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากผลการศึกษาจาก ตำราทางวิชาการ หนังสือ เอกสารงานวิจัย และบันทึกต่าง ๆ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศึกษากระบวนการจัดการส่งเสริมอาชีพของชุมชน เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เป็นร่างรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย โดยการใช้แบบสอบถามเป็นงานวิจัยเชิงผสานวิธี พื้นที่วิจัยได้แก่ ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ มีการสัมภาษณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง โดยผ่านผู้ทรงพิจารณาตรวจสอบแบบเครื่องมือก่อนลงพื้นที่

ระยะที่ 4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นการนำรูปแบบที่ได้ไปทดลองใช้ในชุมชนตำบลแพรกษาใหม่โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ได้แก่

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 45,327 คน (เทศบาลตำบลแพรกษาใหม่: 2567) โดยกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณคัดเลือกแบบสุ่มอย่างง่าย โดยใช้ตารางกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane ระดับความเชื่อมั่น 95% ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 397 คน และกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกชุมชนนำร่อง 1 ชุมชน และกลุ่มอาชีพนำร่อง 3 กลุ่ม มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งสิ้น 50-75 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย พระสงฆ์ในพื้นที่ตำบลแพรกษาใหม่ ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมอาชีพและการพัฒนาชุมชน รวมทั้งสิ้น 25 รูป/คน

2. นำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยการแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการดำเนินกิจกรรมวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ระยะที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษา ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis) สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยบูรณาการผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดเพื่อสรุปผลการทดลองใช้รูปแบบและปรับปรุงรูปแบบให้มีความสมบูรณ์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สภาพปัญหาและความต้องการด้านอาชีพของชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ กำลังเผชิญกับปัญหาด้านอาชีพในระดับมากทุกด้าน ($\bar{x}$ = 4.05, S.D. = 0.81) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก ๆ ดังนี้

1. สภาพปัญหาด้านอาชีพ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ กำลังเผชิญกับปัญหาด้านอาชีพ โดยสามารถจำแนกออกเป็น 5 ด้านหลัก ตามลำดับความรุนแรงของปัญหา ดังนี้ 1) ปัญหาด้านการเงินและการลงทุน โดยปัญหาที่เด่นชัดที่สุดคือ การขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ ตามด้วยการมีหนี้สินมากและการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ยาก ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงระบบการเงินที่เป็นธรรม 2) ปัญหาด้านการตลาดและการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ การมีการแข่งขันทางการตลาดสูง และการขาดช่องทางการจำหน่ายสินค้า/บริการ ปัญหานี้เกิดจากการขยายตัวของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่และการขาดความรู้ด้านการตลาดออนไลน์ 3) ปัญหาด้านความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ

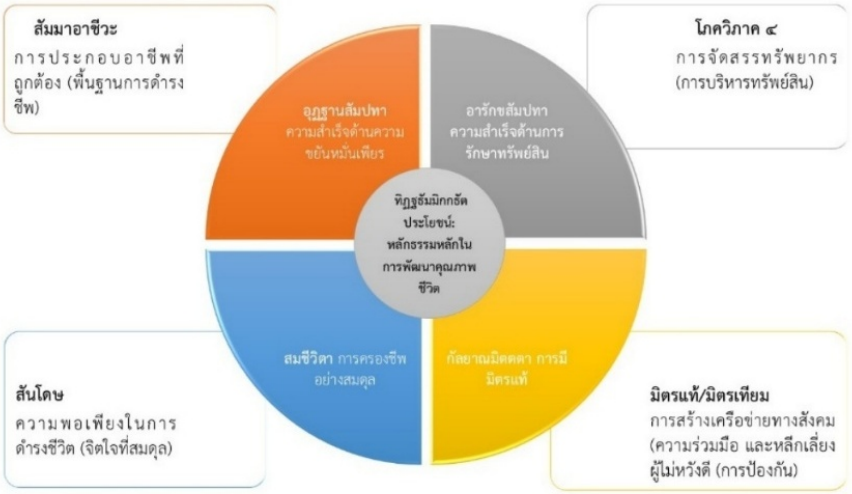
โดยเฉพาะการขาดการฝึกอบรมพัฒนาทักษะอาชีพอย่างต่อเนื่อง และการขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการประกอบอาชีพ สะท้อนถึงช่องว่างทางดิจิทัลที่ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของชุมชน 4) ปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรม ปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด ซึ่งส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในการประกอบอาชีพ และค่านิยมที่เปลี่ยนไปของคนรุ่นใหม่ ที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นค่อยๆ สูญหาย 5) ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากร ปัญหามลภาวะจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะของพื้นที่ที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างหนาแน่น

2. ความต้องการด้านการส่งเสริมสัมมาชีพ ชุมชนมีความต้องการการส่งเสริมสัมมาชีพในระดับมากทุกด้าน ($\bar{x}$ = 4.40, S.D. = 0.86) โดยความต้องการที่เด่นชัดที่สุด ได้แก่ 1) การส่งเสริมการเงินและการลงทุน ($\bar{x}$ = 4.43, S.D. = 0.87) โดยเฉพาะการเข้าถึงแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ ($\bar{x}$ = 4.62) และการจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนในชุมชน ($\bar{x}$ = 4.48) สะท้อนถึงความต้องการระบบการเงินที่เป็นธรรมและเข้าถึงได้ 2) การส่งเสริมการตลาดและช่องทางจำหน่าย ($\bar{x}$ = 4.41, S.D. = 0.87) โดยเฉพาะการไฟฟ้าหน้าตลาดชุมชน ($\bar{x}$ = 4.53) และการส่งเสริมช่องทางการตลาดออนไลน์ ($\bar{x}$ = 4.47) แสดงถึงความต้องการพื้นที่และช่องทางการขายที่หลากหลาย 3) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ($\bar{x}$ = 4.39, S.D. = 0.86) โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาสังคมในชุมชน ($\bar{x}$ = 4.52) และการรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน ($\bar{x}$ = 4.47) สะท้อนถึงความต้องการการสร้างเครือข่ายและการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2: หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน การศึกษาหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน พบว่า มีหลักธรรมหลัก 5 ประการที่สามารถบูรณาการเข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1. หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (Benefits in the Present) เป็นหลักธรรมแกนหลักที่ครอบคลุมการสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจและสังคมในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ 1) อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) เป็นรากฐานของการพัฒนาทักษะและความรู้ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพในยุคปัจจุบัน ไม่เพียงแต่เป็นความขยันทางกาย แต่รวมถึงความมุ่งมั่นในการเรียนรู้และปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลง 2) อารักขสัมปทา (ความรู้จักรักษาทรัพย์) มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทที่ชุมชนประสบปัญหาการบริหารการเงิน การป้องกันความเสี่ยง และการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ 3) กัลยาณมิตตตา (การมีมิตรดี) เป็นพื้นฐานของการสร้างเครือข่ายทางสังคมและการตลาดที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะในยุคที่การทำงานเป็นเครือข่ายมีความสำคัญมากขึ้น 4) สมชีวิตา (การเลี้ยงชีพพอเหมาะ) เป็นหลักการที่ช่วยสร้างความสมดุลและความยั่งยืนในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) จริยธรรมในการประกอบอาชีพ โดยเน้นการหลีกเลี่ยงอาชีพที่เป็นอันตรายต่อสังคมและการประกอบอาชีพด้วยความสุจริตเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความยั่งยืนทางธุรกิจ 2) หลักโภควิภาค ให้แนวทางการบริหารการเงินที่สมบูรณ์ โดยการแบ่งรายได้เป็น 4 ส่วน คือ การอุปโภคบริโภค การลงทุน การออม และการทำบุญกุศล กล่าว คือ เอเกน โภเค ภุญเชยฺย แบ่ง 1 ส่วนเพื่อใช้จ่ายและสงเคราะห์คนรอบข้าง ทฺวีหิ กมฺมปโยชเยยฺย แบ่ง 2 ส่วนเพื่อลงทุนประกอบการงาน จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย แบ่ง 1 ส่วน เก็บออมไว้ใช้ในคราว

จำเป็น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) ซึ่งช่วยสร้างวินัยทางการเงินและความสมดุลระหว่างการพัฒนาส่วนตัวและสังคม 3) หลักมิตรแท้และมิตรเทียม เพื่อสงเคราะห์และเลี้ยงดูสังคมตามหลักสังคหวัตถุ 4 คือ ทาน ให้ทั่วไป, ปิยวาจา พูดจาน่ารับฟัง, อัตถจริยา ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์, สมานัตตา ร่วมสุขร่วมทุกข์กับคนร่วมสังคม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.จตุกฺก. (ไทย); 21/32/50) เป็นแนวทางในการคัดเลือกและเชื่อมพัฒนาเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคมที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะในการสร้างความร่วมมือทางธุรกิจและการตลาดที่ยั่งยืน 4) หลักสันโดษ ช่วยสร้างความพอใจและความสุขภายในลดปัญหาการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ดังปรากฏแผนภาพความเชื่อมโยงและการบูรณาการ ดังนี้

ภาพที่ 1: แสดงความเชื่อมโยงของหลักธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน

หลักธรรมทั้ง 5 ประการมีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยมีหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นแกนหลัก และหลักธรรมอื่นๆ เป็นตัวเสริมในแต่ละมิติ การบูรณาการนี้ทำให้เกิดการพัฒนาที่สมบูรณ์ครอบคลุมทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน จากการศึกษาและวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนที่เรียกว่า “**WISDOM Model**” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากสังเคราะห์และนำเสนอจากผู้วิจัย ที่มีลักษณะเฉพาะและความแตกต่างจากรูปแบบการพัฒนาอาชีพทั่วไป ก่อเกิดเป็นองค์ประกอบของ WISDOM Model ดังนี้

W - Work Diligently (การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร) บูรณาการหลักอุฏฐานสัมปทาและสัมมาอาชีวะ เน้นการพัฒนาทักษะอาชีพควบคู่กับการปลูกฝังจริยธรรม ผ่านการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้สัมมาชีพ การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม และการสร้างระบบพี่เลี้ยงอาชีพ

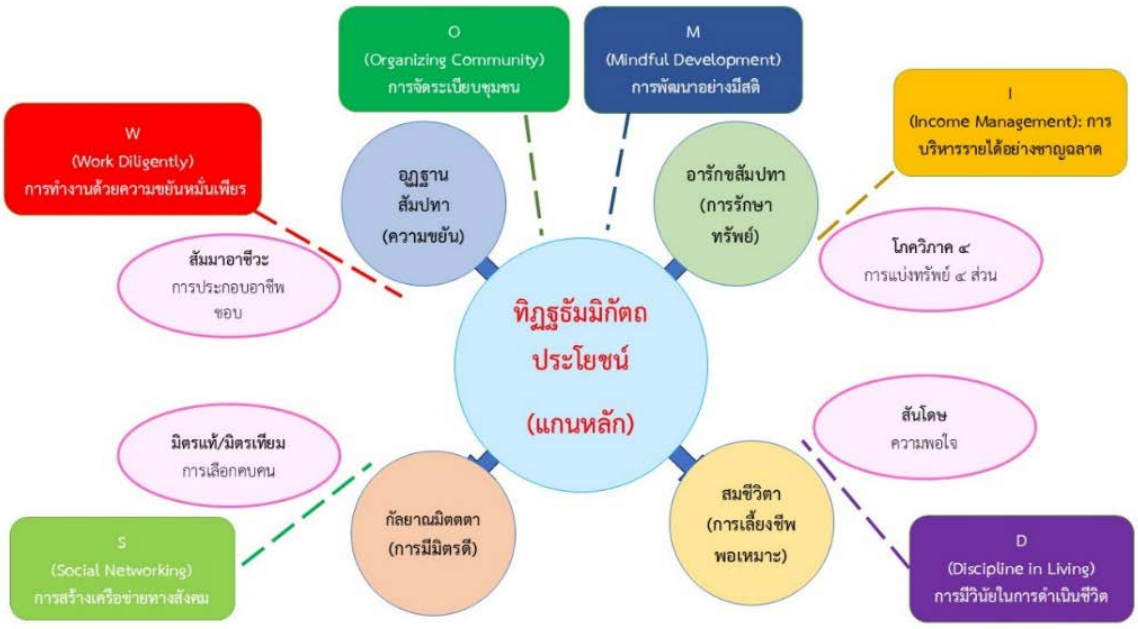
I - Income Management (การบริหารรายได้อย่างชาญฉลาด) บูรณาการหลักอารักขสัมปทา สมชีวิตา และโภควิภาค 4 เน้นการสร้างวินัยทางการเงินและการบริหารจัดการที่สมดุล ผ่านการจัดตั้งกองทุนสัมมาชีพ การจัดหลักสูตรการบริหารการเงิน และการส่งเสริมกลุ่มออมทรัพย์

S - Social Networking (การสร้างเครือข่ายทางสังคม) บูรณาการหลักกัลยาณมิตตตาและมิตรแท้มิตรเทียม เน้นการสร้างเครือข่ายการตลาดที่มีคุณภาพและยั่งยืน ผ่านการจัดตั้งเครือข่ายตลาดสัมมาชีพ การพัฒนาตลาดชุมชนมิตรแท้ และการสร้างระบบพี่เลี้ยงการตลาด

D - Discipline in Living (การมีวินัยในการดำเนินชีวิต) บูรณาการหลักสมชีวิตาและสันโดษ เน้นการใช้ชีวิตและประกอบอาชีพที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผ่านการส่งเสริมอาชีพเขียว การพัฒนาเศรษฐกิจหมุนเวียน และการลดการบริโภคฟุ่มเฟือย

O - Organizing Community (การจัดระเบียบชุมชน) บูรณาการหลักพุทธธรรมทั้ง 5 ประการ เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งทางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการจัดตั้งสภาสัมมาชีพชุมชน การพัฒนาผู้นำ และการสร้างเครือข่ายชุมชน

M - Mindful Development (การพัฒนาอย่างมีสติ) เน้นการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในชีวิตประจำวัน ผ่านการจัดกิจกรรม "ธรรมะกับการประกอบอาชีพ" การพัฒนาครอบครัวต้นแบบ และการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาสติในการประกอบอาชีพ

ภาพที่ 2: แสดงผังความเชื่อมโยงของ WISDOM Model

แผนภาพที่ 2: แสดงผังความเชื่อมโยงของ WISDOM Model รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ แผนภาพนี้แสดงให้เห็นว่า WISDOM Model เป็นระบบที่บูรณาการและเชื่อมโยงกันอย่างสมบูรณ์ โดยมีหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นรากฐานหลัก และมีหลักธรรมสนับสนุนเสริมสร้างการพัฒนาสัมมาชีพชุมชนให้เกิดผลเป็นรูปธรรมในทุกมิติ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. แกนหลัก (ศูนย์กลาง): หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เป็นแกนหลักที่ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ อุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) อารักขสัมปทา (การรักษาทรัพย์) กัลยาณมิตตตา (การมีมิตรดี) และสมชีวิตา (การเลี้ยงชีพพอเหมาะ)

2. องค์ประกอบหลัก 6 ประการ (WISDOM) W (Work Diligently) การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร I (Income Management) การบริหารรายได้อย่างชาญฉลาด S (Social Networking) การสร้างเครือข่ายทางสังคม D (Discipline in Living) การมีวินัยในการดำเนินชีวิต O (Organizing Community) การจัดระเบียบชุมชน M (Mindful Development) การพัฒนาอย่างมีสติ

3. หลักธรรมสนับสนุน 4 ประการ สัมมาอาชีวะ โภควิภาค 4 มิตรแท้มิตรเทียม และสันโดษ ซึ่งแต่ละหลักธรรมเชื่อมโยงกับหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และองค์ประกอบของ WISDOM Model

4. ความเชื่อมโยง เส้นทึบแสดงการเชื่อมโยงหลักระหว่างแกนกลางกับองค์ประกอบต่างๆ ส่วนเส้นประแสดงการเชื่อมโยงสนับสนุนระหว่างองค์ประกอบของ WISDOM กับหลักธรรมสนับสนุน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า ปัญหาด้านการเงินและการลงทุนเป็นปัญหาสำคัญที่สุดในการประกอบสัมมาชีพของชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ ($\bar{x}$ = 4.13, S.D. = 0.84) โดยเฉพาะปัญหาการขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ ($\bar{x}$ = 4.37, S.D. = 0.92) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม ทำให้ประชาชนต้องปรับเปลี่ยนอาชีพแต่ขาดเงินทุนในการลงทุนประกอบอาชีพใหม่ และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เหมาะสมยังมีข้อจำกัด สอดคล้องกับ งานวิจัยของ สุรชัย จันทร์เอม (2562) ที่พบว่าปัญหาการขาดเงินทุนเป็นอุปสรรคหลักในการพัฒนาอาชีพชุมชน; การศึกษาของ วิทยา นาควัชระ (วิทยา นาควัชระ, 2563) ที่ระบุว่าชุมชนในเขตอุตสาหกรรมมักประสบปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่มีดอกเบี้ยเหมาะสม; และงานวิจัยของ ประสงค์ กิตติกุลโชติ (2564) ที่แสดงให้เห็นว่าการขาดเงินทุนส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ

2. พบว่า รูปแบบ WISDOM Model ที่พัฒนาขึ้นได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิในด้านความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.68, S.D. = 0.47) และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้อยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.44, S.D. = 0.50) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ รูปแบบ WISDOM Model มีพื้นฐานมาจากหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยพุทธ และมีการบูรณาการหลักธรรมอย่างเป็นระบบที่ครอบคลุมทุกมิติของการพัฒนาสัมมาชีพชุมชน ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการนำไปปฏิบัติ สอดคล้องกับ การศึกษาของ พระมหาสมชาย ญาณวโร (2561) ที่พบว่าการประยุกต์หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนให้ผลดี

อย่างยั่งยืน; งานวิจัยของ สุนันทา ศรีจันทร์ (2563) ที่แสดงให้เห็นว่ารูปแบบการพัฒนาที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนามีความเหมาะสมสูงในบริบทสังคมไทย และการศึกษาของ ดร.วิชัย วงศ์ใหญ่ (2564) ที่ระบุว่าการบูรณาการหลักธรรมหลายประการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาชุมชน

3. พบว่า ความต้องการในการส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนด้านการเข้าถึงแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{x}$ = 4.62, S.D. = 0.94) รองลงมาคือการจัดการขยะและมลพิษในชุมชน ($\bar{x}$ = 4.57, S.D. = 0.93) และการส่งเสริมอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ ($\bar{x}$ = 4.56, S.D. = 0.92) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ตั้งอยู่ในเขตที่มีโรงงานอุตสาหกรรมหนาแน่น ส่งผลให้เกิดปัญหามลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพและการประกอบอาชีพ ประกอบกับความต้องการของประชาชนในการมีอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น สอดคล้องกับ การศึกษาของ ชัยณรงค์ พรหมจักร (2562) ที่พบว่าชุมชนในเขตอุตสาหกรรมมีความต้องการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นลำดับต้นๆ; งานวิจัยของ มาลัย เจริญสุข (2563) ที่แสดงให้เห็นว่าการมีอาชีพเสริมช่วยเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว; และการศึกษาของ ไพฑูรย์ บุญมี (2564) ที่ระบุว่าการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เหมาะสมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาอาชีพชุมชนอย่างยั่งยืน

4. พบว่า การบูรณาการหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์กับหลักธรรมสนับสนุน 4 ประการ (สัมมาอาชีวะ โภควิภาค 4 มิตรแท้มิตรเทียม และสันโดษ) สามารถแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างครอบคลุมทุกมิติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นหลักธรรมที่มีความสมบูรณ์และสมดุลในตัวเอง และเมื่อนำมาบูรณาการกับหลักธรรมสนับสนุนอื่นๆ จะช่วยเสริมสร้างการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ การศึกษาของ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2540) ที่อธิบายว่าหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นระบบการพัฒนาที่สมบูรณ์; งานวิจัยของ ดร.สุวิทย์ เมษินทรีย์ (2562) ที่แสดงให้เห็นถึงประสิทธิผลของการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชน; และการศึกษาของอาจารย์สมเดช จินดาวัฒนะ (2563) ที่ระบุว่าการใช้หลักธรรมหลายประการร่วมกันช่วยสร้างความยั่งยืนในการพัฒนา

5. พบว่า กระบวนการขับเคลื่อน WISDOM Model ที่ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน (การปลูกฝังความเข้าใจ การพัฒนาศักยภาพ การปฏิบัติการ การติดตามและประเมินผล และการพัฒนาและขยายผล) ได้รับการยอมรับจากผู้ทรงคุณวุฒิในระดับสูง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ กระบวนการนี้มีความเป็นระบบและครอบคลุมตั้งแต่การสร้างความเข้าใจจนถึงการขยายผล ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน สอดคล้องกับ แนวคิดการพัฒนาชุมชนของ ศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน (2561) ที่เน้นความสำคัญของกระบวนการที่เป็นระบบ; การศึกษาของ รศ.ดร.วิโรจน์ สารรัตนะ (2563) เกี่ยวกับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม; และงานวิจัยของ ดร.นิรันดร์ จุลกะ (2564) ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการติดตามและประเมินผลในการพัฒนาชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ” ได้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่มีคุณค่าสำคัญต่อศาสตร์ด้านการพัฒนาชุมชนและการประยุกต์พระพุทธศาสนา องค์ความรู้หมายถึงความรู้ที่อยู่ในศาสตร์ ได้แก่ ความคิดรวบยอด หลักการ วิธีการ ที่อยู่ในตำรา อยู่ในห้องสมุด ซึ่งอยู่ภายนอกตัวบุคคล ที่สั่งสมกันมาเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ โดยองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้สามารถจำแนกได้เป็น 4 มิติหลัก ดังนี้

1. องค์ความรู้เชิงทฤษฎี รูปแบบ WISDOM Model เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการ บูรณาการองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเข้ากับแนวคิดการพัฒนาสัมมาชีพชุมชน โดยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากรูปแบบการพัฒนาอาชีพทั่วไปใน 4 ประการสำคัญ

1.1 เป็นรูปแบบที่มีหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นแกนหลัก ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาทั้ง 4 มิติ คือ ความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) การรักษาทรัพย์ (อารักขสัมปทา) การมีมิตรดี (กัลยาณมิตตตา) และการเลี้ยงชีพพอเหมาะ (สมชีวิตา) ทำให้เป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์และสมดุล

1.2 เป็นรูปแบบที่บูรณาการหลักธรรมสนับสนุนอย่างเป็นระบบ แม้จะมีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาอาชีพมาก่อน แต่ WISDOM Model ได้บูรณาการหลักธรรมสนับสนุน 4 ประการ ได้แก่ สัมมาอาชีวะ โภควิภาค 4 มิตรแท้มิตรเทียม และสันโดษ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยแต่ละหลักธรรมมีบทบาทเฉพาะในการส่งเสริมหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

1.3 เป็นรูปแบบที่เน้นการพัฒนาทั้งภายในและภายนอก WISDOM Model ไม่เพียงพัฒนาทักษะและความรู้ภายนอกเท่านั้น แต่ยังเน้นการพัฒนาคุณธรรมและจิตใจภายใน เช่น ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความพอใจ และความเมตตา ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการประกอบอาชีพที่ยั่งยืน

1.4 เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยพุทธ WISDOM Model พัฒนาขึ้นจากหลักพุทธธรรมที่เป็นรากฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย ทำให้ง่ายต่อการเข้าใจ การยอมรับ และการนำไปปฏิบัติของชุมชนไทย

2. องค์ความรู้เชิงปฏิบัติ แนวทางการบูรณาการหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ งานวิจัยนี้ได้สร้างองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่เป็นแนวทางใหม่ในการนำหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสัมมาชีพชุมชนใน 4 รูปแบบหลัก

รูปแบบแรก การบูรณาการอุฏฐานสัมปทาและสัมมาอาชีวะในการพัฒนาทักษะอาชีพ องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักอุฏฐานสัมปทา (ความขยันหมั่นเพียร) มาผสมผสานกับหลักสัมมาอาชีวะ (การประกอบอาชีพชอบ) ในการพัฒนาทักษะอาชีพ โดยเน้นทั้งความมุ่งมั่นในการเรียนรู้และความถูกต้องตามหลักจริยธรรม ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทักษะที่มีคุณภาพและยั่งยืน

รูปแบบที่สอง การบูรณาการอารักขสัมปทา สมชีวิตา และโภควิภาค 4 ในการบริหารการเงิน องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักอารักขสัมปทา (การรักษาทรัพย์) และสมชีวิตา (การเลี้ยงชีพพอเหมาะ) มาบูรณาการกับหลักโภควิภาค 4 (การแบ่งทรัพย์ 4 ส่วน) ในการสร้างระบบการบริหารการเงินที่สมบูรณ์ ทำให้เกิดวินัยทางการเงินและความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระยะยาว

รูปแบบที่สาม การบูรณาการกัลยาณมิตตตาและมิตรแท้มิตรเทียมในการพัฒนาเครือข่ายการตลาด องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักกัลยาณมิตตตา (การมีมิตรดี) มาผสมผสานกับหลักมิตรแท้มิตรเทียม ในการคัดเลือกและพัฒนาเครือข่ายการตลาด ทำให้เกิดความร่วมมือทางการตลาดที่มีคุณภาพ เชื่อถือได้และยั่งยืน

รูปแบบที่สี่ การบูรณาการสมชีวิตาและสันโดษในการจัดการสิ่งแวดล้อม องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักสมชีวิตา (การเลี้ยงชีพพอเหมาะ) มาผสมผสานกับหลักสันโดษ (ความพอใจ) ในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

3. ข้อค้นพบเชิงปรากฏการณ์ ปัจจัยสำคัญในการประยุกต์ใช้หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ได้ข้อค้นพบเชิงปรากฏการณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในการพัฒนาสัมมาชีพชุมชนใน 5 ประการสำคัญ

ปัจจัยแรก ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ การที่ชุมชนมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ไม่ใช่การเข้าใจแบบผิวเผิน แต่เป็นการเข้าใจในความหมายที่ลึกซึ้งและความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมทั้ง 4 ประการ

ปัจจัยที่สอง การมีแบบอย่างที่ดีในชุมชน การมีผู้ที่ปฏิบัติตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมในชุมชน เป็นแบบอย่างที่ชุมชนสามารถเห็น เรียนรู้ และเลียนแบบได้

ปัจจัยที่สาม การสนับสนุนจากผู้นำทางศาสนาและชุมชน การได้รับการสนับสนุนจากพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้การขับเคลื่อนมีความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

ปัจจัยที่สี่ การปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การสามารถนำหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์มาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ ทรัพยากร และวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ใช่การนำมาใช้แบบตายตัว

ปัจจัยที่ห้า การมีระบบติดตามและประเมินผลที่เหมาะสม การมีระบบการติดตามและประเมินผลที่สามารถวัดความสำเร็จได้ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจ โดยใช้ตัวชี้วัดที่สอดคล้องกับหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์

4. นัยสำคัญทางทฤษฎีและการปฏิบัติ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ มีนัยสำคัญทางทฤษฎีและการปฏิบัติอย่างชัดเจน ในด้านนัยสำคัญทางทฤษฎี งานวิจัยได้พิสูจน์ให้เห็นว่าหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์สามารถเป็นกรอบทฤษฎีหลักในการพัฒนาสัมมาชีพชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการบูรณาการหลักพุทธธรรมหลายประการเข้าด้วยกันเพื่อการพัฒนาที่สมบูรณ์ และสร้างรูปแบบการ

พัฒนาที่มีเอกลักษณ์ไทยและสอดคล้องกับวัฒนธรรมพุทธ ในด้านนัยสำคัญทางการปฏิบัติ งานวิจัยได้ให้แนวทางที่ชัดเจนในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม สร้างทางเลือกในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่แตกต่างจากแนวทางแบบตะวันตก และเป็นต้นแบบในการพัฒนาสัมมาชีพชุมชนที่สามารถขยายผลไปยังชุมชนอื่นๆ ได้

คุณค่าหลักของงานวิจัย การจัดการความรู้ประกอบด้วย กระบวนการหลัก ๆ ได้แก่ การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหา ความรู้ใหม่ การจัดความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ สุดท้ายคือ การเรียนรู้ และเพื่อให้มีการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ จึงมีคุณค่าต่อการพัฒนาสัมมาชีพชุมชนในสังคมไทย ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ โดยนำเสนอรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมที่มีความชัดเจน เป็นระบบ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย อันจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และจิตใจของคนในชุมชนอย่างบูรณาการและยั่งยืน ตามแนวทางของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง

องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างความรู้ใหม่ในศาสตร์ด้านการพัฒนาชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาไทยให้สามารถตอบสนองต่อความท้าทายของสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาทางวัตถุและทางจิตใจ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมและยั่งยืนสำหรับสังคมไทยในอนาคต

สรุป

การวิจัยเรื่องการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนในตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ เป็นการศึกษาที่มีคุณค่าสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน โดยอาศัยปรัชญาทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนกำลังเผชิญปัญหาหลายประการ ได้แก่ การขาดทุนประกอบอาชีพ ขาดช่องทางการตลาด ความรู้และทักษะไม่ทันสมัย ปัญหาสิ่งแวดล้อมจากอุตสาหกรรม และการสูญเสียวิถีชีวิตดั้งเดิม ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาชุมชนตามแนวทางที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและศาสนา การวิจัยสามารถระบุหลักพุทธธรรมที่เหมาะสม ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา) เป็นแกนหลักในการส่งเสริมสัมมาชีพ ร่วมด้วยหลักสนับสนุน เช่น สัมมาอาชีวะ โภควิภาคสี่ มิตรแท้มิตรเทียม และสันโดษ ซึ่งทั้งหมดส่งเสริมการประกอบอาชีพที่สุจริต มีจริยธรรม และยั่งยืน นอกจากนี้ยังได้เสนอ “WISDOM Model” ซึ่งเป็นรูปแบบบูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสัมมาชีพอย่างเป็นระบบ โดยประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลักที่สอดคล้องกับแนวคิดทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และกระบวนการดำเนินงาน 5 ขั้นตอน ได้แก่ การปลูกฝัง พัฒนาปฏิบัติ ประเมินผล และขยายผล ซึ่งได้รับการประเมินว่ามีความเหมาะสมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้จริงในชุมชนอื่นได้ องค์ความรู้ที่ได้แสดงให้เห็นว่าหลักพุทธธรรมมิใช่เพียงแนวทางจริยธรรม แต่สามารถเป็นกรอบทฤษฎีที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจของชุมชน พร้อมทั้งสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดการศึกษาวิจัยเชิงบูรณาการในด้านอื่นๆ เช่น การศึกษา สาธารณสุข และการจัดการสิ่งแวดล้อม ผลกระทบเชิง

บวกที่คาดหวัง ได้แก่ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งของชุมชน การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในทุกมิติ ข้อเสนอแนะในระดับนโยบายและการปฏิบัติได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับบริบทและมีความเป็นไปได้สูง โดยสรุป งานวิจัยนี้เป็นต้นแบบในการบูรณาการภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนากับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มีศักยภาพสูงในการขยายผลต่อไปในระดับประเทศ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้ WISDOM Model เพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชนตำบลแพรกษาใหม่ อำเภอเมืองสมุทรปราการ ซึ่งมีความครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในระดับนโยบายและการปฏิบัติดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรส่งเสริมบทบาทของวัดและพระสงฆ์ให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสัมมาชีพชุมชน ด้วยการจัดตั้ง ศูนย์สัมมาชีพวิถีพุทธ ภายในวัด และพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมพระธรรมทูตด้านเศรษฐกิจพุทธ โดยใช้ WISDOM Model เป็นกรอบแนวทางหลัก กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ควรบูรณาการ WISDOM Model เข้ากับนโยบายการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก โดยจัดตั้ง ศูนย์ประสานงานสัมมาชีพชุมชน ระดับอำเภอและพัฒนาเครื่องมือคู่มือการปฏิบัติงานให้แก่เจ้าหน้าที่ เพื่อใช้ขับเคลื่อนรูปแบบอย่างเป็นระบบ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ควรบรรจุ WISDOM Model ไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นสี่ปี พร้อมจัดตั้ง กองทุนสัมมาชีพชุมชน และ ตลาดชุมชนวิถีพุทธ เพื่อสนับสนุนการผลิตและจำหน่ายสินค้าและบริการที่ยึดหลักสัมมาอาชีวะและพุทธจริยธรรม สถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยสงฆ์ ควรจัดตั้ง ศูนย์วิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจพุทธ และพัฒนาหลักสูตรระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาเกี่ยวกับ การพัฒนาสัมมาชีพตามหลักพุทธธรรม โดยบูรณาการเนื้อหาเชิงพุทธปรัชญาเข้ากับทักษะด้านการประกอบอาชีพ ภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ควรนำหลักการของ WISDOM Model ไปใช้ในโครงการความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) และส่งเสริมการสร้างเครือข่ายธุรกิจสัมมาชีพ เพื่อสนับสนุนผู้ประกอบการรายย่อยในชุมชนที่ดำเนินธุรกิจตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อพัฒนาความรู้ต่อยอดจากการวิจัยฉบับปัจจุบัน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการดำเนินการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 การพัฒนาตัวชี้วัดสัมฤทธิผลของการประยุกต์ใช้หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในชุมชน ทั้งนี้เพราะแม้ WISDOM Model จะได้รับการออกแบบอย่างเป็นระบบ แต่ยังขาดตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ที่สามารถสะท้อนความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวัตถุและจิตใจ การวิจัยนี้จะนำไปสู่การพัฒนาเครื่องมือประเมินความก้าวหน้าในมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง การเสริมสร้างคุณธรรม และการลดปัญหาสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

2.2 การศึกษาความเหมาะสมของการประยุกต์ใช้ WISDOM Model ในบริบทชุมชนที่หลากหลาย ทั้งนี้เพราะ การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ของ WISDOM Model ในชุมชนเมือง ชุมชนชนบท และชุมชนชายแดน ซึ่งมีลักษณะทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน จะช่วยให้สามารถปรับปรุงรูปแบบให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นได้ดียิ่งขึ้น

2.3 การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพในยุคสังคมดิจิทัล ทั้งนี้เพราะ ชุมชนในพื้นที่วิจัยยังประสบปัญหาด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ การนำแนวคิด Society 5.0 มาบูรณาการเข้ากับหลักพุทธธรรม อาทิ การพัฒนาแอปพลิเคชันฝึกอบรมออนไลน์ ระบบตลาดดิจิทัล และการจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วมผ่านแพลตฟอร์มเทคโนโลยี จะช่วยยกระดับสัมมาชีพให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่

2.4 การพัฒนาและประเมินหลักสูตรสำหรับพระสงฆ์ในการเป็นผู้นำพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ ทั้งนี้เพราะจากผลการวิจัย พบว่าผู้นำทางศาสนาเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จในการขับเคลื่อนสัมมาชีพ การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมและศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะ พระธรรมทูตพัฒนา จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของวัดในฐานะศูนย์กลางชุมชนอย่างยั่งยืน

2.5 การประเมินผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากการประยุกต์ใช้ WISDOM Model ในระยะยาว ทั้งนี้เพราะ การวิจัยเชิงประเมินผลแบบติดตามระยะยาว (Longitudinal Social Impact Assessment) จะช่วยให้เห็นถึงผลกระทบทั้งด้านพฤติกรรมการบริโภค การลดปัญหายาเสพติด ความสามัคคีในชุมชน และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อสนับสนุนการขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ

บรรณานุกรม

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2560). *รายงานประจำปี 2560*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

ชัยณรงค์ พรหมจักร. (2562). “ปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนอุตสาหกรรม: ความต้องการและแนวทางแก้ไข”. *วารสารสิ่งแวดล้อมชุมชน*. 15(4), 23-41.

เทศบาลตำบลแพรกษาใหม่. (2567). ข้อมูลประชากรตำบลแพรกษาใหม่ ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2567. สืบค้น 31 ธันวาคม 2567 จาก https://www.preakasamai.go.th/public/

นิรันดร์ จุลกะ. (2564). *การติดตามและประเมินผลโครงการพัฒนาชุมชน: แนวทางปฏิบัติ*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประสงค์ กิตติกุลโชติ. (2564). *การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในยุคดิจิทัล: บทบาทของเงินทุนและนวัตกรรม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

พระมหาสมชาย ญาณวโร. (2561). การประยุกต์หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนแบบยั่งยืน. *วารสารพระพุทธศาสนา*. 28(3), 112-128.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร และคณะ. (2560). *การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคม.* รายงานวิจัย. อยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์: หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

ไพฑูรย์ บุญมี. (2564). แหล่งเงินทุนชุมชน: กลไกสำคัญในการพัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน. *วารสารการเงินชุมชน*. 18(2), 89-105.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มาลัย เจริญสุข. (2563). *การพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชัย วงศ์ใหญ่. (2564). ประสิทธิภาพการบูรณาการหลักธรรมในการพัฒนาชุมชน. *วารสารพุทธศาสตร์วิจัย*. 12(1), 67-83.

วิทยา นาควัชระ. (2563). *ปัญหาการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชุมชนในเขตอุตสาหกรรม*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

วิโรจน์ สารรัตนะ. (2563). *การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สมเดช จินดาวัฒนะ. (2563). การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. *วารสารพัฒนาชุมชน*. 45(2), 78-95.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุนันทา ศรีจันทร์. (2563). รูปแบบการพัฒนาที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนา: ความเหมาะสมในบริบทไทย. *วารสารศาสนาและสังคม*. 26(2), 156-172.

สุรชัย จันทร์เอม. (2562). ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนในการพัฒนาอาชีพชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ. *วารสารเศรษฐกิจชุมชน*. 32(1), 45-62.

สุวิทย์ เมษินทรีย์. (2562). *การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชน: ทฤษฎีและการปฏิบัติ*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อภิชัย พันธเสน. (2561). *หลักการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปณฺโญ)

The Development of a Model for Herbal Remedy Application for Diseases Related to the Earth Element at the Somdet Phra Phutthachan (Sanit Javanapañño) Herbal Research Center

[1]พระครูวิจารณ์โกศล กนฺตธมฺโม (เพ็งพริ้ง), [2]พระธรรมวชิราจารย์ (สุชาติ กิตฺติปณฺโญ) และ[3]สุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์

[1]Phrakru Wichankosol Kantadhammo (Peangpring), [2]Phra Dhamvajiracarya (Suchart Kittipañño), and[3]Supitcha Pornpitchanarong

[1]วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2,3]มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Palisueksabuddhaghosa Nakhon Pathom College, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[2,3]Mahavajiralongkornpalitheravada, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: supitcha96@gmail.com

Received: July 28, 2025; **Revised:** December 15, 2025; **Accepted:** December 18, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับปถวีธาตุในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปณฺโญ) 3) เพื่อสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปณฺโญ) เป็นงานวิจัยเชิงผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ พื้นที่ศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปณฺโญ) ประชากรเป็นผู้ป่วยที่มีโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสอบถาม และแบบประเมิน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและสถิติพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดเกี่ยวกับปถวีธาตุ พบว่า ปถวีธาตุหรือธาตุดินเป็นหนึ่งในธาตุ 4 ที่ประกอบเป็นร่างกายมนุษย์ มีลักษณะแข็ง หยาบ มีความแน่นทึบ ทำหน้าที่ค้ำจุนร่างกาย ประกอบด้วย 20 ส่วน แบ่งเป็น 5 กลุ่มตามลักษณะทางกายวิภาค ความผิดปกติของปถวีธาตุมี 3 ลักษณะ คือ ปถวีธาตุพร่อง (อ่อนเพลีย กระดูกเปราะบาง) ปถวีธาตุกำเริบ (ตึงแข็ง ปวดเมื่อย) และปถวีธาตุพิการ (ผิดรูป บิดเบี้ยว) สาเหตุเกิดจาก 4 ประการ คือ อุตุวิปริณาม วิสมปริหาร อาสยวิปริณาม และกรรมวิปากชนิต แนวคิดนี้สอดคล้องกับการแพทย์แผนไทยที่

อธิบายปถวีธาตุเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของร่างกาย 2) การศึกษาสภาพการใช้สมุนไพรของศูนย์ศึกษาสมุนไพรฯ พบการใช้สมุนไพรเดี่ยว 30 ชนิด แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแก้ปวดบำรุงกระดูก กลุ่มลดการอักเสบ และกลุ่มบำรุงโลหิตธาตุ ตำรับยาสมุนไพร 12 ตำรับ เช่น ยาประสะกระดูก ยาแก้ลมจับโปงน้ำเดิน มีกระบวนการรักษา 4 ขั้นตอน ปัญหาที่พบ ได้แก่ การถ่ายทอดองค์ความรู้ไม่ครบถ้วน สมุนไพรบางชนิดหายาก ขาดบุคลากรเชี่ยวชาญ และทัศนคติของผู้รับบริการ 3) ผลการสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพร ได้รูปแบบ “PATH Model” ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก คือ หลักการพื้นฐาน การวินิจฉัย การรักษา การดูแลแบบองค์รวม และ การติดตาม ผลการประเมินรูปแบบพบว่ามีประสิทธิผลในการรักษา ช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยร้อยละ 23.31 และได้รับความพึงพอใจในระดับมากที่สุด รูปแบบนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การสร้างรูปแบบ; การใช้สมุนไพร; รักษาโรค; ปถวีธาตุ; ศูนย์ศึกษาสมุนไพร

Abstract

This research article aims to: 1) study the concepts and theories regarding the Earth Element (Pathavīdhātu) in the Theravāda Buddhist scriptures, 2) examine the current state of the use of herbal medicine for treating Earth Element-related diseases at the Somdet Phra Phutthachan (Sanit Javanapañño) Herbal Study Center, and 3) develop a model for using herbal medicine to treat Earth Element-related diseases at the same center. The study employed a mixed-methods approach, integrating both qualitative and quantitative research. The research site was the Somdet Phra Phutthachan (Sanit Javanapañño) Herbal Study Center. The population included 30 participants consisting of patients with Earth Element-related illnesses and experts. Research instruments included in-depth interviews, questionnaires, and assessment forms. Data were analyzed using content analysis and descriptive statistics. The findings revealed that: 1) Concepts of the Earth Element: The Earth Element (Pathavīdhātu) or solid element is one of the four elements that constitute the human body. It is characterized by hardness, coarseness, and solidity, serving as the support of the body. It consists of 20 parts, divided into 5 groups according to anatomical characteristics. Disorders of the Earth Element manifest in three forms: deficiency (fatigue, fragile bones), excess (stiffness, aches), and deformity (abnormalities, distortions). Causes are explained in four aspects: climatic changes (utuvipariṇāma), improper management (visamaparihāra), inherent disposition (āsayavipariṇāma), and karmic consequences (kammavipākaja). These concepts align with Thai traditional medicine, which views the Earth Element as a fundamental component of the body. 2) Current use of herbal medicine at the Herbal Study Center: The study found the use of 30 types of single herbs, categorized into three groups: herbs for pain relief and bone nourishment, herbs for reducing inflammation, and herbs for blood enrichment. In addition, 12 herbal formulas were recorded, such as Ya Prasa Kraduk (bone tonic) and Ya Kaelom Jap Pong Nam Dern (a remedy for circulatory disorders). The treatment process consisted of four stages. Problems identified included incomplete transmission of knowledge, scarcity of certain herbs, lack of specialized personnel, and the attitudes of service recipients. 3) Development of a treatment model: The resulting model, termed the “PATH Model,” consists of five main components: Principles (fundamental principles), Assessment (diagnosis), Treatment, Holistic Care, and Monitoring. Evaluation of the model demonstrated its effectiveness, improving patients’ quality of life by 23.31% and achieving the highest level of satisfaction. This model can be effectively applied to the treatment of Earth Element-related diseases.

Keywords: Model Development; Herbal Medicine Use; Disease Treatment; Pathavī Dhātu; Herbal Study Center

บทนำ

พระพุทธศาสนาเถรวาทได้บัญญัติคำสอนที่ครอบคลุมหลากหลายมิติของชีวิตมนุษย์ รวมถึงองค์ความรู้ด้านการแพทย์และการรักษาโรคที่มีรากฐานมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเฉพาะในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค สังคีติสูตร ที่ได้กล่าวถึงมหาภูตรูป หรือธาตุทั้ง 4 (ปถวี อาโป เตโช วาโย) อันเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของร่างกายมนุษย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/243/199) การเสียสมดุลของธาตุเหล่านี้ถือเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดโรคตามแนวคิดพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปถวีธาตุ หรือธาตุดิน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างแข็งของร่างกาย เช่น กระดูก ฟัน เล็บ ผม และอวัยวะภายในต่างๆ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ในสังคมไทยปัจจุบัน แม้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการรักษาโรค แต่การแพทย์แผนไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรยังคงมีความสำคัญ โดยเฉพาะในชุมชนห่างไกลที่เข้าถึงการแพทย์สมัยใหม่ได้ยาก หรือกลุ่มผู้ป่วยที่ต้องการทางเลือกในการรักษาที่มีผลข้างเคียงน้อยกว่า สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อดั้งเดิม ปัจจุบันพบว่าโรคเกี่ยวกับโครงสร้างร่างกาย เช่น โรคกระดูกและข้อ มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในประเทศไทย โดยกระทรวงสาธารณสุข (2565) รายงานว่ามีผู้ป่วยโรคกระดูกและข้อมากกว่า 8 ล้านคน และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นร้อยละ 15 ต่อปี อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ระบบการแพทย์สมัยใหม่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทกลับถูกละเลยและขาดการพัฒนาต่อยอด ส่งผลให้ภูมิปัญญาอันล้ำค่าเหล่านี้เริ่มเลือนหายไปจากสังคมไทย

พระพุทธโฆสเถระได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับปถวีธาตุไว้อย่างชัดเจนว่า “ปถวีธาตุมีลักษณะแข็งกระด้าง หยาบ เป็นของหนัก เป็นที่ตั้ง เป็นที่อาศัย” (พระพุทธโฆสเถระ, 2545) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในคัมภีร์การแพทย์แผนไทยที่ระบุว่าความผิดปกติของปถวีธาตุนำไปสู่โรคและความเจ็บป่วยหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ (เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2557) การแพทย์แผนไทยและการใช้สมุนไพรเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน และมีประสิทธิภาพในการรักษาโรคหลายชนิด โดยเฉพาะโรคเรื้อรังที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างร่างกาย แนวคิดเรื่องธาตุในพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับศาสตร์การแพทย์แผนไทยและสามารถอธิบายกลไกการเกิดโรคได้อย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะโรคที่เกี่ยวข้องกับปถวีธาตุ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบโครงสร้างร่างกายและอวัยวะภายในหลายระบบ การก่อตั้งศูนย์ศึกษาสมุนไพรฯ นับเป็นการตอบสนองต่อนโยบายของรัฐในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยและการแพทย์แผนไทย ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการสาธารณสุขแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2565-2569) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาระบบสุขภาพแบบองค์รวมและการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2564) ซึ่งงานวิจัยของรุ้งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล (2564) พบว่า การขาดการบูรณาการระหว่างองค์ความรู้ดั้งเดิมกับวิทยาการสมัยใหม่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการแพทย์แผนไทยให้เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง

ศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปญฺโญ) ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 ณ ตำบลสีคิ้ว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ด้วยจากปณิธานของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปญฺโญ) เจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม และกรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งท่านมีวิสัยทัศน์ในการผสานแนวคิดพุทธศาสนากับการแพทย์แผนไทยโบราณเพื่อประโยชน์ต่อสังคมและชุมชน (พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, 2559) ศูนย์ฯ ได้

รวบรวมตำรับยาสมุนไพรและวิธีการรักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับปถวีธาตุไว้เป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามองค์ความรู้เหล่านี้ยังขาดการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนาเป็นรูปแบบการรักษาที่ชัดเจน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้ที่เข้ารับการบริการด้วยสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับปถวีธาตุ จำนวน 30 คน

การใช้สมุนไพรในการรักษาและบรรเทาอาการโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุจะช่วยลดการพึ่งพายาแผนปัจจุบันและลดผลข้างเคียงจากการใช้ยาในระยะยาวได้ (วุฒิชัย จริยานุวัฒน์, 2563) ซึ่งตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยที่ต้องการทางเลือกในการรักษาที่มีผลข้างเคียงน้อยกว่า และสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเชื่อดั้งเดิม การศึกษาเพื่อสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรตามแนวคิดเรื่องธาตุทั้ง 4 โดยเฉพาะปถวีธาตุ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาองค์ความรู้ดังกล่าวให้เป็นระบบ เพื่อไม่ให้ภูมิปัญญาอันล้ำค่าเหล่านี้เลือนหายไปจากสังคมไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับปถวีธาตุในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปญฺโญ)
3. เพื่อสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปญฺโญ)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ออกแบบการวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน โดยแบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางการแพทย์แผนไทย และหลักพุทธธรรมจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับศึกษากระบวนการจัดการด้านรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุ, การแพทย์แผนไทย โดยรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากผลการศึกษาจาก ตำราทางวิชาการ หนังสือ เอกสารงานวิจัย และบันทึกต่าง ๆ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศึกษากระบวนการจัดการรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เป็นร่างรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสุขภาพ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปถวีธาตุ รวมทั้งองค์ความรู้การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปญฺโญ)

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนารูปแบบ เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) เพื่อสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุโดยการสังเคราะห์องค์ความรู้จากระยะที่ 1 และการประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้มีการนำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยการแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการดำเนินกิจกรรมวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษา มีการประเมินรูปแบบ เป็นการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุที่พัฒนาขึ้น วิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการศึกษา ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณ และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยบูรณาการผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด และนำเสนอผลการศึกษาเป็นเล่มวิจัยและเผยแพร่บทความวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัย พบว่า ปถวีธาตุในพระพุทธศาสนาตามคัมภีร์ธาตุวิภังคสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร และวิสุทธิมรรค มีลักษณะของความแข็ง ความทึบ และความทนทาน เป็นองค์ประกอบสำคัญในการค้ำจุนร่างกายมนุษย์ ประกอบด้วยส่วนต่างๆ 20 รายการ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต ม้าม ตับ ฯลฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/349/381) คัมภีร์วิสุทธิมรรคระบุว่า ปถวีธาตุทำหน้าที่เป็นฐานรองรับและค้ำจุน เป็นพาหนะให้กับธาตุอื่น (วิ.สุทธิ; 2/161) โดยมีความสัมพันธ์กับธาตุทั้ง 4 สอดคล้องกับหลักอนิจจัง อนัตตา และทุกขัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553) การเสียสมดุลเกิดจากปัจจัย 4 ประการ คือ อุตุวิปริณาม วิสมปริหาร อาสยวิปริณาม และกรรมวิปากชนิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2545) ในขณะที่แพทย์แผนไทยตามคัมภีร์ธาตุวิภังค์ สมุฏฐานวินิจฉัย และเวชศึกษา มองปถวีธาตุเป็นธาตุแห่งความแข็งแรงและโครงสร้าง ประกอบด้วย เนื้อ เอ็น และกระดูก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/684-687/437) การรักษาเน้นการปรับสมดุลธาตุด้วยสมุนไพร การอบตัว การนวดและการดูแลจิตใจด้วยธรรมะ (วรรณดี บุญเรือง, 2562) แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของแนวคิดทั้งสองระบบในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาสภาพการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรฯ พบว่า มีการใช้สมุนไพรเดี่ยว 30 ชนิด และตำรับยา 12 ตำรับ โดยสมุนไพรที่ใช้บ่อย ได้แก่ เถาวัลย์เปรียง กำลังวัวเถลิง ไพล ขมิ้นชัน เถาเอ็นอ่อน ดองดึง เจตมูลเพลิงแดง กระบวนการใช้สมุนไพรมี 4 ขั้นตอน คือ 1) การตรวจวินิจฉัย 2) การเลือกใช้สมุนไพรและตำรับยา 3) วิธีการใช้สมุนไพร และ 4) การให้คำแนะนำและติดตามผล โดยมีรูปแบบการใช้ที่หลากหลาย ทั้งการรับประทาน การใช้ภายนอก และการแช่ ปัญหาและอุปสรรคในการใช้สมุนไพร ได้แก่ ปัญหาด้านองค์ความรู้ (การถ่ายทอดองค์ความรู้ดั้งเดิมไม่ครบถ้วน

ขาดการวิจัยทางวิทยาศาสตร์) ปัญหาด้านวัตถุดิบสมุนไพร (สมุนไพรบางชนิดหายาก คุณภาพไม่สม่ำเสมอ) ปัญหาด้านการบริหารจัดการ (ขาดบุคลากร งบประมาณไม่เพียงพอ) และปัญหาด้านการยอมรับจากผู้รับบริการ (ทัศนคติที่ไม่เชื่อมั่น ความไม่สะดวกในการใช้) ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับ สมศักดิ์ พันธุ์มณี (สมศักดิ์ พันธุ์มณี, 2562) ที่พบว่าสถาบันการแพทย์แผนไทยที่มีประวัติยาวนานมักจะมีความหลากหลายของสมุนไพรและตำรับยาที่ใช้ในการรักษา และสอดคล้องกับ กัลยาณี ศรีสวัสดิ์ และคณะ (2565) ที่พบว่าการขาดการบันทึกและการวิจัยอย่างเป็นระบบเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการแพทย์แผนไทย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาได้สร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุผ่านกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการสนทนากลุ่ม โดยพัฒนาเป็น “PATH Model” **(Pathavī Ayurvedic Treatment and Healing Model)** ซึ่งประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ P: Principles (หลักการและแนวคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา แพทย์แผนไทย และวิทยาศาสตร์) A: Assessment (การวินิจฉัยและประเมินความผิดปกติของปถวีธาตุ) T: Treatment (การบำบัดรักษาด้วยสมุนไพรและตำรับยาตามลักษณะปถวีธาตุพร่อง กำเริบ และพิการ) และ H: Holistic Care (การดูแลแบบองค์รวม) พร้อมกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ การวินิจฉัยและประเมิน การวางแผนการรักษา การดำเนินการรักษา และการติดตามประเมินผล รูปแบบนี้ใช้สมุนไพรหลากหลายตามประเภทความผิดปกติ เช่น กำลังวัวเถลิง เถาเอ็นอ่อน สำหรับปถวีธาตุพร่อง เถาวัลย์เปรียง ขมิ้นชัน สำหรับปถวีธาตุกำเริบ และดองดึง โกฐน้ำเต้า สำหรับปถวีธาตุพิการ ในรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น ยาชง แคปซูล น้ำมันนวด ลูกประคบ และแผ่นแปะสมุนไพร การทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง 30 คน พบว่ามีประสิทธิผลในการลดอาการเจ็บปวด (ลดลงร้อยละ 42.68-54.55) เพิ่มความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ (เพิ่มขึ้นร้อยละ 65.22) และปรับปรุงคุณภาพชีวิตโดยรวม (เพิ่มขึ้นร้อยละ 23.31) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.01$) โดยกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อรูปแบบในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.51) ทำให้ PATH Model เป็นรูปแบบการรักษาแบบองค์รวมที่บูรณาการหลักพระพุทธศาสนา การแพทย์แผนไทย และหลักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อการดูแลสุขภาพด้านปถวีธาตุอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า ปถวีธาตุในพระพุทธศาสนาและการแพทย์แผนไทยมีความสอดคล้องกันอย่างชัดเจน โดยทั้งสองศาสตร์มองธาตุทั้ง 4 เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของร่างกาย มองสุขภาพและการเจ็บป่วยในมิติของความสมดุลและไม่สมดุลของธาตุ และมีแนวคิดเรื่องความเป็นองค์รวมและความสัมพันธ์ระหว่างธาตุ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การแพทย์แผนไทยได้รับอิทธิพลทางปรัชญาและแนวคิดจากพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งตั้งแต่อดีต โดยเฉพาะในการมองความเป็นไปของร่างกายและจิตใจว่าเป็นองค์รวมที่เชื่อมโยงกัน การที่พระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาระบบการแพทย์พื้นบ้าน ทำให้เกิดการบูรณาการแนวคิดทางศาสนากับภูมิปัญญาการรักษาโรค สอดคล้องกับ เพ็ญแข และคณะ (2564) ที่พบว่าการแพทย์แผนไทยมีรากฐานทางปรัชญาที่เชื่อมโยงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อเรื่องธาตุ 4

และความสมดุลของร่างกาย และประนอม สิงห์โต (2563) ที่ศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนไทย พบว่าแนวคิดเรื่องธาตุในพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการพัฒนาทฤษฎีธาตุในการแพทย์แผนไทยอย่างชัดเจน รวมถึง วิชัย เชาวลิต (2561) ที่ศึกษาความรู้ทางสรีรวิทยาในพระพุทธศาสนาเปรียบเทียบกับการแพทย์สมัยใหม่ พบว่าการจำแนกธาตุในพระพุทธศาสนาสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจเรื่องสรีรวิทยาของมนุษย์ที่มีความถูกต้องในหลายประการ

2. การศึกษาศูนย์ศึกษาสมุนไพรฯ พบว่า ศูนย์ศึกษาสมุนไพรฯ มีความหลากหลายของสมุนไพรและตำรับยาที่ใช้ในการรักษา แต่ยังมีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ ปัญหาด้านองค์ความรู้ (การถ่ายทอดไม่ครบถ้วน ขาดการวิจัยทางวิทยาศาสตร์) ปัญหาด้านวัตถุดิบสมุนไพร (สมุนไพรบางชนิดหายาก คุณภาพไม่สม่ำเสมอ) ปัญหาด้านการบริหารจัดการ (ขาดบุคลากรเชี่ยวชาญ งบประมาณจำกัด) และปัญหาด้านการยอมรับจากผู้รับบริการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การแพทย์แผนไทยเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาแบบปากต่อปาก ทำให้การบันทึกและจัดระบบความรู้ยังไม่เป็นมาตรฐาน การขาดการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐอย่างเพียงพอ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่หันไปพึ่งพาการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น รวมทั้งปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการสูญพันธุ์ของสมุนไพร สอดคล้องกับ สมศักดิ์ พันธุ์มณี (สมศักดิ์ พันธุ์มณี, 2562) ที่พบว่าสถาบันการแพทย์แผนไทยที่มีประวัติยาวนานมักจะมีความหลากหลายของสมุนไพรและตำรับยาที่ใช้ในการรักษา และกัลยาณี ศรีสวัสดิ์ และคณะ (2565) ที่พบว่าการขาดการบันทึกและการวิจัยอย่างเป็นระบบเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการแพทย์แผนไทย รวมถึง กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2566) ที่รายงานว่าสมุนไพรหลายชนิดในประเทศไทยกำลังเผชิญปัญหาการสูญพันธุ์เนื่องจากการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยและการเก็บใช้อย่างไม่ยั่งยืน

3. การสร้างรูปแบบ พบว่า รูปแบบ PATH Model มีประสิทธิผลในการรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุ โดยสามารถลดอาการเจ็บปวดได้ 42.68-54.55% เพิ่มคุณภาพชีวิตโดยรวม 23.31% และได้รับความพึงพอใจในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะในด้านการให้คำแนะนำการดูแลตนเองและการประยุกต์หลักธรรมในการรักษา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ รูปแบบนี้ได้บูรณาการแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการใช้สมุนไพร ทำให้การรักษาไม่ได้เน้นเพียงแค่การบรรเทาอาการทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจของผู้ป่วยด้วย การที่ผู้ป่วยได้เรียนรู้และปฏิบัติตามหลักธรรม ช่วยให้มีทัศนคติที่ดีต่อความเจ็บป่วย มีความอดทนและยอมรับในสภาพของตนเอง ซึ่งส่งผลต่อการฟื้นฟูที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ Craig และคณะ (Craig et al., 2008) ที่เสนอว่าโมเดลการรักษาที่มีประสิทธิภาพควรมีองค์ประกอบที่ครอบคลุมตั้งแต่การประเมิน (assessment) การวางแผน (planning) การดำเนินการ (implementation) การติดตาม (monitoring) และการปรับปรุง (evaluation and refinement) และ Goyal และคณะ (Goyal et al., 2014)ที่พบว่าการประยุกต์หลักการทางศาสนาในการรักษามีผลเชิงบวกต่อสุขภาพจิตของผู้ป่วย รวมถึง Aggarwal และ Harikumar (2009) ที่พบว่าสารสำคัญในขมิ้นชัน (Curcumin) มีฤทธิ์ต้านการอักเสบที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งสนับสนุนการใช้สมุนไพรในรูปแบบนี้ ซึ่งแสดงในภาพกระบวนการ 4 ขั้นตอนของ PATH Model

ภาพที่ 1: แสดงกระบวนการ 4 ขั้นตอนของ PATH Model

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยครั้งนี้ได้องค์ความรู้แบ่งเป็น 4 ส่วนหลัก ประกอบด้วย องค์ความรู้เชิงทฤษฎี ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องปถวีธาตุ ในพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนไทยที่สอดคล้องกันในการควบคุมอวัยวะที่มีลักษณะแข็งและคงรูป เช่น กระดูก ฟัน ผิวหนัง และเนื้อเยื่อต่างๆ

2. ความสัมพันธ์ ระหว่างความไม่สมดุลของปถวีธาตุกับการเกิดโรคที่เกิดจากปัจจัยภายใน (พันธุกรรม อายุ) และปัจจัยภายนอก (อาหาร สภาพแวดล้อม พฤติกรรม) และ

3. ทฤษฎีการปรับสมดุล ปถวีธาตุด้วยสมุนไพรผ่านกลไกการต้านการอักเสบ การเสริมสร้างคอลลาเจน และการกระตุ้นการสร้างเซลล์กระดูก องค์ความรู้เชิงประยุกต์ ประกอบด้วย 1) รูปแบบการใช้สมุนไพรที่มี 5 องค์ประกอบหลัก คือ การวินิจฉัยตามหลักธาตุวินิจฉัย การเลือกใช้สมุนไพรตามหลักคุณสมบัติและสรรพคุณ การปรับสมดุลด้วยอาหารและโภชนาการ การปฏิบัติตามหลักธรรมและการเจริญสติ และการติดตามและประเมินผล 2) ตำรับยาสมุนไพร 4 ตำรับหลัก (บำรุงกระดูกและข้อ ทาแก้ปวดกล้ามเนื้อและข้อ บำรุงฟันและเหงือก และรักษาโรคผิวหนัง) 3) แนวทางการปรับสมดุลปถวีธาตุด้วยอาหารและพฤติกรรม

4. แนวทางการผสมผสาน หลักพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนไทยในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม นวัตกรรมที่ได้จากการวิจัย ครอบคลุม 3 ด้าน คือ

4.1 นวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์สมุนไพร (ยาแคปซูลบำรุงกระดูกและข้อ ยาทาแก้ปวดกล้ามเนื้อและข้อ ยาผงบำรุงฟันและเหงือก และครีมรักษาโรคผิวหนัง)

4.2 นวัตกรรมด้านกระบวนการวินิจฉัยและรักษาแบบใหม่ที่ใช้แบบประเมินความสมดุลของธาตุและเครื่องมือติดตามผลการรักษาที่เป็นมาตรฐาน

4.3 นวัตกรรมด้านองค์ความรู้การบูรณาการศาสตร์ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์การแพทย์แผนไทย และ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ ใน 5 มิติ ได้แก่

1) การประยุกต์ใช้ในระบบบริการสาธารณสุขเป็นทางเลือกการรักษาโรคกระดูกและข้อ ฟันและเหงือก และผิวหนัง

2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรเชิงพาณิชย์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทรัพยากรท้องถิ่น

3) การส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคโดยเฉพาะในผู้สูงอายุที่มีความเสี่ยงต่อโรคกระดูกพรุนและข้อเสื่อม

4) การเป็นพื้นฐานการศึกษาและวิจัยต่อยอดเกี่ยวกับธาตุอื่นๆ (อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ) และ

5) การสร้างความเข้มแข็งด้านการพึ่งพาตนเองทางสุขภาพในชุมชนผ่านการส่งเสริมให้ชุมชนปลูกและใช้สมุนไพรพื้นบ้านตามหลักการที่ถูกต้อง

ภาพที่ 2: แสดงภาพรวมขององค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย โดยแบ่งเป็น 4 ส่วนหลัก

สรุป

การสร้างรูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุของศูนย์ศึกษาสมุนไพรสมเด็จพระพุฒาจารย์ (สนิท ชวนปณโฺ ญ) นับเป็นงานวิจัยบุกเบิกที่สำคัญในการบูรณาการภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเข้ากับศาสตร์การแพทย์แผนไทยอย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการศึกษาปถวีธาตุ ซึ่งตามคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเฉพาะธาตุวิภังคสูตรและมหาสติปัฏฐานสูตร หมายถึงองค์ประกอบพื้นฐานที่มีลักษณะแข็ง กระด้าง และเป็นโครงสร้างค้ำจุนร่างกาย ครอบคลุมกระดูก ฟัน ผิวหนัง และอวัยวะภายในต่างๆ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) ที่ผนวกการศึกษาเอกสารคัมภีร์และตำรายาไทย การวิเคราะห์องค์ความรู้สมุนไพรและตำรับยา และการประเมินประสิทธิภาพในการปฏิบัติจริงกับผู้ป่วย 30 ราย ผลการวิจัยได้สร้าง “PATH Model” (Pathavī Ayurvedic Treatment and Healing Model) ซึ่งประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก คือ Principles (หลักการทางพระพุทธศาสนาและแพทย์แผนไทย)

Assessment (การวินิจฉัยและประเมินความผิดปกติของปถวีธาตุ) Treatment (การบำบัดด้วยสมุนไพรตามลักษณะปถวีธาตุพร่อง กำเริบ และพิการ) และ Holistic Care (การดูแลแบบองค์รวม) ผลการทดลองใช้พบประสิทธิภาพที่โดดเด่น โดยสามารถลดอาการโรคกระดูกและข้อลงได้ 85% โรคฟันและเหงือกลดลง 90% และโรคผิวหนังลดลง 85% อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ป่วยมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น 23.31% และมีความพึงพอใจในระดับสูงสุด งานวิจัยนี้มีคุณค่าสำคัญในหลายมิติ ทั้งการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงศาสตร์โบราณกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาสมุนไพรไทยให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน การตอบสนองนโยบายสาธารณสุขแห่งชาติที่เน้นสุขภาพแบบองค์รวมและการพึ่งตนเอง รวมถึงการเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพทางเลือกที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับบริบทสังคมไทย ซึ่งจะนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระบบบริการสาธารณสุข การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรเชิงพาณิชย์ และการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองทางสุขภาพในชุมชนได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิผล

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ผลจากการวิจัยพบว่า รูปแบบ PATH Model มีประสิทธิภาพในการรักษาโรคเกี่ยวกับปถวีธาตุอย่างมีนัยสำคัญ และได้รับความพึงพอใจจากผู้ใช้ในระดับสูงสุด ($\bar{x}$ = 4.51) ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข ควรบูรณาการรูปแบบ PATH Model เข้าสู่แผนพัฒนาระบบสุขภาพแห่งชาติ และกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ โดยจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการอบรมบุคลากรและจัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็น กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ควรพัฒนาแนวทางมาตรฐานการใช้รูปแบบนี้ จัดทำคู่มือปฏิบัติสำหรับบุคลากร และสร้างระบบการรับรองมาตรฐานสถานบริการที่ใช้รูปแบบการวินิจฉัยความผิดปกติของธาตุต่าง ๆ โรงพยาบาลและคลินิกการแพทย์แผนไทย ควรนำรูปแบบไปใช้ในการให้บริการผู้ป่วยโรคกระดูกและข้อ โดยเริ่มจากโครงการนำร่องและขยายผลอย่างเป็นระบบ รวมทั้งพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อติดตามผลการรักษาอย่างต่อเนื่อง สถาบันการศึกษา ควรบรรจุเนื้อหาในหลักสูตรการแพทย์แผนไทยและพระพุทธศาสนาศึกษา ส่งเสริมการวิจัยต่อยอดและจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การพัฒนารูปแบบการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคเกี่ยวกับอาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ประสบความสำเร็จในการบูรณาการภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนากับการแพทย์แผนไทยสำหรับปถวีธาตุ การขยายการศึกษาไปยังธาตุอื่นๆ จะทำให้ได้ระบบการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมที่ครอบคลุมธาตุทั้ง 4 อย่างสมบูรณ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาการแพทย์แผนไทยให้มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

2.2 การศึกษาประสิทธิผลทางเศรษฐศาสตร์และการวิเคราะห์ต้นทุน ประโยชน์ของระบบการแพทย์แผนไทยสมัยใหม่เปรียบเทียบกับการรักษาแบบดั้งเดิม เพื่อให้ผู้กำหนดนโยบายมีข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการลงทุนพัฒนาระบบการแพทย์แผนไทย และเป็นการพิสูจน์ความคุ้มค่าของการลงทุนในภูมิปัญญาท้องถิ่นอันจะนำไปสู่การจัดสรรงบประมาณที่เหมาะสมและการขยายผลในวงกว้าง

2.3 การพัฒนาแอปพลิเคชันและระบบปัญญาประดิษฐ์เพื่อสนับสนุนการวินิจฉัยความผิดปกติของปถวีธาตุในยุคดิจิทัล เนื่องจากสังคมปัจจุบันมุ่งสู่การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการดูแลสุขภาพ การพัฒนาระบบดิจิทัลที่สามารถช่วยในการวินิจฉัยความผิดปกติของปถวีธาตุ แนะนำตำรับสมุนไพรที่เหมาะสม และติดตามผลการรักษา จะทำให้รูปแบบนี้เข้าถึงได้ง่ายขึ้นและสามารถใช้งานได้อย่างแพร่หลาย รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาในรูปแบบดิจิทัลให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2565). *รายงานสถานการณ์สมุนไพรไทย พ.ศ. 2566*. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

กัลยาณี ศรีสวัสดิ์ และคณะ. (2565). การพัฒนาระบบบริหารจัดการความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย: กรณีศึกษาโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล. *วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ผสมผสาน*. 12(2), 45-62.

ประนอม สิงห์โต. (2563). การศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวคิดธาตุ 4 ในพระพุทธศาสนาและการแพทย์แผนไทย. *วารสารวิชาการพระพุทธศาสนา*. 15(1), 125-142.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระพุทธโฆสเถระ รจนา. (2545) *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจอาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บริษัทธนาเพรส จำกัด.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. (2559). *พระพุทธศาสนากับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เพ็ญแข และคณะ. (2564). รากฐานทางปรัชญาของการแพทย์แผนไทย: การวิเคราะห์เชิงพุทธศาสตร์. *วารสารพุทธศาสตร์และปรัชญา*. 8(3), 78-95.

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ. (2557). *ทฤษฎีการแพทย์แผนไทย.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2545). *มิลินทปัญหา ฉบับแปลในพระไตรปิฎกฉบับหลวง.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกา แปล 91 เล่ม.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

รุ้งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล. (2564) การบูรณาการองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยกับวิทยาการสมัยใหม่. *วารสารการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.* 19(1), 112-115.

วรรณดี บุญเรือง. (2562). *หลักการวินิจฉัยและรักษาตามแพทย์แผนไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชัย เชาวลิต. (2561). ความรู้ทางสรีรวิทยาในพระพุทธศาสนา: การศึกษาเปรียบเทียบกับการแพทย์สมัยใหม่. *วารสารวิทยาศาสตร์การแพทย์*. 25(3), 189-203.

วุฒิชัย จริยานุวัฒน์. (2563). *สมุนไพรไทยกับการรักษาโรคกระดูกและข้อ.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมศักดิ์ พันธุ์มณี. (2562). การสำรวจความหลากหลายของสมุนไพรในสถาบันการแพทย์แผนไทย: กรณีศึกษา 20 สถาบัน. *วารสารสมุนไพรไทย*. 7(4), 234-251.

Aggarwal, B. B. & Harikumar, K. B. (2009). Potential therapeutic effects of curcumin, the anti-inflammatory agent, against neurodegenerative, cardiovascular, pulmonary, metabolic, autoimmune and neoplastic diseases. *The International Journal of Biochemistry & Cell Biology*. 41(1), 40-59.

Craig, P. et al. (2008). Developing and evaluating complex interventions: The new Medical Research Council guidance. *BMJ*. (337), a1655.

Goyal, M. et al. (2014). Meditation programs for psychological stress and well-being: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Internal Medicine*. 174(3), 357-368.

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์: การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Sacred Sites: Sanctification of Animals and Women in the Community of Chao Phya River Area, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

[1]พระมหาพรชัย สิริวโร (ศรีภักดี), [2]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ) และ[3]เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย

[1]Phramaha Pornchai Sirivaro (Sripakdee), [2]Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai), and[3]Penphan Fuangooloy

[1]บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[3]วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3]Suphanburi-Srisuvarnabhumi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: khwanchai.hem@mcu.ac.th

Received: October 1, 2025; **Revised:** December 10, 2025; **Accepted:** December 11, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา 2) เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำ 3) เพื่อนำเสนอการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร การวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปฏิบัติการ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มนักวิชาการ จำนวน 30 คนและเขียนวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) ความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาจากรากฐานความเชื่อจาก 3 ศาสนาหลัก คือ (ก) ศาสนาผี ประกอบด้วยสัตว์ กบ, ช้าง เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ และสตรีผู้มี สถานะสูง เป็นผู้นำพิธีกรรม (ข) ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ประกอบด้วยสัตว์ คือ ช้างเป็นพาหนะของเทพและเชื่อมโยงกับตำนาน และสตรีมีบทบาทในพิธีกรรม สัญลักษณ์เน้นการเกื้อหนุนกันระหว่างเพศชาย และเพศหญิง (ค) พระพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วยสัตว์ในชาดก เป็นสัญลักษณ์ของคุณธรรมและความบริสุทธิ์ และสตรีที่มักถูกมองเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้สนับสนุนให้บุรุษบรรลุเป้าหมาย 2) การพัฒนาการเรียนรู้คววามศศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี คือ (ก) ระดับชุมชน ผ่านแนวคิดเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์คือ ความเชื่อเรื่องปลาตะเพียน ถูกพัฒนาสู่วัตถุมงคล และวัฒนธรรม

สื่อถึงคุณธรรมและสตรีศักดิ์สิทธิ์ผ่านเรื่องเล่าของพระนางสร้อยดอกหมากและแม่นางปลื้มถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม และงานศิลปะ (ข) ระดับสถาบัน ผ่านแนวคิดเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์คือการฟื้นฟูวัดที่เกี่ยวกับสัตว์ เช่น ช้าง เพื่อให้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติ และสตรีศักดิ์สิทธิ์คือการยกระดับตำนาน เช่น พระนางสร้อยดอกหมาก ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีน และคุณค่าทางจิตวิญญาณ เพื่อลดภาพความงมงาย 3) การนำเสนอสู่การเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี คือ (ก) การเรียนรู้ผ่านมิติประวัติศาสตร์ ช้างเผือกที่มีสถานะเทียบเท่าเทพเจ้าและคนกับคนผ่านการนำเสนอบทบาทสตรีทั้งในฐานะวีรสตรี (ข) การเรียนรู้ผ่านมิติวัฒนธรรม ผ่านการพัฒนาช้างจากสัญลักษณ์ชั้นสูงสู่การท่องเที่ยวเชิงอัตลักษณ์ เช่น ปางช้างอยุธยา และออกแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีชีวิตและเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยสตรีในประวัติศาสตร์

คำสำคัญ: พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์; สัตว์; สตรี; ชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา

Abstract

This research article aims 1) To investigate the beliefs surrounding the sacredness of animals and women within the communities of the Chao Phraya River Basin 2) To develop a contemporary understanding of this sacredness 3) To present a learning model that elucidates the sacredness of animals and women in this context. This study employs a mixed-methods approach, incorporating documentary research, qualitative inquiry, and participatory action research. Data were collected through the analysis of relevant documents and in-depth interviews with a group of 30 academic experts , followed by descriptive analysis writing. The findings are as follows: 1) Foundational Beliefs: The concept of sacredness is rooted in three primary religious and spiritual traditions: (a) Animism: Animals, specifically the frog and the elephant, are regarded as symbols of fertility and abundance. Women hold positions of high status, serving as ritual leaders. (b) Brahmanism-Hinduism: The elephant is revered as a divine vehicle (vahana) and is intrinsically linked to mythology. Women hold significant roles in ritualistic practices, with symbolism that emphasizes the mutual support and interdependence between the male and female genders. (c) Theravada Buddhism: Animals featured in the Jataka tales serve as symbols of virtue and purity. Women are often perceived as potential obstacles to monastic practice; however, they are simultaneously recognized as essential supporters who enable men to achieve their spiritual objectives. 2) Development of a Contemporary Understanding: (a) Community Level: The traditional belief in the sacredness of the carp has been developed into the production of sacred amulets and popular culture artifacts, such as art toys, to communicate moral virtues. Concurrently, the narratives of sacred female figures, including Phra Nang Sroi Dok Mak and Mae Nang Pluem, are perpetuated through rituals and artistic representations. (b) Institutional Level: The concept of sacred animals is actualized through the restoration of temples associated with significant fauna, such as elephants, thereby preserving them as tangible cultural heritage linked to national history. In parallel, the legends of sacred women, like Phra Nang Sroi Dok Mak, are elevated to the status of cultural heritage, which serves to reflect historical Thai-Chinese relations and articulate spiritual values, thereby reducing perceptions of pure superstition. 3) Dissemination and Application of Knowledge: (a) The Historical Dimension: This involves an examination of human-animal relations, particularly the veneration of the elephant as an animal of royal prestige and a critical military asset during the Ayutthaya period. The white elephant, in particular, was accorded a status equivalent to that of a deity. This dimension also explores human-human relations by presenting the multifaceted roles of women, both as national heroines and as figures

commemorated in architectural forms such as stupas which serve to memorialize their significant contributions and heroic deeds. (b) The Cultural Dimension: exemplified by facilities such as the Ayutthaya Elephant Palace. It also entails the design of living cultural tourism experiences and heritage trails that follow the historical paths of significant women.
Keywords: Sacred Sites; Animals; Women; the Community of Chao Phya River Area

บทนำ

การสร้างความเจริญให้กับสังคมไทยส่วนหนึ่งต้องเปลี่ยนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้โยงหาประวัติศาสตร์โลก โดยจะพบว่าประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นจะต้องข้ามประเทศไม่ได้จบแค่ในประเทศเท่านั้น รวมถึงความเชื่อด้านต่างๆ ที่โยงหากันในแง่ของการเรียนรู้เพื่อให้ประวัติศาสตร์ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา กรุงรัตนโกสินทร์ที่ตอนนี้อาจมีเนื้อหาไม่พอที่จะเอามาส่งเสริมท้องถิ่นของเราได้ แต่ถ้าต้องการให้ท้องถิ่นก้าวหน้าก็จำเป็นต้องศึกษาโดยเน้นไปที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้มากขึ้น และแนวทางในการสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็ควรจะเป็นแนวทางที่เอาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปผนวกเข้ากับประวัติศาสตร์ที่ใหญ่กว่า (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2562)

จากแง่มุมที่เกิดขึ้นในทางประวัติศาสตร์ได้สร้างพื้นที่จำนวนหนึ่งขึ้น โดยพื้นที่ดังกล่าวเชื่อมโยงไปหาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ให้สอดคล้องกับระบบความเชื่อนำไปสู่แนวคิดทางด้านพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Sites) ล้วนมาจากแรงพลักดันที่มาจากความเชื่อของผู้คนที่นำไปสู่การอ้อนวอนหรือการบริจาควัตถุที่จะนำไปสู่การได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการและชีวิตที่แบบที่ดีขึ้นต่อไป ขณะที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่โด่งดังจะต้องเป็นพื้นที่ทำให้เกิดพลังและความหวังในการดำเนินชีวิต ส่วนคุณค่าต่างๆ ที่ปรากฏในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ถูกยกย่องผ่านวัฒนธรรมและถูกยอมรับโดยชุมชน ส่วนการไม่ปรากฏของคุณค่าอื่นๆ ทำให้พื้นที่ที่สร้างคุณค่าขึ้นใหม่จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีผู้คนศรัทธา ฉะนั้น สถานที่ศักดิ์สิทธิ์จะปรากฏในทางสังคมเชิงวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่จนกลายเป็นรูปแบบของการบูชา การสร้าง พิธีกรรมต่างๆ ที่จะช่วยทำให้สถานที่ดังกล่าวเจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับสภาพสังคมนั้น (Donald, 2015)

การเข้าใจพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จึงได้ถูกอ้างโยงไปหาการเปลี่ยนแปลงทางการยุคสมัยที่ถูกนำเสนอให้เห็นผ่านหลักการปฏิบัติต่อสถานที่ทางศาสนา เช่นวัดที่เป็นรูปแบบหนึ่งของสถาบันทางสังคมของมนุษย์ คือเป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และการประกอบประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ซึ่งทั้งความเชื่อและพิธีกรรมนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความสัมพันธ์กันขึ้น ทำให้เกิดความเป็นกลุ่มเป็นพวกกัน ความเป็นชุมชนจึงเกิดขึ้นภายใต้สถาบันนี้ อีกทั้งยังกล่าวถึงวัดในฐานะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปสำหรับนักบวชทุกสำนักได้พักอาศัย โดยสถานที่เหล่านี้อาจมีอีกหลายแห่ง เช่น ป่าช้า ป่ารก เป็นต้นที่ไม่วุ่นวายด้วยฝูงชน แต่ที่มุ่งเอาเจดีย์เนื่องจากวัดที่มีเจดีย์นั้นถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และไม่ได้เรียกว่า วิหาร แต่เรียกว่าเจดีย์ โดยตรง นักบวชสามารถพักได้ ในปัจจุบันสถานที่เหล่านี้ก็ยังมีปรากฏให้เห็นสำหรับพระที่ไม่มีพระอยู่ มีเจดีย์จำนวนมาก เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีคำอธิบายถึงวัดที่มีเจดีย์นี้ว่า เป็นลักษณะที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของความศักดิ์สิทธิ์ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันเกิดสำนึกในความเป็นพวกเดียวกัน และมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน อีกทั้งวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง และมีข้อปฏิบัติที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ข้อความนี้หลายแห่งปรากฏเป็นหลักฐานจารึกไว้ถึงความเป็นชุมชนหลายแห่งจากการสร้างศาสนสถานและการกัลปนาที่ดินโดยกล่าวถึงกษัตริย์ เจ้านายหรือบุคคลสำคัญที่สร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และซื้อที่ดินถวายเป็นที่กัลปนาสงฆ์ อุทิศคน สัตว์ สิ่งของ

ให้เป็นของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเป็นพวกทาสหรือข้าพระเป็นเจ้าจำนวนหลายสิบครัวเรือนที่ทำงานดูแลศาสนสถานและทำมาหาเลี้ยงชีพ จนเติบโตและขยายตัวของกลุ่มคนเหล่านั้นในชั่วลูกชั่วหลาน จนเกิดเป็นชุมชนบ้านและเมืองขึ้นต่อมม วัดจึงเป็นสถานที่ศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชนเมืองในแต่ละชุมชนจะพบได้ว่า รูปแบบดังกล่าวนั้นมีวิธีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับชุมชนนั้นอย่างแยกไม่ออก ดังจะพบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยลพบุรีลงมาว่าบริเวณทั้งหมดของชุมชนที่มีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง มีโครงสร้างและแผนผังทางกายภาพที่ชัดเจน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560)

ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ผูกโยงกับความหมายที่ปรากฏในมิติต่างๆ โดยจะพบได้ว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้สัมพันธ์กับความหมายของชุมชนที่แสดงออกต่อบางสิ่งที่ถูกยกให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเกี่ยวข้องกับศาสนาแบบพื้นบ้านที่ถือเอาทุกอย่างมีเทพีอยู่อย่างคำว่า แม่โพสพ อันแสดงถึงสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ (ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2565) ในมุมมองต่อการเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในทางศาสนากับสังคมจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกกันได้ ระหว่างความเชื่อทางศาสนาและสังคมจึงทำให้บางครั้งพระพุทธศาสนาได้ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของรัฐในการทำให้สตรีถูกกีดกันจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เพราะสตรีถูกมองว่าเกี่ยวข้องกับการมีครอบครัวและการแต่งงาน อีกทั้งยังมุ่งถึงการบวชว่าศักดิ์สิทธิ์กว่าการมีครอบครัว (Peter, 2000) เช่นเดียวกับการเกิดเป็นมนุษย์กับสัตว์ที่มองว่ามนุษย์ประเสริฐกว่า แต่ขณะเดียวกันการยกย่องสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวข้องกับสังคมก็ถูกมองอีกด้านว่าเป็นเครื่องปกป้องสตรีและสัตว์ก็ถูกนำเสนอ ได้เช่นกัน ดังเรื่องนักบวชที่เป็นสื่อกลางเชื่อมสิ่งที่เป็นสาธารณะเข้ากับสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ แม้ในคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็มองว่าหากบุคคลกระทำความเพียร เพื่อบรรลุความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดหรือความหลุดพ้น ก็ถือว่าเป็นบุญเขตหรือท้องนาแห่งบุญ ด้วยเหตุนี้เมื่อทำทานกับพระภิกษุ ภิกษุณีย่อมได้อานิสงส์สูง และการที่ผู้หญิงเกี่ยวกับศาสนาเช่นมาบวชเป็นชี ก็ถูกมองว่าเป็นการใช้ผ้าขาวปกป้องคุ้มครองตัวเองออกจากการคุกคามทางกามารมณ์เป็นผู้พ้นจากเรื่องกาม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2545)

การสร้างโอกาสทางสังคมให้กับสตรีที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นอิสระจากปมด้อยทั้งมวล เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้เปิดโอกาสให้กับกลุ่มคนที่อาจถูกมองจากสังคมอุดมคติที่ยึดถือวรรณะสูงกว่าหรือกลุ่มเพศชายว่ามีสิทธิมากกว่า แต่ในเมื่อพระพุทธศาสนาแพร่ไปในชุมชนอื่นที่มีการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนอย่างพ่อค้าหรือช่วงฝีมือที่ช่วยอุปถัมภ์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุ จึงเป็นการช่วยทำให้พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น (ธิดา สาระยา, 2555) อีกทั้งยังเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงความเป็นชาติที่เปิดโอกาสให้กับสตรีมากขึ้น เราจะพบได้จากการกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ได้ในการกอบกู้ชาตินั้นไม่ได้แบ่งแยกเพศหรือวิถีใด เพราะความเป็นชาติ (Nationalism) เป็นการเสนอให้เห็นผ่านรูปแบบที่เป็นความรู้สึกที่แสดงออกผ่านความสำนึกตัว (Self-consciousness) ว่าชาตินั้นเป็นเป้าหมายของการสร้างอัตลักษณ์ ทั้งชื่อและเครื่องหมายล้วนแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของความเป็นชาติ เช่น ที่ปรากฏในสีธงชาติไทยนั้นหมายถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นต้น และเรื่องเล่าความเป็นชาติ โดยมุ่งไปที่รูปแบบของวัฒนธรรมทั่วไป (Common Culture) ด้วยเหตุผลสำคัญคือ (1) เป็นลักษณะการเลื่อนไหลของกลุ่มชาติพันธุ์ที่จะต้องสามารถนำเสนอวัฒนธรรมการต่อสู้จนเป็นผู้นำ และ (2) วัฒนธรรมจะช่วยทำให้เกิดการถกเถียงเรื่องการปกครองตนเอง โดยอ้างถึงการสร้างกฎที่ว่าถ้าไม่มีการปกครองตัวเองก็จะต้องถูกคนนอกมาปกครอง จึงทำให้เกิดความเป็นชาติขึ้น แม้กลุ่มต่างๆ ในชาติบางครั้งจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็ไม่ใช่ปัญหาหลักในชีวิตประจำวัน เพราะรูปแบบของความเป็นชาติสำคัญกว่า

กลุ่มบุคคล และสุดท้ายคือความทรงจำทางประวัติศาสตร์ (Historical Memories) ถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการสร้างชาติ เนื่องจากเป็นการสร้างความเป็นอันเดียวกันระหว่างกลุ่มแต่ละกลุ่มที่เป็นศัตรูกัน แต่ในอีกทางหนึ่งเป็นความทรงจำที่เจ็บปวดในการหลอมรวมทุกอย่างนำไปสู่ผู้นำและเหตุการณ์ที่สร้างผู้นำทั้งในด้านศิลปะ วิทยาศาสตร์และศาสนา กลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอออก (Susan, 2008) ฉะนั้น ความเป็นชาติจึงไม่ได้ระบุด้วยเพศแต่ถูกระบุด้วยความหมายที่ทุกคนจะมีประวัติศาสตร์ร่วมกันในชาตินั้นด้วย ดังปรากฏในวีรสตรีพระนางเจ้าศรีสุริโยทัยที่ถูกยกให้เป็นวีรสตรีนักรบที่แท้จริงจึงมีผู้ปรารถนาพระราชบุตรีตามแบบอย่างพระองค์กันเป็นจำนวนมาก (วิบูล วิจิตรวาทการ, 2543)

อีกส่วนหนึ่งประวัติศาสตร์ของมนุษย์ยังเกี่ยวข้องกับสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เช่น หมา, กบ, งู โดยปรากฏว่าหมาเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาผีแบบบรรพกาลที่เชื่อว่าหมาเอาพันธุ์ข้าวมาจากฟ้าลงมาดินให้คนรู้จักปลูกกิน จึงพบการวาดรูปหมาไว้คุ้มครองหมู่บ้าน แล้วฆ่าหมาฝังร่วมกับคนตาย ส่วนกบนั้นได้รับยกย่องเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ผู้บันดาลน้ำฝนให้คนทำไร่ทำนาทำมาหากินจนพบว่ามีการยกย่องเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของน้ำและฝนไม่น้อยกว่า 3,000 ปี อีกทั้งงูที่ได้รับว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์จนได้รับการยกย่องว่าเป็นนาคหรือพญานาคผู้บันดาลให้เกิดความมั่งคั่งและมั่นคง ขณะเดียวกันก็บันดาลให้เกิดภัยพิบัติขึ้นบ้านเมืองล่มจ่มได้เช่นกัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559) ยิ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีพื้นที่ส่วนหนึ่งติดกับแม่น้ำ โดยแม่น้ำ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต้นกำเนิดอารยธรรมโดยปรากฏในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัดจะพบผ่านการสร้างเจดีย์วัดธรรมิกราชคือรูปแบบและคติการสร้างเจดีย์ที่มีสิงห์ล้อม คติการสร้างเจดีย์ที่มีสัตว์ รองรับฐานปรากฏแล้วตั้งแต่อินเดีย ในสายวิวัฒนาการของเจดีย์ทรงระฆัง ส่วนใหญ่นิยมทำช้างล้อมซึ่งมีอิทธิพลมาจากทางลังกา พบในศิลปะพุกาม สุโขทัย และล้านนา การทำสิงห์ล้อมพบในสมัยอยุธยาตอนต้นเท่านั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำสิงห์มาล้อมพบในสมัยอยุธยาตอนต้นเท่านั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำสิงห์มาล้อมรอบเจดีย์ทรงระฆังไม่เคยปรากฏ มาก่อน พิจารณาลักษณะของสิงห์เป็นสิงห์แบบเขมร จึงตั้งสมมุติฐานว่า อยุธยาน่าจะได้คติการประดับฐานเจดีย์มาจากสุโขทัยโดยในยุคแรกยัง เป็นช้างล้อมต่อมาจึงมีการปรับเปลี่ยนเป็นสิงห์เข้ามาปะปน สิ่งที่ควรจะตรวจสอบต่อไปคือศิลปะอยุธยาได้รับอิทธิพลสิงห์มาจากเขมรเมื่อใด การรับอิทธิพลศิลปะเขมรของอยุธยาสืบต่อมาจากเมืองลพบุรีตั้งแต่ก่อนการสถาปนาราชธานี

แต่ประเด็นของสิงห์และการประดับฐานนั้นในสมัยแรกสร้างเจดีย์ทรงปรางค์ยังไม่ปรากฏหลักฐานจากการตรวจสอบลวดลายของสิงห์ที่วัดธรรมิกราชซึ่งมีการบูรณะหลายสมัยจากวิวัฒนาการของลวดลายปูนปั้นตัวที่เก่าสุดกำหนดอายุได้ว่าอยู่ในสมัย อยุธยาตอนต้น สอดคล้องกับลายของสิงห์ที่วัดแม่นางปลื้มที่อยู่ในสมัยเดียวกัน และเปรียบเทียบได้กับลายเครื่องทองที่พบในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะกำหนดอายุอยู่ในรัชกาลของเจ้าสามพระยา ในพระราชพงศาวดารกล่าวว่าในสมัยของสมเด็จเจ้าสามพระยาได้ยกทัพไปตีอาณาจักรเขมร มีการนำสิงห์และทวารบาลจากเมืองพระนคร มายังกรุงศรีอยุธยา (เมื่อคราวที่พม่าตีกรุงศรีอยุธยาได้นำโบราณวัตถุ ดังกล่าวไป ปัจจุบันสิงห์และทวารบาลดังกล่าวอยู่ที่วัดพระมหามัยมุนี เมืองมัณฑเลย์ ประเทศพม่า) มีการศึกษาเปรียบเทียบลักษณะและลวดลายของสิงห์ล้อมในสมัยอยุธยาตอนต้นโดยเฉพาะที่วัดธรรมิกราชและวัด แม่นางปลื้มแล้ว พบว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะเขมรอย่างแท้จริง แต่สิ่งสำคัญคือลวดลายที่ประดับแผงอกสิงห์เป็นลายที่อยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้นดังกล่าวมาแล้วจากคติและรูปแบบการประดับสิงห์ล้อมในเจดีย์ทรงระฆังจึงทำให้ได้ข้อ

สันนิษฐานในการกำหนดอายุว่าน่าจะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น และน่าจะเป็นช่วงที่ได้รับคติการสร้างเจดีย์ทรงระฆังในกลุ่มฐานแปดเหลี่ยม (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2560)

บทความวิจัยนี้จึงเน้นแนวคิดเรื่องการแสวงหาความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาด้วยการสะท้อนให้เห็นวิถีวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อนั้นให้กลายเป็นอัตลักษณ์ที่ส่งต่อความหมายของสิ่งที่มีคุณค่าทั้งในแง่ของศาสนาและสังคมที่ผสมผสานเข้าด้วยกันในแง่ของการส่งเสริมการเข้าใจและปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาทัศนคติเชิงความเท่าเทียมและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้นอันนำไปสู่การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและสิ่งแวดล้อมตามกรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 ที่ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นโดยให้คนในสังคมได้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และรักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน โดยยกปัญหาพื้นฐานจังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่ามีนโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มุ่งเน้นให้ชุมชนเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมความเชื่อบนฐานของสัตว์และสตรี อันสอดคล้องกับการสร้างความเท่าเทียมบนฐานคิดทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพของประเทศชาติ พร้อมยังมีการส่งเสริมโครงการพัฒนาส่งเสริมความเท่าเทียมและคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดเป็นอัตลักษณ์และสร้างวัฒนธรรมแห่งการอยู่ร่วมกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา
2. เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา
3. เพื่อนำเสนอการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์: การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการจัย ว.15/2568 วันที่รับรอง 27 กุมภาพันธ์ 2568 มีกระบวนหลักการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น และเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) เป็นการศึกษาความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในศาสนา โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

(In-depth Interview) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) กระบวนการกลุ่ม (group process)

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร/พื้นที่วิจัย

1. ประชากรในการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย
   - กลุ่มชุมชนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี จำนวน 10 ท่าน
   - กลุ่มนักวิชาการทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 10 ท่าน
   - กลุ่มสมาชิกองค์กรหรือหน่วยงานในพื้นที่และที่เกี่ยวข้อง จำนวน 10 ท่าน

2. พื้นที่การวิจัย ได้แก่ 1) ชุมชนปางช้าง อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา และ 2) ชุมชนวัดพนัญเชิงวรวิหาร ต.คลองสวนพลู อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์ ตัวแทนพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในศาสนา ใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และกิจกรรมกลุ่ม (Group Process) เพื่อค้นหาตัวชี้วัดความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในศาสนาในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีลักษณะแบบสัมภาษณ์ 3 แบบ คือ 1) แบบสัมภาษณ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่มนักสื่อสารหรือส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา 3) แบบสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

1. เก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น

2. เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการกลุ่ม เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผล เมื่อผู้วิจัยได้จัดเก็บรวบรวมและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในแต่ละประเด็นอย่างครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็จะนำข้อมูลมาจัดระบบเป็นหมวดหมู่ เรียงลำดับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเริ่มต้นจากการศึกษาแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา จากเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำราในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี พระพุทธศาสนา ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม และนำข้อมูลที่ได้มาหารูปแบบการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา จากข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ต่อจากนั้นจึงดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยได้จัดระบบหมวดหมู่ของการวิเคราะห์เรียงตามลำดับ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนาต่อไป

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อ 1 ความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า ความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีส่วนใหญ่จะพบเกี่ยวข้องกับวัดและสถานที่ทางพระพุทธศาสนา จึงกลายเป็นที่มาของสถานที่เหล่านี้ในทางพระพุทธศาสนาว่ามีส่วนเกี่ยวโยงกับคติความเชื่อพื้นบ้านที่นำเสนอความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ที่สัมพันธ์กับความเป็นอยู่เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์เกี่ยวกับการเพาะปลูกและการเป็นอยู่ในแบบธรรมชาติ จะพบได้จากการตีความสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์นั้นจะมีลักษณะ เช่น กบ, ช้าง มีความหมายเชื่อมโยงกับความอุดมสมบูรณ์ น้ำ ฝน อีกทั้งยังปรากฏความเชื่อของศาสนาพราหมณ์–ฮินดูที่กล่าวถึงคววามศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์ผ่านการชื่อมโยงกับตำนานเทพและพาหนะของเทพ เช่น นาค, ช้างเอกทันต์ โดยผสมความเชื่อดั้งเดิมของสุวรรณภูมิเข้ากับคติจากชมพูทวีป อันแสดงให้เห็นว่าสัตว์นั้นมีคุณลักษณะพิเศษที่ส่งเสริมให้เกิดคุณธรรมความดีได้ตามที่พระพุทธศาสนาได้เสนอผ่านชาดกที่พระโพธิสัตว์จะเป็นสัตว์ที่ต้องบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุจุดหมาย ขณะที่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสตรีที่ปรากฏในวัดนั้นมาจากการโยงกันระหว่างความเชื่อพื้นบ้านและความเชื่อพื้นบ้นเกี่ยวกับสตรีที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ในแง่ของการเป็นผู้นำในทางด้านจิตใจ เหมาะกับวิถีเกษตรกรรมที่ต้องการความเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ต่างๆ ทั้งนี้ยังปรากฏว่าสตรีนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของการติดต่อสื่อสารกับธรรมชาติได้ ในคติความเชื่อแบบพราหมณ์–ฮินดู ความศักดิ์สิทธิ์ของสตรีนั้นเดิมมีบทบาทสูงในสังคมที่แม่เป็นใหญ่ แต่หลังรับศาสนาจากอินเดียสถานะความศักดิ์สิทธิ์ของสตรีก็ลดลง หากมองในแง่ของพระพุทธศาสนาจะพบว่าความศักดิ์สิทธิ์ที่ลดลงนั้นถูกมองในแง่ของการเป็นสตรีที่ถูกผู้อื่นเลี้ยงในแง่ของการเป็นภริยาที่ต้องมีคนอื่นดูแล แต่ยังคงมีคุณธรรมและถูกมองว่าเป็นผู้สนับสนุนบุรุษให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ เช่น นางมณีเมขลาในมหาชนกชาดก (จิตต์ วงษ์เทศ, 2568)

วัตถุประสงค์ข้อ 2 การพัฒนาการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาการเรียนรู้นั้นมาจากสร้างความรู้สู่คนรุ่นหลังใน 2 รูปแบบ คือ 1) การพัฒนาเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ระดับชุมชน ด้วยกระบวนการการพัฒนา 2 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ คือ (ก) สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการพัฒนาการเรียนรู้ผ่านการสร้างสรรค์วัตถุมงคลหรือศิลปวัตถุที่ประกอบขึ้นภายในวัดให้มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับคติพื้นบ้านและพระพุทธศาสนา รวมถึงมีการสร้างพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อนั้น อีกทั้งยังมีการใช้วัฒนธรรมประชานิยมเข้ามามีส่วนประกอบในการพัฒนาไปสู่การเป็นสื่อผ่านการเป็นของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์ที่มีรูปทรงร่วมสมัย โดยมีทั้งที่ผ่านการเข้าพิธีกรรมและไม่ต้องมีพิธีกรรม แต่ต้องสื่อให้เห็นคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าความเพียรหรือความอุดมสมบูรณ์ (กรมศิลปากร, 2565) (ข) สตรีศักดิ์สิทธิ์ เป็นการพัฒนาเรียนรู้ผ่านเรื่องเล่าและคติชนที่นำเสนอผ่านสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนให้เห็นความเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเชิงสัญลักษณ์ อีกทั้งยังมีคุณค่าจนถูกนำเสนอเป็นมรดกทางวัฒนธรรม และถูกนำเสนอผ่านการละเล่นหรือสื่อละครที่เข้าถึงได้ง่ายขึ้น 2) การพัฒนาการ

เรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ระดับสถาบัน เป็นการพัฒนาภายใต้องค์กรที่นำเสนอ 2 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ คือ (ก) สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการพัฒนาถึงสัตว์ที่มีความเชื่อมโยงกับสถาบันชาติและประวัติศาสตร์ของพระมหากษัตริย์อย่างช้างที่แต่เดิมเป็นสมบัติชั้นสูงและสามัญชนไม่อาจเข้าถึงได้ให้กลายเป็นสิ่งที่สามัญชนสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นผ่านการท่องเที่ยวและการสื่อถึงผ่านวัดรวมถึงเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในทางประวัติศาสตร์ เพื่อสืบสานความเชื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยเน้นการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ ชาติ ศาสนา และสถาบันกษัตริย์ รวมถึงการสร้างองค์ความรู้และกิจกรรมส่งเสริมความเข้าใจในชุมชน (ข) สตรีศักดิ์สิทธิ์ เป็นการพัฒนาพื้นที่ของสตรีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์อย่างพระนางปลื้มที่แสดงถึงการเป็นผู้สนับสนุนสมเด็จพระนเรศวรจนเกิดเป็นวัดและเจดีย์ที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ รวมถึงพิธีกรรมที่ส่งเสริมความเชื่อดังกล่าวของชุมชน

วัตถุประสงค์ข้อ 3 การนำเสนอการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า 1) การเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ตามวัฒนธรรม จากการเรียนรู้สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการเสนอการเรียนรู้ผ่านกลไกทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์ และคนกับคน (ก) คนกับสัตว์ ช้างมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะสัตว์คู่กษัตริย์และเครื่องมือทางการสงคราม ในสมัยอยุธยา ช้างถูกฝึกเพื่อรบ ขนส่งเสบียง และเป็นสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจ โดยเฉพาะ “ช้างเผือก” ซึ่งถือเป็นสิ่งมหัศจรรย์และมีสถานะใกล้เคียงเทพเจ้า มีการบันทึกเรื่องราวพิธีกรรม การดูแลอย่างหรูหรา และตำนานเกี่ยวกับลักษณะพิเศษของช้างเผือกซึ่งผูกโยงกับคำทำนายทางการเมือง การยกย่องสัตว์เช่นนี้เป็นการนำคุณธรรมและคุณค่าทางประวัติศาสตร์มาสร้างเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อสร้างความเคารพศรัทธาในสังคม และการนำสัตว์โดยเฉพาะช้างมาเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงอัตลักษณ์ เป็นการเปลี่ยนสถานะจากสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของชนชั้นสูงให้เข้าถึงได้ในวงกว้าง เช่น การพัฒนาปางช้างอยุธยาหลังวิกฤติช้างตกงาน สู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงโลก ผ่านกิจกรรมขี่ช้าง ถ่ายภาพกับช้าง และเข้าร่วมงานประเพณีที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ มีการต่อยอดสู่สื่อภาพยนตร์และอนิเมชัน เช่น ก้านกล้วย และภาพยนตร์ประวัติศาสตร์ การพัฒนานี้ยืนอยู่บนฐานของการอนุรักษ์ความรู้ การสื่อสารที่ถูกต้อง และการออกแบบกิจกรรมที่สะท้อนคุณค่าทางจิตใจของนักท่องเที่ยว รวมถึงการสร้างผลิตภัณฑ์ปลาตะเพียนที่สร้างความหมายของคติความเชื่อเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สื่อสารกลายเป็นของที่ระลึกและใช้ในการบูชาวัดและพระพุทธรูป 2) การเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ตามประวัติศาสตร์ จากการเรียนรู้สตรีศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการเข้าใจผ่านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่นำเสนอบทบาทของสตรีในประวัติศาสตร์อยุธยาเด่นชัดทั้งในฐานะวีรสตรี เช่น สมเด็จพระศรีสุริโยทัยที่ทรงช้างออกรบและศาลพระนางสร้อยดอกหมากที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ไทย–จีนและประวัติศาสตร์อยุธยา และวัดแม่นางปลื้ม สะท้อนการรำลึกสตรีท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวพันกับพระมหากษัตริย์ และนำไปสู่การสร้างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีชีวิต (Living Cultural Tourism) เน้นการออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวและเรื่องเล่าเกี่ยวกับสตรีผู้มีบทบาททางประวัติศาสตร์ การแต่งกาย อาหารการกิน และบุคลิกลักษณะตามคติโบราณ (ยศ สันตสมบัติ, 2544) มีกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้เชิงลึก เช่น การจัดอบรมสัมมนาเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ การเผยแพร่อย่างมีความรับผิดชอบ และการวิเคราะห์ความเชื่อด้วยเหตุผล เพื่อลดการบิดเบือนหรือความงมงายที่มีมาแต่เดิมได้เช่นกัน

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์: การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” มีการอภิปรายผล ดังนี้

1. ความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีส่วนใหญ่จะพบเกี่ยวข้องกับวัดและสถานที่ทางพระพุทธศาสนา จึงกลายเป็นที่มาของสถานที่เหล่านี้ในทางพระพุทธศาสนาว่ามีส่วนเกี่ยวโยงกับคติความเชื่อพื้นบ้าน ที่นำเสนอความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ที่สัมพันธ์กับความเป็นอยู่ เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์เกี่ยวกับการเพาะปลูกและการเป็นอยู่ในแบบธรรมชาติ สอดคล้องกับ Clifford Greertz ที่กล่าวถึงกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ในระบบวัฒนธรรมของศาสนาก็มีหน้าที่เพื่อสร้างสรรค์ ตอกย้ำ และปกป้องความรู้สึกนี้ให้มั่นคงแข็งแรงจากการถูกบั่นทอนโดยประสบการณ์ทางโลก ซึ่งทั้งหมดนี้นำมาสู่เรื่องของพิธีกรรม (ritual) เพราะในพิธีกรรมหรือพฤติกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ (Secrated Behavior) จะช่วยทำให้แนวคิดทางศาสนานั้นเป็นจริง และทำให้คำสอนนั้นได้ถูกสร้างขึ้นมาในรูปแบบของพิธีการบางอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการสวดท่องตำนาน การปรึกษาเทพพยากรณ์หรือแม้แต่การตกแต่งหลุมศพก็ตาม สภาวะทางอารมณ์และแรงจูงใจที่สัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์สร้างขึ้นในตัวมนุษย์จะมาบรรจบและเสริมพลังซึ่งกันและกันกับมโนทัศน์ว่าด้วยระเบียบของโลกที่สัญลักษณ์เหล่านั้นนำเสนอทำให้โลกที่เราอยู่กับโลกในจินตนาการรวมเข้าด้วยกัน จนเกิดความรู้สึกต่อความเป็นจริง นี่คือการกระทำเชิงสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรมอันถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้หลักการทางศาสนามีอำนาจโน้มน้าวใจได้อย่างแท้จริง (Clifford, 1973) สอดคล้องกับโชติมา จตุรวงค์ และคณะที่เสนอว่าวัดเก่าต่างๆ ในสมัยนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของหน่วยงานรัฐที่เข้ามาดูแลจากเดิมเป็นหน้าที่ของกรมธรรมการและเจ้ากรมวัดที่เป็นผู้สั่งการบูรณะเบื้องต้น โดยมีเชื้อพระวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ดูแบ ซึ่งภายหลังการก่อตั้งรัฐบาล และกระทรวงทบวงกรมแบบใหม่ งานก่อสร้างของวัดหลวงขนาดใหญ่ เช่น วัดโพธิ์ ให้อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงโยธาธิการซึ่งมีหน้าที่ในการสร้างถนนและสาธารณูปโภคแทนกระทรวงธรรมการ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัดในฐานะของความสำคัญของเมือง แทนความศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักร แนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ยังสอดคล้องกับการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อเก็บและจัดแสดงโบราณวัตถุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรวบรวมไว้เรียกว่า “ประพาสพิพิธภัณฑ์” วัดหลวงสำคัญหลายแห่งก็ได้รับอิทธิพลของการเป็นพิพิธภัณฑ์ในการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วย เช่น วัดโพธิ์ วัดเบญจมบพิตร เป็นต้น (โชติมา จตุรวงค์ และคณะ, 2563)

2. การพัฒนาการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา มองกระบวนพัฒนาและผลิตในแง่ชุมชนที่เน้นการบริบทของชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีมีความเกี่ยวโยงแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมและศาสนาท้องถิ่น ซึ่งมีลักษณะเป็นการผสานระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเชื่อพื้นบ้าน และประเพณีดั้งเดิม ความศักดิ์สิทธิ์ในบริบทนี้มิได้หมายถึงความเหนือธรรมชาติในเชิงเทวนิยม หากแต่หมายถึง "พื้นที่ของความหมาย" ที่ชาวบ้านใช้กำกับจริยธรรม อารมณ์ และความสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติ สัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏอยู่ในหลากหลายบริบท โดยเฉพาะในชาดก ซึ่งเป็นเรื่องเล่าก่อนพุทธกาล แสดงให้เห็นถึงสัตว์ในฐานะอัตภาพหนึ่งของพระโพธิสัตว์ อาทิ ชาดกเรื่องพระเตมีย์ พญากะระบือ และพญาคชสาร ล้วนแสดงถึงความเมตตา ปัญญา และการสละตนเพื่อผู้อื่น ขณะเดียวกันในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา ยังมีความเชื่อเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เช่น พญานาค ปลา

ตะเพียน ซึ่งได้รับการบูชาในฐานะผู้รักษาแม่น้ำและทรัพยากรน้ำ อีกทั้งการพัฒนาความรู้ในแง่ของคติชนที่ถ่ายทอดความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์สู่การยอมรับในเชิงมรดกทางวัฒนธรรมนั้น มาจากการสืบสายให้เห็นเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงกันระหว่างสัตว์กับความเป็นชาติไทย สอดคล้องกับCharles Guignon ได้เสนอวิธีการเปลี่ยนแปลงความหมายกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์นั้นมาจากลักษณะ 2 ประการคือ 1) ลักษณะที่เป็นอัตวิสัย (subjective) ความคิดที่ว่าการเข้าใจมนุษย์เป็นการพิจารณาผ่านประวัติศาสตร์ที่เต็มไปด้วยข้อมูลเชิงปรากฏการณ์ที่ถูกนำมาประกอบไว้ด้วยกัน เป็นการนำเสนอให้เห็นการอธิบายจิตวิญญาณที่มีปรากฏในประวัติศาสตร์นั้น ไม่ใช่แค่เพียงนำเสนอประวัติศาสตร์ที่สืบเนื่องกันมา เป็นการปฏิเสธหลักความเชื่อของเราที่สร้างขึ้นในประวัติศาสตร์ผ่านข้อเสนอทางชีววิทยา 2) ลักษณะที่เป็นปรวิสัย (objective) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ต่างออกไปจากรูปแบบการศึกษาในอดีต แต่เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงยุคสมัย ซึ่งทำให้ประวัติศาสตร์ดังกล่าวนั้นไม่อาจเปลี่ยนไป โดยขึ้นอยู่กับจิตใจของแต่ละบุคคล แต่เป็นการเปิดเผยจากช่วงเวลาและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบริบทนั้น (Charles, 2006) สอดคล้องกับชัยภัทร ปทุมทา และคณะที่เสนอตำนานของสัตว์ที่ปรากฏในป่าหิมพานต์ หนึ่งในนั้นคือพญาครุฑและพญานาคที่มาพร้อมกับตำนานที่ว่าพญาครุฑและพญานาคที่มีความบาดหมางต่อกัน นั้นเป็นพี่น้องกัน มีพ่อเดียวกัน ส่วนแม่เป็นพี่น้องกัน ตำนานเล่าว่า ครั้งหนึ่งมีการกวนเกษียรสมุทรระหว่างเทพและอสูร แต่พญานาคได้ทำการโกงทำให้แม่ของพญาครุฑตกเป็นทาสของพญานาค วันหนึ่งพญาครุฑจึงไปเจรจาตกลงกับพญานาค โดยมีน้ำอมฤตเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน พญาครุฑตกลงจึงบินไปบนสวรรค์เพื่อนำน้ำอมฤตมา แต่เนื่องจากน้ำอมฤตเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่สามารถให้สัตว์เดรัจฉานอย่างนาคดื่มกินได้ จึงเกิดการต่อสู้กันบนสวรรค์ เดือนร้อนไปถึงพระวิษณุและพระนารายณ์ แต่เมื่อสู้กันเท่าไหร่ก็ไม่รู้ผลแพ้ชนะ จึงทำการยุติการต่อสู้กัน เมื่อพญาครุฑเล่าเรื่องให้พัง พระวิษณุเห็นถึงความกตัญญูของพญาครุฑ จึงยอมให้นำน้ำอมฤตไปให้พญานาค แต่มีข้อแม้ว่าทันทีที่พญาครุฑวางน้ำอมฤตไว้ให้พญานาคแล้ว พระนารายณ์จะนำกลับสวรรค์ทันที พญาครุฑตกลงและยอมเป็นพาหะให้พระนารายณ์ จึงเป็นที่มาของนารายณ์ทรงครุฑและประทานพรให้พญาครุฑเป็นอมตะ และมีพลังเหนือทุกสิ่ง การบูชาพญาครุฑจึงมีความเชื่อว่าดีเป็นการเสริมชีวิตให้เรื่องการงาน การเงิน ชื่อเสียง บารมี และความรักอำนาจและข้อดีของการบูชาพญาครุฑ เป็นมหาอำนาจยิ่งใหญ่ มีสิทธิอำนาจเด็ดขาด สามารถลบล้างอาถรรพ์และคุณไสย์ทั้งปวง (ชัยภัทร ปทุมทา และคณะ, 2563)

3. การนำเสนอการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นเรียนรู้สัตว์ศักดิ์สิทธิ์กลไกทางวัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์และการเรียนรู้สตรีศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นการเข้าใจผ่านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่นำเสนอบทบาทของสตรีในประวัติศาสตร์ สอดคล้องพุทธรักษ์ ปราบนอก กล่าวถึงการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นเข้าด้วยกันเป็นการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของวัดเพื่อการท่องเที่ยวประการหนึ่ง เช่น ความเชื่อพญานาคของชาวไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการผสมผสานระหว่างความนิยมในการบูชางูใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ดำรงชีวิตอยู่ติดแม่น้ำ เข้ากับคติทางพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู จนเกิดประเพณีประดิษฐ์ขึ้นมา นั่นคือ บั้งไฟพญานาค ซึ่งเชื่อว่า พญานาคได้ปล่อยบั้งไฟขึ้นมาจากน้ำเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าที่ได้เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในวันออกพรรษาตามคติทางพระพุทธศาสนา (พุทธรักษ์ ปราบนอก, 2562)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์: การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้องค์ความรู้ใหม่ผ่านการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนาดังนี้

ภาพที่ 1: พลวัตความเชื่อดั้งเดิมของความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี

คำอธิบายการสร้างคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนเจ้าพระยา ถูกพัฒนา อนุรักษ์ และต่อยอดผ่าน 5 ขั้นตอนประกอบด้วย

1. รากฐานความเชื่อ (Belief Foundation) มาจากคติพื้นบ้าน และศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา

2. กลไกการพัฒนา (Development Engine) เป็นการต่อยอดไปสู่การขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรม 2 ด้านประกอบด้วย 1) การพัฒนาระดับชุมชน ที่เน้นไปที่การสร้างสรรค์ผ่านวัตถุมงคลและศิลปวัตถุ และหัตกรรมพื้นบ้าน รวมถึงการต่อยอดเป็นการสร้างวัฒนธรรมประชานิยม (Popular Culture) ในแง่ของการเป็นของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์ที่มีรูปทรงร่วมสมัย 2) การพัฒนาระดับสถาบัน เป็นการยกระดับความเชื่อท้องถิ่นให้ได้รับการยอมรับกว้างขึ้น โดยเชื่อมโยงกับสถานบันและสร้างเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เน้นไปที่ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

3. การเรียนรู้ (Learning) เป็นการนำเสนอให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และเข้าใจ ผ่านมิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่นำเสนอผ่านองค์ความรู้ที่ผสมผสานระหว่างเรื่องเล่า คติความเชื่อและศาสนาเข้าด้วยกัน

4. การสร้างคุณค่า (Value Manifestation) เป็นการสะท้อนให้เกิดผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน รวมถึงอัตลักษณ์ทางศิลปะวัฒนธรรม จนนำไปสู่การสร้างชุมชนเข็มแข็งในที่สุด

สรุป

การเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา ได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มาจากรากฐานความเชื่อจาก 3 ศาสนาหลัก คือ ศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท การเรียนรู้ความศศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรี คือ ผ่านแนวคิดเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์คือ ความเชื่อเรื่องปลาตะเพียน ถูกพัฒนาสู่วัตถุมงคล และวัฒนธรรม สื่อถึงคุณธรรมและสตรีศักดิ์สิทธิ์ผ่านเรื่องเล่าของพระนางสร้อยดอกหมากและแม่นางปลื้มถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม และงานศิลปะ ผ่านแนวคิดเรื่องสัตว์ศักดิ์สิทธิ์คือการฟื้นฟูวัดที่เกี่ยวกับสัตว์ เช่น ช้าง เพื่อให้เป็นมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติ และสตรีศักดิ์สิทธิ์คือการยกระดับตำนาน การเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีได้อาศัยการเรียนรู้ผ่านมิติประวัติศาสตร์ สู่การท่องเที่ยวเชิงอัตลักษณ์ ดังนั้น ฝ่ายการศึกษา ควรเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับความเข้าใจด้านวัฒนธรรม ประเพณี พระพุทธศาสนาอันเป็นรากฐาน ฝ่ายมนุษย์และสังคมควรมีการเผยแพร่ข่าวสารเรื่องวัฒนธรรม ประเพณีในแต่ละภูมิภาคเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการการพัฒนาสินค้าและการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนวัฒนธรรมอื่น ในส่วนของพระสงฆ์ ควรแนะนำและให้แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทย มีองค์ความรู้ทั้งในแง่ของหลักธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง ส่วนหน่วยงานภาคเอกชนควรส่งเสริมและสนับสนุนนโยบายภาครัฐอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา ถือเป็นพื้นฐานในการมูลค่าให้กับส่วนอื่นๆ และทำให้เกิดประโยชน์ทั้งแง่เศรษฐกิจและการเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในระดับครอบครัวจนถึงประเทศชาติ จึงถือเป็นความจำเป็นที่ทั้งภาครัฐและชุมชนจะต้องเห็นความสำคัญ และช่วยกันรณรงค์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรตระหนักและหามาตรการในการรักษาด้วยการออกนโยบายเพื่อป้องกันและแก้ไข ซึ่งพอจะแนะนำได้ หน่วยงานภาครัฐ ฝ่ายวัฒนธรรม ควรวางรูปแบบการจัดการสานเสวนาระดับชุมชนและระดับชาติ อย่างเป็นระบบ เข้าไปตรวจสอบและเสนอแนะวิธีการที่จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรมให้มีราคาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนในพื้นที่ ไม่ให้เยาวชนออกมาอยู่ชุมชนเมือง ซึ่งจะยิ่งทำให้เกิดปัญหาผู้สูงอายุที่มีภูมิปัญญาแต่ขาดการสืบสานให้เกิดมูลค่าได้อย่างน่าเสียดาย อีกทั้งต้องประชาสัมพันธ์ให้สังคมร่วมรับรู้ถึงวัฒนธรรมเหล่านี้ว่าเป็นสมบัติของชาติต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์: การกลับกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้ศึกษาการเรียนรู้ความศักดิ์สิทธิ์ของสัตว์และสตรีในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระพุทธศาสนา ฉะนั้น จึงขอเสนอแนะหัวข้อให้ผู้ที่สนใจทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ทำต่อไปดังนี้

2.1 การขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 การพัฒนาเครือข่ายการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร.(2565). *นาค: จากตำนานความเชื่อสู่ความศรัทธาร่วมสมัย.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

จิตต์ วงษ์เทศ. (2568). *ความเชื่อพื้นบ้าน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

โชติมา จตุรวงค์ และคณะ. (2563). *การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์.* รายงานวิจัย. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

ชัยภัทร ปทุมทา และคณะ. (2563). *สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา: การสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร.* รายงานวิจัย. หน่วยวิทยบริการจังหวัดพิจิตร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธรักษ์ ปราบนอก. (2562). *การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของวัดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา.* รายงานวิจัย. ทุนนวัตกรรมการวิจัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ธิดา สาระยา. (2555). *ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2545). *ว่าด้วยเพศ: ความคิด ตัวตน และอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษา และกามารมณ์.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ยศ สันตสมบัติ. (2544). *การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: ความหลากหลายและการจัดการทรัพยากร.* เชียงใหม่: ลพบุรี.

วิบูล วิจิตรวาทการ. (2543). *สตรีสยามในอดีต.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊ค.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2560). *พุทธศาสนาและความเชื่อในสังคมไทย.* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2560). *เจดีย์ในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และพลังศรัทธา.* นนทบุรี: เมืองโบราณ.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2565). *ศาสนาผีใต้ชะเง้อมเขาพระสุเมรุ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นาตาแฮก.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). *วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นาตาแฮก.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2562). *ทวิทรรศน์: ผสานตะวันตก-ตะวันออก.* นนทบุรี: วัชรินทร์ พี.พี.

Charles, G. (2006). "History and Historicity". *A Companion to Phenomenology and Existentialism***.** Edited by Hubert L. Dreyfus, Mark A. Wrathall. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

Clifford, G. (1973). *The Interpretation of Cultures.* New York: Basic Books.

Donald, M. S. (2015). *Sacred Sites of Burma: Myth and Folklore in an Evolving Spiritual Realm***.** Bangkok: Bangkok Printing Co., Ltd..

Harvey, P. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations. Values and Issues.* Cambridge University Press.

Peter, H. (2000). *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values and Issues.* Cambridge University Press.

Pitchford, S. (2008). *Identity Tourism: Imaging and Imagining the Nation*. Bingley: Emerald Publishing Ltd.

Susan, P. (2008). *Identity Tourism: Imaging and Imagining the Nation.* Bingley: Emerald Publishing Ltd.

การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

Development of Volunteer Spirit Behavior of Dhamma Missionaries in Buddhist Propagation Abroad

[1]พระมหาไพฑูรย์ ปนฺตนนฺโท (วรรณบุตร) และ[2]พระมหาวิเชียร สุธีโร (สิงห์คิบุตร)

[1]Phramaha Paitoon Pantanando (Wannabud) and

[2]Phramaha Wichian Sudhiro (Singkiboot)

[1,2]วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Dhammaduta College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Pramahapaitoon@gmail.com

Received: August 19, 2025; **Revised:** December 19, 2025; **Accepted:** December 21, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อศึกษาการประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการหรือกิจกรรมพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ พื้นที่การวิจัยได้แก่ ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ และวัดพระธรรมกายนิวคาสเซิล สหราชอาณาจักร ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 50 รูป/คน และเครื่องมือเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการเพยแผ่พระพุทธศาสนาและการประชุมกลุ่มเฉพาะ ผลการศึกษา พบว่า 1) พฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประเทศถือได้ว่า ท่านเป็นผู้แทนของคณะสงฆ์ไทยออกไปปฏิบัติศาสนกิจทำหน้าที่อบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ชี้ให้เห็นว่า (1) การออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนทำงานด้วยการมีจิตอาสา (2) การออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศด้วยการมีจิตอาสาโดยไม่หวังผลตอบแทน (3) การมีจิตอาสาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศมีผลมาจากการได้ผ่านการฝึกอบรมและการพัฒนาจากโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ 2) การพัฒนากิจกรรมและการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ชี้ให้เห็นว่า (1) มียุทธวิธีการวางแผน (2) มีแผนการวางกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3) มีการสร้างโอกาสสำหรับการเผยแผ่ในอนาคต (4) มีกลยุทธ์ที่กำหนดวิสัยทัศน์อย่างกว้างขวางในการเผยแผ่ 3) ผลสัมฤทธิ์โครงการหรือกิจกรรมชี้ให้เห็นถึงการสมัครเข้ามาอบรมเป็นจำนวนมาก และเมื่อผ่านเกณฑ์ได้มีจิตอาสาออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดจิตอาสาในยุคปัจจุบันกับหลักธรรมพื้นฐาน เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา

และอุเบกขา จากผลลัพธ์ลักษณะการมีจิตอาสาการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีดัชนีชี้วัดความสำเร็จของโครงการอบรมหรือกิจกรรมทั้งเชิงบวกและเชิงลบของกิจกรรมที่พัฒนาขึ้นเป็นแนวทางการพัฒนาศักยภาพของพระธรรมทูตเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

คำสำคัญ: การพัฒนาพฤติกรรม; จิตอาสา; พระธรรมทูต; พระธรรมทูตสายต่างประเทศ; การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has the following objectives: 1) to study the volunteer spirit behavior of Dhamma missionaries in propagating Buddhism, 2) to develop activities for enhancing the volunteer spirit of Dhamma missionaries in Buddhist propagation, and 3) to evaluate the achievement outcomes of projects or activities related to the volunteer spirit behavior of Dhamma missionaries in propagating Buddhism abroad. The research areas include the Camp Son Religious Development Center in Khao Kho District, Phetchabun Province, and Wat Phra Dhammakaya Newcastle in the United Kingdom. The sample population consists of 50 monks/individuals, and the data collection instruments employed expert interviews related to Buddhist propagation and focus group meetings. The study results revealed that: 1) The volunteer spirit behavior of Dhamma missionaries in propagating Buddhism abroad demonstrates that they serve as representatives of the Thai Sangha who go forth to perform religious duties, teaching and instructing Buddhists according to the Dhamma principles and teachings of Buddhism. This indicates that: (1) going abroad to propagate Buddhism involves working with a volunteer spirit, (2) propagating Buddhism in foreign countries is done with a volunteer spirit without expecting compensation, and (3) the volunteer spirit of international Dhamma missionaries results from having undergone training and development through the International Dhamma Missionary Training Program. 2) The development of activities and enhancement of volunteer spirit among international Dhamma missionaries shows that: (1) there are strategic planning methodologies, (2) there are strategic plans for Buddhist propagation, (3) opportunities are created for future propagation, and (4) there are strategies that establish a broad vision for propagation. 3) The project or activity achievements demonstrate a large number of volunteers applying for training, and upon meeting the criteria, they develop the volunteer spirit to propagate Buddhism both domestically and internationally. This connects contemporary volunteer concepts with fundamental Dhamma principles such as loving-kindness (*metta*), compassion (*karuna*), empathetic joy (*mudita*), and equanimity (*upekkha*). Based on the outcomes regarding the characteristics of volunteer spirit in Buddhist propagation, there are success indicators for training programs or activities, both positive and negative aspects of the developed activities, which serve as guidelines for developing the potential of Dhamma missionaries to be applied in more effective Buddhist propagation abroad.

Keywords: Behavioral Development; Volunteer Spirit; Dhamma Missionary Bhikkhus; Overseas Dhamma Bhikkhus; Buddhist Propagation

บทนำ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องอาศัยพระธรรมทูตที่มีจิตอาสาเป็นจำนวนมากในปัจจุบันพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก แต่ยังพบปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนพระธรรมทูตที่มีจิตอาสาที่แท้จริง การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้การ

เผยแผ่พระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพมากขึ้นสามารถสร้างความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้แก่ชาวต่างประเทศได้ดีอย่างยั่งยืน การประกาศศาสนาหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณทรงดำริที่จะประกาศพระศาสนาทรงระลึกถึงพระปัญจวัคคีย์จึงเสด็จไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ได้ทรงแสดงปฐมเทศนาคือพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นครั้งแรกจึงทำให้ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นรูปแรก และได้ขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ พระองค์ทรงประทานอนุญาตให้การอุปสมบท ถือว่าท่านเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาต่อมาพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนัตตลักขณสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์หมดทุกรูป หลังจากนั้นไม่นานพระองค์ได้ทรงแสดงธรรมแก่ยสกุลบุตรพร้อมเพื่อนอีกจำนวน 54 คน จนได้บรรลุอรหัตผลในกาลต่อมาจึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในขณะนั้น 61 รูป รวมทั้งพระพุทธองค์ด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (บาลี); 4/32/40) การมีจิตอาสาคือการมีจิตใจที่มีความเต็มใจ มีความกระตือรือร้น และมีความพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ หรือทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยไม่คาดหวังสิ่งตอบแทนใด ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) การมีจิตอาสาเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของมนุษย์ที่มีจิตใจสูงส่งที่แสดงออกผ่านการกระทำเพื่อผู้อื่นและสังคมด้วยความสมัครใจ พฤติกรรมการมีจิตอาสา คือ การแสดงออกทางพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นหรือสังคมโดยรวม โดยไม่ได้คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2548) ในทางพุทธศาสนาการมีจิตอาสาสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง "เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา" หรือพรหมวิหาร 4 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539) ซึ่งเป็นจิตอันประเสริฐ คือ ความรักใคร่ปรานี (เมตตา) ความสงสารเห็นใจ (กรุณา) ความยินดีในความสุขของผู้อื่น (มุทิตา) และความวางเฉยอย่างมีสติรู้ (อุเบกขา) การปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้นำไปสู่การเสียสละเพื่อผู้อื่นโดยธรรมชาติลักษณะของพฤติกรรมจิตอาสามีลักษณะเด่น คือ ความสมัครใจ ไม่มีการบังคับหรือข่มขู่ให้ทำ ไม่แสวงหาผลตอบแทน ไม่คาดหวังรางวัลหรือการตอบแทนใด ๆ ไม่ใช่การกระทำเพียงครั้งเดียว แต่เป็นการกระทำที่สม่ำเสมอ คือการกระทำที่เหมาะสมกับสถานการณ์และความต้องการของผู้รับ (สมคิด พรมจุ้ย, 2554)

การส่งเสริมและพัฒนาพระธรรมทูตผู้มีจิตอาสาออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ โดยไม่หวังผลตอบแทนเพื่อเป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อลดอัตตาตนเองออกนอกจากการอุทิศตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยังรวมถึงการใช้และการรักษาสิ่งของที่เป็นของส่วนรวมอีกทางหนึ่งด้วยแนวคิดการพัฒนาจิตสาธารณะตามจิตพิสัยของบลูม (Bloom) เบนจามิน บลูม (Bloom) ที่กล่าวไว้ในกระบวนการพัฒนาและปลูกฝังจิตพิสัยคุณธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์(ทิศนา แขมมณี, 2551)การเผยแพร่เกิดจากการผสมผสานทฤษฎีหลักการและความรู้ความจริงจากหลายสาขาวิชาที่มีศาสตร์เกี่ยวกับการเผยแพร่ แต่ละศาสตร์จะมีส่วนประกอบเฉพาะในส่วนที่เป็นนวัตกรรมของศาสตร์นั้น ๆ Ryan และ Gross (1943) ดังนั้น พระสงฆ์ไทยผู้นำหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยออกไปประกาศให้ชาวโลกได้เรียนรู้และได้ประโยชน์ที่เกิดจากการศึกษเล่าเรียนการประพฤติปฏิบัติให้เกิดขึ้นกับตนเอง อันเกิดจากการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ จึงเกิดประโยชน์จากการได้พระธรรมทูตที่มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ เป็นผู้มีมั่นใจในคุณงามความดีมีความมั่นใจในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาช่วยเหลือเขาได้ มีความรู้ความสามารถเข้าใจปัญหาและความต้องการของถิ่นฐานที่พระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาใน

ต่างประเทศได้ดี คือรู้จักเท่าทันความจริงเช่นรู้ว่าเขามีปัญหาอะไร ขาดอะไร ต้องการอะไร เป็นต้น และมีความมุ่งมั่นแน่วแน่ในอุดมการณ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

เหตุผลแรงจูงใจที่มีความต้องการศึกษาเพราะการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตที่ผ่านคณะสงฆ์ไทยได้ดำเนินการส่งพระธรรมทูตไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศติดต่อกันมาเป็นเวลานานหัวใจสำคัญของงานพระธรรมทูต คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนานับตั้งแต่พระธรรมทูตไทยชุดแรกได้ไปปฏิบัติงานในประเทศสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา จึงเป็นงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ปรากฏเริ่มเป็นที่ยอมรับของชาวไทยในต่างประเทศและชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก ต่อมาจึงได้มีการจัดส่งเสริมพระธรรมทูตออกไปปฏิบัติศาสนกิจประจำในวัดต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น การสนับสนุนส่งเสริมพระธรรมทูตออกไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศส่วนใหญ่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรหรือโครงการอบรมพระธรรมทูตมาแล้วแทบทั้งสิ้นจึงทำให้ชาวไทยในต่างประเทศและชาวต่างชาติให้ความสนใจพระพุทธศาสนามากขึ้น ในอดีตกาลพระอรหันตสาวกทั้งหมดได้ผ่านการเรียนรู้วิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานถึงที่สุดแห่งวิปัสสนาญาณแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (บาลี); 4/12-47/12-41,วิ.ม. (ไทย); 4/12-47/18-48) เพื่อต้องการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การจะออกไปปฏิบัติศาสนกิจจำเป็นต้องเป็นผู้มีจิตอาสาเกี่ยวกับการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นเบื้องต้นจิตที่ได้รับการฝึกอบรมรักษาคุ้มครองดีแล้วย่อมนำสุขมาให้และสามารถพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งหลายได้ ทั้งท่าทีแห่งการมอง การรับรู้ การวางจิตใจ และความรู้สึกทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559) โดยเฉพาะโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศที่มีกิจกรรมการอบรมมาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้พระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศจนถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานคือ (1) เพื่อฝึกอบรมพระธรรมทูตให้มีความรู้ความสามารถ มีจริยาวัตรอันงดงามและความมั่นใจในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศยิ่งขึ้น (2) เพื่อเตรียมพระธรรมทูต ผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมส่งไปต่างประเทศ (3) เพื่อสนองงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทย (วิทยาลัยพระธรรมทูต, http://odc.mcu.ac.th) ตามที่กล่าวมาจะเห็นว่าพระธรรมทูตคือพระสาวกผู้ปฏิบัติตามคำสอนและบรรลุธรรมตามพระพุทธเจ้าการที่จะเป็นพระธรรมทูตจะต้องมีจิตอาสาที่ได้รับการพัฒนาแล้วจนเกิดศักยภาพด้วยความเข้าใจธรรมชาติจริตของคนเปรียบเสมือนบัว 4 ประเภทและจะต้องมีความพร้อมทางด้านปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธอย่างครบถ้วน สำหรับคณะสงฆ์ไทยมีพระที่ผ่านการอบรมเป็นพระธรรมทูต 2 ประเภท คือ พระธรรมทูตสายในประเทศและพระธรรมทูตสายต่างประเทศในที่นี้นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวกับการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
3. เพื่อศึกษาการประเมินกิจกรรมและพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ได้รับ ทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจาก คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.871/2568 วันที่รับรอง 24 ธันวาคม 2567 มีหลักการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการสืบค้นจากเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลจากหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือตำราวิชา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ มีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการประชุมกลุ่ม(Focus Group)

ขั้นตอนที่ 2 กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 50 รูป/คน/ พื้นที่วิจัย (1) กลุ่มตัวแทนพระวิปัสสนาจารย์ จำนวน 9 รูป (2) กลุ่มตัวแทนพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 8 รูป (3) กลุ่มตัวแทนผู้บริหาร คณาจารย์ จำนวน 3 รูป/คน คัดเลือกแบบไม่เจาะจง และแบบสโนบอล (Snowball) ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้ (2) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ ศูนย์พัฒนาศาสนาแคมป์สน อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์, องค์กรพระธรรมทูตไทยในสหราชอาณาจักรและไอร์แลนด์ วัดพระธรรมกายนิวคาสเซิล สหราชอาณาจักร

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัยนี้ ใช้การวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวแทนพระวิปัสสนาจารย์ กลุ่มตัวแทนพระธรรมทูตสายต่างประเทศ และกลุ่มตัวแทนผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ได้รับใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในมุมมองการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูต

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย คือ 1) เก็บข้อมูลเชิงเอกสารจากหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือตำราวิชา จากอินเตอร์เน็ต จากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น 2) เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการสนทนากลุ่มแล้วนำมาทำการวิเคราะห์การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูต เพื่อค้นหาตัวชีวัดในการเป็นผู้มีการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผล 1) การวิเคราะห์ ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร จากการสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ด้วยประเด็นย่อยตามกรอบของการมีจิตอาสาและวิเคราะห์บทสัมภาษณ์กับผู้แทนกลุ่มพระวิปัสสนาจารย์ จำนวน 9 รูป และกลุ่มผู้แทนพระธรรมทูตสายต่างประเทศ จำนวน 8 รูป และ

กลุ่มตัวแทนผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 3 รูป/คน ในข้อเสนอเรื่อง การพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ และผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม มาเปรียบเทียบใช้การวิเคราะห์เชิงประเด็น (Content Analysis) และสังเคราะห์ หาข้อสรุปที่เป็นกลไกการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศในมิติของคณะสงฆ์ไทย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า จิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สาระสำคัญเกิดจากพระธรรมทูตได้ตระหนักว่ารู้ตนเองจะทำหน้าที่สิ่งใด ๆ เพื่อให้เกิดแก่ประโยชน์ต่อส่วนร่วม หัวใจสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระธรรมทูตคือผู้ที่อุทิศตนเพื่อนำพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่สู่ผู้คนในดินแดนต่างๆ โดยมีจิตใจอาสาสมัครที่เต็มเปี่ยมด้วยเมตตาและความปรารถนาดี ปราศจากการหวังผลตอบแทนใดๆ สาระสำคัญของจิตอาสาพระธรรมทูตประกอบด้วยหลายมิติ ได้แก่ ความเสียสละ ที่ยอมละทิ้งความสุขส่วนตัว ความสะดวกสบาย และบางครั้งต้องเผชิญกับอันตรายเพื่อนำธรรมะไปสู่ผู้คนที่ยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา ความอดทน ในการเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางภาษาวัฒนธรรม หรือการต่อต้านจากบางกลุ่มคน เมตตากรุณา ที่มีต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์และได้รับความสุขจากการปฏิบัติธรรมพระธรรมทูตต้องมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมอย่างลึกซึ้งและถูกต้อง เพื่อสามารถถ่ายทอดหลักคำสอนได้อย่างเหมาะสมกับบริบทและวิถีชีวิตของผู้รับฟัง นอกจากนี้ยังต้องมีปัญญาในการปรับตัว สามารถอธิบายพระธรรมให้เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับยุกสมัย โดยไม่บิดเบือนหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา การเป็นพระธรรมทูตไม่จำเป็นต้องเป็นเพียงพระสงฆ์เท่านั้น แต่ชาวพุทธทุกคนที่มีความรู้ความเข้าใจสามารถเป็นพระธรรมทูตได้ในระดับและบทบาทของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต การแบ่งปันความรู้ทางธรรมแก่คนรอบข้าง หรือการสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา ในยุคปัจจุบันที่โลกเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงรวดเร็วและความท้าทายมากมาย จิตอาสาของพระธรรมทูตจึงมีความสำคัญยิ่งขึ้น เพราะพระพุทธศาสนาสามารถเป็นแนวทางในการสร้างสันติภาพ ความเข้าใจ และความสมดุลให้แก่สังคมโลกได้อย่างแท้จริง ด้วยหลักธรรมแห่งความไม่เบียดเบียน ความเมตตา และปัญญาที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศประกอบด้วย

1. การสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูต เพื่อส่งเสริมให้มีหน้าที่ด้วยการออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนด้วยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปขัดเกลาแก้ไข หรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกเข้าไป เพราะว่า ความต้องการพระธรรมทูตที่มีจิตอาสาจริง ๆ การเสริมสร้างให้เป็นผู้มีจิตอาสา ได้แก่ การเสริมสร้างวินัยในตนเอง ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาและให้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่สังคม คณะสงฆ์โดยส่วนรวมและให้ยึดหมั่นในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

2. การสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูต เพื่อส่งเสริมให้พระธรรมทูตสายต่างประเทศที่มีจิตอาสาอยู่ในตนเองอยู่แล้วให้มีความคิดเห็นว่า การที่คนเรามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมย่อมต้องการมีความสัมพันธ์ในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าคนในสังคมขาดการมีจิตอาสาเพื่อช่วยเหลือกันในยามตกทุกข์ได้ยากแล้วย่อมส่งผลกระทบต่อองค์กรและต่อตนเองด้วยเพราะขาดจากความเป็นผู้มักเสียสละเพื่อส่วนรวมอีกทางหนึ่งด้วย

3. ความต้องการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูตเพื่อส่งเสริมให้มีบทบาทหน้าที่ด้วยการออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนนั้น ๆ ด้วยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปขัดเกลาแก้ไขปัญหาหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกเข้าไป นับได้ว่าเป็นความรับผิดชอบของพระธรรมทูตที่มีต่อสังคมและคณะสงฆ์เป็นอย่างมากที่ท่านได้ฝึกฝนอบรมจากโครงการต่าง ๆ มาแล้วแทบทั้งสิ้น เพราะว่า ความต้องการเสริมสร้างให้พระธรรมทูตเป็นผู้มีจิตอาสาที่แท้จริง ๆ ด้วยการสร้างให้เป็นผู้รับผิดชอบอันเกิดความตระหนักการมีจิตอาสาที่ทำให้มีเจตคติที่ดีสามารถปฏิบัติได้หลายประการ ได้แก่ การเสริมสร้างวินัยในตนเอง ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ ส่งเสริมพุทธศาสนิกชนให้มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาและทำให้มั่นคงในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จุดเริ่มต้นของการสร้างจิตอาสาในพระธรรมทูตเริ่มต้นจากการปลูกฝังความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เน้นเรื่องเมตตา กรุณา และการเสียสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือการทำความเข้าใจพระพุทธประสงค์ในการเผยแผ่พระศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนาทรงพระดำรัสที่ว่า "จงไปเถิดภิกษุทั้งหลายเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก" การเริ่มต้นสร้างจิตอาสาจึงต้องเกิดจากการมีจิตศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ตระหนักถึงคุณค่าของพระธรรมคำสอน และเห็นความสำคัญของการนำพระธรรมไปปฏิบัติและถ่ายทอดต่อผู้อื่น พระธรรมทูตต้องมีความเข้าใจว่าการเผยแผ่พระธรรมไม่ใช่หน้าที่ที่ต้องทำตามคำสั่ง แต่เป็นการแสดงออกถึงความเมตตากรุณาและความปรารถนาดีที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์

นอกจากนี้ การสร้างจิตอาสายังเริ่มจากการเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่นเสียก่อนพร้อมทั้งการตระหนักว่าทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองและบรรลุธรรมได้เหมือนกันแต่ความเชื่อมั่นนี้จะเป็นพลังผลักดันให้พระธรรมทูตมีความมุ่งมั่นและอดทนในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแม้จะเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ ก็ตาม

สาระสำคัญเกิดจากการพัฒนาและการสร้างให้เป็นผู้มีจิตอาสาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

1. เมตตากรุณา เป็นรากฐานสำคัญของจิตอาสา พระธรรมทูตต้องมีจิตเมตตาต่อสรรพสัตว์ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์และได้รับความสุข ไม่คาดหวังผลตอบแทนใด ๆ การเผยแผ่พระธรรมต้องเกิดจากความปรารถนาดีที่บริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่เพื่อชื่อเสียงหรือผลประโยชน์ส่วนตน

2. การเสียสละ พระธรรมทูตต้องยินดีเสียสละเวลา กำลังกาย และความสะดวกสบายส่วนตัวเพื่อการเผยแผ่พระธรรม การเสียสละไม่ได้หมายถึงการทนทุกข์ทรมานโดยไม่จำเป็น แต่เป็นความเต็มใจที่จะให้ความสำคัญกับภารกิจมากกว่าความสุกสบายส่วนตัว

3. ความอดทน การเผยแผ่พระธรรมอาจประสบกับอุปสรรคและความท้าทายมากมาย ทั้งจากสภาพแวดล้อม ผู้คน และสถานการณ์ต่างๆ พระธรรมทูตต้องมีความอดทนอดกลั้น ไม่ท้อแท้ต่ออุปสรรค และมีความยืดหยุ่นในการปรับตัว

4. ความจริงใจ การทำงานด้วยจิตอาสาต้องมาจากความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจ ไม่แสร้งทำหรือทำเพื่อให้ผู้อื่นเห็น ความจริงใจนี้จะสร้างพลังและความน่าเชื่อถือในการเผยแผ่พระธรรม

5. ปัญญาและสติ พระธรรมทูตต้องใช้ปัญญาในการเผยแผ่พระธรรมให้เหมาะสมกับบุคคล สถานที่และกาลเทศะ รวมถึงต้องมีสติระลึกรู้ในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อไม่ให้เกิดความประมาทหรือทำผิดพลาดที่เกิดโทษ

การเสริมสร้างจิตอาสาจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องอาศัยการฝึกฝนและพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ โดยมีพระธรรมคำสอนเป็นแนวทางมีความมุ่งมั่นที่จะนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติอย่างแท้จริง สิ่งสำคัญพระธรรมทูตจะต้องใช้หลักความรู้ความสามารถกับการประพฤติปฏิบัติของพระธรรมทูตควบคู่กันไป เพราะในสมัยพุทธกาลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ใช่ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาแต่ผู้ที่มีวัยวุฒิมากเท่านั้น แต่ในความเป็นจริง คือ บุคคลทุกเพศ ทุกช่วงวัยอายุสามารถเข้าใจและปฏิบัติจนบรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ซึ่งกระบวนการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้เกิดการเสริมสร้างจิตที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น (1) มีความคิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างดีเพื่อนำออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามยุทธวิธีการวางแผน (2) ผู้มีความรู้ความสามารถในการกำหนดออกแบบแผนวางกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3) มีความคาดหวังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสร้างโอกาสสำหรับการเผยแผ่ในอนาคต (4) ผู้มีวิธีคิดเชิงการประพฤติปฏิบัติที่จริงจังสมเหตุสมผลกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและยังเป็นผู้มีหน้าที่กำหนดวิสัยทัศน์อย่างกว้างขวางในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ คุณลักษณะที่ได้รับการพัฒนาการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำให้พระธรรมทูตสายต่างประเทศได้มีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เกิดการพัฒนาคุณสมบัติพระธรรมทูตสายต่างประเทศที่ได้รับการพัฒนาตามแนวโอวาทปาฏิโมกข์จนทำให้พระธรรมทูตมีคุณสมบัติที่ปรากฏเฉพาะตน คือ มีความอดทน มีเป้าหมายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีความประพฤติปฏิบัติที่ดี มีความตั้งอยู่ในคุณงามความดีทำจิตใจให้บริสุทธิ์ยึดหลักการสร้าง

ความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ โดยไม่ตำหนิเบียดเบียนตนและผู้อื่นได้ทำตัวให้เป็นผู้ที่น่าเคารพยกย่อง

2. การพัฒนาคุณสมบัติพระธรรมทูตตามที่ท่านเคยเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติพื้นฐานอยู่ในตัวอยู่แล้วอันเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานที่ทุกรูปมีอยู่แล้วเมื่อจบจากการอบรมโครงการหรือกิจกรรมแล้วจึงทำให้พระธรรมทูตนำไปประพฤติปฏิบัติด้วยมีหลักกัลยาณมิตรในความเป็นผู้นำชุมชนให้คำแนะนำสั่งสอนการดำเนินชีวิตด้วยดีและมีหลักเมตตาธรรมมีน้ำใจดีต่อทุกคนทุกสังคมด้วย

3. การพัฒนาคุณสมบัติพระธรรมทูตเมื่อจบจากการอบรมโครงการหรือกิจกรรมแล้วจึงทำให้ท่านได้มีคุณสมบัติจำที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นแบบอย่างแก่พระธรรมทูต โดยให้รู้จักฟัง พูดให้ผู้อื่นฟังได้ ใฝ่ศึกษา มีความจำดี เป็นผู้รู้ชัดแจ้ง สามารถอธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการศึกษาพบว่า การประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการพฤติกรรมจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาและยกระดับพันธกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สากล โดยมุ่งเน้นการวัดและประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานของพระธรรมทูตในมิติต่างๆ ทั้งด้านการพัฒนาจิตสำนึกแห่งการเป็นผู้ให้และการเสียสละ การสร้างสรรค์กิจกรรมเผยแผ่พระธรรมที่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น และการสร้างความยั่งยืนของพุทธศาสนิกชนในต่างแดน การประเมินผลโดยพิจารณาจากตัวชี้วัดที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ จำนวนและความหลากหลายของกิจกรรมจิตอาสาที่พระธรรมทูตได้จัดขึ้น ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนและพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ ความต่อเนื่องและความยั่งยืนของโครงการ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่เกิดขึ้นในจิตสำนึกและพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม การประเมินผลนี้ยังคำนึงถึงความท้าทายและอุปสรรคต่างๆ ที่พระธรรมทูตพบในการปฏิบัติงาน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางภาษา วัฒนธรรม ข้อจำกัดด้านทรัพยากร หรือสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบสนับสนุนและการเตรียมความพร้อมที่ดีขึ้นสำหรับพระธรรมทูตรุ่นต่อไป และเสริมสร้างศักยภาพในการเป็นตัวแทนที่ดีของพระพุทธศาสนาไทยในเวทีโลก

กิจกรรมและพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศอันเป็นการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาการพัฒนาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้เข้มแข็งขึ้นมาสิ่งสำคัญที่ผู้บริหารโครงการได้ให้ความตระหนักรู้ดีว่าจะทำอย่างไรและการบริหารเพื่อการพัฒนาอันเป็นองค์ประกอบหลักประการหนึ่งของการบริหารการพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนการนำเอาระเบียบวิธีปฏิบัติของการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศมาเพื่อการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ดีมีสาระสำคัญด้วยการมีผู้มีจิตอาสาเข้ามาสมัครเข้ารับการอบรมหรือผู้ที่ผ่านเกณฑ์การเข้าอบรมแล้วจนทำให้ผู้ที่ผ่านการอบรมผู้นำเอาไปประพฤติปฏิบัติ จนก่อให้เกิดกิจกรรมพัฒนาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้เกิดผลดี

1. พระธรรมทูตสายต่างประเทศท่านมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ท่านมีศรัทธา มีวิชชา มีจิตอาสา และมีจรณะที่ดีงามเพื่อประโยชน์สุขของพุทธศาสนิกชนและเกิดประโยชน์ต่อคณะสงฆ์ไทย

2. พระธรรมทูตสายต่างประเทศท่านมีความรู้ ความสามารถใช้หลักการพัฒนา ได้แก่ การเรียนรู้และเข้าใจทั้งปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เพื่อเป็นการพัฒนาฝึกอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนหรือชาวพุทธที่อาศัยอยู่ในต่างแดน ได้เข้าใจวิธีการฝึกอบรมการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

3. พระธรรมทูตสายต่างประเทศท่านมีการประเมินผลการปฏิบัติงาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนผลการเรียนการสอนตามสภาพความเป็นจริงเพื่อสะท้อนให้เห็นการประเมินผลการปฏิบัติงานและการสร้างความร่วมมือการสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นในหมู่คณะสงฆ์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากส่งผลให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วชมพูทวีปและยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันยังมีการเผยแผ่มีวิธีการที่หลายหลายดังนี้

1. การเผยแผ่โดยพระสงฆ์ ยังคงเป็นสื่อหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการเทศน์สอน การแสดงธรรม การทำบุญ ตักบาตร การปฏิบัติธรรม เป็นต้น

2. การเผยแผ่โดยสถาบันการศึกษา สถาบันการศึกษาต่างๆ ได้มีการจัดการเรียนการ สอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแก่
ประชาชน

3. การเผยแผ่โดยสื่อต่างๆ สื่อต่างๆ เช่น หนังสือ นิตยสาร โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ได้มีการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประชาชนในวงกว้าง

นอกจากวิธีการเหล่านี้แล้วการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันนั้นยังคงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปและเข้าถึงผู้คนในวงกว้างมากขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. การมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศได้ตระหนักให้ความสำคัญว่าท่านเองจะทำหน้าที่สิ่งใด ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อตัวท่านเองและผู้ประโยชน์ต่อส่วนรวมการสร้างความเป็นผู้มีจิตอาสาของพระธรรมทูตเพื่อส่งเสริมให้เป็นผู้มีจิตอาสาด้วยการออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชนนั้น ๆ ด้วยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปขัดเกลาแก้ไขหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกเข้าไป นับได้ว่าเป็นความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง สังคม และคณะสงฆ์เป็นอย่างมากที่ท่านได้ฝึกฝนอบรมจากโครงการต่าง ๆ มาแล้วแทบทั้งสิ้น การเสริมสร้างให้เป็นผู้มีจิตอาสา เกิดขึ้นหลายประการ ได้แก่ การเสริมสร้างวินัยในตนเอง ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา การเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศสอดคล้องกับการศึกษางานกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ตามหลักปฏิสัมภิทา 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป ผลการวิจัยพบว่า (1) พระสงฆ์และองค์กรพุทธยังไม่มีการวิจัยประเมินผลการเผยแผ่ธรรมะ เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่อาศัยอยู่หรือพื้นฐานของผู้ฟังแต่ละกลุ่มเป้าหมายประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทางศีลธรรมเยาวชนไทยลูกครึ่งห่างเหินพระพุทธศาสนาผู้คนส่วนใหญ่ไม่ทราบวิธีการเผยแผ่กิจกรรมของพระสงฆ์ไทยการทำงานลักษณะเช่นนี้ถือว่าการเผยแผ่เชิงรุกและได้มีการตอบรับจากประชาชนในทวีปยุโรปเป็นอย่างดี (2) ผลการพัฒนากลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักปฏิสัมภิทา 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป มีกลไกของกลยุทธ์ 3 ประการ คือ วิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์ และกลยุทธ์ 4 ประการ คือ 1) กลยุทธ์ด้านอัตถปฏิสัมภิทา 2) กลยุทธ์ด้านธัมมปฏิสัมภิทา 3) กลยุทธ์ด้านนิรุตติปฏิสัมภิทา 4) กลยุทธ์ด้านปฏิภาณปฏิสัมภิทา

ส่วนกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักปฏิสัมภิทา 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป ประกอบด้วย 1) วิสัยทัศน์ คือ เผยแผ่พุทธธรรมด้วยปัญญาแตกฉานในอรรถเข้าใจในธรรมชำ่ชองในภาษา แก้ปัญหาด้วยความคิดทันการ 2) พันธกิจ คือ (1) เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงในทวีปยุโรป (2) พัฒนาพระธรรมทูตสายต่างประเทศให้เป็นผู้มีปัญญาแตกฉานในทักษะในอรรถเข้าใจในธรรม ชำ่ชองในภาษาแก้ปัญหาด้วยความคิดทันการ 3) วัตถุประสงค์ (1) พระธรรมทูตสายต่างประเทศมีความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (2) พระธรรมทูตสายต่างประเทศมีทักษะการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ 4) กลยุทธ์คือ กลยุทธ์ การสร้างปัญญาให้แตกฉาน, กลยุทธ์เชี่ยวชาญในหลักธรรม, กลยุทธ์ใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดง เหตุผล และกลยุทธ์สร้างปฏิภาณชำนาญไหวพริบ (พระมหาบุญทิน ปุญญธโช (เทาศิริ), 2562) และสอดคล้องกับการศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัย พบว่า 1) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้การอุปสมบทแก่พระภิกษุแล้วรับสั่งให้แยกย้ายออกไปประกาศพระพุทธศาสนา นับเป็นพระธรรมทูตชุดแรกในพระพุทธศาสนาล้วนเป็นพระอรหันต์ มีวิชาและจรณะ มีปัญญา มีพรหมวิหารธรรม เคร่งครัดในพระธรรมวินัย 2) พระธรรมทูตในประเทศสหรัฐอเมริกามีคุณลักษณะ มีวัตรปฏิบัติตามพระวินัย มีปัญญา มีวิชาความรู้ต่าง ๆ ดี มีความรู้ด้านกัมมัฏฐาน มีจิตอาสา มีความอดทนต่อความลำบาก มีความมุ่งมั่น รู้จักการทำงานเป็นทีม มีความสามัคคี และรู้จักการใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รู้ศาสตร์สมัยใหม่ รู้จักการใช้สื่อสารมวลชน มีฝีมือการช่างการสาธารณูปการ มีการวางแผนหรือการบริหารจัดการที่ดี (พระมหาสมาน ชาตวิริโย, 2563)

2. การพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การนำเอาระเบียบวิธีปฏิบัติของการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศเพื่อการพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ดีสาระสำคัญของผู้เข้าอบรมที่จะเอาไปประพฤติปฏิบัติ จะต้องทำการวางแผนออกเป็นกิจกรรมว่าแต่ละปีจะมีพระธรรรมทูตสายต่างประเทศที่ผ่านการอบรมแล้วออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาจำนวนเท่าไหร่ การนำเอาโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศแต่ละรุ่นเพื่อการพัฒนาเพื่อการนำเอาไปปฏิบัตินั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่ละรุ่นที่ผ่านมา พบว่า ผู้เข้าอบรมโครงการอบมพระธรรมทูตแต่ละรุ่นเริ่มด้วยความเป็นผู้มีคุณลักษณะมองกว้างไกลด้วยการนำเอากลยุทธ์การบริหารจัดการมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีคุณลักษณะมองการไกลประกอบด้วยพระธรรมทูตเป็นผู้มีความคิดความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างดีเพื่อนำไปเผยแผ่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการกำหนดออกแบบแผน

วางกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความคาดหวังการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสร้างโอกาสสำหรับการเผยแผ่ในอนาคต เป็นผู้มีวิธีคิดเชิงการประพฤติปฏิบัติที่จริงจังสมเหตุสมผลกับการเผยแผ่และเป็นผู้มีหน้าที่กำหนดวิสัยทัศน์อย่างกว้างขวางในการเผยแผ่สอดคล้องกับการศึกษาการส่งเสริมบทบาทจิตอาสาของคณะสงฆ์ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาประกอบด้วย 1) การปลูกฝังความตระหนักถึงจิตอาสาผ่านหลักธรรมพุทธศาสนา 2) การเตรียมความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ ความรู้ และทักษะการสื่อสาร 3) การสร้างความเชื่อมั่นและพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการมีจิตอาสา 4) การเข้าร่วมกิจกรรมจิตอาสาอย่างต่อเนื่องและการเผยแพร่ผลงานของพระสงฆ์ในกิจกรรมเหล่านี้

การส่งเสริมบทบาทจิตอาสาของคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (1) ทุ่มเทและอุทิศตน สร้างแรงจูงใจและจิตสำนึกจิตอาสา จัดกิจกรรมหลากหลาย ยกย่องพระสงฆ์จิตอาสา (2) เคารพความแตกต่างส่งเสริมการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำงานเป็นทีม หลีกเลี่ยงการแบ่งแยก (3) คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม สร้างความตระหนักถึงการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม พัฒนาทักษะและแนวทางปฏิบัติ ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน (4) การลงมือกระทำสร้างจิตสำนึกถึงความสำคัญของงานจิตอาสา พัฒนาทักษะและความรู้แก่คณะสงฆ์เพื่อการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิ

3. การประเมินกิจกรรมและพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ การประเมินพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ พบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้มีประเมินการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางด้านการเทศนาธรรม การสนทนาธรรม และการปาฐกถาธรรมให้เป็นไปตามยุคสมัยของบ้านเมืองและสังคมปัจจุบัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงเป็นหน้าที่หลักของพระธรรมทูตที่ได้รับการฝึกอบรมจากโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศมาแล้ว เมื่อผ่านการอบรมโครงการแล้วพระธรรมทูตจะต้องยึดถือหลักปฏิบัติตามแนวทางของต้นแบบพระธรรมทูตตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล หลักการที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงประทานให้ไว้ คือ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เป็นผลสำเร็จมาแล้ว คือการไม่ว่าร้ายใคร การไม่กระทบกระทั่งใคร พระธรรมทูตจะต้องเป็นกัลยาณมิตรกับทุกฝ่าย สำรวมรักษาพระธรรมวิจัยให้มากที่สุดและสุดท้ายที่สุดคือการทำความเพียรทางจิต ฝึกกรรมฐาน ฝึกความอดทนให้มาก

การประเมินการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศและพฤติกรรมการมีจิตอาสาของ พระธรรมทูตสายต่างประเทศในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีผู้ผ่านการฝึกอบรมในโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ตั้งแต่รุ่นที่ 1-30 รวมจำนวนทั้งสิ้น 2,481 รูป จะเห็นได้ว่าการสมัครเข้าอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศแต่ละรุ่นมีผู้สมัครเข้าอบรมเป็นจำนวนมาก แต่ก็มีเฉพาะผู้สอบผ่านการรับสมัครตามจำนวนที่ผู้ดำเนินงานโครงการกำหนดแต่ละปีว่าจะรับจำนวนเท่าไหร่ เมื่อจำนวนผู้ผ่านการสมัครได้สำเร็จตามกำหนดของโครงการแล้วมีหลายรูปที่มีจิตอาสาเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก พระธรรมทูตบางรูปก็มีพระธรรมทูตสายต่างประเทศทำหนังสือมาขอตัวท่านโดยตรงให้เดินทางไปปฏิบัติศาสนาเพื่อเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศหรือประเทศที่ท่านได้พำนักอยู่อันเป็นการสอดคล้องกับการบริหารจัดการเรื่องบริหารผู้สำเร็จโครงการให้เดินทางไปปฏิบัติศาสนาในต่างประเทศเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาพุทธวิธีการบริหารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาวัดพระธรรมกายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ผล

การศึกษา พบว่า ประการที่หนึ่ง การเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลมีทีมงานเชิงรุก โดยใช้ทรัพยากรที่มีพระภิกษุเดินทางไปตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาให้แก่ประชาชน เป้าหมายที่ปรากฏคือพุทธศาสนาได้ขยายไปทั่วชมพูทวีปในเวลาต่อมา ประการที่สอง แนวทางการบริหารงานของวัดพระธรรมกายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ทั้งในด้านหลักการ วิธีการ และเป้าหมายมีส่วนที่คล้ายคลึงกับสมัยพุทธกาลคือมีรูปแบบการบริหารงาน โดยใช้ทุนนั่นคือหลักธรรมมาปรับประยุกต์ใช้กับงานด้านการบริหารองค์กร และส่วนที่ต่างคือมีการใช้หลักการบริหารงานแบบสมัยใหม่เพิ่มเติม ประการที่สาม การประยุกต์หลักธรรมแบบดั้งเดิมมาใช้กับงานด้านการบริหารองค์กรเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ พุทธวิธีการบริหารงานแบบบูรณาการของวัดพระธรรมกายนี้ ส่งผลให้พุทธศาสนาเจริญก้าวหน้าได้ในดินแดนที่เชื่อมั่นในฐานความคิดแบบวิทยาศาสตร์ดังเช่นประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

ผู้วิจัยเสนอว่างานด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังนานาประเทศทั่วโลก ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญหากยังคงต้องการดำรงรักษาไว้ซึ่งแนวคิดหลักคำสอนของพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ภาพความเคลื่อนไหวในการสืบสานงานต้องไม่ขัดแย้งกับบริบทและหลักการของพุทธศาสนาเถรวาท ในประเทศไทยแม้ยังมีข้อขัดแย้งกันอยู่ระหว่างฝ่ายจารีตและวัดพระธรรมกาย ความขัดแย้งใดๆ ที่เกิดขึ้น ควรแยกขาดจากการขัดขวางเพื่อทำงานด้านการเผยแผ่ เพราะท้ายที่สุดผู้วิจัยเชื่อว่า จุดยืนของการมีความเห็นที่ร่วมกัน (Agreement) ของพุทธศาสนิกชนทุกคนคือ การดำรงรักษาไว้ซึ่งพุทธศาสนาในสังคมโลก (รุ่งนิภา เหลียง และ ขันทอง วิชาเดช, 2563)

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาพฤติกรรมการมีจิตอาสาของพระธรรมทูตในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เป็นการศึกษาที่มีความสำคัญต่อการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สากล โดยเน้นการพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครในการทำงานเพื่อศาสนาและสังคมของพระธรรมทูต ให้ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับการสร้างแรงบันดาลใจและการพัฒนาศักยภาพของพระธรรมทูตให้มีจิตสำนึกในการทำงานเพื่อส่วนรวม การนำองค์ความรู้นี้ไปประยุกต์ใช้จะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสร้างประโยชน์ทั้งต่อศาสนาและสังคมโลกอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นการขยายขอบเขตความรู้ที่มีอยู่เดิมและเติมเต็มช่องว่างในการศึกษาเรื่องจิตอาสาในบริบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

1. เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น การบูรณาการแนวคิดจิตอาสาสมัยใหม่กับหลักธรรมพุทธ การวิจัยนี้ได้สร้างแนวคิดใหม่ในการผสานเอาทฤษฎีจิตอาสาสมัยใหม่เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิด "จิตอาสา" ในยุคปัจจุบันกับหลักธรรมพื้นฐานเรื่อง "เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา" หรือพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่เคยมีการศึกษาอย่างเป็นระบบมาก่อน

2. เกิดองค์ความด้านการค้นพบรูปแบบจิตอาสาเฉพาะของพระธรรมทูต ผลการวิจัยได้เปิดเผยรูปแบบและลักษณะเฉพาะของการมีจิตอาสาของพระธรรมทูต ซึ่งแตกต่างจากจิตอาสาทั่วไปในด้านแรงจูงใจ วิธีการปฏิบัติและเป้าหมายสุดท้าย โดยมีการขับเคลื่อนด้วยศรัทธาและความต้องการเผยแผ่ธรรมเป็นหลัก

3. เกิดองค์ความรู้ด้านการพัฒนาเครื่องมือวัดจิตอาสาในบริบทพระพุทธศาสนา การวิจัยได้สร้างตัวชี้วัดและเครื่องมือประเมินจิตอาสาที่เหมาะสมกับบริบทของพระธรรมทูต ซึ่งคำนึงถึงทั้งมิติทางจิตใจ (เช่น ศรัทธา เมตตา ความเสียสละ) และมิติพฤติกรรม (เช่น การปฏิบัติงาน ความมุ่งมั่น ความต่อเนื่อง)

4. แนวทางการพัฒนาจิตอาสาแบบบูรณาการ การค้นพบวิธีการเสริมสร้างจิตอาสาที่ผสมผสานระหว่างการปฏิบัติธรรม การพัฒนาทักษะ และการสร้างเครือข่าย ซึ่งเป็นแนวทางใหม่ที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าการใช้วิธีการเดียว

5. ความแปลกใหม่ของการวิจัย การวิจัยนี้เป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่ศึกษาเรื่องจิตอาสาในบริบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศอย่างเป็นระบบ โดยใช้แนวทางสหวิทยาการที่ผสมผสานระหว่างจิตวิทยา พุทธศาสตร์ และการจัดการ

สรุป

จากการวิจัยนี้ไม่เพียงแต่เป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ทางวิชาการ แต่ยังสามารถนำไปใช้ในการพัฒนานโยบาย โครงการ และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเป็นรูปธรรม การสร้างนวัตกรรม การวิจัยได้สร้างนวัตกรรมใหม่ทั้งในด้านแนวคิด เครื่องมือประเมิน และวิธีการพัฒนา ซึ่งจะเป็นฐานสำหรับการวิจัยและการพัฒนาในอนาคต และผลกระทบต่อการปฏิบัติ องค์ความรู้นี้จะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น มีความยั่งยืน และสร้างประโยชน์ทั้งต่อศาสนาและสังคมโลกอย่างแท้จริง การวิจัยนี้ยังเปิดโอกาสสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต เช่น การเปรียบเทียบจิตอาสาของพระธรรมทูตในภูมิภาคต่างๆ การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการทำงาน หรือการศึกษาผลกระทบระยะยาวของการเผยแผ่ธรรมต่อสังคมท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย สำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศควรให้ความสำคัญกับพระธรรมทูตที่สำเร็จการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศแต่ละรุ่นของทั้ง 2 มหาวิทยาลัยสงฆ์ และควรให้ความสำคัญกับการออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ พร้อมกับงบประมาณ การกำกับดูแล และอำนวยความสะดวกต่อการเดิน การทำขอวีซ่าเดินทาง เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 ของการอบรมโครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสานวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เหตุผลประชาชนในต่างประเทศมีความต้องการปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน มาก

2.2 พัฒนาการที่เกิดขึ้นกับสมรรถนะผู้เข้าอบรมฝึกวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามกระบวนการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 สำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย เพื่อศึกษาจุดแข็ง จุดอ่อน และปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสำเร็จการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประทศตามแนวทางการสอนวิธีการปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 สำหรับสำหรับพระธรรมทูต

บรรณานุกรม

ทิศนา แขมมณี. (2551). *ทฤษฎีการมีจิตอาสา.* สืบค้น 12 มกราคม 2568 จาก https://www.gotoknow.org/posts/560492

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดสังคมศาสตร์และมนุษย์ศาสตร์.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* (พิมพ์ครั้งที่ 45). กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.

พระมหาสมาน ชาตวิริโย (ศศิสุวรรณพงศ์). (2563). การศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระธรรมทูตในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในประเทศสหรัฐอเมริกา. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ.* 5(7), 112-125.

พระมหาบุญทิน ปุญฺญโช (เทาศิริ). (2562). กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามหลักปฏิสัมภิทา 4 สำหรับพระธรรมทูตไทยในทวีปยุโรป. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์.* 6(6), 31-55.

พระพุฒิพันธุ์ จนฺทวโส และ พระสุธีวีรบัณฑิต (โชว์ ทสฺสนีโย). (2567). การส่งเสริมบทบาทการมีจิตอาสาของคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ.* 7(7), 193-212.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รุ่งนิภา เหลียง และ ขันทอง วิชาเดช. (2564). พุทธวิธีการบริหารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาวัดพระธรรมกายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.* 17(2), 111-124.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554.* กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สมคิด พรมจุ้ย. (2554). *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน.* กรุงเทพฯ: ธนธัชการพิมพ์.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2548). *จิตวิทยาสังคม: ทฤษฎีและการประยุกต์.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Ryan, B., & Gross, N. (1943). ทฤษฎีการเผยแพร่. สืบค้น 12 มกราคม 2568 จาก https://www.gotoknow.org/ posts/560492.

ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพาลบัณฑิตสูตร

An Analytical Study of the Characteristics of the Fool and the Wise Person in Bāla Paṇḍita Sutta

[1]To Hoang Nam [2]พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ

และ[3]พระมหาจีรวัฒน กนฺตวณฺโณ

[1]To Hoang Nam, [2]Phramaha Yutthana Narajettho,

and[3]Phramaha Chiravat Kantawanno

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Hoangnamto718@gmail.com

Received: August 14, 2025; **Revised:** December 12, 2025; **Accepted:** December 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของพาลบัณฑิตสูตร 2) เพื่อศึกษาลักษณะของคนพาลและบัณฑิตตามที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร และ 3) เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตจากแนวคำสอนในพาลบัณฑิตสูตร โดยเป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา หนังสือ ตลอดจนวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) พาลบัณฑิตสูตร มีเนื้อหาหลักว่าด้วยความแตกต่างระหว่างคนพาลกับบัณฑิต โดยเน้นให้เห็นถึงผลของการกระทำทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว คนพาลเป็นผู้ประพฤติผิด จึงต้องประสบกับทุกข์และผลกรรมอันไม่พึงปรารถนา ขณะที่บัณฑิตเป็นผู้ประพฤติชอบ ย่อมได้รับความสุขและผลดี ทั้งในปัจจุบันและอนาคต 2) ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพระสูตรนี้แตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยคนพาลมีลักษณะสำคัญ คือ คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว ไม่คำนึงถึงผลแห่งกรรม ประพฤติผิดศีลธรรม และยากแก่การแนะนำให้เปลี่ยนแปลง ในทางตรงกันข้าม บัณฑิตมีลักษณะคือ คิดดี พูดดี ทำดี มีปัญญา เข้าใจหลักธรรม และสามารถนำพาตนเองและผู้อื่นไปสู่ความเจริญได้ 3) พาลบัณฑิตสูตรเน้นการใช้หลักความดีและความชั่วเป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณธรรมของบุคคล คนพาลมักมองเพียงผลในระยะสั้น ไม่พิจารณาผลในระยะยาว จึงละเมิดศีลธรรมได้ง่าย ขณะที่บัณฑิตมีความรอบคอบ มีปัญญาพินิจพิจารณาผลแห่งกรรมทั้งในปัจจุบันและอนาคต จึงสามารถดำเนินชีวิตสู่ความสุขที่มั่นคง

คำสำคัญ: คนพาล; บัณฑิต; พาลบัณฑิตสูตร

Abstract

This thesis has three main objectives: 1) To study the structure and essence of the Pāla Pandit Sutta 2) To study the characteristics of the Fool and wise Person in the Pāla Pandit Sutta, and 3) To analyze the characteristics of the Fool and wise Person from the teachings of the Pāla Pandit Sutta. This research is a documentary research in which the researcher has studied and researched from Tripitaka, commentaries, books, and related theses and research. 1) The Palabandit Sutta is a Sutta found in the Tripitaka, Volume 14, Suttanta Pitaka, Majjhimanikaya, Uparipannasaka. The main content is about the difference between a fool and a wise person. It emphasizes the results of both good and bad actions. A fool is a person who behaves wrongly, so he must experience suffering and undesirable results. While a wise person is a person who behaves rightly, he will receive happiness and good results, both in the present and the future. 2) The characteristics of the fool and the wise man in this sutra are clearly different. The main characteristics of A fool thinks poorly, speaks poorly, and acts poorly, not considering the results of karma, and behaving immorally. And it is difficult to suggest changes. On the contrary, The wise Person have the characteristics are thinks well, speaks well, and acts well. have wisdom, understand the principles of Dharma, and can lead themselves and others to prosperity. 3) The results of the analysis found that the Pāla Pandit Sutta emphasizes using the principles of good and evil as criteria for evaluating a person's morality. A fool tends to only look at the short-term results and not consider the long-term results, so it is easy to violate morality. While the wise Person is careful and has the wisdom to consider the results of karma both in the present and the future, so he can live a life of stable happiness.

Keywords: Bala; Pandita; Pāla Pandit Sutta

บทนำ

เมื่อพิจารณาตามหลักธรรมะที่แท้จริง จะเห็นว่าแท้จริงแล้วไม่มีสัตว์หรือบุคคล มีแต่ "ธรรม" เท่านั้นที่เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย คำว่า “คนดี” หรือ “คนชั่ว” จึงเป็นเพียงสมมติที่ใช้เรียกสภาพธรรมต่าง ๆ คนดี ก็คือ ผู้ที่มีกุศลจิตเกิดขึ้น เช่น จิตที่มีความเมตตา ศรัทธา ปัญญา เป็นต้น ส่วนคนชั่ว คือ ผู้ที่มีอกุศลจิตเกิดขึ้น เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งในแง่นี้ คนดีจึงเทียบได้กับบัณฑิต ส่วนคนชั่วคือคนพาล อย่างไรก็ตาม ความเป็นคนดีหรือคนชั่วนั้นยังสามารถแบ่งแยกออกเป็นระดับต่างๆได้อีกตามความละเอียดของธรรมที่ปรากฏ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า คนพาลคือผู้ที่ประพฤติทุจริตทางกาย วาจา ใจ ล่วงศีล และมีความเห็นผิด ส่วนคนดีในระดับหยาบ คือผู้ที่ประพฤติดีทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่ล่วงศีล แต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว ยังสามารถแบ่งคนดีออกเป็นสองประเภท คือ คนดีที่เป็นพระอริยะผู้รู้ความจริงของธรรมและคนดีที่ยังเป็นปุถุชน ซึ่งแม้จะทำดีแต่ยังไม่รู้ความจริงแท้ของธรรมะ จึงยังถือว่าเป็นพาลในแง่ละเอียด สุชีพ ปุญญานุภาพ (2530) ได้แสดงทัศนะไว้ ในหนังสือพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชนว่า ลักษณะของคนพาลมี 3 อย่าง คือ คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว คนพาลต้องประสบทุกข์ โทมนัสถึง 3 ประการ ในทางโลก เราอาจมองคนดีคนไม่ดีแบบภาพรวม แต่ในทางธรรม การพิจารณาความดีความชั่วต้องละเอียดถึงระดับจิต คือดูทีละขณะจิต ขณะที่อกุศลจิต เช่น ความโลภ ความโกรธเกิดขึ้น ก็เรียกว่าเป็นคนไม่ดีในขณะนั้น ส่วนขณะที่กุศลจิตเกิดขึ้น เช่น มีเมตตา หรือสติ ก็ถือว่าเป็นคนดีในขณะนั้น การพิจารณาอย่างละเอียดลึกซึ้งเช่นนี้ ต้องอาศัยปัญญาจึงจะเข้าใจว่า อะไรดี อะไรไม่ดีโดยแท้จริง

พาลบัณฑิตสูตร เป็นพระสูตรหนึ่งในพระไตรปิฎกว่าด้วยลักษณะของคนพาลและบัณฑิต โดยแสดงถึงความประพฤติที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ลักษณะของคนพาล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ติก. (ไทย); 20/3/141) คือ ผู้ที่มีความประพฤติไม่ดีต่อเนื่อง 3 ประการ ได้แก่ 1) ชอบคิดในสิ่งที่ชั่ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ.อ. (ไทย); 3/246/152) 2) ชอบพูดคำพูดที่ 3) ชอบทำการกระทำที่ชั่ว ด้วยเหตุนี้ คนพาลจึงประสบทุกข์โทมนัส 3 ประการในปัจจุบัน คือ 1) ทุกข์ใจเพราะตระหนักว่าตนได้ทำ พูด คิดในสิ่งที่ไม่ดี และล่วงศีล 2) ทุกข์ใจจากผลของการถูกลงโทษ ทั้งเบาและหนัก เนื่องจากทุจริตทางกาย วาจา และใจ 3) ทุกข์ใจ เศร้าโศก เสียใจ เพราะยังไม่ได้สร้างความดีหรือกุศล ทำแต่กรรมหยาบช้า มีความหวาดกลัวในผลกรรม และเกรงว่าจะไปเกิดในอบายภูมิ อันเป็นที่ไม่น่าปรารถนา ส่วนลักษณะของบัณฑิต คือผู้ที่ประพฤติดีอย่างสม่ำเสมอใน 3 ประการ ได้แก่ 1) ชอบคิดแต่ในสิ่งที่ดี 2) ชอบพูดแต่คำพูดที่ดี 3. ชอบกระทำแต่สิ่งที่ดี บัณฑิตจึงเสวยสุขโสมนัส 3 ประการในปัจจุบัน คือ 1) มีความสุขใจ เพราะไม่เคยคิด พูด หรือทำสิ่งที่ชั่ว และไม่ได้ล่วงศีล 2) ไม่ต้องหวั่นเกรงต่อการถูกลงโทษ เพราะละเว้นจากความทุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ 3) มีความปลอดโปร่งใจ เพราะได้ทำความดี สร้างกุศล และป้องกันสิ่งที่น่ากลัวไว้แล้ว จึงไม่เศร้าโศกหรือหวั่นไหว และมีความหวังว่าจะไปเกิดในสุคติสวรรค์ อันเป็นสถานที่น่าปรารถนา ชั่ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/255/302)

นอกจากพระพุทธโอวาทเกี่ยวกับคนพาลและบัณฑิตใน พาลบัณฑิตสูตร แล้ว ยังมีพระสูตรอื่นที่กล่าวถึงเรื่องนี้เช่นกัน ตัวอย่างเช่น ใน ภยสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ภัย (คือ ความหวาดสะดุ้งตกใจ เช่น เมื่อได้ยินข่าวว่าโจรกำลังจะปล้น ก็เกิดความหวาดกลัวขึ้นในจิตใจ) ทั้งหลาย อุปัทวะ (คือ ภาวะที่จิตฟุ้งซ่านและวุ่นวาย เช่น เมื่อรู้ว่าโจรจะปล้น ก็เกิดความระส่ำระสาย รีบหนีและหอบข้าวของไปอย่างไม่เป็นระเบียบ)ทั้งหลาย และอุปสรรค (คือ สิ่งกีดขวางที่เกิดขึ้นจริง เช่น เมื่อถูกโจรล้อมบ้าน จุดไฟเผา และปิดทางหนี ทำให้ไม่สามารถหลบหนีได้)ทั้งหลาย ล้วนเกิดจากคนพาลทั้งสิ้น โดยสรุปคือ คนพาลเป็นเหตุแห่งภัย อุปัทวะ และอุปสรรคทั้งหลาย ใน ลักขณสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย คนพาลย่อมถูกกำหนดด้วยกรรม บัณฑิตก็ย่อมถูกกำหนดด้วยกรรมเช่นกัน ปัญญาเมื่อได้รับการฝึกฝนและใช้เป็นประจำจึงจะงดงามได้” พระองค์ยังทรงแสดงลักษณะของคนพาลว่า เป็นผู้ที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ คือ 1) กายทุจริตคือความประพฤติชั่วทางกาย 2) วจีทุจริตคือความประพฤติชั่วทางวาจา 3) มโนทุจริตคือความประพฤติชั่วทางใจ ผู้ที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการนี้ จึงควรเข้าใจว่าเป็น “คนพาล” ในทางตรงกันข้าม พระองค์ตรัสว่า ผู้ที่ประกอบด้วยธรรม 3 ประการต่อไปนี้ เป็น “บัณฑิต” คือ 1) กายสุจริตคือความประพฤติชอบทางกาย 1) วจีสุจริตคือความประพฤติชอบทางวาจา 3) มโนสุจริตคือความประพฤติชอบทางใจ ผู้ที่มีธรรมเหล่านี้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ย่อมเป็นบัณฑิตผู้ประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/54/199) การเข้าใจลักษณะ เครื่องหมาย และความประพฤติของคนพาลและบัณฑิตตามที่กล่าวมาแล้ว ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิต เพราะส่งผลต่ออนาคตของเรา ว่าจะนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองหรือความตกต่ำ ผู้ที่ปรารถนาความก้าวหน้าในชีวิตจึงควรหลีกเลี่ยงการคบหาคนพาล เพราะการคบคนพาลอาจนำพาไปสู่ความผิดพลาด สร้างบาปกรรม ส่งผลเสียทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ควรเลือกคบแต่บัณฑิต เพราะบัณฑิตจะเป็นผู้แนะนำ เตือนสติ และชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง

มนสภรณ์ วิฑูรเมธา (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบกัลยาณมิตรเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักศึกษาพยาบาล” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า แนวคิดกัลยาณมิตรเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับกัลยาณมิตรเป็นเพื่อนที่ดี มีความรู้มีคุณสมบัติและการทำหน้าที่ตามหลักกัลยาณมิตร ซึ่งช่วยสนับสนุนบุคคลที่เข้าไปหาปรึกษาทำให้เรายึดมั่นอยู่ในหนทางแห่งความดีอย่างมั่นคง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาพาลบัณฑิตสูตรซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เพื่อให้เข้าใจถึงเนื้อหาสาระและความสำคัญของพาลบัณฑิตสูตร ศึกษาลักษณะของคนพาลและบัณฑิตที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร และวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพาลบัณฑิตสูตร จากนั้นจึงนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญในพาลบัณฑิตสูตร
2. เพื่อศึกษาลักษณะของคนพาลและบัณฑิตที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตในพาลบัณฑิตสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้วางขอบเขตการศึกษา มุ่งประเด็นเกี่ยวกับการนำเสนอแนวทางศึกษาวิเคราะห์ที่ปรากฏในพาลบัณฑิตสูตร โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์ต่าง ๆ ประกอบด้วย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูล หนังสือ บทความ เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเตอร์เน็ต ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถาที่เกี่ยวข้องในพาลบัณฑิตสูตรที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ขั้นตอนที่ 2 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลพาลบัณฑิตสูตรตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ตลอดถึงรูปแบบของการเรียบเรียงเอกสารตามนัยและกรอบของการวิจัยที่เกี่ยงกับคนพาลและบัณฑิต

ขั้นตอนที่ 3 การคัดแยกข้อมูลจากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้ศึกษาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลพาลบัณฑิตสูตร โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้เพื่อให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูล โดยนำข้อมูลต่าง ๆ มารวมข้อมูลทำเป็นระบบการจดบันทึก นำมาวิเคราะห์กรอบแนวคิด วิเคราะห์ศัพท์ ศึกษาความหมาย และทำการศึกษาข้อมูลขั้นต่างๆ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ในตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดขอบเขตการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลจากพาลบัณฑิตสูตร รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เพื่อตอบปัญหาการวิจัย สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ สรุปการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร พร้อมทั้งนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ในงานวิจัย อีกทั้งแนะนำหัวข้อการวิจัยในครั้งต่อไป และข้อเสนอแนะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้เพื่อให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูล

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า คนพาลย่อมไม่ประกอบด้วยทิฏฐิสามัญญตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (บาลี); 11/317/257) คือ มีความเห็นถูกต้องตรงต่อพระธรรมวินัย มีการแสดงออกมาทางกายทุจริต ทางวจี สามารถสังเกตได้จากพฤติกรรม กล่าวคือ สาเหตุด้านความประพฤติ (สีลสามัญญตา) คนพาลนั้นไม่สนใจในเรื่องความประพฤติเสียหายแก่หมู่คณะ แต่จะคิดถึงเฉพาะประโยชน์ของตน มุ่งแสวงหาลาภสักการะ พฤติกรรม คือ เหตุผลที่ทำให้เป็นคนพาล คนพาล คือ คนชั่วร้าย ผู้ก่อการร้าย อาชญากร ฆาตกร โจร ผู้มีอิทธิพล กล่าวโดยสรุป ก็คือ คนที่สร้างแต่ความเดือดร้อนให้แก่สุจริตชนส่วนใหญ่ เพราะศัพท์ว่า พาล แปลว่า อ่อน คือ อ่อนไหวไปตามกระแสของความอยาก ความต้องการไม่สิ้นสุด ไม่รู้จักฝึกฝนตนเอง ไม่ยับยั้งจิตใจ ไม่เจริญเมตตาภาวนา เป็นคนผู้ประกอบอกุศลกรรมบถ 110 ประการ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม จัดเป็นกายทุจริต การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคาย พูดหาประโยชน์ไม่ได้ ไร้สาระแก่นสาร จัดเป็นวจีทุจริต และเป็นผู้มีโลภจิตคิดอยากได้ของคนอื่น คิดประทุษร้ายคนอื่น เห็นผิดจากคลองธรรม คือเห็นอย่างมิจฉาทิฏฐิ มหามกุฏราชวิทยาลัย (2540) แม้มีสมาธิก็ใช้ในทางผิด หลอกลวงคนอื่น เป็นคนโง่ ไม่มีปัญญา ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า ไม่รู้จักพระสัทธรรม จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสงสารวัฏอยู่เป็นปกติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/610/45) คนพาลมักทำสิ่งใด พูดสิ่งใด ไม่เหมาะสมแก่ฐานะ สถานที่บุคคล แล้วยังประพฤติผิดในศีล 5 เป็นนิจ ฉะนั้น เมื่อเขาถูกผู้คนกล่าวถึง ก็หวาดหวั่นใจ เพราะตนทำชั่วเกรงชาวประชาจะนำเรื่องชั่วของตนมาตีแผ่ให้คนอื่นรับรู้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:ม.อุ. (ไทย); 14/473/287) คนพาลประพฤติทุจริต 3 มีลักษณะทางความคิด (มโนกรรม) 1) คิดอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตนโดยไม่ชอบ ไม่ถูกต้องตามหลักของสัมมากัมมันตะ คือ การงานไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม และสัมมาอาชีวะ อาชีพที่สุจริต 2) คิดพยาบาท อาฆาตคนอื่น จนกระทั่งนำไปสู่การทำร้ายร่างกาย ทรัพย์สิน 3) คิดเห็นผิดจากหลักพุทธธรรม คือ เป็นคนดำรงตนอยู่ในมิจฉา ทิฏฐิ ไม่เชื่อบุญ บาป ไม่เชื่อกรรมดี กรรมชั่ว เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/3105/2610)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า “คนพาล” หมายถึงผู้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ ฝ่ายอกุศลกรรมบถ ไม่รู้และไม่ปฏิบัติตามหลักปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธสัทธรรม ส่วน “บัณฑิต” มีลักษณะตรงข้าม คือประพฤติดี ฝ่ายกุศล รู้และปฏิบัติตามหลักธรรมจนบรรลุปฏิเวธสัทธรรม ลักษณะเหล่านี้สอดคล้องกับหลักจริยศาสตร์ที่แบ่งความดีและชั่วตามพฤติกรรม ความรู้จริยธรรมและเหตุผลตลอดจนสอดคล้องกับหลัก

สัปปุริสธรรมและวุฒิธรรมในพระพุทธศาสนา ผู้เป็นบัณฑิต คือ ฉลาดในพระพุทธพจน์ รู้จักการทักทายปราศรัย การถวายไม้ชำระฟัน การถวายน้ำ ถ้าไม่ปฏิบัติตามถือว่าต้องอาบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (ไทย); 4/4/1810-227) เป็นฉลาดในรูป คือ ความเป็นไปตามกฎธรรมชาติของร่างกายสังขารที่ประกอบกัน มองให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ เพื่อสลัดความกำหนัดยินดีในรูปนั้นเสีย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/4,387/3710) เป็นคนผู้มีปัญญา ผู้ฉลาดในสัทธรรมทั้งปวง ได้แก่ รู้ในหลักปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม มีดวงปัญญาที่ฉลาดรอบรู้ คนที่มีความรู้ มีความฉลาด บัณฑิต จึงหมายถึง ผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญา ผู้สำเร็จการศึกษาขั้นปริญญา ราชบัณฑิตยสถาน (2546) เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยกุศลกรรม 110 มีการเว้นจากการฆ่าสัตว์ชื่อว่าบัณฑิต เพราะดำเนินในประโยชน์ทั้งหลายด้วยปัญญา ทั้งในปัจจุบันและอนาคตด้วยปัญญา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540) บัณฑิตมีลักษณะโดยหลักสุจริต คือ กำหนดลักษณะทางความคิดดี (มโนสุจริต) มี 3 ประการ ได้แก่ 1) ไม่คิดอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน โดยไม่ชอบ (อโลภะ) 2) ไม่คิดประทุษร้ายคนอื่น ไม่คิดอาฆาตใคร ๆ (อโทสะ) 3) เห็นชอบตามหลักพุทธธรรม คือ เห็นถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/3105/2610) บัณฑิตนั้น มีความดำริปลอดจากกาม ดำริปลอดจากพยาบาท และดำริปลอดจากการเบียดเบียน ซึ่งเรียกว่า กุศลสังกัปปะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/3105/261) กำหนดลักษณะทางคำพูดดี (วจีสุจริต) มี 4 ประการ ได้แก่ 1) พูดคำจริง ไม่พูดเท็จ 2) พูดปรองดอง สามัคคีผลประโยชน์ ไม่พูดให้แตกแยกกัน 3) พูดสุภาพมีมารยาทผู้ดี ไม่พูดหยาบโลน คำลามก 4) พูดมีสาระ มีประโยชน์ ไม่พูดเหลวไหล กำหนดลักษณะทางการทำดี (กายสุจริต) แบ่งเป็น 3 ประการ ได้แก่ 1) มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง ไม่ทำร้ายคนหรือสัตว์ให้รับทุกข์กาย ใจ

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่าการคบคนพาลก่อให้เกิดโทษทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เช่น ความเสื่อมในทรัพย์ ญาติ ยศศักดิ์ และจิตใจ ในทางกลับกัน การคบบัณฑิตนำไปสู่ความเจริญและไม่ประมาทในการทำความดี ซึ่งสนับสนุนแนวคิดในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาที่ชี้ว่าบัณฑิตเป็นผู้เกื้อกูลต่อผู้อื่น ทั้งนี้ เหตุปัจจัยให้เป็นบัณฑิต ได้แก่ การคบเพื่อนดี การใคร่ครวญอย่างแยบคาย และการปฏิบัติตามหลักวุฒิธรรมและศีลสมาธิปัญญาอย่างเคร่งครัด คนเป็นคนพาล เป็นผู้มีความไม่ละอายต่อบาป ไม่เกรงกลัวต่อผลของบาปกรรมชั่ว ส่วนบัณฑิตธรรม มีนัยตรงข้าม ธรรมที่ทำให้คนเป็นบัณฑิต ได้แก่ ความละอายต่อบาป และความเกรงกลัวผลบาปชั่ว เป็นความดี ความฉลาด คือ กุศล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.สงฺ. (ไทย); 34/1,839/432)

โทษของการการคบคนพาลและบัณฑิต ผลการคบหาสมาคมกับคนพาลนั้น เป็นไปในทางแห่งความเสื่อม ความไม่เจริญก้าวหน้าทั้งต่อตนเอง และหน้าทั้งหน้าที่การงาน ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ เพราะเมื่อคบหาแล้วย่อมทำให้ผู้คบนั้นประสบกับภัยหรือโทษ ทำให้เสียประโยชน์ตนและคนอื่น เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคม ผู้ที่ไม่รู้บุญคุณคนอื่นทำไว้ และไม่ตอบแทนคุณบุคคลเช่นนั้นถือว่าไม่ควรคบอย่างยิ่ง เพราะการคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ อาจจะเป็นโทษต่อบุคคลผู้คบหาด้วยซ้ำ (สนธยา พลศรี, 2545) บุคคลไม่ควรสมาคมกับอสัตบุรุษ และไม่พึงทำความสนิทสนมคุ้นเคยกับอสัตบุรุษ เพราะจะทำให้ประสบความเดือดร้อน ความเสื่อม ภัยพิบัติ พระพุทธศาสนาสอนให้หลีกเว้นคนพาลเสีย คือ อย่าคบคนพาล อย่าร่วมกิน

อย่าร่วมนอน อย่ารับ อย่าร่วมเที่ยว อย่าร่วมงาน อย่าให้ อย่าส่งเสริมคนพาลท่านห้ามคบ คนพาลสันดานบาป และเป็นคนปอกลอก ไม่มีศรัทธาสัมปทาคือไม่เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วและไม่มีความเชื่อในพระรัตนตรัย ไม่มีศีลสัมปทาคือไม่มีศีล ไม่มีปัญญาคือการถึงพร้อมด้วยปัญญาพิจารณาบาปบุญคุณโทษ (พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์), 2544)

คุณของการคบบัณฑิต บัณฑิตทำให้เจริญมั่นคงทั้งต่อตนและสังคม ทำให้เป็นคนไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ทำให้สร้างฐานะได้อย่างมั่นคงเหมาะสม และทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนอื่น ผลดีก็คือ จะได้รับคำแนะนำที่ดี มีประโยชน์ เมื่อนำมาพิจารณาตริตรองตามแล้ว ก็นำมาปฏิบัติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างถูกต้อง ไม่ประมาท ลักษณะผู้ทำที่พึ่งดุจเกาะที่น้ำท่วมไม่ถึง ด้วยความขยัน ด้วยความไม่ประมาท ด้วยการสำรวมและด้วยการฝึกฝน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/25/32)

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยพบว่า คนพาลคือ คนที่สร้างแต่ความเดือดร้อน มีความต้องการ ไม่สิ้นสุด ไม่รู้จักฝึกฝนตนเอง ไม่ยับยั้งจิตใจ ไม่เจริญเมตตาภาวนา เป็นคนผู้ประกอบอกุศลกรรมบถ 110 ประการ คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม จัดเป็นกายทุจริต การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคาย พูดหาประโยชน์ไม่ได้ ไร้สาระแก่นสาร จัดเป็นวจีทุจริต และเป็นผู้มีโลภจิตคิดอยากได้ของคนอื่น คิดประทุษร้ายคนอื่น เห็นผิดจากคลองธรรม สอดคล้องกับแนวคิดของ สุชีพ ปุญญานุภาพ ที่ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ลักษณะของคนพาลมี 3 อย่าง คือ คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว คนพาลต้องประสบทุกข์ โทมนัสถึง 3 ประการ ในปัจจุบันและตายไปแล้วเข้าสู่นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลต่ำ ยากจน มีผิวพรรณทราม มีโรคเบียดเบียน ไม่มีลาภ ส่วนบัณฑิตก็มีลักษณะ 3 ประการ เช่นกัน คือ คิดดี พูดดี ทำดี บัณฑิตย่อมได้เสวยสุขโสมนัส 3 ประการในปัจจุบัน และเมื่อตายไปก็ได้เข้าถึงสุขคติโลกสวรรค์ ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง รูปงาม มีลาภ (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2530) และสอดคล้องกับ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ที่มองว่า พฤติการณ์ของคนพาลจัดเป็นอัปมงคลต่อคนอื่น ชอบแสดงอำนาจข่มขู่เรามักจะเรียกว่าผู้มีอิทธิพล ชอบเลี้ยงชีวิตในทางไม่ชอบ ชอบเที่ยวในยามราตรีมีการเสพของมึนเมา เป็นนักเลง นักการพนัน คบคนชั่ว ชอบทะเลาะวิวาท สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคม ชอบเป็นนักเลงหญิง เป็นต้น (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2546)

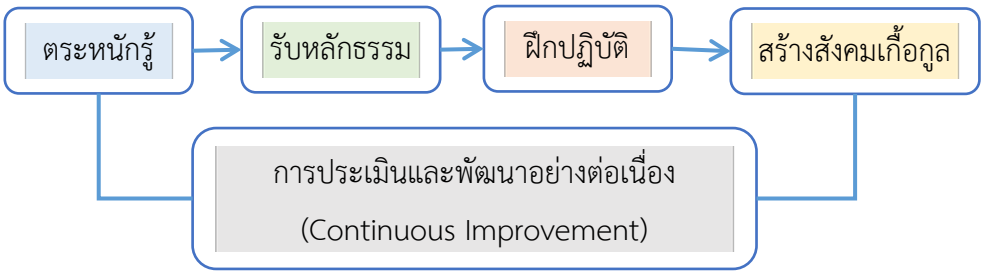
2. ผลการวิจัยพบว่า คนพาลในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงผู้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ ฝ่ายอกุศลกรรมบถ ไม่รู้และไม่ปฏิบัติตามหลักธรรม ส่วนบัณฑิตหมายถึงผู้ประพฤติดี ฝ่ายกุศล และสามารถปฏิบัติให้ถึงปฏิเวธสัทธรรม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหลักจริยศาสตร์และพระธรรมคำสอนต่างให้ความสำคัญกับความรู้และพฤติกรรมที่ถูกต้องเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ดี สอดคล้องกับงานของ เดือน คำดี (2534) ที่ชี้ว่าการแบ่งคนดีและคนชั่วขึ้นอยู่กับพฤติกรรม ความรู้ และจริยธรรม และตรงกับหลักสัปปุริสธรรมที่ว่าด้วยการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน ได้แก่คนที่ประพฤติชอบทางกาย ทางวาจา ทางใจ อีกทั้งเป็นผู้ใฝ่หาวิชาความรู้อยู่เสมอ และยังสอดคล้องกับหลักวุฒิธรรมทั้ง 4 ประการที่ว่า คบสัตบุรุษ และการฟังคำสั่งสอนของสัตบุรุษนั้นเป็นส่วนสำคัญที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านปัญญา เพราะเมื่อบุคคลได้แนวทางจากสัตบุรุษ หรือบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตรที่ดีแล้ว ย่อมจะนำไปสู่กระบวนการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายใน และ

สามารถนำไปสู่วิธีการปฏิบัติอย่างถูกต้อง เหมาะสม เรียกว่า ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ พระมหาบุญเพียร ปุญญวิริโย (แก้ววงศ์น้อย) (2544)

3. ผลการวิจัยพบว่า คนพาลก่อให้เกิดโทษ เช่น ความเสื่อมในทรัพย์ ญาติ ยศศักดิ์ และจิตใจ ในทางตรงกันข้าม การคบบัณฑิตส่งเสริมความเจริญ ความไม่ประมาท และการทำความดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการคบหามีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความคิด และค่านิยมของบุคคลอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับพระครูศิริปัญญามุนี (อ่อน) ได้แสดงความเห็นไว้ คนพาลย่อมมีชีวิตอยู่ด้วยโมหะ (ความหลง) อวิชชา (ความโง่) ไม่แสวงหาประโยชน์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าและประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน (ดับกิเลส) เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงตรัสว่า การไม่คบคนพาลจัดเป็นมงคลอันประเสริฐสุด ถ้าคบคนพาลแล้วก็เป็นอัปมงคลให้เกิดความฉิบหายทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ส่วนบัณฑิตหรือนักปราชญ์ หากบุคคลใดไปคบหาสมาคม จัดเป็นมงคลอันสูงสุดทั้งชาตินี้และชาติหน้า เพราะบัณฑิตเปรียบเหมือนของมีกลิ่นหอม ถ้าบุคคลใดคบหาก็พาให้มีกลิ่นหอมฟุ้งไป คือ การประพฤติกาย วาจา ใจ ที่บริสุทธิ์ ส่วนคนพาลเปรียบเหมือนคนมีกลิ่นเหม็น ถ้าผู้ใดคบหาก็ทำให้เหม็นด้วยความประพฤติชั่วทาง กาย วาจา ใจ การประพฤติทุจริตย่อมเนื่องมาจากคนพาล พระครูศิริปัญญามุนี (อ่อน) (2516) และสอดคล้องกับปิ่น มุทุกันต์ที่ได้แสดงความเห็นไว้ว่า บัณฑิตมีดวงปัญญาที่ฉลาดรอบรู้ มีวุฒิภาวะเป็นปราชญ์รู้เท่าทันกุศลและอกุศล (ปิ่น มุทุกัณฑ์, 2527)

องค์ความรู้ใหม่

ลักษณะของคนพาล กล่าวคือ คนพาลเป็นผู้มีปกติคิดชั่ว มีปกติพูดถ้อยคำที่ชั่ว มีปกติทำการชั่ว ส่วนลักษณะบัณฑิต กล่าวคือ บัณฑิต เป็นผู้มีปกติคิดดี มีปกติพูดถ้อยคำที่ดี มีปกติทำการดี หรือ คนดีถ้าว่าโดยลักษณะเฉพาะตัวของเขาที่เราเรียกว่า สัตบุรุษ หรือบัณฑิตมีลักษณะ 7 ประการ ได้แก่ (1) ธัมมัญญุตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้จักหลักความจริงของธรรมชาติ และรู้จักหลักการ (2) อัตถัญญุตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมาย และรู้ความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ (3) อัตตัญญุตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะภาวะเพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถและคุณธรรม (4) มัตตัญญุตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอเหมาะพอดี (5) กาลัญญุตา รู้จักกาล คือ เช่นรู้จักเวลาไหนควรทำอะไร (6) ปริสัญญุตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุมและชุมชน (7) ปุคคลัญญุตา รู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยอัธยาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น (พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538) ทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นแนวทางการพัฒนาไปสู่คุณลักษณะหรือคุณสมบัติของภาวะความเป็นบัณฑิต ดังตัวอย่างโมเดล “เส้นทางพัฒนาสู่ความเป็นบัณฑิต” ดังนี้

ภาพที่ 1 : เส้นทางพัฒนาสู่ความเป็นบัณฑิต

จากแผนภาพนี้ แสดงให้เห็นแนวทางการพัฒนาไปสู่คุณลักษณะหรือคุณสมบัติของภาวะความเป็นบัณฑิต การพัฒนาบุคคลจากคนพาลสู่บัณฑิตในพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องใช้กระบวนการบูรณาการทั้งด้านความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ โดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอก (Inside-out Transformation) ให้เกิดการปรับทัศนคติและพฤติกรรมอย่างยั่งยืน กล่าวคือ

1. กระบวนการหรือขั้นตอน (Process)

1.1 ตระหนักรู้ตน (Self-Awareness) – ให้บุคคลรู้ข้อบกพร่อง จุดแข็ง จุดอ่อนของตน ผ่านการสะท้อนตนและการรับข้อมูลย้อนกลับ

1.2. รับหลักธรรม (Dhamma Intake) – เรียนรู้หลักปริยัติที่เกี่ยวข้องกับศีล สมาธิ ปัญญา และสัปปุริสธรรม และเลือกหลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญหาพฤติกรรมความเป็นคนพาลแต่ละบุคคล

1.3. ฝึกปฏิบัติ (Practice) – ลงมือปฏิบัติขัดเกลาตนเอง ปรับพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ตามหลักกุศลกรรมบถ มีความสำรวมระวัง มีสติให้มากขึ้น

1.4. สร้างสังคมเกื้อกูล (Supportive Network) – แสวงหากัลยาณมิตรหรือเพื่อนดี ต้องรู้เลือกคบคน เข้าหาครูบาอาจารย์เป็นที่ปรึกษา

2. การประเมินและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Continuous Improvement) – ประเมินผลการเปลี่ยนแปลงของตนเอง และปรับแผนการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จะก่อให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์ (Values and Benefits) ดังนี้

2.1 ลดพฤติกรรมเสี่ยงและความขัดแย้งในสังคมสงฆ์และชุมชน

2.2 เสริมสร้างบุคลากรที่มีคุณธรรม ความรับผิดชอบ และความสามัคคี

2.3 พัฒนาศักยภาพบุคคลให้พร้อมทำประโยชน์แก่ส่วนรวม

2.4 สืบสานความมั่นคงของพระพุทธศาสนาและจริยธรรมในสังคม

สรุป

จากการศึกษาได้สะท้อนให้โทษภัยอันตรายที่เกิดจากการคบคนพาล และได้เห็นถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนาว่า สาเหตุที่ทำให้คนเป็นพาลและบัณฑิต คือ มาจากความคิดเห็นและความประพฤติเป็นมูล คนพาล คือ คนที่ทำลายประโยชน์ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า อีกทั้งไม่ได้ศึกษาในปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม ลักษณะของคนพาลและบัณฑิต มีนัยตรงกันข้ามเสมอ คือ คนพาลมักจะคิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่ว ส่วนลักษณะของบัณฑิต เป็นผู้มีปกติคิดดี พูดดี และทำดี ด้วยกาย วาจา และทางจิตใจ สาเหตุที่ทำให้คนเป็นคนพาลและบัณฑิต มี 2 คือ ปัจจัยภายนอก (กัลยาณมิตร) และปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ) ผลของการคบคนพาลและบัณฑิต กระทำของคนพาล ที่เกิดขึ้นแก่ตนและคนอื่น เช่น คนพาลย่อมถูกกรรมชั่วสนองตนเอง กรรมชั่วนั้นย่อมให้โทษทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า เป็นต้น ส่วนผลกระทำของบัณฑิต มีนัยตรงกันข้าม เช่น ตนเองก็ได้บำเพ็ญประโยชน์ที่สมบูรณ์ และสังคมก็ได้รับอานิสงส์แห่งการกระทำ ดังนั้น ผู้ที่เข้าใจในความเป็นคนพาลและบัณฑิตแล้ว ย่อมตระหนักว่าการพัฒนาบุคคลให้เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา มิใช่เพียงการหลีกเลี่ยงความเป็นคนพาลอย่างเดียว แต่คือการปลูกฝังและหล่อหลอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในสู่ภายนอก เริ่มต้นจากการรู้จักและยอมรับ ฝึกฝนพฤติกรรมที่เป็นกุศลอย่างสม่ำเสมอ พร้อมสร้างสภาพแวดล้อมและสังคมที่เกื้อกูลให้การพัฒนานั้นดำเนินไปอย่างราบรื่นและต่อเนื่อง เมื่อบุคคลได้รับการพัฒนาเช่นนี้ จะเกิดผลลัพธ์ทั้งต่อชีวิตส่วนตัวและต่อสังคมโดยรวม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย จากการวิจัยพบว่า ผลจากการวิจัยพบว่าการพัฒนาบุคคลให้เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีการบูรณาการทั้งด้านความรู้ หลักธรรม และการฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูล ดังนั้น หน่วยงานด้านการศึกษาทางพระพุทธศาสนา วัด สถาบันการศึกษา หน่วยงานพัฒนาชุมชน และองค์กรภาครัฐหรือเอกชนที่มีภารกิจด้านการพัฒนาคน ควรนำแนวทางนี้ไปใช้ดำเนินการ โดยบรรจุเป็นหลักสูตรอบรมหรือกิจกรรมเสริมคุณธรรม จัดกระบวนการฝึกปฏิบัติจริง และสร้างเครือข่ายเพื่อนและที่ปรึกษาที่ส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวก อันจะช่วยลดปัญหาพฤติกรรมเสี่ยง เสริมสร้างคุณธรรม และความสามัคคีในสังคม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การประเมินประสิทธิผลของโมเดลการพัฒนาบุคคลสู่ความเป็นบัณฑิตในบริบทชุมชน เนื่องจากการนำแนวทางนี้ไปใช้ในชุมชนจะมีเงื่อนไขเฉพาะด้านวัฒนธรรมและสภาพสังคม การวิจัยจึงช่วยให้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

2.2 การพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการสำหรับเยาวชนตามหลักสัปปุริสธรรม เพื่อปลูกฝังคุณธรรมและการคิดเชิงบวกตั้งแต่วัยเรียน ลดปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงในระยะยาว

2.3 การศึกษาเปรียบเทียบผลของการคบเพื่อนดีและเพื่อนพาลต่อพัฒนาการทางคุณธรรมในกลุ่มต่างวัย เพื่อทำความเข้าใจกลไกอิทธิพลทางสังคมและนำข้อมูลไปออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมที่ตรงตามวัย

บรรณานุกรม

เดือน คำดี. *พุทธปรัชญา*. (2534). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์

ปิ่น มุทุกัณฑ์. (2527). *มงคลชีวิต.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์.

พระครูศิริปัญญามุนี (อ่อน). (2516). *คัมภีร์มงคลทีปนีแปล.* กรุงเทพฯ: เลี่ยงเซียงจงเจริญ.

พระมหาบุญเพียร ปุณฺญวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). (2544). *แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวทางพระพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2546). *คลังธรรมเล่ม 1.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: เลี่ยงเซียง.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). *พุทธธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์). (2544). *มงคลชีวิต.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มนสภรณ์ วิฑูรเมธา. (2543). *การพัฒนาระบบกัลยาณมิตรเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักศึกษาพยาบาล.* วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2540). *มังคลัตถทีปนีแปลเล่ม 1.* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

สนธยา พลศรี. (2545). *หลักสังคมวิทยา.* กรุงเทพฯ: โอเดียสโตร์.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2530). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน.* (พิมพ์ครั้งที่ 110). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

Guidelines for Promoting of Buddhist Propagation by Overseas Dhammaduta Bhikkhus in the Federal Republic of Germany

[1]พระมหากิตติศักดิ์ กลฺยาณชโย (ยอดทองหลาง), [2]พระมหาไพฑูรย์ ปนฺตนนฺโท และ [3]พระสิทธิวัชรบัณฑิต (ปจจนฺตเสโน)

[1]Phramaha Kittisak Kalayanachayo (Yodthonglang), [2]Phramaha Paitoon Pantanando, and [3]Phra Sitthiwacharabhandit (Paccantaseno)

[1,2,3]วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Dhammaduta College, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Phramahakittisakkalayanachayo@gmail.com

Received: August 23, 2025; **Revised:** October 12, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไป 2) เพื่อศึกษากระบวนการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพทั่วไปของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผ่านการวิเคราะห์ SWOT ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในเยอรมนีพบว่า จุดแข็งคือความเชี่ยวชาญภาษา ความเข้าใจวัฒนธรรมตะวันตก การศึกษาสูง และเครือข่ายพระสงฆ์ไทย จุดอ่อนคือจำนวนพระธรรมทูตจำกัด ระยะเวลาปฏิบัติงานสั้น งบประมาณไม่เพียงพอ โอกาสประกอบด้วยความสนใจปฏิบัติสมาธิ การแสวงหาจิตวิญญาณ และเทคโนโลยีดิจิทัล อุปสรรคคือการแข่งขันกับศาสนาอื่น อคติต่อพระพุทธศาสนา และระบบราชการซับซ้อน จำเป็นต้องวางแผนกลยุทธ์เพื่อใช้ประโยชน์จากศักยภาพให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด 2) กระบวนทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี พระธรรมทูตสายต่างประเทศในเยอรมนี ได้ใช้กระบวนการเป็นระบบสี่ด้าน คือ การวางแผน ครอบคลุมการวิเคราะห์สถานการณ์และออกแบบหลักสูตร การปฏิบัติ ได้แก่ จัดตั้งศูนย์ธรรมและดำเนินพิธีกรรม การตรวจสอบ โดยประเมินผลและติดตามผลกระทบ และการปรับปรุง ผ่านการพัฒนาหลักสูตรและใช้เทคโนโลยี เป็นวงจรต่อเนื่องเพื่อการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพ 3) แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

ดำเนินการผ่านสี่ด้านหลัก ด้านผู้ส่งสารมุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูต เสริมความเชี่ยวชาญภาษาและเทคโนโลยี พัฒนาความเข้าใจวัฒนธรรมเยอรมัน ด้านสารเน้นพัฒนาเนื้อหาที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น แปลคัมภีร์ สร้างหลักสูตรเป็นระบบ ด้านช่องทางการสื่อสารครอบคลุมการพัฒนาเว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย แอปพลิเคชัน พอดแคสต์ และยูทูบ ด้านผู้รับสารมุ่งเน้นการแบ่งกลุ่มเป้าหมาย พัฒนากลยุทธ์เข้าถึงคนรุ่นใหม่และผู้สูงอายุ สร้างโปรแกรมเฉพาะอาชีพ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทสากลมีประสิทธิภาพสูงสุด

คำสำคัญ: แนวทาง; การเผยแผ่; พระธรรมทูต; สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

Abstract

This research article aims to 1) study the general conditions, 2) examine the processes for promoting the propagation of Buddhism by Dhammaduta Bhikkhus, and 3) propose approaches for promoting the propagation of Buddhism by foreign Dhammaduta Bhikkhus in the Federal Republic of Germany. This study employed qualitative research methodology, collecting data through in-depth interviews with 18 key informants (monks and individuals). Data were analyzed descriptively, systematically organized and classified. The research findings revealed that: 1) General conditions of Buddhist propagation: SWOT analysis of Buddhist propagation by Dhammaduta Bhikkhus in Germany showed that strengths include language expertise, understanding of Western culture, higher education, and networks of Thai monks. Weaknesses include limited number of Dhammaduta Bhikkhus, short service periods, and insufficient budget. Opportunities comprise interest in meditation practice, spiritual seeking, and digital technology. Threats include competition with other religions, prejudice against Buddhism, and complex bureaucratic systems. Strategic planning is necessary to maximize potential and opportunities for optimal effectiveness. 2) Processes for promoting Buddhist propagation by foreign Dhammaduta Bhikkhus in the Federal Republic of Germany: Foreign Dhammaduta Bhikkhus in Germany employ a systematic four-aspect process: planning, covering situation analysis and curriculum design; implementation, including establishing Dhamma centers and conducting ceremonies; monitoring through evaluation and impact tracking; and improvement through curriculum development and technology utilization as a continuous cycle for effective propagation. 3) Approaches for promoting Buddhist propagation by foreign Dhammaduta Bhikkhus in the Federal Republic of Germany: Implementation through four main aspects: sender-focused development of Dhamma missionary potential, enhancing language and technology expertise, and developing understanding of German culture; message-focused development of culturally appropriate content, scripture translation, and systematic curriculum creation; communication channels covering website development, social media, applications, podcasts, and YouTube; and receiver-focused target group segmentation, developing strategies to reach youth and elderly, creating profession-specific programs to maximize the effectiveness of Buddhist propagation in the international context.

Keywords: Guidelines; Propagation; Dhammaduta Bhikkhus; Federal Republic of Germany

บทนำ

พระพุทธดำรัสในวันที่ส่งพระพุทธสาวกหกสิบองค์ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคแรกความว่า “จรถ ภิกฺขเว จาริกำ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานำ มา เกน เทฺว อคมิตฺถ เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมำ อาทิกลฺยาณ มชฺเฌกลฺยาณำ ปริโยสานกลฺยาณำ สาตฺถำ สพฺยญฺชนำ เกวลปริปุณฺณำ ปริสุทฺธำ พฺรหมฺจริยำ ปกาเสถ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา (ไทย); 4/32/39) “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปร่วมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ ครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์” นี่คือพุทธนโยบาย ในการส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาเป็นครั้งแรกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า หลังจากได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระสาวกผู้ไปปฏิบัติหน้าที่นี้ ในกาลต่อมาเรียกว่า “พระศาสนทูต” “พระสมณทูต” หรือ “พระธรรมทูต” ซึ่งหมายถึงผู้ทำหน้าที่จาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล ทั้งในและต่างประเทศ เนื่องจากว่า “ศาสนา” เป็นระบบความเชื่อที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม สังคมจำต้องมี ศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นสื่อช่วยประสานคนในสังคมเข้าด้วยกัน ศาสนาจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคมอิทธิพลของศาสนาจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการวางรากฐานทั้งทางด้านจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมรวมทั้งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตและวิธีคิดของผู้คนในสังคมให้รู้จักเสริมสร้างชีวิตอย่างมีสาระและมีค่าสูงสุดตามบทบัญญัติและจุดหมายของศาสนาที่ตนนับถือพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม (ATHEISM) ซึ่งเกิดจากความพากเพียรพยายามของมนุษย์คือ พระพุทธเจ้า ที่ได้ทรงศึกษาค้นคว้าสัจธรรมเพื่อแก้ปัญหาชีวิตทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม จนประสบผลสำเร็จและได้ทรงนำสิ่งที่ค้นพบออกเผยแผ่แก่ชาวโลก กระทั่งประดิษฐานและเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง การประดิษฐานและเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคแรก ได้อาศัยบทบาทของพระพุทธเจ้า และพระสาวกร่วมสมัยพุทธกาล โดยวิธีการต่าง ๆ แต่มีจุดหมายในการเผยแพร่เช่นเดียวกัน คือดำเนินตามพุทธนโยบายดังได้กล่าวข้างต้น แม้พระพุทธเจ้า ได้เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว พระสาวกทั้งหลายก็ได้ดำเนินตามพุทธปฏิปทาอย่างต่อเนื่อง ทั้งโดยส่วนตัวและเป็นหมู่คณะโดยเฉพาะ ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 218) มีการส่งพระธรรมทูตไปประกาศพระพุทธศาสนา 9 สายคือ

1. พระมัชฌิมติกเถระ ไปแคว้นแคชเมียร์ และคันธาระ (บริเวณแคว้นแคชเมียร์ ในปัจจุบัน)
2. พระมหาเทวเถระ ไปมหิสสกมณฑล (ทางทิศใต้ของแม่น้ำโคธาวารี ได้แก่ ไมซอร์ ในปัจจุบัน)
3. พระรักขิตเถระ ไปวนวาสีประเทศ (เขตกะนะระ เมืองมุมไบ (MUMBAI=BOMBAY) ในปัจจุบัน
4. พระโยนกธัมมรักขิตเถระ ไปอปรันตชนบท (อยู่ริมฝั่งทะเลอาระเบียน ทิศเหนือของเมืองมุมไบ)
5. พระมหาธัมมรักขิตเถระ ไปมหารัฏฐประเทศ (รัฐอันธรประเทศ ในปัจจุบัน)
6. พระมหารักขิตเถระ ไปโยนกประเทศ (เขตแดนบากเตรียน ในเปอร์เซีย ปัจจุบัน)
7. พระมัชฌิมเถระ ไปหิมวันตประเทศ (ประเทศเนปาล ปัจจุบัน)
8. พระโสณเถระ และพระอุตตระเถระ ไปสุวรรณภูมิ (บริเวณไทย และพม่า ในปัจจุบัน)
9. พระมหินทเถระ ไปลังกา (ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน)

ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าพระธรรมทูตในชมพูทวีปเริ่มมีบทบาทเป็นรูปธรรมที่เด่นชัด ในการไปประกาศพระพุทธศาสนานอกเหนือดินแดนในชมพูทวีปจึงถือว่าเป็นพระธรรมทูตรุ่นบุกเบิกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดน จากการที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระธรรมทูตไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ทำให้โลกได้รับมรดกทางวิญญาณอันล้ำค่ายิ่ง โดยเฉพาะสายพระโสณเถระและพระอุตตรเถระผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติความเป็นพระธรรมทูต ทั้งด้านสมถะและวิปัสสนา ได้เดินทางมายังสุวรรณภูมิ ได้แก่ ประเทศไทยปัจจุบัน มีเมืองนครปฐมเป็นประจักษ์พยานคราวครั้งยังเป็นอาณาจักรทวาราวดีกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยนับแต่ยุคนั้น ประมาณ พ.ศ.300 และมีการสืบสานพระพุทธศาสนาเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน“พระธรรมทูต” ในความหมายภาพกว้าง ได้แก่ผู้นำธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าไปสู่ประชาชน ทั้งใกล้และไกล ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อาจเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ได้ นอกจากนี้ยังมีคำว่า “พระธรรมกถึก” “พระธรรมจาริก” ที่สามารถใช้ในความหมายทำนองเดียวกันกับ “พระศาสนทูต” “พระสมณทูต” หรือ “พระธรรมทูต” ดังระบุไว้เบื้องต้น (พระธรรมทูตในต่างประเทศ (ธรรมยุติ), 2567)

ประเทศเยอรมนีมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เป็นสหพันธรัฐในรูปแบบสาธารณรัฐแบบรัฐสภาในภูมิภาคยุโรปกลาง มีรัฐองค์ประกอบทั้งหมด 16 รัฐ มีพื้นที่ 357,569 ตารางกิโลเมตร และมีประชากรประมาณ 84 ล้านคน ซึ่งถือเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดในสหภาพยุโรป และมากที่สุดเป็นอันดับสองในทวีปยุโรปรองจากรัสเซีย มีเมืองหลวงคือกรุงเบอร์ลิน และยังเป็นเมืองที่มีประชากรมากที่สุดในประเทศ มีศูนย์กลางทางเศรษฐกิจอยู่ที่แฟรงก์เฟิร์ต และภูมิภาคที่มีขนาดใหญ่ที่สุดคือรัวร์ เยอรมนีมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเชิงเสรีภาพและรัฐสวัสดิการ มีพรหมแดนทางทิศเหนือติดทะเลเหนือ เดนมาร์ก ละทะเลยอลติก ทิศตะวันออกติดโปแลนด์และเช็กเกีย ทิศใต้ติดออสเตรียและสวิตเซอร์แลนด์ ทิศตะวันตกติดฝรั่งเศส ลักเซมเบิร์ก เบลเยียม และเนเธอร์แลนด์

ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ (ประมาณ 66.8 %) และจากการสำรวจประชากรเยอรมันมากกว่า 10,000 กลุ่มในปี พ.ศ. 2549 พบว่า มีคนที่ไม่มีศาสนา (Non-Religious) หรือผู้ที่ไม่เชื่อเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า (Atheists) อยู่ถึง 29.6 % คิดเป็น 24,000,000 คน หรือ 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่ใหญ่เป็นอันดับสองของประเทศ ในการสำรวจสำมะโนประชากรปี 2011 1.9% ของประชากรสำมะโน (1.52 ล้านคน) นับถืออิสลาม ชาวมุสลิมส่วนใหญ่เป็นชาวซุนนีและอาเลวีจากตุรกี ศาสนาอื่นมีประชากรน้อยกว่าหนึ่งเปอร์เซ็นต์ของประชากรเยอรมนีทั้งหมดสำหรับพุทธศาสนิกชนชาวพุทธในประเทศเยอรมนีนั้นจากสำรวจในปี พ.ศ. 2549 พบว่ามีประมาณ 230,000 คน มีองค์กรทางพระพุทธศาสนาประมาณ 661 องค์กร และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ (กัลยาณมิตร, 2567) ประเทศเยอรมนีนี้ จัดได้ว่าเป็นปฏิรูปเทสประเทศอันสมควรในการที่จะประกาศพระศาสนา มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ รวมถึงชาว อาเซียน ทำให้เกิดลักษณะทางสังคมที่ซับซ้อน ต้องการสิ่งที่เป็นสถานที่รวมจิตใจ สำหรับพุทธศาสนิกชนที่มาจากทุกเชื้อชาติ รวมถึงชาวไทยและชาวท้องถิ่นด้วย นักเรียนที่ไปศึกษาในมหาวิทยาลัย คนที่มาทำงาน คนที่มีครอบครัวที่เยอรมนีนี้เอง นับวันยิ่งเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ปัจจุบันมีวัดไทยและสำนักสงฆ์ที่ตั้งอยู่ในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีนี้ จำนวน 68 แห่ง

พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาของโลก จึงเหมาะที่จะปักหลักเผยแผ่ที่ประเทศเยอรมนีได้อย่างมั่นคง แต่ก็ยังขาดการส่งเสริมขาดการแนะนำขาดการบูรณาการ เพราะฉะนั้นจึงเป็นประเด็นที่ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงแนวทางในการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ตลอดจนศึกษาหลักธรรมในการเผยแผ่และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเสนอวิธีการและแนวทางการแก้ไขปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ให้มีแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้เป็นที่สนใจแก่พุทธศาสนิกชนยิ่งๆขึ้นต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี
2. เพื่อศึกษากระบวนทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี
3. เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเนื้อหาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารแนวคิดทฤษฎี หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องที่แสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี 1) ศึกษาวิเคราะห์สภาพทั่วไปการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี โดยการวิเคราะห์ SWOT ใน 4 ด้าน คือ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค 2) ศึกษากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ซึ่งได้แก่ PDCA มี 4 ด้าน ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ การปรับปรุงการดำเนินการ 3) แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี 4 รูปแบบ คือ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร ผู้รับสาร

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม/พื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอน การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ในประเด็นที่เกี่ยวกับสภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บมูลภาคสนามมาจัดทำข้อมูล เพื่อทำการวิเคราะห์ โดยใช้

แนวคิดทฤษฎีเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย จำนวน 5 รูป กลุ่มตัวแทนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี จำนวน 4 รูป กลุ่มตัวแทนประชาชนกรรมการวัดในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี จำนวน 7 คน และกลุ่มตัวแทนนักวิชาการทางพระธรรมทูต จำนวน 2 รูป รวมทั้งสิ้น 18 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ 1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารแนวคิดทฤษฎี หนังสือ รายงานการวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ 2) นำความรู้ที่ได้รับมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการที่จะสร้างเครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ 3) กำหนดวัตถุประสงค์ในการที่จะสร้างเครื่องมือเพื่อให้ได้มาซึ่งรูปแบบ 4) ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่เป็นแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ 5) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อที่ปรึกษาวิจัยเพื่อขอรับคำชี้แนะและนำมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไข 6) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อคณะผู้เชี่ยวชาญเพื่อรับการตรวจสอบและนำมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไข 7) จัดพิมพ์เครื่องมือฉบับสมบูรณ์ที่เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คณะผู้วิจัยจึงได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่หนึ่ง เป็นขั้นตอนการเตรียมการสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้ 1) ทำการนัดหมายวันเวลาที่จะไปขอสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2) ขอหนังสือนำจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระธรรมทูต 3) ส่งหนังสือนำและแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญล่วงหน้าอย่างน้อย 7 วัน 4) เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์ ระยะที่สอง เป็นขั้นตอนการดำเนินการสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้ 1) แนะนำตัวผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสร้างความคุ้นเคย 2) แจ้งวัตถุประสงค์ของการมาสัมภาษณ์ และอธิบายลำดับขั้นตอนในการสัมภาษณ์ 3) ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการใช้เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายรูป ในขณะทำการสัมภาษณ์ เพื่อใช้อ้างอิงในการสรุปผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงเอกสาร และเชิงคุณภาพ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยคณะผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis Technique) และสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ซึ่งเป็นสภาพทั่วไปของสภาพทั่วไปของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ทำให้ทราบถึงปัญหาสาเหตุและปัจจัยที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ด้านจุดแข็ง คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประกอบด้วย ความเชี่ยวชาญด้านภาษา ความเข้าใจวัฒนธรรมตะวันตก การศึกษาระดับสูง ประสบการณ์การสอนและเทศนา และเครือข่ายพระสงฆ์ไทยในยุโรป

2. ด้านจุดอ่อน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประกอบด้วย ข้อจำกัดด้านจำนวนพระธรรมทูต ระยะเวลาการปฏิบัติงานที่จำกัด ข้อจำกัดด้านงบประมาณ การขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาบุคลากร และความท้าทายด้านความแตกต่างวัฒนธรรม

3. ด้านโอกาส การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประกอบด้วย ความสนใจในการปฏิบัติสมาธิและการดูแลสุขภาพจิต แนวโน้มการแสวงหาจิตวิญญาณและความหมายในชีวิต การยอมรับและการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความสนใจในปรัชญาตะวันออกและการเรียนรู้วัฒนธรรมเอเชีย และการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลและการสื่อสารออนไลน์

4. ด้านอุปสรรค การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต ประกอบด้วย การแข่งขันกับศาสนาและกิจกรรมทางจิตวิญญาณอื่นๆ อคติและความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความซับซ้อนของระบบราชการและกฎระเบียบ ความไม่มั่นคงทางการเมืองและการเพิ่มขึ้นของกลุ่มขวาจัด และภาระภาษีและค่าใช้จ่ายที่สูงในการดำเนินงาน

สรุปได้ว่า สรุปผลของการวิเคราะห์ SWOT ประกอบด้วย จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ซึ่งเป็นสภาพทั่วไปของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ทำให้ทราบถึงปัญหาสาเหตุและปัจจัยที่สำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีตามหลักการบริหาร PDCA

1. ด้านการวางแผน การวิเคราะห์สถานการณ์พระพุทธศาสนาในเยอรมนี การกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจในการเผยแผ่ การสำรวจและประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ การกำหนดกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และการวางแผนหลักสูตรและเนื้อหาการเผยแผ่

2. ด้านการลงมือปฏิบัติ การจัดตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาและสถานปฏิบัติธรรม การจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาเป็นประจำ การจัดพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนาประจำจัดพิธีสวดมนต์ การอบรมการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนา และการพัฒนาและผลิตสื่อการเผยแผ่

3. ด้านการตรวจสอบ การตรวจสอบการบรรลุเป้าหมายการเผยแผ่ การสำรวจความพึงพอใจและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การประเมินคุณภาพการจัดกิจกรรมและการให้บริการ การติดตามผลกระทบต่อชุมชนและสังคม และการตรวจสอบประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร

4. ด้านการปรับปรุงแก้ไข การปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหาการเผยแผ่ การพัฒนาทักษะและความสามารถของพระธรรมทูต การปรับปรุงกลยุทธ์การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย การปรับปรุงระบบการจัดการและบริหารงาน และการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัล

สรุปได้ว่า กระบวนการแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในเยอรมนีประกอบด้วยสี่ด้านที่เป็นวงจรต่อเนื่อง ด้านการวางแผน เริ่มจากการวิเคราะห์สถานการณ์พระพุทธศาสนาในเยอรมนี กำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจ ประเมินทรัพยากรที่มีอยู่ ระบุกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และวางแผนหลักสูตรการเผยแผ่ ด้านการปฏิบัติตามแผน ดำเนินการจัดตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาและสถานปฏิบัติธรรม จัดการเรียนการสอนเป็นประจำ จัดพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนา อบรมการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนา รวมทั้งผลิตสื่อการเผยแผ่ ด้านการตรวจสอบ ประเมินการบรรลุเป้าหมาย สำรวจความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมาย ประเมินคุณภาพการจัดกิจกรรม ติดตามผลกระทบต่อชุมชน และตรวจสอบประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร ด้านการปรับปรุงแก้ไข ปรับปรุงหลักสูตรและเนื้อหา พัฒนาทักษะพระธรรมทูต ปรับกลยุทธ์การเข้าถึงเป้าหมาย พัฒนาระบบบริหารงาน และเพิ่มการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 3 แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ด้านผู้ส่งสาร ประกอบด้วย การพัฒนาความเชี่ยวชาญด้านภาษาและการสื่อสาร การเสริมสร้างความรู้ด้านเทคโนโลยีและสื่อดิจิทัล การส่งเสริมการศึกษาต่อและการวิจัย การพัฒนาความเข้าใจด้านวัฒนธรรมและสังคมเยอรมัน และการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการและภาวะผู้นำ

2. ด้านสาร ประกอบด้วย การพัฒนาเนื้อหาที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมเยอรมัน การแปลและดัดแปลงคัมภีร์และตำราสำคัญ การสร้างหลักสูตรและโปรแกรมการเรียนรู้ที่เป็นระบบ การพัฒนาสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีการเรียนรู้ และการสร้างเนื้อหาสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

3. ด้านช่องทางการสื่อสาร ประกอบด้วย การพัฒนาเว็บไซต์และแพลตฟอร์มออนไลน์หลัก การใช้โซเชียลมีเดียอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง การพัฒนาแอปพลิเคชันมือถือเฉพาะสำหรับการปฏิบัติธรรม การจัดรายการพอดแคสต์และสื่อเสียงเป็นระยะ และการสร้างช่องยูทูบและเนื้อหาวิดีโอที่หลากหลาย

4. ด้านผู้รับสาร ประกอบด้วย การวิเคราะห์และแบ่งกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ การพัฒนากลยุทธ์เข้าถึงคนรุ่นใหม่และเยาวชน การสร้างโปรแกรมเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุ การพัฒนาโปรแกรมสำหรับกลุ่มอาชีพเฉพาะ และการสร้างความเข้าใจกับชุมชนผู้ย้ายถิ่นฐานและชาวต่างชาติ

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปในแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีประกอบด้วย จุดแข็ง ดั้งนี้คือ ความเชี่ยวชาญด้านภาษา ความเข้าใจวัฒนธรรมตะวันตก การศึกษาระดับสูง ประสบการณ์การสอนและเทศนา และเครือข่ายพระสงฆ์ไทยในยุโรป จุดอ่อน ดังนี้ คือ ข้อจำกัดด้านจำนวนพระธรรมทูต ระยะเวลาการปฏิบัติงานที่จำกัด ข้อจำกัดด้านงบประมาณ การขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาบุคลากร และความท้าทายด้านความแตกต่างวัฒนธรรม โอกาส ดังนี้ คือ ความสนใจในการปฏิบัติสมาธิและการดูแลสุขภาพจิต แนวโน้มการแสวงหาจิตวิญญาณและความหมายในชีวิต การยอมรับและการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความสนใจในปรัชญาตะวันออกและการเรียนรู้วัฒนธรรมเอเชีย และการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลและการสื่อสารออนไลน์ อุปสรรค ดังนี้ คือ การแข่งขันกับศาสนาและกิจกรรมทางจิตวิญญาณอื่นๆ อคติและความเข้าใจผิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความซับซ้อนของระบบราชการและกฎระเบียบ ความไม่มั่นคงทางการเมืองและการเพิ่มขึ้นของกลุ่มขวาจัด และภาระภาษีและค่าใช้จ่ายที่สูงในการดำเนินงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาประสาน อนุวตฺโต (2559) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” จากผลการวิจัยพบว่า (1) สภาพทั่วไปของการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการแบ่งแยกที่พักตามเพศของผู้ใช้ มี ด้านวิทยากร มีความเข้าใจหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความเป็นผู้นำ ด้านการบริหาร เจ้าสำนักสนใจเห็นความสำคัญของการศึกษาปฏิบัติธรรมและเผยแผ่ธรรมะอย่างแท้จริง มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายที่ชัดเจน และ (2) รูปแบบการแสดงธรรมเทศนา คือ นักเทศน์แบบไม่อ่านหนังสือ แต่ถือหนังสือเทศน์เป็นคัมภีร์ประคองไว้เพื่อเป็นการแสดงความเคารพรูปแบบการบรรยายธรรมหรือปาฐกถาธรรม คือ กล่าวธรรมะหรือแสดงธรรมโดยการยืนปาฐกถาธรรม ที่ไม่เน้นรูปแบบพิธีในการแสดงธรรมรูปแบบปฏิบัติและวิธีฝึกปฏิบัติ คือ การจัดรูปแบบการฝึกอบรมเน้นความเป็นธรรมชาติ กลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เน้นสิ่งปลูกสร้างให้แปลกไปจากธรรมชาติ มีการปลูกต้นไม้เสริม ให้มีความสงบร่มรื่น พระครูสุธรรมธวัชชัย ธมฺมชโย (มะที) (2566) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศนอร์เวย์ของพระธรรมทูตไทย” ผลการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจสำคัญที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป้าหมายเดียวกันคือการหลุดพ้นจากทุกข์ วิธีการเผยแผ่ได้พัฒนาตามยุคสมัยจากมุขปาฐะ การจารึก การพิมพ์ และในยุคเทคโนโลยีปัจจุบันได้ขยายสู่โลกไซเบอร์ผ่านพระไตรปิฎกออนไลน์และเว็บไซต์ต่างๆ จากการศึกษาการเผยแผ่ในประเทศนอร์เวย์ พบปัญหาสองด้าน ได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ ขาดเอกภาพในการเป็นผู้นำ ขาดบุคลากรจิตอาสา นโยบายไม่เหมาะสม และถูกกีดกันจากนักวัตถุนิยม ส่วนปัจจัยภายใน คือ ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความเข้าใจในธรรมะ ขาดเทคนิคการสอนที่ดี และไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงควรใช้กลยุทธ์สี่ด้าน คือ พัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถ จัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรม ปรับปรุงการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับนโยบายและภูมิสังคม และจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยพร้อมพัฒนาฐานข้อมูลที่ถูกต้อง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันจึงต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี โดยยึดหลักธรรมคำสอนเป็นแก่นแท้ แต่ใช้วิธีการที่

เหมาะสมกับยุคสมัยเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดในการนำมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาอัสกรณ์ อคฺคญฺญโย (สืบเหล่ารบ) (2566) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพระธรรมกายเท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรคในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของธรรมทูตไทยในวัดพระธรรมกายเท็กซัส ได้แก่ 1) ขาดบุคลากรในการร่วมกิจกรรม 2) ขาดผู้นำกิจกรรมทางศาสนา 3) การสื่อสารและการจัดทำสื่อยังไม่เพียงพอ 4) ขาดเอกลักษณ์ในการเผยแผ่ และ 5) ขาดงบประมาณสนับสนุนจากรัฐและเอกชน ปัญหาเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการวางแผน การจัดการ และการประสานงาน แนวทางการเผยแผ่ประกอบด้วย 1) การเผยแผ่ผ่านบุคคลทั้งสงฆ์และฆราวาส 2) ผ่านศาสนสถานหรือสัญลักษณ์เพื่อรักษาความศรัทธา 3) ใช้สื่อและเทคโนโลยีที่หลากหลาย 4) กระตุ้นความผูกพันและสมานฉันท์ในชุมชน โดยยึดหลัก 3 อุดมการณ์ 4 วิธีการ 6

2. กระบวนการการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ กระบวนการงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามวงจร PDCA มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นการเผยแผ่ที่มีกระบวนการตามหลักของวงจรคุณภาพ ซึ่งมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบตามทฤษฎีของการบริหารจัดการ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูวิเทศกัลยาณธรรม (ฐิติกร กลฺยาณธมฺโม) (2564) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดไทยในรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดไทยในรัฐแคลิฟอร์เนียมีจุดแข็ง เช่น พระธรรมทูตมีความรู้ มีบรรยากาศที่สัปปายะ ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์ไทยและชาวพุทธในสหรัฐฯ มีศรัทธา จุดอ่อน ได้แก่ การสื่อสาร ปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมตะวันตก และข้อจำกัดด้านเทคโนโลยี โอกาส ได้แก่ ความนิยมในวิปัสสนากรรมฐาน และเสรีภาพทางศาสนา ส่วนอุปสรรคคือ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม การคมนาคม และข้อจำกัดด้านกฎหมาย กระบวนการเผยแผ่ใช้ PDCA ในการวางแผน ปฏิบัติ ตรวจสอบ และปรับปรุง ร่วมกับพุทธวิธี 4 ส คือ สันทัสสนา (อธิบายชัดเจน) สมาทปนา (จูงใจ) สมุตเตชนา (ปลุกใจ) และสัมปหังสนา (ปลอบชโลม) การพัฒนาการเผยแผ่รวมถึงผู้ส่งสารที่มีความสามารถในการผลิตสื่อธรรมะและใช้งานออนไลน์ สารที่หลากหลาย ช่องทางการสื่อสารที่ครอบคลุม และผู้รับสารได้รับการปรับพื้นฐานและประเมินเพื่อนำธรรมะไปใช้ในชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุริยาวรเมธี และคณะ (2551) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา” ผลการศึกษาพบว่า หลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในสหรัฐอเมริกา คือ จะต้องมีการใช้แนวคิด และวิธีการตามหลักพุทธโอวาท แสดงธรรมให้เหมาะสมกับกาลเทศะ และกำหนดเป้าหมายของการเผยแผ่ให้ชัดเจน ซึ่งก็ได้แก่การ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลความสุขแก่บุคคลที่เป็นชาวพุทธและมิใช่ชาวพุทธที่จะพัฒนาศักยภาพของบุคคลในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง โดยใช้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางในการชี้นำบุคคลให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ในส่วนของการปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงแก้ไขก็เป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะบ่งบอกถึงว่าการวางแผนนั้นมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด ซึ่งผลของการวิจัยก็ได้ระบุแน่ชัดว่า การดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้อย่างเคร่งครัด และการคอยตรวจสอบติดตามแก้ไข นั้นเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาการเผยแผ่ตามกระบวน PDCA และสอดคล้องกับงานวิจัยของบัญชายุทธ นาคมุจลินท์ (2566) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "แนวทางการ

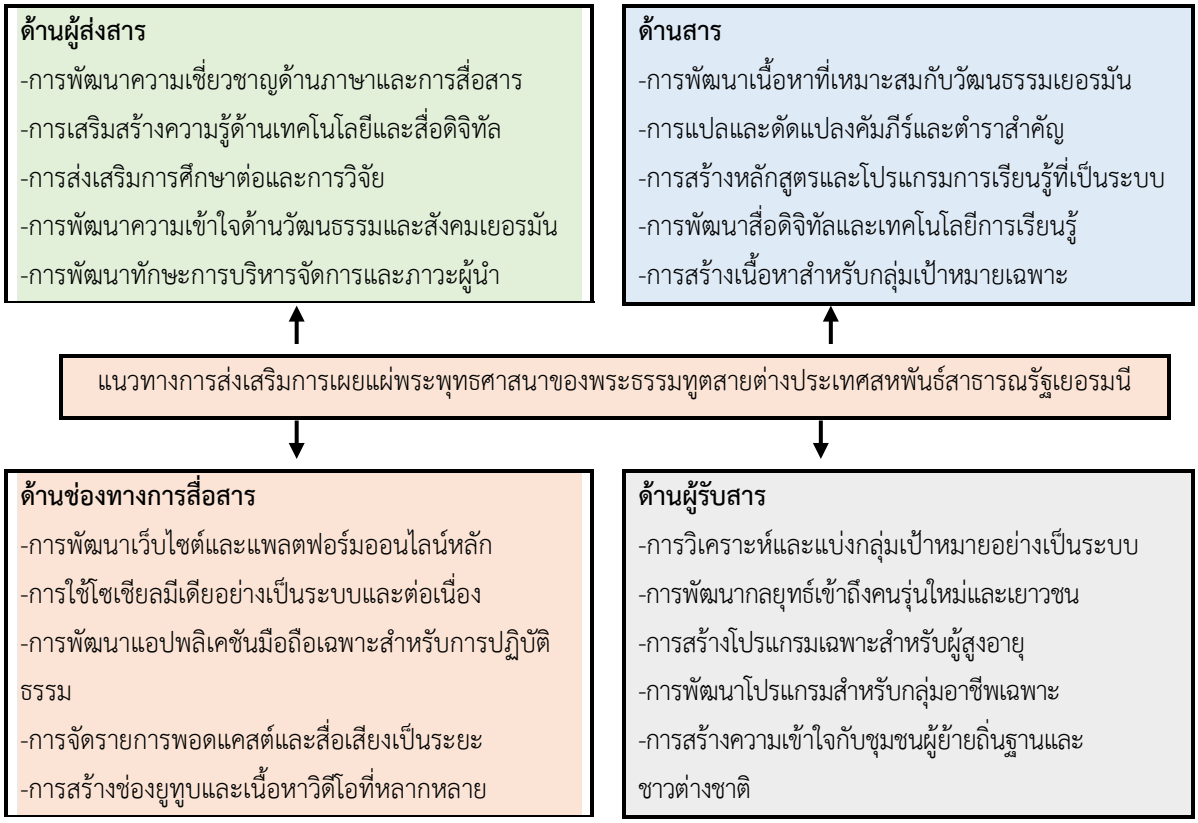
พัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา" ผลการศึกษาพบว่า การบริหารงานให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจในทฤษฎีและหลักการบริหารทั่วไป เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการทำงาน สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยอาศัยกระบวนการและทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ เป็นปัจจัยในการบริหาร ปัจจุบันมีทฤษฎีการบริหารองค์กรสมัยใหม่เกิดขึ้นมากมายที่สามารถนำมาใช้บริหารองค์กรได้สำเร็จ เช่น ทฤษฎีองค์กร ทฤษฎีการบริหาร ทฤษฎีภาวะผู้นำ และทฤษฎีมนุษยสัมพันธ์ คณะสงฆ์ได้กำหนดโครงสร้างองค์กรการเผยแผ่ขึ้น โดยให้ฝ่ายบ้านเมืองเข้ามาช่วยเหลืองานกิจการคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมกำหนดระเบียบว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. 2550 ให้มีศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติและประจำจังหวัด มีกรอบนโยบายภาครัฐสนับสนุน ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดอุทัยธานีได้นำแนวคิดและทฤษฎีการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้าและทฤษฎีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ ทฤษฎีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นของ Gulick and Urwick หรือ ดร.เอ็ดเวิร์ด เดมมิ่ง ยังมีกฎธรรมชาติของพระพุทธเจ้า 5 ประการที่มีความสัมพันธ์กับวิทยาการสมัยใหม่ ควรนำมาประกอบการบริหารองค์กร การบริหารไม่มีรูปแบบตายตัว ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ หากมีวิธีคิดและบูรณาการเชิงบริหารจะทำให้การบริหารองค์กรมีประสิทธิภาพเกินคาด

3. แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางในการสื่อสาร และผู้รับสาร ผลของการวิจัยแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเยอรมนีต้องอาศัยการบูรณาการอย่างเป็นระบบในสี่มิติหลัก มิติผู้ส่งสาร เน้นการพัฒนาศักยภาพพระธรรมทูตด้วยการเสริมสร้างความเชี่ยวชาญด้านภาษาและการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม พัฒนาทักษะเทคโนโลยีดิจิทัล ส่งเสริมการศึกษาต่อและการวิจัย เสริมสร้างความเข้าใจวัฒนธรรมเยอรมัน และพัฒนาทักษะภาวะผู้นำ มิติเนื้อหาสาร มุ่งพัฒนาเนื้อหาที่เหมาะสมกับบริบทวัฒนธรรมเยอรมัน แปลและดัดแปลงคัมภีร์สำคัญ สร้างหลักสูตรเป็นระบบ พัฒนาสื่อดิจิทัลที่ทันสมัย และสร้างเนื้อหาเฉพาะกลุ่ม มิติช่องทางสื่อสาร เน้นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ผ่านเว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย แอปพลิเคชัน พอดแคสต์ และยูทูบอย่างเป็นระบบ เพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย มิติผู้รับสาร ต้องวิเคราะห์และแบ่งกลุ่มเป้าหมายอย่างชัดเจน พัฒนากลยุทธ์เฉพาะสำหรับคนรุ่นใหม่ ผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพต่างๆ และชุมชนผู้ย้ายถิ่นฐาน เพื่อให้การเผยแผ่ธรรมะมีประสิทธิภาพและเข้าถึงทุกกลุ่มในสังคมเยอรมันอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุทธิกิจโกศล (สมภพ สุวโจ) (2559) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่ตามหลักการสื่อสาร ผู้ส่งสาร เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง สร้างความจูงใจให้แก่ผู้รับธรรมะ ปฏิบัติตามได้อย่างเหมาะสม ส่งเสริมให้เกิดความแกล้วกล้า มีความยินดีร่าเริง บันเทิงใจในธรรมะ ด้วยลีลาการสอนของผู้ส่งสารด้วยภาษาพูด ภาษาเขียนในการสื่อสาร สาร การสื่อสารเป็นศาสตร์ที่ต้องอาศัยทั้งบุคคล วัสดุเครื่องมือ และเทคนิค ถ่ายทอดสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับ เช่น เสียงพูด กิริยาท่าทาง สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์เป็นต้น ช่องทางการสื่อสาร คือตัวกลางให้สื่อจากผู้ส่งสารไปถึงผู้รับสาร โดยผ่านประสาทสัมผัส ได้แก่ มองเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้สัมผัส และได้ลิ้มรส ซึ่งต้องอยู่ต่อหน้ากัน แต่ถ้าอยู่ห่างไกลกันก็ต้องใช้สื่อที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องช่วยในการติดต่อสื่อสาร โดยช่องทางหมายถึงทางซึ่งทำให้ผู้ส่งสารกับผู้รับสารติดต่อกันได้ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ผู้รับสาร อย่างไรก็ตาม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณการเผยแผ่

ตามหลักการสื่อสารตามความคิดเห็นของพระสังฆาธิการที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละด้าน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช/เหลาฉลาด) (2560) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย ในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์” ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่สุดของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์ คือ ศักยภาพของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษหรือภาษาจีนได้ ตลอดถึงภาพลักษณ์มุ่งเน้นด้านวัตถุนิยม มีผลกระทบต่อความศรัทธาของชาวสิงคโปร์ซึ่งแยกเป็น 3 กลุ่ม คือ อนุรักษ์นิยม ธรรมนิยม และวัตถุนิยม ส่วนประสิทธิผลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสม คณะสงฆ์และภาครัฐต้องร่วมกำหนดนโยบาย แผนงาน แผนคน และแผนเงิน เพื่อสร้างบุคลากรที่มีศักยภาพด้านการเผยแผ่ทั้งเชิงรับและเชิงรุกเพื่อให้สอดรับกับอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาวสิงคโปร์ เช่น ประเพณีนิยม งานสังคมสงเคราะห์ การเรียนการสอน โครงการอบรม และการปฏิสัมพันธ์กับรัฐและศาสนาอื่นและสอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฑามาส โรบินสัน (2560) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการสื่อสารพุทธธรรมในยุคโลกาภิวัฒน์ของพระสงฆ์ในสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการสื่อสารพุทธธรรมในยุคโลกาภิวัฒน์ของพระสงฆ์ในสังคมไทย ผ่านทางเฟสบุ๊ค ยูทูป และเว็บไซต์ เช่น การโพสต์ภาพ หรืออัปโหลดวิดีโอ เป็นการปฏิบัติศาสนกิจทั้งในประเทศไทย และ ต่างประเทศ ได้แก่ การบรรยายธรรม การปาฐกถาธรรม ในด้านการตอบปัญหาเป็นการตอบปัญหาทั้งในรูปแบบของข้อความ และเป็นรูปแบบสื่อมัลติมีเดีย มีความทันยุคทันสมัยต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน ส่วนเนื้อหาของธรรมะมีการนำเสนอทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาบาลี

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ผู้วิจัยได้สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังนี้

จากแผนภาพสรุปองค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี จากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสาร และลงพื้นที่ซึ่งสรุปใจความสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1. แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี โดยใช้ทฤษฎีหลักการบริหาร PDCA คือ นการวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบและการปรับปรุงแก้ไข เข้ามาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

2. แนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี

ด้านผู้ส่งสาร แนวทางการพัฒนาพระธรรมทูตด้านผู้ส่งสารต้องเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ครอบคลุมทั้งทักษะพื้นฐานและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน การพัฒนาความสามารถด้านภาษาและเทคโนโลยีเป็นรากฐานสำคัญในการสื่อสารยุคดิจิทัล ขณะเดียวกันการส่งเสริมการศึกษาต่อและการวิจัยจะสร้างความน่าเชื่อถือในแวดวงวิชาการ การเสริมสร้างความเข้าใจด้านวัฒนธรรมเยอรมัน กฎหมาย และจิตวิทยาจะช่วยให้

สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม ทักษะการบริหารจัดการ การสอน และการประชาสัมพันธ์จะขยายผลงานและสร้างผลกระทบในวงกว้าง การพัฒนาให้เป็นครูสมาธิมาตรฐานและการเชื่อมโยงกับประเด็นสังคมร่วมสมัยจะทำให้พระพุทธศาสนามีความทันสมัยและเกี่ยวข้อง การพัฒนาทักษะการวิจัย การทำงานเป็นทีม และการดูแลสุขภาพจิตเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานอย่างยั่งยืน การสร้างวิสัยทัศน์และแผนระยะยาวจะให้ทิศทางที่ชัดเจนและความต่อเนื่อง แนวทางเหล่านี้ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง พร้อมการประเมินผลและปรับปรุงตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

ด้านสาร แนวทางการพัฒนาด้านสารสำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเยอรมนีต้องเน้นการสร้างเนื้อหาที่หลากหลาย ทันสมัย และตอบสนองความต้องการของผู้รับสารที่แตกต่างกัน การปรับเนื้อหาให้เข้ากับวัฒนธรรมเยอรมันและการแปลคัมภีร์ที่มีคุณภาพเป็นรากฐานสำคัญ ขณะเดียวกันการพัฒนาหลักสูตรที่เป็นระบบและสื่อดิจิทัลที่ทันสมัยจะช่วยขยายการเข้าถึงและเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ การสร้างเนื้อหาเฉพาะสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ และการเชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์ ประเด็นสังคมร่วมสมัย และการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันจะทำให้พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องและน่าสนใจมากขึ้น การพัฒนาสื่อโต้ตอบ เนื้อหาเปรียบเทียบ และสื่อสำหรับครอบครัวชุมชนจะช่วยสร้างการมีส่วนร่วมและความเข้าใจ การจัดทำเนื้อหาทางวิชาการ ด้านศิลปะวัฒนธรรม และสำหรับสื่อมวลชนจะสร้างความน่าเชื่อถือและการยอมรับในวงกว้าง การมีระบบจัดการความรู้ที่ดีและการพัฒนาเนื้อหาแบบปรับแต่งจะเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ แนวทางเหล่านี้ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีการควบคุมคุณภาพ และปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี

ด้านช่องทางการสื่อสาร แนวทางการพัฒนาช่องทางการสื่อสารสำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเยอรมนีต้องครอบคลุมทั้งช่องทางดิจิทัลและแบบดั้งเดิม โดยเน้นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเป็นระบบ การพัฒนาเว็บไซต์ แอปพลิเคชัน และการใช้โซเชียลมีเดียอย่างต่อเนื่องเป็นรากฐานสำคัญ ขณะเดียวกันการสร้างเนื้อหาผ่านพอดแคสต์ ยูทูบ และกิจกรรมออนไลน์จะช่วยขยายการเข้าถึงและสร้างการมีส่วนร่วม การสร้างชุมชนออนไลน์ ระบบอีเมลมาร์เก็ตติ้ง และการเข้าร่วมงานในพื้นที่สาธารณะจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับกลุ่มเป้าหมาย การสร้างเครือข่ายกับสื่อมวลชน สถาบันการศึกษา และองค์กรสุขภาพจะเพิ่มความน่าเชื่อถือและขยายผลงาน การใช้เทคโนโลยีใหม่และระบบการสื่อสารแบบบูรณาการจะช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น สิ่งสำคัญคือต้องมีการวัดผลและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้แน่ใจว่าทุกช่องทางทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ด้านผู้รับสาร แนวทางการพัฒนาด้านผู้รับสารสำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเยอรมนีต้องครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการเฉพาะของแต่ละกลุ่ม การวิเคราะห์และแบ่งกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญ ขณะเดียวกันการพัฒนาโปรแกรมเฉพาะสำหรับคนรุ่นใหม่ ผู้สูงอายุ และกลุ่มอาชีพต่างๆ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการเข้าถึง การให้ความสำคัญกับกลุ่มที่มีความต้องการพิเศษ เช่น ผู้มีปัญหาสุขภาพจิต ผู้ย้ายถิ่นฐาน และผู้พิการ แสดงถึงจิตเมตตาและการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง การสร้างโปรแกรมสำหรับครอบครัว สตรี และผู้เผชิญวิกฤตจะช่วยสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและสนับสนุนซึ่ง

กันและกัน การเชื่อมโยงกับความสนใจพิเศษต่างๆ เช่น ศิลปะ กีฬา และการพัฒนาตนเอง จะทำให้พระพุทธศาสนาดูมีความเกี่ยวข้องและน่าสนใจมากขึ้น สิ่งสำคัญคือต้องมีระบบการติดตามและประเมินผลที่ดี เพื่อให้แน่ใจว่าทุกกลุ่มได้รับการตอบสนองที่เหมาะสมและมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง แนวทางเหล่านี้จะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความครอบคลุมและสร้างผลกระทบที่ยั่งยืน

สรุป

จากการศึกษาวิจัย พบว่า ได้นำทฤษฎี PDCA มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบการดำเนินงาน ประกอบด้วย การวางแผนโดยวิเคราะห์สถานการณ์และกำหนดกลุ่มเป้าหมาย การปฏิบัติตามแผนผ่านการจัดตั้งศูนย์ธรรมและดำเนินกิจกรรม การตรวจสอบด้วยการประเมินผลและติดตามผลกระทบ และการปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่อง แนวทางการพัฒนาครอบคลุมสี่ด้านหลัก ด้านผู้ส่งสารเน้นพัฒนาพระธรรมทูตแบบองค์รวม ทั้งทักษะภาษา เทคโนโลยี ความเข้าใจวัฒนธรรมเยอรมัน และทักษะการบริหารจัดการ ด้านสารมุ่งสร้างเนื้อหาที่หลากหลาย ปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น พัฒนาหลักสูตรเป็นระบบ และเชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ด้านช่องทางการสื่อสารครอบคลุมทั้งดิจิทัลและแบบดั้งเดิม โดยใช้เว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย พอดแคสต์ และสร้างเครือข่ายกับสถาบันต่างๆ ด้านผู้รับสารเน้นการแบ่งกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ พัฒนาโปรแกรมเฉพาะสำหรับแต่ละกลุ่ม รวมถึงกลุ่มที่มีความต้องการพิเศษ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในบริบทสากลมีประสิทธิภาพและครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการวิจัยแนวทางการส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในเยอรมนี ผู้วิจัยเสนอแนวทางสำหรับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ภาครัฐควรจัดตั้งหลักสูตรฝึกอบรมเฉพาะทางครอบคลุมทักษะภาษาเยอรมัน วัฒนธรรมยุโรป เทคนิคการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในบริบทสังคมตะวันตก การจัดตั้งศูนย์ประสานงานพระธรรมทูตระหว่างประเทศเพื่อสนับสนุนงบประมาณ วัสดุธรรมะ ประสานกับสถานทูตไทย สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดไทยในยุโรป และพัฒนาระบบสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ นอกจากนี้ควรพัฒนาระบบติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจน จัดทำรายงานผลการดำเนินงานเป็นประจำเพื่อปรับปรุงแนวทางการทำงานอย่างต่อเนื่อง ในด้านการปฏิบัติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมเข้มข้นด้านภาษาเยอรมันและอังกฤษ พัฒนาทักษะการสื่อสารดิจิทัล การใช้สื่อโซเชียลมีเดีย เรียนรู้วัฒนธรรมเยอรมันเพื่อปรับแนวทางเผยแผ่ธรรมะให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น การจัดกิจกรรมเปิดบ้านวัดเป็นประจำ สอนสมาธิและธรรมะภาษาเยอรมัน จัดงานเทศกาลไทยพุทธศาสนา ร่วมมือกับมหาวิทยาลัยจัดสัมมนาธรรมะ ใช้เว็บไซต์และสื่อออนไลน์เผยแพร่เนื้อหา สร้างเครือข่ายกับชุมชนพุทธศาสนิกชนต่างชาติ การสร้างระบบจัดการข้อมูลสมาชิก

อย่างเป็นระบบ พัฒนาโครงสร้างบริหารงานที่มีส่วนร่วมจากชุมชน จัดตั้งคณะกรรมการผสมผสานระหว่างชาวไทยและชาวเยอรมัน สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดในยุโรป แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และจัดหาทุนสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่นและภาครัฐเยอรมัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตในประเทศอื่นๆ ในยุโรป เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ เนเธอร์แลนด์ และสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของบริบทวัฒนธรรม นโยบายการศาสนา และความท้าทายเฉพาะในแต่ละประเทศ รวมถึงการแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดีระหว่างประเทศ เพื่อหาแนวทางการพัฒนาเครือข่ายพระธรรมทูตในระดับภูมิภาคยุโรป

2.2 วิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลกระทบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อชุมชนท้องถิ่นในเยอรมนี ศึกษาระดับความเข้าใจ การยอมรับ และการนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของชาวเยอรมันและชาวต่างชาติ วัดผลสำเร็จด้านจิตวิทยา สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงการประเมินความยั่งยืนของกิจกรรมและโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการโดยพระธรรมทูต

2.3 ศึกษาและพัฒนารูปแบบใหม่ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชันสมาธิ การสอนออนไลน์ เสมือนจริง (VR) และปัญญาประดิษฐ์ (AI) วิเคราะห์ประสิทธิภาพของสื่อดิจิทัลในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายใหม่ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ รวมถึงการศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคสื่อต่อกลยุทธ์การเผยแผ่ธรรมะ

บรรณานุกรม

กัลยาณมิตร. (2567). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. สืบค้น 27 มิถุนายน 2568 จาก https://tidga.net/index.php/history/dhammaduta-history

จุฑามาส โรบิสัน. (2560). แนวทางการสื่อสารพุทธธรรมในยุคโลกาภิวัฒน์ของพระสงฆ์ในสังคมไทย. ใน *รายงานสืบเนื่องการประชุมสัมมนาวิชาการ การนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติเครือข่าย.* ครั้งที่ 17. มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ.

ธรรมยุติ, พระธรรมทูตในต่างประเทศ. (2567).พระธรรมทูตในต่างแดน. สืบค้น 27 มิถุนายน 2568 จาก https://tidga.net/index.php/history/dhammaduta-history

บัญชายุทธ นาคมุจลินท์. (2566). *แนวทางการพัฒนาศาสนทายาทที่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูปลัดทราทิตย์ อาสโภ (อินทรกำเนิด). (2566). *รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูวิเทศกัลยาณธรรม (ฐิติกร กลฺยาณธมฺโม). (2564). *การพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของวัดไทยในรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสุทธิกิจโกศล (สมภพ สุวโจ). (2559). *รูปแบบการเผยแผ่ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาประสาน อนุวตฺโต.(2559). *การพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุริยา วรเมธี และคณะ. (2551). *ศึกษาแนวคิดและหลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกา.* รายงานการวิจัย. คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอัสกรณ์ อคฺคญฺญชโย (สืบเหล่ารบ). (2566). *แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทย วัดพระธรรมกายเท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระศรีรัตนโมลี (สมคิด สุรเตโช/เหลาฉลาด). (2560). รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในประเทศสาธารณรัฐสิงคโปร์. *วารสารบัณฑิตศึกษา*. *13*(2), 97-108.

ศึกษาวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเต๋า: การตีความทรรศนะเชิงคุณค่า

An Analytical Study of the Concept of Emptiness in Taoist Philosophy: An Interpretation from a Value-Oriented Perspective

[1]ธนาธิป ฮาดเนาลี และ [2]พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ (ชูศรี)

[1]Dhanardhip Hardnaulee and [2]PhraJaturong Ajarasupho (Choosri)

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: dhanardhip.hard@mcu.ac.th

Received: July 18, 2025; **Revised:** December 12, 2025; **Accepted:** December 13, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติและบริบททางสังคมของเล่าจื้อ 2) วิเคราะห์แนวคิดความว่างในปรัชญาเต๋า 3) เพื่อวิวเคราะห์คุณค่าในปรัชญาเต๋าในมิติคุณค่าเชิงความว่าง พื้นที่การวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประชากรกลุ่มตัวอย่าง 50 รูป/คน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์เต๋าเต๋อจิง และตำราของจวงจื่อควบคู่กับเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า "ความว่าง" ในลัทธิเต๋ามิใช่ความสูญเปล่าไร้เนื้อหา แต่คือภาวะแห่งศักยภาพไร้ขอบเขต อันเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งและเป็นแก่นแท้ของ "เต๋า" ที่เชื่อมโยงกับหลัก "อู่เว่ย" หรือการไม่กระทำที่ฝืนธรรมชาติ ซึ่งส่งเสริมการดำรงชีวิตอย่างกลมกลืน เรียบง่าย และยืดหยุ่น แนวคิดนี้มีคุณค่าในหลายมิติพบผลสะท้อนของการศึกษา ได้แก่ 1) มิติการปฏิบัติของสังคม เน้นการไม่แทรกแซงและการกลับคืนสู่ธรรมชาติ ช่วยลดความขัดแย้งและสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล 2) มิติความเป็นมนุษย์ เปิดโอกาสให้แต่ละคนพัฒนาตนโดยไม่ยึดติดกรอบคิดตายตัว ยอมรับความแตกต่าง ส่งเสริมความเมตตาและความถ่อมตน 3) มิติจิตวิทยา สนับสนุนสุขภาพจิตที่มั่นคงด้วยการปล่อยวางและอยู่กับความจริงของธรรมชาติ ลดภาวะเครียดและความกังวล 4) มิติการพัฒนาที่ยั่งยืน สร้างความเคารพต่อธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล และสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง 5) มิติการบริหารจัดการ ใช้หลัก "อู่เว่ย" ในการบริหารที่ไม่บีบบังคับ แต่สร้างสภาพแวดล้อมให้บุคคลเติบโตตามศักยภาพ 6) มิติการเมือง เสนอแนวคิด "การปกครองโดยไม่ปกครอง" ให้ประชาชนมีบทบาทกำหนดชีวิตตนเอง รัฐทำหน้าที่สนับสนุนมากกว่าควบคุม แนวคิด "ความว่าง" ในปรัชญาเต๋ามีคุณค่าทั้งเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ สามารถประยุกต์ใช้กับจิตวิทยาเชิงบวก จริยศาสตร์ร่วมสมัย การพัฒนาสังคม และการสร้างภาวะผู้นำ เป็นการผสานองค์ความรู้ตะวันออกอย่างลึกซึ้งเข้ากับโลกสมัยใหม่ อันนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ยั่งยืน และเปี่ยมด้วยปัญญา

คำสำคัญ: ความว่าง; ปรัชญาเต๋า; เต๋าเต๋อจิง; อู่เว่ย

Abstract

This research aims to 1) study the history and social context of Laozi; 2) analyze the concept of "emptiness" in Taoist philosophy; and 3) interpret the value of this concept in terms of emptiness. The research area is Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Wang Noi District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. The sample population is 50 students. This research is qualitative and involves interviews with experts on the Tao Te Ching and Zhuangzi's texts, along with relevant academic documents. The findings reveal that “Emptiness” in Daoism does not signify a void devoid of content, but rather an unbounded state of potential that serves as the origin of all things. It constitutes the essence of the “Dao” and is intrinsically connected to the principle of Wu Wei—non-action in accordance with nature—which promotes a harmonious, simple, and flexible way of life. This concept possesses values across multiple dimensions: (1) Social practice—emphasizing non-interference and a return to nature, fostering balance and reducing conflict in communal living; (2) Human nature—enabling individuals to develop free from rigid frameworks, embracing diversity, and cultivating compassion and humility; (3) Psychology—supporting mental stability through letting go, accepting the truth of nature, and alleviating stress and anxiety; (4) Sustainable development—encouraging respect for nature, balanced use of resources, and the sufficiency economy; (5) Management—applying Wu Wei to create a non-coercive environment that nurtures personal growth according to individual potential; and (6) Politics—proposing “governance through non-governance,” wherein citizens determine their own lives while the state plays a supportive rather than controlling role. The Daoist notion of “Emptiness” holds both theoretical and practical significance. It can be applied to positive psychology, contemporary ethics, social development, and leadership cultivation. The research thus bridges profound Eastern philosophical wisdom with the modern world, guiding toward a peaceful,sustainable, and enlightened mode of coexistence.

Keywords: Emptiness; Daoist Philosophy; Dao De Jing; Wu Wei

บทนำ

ปรัชญาเต๋าของเล่าจื๊อเป็นมรรควิธีอันประเสริฐ (The great Path), (Phyllis Ghim-Lian Chew, (1991) ที่ยังคงดำรงอยู่ในโลกของขอบฟ้าแห่งปัญญาและยังคงเป็นแนวทางสำคัญต่อการค้นพบโลกทัศน์ใหม่ๆ รวมถึงการนำมาพิจารณาใคร่ครวญเพื่อการค้นหาความหมายของชีวิตทั้งของตนเองและของผู้อื่น สาระสำคัญของปรัชญาเล่าจื๊อจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจในธรรมชาติของความเป็นจริงของโลกเป็นกระบวนการคิดทบทวน (Reflection) ความเป็นไปของชีวิตที่เผชิญกับเหตุการณ์โดยผ่านเรื่องเล่าจากคัมภีร์สำคัญ คือ เต๋า เต้อ จิง (Tao Te Jing) (Yuhang and Yuguang, 2015) แม้ว่า กาลเวลาจะล่วงเลยไปมากเพียงใด คัมภีร์สำคัญเล่มนี้ ยังคงได้รับการศึกษา ตีความ และวิเคราะห์อย่างต่อเนื่องและน่าจะดำรงความสำคัญเช่นนี้ไปอีกยาวนาน

แนวคิดเรื่องความว่างเปล่าเป็นแนวคิดสำคัญในปรัชญาเต๋าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำสอนของเล่าจื๊อและจวงจื่อซึ่งเน้นถึงธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงและแปรปรวนของความว่างเปล่าในการทำความเข้าใจโลกและการบรรลุถึงความกลมกลืนกับเต๋าซึ่งมีความแตกต่างจากความหมายที่มักพบในวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งมองว่าความว่างเปล่าเป็นสิ่งที่เวิ้งว่าง แต่ความว่างเปล่าในปรัชญาเต๋ากลับถูกมองว่า เป็นพลังที่มีบทบาทในการสร้างความสมดุลเพราะเต๋ามักเห็นว่า ทุกความว่าง ย่อมมีความหมายและมีประโยชน์เสมออันมีความเป็นไปตาม

ธรรมชาติและความคิดสร้างสรรค์ แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานของหลักการสำคัญในเต๋า เช่น การไม่กระทำ (**無為**; wu wei) (Goddard and Borel, 2007) และความเป็นไปตามธรรมชาติ (**自然**, ziran), (Wang, et al., 2020) ซึ่งเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนของมนุษย์และการเข้าใจจักรวาล แม้ว่า แนวคิดเรื่องความว่างเปล่าจะมีความสำคัญ แต่การตีความ ความว่างเปล่าในปรัชญาเต๋า ยังคงเป็นแนวคิดที่ซับซ้อนและมักถูกเข้าใจผิด การอภิปรายในวงวิชาการสมัยใหม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ยังมีความกระจัดกระจาย ขาดระบบและแบบแผนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยการตีความบางประการมักสับสนกับแนวคิดความว่างเปล่าในพุทธปรัชญา (**空**, śūnyatā), (Shizuteru, et al., 2024) หรือถูกเข้าใจผิดว่า เป็นแนวคิดของการปฏิเสธความมีอยู่ (None-existences), (Tsu, 2017) ปัญหาความสับสนเหล่านี้ เกิดจากการขาดความชัดเจนในการแยกแยะความว่างเปล่าในเต๋า ซึ่งเน้นถึงศักยภาพที่อยู่ในสิ่งที่ไม่มีกับแนวคิดในทรรศนะของปรัชญาอื่นๆที่อาจเน้นการปฏิเสธหรือการสาบสูญของความมีอยู่ (ขาดสูญ/อุจเฉททิฏฐิ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:(ไทย); 17/179-180/96)

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องความว่างเปล่า ยังมีผลกระทบเชิงลึกต่อการเข้าใจในแง่มุมที่กว้างขึ้นของปรัชญาเต๋ารวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การขยายตัวของปรัชญาเต๋าในกระบวนการของโลกและกรอบจริยธรรมที่เกิดจากแนวคิดเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้แนวคิดความว่างเปล่าในสังคมร่วมสมัย เช่น ในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม ภาวะผู้นำและการพัฒนาตนเอง ยังไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าอย่างเพียงพอ ทำให้เกิดช่องว่างในการทำความเข้าใจทั้งในเชิงวิชาการและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้นพบช่องว่างเหล่านี้ด้วยการวิเคราะห์อย่างครอบคลุมถึงแนวคิดเรื่องความว่างเปล่าในปรัชญาเต๋า โดยมุ่งเน้นที่พื้นฐานทางปรัชญา ผลกระทบต่อจริยธรรมและอภิปรัชญา รวมถึงความเกี่ยวข้องกับบริบทสมัยใหม่ ผ่านการพิจารณาจากคัมภีร์เต๋า เช่น เต้าเต๋อจิง และผลงานของจวงจื่อ งานวิจัยนี้ จะช่วยให้เกิดความชัดเจนในแง่ของการตีความแนวคิดความว่างเปล่า แก้ไขความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนและเน้นถึงศักยภาพของแนวคิดนี้ในการให้ความเข้าใจเชิงลึกจากมุมมองใหม่ๆ ทั้งในความรู้ดั้งเดิมและความท้าทายขององค์ความรู้ใหม่ในสังคมปัจจุบัน

ดังนั้น ความสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและความแม่นยำมากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความว่างเปล่าในปรัชญาเต๋า ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญไม่เพียงแต่ในการศึกษาปรัชญาเต๋าเท่านั้น แต่ยังรวมถึงปรัชญาพหุวัฒนธรรม การศึกษาศาสนาเชิงเปรียบเทียบและการประยุกต์ใช้ปรัชญาตะวันออกในบริบทสมัยใหม่โดยปราศจากความเข้าใจที่ถูกต้องต่อแนวคิดเรื่องความว่างเปล่า ปรัชญาเต๋าอาจยังคงถูกตีความผิดหรือไม่ได้รับความสนใจอย่างเพียงพอในวงสนทนาปรัชญาโลก การศึกษาแนวคิดทางปรัชญาของเล่าจื๊อผ่านคัมภีร์เต๋า สามารถตีความได้หลายมิติ ทั้งในเชิงการศึกษาสมัยใหม่และมุมมองร่วมสมัย ตัวอย่างเช่น ประเด็นเรื่องการปกครองโดยไม่ปกครองที่ปรากฏในคัมภีร์ เต๋า เต็ก เก็ง ซึ่งได้รับการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งในหลากหลายสาขาวิชาโดยผ่านการใช้ระเบียบวิธีการตีความแบบกระบวนการเชิงอรรถาธิบาย (Hermeneutical Circle), (Jean, 2015) ผสมผสานกับทัศนะของฮันส์-จอร์จ กาดาเมอร์ (Hans-Georg Gadamer), (Vila-Chã, 2000) ผลการวิจัยพบว่า การปกครองโดยไม่ปกครอง คือการปกครองที่สอดคล้องกับ

วิถีธรรมชาติปราศจากการสร้างวาทกรรมใดๆอันจะครอบงำความคิดของประชาชนสามารถเอื้ออำนวยให้แต่ละสรรพสิ่งได้ดำเนินไปตามวิถีของตน

ดังนั้น ลัทธิเต๋าจึงมุ่งให้ผู้ปกครองดำเนินตามหลักการ 2 ประการ คือ ศาสตร์แห่งการปกครอง ได้แก่ การให้ผู้ปกครองเรียนรู้วิถีในการปกครองจากธรรมชาติและศิลปะแห่งการปกครอง คือ การที่ผู้ปกครองรู้จักใช้อำนาจในแบบที่ไม่เป็นการสร้างวาทกรรมขึ้นมา ดังนั้น ภายใต้การปกครองโดยไม่ปกครอง ประชาชนจะสามารถดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ และมีอิสระจากการครอบงำทางวาทกรรมใดๆของผู้ปกครอง นอกจากนี้ อำนาจทางการปกครองที่แท้จริงอยู่ที่ประชาชน และประชาชนสามารถดึงเอาอำนาจของตนกลับมาได้ด้วยเนื่องจากประชาชนไม่ได้มอบอำนาจให้กับผู้ปกครองอย่างเด็ดขาด สอดคล้องกับโศลกของคัมภีร์ เต๋า เต้อ จิง ในบทที่ 17 ความว่า "ผู้ปกครองที่ดีที่สุด คือผู้ที่ประชาชนแทบไม่รู้ถึงการมีอยู่ของพวกเขา ถัดมาคือผู้ปกครองที่ประชาชนรักและยกย่อง ถัดมาคือผู้ปกครองที่ประชาชนกลัว และแย่ที่สุดคือผู้ปกครองที่ประชาชนดูถูกเหยียดหยาม เมื่อการงานของผู้ปกครองที่ดีที่สุดเสร็จสิ้น ประชาชนทั้งหมดจะกล่าวว่า ‘เราทำได้ด้วยตัวเราเอง’ (สตีเฟน มิตเชลล์, 2066)

การศึกษาปรัชญาเต๋าจำเป็นต้องอาศัยทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเต๋า อู๋เหว่ย หยิน-หยาง ความว่าง เต๋าเต็ก ความเป็นธรรมชาติ และสัญลักษณ์ในปรัชญาเหล่านี้ เพื่อให้เข้าใจหลักการที่สมบูรณ์และสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องเต๋านี้ได้ถูกพัฒนาเป็นสำนักปรัชญาเต๋าโดยชี้ให้เห็นว่า “ที่สำนักเต๋าแบ่งมโนทัศน์ความเป็นเต๋าเป็น 3 ลักษณะคือ (1) เต๋าในฐานะเป็นวิถีมนุษย์หรือสังคม (2) เทียนเต๋าหรือวิถีธรรมชาติ (3) เต๋าอันยิ่งใหญ่ (Great Tao) หรือสรรพสิ่งที่กำเนิดขึ้นและดำเนินไปในจักรวาลทั้งหมด” (ณรงค์วรรษ บุญมา, 2561) อย่างไรก็ดี เล่าจื๊อมองเห็นคุณค่าความสำคัญของสิ่งทั้งหลายรวมทั้งโลกและชีวิตที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Interaction) การมีอยู่ของสิ่งที่เป็นตัวตนหรือไม่ใช่ตัวตนก็เป็นสิ่งที่มาจากรากฐานเดียวกัน ดังเราจะพบประเด็นสำคัญในคัมภีร์เต๋า (Tao) ที่ปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับคนเป็นปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Inter-relation) อย่างน่าสนใจ จากประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นได้ว่าเล่าจื๊อมองโลกกับชีวิตนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน (Dual relationship) การมีชีวิตที่เข้าใจโลกหรือเข้าใจในธรรมชาติก็อาจทำให้ชีวิตเป็นไปได้อย่างดีด้วย ปรัชญาเต๋าของเล่าจื๊อเป็นปรัชญาที่มีนัยสำคัญอย่างสูงยิ่งต่อแวดวงการศึกษาศาสนาปรัชญาและวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งซึ่งเราสามารถพิจารณาเห็นได้ในแง่มุมด้านอภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) จริยศาสตร์ (Ethics) ปรัชญาการเมือง การปกครอง (Political Science)และปรัชญาชีวิต (Philosophy of Life) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่อง การวิเคราะห์ความว่างในปรัชญาของเล่าจื๊อว่าด้วยมุมมองเชิงคุณค่าอันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของปรัชญาเต๋า และยังสามารถมองเห็นนัยสำคัญในหลายมิติได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและบริบทสังคมของเล่าจื๊อ
2. เพื่อศึกษาความว่างในปรัชญาปรัชญาเต๋า
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าในปรัชญาเต๋า: การวิเคราะห์คุณค่าเชิงความว่าง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเถ: การตีความทรรศนะเชิงคุณค่า ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมจาก คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์เลขที่ ว.874/2567 วันที่ 24 ธันวาคม 2567 มีหลักการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ด้วยวิธีการสืบค้นจากเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารเนื้อหาจาก หนังสือพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คัมภีร์เถ้า เต้อ จิง และหนังสือทางวิชาการ ตำราทางปรัชญา รายงานการวิจัย ดุษฎีนิพนธ์ เอกสารบทความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องความว่างในปรัชญาเล่าจื๊อ

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร/พื้นที่วิจัย (1) ตัวแทนกลุ่มผู้เชี่ยวชาญปรัชญาเถ้า จำนวน 10 รูป/คน (2) กลุ่มตัวแทนผู้บริหาร คณาจารย์ จำนวน 10 รูป/คน คัดเลือกแบบไม่เจาะจง และแบบสโนบอล (Snowball) ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้ (2) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัยนี้ ใช้การวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์กับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญปรัชญาเถ้า ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา และผู้ที่มีความเชี่ยวชาญที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเถ้า: การตีความทรรศนะเชิงคุณค่าใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในมุมมองทรรศนะความว่างในปรัชญาเถ้า

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย คือ 1) เก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น จากอินเตอร์เน็ต จากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น 2) เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และกระบวนการสนทนากลุ่มแล้วนำมาทำการวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเถ้า: การตีความทรรศนะเชิงคุณค่า เพื่อค้นหาตัวชีวัดในคุณค่าในปรัชญาเถ้า: การวิเคราะห์คุณค่าเชิงความว่าง

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคเนื้อหา มุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ตามประเด็นหัวข้อ ดังนี้ 1. ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ มีวิธีการตรวจสอบคือ การตรวจสอบแหล่งข้อมูล 2. ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัยนำเอาข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ 3. สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนที่ 6 สรุปกระบวนการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเต๋า: การตีความทรรศนะเชิงคุณค่า” เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Method Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 20 รูป/คน และการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) จำนวน 30 รูป/คน ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์เชิงลึก ร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทำให้ได้ข้อมูลจากประชากรกลุ่มตัวอย่างรวมทั้งสิ้น 50 รูป/คน

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า นักปรัชญาชาวจีนที่มีชื่อเสียงที่สุดท่านหนึ่งในประวัติศาสตร์อารยธรรมโลก และได้รับการยกย่องให้เป็นศาสดาผู้ก่อตั้งปรัชญาเต๋า ซึ่งเป็นหนึ่งในสามเส้นทางทางปรัชญาหลักที่หล่อหลอมอารยธรรมจีน ควบคู่ไปกับพุทธศาสนาและของลัทธิขงจื้อ การศึกษาประวัติความเป็นมาและบริบทสังคมของเล่าจื๊อจึงเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจปรัชญาเต๋าและอิทธิพลที่มีต่อความคิดและวัฒนธรรมจีนตลอดกาลเวลาโดยเริ่มจากยุคสมัยและบริบททางประวัติศาสตร์กล่าวคือ 1) ยุควสันตสารท (ชุนชิว) ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงเล่าจื๊อมีชีวิตอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตศักราช ซึ่งตรงกับยุควสันตสารท หรือ ยุคชุนชิว (**春秋**, Chūnqiū, Spring and Autumn period) ประมาณ 770-453 ปีก่อนคริสตศักราช ยุคนี้เป็นช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์จีนที่มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทั้งทางการเมือง สังคม และความคิดยุคชุนชิวเป็นส่วนหนึ่งของราชวงศ์โจว (Zhou Dynasty) ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่ยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์จีน แต่ในช่วงนี้อำนาจกลางของราชวงศ์โจวเริ่มอ่อนแอลง ทำให้เกิดสภาวะแคว้นต่าง ๆ ขึ้นมาแก่งแย่งอำนาจและแข่งขันกันเพื่อความเป็นใหญ่ 2) สภาพสังคมและการเมืองในยุคสังคมจีนในยุคชุนชิวเป็นสังคมศักดินาที่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน มีระบบเจ้าขุนมูลนายที่ซับซ้อน การเมืองมีลักษณะเป็นระบบกึ่งแบ่งแยกดินแดน (feudalism) โดยมีแคว้นต่าง ๆ ที่มีอิสรภาพในการปกครองตนเองแต่ยังคงแสดงความจงรักภักดีต่อจักรพรรดิโจวในเชิงพิธีการความไม่มั่นคงทางการเมืองนี้สร้างความวิตกกังวลให้กับประชาชนทั่วไป ระบบค่านิยมดั้งเดิมเริ่มถูกตั้งคำถาม นักคิดและนักปราชญ์หลายคนเริ่มหาหนทางออกจากสภาวะวุ่นวายนี้ ทำให้เกิดการแข่งขันทางความคิดหรือที่เรียกว่า "สงครามปรัชญา" 3) ยุคทองของปรัชญาจีน ยุคชุนชิวจึงกลายเป็นยุคแห่งนักคิดที่งอกงามในความปั่นป่วน เพราะสภาวะความไม่แน่นอนทางการเมืองกลับกลายเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์สำหรับการเติบโตของความคิดและปรัชญาใหม่ ๆ ที่พยายามตอบคำถามพื้นฐานเกี่ยวกับการปกครอง จริยธรรม และการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า สรรพสิ่งทั้งหมดจึงรวมกันเป็นหนึ่งเดียว โดยความแตกต่างของสรรพสิ่งในจักรวาลมิใช่สิ่งที่ขัดแย้งกันแต่คือการแสดงออกของความหลากหลายภายใต้การดำเนินไปของเต๋า การแยกแยะสรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นเพียงการมองตามกรอบคิดของมนุษย์เท่านั้น แท้จริงแล้วจักรวาลอันเป็นหนึ่ง

เดียวนี้ คือเต๋าที่ดำเนินไปอย่างลื่นไหล ไม่มีจุดยึดเหนี่ยวและเปิดโอกาสให้ทุกสิ่งมีเสรีในการดำรงอยู่ตามธรรมชาติของตนการเข้าใจในบริบทดังกล่าวนี้ทำให้ปรัชญาเต๋ามีความร่วมสมัยและสอดคล้องกับสังคมปัจจุบันที่ต้องการความเข้าใจในความหลากหลายและการอยู่ร่วมกันในสังคมโลกาภิวัตน์ ความเข้าใจในเต๋านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ แต่ยังช่วยส่งเสริมให้เรายอมรับในความเป็นเอกภาพและการเคลื่อนไหวที่ไม่มีที่สิ้นสุดของสรรพสิ่งในชีวิต หลักปรัชญาเต๋านั้นมีการนิยามความหมายอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเรื่องคำว่า “เต๋า” ซึ่งเป็นหัวข้อที่ถูกโต้เถียงและวิเคราะห์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เนื่องจากความหมายที่ลึกซึ้งและคลุมเครือของคำนี้ จนกระทั่ง แม้แต่เล่าจื้อเองก็ได้กล่าวไว้ตั้งแต่เริ่มว่า “เต๋าอันสูงสุดนั้นไร้ชื่อ...เมื่ออารยธรรมของมนุษย์เกิดขึ้น ชื่อสำหรับใช้เรียกสิ่งต่างๆ ก็เกิดขึ้นด้วย แนวคิดทฤษฎีความว่างเปล่า (Theories of Emptiness) พบว่า “สูญญะ,” “ความไร้,” “การไม่ดำรงอยู่,” “การไม่มีอยู่จริง,” “ความว่าง,” “ความว่างเปล่า,” และ “การไม่มีอยู่” ล้วนสื่อถึงความหมายร่วมกันในมิติของ “ความไม่มี” ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความว่างและความเป็นจริงเชิงควอนตัมของวิทยาศาสตร์ ผู้ศึกษาพึงตระหนักว่าความว่างเป็นสภาวะหนึ่งซึ่งอาจมีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับทัศนคติของแต่ละสำนัก พึงสังเกตว่า ถึงแม้คำเหล่านี้จะสะท้อนถึง “ความไม่มี” “ความว่าง” หรือ “ความว่างเปล่า” แต่ก็สามารถขยายความได้อย่างไร้ขีดจำกัดทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงเวลา ซึ่งเปิดโอกาสให้ปราชญ์เชื่อมโยงช่องว่างระหว่างศูนย์และอนันต์ เช่น “ความว่างเปล่าอนันต์” ในปรัชญาเวทานตะ นักเอกภาวนิยมมองว่า “ท้องฟ้า” (ĀkāŚa) เปรียบเสมือนพรหมัน ซึ่งเป็นความเป็นจริงสูงสุดและในภาษาสันสกฤต ระบบตัวเลขในรูปแบบคำ (bhūtasankhyā) ยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดนี้อย่างชัดเจนอีกด้วย โดยคำที่ใช้แทนศูนย์ เช่น “อนันตะ” (ความไม่มีที่สิ้นสุด) “kha” (ท้องฟ้า) และ “gagana” (ท้องฟ้า) แสดงถึงการเชื่อมโยงระหว่างสุญยะและอนันต์ ส่วน “ความว่าง” ความหมายโดยทั่วไปนั้น หมายถึง สภาวะที่ไม่สามารถจับต้องได้ ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยนัยน์ตาเปล่า มนุษย์ทั่วไปจึงมักเข้าใจเองว่า ความว่าง ก็คือความไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดปรากฏอยู่ แม้ว่า จะมีแนวคิดเกี่ยวกับความว่างเปล่าอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบความว่างปรัชญาเต๋าและพุทธปรัชญาในทรรศนะความว่างในพุทธปรัชญาเถรวาท พุทธปรัชญาเถรวาทปฏิเสธความมีอยู่ 2 ประการ กล่าวคือ 1) ทรรศนะที่ว่า “สิ่งทั้งปวงมีอยู่” (โลกมีอยู่จริง) 2) ทรรศนะที่ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่” (โลกไม่มีอยู่จริง) ผู้ทรงคุณวุฒิ (สมภาร พรมทา) ไว้ในพุทธปรัชญาเถรวาท ว่า ตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เห็นว่า โลกไม่ใช่เนื้อสาร ไม่ใช่มโนภาพของจิต แต่โลกคือความว่างเปล่า เพราะความว่างเปล่ามีสภาวะเชื่อมระหว่างสิ่งสองสิ่ง เช่น อยู่ระหว่างความมีและความไม่มี ดังนั้น เราไม่อาจยืนยันได้ว่า โลกนั้นมีอยู่จริงหรือไม่ แต่ด้วยสภาวะการณ์ของสิ่งสองสิ่งเชื่อมกันนั้น เราก็อาจสรุปได้ว่า โลกคือความว่างเปล่าระหว่างความมีและความไม่มีอีกประการหนึ่ง โลกนั้นประกอบขึ้นจากสสารมูลฐานซึ่งแยกย่อยลงไปเป็นอนุภาคมูลฐานมีการเกิดและการดับต่อเนื่องกันไปไม่มีที่สิ้นสุด ผู้นิพนธ์กล่าวว่า ภายในกระแสแห่งการเกิดและการดับนั้น ย่อมไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตนถาวร” ในขณะที่ปรัชญาเต๋าอธิบายประเด็นความว่างว่า เต๋านั้นมีคุณสมบัติเป็นแหล่งกำเนิดที่ไม่มีที่สิ้นสุด ไร้รูปร่าง ไม่สามารถระบุได้ว่า เต๋าคืออะไร แต่เต๋านั้นก็มีอยู่ ความว่างของเต๋าคือแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งและกลับคืนไปสู่ความเป็นดั้งเดิมของมัน ปรัชญาเต๋าอ้างถึงแก่นแท้ของความว่างในคัมภีร์เต๋า เต้อ จิง ของ

เล่าจื๊อว่า เต๋าไม่สามารถเข้าใจหรือระบุได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อเราพิจารณาให้ถี่ถ้วนเกี่ยวกับความว่างในทรรศนะของเต๋า ก็จะพบว่า ลักษณะความว่างของเต๋านั้น หมายถึง สภาวะกึ่งกลางระหว่างสิ่งสองสิ่งจึงทำให้เกิดสรรพสิ่งและเป็นประโยชน์อย่างสูงยิ่ง คัมภีร์เต๋าเต้อจิงอ้างไว้ว่า “วิธีการบรรลุถึงความว่างเปล่าสูงสุดก็คือการรักษาความนิ่งอย่างสมบูรณ์ ส่วนความว่างในพุทธปรัชญานั้น สำนักปรัชญาทั้งสองแห่งมีความเห็นที่สอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือเชื่อว่า ความว่างปรากฏมีอยู่กึ่งกลางระหว่างความมีและความไม่มี อย่างไรก็ตาม ในประเด็นเดียวกันนี้ ผู้วิจัยไม่ได้นิยามหรือพาดพิงถึงความว่างในความหมายของนิพพานตามทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่อย่างใด จะทำก็เพียงแต่ กล่าวถึงในแง่มุมมองปรัชญาเท่านั้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. การวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเต๋า: การตีความทรรศนะเชิงคุณค่า พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างความว่างกับแนวคิดหลักในปรัชญาเต๋าความเชื่อมโยงหลักคือความว่าง (Wu/無) ↔ เต๋า (Tao) มีความว่างเป็นลักษณะพื้นฐานของเต๋า ไม่มีรูปร่าง ไม่มีสี ไม่มีกลิ่นมีความว่างที่เต็มเปี่ยม มีความว่าง มีช่องทางที่เต๋าแสดงออกมาคือ ความว่าง ↔ หยิน-หยาง (Yin-Yang) ส่วนความว่างเป็นพื้นที่กลางที่หยิน-หยางเปลี่ยนแปลงกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการปรากฏช่วงเปลี่ยนผ่านจากหยินไปสู่หยางคือความว่าง ความสมดุลเกิดจากความว่างที่ไม่เอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ความว่าง ↔ วู่เว่ย (Wu Wei/無為) คือ การกระทำโดยไม่บังคับคือการปล่อยความว่างให้ทำงานไม่แทรกแซงด้วยการสร้างพื้นที่ว่างให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปเองความเฉื่อยชาของการกระทำความว่างที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการศึกษางานวิจัยของพระมหาธีระยุทธ เขมธมฺโม (ปราชญ์นิวัฒน์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องเต๋า: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า “เต๋า” ถูกตีความจากมุมมองพุทธปรัชญาเถรวาทว่าเป็น ปัจจัยเหตุที่เป็นปรมัตถ์ เต๋าเปรียบได้กับอวิชชาในปฏิจจสมุปบาท ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการปรุงแต่งทั้งปวง และอยู่ภายใต้ไตรลักษณ์จึงไม่ใช่สภาวะคงที่หากแต่เป็นธรรมชาติที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงในลักษณะวงจร จุดเด่นของงานศึกษานี้ ได้แก่ เชื่อมโยงเต๋ากับกฎธรรมชาตินิยาม 5 ของพุทธปรัชญา วิเคราะห์การเกิดและความสัมพันธ์ของจิต-กาย ผ่านทฤษฎียิน-หยาง ยกกรณีศึกษาทางจริยศาสตร์ เช่น ภาวะขัดแย้งเชิงศีลธรรม (Moral Dilemma) จากการทำแท้งเพื่อแสดงให้เห็นว่า เต๋ามีผลต่อการตัดสินเชิงคุณธรรม เต๋าจึงไม่ใช่เพียงแนวคิดจีนโบราณ แต่สามารถตีความให้เป็นแนวคิด “อภิปรัชญาเชิงสหวิทยาการ” ได้ จากแง่มุมนี้ เต๋าในฐานะ “ความว่าง” จึงมิใช่ความไร้สาระ แต่เป็นรากฐานของเหตุปัจจัยและพลังศักยภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับหลักพุทธปรัชญาอย่างลึกซึ้ง (พระมหาธีระยุทธ เขมธมฺโม (ปราชญ์นิวัฒน์), 2564) และสอดคล้องกับการศึกษางานวิจัยของเทวฤทธิ์ ศรีใชยพล ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความสุขของปรัชญาลัทธิเต๋า พบว่า ลัทธิเต๋าเกิดจากแนวคิดของเล่าจื้อโดยถือว่า เต๋าเป็นเอกภาพซึ่งดำรงพลังตรงข้ามคือหยินและหยาง แนวคิดทางจริยศาสตร์มุ่งเน้นการปฏิบัติของแต่ละบุคคลเพื่อความสุขแก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคม ขณะเดียวกัน แนวคิดทางอภิปรัชญามองว่า เต๋าเป็นบ่อเกิดของสรรพสิ่งและเป็นที่สุดที่ทุกสิ่งจะกลับคืนไป หลักการทางสังคมของเล่าจื้อ

เน้นการปกครองแบบเสรีนิยมควบคู่ธรรมชาตินิยม โดยให้ประชาชนมีเสรีภาพสอดคล้องกับธรรมชาติอันเป็นหนทางสู่ความสุขและความหลุดพ้นที่แท้จริง (เทวฤทธิ์ ศรีใชยพล, 2563)

2. ทรรศนะความว่างในปรัชญาปรัชญาเต๋า: การวิเคราะห์เชิงคุณค่า พบว่า สรรพสิ่งทั้งหมดจึงรวมกันเป็นหนึ่งเดียว โดยความแตกต่างของสรรพสิ่งในจักรวาลมิใช่สิ่งที่ขัดแย้งกันแต่คือการแสดงออกของความหลากหลายภายใต้การดำเนินไปของเต๋า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การแยกแยะสรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นเพียงการมองตามกรอบคิดของมนุษย์เท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปรัชญาเต๋ามีความร่วมสมัยและสอดคล้องกับสังคมปัจจุบันที่ต้องการความเข้าใจในความหลากหลายและการอยู่ร่วมกันในสังคมโลกาภิวัตน์ สอดคล้องกับการศึกษางานวิจัยของเด่นพงษ์ แสนคำและหอมหวล บัวระภา ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องปรัชญาการเมืองเรื่องอนาธิปไตยในปรัชญาเต๋า: การศึกษาปริทัศน์ขอบเขตงานวิจัยในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา พบว่า ในช่วง พ.ศ. 2522-2566 ได้ถกเถียงกันอย่างเข้มข้นถึงลักษณะ “อนาธิปไตย” ในปรัชญาเต๋า โดยเฉพาะแนวคิด “หวู่เว่ย” ที่เป็นการกระทำโดยไม่ฝืนธรรม ซึ่งสะท้อนถึงความว่างเชิงคุณค่า โดยประเด็นหลักจากการศึกษามีข้อสรุปว่างานส่วนใหญ่ใช้ กรอบวิธีคิดทางตะวันตก เพื่อเทียบเคียงกับแนวคิดเต๋า เช่น เสรีนิยม อนาธิปไตยแบบสหการนิยม และอนาธิปไตยแบบชุมชนนิยม ร้อยละ 50 ของงานวิจัยสรุปว่า เต๋ามีลักษณะเป็น “อนาธิปไตยอ่อน” ซึ่งหมายถึงการปฏิเสธอำนาจรวมศูนย์ และยึดมั่นความเรียบง่าย การกระทำโดยไม่แทรกแซง อีกครึ่งหนึ่งมองว่า เต๋าไม่ใช่อนาธิปไตยอย่างแท้จริง เพราะยังมีการยอมรับในผู้ปกครองและโครงสร้างรัฐ แต่เน้นความเรียบง่ายและการลดอัตตา มากกว่าอุดมการณ์การเมือง การวิเคราะห์ใช้แนวทางปรัชญาวิเคราะห์โดยเน้นการเทียบเคียงมโนทัศน์ (Conceptual Mapping) เช่น มโนทัศน์ “ธรรมชาติของมนุษย์” “อำนาจ” “ปัจเจก” และ “คุณค่าแห่งความกลมกลืน” โดยสรุปกล่าวคือ การศึกษาเชิงปริทัศน์นี้มีคุณค่าอย่างยิ่งในฐานะการวางภูมิทัศน์ของการตีความ “เต๋า” จากมุมมองร่วมสมัย โดยเฉพาะการชี้ว่าแนวคิด “ความว่าง” มิใช่ความว่างเปล่าไร้แก่นสาร หากแต่เป็นสภาวะเปิดรับต่อการกลมกลืน การไม่ยึดติดและการอยู่ร่วมอย่างมีคุณธรรม แนวคิดนี้สามารถเสริมกรอบวิธีวิทยาในการตีความ ความว่างเป็นสัจภาวะเชิงคุณค่า โดยเชื่อมโยงว่า ความว่างคือการ “ไม่แทรกแซง” เหมือนรัฐที่ปกครองโดยหวู่เว่ย ความว่างเป็นพื้นที่ที่ไม่เติมเต็มด้วยอัตตา แต่เปิดให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ตามธรรมชาติ ความว่างคือช่องว่างแห่งการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่การไม่มี แต่เป็นการยอมให้สิ่งใหม่เข้ามา (เด่นพงษ์ แสนคำและหอมหวล บัวระภา, 2567) และสอดคล้องกับการศึกษางานวิจัยของสุคนธิการ์ จินะเป็งกาศและวิโรจน์ อินทนนท์ ได้ทำการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์แนวคิดมนุษยนิยมในปรัชญาเต๋า พบว่า ปรัชญาเต๋ามองมนุษย์ว่า เป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่ง มิใช่สูงส่งกว่าสิ่งอื่น แต่มีศักยภาพทางปัญญาและจิตเสรีในการพัฒนาตนเอง มนุษย์ควรใช้ปัญญาควบคู่จิตวิญญาณเพื่อเข้าถึงความจริงที่แปรเปลี่ยนไปตามบริบท เน้นการตัดสินใจและการกระทำด้วยวิจารณญาณ อันเป็นคุณค่าทางจริยธรรมตามแนวมานุษยนิยม จุดหมายสูงสุดคือการปลดปล่อยและพัฒนาจิตวิญญาณสู่ความรู้แท้จริง เพื่อเสรีภาพและความสมบูรณ์แห่งมนุษย์ (สุคนธิการ์ จินะเป็งกาศ, วิโรจน์ อินทนนท์, 2563)

3. การวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาปรัชญาเถ่า: การวิเคราะห์เชิงคุณค่า พบว่า การเปรียบเทียบความว่างปรัชญาเถ่าและพุทธปรัชญาในทรรศนะความว่างในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทปฏิเสธความมีอยู่ กล่าวคือ ทรรศนะที่ว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ โลกมีอยู่จริง กับทรรศนะที่ว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ โลกไม่มีอยู่จริง ตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เห็นว่า โลกไม่ใช่เนื้อสาร ไม่ใช่มโนภาพของจิต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะปรัชญาเถ่ามองโลกคือความว่างเปล่า เพราะการมีความว่างเปล่าจึงมีสภาวะเชื่อมระหว่างสิ่งสองสิ่งคืออยู่ระหว่างความมีและความไม่มี สอดคล้องกับการศึกษางานวิจัยของณรงค์วรรษ บุญมา ได้กล่าวถึงความว่างในปรัชญาปรัชญาเถ่าว่าด้วยการวิเคราะห์เชิงคุณค่าว่า ธรรมชาตินิยมของปรัชญาเถ่า: ข้อโต้แย้งโดยการนำแนวคิดธรรมชาตินิยมมาใช้กับมนุษย์ชี้ให้เห็นว่า 1) แนวคิดหลักของปรัชญาเถ่า อันเป็นหัวใจสำคัญคือการมุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับธรรมชาติโดยเชื่อว่า “ธรรมชาติคือสิ่งจริงแท้” ซึ่งเรียกว่า เถ่า เถ่าคือธรรมชาติ ธรรมชาติคือเถ่า การเข้าถึงธรรมชาติก็คือการเข้าถึงเถ่า ธรรมชาติหรือเถ่าคือสัจจะ หากต้องการโลกให้เข้าถึงสัจจะ ก็ไม่ต้องสร้าง ไม่ต้องพัฒนา ไม่ต้องปรุงแต่งอะไร การไม่ทำอะไรก็คือการกระทำที่จะทำให้โลกเข้าถึงสิ่งจริงแท้คือสัจจะหรือเถ่า 2) การนำแนวคิดธรรมชาติ นิยมของปรัชญาเถ่ามาใช้กับธรรมชาติของมนุษย์นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย อันเนื่องมาจาก แนวคิดธรรมชาตินิยมของปรัชญาเถ่ามีความสุดโต่งอยู่ในตัวกล่าวคือปฏิเสธ การสร้าง การพัฒนาเชิงวัตถุทุกรูปแบบ ตลอดถึงการฝึกอบรมศึกษาพัฒนาสตปัญญาในรูปแบบของการเรียนรู้ ปฏิเสธการกระทำทุกรูปแบบ การกระทำที่แท้จริง คือการไม่กระทำสิ่งใดๆ เพียงแต่เข้าถึงธรรมชาติกลับคืนสู่ธรรมชาติทุกอย่าง ก็จะไม่มีปัญหา ซึ่งหลักปรัชญาดังกล่าวนำมาใช้กับมนุษย์ทุกคนไม่ได้หรืออาจจะทุกคนเลยก็ได้ โดยเฉพาะเรื่องการศึกษา มนุษย์ต้องได้รับการศึกษา ฝึกฝนอบรมและพัฒนาจึงจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ขึ้นมาได้และเข้าถึงสัจธรรมในที่สุด (ณรงค์วรรษ บุญมา, 2561) และสอดคล้องกับการศึกษางานวิจัยของนิรันดร์ แสงพลสิทธิ์ ได้ทำการวิจัยเรื่องวิเคราะห์แนวคิดเรื่องธรรมชาติของชาร์ลส์ ดาร์วิน ผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องธรรมชาติในปรัชญาและศาสนาอยู่บนข้อถกเถียงเกี่ยวกับความมีอยู่และความจริง โดยแบ่งได้เป็น 3 แนวทาง คือ สสารนิยม จิตนิยม และธรรมชาตินิยม ขณะเดียวกัน ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน ก็อธิบายการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตผ่านการปรับตัวและการคัดสรรโดยธรรมชาติ ซึ่งท้าทายความเชื่อทางศาสนาจักรในยุคนั้น แนวคิดนี้สะท้อนลักษณะมนุษยนิยมและอเทวนิยม อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักธรรมเถรวาทที่ว่า สรรพสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัย อยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงแบบมีนัยสำคัญที่สอดคล้องกับเถ่าด้วยเช่นกันและมีความบีบคั้น มนุษย์จึงควรพัฒนาภาวะภายในผ่านการเจริญวิปัสสนาเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ (นิรันดร์ แสงพลสิทธิ์, 2566)

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ทรรศนะความว่างในปรัชญาเถ่า: การวิเคราะห์เชิงคุณค่า” ให้องค์ความรู้ที่สำคัญในหลายมิติ ด้านประวัติศาสตร์และบริบทสังคมซึ่งการศึกษาประวัติและบริบทของเล่าจื๊อจะช่วยให้เข้าใจสภาพสังคมจีนในยุคใบไม้ผลิตและใบไม้ร่วงหรือยุคชุนชิว (**春秋**, Chūnqiū) และสมัยรัฐสงครามที่มีผลต่อการก่อตัวของแนวคิดเถ่าเพราะการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่ทำให้เกิดความต้องการ

ปรัชญาทางเลือกได้ปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเต๋ากับกลุ่มนักคิดอื่นๆในยุคนั้น ความเข้าใจแนวคิดความว่าง (Wu/**無**; อ่านว่า วู่) เป็นองค์ความรู้สำคัญที่ถูกสังเคราะห์ความหมายของ "Wu" (**無**) ในบริบทปรัชญาเต๋าที่ไม่ใช่ความว่างเปล่าแต่เป็นความเป็นไปได้อันไร้ขีดจำกัด ความสัมพันธ์ระหว่าง "You" (**有**;หยู่) และ "Wu" (**無**;หวู่) คือ ความมีและความไม่มีและการประยุกต์แนวคิดความว่างในการดำเนินชีวิต เช่น การปกครอง การศึกษา และการพัฒนาตนเอง องค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงคุณค่าซึ่งการวิจัยนี้จะสร้างคุณค่าในหลายด้านประกอบด้วย ประการแรกเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากคุณค่าทางวิชาการคือเพิ่มพูนความรู้ทางปรัชญาตะวันออก สร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อแนวคิดที่ซับซ้อนของปรัชญาเต๋าและเป็นฐานความรู้สำหรับการวิจัยต่อยอดในอนาคต ประการที่สองเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากคุณค่าทางปฏิบัติคือสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการองค์กรนำแนวคิดไม่บังคับไปใช้สามารถนำไปพัฒนาวิธีการแก้ปัญหาที่ยืดหยุ่นและสร้างสรรค์และสามารถเสริมสร้างความสมดุลในการดำเนินชีวิตสมัยใหม่ ประการที่สามเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมคือการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาตะวันออก การสร้างความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรมตะวันออกและตะวันตกและการนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาปรัชญาชีวิตที่สอดคล้องกับบริบทไทย ประการที่สี่เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากคุณค่าทางจิตวิญญาณคือสามารถทำให้แนวทางในการปลดปล่อยจากความยึดติดและความโลภสร้างความเข้าใจเรื่องการยอมรับและการปล่อยวางและการพัฒนาสติและการมีสมาธิที่สมบูรณ์

สรุป

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาความว่างในปรัชญาเต๋าโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจบริบทของเล่าจื๊อวิเคราะห์แนวคิดความว่างและตีความคุณค่าเชิงลึกของแนวคิดดังกล่าว ผลการวิจัยชี้ว่า ความว่างในเต๋ามิใช่ความสูญสิ้น หากแต่เป็นภาวะแห่งศักยภาพไร้ขอบเขต อันเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งและแก่นแท้ของ “เต๋า” ที่สัมพันธ์กับหลักอู่เว่ย การไม่ฝืนธรรมชาติ แนวคิดนี้ มีคุณค่าหลายมิติ ทั้งการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลในสังคม การพัฒนามนุษย์อย่างเสรีและถ่อมตน การสร้างสุขภาพจิตที่มั่นคงด้วยการปล่อยวาง การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเคารพธรรมชาติ การบริหารจัดการที่เกื้อหนุนศักยภาพบุคคล และการเมืองที่ยึดหลัก “การปกครองโดยไม่ปกครอง” งานวิจัยยืนยันว่า แนวคิดความว่างของเต๋าสามารถประยุกต์ใช้ได้จริงทั้งในจิตวิทยา จริยศาสตร์ การพัฒนาสังคม และการสร้างภาวะผู้นำ เป็นการเชื่อมโยงปัญญาตะวันออกกับโลกสมัยใหม่เพื่อความสงบ สมดุลและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ทรรศนะความว่างในปรัชญาเต๋าเป็นผลผลิตชั้นดีอย่างมีนัยสำคัญสามารถนำไปเผยแผ่ให้เห็นถึงความลึกซึ้งและความสำคัญของแนวคิดนี้มีผลต่อการเข้าใจธรรมชาติ ชีวิต และจักรวาล เพราะว่า ความว่างในปรัชญาเต๋าไม่ใช่เพียงแค่การขาดแคลนหรือความไม่มี แต่เป็นสภาวะแห่งศักยภาพที่เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์และการดำรงอยู่แล้ว ดังนั้น องค์กรด้านการศึกษา สถาบันการเมือง

และสถาบันทางศาสนา ควรนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินการ ดังนี้ ประการแรกสามารถประยุกต์ใช้กับความยืดหยุ่นในระบบการเรียนการสอนชั้นประถมศึกษาไปจนถึงดุษฎีบัณฑิต ประการที่สอง องค์กรทางการเมืองสามารถนำไปใช้ในการบริหารและการปกครองประชาชนให้ยืดหยุ่นมากขึ้น ประการที่สาม องค์ทางศาสนาสามารถนำไปใช้กับการเผยแผ่ศาสนาในยุคสมัยใหม่ได้เพราะผลการวิจัยนี้ได้พบคำตอบที่ชัดเจนว่าเต๋าคือการบ่มเพาะความเข้าใจการดำเนินชีวิตได้อย่างสมดุลและมีความหมายต่อมนุษย์มากมาย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการวิจัยเกี่ยวกับทรรศนะความว่างในปรัชญาเต๋า สามารถพัฒนาต่อไปได้ใน 3 ทิศทาง คือ การศึกษาเปรียบเทียบกับปรัชญาและศาสนาอื่นๆในเอเชีย เพราะศาสนาในเอเชียมีนัยทางความคิดที่ดูเหมือนจะกลมกลืนกันแต่มีวิธีคิดแตกต่างกัน

2.2 ควรศึกษาการเปรียบเทียบแนวคิดความว่างพุทธศาสนาประเด็นศูนยตา (Śūnyatā) กับความว่างของฮินดูประเด็นอากาศธาตุ (Ākāśa) และแนวคิดความว่างของเต๋ากับปรัชญาอินเดียประเด็นพรหมที่ไร้คุณลักษณะกับเต๋าที่ไร้รูปแบบ เพราะแนวคิดดังกล่าวนี้อธิบายกระบวนการและวิธีการไม่เหมือนกันแต่พยายามหาคำตอบอย่างเดียวกัน

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เด่นพงษ์ แสนคำ และ หอมหวล บัวระภา. (2567). ปรัชญาการเมืองเรื่องอนาธิปไตยในปรัชญาเต๋า: การศึกษาปริทัศน์ขอบเขตงานวิจัยในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์*. 6(1), 117–134.

นิรันดร์ แสงพลสิทธิ์. (2566). วิเคราะห์แนวคิดเรื่องธรรมชาติของชาร์ลส์ ดาร์วิน ผ่านมุมมองทางพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 14(2), 229–247.

ณรงค์วรรษ บุญมา. (2561). ธรรมชาตินิยมของปรัชญาเต๋า: ข้อโต้แย้งการนำแนวคิดธรรมชาตินิยมมาใช้กับมนุษย์. *วารสารปรัชญาและศาสนา*. 3(1), 28-29.

พระมหาธีระยุทธ เขมธมฺโม (ปราชญ์นิวัฒน์). (2564). เต๋า: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 17(2), 85-100.

สตีเฟน มิตเชลล์. (2066). *เต๋าเต๋อจิง: ฉบับแปลภาษาอังกฤษใหม่.* นิวยอร์ก: ฮาร์เปอร์เพอเรนเนียล โมเดิร์นคลาสสิกส์.

สุคนธิการ์ จินะเป็งกาศ และ วิโรจน์ อินทนนท์. (2566). การวิเคราะห์แนวคิดมนุษยนิยมในปรัชญาเต๋า. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 14(2), 125–157.

เทวฤทธิ์ ศรีไชยพล. (2563). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องความสุขของปรัชญาลัทธิเต๋า. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์*. 2(1), 17–24.

Chew, P. G.-L. (1991). The great Tao. *The Journal of Bahá'í Studies.* 4(2), 11–39.

Goddard, D. & Borel, H. (2007). *Laotzu's Tao and Wu Wei.* New York: Cosimo, Inc.

Grondin, J. (2015). *The hermeneutical circle. In N. Keane & C. Lawn (Eds.), A companion to hermeneutics.* Hoboken: Wiley-Blackwell.

Shizuteru, U., Heisig, J. W., & Greiner, F. (1982). *Emptiness and fullness: śūnyatā in Mahāyāna Buddhism. The Eastern Buddhist.* 15(1), 9-37.

Tang, Y. & Tang, Y. (2015). *On the Dao De Jing (Tao Te Ching). In Y. Huilin (Ed.), Confucianism, Buddhism, Daoism, Christianity and Chinese culture*. New York, NY: Palgrave Macmillan. Retrieved 25 July 2024 from https://doi.org/10.1007/978-3-662-45533-3_11

Tsu, W. (2017). *A new perspective on the existence and non-existence. In M. J. Schroeder (Ed.), Information studies and the quest for transdisciplinarity: Unity through diversity.* Singapore: World Scientific Publishing. Retrieved 25 July 2024 from https://doi.org/10.1142/9789813146976_0020

Vila-Chã, J. J. (2000). Hans-Georg Gadamer. *Revista Portuguesa de Filosofia*. 56(3/4), 299–318.

Wang, Y., Bao, Q. & Guan, G. (2020). *Self-So (Ziran, 自然). In C. Yishun (Ed.), History of Chinese philosophy through its key terms.* Singapore: Springer.

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

Application of Buddhist Principles in Environmentally Friendlybusiness Operations

[1]พระมหาวิเชียร สุธีโร (สิงห์คิบุตร), [2]พระครูสุตรัตนบัณฑิต (ประยูร โชติวโร),
[3]พระมหาไพฑูรย์ ปนฺตนนฺโท (วรรณบุตร)
และ[4]พระครูสังฆกิจวิริยะ (ปราบศึก วิจิตรศักดิ์)

[1]Phramaha Wichian Sudhiro (Singkiboot), [2]Phrakhru Sutaratanabandit (Prayoon Chotiwaro), Phramaha Paitoon Pantanando (Wannabud),
and[4]Phra Khrusangkhakitviriya (Prabsuk Vijitsak)

[1,2,3,4]วิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1,2,3,4]Dhammaduta College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
[1]Corresponding Author's Email: wichian.sing@mcu.ac.th

Received: August 26, 2025; **Revised:** December 18, 2025; **Accepted:** December 20, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบธุรกิจในยุคปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรม 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พื้นที่การวิจัย คือกลุ่มธุรกิจผลิตเสื้อผ้าในอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 50 รูป/คน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาวิจัย พบว่า 1) ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบธุรกิจในปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหาการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากพลังงานฟอสซิล การขนส่ง และการผลิต ทำให้เกิดภาวะโลกร้อน มลพิษทางน้ำ อากาศ ดิน และเสียง จากโรงงานและของเสีย และขยะมหาศาล โดยเฉพาะพลาสติกและบรรจุภัณฑ์ ซึ่งกระทบต่อสุขภาพ ระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีแรงกดดันจากผู้บริโภคและกฎหมาย ESG ผลักดันให้ธุรกิจต้องปรับสู่ความยั่งยืนมากขึ้น 2) แนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมเชื่อมโยงกับหลักธรรมสำคัญ เช่น (1) หลักมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) คือ การบริหารจัดการทรัพยากรอย่างสมดุล ไม่สุดโต่งทั้งทางด้านการผลิตและการบริโภค (2) หลักสัมมัปปธาน 4 คือ การป้องกันไม่ให้เกิดธุรกิจที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (สังวรปธาน) ละสิ่งที่เป็นมลพิษ (ปหานปธาน) บ่มเพาะการผลิตและนวัตกรรมที่เป็นมิตรต่อโลก (ภาวนาปธาน) และรักษาความดีงามด้านสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน (อนุรักขนาปธาน) เพื่อสร้างธุรกิจที่เติบโตอย่างสมดุลทั้งเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง (3) หลักสัมมาอาชีวะ คือ การทำธุรกิจที่ไม่เบียดเบียน ไม่สร้างมลพิษ (4) หลักอริยสัจจ์ 4 คือ การใช้

กระบวนการแก้ปัญหาเชิงระบบ และ (5) หลักไตรสิกขา คือการทำธุรกิจอย่างมีศีลธรรมและความรู้ความเข้าใจ 3) รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 3.1) สังวรปธาน ได้แก่ เพียรป้องกันไม่ให้เกิดมลพิษ 3.2) ปหานปธาน ได้แก่ เมื่อเกิดปัญหาหรือผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ต้องรีบจัดการแก้ไขทันที ไม่ปล่อยทิ้งไว้ 3.3) ภาวนาปธาน ได้แก่ เพียรสร้างสรรค์และพัฒนาสิ่งที่ดีงามต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และ 3.4) อนุรักขนาปธาน ได้แก่ รักษามาตรฐานความดีงามและผลลัพธ์ทางสิ่งแวดล้อมที่ทำได้แล้วให้คงอยู่ตลอดไป

คำสำคัญ: การประยุกต์; การประกอบธุรกิจ; การเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม; สัมมัปปธาน 4; หลักพุทธธรรม

Abstract

This research article aims: 1) to study the environmental problems arising from modern business practices; 2) to study the concept of environmentally friendly business practices based on Buddhist principles; and 3) to present a model for applying Buddhist principles in environmentally friendly business practices. The research area is a group of garment manufacturing businesses in Wang Noi District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. There were 50 key informants. This research is qualitative. The results of the study found that: 1) Environmental problems arising from current business operations include: The problem of greenhouse gas emissions from fossil fuels, transportation, and production leads to global warming, water, air, soil, and noise pollution from factories and massive amounts of waste, especially plastics and packaging. This impacts health, ecosystems, biodiversity, and natural resources, with consumer pressure and ESG legislation pushing businesses to become more sustainable. 2) The concept of environmentally friendly business based on Buddhist principles is linked to important principles such as (1) the Middle Way (Majjhima Patipada), which is managing resources in a balanced way, not going to extremes in both production and consumption; (2) the Four Right Efforts (The Four Padhāna), which are preventing environmentally unfriendly businesses (Saṁvara-padhāna), abandoning pollutants (Pahāna-padhāna), cultivating environmentally friendly production and innovation (Bhāvanā-padhāna), and preserving environmental goodness for sustainability (Anurakkhanā-padhāna), in order to create businesses that grow in a truly balanced way both economically and environmentally; (3) the Right Livelihood, which is doing business that does not harm or pollute; (4) the Four Noble Truths (Ariya Sacca 4), which is using a systemic problem-solving process; and (5) the Threefold Training (Trisikha), which is doing business with morality and knowledge. 3) The application of Buddhist principles in environmentally friendly business practices utilizes comprising four steps: 3.1 Saṁvara-padhāna: Striving to prevent pollution; 3.2 Pahāna-padhāna: Immediately addressing and resolving environmental problems or impacts, not ignoring them; 3.3 Bhāvanā-padhāna: Continuously creating and developing positive impacts on the environment and 3.4 Anurakkhanā-padhāna: Maintaining the good standards and positive environmental outcomes achieved over time.

Keywords: Application; Business Operations; Environmental Friendliness; Four Right Efforts; Buddhadhamma Principle

บทนำ

ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมและความจำเป็นในการประกอบธุรกิจอย่างยั่งยืนในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมที่รุนแรงและซับซ้อนอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ วิกฤตนี้ไม่เพียงแต่คุกคามต่อระบบนิเวศธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อเศรษฐกิจโลก ระบบสังคม และการอยู่รอดของมนุษยชาติ สถานการณ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนพื้นฐานในแนวคิดการประกอบธุรกิจ จากการมุ่งเน้นเพียงผลกำไรและการเติบโตเชิงปริมาณ มาสู่การใส่ใจในความยั่งยืนและความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2568) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่มีความจำเป็นเร่งด่วนและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้อีกต่อไป คือ วิกฤตสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันประกอบด้วยหลายมิติที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน โดยมีประเด็นหลักที่เป็นที่กังวลของนานาประเทศ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความสูญเสียของความหลากหลายทางชีวภาพ มลพิษทางอากาศและน้ำ การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ และการจัดการขยะและมลพิษ (กรุงเทพธุรกิจ, 2568) จากรายงานของสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยปี 2567 พบว่า ประเทศไทยต้องเผชิญผลกระทบสิ่งแวดล้อมมากมาย อันมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และวิกฤติภูมิอากาศและปัญหาสิ่งแวดล้อมมากมายยังคงเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญที่สุดที่โลกกำลังเผชิญ ซึ่งผลกระทบจากภาวะโลกร้อนและการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมกำลังปรากฏให้เห็นมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชนและเศรษฐกิจทั่วโลก (สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย, 2567)

ปัญหาการประกอบธุรกิจต่อสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดมาจากมนุษย์เพราะมนุษย์มุ่งเอาชนะธรรมชาติมาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจนเกินพอดีเกินความจำเป็นจนเกิดปัญหาขึ้น โดยมีสาเหตุหลักมาจากการดำเนินชีวิตและการประกอบธุรกิจโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือการผลิตและเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคของมนุษย์ โดยเฉพาะการประกอบธุรกิจที่ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยการผลิตทำให้ต้องทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การระเบิดภูเขาทำเหมืองแร่ การปล่อยมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปในอากาศ และดินปนเปื้อนมลพิษ เป็นต้น เมื่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายจากการประกอบธุรกิจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของคนบางคนเช่นนี้ ก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพชีวิตของมนุษย์ทุกคนบนโลกมนุษย์ มนุษย์ การประกอบธุรกิจ และสิ่งแวดล้อม สามอย่างนี้ย่อมมีความเชื่อมโยงถึงกันเชิงสาเหตุและผล นั่นคือ มนุษย์ประกอบธุรกิจโดยอาศัยสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยการผลิต การประกอบธุรกิจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่ดีหรือไม่ดีย่อมจะส่งผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์และการประกอบธุรกิจทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ตัวอย่างเช่น ปัญหาการประกอบธุรกิจผลิตเสื้อผ้าในพื้นที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ก็เหมือนกับ Fast Fashion ทั่วโลก คือ การใช้น้ำและสารเคมีเยอะ มลพิษจากสีย้อมและการผลิต การปล่อยก๊าซเรือนกระจก (CO_2) และขยะสิ่งทอจำนวนมาก จากการผลิตเสื้อผ้าที่ผลิตเร็ว เปลี่ยนเร็ว เน้นราคาถูก ทำให้เกิดขยะเสื้อผ้าเยอะ ซึ่งส่งผลให้เกิดมลพิษทางอากาศ ทางน้ำ และปัญหาขยะสะสมในพื้นที่วังน้อยและใกล้เคียง (เน็คซ์แคปปิตอล, 2567)

มนุษย์จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องปรับตัวเพื่อดำเนินการธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ผู้ประกอบการมีความท้าทายหลายประการที่ต้องเข้าใจและหาแนวทางรับมือปัญหาในการประกอบธุรกิจที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ในหลักคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 ที่กล่าวถึงเรื่องทุกข์ สมุทัยคือสาเหตุของทุกข์ นิโรธคือความดับทุกข์ และมรรคคือหนทางหรือวิธีการนำไปสู่ความดับทุกข์นั้น พระพุทธเจ้าทรงถือว่า อริยมรรคข้อที่ว่าด้วยสัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่การประกอบอาชีพหรือธุรกิจโดยชอบธรรมนั้น เป็นหนทางหรือวิธีการอย่างหนึ่งในมรรคมีองค์ 8 ที่จะนำชีวิตมนุษย์ไปสู่ความดับทุกข์พบสุขที่สมบูรณ์ เมื่อมนุษย์ประกอบธุรกิจโดยการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี สิ่งแวดล้อมที่ดีนั้นก็จะเกื้อกูลให้มนุษย์มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขด้วย เมื่อมนุษย์ประกอบธุรกิจโดยการทำลายสิ่งแวดล้อม มนุษย์ก็ได้รับผลกระทบเสียหายไปด้วย

ดังนั้น จึงจำเป็นต้องประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมาแก้ไขปัญหาการประกอบธุรกิจที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หลักพุทธธรรมจะช่วยสร้างความเข้าใจอันดีต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้มนุษย์รู้สาเหตุของปัญหา รู้วิธีแก้ปัญหา เมื่อมนุษย์นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการประกอบธุรกิจก็เชื่อว่าสิ่งแวดล้อมย่อมได้รับการเยียวยาและกลับมามีประโยชน์ต่อมนุษย์ หลักพุทธธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพุทธศาสนา โดยมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2564) ดังนั้น จึงเป็นประเด็นปัญหาที่น่าสนใจแสวงหาคำตอบว่าการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมเป็นอย่างไร หรือจะประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร การรู้คำตอบของปัญหานี้จะเป็นประโยชน์แก่หน่วยงานภาครัฐที่จะนำเอาแนวคิดและข้อเสนอแนะจากการวิจัยไปจัดทำเป็นนโยบายสาธารณะ และเป็นประโยชน์แก่ภาคธุรกิจเอกชนในการนำเอาแนวคิดและข้อเสนอแนะจากการวิจัยไปปรับปรุงการประกอบธุรกิจในลักษณะที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบธุรกิจในยุคปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาแนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรม
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากวิทยาลัยพระธรรมทูต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัย จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.508/2568 วันที่รับรอง 5 กันยายน 2568 มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) ด้วยวิธีการสืบค้นจากจากเอกสาร (Documentary Data) เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย

วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำราวิชา ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสานเสวนา (Interreligious dialogue)

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่วิจัย คือ (1) กลุ่มตัวแทนพุทธศาสนา ผู้บริหาร คณาจารย์ จำนวน 12 ท่าน กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจ จำนวน 8 ท่าน คัดเลือกแบบไม่เจาะจง และแบบสโนบอล์ (Snowball) ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้ (2) พื้นที่การวิจัย ได้แก่ กลุ่มธุรกิจผลิตเสื้อผ้าในอำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัยนี้ คือ ใช้การวิจัยแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้างในการสัมภาษณ์กับผู้บริหารคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิยาลัย และผู้ประกอบการธุรกิจ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในมุมมองหลักธรรมทางพุทธศาสนาศาสนากับการเป็นมิตรต่อสิงแวดล้อม

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย คือ 1) เก็บข้อมูลเชิงเอกสารที่เน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิจากแหล่งวิจัย เช่น จากอินเตอร์เน็ต จากห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นต้น 2) เก็บข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และการสนทนากลุ่มแล้วนำมาทำการวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อค้นหาตัวชี้วัดในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผล 1) การวิเคราะห์ ผู้วิจัยวิเคราะห์จากเอกสารต่าง ๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และวิเคราะห์บทสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศาสนาและสิ่งแวดล้อม และผู้ประกอบการธุรกิจ จำนวน 20 คน และผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม มาวิเคราะห์เชิงประเด็น (Content Analysis) และสังเคราะห์หาข้อสรุปที่เป็นรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัย

1. ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบธุรกิจในยุคปัจจุบัน เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างเป้าหมายผลกำไรจากการประกอบธุรกิจและขาดความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบธุรกิจในยุคปัจจุบัน คือ การปล่อยก๊าซเรือนกระจก จากกิจกรรมทุกขั้นตอนของธุรกิจ ตั้งแต่การผลิต การขนส่ง การใช้พลังงาน (ถ่านหิน, น้ำมัน) ไปจนถึงการบริโภคของลูกค้า ล้วนปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และก๊าซเรือนกระจกอื่นๆ ทำให้เกิดภาวะโลกร้อน มลพิษทางน้ำ อากาศ ดิน และเสียง

และก่อให้เกิดขยะมหาศาล โดยเฉพาะพลาสติกและบรรจุภัณฑ์ ซึ่งกระทบต่อสุขภาพ ระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีแรงกดดันจากผู้บริโภคและกฎหมาย ESG (Environmental, Social, and Governance) ผลักดันให้ธุรกิจต้องปรับสู่ความยั่งยืนมากขึ้น

ผลกระทบจากการแสวงหากำไรการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม พบว่า การประกอบธุรกิจที่มุ่งเน้นแสวงหาผลกำไรขาดความตระหนักในเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั่วไปในระยะสั้นและระยะยาว คือมุ่งแสวงหาผลกำไรโดยไม่ได้คำนึงถึงจริยธรรมในการดำเนินการกิจการ อีกอย่างผู้ประกอบการทางธุรกิจขาดความรู้ ความเข้าใจเรื่องการประเมินผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม มีต้นทุนสูงและขาดความตระหนักถึงความสำคัญในระยะยาวมันจึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นหลายระดับทั้งระดังองค์กรระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ เช่น องค์กรไม่ให้ความสำคัญกับการรักษาสิ่งแวดล้อม องค์กรท้องถิ่นไม่บังคับใช้กฎระเบียบอย่างเคร่งครัด กฎหมายไม่ครอบคลุมหรือมีช่องโหว่ในการปกป้องสิ่งแวดล้อม เพราะว่าการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมเป็นความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในยุคปัจจุบัน แม้ว่าจะเผชิญกับความท้าทายหลายประการ แต่ด้วยการวางแผนที่ดี การใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสม และการสร้างความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ธุรกิจสามารถเปลี่ยนผ่านไปสู่การดำเนินงานที่ยั่งยืนได้สำเร็จที่สำคัญคือการมองการลงทุนในธุรกิจสีเขียวเป็นการลงทุนในอนาคต ไม่ใช่เพียงแค่ต้นทุนที่เพิ่มขึ้น เพราะในระยะยาวธุรกิจที่ยั่งยืนจะได้เปรียบในการแข่งขัน มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น และสามารถรับมือกับความเสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อมและกฎระเบียบที่เข้มงวดขึ้นได้ดีกว่าการเปลี่ยนแปลงอาจไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ด้วยความมุ่งมั่นและการวางแผนที่ถูกต้อง ธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมจะไม่เพียงแต่ช่วยรักษาโลกของเรา แต่ยังสร้างผลกำไรและความยั่งยืนให้กับธุรกิจในระยะยาวด้วย

การประกอบธุรกิจจะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อลดผลกระทบเชิงลบและสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อระบบนิเวศ แนวคิดนี้ครอบคลุมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน สร้างผลิตภัณฑ์หรือบริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ธุรกิจที่นำหลักสติและความพอเพียงมาใช้มีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จในการลดต้นทุนการผลิต ลดของเสีย และสร้างความพึงพอใจให้กับลูกค้าในระดับที่สูงกว่าธุรกิจทั่วไป นอกจากนี้ ยังมีธุรกิจผลิตผลิตภัณฑ์ทำความสะอาดจากธรรมชาติที่นำหลักสัมมาอาชีวะมาใช้ โดยการเลือกใช้วัตถุดิบที่ย่อยสลายได้ตามธรรมชาติและไม่ทดสอบกับสัตว์ วางรากฐานแห่งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืนมาตั้งแต่เริ่มแรก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์เข้าใจความเชื่อมโยงอันลึกซึ้งระหว่างชีวิตมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ผ่านหลักธรรมที่เน้นการมีสติ การรู้จักพอประมาณ และการเข้าใจกฎแห่งความเป็นสาเหตุและผล ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ไม่เพียงนำไปสู่การปลดเปลื้องจากทุกข์ แต่ยังเป็นแนวทางในการดูแลโลกใบนี้อย่างมีความรับผิดชอบ โดยเฉพาะหลักปฏิจจสมุปบาทเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่เกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองโดยลำพัง หลักนี้สอดคล้องกับหลักนิเวศวิทยาสมัยใหม่ที่เน้นความเชื่อมโยงของระบบนิเวศ

2. แนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรม เป็นแนวคิดการประกอบธุรกิจที่ให้ความสำคัญแก่การรักษาและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เนื่องจากโลกกำลังเผชิญกับวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่รุนแรง หลักพุทธธรรมที่ได้เผยแผ่มาแต่โบราณกาลสามารถนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาการประกอบ

ธุรกิจที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน ซึ่งแนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมหลักพุทธธรรม ครอบคลุมหลักพุทธธรรม ดังนี้ (1) หลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนาที่ให้มุมมองครอบคลุมทั้งในระดับปัจเจก ชุมชน และสังคม (2) หลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนาที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้หลากหลายระดับ มีความยั่งยืน นำไปแก้ปัญหา (3) หลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นรากเหง้าของปัญหาคือจิตใจมนุษย์ทำให้สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนได้อย่างมีความสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมแสดงให้เห็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานของพุทธธรรม เช่น หลักมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) หลักสัมมาวายามะ หรือหลักสัมมัปปธาน หลักสัมมาอาชีวะ หลักอริยสัจจ์ 4 และหลักไตรสิกขา ซึ่งให้กรอบแนวคิดที่ครอบคลุมและยั่งยืนสำหรับการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การนำไปปฏิบัติยังมีความท้าทายหลายประการ ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การสร้างความเข้าใจและการปรับโครงสร้างสังคม ดังนั้น จำเป็นต้องมีการพัฒนาแนวทางการนำไปปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทสมัยใหม่ พร้อมทั้งการสร้างเครือข่ายและกลไกสนับสนุนที่เข้มแข็ง การผสานภูมิปัญญาโบราณกับความรู้สมัยใหม่อาจเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างโลกที่ยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในอนาคต ขณะที่รักษาความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ได้อย่างสมประกอบ

การประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมจึงไม่ใช่เพียงแค่แนวคิดหรือกระแสสังคม แต่เป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ทุกคนต้องให้ความสำคัญต่อการเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือ การดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมโดยรวม โดยมุ่งหมายที่จะลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ลดการปล่อยมลพิษ และสร้างความยั่งยืนสำหรับอนาคตของมนุษยชาติ นโยบายและการสนับสนุนจากรัฐบาลจะต้องมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายสิ่งแวดล้อมและการให้สิทธิประโยชน์แก่ผู้ประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

สำหรับประเด็นคำถามการแสวงหากำไรจากการประกอบธุรกิจกับการรักษาสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินไปควบคู่กันได้หรือไม่ พบว่า การแสวงหากำไรจากการประกอบธุรกิจและการรักษาสิ่งแวดล้อมในมุมมองพุทธศาสนาสามารถดำเนินควบคู่กันได้โดยอาศัยหลักการทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ที่เน้นความความยั่งยืน ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ไม่ใช่การแสวงหากำไรสูงสุดโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบ ต้องรู้จักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กับไปกับการประกอบธุรกิจ การประกอบอาชีพที่ชอบธรรมไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น สิ่งแวดล้อม และสิ่งที่มีชีวิตตามธรรมชาติ นั้น ต้องยึดหลักสัมมาอาชีวะ การมีสติ การไม่ประมาทในการทำธุรกิจ การแสวงหากำไรโดยไม่เอาเปรียบลูกค้า การปฏิบัติตามกฎหมายพื้นที่ กฎหมายการค้า ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของโลกที่มีผลกระทบน้อยใหญ่ ทั้งภายในและภายนอก ดังนั้น จึงต้องใช้สติที่ประกอบด้วยปัญญาในการประกอบธุรกิจ โดยคิดแก้ไขปัญหาตามหลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นต้นเหตุ นิโรธเป็นผลที่จัดการได้สำเร็จ และมรรคคือแผนการ วิธีการ และการบริหารการจัดการปัญหา เป็นต้น รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สำหรับนักธุรกิจนั้นควรเน้นหลักการส่งเสริมความยั่งยืน ความรับผิดชอบต่อสังคมและต่อการประกอบธุรกิจอย่างมีศีลธรรม

ซึ่งสามารถทำได้โดยการนำหลักมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) หลักสัมมาวายามะ หรือหลักสัมมัปปธาน หลักสัมมาอาชีวะ หลักอริยสัจจ์ 4 หลักไตรสิกขา และหลักธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมาปรับใช้ในการบริหารจัดการธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ถูกกระทบ

แนวทางการแสวงหากำไรจากการประกอบธุรกิจพร้อมกับการรักษาสิ่งแวดล้อมตามมุมมองพุทธศาสนา ในยุคที่โลกกำลังเผชิญกับวิกฤตสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ คำถามที่สำคัญคือการประกอบธุรกิจเพื่อแสวงหากำไรกับการรักษาสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินไปควบคู่กันได้หรือไม่ มุมมองทางพุทธศาสนาให้แนวคิดที่ลึกซึ้งในการตอบคำถามนี้ โดยเน้นที่ความสมดุล ความพอประมาณ และการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนโดยดำเนินการภายใต้หลักการที่ถูกต้อง นั่นคือ

1. หลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ หลักทางสายกลางที่หลีกเลี่ยงสุดขั้วทั้งสองด้าน ไม่ให้ความโลภทางเศรษฐกิจครอบงำจนทำลายธรรมชาติ และไม่ปฏิเสธความต้องการพื้นฐานทางเศรษฐกิจของมนุษย์

2. หลักสัมมาวายามะ หรือหลักสัมมัปปธาน 4 คือ การใช้ความพยายามอย่างต่อเนื่องในการป้องกันไม่ให้เกิดธุรกิจที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (สังวรปธาน) ละสิ่งที่เป็นมลพิษ (ปหานปธาน) บ่มเพาะการผลิตและนวัตกรรมที่เป็นมิตรต่อโลก (ภาวนาปธาน) และรักษาความดีงามด้านสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน (อนุรักขนาปธาน) เพื่อสร้างธุรกิจที่เติบโตอย่างสมดุลทั้งเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง

3. หลักสัมมาอาชีวะ คือ การทำธุรกิจที่ไม่เบียดเบียน ไม่สร้างมลพิษ โดยเน้นผลิต/บริการที่มีคุณค่า ไม่ทำลายธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียน และสร้างความยั่งยืน

4. หลักอริยสัจจ์ 4 คือ การมองปัญหาสิ่งแวดล้อม (ทุกข์) เช่น มลภาวะ การใช้ทรัพยากรเกินจำเป็น สาเหตุ (สมุทัย) คือ การผลิตแบบไม่รับผิดชอบ ตัณหาอยากได้กำไร นิโรธ คือ การทำธุรกิจที่ยั่งยืน ลดผลกระทบ และมรรค คือ แนวทางแก้ไข (สัมมาอาชีวะ, สัมมาวายามะ) เช่น การใช้พลังงานสะอาด การลดของเสีย การผลิตแบบเศรษฐกิจหมุนเวียน เพื่อให้ธุรกิจเติบโตควบคู่ไปกับการรักษาโลก

5. หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) คือ การสร้างธุรกิจบนพื้นฐานของศีล (ความประพฤติชอบ) ด้วยการวางแผนจัดการธุรกิจอย่างมีระบบและโปร่งใส สมาธิ (จิตใจสงบตั้งมั่น) ด้วยการมีสติรู้เท่าทันผลกระทบสิ่งแวดล้อม และ ปัญญา (ความเข้าใจที่ถูกต้อง) ด้วยการใช้เหตุผลและนวัตกรรมเพื่อสร้างสรรค์โซลูชันสีเขียว (Green Solution) นำไปสู่การดำเนินธุรกิจที่ยั่งยืน ลดผลกระทบ และสร้างคุณค่าทั้งต่อธุรกิจและสังคม

ในมุมมองของพุทธศาสนา การแสวงหาผลกำไรจากการประกอบธุรกิจกับการรักษาสิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินการร่วมกันได้ โดยหลักการสำคัญ คือ การประกอบธุรกิจด้วยความไม่ประมาท ไม่โลภ ไม่เบียดเบียน และมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การแสวงหากำไรที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึงผลที่จะกระทบในระยะสั้นและระยะยาว อีกอย่างจะต้องดำเนินการอย่างมีสติมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม สิ่งสำคัญการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้ชีวิตเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่ของทุกคน การสนับสนุนนโยบายที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติการสร้างอนาคตที่ยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือจากทุก

ภาคส่วนของสังคม ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศและนานาชาติ การสร้างความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมไม่ใช่เรื่องยาก หากเราเริ่มต้นจากสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ในชีวิตประจำวันและสร้างให้เป็นนิสัยที่ยั่งยืน โลกก็จะสดใสและน่าอยู่สำหรับลูกหลานในอนาคต พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์เข้าใจความเชื่อมโยงอันลึกซึ้งระหว่างชีวิตมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ผ่านหลักธรรมเรื่องปฏิจจสมุปบาท และอริยสัจ 4 ซึ่งหลักนี้สอดคล้องกับหลักนิเวศวิทยาสมัยใหม่ที่เน้นความเชื่อมโยงของระบบนิเวศ การเข้าใจหลักนี้ทำให้เราตระหนักว่าการกระทำของมนุษย์ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการตัดต้นไม้เพื่อสร้างบ้าน การใช้น้ำเพื่อดื่มกิน หรือการปลูกพืชเพื่อบริโภค ทุกอย่างมีความเชื่อมโยงและส่งผลซึ่งกันและกัน พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้สัตว์ทั้งหลายปราศจากเวร ปราศจากภัย ปราศจากทุกข์ จงดูแลตนให้เป็นสุข คำสอนนี้แสดงให้เห็นถึงจิตเมตตาที่ครอบคลุมสิ่งมีชีวิตทั้งหมด รวมถึงการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อแมลง การไม่ทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำที่เป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำและการปกป้องป่าไม้ที่เป็นแหล่งอาหารและที่อยู่ของสัตว์ป่า

3. รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม หลักธรรมทางพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างรูปแบบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น หลักพุทธธรรมว่าด้วยกฎแห่งความเป็นสาเหตุและผล หลักมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) หลักสัมมาวายามะ หรือหลักสัมมัปปธาน หลักสัมมาอาชีวะ หลักอริยสัจจ์ 4 และหลักไตรสิกขา เป็นต้น ซึ่งมีแนวคิดที่เน้นการประกอบธุรกิจที่ประกอบด้วยสติปัญญา ความพอเพียง และการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นหลังในการตอบสนองความต้องการของตนเอง ประกอบด้วย 3 มิติหลัก (เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม) ที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาความยากจน ความหิวโหย ความไม่เท่าเทียม และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภายในปี 2030 โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมนั้น จะเน้นความสมดุล ความพอประมาณ การคำนึงถึงผลกระทบระยะยาว และการบริหารธุรกิจสีเขียว เป็นแนวทางหรือรูปแบบที่สำคัญในการพัฒนาธุรกิจที่ยั่งยืนในสามมิติหลัก คือ การกำหนดวิสัยทัศน์ระยะยาว การสร้างสมดุลระหว่างผลกำไรและความยั่งยืน และการพัฒนาแผนธุรกิจที่ยืดหยุ่นและปรับตัวได้ การบริหารธุรกิจสีเขียวเชิงพุทธหมายถึง การประกอบธุรกิจที่คำนึงถึงความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์ต่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้บริโภค ชุมชน และโลกใบนี้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่เน้นความสมดุลและการไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต

รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักอริยสัจจ์ 4 ประกอบด้วย (1) ทุกขสัจ การตระหนักถึงปัญหาในธุรกิจและสิ่งแวดล้อม (2) สมุทัยสัจ การหาสาเหตุของปัญหาธุรกิจและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการประกอบธุรกิจ (3) นิโรธสัจ การมองเห็นเป้าหมายของธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และ (4) มรรคสัจ คือ วิธีการบรรลุเป้าหมายในการประกอบธุรกิจธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยผู้ประกอบการธุรกิจจะต้องปฏิบัติตามรูปแบบการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมว่าด้วยสัมมัปธาน 4 ดังต่อไปดังนี้

1. สังวรปธาน (เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น) ได้แก่ การป้องกันมลภาวะ นั่นคือ ก่อนเริ่มผลิต วางแผนป้องกันการเกิดมลพิษ เช่น การเลือกใช้วัตถุดิบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การออกแบบกระบวนการผลิตที่ลดการปล่อยของเสีย การใช้พลังงานสะอาดตั้งแต่ต้น เป็นต้น

2. ปหานปธาน (เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว) การจัดการของเสีย นั่นคือ เมื่อมีของเสียหรือผลกระทบเกิดขึ้น ต้องเร่งกำจัดหรือลดทอน เช่น ระบบบำบัดน้ำเสีย การรีไซเคิล การกำจัดขยะอันตรายอย่างถูกวิธี เป็นต้น

3. ภาวนาปธาน (เพียรสร้างความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น) ได้แก่ การพัฒนาธุรกิจสีเขียว นั่นคือ มุ่งมั่นสร้างสรรค์สิ่งดีงามเพิ่มขึ้น เช่น วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ย่อยสลลายง่าย (Bio-degradable) สร้างบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ลงทุนในเทคโนโลยีลดโลกร้อน เป็นต้น

4. อนุรักขนาปธาน (เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป) ได้แก่ การรักษามาตรฐานและวัฒนธรรมองค์กรสีเขียว นั่นคือ รักษามาตรฐานสิ่งแวดล้อมที่ทำได้แล้ว ส่งเสริมพนักงานให้ตระหนักรู้สื่อสารเรื่องความยั่งยืนสู่ผู้บริโภค เพื่อให้ธุรกิจเติบโตอย่างยั่งยืน

ตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจผลิตเสื้อผ้าที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยรูปแบบดังนี้ (1) ใช้ผ้าฝ้ายออร์แกนิกที่ดีต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม (สังวร) (2) ลดการใช้น้ำย้อมสีและมีการบำบัดน้ำทิ้ง (ปหาน) (3) พัฒนาเสื้อผ้าจากเส้นใยรีไซเคิล (ภาวนา) (4) รักษามาตรฐานการผลิตที่เป็นธรรม (อนุรักขนา)

สรุปการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจนั้นช่วยให้ธุรกิจไม่เพียงแต่ทำกำไร แต่ยังสร้างคุณค่าต่อโลกและสังคม เป็น "ธุรกิจสีเขียว" ที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เริ่มจากการตระหนักรู้ปัญหา การหาสาเหตุที่แท้จริง การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน และการปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้อง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจนั้นไม่เพียงช่วยให้ธุรกิจสามารถดำเนินการอย่างยั่งยืน แต่ยังสร้างประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของพุทธศาสนาที่เน้นความไม่เบียดเบียนและการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ไม่เพียงเป็นการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา แต่เป็นการสร้างธุรกิจที่มีความหมายและยั่งยืนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. หลักพุทธธรรมที่สำคัญในการประกอบธุรกิจประกอบด้วย มัชฌิมาปฏิปทา อริยสัจจ์ 4 และไตรสิกขา การประกอบธุรกิจตามหลักพุทธธรรมจำเป็นต้องยึดหลักความสมดุลและความพอเพียง โดยเฉพาะหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่เน้นการหลีกเลี่ยงสุดขั้วทั้งสองด้าน คือ การเสพกามสุขมากเกินไปและการทรมานตนเองมากเกินไป หลักมัชฌิมาปฏิปทาในบริบทธุรกิจหมายถึงการหาจุดสมดุลระหว่างการแสวงหากำไรและการรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สิรินทร์ กันยาวิริยะ, เมธา หริมเทพาธิป และ กีรติ บุญเจือ ได้ศึกษางานวิจัยการบริหารธุรกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า (1)

แนวคิดการบริหารอาจมีได้หลายรูปแบบแต่ทุกแบบเน้นที่ความสำเร็จเป็นจุดหมายเหมือนกัน โดยใช้วิถี ต่าง ๆ กัน (2) การบริหารตามพระไตรปิฎกนั้นเน้นการฝึกฝนข่มจิตใจของตนให้อยู่เหนืออารมณ์ โดยฝึกทั้งศีลด้วยการรักษากิริยามรรยาทและปฏิบัติสมาธิ ทำจิตใจให้มั่นคงไม่หวั่นไหวกับสิ่งที่เข้ามากระทบ และเจริญปัญญาให้รู้เท่าทัน รู้เหตุ รู้ผล ไม่เป็นทาสของอารมณ์ รู้จักประยุกต์หลักธรรมมาใช้อย่างรัดกุม ใช้ปัญญาแก้ปัญหาในทุกสถานการณ์อย่างมีเหตุผล รู้จักรักษากิริยามรรยาทตนเองให้ดี (การครองตน) ได้แล้วก็พึงค่อยสอนผู้อื่นให้รู้และกระทำตามด้วยการปรารถนาดีต่อผู้อื่นโดยใช้คุณธรรม เอาใจใส่สมาชิกในองค์กร ปลอบใจให้กำลังใจกันและกัน (การครองคน) รู้จักใช้บุคคลตามความสามารถของแต่ละคนในการปกครองด้วยหลักแห่งธรรมาภิบาลเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เกิดประโยชน์แก่บุคคล แก่สังคมหมู่ใหญ่ แก่มวลมนุษยชาติ (การครองงาน) (3) การวิธานงานวิจัยในสังคมไทย ควรนำเอาผลการวิจัยไปสร้างและขยายผลเป็นแบบจำลองหลักสูตรการบริหารเชิงพุทธสำหรับพัฒนาผู้นำองค์กร และนำผลวิจัยในส่วนที่เป็นหลักธรรมสำหรับผู้บริหารไปปรับใช้ในองค์กรทางด้านการบริหาร ใช้หลักธรรมการบริหารตน บริหารคน และบริหารงานมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคล

2. แนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมคือการทำธุรกิจด้วย "อวิหิงสา" (ไม่เบียดเบียน) และ "เมตตา" คือไม่สร้างผลกระทบเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม โดยเน้น "ประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์" (โลกประโยชน์) ไม่ใช่แค่กำไรส่วนตน โดยใช้หลักเบญจศีล (ศีล 5) ในการดำเนินงาน และมองว่าธรรมชาติคือส่วนหนึ่งของชีวิตที่ต้องดูแลรักษา เพื่อสร้างความยั่งยืนทั้งต่อธุรกิจและโลก แนวคิดการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมนั้นมีรากฐานมาจากหลักความเชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่งตามหลักปฏิจจสมุปบาทที่แสดงให้เห็นว่าทุกสิ่งในธรรมชาติมีความเชื่อมโยงกัน การกระทำของมนุษย์ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและกลับมาส่งผลต่อมนุษย์เองในที่สุด หลักการนี้สะท้อนให้เห็นในแนวคิดระบบนิเวศ (Ecosystem) ในศาสตร์สมัยใหม่ ที่เน้นความสมดุลและความเชื่อมโยงของสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระไพรัช พุทฺธิสาโร (โพธิ์ประพาฬทอง) (2565) ที่ศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก พบว่าความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในธรรมชาติที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ต่อกันจนเป็นระบบที่เรียกว่า ระบบนิเวศ ระบบนิเวศมีความสำคัญ คือ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ในทางพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับระบบนิเวศเป็นอย่างมากเพราะเป็นสถานที่ที่ภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลใช้เป็นที่ปฏิบัติกิจทางศาสนาและเป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้นด้วย อีกประการหนึ่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสถานที่ที่พระองค์ ทรงประสูติ ตรัสรู้ ประกาศพระสัทธรรม และดับขันธปรินิพพาน สถานที่เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบนิเวศทั้งสิ้น ในพระไตรปิฎกได้มีการบันทึกหลักฐานเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้หลายพระสูตร เช่น โปฏฐปาทสูตร วนโรปสูตร ปโลกสูตร เป็นต้น

การประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรม คือ การดำเนินธุรกิจด้วยเมตตากรุณา (ความรักและปรารถนาดีต่อทุกสรรพสิ่ง), สัมมาอาชีวะ (อาชีพที่ชอบธรรม), และการไม่เบียดเบียน โดยมุ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างผลกำไรและความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ผ่านการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด ลดของเสีย สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน และตั้งอยู่บนหลักธรรมสำคัญ เช่น สัมมัปปธาน 4 (ความเพียร 4) คือ การใช้ความเพียรทั้ง 4 ด้านเพื่อสร้างและรักษาธุรกิจสีเขียว ได้แก่ 1) สังวรปธาน (ระวังไม่สร้างมลพิษใหม่) 2) ปหานปธาน (ละเลิกวิธีการเดิมที่สร้างปัญหา) 3) ภาวนาปธาน (พัฒนาเทคโนโลยี/กระบวนการใหม่ที่เป็นมิตรต่อโลก) และ 4) อนุรักขนาปธาน (รักษาและส่งเสริมให้ธุรกิจสีเขียวเติบโตยั่งยืน) ทั้งนี้ เพื่อให้ธุรกิจเติบโตพร้อมดูแลโลกอย่างแท้จริง

3. การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมสามารถทำได้ในหลายมิติ โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียงตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งหมายถึงการใช้วัตถุดิบและพลังงานอย่างคุ้มค่าและไม่สิ้นเปลือง การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่มีอายุการใช้งานยาวนาน และการลดของเสียในกระบวนการผลิต การสร้างจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมตามหลักอริยสัจจ์ 4 สามารถประยุกต์ใช้ในการฝึกอบรมพนักงานให้มีความเข้าใจเรื่องผลกระทบของการประกอบธุรกิจต่อสิ่งแวดล้อม การกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของบริษัทและการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปรเมศร์ ปญฺญาวุฑฺโฒ (ประสานดี) (2566) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของสหกรณ์การเกษตร อินทรีย์สุรินทร์ จำกัด ผลจากการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของสหกรณ์การเกษตรอินทรีย์ สุรินทร์ จำกัด พบว่า สามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดีในด้านการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศมน ศุพุทธมงคล (2561) ที่ศึกษางานวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการบริหารธุรกิจเพื่อสังคมที่ยั่งยืน พบว่า ความสำเร็จในการบริหารธุรกิจมาจากการมีวิสัยทัศน์ที่มุ่งทำประโยชน์ให้สมาชิก และการมีขั้นตอนในการให้เงินเชื่อ คือ ก) กำหนดวัตถุประสงค์ของเงินกู้ ข) สร้างศรัทธาแก่องค์กรและระบบธุรกิจเพื่อสังคม ค) การสร้างพลังกลุ่ม ง) ติดตามการใช้เงินกู้ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และพบว่ากิจการเหล่านี้ใช้หลักธรรมพ่อค้าตาดี ทิฏฐธัมมิกัตถะ โภควิภาค 4 การแก้ปัญหาความยากจนตามหลักของทาน ศีล หลักอรรถ 3 กัลยาณมิตร และสัมมัปปธาน 4 สำหรับแนวทางการประยุกต์หลักธรรมในการพัฒนาแผนกลยุทธ์ของธุรกิจเพื่อสังคมให้เกิดความยั่งยืนเสนอให้นำ 1) หลักอรรถ 3 คือ การมุ่งทำประโยชน์แก่คนจน ในการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัฒนธรรมองค์กร 2) หลักทิฏฐธัมมิกัตถะ ในมิติการเรียนรู้และพัฒนาองค์กร 3) หลักสัมมัปปธาน 4 ในการพัฒนาคุณภาพงานและนวัตกรรมทางธุรกิจ

เพราะว่า ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจไม่เพียงแต่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการแสวงหากำไรและการรักษาสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การพัฒนาธุรกิจที่ยั่งยืนและเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับสังคมอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ที่เน้นความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ การรักษาสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาสังคม

องค์ความรู้ใหม่

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สามารถสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ตามหลักสัมมัปปธาน 4 ใน 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

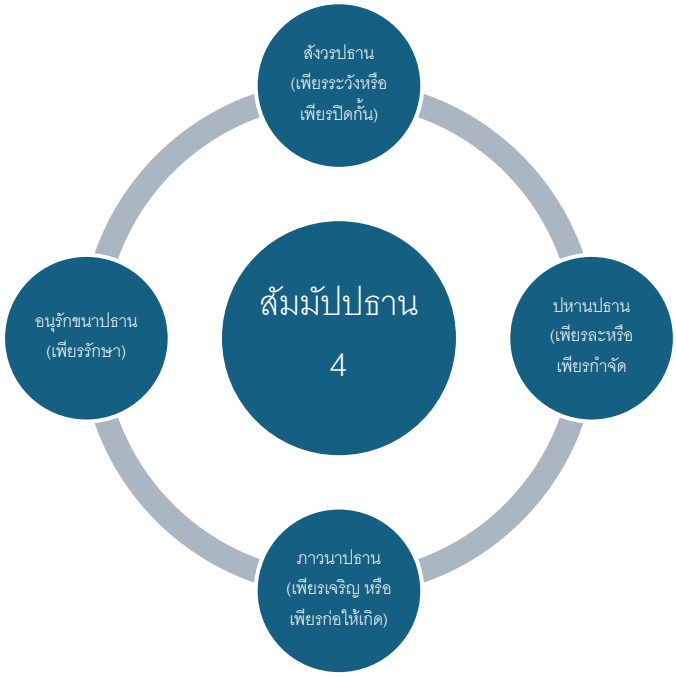
1. สังวรปธาน (เพียรระวังไม่ให้บาปเกิด) - การป้องกันเชิงรุก ได้แก่ เพียรป้องกันไม่ให้เกิดมลพิษหรือผลกระทบสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ต้นทาง เช่น ออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ใช้วัสดุรีไซเคิลได้ วางแผนการผลิตลดการใช้พลังงานและน้ำ หลีกเลี่ยงสารเคมีอันตราย ตัวอย่างเช่น โรงงานเลือกใช้ระบบปิดเพื่อหมุนเวียนน้ำ บริษัทออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ถอดประกอบง่ายเพื่อการรีไซเคิล เป็นต้น

2. ปหานปธาน (เพียรละบาปที่เกิดแล้ว) – การแก้ไขทันที ได้แก่ เมื่อเกิดปัญหาหรือผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม (เช่น น้ำเสีย, ของเสีย) ต้องรีบจัดการแก้ไขทันที ไม่ปล่อยทิ้งไว้ เช่น ติดตั้งระบบบำบัดของเสียทันที มีแผนรับมือเหตุฉุกเฉินด้านสิ่งแวดล้อม (เช่น การรั่วไหล) เป็นต้น

3. ภาวนาปธาน (เพียรสร้างกุศล/สิ่งดีงาม) – การพัฒนาเชิงบวก ได้แก่ เพียรสร้างสรรค์และพัฒนาสิ่งที่ดีงามต่อสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เช่น วิจัยพัฒนาผลิตภัณฑ์สีเขียว (Green Products) สร้างนวัตกรรมพลังงานสะอาด โครงการปลูกป่าชุมชน บริษัทลงทุนในพลังงานแสงอาทิตย์ หรือสร้างแคมเปญให้พนักงานร่วมลดขยะในองค์กร เป็นต้น

4. อนุรักขนาปธาน (เพียรรักษา) – การรักษาความดีให้ยั่งยืน ได้แก่ รักษามาตรฐานความดีงามและผลลัพธ์ทางสิ่งแวดล้อมที่ทำได้แล้วให้คงอยู่ตลอดไป เช่น การรักษามาตรฐาน ISO 14001 การรายงานความยั่งยืนประจำปีอย่างโปร่งใส การสร้างความผูกพันกับลูกค้าที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การประยุกต์ใช้หลักสัมมัปปธาน 4 ในการประกอบธุรกิจ สามารถช่วยให้การประกอบธุรกิจสามารถเติบโตได้พร้อมกับการดูแลโลกอย่างแท้จริง ไม่ใช่แค่การทำธุรกิจสีเขียวฉาบฉวย แต่เป็นการสร้างธุรกิจที่ยั่งยืนและมีคุณค่าในระยะยาว

ภาพที่ 1: องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

สรุป

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการประกอบธุรกิจ ได้แก่ (1) หลักมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ไม่โลภมากในการแสวงหากำไร ไม่ฟุ่มเฟือย บริหารจัดการทรัพยากรอย่างสมดุล ไม่สุดโต่งทั้งทางด้านการผลิตและการบริโภค (2) หลักสัมมาวายามะ หรือหลักสัมมัปปธาน 4 คือ การใช้ความพยายามอย่างต่อเนื่องในการป้องกันไม่ให้เกิดธุรกิจที่ไม่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (สังวรปธาน) ละสิ่งที่เป็นมลพิษ (ปหานปธาน) บ่มเพาะการผลิตและนวัตกรรมที่เป็นมิตรต่อโลก (ภาวนาปธาน) และรักษาความดีงามด้านสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน (อนุรักขนาปธาน) เพื่อสร้างธุรกิจที่เติบโตอย่างสมดุลทั้งเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง (3) หลักสัมมาอาชีวะ คือ การทำธุรกิจที่ไม่เบียดเบียน ไม่สร้างมลพิษ โดยเน้นผลิต/บริการที่มีคุณค่า ไม่ทำลายธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียน และสร้างความยั่งยืน (4) หลักอริยสัจจ์ 4 คือ การมองปัญหาสิ่งแวดล้อม (ทุกข์) เช่น มลภาวะ การใช้ทรัพยากรเกินจำเป็น สาเหตุ (สมุทัย) คือ การผลิตแบบไม่รับผิดชอบ ตัณหาอยากได้กำไร นิโรธ คือ การทำธุรกิจที่ยั่งยืน ลดผลกระทบ และมรรค คือ แนวทางแก้ไข (สัมมาอาชีวะ, สัมมาวายามะ) เช่น การใช้พลังงานสะอาด การลดของเสีย การผลิตแบบเศรษฐกิจหมุนเวียน เพื่อให้ธุรกิจเติบโตควบคู่ไปกับการรักษาโลก และ (5) หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม คือ การสร้างธุรกิจบน ศีล (ความประพฤติชอบ) ด้วยการวางแผนจัดการธุรกิจอย่างมีระบบและโปร่งใส สมาธิ (จิตใจสงบตั้งมั่น) ด้วยการมีสติรู้เท่าทันผลกระทบสิ่งแวดล้อม และ ปัญญา (ความเข้าใจที่ถูกต้อง) ด้วย

การใช้เหตุผลและนวัตกรรมเพื่อสร้างสรรค์โซลูชันสีเขียว (Green Solution) นำไปสู่การดำเนินธุรกิจที่ยั่งยืน ลดผลกระทบ และสร้างคุณค่าทั้งต่อธุรกิจและสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษานี้จึงเป็นการเปิดมิติใหม่ในการประกอบธุรกิจที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความต้องการของสังคมยุคใหม่ ซึ่งอาจเป็นทางเลือกสำคัญสำหรับการพัฒนาธุรกิจไทยให้มีความยั่งยืนและเป็นที่ยอมรับในระดับสากลต่อไป สำหรับผู้ประกอบการ ควรศึกษาและทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมเบื้องต้น เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการประกอบธุรกิจ โดยเฉพาะหลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสัมมาวายามะ หรือหลักสัมมัปปธาน 4 หลักสัมมาอาชีวะ อริยสัจจ์ 4 และไตรสิกขา ซึ่งจะช่วยให้การประกอบธุรกิจมีความยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น สำหรับหน่วยงานภาครัฐ ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ประกอบการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการประกอบธุรกิจ โดยจัดให้มีการอบรมและให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการ รวมทั้งสร้างแรงจูงใจผ่านมาตรการต่าง ๆ เช่น การลดหย่อนภาษีสำหรับธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่วนสถาบันการศึกษา ควรพัฒนาหลักสูตรที่เชื่อมโยงระหว่างหลักพุทธธรรมกับการบริหารธุรกิจและการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับนักศึกษาในการเป็นผู้ประกอบการที่มีจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาเชิงลึกเฉพาะประเภทธุรกิจ ควรมีการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เพื่อให้เห็นรูปแบบการประยุกต์ใช้ที่เฉพาะเจาะจงและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ควรมีการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดหรือดัชนีในการประเมินความสำเร็จของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถติดตามและประเมินผลการดำเนินงานได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.2 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาหรือปรัชญาอื่น ๆ ในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เช่น หลักคริสต์ศาสนา อิสลาม ฮินดู หรือปรัชญาตะวันตก เพื่อให้เห็นภาพรวมของการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาทางจิตวิญญาณในการประกอบธุรกิจ

2.3 ควรมีการศึกษาติดตามผลการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในธุรกิจเป็นระยะเวลายาว เพื่อดูความยั่งยืนและการพัฒนาต่อเนื่องของธุรกิจที่นำหลักการดังกล่าวมาใช้

เพราะว่าการศึกษาวิจัยในประเด็นเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และนำไปสู่การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการประกอบธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนในระยะยาว

บรรณานุกรม

เน็คซ์ แคปปิตอล. (2567). *เน็คซ์ แคปปิตอล ก้าวผ่าน Fast Fashion สู่ความยั่งยืนด้วยยูนิฟอร์ม.* สืบค้น 1 กันยายน 2568 จาก https://www.nextcapital.co.th/blog/2024/09/next-capital-fast-fashion-sustainability-uniforms#:~:text

กรุงเทพธุรกิจ. (2568). *10 วิกฤติสิ่งแวดล้อมที่ควรจับตาในปี 2568 ปีแห่งความท้าทาย.* สืบค้น 2 มกราคม 2568 จาก https://www.bangkokbiznews.com/environment/1160230

ธนาคารกรุงศรี. (2567). *ธุรกิจยั่งยืน หรือ Sustainable Business คือ อะไร.* สืบค้น 1 กรกฎาคม 2568 จาก https://www.krungsricard.com/th/article/%E0%B8%98%E0%B8%B8%E0%B8%A3%E0%B8%81%E0%B8%B4%E0%B8%88%E0%B8%A2%E0%B8%B1%E0%B9%88%E0%B8%87%E0%B8%A2%E0%B8%B7%E0%B8%99

พระไพรัช พุทฺธิสาโร (โพธิ์ประพาฬทอง). (2565). *แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์ และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก.* รายงานงานวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปรเมศร์ ปญฺญาวุฑฺโฒ (ประสานดี). (2566). *การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของสหกรณ์การเกษตร อินทรีย์สุรินทร์ จำกัด.* รายงานวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศศมน ศุพุทธมงคล. (2561). *การประยุกต์หลักพุทธธรรมในการบริหารธุรกิจเพื่อสังคมที่ ยั่งยืน.* รายงานวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2568). *สรุปปัญหาสิ่งแวดล้อมปี 2567.* สืบค้น 3 มกราคม 2568 จาก https://www.sdgmove.com/2025/01/03/summary-of-the-environmental-situation-2024/

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2566). *รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2566.* สืบค้น 1 กรกฎาคม 2568 จาก https://www.onep.go.th/book/soe2566/

สิรินทร์ กันยาวิริยะ, เมธา หริมเทพาธิป และ กีรติ บุญเจือ. (2563). *การบริหารธุรกิจตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท.* รายงานวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2564). *หลักอหิงสาในการอนุรักษ์ธรรมชาติ.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Deloitte. (2024). *The Deloitte Global 2024 Gen Z and Millennial Survey.* N.P.: Deloitte Insights.

Ditto (ดิทโต้). (2567). จับตา 7 วิกฤตสิ่งแวดล้อมในปี 2024 ที่ทุกองค์กรทั่วโลกควรร่วมมือแก้ไข. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2568 จาก https://www.dittothailand.com/th/dittonews/7-environmental-crisis/

IPCC. (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report.* Intergovernmental Panel on Climate Change. N.P.: n.p.

Nielsen. (2023). *Global Sustainability Report 2023:* Consumer Insights onSustainable Consumption. Nielsen Holdings. สืบค้น 1 กันยายน 2568 จาก https://sdgs.un.org/gsdr/gsdr2023

The NETWORK. *เมื่อความ 'ยั่งยืน' คือคำตอบของทุกธุรกิจ.* สืบค้น 1 กันยายน 2568 จาก https://thematter.co/brandedcontent/tcp-sustainable-business/57783

THE STANDARD. *Sustainable Business ชนะใจผู้บริโภคโลกใหม่ด้วยวิธีคิดธุรกิจแบบยั่งยืน.* สืบค้น 3 กันยายน 2568 จาก https://thestandard.co/podcast/thesmehandbook-ep12/

World Economic Forum. (2023) . *The Global Risks Report 2024.* Geneva: WorldEconomic Forum. สืบค้น 1 กันยายน 2568 จาก https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/

การศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี

A Study on Preventive Measures Against the Violation of Monastic Discipline of Buddhist Monks in Ubon Ratchathani Province

[1]พระพิพัฒธนกิตต์ กิตฺติวณฺโณ (วรรณภูมิ), [2]พระอธิการสุภาพร เตชธโร และ [3]นคร จันทราช

[1]Phra Phiphatthanakit Kittiwanno (Wanpham), [2]Phraathikarn Suphaphorn Tejadharo, and[3]Nakhon Jantharach

[1,2,3]วิทยาเขตอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Ubon Ratchathani Campus, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Wrrnphumisthitphr@gmail.com

Received: September 21, 2025; **Revised:** December 12, 2025; **Accepted:** December 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี 2) เพื่อศึกษาแนวทางป้องกันการละเมิดพระวินัยของของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี และ 3) เพื่อหาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูป/คน ผลการศึกษาพบว่า สภาพปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีมีสภาพปัญหาการละเมิดพระวินัย 3 ประการ คือ 1) ปัญหาการบังคับใช้พระวินัย 2) ปัญหาด้านกฎหมาย และ 3) ปัญหาด้านกระบวนการจัดการ ส่วนแนวทางป้องกันการละเมิดพระวินัยของของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีมีแนวทางป้องกันการละเมิดพระวินัย 3 ประการ ได้แก่ 1) แนวทางในการป้องกันด้านพระวินัย 2) แนวทางในการป้องกันด้านกฎหมาย และ 3) แนวทางการป้องกันด้านกระบวนการจัดการ ในส่วนการหาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีพบว่า แนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุนั้นพระสังฆาธิการผู้ปกครองในระดับต่างๆ ควรให้มีการตรวจประวัติอาชญากรรมตรวจสารเสพติดผู้ที่จะเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระศาสนา รวมทั้งมีพระวินยาธิการบูรณาการร่วมกันกับฝ่ายบ้านเมืองเข้าตรวจเยี่ยมตามวัดในเขตของตนอยู่บ่อยครั้งให้พระภิกษุได้อยู่ภายใต้กรอบพระวินัยและกฎหมายไม่ให้มีการทำผิดกฎหมายหรือการล่วงละเมิดพระวินัย พร้อมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งกับการทำหน้าที่ของพระวินยาธิการอย่างบริสุทธิ์ตรงไปตรงมาภายใต้กรอบพระวินัยและกฎหมายอยู่ตลอดเวลา

คำสำคัญ: แนวทางการป้องกัน; พระภิกษุ; การละเมิดพระวินัย

Abstract

This research article has three objectives: 1)To examine the current problems related to the violation of monastic discipline (Vinaya) among Buddhist monks in Ubon Ratchathani Province 2) To study preventive measures against the violation of monastic discipline among monks in Ubon Ratchathani Province; and 3)To propose approaches for preventing monastic disciplinary violations among monks in Ubon Ratchathani Province.This is a qualitative study that analyzes data from documents and in-depth interviews with 25 key informants.The findings reveal that violations of monastic discipline among monks in Ubon Ratchathani Province fall into three major categories: 1)Problems related to the enforcement of monastic discipline; 2)Legal problems; and 3)Problems related to administrative processes.Regarding preventive measures, three key approaches are identified: 1)Prevention based on monastic disciplinary principles; 2) Prevention through legal mechanisms; and 3) Prevention through administrative and managerial processes For the development of preventive strategies, the study finds that ecclesiastical administrators at various levels should implement background checks and drug screenings for individuals seeking ordination. Additionally, monastic disciplinary officers (Phra Vinayadhikarn), in collaboration with civil authorities, should regularly inspect temples within their jurisdiction to ensure that monks comply with both monastic discipline and secular law, thereby preventing misconduct or violations of the Vinaya. The study also emphasizes strengthening the integrity, transparency, and effectiveness of monastic disciplinary officers in carrying out their duties strictly within the framework of monastic discipline and the law.

Keywords: Preventive Measures Against; Buddhist Monks; Violation of the Vinaya

บทนำ

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดใหญ่ มีวัดและพระสงฆ์จำนวนมาก ทำให้การบริหารคณะสงฆ์เป็นเรื่องซับซ้อนและควบคุมได้ยากส่งผลให้เกิดปัญหาการละเมิดพระวินัยอย่างต่อเนื่องซึ่งปรากฏในสื่อหลายรูปแบบทุกปีการละเมิดพระวินัยเป็นประเด็นทางศาสนาและสังคมที่กระทบต่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยตรงแม้พระวินัยจะถูกวางไว้เป็นหลักควบคุม แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ยังพบการฝ่าฝืนอย่างต่อเนื่องการใช้เพียงพระวินัยไม่เพียงพอจึงจำเป็นต้องบูรณาการร่วมกับกฎหมายบ้านเมืองและข้อบังคับสงฆ์ปัญหาที่เกิดขึ้นสะท้อนความบกพร่องทั้งในระดับปฏิบัติและการกำกับดูแลของคณะสงฆ์ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาและพัฒนาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยที่สอดคล้องบริบทอุบลราชธานีและสังคมปัจจุบัน

จากการแก้ไขปัญหาการละเมิดพระวินัยดังกล่าวตามพระธรรมวินัยนั้นเป็นวิธีที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และสามารถยุติปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลได้ดี แต่ในปัจจุบันพบว่ามีพระสงฆ์และชาวพุทธบางส่วนที่นิ่งนอนใจและปล่อยปละละเลย ไม่ดำเนินการแก้ไขปัญหาการละเมิดพระธรรมวินัยตามหลักที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก และบางครั้งยังร่วมมือในการละเมิดพระธรรมวินัยเองด้วย อธิเทพ ทาผา (2549) นอกจากการใช้หลักพระธรรมวินัยในการแก้ไขการละเมิดพระธรรมวินัยของพระภิกษุที่กระทำผิดยังมีหลักของกฎหมายที่สามารถนำมาปรับใช้ร่วมกับพระธรรมวินัยได้เป็นอย่างดี

ในความเป็นจริงพบว่า ในสมัยและสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้ไม่สามารถใช้เพียงหลักพระธรรมวินัยแบบดั้งเดิมได้จึงมีความจำเป็นที่นำกฎหมายมาใช้เพื่อเพิ่มเติมเต็มบรรทัดฐานของการแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ที่ละเมิดพระวินัยได้อีกทางหนึ่งเป็นอย่างดี (พระมหาเสรีชน นริสสโร, 2558) อาทิ เช่น กรณีเรื่องพระสงฆ์กับเงินซึ่งจำเป็นจะต้องบูรณาการร่วมกับกฎหมายของสังคมกับพระธรรมวินัยในทางพระพุทธศาสนาเพราะอาศัยพระวินัยฝ่ายเดียวอาจจะไม่เป็นการแก้ปัญหาที่ชัดเจน ต้องอาศัยกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับหรือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เข้ามาควบคุมดูแลด้วย เพราะพระสงฆ์ก็ล้วนเป็นพลเรือนในสังคมควรที่จะอยู่ในบรรทัดฐานเดียวกัน เมื่อกระทำความผิดก็ต้องรับผิดและรับการลงโทษตามความผิดของตนที่กระทำ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่องการศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุและเสนอกระบวนการจัดการแก้ไขปัญหาการละเมิดพระวินัยว่าควรมีแนวทางอย่างไร กระบวนการจัดการอย่างไร ควรดำเนินการด้วยหลักใดบ้างที่นอกเหนือจากบทบัญญัติพระธรรมวินัยที่จะเสริมสร้างแนวทางป้องกันการการละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ไทยในจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อให้เกิดความงดงามตามกรอบพระธรรมวินัย ส่งเสริมต่อการดำรงอยู่ของพุทธศาสนาด้วยแนวทางการจัดการที่ดีงามสอดคล้องต่อหลักการมีส่วนร่วมของสังคมและยุคสมัยในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อเสนอแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี
3. เพื่อหาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูล หนังสือ บทความ เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเตอร์เน็ตที่เกี่ยวกับการศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาเชิงคุณภาพในภาคสนาม (Qualitative Research) ทำการศึกษาและคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีในพื้นที่ประกอบการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในส่วนพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัยในจังหวัดอุบลราชธานี ส่วนผู้ให้ข้อมูลสำคัญผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview)เกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในจังหวัดอุบลราชธานี โดยแบ่งกลุ่มสัมภาษณ์ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 กลุ่มพระสังฆาธิการ จำนวน 10 รูป กลุ่มที่ 2 กลุ่ม นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 5 คน และกลุ่มที่ 3 กลุ่มพุทธศาสนิกชนจำนวน 5 ท่าน รวมจำนวนทั้งหมด 25 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลโดยมีแบบสัมภาษณ์ ใช้สำหรับประกอบการสัมภาษณ์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงเอกสาร (Documentary Study) เพื่อศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานจากการศึกษาข้อมูล จากตำรา หนังสือ บทความ วารสาร เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย รวมทั้งสื่ออินเตอร์เน็ต

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้ 1) ผู้วิจัยขอหนังสือจากบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี ถึงชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการลงเก็บข้อมูลและปฏิบัติการในพื้นที่ตามจำนวนที่กำหนดไว้ที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ศึกษาเพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการสำรวจเชิงประจักษ์และการสัมภาษณ์ตามประเด็นการสัมภาษณ์ โดยติดต่อประสานงานเพื่อยืนยันกำหนดการสัมภาษณ์ทุกครั้งและทำการบันทึกในเอกสารด้วยผู้ทำการศึกษาวิจัยเองทุกสถานที่ หากผู้ทำการสัมภาษณ์ประสงค์จะบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ถูกสัมภาษณ์ก่อนทุกครั้ง กำหนดนัดหมายในการปฏิทินการสัมภาษณ์ควรอยู่ในช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และ

ขั้นตอนที่ 6 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยการสังเกตจะเป็นการบันทึกข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ศึกษาเอง เพื่อนำข้อมูลที่ได้นำไปวิเคราะห์ประกอบกับการสรุปผลการวิจัยต่อไป

ขั้นตอนที่ 7 การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลจาการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การปฏิบัติการกระบวนการเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้ศึกษาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้เพื่อให้เห็นองค์ประกอบตามลักษณะข้อมูลโดยอาศัยข้อมูลเชิงคุณภาพมาประกอบการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามลำดับต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า สภาพปัญหาการละเมิดพระวินัยในจังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบันที่ยังคงทับถมมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นผลจากหลายปัจจัยที่สอดคล้องกัน ทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงพฤติกรรมยั่งยืน ทั้งนี้เนื่องจากยังสามารถพบเห็นพฤติกรรมที่เข้าข่ายการละเมิดพระวินัยในหมู่พระภิกษุสงฆ์ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดในการบังคับใช้มาตรการควบคุม รวมถึงประสิทธิภาพของกลไกกำกับดูแลในระดับคณะสงฆ์ และระดับวัดที่ยังไม่สามารถป้องกันหรือลดปัญหาได้อย่างครอบคลุมและยั่งยืน สาเหตุหลักที่สำคัญของการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุมาจากการขาดสติปัญญา กระทำโดยไม่รู้ กระทำไปโดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองหรือกระทำลงไปโดยขัดขืน โดยส่วนมากจะเกิดกับพระภิกษุผู้บวชนานซึ่งอาจเห็นได้ว่าการกระทำทั้งหมดขาดสติ ส่วนพระภิกษุผู้บวชใหม่อาจกระทำลงไปเพียงเพราะขาดปัญญา ในส่วนการแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างพระวินัยดั้งเดิมกับกลไกทางกฎหมายและระบบบริหารจัดการสมัยใหม่ การดำเนินการต้องเน้นความโปร่งใส ความสม่ำเสมอและประสิทธิภาพขององค์กรสงฆ์ทุกระดับพร้อมทั้งสร้างระบบคัดกรองและติดตามที่เข้มแข็งหากสามารถดำเนินการเหล่านี้ได้อย่างจริงจัง ย่อมส่งผลให้สังคมสงฆ์กลับคืนสู่ความมั่นคงในพระวินัยและคืนความศรัทธาให้แก่พุทธศาสนิกชนในวงกว้างได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ในปัจจุบันจังหวัดอุบลราชธานีมีแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในด้วยการอาศัยทั้งในส่วนของพระธรรมวินัย และความร่วมมือจากทุกภาคส่วนร่วมกันในการจัดการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทั้งหน่วยงานทางศาสนา หน่วยงานรัฐ ภาคสังคม และตัวพระภิกษุเอง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการรักษาพระวินัยและยกระดับคุณธรรมของพระภิกษุให้เป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชน แนวทางดังกล่าวสามารถจำแนกได้เป็น 2 มิติหลัก คือ

1. ปัจจัยภายนอกหมายถึงมาตรการควบคุม กำกับ และตรวจสอบจากองค์กรภายนอกคณะสงฆ์ โดยเฉพาะภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างกรอบและกลไกเพื่อป้องกันการละเมิดพระวินัย เช่น มาตรการทางกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎมหาเถรสมาคมเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำกับดูแลคณะสงฆ์ โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ผู้แทนนิติบุคคล ไวยาวัจกร และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อรักษาระเบียบวินัยและการบริหารจัดการทรัพย์สินของวัด การตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจการมีกลไกตรวจสอบอย่างเป็นระบบจะช่วยป้องกันการใช้อำนาจในทางมิชอบ รวมถึงการติดตามการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการในทุกระดับ ในส่วนข้อควรระวังในการปรับแก้กฎหมายใหม่หรือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่แม้ว่ากฎหมายจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมพฤติกรรม แต่การตรากฎหมายเพิ่มโดยไม่จำเป็นอาจสร้างภาระและความซ้ำซ้อนต่อการปกครองคณะสงฆ์ กฎหมายปัจจุบันหากบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพก็เพียงพอแล้ว ดังนั้น ควรมุ่งเน้นการใช้กฎหมายที่มีอยู่ร่วมกับหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างข้อบังคับทางโลกและข้อวัตรปฏิบัติทางธรรม

2. ปัจจัยภายในคือปัจจัยที่เกิดจากตัวพระภิกษุเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจ คุณธรรม และการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ปัญหาหลักที่พบหลักๆคือ พระภิกษุเองการขาดปัญญาและสติ เมื่อขาดการพิจารณาอย่างรอบคอบและการระลึกรู้ตนเอง ย่อมเปิดโอกาสให้กิเลสครอบงำเมื่อถูกกิเลสครอบงำการกระทำภายหลังก็จะ

ขาดความละอายต่อบาปและความเกรงกลัวต่อผลของการทำผิด ซึ่งเป็นรากฐานของการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับพระวินัย การปล่อยปละละเลยในการฝึกฝนตนเอง ขาดการสังวรระวังในศีล การภาวนา และการศึกษาพระธรรม ส่งผลให้ความมั่นคงทางจิตใจลดลง เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ มหาเถรสมาคมควรมีบทบาทเชิงรุกมากขึ้นทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางด้านกฎหมายและธรรมวินัยของคณะสงฆ์ เปรียบเสมือนสำนักงานกฤษฎีกาทางพระพุทธศาสนา และควรมีผู้เชี่ยวชาญด้านนิติศาสตร์และพระวินัยทำหน้าที่เป็นปากเสียงแทนคณะสงฆ์ในระดับชาติ เพื่อปกป้องและธำรงไว้ซึ่งเกียรติภูมิของพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า จากการหาแนวทางป้องกันการละเมิดพระวินัยสามารถจำแนกออกเป็น 2 แนวทางสำคัญ ได้แก่ด้านกฎหมาย มุ่งเน้นการบังคับใช้กฎหมายที่มีอยู่ให้เคร่งครัดและมีประสิทธิภาพ โดยเริ่มจากการกำกับดูแลพระภิกษุในทุกลำดับชั้น พร้อมระบบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้พระภิกษุรักษาวินัย เช่นเดียวกับการบริหารงานของระบบราชการ และด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการปลูกฝังศีล สมาธิและปัญญาอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นแก่นสำคัญของการดำรงตนในเพศบรรพชิต ระดับปุถุชนควรยึดการรักษาศีลเป็นพื้นฐาน เพื่อให้เป็นผู้ที่ควรแก่การเคารพและเป็นแบบอย่างแก่พุทธศาสนิกชน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า การป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีต้องอาศัยความร่วมมือในการควบคุมดูแลจัดการ ทั้งนี้เป็นเพราะต้องเริ่มต้นตั้งแต่กลุ่มพระอุปัชฌาย์ผู้มีสิทธิในการบวชพระสงฆ์ด้วยการคัดกรองบุคคลผู้ที่จะเข้ามารับการอุปสมบทด้วยการตรวจสอบสอบถามถึงพฤติกรรมส่วนบุคคลของผู้ที่จะรับการอุปสมบทว่าเป็นอย่างไร หากผู้สมัครอุปสมบทมีพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียต่อพระพุทธศาสนาควรกำหนดกระบวนการในการฝึกตนให้พร้อมด้วยการให้อยู่ศึกษาธรรมวินัยฝึกฝนตนเองภายในวัดตามระยะเวลาที่เหมาะสมตามดุลยพินิจของเจ้าอาวาสหรือหัวหน้าสำนักสงฆ์ จนกว่าจะพึงเห็นสมควรในศรัทธาความมุ่งมั่นในการบวชเพื่อเข้ามาดำรงตนเองที่ดีในตามหลักพระวินัยได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการบวชในสังคมไทยปัจจุบัน ของพระทนง ธมฺมิโก (ปานทอง) (2553) พบว่า การบวชเข้ามาในปัจจุบันผู้เข้ามาในร่มผ้ากาสาวพัสตร์ย่อมมีความคิด พฤติกรรมที่แตกต่างกัน ดังนั้น พระอุปัชฌาย์ควรมีมาตรการในการตรวจสอบผู้ที่จะเข้ามาบวช รวมถึงต้องให้ได้เรียนรู้หลักของพระพุทธศาสนาทั้งภาคปริยัติและภาคปฏิบัติก่อนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเพื่อป้องกันการทำให้พระศาสนาเสื่อมเสีย

2. พบว่า นอกจากนี้ในกระบวนการจัดการผู้พระสงฆ์ผู้ละเมิดพระวินัยในจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้เป็นเพราะคณะสงฆ์จะต้องร่วมมือต่อการใช้กฎหมายจัดการร่วมกับพระวินัยในกรณีที่การกระทำผิดนั้นมีความผิดทางกฎหมายร่วมด้วยเพื่อให้การจัดการนั้นเป็นไปตามระบบที่พึงเป็นเกิดการบูรณาการจัดการกับพระสงฆ์ที่มีความผิดในการละเมิดกฎหมายสังคมหรือบ้านเมืองร่วมด้วยเพื่อให้รับโทษในสิ่งที่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมเสีย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการดำเนินคดีพระสงฆ์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน” ของนายสุรพงษ์ สิทธิกรณ์ (2562) พบว่า ในกระบวนการดำเนินคดีพระสงฆ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบันควรร่วมลงโทษในส่วนภิกษุที่มีโทษทาง

กฎหมายร่วมด้วยหลังจากการรับโทษสูงสุดในพระธรรมวินัยที่มีเพียงแค่การให้สึกออกจากสังคมสงฆ์หรือปรับอาบัติเพียงแค่ขับออกจากหมู่คณะเพียงเท่านั้นเพื่อให้เกิดมาตราการในการที่มีผลมากกว่าความรับผิดชอบทางพระธรรมวินัยเพียงฝ่ายเดียวทั้งที่การกระทำบางอย่างบางกรณีนั้นมีโทษความผิดทางกฎหมายร่วมด้วย หรือมีโทษที่สวดคล้องกับผลของการกระทำที่ไม่ดีหรือก่อให้เกิดผลการกระทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อพระพุทธศาสนาร่วมกับโทษทางกฎหมายด้วย สอดคล้องกับ (พระมหาเสรีชน นริสสโร, 2558) กล่าวว่า ในการนำกฎหมายธรรมชาติคือกฎเกณฑ์ของการดำเนินชีวิตร่วมกันอิงอาศัยเหตุผลถูกต้องตามหลักธรรมชาติและความยุติธรรมทางสังคมมาเติมเต็มบรรทัดฐานของกฎหมายที่มีต่อบุคคลในสังคม เช่น พระวินัยที่ห้ามพระสงฆ์จับเงิน เมื่อบูรณาการพระวินัยและนิติปรัชญาเข้าด้วยกัน อุบาสกอุบาสิกาผู้มีศรัทธาถวายเงินแก่พระสงฆ์พึงกระทำด้วยปัญญาพระสงฆ์จับเงินเท่าที่จำเป็นไม่จับเงินเพื่อจับจ่ายเช่นเดียวกับผู้ครองเรือน ทั้งต้องปลงอาบัติคือตระหนักรู้ว่าไม่ตรงตามพระวินัย ไม่เหมาะสำหรับผู้ ไม่มีเรือน ทั้งฝึกตนเองให้มีคุณค่า ทำนิพพานให้แจ้ง นอกจากนี้แล้วอุบาสกอุบาสิกาอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาก็ไม่ควรจัดหาของประณีตเกินความจำเป็นแก่การดำรงตนผู้ไม่มีเรือน

3. พบว่า สิ่งสำคัญที่สุดในการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีเมื่อมองโดยรอบด้านแล้วพบว่าแท้จริงอยู่ในส่วนของข้อประพฤติปฏิบัติพระวินัย ทั้งนี้เป็นเพราะเป็นสิ่งที่พระสงฆ์นั้นจะต้องพึงปฏิบัติเอง เพราะแม้จะมีข้อบัญญัติ มีศีล มีกฎหมาย ข้อห้ามต่างๆ แต่หากภิกษุนั้นจิตที่ศรัทธาเชื่อฟังแล้วก็พึงกระทำการละเมิดอยู่ดี เพราะฉะนั้นการปลูกศรัทธา ปลูกปัญญา หรือแนวทางที่ดีไม่ให้เกิดการละเมิดพระวินัยพระภิกษุนั้นจะต้องได้รับการดูแลหรือการส่งเสริมการศึกษาที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าไตรสิกขาเพื่อสร้างภูมิธรรม ภูมิศรัทธา ภูมิปัญญา ที่ดีด้วยการที่จะต้องมีกัลยาณมิตรที่ดีนำสู่แนวทางนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) บุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูงตลอดจนแนะนำสั่งสอนชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตที่ดีงามให้ประสบผลดีและความสุข ให้เจริญก้าวหน้า ให้พัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคลเสมอกัน หรือเป็นมารดาบิดาครูอาจารย์ตลอดทั้งพระสงฆ์จนถึงพระพุทธเจ้า ก็นับว่าเป็นเพื่อน แต่เป็นเพื่อนใจดีหรือเพื่อนมีธรรม เรียกว่า กัลยาณมิตร แปลว่า “มิตรดีงาม” กัลยาณมิตรมีคุณสมบัติที่เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม

อภิปรายผลการวิจัย การป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระสงฆ์ในจังหวัดอุบลราชธานีเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินงานทั้งในเชิงโครงสร้างการบริหารจัดการและเชิงจิตใจของพระภิกษุเอง เริ่มจากการคัดกรองผู้บวช การบูรณาการกระบวนการจัดการทางพระวินัยและกฎหมายมาร่วมกัน ตลอดจนการพัฒนาตนของภิกษุผ่านการศึกษาและการมีสังคมสงฆ์ที่เป็นกัลยาณมิตรมีความหวังดีต่อกัน แนะนำกันส่งเสริมไปในทิศทางที่ดี หากทุกภาคส่วนดำเนินการร่วมกันอย่างเป็นระบบ ย่อมช่วยให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ด้วยความมั่นคงและเป็นที่ศรัทธาของสังคมสืบไป ในปัจจุบันการป้องกันและจัดการกับการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีเป็นประเด็นที่สำคัญและซับซ้อนเนื่องด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงรวมถึงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ที่ต้องพึ่งพาทั้ง พระวินัย กฎหมายบ้านเมืองและบทบาทของคณะสงฆ์เอง โดยสามารถจำแนกปัญหาและอุปสรรคออกเป็น 3 ด้านหลัก คือ ปัญหาการบังคับใช้พระวินัย ปัญหาด้านกฎหมายและปัญหาด้านกระบวนการจัดการ

1. ด้านการบังคับใช้พระวินัย แม้พระธรรมวินัยจะเป็นหลักการสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อฝึกอบรมภิกษุให้ดำรงอยู่ในธรรมแต่กลับพบว่าการละเมิดพระวินัยยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะจากภิกษุที่ขาดการอบรม ขาดความรู้และขาดการฝึกฝนพระวินัยอย่างแท้จริง ความศรัทธาโดยไม่ประกอบด้วยปัญญากลายเป็นปัจจัยให้เกิดการประพฤติผิดวินัยโดยไม่รู้ตัว อีกทั้งการขาดพระอุปัชฌาย์ที่เข้มงวดในบทบาทของการสอนและดูแล ทำให้พระภิกษุใหม่จำนวนหนึ่งไม่มีความตระหนักในข้อวัตรปฏิบัติที่พึงมี

2. ด้านกฎหมาย เป็นอีกหนึ่งอุปสรรคที่สำคัญเนื่องจากพระวินัยมิใช่กฎหมายรัฐจึงไม่สามารถบังคับใช้ในเชิงกฎหมายได้โดยตรง เช่นการรับเงินของพระภิกษุแม้จะผิดพระวินัยแต่ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง อีกทั้งขอบเขตอำนาจของรัฐที่จำกัด ไม่สามารถแทรกแซงกิจการคณะสงฆ์ได้โดยตรงเว้นแต่มีผลกระทบในวงกว้างส่งผลให้หลายกรณีที่พระภิกษุล่วงละเมิดยังไม่สามารถจัดการได้อย่างทันท่วงทีประกอบกับกฎหมายบางฉบับยังมีความคลุมเครือไม่สามารถครอบคลุมพฤติกรรมผิดวินัยบางประเภทได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ด้านกระบวนการจัดการ ปัญหาสำคัญคือการขาดกระบวนการตรวจสอบภายในที่เข้มแข็งไม่มีกระบวนการร้องเรียนหรือกระบวนการที่มีความโปร่งใส วัดจำนวนมากขาดการลงอุโบสถหรือการรักษาข้อวัตรปฏิบัติอย่างจริงจัง พระภิกษุไม่เตือนกันเองเพราะเกรงใจหรือขาดความกล้า เจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการในบางพื้นที่ยังละเลยต่อหน้าที่หรืออาจช่วยเหลือปกป้องผู้กระทำผิดส่งผลให้การจัดการภายในเป็นไปอย่างล่าช้าขาดประสิทธิภาพ อีกทั้งเมื่อพระที่ถูกสึกออกไปแล้วยังสามารถกลับมาใช้อำนาจในวัดได้ในบางกรณีส่งผลให้ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมซ้ำซากได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ได้มีการเสนอแนวทางในการป้องกันปัญหาเหล่านี้อย่างเป็นระบบโดยเริ่มจากการปลูกฝังคุณธรรมภายในจิตใจภิกษุ ผ่านการเจริญหิริโอตตัปปะ การมีสติสัมปชัญญะและการตระหนักในสมณสัญญาควบคู่กับการเสริมบทบาทของพระสังฆาธิการให้เป็นต้นแบบมีความเข้มแข็งในการแนะนำและตักเตือน พร้อมทั้งส่งเสริมให้ฆราวาสและสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการสอดส่องดูแลและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระวินัยอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังเสนอให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้มีมาตรการควบคุมที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การกำหนดให้พระภิกษุต้องสังกัดวัดอย่างชัดเจน กล่าวโดยสรุปการป้องกันการละเมิดพระธรรมวินัยจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งภิกษุผู้ปฏิบัติ คณะสงฆ์ผู้ดูแล ฝ่ายฆราวาสและรัฐผู้สนับสนุนด้านโครงสร้างกฎหมายเพื่อให้พระพุทธศาสนายังคงความบริสุทธิ์และเป็นหลักแห่งการพัฒนาจิตใจของสังคมไทยต่อไปอย่างมั่นคงและยั่งยืน กระบวนการทั้งหมดนี้ต้องอาศัยความร่วมมือของคณะสงฆ์ การมีผู้นำสงฆ์ที่ตั้งมั่นใน ธรรมวินัยและความตระหนักร่วมกันในหมู่ภิกษุสงฆ์ถึงบทบาทของตนในฐานะผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาหากทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างจริงจัง การละเมิดวินัยก็จะลดน้อยลงและพระพุทธศาสนาจะคงอยู่ในสภาพอันบริสุทธิ์และ น่าเลื่อมใสต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี ผู้ศึกษาพบองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการศึกษา ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1: ระบบเพื่อการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านพระธรรมวินัย กฎหมายสมัยใหม่ และการบริหารจัดการคณะสงฆ์ในระดับพื้นที่อย่างกลมกลืน ประเด็นสำคัญเริ่มจากกระบวนการคัดสรรผู้บวชซึ่งเป็นด่านแรกในการรักษาคุณภาพของพระสงฆ์ ผู้ขอบวชจำเป็นต้องผ่านการประเมินทั้งพฤติกรรม เจตนา และความพร้อมทางธรรม โดยพระอุปัชฌาย์ควรดำเนินการตรวจสอบอย่างรอบด้าน และอาจให้ผู้มีความเสี่ยงได้ทดลองศึกษาและปฏิบัติธรรมก่อน เพื่อให้การอุปสมบทมีความหมายเชิงคุณธรรมอย่างแท้จริงตามหลักไตรสิกขา ในขณะเดียวกัน การจัดการปัญหาพระสงฆ์ต้องคำนึงถึงกฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายอาญาที่ใช้บังคับกับพระภิกษุเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป เมื่อพระภิกษุกระทำผิดร้ายแรง จำเป็นต้องใช้ทั้งกระบวนการลงอาบัติตามพระวินัยควบคู่กับการบังคับใช้กฎหมายภายนอก เพื่อสร้างมาตรฐานความรับผิดชอบที่ชัดเจน โปร่งใส และตอบสนองต่อความคาดหวังของสังคม สำหรับจังหวัดอุบลราชธานี การแก้ไขปัญหาการละเมิดพระวินัยต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ หน่วยงานรัฐ และชุมชน ทั้งในด้านการตรวจสอบ การกำกับดูแลและการจัดการกรณีผิดวินัย นอกจากนี้ การพัฒนาจิตใจภายในของพระสงฆ์ผ่านการศึกษา การอบรม และการมีสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยกัลยาณมิตรยังเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างภูมิธรรม ป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง และคงไว้ซึ่งความสง่างามของสมณเพศ

ในปัจจุบันระบบการป้องกันการละเมิดพระวินัยพบเห็นการละเมิดพระวินัยอยู่บ่อยครั้ง การควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ แต่ในบริบทของสังคมยุคปัจจุบันยังพบว่าการใช้พระวินัยในการป้องกันการละเมิดยังคงอยู่ในระดับนามธรรมมากกว่าการบังคับใช้อย่างเป็นรูปธรรม ปรากฏการณ์การละเมิดพระวินัยยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง บางกรณียิ่งทวีความรุนแรงขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวในกระบวนการป้องกันและ

ควบคุมอย่างเป็นระบบสาเหตุประการหนึ่งของการละเมิดพระวินัย คือ ผู้ที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาในปัจจุบันมีศรัทธาแต่ขาดปัญญา เมื่อเข้าสู่สมณเพศแล้วไม่ศึกษาพระวินัยหรือข้อวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ขาดการอบรมจาก พระอุปัชฌาย์อย่างเข้มงวด ทำให้ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของพระวินัย อันเป็นรากฐานของชีวิตนักบวช

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาด้านเจตนาในการบวช บางรายบวชเพื่อผลประโยชน์ทางโลก ไม่ใช่เพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง ในด้านกฎหมาย มีความท้าทายสำคัญที่กระทบต่อการบังคับใช้พระวินัยอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากพระวินัยเป็นกฎของศาสนา มิใช่กฎหมายของรัฐ การละเมิดบางประการ เช่น การกระทำที่เป็นอาบัติปาราชิก แม้จะผิดทางพระวินัยอย่างร้ายแรง แต่ไม่ได้ผิดกฎหมายบ้านเมือง จึงไม่สามารถนำบทบัญญัติของกฎหมายมาบังคับใช้ได้โดยตรง หน่วยงานของรัฐเองก็มีข้อจำกัดในการแทรกแซงกิจการของสงฆ์ โดยเฉพาะในกรณีที่ไม่มีผลกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม ส่วนอำนาจในการจัดการภายในคณะสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นของ มหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้าและขาดความโปร่งใสในการจัดการนอกจากนี้ ยังพบปัญหาด้านกระบวนการจัดการภายในองค์กรสงฆ์เองอย่างชัดเจน ทั้งในด้านการป้องกันและการตรวจสอบ พระภิกษุจำนวนไม่น้อยขาดความรู้ในพระวินัยเนื่องจากระบบการศึกษาที่ไม่ทั่วถึงบางวัดไม่มีครูสอนไม่มีการอบรมก่อนหรือหลังการบวชอย่างต่อเนื่องรวมทั้งกิจวัตรพื้นฐาน เช่น การปลงอาบัติหรือการทำวัตรสวดมนต์ก็ไม่ถูกนำมาใช้ในการฝึกฝนพฤติกรรมอย่างสม่ำเสมอ

กระบวนการตรวจสอบก็ยังไม่มีความเข้มแข็ง พระภิกษุจำนวนมากไม่กล้าเตือนหรือชี้แนะกันเองเพราะเกรงใจ ขาดกลไกการร้องเรียนที่ชัดเจนและระบบการตรวจสอบเชิงรุก หน่วยงานภาครัฐที่สนองงานคณะสงฆ์ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนา ก็ไม่สามารถปฏิบัติงานได้ทั่วถึงทุกวัด การดำเนินการแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่จึงขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะผู้ปกครอง ซึ่งบางครั้งอาจขาดความกล้าหาญในการตัดสินใจ หรืออาจมีอคติส่วนตัวกับ พระผู้กระทำผิด ยิ่งไปกว่านั้นการไม่มีมาตรการลงโทษที่เด็ดขาด เช่น การไม่ถอดถอนพระที่กระทำอาบัติปาราชิก หรือการช่วยกันปกปิดในหมู่สงฆ์ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้กระบวนการจัดการไม่มีประสิทธิภาพ

กระบวนการทางวินัยของคณะสงฆ์ยังติดอยู่ในระบบราชการที่ล่าช้า ขาดความคล่องตัวและไม่มีระบบติดตามผู้ที่เคยละเมิดให้ห่างจากวงการสงฆ์อย่างถาวร ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมการกระทำผิดซ้ำซากอย่างไม่สามารถควบคุมได้ แต่สิ่งหนึ่งที่ชัดเจนที่ได้จากการศึกษาการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีที่ถือเป็นองค์ความรู้ที่ชัดคือระบบกระบวนการในการจัดการของพระภิกษุสงฆ์ในระดับจังหวัดที่มีกระบวนการในการแก้ปัญหาจัดการกับภิกษุที่ละเมิดพระธรรมวินัยที่เห็นได้ถึงกระบวนการอย่างเป็นขั้นตอนได้ดังต่อไปนี้ คือ

ระดับที่ 1 เมื่อเหตุร้องเรียนหรือมีผู้ร้องเรียนมีปัญหาและเหตุการณ์ระดับจังหวัด

ระดับที่ 2 สอบสวนหาข้อมูล ข้อเท็จจริงเกี่ยวตัวบุคคลหรือเหตุที่เกิดขึ้น

ระดับที่ 3 จัดทำรายงานถึงพระสังฆาธิการเป็นชั้นๆ ไปให้ท่านได้รับรู้รับทราบกับเหตุการณ์

ระดับที่ 4 นำตัวพระภิกษุผู้ถูกร้องเรียนมาซักถามเกี่ยวกับเหตุการณ์ความผิดที่ได้กระทำหรือละเมิดไป

ระดับที่ 5 ประชุมพิจารณาบทลงโทษโดยสมควรแก่เหตุและเที่ยงธรรมแก่พระภิกษุผู้ถูกร้องเรียน

ระดับที่ 6 จัดทำรายงานถึงพระสังฆาธิการเป็นชั้นๆ ไป เช่น เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะ

จังหวัด ให้ท่านได้รับรู้รับทราบเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการ การพิจารณาการลงโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดละเมิดพระวินัย

ในกระบวนการพิเศษเป็นการจัดการโดยชุมชน สังคม และกฎหมายของรัฐต่อกรณีการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี ทีพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ 1) มีเหตุการณ์ละเมิดพระวินัย ชาวบ้านแจ้งต่อกลุ่มผู้ศรัทธา หรือต่อผู้มีอำนาจทางกฎหมาย เช่นตำรวจ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายอำเภอ 2) ไตร่สวนพระภิกษุหาข้อเท็จจริง 3) ในกระบวนการลงโทษ เกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบ 1) ลงโทษโดยกลุ่มผู้ศรัทธาด้วยการขับไล่ออกจากเขตวัด การไม่ให้การอุปถัมภ์ และการให้ลาสิกขาออกจากเพศบรรพชิต 2) ลงโทษโดยกฎหมายด้วยการบังคับตามตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้ อย่างไรก็ดีในกระบวนการจัดการพิเศษต่อผู้ละเมิดพระวินัย เช่นนี้ อาจเกิดขึ้นตามแต่เจตคติของกลุ่มบุคคล ชุมชน สังคมที่เจือไปด้วยคติความเชื่อจารีตประเพณีวิถีสังคมร่วมในเกณฑ์การพิจารณาตัดสินต่อผู้ละเมิดพระวินัยในพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผลที่ยึดถือแตกต่างจากกรอบพระธรรมวินัยนั่นเอง ในทัศนะส่วนตัวผู้วิจัยเห็นว่า ในบางกรณีนั้นอาจไม่ตรงกับการลงโทษต่อพระภิกษุผู้ละเมิดพระธรรมวินัย แต่กลับถูกลงโทษไปตามความพึงประสงค์ของกลุ่มบุคคล ชุมชน สังคมนั้นๆ ตัวอย่างเช่น กรณีพระภิกษุดื่มสุรา โดยปกติตามพระวินัยปรับเพียงอาบัติปาจิตตีย์ แต่ในกลุ่มบุคคล ชุมชน สังคมอาจถูกมองเหมือนพระภิกษุรูปนั้น ต้องอาบัติปาราชิกหรือถูกขับไล่ลงโทษถึงขั้นให้ลาสิกขา แต่ในกรณีกลับกันพระภิกษุนั้นกระทำผิดพระวินัยแต่ถูกใจ ถูกจารีต วิถีทางสังคมนั้นๆกลับไม่เป็นสิ่งผิดหรืออาบัติใดๆจากกลุ่มบุคคล ชุมชน สังคมนั้นๆเลยกล่าวโดยสรุป แม้ว่าพระวินัยจะเป็นรากฐานแห่งความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา แต่ในปัจจุบันการปฏิบัติและบังคับใช้พระวินัยยังเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคทั้งจากภายในองค์กรสงฆ์และจากข้อจำกัดของกฎหมายรัฐ การแก้ไขจึงต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ รัฐ และพุทธศาสนิกชนในการสร้างระบบการศึกษา ตรวจสอบ และลงโทษที่เข้มแข็ง โปร่งใส และสอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคใหม่

สรุป

จากการศึกษาพบว่าในเบื้องต้นการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุนั้นโดยเจ้าคณะในแต่ละระดับควรรับผิดชอบดูแลพื้นที่ในเขตปกครองของตนโดยมีเจ้าอาวาสดูแลภายในวัด พระอุปัชฌาย์ดูแลศิษย์ที่อุปสมบทและเจ้าคณะภาคดูแลคณะสงฆ์ทั้งภาค ภายใต้กรอบพระวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และมติมหาเถรสมาคมซึ่งล้วนเป็นกลไกหลักในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัดและภาครัฐ โดยให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจอย่างเหมาะสม มีการปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัดโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพระวินัยและแนวทางที่ไม่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมืองทั้งนี้เพราะพระธรรมวินัยเป็นรากฐานแห่งความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า ปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบันมิได้เป็นเพียงปัญหาภายในหมู่สงฆ์เท่านั้น แต่ยังเป็นภาพสะท้อนของค่านิยมของชาวพุทธจังหวัดอุบลราชธานีร่วมสมัยที่เริ่มอ่อนแรงในด้านศรัทธา ความเคารพต่อหลักธรรมและการใช้เหตุผลทางศาสนา การขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำกับดูแลพระสงฆ์และการไม่กล้าตรวจสอบพฤติกรรมที่ผิดวินัย ล้วนทำให้ปัญหาดำรงอยู่ยาวนานและ ทวีความรุนแรงขึ้น การแก้ไขปัญหาจึงต้องดำเนินควบคู่ทั้งในระดับคณะสงฆ์ สังคม และหน่วยงายทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ มหาเถรสมาคม ควรออกกฎระเบียบการลงโทษสำหรับพระภิกษุผู้ทำความผิดที่ชัดเจนตรงไปตรงมา โดยมีการลงโทษอย่างแท้จริงและมีมาตรการให้พระสังฆาธิการ พระวินยาธิการการตรวจตรา แนะนำ ตักเตือน และชี้แจงให้พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย อย่างเคร่งครัดอยู่ประจำ มีการตรวจประวัติอาชญากรรมการอุปสมบททุกครั้ง และ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรออกตรวจวัด จำนวนพระภิกษุ ค่าใช้จ่ายในวัด จัดทำประวัติอยู่ทุกเดือนสำหรับพระภิกษุผู้ทำผิดส่งถึงพระสังฆาธิการ พระอุปัชฌาย์ให้ดำเนินการตามกฎเพื่อป้องกันการบวชซ้ำๆ ผลักดันการออกกฎ ระเบียบที่เกี่ยวกับการปกป้องพระศาสนาทุกด้าน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาเรื่อง บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระสงฆ์ในสังคมไทย เพราะจะได้เข้าใจอำนาจบทบาทหน้าและอุปสรรคในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ อนึ่งมหาเถรสมาคมไม่ใช่เพียงมีความสำคัญต่อศาสนา แต่ยังมีคุณค่าทางสังคม การบริหารคณะสงฆ์ และออกกฎระเบียบต่อสาธารณะเพราะช่วยอธิบายให้เห็นถึงการทำหน้าที่ของสถาบันศาสนาในฐานะองค์กรสาธารณะและมีบทบาทต่อความสงบเรียบร้อยของสังคมไทย

2.2 ควรศึกษาเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์กระบวนการยุติธรรมทางพระวินัยตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะจะได้เข้าใจถึงแนวทางกลยุทธ์ในการดำเนินการและแก้ปัญหากับพระภิกษุผู้ละเมิดพระวินัยโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักพระวินัย ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบการจัดระเบียบพฤติกรรมของพระภิกษุให้เป็นไปตามหลักพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาความสงบงดงามของสงฆ์และศรัทธาในสังฆมณฑล ตลอดจนสร้างความสงบเรียบร้อยแก่สังคมโดยรวม ระบบนี้มิได้เป็นเพียงข้อกฎหมาย หากแต่เป็นแนวทางเชิงจิตวิญญาณที่เน้นการขัดเกลาตนเอง

2.3 ควรศึกษาเรื่อง บทบาทของพระวินยาธิการในการแก้ปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระสงฆ์ในสังคมไทย เพราะจะได้เห็นบทบาทเชิงเสริมสร้างศรัทธาและภาพลักษณ์คณะสงฆ์และพระศาสนา อนึ่งสำหรับพระวินยาธิการเป็นกลไกสำคัญในการกำกับดูแลความเรียบร้อยของพระภิกษุสามเณรในคณะสงฆ์ไทย โดยทำหน้าที่คล้าย “ผู้บังคับใช้กฎหมาย” ควบคู่พระวินัย เป็นตัวกลางที่เชื่อมระหว่างหลักธรรมวินัยกับโครงสร้าง

การบริหารจัดการสมัยใหม่ บทบาทของพระวินยาธิการจึงมีนัยสำคัญต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาการละเมิดพระวินัยในระดับสังฆมณฑลและสังคมส่วนรวม

จากการศึกษาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี รวมถึงหาแนวทางการป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อนำแนวทางมาป้องกันการละเมิดพระวินัยของพระภิกษุในจังหวัดอุบลราชธานี

บรรณานุกรม

พระทนง ธมฺมิโก (ปานทอง). (2553). *ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการบวชในสังคมไทยปัจจุบัน.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เอติสัน เพรสโพรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 19). นนทบุรี: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธวิธีในการสอน.* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: สหธรรมิกจำกัด.

พระมหาเสรีชน นริสสโร. (2558). *การป้องกันและแก้ไขปัญหาการละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ที่ส่งผลต่อวิกฤติศรัทธาของชาวพุทธตามหลักนิติปรัชญา.* รายงานวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2550). *วิเคราะห์อภิปรัชญาของครูทั้ง 6.* มหาจุฬาวิชาการ: 70 ปี อุดมศึกษามหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อธิเทพ ทาผา. (2549). *การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณสมถะ 7 และกฎนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม.* ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรพงษ์ สิทธิกรณ์. (2562). *กระบวนการการดำเนินคดีพระสงฆ์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน.* ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

The Integration of Coexistence Patterns of Buddhists and Christians in Khao Kho District, Phetchabun Province

[1]พระธนัช วิริโย (รุ่งโรจน์) และ [2]พระปลัดธนเดช สมจิตฺโตม (สมบัติมา)

[1]PhraTanut Wiriyo (Rungrot) and [2]Phrapalud Tanadech Samachitto (Sombutma)

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2]เจ้าอาวาสวัดลัฏฐิวนาราม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalonkornrajavidyalaya University.

[2]Abbot of Wat Latthiwanaram, Lom Sak District, Phetchabun Province.

[1]Corresponding Author's Email: phranutphranut@gmail.com

Received: August 7, 2025; **Revised:** December 12, 2025; **Accepted:** December 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการบูรณารูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาการบูรณาการรูปแบบอยู่ร่วมกันของชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ 3) วิเคราะห์เปรียบเทียบการบูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากคัมภีร์ทางศาสนา และศึกษาจากเอกสารวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก ผลการศึกษาพบว่า 1) รูปแบบการอยู่ร่วมกับคนต่างศาสนาของชาวพุทธในอำเภอเขาค้อ แสดงให้เห็นว่าผ่านการยอมรับของชุมชนที่ชัดเจนเป็นระบบปฏิบัติได้จริงและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ มีการส่งเสริมความสงบเรียบร้อยและความร่วมมือ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย และใช้เป็นพื้นฐานในการดำเนินงานหรืออยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบและสันติ การสร้างสังคมที่สงบสุข ผ่านหลักเมตตา ความสามัคคี และการพัฒนา วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาชุมชน 2) การนำมาบูรณาการการนำหลักเกณฑ์เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ร่วมกับบริบทของชุมชน ทั้งด้านวัฒนธรรม ศาสนา และการดำเนินชีวิต โดยผู้นำชุมชนและองค์กรศาสนานำไปใช้ร่วมกันในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน นำสู่การส่งเสริมคุณธรรม การทำงานร่วมกัน และการสร้างความสามัคคีก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและเป็นระบบในทุกระดับของสังคม แนวคิดรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวคริสต์ในเขาค้อเน้นบัญญัติแห่งความรัก เป็นหลัก ส่งเสริมสันติภาพ การเคารพ และยอมรับความแตกต่าง ยึดมั่นในเอกภาพภายในศาสนา พร้อมเคารพศาสนาอื่น มุ่งเน้นการแสวงหาจุดร่วมมากกว่าจุดต่าง และใช้คุณค่าทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชน การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นได้ เมื่อมีความเข้าใจ ยอมรับ และการสื่อสารที่สันติ แต่ยังมีปัญหาความเข้าใจไม่ตรงกันในบางประเด็น 3) การเปรียบเทียบทั้งสองศาสนาต่างตระหนักถึงศักยภาพของศาสนาในการสร้างสังคมสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง โดยเน้นคุณธรรม ความรัก ความเมตตา และความสามัคคี รวมถึงการเคารพในความเชื่อที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ปัญหาเกิดจากความไม่เข้าใจใน

ระดับบุคคล เช่น ชาวพุทธไม่เข้าใจบทบาทพระสงฆ์ ส่วนชาวคริสต์เผชิญปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน การถือครองกรรมสิทธิ์หมายถึงมีการถือครอง ขายให้คนอื่นมิได้นอกจากบุตรหรือธิดาที่สืบทอดต่อเท่านั้น นำไปสู่ความขัดแย้งเพราะนำไปขายถือกรรมสิทธิ์ผู้ครอบครองคนใหม่ แนวทางแก้ไขต้องส่งเสริมความรู้ทางศาสนา ผู้นำศาสนาต้องปรับตัวให้ทันยุคสมัย พร้อมลงพื้นที่พูดคุยรายบุคคล เพื่อสร้างความเข้าใจและอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน

คำสำคัญ: ศาสนาพุทธ; ศาสนาคริสต์; บูรณาการ; การอยู่ร่วมกัน

Abstract

The objectives of this article are: 1) To study the patterns of coexistence among Buddhists in Khao Kho District, Phetchabun Province. 2) To study the patterns of coexistence among Christians in Khao Kho District, Phetchabun Province. 3) To comparatively analyse the patterns of coexistence between Buddhists and Christians in Khao Kho District, Phetchabun Province. This research is a qualitative study primarily based on the examination of religious scriptures, academic documents, and related previous research. Research findings: 1) The pattern of interfaith coexistence among Buddhists in Khao Kho District clearly demonstrates systematic community acceptance. It is practical, consistent with local context, promotes peace and cooperation, undergoes continuous development, is accepted by all parties, and serves as an orderly and peaceful foundation for living and working together. The creation of a peaceful society is achieved through the principles of loving-kindness (metta), unity, and development. Temples and monks play a significant role in resolving community problems. 2) The integration approach that is widely accepted involves applying these principles in conjunction with the community's cultural, religious, and daily-life context. Community leaders and religious organisations jointly apply them to solve problems and develop the community, leading to the promotion of morality, cooperation, and unity. This results in systematic and peaceful coexistence at every level of society. The Christian concept and pattern of coexistence in Khao Kho emphasises the commandment of love as its core principle. It promotes peace, respect, and acceptance of differences, upholds unity within the faith while respecting other religions, focuses on seeking common ground rather than differences, and utilises cultural values for community development. Coexistence in a multicultural society is possible when there is understanding, acceptance, and peaceful communication—although misunderstandings on certain issues still persist. 3) Both religions recognise the potential of religion to create a peaceful and prosperous society by emphasising morality, love, compassion, and unity, as well as respect

for diverse beliefs. However, problems arise from individual-level misunderstandings, such as Buddhists not understanding the role of monks, while Christians face issues regarding land ownership rights. Such ownership means the land can only be passed on to sons or daughters as heirs and cannot be sold to others. Conflicts occur when the land is sold, transferring ownership to a new holder. The recommended solutions are to promote religious knowledge, religious leaders must adapt themselves to modern times, and actively engage in one-on-one community visits and conversations in order to foster understanding and enable harmonious coexistence.

Keywords: Buddhism; Christianity; Integration; Coexistence

บทนำ

ในโลกใบนี้ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสามารถทางสังคมสูง อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม และมีความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ทั้งด้านวัฒนธรรม อาชีพ ศาสนา และความเชื่อ การอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลายเช่นนี้ จำเป็นต้องอาศัยหลักไมตรี ความเข้าใจ และการยอมรับซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในบริบทของศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของวิถีชีวิตมนุษย์ ศาสนาไม่เพียงแต่เป็นแนวทางด้านจิตวิญญาณ แต่ยังหล่อหลอมวิถีชีวิต ความคิด และพฤติกรรมของผู้คนให้เคารพในสิทธิของผู้อื่นและดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จากมุมมองพระพุทธศาสนา การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขคือเป้าหมายของการดำรงชีวิตในสังคมพหุวัฒนธรรม โดยยึดหลักทางสายกลาง (พระสมพล ยสชาโต, 2566) มัชฌิมาปฏิปทา เป็นแนวทางพัฒนาทั้งตนเองและส่วนรวม เน้นการไม่สุดโต่ง การใช้สติและปัญญาในการดำรงชีวิต ส่วนในศาสนาคริสต์ การมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ตามแบบอย่างของพระเจ้า คือหลักที่หล่อเลี้ยงการอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพและเมตตา ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของคำสอนในพระคัมภีร์ ที่เน้นให้มนุษย์รักเพื่อนมนุษย์ดุจรักตนเอง และไม่ตัดสินผู้อื่นจากความแตกต่างของเขา

จากประวัติศาสตร์ของศาสนาทั้งสอง ล้วนมีหลักคำสอนที่สนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แม้กระทั่งในเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์ในเมืองโกสัมพีในพุทธกาล ก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงบทเรียนสำคัญของการกลับใจและการให้อภัยกัน เพื่อฟื้นฟูความสงบในสังคมสงฆ์ การตระหนักถึงหน้าที่ของตนในฐานะบรรพชิต และความเข้าใจต่อหลักวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกัน ในขณะเดียวกัน ประวัติศาสตร์คริสต์ศาสนาก็มีเหตุการณ์อย่างสงครามครูเสดหรือความขัดแย้งภายในศาสนาเอง ซึ่งเป็นบทเรียนของการตีความศรัทธาอย่างไม่ยืดหยุ่น กระทั่งก่อให้เกิดความขัดแย้งแทนความเมตตา ความขัดแย้งเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากศาสนาโดยตรง แต่เกิดจากผู้ศรัทธาที่ยึดมั่นในรูปแบบมากกว่าหลักการ ความเข้าใจผิด ความกลัว และความไม่เปิดกว้างล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้การอยู่ร่วมกันเกิดปัญหา การยอมรับความแตกต่างจึงเป็นหัวใจในการสร้างสังคมแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง และเป็นบทเรียนที่ควรนำมาศึกษาในทุกสังคมที่มีความหลากหลาย

กรณีศึกษา ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา ชาวพุทธจากไทยพื้นราบ (สิทธิเดช วงศ์ปรัชญา และคณะ, 2562) และชาวคริสต์โดยเฉพาะกลุ่มม้งในพื้นที่เข็กน้อยและบ้านเพชรดำ ได้อาศัยอยู่ร่วมกันมายาวนาน แม้ว่าหลักคำสอนของทั้งสองศาสนาไม่มีความขัดแย้งกัน แต่ปัญหากลับเกิดจากพฤติกรรมของบุคคลที่ขาดความเข้าใจในศาสนาของตน เช่น ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย บุกรุกป่า การดื่มสุรา หรือเสพยาเสพติด ทั้งหมดนี้เกิดจากความโลภและความไม่รู้ในหลักธรรม ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน นอกจากนี้ ความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมของกันและกันยังนำไปสู่ความหวาดระแวง ไม่ไว้ใจกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่อาจบานปลายกลายเป็นความขัดแย้งระดับลึก อีกทั้งยังเชื่อมโยงไปถึงปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การจัดการที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ ดังตัวอย่างงานวิจัยชาวไทยภูเขาเผ่าม้งและความมั่นคงของมนุษย์ กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ม้งในจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ระบุว่า ชุมชนม้งในตำบลเข็กน้อยยังเผชิญกับปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และความขัดแย้งกับภาครัฐ โดยเฉพาะเรื่อง กรรมสิทธิ์ที่ดินซ้อนทับกัน ซึ่งนำไปสู่ช่องว่างทางสังคมและความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เนื่องจากรัฐขาดการเข้าใจบริบทและวัฒนธรรมของชุมชน และมีปัจจัยด้านกฎหมายและนโยบายที่ไม่ชัดเจนซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความอยู่ร่วมกันในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีแรงจูงใจในการศึกษาการบูรณาการการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยอาศัยหลักธรรมจากทั้งสองศาสนาเป็นแนวทาง ตลอดจนการปรับใช้ในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมของไทยยุคปัจจุบัน ซึ่งอาจนำไปสู่การสร้างต้นแบบของการอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ เคารพ และยั่งยืนต่อไป การศึกษานี้ไม่เพียงแต่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน แต่ยังมุ่งหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดในระดับบุคคลและสังคม เปิดพื้นที่สำหรับการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระ ส่งเสริมความรัก ความเมตตา และการเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ทุกศาสนาต่างมุ้งเน้นการทำความดี ละเว้นความชั่ว มุ่งพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น (พระมหาดวงเด่น จิตฺตาโณ และคณะ 2561) หากสามารถพัฒนากลไกการอยู่ร่วมกันที่ดีในเขาค้อได้ ก็จะกลายเป็นต้นแบบที่สามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทั่วประเทศ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบูรณารูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาการบูรณาการรูปแบบอยู่ร่วมกันของชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
3. วิเคราะห์เปรียบเทียบการบูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง บูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อเพชรบูรณ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ร่วมกับวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) โดยมีกระบวนการศึกษาข้อมูลร่วมกับการสำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย ในการรวบรวมข้อมูลวิจัย มีรายละเอียดประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 สำรวจเนื้อหาจากเอกสารและงานวิจัย เนื้อหาด้านพระพุทธศาสนา ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสารขั้นปฐมภูมิ คัมภีร์พระไตรปิฎก, ทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา รวมถึงดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย เนื้อหาด้านคริสต์ศาสนา ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสารขั้นปฐมภูมิ ได้แก่คัมภีร์ ไบเบิล พันธสัญญาเดิม และพันธสัญญาใหม่ ทุติยภูมิ รวมถึงดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร จากเอกสารตำราทางวิชาการ ต่าง ๆ พร้อมด้วยงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นเรื่องกระบวนการสร้างการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์

ขั้นตอนที่ 3 ลงสัมภาษณ์รวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่ ลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่างในเขตอำเภอเขาค้อจังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วย ชาวพุทธ 13 รูป/คน ได้แก่ พระสงฆ์ 5 รูป, ผอ.สำนักพุทธ 1 คน ประธานวัฒนธรรม 1 คน ข้าราชการการเมืองท้องถิ่น 2 คน ผู้นำชุมชน 2 คน ชาวบ้าน 2 คน ชาวคริสต์ 11 รูป/คน ได้แก่ บาทหลวง 4 คน นักเผยแผ่ศาสนา 2 คน นักวิชาการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ) 3 คน ผู้นำชุมชน, ชาวบ้าน 2 คน

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลมาวิเคราะห์บูรณาการหลักธรรม และแนวคิด มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน การบูรณาการหลักธรรมของพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในการอยู่ร่วมกัน เป็นการนำคุณค่าทางศีลธรรมของทั้งสองศาสนามาผสมผสานอย่างสร้างสรรค์ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจ การเคารพในความแตกต่าง และการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ และความสมบูรณ์แบบในการบูรณาการรูปแบบ การอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งจะได้เป็นแบบอย่างที่ดีและช่วยกันในหมู่คณะในชุมชนของตนให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขั้นตอนที่ 5 สรุปผลของการวิจัย และข้อเสนอแนะในงานวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาบูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันกับคนต่างศาสนาของชาวพุทธในอำเภอ เขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า บูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธกับชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ การบูรณาการ คือ การนำแนวทางที่ทุกฝ่ายยอมรับไปประยุกต์ใช้กับการบริหารชุมชน การแก้ปัญหาสังคม การทำงานของผู้นำ การพัฒนาคุณธรรม และกิจกรรมร่วมของคนต่างศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในทุกระดับของชุมชน เป็นตัวอย่างสำคัญของสังคมพหุวัฒนธรรมที่สามารถประคองความแตกต่างทางศาสนาให้ดำรงร่วมกันได้อย่างกลมกลืน ภาพรวมของชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพ การยอมรับ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชุมชนในพื้นที่สูงที่ต้องพึ่งพากันทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม รูปแบบการอยู่ร่วมกันมีลักษณะเด่นดังต่อไปนี้

ประการแรก ชุมชนมีความเข้าใจที่ดีต่อความหลากหลายของศาสนา ชาวพุทธและชาวคริสต์ต่างตระหนักว่าศาสนาเป็นเสาหลักทางจิตวิญญาณของแต่ละกลุ่ม แม้จะมีความเชื่อที่ต่างกัน แต่ทุกศาสนาต่างยึดถือคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ความเมตตา ความซื่อสัตย์ และการช่วยเหลือกัน ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งรุนแรงหรือการดูหมิ่นความเชื่อซึ่งกันและกัน ในระดับชุมชน ครอบครัว และองค์กรท้องถิ่นจึงสามารถร่วมกิจกรรมสาธารณะได้อย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียว

ประการที่สอง ชุมชนเขาค้อให้ความสำคัญต่อการมี “ผู้นำศาสนาที่สร้างสรรค์” ทั้งพระสงฆ์และบาทหลวงต่างเน้นบทบาทด้านสังคม เช่น การส่งเสริมคุณธรรม การให้คำปรึกษา และการแก้ไขปัญหาชุมชนร่วมกัน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจและศูนย์รวมของกิจกรรมชุมชน ขณะที่บาทหลวงมีบทบาทด้านการศึกษาและสวัสดิการสังคม จึงเกิดความร่วมมือระหว่างศาสนาในลักษณะ “เพื่อนบ้านที่เกื้อกูลกัน” มากกว่าการแข่งขันกันทางความเชื่อ

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การอยู่ร่วมกันแน่นแฟ้นขึ้น ชาวพุทธและชาวคริสต์ในเขาค้อต่างประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการท่องเที่ยว จึงต้องร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากร เกื้อกูลด้านแรงงาน และแลกเปลี่ยนผลผลิต กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเป็นพื้นที่กลางที่ทำให้ชุมชนทั้งสองศาสนาได้พบปะ พูดคุย และแก้ปัญหาร่วมกันอย่างสันติ

ประการที่สี่ การมีธรรมะและหลักศาสนาเป็นเครื่องกำกับพฤติกรรม ชาวพุทธใช้หลักเมตตา กรุณา และความสามัคคีเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ขณะที่ชาวคริสต์เน้นความรัก การให้อภัย และการเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ หลักธรรมจากทั้งสองศาสนาจึงกลายเป็น “สะพานทางวัฒนธรรม” ที่ช่วยลดความแตกต่าง และทำให้ทุกฝ่ายยอมรับกันในฐานะเพื่อนร่วมชุมชน

ประการที่ห้า แม้จะมีความท้าทายบางประการ เช่น ปัญหาที่ดิน ภาระหนี้สิน และความไม่เข้าใจหลักศาสนาอย่างลึกซึ้งของคนรุ่นใหม่ แต่ทั้งวัดและโบสถ์ยังคงเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณที่ช่วยนำพาชุมชนไปสู่ความร่วมมือและการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ทั้งสองศาสนาจึงเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้เขาค้อเป็นพื้นที่แห่งความสงบ ความเข้าใจ และการพัฒนาร่วมกัน

โดยสรุป รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในเขาค้อคือการอยู่ร่วมกันบนความเคารพ การสนับสนุนซึ่งกันและกัน และการนำคุณธรรมทางศาสนามาเป็นฐานของการพัฒนาชุมชน นับเป็นตัวอย่างสำคัญของสันติวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นที่น่าศึกษาและต่อยอดต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษาบูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันกับคนต่างศาสนาของชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า บูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวคริสต์กับคนต่างศาสนาในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นตัวอย่างสำคัญของการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความเคารพและความเข้าใจซึ่งกันและกัน บริบทของเขาค้อซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขา ชุมชนมีความหลากหลายทั้งด้านชาติพันธุ์และศาสนา โดยเฉพาะชาวคริสต์ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยในบางหมู่บ้าน เช่น ชุมชนเข็กน้อย การอยู่ร่วมกันจึงไม่ได้เป็นเพียงการอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่เป็นกระบวนการสานสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณอย่างต่อเนื่อง รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวคริสต์ในพื้นที่สามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบดังนี้

ประการแรก หลักคำสอนเรื่อง ความรัก เป็นรากฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกัน ศาสนาคริสต์สอนให้รักพระเจ้าและรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง หลักการนี้เป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกับคนต่างศาสนา ชาวคริสต์ในเขาค้อนำหลักความรัก ความเมตตา การให้อภัย และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์มาใช้ในการปฏิบัติต่อเพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพุทธ ม้ง ลาว หรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทำให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่แบ่งแยกทางความเชื่อ และพร้อมให้ความช่วยเหลือเมื่อมีเหตุจำเป็น

ประการที่สอง ชาวคริสต์มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนผ่านงานสังคมสงเคราะห์ หนึ่งในลักษณะเด่นของชุมชนคริสต์เขาค้อคือการมีกิจกรรมบริการสังคมอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการศึกษา การแพทย์ การอบรมเยาวชน และการช่วยเหลือผู้ยากไร้ บาทหลวงและคณะทำงานด้านศาสนามักเป็นผู้นำในการจัดโครงการที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของทุกศาสนา ไม่เฉพาะชาวคริสต์เท่านั้น จึงเป็นความร่วมมือเชิงปฏิบัติที่ทำให้คนต่างศาสนาเกิดความไว้วางใจและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ประการที่สาม ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาเน้นความเคารพและการให้เกียรติ ในชุมชนเขาค้อ ชาวคริสต์ยอมรับความหลากหลายของความเชื่อและเคารพศาสนาอื่นอย่างเปิดกว้าง พวกเขาไม่พยายามกดดันหรือชักชวนผู้อื่นให้เปลี่ยนศาสนาเกินขอบเขตความเหมาะสม แต่เลือกใช้วิธีเป็นแบบอย่างที่ดี ผ่านการประพฤติปฏิบัติที่สร้างสรรค์ ความสุภาพอ่อนน้อมและความซื่อสัตย์ ทำให้ความสัมพันธ์กับชาวพุทธเป็นไปอย่างเรียบง่าย และได้ร่วมกิจกรรมชุมชนหลายรูปแบบร่วมกัน เช่น งานประเพณีท้องถิ่น งานสาธารณประโยชน์ และกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม

ประการที่สี่ การทำงานร่วมกับองค์กรศาสนาพุทธและหน่วยงานรัฐเพื่อแก้ปัญหาชุมชนชาวคริสต์ในเขาค้อ โดยเฉพาะกลุ่มคริสต์คาทอลิก มีการประสานงานกับวัด ผู้นำชุมชน และองค์กรท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น ปัญหาที่ดินทับซ้อน การบุกรุกป่า รายได้ไม่มั่นคง และการศึกษาของเยาวชน การทำงานร่วมกันในมิติที่เป็นรูปธรรมเช่นนี้ช่วยให้เกิดความไว้เนื้อเชื่อใจและสร้างรูปแบบความร่วมมือที่มั่นคง

ประการที่ห้า ความท้าทายที่ยังต้องร่วมกันแก้ไข แม้ชุมชนคริสต์จะมีความกลมกลืนกับชุมชนอื่น แต่ก็ยังมีปัญหา เช่น ความไม่เข้าใจในศาสนาซึ่งกันและกัน ความกังวลเรื่องสิทธิที่ดินในบางพื้นที่ของชาวม้งคริสต์ และความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากกระแสท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การเปิดพื้นที่สนทนาและความร่วมมือระหว่างศาสนาอย่างต่อเนื่องช่วยป้องกันความขัดแย้งและสร้างความมั่นคงของชุมชน

สรุปได้ว่า รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวคริสต์ในเขาค้อมีลักษณะเด่นคือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติบนพื้นฐานของความรัก ความเคารพ และการบริการเพื่อสังคม การให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างศาสนา การทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาชุมชน และการสนับสนุนกันในด้านต่าง ๆ ทำให้เขาค้อเป็นพื้นที่ที่คนต่างศาสนาสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนและยั่งยืน เป็นตัวอย่างของสังคมพหุวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาและพัฒนาในพื้นที่อื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 3 วิเคราะห์เปรียบเทียบบูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า บูรณาการรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นตัวอย่างของสังคมพหุวัฒนธรรมที่สามารถประคับประคองความแตกต่างทางศาสนาได้อย่างกลมกลืน ทั้งสองศาสนาต่างยึดถือคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ความเมตตา ความซื่อสัตย์ การช่วยเหลือเกื้อกูล และความเคารพต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือในชุมชน

1. ชาวพุทธเน้นการอยู่ร่วมกัน ผ่านบทบาทของพระสงฆ์และวัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณและพลังขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน พระสงฆ์ให้คำปรึกษา ส่งเสริมคุณธรรม จัดกิจกรรมชุมชน และแก้ไขปัญหาสังคม เช่น การจัดการทรัพยากร การลดความเหลื่อมล้ำ และส่งเสริมความสามัคคี ทำให้การอยู่ร่วมกันมีความสงบและลดความขัดแย้ง

2. ชาวคริสต์เน้นหลักความรักและการให้อภัย เป็นแนวทางการอยู่ร่วมกับคนต่างศาสนา นำมาใช้ในมิติสังคม การศึกษา การสาธารณสุข และกิจกรรมสวัสดิการชุมชน บาทหลวงและชาวคริสต์ประสานงานกับวัดและหน่วยงานรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน เช่น ที่ดินทับซ้อน รายได้ไม่มั่นคง และการศึกษา ส่งเสริมความไว้วางใจและความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา

ทั้งสองกลุ่มต่างสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาร่วมกัน แม้จะมีความท้าทาย เช่น ปัญหาที่ดิน ภาระหนี้สิน และความไม่เข้าใจหลักศาสนาของคนรุ่นใหม่ การบูรณาการบทบาทศาสนาในการสร้างสังคมที่เคารพและเกื้อกูลกัน ทำให้เขาค้อเป็นพื้นที่ตัวอย่างของสังคมพหุวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ยั่งยืน และสร้างสรรค์

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า ชาวพุทธมีแนวโน้มในการแสดงออกถึงความเคารพและเปิดกว้างทางศาสนา โดยให้เกียรติวิถีความเชื่อของผู้ที่นับถือศาสนาอื่น เช่น ศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม โดยยึดหลักเมตตาและอหิงสา ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของคำสอนในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนร่วมกันโดยไม่แบ่งแยกศาสนา ส่งผลให้เกิดความกลมเกลียวและสันติสุขในพื้นที่ ผลการศึกษานี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของยุทธนา นรเชฏโฐ และคณะ (2560) ที่พบว่า หลักการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมวัฒนธรรม ตามหลักการของศาสนา มักตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจซึ่งกันและกัน และการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันทางความเชื่อ โดยมีวัฒนธรรมท้องถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงความสามัคคีในสังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของ สุวัฒนพงษ์ ร่มศรี (2567) ที่เสนอว่า การอยู่ร่วมกันในความแตกต่างในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมหลากหลายทางศาสนา หากมีกลไกชุมชนที่ส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามศาสนา เช่น การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การร่วมงานประเพณี และการมีเวทีสนทนาระหว่างศาสนา จะสามารถลดอคติทางศาสนาและส่งเสริมความเข้าใจร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

2. พบว่า ชาวคริสต์มีแนวทางในการอยู่ร่วมกับผู้ที่นับถือศาสนาอื่นอย่างสันติ โดยอาศัยหลักคำสอนเรื่องความรักเพื่อนมนุษย์ (Love your neighbor) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในศาสนาคริสต์ ส่งผลให้ชาวคริสต์ในพื้นที่มีท่าทีที่เปิดกว้าง ยอมรับความแตกต่าง และให้ความร่วมมือกับคนต่างศาสนาในกิจกรรมทางสังคม เช่น การช่วยเหลือผู้ยากไร้ การจัดกิจกรรมเยาวชน และการพัฒนาชุมชนโดยไม่จำกัดศาสนา แนวโน้มดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม และคณะ (2562) ที่ระบุว่าในการอยู่ด้วยกันได้ ในความหลากหลายของศรัทธาทางศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ แนวคิดของพหุวัฒนธรรม ชุมชนคริสต์ในพื้นที่ชนบทของไทย มักปรับตัวเข้ากับสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนาได้ดี โดยเน้นความสัมพันธ์เชิงบุคคล และความร่วมมือในระดับชุมชนเป็นพื้นฐาน ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ นอกจากนี้ยัง สอดคล้องกับงานของอภิวัชร์ ทวีทรัพย์ และคณะ (2566) ซึ่งพบว่า คริสตจักรกำหนดพันธกิจด้านสังคมไว้เพื่อการพัฒนาพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นบุคคลที่ดี เพราะมนุษย์ ทุกคนเป็นพี่น้องกัน ในการพัฒนาสังคมร่วมกับผู้นับถือศาสนาอื่น เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยลดอคติทางศาสนา และสร้างสภาพแวดล้อมของการอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจและเคารพในความแตกต่าง

3. พบว่า มีแนวโน้มของการเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างศาสนาอย่างต่อเนื่องผ่านกิจกรรมในระดับชุมชน เช่น การจัดงานประเพณีท้องถิ่นที่เปิดโอกาสให้ ศาสนิกชนทุกศาสนาเข้าร่วม การประชุมกลุ่มผู้นำชุมชนทั้งชาวพุทธและคริสต์ รวมถึงการให้ความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่แบ่งแยกศาสนา กระบวนการเหล่านี้ช่วยลดอคติทางศาสนา เสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงบวก และปลูกฝังจิตสำนึกพลเมืองที่เคารพในความหลากหลายทางความเชื่อ ผลดังกล่าว สอดคล้องกับงานวิจัยของพระภาวนาวชิรวิเทศ.วิ. และคณะ (2568) ที่ระบุว่า การพัฒนากระบวนการอยู่ร่วมกันของคนต่างศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรมจะประสบความสำเร็จได้ หากมีการสื่อสารที่เปิดกว้างและมีพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเคารพซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการส่งเสริมกิจกรรมร่วม

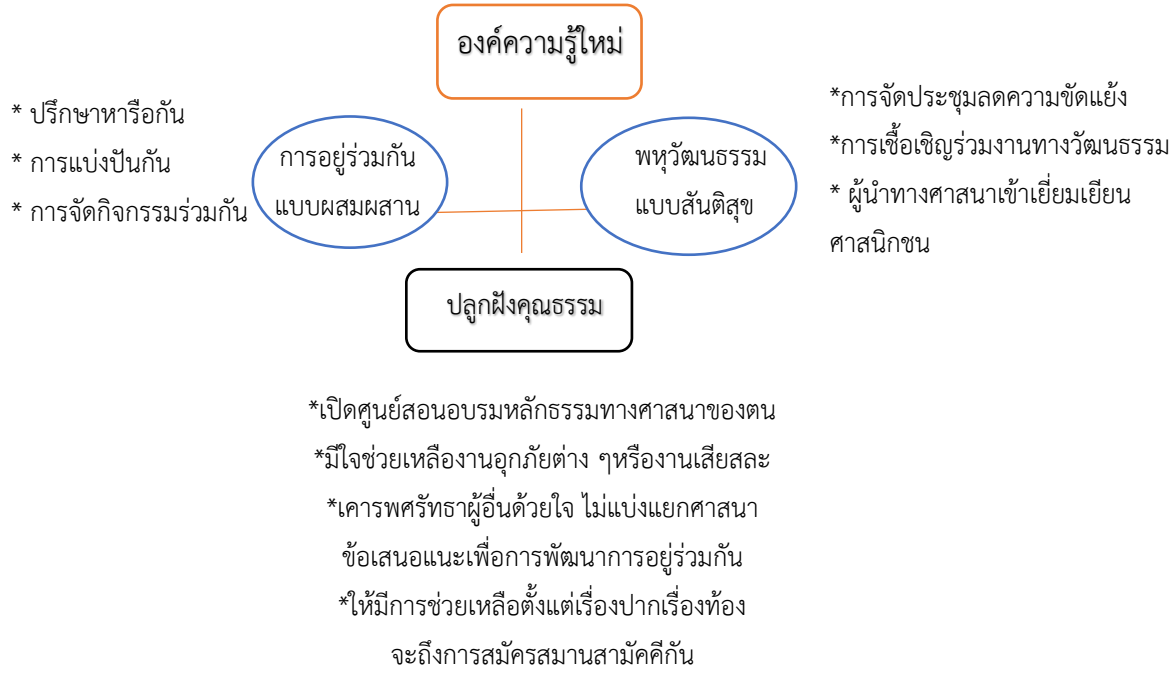
ที่ไม่เน้นพิธีกรรมทางศาสนา แต่เน้นเป้าหมายทางสังคมร่วมกัน นอกจากนี้ยัง สอดคล้องกับงานของธุวพล ทองอินทราช (2564) ที่เสนอว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ความร่วมมือระหว่างชุมชนศาสนาต่าง ๆ ควรตั้งอยู่บนฐานของ คุณค่าร่วมทางมนุษยธรรม (shared human values) ซึ่งจะช่วยให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างมั่นคง และยั่งยืน โดยไม่จำเป็นต้องลดทอนอัตลักษณ์ทางศาสนา

จะเห็นได้ว่า ชาวพุทธในเขาค้อมีแนวโน้มในการแสดงออกถึงความเคารพและเปิดกว้างต่อผู้ที่นับถือศาสนาอื่น โดยยึดหลักเมตตา อหิงสา และการไม่เบียดเบียนซึ่งเป็นแก่นของพุทธศาสนา การปฏิบัติดังกล่าวช่วยส่งเสริมความกลมเกลียวและความสงบสุขในชุมชน ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมชาย สินโพธิ์ และพรรณี รัตนวิจิตร ที่ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมและการมีพื้นที่ทางสังคมร่วมกันจะส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน ส่วนชาวคริสต์ในพื้นที่มีพฤติกรรมการอยู่ร่วมที่ตั้งอยู่บนหลักแห่ง “ความรักเพื่อนมนุษย์” และการให้อภัย ซึ่งเป็นหัวใจของคำสอนในศาสนาคริสต์ ความเปิดกว้างในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชนโดยไม่แบ่งแยกศาสนา เป็นตัวอย่างของความเข้าใจและเคารพในความแตกต่างทางความเชื่อ ซึ่งสอดคล้องกับงานของบุญทัน ดอกไธสง และพัชรี แสงทอง ที่เน้นย้ำว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะร่วมกันเป็นปัจจัยสำคัญในการลดอคติทางศาสนา ทั้งสองศาสนามีการพัฒนาแนวทางความร่วมมือโดยอาศัยกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และการมีเวทีสนทนาระหว่างผู้นำชุมชนและศาสนา ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ข้ามศาสนา (interfaith understanding) ที่เน้น คุณค่าร่วมทางมนุษยธรรม และการอยู่ร่วมกันโดยไม่ลดทอนอัตลักษณ์ทางศาสนา ซึ่ง สอดคล้องกับงานของ สมภพ ชัยเจริญสุข และ สุวรรณา แสงเพชร ที่เสนอให้ใช้แนวทางสื่อสารอย่างเคารพ การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และการสร้างเป้าหมายทางสังคมร่วมกันเป็นกลไกสำคัญ

ดังนั้น ทั้งชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อล้วนมีแนวโน้มในการอยู่ร่วมกันบนฐานของความเข้าใจ ความเคารพ และความร่วมมือ โดยมีรากฐานมาจากหลักคำสอนทางศาสนา วัฒนธรรมท้องถิ่น และกลไกทางสังคม การพัฒนากระบวนการอยู่ร่วมกันจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงพลังของศรัทธาในการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมที่สันติและมั่นคง

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ จากงานวิจัยนำมาวิเคราะห์ทำให้ทราบได้ดังนี้

ภาพที่ 1: รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์

จากภาพดังกล่าว องค์ความรู้ใหม่ อธิบายได้ดังนี้

1. การอยู่ร่วมกันทางศาสนาในพื้นที่ใกล้เคียงกัน เสนอโมเดลความร่วมมือ เช่น “ความร่วมมือเชิงปฏิบัติ” คือเดินหน้าพูดคุยกันตรงไปตรงมาแบบมิตรภาพมากกว่า เพื่อลดความขัดแย้ง

2. แนวคิด พหุวัฒนธรรมแบบสันติสุข เสนอการพัฒนาสัมพันธภาพไม่ใช่จากรัฐหรือองค์กรศาสนา แต่จากความสัมพันธ์ระดับชาวบ้าน เป็นการพึงพาอาศัยกันปรึกษาหารือกัน

3. การปรับตัวทางความเชื่อของชุมชน เช่น ชุมชนพุทธที่เข้าร่วมกิจกรรมของคริสต์ในกรณีภัยพิบัติ หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่สามารถร่วมด้วยกันได้ ไม่เพิกเฉยช่วยเหลือกัน หรือผู้สูงอายุที่เข้าวัดและโบสถ์ การปรับความเชื่อ

สรุป

รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นตัวอย่างของการอยู่ร่วมในสังคมพหุวัฒนธรรมที่สันติ โดยชาวพุทธยึดหลักเมตตา อหิงสา และการไม่เบียดเบียน ส่วนชาวคริสต์ยึดหลักความรักเพื่อนมนุษย์และการให้อภัย ทำให้ทั้งสองศาสนามีแนวโน้มเปิดกว้างและเคารพความเชื่อต่างศาสนา มีการร่วมกิจกรรมชุมชนโดยไม่แบ่งแยกศาสนา ส่งผลให้เกิดความกลมเกลียวและลดอคติทางศาสนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การมีเวทีสนทนาระหว่างศาสนา การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจข้ามศาสนาและส่งเสริมคุณค่าร่วมทางมนุษยธรรม แนวทางดังกล่าวไม่เพียงแต่รักษาอัตลักษณ์ของแต่ละศาสนาไว้ แต่ยังเป็นพื้นฐานของการสร้างสังคมที่มั่นคงและสงบสุขในระยะยาว

รูปแบบการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขต้องอาศัยทั้งหลักธรรมคำสอน ต้องอาศัยทั้งกฎเกณฑ์ทางสังคมและคุณธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาเป็นแกนหลัก กฎระเบียบ การมีผู้นำที่ดีกัลยาณมิตร และการปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆให้แก่ประชาชน เช่น ระเบียบวินัย ความรับผิดชอบชั่วดี ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และความสามัคคี เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขมีการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจควบคู่ไปด้วย เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนแค่หลักการปฏิบัติส่วนตัว แต่ยังสอนเรื่องให้ความสำคัญต่อสิ่งรอบตัวเรา ให้มีความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

ศาสนาคริสต์เน้น ความรัก เป็นแก่นสำคัญของหลักธรรมและการดำเนินชีวิต โดยเริ่มจากการรักพระเจ้าอย่างสุดใจและขยายสู่การรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง หลักรักสองประการนี้ไม่เพียงเป็นพื้นฐานของศรัทธา แต่ยังส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ เคารพ และยอมรับความแตกต่าง ศาสนาคริสต์ยังมีแนวทางที่ช่วยสร้างเอกภาพในสังคมพหุวัฒนธรรม ลดความขัดแย้งระหว่างศาสนา บาทหลวงมีบทบาททั้งด้านศาสนาและสังคม เช่น การศึกษา การแพทย์ และงานสงเคราะห์ สะท้อนถึงการรับใช้ด้วยความรักและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน ขณะเดียวกัน ชุมชนชาติพันธุ์คริสต์คาทอลิกในเขาค้อยังคงเผชิญปัญหาการทับซ้อนกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยเฉพาะในชุมชนม้งเข็กน้อย ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความมั่นคงและการพัฒนาอย่างยั่งยืนของพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

กระบวนการสร้างรูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและชาวคริสต์ ในอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้มุ่งประเด็นไปที่ แนวคิดเรื่องการสร้างความร่วมมือกันในการอยู่ร่วมกัน วิเคราะห์ปัญหาในการอยู่ร่วมกัน และกระบวนการสร้างการอยู่ร่วมกันให้มีประสิทธิผลในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสต์ศาสนา ควรเน้นการศึกษาบทบาทของสถาบันทางศาสนาและผู้นำชุมชน ในการสร้างความร่วมมือ เช่น การจัดกิจกรรมร่วม การแก้ไขปัญหาชุมชน หรือการสร้างพื้นที่สนทนาระหว่างศาสนา เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจ

ซึ่งกันและกัน ตลอดถึงสถานควรมีกิจกรรมรูปแบบการมีส่วนร่วมของเยาวชนทั้งสองศาสนา เพื่อให้เห็นแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ระยะยาว เพราะเยาวชนเป็นกำลังสำคัญในการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมที่มั่นคงในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

หากมีใครสนใจที่จะศึกษาในเรื่องนี้ให้ศึกษาโดยละเอียด และนำข้อมูลไปใช้ในวัตถุประสงค์อย่างอื่น ควรศึกษาเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

1. ควรศึกษาวิเคราะห์เรื่องของปัญหาในการอยู่ร่วมกัน เพราะแต่ละยุคแต่ละสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงไปวิธีการและอุปสรรค

2. มีกระบวนการใดได้อีก ที่จะหาข้อมูลให้ชัดเจนได้มากกว่านี้ มีกี่วิธีเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองต่อไปในอนาคต

3. ควรศึกษามิติทางเศรษฐกิจและสังคม ว่ามีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสองศาสนาอย่างไร เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยพื้นฐานที่ส่งเสริมหรือเป็นอุปสรรคต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

บรรณานุกรม

พระสมพล ยสชาโต. (2566). พระพุทธเจ้ากับการเมืองการปกครอง. *วารสารปราชย์ประชาคม.* 1(2), 92-113.

พระภาวนาวชิรวิเทศ.วิ. และคณะ. (2025). สังคมพหุวัฒนธรรมและหลักคำสอนทางศาสนาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์.* 11(1), 389-401.

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ (ตุนิน) และคณะ. (2561). การบูรณาการองค์ความรู้หลักการและ วิถีปฏิบัติตามแนวทางศาสนา เพื่อการพัฒนากระบวนการสร้างสันติภาพ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 6(2), 474-489.

พระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, คงสฤกษ์ แพงทรัพย์ และพูนศักดิ์ กมล. (2562). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย กรณีศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมฯ. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ*. 6(2), 46-59.

ธุวพล ทองอินทราช. (2564). กระบวนการส่งเสริมและพัฒนาความหลากหลายทางวัฒนธรรมท้องถิ่น. แบบมีส่วนร่วมของชุมชนไทยทรงดำจังหวัดชุมพร. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธาน.* 6(12), 237-251.

ยุทธนา นรเชฎโฐ และจุฑารัตน์ ทองอินจันทร์. (2019). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ.* 7(1), 102-118.

สุวัฒนพงษ์ ร่มศรี. (2567). พหุวัฒนธรรมในสังคมโลกาภิวัฒน์: การอยู่ร่วมกันในความแตกต่าง. *วารสารวัฒนธรรมสังคมศาสตร์ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดมหาสารคาม.* 1(3), 37-45.

สิทธิเดช วงศ์ปรัชญา, วรรณพร พุทธภูมิพิทักษ์ และเสริมศิริ อัครพุฒิพันธ์. (2562). ชาวไทยภูเขากับความมั่นคงของมนุษย์: กรณีศึกษาชาติพันธุ์ม้ง จังหวัดเพชรบูรณ์. รายงานวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อภิวัชร์ ทวีทรัพย์ และสุริยะโส กตะศิลา. (2566). พันธกิจทางสังคมของคริสตจักรโปรแตสแตนต์กับบาทของโครงการหลวงที่มีต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนในอำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์*. 28(2), 10-22.

รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ

The Integration of Buddhist Principles for Improving the Quality of Life of the Elderly in Community, Muang District, Samutprakarn

[1]พระครูปลัดจริยวัฒน์ (ยุทธนา ภทฺทญาโณ), [2]พระธรรมวชิราจารย์ (สุชาติ กิตฺติปณฺโญ) และ[3]บุญชู พรพรหมพิพัฒน์

[1]Phrakhru Palad Chariyawat (Yutthana Phatthanachano), [2]Phra Dhamvajiracarya (Suchart Kittipañño), and[3]Boonchu Pornprompipat

[1]วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2,3]มหาวชิราลงกรณบาลีเถรวาทราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Palisueksabuddhaghosa Nakhon Pathom, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[2,3]Mahavajiralongkornpalitheravada, Mahachulalongkornrajavityalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Supitcha96@gmail.com

Received: August 9, 2025; **Revised:** December 12, 2025; **Accepted:** December 18, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ 2) เพื่อพัฒนารูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ เป็นงานวิจัยเชิงผสมผสานวิธี พื้นที่ชุมชนมหาวงศ์ เทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ จำนวน 390 คน และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา นำเสนอเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยปัญหาด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้านความรู้และทักษะในการพัฒนาตนเอง รองลงมาคือด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพกายและจิต ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมและที่อยู่อาศัย 2) หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุประกอบด้วย หลักภาวนา 4 หลักอิริยาบถ 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักเบญจศีล และหลักไตรลักษณ์ 3) รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ คือ "BUDDHA Model" ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ การสร้างความรู้ด้านสุขภาพกายและจิต การสร้างความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิต การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ การส่งเสริมสภาพแวดล้อมและความปลอดภัย

การพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างสามัคคี และการประเมินและการพัฒนาอย่างยั่งยืน รูปแบบ “BUDDHA Model” เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนผู้สูงอายุในสังคมไทยได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ; ภาวนา 4; BUDDHA Model; เทศบาลนครสมุทรปราการ

Abstract

This research article aimed to: 1) study the problems and needs in developing quality of life for the elderly in Samut Prakan Municipality, 2) develop an appropriate model for integrating Buddhist principles to enhance the quality of life for the elderly, and 3) present a model for integrating Buddhist principles to improve the quality of life for the elderly in Samut Prakan Municipality. This was mixed-methods research conducted in Mahawong Community, Samut Prakan Municipality, Mueang Samut Prakan District, Samut Prakan Province. The sample comprised 390 elderly participants and 25 key informants. Data collection instruments included questionnaires, in-depth interviews, and focus group discussions. Data were analyzed using descriptive statistics and content analysis, presented descriptively. The research findings revealed that: 1) Overall problems in the quality of life for the elderly were at a high level, with the highest mean score in knowledge and self-development skills, followed by economic issues, physical and mental health, social and cultural aspects, and environmental and housing conditions. 2) Appropriate Buddhist principles for developing quality of life for the elderly comprised the Four Foundations of Mindfulness (Bhavana 4), Four Postures (Iriyabot 4), Four Brahmaviharas (Brahmavihar 4), Five Precepts (Pañcasīla), and Three Characteristics (Tilakkhana). 3) The integrated model of Buddhist principles for developing quality of life for the elderly is the “BUDDHA Model”, consisting of six components: Building Knowledge in Physical and Mental Health, Understanding Knowledge and Life Skills, Development of Economic Quality of Life, Development of Environment and Safety, Harmonious Social and Cultural Development, and Assessment and Sustainable Development. The "BUDDHA Model" represents new knowledge that systematically integrates Buddhist principles with quality-of-life development for the elderly. This model can be practically and sustainably applied to develop elderly communities in Thai society, providing a comprehensive framework for holistic care and support that addresses physical, mental, economic, environmental, social, and cultural dimensions of elderly well-being.

Keywords: Quality of Life for the Elderly; Four Foundations of Mindfulness; BUDDHA Model; Samut Prakan Municipality

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรครั้งสำคัญ โดยได้ก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย (Aging Society) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เมื่อมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ (รศรินทร์ เกรย์ และคณะ, 2556) การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุข ส่งผลให้อัตราการเกิดและอัตราการตายลดลง ขณะที่อายุคาดเฉลี่ยของประชากรเพิ่มสูงขึ้น คาดการณ์ว่าประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Complete Aged Society) ในปี พ.ศ. 2564 เมื่อมีประชากรสูงอายุมากกว่าร้อยละ 20 และจะเป็น

สังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super Aged Society) ในปี พ.ศ. 2574 เมื่อมีประชากรสูงอายุมากกว่าร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมด (วรเวศม์ สุวรรณระดา, 2559) การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ สำหรับพื้นที่เทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ พบว่ามีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในชุมชนมหาวงษ์ซึ่งมีผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 55 ของประชากรทั้งหมด (รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดสมุทรปราการ, 2562) จากข้อมูลสำนักงานสถิติจังหวัดพบว่ามีผู้สูงอายุรวมทั้งสิ้น 9,637 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดสมุทรปราการ, 2567) เมื่อพิจารณาตามช่วงอายุแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ วัยต้น (60-69 ปี) วัยกลาง (70-79 ปี) และวัยปลาย (80 ปีขึ้นไป) พบว่าทุกช่วงวัยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่จิตใจเป็นหลัก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สรรพสิ่งมีใจเป็นหัวหน้า มีใจสำคัญที่สุด ล้วนเกิดจากใจ”(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/1-2/1-2) ถ้าฝึกอบรมพัฒนาจิตดีแล้วย่อมก่อให้เกิดสุขภาวะทางจิตที่ดีสามารถดำเนินชีวิตอย่างปกติสุขได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/36/22) หลักธรรมสำคัญที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุได้แก่ หลักพรหมวิหาร 4 (ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ) ที่ช่วยให้ผู้สูงอายุมีจิตใจเบิกบานและลดความเครียด ที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในครอบครัวและชุมชนอย่างสงบสุข (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ภาวนา 4 (การฝึกฝนจิตให้เจริญ 4 ประการ) คือหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้สูงอายุพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งและมีสติอย่างต่อเนื่องช่วยให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคงตามวัยและกำลังความสามารถ อิริยาบถ 4 (อิริยาบถ 4 ประการ) ประกอบด้วย การยืน (ฐานะ) การเดิน (คมนะ) การนั่ง (นิสชนะ) และ การนอน (สยนะ) โดยการปฏิบัติอิริยาบถเหล่านี้อย่างสมดุลให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคงตามวัยและกำลังความสามารถ และหลักเบญจศีล (ศีล 5 ประการ) ที่เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม

ผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลนครสมุทรปราการประสบปัญหาด้านคุณภาพชีวิตหลายประการ ปัญหาด้านเศรษฐกิจพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน มีการออมน้อย และพึ่งพาการเกื้อหนุนจากบุตรเป็นหลักถึงร้อยละ 78.5 ของรายได้ทั้งหมด (สำนักงานสถิติจังหวัดสมุทรปราการ, 2567) ปัญหาด้านสุขภาพพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีโรคเรื้อรัง เช่น ความดันโลหิตสูง เบาหวาน และโรคหัวใจ ซึ่งต้องการการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ปัญหาด้านสังคมพบว่าผู้สูงอายุจำนวนมากอยู่ลำพังหรืออยู่กับหลาน เนื่องจากลูกหลานต้องทำงานนอกบ้าน ทำให้ขาดการดูแลเอาใจใส่ รู้สึกโดดเดี่ยวและถูกทอดทิ้ง นอกจากนี้การขยายตัวของเมืองและภาคอุตสาหกรรมยังส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

ด้วยสภาพปัญหาและความท้าทายดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นในการศึกษาและพัฒนารูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ โดยมุ่งศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการ และบริบทของชุมชน รวมถึงวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เพื่อนำไปสู่การสร้างรูปแบบที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงและยั่งยืน หลักธรรมเหล่านี้สามารถช่วยให้ผู้สูงอายุพัฒนาสุขภาวะทางจิต มีความสุข

มีคุณค่า และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) การศึกษาครั้งนี้จะช่วยตอบโจทย์ความท้าทายของสังคมสูงวัยในสามมิติสำคัญ คือ 1) การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในบริบทเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว 2) การพัฒนารูปแบบที่บูรณาการหลักพุทธธรรมกับการแก้ไขปัญหาคุณภาพชีวิตอย่างเป็นระบบ และ 3) การนำเสนอรูปแบบที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในชุมชนและขยายผลสู่พื้นที่อื่น อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน ครอบคลุมทั้งมิติทางกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ตามหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ โดยใช้แนวคิดการวิจัยแบบผสานวิธี เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งเชิงลึกและเชิงกว้าง สามารถนำไปสู่การพัฒนารูปแบบที่สมบูรณ์และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาและเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หนังสือ ตำรา บทความวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรม แนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เอกสารและรายงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมทั้งข้อมูล พื้นฐานของชุมชนเทศบาลนครสมุทรปราการ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามและพื้นที่กรณีศึกษา โดยลงพื้นที่ชุมชนมหาวงษ์เทศบาลนครสมุทรปราการ สำรวจสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ศึกษาบริบทและความเป็นจริงของปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยพระสงฆ์ในพื้นที่ที่มีบทบาทในการทำงานกับผู้สูงอายุ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลนครสมุทรปราการ ผู้สูงอายุต้นแบบหรือผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี ผู้ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวและอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ ตลอดจนตัวแทนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่

เกี่ยวข้อง ส่วนการใช้เครื่องมือและวิธีการในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการ และแนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม การจัดสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างความเข้าใจร่วมกัน การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนต่อร่างรูปแบบที่พัฒนาขึ้น และการทดลองใช้รูปแบบในชุมชนนำร่องผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมและตรวจสอบข้อมูล โดยบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มด้วยการบันทึกเสียง ถอดเทปและจัดทำบทสัมภาษณ์ในรูปแบบเอกสาร รวบรวมแบบสอบถามและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล บันทึกการสังเกตพฤติกรรมและการมีส่วนร่วมระหว่างการดำเนินกิจกรรม ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและจัดระบบ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาสำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ จำแนกและจัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา วิเคราะห์ความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ของข้อมูล สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติเชิงอนุมาน บูรณาการผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดเพื่อพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบ การสรุปผลและการนำเสนอผลการวิจัย โดยสรุปผลการวิจัยในรูปแบบของรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่สมบูรณ์ นำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ ตาราง และแผนภาพประกอบ จัดทำคู่มือและแนวทางปฏิบัติเพื่อการนำไปใช้ เผยแพร่ผลการวิจัยสู่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการขยายผลและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัย

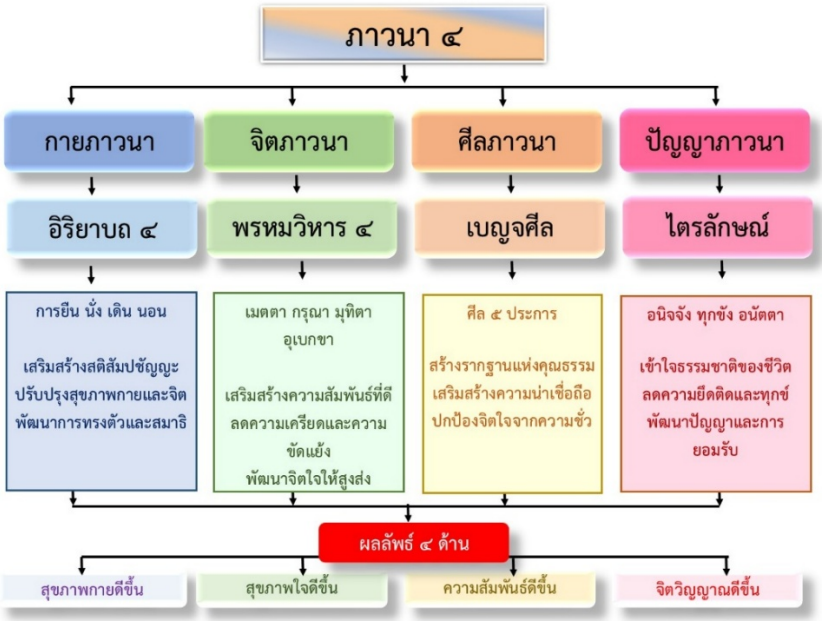
วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการมีความซับซ้อนและหลากหลายในทุกมิติ โดยภาพรวมของสภาพปัญหาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.05, S.D. = 0.81) เรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ ปัญหาด้านความรู้และทักษะในการพัฒนาตนเอง ($\bar{x}$ = 4.13, S.D. = 0.84) รองลงมา คือ ปัญหาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ ($\bar{x}$ = 4.09, S.D. = 0.83) ปัญหาด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต ($\bar{x}$ = 4.05, S.D. = 0.81) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ($\bar{x}$ = 4.01, S.D. = 0.80) และด้านสิ่งแวดล้อมและที่อยู่อาศัย ($\bar{x}$ = 3.98, S.D. = 0.79) ตามลำดับ

สำหรับความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.40, S.D. = 0.86) เรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ ด้านการพัฒนาความรู้และทักษะในการดำรงชีวิต ($\bar{x}$ = 4.43, S.D. = 0.87) รองลงมา คือ ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจและรายได้ ($\bar{x}$ = 4.41, S.D. = 0.87) ด้านการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิต ($\bar{x}$ = 4.39, S.D. = 0.86) ด้านการพัฒนาสุขภาพกายและสุขภาพจิต ($\bar{x}$ = 4.38, S.D. = 0.86) และด้านส่งเสริมสภาพแวดล้อมและความปลอดภัยในชีวิต ($\bar{x}$ = 4.37, S.D. = 0.85) ตามลำดับ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 คน และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จำนวน 2 ครั้ง พบประเด็นสำคัญสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณ โดยเฉพาะปัญหาความโดดเดี่ยว การขาดรายได้ที่เพียงพอ การขาดทักษะด้านเทคโนโลยี และความต้องการการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคม ดังที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า “เบี้ยยังชีพเดือนละ 800 บาท แค่ซื้อยาก็หมดแล้ว ลูกก็มีภาระ บางครั้งก็อยากทำงานหาเงิน แต่ไม่มีใครจ้างคนแก่” และ “อยากเรียนรู้การใช้สมาร์ทโฟน ใช้แอพพลิเคชันต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน แต่อยากให้สอนแบบตัวต่อตัว ค่อยๆ สอน ไม่อายเวลาถาม”

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุประกอบด้วย 5 หลักธรรมหลัก ได้แก่ 1) หลักภาวนา 4 (กายภาวนา จิตภาวนา ศีลภาวนา ปัญญาภาวนา) ที่ช่วยพัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ ศีลธรรม และปัญญา 2) หลักอิริยาบถ 4 (การเดิน การยืน การนั่ง การนอน) ที่ส่งเสริมสุขภาพกายและจิตผ่านการฝึกสติในทุกท่วงท่า 3) หลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ที่สร้างสัมพันธภาพที่ดีและความสงบใจ 4) หลักเบญจศีล ที่เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม และ 5) หลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ที่ช่วยให้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและลดความทุกข์ใจ

การวิเคราะห์จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และการสัมภาษณ์พระสงฆ์และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา พบว่าหลักธรรมเหล่านี้มีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ดังที่พระครูประสิทธิ์จริยาภิวัฒน์กล่าวว่า “ภาวนาสำหรับผู้สูงอายุ คือ การฝึกฝนจิตใจให้เกิดความสงบ ความเข้าใจในชีวิต มีสติ มีปัญญา และสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ดี ๆ ให้แก่คนรุ่นหลัง” และ “การปฏิบัติเบญจศีลช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี ลดปัญหาสุขภาพจากการดื่มสุรา มีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว และได้รับความเคารพจากชุมชน เป็นการสร้างสังคมที่สงบสุขจากการเริ่มต้นที่ตัวเราเอง”

ภาพที่ 1: แสดงความสัมพันธ์ของหลักธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่เรียกว่า “BUDDHA Model” ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบหลัก คือ B - Building Knowledge in Physical and Mental Health (การสร้างความรู้ด้านสุขภาพกายและจิต), U - Understanding Knowledge and Life Skills (การสร้างความรู้และทักษะในการดำเนินชีวิต), D - Development of Economic Quality of Life (การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ), D - Development of Environment and Safety (การส่งเสริมสภาพแวดล้อมและความปลอดภัย), H - Harmonious Social and Cultural Development (การพัฒนาด้านสังคมและวัฒนธรรมอย่างสามัคคี), และ A - Assessment and Sustainable Development (การประเมินและการพัฒนาอย่างยั่งยืน)

รูปแบบนี้มีกระบวนการขับเคลื่อน 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นการสร้างความตระหนักและความเข้าใจร่วมกัน (Buddhistic Awareness Creation) 2) ขั้นการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ (Understanding Situation Analysis) 3) ขั้นการออกแบบและวางแผนกิจกรรม (Dhamma-integrated Design and Planning) 4) ขั้นการดำเนินกิจกรรมและการมีส่วนร่วม (Harmonious Implementation) และ 5) ขั้นการติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อยอด (Advancement through Assessment)

จากการประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้โดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่ารูปแบบ BUDDHA Model มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.68, S.D. = 0.47) และมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.44, S.D. = 0.50) โดยด้านที่ได้คะแนนสูงสุดคือด้านประโยชน์และผลกระทบ ($\bar{x}$ = 4.76, S.D. = 0.43) รองลงมาคือด้านการบูรณาการหลักพุทธธรรม ($\bar{x}$ = 4.74, S.D. = 0.45) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารูปแบบนี้มีศักยภาพในการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า สภาพปัญหาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการมีความรุนแรงในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.05) โดยปัญหาที่พบมากที่สุด คือ ปัญหาด้านความรู้และทักษะในการดำรงชีวิต ($\bar{x}$ = 4.13) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีและรูปแบบการใช้ชีวิตในสังคมเมือง ประกอบกับการที่ผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครมีพื้นฐานการศึกษาที่หลากหลาย แต่ขาดโอกาสในการเรียนรู้และปรับตัวกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ อย่างเป็นระบบ รวมทั้งการที่ลูกหลานต้องทำงานนอกบ้าน ทำให้ขาดการถ่ายทอดทักษะใหม่ ๆ ภายในครอบครัว สอดคล้องกับ งานวิจัยของ พระมหาพิสิษฐ์ ธีรธมฺโม (2563) ที่พบว่าปัญหาหลักของผู้สูงอายุในเขตเมือง คือ การขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยีและการปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยพบว่าผู้สูงอายุ ร้อยละ 73.2 ต้องการเรียนรู้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสาร และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุปราณี พิมพ์ตรา และคณะ. (สุปราณี พิมพ์ตรา และคณะ, 2561) ที่ระบุว่าผู้สูงอายุในเขตชุมชนเมืองมีความต้องการการเรียนรู้ทักษะใหม่มากกว่าผู้สูงอายุในชนบท คิดเป็นร้อยละ 68.4 เมื่อเทียบกับร้อยละ 41.7 ในชนบท นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิด Active Aging (WHO, 2002) ขององค์การอนามัย

โลกที่เน้นความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็น 1 ใน 4 เสาหลักของการมีสุขภาพที่ดีในวัยสูงอายุ

2. พบว่า หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 5 หลักธรรม คือ หลักภาวนา 4, หลักอิริยาบถ 4, หลักพรหมวิหาร 4, หลักเบญจศีล และหลักไตรลักษณ์ ซึ่งมีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ หลักพุทธธรรมทั้ง 5 ประการมีลักษณะครอบคลุมการพัฒนาทั้งกาย วาจา ใจ อย่างสมดุล โดยหลักภาวนา 4 เป็นการพัฒนาสติและปัญญา หลักอิริยาบถ 4 เป็นการดูแลสุขภาพกาย หลักพรหมวิหาร 4 เป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดี หลักเบญจศีลเป็นการสร้างวินัยในตนเอง และหลักไตรลักษณ์เป็นการเข้าใจความจริงของชีวิต ซึ่งตรงกับความต้องการที่หลากหลายของผู้สูงอายุในวัยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหลายด้านพร้อมกัน สอดคล้องกับ การศึกษาของ ปิ่นนเรศ กาสอุดมและคณะ (2561) ที่พบว่าการบูรณาการหลักพุทธธรรมควรมีลักษณะเป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติของการพัฒนา โดยผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการใช้หลักพุทธธรรม 5 ประเภทร่วมกันให้ผลดีกว่าการใช้แยกส่วน คิดเป็นคะแนนความพึงพอใจ 4.42 เมื่อเทียบกับ 3.28 และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุพรรณ สุภทฺโท และคณะ (พระมหาสุพรรณ สุภทฺโทและคณะ, 2565) ที่ระบุว่าหลักพุทธธรรมสำหรับผู้สูงอายุต้องครอบคลุมการพัฒนาทั้งด้านกายภาพและจิตใจ โดยพบว่าผู้สูงอายุที่ปฏิบัติตามหลักธรรมครบถ้วนมีคุณภาพชีวิตดีกว่า ร้อยละ 89.3 เมื่อเทียบกับ ร้อยละ 56.7 ของกลุ่มควบคุม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาแบบองค์รวมเชิงพุทธ Buddhism and Holistic Health (Hansa Dhammahaso, 2559) ที่เน้นการพัฒนาอย่างสมดุลในทุกมิติของชีวิตมนุษย์

3. พบว่า รูปแบบ “BUDDHA Model” ได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิในด้านความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.68) และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในระดับมาก ($\bar{x}$ = 4.44) โดยมีประโยชน์และผลกระทบที่ได้คะแนนสูงสุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ รูปแบบ BUDDHA Model มีการออกแบบที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยที่มีรากฐานทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เข้มแข็ง มีความเป็นระบบที่ชัดเจนในการดำเนินงาน และสามารถวัดผลได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ รูปแบบนี้ยังคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทำให้มีความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้จริงสูง สอดคล้องกับ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2567) ที่เน้นความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี โดยผลการประเมินแสดงให้เห็นว่าโครงการที่ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีอัตราความสำเร็จ ร้อยละ 87.6 และสอดคล้องกับการศึกษาของ สุปราณี พิมพ์ตรา และคณะ (สุปราณี พิมพ์ตรา และคณะ, 2561) ที่พบว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบองค์รวมควรครอบคลุม 6 มิติ คือ สุขภาพกาย สุขภาพจิต เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจ โดยมีประสิทธิภาพในการพัฒนาคะแนนเฉลี่ย 4.35 จาก 5.00 คะแนน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน (Community-Based Participatory Research: CBPR) เป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา (Wallerstein and Duran, 2016) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา โดยผลการศึกษาแสดงว่าโครงการที่มีการมีส่วนร่วมของชุมชนสูงมีอัตราความยั่งยืน ร้อยละ 94.2 เมื่อเทียบกับ ร้อยละ 67.8 ของโครงการแบบบนลงล่าง

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ” พบว่า “BUDDHA Model” เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการบูรณาการองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเข้ากับแนวคิดการพัฒนาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ โดยเป็นรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะ 4 ประการ ได้แก่

1. เป็นรูปแบบที่มีความเชื่อมโยงระหว่างมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาคุณภาพชีวิต BUDDHA Model นำเสนอการพัฒนาสัมมาชีพในมิติที่ครอบคลุมและเชื่อมโยงกัน ทั้งมิติด้านความรู้และทักษะในการดูแลสุขกายและสุขจิต มิติด้านความรู้และทักษะในการดำรงชีวิตมิติด้านการเศรษฐกิจและรายได้ มิติด้านสิ่งแวดล้อมและความปลอดภัยในชีวิต มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม และมิติด้านการประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่เพียงพัฒนาด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังพัฒนาด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และจิตใจควบคู่กันไป

2. เป็นรูปแบบที่บูรณาการหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ (Systematic Dhamma Integration) การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุมาก่อน แต่ “BUDDHA Model” ได้บูรณาการหลักพุทธธรรมหลายประการได้แก่ 1) หลักภาวนา 4 2) หลักอิริยาบถ 4 3) หลักพรหมวิหาร 4 4) หลักเบญจศีล และ 5) หลักไตรลักษณ์อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน โดยแต่ละหลักธรรมมีบทบาทที่เกื้อหนุนกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

3. เป็นรูปแบบที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน (Contextual Relevance) “BUDDHA Model” ได้พัฒนาขึ้นจากการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนในสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้เป็นรูปแบบที่ตอบสนองในปัจจุบัน รูปแบบนี้มีความสอดคล้องกับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ เช่น สภาพปัญหาผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง สภาพปัญหาความยากจนของผู้สูงอายุสู่การพัฒนาอาชีพเสริมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ปัญหาสิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) ในพื้นที่ชุใชนมหาวงศ์ของเทศบาลนครสมุทรปราการซึ่งเป็นเขตเมืองมีอัตราการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุที่รวดเร็วกว่าพื้นที่ชนบท BUDDHA Model จึงเป็นรูปแบบที่ตอบสนองต่อความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างเป็นองค์รวมและยั่งยืน

4. เป็นรูปแบบที่มีกระบวนการขับเคลื่อนที่ชัดเจน BUDDHA Model มีการกำหนดกระบวนการขับเคลื่อนที่ชัดเจน 5 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการสร้างความตระหนักและความเข้าใจร่วมกัน ขั้นการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ ขั้นการออกแบบและวางแผนกิจกรรม ขั้นการดำเนินกิจกรรมและการมีส่วนร่วม ขั้นการติดตาม ประเมินผล และพัฒนา ซึ่งทำให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

องค์ความรู้เชิงปฏิบัติ แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครสมุทรปราการ นอกจากองค์ความรู้เชิงทฤษฎีแล้ว งานวิจัยนี้ยังได้องค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่เป็นแนวทางในการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน ดังนี้

1. การบูรณาการพุทธธรรมในการสร้างความรู้ด้านสุขภาพและจิต องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักพรหมวิหาร 4 มาเป็นกระบวนการในการพัฒนาความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพกายและสุขภาพจิตอย่างเป็นขั้นตอน เริ่มจากการสร้างเมตตา (ความรักความปรารถนาดีต่อตนเองและผู้อื่นในการดูแลสุขภาพ) เป็นฐาน แล้วต่อด้วยกรุณา (ความเห็นใจและการให้อภัยตนเองเมื่อเจ็บป่วย) มุทิตา (ความยินดีกับความก้าวหน้าทางสุขภาพ) และอุเบกขา (ความสงบเป็นกลางต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะสุขภาพ) ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีจิตวิทยาเชิงบวก (Positive Psychology) และแนวคิดการดูแลสุขภาพแบบมีสติ (Mindful Healthcare) ที่เน้นการพัฒนาสุขภาพแบบองค์รวมและการสร้างความยืดหยุ่นทางจิตใจ (Psychological Resilience)

2. การบูรณาการพุทธธรรมในการพัฒนาความรู้และทักษะในการดำรงชีวิต องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักอิริยาบถ มาสร้างวัฒนธรรมพัฒนาความรู้และทักษะในการดำรงชีวิตตามหลักพรหมวิหาร 4 เพื่อพัฒนาความรู้ในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ โดยบูรณาการการปฏิบัติอิริยาบถ 4 (การยืน เดิน นั่ง นอน) ด้วยจิตพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) อย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตประจำวันด้วยความมีสติในทุกท่วงท่า พร้อมทั้งเสริมสร้างสุขภาวะทางกายและจิตใจผ่านการฝึกฝนจิตคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม (Holistic Quality of Life) และทฤษฎีการชราภาพที่ประสบความสำเร็จ (Successful Aging Theory) ที่ให้ความสำคัญกับการรักษาสมรรถภาพทางกายและสุขภาวะทางจิตใจของผู้สูงอายุพร้อมกัน

3. การบูรณาการพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษกิจ องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักไตรลักษณ์และหลักเบญจศีลมาบูรณาการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจสำหรับผู้สูงอายุ โดยเน้นการสร้างวินัยทางการเงินผ่านความเข้าใจในความไม่เที่ยงของสิ่งต่าง ๆ (อนิจจัง) ความไม่ยึดติดกับทรัพย์สิน (อนัตตา) และการปฏิบัติตามศีลธรรมในการใช้จ่ายและการหารายได้อย่างสุจริต ทำให้ผู้สูงอายุสามารถจัดการทรัพยากรทางการเงินได้อย่างมีสติและรู้เท่าทัน พร้อมทั้งสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนโดยไม่ก่อให้เกิดความทุกข์จากการยึดติดและความโลภ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีการจัดการการเงินส่วนบุคคลสำหรับผู้สูงอายุ (Personal Financial Management for Elderly) ที่เน้นความมั่นคงและความยั่งยืน

4. การบูรณาการพุทธธรรมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักภาวนา 4 มาเป็นกรอบในการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบองค์รวม โดยเฉพาะกายภาวนา (การดูแลสภาพแวดล้อมทางกายภาพ) จิตภาวนา (การสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม) ศีลภาวนา (การปฏิบัติตนอย่างมีจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม) และปัญญาภาวนา (การใช้ปัญญาในการจัดการทรัพยากรอย่างรู้เท่าทัน) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ที่ให้ความสำคัญกับความสมดุลระหว่างการพัฒนา

5. การบูรณาการพุทธธรรมในการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมและวัฒนธรรม องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ การนำหลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) มาพัฒนาเป็นกลไกการสร้างทุนทางสังคม (social capital) ผ่านการรวมกลุ่มผู้สูงอายุที่มีการแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ และโอกาส อันนำไปสู่เครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งและยั่งยืน โดยมี "กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน" เป็นพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแก้ไขปัญหาร่วมกัน ด้วยเมตตา (ความรักใคร่เอื้อเฟื้อ) กรุณา (ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้ที่มีปัญหา) มุทิตา (ความยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่น) และอุเบกขา (ความเป็นกลางและยุติธรรม)

นอกจากองค์ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติแล้ว งานวิจัยนี้ยังได้ข้อค้นพบเชิงปรากฏการณ์เกี่ยวกับปัจจัยแห่งความสำเร็จในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุดังนี้

1. ความสอดคล้องกับบริบทและอัตลักษณ์ของชุมชน ปัจจัยสำคัญประการแรกคือ การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับบริบทและอัตลักษณ์ของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักปัญญาภาวนา (จากภาวนา 4) โดยเฉพาะการใช้ปัญญาในการรู้เท่าทันและเข้าใจบริบทชุมชนอย่างลึกซึ้ง เพื่อนำมาพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น

2. การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ปัจจัยสำคัญประการที่สองคือ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งวัด บ้าน โรงเรียน หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ในการการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพรหมวิหาร 4 ที่เน้นการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

3. การบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัจจัยสำคัญประการที่สามคือ การบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการพัฒนาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับหลักสัมมาอาชีวะที่เน้นการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับยุคสมัย

4. การพัฒนาผู้นำชุมชนด้านคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ปัจจัยสำคัญประการที่สี่คือ การพัฒนาผู้นำชุมชนให้เป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมจริยธรรม มีวิสัยทัศน์ในการดูแลผู้สูงอายุ มีทักษะในการบริหารจัดการ การสื่อสาร การสร้างความร่วมมือในชุมชน ตลอดจนมีความเข้าใจในบริบทของสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับหลักเบญจศีล ที่ว่าด้วยคุณสมบัติของคนดี

5. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน ปัจจัยสำคัญประการที่ห้าคือ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักพรหมวิหาร 4 ที่เน้นการสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ภาพที่ 2: แสดงความสัมพันธ์ขององค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ มีคุณูปการต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในสังคมไทย ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ โดยนำเสนอรูปแบบการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่มีความชัดเจน เป็นระบบ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย อันจะนำไปสู่การพัฒนาความรู้และทักษะในการดูแลสุขภาพกายและจิต การดำรงชีวิต เศรษฐกิจและรายได้ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย สังคมและวัฒนธรรมของผู้สูงอายุอย่างบูรณาการและยั่งยืน

สรุป

การวิจัยครั้งนี้ได้เผยให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในสังคมเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในพื้นที่เทศบาลนครสมุทรปราการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของปัญหาที่ผู้สูงอายุกำลังเผชิญ ไม่ว่าจะเป็นการขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยี ปัญหาเศรษฐกิจ การขาดความปลอดภัยในสภาพแวดล้อม และความรู้สึกโดดเดี่ยวจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม จากการศึกษาอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมและการประยุกต์ใช้ พบว่าหลักภาวนา 4 หลักอิริยาบถ 4 หลักพรหมวิหาร 4 หลักเบญจศีล และหลักไตรลักษณ์ มีศักยภาพอย่างมากในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้เมื่อนำมาบูรณาการอย่างเป็นระบบ การค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของความเชื่อหรือประเพณี แต่เป็นเครื่องมือการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพสูงสำหรับการแก้ไขปัญหาร่วมสมัย

ผลงานสำคัญที่สุดของการวิจัยนี้คือการสร้างสรรค์รูปแบบ BUDDHA Model ซึ่งเป็นนวัตกรรมทางสังคมที่บูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ รูปแบบนี้ครอบคลุมการสร้างความรู้ด้านสุขภาพกายและจิต การพัฒนาทักษะการดำเนินชีวิต การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงสภาพแวดล้อม การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม และการประเมินผลเพื่อความยั่งยืน สิ่งที่น่าประทับใจคือการที่รูปแบบนี้ได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิว่ามีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในระดับสูง แสดงให้เห็นว่าการบูรณาการดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในบริบทสังคมไทย การมีกระบวนการขับเคลื่อนที่ชัดเจนห้าขั้นตอน ทำให้รูปแบบนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นได้อย่างเป็นระบบ คุณค่าของงานวิจัยนี้อยู่ที่การเปิดมุมมองใหม่เกี่ยวกับการใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในยุคที่สังคมไทยกำลังเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ รูปแบบ BUDDHA Model ไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ แต่ยังสร้างกลไกการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย การค้นพบปัจจัยแห่งความสำเร็จต่างๆ เช่น ความสอดคล้องกับบริบทชุมชน การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การพัฒนาผู้นำชุมชน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เป็นข้อมูลสำคัญที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาโครงการสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่อื่นๆ ได้

ผลกระทบของงานวิจัยนี้มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงวิธีการมองและจัดการกับประเด็นผู้สูงอายุในสังคมไทย จากการมองว่าเป็นภาระสังคม เป็นการมองว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าและสามารถพัฒนาได้ การใช้หลักพุทธธรรมไม่ได้ทำให้เกิดความล้าสมัย แต่กลับเป็นการสร้างสรรค์แนวทางการพัฒนาที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพ สำหรับผู้ปฏิบัติงานและนักวิชาการ งานวิจัยนี้เปิดโอกาสให้เห็นว่าการบูรณาการศาสตร์แขนงต่างๆ สามารถสร้างนวัตกรรมการพัฒนาสังคมที่มีคุณค่าได้ โดยเฉพาะการนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการแก้ไขปัญหาสมัยใหม่ การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าวิธีการวิจัยแบบผสมผสานสามารถให้ข้อมูลที่ครอบคลุมและลึกซึ้งพอที่จะนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการทำงานที่มีประสิทธิผลจริง ผลการวิจัยนี้ยังเปิดประตูสู่การศึกษาวิจัยในอนาคต เช่น การพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลการบูรณาการหลักพุทธธรรม การศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผลในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน การพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมบุคลากร และการประยุกต์ใช้หลักการเดียวกันกับกลุ่มวัยอื่นๆ งานวิจัยนี้จึงไม่เพียงแต่เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นการวางรากฐานสำหรับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตที่จะต้องรับมือกับความท้าทายของสังคมสูงวัย ด้วยการใช้ภูมิปัญญาของตนเองเป็นหลักในการสร้างสรรค์วิธีการพัฒนาที่เหมาะสม ยั่งยืน และสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของสังคมไทย รูปแบบ BUDDHA Model จึงเป็นต้นแบบที่มีคุณค่าสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในศตวรรษที่ 21

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า รูปแบบ “BUDDHA Model” มีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในระดับสูง โดยสามารถบูรณาการหลักพุทธธรรม 5 ประการ ได้แก่ หลักภาวนา 4, หลักอิริยาบถ 4, หลักพรหมวิหาร 4, หลักเบญจศีล และหลักไตรลักษณ์ เข้ากับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรนำรูปแบบ BUDDHA Model ไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายและแผนงานการพัฒนาผู้สูงอายุระดับชาติ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ควรนำรูปแบบนี้ไปประยุกต์ใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นและจัดสรรงบประมาณสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรส่งเสริมบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ สถาบันการศึกษา ควรพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยที่บูรณาการหลักพุทธธรรมกับการพัฒนaคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และ ภาคเอกชน ควรร่วมมือในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุตามแนวทาง BUDDHA Model เพื่อสร้างสังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรศึกษาเรื่อง การพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เนื่องจากงานวิจัยนี้ได้นำเสนอรูปแบบ BUDDHA Model แล้ว แต่ยังขาดเครื่องมือการวัดและประเมินผลที่มีความน่าเชื่อถือและความตรงในการวัดการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตามหลักพุทธธรรม การพัฒนาเครื่องมือดังกล่าวจะช่วยให้สามารถประเมินประสิทธิผลของการนำรูปแบบไปใช้จริงได้อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถใช้เป็นมาตรฐานในการประเมินโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตามแนวพุทธธรรมในพื้นที่อื่นๆ ได้

2.2 ควรศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผลของรูปแบบ BUDDHA Model ในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน เพื่อทดสอบความเหมาะสมและความสามารถในการประยุกต์ใช้รูปแบบ BUDDHA Model ในพื้นที่ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เช่น เขตชนบท เขตเมือง พื้นที่ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ หรือพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ การศึกษานี้จะช่วยให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการนำรูปแบบไปใช้ และแนวทางในการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับแต่ละบริบท

2.3 ควรศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมบุคลากรสำหรับการนำรูปแบบ BUDDHA Model ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เนื่องจากการนำรูปแบบ BUDDHA Model ไปใช้ให้ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องมีบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจทั้งในเรื่องหลักพุทธธรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ผู้สูงอายุ การพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น เจ้าหน้าที่เทศบาล พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ อาสาสมัคร และพระสงฆ์ จะช่วยเสริมสร้างศักยภาพในการขับเคลื่อนรูปแบบให้เกิดผลในทางปฏิบัติและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

บรรณานุกรม

กรมการปกครองส่วนท้องถิ่น. *ข้อมูลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดสมุทรปราการ.* สืบค้น 30 กรกฎาคม 2567 จาก http://infov1.dla.go.th/travel/abtinfo.do

ปิ่นนเรศ กาศอุดมและคณะ. (2561). บทบาทครอบครัวในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง. *วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้*. 5(3). 300-310.

พระมหาสุพรรณ สุภทฺโท, พระมหาพจน์ สุวโจ, พระมหาถนอม อานนฺโท. (2565). *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*. 7(1), 234-249.

พระมหาสุภีร์ สุภีโร. (2557). บูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุในสังคมไทย. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ชัยวัฒน์ ประสงค์สร้าง. (2024). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุแบบองค์รวมตามแนววิถีพุทธ. *Journal of Administrative and Management Innovation*. 12(1), 16-26.

รศรินทร์ เกรย์ และคณะ. (2556). *มโนทัศน์ใหม่ของนิยามผู้สูงอายุ มุมมองเชิงจิตวิทยาสังคมและสุขภาพ.* นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

วรเวศม์ สุวรรณระดา. (2559). *ชาญชรา ก้าวสู่สังคมสูงวัยด้วยความรู้และปัญญา*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *รายงานสถานการณ์สังคมไทยไตรมาสหนึ่ง ปี 2565.* กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา. (2567). *หลักการทรงงาน*. กรุงเทพฯ: Papermore.

สุปราณี พิมพ์ตรา และคณะ. (2561). การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนหาดวอนนภา ตำบลแสนสุข อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี. *วารสารศึกษาศาสตร์*. 29(2), 176-187

สำนักงานสถิติจังหวัดสมุทรปราการ. (2567). *จำนวนผู้เสมือนว่างงาน จำแนกตามภาคอุตสาหกรรม และเพศ ไตรมาสที่ 2 (เมษายน - มิถุนายน) พ.ศ. 2567.* สืบค้น 30 กรกฎาคม 2567 จาก https://www.nso.go.th/nsoweb/nso/statistical_system?nso_province_type1=739

Hansa Dhammahaso. (2559). Buddhism and Holistic Health. สืบค้น 30 กรกฎาคม 2567 จาก https://www.mcu.ac.th/article/detail/251

World Health Organization. (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. Geneva: WHO.

อิทธิบาท 4 กับการบูรณาการการเรียนการสอนรัฐศาสตร์
4 Iddhipāda and the Integration of Political Science Pedagogy

[1]นงลักษณ์ พันธุ์ธนะพฤฒ, [2]พระครูปลัดธนภัทร อภิชาโน (วชระเมธากุล), [3]ณัฐมน ตั้งพานทอง, [4]พระมหาประวิทย์ วุฑฺฒิญาโณ (จำนิล), [5]พระมหาจิรทิปต์ อาจิตฺตปุญฺโญ (สุขประเสริฐ) และ[6]ธีรภัทร์ ทองเพ็ง

[1]Nongluk Phanthanaphruet, [2]Phrakhrupalad Thanaphat Aphijano (Wacharamethakul), [3]Nattamon Thungphanthong, [4]Phramaha Prawit Wutthiyano (Jamnil), [5]Phramaha Jiratip Arjittapunyo (Sukprasert), and [6]Teerapat Tongpeng

[1,2,3]วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[4,5]นักวิจัยอิสระ, [6]โรงพยาบาลหลวงพ่อธวีศักดิ์

[1,2,3]Princess Sirindhorn's College, Mahamakut Buddhist University.

[4,5]Idependent Researcher, [6]Venerable Thawisak Jutindharo Hospital.

[2]Corresponding Author's Email: paisit.jato@gmail.com

Received: November 17, 2025; **Revised:** December 7, 2025; **Accepted:** December 9, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบูรณาการหลัก อิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ โดยประชากรศึกษา ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 1–4 คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาการปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม จำนวน 331 คน และกลุ่มตัวอย่าง 181 คน เครื่องมือที่ใช้คือแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล ข้อคำถามเกี่ยวกับการบูรณาการอิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ จำนวน 12 ข้อ แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาการเรียนการสอน ผลการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือพบว่า แบบสอบถามมีความตรงเชิงเนื้อหา (IOC = 0.66–1.00) และความเชื่อมั่นสูง (Cronbach's α = 0.85) การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการโดยการแจกแบบสอบถามด้วยตนเองและตรวจสอบความครบถ้วนก่อนวิเคราะห์ ข้อมูลถูกวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน รวมถึงการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA) ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีความคิดเห็นต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์อยู่ในระดับ "มาก" (Mean = 4.19, SD = 0.05) โดยด้านการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด (Mean = 4.24, SD = 0.05) ส่วนด้านกิจกรรมการเรียนการสอนและสิ่งสนับสนุนการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ย 4.19 และ 4.16 ตามลำดับ การวิเคราะห์ ANOVA พบว่า เพศและสถานภาพไม่ส่งผลต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 อย่างมีนัยสำคัญ ($p > 0.05$) แต่ อายุและระดับชั้นปี มีผลอย่างมีนัยสำคัญ ($p < 0.05$) โดยผู้เรียนอายุมากและชั้นปี

สูงมีระดับฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสาสูงกว่า สะท้อนถึงการพัฒนาเชิงจิตตปัญญาและพฤติกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และวุฒิภาวะ การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 สามารถส่งเสริมการเรียนรู้เชิงจิตตปัญญาและพฤติกรรมของนักศึกษารัฐศาสตร์ เพิ่มแรงจูงใจ ความเพียร ความตั้งใจ และความสามารถในการใช้ปัญญาในการวิเคราะห์อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: อิทธิบาท 4; การบูรณาการ; การเรียนการสอนรัฐศาสตร์

Abstract

This research article aimed to analyze the factors influencing the integration of the Four Iddhipāda (Chanda, Viriya, Citta, Vimamsa) into political science teaching. The population consisted of 331 undergraduate students, first to fourth-year, Faculty of Social Sciences, Department of Public Administration, Mahamakut Buddhist University, Sirindhorn Campus, Nakhon Pathom, Thailand. The sample comprised 181students. The research instrument was a questionnaire divided into three sections: personal information, 12 items regarding the integration of the Four Iddhipāda into political science teaching using a 5-point Likert scale, and suggestions for instructional improvement. The instrument was validated by three experts (IOC = 0.66–1.00) and showed high reliability (Cronbach's α = 0.85). Data collection involved distributing the questionnaires in person and checking for completeness. Descriptive statistics including frequency, percentage, mean, and standard deviation were used, along with One-Way ANOVA to analyze the variance of personal factors. Results indicated that students' perceptions of integrating the Four Iddhipāda into political science teaching were at a "high" level (Mean = 4.19, SD = 0.05), with the teaching dimension scoring highest (Mean = 4.24, SD = 0.05), followed by teaching activities (Mean = 4.19, SD = 0.06) and teaching support (Mean = 4.16, SD = 0.06). ANOVA results showed that gender and status did not significantly influence integration ($p > 0.05$), whereas age and academic year had significant effects ($p < 0.05$). Older and higher-year students demonstrated higher levels of Chanda, Viriya, Citta, and Vimamsa, reflecting cognitive and behavioral development related to experience and maturity. The study highlights that integrating the Four Iddhipāda enhances students' cognitive and behavioral learning in political science, fostering motivation, perseverance, commitment, and analytical competence.

Keywords: 4 Iddhipāda; Integration; Political Science Pedagogy

บทนำ

การวิจัยครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเต็มเรื่อง "พุทธบูรณาการกับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม" ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่ขับเคลื่อนด้วยกระแสเทคโนโลยี การเมือง และโลกาภิวัตน์ การจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะในสาขารัฐศาสตร์ จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ทางวิชาการและคุณธรรมทางจิตใจ (สุภาพร ศรีสุข, 2561) การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ จึงนับเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถส่งเสริมคุณลักษณะของผู้เรียนให้มีความรอบรู้ในทางการเมือง พร้อมทั้งมีสำนึกแห่งความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ (ปัณณพงศ์ วงศ์ณาศรี และคณะ, 2568)

หลักธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในพุทธจิตวิทยาและเหมาะสมต่อการบูรณาการทางการศึกษา คือ หลักอิทธิบาท 4 (Iddhipāda 4) ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ (Chanda) คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่ทำ, วิริยะ (Viriya) คือ ความเพียรพยายามในการประกอบสิ่งนั้น, จิตตะ (Citta) คือ ความเอาใจใส่ใฝ่ฝันในสิ่งที่กระทำ, และวิมังสา (Vīmaṃsā) คือ การใคร่ครวญพิจารณาเหตุผลเพื่อความสำเร็จในสิ่งนั้น (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 2564)

หลักอิทธิบาท 4 สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบคิดเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอน โดยสร้างแรงจูงใจ ความเพียร ความใส่ใจ และการคิดวิเคราะห์เชิงเหตุผลในผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการเรียนรู้เชิงบูรณาการของการศึกษาสมัยใหม่ (ภัศรวิชญ์ ทองทวี และ ซัลมา ณ ดาราฉาย, 2562) การนำหลักธรรมนี้มาใช้ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ จึงไม่เพียงช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจลึกซึ้งในศาสตร์การเมืองเท่านั้น แต่ยังช่วยพัฒนา “ภาวะผู้นำเชิงจิตสำนึก” และ “ความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม” ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543)

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ ในบริบทของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม เพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการให้เหมาะสมกับผู้เรียนในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลในการบูรณาการอิทธิบาท 4 กับการบูรณาการการเรียนการสอนรัฐศาสตร์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ โดยมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้หลัก อิทธิบาทธรรม 4 ในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักศึกษาคณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาการปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม การดำเนินการวิจัยอาศัยแนวคิดการวิจัยเชิงปริมาณเป็นหลัก พร้อมผ่านการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือและขั้นตอนตามหลักวิธีวิทยาวิจัยอย่างเป็นระบบ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเอกสารและแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study) ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาทธรรม 4 แนวคิดพุทธบูรณาการ และแนวทางการจัดการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ รวมถึงเอกสารทางกฎหมาย กฎระเบียบ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามภายในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาโดยตรงของกลุ่มประชากรเป้าหมาย

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants / Population and Sample) ประชากรในการวิจัย ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 1–4 คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาการปกครอง จำนวน 331 รูป/คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 181 รูป/คน โดยกำหนดตามสูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane)

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaire) แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล ตอนที่ 2 ข้อคำถามเกี่ยวกับหลักอิทธิบาทธรรม 4 ที่บูรณาการกับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ จำนวน 12 ข้อ ใช้มาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Likert Scale) และตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือดำเนินการดังนี้ ความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน มีค่า IOC ระหว่าง 0.66–1.00 ความเชื่อมั่นของเครื่องมือ โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach’s Alpha) เท่ากับ 0.85 กระบวนการเก็บข้อมูลประกอบด้วย ขออนุญาตหน่วยงาน แจกแบบสอบถามโดยตรงแก่กลุ่มตัวอย่าง ตรวจสอบความครบถ้วนก่อนนำไปวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมและตรวจสอบข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามถูกตรวจสอบความถูกต้อง ความครบถ้วน และบันทึกลงโปรแกรมวิเคราะห์สถิติ พร้อมทั้งมีการตรวจสอบซ้ำก่อนการวิเคราะห์ (Data Cleaning)

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติดังนี้ ค่าความถี่และร้อยละ เพื่ออธิบายข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อวิเคราะห์ระดับความคิดเห็น การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA) เพื่อทดสอบความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลต่อการบูรณาการอิทธิบาทธรรม 4 ตัวแปรในการวิจัยประกอบด้วย ตัวแปรอิสระ: ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ และระดับชั้นปี ตัวแปรตาม: การบูรณาการอิทธิบาทธรรม 4 ใน 3 ด้าน ได้แก่ การเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอน และสิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 7 การนำเสนอผลการวิจัย (Presentation of the Research Results) การนำเสนอผลการวิจัยจัดทำในรูปแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์และเชิงสถิติ พร้อมอภิปรายผลตามกรอบแนวคิดด้านพุทธบูรณาการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติสำหรับการพัฒนาการเรียนการสอนรัฐศาสตร์โดยใช้หลักอิทธิบาทธรรม 4

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของผู้ตอบ พบว่า ในการวิจัยเรื่องนี้ ประชากรที่ศึกษา ใช้การวิเคราะห์หาความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage) แล้วนำเสนอในรูปตารางประกอบการบรรยาย ผลการวิเคราะห์ลักษณะทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามมีดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของนักศึกษาที่ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ปัจจัยส่วนบุคคล	จำแนก	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เพศ	ชาย	99	54.70
	หญิง	82	45.30
อายุ	18–25 ปี	93	51.38
	26–33 ปี	45	24.86
	34 ปีขึ้นไป	43	23.76
สถานภาพ	บรรพชิต	46	25.41
	คฤหัสถ์	135	74.59
ระดับชั้นปี	ปี 1	33	18.23
	ปี 2	56	30.94
	ปี 3	19	10.50
	ปี 4	73	40.33
รวม		**181**	**100.00**

ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 54.70) มีอายุระหว่าง 18–25 ปี (ร้อยละ 51.38) ส่วนใหญ่เป็นคฤหัสถ์ (ร้อยละ 74.59) และกำลังศึกษาชั้นปีที่ 4 (ร้อยละ 40.33)

2. ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็น ระดับความคิดเห็นต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ ผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) พบว่า

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการแปลผล

ด้าน	$\bar{x}$	SD	ระดับความคิดเห็น
ด้านการเรียนการสอน	4.24	0.05	มากที่สุด
ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน	4.19	0.06	มาก
ด้านสิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน	4.16	0.06	มาก
รวม	**4.19**	**0.05**	**มาก**

ผลการวิจัยพบว่า จากผลการวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการบูรณาการอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ พบว่า นักศึกษามีความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับ “มาก” (Mean = 4.19, SD = 0.05) ซึ่งเมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า ด้านที่มีระดับความคิดเห็นสูงที่สุด คือ ด้านการเรียนการสอน (Mean

= 4.24, SD = 0.05) รองลงมาคือ ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน (Mean = 4.19, SD = 0.06) และ ด้านสิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน (Mean = 4.16, SD = 0.06) ซึ่งแสดงให้เห็นว่านักศึกษาให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าในการบูรณาการอิทธิบาท 4 ในกระบวนการเรียนการสอนมากที่สุดในด้านการเรียนการสอนโดยตรง

3. ผลการวิเคราะห์ทางสถิติ (ANOVA) พบว่า ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA) เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์

ตารางที่ 3 ผลการทดสอบความแตกต่างของปัจจัยส่วนบุคคลต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์

ตัวแปรอิสระ	ด้านเป้าหมาย (ด้าน)	แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig.	การแปลผล
เพศ	การเรียนการสอน	ระหว่างกลุ่ม	0.215	1	0.215	1.865	0.174	ไม่แตกต่าง
	กิจกรรมการเรียนการสอน	0.192	1	0.192	0.202	0.654		ไม่แตกต่าง
	สิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน	0.086	1	0.086	0.389	0.678		ไม่แตกต่าง
อายุ	การเรียนการสอน	ระหว่างกลุ่ม	1.723	2	0.862	7.134	0.001*	แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ
	กิจกรรมการเรียนการสอน	1.358	2	0.679	5.432	0.005*		แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ
	สิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน	0.919	2	0.459	3.904	0.022*		แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ
สถานภาพ	การเรียนการสอน	ระหว่างกลุ่ม	0.411	1	0.411	3.478	0.064	ไม่แตกต่าง
	กิจกรรมการเรียนการสอน	0.382	1	0.382	3.275	0.072		ไม่แตกต่าง
	สิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน	0.287	1	0.287	2.451	0.119		ไม่แตกต่าง
ระดับชั้นปี	การเรียนการสอน	ระหว่างกลุ่ม	2.134	3	0.711	6.173	0.001*	แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ
	กิจกรรมการเรียนการสอน	1.874	3	0.625	5.231	0.002*		แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ
	สิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน	1.456	3	0.485	4.219	0.007*		แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ

ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA) พบว่า

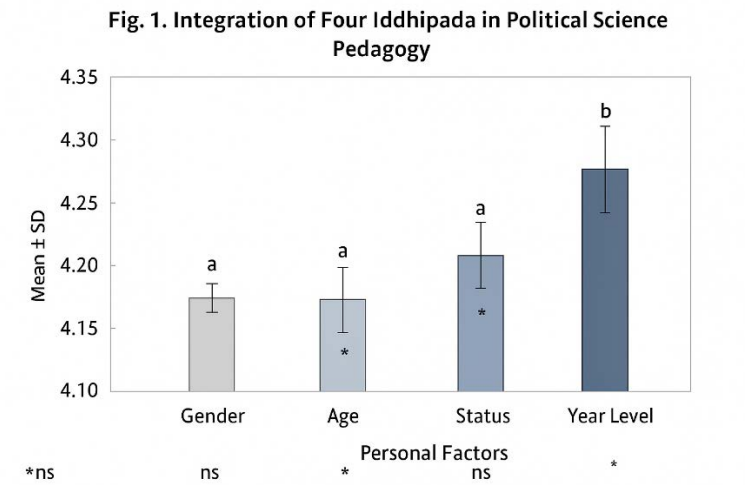
1. เพศและสถานภาพ ไม่มีความแตกต่างทางสถิติ (Sig. > 0.05) หมายความว่า การบูรณาการอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศหรือสถานภาพของผู้เรียน สอดคล้องกับหลัก ฉันทะ (ความพอใจในสิ่งที่ดีงาม) และ วิมังสา (การพิจารณาด้วยปัญญา) ที่แสดงว่าความก้าวหน้าทางการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจภายในและการใคร่ครวญของแต่ละบุคคล ไม่ได้ขึ้นกับปัจจัยภายนอกทางสังคม

2. อายุ มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน (Sig. < 0.05) แสดงว่าผู้เรียนแต่ละช่วงวัยมีแนวโน้มการพัฒนาในด้านอิทธิบาท 4 แตกต่างกัน โดยเฉพาะผู้มีอายุมากกว่ามักมี ฉันทะและจิตตะ (ความเพียรและจิตตั้งมั่น) สูงกว่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพุทธจิตวิทยาที่ระบุว่าความมั่นคงทางจิตเพิ่มตามวุฒิภาวะทางอายุ

3. ระดับชั้นปี พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในทุกด้าน (Sig. < 0.05) สะท้อนถึงกระบวนการพัฒนาตามลำดับขั้นของ วิริยะ (ความเพียร) และ จิตตะ (ความตั้งใจมั่น) ที่สูงขึ้นเมื่อผู้เรียนได้รับประสบการณ์และความเข้าใจในอิทธิบาท 4 มากขึ้น โดยเฉพาะนักศึกษาชั้นปีสูงมีการบูรณาการหลักธรรมในเชิงปฏิบัติได้ดีกว่าชั้นปีต้น

จากผลการวิเคราะห์นี้แสดงให้เห็นว่า สนับสนุนแนวคิดในการเรียนรู้แบบบูรณาการอิทธิบาท 4 ช่วยเสริมศักยภาพทางจิตและพฤติกรรมของผู้เรียน ทำให้เกิดแรงจูงใจภายใน ความมุ่งมั่น และการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาในกระบวนการเรียนรู้รัฐศาสตร์

แสดงการเปรียบเทียบผลการบูรณาการการอิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 : การเปรียบเทียบผลการบูรณาการการอิทธิบาท 4 กับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์

เมื่อเปรียบเทียบผลการบูรณาการอิทธิบาท 4 ตาม ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานะ และชั้นปี พบว่า เพศ (Gender) อายุ (Age) และสถานะ (Status) มีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ns) แสดงว่านักศึกษาไม่แตกต่างในระดับความคิดเห็นต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 ตามเพศ อายุ หรือสถานะ

ชั้นปี (Year Level) มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดและแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่น (ค่า Mean ประมาณ 4.28, $p < 0.05$) แสดงว่านักศึกษาที่อยู่ในชั้นปีสูงกว่า มีความคิดเห็นต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์สูงกว่า ดังนั้น ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการอิทธิบาท 4 มีผลต่อความเห็นของนักศึกษาในด้านการเรียนการสอนรัฐศาสตร์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะนักศึกษาที่มีชั้นปีสูงขึ้น แสดงถึงความสามารถในการรับรู้และเห็นคุณค่าในแนวทางการเรียนการสอนเชิงบูรณาการนี้ได้มากขึ้น

สรุป นักศึกษาเห็นคุณค่าในระดับ “มาก” ต่อการบูรณาการอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ ด้านที่สูงที่สุดคือด้านการเรียนการสอน รองลงมาคือกิจกรรมและสิ่งสนับสนุนการเรียนการสอน ความแตกต่างตามปัจจัยส่วนบุคคลมีนัยสำคัญเฉพาะชั้นปี

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนการสอนรัฐศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) โดยเฉพาะในมิติของ อายุ และ ระดับชั้นปีของผู้เรียน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาเชิงจิตตปัญญาและพฤติกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และวุฒิภาวะของผู้เรียน ผลการวิเคราะห์เชิงลึกพบว่า

ตารางที่ 4 ผลการวิเคราะห์เชิงลึกการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนการสอนรัฐศาสตร์

หลักอิทธิบาท 4	ความหมาย	การเชื่อมโยงผลการวิจัย
ฉันทะ (Chanda) ความพอใจในสิ่งดีงาม	เป็นแรงจูงใจภายในที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความตั้งใจในการเรียนรู้	ผลการวิจัยชี้ว่า อายุและประสบการณ์ของผู้เรียนมีผลต่อระดับความพอใจในการเรียนรู้และการทำกิจกรรมพุทธศาสตร์ โดยกลุ่มอายุมากมีความพอใจและแรงจูงใจสูงกว่า (Sig. < 0.05) ซึ่งแสดงถึงพลังของแรงขับภายในตามแนวทางอิทธิบาทข้อแรก
วิริยะ (Viriya) ความเพียรพยายาม	ความอุตสาหะในการเรียนรู้และฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง	นักศึกษาชั้นปีที่สูงขึ้นมีระดับความเพียรและความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้มากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ (Sig. < 0.05) สะท้อนว่าประสบการณ์ทางการศึกษาและการปฏิบัติเพิ่มศักยภาพด้านวิริยะตามลำดับ
จิตตะ (Citta) ความตั้งใจมั่น	ความแน่วแน่และมีสมาธิในการเรียนรู้	พบว่าผู้เรียนที่มีอายุมากมีระดับจิตตะสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig. < 0.05) แสดงถึงความมั่นคงทางอารมณ์และความตั้งใจที่เติบโตตามวุฒิภาวะ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ
วิมังสา (Vimamsa) การใช้ปัญญาไตร่ตรอง	การคิดวิเคราะห์และพิจารณาด้วยเหตุผล	ผลการวิจัยพบว่านักศึกษาชั้นปีสูงสามารถใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงลึกและนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ได้จริงในสถานการณ์เรียนรู้ สะท้อนถึงการพัฒนาทางพุทธปัญญาที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้เชิงบูรณาการ

ผลการวิเคราะห์พบว่าการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนการสอนรัฐศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) โดยเฉพาะในมิติของ อายุ และ ระดับชั้นปีของผู้เรียน ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาเชิงจิตตปัญญาและพฤติกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และวุฒิภาวะของผู้เรียนอย่างชัดเจนเมื่อวิเคราะห์เชิงลึกตามแต่ละองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 พบดังนี้

1. ฉันทะ (Chanda) – ความพอใจในสิ่งดีงามและแรงจูงใจภายในที่กระตุ้นความตั้งใจในการเรียนรู้ ผู้เรียนกลุ่มอายุมากมีระดับความพอใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้และทำกิจกรรมพุทธศาสตร์สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ (Sig. < 0.05) แสดงถึงพลังของแรงขับภายในตามแนวทางอิทธิบาทข้อแรก

2. วิริยะ (Viriya) – ความเพียรพยายามและความอุตสาหะในการเรียนรู้และฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง นักศึกษาชั้นปีสูงมีระดับความเพียรและความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ (Sig. < 0.05) สะท้อนว่าประสบการณ์ทางการศึกษาและการปฏิบัติช่วยเพิ่มศักยภาพด้านวิริยะตามลำดับ

3. จิตตะ (Citta) – ความตั้งใจมั่น ความแน่วแน่ และสมาธิในการเรียนรู้ ผู้เรียนกลุ่มอายุมากมีระดับจิตตะสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig. < 0.05) ชี้ให้เห็นความมั่นคงทางอารมณ์และความตั้งใจที่เติบโตตามวุฒิภาวะ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ

4. วิมังสา (Vimamsa) – การใช้ปัญญาไตร่ตรอง การคิดวิเคราะห์ และพิจารณาด้วยเหตุผล นักศึกษาชั้นปีสูงสามารถใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงลึกและนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์เรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สะท้อนถึงการพัฒนาทางพุทธปัญญาที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้เชิงบูรณาการ

สรุปการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เชิงจิตตปัญญาและพฤติกรรมของผู้เรียนรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะผู้เรียนที่มีอายุและประสบการณ์สูง จะมีแรงจูงใจ ความเพียร ความตั้งใจ และความสามารถในการใช้ปัญญาในการวิเคราะห์สูงกว่ากลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์พบว่าการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนการสอนรัฐศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) โดยเฉพาะในมิติของ อายุ และ ระดับชั้นปีของผู้เรียน ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาเชิงจิตตปัญญาและพฤติกรรมการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และวุฒิภาวะของผู้เรียนอย่างชัดเจน (สถิตย์, 2548; พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2552) เมื่อวิเคราะห์เชิงลึกตามแต่ละองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 พบว่า

1. ฉันทะ (Chanda) – ความพอใจในสิ่งดีงามและแรงจูงใจภายในที่กระตุ้นความตั้งใจในการเรียนรู้ ผู้เรียนกลุ่มอายุมากมีระดับความพอใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้และทำกิจกรรมพุทธศาสตร์สูงอย่างมีนัยสำคัญ ผลการวิเคราะห์พบว่าผู้เรียนกลุ่มอายุมากมีระดับความพอใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้และเข้าร่วมกิจกรรมพุทธศาสตร์สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig. < 0.05) แสดงให้เห็นว่าแรงจูงใจภายในหรือความปรารถนาที่จะบรรลุความดีงามเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้และความตั้งใจในการศึกษาเชิงลึกตามแนวทางอิทธิบาทข้อแรก (พระธรรมปิฎก, 2543; ดลพัฒน์, 2542) จากมุมมองเชิงพุทธศาสตร์ ฉันทะถือ

เป็นแรงขับภายในที่สนับสนุนการกระตุ้นความตั้งใจและความพากเพียรในการเรียนรู้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยผู้เรียนที่มีวุฒิภาวะและประสบการณ์สูงจะมีความสามารถในการรักษาแรงจูงใจนี้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า แรงจูงใจภายในเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญของพฤติกรรมการเรียนรู้เชิงลึกและการบรรลุเป้าหมายทางการศึกษา (สถิตย์, 2548; พระประศาสตร์ศิลป์, 2560) นอกจากนี้ การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในกระบวนการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ยังช่วยเสริมสร้างคุณลักษณะด้านจิตตปัญญา เช่น ความรับผิดชอบ ความสนใจต่อเนื้อหา และความพึงพอใจต่อความสำเร็จส่วนบุคคล (กระมล & เชาวนะไตรมาส, 2546; กิตตินันท์, 2543) การพัฒนาคุณลักษณะเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้เรียนมีแรงจูงใจสูง แต่ยังส่งเสริมการเรียนรู้แบบบูรณาการที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันและการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระธรรมปิฎก, 2543; พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2552) ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า ฉันทะเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการเรียนรู้เชิงลึกและการบรรลุเป้าหมายการศึกษา โดยเฉพาะในกลุ่มผู้เรียนที่มีอายุและประสบการณ์สูง การบูรณาการแนวทางอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์จึงมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างแรงจูงใจภายใน และส่งผลต่อความตั้งใจและความพยายามในการเรียนรู้อย่างชัดเจน

2. วิริยะ (Viriya) – ความเพียรพยายามและความอุตสาหะในการเรียนรู้และฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง นักศึกษาชั้นปีสูงมีระดับความเพียรและความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้สูงอย่างมีนัยสำคัญ ผลการวิเคราะห์พบว่านักศึกษาชั้นปีสูงมีระดับความเพียรและความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้สูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig. < 0.05) สะท้อนให้เห็นว่า การสั่งสมประสบการณ์ทางการศึกษาและการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องช่วยเพิ่มศักยภาพด้านวิริยะของผู้เรียนตามลำดับ (สถิตย์, 2548; พระธรรมโกศาจารย์, 2549) ความเพียรพยายามนี้ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับความสามารถด้านวิชาการเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความมีวินัยในการปฏิบัติตนและความมุ่งมั่นในเป้าหมายการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการบ่มเพาะวิริยะผ่านการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง (พระไตรปิฎก, 2539; พระธรรมปิฎก, 2543) ในแง่การศึกษา สถิตย์ (2548) ชี้ให้เห็นว่า การเรียนรู้ที่เน้นกิจกรรมและประสบการณ์ตรงช่วยส่งเสริมความพยายามและความอุตสาหะของนักศึกษา ขณะเดียวกัน พระธรรมโกศาจารย์ (2549) เน้นว่าการบ่มเพาะวิริยะเป็นการสร้างพื้นฐานความเข้มแข็งทั้งทางจิตใจและอารมณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานหรือการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ การศึกษานี้จึงสอดคล้องกับแนวคิดว่าการบูรณาการกิจกรรมและการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องสามารถพัฒนาศักยภาพของนักเรียนให้เกิดความเพียรและความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ได้อย่างมีนัยสำคัญ

3. จิตตะ (Citta) – ความตั้งใจมั่น ความแน่วแน่ และสมาธิในการเรียนรู้ ผู้เรียนกลุ่มอายุมากมีระดับจิตตะสูง ผลการศึกษาพบว่าผู้เรียนกลุ่มอายุมากมีระดับจิตตะสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (Sig. < 0.05) แสดงให้เห็นว่าความมั่นคงทางอารมณ์และความตั้งใจเติบโตตามวุฒิภาวะ (พระธรรมปิฎก, 2546; พระพรหมคุณาภรณ์, 2549) ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพ การมีจิตตะสูงช่วยให้ผู้เรียนสามารถตั้งสมาธิและมุ่งมั่นต่อเนื่องในการเรียนรู้และปฏิบัติกิจกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ พระธรรมปิฎก (2546) เน้นว่าการฝึกฝนจิตตะเป็นการเสริมสร้างสมาธิและความตั้งใจมั่นใจในการเรียนรู้ การมีจิตตะสูงไม่เพียงแต่ส่งผลต่อการเข้าใจเนื้อหาวิชาการเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการประยุกต์ใช้ความรู้ในการทำงานและการแก้ปัญหาอย่าง

มีระบบ ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (2549) ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาจิตตะควบคู่กับการบ่มเพาะคุณธรรมจะช่วยให้ผู้เรียนมีความมั่นคงทางอารมณ์และสามารถจัดการกับความเครียดหรือความท้าทายได้ดีขึ้น

4. วิมังสา (Vimamsa) – การใช้ปัญญาไตร่ตรอง การคิดวิเคราะห์ และพิจารณาด้วยเหตุผล นักศึกษาชั้นปีสูงสามารถใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงลึกและนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์เรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สะท้อนถึงการพัฒนาทางพุทธปัญญาที่สัมพันธ์กับการเรียนรู้เชิงบูรณาการ วิมังสาหมายถึงความสามารถในการใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง พิจารณาเหตุผล และวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อการตัดสินใจที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการเรียนรู้เชิงวิชาการและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน (พระธรรมปิฎก, 2543) จากผลการวิจัยพบว่านักศึกษาชั้นปีสูงมีความสามารถในการใช้วิมังสาในการเรียนรู้และการประยุกต์หลักธรรมสูงกว่ากลุ่มนักศึกษาชั้นปีต่ำอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (สถิตย์, 2548; พระประศาสตร์ศิลป์, 2560) ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าประสบการณ์ทางการศึกษา การฝึกฝนทางปัญญา และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเชิงวิชาการหรือเชิงปฏิบัติช่วยให้นักศึกษาเกิดความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาเชิงลึกและใช้เหตุผลอย่างมีประสิทธิภาพ (พระธรรมปิฎก, 2543; ดลพัฒน์, 2542) การพัฒนาวิมังสาไม่ได้เกิดขึ้นเพียงจากการถ่ายทอดความรู้แบบท่องจำเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการฝึกคิดวิเคราะห์ การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการประเมินผลอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งเป็นแนวทางสอดคล้องกับพุทธปัญญาในการสร้างความรู้คู่คุณธรรม (ไพฑูรย์, 2542; พระพรหมคุณาภรณ์, 2549) นอกจากนี้ การเรียนรู้เชิงบูรณาการที่นำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาเชิงปฏิบัติช่วยเสริมสร้างการคิดอย่างมีระบบและการตัดสินใจที่รอบคอบ (สถิตย์, 2548; พระประศาสตร์ศิลป์, 2560) โดยสรุป วิมังสาเป็นตัวแทนของความเจริญทางพุทธปัญญาที่สัมพันธ์กับความสามารถในการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์และการประยุกต์ใช้ความรู้ในสถานการณ์จริง นักศึกษาที่มีประสบการณ์และวุฒิภาวะสูงจะมีแนวโน้มในการใช้วิมังสาอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามลำดับชั้นของอิทธิบาท 4 (พระธรรมปิฎก, 2543; สถิตย์, 2548) สรุปการอภิปรายการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เชิงจิตตปัญญาและพฤติกรรมของผู้เรียนรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะผู้เรียนที่มีอายุและประสบการณ์สูง จะมีแรงจูงใจ ความเพียร ความตั้งใจ และความสามารถในการใช้ปัญญาในการวิเคราะห์สูงกว่ากลุ่มอื่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (พระธรรมปิฎก, 2543; ดลพัฒน์, 2542; สถิตย์, 2548) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาจิตตปัญญาและวุฒิภาวะของผู้เรียนที่เน้นประสบการณ์และการสะสมความรู้เชิงปฏิบัติ (พระครูโสภณปริยัติสุธี, 2552; พระประศาสตร์ศิลป์, 2560)

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาครั้งนี้ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ ดังนี้

1. การพัฒนาพุทธปัญญาผ่านหลักวิมังสา เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยยกระดับความสามารถเชิงวิเคราะห์ของนักศึกษา โดยเฉพาะนักศึกษาชั้นปีสูงที่สามารถนำหลักวิมังสา ซึ่งเน้นการพิจารณา ไตร่ตรอง และการใช้เหตุผล มาใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาและประเด็นทางรัฐศาสตร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การ

พัฒนาการคิดเชิงไตร่ตรองเช่นนี้สะท้อนถึงการบูรณาการความรู้ระหว่างหลักธรรมกับกระบวนการเรียนรู้ทางรัฐศาสตร์อย่างสอดคล้องและลงตัว

2. การเสริมสร้างแรงจูงใจและความเพียรด้วยฉันทะและวิริยะ การวิจัยชี้ให้เห็นว่า ฉันทะและวิริยะมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างแรงจูงใจและความเพียรของผู้เรียน การฝึกให้ผู้เรียนมีความพอใจใคร่รู้ (ฉันทะ) ควบคู่กับความเพียรพยายาม (วิริยะ) ทำให้เกิดความมุ่งมั่นในการทำงานกลุ่ม การค้นคว้า และการอภิปรายเชิงวิชาการมากขึ้น ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้นและมีพลังในการเรียนรู้โดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการศึกษายุคใหม่ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

3. การพัฒนาการบริหารเวลาและการจดจ่อผ่านหลักจิตตะ พระพุทธพจน์ในส่วนของ จิตตะ หรือความตั้งใจมั่นของจิต พบว่ามีผลโดยตรงต่อทักษะการบริหารเวลาและการโฟกัสของนักศึกษา การฝึกจิตตะช่วยให้นักศึกษามีสมาธิ สามารถจัดสรรเวลาในการเรียนและการทำงานทางวิชาการได้อย่างมีระบบ อีกทั้งยังสามารถนำความรู้ทางรัฐศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงได้อย่างมีประสิทธิผล การใช้จิตตะจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยพัฒนา “ทักษะกำกับตนเองในการเรียนรู้” (Self-regulated Learning)

4. การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมผ่านการบูรณาการอิทธิบาท 4 การบูรณาการอิทธิบาทธรรม 4 ในการจัดการเรียนรู้ยังมีส่วนสำคัญในการ ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ของผู้เรียน ทำให้การเรียนรู้ไม่เพียงพัฒนาเฉพาะด้านความรู้และทักษะ แต่ยังเสริมสร้างคุณลักษณะเชิงคุณธรรมที่จำเป็นต่อการเป็นบัณฑิตและพลเมืองที่ดี ผลลัพธ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการเรียนการสอนรัฐศาสตร์สามารถสร้างความสมบูรณ์ในการพัฒนาผู้เรียนทั้งสามมิติ ได้แก่ ความรู้ ทักษะ และคุณธรรมอย่างแท้จริง

ข้อมูลเชิงสถิติ (ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน) ชี้ให้เห็นว่านักศึกษามีความคิดเห็นเชิงบวกต่อการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอน ซึ่งสะท้อนถึงความเป็นไปได้ในการนำหลักธรรมมาใช้เป็นแนวทางการเรียนการสอนที่มีประสิทธิผล จากองค์ความรู้ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การนำหลักอิทธิบาทธรรม 4 มาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบการเรียนการสอนรัฐศาสตร์เป็นแนวทางที่มีศักยภาพสูง ทั้งในการพัฒนาปัญญา กระบวนการเรียนรู้ และคุณธรรมของผู้เรียน ซึ่งสามารถต่อยอดไปสู่การยกระดับคุณภาพการเรียนการสอนด้านสังคมศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาได้ในอนาคต

ภาพที่ 2 : องค์ความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์

สรุป

สรุปอิทธิพลของการบูรณาการอิทธิบาท 4 ต่อการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ เพศและสถานภาพ ไม่มีผลแตกต่างทางสถิติ (Sig. > 0.05) แสดงว่าการเรียนรู้เชิงอิทธิบาทไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคมภายนอก แต่ขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและการใคร่ครวญภายในของแต่ละบุคคล อายุ มีผลต่อการบูรณาการอิทธิบาททุกด้าน (Sig. < 0.05) โดยเฉพาะด้านจิตตะและฉันทะ ซึ่งสะท้อนถึงการเติบโตทางจิตและการควบคุมอารมณ์ตามอายุระดับชั้นปี มีผลอย่างมีนัยสำคัญในทุกมิติของอิทธิบาท 4 (Sig. < 0.05) บ่งชี้ว่านักศึกษาที่ผ่านประสบการณ์การเรียนมากขึ้นสามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ในการเรียนรู้และคิดวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ได้ดีขึ้น ผลการวิเคราะห์นี้ยืนยันว่า การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 มีอิทธิพลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อกระบวนการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ โดยช่วยเสริมสร้างพลังแห่ง แรงจูงใจภายใน (ฉันทะ), ความเพียรพยายาม (วิริยะ), สมาธิและความตั้งมั่น (จิตตะ) และ ปัญญาเชิงไตร่ตรอง (วิมังสา) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของ การเรียนรู้แบบพุทธปัญญา (Buddhist Intelligence Learning) ที่มุ่งพัฒนานักรัฐศาสตร์ให้มีทั้งความรู้และคุณธรรมเชิงจิตตปัญญา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนการสอนรัฐศาสตร์ พบว่าการนำหลักธรรมทั้งสี่ประการ ได้แก่ ฉันทะ (ความปรารถนาอันตั้งใจ), วิริยะ (ความเพียร), จิตตะ (ความตั้งใจของจิต), และวิมังสา (การไตร่ตรองและพิจารณา) มาประยุกต์ใช้ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึกและการคิดวิเคราะห์ของนักศึกษา การใช้กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นการนำหลักธรรมไปปฏิบัติจริง ทำให้นักศึกษาเกิดความตระหนักรู้และสามารถประยุกต์หลักการรัฐศาสตร์ในสถานการณ์จำลองและปัญหาจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยนี้ ได้แก่

2.1 สำหรับผู้สอนรัฐศาสตร์ ควรบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 อย่างเป็นระบบในการวางแผนการสอน ทั้งในรูปแบบกิจกรรมกลุ่ม การอภิปรายเชิงวิเคราะห์ และการมอบหมายงานเชิงปฏิบัติจริง เพื่อให้นักศึกษามีทักษะการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจที่มีเหตุผล

2.2 สำหรับนักศึกษา ควรฝึกฝนการนำหลักธรรมทั้งสี่ไปใช้ในการเรียนรู้และการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างพุทธปัญญาและการเรียนรู้เชิงบูรณาการที่ยั่งยืน

2.3 สำหรับผู้พัฒนาหลักสูตร ควรจัดทำคู่มือหรือสื่อการสอนที่สอดคล้องกับการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 และเชื่อมโยงกับมาตรฐานการเรียนรู้ของรัฐศาสตร์ เพื่อให้ครอบคลุมทั้งทักษะความรู้ ความคิดวิเคราะห์ และคุณธรรมเชิงปฏิบัติ

2.4 การวิจัยในอนาคตควรขยายกลุ่มตัวอย่างไปยังนักศึกษาหลายสถาบันและระดับปีการศึกษาที่แตกต่างกัน เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องและประสิทธิผลของการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 อย่างกว้างขวาง

บรรณานุกรม

กระมล ทองธรรมชาติ และเชาวนะไตรมาส. (2546). *เอกสารการสอนชุดวิชาหลักพื้นฐานทางรัฐศาสตร์หน่วยที่ 1–9.* นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

กัลยาวานิชย์ บัญชา และ รัฐพงศ์ จั่วแจ่มใส. (2548). การศึกษาทัศนคติพฤติกรรมและปัจจัยที่มีผลต่อแนวโน้มของผู้บริโภคสื่อโฆษณาในสตรีมบนกลุ่มวีดีโอออนไลน์. *วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย*. 6(1), 9-24.

กิตตินันท์ มลิทอง. (2543). *เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

ดลพัฒน์ ยศธร. (2542). *การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์.* วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต ครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปัณณพงศ์ วงศ์ณาศรี และคณะ. (2568). การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการสังคมสงเคราะห์เชิง ปฏิบัติ. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์*. 7(2), 569-582.

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ถิรธมฺโม). (2552). *รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2549). *การงานที่เป็นสุข.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. (*พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *ธรรมะกับการทำงาน.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระประศาสตร์ศิลป์ สิริมงฺคโล (กาญบุตร). (2560). *พุทธวิธีการสอนในการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาระดับมัธยมศึกษาเขตสาทร กรุงเทพฯ.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (2564). สืบค้น 20 กันยายน 2557 จาก http://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=213

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2542). *ความรู้คู่คุณธรรม.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภัศรวิชญ์ ทองทวี และ ซัลมา ณ ดาราฉาย. (2562). กลวิธีโน้มน้าวในหนังสือธรรมะทางพุทธศาสนาของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี และ พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต. *วารสารชัยพฤกษ์ภิรมย์.* 1(1), 67-81.

สถิตย์ รัชปัตย์. (2548). *การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาคฤหัสถ์.* วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สุภาพร ศรีพหม และ พิมพ์อร สดเอี่ยม. (2561). ภาวะผู้นำดิจิทัลของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อความเป็นองค์กรแห่งนวัตกรรมของโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเลย หนองบัวลำภู. *วารสารมณีเชษฐารามวัดจอมมณี.* 7(5), 816-832.

รูปแบบคติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน

Patterns of Stucco Buddha Statues in The Mekong Riverine Provinces of Upper Isan

[1]กล้า ศรีเพชร, [2]เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศึก, [3]สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, [4]กล้า สมตระกูล, [5]วิศนี ศิลตระกูล, [6]เจียนหัว หวัง, [7]สามารถ จันทร์สูรย์ และ[8]จื้อหยง หลี่

[1]Kla Sriphet, [2]Chalermwong Thampichitsuek, [3]Sitthisak Champadaeng, [4]Kla Somtrakool, [5]Wisanee Siltragool, [6]Jianhua Wang, [7]Samart Chansoon, and [8]Zhiyong Li

[1,2,3,4,5,7]คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

[1,2,3,4,5,7]Faculty of Fine-Applied Arts and Cultural Science, Mahasarakham University.

[6]School of Fine Art and Design Kunming University, China.

[8]Hebei Academy of Fine Arts (HBAFA), China.

[1]Corresponding Author's Email: sriphet.k1@gmail.com

Received: July 16, 2025; **Revised:** December 11, 2025; **Accepted:** December 12, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบพุทธศิลป์ของพุทธปฏิมาในจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม 2) เพื่อศึกษาคติพระพุทธรูปในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน การศึกษาในใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก เอกสาร ภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 120 คน ได้แก่ กลุ่มผู้รู้ 30 รูปหรือคน กลุ่มผู้ปฏิบัติ 50 คน กลุ่มบุคคลทั่วไป 40 โดยการเรียบเรียงข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า 1) ความเป็นมาและรูปแบบพุทธศิลป์ของพุทธปฏิมาในจังหวัด เลย หนองคาย และนครพนม ลักษณะพุทธศิลป์ พระพุทธรูปพื้นที่ศึกษาได้อิทธิพลจากค่านิยมทางศิลปะจากภายนอก พัฒนาผสมผสานอย่างลงตัวกับพระพุทธรูปล้านช้างแบ่งได้ 3 ยุค คือ (1) พระพุทธรูปล้านช้างตอนต้นช่วงแรก (2) พระพุทธรูปล้านช้างตอนต้นช่วงกลาง (3) พระพุทธรูปล้านช้างตอนต้นช่วงปลาย 2) คติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน พระพุทธรูปปูนปั้นมีความสำคัญต่อการศึกษางานพุทธศิลป์ การศึกษาเกี่ยวกับคติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดของฝั่งโขงอีสานตอนบน ข้อมูลนี้เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงคติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปของคนในท้องถิ่นสืบเนื่องกันมาแต่อดีต ประกอบด้วย การส่งเสริมพระพุทธศาสนา ด้านจิตใจ ด้านคำสอนของพุทธศาสนา ด้านสังคม และด้านประวัติศาสตร์ ถือเป็นคติความเชื่อที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกี่ยวกับพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบน

คำสำคัญ: พระพุทธรูปปูนปั้น; รูปแบบ; คติ; อีสานตอนบน

Abstract

This research study to 1) to study the history and art styles of Buddhist art of Buddha images in Loei, Nong Khai and Nakhon Phanom provinces, and 2) to study the concepts of Buddha images in the upper northeastern provinces along the Mekong River. Qualitative research was used by collecting data from documents, field research and in-depth interviews with 120 informants, consisting of 30 experts, 50 practitioners and 40 general public. Data were collected using descriptive and analytical methods. The research results showed that 1) the history and art styles of Buddhist art of Buddha images in Loei, Nong Khai and Nakhon Phanom provinces, the characteristics of Buddhist art of Buddha images in the study area were influenced by external artistic values and were developed and integrated with Lan Xang Buddha images perfectly. Lan Xang Buddha images can be divided into 3 eras: (1) early Lan Xang Buddha images, (2) early and middle Lan Xang Buddha images, and (3) early and late Lan Xang Buddha images. 2) The concept of stucco Buddha images in the northeastern border provinces. Stucco Buddha images are important for the study of Buddhist art and the study of the concept of stucco Buddha images in the northeastern border provinces. This information is a part of the beliefs about the Buddha image of the local people that have been passed down in the past, consisting of the promotion of Buddhism in terms of the mind, Buddhist teachings, society and history, which is considered a belief that has been passed down from the past to the present regarding the stucco Buddha image in the Northeast.

Keywords: Stucco Buddha statue; Patterns; Beliefs; Upper Isan

บทนำ

พระพุทธรูปเป็นรูปเคารพแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเพื่อเจตนาอุทิศแด่พระองค์ หรือพ่อแม่ญาติพี่น้อง ผู้ล่วงลับไปแล้ว ของกลุ่มคนที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งคติความเชื่อเมื่อแรกเริ่มการสร้างนั้นประการแรก อาจเป็นการสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐาน เป็นประธานของวัด ในโบสถ์วิหาร เมื่อมีการสถาปนาศาสนสถานขึ้นรองลงมาอาจเกี่ยวเนื่องกับการสืบทอด พระพุทธศาสนาหรือการรำลึกถึงพระธรรมที่ทรงตรัสรู้และเผยแพร่สั่งสอน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556) ในตอนเริ่มต้นของการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมานั้น ปรากฏว่าเกิดขึ้นราว พ.ศ. 500 ในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ กษัตริย์บากเตรียหรือโยนก ทรงเป็นพุทธมามกะเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและถือเป็นต้นกำเนิดของการสร้างพระพุทธรูปที่สืบทอดมาให้เห็นจนปัจจุบัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556) การจัดสร้างพระพุทธรูปในช่วงแรกน่าจะเป็นการใช้วัสดุจากธรรมชาติมาใช้ในการสร้างไม่ว่าจะเป็นดิน ไม้ หิน พัฒนาเรื่อยมาจนใช้ปูนในการปั้นพระพุทธรูปที่สืบทอดมาให้เห็นจนถึงปัจจุบัน

การเข้ามาของการสร้างพระพุทธรูปที่เข้ามาในประเทศไทย รวมถึงดินแดนแถบภาคอีสาน ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 อยู่ในช่วงวัฒนธรรมทวารวดีเริ่มแพร่เข้ามายังดินแดนแถบนี้ จากหลักฐานที่ค้นพบ ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูป พระพิมพ์ดินเผา และใบเสมาที่พบมาในภาคอีสานซึ่งได้สลักรูปพระพุทธรูปอยู่ในนั้นด้วยแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาของไทยที่สืบเนื่องกันมากย่างยาวนาน และในแต่ละยุคสมัยได้มีการสร้างพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นทั้งโลหะ และปูนปั้น ที่ถือเป็นอุเทสิกเจดีย์อันมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน และกลายมา เป็นคตินิยมของการสร้างพระพุทธรูปไว้ในพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมาอย่างแพร่หลายใน ดินแดนที่สำคัญทั้งสุโขทัย ล้านนา อยุธยา สืบเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (สันติ เล็กสุขุม, 2544) รวมถึงดินแดนเขตทั่วภาคอีสาน

จังหวัดในภาคอีสานตอนบน เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่เหนือสุดของภาคอีสาน ซึ่งอยู่ติดกับแม่น้ำโขงและ ส.ป.ป.ลาว ประกอบด้วยจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ และจังหวัดนครพนม ถือเป็นพื้นที่สำคัญพื้นที่หนึ่งของภาคอีสานตอนบนที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามาตั้งแต่ช่วงยุคต้นของประวัติศาสตร์และยังคงมีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นมายาวนานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาของพระพุทธศาสนามาอย่างยาวนานมาตั้งแต่โบราณจากการศึกษาพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบนเป็นรูปแบบทางด้านพุทธศิลป์ในหลายแขนงมาประกอบกัน ได้แก่ ศิลปะล้านช้าง ลพบุรี-ขอม สุโขทัย ล้านนา และอยุธยา แต่ส่วนที่สำคัญด้านพุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลในบริเวณแถบอีสานตอนบนมากที่สุดคือพุทธศิลป์ล้านช้าง

ดังนั้นรูปแบบ และคติการสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นแบบการสร้างงานศิลปะรวมกับคติความเชื่อของกลุ่มคนในท้องถิ่นจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรียนรู้ ผู้สร้างและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของกลุ่มคนในท้องถิ่นแต่ละยุคสมัยท้องถิ่น ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาพระพุทธรูปปูนปั้นของภาคอีสานตอนบน กรณีศึกษาจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม ว่ามีความเป็นมาอย่างไรเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้นต่อผู้ที่ศรัทธาและชื่นชอบต่อพระพุทธรูปปูนปั้น ได้เกิดการเรียนรู้และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับคติความเชื่อคุณค่า ความสำคัญของพระพุทธรูปปูนปั้น ที่เป็นที่สการะบูชาและเป็นกุศลในการสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและรูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม
2. เพื่อศึกษาคติพระพุทธรูปในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน

วิธีวิดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบ คติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบนได้แบ่งขั้นตอนวิธีการดำเนินในการทำวิจัยโดยมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาเนื้อหาเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสาน เนื้อหาเกี่ยวข้ององค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูป ความหมาย ความสำคัญของพระพุธรูป แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยตลอดจนการวิเคราะห์ผลของการวิจัยจะได้มีความถูกต้องและมีความแม่นยำมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาข้อมูลในภาคสนามโดยเลือกพื้นที่ศึกษา คือ จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม ซึ่งอยู่ในตอนบนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทยและพื้นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนดำเนินการวิจัยการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่มคือ 1) ผู้รู้ (Key Informant) 30 คน ได้แก่ พระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศิลป์ เลือกโดยวิธีการเฉพาะเจาะจงโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก 2) ผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) จำนวน 50 คน นักเรียน นักศึกษา นักศิลปะ เลือกโดยวิธีการเฉพาะเจาะจงโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก 3) ประชาชนทั่วไป (General Informant) 40 คน ประชาชนในจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม รวมทั้งหมด 120 คน ศึกษาตามประเด็นวัตถุประสงค์ของการวิจัยประกอบด้วย 1)การสำรวจ 2) การสังเกต 3) การสัมภาษณ์ 4) การสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการการศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) อธิบายรายละเอียดเชิงลึก เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย แบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม สำหรับรวบข้อมูลได้ชัดเจนและครอบคลุม

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็นด้านเอกสาร ด้านภาคสนาม ตำนาน เรื่องบอกเล่าจากผู้รู้ในพื้นวิจัย พร้อมทั้งนัดหมายวัน เวลา และสถานที่ที่จะลงพื้นที่ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าตามประเด็นที่กำหนดในวัตถุประสงค์การวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นวิจัยที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์จากข้อมูลเอกสารด้านประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปปูนปั้น ในภาคอีสาน การสังเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทำการจัดหมวดหมู่ข้อมูล ที่มีความสัมพันธ์กันเชื่อมโยงตามหมวดหมู่กำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ นำเสนอตามกรอบแนวคิด อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัยวิเคราะห์เรียบเรียงข้อมูลเอกสารตามประเด็นที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ โดยนำข้อมูลจากการสังเกต สำรวจ สัมภาษณ์ ที่ผ่านการกระทำข้อมูลอย่างถูกต้อง มาทำการนำเสนอข้อมูลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. ความเป็นมาและรูปแบบพุทธศิลป์ของพุทธปฏิมาในจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม พบว่า ลักษณะพุทธศิลป์ พระพุทธรูปพื้นที่วิจัยมีพุทธลักษณะที่เด่นที่สุดคือพุทธศิลป์แบบล้านช้าง ได้อิทธิพลจากค่านิยมทางศิลปะจากภายนอก เช่น ลพบุรี-ขอม สุโขทัย ล้านนา และอยุธยา พัฒนาผสมผสานอย่างลงตัว นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้าไปมาบทบาทในล้านช้างปรากฏงานศิลปะอันเนื่องด้วยพุทธศาสนาตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 17 – 18 พระยุคแรก เช่น พระบาง แต่ก็มิได้เป็นรูปแบบของพุทธศิลป์ล้านช้าง โดยตรง พระพุทธรูปล้านช้างแบ่งแบบกว้างๆจะได้ 3 ยุค คือ 1) พระพุทธรูปล้านช้างตอนต้นช่วงแรก 2) พระพุทธรูปล้านช้างตอนต้นช่วงกลาง 3) พระพุทธรูปล้านช้างตอนต้นช่วงปลาย รูปแบบของพุทธลักษณ์โดยรวมประกอบด้วย 1) พระรัศมีเป็นเปลว ค่อนข้างแข็งกระด้าง พระรัศมีรุ่น มีการประดับแก้วและเพชรพลอยมากขึ้น 2) พระศก เป็นวงก้นหอยมีขนาดเล็กแหลมแบบหนามขนุน 3) ส่วนมากมักมีไรพระศก 4) พระขนงโก่ง ยกขอบสูงมีความคมชัด ในพระพุทธรูปแบบแรกหัวพระขนงชิดติดกัน แต่แบบหลัง หัวพระขนงห่างกัน 5) พระนาสิกโต่ง ปลายพระนาสิกงุ้มเล็กน้อย 6) พระโอษฐ์ยิ้มเล็กน้อย 7) พระกรรณ มีการประดิษฐ์ขมวดม้วนแบบต่าง ๆ อย่างอิสระกว่าพระพุทธศิลปะอื่น 8) พระศอในระยะแรกมี 3 ปล้อง แต่ระยะหลังมี 4 ปล้อง 9) พระอังสาค่อยข้างเล็ก พระอุระไม่กว้างใหญ่ เหมือนพระพุทธรูปแบบสุโขทัย และแบบเชียงแสน 10) พระถันโปน มีทั้งแบบทำเป็นชั้นเดียว สองชั้น และสามชั้นซ้อนกัน 11) สังฆาฏิมักทำแถบค่อนข้างใหญ่ ยาวจดพระนาภี ปลายสังฆาฏิประดิษฐ์หลายรูปแบบ 12) นิ้วพระหัตถ์มีทั้งอ่อนช้อยแบบธรรมชาติ และแบบ 4 นิ้วยาวเสมอกัน 13) ฝ่าพระบาทมีลักษณะแบนราบตามคติมหาปุริลักษณะ 14) ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง นิยมทำปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิราบ ส่วนปางอื่น 15) ฐานพระพุทธรูป (ชุกชี) หรือพุทธบัลลังก์ ลวดบัวตอนหัว – ท้ายมีลักษณะอ่อนโค้งมากกว่าแบบไทย มีการประดิษฐ์หลายรูปแบบ 16) ถ้าเป็นพระพุทธรูปยืน มักทำฐานกลมและฐานแปดเหลี่ยมเป็นส่วนมาก โดยรวมสรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นมาและรูปแบบพุทธศิลป์ของพุทธปฏิมาในจังหวัดเลย 1) พุทธปฏิมาในวิหารวัดโพธิ์ชัย (นาพึง) สันนิษฐานว่าสร้างประมาณปลายกรุงศรีอยุธยา ที่สำคัญ มีพระพุทธรูปองค์แสนเป็นศิลปะล้านช้างยุคที่ 2 ประทับขัดสมาธิราบ พระพักตร์ยาวรี ยอดพระเมาลีเป็นเปลวเพลิง พระสังฆาฏิเป็นท้องนาค สันนิษฐานว่าเป็นพระเชียงแสน นอกจากนี้พระพุทธรูปเก่าขนาดเล็กหลายองค์ 2) พุทธปฏิมาวัดโพนชัย หรือที่เรียกว่าพระเจ้าใหญ่ เป็นพระพุทธรูปที่เก่าแก่ ปางมารวิชัย สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย 3) พุทธปฏิมาวัดศรีคุณเมือง ภายในวิหารมีพระพุทธรูปนาคปรก ปางสมาธิ ศิลปะล้านช้างยุคกลาง นอกจากนี้มีพระพุทธรูปไม้จำหลัก ลงรักปิดทองปางประทานอภัยแบบล้านช้าง พระพุทธรูปดังกล่าวมีพระเกศาเป็นปุ่มแหลมเล็ก พระกรรณค่อนข้างแหลมและยาว สันนิษฐานว่ามีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 24-25

ภาพที่ 1: พระพุทธรูปปูนปั้นวัดวัดโพธิ์ชัย (นาพึง) จังหวัดเลย

ภาพที่ 2 : พระเจ้าใหญ่ วัดโพนชัย

2. ความเป็นมาและรูปแบบพุทธศิลป์ของพุทธปฏิมาในจังหวัด หนองคาย วัดอุดมมหาวัน 1) พุทธปฏิมาวัดอุดมมหาวัน เดิมทีเป็นวัดเก่า มีพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านช้างยุคที่ 3 และวัดอุดมมหาวันถูกก่อตั้งใหม่ ตั้งเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2483 2) พุทธปฏิมาวัดหายโศก พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านช้างยุคที่ 3 วัดหายโศก สร้างเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2373 3) พุทธปฏิมาวัดสิริเทพพล ประดิษฐานในอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านช้างยุคที่ 2 ภายในวัดมีพระเจดีย์ที่เก่าแก่ 2 องค์ วัดสิริเทพพลสร้างใหม่เมื่อ พ.ศ. 2460 เป็นวัดเก่าสร้างในปี พ.ศ. ใดไม่ปรากฏแน่ชัด 4) วัดสระแก้วมีปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปก่อด้วยอิฐ ปางมารวิชัยหน้าตักกว้าง 60 นิ้ว พระพุทธรูปทอง หน้าตักกว้าง 18 นิ้ว 2 องค์ พระพุทธรูปทองหน้าตักกว้าง 15 นิ้ว ปางมารวิชัย และพระพุทธรูปทองปางปารวิชัย หน้าตักกว้าง 5-9 นิ้ว 5) วัดศรีษะเกษ มีปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปประธานชื่อว่าหลวงพ่อพระแสง และพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปล้านช้าง 6) วัดศรีเมืองภายในอุโบถสมีพระพุทธรูปยืนศิลปะล้านช้างยุคที่ 2 7) วัดกุศลนารี ภายในอุโบสถมีพระพุทธปูนปั้นโบราณแต่มีการบูรณะซ่อมแซม นอกจากนี้มีพระพุทธรูปเก่าหลายองค์ 8) วัดช้างเผือก มีปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ภายในวิหารเก่า พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ สมัยอู่ทองหน้าตักกว้าง 26 นิ้ว และเจดีย์ช้างเผือก บูรณะสร้างครบองค์เก่าเมื่อ พ.ศ. 2505 กว้าง 4 เมตร สูง 18 เมตร 9) วัดป่าโรงบ่ม ปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปปูนปูนปั้นโบราณ 10) วัดพระไชยเชษฐาธิราช ปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนหน้าตักกว้าง 6 ฟุต สูง 7 ฟุต พระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ขนาดเล็กประทับนั่งมีแท่นรอง จำนวน 6 องค์ พระพุทธรูปประทับยืนทองสัมฤทธิ์มีแท่นรองพญาช้างดำ และหลักศิลาจารึก ภาษาขอมเป็นหินทราย รูปใบเสมาทรงใบพาย 11) วัดพระธาตุบังพวน ปูชนียวัตถุมีพระธาตุบังพวน พระปรางค์ 3 องค์ เจดีย์เล็ก 7 พระพุทธรูปพระประธานใหญ่และพระนาคปรกขนาดใหญ่ 12) วัดพระยืน ปูชนียวัตถุมีพระประธานในอุโบสถสร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาเป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ซากพระนอนและพระยืน และซากเจดีย์ศิลปล้านช้าง 1 องค์ 13) วัดยอดแก้ว ปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปทรงอินเดีย สมัยหมื่นกลางโฮงสร้างด้วยศิลาแลง เสาหินพระอุโบสถ พระสารีริกธาตุ

สร้างโกศทองปิดไว้ซากเศียรพระพุทธรูปขนาดใหญ่ และพระพุทธรูปที่ก่อสร้างขึ้นใหม่ 14) วัดศรีคุณเมือง ปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปพระประธานในอุโบสถ ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อพระสุก” และเจดีย์วัดศรีคุณเมือง 15) วัดศรีมงคลธรรมาราม ปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูปปางวิชัย และเจดีย์รูป 9 เหลี่ยม 16) วัดศิลาเลข มีชื่อเดิมตามจารึกว่าวัดศรีสุพรรณ สร้างราว พ.ศ. 2109 โดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างซึ่งโปรดให้ขุนนางผู้ใหญ่มาสร้างไว้ ทรงอุทิศที่ดินและข้าทาสให้แก่วัด ต่อมาถูกทิ้งร้างไป ปัจจุบันเหลือเพียงพระอุโบสถ (สิม) ที่สร้างครอบเจดีย์ (ธาตุ) ไว้ จากการขุดพบว่ามีการสร้างซ้อนทับกันหลายครั้ง เจดีย์เป็นทรงแปดเหลี่ยมตั้งแต่ส่วนฐานเขียงจนถึงส่วนยอด

ภาพที่ 3 : พระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านช้างยุคที่ 3 วัดหายโศกจังหวัดหนองคาย

ภาพที่ 4 : วัดกุศลนารี ตำลบเวียงคุกจังหวัดหนองคาย

3. ความเป็นมาและรูปแบบพุทธศิลป์ของพุทธปฏิมาในจังหวัด นครพนม 1) วัดหลวงพ่อพระซองเป็นพระพุทธรูปสมัยลพบุรีขอม และพบหลักฐานโบราณคดีหลายชิ้นในที่เดียวกัน 2) วัดบุ่งฮี มีหลวงพ่อพระโกฏิ พระพุทธรูปเก่าแก่ อายุประมาณ 250 – 300 ปี 3) วัดศิลามงคล มีศิลาจารึก สมัยทวารดี จารึกอยู่ด้านหลังตัวอักษรบนศิลาจารึกได้ลบเลื่อนไปบางส่วนแล้ว มีพระพุทธรูป หน้าตัดกว้าง ประมาณ 80 ซ.ม. สูงประมาณ 1 เมตร มีองค์สาวก 2 องค์ 4) วัดพระธาตุพนม นอกโบสถพระธาตุพนม พระพุทธรูป สมัยล้านช้าง เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น แต่ก่อนเป็นพระพุทธรูปนาคปก พอพระธาตุพังลงนาคปกก็หายไป หน้าตักกว้าง ประมาณ 1.5 เมตร สูงประมาณ 2 เมตร พระพุทธรูปองค์นี้อยู่หน้าพระธาตุพนม เทศกาลสงกรานต์ได้รับพระราชทานน้ำสงจากพระราชวังนอกจากนี้มีพระพุทธรูปจากกรุพระธาตุพนมเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ศรีโคตรบูณร์ 5) วัดกลางท่า ประดิษฐานหลวงพ่อองค์ตื้อ อยู่ที่วัดกลางท่า ชาวบ้านเล่าว่ามีอยู่ 3 องค์ องค์หนึ่งอยู่ที่นี่ องค์หนึ่งอยู่ที่หนองคาย องค์หนึ่งอยู่ที่เวียงจันทน์ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย สร้างในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช หน้าตักกว้างประมาณ 80 ซ.ม. สูง ประมาณ 1 เมตร 6) วัดโพธิ์ไชย หลวงพ่อโต (หลวงพ่อขี้ไห้) เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยล้านช้าง หน้าตักกว้างประมาณ 2.5 เมตร สูง ประมาณ 4 เมตร 10) วัดไตรภูมิ พระพุทธรูป ปางห้ามสมุทรสูง 2.80 เมตร อุโบสถ มีพระพุทธรูปปูนปั้น ประมาณ หน้าตัก 1 เมตร สูง 2 เมตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นศิลปะล้านช้าง

ภาพที่ 5 : วัดไตรภูมิ อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

ภาพที่ 6 : วัดโพธิ์ไชย หลวงพ่อโต อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม

2. คติพระพุทธรูปในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน พบว่า ในส่วนของคติการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน พบว่า การสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นมีการพัฒนาของการสร้างจากงานของช่างที่เป็นฝีมือที่เป็นช่างแบบท้องถิ่นและมีการผสมผสานกับศิลปะร่วมสมัยและศิลปะจากภายนอกที่รับเข้ามา เช่น ลพบุรี-ขอม สุโขทัย ล้านนา และอยุธยา แต่ที่ได้รับอิทธิพลอย่างมากที่สุดคือศิลปะล้านช้าง แสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลปะที่ปรับเปลี่ยนตามจากการผสมผสานจากวัฒนธรรมภายนอก แนวความคิดและแรงบันดาลใจของช่าง อย่างไรก็ดีสำหรับคติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน พบว่า มีคติความเชื่ออยู่ 5 ด้าน ได้แก่

ด้านที่หนึ่ง ด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงสังคมวัฒนธรรมและความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในช่วงเวลานั้นว่ามีความเจริญรุ่งเรืองมากน้อยเพียงใด

ด้านที่สอง ด้านคำสอน เป็นเรื่องที่สื่อให้เห็นเกี่ยวกับอิทธิพลของศาสนา ถึงการเตือนสติและการสั่งสมความดีเพื่อที่จะไว้ใช้ต่อไปในโลกหน้า

ด้านที่สาม ด้านการส่งเสริมพุทธศาสนา พระพุทธรูปเปรียบเสมือนตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นศาสดาในศาสนาพุทธให้คงอยู่ในพุทธศาสนาต่อไป

ด้านที่สี่ ด้านจิตใจ เกี่ยวข้องกับการสร้างบุญกุศลและการสะสมคุณงามความดีของศาสนิกชนในชุมชนทำให้มีความเบิกบานในจิตใจ และมีความเข้มแข็งทางจิตใจมากยิ่งขึ้น

ด้านที่ห้า ด้านสังคม ที่สื่อให้เห็นความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนและยังสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงของพุทธศาสนา ประโยชน์จากการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นทั้ง 5 ด้านนั้น สุดท้ายแล้วมีเป้าหมาย

สูงสุดในลักษณะที่คล้ายกัน คือ การสร้างกุศลผลบุญจากการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้น เพื่อเป็นการสะสมผลบุญบารมีให้มีความเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น เพราะความเชื่อที่ว่าเมื่อไปเกิดชาติหน้าจะได้ไปในที่ดีขึ้นกว่าเดิมและยังมีมีจุดมุ่งหมายสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการได้ไปเกิดในยุคของพระศรีอาริยเมตไตร ไปอยู่ในแดนสวรรค์และขอให้ถึงพระนิพพาน ซึ่งถือเป็นความปรารถนาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน อีกทั้งสำหรับการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบน รวมถึงทุกภูมิภาคในสังคมไทยแต่ละยุคสมัยยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา ศิลปะ วิทยาการ และเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม แสดงให้เห็นว่าเมื่อสภาพบ้านเมืองมีความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ และความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะวิทยาการได้เป็นอย่างดี จึงมีการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นขึ้นเป็นจำนวนมากเกือบทั่วทั้งบริเวณภาคอีสานตอนบน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงอำนาจทางการเมืองการปกครองของผู้นำในชั้นปกครอง ของชุมชน ที่มีอำนาจบารมีสร้างขึ้นมาได้ในแต่ละยุคสมัยอีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง รูปแบบ คติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน จากการศึกษารูปแบบคติพระพุทธรูปสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาและรูปแบบพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม พบว่า พระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ยุคเริ่มต้นที่ลักษณะโดดเด่นและได้รับอิทธิพลอย่างมากคือ ช่วงสมัยพระไชยเชษฐาธิราช อยู่ในช่วงของอาณาจักรล้านช้างที่เจริญรุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้ พื้นที่เหล่านี้ยังได้รับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นหลักและมีความเข้มข้น และยังมีการนับถือพราหมณ์ฮินดูซึ่งได้มีการปะปนกันตลอดมา สำหรับความเชื่อและค่านิยมทางด้านศิลปะได้นำมาพัฒนาจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นถิ่น อีกทั้ง พระพุทธปฏิมาล้านช้างได้ถูกพัฒนาจนเป็นแบบฉบับเฉพาะของตนเอง แต่ยังมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะ ยุคทวารวดี ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย ล้านนา อู่ทอง อยุธยา ซึ่งที่กล่าวมามีลักษณะคล้ายคลึงหรืออาจมีการผสมผสานกันวิวัฒนาการเรื่อยมาตามลำดับ สอดคล้องกับ Diskul (1986) ศิลปะในประเทศไทยตามประวัติศาสตร์อยู่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนามากที่สุด ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ 2 จำพวกใหญ่ ๆ คือ ยุคก่อนการเป็นรัฐและยุคของรัฐ ยุคแรกแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ ยุคทวารวดี ฮินดูโบราณ ศรีวิชัย และลพบุรี ยุคที่สองแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ เชียงแสน สุโขทัย อู่ทอง อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ในแต่ละยุคนั้นการสร้างพระพุทธรูปก็มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป และเป็นลักษณะหรือเอกลักษณ์ที่เฉพาะของแต่ละยุค และแบบของศิลปะในแต่ละยุคนั้นก็ได้แผ่ขยายออกไปสู่อาณาจักรหรือเมืองอื่น ๆ หรือเป็นอิทธิพลที่สืบทอดมาสู่อีกยุค แต่ก็จะนำมาปรับปรุงให้เป็นแบบศิลปะของตนเอง เช่น ศิลปะอินเดียได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง เมืองหลายเมืองได้รับอิทธิพลของศิลปะอินเดีย เช่น ลพบุรี เชียงแสน และสุโขทัยเป็นต้น

2. คติพระพุทธรูปในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน พบว่า คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูปซึ่งอยู่ภาคอีสานตอนบนบริเวณติดกับแม่น้ำโขงการสร้างพระพุทธรูปนั้นก็สะท้อนให้เห็นถึงเรืองราวพุทธประวัติ เป็นตัวแทนของพระสมณโคดม สอดคล้องกับ สิรีรัศมิ์ สิงห์ และพระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม (2563) กล่าวว่า พระพุทธรูปสะท้อนเรื่องราวของพุทธประวัติอันสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะลัทธิเถรวาทเป็นที่ยอมรับนับถือต่อเนื่องกันมานานจากอดีตมาจนปัจจุบันองค์พระพุทธรูปเปรียบเสมือนหัวใจของศิลปวัตถุทางศาสนาและยังเป็นกุศลหลักทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีคุณค่าทางศิลปะวัฒนธรรม ประเพณี สถาปัตยกรรม โบราณคดี ประวัติศาสตร์ คติการสร้างพระพุทธรูปยังเป็นบุญกุศลการสร้างความดีส่งผลเสริมบารมีทั้งในทางสังคม และยังมีผลต่อสภาพจิตใจทำให้เบิกบานตามความเชื่อของพุทธศาสนา สอดคล้องกับ กานต์ กาญจนพิมาย และคณะ (2566) กล่าวว่า การสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปแบบของการกระทำความดีหรือบุญในสังคม (ผลของการกระทำ) ตามคติความเชื่อของพุทธศาสนา พระพุทธรูปวัดอาม็องเป็นงานพุทธศิลป์ตามแบบศิลปะท้องถิ่นผสมผสานคติความเชื่อแบบท้องถิ่นกับพุทธศาสนา (กฤษฎา ศรีธรรมา, 2558) โดยการปลูกฝังคติความเชื่อในเรื่องกรรมได้ขยายอิทธิพลลงสู่สังคม อีสาน พุทธศาสนาจึงหยั่งรากคติความเชื่อ และผสานกลายเป็นศาสนาท้องถิ่นของสังคมใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายหลังการรับเอาแนวความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาเป็นภูมิปัญญาทางด้านศาสนา นอกจากคติความเชื่อดั่งกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานด้านรูปแบบของศิลปะจากภายนอกที่เข้ามาร่วมในงานพุทธศิลป์ด้วย ซึ่งผสานกันได้อย่างลงตัว

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบ คติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน พบองค์ความรู้ ได้แก่

1. ในส่วนของรูปแบบ พระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบนได้รับอิทธิพลจากศิลปะกรรมแบบล้านช้างมากที่สุด และบางส่วนยังได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกเช่น ลพบุรี-ขอม สุโขทัย ล้านนา และอยุธยา เข้ามาผสมผสานกันอย่างลงตัว

2. ในส่วนของคติความเชื่อ ส่งผลต่อคนของบริเวณพื้นที่ศคึกษาในหลายด้าน เช่น ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ด้านจิตใจ ด้านคำสอนของพุทธศาสนา ด้านสังคม และด้านประวัติศาสตร์ ในส่วนต่างๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนาสืบเนืองกันมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน

3. ในส่วนของอิทธิพล ด้านศิลปะของพระพุทธรูปอีสานตอนบนซึ่งได้รับอิทธิพลของศิลปะกรรมแบบล้านช้างและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงนำมาบวกกับศิลปะกรรมของพื้นถิ่นในแต่ละพื้นที่ทำให้พุทธศิลป์และคติความเชื่อมีลักษณะร่วมกันและแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ จังหวัดเลย พบพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างรุ่นหลังสร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 เป็นสมัยที่ลาวอยู่ภายใต้การปกครองของไทย จังหวัดหนองคายได้รับอิทธิพลจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ลาว) อย่างต่อเนื่อง รูปแบบจึงมีความคล้ายคลึงกับศิลปะล้านช้างหลายสมัย ส่วนจังหวัดนครพนมเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะล้านช้างซึ่งมีความเชื่อที่ผูกพันกับการพิทักษ์เมือง

ภาพที่ 7 : แผนภาพรูปแบบ คติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน

สรุป

จากการศึกษา รูปแบบ คติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน เป็นไปเพื่อเก็บรวมรวมเกี่ยวกับรูปแบบและคติเกี่ยพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบน ในจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย และจังหวัดนครพนม รูปแบบของพระพุทธรูปปูนปั้นได้มีการผสมผสานด้านศิลปะกรรมในหลายแบบ ได้แก่ ลพบุรี-ขอม สุโขทัย ล้านนา อยุธยา และล้านช้างซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากในรูปแบบชองพระพุทธรูปในภาคอีสานตอนบน อย่างไรก็ตามเนื่องจากการผสมผสานในรูปแบบที่หลากหลายทำให้มีลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ในส่วนคติในการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้น 5 ประการ 1) ด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงสังคมวัฒนธรรมและความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในช่วงเวลานั้นว่ามีความเจริญรุ่งเรืองมากน้อยเพียงใด 2) ด้านคำสอน เป็นเรื่องที่สื่อเกี่ยวกับอิทธิพลของศาสนา ถึงการเตือนสติและการสั่งสมความดีเพื่อที่จะไว้ใช้ต่อไปในโลกหน้า 3) ด้านการส่งเสริมพุทธศาสนา พระพุทธรูปเปรียบเสมือนตัวแทนของพุทธองค์ ซึ่งเป็นศาสดาในศาสนาพุทธให้คงอยู่ในพุทธศาสนาต่อไป 4) ด้านจิตใจ เกี่ยวข้องกับการสร้างบุญกุศลและการสะสมคุณงามความดีของศาสนิกชนในชุมชนทำให้มีความเบิกบานในจิตใจมากยิ่งขึ้น 5) ด้านสังคม ที่สื่อให้เห็นความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนและยังสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงของพุทธศาสนา คติต่างๆ ที่กล่าวมาต่างมีเป้าหมายสู่สุดคือการสร้างบุญกุศลจากการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นเพื่อเป็นการสั่งสมบุญบารมีไว้ใช้ในชาติถัดไป

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง รูปแบบ คติพระพุทธรูปปูนปั้นในจังหวัดชายฝั่งโขงของอีสานตอนบน มุ่งเน้นศึกษารูปแบบและคติความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบน ซึ่งอาจลงรายละเอียดไม่ชัดเจนและครอบครุมทั่วทั้งภาคอีสานดังนั้นการศึกษาและวิจัยในครั้งต่อไปจากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

รูปแบบของพระพุทธรูปปูนปั้นในภาคอีสานตอนบนได้รับอิทธิพลจากศิลปะกรรมแบบล้านช้างมากที่สุด และบางส่วนยังได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกเช่น ลพบุรี-ขอม สุโขทัย ล้านนา และอยุธยา เข้ามาผสมผสานกันอย่างลงตัว ส่งผลต่อคนของบริเวณพื้นที่ ด้านการส่งเสริมพระพุทธศาสนา ด้านจิตใจ ด้านคำสอนของพุทธศาสนา ด้านสังคม และด้านประวัติศาสตร์ หน่วยงานด้านโบราณคดีหรือประวัติศาสตร์ควรการรักษาส่งเสริมประกอบการการศึกษาเชิงการท่องเที่ยวให้มาก สะท้อนคุณค่าผ่านการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดการรับรู้และการเห็นคุณค่าได้อย่างแพร่หลาย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธรูปปูนปั้นทั่วทั้งภาคอีสาน เพื่อให้เห็นรูปแบบ คติความเชื่อของคนในภาคอีสานได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. ควรมีการทบทวนการสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นในด้านพัฒนาการในศิลปะสมัยต่าง ๆ เนื่องจากอาจมีหลักฐานเพิ่มเติมที่สามารถอธิบายหลักฐานให้เห็นถึงความแตกต่างได้

3. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธรูปประเภทโลหะเพื่อที่จะสามารถอธิบายความเหมือนหรือความแตกต่างของยุคสมัยได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น คือทั้งในสมัย สุโขทัย ล้านนา อยุธยา ล้านช้างรัตนโกสินทร์ ในส่วนต่างๆ ของภาคอีสานในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

กฤษฎา ศรีธรรมา. (2558). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

กานต์ กาญจนพิมาย และคณะ. (2566) คุณค่าและความงามของพระพุทธรูปไม้อีสานในวัดอาม็อง. *วารสารศิลปะและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล.* 12(2), 59-67.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556.) *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก.* (พิมพ์ครั้งที่ 7/1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สิรีรัศมิ์ สิงห์สนธิ และ พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม. (2563) พระพุทธรูป: การตีความเชิงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*. 4(1), 88-98.

สันติ เล็กสุขุม. (2544). *ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เมือง โบราณ.

Diskul, S. (1986). *Art in Thailand: a brief history*. Bangkok: Amarin Press.

การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของ เอส. เอ็น. โกเอ็นก้า

Life Understanding in Buddhist Approach according to S. N. Goenka Vipassana Meditation Center

[1]พระรามจันทระ ประสาท สมคฺคาราโม (กะหาร) และ

[2]พระราชวินัยวชิรเมธี (สายรุ้ง อินฺทาวุโธ)

[1]Phra Ramchandra Prasad Samaggaramro (Kahar) and

[2]Phra Ratchavinaivachiramethi (Sairung Intawutho)

[1,2]บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1,2]Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

[1]Corresponding Author's Email: Servelumbini21@gmail.com

Received: August 14, 2025; **Revised:** December 20, 2025; **Accepted:** December 30, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการเพื่อการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ 2) เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของ เอส.เอ็น.โกเอ็นก้า 3) เพื่อบูรณาการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนววิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า และ 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์เอกสาร จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ 17 รูป/คน ด้านพุทธศาสนาและผู้ปฏิบัติธรรม ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวทางการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธมีพื้นฐานอยู่บนการตระหนักรู้ถึงธรรมชาติของชีวิตที่ไม่เที่ยง การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ช่วยให้เกิดความสมดุลและความสงบภายใน 2) วิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าวิถีปฏิบัติของศูนย์วิปัสสนาโกเอ็นก้ามุ่งเน้นการเจริญสติด้วยอานาปานสติ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อนและปราศจากพิธีกรรม โดยมีระยะเวลาฝึกอบรมตั้งแต่ 3-10 วัน โดยเน้นการสังเกตลมหายใจและพัฒนาสมาธิ 3) บูรณาการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนววิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า การวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า มีการใช้แนวคิดอริยสัจ 4, เบญจศีล-เบญจธรรม, ไตรลักษณ์ และไตรสิกขา ในการสร้างความเข้าใจชีวิตที่สมบูรณ์แบบ 4) องค์ความรู้เกี่ยวกับการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น. โกเอ็นก้า

คำสำคัญ: การเข้าใจชีวิต; วิถีพุทธ; วิปัสสนากรรมฐาน; เอส. เอ็น. โกเอ็นก้า

Abstract

This research aims to conduct the research as follows: 1) to study the concept and principles for Life Understanding in Buddhist Approach, 2) to study the way of practicing Dhamma of the Vipassana Meditation Center of S.N. Goenka, 3) to integrate Life Understanding in Buddhist Approach according to the way of practicing Dhamma of the Vipassana Meditation Center of S.N. Goenka, and 4) to present the knowledge of Life Understanding in Buddhist Approach according to the way of practicing Dhamma of the Vipassana Meditation Center of S.N. Goenka by using qualitative research methodology, analyzing documents from Tripitaka, commentaries, and interviewing Buddhist 17 experts and practitioners. The research results found that: 1) Life Understanding in Buddhist Approach This research indicates that understanding Buddhist life is based on the awareness of the nature of life that is impermanent. Applying the principles of Dhamma helps to create balance and inner peace.2) The way of practicing Dhamma of the Vipassana Meditation Center of S.N. Goenka This research indicates that the practice of the Goenka Vipassana Meditation Center focuses on developing mindfulness with Anapanasati. This is a simple and ritual-free practice. The training period is from 3-10 days, focusing on observing the breath and developing concentration.3) Integrate Life Understanding in Buddhist Approach according to the way of practicing Dhamma of the Vipassana Meditation Center of S.N. Goenka This research shows that the concepts of the Four Noble Truths, Five Precepts and Five Virtues, Three Characteristics and Three Training are used to create a perfect understanding of life. 4) Knowledge about Life Understanding in Buddhist Approach according to the way of practicing Dhamma of the Vipassana Meditation Center of S.N. Goenka.

Keywords: Life Understanding; Buddhist Approach; Vipassana Meditation; S. N. Goenka

บทนำ

สังคมในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่ง เนื่องจากสภาวะสังคมที่มีการหลั่งไหลแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมจากวิถีชีวิตดั่งเดิมสู่การเชื่อมโยงในหลากหลายมิติ ทำให้วิถีชีวิตของคนมีการเปลี่ยนแปลงไปไม่สอดคล้องกับพื้นฐานดั่งเดิมของคนในสังคม รวมถึงสังคมไทยในยุคปัจจุบันที่ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารทำให้คนต้องคิดวิเคราะห์ แยกแยะ และมีการตัดสินใจที่รวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางด้านเทคโนโลยีซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการพัฒนาความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เกิดความเจริญทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีที่รุดหน้าไปไกล ก่อให้เกิดความก้าวหน้าด้านการสื่อสาร นำไปสู่การผสมผสานความคิด ค่านิยม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คนที่มีเสรีภาพในการเลือกรับสื่อจากแหล่งต่าง ๆ หลากหลายรูปแบบ มีผลให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศถูกครอบงำและเสื่อมลง สิ่งมอมเมาที่เกิดจากธุรกิจบันเทิงแผ่ขยายมาในระบบสื่อสาร กระตุ้นกระแสบริโภคนิยม พร้อมทั้งทำลายสามัญสำนึกและวิญญาณเกี่ยวกับแก่นสารและสาระในชีวิต เมื่อความเจริญทางด้านวัตุมากขึ้นเท่าใด ความเข้าใจด้านจิตวิญญาณก็ลดลงเท่านั้น มนุษย์แสวงหาความสุขจากการบริโภคทางด้านวัตถุอย่างไม่มีความพอเพียง ทำให้ต้องเบียดเบียนผู้ที่ด้อยโอกาสกว่า รวมตลอดจนเบียดเบียนธรรมชาติ สภาพการเช่นนี้ส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาตามมาเป็นลูกโซ่ทั้งปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาทุจริตคดโกง ปัญหาสิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติ

ทางธรรมชาติ ทำให้ผู้คนเกิดความเครียด ความวิตกกังวล ความเบื่อหน่าย ความท้อแท้ ความหวาดกลัว จิตใจเศร้าหมองและเป็นทุกข์ผู้ที่ประสบปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องหาทางออก (ณอภัย พวงมะลิ, 2561)

การศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันล้วนเป็นการศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ และทำความเข้าใจกับสิ่งที่อยู่ภายในตัวตนของแต่ละบุคคล จึงขาดการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นระบบ และเกิดปัญหาในการพัฒนาด้านจิตใจและพัฒนาทางด้านปัญญาที่เท่ากัน ส่งผลกระทบต่อผู้คนในยุคปัจจุบันมาก ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพโดยเฉพาะในส่วนของสุขภาพจิต อันส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของทั้งตนเอง ครอบครัว และสังคม จากสภาพปัญหาดังกล่าวพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาทางจิตใจโดยการพัฒนาความเข้าใจชีวิตผ่านการปฏิบัติธรรม หลักธรรมสำคัญ เช่น ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และสติปัฏฐาน 4 เป็นแนวทางที่ช่วยให้มนุษย์พัฒนาจิตใจให้มั่นคงและสามารถเผชิญกับปัญหาชีวิตได้อย่างมีสติ เช่น สติปัฏฐาน 4 เป็นหลักปฏิบัติที่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า เป็นหนทางเดียวที่ทำให้มนุษย์พ้นทุกข์ได้ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณค่าเป็นที่พึ่งของตนได้ ซึ่งคำว่า “ชีวิตนี้น้อยนัก” หมายถึงชีวิตในชาติปัจจุบันน้อยนัก สั้นนักชีวิตคือ อายุชีวิตในปัจจุบันชาติของแต่ละคน อย่างยืนนานที่สุดก็เกินร้อยปีได้ไม่เท่าไร ซึ่งก็ดูเหมือนเป็นอายุที่ไม่ยืนมากนัก แม้ไม่นำไปเปรียบกับชีวิตที่ต้องผ่านมาแล้วในอดีตที่นับชาติไม่ถ้วนนับปีไม่ได้ และชีวิตที่จะต้องเวียนวนเกิดตายต่อไปอีกในอนาคตที่จะนับชาติไม่ถ้วนนับปีไม่ได้อีกเช่นกันที่ปราชญ์ท่านว่า “ชีวิตนี้น้อยนัก” นั้น ท่านมุ่งให้เปรียบชีวิตนี้กับชีวิตในอดีตที่นับชาติไม่ถ้วน และชีวิตที่ในอนาคตที่จะนับชาติไม่ถ้วนอีกเช่นกัน สำหรับผู้ไม่ยิ่งด้วยปัญญา ไม่สามารถพาตนให้พ้นทุกข์สิ้นเชิง ชีวิตนี้จึงสำคัญนัก การตระหนักรู้ว่าตนจะต้องตายนั้นเป็นสิ่งที่มีประโยชน์มาก เพราะจะเป็นเหตุให้เราได้เปิดใจที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตและความตายได้อย่างถูกต้อง ใช้ชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เพราะธรรมดาของชีวิตมนุษย์นั้นสั้นนักไม่เกินร้อยปีก็ตาย หรือหากเกินร้อยปีก็ไม่มากนัก ยิ่งไปกว่านั้นเราไม่อาจรู้ล่วงหน้าได้ว่าเราจะตายที่ไหน จะตายเวลาเช้า เวลาสาย เวลาบ่าย เวลาเย็น ตายเมื่อไร ตายด้วยสาเหตุอะไร เราไม่อาจรู้ได้ เมื่อเป็นดังนี้เราจะแน่ใจได้อย่างไรว่าเราจะตายดี ดังที่เราได้ปรารถนาไว้ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2556)

ประเทศไทยมีศูนย์ปฏิบัติธรรมหลายแห่ง จัดตั้งขึ้นด้วยเจตนาที่ดีเพื่อให้การปฏิบัติธรรมเป็นการขัดเกลาและพัฒนาจิตใจของบุคคล มิให้ถูกครอบงำด้วยกิเลสซึ่งเป็นสาเหตุของความทุกข์ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยของสื่อที่เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อศูนย์ปฏิบัติธรรม โดยการบริหารจัดการศูนย์ปฏิบัติธรรมต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน ซึ่งมีทั้งการบริหารโดยคณะสงฆ์และโดยคฤหัสถ์จะมีการนำหลักการแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ ส่วนรูปแบบในการปฏิบัติธรรมนั้นมีการบูรณาการให้เข้ากับยุคสมัย ศูนย์ปฏิบัติธรรมอีกแห่งหนึ่งที่ได้รับการยอมรับและมีผู้เข้าร่วมปฏิบัติตามแนวทางเป็นจำนวนมากในหลายประเทศทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วย ได้แก่ ศูนย์ปฏิบัติธรรมของ โกเอ็นก้า (S.N. Goenka) ได้ทำการเปิดสอนวิปัสสนากรรมฐานที่มีลักษณ์เด่นเฉพาะตนด้วยการประยุกต์หลักการและวิธีต่าง ๆ ของวิปัสสนาในมหาสติปัฏฐานสูตรมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่จริตของบุคคลหลายจริตนิสัยด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ก่อตั้งขึ้นในหลายประเทศ เช่น อินเดีย เนปาล พม่า ไทย สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ศูนย์ปฏิบัติธรรม มีระยะเวลาที่ใช้ในการอบรม แบ่งออกเป็นหลายหลักสูตร แนวทางวิปัสสนากรรมฐาน เป็นวิธีปฏิบัติธรรมโดยใช้หลักอานาปานสติ เฝ้าสังเกตลมหายใจเข้า-ออก เป็นลมหายใจที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเพื่อให้เกิด

สมาธิ เมื่อมีสมาธิแล้วเราจะสามารถสังเกตความเป็นไปในร่างกายและจิตใจของเราได้ในทุกขณะที่เป็นปัจจุบันด้วยความเป็นกลาง เสมือนหนึ่งตัวเราเป็นคนอื่นที่สังเกตร่างกายและจิตใจของตัวเองอยู่ภายนอกโดยไม่มีความยึดมั่นถือมั่นใด ๆ นี่คือหัวใจของการปฏิบัติวิปัสสนาซึ่งเป็นทางที่จะนำไปสู่ความจริงของธรรมชาติ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของ เอส. เอ็น. โกเอ็นก้า เนื่องจากศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า ได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับคนยุคใหม่ มีแนวปฏิบัติที่ไม่ซับซ้อน ปราศจากพิธีกรรม และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ งานวิจัยนี้จึงมีความสำคัญในการศึกษาแนวคิดและหลักการของการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธผ่านแนวทางการปฏิบัติของศูนย์วิปัสสนาดังกล่าว รวมถึงการบูรณาการแนวคิดทางพุทธศาสนาเข้ากับแนวปฏิบัติเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคมให้มีคุณภาพและสมดุลยิ่งขึ้น สามารถเป็นแรงจูงใจให้พุทธศาสนิกชนหันมาเข้าอบรมปฏิบัติธรรมและเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตในการพัฒนาจิตใจก่อให้เกิดสังคมที่สงบร่มเย็น และมีความสุขอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและหลักการเพื่อการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ
2. เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า
3. เพื่อบูรณาการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนววิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า
4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า” ผู้วิจัยได้มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสาร งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลปฐมภูมิ (Qualitative Research) ที่เกี่ยวข้องโดยการมีการค้นคว้าชั้น ข้อมูลทุติยภูมิ (Primary Sources) โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าการวิจัยแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์เก็บข้อมูลจากเอกสารสำคัญคือ พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พ.ศ.2542) และขั้นรอง (Secondary Sources) คือ เป็นการสำรวจเอกสาร (Review Literature) โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีการบริหารจัดการจากหนังสือ ตำรา เอกสาร บทความ วารสาร เว็บไซต์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์มาแล้วอันเป็นที่ยอมรับกันในวงการนักวิชาการและผู้ทรงความรู้โดยทั่วไป

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาพื้นที่กรณีศึกษา การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการเข้าฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานหลักสูตร 10 วัน หลักสูตร 20 วัน และหลักสูตรสติปัฏฐาน เข้ารับอบรมเป็นธรรมบริการและเป็นธรรมบริกร

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยวิธีแบบเจาะจงบุคคลที่มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ปฏิบัติธรรมโกเอ็นก้า ผู้บริหารศูนย์ปฏิบัติธรรมโกเอ็นก้า, วิปัสสนาจารย์, และเจ้าหน้าที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมโกเอ็นก้า รวมจำนวน 17 ท่าน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือ การออกแบบเครื่องมือสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการตั้งคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งดำเนินการให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือ

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อสรุปผลของการค้นคว้าเอกสารเพื่อให้ทราบถึงวิธีการบูรณาการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ ตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของโกเอ็นก้า ดังนี้

1. ดำเนินการรวบรวมและนำผลการวิเคราะห์มาเพื่อบูรณาการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนาของเอส. เอ็น .โกเอ็นก้า

2. สรุปผลจากการวิจัยเพื่อหาข้อสรุปนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบบูรณาการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนาของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า

3. ผู้วิจัยได้เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนาในรูปแบบวิทยานิพนธ์โดยการปรึกษาและนำเสนอผลงานวิจัยตามลำดับขั้นตอน ได้แก่ 1) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร 2) สร้างแบบสัมภาษณ์โดยไม่มีโครงสร้างและเป็นคำถามปลายเปิด 3) นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ 4) นำเสนอรูปแบบและผลการวิจัยที่ค้นพบต่อคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ทั้ง 5 รูป/คน 5) เชิญคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ มาประชุมร่วมกัน เพื่อร่วมพิจารณาความเป็นไปได้ของรูปแบบและผลการวิจัยที่ได้นำเสนอ 6) นำผลงานเสนอในการสัมมนาวิจัยนิพนธ์ (Pre Submission) โดยมีคณะกรรมการ ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดเพื่อรับฟังการวิจารณ์ผลงาน (Public Hearing) และตอบข้อซักถามของผู้เข้าร่วมสัมมนา เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ในการปรับความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ 7) เสนอผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เพื่อขอรับการสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ต่อบัณฑิตวิทยาลัย

ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ เพื่อค้นหาสาเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาการเข้าใจชีวิตในรูปแบบของการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของ เอส. เอ็น. โกเอ็นก้า มีผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและหลักการเพื่อการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแนวคิดและหลักการเพื่อการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดหลักการใช้ชีวิตตามหลักพุทธธรรม

เป็นการเข้าใจชีวิตหรือการดำเนินชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ต้องรู้ถึงความเป็นจริงของโลกซึ่งล้วนแล้วแต่มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสังขารที่ทุกคนต้องเจอ และหากเจอแล้วจะปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อเป็นการรับมือกับสิ่งเหล่านั้นอย่างเท่าทันและทันต่อเหตุการณ์ให้สามารถอยู่กับสิ่งเหล่านั้นอย่างมีความสุข โดยนำหลักธรรมมาปฏิบัติกับการใช้ชีวิตโดยมีสัจจะธรรมเป็นภูมิปัญญาของชีวิต ใช้ชีวิตระมัดระวัง มีศีลเป็นกรอบป้องกันความทุกข์ที่เกิด หากทุกคนปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมได้ก็จะสามารถอยู่ในโลกใบนี้อย่างมีความสุขและเกิดสังคมที่ดีงาม ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่า ในกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา นั้น สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงและเป็นทุกข์และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา แสดงว่ามีความแตกต่างกัน จะเห็นชัดเมื่อเข้าใจคำว่า “สังขาร” และคำว่า “ธรรม” กล่าวคือ ธรรมในหลักอนัตตา หมายถึง สภาวะหรือสภาพทุกอย่างไม่มีขีดจำกัด แต่สังขารธรรมเป็นส่วนหนึ่งของธรรม ดังนั้นสังขารคือสังขตธรรมทั้งปวง ไม่เที่ยง และเป็นทุกข์แต่อสังขตธรรมหรือวิสังขารคือนิพพานไม่ขึ้นต่อภาวะเช่นนี้ ซึ่งสังขารในขันธ์ 5 กับสังขารในไตรลักษณ์ครอบคลุมขันธ์ 5 ทั้งหมด ฉะนั้น คำกล่าวที่ว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง มีความหมาย คือ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงตามไตรลักษณ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละรูปนั้นเสีย รูปนั้นอันเธอทั้งหลายละได้แล้วจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ วิญญาณไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงละวิญญาณนั้นเสีย วิญญาณนั้นอันเธอทั้งหลายละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เกื้อกูล เพื่อสุข” (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ส.ข. (ไทย); 27/71/71)

ไตรลักษณ์เป็นลักษณะสามัญของสิ่งทั้งหลาย เป็นความจริงที่แสดงตัวของมันเองอยู่ตามธรรมดาตลอดเวลาแต่คนทั่วไปก็มองไม่เห็น ทั้งนี้เพราะเป็นเหมือนมีสิ่งปิดบังคอยซ่อนคลุมไว้ ถ้าไม่พิจารณาอย่างถูกต้องก็มองไม่เห็น สิ่งที่เป็นเหมือนเครื่องปิดบังซ่อนคลุมอยู่ อันได้แก่สันตติบังอนิจจลักษณะ อิริยาบถ บังทุกขลักษณะ และฆนะ บังอนัตตลักษณะ เพราะมิได้มนสิการ ความเกิดและความดับ หรือความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไปอย่างถูกต้อง ดังนั้น การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ โดยวัตถุประสงค์หลักก็เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาการของมนุษย์จากความอยู่รอดด้วยกิเลสมาสู่ความเป็นอยู่ด้วยปัญญานี้ นอกจากเป็นหลักและเป็นประโยชน์ในการพัฒนาตนเองแล้วยังทำให้เกิดความกรุณาต่อผู้อื่น คือ ทำให้เกิดความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ คิดจะช่วยเหลือตลอดจนช่วยให้สามารถวางตนเป็นกัลยาณมิตร สามารถคิดหาวิธีช่วยแก้ไขปัญหา วัตถุประสงค์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี คือ เพื่อฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิตหรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข ให้รู้จักแก้ปัญหาชีวิต และหาทางออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและแก่สังคม ให้รู้จักแสวงหา และเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้องปราศจากโทษพิษภัย ไร้การเบียดเบียนและพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสุขนั้น ๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและสังคม

ดังนั้น แนวทางการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ เป็นการเข้าใจชีวิตที่เป็นธรรมชาติ เพราะมนุษย์ทุกคนรู้ถึงความเป็นจริงของโลกซึ่งล้วนแล้วแต่มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสังขารที่ทุกคนต้องเจอ และหากเจอแล้วจะปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อเป็นการรับมือกับสิ่งเหล่านั้นอย่างเท่าทันและทันต่อเหตุการณ์ให้สามารถอยู่กับสิ่งเหล่านั้นอย่างมีความสุข โดยนำหลักธรรมมาปฏิบัติกับการใช้ชีวิตโดยมีสัจจะธรรมเป็นภูมิปัญญาของชีวิต ใช้ชีวิตระมัดระวัง

มีศีลเป็นกรอบป้องกันความทุกข์ที่เกิด หากทุกคนปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมได้ก็จะสามารถอยู่ในโลกใบนี้อย่างมีความสุขและเกิดสังคมที่ดีงาม ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม

2. วิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดวิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า ผลการศึกษาพบว่า ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า (S.N. Goenka) ซึ่งได้สอนวิปัสสนากรรมฐานที่มีลักษณ์เด่นเฉพาะตน ด้วยการประยุกต์หลักการและวิธีต่างๆ ของวิปัสสนาในมหาสติปัฏฐานสูตรมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่จริตของบุคคลหลายจริตนิสัยด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ก่อตั้งขึ้นในหลายประเทศ เช่น อินเดีย ไทย สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ซึ่งได้เข้ารับการอบรมจากศูนย์เหล่านี้ โดยมีระยะเวลาที่ใช้ ในการอบรม แบ่งเป็น 3 หลักสูตร คือ หลักสูตร 3 วัน หลักสูตร 10 วัน และหลักสูตรอุกฤษฎ์ 20 วัน การปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้ามีประโยชน์ต่อการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ งานวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นไปที่แนวปฏิบัติของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้าโดยเฉพาะ ทั้งนี้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของโกเอ็นก้านั้นไม่มีขั้นตอนที่ซับซ้อนและไม่มีพิธีกรรมมาเกี่ยวข้อง เพียงแต่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานพึงสำเหนียกกำหนดรู้ในสติปัฏฐาน 4 อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น กำหนดรู้ในอานาปานสติ รู้ลมหายใจเข้าและออก เมื่อผู้ปฏิบัติจนชำนาญแล้วก็จะเกิดปฏิเวธธรรมขึ้นมาภายในเฉพาะตน เป็นการอธิบายโดยใช้คำศัพท์ที่เข้าใจง่ายแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งนี้อาจารย์โกเอ็นก้า ได้อบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์มาเป็นระยะเวลาหลายสิบปี ซึ่งใช้หลักสูตรพื้นฐานในการฝึกฝนอย่างน้อย 3-10 วัน โดยถือหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นแกนกลางสำหรับคำอธิบายหลักและมีคำอธิบายเพิ่มเติมจากการที่ตนได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานผสมอยู่ด้วย โดยเริ่มสอนตั้งแต่อานาปานบรรพ (การสังเกตลมหายใจเข้าออก) อิริยาบถบรรพ (การมีความรู้ชัดเข้าใจในความไม่เที่ยง) ปฏิกูลมนสิการบรรพ (การพิจารณาสิ่งที่น่ารังเกียจ) ธาตุมนสิการบรรพ (การพิจารณาธาตุที่ประกอบกันขึ้นเป็นรูป) นวสีถิการบรรพ (ข้อสังเกต 9 ประการเกี่ยวกับป่าช้า) เวทนานุปัสสนา (การสังเกตเวทนา) จิตตานุปัสสนา (การสังเกตจิต) ธัมมานุปัสสนา (การสังเกตสิ่งที่อยู่ในจิต) นิวรณบรรพ (อุปสรรคสิ่งปิดกั้น) ขันธบรรพ (ขันธ์ 5) อายตนบรรพ (อายตนะ) โพชฌงคบรรพ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้) สัจจบรรพ (อริยสัจ 4) และบารมีสิบคือความหลุดพ้นได้ ซึ่งกลุ่มผู้ปฏิบัติที่เข้ามาอบรมที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมตามแนวทางของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้านี้ มีหลากหลายกลุ่ม เช่น 1) กลุ่มเด็ก เยาวชน วัยรุ่น ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมกลุ่มนี้ มุ่งหวังการนำสติ สมาธิและปัญญาที่ตนได้อบรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียน การอ่านหนังสือ การทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ ในห้องเรียน ตลอดจนการใช้ชีวิตแบบวัยรุ่นอย่างเหมาะสม ไม่ตกเป็นเหยื่อของปาปมิตรหรือสื่อสารมวลชนที่เข้ามากระทบในชีวิตแต่ละวัน 2) กลุ่มผู้ทำงานหรือวัยกลางคน ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมกลุ่มนี้ มุ่งหวังการนำผลของสติสมาธิและปัญญาในปรับใช้ในการทำงาน ห้างร้าน บริษัท กลุ่มคน ประชาคม ที่ตนเองเกี่ยวข้องและพบปะกันอยู่เสมอ เพื่อให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่น ไม่สะดุด และมีทางเลือกมากยิ่งขึ้น เพราะการพบปะสังสรรค์กลุ่มคนจำนวน ย่อมกระทบกระทั่งในด้านอารมณ์อยู่เสมอ หากไม่ระงับอารมณ์หรือมีสติคอยควบคุมตนเองแล้ว การงานที่ดำเนินอยู่นั้นอาจจะได้รับผลเสียหายในทางใดทางหนึ่ง เช่น ธุรกิจขาดความเชื่อถือจากคนอื่น เพื่อนทำงานหลวกลวง เป็นต้น แต่หากปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ จิตย่อมรู้เท่าทันต่อบุคคลต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ระบบงานของตน โดยไม่ต้องมีผู้ใดมาคอยบอกหรือพยากรณ์ว่าจะต้องเป็นไปเพราะผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเกิด

ปัญญาในการวินิจฉัยในตนอยู่แล้ว และ 3) กลุ่มผู้สูงวัย ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมกลุ่มนี้ มุ่งหวังสัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ในโลกหน้าเป็นสำคัญ ได้แก่ มุ่งให้ตนมีความสุขหลังความตาย และหวังความสุขในปัจจุบันในการอยู่ร่วมกับบุตรหลาน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ศูนย์กรรมฐานของโกเอ็นก้า มีการบริหารจัดการโดยการยึดหลักพุทธวิธีในการบริหารศูนย์กรรมฐาน การบริหารศูนย์กรรมฐานมีการบริหารจัดการโครงสร้างโดยยึดหลักพื้นที่ (Global Area Structure) ซึ่งผู้บริหารในภูมิภาคต่าง ๆ จะรับผิดชอบงานทุกด้านในอาณาเขตที่ตนรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน การเผยแผ่ บุคลากร ฯลฯ บทบาทของผู้บริหารในแต่ละประเทศหรืออาจารย์ผู้ดูแลกิจกรรมในประเทศนั้น ๆ มีการบริหารจัดการเหมือนกับศูนย์งานใหญ่ (สถาบันวิปัสสนานานาชาติ ธรรมคีรี) มีความรับผิดชอบและปฏิบัติหน้าที่ไปในทิศทางเดียวกันเพียงแต่จำกัดขอบเขตเฉพาะในประเทศของตนเท่านั้น ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานของเอสเอ็นโกเอ็นก้ามีรูปแบบนโยบายการสอนและวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาให้เหมือนกันทั่วโลก ท่านโกเอ็นก้าเป็นผู้บริหารคนเดียวที่กำหนดกลยุทธ์ว่าจะดำเนินการผลิตหลักสูตรการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานอย่างไร ท่านจึงมีกลไกในทางปฏิบัติที่สอดคล้องกันเพื่อให้นโยบายประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ

ดังนั้น วิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า ท่านเอส.เอ็น.โกเอ็นก้าเป็นชาวอินเดีย เกิดที่ประเทศพม่าในครอบครัวนักธุรกิจ ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับอาจารย์อูบาขิ่นในหลักสูตร 10 วัน หลังจากการปฏิบัติแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในเนื้อหาสาระของคำสอนและในแนวทางปฏิบัติเป็นอย่างมาก จึงปวารณาตัวเข้าปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและจริงจังจนได้รับการแต่งตั้งจากท่านอาจารย์อูบาขิ่นให้เป็นอาจารย์สอนวิปัสสนา โดยการสอนวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้าเป็นวิธีปฏิบัติที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่เรียบง่าย มีเหตุมีผล ให้บังเกิดความสงบสุขทางใจอย่างแท้จริง และนำไปสู่การมีชีวิตที่เป็นสุขและมีคุณค่า การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้าใช้หลักสูตรพื้นฐานในการฝึกฝนอย่างน้อย 3-10 วันโดยถือหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นแกนกลาง ผลของการปฏิบัติตามแนวของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้านี้คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของจิตได้เน้นการไม่ปรุงแต่งต่อทุกอารมณ์ให้วางใจเป็นอุเบกขา เป็นแนวทางการสอนวิปัสสนากรรมฐานที่ไม่มีขั้นตอนที่ซับซ้อนและไม่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง เพียงแต่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน พึงสำเหนียกกำหนดรู้ในสติปัฏฐาน 4 อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยกำหนดรู้ในอานาปานสติ รู้ลมหายใจเข้าและออก แต่ไม่ต้องมีคำบริกรรม เมื่อผู้ปฏิบัติจนชำนาญแล้วก็จะเกิดปฏิเวธธรรมขึ้นมาภายในเป็นเรื่องเฉพาะตน เป้าหมายในการวิปัสสนากรรมฐาน คือ การแก้ปัญหาให้ตนเองและสามารถที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง โดยมีระยะเวลาที่ใช้ฝึกวิปัสสนามีหลักสูตร 3 วันและ 10 วันเหมาะแก่ทุกเพศทุกวัย

3. บูรณาการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนววิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดบูรณาการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนววิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า พบว่า มนุษย์ทุกคนย่อมมีจุดมุ่งหมายของชีวิต มีความปรารถนาต้องการ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ และมีความสุข เพราะเข้าใจว่าเมื่อมีสิ่งเหล่านี้แล้วชีวิตคงจะเป็นสุข พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล ย่อมสอนให้พุทธศาสนิกชนมิให้เชื่ออะไรง่าย ๆ และไม่ให้เชื่ออะไรอย่างงมงาย พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้ชาวพุทธรู้จักสร้างสรรค์และพัฒนาศรัทธาที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นในตนก่อน เพราะผู้ที่มีศรัทธาที่ได้รับการพัฒนาดีแล้วย่อมจะเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อและ

เชื่ออย่างมีเหตุผลสามารถจะนำไปสู่ความสำเร็จได้ พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมมากที่สุด คือ ศีล อันเป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และหลักธรรมอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่ใช้แก้ปัญหาในการจัดการกับปัญหาชีวิตของตนด้วยตัวของตนเอง เป็นหลักแห่งเหตุและผลโดยใช้ปัญญาและความจริงที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง โดยไม่ต้องอ้างอำนาจอันลี้ลับมาดลบันดาลของตัวการพิเศษเหนือธรรมชาติ ทำให้สามารถคิดพิจารณาสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตรงความเป็นจริง มองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย หรือดำเนินการด้วยหลักสมเหตุสมผลไปในทิศทางเดียวกัน

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ชีวิตที่มีธรรมหรือธรรมะเป็นวิถีชีวิตของคนฉลาด ผู้ประพฤติธรรมย่อมเป็นผู้ที่มีความสุข ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เมื่อบุคคลต้องการชีวิตที่ดีงามต้องการชีวิตที่เป็นประโยชน์แก่ตนและคนอื่น โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นตัวกำกับหรือเป็นตัวนำทางชีวิต ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ในส่วนดีให้แก่ตนแก่คนอื่นและแก่สังคมประเทศชาติด้วย ดังนั้น การเข้าใจชีวิตของผู้ปฏิบัติธรรมด้วยวิถีพุทธหรือตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในปริบทต่าง ๆ ที่มีการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพที่แตกต่างกันทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มนุษย์เกิดขึ้นมาแล้วไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่เราควรใช้ชีวิตให้ดำรงอยู่ได้อย่างไร เพราะการดำเนินชีวิตนั้นนับว่าเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญมาก ชีวิตจะต้องมีการต่อสู้กับปัญหาน้อยใหญ่นานัปการบนโลกนี้ ได้แก่ ปัญหาการดำรงชีวิตต้องทำการงานหาเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัว ปัญหาสังคมที่สับสนและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ปัญหาเศรษฐกิจที่รัดตัว ปัญหาการเมืองที่แย้งอำนาจรัฐกัน และปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย เป็นต้น ซึ่งแต่ละคนก็มีปัญหาที่แตกต่างกันออกไป เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจึงจำเป็นต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะหรือเป็นกลุ่มมวลชน จึงต้องมีหลักเกณฑ์หรือกฎระเบียบที่สากลให้ทุกคนได้ประพฤติและปฏิบัติตามร่วมกัน ได้แก่ กฎระเบียบในการดำเนินชีวิต ประเพณี กฎหมาย หลักศีลธรรมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อความเป็นอยู่อย่างมีระเบียบเรียบร้อยและเพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุข นอกจากนั้นมนุษย์ก็ยังเป็นสัตว์ที่มีอุดมคติ คือ มีความปรารถนาที่จะบรรลุให้ถึงอุดมคติของชีวิต ทั้งนี้วัตถุประสงค์แท้จริงก็คือ เพื่อให้พึ่งตนเองได้ โดยไม่ต้องขึ้นต่อวัตถุภายนอกทุกอย่างไป จะพึ่งวัตถุภายนอกในกรณีที่จำเป็นต่อสุขภาพ อนามัย ความจำเป็นด้านปัจจัย 4 มีเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค แต่ไม่ใช่แสวงหาเพื่อมอมเมาจิตใจให้เกิดการสะสมจนไม่รู้จักเพียงพอ ฉะนั้น จุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้ความสำคัญในการพัฒนาชีวิต จะได้แก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์ไม่ประมาทในการทำกิจการโดยผ่านกระบวนการฝึกฝนเป็นระบบเพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดี หรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข ให้รู้จักแก้ปัญหาชีวิต และหาทางออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษภัยแก่ผู้อื่นและแก่สังคม ให้รู้จักแสวงหา และเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้องปราศจากโทษพิษภัย ไร้การเบียดเบียนและพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสุขนั้น ๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและสังคมและให้พร้อมและมีความสามารถ บางอย่างในการที่จะเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่นและแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม

ดังนั้น หลักปฏิบัติธรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้นมีความเหมาะสมกับมนุษย์ทุกสาขาอาชีพที่สามารถนำไปบูรณาการในการเข้าใจชีวิตเพื่อดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้ และมีความเชื่อมั่นว่าหากมนุษย์ได้ปรับเปลี่ยนการเข้าใจชีวิตแบบไร้จุดหมาย คือ ทำตามอำนาจของความอยากมาสู่การเข้าใจชีวิตตามแนววิถีพุทธแล้ว

ไม่เพียงแต่จะทำให้ชีวิตมีแต่ความสุขเท่านั้น มนุษย์เรายังสามารถเป็นผู้ออกแบบชีวิตที่ดีและพัฒนาตนนำไปสู่ความสุขอันเป็นนิรันดรได้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เรื่องของธรรมชาติที่มนุษย์ต้องรู้ถึงความเป็นจริงของโลกซึ่งล้วนแล้วแต่มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสังขารที่ทุกคนต้องเจอ และหากเจอแล้วจะปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อเป็นการรับมือกับสิ่งเหล่านั้นอย่างเท่าทันและทันต่อเหตุการณ์ให้สามารถอยู่กับสิ่งเหล่านั้นอย่างมีความสุข อย่างทางสายกลางไม่ตึงและไม่หย่อนจนเกินไปใช้หลักธรรมสอดแทรกกับการใช้ชีวิตโดยมีสัจจะธรรมเป็นภูมิปัญญาของชีวิต ใช้ชีวิตระมัดระวัง มีศีลเป็นกรอบป้องกันความทุกข์ที่เกิด หากทุกคนปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมได้ก็จะสามารถอยู่ในโลกใบนี้อย่างมีความสุขและเกิดสังคมที่ดีงามต่อไป

อภิปรายผล

1. แนวคิดและหลักการเพื่อการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธ ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดหลักการใช้ชีวิตตามหลักพุทธธรรม เป็นการเข้าใจชีวิตหรือการดำเนินชีวิตที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ต้องรู้ถึงความเป็นจริงของโลกซึ่งล้วนแล้วแต่มี เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสังขารที่ทุกคนต้องเจอ และหากเจอแล้วจะปฏิบัติตนอย่างไรเพื่อเป็นการรับมือกับสิ่งเหล่านั้นอย่างเท่าทันและทันต่อเหตุการณ์ให้สามารถอยู่กับสิ่งเหล่านั้นอย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีความสุขของผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีความสุขตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) กามสุข คือ สุขที่เนื่องด้วยกาม เป็นความสุขของมนุษย์ที่อยู่ในโลกเป็นความสุขที่อาศัยวัตถุ หรือ อามิส แล้วเกิดความยินดีเป็นเหตุให้เกิดสุข มีความอยากความปรารถนา ความต้องการ ความพอใจ กามในที่นี้ หมายถึง กิเลสกาม คือ กิเลสที่ทำให้ใคร่วัตถุกาม คือ วัตถุอันน่าปรารถนา สิ่งที่น่าปรารถนา สิ่งที่อยากได้ ซึ่งผู้ตามที่ต้องการแล้วย่อมเป็นผู้อิ่มเอมใจผู้เสพ ได้แก่ มนุษย์ จนถึงพระอริยบุคคลขั้นโสดาบัน และสกทาคามี 2) ฌานสุข คือ สุขเนื่องด้วยฌาน เกิดจากการที่จิตได้สัมผัสกับสมาธิเป็นความสุขทางจิต จิตมีความอิสระจากสิ่งภายนอก คือมิได้เกิดจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูปเสียง กลิ่น รส และสัมผัส เป็นความสุขที่มีทุกข์เจือปนในขณะที่จิตกำลังอยู่ในฌาน เพราะจิตหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาได้ชั่วคราว ผู้เสพ ได้แก่ พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ 3) นิพพานสุข คือ สุขเนื่องด้วยนิพพาน หรือสุขเพราะการสิ้นไปของตัณหาเป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยปัจจัยอะไรปรุงแต่งจึงพ้นจากความแปรปรวน คือ พ้นจากภาวะของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คือ พ้นจากการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตาย ไม่มีความเศร้าโศก ไม่มีกิเลส ไม่มีความเศร้าหมอง เป็นภาวะแห่งความสุขขั้นสูงสุด ผู้เสพ ได้แก่ พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ ดังนั้นเป้าหมายในการพัฒนาชีวิตด้วยวิถีพุทธ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ ซึ่งเป้าหมายชีวิตของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับฉันทะ ความพอใจ มีฉันทะ เป็นต้นเหตุ (พระมหาสุธน ยสสีโล (ผลชอบ), 2557)

2. วิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์วิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า (S.N. Goenka) ซึ่งได้สอนวิปัสสนากรรมฐานที่มีลักษณ์เด่นเฉพาะตน ด้วยการประยุกต์หลักการและวิธีต่าง ๆ ของวิปัสสนาในมหาสติปัฏฐานสูตรมาปรับใช้ให้เหมาะสมแก่จริตของบุคคลหลายจริตนิสัยด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ก่อตั้งขึ้นในหลายประเทศ

เช่น อินเดีย ไทย สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ซึ่งได้เข้ารับการอบรมจากศูนย์เหล่านี้ โดยมีระยะเวลาที่ใช้ ในการอบรม แบ่งเป็น 3 หลักสูตร คือ หลักสูตร 3 วัน หลักสูตร 10 วัน และหลักสูตรอุกฤษฎ์ 20 วัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “พุทธวิถีบริหารของศูนย์ปฏิบัติธรรม” ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักพุทธวิธีบริหารประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การบริหารงานบุคลากร การอำนวยการ และการกำกับดูแล แนวคิดในการพัฒนาเป็นกระบวนการพัฒนาทุกด้านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนหลักสูตรการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน 4 ในศูนย์ปฏิบัติธรรมฝ่ายสงฆ์และการปฏิบัติในรูปแบบอื่น ๆ ของฝ่ายคฤหัสถ์ 2) สภาพทั่วไปของศูนย์ปฏิบัติธรรมมีดังนี้ ฝ่ายคณะสงฆ์มีเจ้าอาวาส/เจ้าศูนย์เป็นผู้บริหารแต่ผู้เดียวในการจัดองค์กร ผู้นำฝ่ายคฤหัสถ์มีคระกรรมการเป็นผู้อำนวยการตามกระบวนการของการสั่งการ ตามลำดับขั้นของการบริหารงาน ซึ่งรูปแบบพุทธวิธีบริหารเพื่อการบริหารศูนย์ปฏิบัติธรรม ฝ่ายคณะสงฆ์ใช้หลักการบริหารสอดคล้องกับพุทธวิธีบริหารของพระพุทธเจ้า ส่วนของคฤหัสถ์ใช้ประยุกต์หลักการบริหารตะวันตกกับผสานกับหลักธรรม การปฏิบัติใช้หลักสติปัฏฐาน 4 และกิจกรรมที่ประยุกต์ร่วมสมัย โดยใช้หลักธรรม ได้แก่ ไตรสิกขา เมตตา โดยมีจุดหมายเพื่อให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรม พร้อมช่วยกันรักษาปฏิบัติตามและถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติ (แม่ชี เณรัชฌา ศักดิ์ศิริสัมพันธ์, 2558)

3. บูรณาการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนววิถีปฏิบัติธรรมของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า ผลการวิจัยพบว่า มนุษย์ทุกคนย่อมีจุดมุ่งหมายของชีวิต มีความปรารถนาต้องการ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ และมีความสุข เพราะเข้าใจว่าเมื่อมีสิ่งเหล่านี้แล้วชีวิตคงจะเป็นสุข พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล ย่อมสอนให้พุทธศาสนิกชนมิให้เชื่ออะไรง่าย ๆ และไม่ให้เชื่ออะไรอย่างงมงาย พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้ชาวพุทธรู้จักสร้างสรรค์และพัฒนาศรัทธาที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นในตนก่อน เพราะผู้ที่มีศรัทธาที่ได้รับการพัฒนาดีแล้วย่อมจะเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อและเชื่ออย่างมีเหตุผลสามารถจะนำไปสู่ความสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “หลักธรรมและแนวทางการเจริญกรรมฐานในอานาปานสติสูตรของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา” ผลการวิจัยพบว่า 1) รู้จักตนเอง รู้จักมองชีวิตตามความเป็นจริง ไม่ให้หลงกับโลกธรรม 8 ประการ อันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ หรือทำให้เบาบางลงมีความทุกข์น้อยลง ทำให้ใจสงบมากขึ้น เข้าใจตามหลักธรรมและแนวทางการเจริญกรรมฐานในอานาปานสติสูตร เป็นการฝึกใจให้อยู่นิ่งกับตนเอง ไม่ส่งใจออกไปภายนอก มีสิ่งที่มากระทบก็ถือว่าเป็นธรรมดา มีส่วนช่วยขัดเกลาจิตใจ มีความสุขกับปัจจุบัน 2) ใช้หลักการมีสมาธิกับการเรียนการทำงาน ใช้ในการกำหนดทิศทางและเป็นหลักการในการใช้ชีวิต การเรียน ดำรงชีวิตโดยไม่ประมาท บอกกล่าวเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มองชีวิตามความเป็นจริง คือไม่เที่ยง ใช้ความข่มใจ และมีความจริงใจกับตัวเอง มุ่งมั่นจนกว่าจะประสบความสำเร็จในเป้าหมาย และ 3) นักศึกษาที่เข้าโครงการปฏิบัติธรรมกรรมฐานได้รับการฝึกนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิต แนวทางการเจริญกรรมฐานในอานาปานสติสูตรไปใช้อย่างต่อเนื่อง มีคุณค่าอย่างมากสามารถนำมาประยุกต์ในการใช้ชีวิตประจำวันได้ ใช้ได้กับชีวิตทุกด้าน เพื่อพัฒนาชีวิตและสร้างความดีให้กับตนเองและเกิดสันติสุขกับสังคมต่อไป (พระครูวินัยธรสัญชัย และคณะ, 2565)

4. การนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า ผลวิจัยพบว่า หลักวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า เมื่อนำมาบูรณาการในการเข้าใจชีวิต ประกอบไปด้วย หลักอริยสัจ 4 (Four Noble Truths) หลักเบญจศีลและเบญจธรรม (Five Precepts and Five Virtues) หลักไตรลักษณ์ (Three Characteristics) หลักไตรสิกขา (Threefold Teachings) และการบูรณาการพุทธวิถีในชีวิตประจำวัน (Buddhist Integration in Daily Life) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้สติในการดำเนินชีวิตประจำวัน: ศึกษากรณีผู้ปฏิบัติธรรมวัดคู้บอน” โดยมีการศึกษาหลักธรรมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติธรรม คือ ผู้ปฏิบัติธรรมที่มาปฏิบัติธรรมที่วัดเป็นประจำส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และเป็นผู้หญิง มีการรักษาศีล 5 และศรัทธาในพระรัตนตรัย ซึ่งก็สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับสติในพุทธศาสนา สติ คือความระลึกได้ถึงความผิด ชอบ ชั่ว ดี เป็นสิ่งกระตุ้นเตือนให้คิดพูดทำในสิ่งที่ถูกต้อง ทำให้ไม่ลืมตัวไม่เผลอตัวใช้ปัญญาพิจารณา สติเป็นหลักปฏิบัติสำคัญที่เป็นส่วนเกื้อหนุนอยู่ในหลักธรรมสำคัญทางพุทธศาสนา ได้แก่ อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 สติปัฏฐาน 4 เป็นต้น (จงลักษณ์ เผือกผิววงศ์, 2561)

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้เกี่ยวกับการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า ในครั้งนี้ เมื่อนำหลักวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า มาบูรณาการในการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธแล้วย่อมทำให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตในยุคปัจจุบัน ซึ่งหลักพุทธธรรมที่นำมาบูรณาการในการเข้าใจชีวิต ประกอบไปด้วย หลักอริยสัจ 4 (Four Noble Truths) หลักเบญจศีลและเบญจธรรม (Five Precepts and Five Virtues) หลักไตรลักษณ์ (Three Characteristics) หลักไตรสิกขา (Threefold Teachings) และการบูรณาการพุทธวิถีในชีวิตประจำวัน (Buddhist Integration in Daily Life) สรุปรูปแบบการการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า เป็น “4P-B Model: Buddhist Life Integration Framework” มีที่มาดังนี้

1. P ที่หนึ่ง ย่อมาจาก Path of Wisdom หมายถึง หลักอริยสัจ 4 (Four Noble Truths) เป็นการบูรณาการการเข้าใจชีวิตด้วยหลักอริยสัจ 4 เป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นหลักธรรมที่ใช้แก้ปัญหาในการจัดการกับปัญหาชีวิตของตนด้วยตัวของตนเอง โดยใช้หลักแห่งเหตุและผลโดยใช้ปัญญา และความจริงที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง โดยไม่ต้องอ้างอำนาจอันลี้ลับมาดลบันดาลของตัวการพิเศษเหนือธรรมชาติ ทำให้สามารถคิดพิจารณาสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตรงความเป็นจริง มอง สิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย หรือดำเนินการด้วยหลักสมเหตุสมผลไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวได้ว่า หลักอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่เข้าใจสัจธรรมของชีวิต ผ่านกระบวนการเข้าใจทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ หนทางดับทุกข์ และการปฏิบัติเพื่อสิ้นทุกข์ โดยเน้นการใช้ปัญญาเพื่อพิจารณาความจริงของชีวิตนั่นเอง

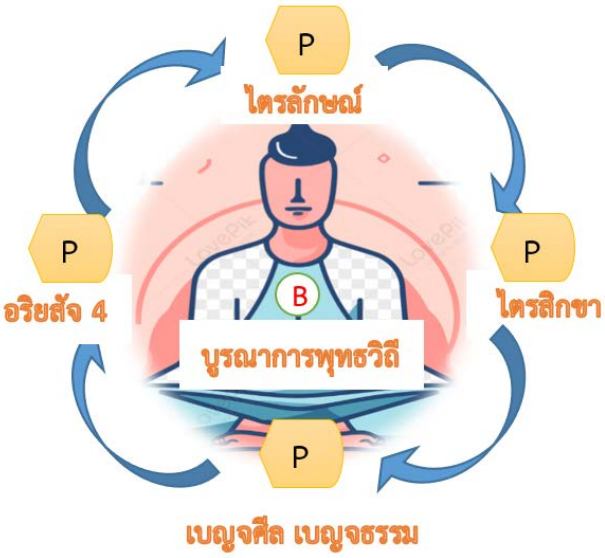
2. P ที่สอง ย่อมาจาก Principles of Ethical Living หมายถึง หลักเบญจศีลและเบญจธรรม (Five Precepts and Five Virtues) เป็นการบูรณาการการเข้าใจชีวิตของบุคคลที่เข้ามาปฏิบัติธรรมหรือทั่วไป ด้วยหลักเบญจศีลและเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์สมบูรณ์ หมายถึงเป็นมนุษย์ทั้งร่างกายและจิตใจ ศีล จัดเป็นพื้นฐานเบื้องต้นแห่งการเข้าใจชีวิตในการรับรองคุณงามความดีไว้ โดยเฉพาะศีล 5 และต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักเบญจธรรมทั้ง 5 ไปด้วยกัน ซึ่งเบญจธรรมเป็นหลักพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นหลักของการหักห้ามจิตใจไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้อื่นไม่พอใจ เป็นหลักธรรมที่คอยสนับสนุน คอยประคับประคองหรือคอยกระตุ้นใจของมนุษย์ ให้งดเว้นเวรภัยนั้น ๆ และเป็นหลักการปฏิบัติที่ทำให้ผู้อื่นเกิดความพอใจ หลักพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งที่มีคู่กับโลกมนุษย์มาตลอด ดังนั้น เมื่อมนุษย์มีศีลมีธรรมแล้ว ย่อมเป็นมนุษย์ที่มีความงาม น่าคบ น่านับถือ ขึ้นความสงบสุขขึ้นแก่สังคมและส่วนร่วม มีการดำรงชีวิตเป็นไปอย่างปรกติสุขกลมกลืนไปกับปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อม มีการสำรวมกายวาจาไม่ให้ไปล่วงเกินตนเองและผู้อื่น ก่อให้เกิดความสงบ สันติ เป็นการขจัดกิเลสเบื้องต้นให้สิ้นไป กล่าวได้ว่า หลักเบญจศีลและเบญจธรรม เป็นหลักธรรมในการดำเนินชีวิตที่มีศีลธรรม ป้องกันความทุกข์ที่เกิดจากพฤติกรรมที่ผิด โดยเน้นการพัฒนาความสัมพันธ์ในสังคมที่ดีงาม ผ่านศีลและธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในพุทธศาสนา

3. P ที่สาม ย่อมาจาก Perception of Reality หมายถึง หลักไตรลักษณ์ (Three Characteristics) มี 3 ลักษณะ หมายถึง อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ คือ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป กล่าวคือสังขารทั้งหลายทั้งปวง ไม่เที่ยง มีอันต้องแปรปรวนไปเป็นอาการธรรมดา จึงทนอยู่ไม่ได้จึงต้องเสื่อมไปเป็นอาการธรรมดาและดับไปในที่สุด จึงจักเป็นทุกข์ถ้าไปอยากไปยึดด้วยเหล่าตัณหาอุปาทาน เป็นอนัตตาไม่มีตัวตน หรือไม่ใช่ของตัวของตน (ตัวตน-หมายถึงตัวตนของสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายทุกชนิด รวมทั้งตัวตนของตนด้วย) ที่เป็นแก่นเป็นแกนอย่างแท้จริง ล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัยต่าง ๆ มาประชุมปรุงแต่งกันชั่วขณะ หรือประกอบกันในระยะเวลาหนึ่ง เป็นกลุ่มก้อนมายาหรือฆนะ ดังนั้น เมื่อเหตุปัจจัยเหล่านั้นมีอันต้องแปรปรวน เสื่อม และดับไปตามสภาวธรรม (ธรรมชาติ) ด้วยเหตุอันหนึ่งอันใดก็ดี จึงต้องแปรปรวน เสื่อม และดับไปตามเหล่าเหตุต่าง ๆ ที่มาเป็นปัจจัยกันนั้น ในที่สุด ดังนั้น การเข้าใจชีวิตตามหลักไตรลักษณ์นั้นถ้าเราไม่รู้วิธีการแก้ไขหรือวิธีปลดเปลื้องไถ่ถอนทุกข์ที่ถูกต้อง การแก้ปัญหาก็กลายเป็นการเพิ่มปัญหา การปลดเปลื้องไถ่ถอนทุกข์ก็เป็นการสะสมทุกข์ ยิ่งพยายามดำเนินไปปัญหาหรือทุกข์ก็ยิ่งเพิ่มขึ้นกลายเป็นวงจรและเป็นวงจรยิ่งหนายิ่งเข้มยิ่งซับซ้อนขึ้นทุกที ฉะนั้นปัญหาหรือความทุกข์ของมนุษย์เกิดขึ้นตามกระบวนการแห่งเหตุและผล ซึ่งถ้ามนุษย์อยู่กับความเป็นจริง รู้เข้าใจทุกข์ตามสภาวะ ปัญญาที่ที่เป็นพื้นฐานนั้นก็จะพัฒนาขึ้นไป การดำรงชีวิตจึงเป็นไปเพื่อสนองตัณหาและได้กระทำกรรม และได้รับผลกรรมที่ตนนั่นเป็นผู้สร้างเอกล่าวได้ว่า หลักไตรลักษณะ เป็นการเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต ว่าสรรพสิ่งเป็น อนิจจัง (Impermanence), ทุกขัง (Suffering), อนัตตา (Non-Self) โดยมีการลดการยึดมั่นถือมั่นและพัฒนาทัศนคติที่เป็นกลางต่อชีวิต

4. P ที่สี่ ย่อมาจาก Practice of Mental Cultivation หมายถึง หลักไตรสิกขา (Threefold Teachings) ประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นหลักธรรมที่สำคัญในการนำมาปฏิบัติให้เกิดความหมายและคุณค่าของชีวิต เป็นหลักธรรมที่น้อมนำให้เกิดองค์แห่งการรู้แจ้ง ซึ่งเป็นการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นผู้เจริญศีล สมาธิ และปัญญา ระลึกถึงรู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบันภายในกายกับจิต มีปัญญาหยั่งรู้สภาวธรรมตามความจริง มีความเพียรในการปฏิบัติธรรม มีความอิ่มใจต่อการปฏิบัติ มีความสงบกายสงบใจ มีสมาธิตั้งมั่นในสภาวธรรมปัจจุบันขณะ และมีความวางเฉย กำหนดรู้สภาวธรรมทั้งในและภายนอกตามความเป็นจริงแห่งชีวิตที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ซึ่งหากบุคคลได้นำไปประพฤติปฏิบัติฝึกหัดพัฒนาอบรมตนด้วยการรักษาศีล เจริญภาวนาเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริงในชีวิต มีเมตตาต่อเพื่อมนุษย์ด้วยกัน ไม่แก่งแย่งแข่งขันเอารัดเอาเปรียบกัน อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน จะเห็นได้ว่า หลักไตรสิกขา จึงเป็นหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการสร้างชีวิตของมนุษย์จนสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ซึ่งเมื่อเราสามารถปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาได้ ก็จะสงบสุข ไม่ก่อเวรภัย ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปลอดภัย มีจิตใจเข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ และมองเห็นสภาพความเป็นจริงของชีวิตได้อย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า หลักไตรสิกขา เป็นการฝึกอบรมตนเองตามไตรสิกขา ได้แก่ ศีล (Morality), สมาธิ (Concentration), ปัญญา (Wisdom) โดยมีการมุ่งเน้นใน การพัฒนากาย วาจา และใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางพุทธปฏิบัติ

5. B ย่อมาจาก Buddhist Integration in Daily Life หมายถึง การบูรณาการพุทธวิถีในชีวิตประจำวัน โดยนำองค์ประกอบทั้ง 4 มาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างกาย จิต สังคม และปัญญา เป็นการส่งเสริมการดำเนินชีวิตที่มีความสุขอย่างยั่งยืนตามหลักพุทธศาสนา

ซึ่งรูปแบบการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้า คือ “4P-B Model: Buddhist Life Integration Framework” ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1: การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
ของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า
(4P-B Model: Buddhist Life Integration Framework)

สรุป

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางของท่านโกเอ็นก้า เป็นการฝึกอบรมจิต ช่วยให้ผู้ปฏิบัติตระหนัก สำนึกรู้ตัวตลอดเวลาผ่านลมหายใจ การฝึกจิตโดยผ่านเวทนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จะช่วยให้จิตมีความว่องไวและเฉียบคม สามารถรวมเป็นหนึ่งเดียว มีพลังกล้าแกร่ง เช่นเดียวกับการออกกำลังกายเพื่อให้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาจิตใจให้แข็งแรง คือมีสติระลึกรู้และตั้งมั่นเป็นวิธีปฏิบัติที่มีประโยชน์อย่างแท้จริง ในด้านการปฏิบัติเพื่อให้ถึงจุดหมายของการเข้าใจชีวิต ก็คือด้านการปฏิบัติเพื่อให้ถึงจุดหมายของการเข้าใจชีวิตก็ทำให้เรามีสติและใช้วิธีการที่ดีในการก้าวไปสู่เป้าหมายที่ปรารถนาและก็สามารถที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชีวิตและพบกับจุดหมายที่ดีที่จะต้องการได้ ซึ่งแนวทางท่านอาจารย์อยู่บนฐาน กฎแห่งกรรม เช่นกัน ทุกการกระทำต้องสำรวมระวัง การเน้นอยู่กับปัจจุบันเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะทุกคนทุกท่านจะปล่อยใจไปอยู่กับอดีต ซึ่งกลับไปแก้ไขไม่ได้เลย และส่งใจไปหมายมั่นกับอนาคต ซึ่งมันยังไม่เกิด เท่ากับเสียเวลาเปล่าที่จะไปนั่งคิดถึง ทุกเหตุกาณ์มีเหตุปัจจัยมาประกอบเสมอ การไม่คาดหวังใด ๆ จะเหมาะสมที่สุด แล้วปล่อยให้ธรรมจัดสรร ตามเหตุที่แต่ละคนสร้างมา การปฏิบัติที่นี่ให้เราได้ปฏิบัติครบหมดทุกด้านทั้งทาน ศีล สมาธิ ปัญญา จึงสามารถพิสูจน์ให้เห็นถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าว่ามีอยู่จริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริงไม่มีความงมงาย ไร้สาระใด ๆ และเมื่อปฏิบัติจริง ก็เอื้อประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะต่อชีวิตตนเอง ต่อการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ต่อหน้าที่ของตนเองในสังคม หรือต่อประเทศชาติ หรือต่อโลกก็ตาม

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยแบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ข้อเสนอแนะ คือ ข้อเสนอแนะเชิงการวิจัย และข้อเสนอแนะการนำไปใช้ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

เพื่อให้งานวิจัยการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้านี้มีผลที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมมากขึ้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้ ควรมีการศึกษาวิจัยในภาคเชิงปริมาณของการเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า ที่นำไปใช้แล้วประสบความสำเร็จ โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่มีการวัดด้วยวิธีการวิจัยเชิงสถิติ จะทำให้การเข้าใจชีวิตวิถีพุทธตามแนวศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยในรูปแบบการปฏิบัติสมาธิในแนวอื่น ๆ เช่น โยคะในสวน ดนตรี บำบัด สมาธิในขณะปฏิบัติที่เกิดจากการทำงาน ควรมีการศึกษาประโยชน์ของวิปัสสนากัมมัฏฐานกับการแก้ไขปัญหาทางใจต่าง ๆ เช่น เรื่อง โรคเครียด โรคนอนไม่หลับ โรคโกรธและโมโหง่าย โรคย้ำคิดย้ำทำ โรคซึมเศร้า โรคประหม่าขาดความมั่นใจ เป็นต้น เพื่อประยุกตหลักของวิปัสสนากัมมัฏฐานในการแก้ไขปัญหาสังคม ในยุคปัจจุบัน และควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเวทนาทางด้านจิตใจกับการแก้ปัญหาการใช้ชีวิตในประจำวัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 บทบาทของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้าในการฟื้นฟูและเผยแพร่วิปัสสนากรรมฐานแบบดั้งเดิมในศตวรรษที่ 20

2.2 การประยุกต์ใช้การปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อการบำบัดสุขภาพจิต: ศึกษาจากศูนย์วิปัสสนาในประเทศไทย

2.3 การเผยแผ่วิปัสสนาของเอส. เอ็น. โกเอ็นก้ากับการสร้างสังคมจิตสำนึกใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์

บรรณานุกรม

จงลักษณ์ เผือกผิววงศ์. (2561). *การประยุกต์ใช้สติในการดำเนินชีวิตประจำวัน: ศึกษากรณีผู้ปฏิบัติธรรมวัดคู้บอน.* วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมภายในมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ณอภัย พวงมะลิ. (2561). *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ของศูนย์วิปัสสนากรรมฐานวัดถ้ำพระผาคอก อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย*. ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาผู้นำทางการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

พระครูวินัยธรสัญชัย และคณะ. (2565). *หลักธรรมและแนวทางการเจริญกรรมฐานในอานาปานสติสูตรของนักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา*. รายงานการวิจัย. สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา.

พระมหาสุธน ยสสีโล (ผลชอบ). (2557). *การดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีความสุขของผู้ปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.

แม่ชีเณรัชฌา ศักดิ์ศิริสัมพันธ์. (2558). *พุทธวิถีบริหารเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2556). *ความเข้าใจชีวิต*. กรุงเทพฯ: เม็ดทราย.

การดำเนินชีวิตแบบอิคิไกในมุมมองพระพุทธศาสนาเถรวาท

Ikigai Lifestyle from a Theravada Buddhist Perspective

[1]อุไรวรรณ์ จิระวัฒน์พงศา, [2]พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล),

และ[3]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ)

[1]Uraiwan Chirawatpongsa, [2]Phra Bhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul),

and[3]Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai)

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Tharndham@gmail.com

Received: February 23, 2025; **Revised:** May 23, 2025; **Accepted:** July 8, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดอิคิไกผ่านมุมมองของพุทธศาสนาเถรวาท โดยมุ่งวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างเสาหลักทั้งห้าของอิคิไกกับหลักอิทธิบาทสี่ และบูรณาการแนวคิดทั้งสองเพื่อสร้างแนวทางการดำเนินชีวิตที่สมดุลและมีความหมาย ผลการศึกษาพบว่า อิคิไกสามารถอธิบายได้ในสองมิติ ได้แก่ แนวคิดองค์ประกอบสี่ด้านที่ช่วยค้นหาเป้าหมายของชีวิต และแนวคิดเสาหลักห้าประการซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมาย ประกอบด้วย 1) การเริ่มต้นเล็กๆ 2) การปลดปล่อยตนเอง 3) ความสอดคล้องและยั่งยืน 4) ความสุขกับสิ่งเล็กๆ 5) การอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ โดยบทความนี้เลือกใช้แนวคิดเสาหลักห้าประการเป็นกรอบวิเคราะห์หลัก และเปรียบเทียบกับหลักอิทธิบาทสี่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าแนวคิดทั้งสองมีความสอดคล้องกัน โดยฉันทะสัมพันธ์กับการเริ่มต้นเล็กๆ และความสุขกับสิ่งเล็กๆ วิริยะเชื่อมโยงกับการปลดปล่อยตนเอง วิมังสานำไปสู่ความสอดคล้องและยั่งยืน และจิตตะสะท้อนถึงการอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจให้เป็นรูปธรรม บทความได้นำเสนอกรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่ พ่อครัวซูชิระดับตำนานชาวญี่ปุ่นวัย 99 ปี ผู้ที่แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้เสาหลักของอิคิไกและอิทธิบาทสี่ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการแนวคิดทั้งสองก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงปรัชญาญี่ปุ่นและหลักพุทธธรรม และเป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีจุดมุ่งหมายด้วยความสุขและสมดุลในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: อิคิไก; อิทธิบาทสี่; พุทธศาสนาเถรวาท; ความสมดุลของชีวิต

Abstract

This article aims to examine the concept of Ikigai through the perspective of Theravada Buddhism, focusing on an analysis of the coherence between the five pillars of Ikigai and the Four Paths to Accomplishment, as well as the integration of these two concepts to formulate a balanced and meaningful approach to living. The findings indicate that Ikigai can be explained in two dimensions: the four-component concept that helps identify life goals, and the five-pillar concept, which serves as a practical guideline for achieving goals. The five pillars consists of: 1) Starting small, 2) Releasing yourself, 3) Harmony and sustainability, 4) The joy of little things, and 5) Being in the here and now. This article adopts the Five Pillars as the primary analytical framework and compares them with the Four Paths to Accomplishment in Theravada Buddhism, namely Chanda, Viriya, Citta, and Vimamsa. The Results demonstrate that the two frameworks are closely aligned: Chanda corresponds to starting small and the joy of little things; Viriya is linked to releasing yourself; Vimamsa leads to harmony and sustainability; and Citta reflects being in the here and now. To provide a concrete understanding, the article presents a case study of Jiro Ono, a legendary Japanese sushi chef aged 99, who exemplifies the application of the pillars of Ikigai and the Four Paths to Accomplishment in both life and work. The study indicates that integrating these two concepts generates new knowledge that connects Japanese philosophy with Buddhist principles and offers a meaningful, happy, and balanced approach to enhancing quality of life in contemporary society.

Keywords: Ikigai; Four Paths to Accomplishment; Theravada Buddhism; Balance in Life

บริบทและความสัมพันธ์ของแนวคิดอิคิไก

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความผันผวนของศตวรรษที่ 21 มนุษย์กำลังเผชิญกับวิกฤตในการดำรงชีวิตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน โลกได้เข้าสู่ยุคแห่งความพลิกผันอย่างรวดเร็ว (Disruption) การเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนในปรากฏการณ์อย่าง 'The Great Resignation' ที่พนักงานจำนวนมากลาออกจากงานในช่วงปี 2564 เพื่อแสวงหาความหมายในชีวิต และการเติบโตของแนวคิด 'Slow Life Movement' สะท้อนให้เห็นถึงความโหยหาของมนุษย์ในการแสวงหาแก่นแท้ของความสุขและจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของชีวิต แนวคิด “อิคิไก” ของชาวญี่ปุ่นจึงได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในระดับสากล เนื่องจากเป็นปรัชญาที่นำเสนอวิธีการมองชีวิตที่มีความหมายและสมดุล “อิคิไก” เป็นคำศัพท์ภาษาญี่ปุ่น มีความหมายสื่อถึงเหตุผลของการมีชีวิต อิคิไกเป็นภูมิปัญญาที่หยั่งรากลึกในวิถีชีวิตชาวญี่ปุ่น หล่อหลอมเป็นจิตสำนึก กิริยาท่าทาง และค่านิยมเฉพาะตัวที่อยู่ในโครงสร้างสังคมญี่ปุ่นมายาวนานนับหลายร้อยปี (Mogi, 2017)

1. กรอบแนวคิดอิคิไก: การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าและมีความสุข

เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจภาพรวมของแนวคิดอิคิไก ผู้เขียนขอนำเสนอแนวคิดในทั้งสองแนวทางเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นก่อนเข้าสู่การวิเคราะห์เชิงพุทธศาสนา โดยความน่าสนใจของแนวคิดอิคิไกได้ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมในสองมิติ ได้แก่ แนวคิด “องค์ประกอบสี่ด้านของอิคิไก” (García and Miralles, 2017) ซึ่งช่วยบุคคลในการค้นหาเป้าหมายของชีวิตผ่านจุดตัดของ สิ่งที่รัก สิ่งที่ทำได้ดี สิ่งที่โลกต้องการ และสิ่งที่สามารถสร้างรายได้ ในขณะที่แนวคิด “เสาหลักห้าประการของอิคิไก” (Mogi, 2017) เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ช่วยในการปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย ประกอบด้วย 1) การเริ่มต้นเล็กๆ 2) การปลดปล่อยตนเอง 3) ความ

สอดคล้องและยั่งยืน 4) ความสุขกับสิ่งเล็กๆ และ 5) การอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ ที่มีตัวอย่างอันน่าทึ่งมากมาย ซึ่งเคน โมงิ นักประสาทวิทยาและนักเขียนชาวญี่ปุ่นได้บรรยายไว้ในหนังสือ “The Little Book of Ikigai” ซึ่งทำให้แนวคิดนี้แพร่หลายไปทั่วโลก โมงิ อธิบายว่าอิคิไกไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องใหญ่หรือความสำเร็จเชิงวัตถุ แต่มักพบได้ในความเรียบง่ายของชีวิตประจำวัน และเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถค้นหาและพัฒนาได้ โดยบทความนี้เลือกใช้แนวคิด “เสาหลักทั้งห้าของอิคิไก” ของเคน โมงิ (Mogi, 2017) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก เพราะมีรูปแบบเข้าใจง่ายและประยุกต์ใช้ได้จริง อีกทั้งสอดคล้องกับพุทธศาสนาเถรวาทมากกว่ามิติของแนวคิด “องค์ประกอบสี่ด้านของอิคิไก” ซึ่งมีโครงสร้างในการค้นหาความหมายของชีวิตที่เน้นไปในเชิงอาชีพ ในขณะที่ “เสาหลักห้าประการของอิคิไก” เป็นแนวทางเชิงปรัชญาชีวิตที่เน้นการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข และเมื่อนำมาบูรณาการกับหลักอิทธิบาท 4 จะช่วยเสริมสร้างแนวทางการปฏิบัติที่สมดุลและยั่งยืนในทุกมิติของชีวิต ทั้งด้านการทำงาน ความสัมพันธ์ และการพัฒนาตนเอง

2. อิทธิบาท 4: หลักธรรมสู่ความสำเร็จในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สอนวิธีการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและบรรลุเป้าหมายมาเป็นเวลาหลายพันปี หลักอิทธิบาท 4 มีความหมายของคำว่า “อิทธิ” ที่อธิบายว่า ความสำเร็จด้วยดี กิริยาที่สำเร็จความได้ ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง การทำให้แจ้ง ความเข้าถึงธรรมเหล่านั้น ส่วนคำว่า อิทธิบาท มีอธิบายว่า เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ของบุคคลผู้เป็นอย่างนั้น (โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.วิ. (ไทย); 35/431/342) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2530) ยังได้กล่าวว่าอิทธิบาท 4 เป็นหนึ่งในหลักธรรมสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงเส้นทางสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 1) ฉันทะ (ความรักและความพอใจในสิ่งที่ทำ) 2) วิริยะ (ความเพียรพยายามและไม่ย่อท้อ) 3) จิตตะ (ความใส่ใจและจดจ่อกับงาน) และ 4) วิมังสา (การไตร่ตรองและพัฒนางานอย่างมีเหตุผล) การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเสาหลักทั้ง 5 ประการของอิคิไกและหลักอิทธิบาท 4 จึงเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญในการบูรณาการแนวคิดตะวันออกของทั้งสองเข้าด้วยกันเนื่องด้วยมีความสอดคล้องและเกื้อกูลไปในแนวทางเดียวกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและความสุขที่ยั่งยืน

3. กรณีศึกษาโอโนะ จิโร่: การบูรณาการอิคิไกและอิทธิบาทในชีวิตจริง

แนวคิด “เสาหลักทั้งห้าของอิคิไก” ของเคน โมงิ (Mogi, 2017) เมื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยการนำกรณีศึกษาของ โอโนะ จิโร่ พ่อครัวซูชิรางวัลมิชลิน 3 ดาวที่มีชื่อเสียงระดับโลก เจ้าของร้าน Sukiyabashi Jiro มาช่วยอธิบายในการบูรณาการนี้ จะทำให้การเปรียบเทียบมีมิติที่เป็นรูปธรรมและเข้าใจง่ายขึ้นเพราะเป็นตัวอย่างจากชีวิตจริงที่สะท้อนการนำหลักการทั้งสองมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จิโร่เป็นพ่อครัวซูชิระดับตำนานที่อุทิศตนให้กับงานตลอดชีวิตของเขา เขาเคยกล่าวว่า “ผมอยากตายตอนที่กำลังปั้นซูชิอยู่” (Mogi, 2017) ซึ่งแสดงถึงความรักในงานและความรู้สึกแห่งอิคิไกอย่างแท้จริง แม้ในวัย 99 ปี เขายังคงเป็นแรงบันดาลใจสำคัญของผู้ที่แสวงหาความหมายและความสำเร็จในชีวิต จิโร่ได้รับการบันทึกเรื่องราวของเขาที่เป็นที่รู้จักในระดับสากลในสารคดี Jiro Dreams of Sushi (Gelb, 2011) และเคยสนทนากับพ่อครัวรางวัลมิชลินระดับโลก เช่น เรเน่ เรดเซปิ ใน Have a Cup of Tea (Redzepi, 2015) โดยจิโร่กล่าวถึงความสำเร็จที่ต้องผ่านความล้มเหลวและการพัฒนาตนอย่างต่อเนื่อง

เขาสะท้อนหลักอิคิไกในเรื่อง “การปลดปล่อยตนเอง” จากความล้มเหลว และแสดง “วิริยะ” ตามหลักอิทธิบาทสี่ด้วยความเพียรไม่ย่อท้อ จนนำเขาไปสู่มาตรฐานซูชิระดับโลก ปรัชญาในการทำงานของจิโร่แสดงการบูรณาการเสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไกได้อย่างชัดเจน ทั้งการเริ่มต้นเล็ก ๆ ด้วยความใส่ใจในรายละเอียด การพัฒนาที่ยั่งยืน การมีความสุขกับสิ่งเล็กๆ และการอยู่กับปัจจุบันขณะ ซึ่งสอดคล้องกับหลักอิทธิบาทสี่ได้อย่างสมบูรณ์

4. สู่เป้าหมาย: ความสมดุลในชีวิตและการทำงาน

บทความนี้เปรียบเทียบปรัชญาญี่ปุ่นกับหลักธรรมพุทธเถรวาท โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไกกับหลักอิทธิบาท 4 ผ่านเอกสาร สื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และกรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่ เพื่อค้นหาแนวทางการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันในการสร้างความหมายของชีวิตและการเรียนรู้ที่มีจุดมุ่งหมาย ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น การพัฒนาจิตใจและการแสวงหาความสุขที่แท้จริง เป็นการสร้างมุมมองใหม่ที่มีคุณค่าต่อการยกระดับคุณภาพที่สมดุลของชีวิตและการทำงานได้อย่างแท้จริงท่ามกลางความท้าทายของโลกยุคใหม่

แนวคิดปรัชญาญี่ปุ่น “อิคิไก”

อิคิไก (Ikigai) เป็นภูมิปัญญาแห่งวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น ซึ่งสะท้อนผ่านความรู้สึกนึกคิดและกิริยาท่าทางอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมญี่ปุ่น ที่เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นบนแผ่นดินของหมู่เกาะแห่งนี้ แนวคิดนี้มีประวัติยาวนานกว่าหลายร้อยปี “อิคิไก” มีความหมายตามรากศัพท์ในภาษาญี่ปุ่น ซึ่งประกอบด้วยคำว่า อิคิ (iki) แปลว่า มีชีวิต และ ไก (gai) ซึ่งแปลว่า เหตุผล ซึ่งแปลได้ว่า “เหตุผลของการมีชีวิต” เป็นคำที่อธิบายถึงความหมายของชีวิต ซึ่งอิคิไกก็มักใช้สื่อถึง “เหตุผลที่ทำให้เราอยากตื่นขึ้นมาในตอนเช้า (Mogi, 2017)

แนวคิดอิคิไกนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายในระดับสากลทั่วโลก โดยสามารถแยกแนวคิดออกเป็นสองมิติด้วยกัน คือ 1) แนวคิดองค์ประกอบสี่ด้านของอิคิไก และ 2) แนวคิดเสาหลักห้าประการของอิคิไก ตามรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด “องค์ประกอบสี่ด้านของอิคิไก” เอ็กเตอร์ กราเซียร์ และฟรานเซสค์ มิราเยสได้นำเสนอแนวคิด “อิคิไกที่มีองค์ประกอบสี่ด้าน” ที่ทับซ้อนกัน โดยจุดที่ทั้งสี่ด้านบรรจบกันคือจุดที่บุคคลพบอิคิไกของตน (García and Miralles, 2017) ซึ่งเอกเตอร์ การ์เซีย นักเขียนชาวสเปนผู้เขียนหนังสือ Ikigai: The Japanese Secret to a Long and Happy Life เล่มนี้ ได้กล่าวในบทสัมภาษณ์ว่า “เรามีแผนภาพวงกลมสี่อันที่เกี่ยวกับอิคิไก ถ้าคุณรวมทั้งสี่อย่างนี้ ผมคิดว่าจะเป็นสิ่งที่มีพลังมากเมื่อคุณนึกถึงอิคิไก” (นิ้วกลม สราวุธ เฮ้งสวัสดิ์, 2023) โดยแยกเป็นองค์ประกอบสี่ด้านตามข้อมูลและแผนภาพ ดังนี้

1.1 สิ่งที่คุณรัก (What you love)

1.2 สิ่งที่คุณทำได้ดี (What you are good at)

1.3 สิ่งที่โลกต้องการ (What the world needs)

1.4 สิ่งที่สามารถสร้างรายได้ (What you can be paid for)

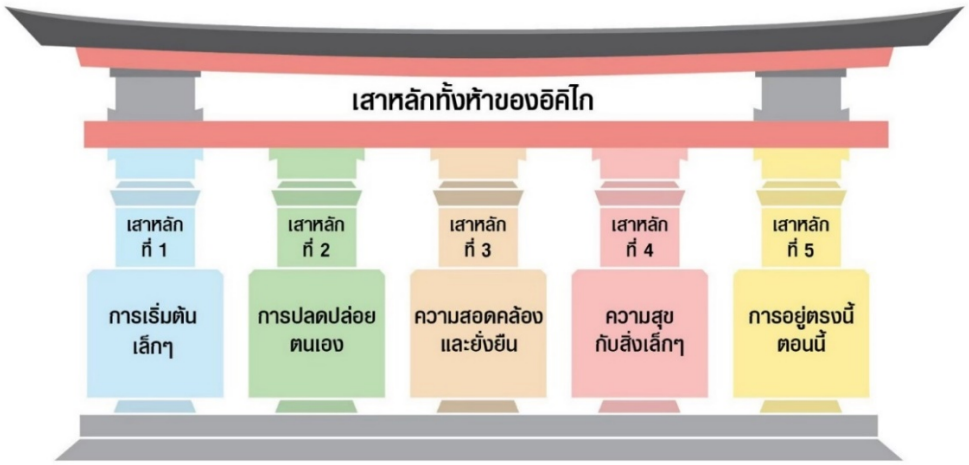

Credit : García, H., & Miralles, F. (2017).
Ikigai: The Japanese Secret to a Long and Happy Life.

ภาพที่ 1: องค์ประกอบสี่ด้านของอิคิไก

จากแผนภาพเราจะเห็นว่า อิคิไก (Ikigai) คือจุดตรงกลางที่มีส่วนของวงกลมทั้ง 4 ซ้อนกัน ซึ่งจุดตรงกลางนี้เองคือ “อิคิไก” หรือ “ความหมายของชีวิต” ซึ่งช่วยให้บุคคลค้นหาเป้าหมายของชีวิตผ่านจุดตัดของสิ่งที่รัก สิ่งที่ทำได้ดี สิ่งที่โลกต้องการ และสิ่งที่สามารถสร้างรายได้ หรืออีกนัยหนึ่งคือจุดตัดตรงกลางนี้เป็นสิ่งที่บุคคลทำด้วยความรัก มีความเชี่ยวชาญ สามารถสร้างรายได้ และยังมีประโยชน์ต่อผู้อื่น องค์ประกอบของอิคิไกทั้งสี่ด้านนี้เปรียบเสมือนเครื่องมือในการค้นพบอิคิไกในตัวของเรา หากเราค้นพบจุดร่วมหรืออิคิไกนี้ เราจะพบเหตุผลในการที่เรามีชีวิตอยู่ ที่เป็นสิ่งผลักดันให้เราอยากตื่นขึ้นมาในตอนเช้าและทำชีวิตให้มีความหมาย

2. แนวคิดของ “เสาหลักห้าประการของอิคิไก” ด้วยการเป็นนักประสาทวิทยาและเป็นนักเขียนชาวญี่ปุ่น เคน โมงิ เข้าใจแนวคิดอิคิไกและอัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้งเนื่องด้วยอิคิไกเกิดในถิ่นกำเนิดของประเทศของเขาเอง อิคิไกเป็นภูมิปัญญาของชาวญี่ปุ่นที่เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น โมงิได้เสนอแนวคิด “เสาหลัก 5 ประการของอิคิไก” ในหนังสือของเขาที่ชื่อว่า “The Little Book of Ikigai: The Essential Japanese Way to Finding Your Purpose in Life” เพื่อเป็นแนวทางให้บุคคลปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิต ซึ่งประกอบด้วยเสาหลักทั้งห้า ซึ่งได้แก่ เสาหลักประการแรก: การเริ่มต้นเล็กๆ เสาหลักประการที่สอง: การปลดปล่อยตนเอง เสาหลักประการที่สาม: ความสอดคล้องและยั่งยืน เสาหลักประการที่สี่: ความสุขกับสิ่งเล็กๆ และ เสาหลักประการที่ห้า: การอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ (Mogi, 2017) โดยบทความนี้เลือกใช้แนวคิดของเคน โมงิ คือ “เสาหลักทั้ง 5 ประการของอิคิไก” มาเป็นกรอบวิเคราะห์หลักตามแผนภาพและตารางที่แสดงถึงหลักปฏิบัติที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามเสาหลักทั้งห้าประการของอิคิไก ดังนี้

ภาพที่ 2: เสาหลัก 5 ประการของอิคิไก

เสาหลักทั้ง 5 ประการของอิคิไก	
1. การเริ่มต้นเล็กๆ	การค้นหาความสุขและความหมายจากสิ่งเล็กๆ
2. การปลดปล่อยตนเอง	การไม่ยึดติดกับกรอบความคิด ความสามารถในการปรับตัว มีความยืดหยุ่น
3. ความสอดคล้องและยั่งยืน	การรักษาวัฒนธรรมความสงบเสงี่ยมถ่อมตัว ความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ ผู้คนรอบตัวและสังคมในวงกว้าง ความสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวคือความยั่งยืน
4. ความสุขกับสิ่งเล็กๆ	การเห็นคุณค่าและความงดงาม มีความสุขกับสิ่งเล็กๆ การเริ่มต้นสิ่งแรกในยามเช้าด้วยสิ่งที่น่ารื่นรมย์
5. การอยู่ตรงนี้ ตอนนี้	การมีสติอยู่กับปัจจุบันขณะ

ตารางที่ 1: เสาหลักทั้ง 5 ประการของอิคิไก

เสาหลักทั้ง 5 ประการนี้เปรียบเสมือนโครงสร้างที่แข็งแรงที่คอยค้ำจุนวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและอัตลักษณ์ของชาวญี่ปุ่นมานานหลายร้อยปี ทั้งห้าเสาหลักนี้ต่างก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การเข้าใจบทบาทของแต่ละเสาอย่างถ่องแท้นั้น จะเป็นแนวทางในการพิจารณาเพื่อให้เราเข้าใจในแนวคิดอิคิไกได้อย่างแท้จริงโดยไม่ได้จำกัดว่าเป็นชาวญี่ปุ่นหรือไม่ เพราะไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดก็สามารถค้นพบอิคิไกของตนเองได้ผ่านแนวคิดของเสาหลักทั้งห้านี้ เพราะเป็นแนวคิดที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริง หลักปฏิบัติทั้งห้าเสาหลักนี้จึงมีคุณค่าที่ช่วยสะท้อนเข้าไปในใจของเราได้อย่างลึกซึ้งเพราะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและวิธีคิดในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดคำถามที่เรานำมาสำรวจและใคร่ครวญถึงชีวิตของเราเอง เพื่อค้นหาเหตุผลของการมีชีวิตและแสวงหาแก่นแท้ของความสุขที่แท้จริง

แนวคิดหลักธรรมพระพุทธศาสนาเถรวาท “อิทธิบาท 4”

1. อิทธิบาท 4: หลักธรรมแห่งความสำเร็จในพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2530) ได้อธิบายไว้ในงานเขียนเกี่ยวกับ “การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานตามแนวทางอิทธิบาท 4” ไว้ว่า “ในการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้บุคคลสามารถทำงานได้อย่างมีความสุข มีสมาธิ และนำไปสู่ความสำเร็จ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า อิทธิบาท 4 เป็น “ทางแห่งความสำเร็จ” ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาตนเองและการทำงาน โดยอิทธิบาท 4 ไม่เพียงแต่ช่วยให้เกิดสมาธิ แต่ยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานผ่านการพัฒนาจิตใจของบุคคล”

2. ความหมายของอิทธิบาท 4

พุทธทาสภิกขุ (2537) ได้ให้ความหมายของคำว่า “อิทธิบาท” โดยแยกคำว่า “อิทธิ” แปลว่า ความสำเร็จ และคำว่า “บาท” แปลว่า ฐาน เชิงรอง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2549) อธิบายว่า อิทธิบาท หมายถึง ธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ มี 4 ประการ ได้แก่ ฉันทะ (ใจรัก) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (จิตจดจ่อ) และวิมังสา (ใคร่ครวญ) สรุปโดยย่อคือ “มีใจรัก พากเพียร ใฝ่จดจ่อ ใช้ปัญญาไตร่ตรอง” ดังนั้น คำว่า “อิทธิบาท” จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมีสี่อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

3. องค์ประกอบของอิทธิบาท 4

หลักอิทธิบาท 4 มีความหมายและองค์ประกอบตามแนวพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2542) คือ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้อย่างลุ่มลึกว่า อิทธิบาทเป็นธรรมที่ช่วยให้บุคคลเข้าถึงความสำเร็จ โดยอาศัยคุณลักษณะ 4 ประการที่เสริมพลังสมาธิและความมุ่งมั่นให้ดำเนินไปอย่างมั่นคง โดยความหมายของอิทธิบาท 4 ในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2542) อธิบายว่า อิทธิบาท หมายถึง “ธรรมอันเป็นบาทให้ถึงความสำเร็จ” โดยมีองค์ประกอบทั้ง 4 ได้แก่

หลักอิทธิบาท 4	
ฉันทะ	ความรักและความพอใจในสิ่งที่ทำ
วิริยะ	ความเพียรพยายามและไม่ย่อท้อ
จิตตะ	ความเอาใจใส่และจดจ่อกับงาน
วิมังสา	การไตร่ตรองและพัฒนางานอย่างมีเหตุผล

ตารางที่ 2: หลักอิทธิบาท 4

1. ฉันทะ คือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งที่ทำ มีความรักในคุณค่าและจุดหมายของงาน พร้อมทุ่มเทจิตใจเพื่อให้งานบรรลุผลอย่างสมบูรณ์

2. วิริยะ คือ ความอาจหาญ ความพากเพียรที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีใจสู้ เห็นความสำเร็จเป็นสิ่งท้าทาย

3. จิตตะ คือ การเอาใจใส่ ใจจดจ่อ และฝักใฝ่ในสิ่งที่ทำ จิตไม่ฟุ้งซ่านแต่แน่วแน่กับภารกิจ

4. วิมังสา คือ การใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณา วิเคราะห์ และปรับปรุงงานอย่างมีเหตุผล เพื่อพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

องค์ประกอบเหล่านี้มิใช่เพียงแต่เป็นเครื่องมือสร้าง “สมาธิ” แต่ยังเป็นกลไกที่ช่วยให้บุคคลพัฒนาความสามารถอย่างรอบด้าน โดยมีจุดร่วมคือความตั้งใจจริงที่จะทำงานให้ดีที่สุด พร้อมกับการใช้ปัญญาและความพากเพียรอย่างมีระเบียบแบบแผน

4. ความสำคัญของอิทธิบาท 4 ในบริบทการทำงาน

พระธรรมปิฎกชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ย่อมสามารถ “ทำงานด้วยใจ” มิใช่เพียงการทำเพื่อให้เสร็จหรือหวังผลตอบแทน แต่เป็นการกระทำที่มีคุณค่าในตัวเอง ส่งผลให้เกิดทั้งสมาธิและผลลัพธ์อันเป็นเลิศ ไม่ว่าจะเป็นในทางโลกหรือทางธรรม งานที่ดำเนินไปด้วยหลักธรรมเหล่านี้ย่อมมีความต่อเนื่อง สมบูรณ์ และสร้างความสุขทั้งแก่ผู้กระทำเองรวมถึงผู้อื่นด้วย

โดยสรุป อิทธิบาท 4 คือหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มุ่งพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ทั้งทางโลกและทางธรรม ประกอบด้วย ฉันทะ (ความรักในสิ่งที่ทำ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความใส่ใจ) และวิมังสา (การไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล) มิใช่เพียงคำสอนเชิงจริยธรรม แต่เป็นแนวทางสร้าง “ความสำเร็จอย่างยั่งยืน” ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยแรงจูงใจจากภายใน สมาธิในการทำงาน และการพัฒนาตนอย่างต่อเนื่อง อิทธิบาท 4 ยังช่วยให้เกิดการเติบโตอย่างสมดุลทั้งด้านจิตใจ พฤติกรรม และวิธีคิด ผู้เขียนเห็นว่าอิทธิบาท 4 ควรได้รับการส่งเสริมในทุกบริบท ทั้งการเรียน การงานและการดำเนินชีวิต เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรมให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบัน

แนวคิด “เสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไกและหลักอิทธิบาท 4” ผ่านกรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่

ในการดำเนินชีวิตที่มีความหมายและประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน การบูรณาการแนวคิดตะวันออกจากสองวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าคือ “เสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไก” อันเป็นภูมิปัญญาของชาวญี่ปุ่น และ “หลักอิทธิบาท 4” อันเป็นหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือเป็นแนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้อย่างลึกซึ้งและเป็นรูปธรรม แนวคิด “เสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไก” โดย Ken Mogi (2017) ประกอบด้วย

1. การเริ่มต้นเล็กๆ (Starting small)
2. การปลดปล่อยตนเอง (Releasing yourself)
3. ความสอดคล้องและยั่งยืน (Harmony and sustainability)
4. ความสุขกับสิ่งเล็กๆ (The joy of little things)
5. การอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ (Being in the here and now)

แนวคิดเหล่านี้มุ่งให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตอย่างตื่นรู้ในปัจจุบัน การพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และการสร้างความสุขจากสิ่งธรรมดา ในขณะที่ “อิทธิบาท 4” ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมที่มุ่งเสริมสร้างสมาธิ ความมุ่งมั่น ปัญญาในการทำงานและการดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จอย่างมั่นคง

1. กรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่: แบบอย่างของการดำเนินชีวิตตามแนวทางอิคิไกและอิทธิบาท 4

เพื่อให้เห็นภาพของการบูรณาการแนวคิดทั้งสองในชีวิตจริง บทความนี้ขอนำเสนอ กรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่ พ่อครัวซูชิระดับตำนานแห่งญี่ปุ่น ผู้ดำรงชีวิตด้วยอิคิไกและสะท้อนหลักอิทธิบาท 4 ได้อย่างชัดเจนในทุกมิติของการดำเนินชีวิตและการทำงาน

1.1 ประวัติและวิถีชีวิตของโอโนะ จิโร่

โอโนะ จิโร่ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2468 เป็นเจ้าของร้านซูชิชื่อดัง “ซูกิบายาชิ จิโระ” ณ กรุงโตเกียว ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นร้านซูชิที่ดีที่สุดในโลกด้วยเกียรติประวัติรางวัล มิชลิน 3 ดาว จาก Michelin Guide เป็นเวลาต่อเนื่องยาวนาน ในช่วงฤดูใบไม้ผลิ ปี พ.ศ. 2557 ร้านซูชิแห่งนี้มีชื่อเสียงถึงขนาดที่ได้รับคัดเลือกเพื่อจัดเลี้ยงอย่างไม่เป็นทางการให้กับประธานาธิบดีสหรัฐ บารัก โอบามา พร้อมด้วยคณะของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น (Time, 2014) ในวัย 94 ปี จิโร่ได้รับการบันทึกชื่อลงในกินเนสส์บุ๊ก (Guinness World Records, 2019) ว่าเป็นพ่อครัวซูชิอายุมากที่สุดในโลกที่ยังคงทำงานและได้รับถึงสามดาวจากมิชลิน จิโร่อุทิศตนให้กับศิลปะการทำซูชิมากว่า 75 ปี ได้รับการยกย่องจากพ่อครัวทั่วโลกและนักวิจารณ์อาหารว่าเป็นพ่อครัวซูชิที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก ในวัย 98 ปี จิโร่ได้ยุติการบริหารงานประจำที่ร้านสืบเนื่องจากปัญหาด้านสุขภาพ และได้ส่งต่อธุรกิจให้กับลูกชายของเขาเป็นผู้สืบทอดต่อจากเขา (Wikipedia)

ร้านซูกิบายาชิ จิโระ สามารถรองรับลูกค้าได้เพียงแค่สิบที่นั่งเท่านั้น ร้านของจิโร่อยู่ในบริเวณทางเดินใต้ดินใกล้กับสถานีรถไฟใต้ดินโตเกียว ดังนั้นชื่อเสียงของจิโร่จึงไม่ได้เกิดจากความหรูหราของร้านอาหาร แต่เกิดจากความใส่ใจในรายละเอียด การฝึกฝนอย่างไม่หยุดนิ่ง และความมุ่งมั่นที่จะสร้างร้านซูชิที่ดีที่สุด เขาทุ่มเทชีวิตให้กับงานและแทบจะไม่เคยหยุดไปทำงานเลยสักวันเดียว จิโร่กล่าวไว้ว่า “ถ้าคุณตั้งใจที่จะทำอะไรสักอย่าง ให้รักษาความกระตือรือร้นนั้นไว้และพยายามทำให้ดีขึ้นทุกวัน นั่นคือหนทางสู่ความสำเร็จ” และ “เมื่อคุณเลือกอาชีพของคุณแล้ว คุณต้องทุ่มเททั้งชีวิตให้กับงานนั้น คุณต้องรักในสิ่งที่ทำ อย่าบ่นหรือตำหนิงานของตัวเอง และจงอุทิศชีวิตเพื่อฝึกฝนให้เชี่ยวชาญในทักษะนั้นอย่างแท้จริง” คำพูดที่ถูกถ่ายทอดออกมาจากพ่อครัวผู้ยิ่งใหญ่ผู้นี้ได้ถูกบันทึกเป็นชีวประวัติของเขาในสารคดีเรื่อง “Jiro Dreams of Sushi” (Gelb, 2011) ซึ่งสะท้อนความรักในงานและความพึงพอใจอย่างลึกซึ้ง อันเป็นหัวใจของอิคิไกและหลักฉันทะอย่างแท้จริงของชายผู้นี้

ภาพที่ 3: นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารค่ำประธานาธิบดี บารัค โอบามา ในปี 2014, ซ้ายหน้า คือ จิโระ โอโนะ เจ้าของร้าน (Marketeer, 2023)

แนวทางการบูรณาการ “เสาหลักของอิคิไกกับอิทธิบาท 4” ผ่านกรณีศึกษาของ โอโนะ จิโร่

การประยุกต์ใช้ เสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไกในชีวิตจริงของโอโนะ จิโร่ สะท้อนถึงความเรียบง่าย ความพากเพียร และการดำเนินชีวิตที่มีความหมายอย่างแท้จริง ได้แก่

1. การเริ่มต้นเล็กๆ จิโร่เริ่มจากร้านเล็กๆ และให้ความสำคัญกับรายละเอียดในทุกขั้นตอนของการทำซูชิ

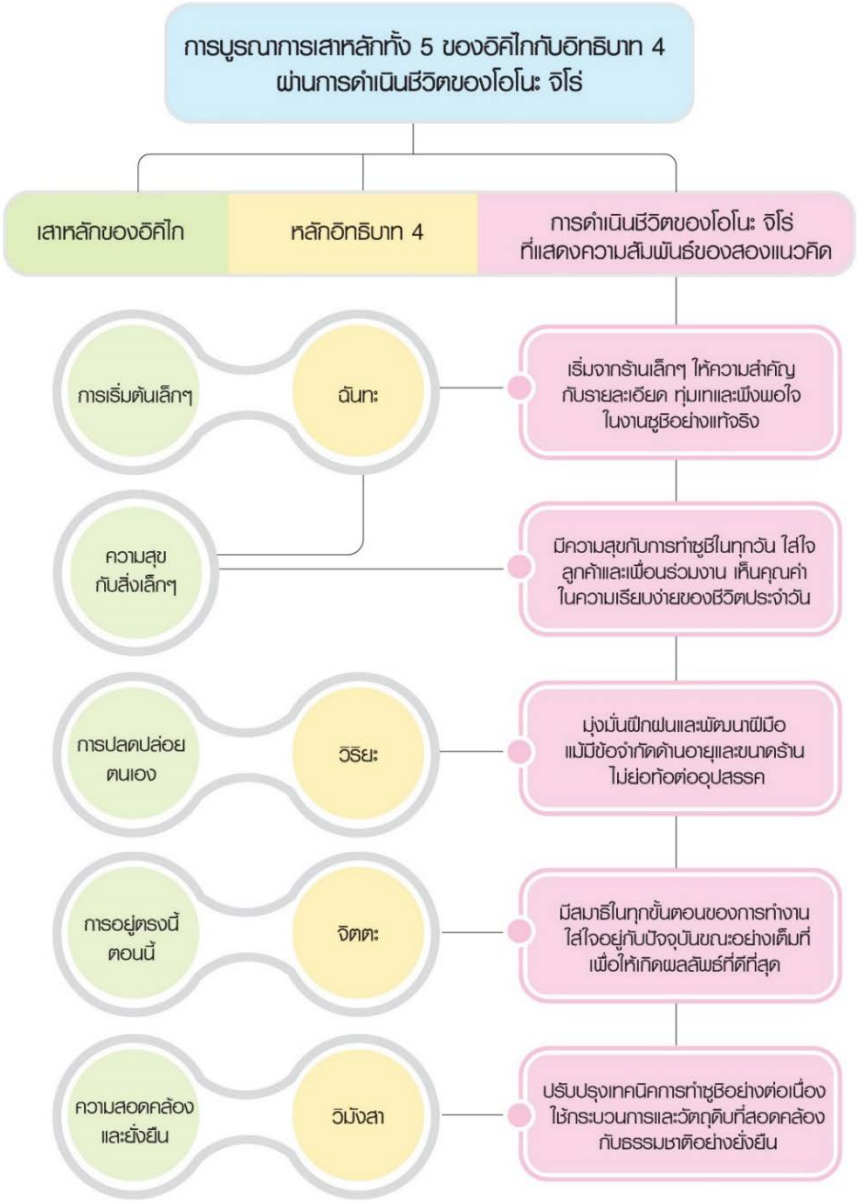
2. การปลดปล่อยตนเอง แม้ร้านเล็กเพียงสิบที่นั่ง แต่จิโร่พัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่อง ไม่ยอมให้ข้อจำกัดขวางกั้นความสำเร็จ

3. ความสอดคล้องและยั่งยืน จิโร่ให้ความสำคัญกับวัตถุดิบและการทำงานอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและยั่งยืนต่อสิ่งแวดล้อม

4. ความสุขกับสิ่งเล็กๆ จิโร่มีความสุขกับการทำซูชิในทุกวัน ใส่ใจในรสชาติและในทุกรายละเอียดขั้นตอน

5. การอยู่ตรงนี้ ตอนนี้ จิโร่มีสมาธิและจดจ่อกับการทำซูชิแต่ละคำอย่างเต็มที่ มีสติดำรงอยู่กับขณะปัจจุบัน

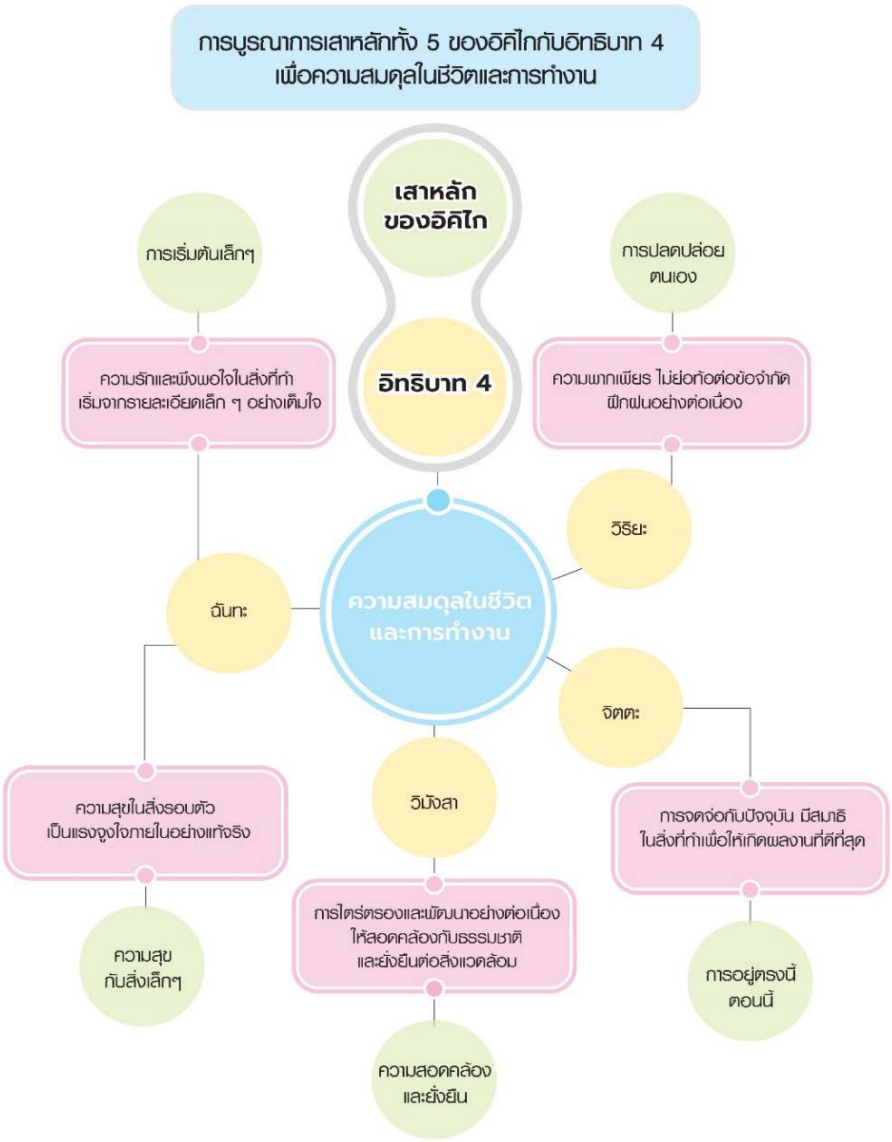
จากการวิเคราะห์การประยุกต์ใช้เบื้องต้น จะเห็นได้ว่า แนวคิดอิคิไกสามารถเชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญกับหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งมุ่งเน้นพลังใจ ความเพียร ปัญญาในการดำเนินชีวิต และการทำงานอย่างมีสมาธิ กรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่ จึงเป็นตัวอย่างรูปธรรมที่แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการแนวคิดอิคิไกเข้ากับหลักอิทธิบาท 4 อย่างกลมกลืน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ที่ช่วยเสริมสร้างพลังภายในให้เกิดความสุขและความสำเร็จอย่างยั่งยืน ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 4: การบูรณาการเสาหลักของอิคิไกกับอิทธิบาท 4
ผ่านวิถีการดำเนินชีวิตของโอโนะ จิโร่

โดยสรุป: กรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่ ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าแนวคิด “เสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไก” และ “หลักอิทธิบาท 4” มิได้เป็นเพียงปรัชญาชีวิตหรือหลักธรรมที่แยกจากกัน หากแต่สามารถบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน และเสริมสร้างพลังแห่งความสำเร็จและความสุขได้อย่างยั่งยืน การที่จิโร่ดำรงชีวิตด้วยความรักในสิ่งที่ทำ มุ่งมั่นพัฒนาฝีมืออย่างไม่หยุดนิ่ง และมีสมาธิในทุกขั้นตอนของงาน ล้วนสะท้อนถึงการนำเสาหลักของ อิคิไกมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง พร้อมทั้งแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของอิทธิบาท 4 ซึ่งเน้นพลังใจจากภายใน ความเพียร ความตั้งใจ และการใคร่ครวญพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทั้งหมดนี้เกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 5: การบูรณาการเสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไกกับอิทธิบาท 4
เพื่อความสมดุลในชีวิตและการทำงาน

การบูรณาการแนวคิดจากสองวัฒนธรรมที่สอดคล้องกัน ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ส่งเสริมแนวทางในการดำเนินชีวิต แนวคิดอิคิไกช่วยค้นหาความหมายและเป้าหมายของชีวิต ส่วนอิทธิบาท 4 เป็นพลังขับเคลื่อนที่ช่วยผลักดันให้ลงมือทำอย่างมุ่งมั่นให้ถึงเป้าหมายที่ชัดเจนทั้งในด้านชีวิตส่วนตัว การทำงาน และการพัฒนาจิตใจ ทำให้เกิด “ความสมดุลในชีวิตและการทำงาน” เป็นความสมดุลระหว่างความสุขและความสำเร็จที่สร้างแรงจูงใจ ให้มีจิตใจที่มั่นคง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นทั้งในทางโลกและทางธรรม ด้วยเหตุนี้ การบูรณาการเสาหลักทั้ง 5 ของอิคิไกกับหลักอิทธิบาท 4 จึงเป็นการสร้าง “พลังชีวิตจากภายใน” ที่สามารถนำพาให้ก้าวผ่านอุปสรรคทั้งปวง และเจริญงอกงามในทุกมิติของชีวิตได้อย่างแท้จริง

แนวทางการปฏิบัติ: การประยุกต์ใช้เสาหลักของอิคิไกและอิทธิบาท 4 ในชีวิตประจำวัน

แนวคิดเสาหลักของอิคิไกและอิทธิบาท 4 ที่บทความนี้นำเสนอ มิได้เป็นเพียงหลักคิดที่เหมาะสมสำหรับบุคคลต้นแบบอย่างโอโนะ จิโร่ เท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางที่สามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริงในชีวิตของทุกคน เพียงแต่เลือกลงมือจากข้อใดข้อหนึ่งก่อนโดยไม่จำเป็นต้องเริ่มทุกข้อพร้อมกัน มีวิวัฒนาการของการพัฒนาต่อเนื่องแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างมั่นคง การนำแนวคิดทั้งสองนี้มาใช้จะช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญกับความผันผวน ความเครียด และการขาดแรงจูงใจในชีวิตประจำวัน ทำให้ชีวิตมีทิศทางที่ชัดเจน มีพลังใจและเสริมสร้างความสมดุลระหว่าง “ความสุข” และ “ความสำเร็จ” ได้อย่างยั่งยืน

1. แนวทางการประยุกต์ใช้ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน

1.1 เริ่มต้นด้วยการค้นหา “อิคิไก” ของตนเองด้วยการถามตนเองว่า สิ่งใดที่รักและมีความสุขเมื่อได้ทำ แล้วลงมือทีละเล็กน้อย ตามหลัก “การเริ่มต้นเล็กๆ” เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและความพึงพอใจในชีวิต

1.2 สร้างแรงจูงใจจากภายใน (ฉันทะ) ให้ฝึกใช้ความรักและความพอใจในสิ่งที่ทำ เป็นพลังผลักดันให้เกิดความสุข ไม่ว่าจะกำลังศึกษาอยู่หรือทำงานแล้วย่อมสามารถสร้างแรงบันดาลใจจากสิ่งที่มีคุณค่าต่อใจได้

1.3 ลงมือทำอย่างมุ่งมั่น (วิริยะ) ความสำเร็จมิได้เกิดจากพรสวรรค์เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากความพยายามอย่างต่อเนื่อง แม้มีอุปสรรค เราสามารถฝึกฝนความเพียรด้วยการตั้งเป้าหมายเล็กๆ และค่อยๆ ขยายผลไปสู่เป้าหมายที่ใหญ่ขึ้นได้เสมอ

1.4 ใส่ใจในสิ่งที่ทำ (จิตตะ) การมีสมาธิในงาน หรือในหน้าที่ที่ทำในแต่ละวัน จะช่วยเพิ่มคุณภาพและลดความผิดพลาด เราควรฝึกฝนการอยู่กับปัจจุบันและให้ความสำคัญกับรายละเอียดอย่างเต็มที่

1.5 คิดพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ (วิมังสา) ทุกการกระทำควรผ่านการใคร่ครวญ ปรับปรุง และพัฒนาไม่ยึดติดกับวิธีเดิมๆ โดยนำหลักวิมังสามาใช้กับชีวิตส่วนตัวหรือการงาน เพื่อสร้างผลลัพธ์ที่ดีขึ้น

2. ประโยชน์ที่ได้รับจากการนำสองแนวคิดนี้ไปใช้

2.1 ช่วยให้ชีวิตมีเป้าหมายที่ชัดเจนและมีความหมาย แม้อยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

2.2 เสริมแรงบันดาลใจจากภายใน ทำให้ทำงานด้วยความสุขและไม่เหนื่อยล้าทางใจ

2.3 พัฒนาทักษะและจิตใจให้เข้มแข็ง ทั้งในด้านอาชีพและการมีความสงบจากภายใน

2.4 ยกระดับคุณภาพชีวิตในระยะยาว ทั้งด้านความสำเร็จ ความสัมพันธ์ และสุขภาพจิตที่ดี

สรุป

บทความนี้นำเสนอกรอบแนวคิดใหม่ในการบูรณาการเสาหลักทั้งห้าของอิคิไกจากวัฒนธรรมญี่ปุ่นเข้ากับหลักอิทธิบาท 4 ของพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความสมดุลระหว่างชีวิตและการทำงานในโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความท้าทาย การวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าแม้ทั้งสองแนวคิดจะมีความแตกต่างในเชิงวัฒนธรรม แต่กลับมีความสอดคล้องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยอิคิไกช่วยให้ผู้คนค้นพบความหมายและแรงบันดาลใจในการมีชีวิต ขณะที่อิทธิบาท 4 เป็นพลังผลักดันให้ลงมือทำอย่างต่อเนื่องจน

บรรลุเป้าหมาย กรณีศึกษาของโอโนะ จิโร่ พ่อครัวชาวญี่ปุ่นผู้ประสบความสำเร็จระดับโลก สะท้อนการนำแนวคิดทั้งสองไปใช้ในชีวิตจริงอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งในแง่ของฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งสอดคล้องกับเสาหลักของอิคิไกในทุกมิติ การบูรณาการนี้จึงไม่เพียงแต่ส่งเสริมความเข้าใจในเชิงทฤษฎี แต่ยังเสนอแนวทางการปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตด้วยแรงจูงใจจากภายใน มีจิตใจมั่นคง สมดุลระหว่างความสุขและความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่า กรอบแนวคิดใหม่ในการบูรณาการหลักอิคิไกและอิทธิบาท 4 ควรถูกพัฒนาให้เป็นโปรแกรมฝึกอบรม เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคลในองค์กร สถาบันการศึกษา และชุมชน ในการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้คนมีเป้าหมายที่ชัดเจนสู่ชีวิตที่สมดุลและมีความหมายท่ามกลางโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

บรรณานุกรม

นิ้วกลม สราวุธ เฮ้งสวัสดิ์. (2023). *อิคิไก เหตุผลของการมีชีวิต*. พื้นที่ชีวิต Thai PBS. สืบค้น 16 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://youtu.be/k-kMh8EXO30?si=aROTSnruqJu0FJjP

โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สืบค้น 20 พฤษภาคม 2568 จาก https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=35&siri=34#refer

พุทธทาสภิกขุ. (2537). *การทำงานที่เป็นสุข*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). *พุทธธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง และขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2563). *ใครบ้างที่จะอยู่รอด? ในยุค DISRUPTION 2020 ตลาดแรงงานและการศึกษา*. สืบค้น 18 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://tu.ac.th/ thammasat-tbs -talk-technology-disruption-2020

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2530). *การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานตามแนวทางอิทธิบาท 4*. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน.

García, H., & Miralles, F. (2017). *Ikigai: The Japanese Secret to a Long and Happy Life*. London: Penguin.

Gelb, D. (2011). *Jiro Dreams of Sushi*. สืบค้น 11 มีนาคม 2568 จาก https://youtu.be /u5oOiu RtrTU?si=rAsdlGMfFNB8HHA1

Guinness World Records. (2019). *Oldest head chef of a three Michelin star restaurant*. Jiro Ono. สืบค้น 19 มีนาคม 2568 จาก https://www.guinnessworld

records.com/world-records/oldest-michelin-three-star-chef

Kapook. (2559). *Slow life คืออะไร เทรนด์ชีวิตนี้ทำไมฮิตจัง*. สืบค้น 18 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://health.kapook.com/view121714.html

Marketeer. (2023). สืบค้น 20 พฤษภาคม 2568 จาก https://marketeeronline.co/archives/335508

Mogi, K. (2017). *The Little Book of Ikigai: The Essential Japanese Way to Finding Your Purpose in Life*. N.P.: FisicalBook.

Redzepi. (2015). *Jiro Ono and René Redzepi Have a Cup of Tea*. สืบค้น 14 มีนาคม 2568 จาก https://youtu.be/LOba0KPnfRA?si=wq2g6RkhbShhQ7rz

The Matter.co. (2021). *ลาออกจากที่ที่ทำให้ชีวิตมีปัญหา รวมเหตุผลที่ทำให้เกิด "The Great Resignation"*. สืบค้น 16 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://thematter.co/quick-bite/the-great-resignation-is-coming/156273

Time. (2014). *Barack Obama Just Ate The Best Sushi In The World*. สืบค้น 19 มีนาคม 2568 จาก https://time.com/73570/barack-obama-just-ate-the-best-sushi-in-the-world/

Wikipedia. *Jiro Ono (chef)*. สืบค้น 19 มีนาคม 2568 จาก https://en.m.wikipedia.org/wiki/Jiro_Ono_(chef)

การบูรณาการพรหมวิหาร 4 กับแนวคิดภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทย

The Integration of Four Brahmavihāras Dharma with Contemporary Leadership Concepts in Thai Society

[1]ปารจรีย์ ปรมัตถ์เศรษฐ์

[1]Parajaree Poramataseth

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Paraja.por@gmail.com

Received: October 27, 2025; **Revised:** December 9, 2025; **Accepted:** December 11, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักธรรม "พรหมวิหาร 4" ในพระพุทธศาสนากับแนวคิดภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทย "พรหมวิหาร 4" เป็นหลักธรรมอันลึกซึ้งในการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ว่าด้วยการพัฒนา "จิตแห่งผู้นำ" อันเป็นแนวทางของผู้ที่ปกครองและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น คือมีความเข้าใจผู้อื่น มีความยุติธรรม และสามารถดำรงตนท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมั่นคง พรหมวิหาร 4 เป็นกรอบคุณธรรมสากล ที่มุ่งส่งเสริมความเมตตา กรุณา ความเข้าใจ และความยุติธรรม เมื่อบุคคลประยุกต์ใช้หลักธรรมนี้ในชีวิตประจำวัน สามารถหล่อหลอมภาวะผู้นำที่อยู่บนพื้นฐานแห่งความเมตตากรุณาและปัญญา ทำให้บุคคลสามารถสามารถชี้นำผู้อื่นด้วยความเข้าใจ เอื้ออาทร แทนการใช้อำนาจบังคับบัญชา เป็นกรอบคุณธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และสังคมโลก เพื่อให้เกิดสันติสุขที่แท้จริง สำหรับ "ภาวะผู้นำ"นั้น ในทัศนะทางพุทธศาสนาหมายถึง ภาวะจิตใจของบุคคลที่สามารถชี้นำ สร้างศรัทธา และจูงใจผู้อื่นให้ดำเนินตามทางที่ถูกต้อง ไม่ได้หมายถึงการมีอำนาจหรือการบังคับบัญชา เมื่อเชื่อมโยงกับหลักธรรม "พรหมวิหาร 4" กรอบแนวคิดนี้สามารถใช้เป็นคุณธรรมนี้สำหรับเสริมสร้างภาวะผู้นำร่วมสมัยในบริบทสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิผลยิ่ง ผู้นำเกิดการนำด้วยใจที่แสดงออกผ่านการกระทำอันมีพรหมวิหารธรรมเป็นพื้นฐาน สามารถเป็นผู้นำที่ทั้งดีและเก่ง

คำสำคัญ: การบูรณาการ; พรหมวิหาร 4; ภาวะผู้นำ; สังคมไทยร่วมสมัย

Abstract

The academic article aims to explore the integration of the Four Brahmavihāras Dharma in Buddhism with Contemporary Leadership in Thai society. In Buddhism, profound principles for living and for cultivating harmonious human relationships are embodied in the Four Brahmavihāras Dharma, which serve as foundational guidelines for developing a "leader's mind." These principles offer a pathway for those who are among others or govern or work to cultivate understanding, fairness, and the ability to remain steady amidst change.-Beyond being meditative practices, the Four Brahmavihāras form a universal moral framework that cultivates kindness, understanding, and justice toward all beings. When applied in daily life, theses principles nurture leadership grounded in compassion and wisdom, enabling individuals to guide others through empathy rather than authority. The Four Brahmavihāras dharma can be integrated into personal conduct, organizational culture, and global relations, serving as a pathway to genuine harmony and sustainable peace. In the Buddhist perspective, "leadership" is a state of mind that enables an individual to guide, inspire faith, and motivate others to follow the righteous path, it does not refer to holding power or exercising authority. When integrated with the Four Brahmavihāras, it provides a meaningful framework for strengthening and cultivating contemporary leadership. A leader who leads from the heart, grounded in the Brahmavihāras, expresses this inner quality through ethical actions. Such virtue-based leadership enables the leader to be both good and highly competent.

Keywords: Integration; Four Brahmavihāras; Leadership; Contemporary Thai Society

บทนำ

ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับความท้าทายหลากหลาย ทั้งความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การทุจริตและขาดความโปร่งใส การปรับตัวต่อเทคโนโลยีและดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรสู่สังคมสูงวัย ค่านิยมต่างรุ่น เป็นต้น ความท้าทายเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคง การพัฒนา และคุณภาพชีวิตของประชาชน ภาวะผู้นำจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือในทุกภาคส่วน เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาองค์กร สังคม ให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน เป็นคุณสมบัติที่มีเฉพาะตัวบุคคลที่สามารถพัฒนาได้ การสร้างภาวะผู้นำไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการมีทักษะเชิงความรู้ในงาน เชิงเทคนิค หรือความสามารถในการบริหารจัดการเท่านั้น หากยังต้องอาศัยคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างความไว้วางใจและแรงบันดาลใจแก่บุคลากร

ในพระพุทธศาสนามีมุมมองที่สะท้อนคุณลักษณะผู้นำ ผ่านหลักว่าด้วยพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นคุณธรรมหลักที่ถูกนำมาใช้ในบริบทของผู้ปกครอง ผู้นำ เป็นหลักในการบริหารบุคคลด้วยหลักเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา คำว่า "พรหมวิหาร 4" เป็นคำภาษาบาลี แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) และพจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ระบุความหมายของพรหมวิหารว่า เป็นธรรมหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา มีความหมายหลายนัย คือ 1) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของพรหม เครื่องอยู่ของพรหม และทำให้เป็นพรหมเสมอด้วยพรหม 2) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐ 3) เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ คือ ผู้นำหรือผู้ปกครอง เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตที่ดี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2548)

ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร 4 ว่า เป็นคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับผู้บริหาร ผู้ปกครอง เมื่อผู้นำในสังคมใช้หลักธรรมนี้ในการบริหารงานและดูแลผู้คน ย่อมส่งผลให้เกิดความสามัคคี ความไว้วางใจ และการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งเป็นแก่นแท้ของการสร้างทุนทางสังคม (social capital) ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีและมีคุณภาพระหว่างบุคคลในสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยในการพัฒนาสังคมให้สงบสุข ลิขิตา เฉลิมพลโยธิน, เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน และ นลินณัฐ ดีสวัสดิ์ (2566) ได้ศึกษาว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีภาวะผู้นำที่สมบูรณ์แบบ ทรงคุณสมบัติที่ดีงาม มีสติปัญญา มีความรู้ มีความสามารถ ในการชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน ทรงปฏิบัติตนให้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส น่าสนทนา และทรงรับฟังผู้อื่น ทรงมีฐานะอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า "เป็นนาถะคือเป็นที่พึ่ง" พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคุณธรรมของบุคคลผู้เป็นที่พึ่งของผู้อื่นหรือผู้เป็นใหญ่หรือผู้เป็นผู้นำไว้หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “พรหมวิหาร 4” อันเป็นคุณธรรมของผู้ปกครองหรือเป็นลักษณะภายในสำหรับการประพฤติปฏิบัติของผู้นำหรือผู้ใหญ่ตามหลักพรหมวิหาร 4

บทความนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการพรหมวิหาร 4 ร่วมกับภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทย เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้นำไทยมีทั้งคุณธรรมและความสามารถในการตอบสนองต่อความท้าทายของโลกสมัยใหม่และบริบทของสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยศึกษากรอบแนวคิดและการประยุกต์ใช้พรหมวิหารธรรมหรือ “พรหมวิหาร 4” อันเป็นหลักคุณธรรมสากล สามารถนำมาผสมผสานไปพร้อมกับการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำอย่างมีระบบ จนเกิดความสมบูรณ์หรือความเป็นเอกภาพ ใช้เป็นกรอบคุณธรรมของผู้นำร่วมสมัยหรือผู้นำในยุคปัจจุบันในองค์กรทุกระดับทุกภาคส่วนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นแนวทางที่สามารถเสริมสร้างคุณธรรมและภาวะผู้นำให้สามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว

พรหมวิหาร 4 หลักธรรมสำหรับผู้นำ

พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพรหมวิหารทั้ง 4 อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ว่าเป็น “ธรรมอันประเสริฐที่ทำให้จิตบริสุทธิ์และเกื้อกูลต่อสรรพสัตว์” คือธรรมของพรหม (ผู้เป็นใหญ่) เป็นหลักธรรมอันประณีตประจำใจสำหรับผู้นำ เป็นแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมภายในจิตใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/305/275) อย่างไรก็ตามพรหมวิหาร 4 ถือเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคนเช่นกัน สามารถช่วยให้ทุกคนดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา และไม่เพียงเป็นหลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของการนำคนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ ความเกื้อกูล และความเป็นมนุษย์

พจนานุกรมศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2546) ได้อธิบายพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นคำสอนที่มุ่งสร้างเสริมสังคม เป็นหลักธรรมที่แสดงออกต่อผู้อื่นทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ อันประกอบด้วย

1. เมตตา (loving-kindness) หมายถึง ความรัก ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

2. กรุณา (compassion) หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา (sympathetic joy) หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา (equanimity) หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2545) ได้เสนอเป็นแนวคิดว่า พรหมวิหาร 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงศีลธรรม แต่เป็น “ทุนทางคุณธรรม” (moral capital) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการบริหารองค์กรในโลกยุคใหม่ โดยเมตตาเป็นพลังแห่งความปรารถนาดีที่ทำให้ผู้นำเห็นคุณค่าและศักยภาพของผู้ตาม กรุณาเป็นแรงผลักดันให้ผู้นำช่วยเหลือ สนับสนุน และลดความทุกข์ของผู้ตามอย่างจริงใจ ส่วนมุทิตาช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมองค์กรที่ยินดีร่วมกันในความสำเร็จของผู้อื่น ลดความอิจฉา และสร้างความผูกพันทางใจ และอุเบกขาเป็นฐานแห่งปัญญาที่ทำให้ผู้นำมีความมั่นคง ยุติธรรม และสามารถตัดสินโดยไม่เอนเอียง ดังนั้น เมื่อนำพรหมวิหาร 4 มาบูรณาการประยุกต์ใช้กับภาวะผู้นำร่วมสมัย หล่อหลอมจิตใจของผู้นำให้มีความละเอียดลึกซึ้ง เข้าใจผู้อื่น และมีความมั่นคงทางอารมณ์ ผู้นำย่อมสามารถสร้างสมดุลระหว่างผลลัพธ์ของงานและคุณค่าความเป็นมนุษย์ นำไปสู่การเป็นผู้นำที่ทั้ง “ดี” และ “เก่ง” พร้อมสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และการเติบโตอย่างยั่งยืนในองค์กร

พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (2557) ได้ทำการศึกษาไว้ เรื่องพรหมวิหารธรรม: ธรรมแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย และได้เสนอเป็นแนวคิดผลการศึกษาไว้ว่า พรหมวิหารทั้ง 4 ข้อ จะต้องนำมาใช้อย่างประสานกลมกลืนกัน หากขาดเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดความบกพร่องทางสังคม เช่น มีเมตตา กรุณา และมุทิตาต่อกัน มีน้ำใจต่อกัน ย่อมมีความอบอุ่น มีความสุขในการอยู่รวมกัน ส่วน “อุเบกขา” นั้นเป็นจุดถ่วงดุลยภาพในสังคม กล่าวคือ บุคคลที่ทำผิด ขาดความรับผิดชอบ มักเข้าหาผู้ใหญ่เพื่อขอความเมตตา ผู้ใหญ่ที่มีอุเบกขาย่อมหนักแน่นพิจารณาได้ว่า คนที่ทำผิดย่อมได้รับผลจากการทำผิด เมื่อเป็นเช่นนี้ การมีพรหมวิหาร 4 จึงเป็นจุดถ่วงดุลยภาพที่มีความสำคัญในเชิงสังคมและเชิงจริยธรรม

แนวคิดภาวะผู้นำ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2540) ได้กล่าวว่า “ภาวะผู้นำ” (Leadership) คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนหลายคนมาประสานกัน และพากันสู่จุดหมายที่ดีงาม คุณสมบัติของผู้นำมีหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี กล่าวได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นศิลปะวิธีที่ผู้นำได้ประยุกต์ใช้ความรู้ ความสามารถ จนก่อให้เกิดการยอมรับจนสามารถจูงใจผู้อื่นหรือชักนำ พาผู้อื่นให้ปฏิบัติภารกิจการงานของกลุ่มหรือองค์กรให้สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ผู้นำหรือองค์กรตั้งไว้ นั่นคือ “ผู้บริหารจะต้องเป็นผู้นำ ผู้นำจะต้องมีภาวะผู้นำ” (สมาน ศิริเจริญสุข, 2565)

สำหรับ “ผู้นำ” (Leader) เป็นการมองที่ตัวบุคคล เรามักได้ยินคำเรียกบุคคลว่าผู้นำในทิศทางที่แตกต่างกัน มีทัศนะจากท่านผู้รู้ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้นำ เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2546) ได้ให้ความหมายของ ผู้นำ คือบุคคลที่มาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่การมาอยู่ร่วมกัน หรือทำการร่วมกันก็ตามนั้น ให้พากันไปด้วยดี หมายความว่าบรรลุถึงจุดหมายที่ดีงามที่ตั้งไว้ด้วยดี และ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549) ได้ให้ทัศนะว่าผู้นำคือ ผู้ชักพาให้ผู้อื่นเคลื่อนไหวไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีคุณสมบัติในการสร้างอิทธิพลต่อกลุ่ม เพื่อให้ทุกคนร่วมกันปฏิบัติงานจนบรรลุสำเร็จตามเป้าหมาย หลายคนต่างมีบทบาทเป็นผู้นำเช่นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด ผู้นำครอบครัว ผู้นำกลุ่ม

สมาน ศิริเจริญสุข (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำกับการจัดการความขัดแย้ง และเสนอแนวคิดว่า องค์กรที่ขาดผู้นำที่มีภาวะผู้นำมักประสบปัญหาด้านต่าง ๆ เช่น ความขัดแย้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เสมอในองค์กร และในสังคมมนุษย์ทั่วไปที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน หากผู้นำองค์กรขาดคุณธรรมจริยธรรมยิ่งมีโอกาสทำให้เป้าหมายขององค์กรที่วางไว้ไม่ประสบผลสำเร็จ จากการศึกษาวิจัยพบว่า หากมีการนำพุทธวิธีมาเป็นส่วนหนึ่งในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งสามารถเป็นทางเลือกที่ทำให้ทุกคนทุกฝ่ายเกิดความพึงพอใจและเกิดไมตรีจิตที่ดีต่อกัน มากกว่าการนำระบบหรือกระบวนการมาดำเนินการ นับเป็นแนวทางเลือกที่เหมาะสมเป็นการป้องกันแก้ไขปัญหาด้วยคุณธรรมของผู้นำ อันเป็นแก่นธรรมพัฒนาได้ที่จิตใจของผู้นำเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนขององค์กร ของกลุ่มได้อย่างดียิ่ง

ในงานศึกษาเรื่อง “การพัฒนาภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21” ปัณณพงศ์ วงศ์ณาศรี และคณะ (2567) ได้เสนอเป็นแนวคิดจากผลการศึกษาว่า ภาวะผู้นำร่วมสมัย (Contemporary Leadership) หรือภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความสำเร็จขององค์กรในศตวรรษที่ 21 ความสามารถต่าง ๆ เช่น การบริหารการเปลี่ยนแปลง ทักษะในการสื่อสารและการเจรจา ความฉลาดทางอารมณ์ ความเห็นอกเห็นใจ แรงบันดาลใจ ความสามารถในการสร้างความร่วมมือและสร้างทีม เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้นเมื่อบูรณาการพรหมวิหารธรรมเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาภาวะผู้นำร่วมสมัยผสมผสานกับความรู้ความเข้าใจความสามารถและทักษะที่สำคัญจำเป็นเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ย่อมสนับสนุนส่งเสริมภาวะผู้นำให้สามารถสร้างพลังให้ทีมงาน องค์กร นำองค์กรให้ประสบความสำเร็จได้อย่างมั่นคงยั่งยืน

แนวคิดเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทยปัจจุบัน

Northouse (2022) ได้ศึกษาและกล่าวไว้ในหนังสือ Leadership: Theory and Practice ว่า ภาวะผู้นำที่แท้จริงมิได้วัดเพียงจากความสามารถในการบริหารจัดการหรือการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์เท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนจาก “คุณธรรมภายใน”ของผู้นำด้วย โดยพระพรหมคุณาภรณ์ (2543) ได้กล่าวว่า เมื่อพิจารณาในมุมของพุทธจิตวิทยา “พรหมวิหาร 4” เป็นหลักธรรมที่สะท้อนถึงจิตใจของผู้นำ ผู้นำที่ขาดพรหมวิหาร 4 จึงหมายถึงการขาดความเป็นผู้นำ หากผู้นำขาดองค์ธรรมเหล่านี้ จะเกิดภาวะผู้นำที่ไม่สมดุล ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความสัมพันธ์ในองค์กรและคุณภาพการบริหารงาน ดังนั้น การบูรณาการ “พรหมวิหาร 4” มาเป็นกรอบพัฒนาภาวะผู้นำ ก็เพื่อสร้างความไว้วางใจ ความผูกพัน และการขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างยั่งยืน

ปัจจุบันประเทศไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้องค์กรต่างๆเผชิญความท้าทายในการบริหารจัดการ และการสร้างความร่วมมือระหว่างผู้บริหารและทีมงานหรือผู้ตาม ภาวะผู้นำจึงเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารจัดการ ไม่ว่าในองค์กรการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคธุรกิจ หรือแม้แต่การเมืองท้องถิ่นจนถึงการเมืองระดับประเทศ เนื่องจากปัญหาดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการสื่อสารที่ไม่ชัดเจน Kotter (1996) ได้ศึกษาพบว่าผู้นำจำนวนมากเน้นการใช้อำนาจสั่งการแต่ไม่สามารถถ่ายทอดวิสัยทัศน์ให้เกิดแรงบันดาลใจและการมีส่วนร่วมตามแนวทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลของผู้นำ

2. ปัญหาขาดทักษะด้าน EQ และความเข้าใจกับคนรุ่นใหม่ ทำให้ไม่สามารถจัดการความขัดแย้งหรือสร้างแรงจูงใจในสภาพแวดล้อมการทำงาน และการแข่งขันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

3. ปัญหาขาดการพัฒนาภาวะผู้นำอย่างต่อเนื่อง ระบบฝึกอบรมหรือการพัฒนาผู้นำในองค์กรไทยยังเน้นตำแหน่งมากกว่าคุณลักษณะ ภาวะผู้นำไม่ใช่อยู่ที่ตำแหน่ง ความเป็นผู้นำเกิดจากคุณสมบัติและพฤติกรรม ไม่ใช่เกิดจากตำแหน่ง ในสังคมไทยมักมีความเข้าใจผิดว่า “ผู้นำ” ต้องเป็นผู้ที่มีตำแหน่งสูงเป็นระดับหัวหน้าผู้บังคับบัญชา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2543) ได้กล่าวว่าในความเป็นจริงภาวะผู้นำที่แท้เกิดจากคุณธรรม ความสามารถ และการปฏิบัติ ดังนั้นการพัฒนาภาวะผู้นำอย่างต่อเนื่องควบคู่กับการพัฒนาคุณธรรมจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง

4. ปัญหาด้านการขาดความผูกพันต่อองค์กร จากงานวิจัยเรื่อง “ความผูกพันต่อองค์กร 3 ประเภท” (Three Component Model of Organizational Commitment) อันเป็นแบบจำลองที่ใช้กันแพร่หลายในงานวิจัยด้านจิตวิทยาองค์กรและทรัพยากรมนุษย์ โดย Meyer and Allen (1997) พบว่า ปัจจุบัน “ความผูกพัน” (commitment) ต่อองค์กรมี 3 ประเภท คือ

4.1. “ความผูกพันทางอารมณ์” (Affective Commitment) คือความรู้สึกผูกพันเพราะ “รักและภักดี” ของบุคลากรต่อองค์กร เกิดจากการที่พนักงานหรือบุคลากรในองค์กรรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรและสามารถแบ่งปันคุณค่า เป้าหมายร่วมกัน

4.2. “ความผูกพันเชิงการคำนวณ” (Continuance Commitment) คือความผูกพันเพราะ “อยู่แล้วคุ้ม” หรือ “ไม่อยากสูญเสียผลประโยชน์” เช่น คำนวณต้นทุนในการลาออก การอยู่ต่อ ผลประโยชน์ ความมั่นคงในงาน จึงตัดสินใจอยู่ต่อ ทำงานต่อแบบทำไปเรื่อย ๆ

4.3. “ความผูกพันเชิงบรรทัดฐาน” (Normative Commitment) คือรู้สึกผูกพันว่า “ควรอยู่” กับองค์กร “ควรทำ” ให้องค์กร เพราะเป็นหน้าที่ เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามบรรทัดฐาน ศีลธรรม หรือความรู้สึกที่เป็นหนี้บุญคุณต่อองค์กร ไม่ใช่ทำเพราะรัก (Affective Commitment) หรือ ไม่ใช่ ทำเพราะคำนวณต้นทุนผลประโยชน์ (Continuance Commitment)

สภาพปัญหาภาวะผู้นำต่อการพัฒนาองค์กร

1. เน้น “ผลสำเร็จ” แต่ขาด “จิตสำนึกทางจริยธรรม” ปัญหาที่เกิดขึ้นปัจจุบันคือ ผู้นำจำนวนไม่น้อยขาดความสมดุลระหว่างทักษะและคุณธรรม กล่าวคือ ผู้นำอาจมีความสามารถสูงในเชิงเทคนิค มีองค์ความรู้ในงาน ชั้นเชิงการวางกลยุทธ์ และการบริหารจัดการ แต่ความเข้าใจในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ขาดจิตสำนึกทางจริยธรรม ส่งผลให้เกิดความไม่ไว้วางใจ การสื่อสารที่ไม่จริงใจ และความเสื่อมศรัทธาภายในองค์กร ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าและความยั่งยืนขององค์กรในระยะยาว

2. เน้น “ผลสำเร็จ” มากกว่า “กระบวนการที่ถูกต้อง” กัญพัชร ไชยเชื้อ และสุวรรณี แสงมหาชัย (2565) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำกับประสิทธิผลของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย และเสนอแนวคิดว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นปัจจุบันคือ ผู้นำบางส่วนเน้น “ผลสำเร็จ” มากกว่า “กระบวนการที่ถูกต้อง” รวมถึงใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตน และยึดติดกับระบบอุปถัมภ์ ส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรม ความไม่โปร่งใส การตัดสินใจที่ลำเอียง และความเสื่อมศรัทธาในระบบบริหาร อีกทั้งวัฒนธรรมแบบไทยที่ให้ความสำคัญกับ “ความเกรงใจ” ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระบบอาวุโส ยังเป็นปัจจัยที่ทำให้การตรวจสอบผู้นำเป็นเรื่องยาก ส่งผลให้เกิดปัญหาผู้นำที่ไม่โปร่งใส หรือไม่สามารถพัฒนาองค์กรได้อย่างแท้จริง

ภาวะผู้นำเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้นำกับผู้ตาม อันนำไปสู่การโน้มน้าวผู้ตามหรือบุคคลอื่นให้ทำตามเป้าหมายร่วมกันเพื่อให้บรรลุผลร่วมกันภายใต้มิติความท้าทายด้านจริยธรรม สิ่งสำคัญที่ควรตระหนักคือการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจ การสร้างแรงจูงใจ การลดความขัดแย้ง ดังนั้น ทักษะเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ผู้นำร่วมสมัยต้องประกอบด้วย “ทั้งความสามารถเชิงกลยุทธ์และคุณธรรม” มุ่งเน้นการสร้างคุณค่าในการสื่อสารเชิงบวก ไม่มุ่งเน้นทักษะการทำงานอย่างเดียวเพราะการมุ่งเน้นแต่การทำงานอย่างเดียว มักสร้างงานได้เพียงประสิทธิภาพระยะสั้น แต่ไม่สามารถสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และแรงบันดาลใจให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนในองค์กรได้

ภาวะผู้นำเป็นคุณสมบัติที่มีเฉพาะตัวบุคคลที่จะสามารถนำพาและจูงใจเพื่อนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและกระตือรือร้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การและก่อให้เกิดความสงบสุขและร่มเย็นแก่สังคม การสร้างภาวะผู้นำจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการมีทักษะเชิงเทคนิคหรือความสามารถในการบริหารจัดการเท่านั้น หากต้องอาศัยคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อสร้างความไว้วางใจ

สร้างแรงบันดาลใจแก่บุคลากร และป้องกันเรื่องปัญหาต่าง ๆ มิให้เกิดซ้ำ ผู้นำร่วมสมัยจึงต้องประกอบด้วย “ทั้งความสามารถเชิงกลยุทธ์และคุณธรรม”

การบูรณาการพรหมวิหาร 4 กับภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทย

ในแง่คิดทางจริยศาสตร์ เมื่อนำรูปแบบของ “จริยศาสตร์ทางคุณธรรม” มาผสมกับ “แนวคิดการบริหาร” ผู้นำที่มีคุณธรรม จึงเป็นแนวคิดที่เน้นให้ คุณธรรมและความสามารถ เข้ามาบูรณาการควบคู่กัน ไม่ให้ด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไปจนกลายเป็นความเสี่ยง เมื่อพิจารณาในมุมของพุทธจิตวิทยาเห็นได้ว่า คุณธรรม เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ใน “พรหมวิหาร 4” เป็นหลักธรรมที่สะท้อนจิตใจของผู้นำ ก่อให้เกิดภาวะผู้นำที่สมบูรณ์ สมดุลกับทักษะการบริหาร พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางการพัฒนาภาวะผู้นำที่มีความสมดุลระหว่างทักษะและคุณธรรมตามหลักพุทธธรรม

ราชบัณฑิตยสถาน (2554) ได้บัญญัติว่า “บูรณาการ” หมายถึง “การรวมส่วนประกอบหลายส่วนให้สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ จนเกิดความสมบูรณ์หรือความเป็นเอกภาพ” ดังนั้น การบูรณาการคุณธรรม “พรหมวิหาร 4” กับแนวคิดผู้นำร่วมสมัย อย่างเป็นระบบจนเกิดความเป็นเอกภาพ จึงได้ “รูปแบบภาวะผู้นำร่วมสมัยที่มีคุณธรรม” ในสังคมไทย ดังนี้

1. การบูรณาการเชิงทฤษฎี

1.1 เมตตา (Loving-kindness) พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) (2560) ได้แสดงธรรมเรื่อง พรหมวิหารธรรม ว่า ผู้นำที่แท้จริงไม่จำเป็นต้องมีอำนาจเหนือผู้อื่น แต่ต้องมี “ความเมตตา” ให้ด้วยความเมตตาปรารถนาดี เกื้อกูล อยากเห็นคนรอบข้างมีความสุข เติบโต มีส่วนร่วม แบ่งปันความสุข สอดคล้องกับแนวคิด McBride and O’Malley (2023) ที่ว่า “ใคร ๆก็สามารถเป็นผู้นำได้ทุกที่ ทุกเวลา” สอดคล้องกับหลัก “เมตตา”

1.2 กรุณา (Compassion) พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) (2560) ได้แสดงธรรมเรื่อง พรหมวิหารธรรม ว่าผู้นำที่กรุณาจะไม่เพิกเฉยต่อความทุกข์ของผู้อื่น แต่จะร่วมมือ ช่วยเหลือ แบ่งเบาภาระ ความทุกข์ และพยายามทำให้ทุกคนมีศักยภาพที่จะรับมือกับปัญหา หรือพ้นจากปัญหาให้ได้ เข้าใจและช่วยเหลือในยามที่ผู้อื่นเผชิญความทุกข์ “แบ่งเบาความทุกข์” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ McBride and O’Malley (2023) ที่ว่า ภาวะผู้นำร่วมสมัยคือ การมีส่วนร่วมลงมือทำตามที่มีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อจูงใจและระดมผู้คนให้ร่วมกันแก้ปัญหาที่ยาก และระดมคนให้ช่วยเหลือกันให้ก้าวผ่านความท้าทายร่วมกัน

1.3 มุทิตา (Sympathetic joy) หมายถึง ความชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นสำเร็จ ก่อให้เกิด “ภาวะผู้นำร่วม” แนวคิด McBride and O’Malley (2023) จากหนังสือ When Every Leads ที่ว่า “องค์กรจะประสบความสำเร็จมากกว่าเมื่อทุกคนเป็นผู้นำ” เมื่อนำแนวคิดนี้มาปฏิบัติร่วมกับ “มุทิตา” ทำให้ผู้ที่มีภาวะผู้นำที่ส่งเสริมให้สมาชิกในทีมทุกคน “มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การช่วยกันทำงาน ตามความถนัดตามความสามารถของตน และยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่นของทีม สอดคล้องกับพระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) (2560) ที่ได้กล่าวว่า ที่งานสำเร็จได้ เราสำเร็จได้นั้นเพราะทุกคนช่วยกัน ไม่ใช่เพราะ

เราเก่งคนเดียว ทุกคนช่วยกันเพราะเราเปิดโอกาสด้วยคุณธรรม “มุทิตา” พร้อมให้โอกาสทุกคนมีส่วนร่วม พร้อมยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่น ไม่เก็บความดีไว้ที่ตัวเอง ไม่แย่งชิงความดีความชอบของผู้อื่น นั่นเอง

1.4 อุเบกขา (Equanimity) หมายถึง การวางใจเป็นกลาง มีสติ และยึดมั่นในหลักธรรม “เที่ยงธรรมและยั่งยืน” พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) (2560) แสดงธรรมเทศนาว่า ในสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทุกคนต้องมีความมั่นคงทางอารมณ์ไม่หวั่นไหวกับอำนาจหรือแรงกดดัน ซึ่งสอดคล้องกับ “อุเบกขา” วางใจอย่างเท่าทัน ปฏิบัติด้วยปัญญา ไม่ลำเอียงตามอารมณ์หรือสถานะ การมีอุเบกขาช่วยให้ผู้นำสามารถ “นำด้วยสติ” แทนที่การ “นำด้วยลำเอียง” การนำหลักธรรมพรหมวิหาร 4 มาใช้ ทำให้ภาวะผู้นำมีมิติที่ลึกกว่าการใช้ทักษะการบริหารแบบเดิม ๆ และหลักธรรมนี้เป็นเครื่องมือสร้าง “ทุนคุณธรรม” ในองค์กร ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2548) ได้กล่าวไว้นั่นเอง

ผู้นำที่มีความฉลาดทางอารมณ์และยึดหลัก “พรหมวิหาร 4” ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ย่อมสามารถพัฒนาทักษะและเสริมสร้างภาวะผู้นำให้มีทั้งสมรรถนะในการบริหารจัดการ และคุณธรรมจริยธรรม เสริมสร้างความผูกพันที่ส่งเสริมให้เกิดความรักและภักดีต่อองค์กร ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความไว้วางใจ การทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต บุคลากรมีคุณธรรมจริยธรรม องค์กรมีธรรมาภิบาล ทำให้เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงานอันไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืนขององค์กร สามารถสร้างบรรยากาศเชิงบวกและส่งเสริมความผูกพันของบุคลากรที่องค์กรประสงค์ ซึ่งจำเป็นต่อการสร้างองค์กรที่มีประสิทธิภาพและต่อความยั่งยืนขององค์กร

พระมหาวุฒิมา ปญฺวุฑฺโฒ (เถาว์หมอ) (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร 4 ของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตจาโร) เป็นแบบจำลองผู้นำเชิงพุทธ (Buddhist Leadership Model) ที่เน้นคุณธรรม “ภายในจิต” มากกว่า “อำนาจภายนอก” ซึ่งสามารถประยุกต์ได้ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน โดยมีผลต่อมิติ 3 ด้าน คือ 1) ความสัมพันธ์ในทีม (เมตตา กรุณา) 2) แรงจูงใจและความผูกพันต่อองค์กร (มุทิตา) และ 3) ธรรมาภิบาลและความโปร่งใสในการตัดสินใจ (อุเบกขา) ผลการวิจัยพบว่า

1. เมตตา ผู้นำที่มีเมตตาย่อมมองเห็นผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข มิใช่เพียงผู้รับคำสั่ง แต่เป็นผู้ร่วมภารกิจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

2. กรุณา ผู้นำมีความกรุณามิใช่เพียงออกคำสั่ง แต่เข้าใจและยื่นมือช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาตามศักยภาพ

3. มุทิตา ผู้นำที่มีมุทิตา ยินดีด้วยอย่างจริงใจ ส่งผลให้เกิดพลังบวก ลดความขัดแย้ง ไม่อิจฉาผู้อื่นเมื่อเห็นเขาได้ดี

4. อุเบกขา ผู้นำที่มีอุเบกขา มีจิตเป็นกลาง รู้จักวางใจ ไม่เอนเอียงตามอารมณ์ส่วนตน ไม่ลำเอียงเพราะชอบหรือชัง

การบูรณาการเชิงปฏิบัติ

แนวคิดของ Kotter (1996) มองว่าผู้นำจำเป็นต้อง “สื่อสารวิสัยทัศน์การเปลี่ยนแปลง (Communicating the Change Vision)” อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งแปลงวิสัยทัศน์นั้นให้เป็น “การกระทำและผลลัพธ์” ผ่านการเสริมสร้างพลังให้บุคลากรลงมือปฏิบัติ Kotter เห็นว่าผู้นำต้องสื่อสารวิสัยทัศน์ให้ชัดเจน เพื่อให้คนเชื่อมั่น ก่อให้เกิดความร่วมมือ ด้วยการที่ผู้นำต้องทำอย่างที่พูดและพูดอย่างที่ทำ ทำซ้ำ และทำให้เห็นเป็นพฤติกรรมจริง (walk the talk) ซึ่งหลักธรรม “พรหมวิหาร 4” สามารถบูรณาการเชื่อมโยงนำมาเสริมสนับสนุนได้อย่างดีเยี่ยม กล่าวคือ

1.1 สื่อสารวิสัยทัศน์ให้คนเชื่อและร่วมมือ ด้วย “เมตตา กรุณา”

ความเข้าใจและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น คือความ “เมตตา” และ ความใส่ใจช่วยเหลือ คือความ “กรุณา” เพื่อให้ข้อความที่สื่อสารไม่เป็นคำสั่งแต่เป็นแรงบันดาลใจ ผู้นำที่มีเมตตา กรุณา เมื่อสื่อสารไม่ว่าภาษาพูด (verbal language) ภาษากาย (non-verbal language) จะเคารพผู้ฟัง และเปิดพื้นที่รับฟังข้อเสนอแนะ ทำให้วิสัยทัศน์เป็นเรื่อง “ของเรา” ไม่ใช่ “ของฉัน”

1.2 สร้างแรงจูงใจด้วย “มุทิตา” Kotter เน้นย้ำให้ผู้นำแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ (walk the talk) และยกย่องความสำเร็จเล็ก ๆระหว่างทาง สิ่งนี้ตรงกับ “มุทิตา” คือยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ผู้นำที่ยินดี และเฉลิมฉลองความก้าวหน้าของทีมจะสร้างแรงจูงใจให้คนอยากเดินตาม ทำตามเพื่อความสำเร็จตามวิสัยทัศน์

1.3 การจัดการการต่อต้านและอารมณ์ ด้วย “อุเบกขา” ผู้นำย่อมต้องเผชิญกับการบริหารการเปลี่ยนแปลง เช่น มุมมองที่แตกต่างจากคนรอบข้าง สมาชิกในทีมหรือผู้ตาม ดังนั้น เมื่อสื่อสารวิสัยทัศน์ ผู้นำจึงต้องมีอุเบกขา คือสามารถวางใจเป็นกลาง ไม่ตอบสนองด้วยอารมณ์ ไม่ลำเอียง แต่ใช้เหตุผลและหลักการในการแก้ปัญหา ช่วยลดความขัดแย้งและทำให้ทีมเชื่อถือได้

พุธนิชัย กำจัดภัย (2568) ได้ศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารองค์การ และได้เสนอแนวคิดว่า “พรหมวิหาร 4” เป็นคุณธรรมสำคัญในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล เสริมสร้างแรงจูงใจ แรงบันดาลใจ แก่สมาชิกทุกคนในทีมที่ช่วยกันทำงานให้ผลงานปรากฏ ผู้นำจึงต้องมีคุณธรรม จริยธรรม มีความเมตตากรุณาต่อผู้ร่วมงาน และทีมงาน โดยพรหมวิหารทั้ง 4 ข้อ ต้องประสานกลมกลืนกัน ถ้าขาดเพียงข้อใดข้อหนึ่งย่อมก่อให้เกิดความบกพร่องทางสังคมอย่างแน่นอน

คุณลักษณะของภาวะผู้นำเกี่ยวข้องกับ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relationships) Northhouse (2022) ได้ทำการศึกษาเรื่องภาวะผู้นำ ว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหัวใจของภาวะผู้นำทุกระดับ” เพราะช่วยให้ผู้นำทำงานร่วมกับคนอื่น ๆ ได้ราบรื่น และบรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยภาวะผู้นำไม่ได้ขึ้นอยู่กับตำแหน่งและอำนาจเท่านั้น แต่เป็นความสามารถในการสร้างอิทธิพลในเชิงบวก สร้างแรงบันดาลใจ และเชื่อมโยงกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนต้องอาศัยทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น ความเข้าใจผู้อื่น

ความเมตตา กรุณา การชื่นชมยินดี การเข้าใจในศักยภาพอันจำกัดของบุคคล การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การเจรจา การจัดการความขัดแย้ง และการสร้างความไว้วางใจ

2. ความฉลาดทางอารมณ์ (EQ: Emotional Intelligence) Goleman, Boyatzis and McKee (2013) ได้ทำการศึกษา เรื่อง Primal Leadership: Unleashing the Power of Emotional Intelligence และเสนอแนวคิดว่าผู้นำที่มีความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Intelligence) สามารถรับรู้และจัดการอารมณ์ตนเองและผู้อื่น รวมถึงสร้างความผูกพันกับผู้ตามได้ดี และ พุธนิชัย กำจัดภัย (2568) ได้ศึกษาและยืนยันว่า “พรหมวิหาร 4” เป็นหลักธรรมที่สอนให้คนพัฒนาความสัมพันธ์เชิงบวกกับผู้อื่น และฝึกการควบคุมอารมณ์ของตนเองให้สมดุล ซึ่งตรงกับแก่นของ “ความฉลาดทางอารมณ์” ได้แก่ การตระหนักรู้ในตนเอง (Self-awareness) การควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ลำเอียง (Self-regulation) การเห็นใจตอบสนองต่อความทุกข์ของผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ (Empathy) และทักษะทางสังคม (Social Skills) ซึ่งสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพรหมวิหาร 4 กับความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ได้ดังนี้

พรหมวิหาร 4	EQ ที่เกี่ยวข้อง
เมตตา (Loving-kindness) ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น	**Empathy** และ **Social Skills** ความสามารถมองโลกในมุมคนอื่นเข้าใจมุมมองที่แตกต่างและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่น
กรุณา (Compassion) ช่วยเหลือเมื่อผู้อื่นทุกข์	**Empathy** และ **Motivation** การช่วยเหลือตอบสนองต่อความทุกข์ของผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์
มุทิตา (Sympathetic joy) ยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น	**Social Skills** และ **Positive Relationship** ลดจิตใจที่อิจฉาริษยา เสริมทัศนคติเชิงบวก
อุเบกขา (Equanimity) วางใจเป็นกลาง	**Self-Regulation** ควบคุมอารมณ์ ไม่ลำเอียง และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

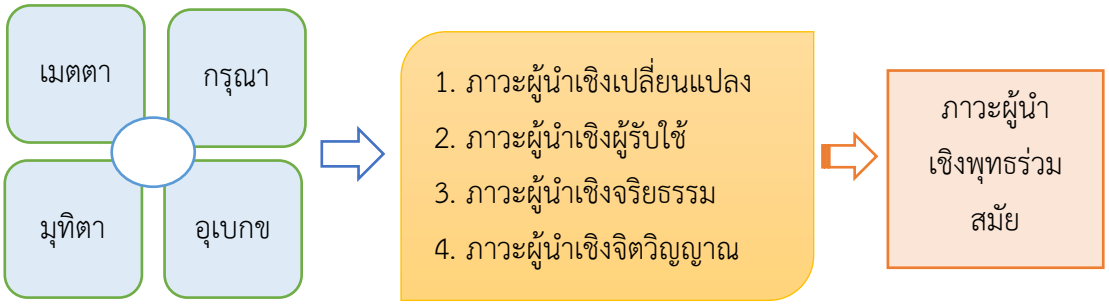
ตารางที่ 1: ความเชื่อมโยงระหว่างพรหมวิหาร 4 และ ความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)

Goleman (2013) ระบุว่าผู้นำหรือบุคคลที่ฝึกฝนและพัฒนาคุณธรรม สามารถพัฒนา EQ ในระดับสูงได้ด้วย ทั้งในด้านการรู้จักตนเอง การจัดการอารมณ์ ความเห็นอกเห็นใจ และทักษะทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเป็นผู้ที่มีภาวะผู้นำร่วมสมัยในปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่

1. การบูรณาการพรหมวิหาร 4 กับภาวะผู้นำร่วมสมัยในสังคมไทย ได้องค์ความรู้ใหม่คือแนวคิดเรื่อง ภาวะผู้นำเชิงพุทธร่วมสมัย (Contemporary Buddhist Leadership Model) หรือ C.B.L Model อันเป็นภาวะผู้นำที่สมดุลทั้งคุณธรรมและทักษะ “พรหมวิหาร 4” ส่งผลต่อพฤติกรรมและสมรรถนะภายนอก

เสมือนเป็น “เข็มทิศ” เป็นแนวทางบอกความรู้ ความเข้าใจ ในการปฏิบัติหน้าที่ และสามารถสร้างสมดุลระหว่างคุณธรรมกับทักษะการทำงาน เป็นการบูรณาการคุณธรรมกับทักษะผู้นำ นำไปสู่แนวคิดเรื่องการประเมินทักษะและคุณธรรมของผู้นำได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 1: ภาวะผู้นำเชิงพุทธร่วมสมัย

(Contemporary Buddhist Leadership; C.B.L Model)

2. แนวคิด 10 ประการภาวะผู้นำเชิงพุทธร่วมสมัย (10 Contemporary Buddhist Leadership Concepts)

2.1 “ทุกคน” ทุกคนมีศักยภาพในการเป็นผู้นำ ฝึกได้ พัฒนาได้จากประสบการณ์จริง เกิดจากความรับผิดชอบและการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน

2.2 “นำได้” ผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นหัวหน้า เพราะเกิดจากการกระทำไม่ใช่ตำแหน่ง ผู้ที่ลุกขึ้นมาริเริ่ม ช่วยแก้ปัญหา สร้างอิทธิพลเชิงบวก พาคนไปสู่เป้าหมาย นั่นคือกำลัง “นำ” แล้ว

2.3 “ทุกที่ ทุกเวลา” ความเป็นผู้นำเกิด “ทุกที่ ทุกเวลา” ไม่ว่าในห้องเรียน ในครอบครัว ในชุมชนเล็ก ๆ ในกลุ่มเพื่อน ตราบใดที่มีความต้องการในการเปลี่ยนแปลง และมีคนริเริ่ม นั่นคือพื้นที่ของความเป็นผู้นำ

2.4 “ไม่ยิ่งใหญ่” ผู้นำไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่ แต่มีผลต่อคนอื่น ผู้นำสามารถเป็นได้ตั้งแต่คนที่ช่วยเพื่อนในกลุ่มเรียนให้เข้าใจสิ่งที่เรียน เพื่อนที่ประสานงานให้ทีม คนที่กล้าพูดแทนกลุ่มในที่ประชุม คนที่เสนอไอเดียสร้างประโยชน์ให้ส่วนรวม เป็นผู้ที่ช่วยสร้างบรรยากาศของความร่วมมือและลดการแบ่งแยกชั้นเชิงอำนาจในองค์กร

2.5 “เข็มทิศ” พรหมวิหาร 4 เป็นเข็มทิศ ในการกำหนดเป้าหมายและวิธีการทำงาน เพื่อทักษะการทำงานที่มีถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ที่ถูกต้องและเป็นธรรม

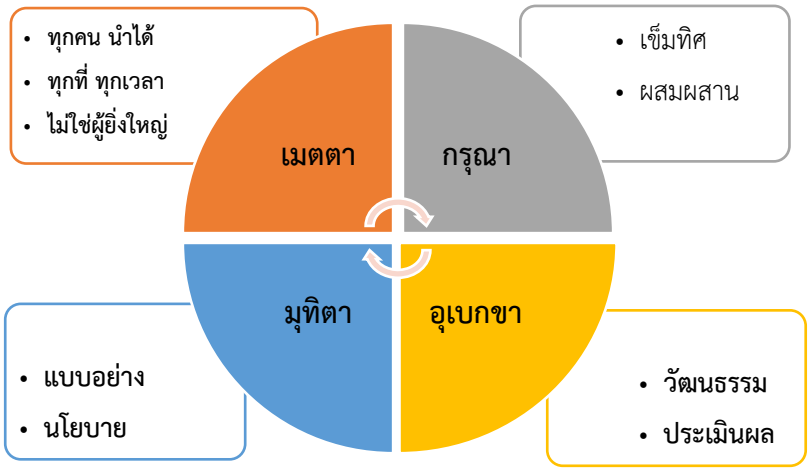
2.6 “ผสมผสาน” บูรณาการพรหมวิหาร 4 เข้ากับการพัฒนา**ทักษะการเป็นผู้นำ** ทำให้การพัฒนาทักษะการทำงานไม่แยกออกจากการพัฒนาพรหมวิหาร 4 เช่น ทักษะการสื่อสาร การเจรจา การประเมินผลการทำงานผู้ใต้บังคับบัญชา หรือการบริหาร ควรปฏิบัติพร้อมด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

2.7 “แบบอย่าง” ผู้นำหรือผู้สอนต้องเป็นทำให้เห็นว่าการใช้ทักษะและการมีพรหมวิหาร 4 ควบคู่กันเป็นไปได้จริง เมื่อบุคคลากรเห็นตัวอย่างเห็นผลจริง จะเรียนรู้ประยุกต์พรหมวิหาร 4 เข้ากับทักษะการทำงานของตนเอง และสามารถสร้างระบบและวัฒนธรรมองค์กรที่สนับสนุนการทำงาน

2.8 “นโยบาย” กำหนดเป็นนโยบาย ให้มีมาตรฐานจริยธรรมพรหมวิหาร 4 ควบคู่กับมาตรฐานทักษะการทำงาน

2.9 “วัฒนธรรม” สร้างวัฒนธรรมองค์กร ที่ส่งเสริมสนับสนุนคุณธรรม เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ให้เห็นเป็นรูปธรรม เป็นนิสัย เป็นพฤติกรรมของทุกคนในองค์กร

2.10 “ประเมินผล” ทั้งด้านทักษะ ความรู้ และพรหมวิหาร 4 อย่างสมดุล โดยวัดผลประเมินผลการทำงานทั้งด้านทักษะ ความรู้ความสามารถ และประเมินการปฏิบัติตามหลักพรหมวิหาร 4 ด้วยอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

ภาพที่ 2: ภาวะผู้นำเชิงพุทธร่วมสมัย

(Contemporary Buddhist Leadership Model / C.B.L.C Model)

สรุป

ด้วยคุณธรรมพรหมวิหาร 4 อันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา อันเป็นหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้แนะ เป็นขุมทรัพย์แห่งปัญญา ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นกรอบคุณธรรมสำหรับพัฒนาภาวะผู้นำ ความศรัทธาในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและหลักธรรมที่ทรงตรัสรู้ จะช่วยให้การนำพรหมวิหาร 4 ไปปฏิบัติอย่างจริงใจ ตั้งใจ สม่ำเสมอ เชื่อในพรหมวิหาร 4 ว่ามีผลต่อผลสัมฤทธิ์ในภาวะผู้นำอย่างยั่งยืน แตกต่างจากการพัฒนาทักษะเพียงอย่างเดียว การนำพรหมวิหาร 4 ไปใช้ให้ได้ผลดีนั้นไม่ใช่เพียง

แค่มองว่าพรหมวิหาร 4 เป็นเครื่องมือหรือเทคนิคในการสร้างภาวะผู้นำ แต่ต้องพิจารณาให้เห็นและเชื่อมั่นว่าเป็นการฝึกจิตใจบนพื้นฐานคุณธรรมและปัญญา ศรัทธาในพระเมตตาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อผู้นำเชื่อมั่นในแนวทางนี้จะเกิดแรงจูงใจและความสม่ำเสมอในการปฏิบัติ ส่งผลให้เกิดภาวะผู้นำที่พัฒนา “จากภายใน” ออกสู่ “ภายนอก” จึงเกิดการต่อยอดเพื่อพั“ผู้นำเชิงพุทธร่วมสมัย” คือ ผู้นำที่มีภาวะจิตที่มุ่งสร้างประโยชน์ร่วม เกื้อกูลองค์กร และทำงานด้วยเจตจำนงเพื่อพัฒนาคนและสังคม การผสมผสานองค์ประกอบดังกล่าวจึงไม่เพียงการสร้างพฤติกรรมภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม แต่ยังยกระดับ “มโนทัศน์ภาวะจิต” ของผู้นำไปสู่กรอบความคิดใหม่ที่ลึกซึ้งกว่าเดิมซึ่งลึกซึ้งและยั่งยืนยิ่งกว่าการพัฒนาภายนอกซึ่งเป็นทักษะเพียงอย่างเดียว ผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมจัดว่าเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถสร้างองค์กรให้เข้มแข็ง สร้างให้องค์กรเป็นสถานที่ทำงานที่คนทำงานอย่างมีความสุขเปรียบเสมือนบ้านหลังที่สอง ก่อให้เกิดพลังชองทีมในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงาน นับเป็นกุญแจที่เปิดประตูแห่งความไว้วางใจและความน่าเชื่อถือระหว่างองค์กรและพนักงานหรือผู้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิผลยิ่ง

บรรณานุกรม

กัญพัชร ไชยเชื้อ และ สุวรรณี แสงมหาชัย. (2565). *ภาวะผู้นำกับประสิทธิผลของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย. วารสารสหวิทยาการสังคมศาสตร์และการสื่อสาร.* 5(4), 1-11.

ปัณณพงศ์ วงศ์ณาศรี และคณะ. (2567). การพัฒนาภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21. *วารสารรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.* 4(2), 137-151.

พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ). (2557). พรหมวิหารธรรม: ธรรมแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย. *วารสามหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.* 1(2), 55-64.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2540). *ภาวะผู้นำ.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *พรหมวิหาร 4: ธรรมประจำใจของผู้มีคุณธรรม.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). (2548). *พรหมวิหาร 4: ธรรมประจำใจของผู้มีคุณธรรม.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก). (2560). *พรหมวิหารธรรม.* ปทุมธานี: มูลนิพุทธะมหาเมตตา.

พระมหาวุฒิมา ปญฺวุฑโฒ (เถาว์หมอ). (2554). *ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร 4 ของสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กันตาจาโร).* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุธนิชัย กำจัดภัย. (2568). การเสริมสร้างภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหารธรรมของผู้บริหารองค์การ. *วารสารสหวิทยาการศึกษาและพัฒนาท้องถิ่น.* 1(2), 25-38.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *บูรณาการ.* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจากัด อรุณการพิมพ์.

ลิขิตา เฉลิมพลโยธิน, เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน และ นลินณัฐ ดีสวัสดิ์. (2560). ภาวะผู้นำกับการพัฒนาองค์การโดยใช้หลักพรหมวิหาร 4. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี.* 11(2), 2-3.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). 2564. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 43). http://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=161

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร). (2518). *บทสร้างนิสัย.* กรุงเทพฯ: บริษัทแสงฟ้า จำกัด.

สมาน ศิริเจริญสุข. (2565). ภาวะผู้นำกับการจัดการความขัดแย้ง. *วารสารวิจยวิชาการ.* 5(6), 301-316.

Goleman, D., Boyatzis, R. & McKee, A. (2013). *Primal Leadership: Unleashing the Power of Emotional Intelligence. Boston* Harvard Business. Retrieved 10 August 2025 from https://hbr.org/2013/02/emotional-intelligence-has-12-elements-which-do-you-need-to-work-on

Kotter, J.P. (1996). *Leading Change*. Boston: Harvard Business School Press.

McBride, J. F. & O'Malley. (2023). *Ed, When Every Leads: How the Toughest Challenges Get Seen and Solved*. Austin: Bard Press.

Meyer, J.P., & Allen, N.J. (1997). *Commitment in the Workplace: Theory, research, and applications.* N.P.: n.p.

Northouse, P.G. (2022). *Leadership: Theory and Practice.* 9th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications.

แนวทางการส่งเสริมความกตัญญูกตเวทีในวิถีสังคมไทย

Integrating Concepts to Promote the Gratitude in Thai Society

[1]วรรณี เฉิน

[1]Wannee Chen

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Wanneechen@gmail.com

Received: February 23, 2025; **Revised:** December 8, 2025; **Accepted:** December 11, 2025

บทคัดย่อ

ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดีตามคติพระพุทธศาสนา บริบทสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้วยเหตุครอบครัวเดี่ยว การย้ายถิ่นฐาน อิทธิพล โลกาภิวัตน์หรือเทคโนโลยีดิจิทัล ช่องว่างระหว่างวัย และกระแสบริโภควัฒนธรรมสมัยใหม่ทำให้หลักความกตัญญูกตเวทีถูกนำมาปฏิบัติน้อยลง ความกตัญญูในมิติเชิงหน้าที่ คือการปฏิบัติต่อกันในหน้าที่เป็นบิดามารดาและบุตรธิดา โดยหลักการตอบแทนคุณผู้มีพระคุณมีทั้งด้านร่างกายคือปัจจัย 4 และด้านจิตใจ คือ คุณธรรม การตอบแทนที่ดีที่สุด คือ การขวนขวายให้ผู้มีพระคุณมีศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีปัญญา การบูรณาการแนวคิดเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาความกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย ประกอบด้วย 1) ชี้ให้เห็นคุณประโยชน์: เน้นย้ำว่าความกตัญญูนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ เกียรติยศชื่อเสียง 2) ชี้ให้เห็นโทษ: แสดงผลเสียของความอกตัญญู ซึ่งนำไปสู่ความเสื่อม ถูกติเตียน ไม่มีใครคบหา และไปสู่ทุคติ 3) ยกย่องเชิดชูต้นแบบคนดี: เชิดชูผู้มีความกตัญญูให้เป็นแบบอย่างของสังคม เพื่อสร้างโลกที่สงบสุข ปลอดภัย และงดงาม เพราะคนกตัญญูมีพื้นฐานจิตใจที่ดี และดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ส่วนรวม 4) ข่มจำกัดปิดกั้นคนเลว: ชี้ว่าคนอกตัญญูเป็นคนเลวทราม ไม่ควรคบหา สร้างแต่โทษประโยชน์ และไม่รู้จักพอ สังคมควรรู้เท่าทันและหลีกห่าง 5) ค่านิยมสังคมอารยะ: ปฏิบัติการต่อต้านความอกตัญญู: เชิงป้องกัน: ไม่คบหาสมาคม ไม่ให้พื้นที่ หรือโอกาสแก่คนอกตัญญู, เชิงแก้ไข: หากต้องอยู่ร่วมให้มีสติระมัดระวังเหมือนอยู่กับอสรพิษ เพื่อให้รู้เท่าทัน, เชิงสร้างค่านิยม: ยกย่องคนดี ให้โอกาสคนดีมีอำนาจ และลงโทษคนชั่ว เพื่อสร้างสังคมสามัคคี 6) นโยบายส่งเสริม: ผลักดันให้เกิดโครงการ กิจกรรม และหลักสูตรเพื่อปลูกฝังความกตัญญูในทุกภาคส่วน ทั้งครอบครัว, ระบบศึกษา, ศาสนา, ชุมชน, ราชการ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เป็นวิถีชีวิตปกติและเพื่อสร้างสังคมอารยะที่เกื้อกูล เอื้ออาทร และสงบสุข

คำสำคัญ: กตัญญูกตเวที; พระพุทธศาสนา; ค่านิยมสังคมไทย; ส่งเสริมกตัญญู

Abstract

A gratitude is a sign of a good person according to Buddhist principles. The current social context has changed due to factors such as nuclear families, migration, the influence of globalization or digital technology, the generation gap, and the trend of modern consumer culture. These have led to a decline in the practice of gratitude. Gratitude in its functional dimension refers to the practice of serving one another as parents and children. The principle of repaying kindness to benefactors involves both the physical aspect of the four necessities and the mental aspect of virtue. The best repayment is striving to instill faith, morality, generosity, and wisdom in benefactors. The integration of concepts for promoting and developing gratitude in Thai society includes: 1) Pointing out the benefits: Emphasizing that gratitude brings happiness, prosperity, honor, and reputation. 2) Pointing out the disadvantages: Showing the negative effects of ingratitude, which lead to decline, criticism, disassociation (both present and future), and even to a downward spiral. 3) Honoring and Celebrating Good Role Models: Honoring grateful individuals as role models for society, creating a peaceful, safe, and beautiful world. Grateful individuals possess a fundamentally good heart and live for the common good. 4) Repressing and Restricting Bad People: Pointing out ungrateful individuals as depraved, undesirable, and unprofitable. Society should be aware of these and avoid them. 5) Civilized Society Values: Anti-ingratitude actions: Preventive: Refrain from associating with, providing space, or opportunities for, ungrateful individuals. Corrective: If you must live with them, be mindful and cautious, like a poisonous snake, to ensure awareness. Value Creation: Honoring good individuals, granting them power, and punishing evil individuals to create a harmonious society. 6) Promotion Policy: Promote projects, activities, and curricula to instill gratitude in all sectors. The whole family, education system, religion, community, government, to create awareness as a normal way of life and to create a civilized society that is supportive, caring, and peaceful.

Keywords: Gratitude; Buddhism; Thai Social Values; Promoting Gratitude

วิกฤติความกตัญญูในสังคมสมัยใหม่

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในทางวัตถุและจิตใจ สังคมมีค่านิยมทางด้านวัตถุมากขึ้น และเผชิญกับการดิ้นรนต่อสู้แข่งขันกันในด้านเศรษฐกิจ ก่อเกิดค่านิยมสมัยใหม่ คือ กิน กาม เกียรติที่มากเท่าใดยิ่งเป็นการดี การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคม เช่น การเปลี่ยนจากครอบครัวขยายสู่ครอบครัวเดี่ยว การย้ายถิ่นฐานเพื่อการศึกษาและการทำงาน บริบทไทยที่คนรุ่นใหม่มักให้ความสำคัญกับ

ความสำเร็จส่วนตัวมากกว่าการรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและศีลธรรม ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลยังสร้างช่องว่างระหว่างวัยอย่างชัดเจน เด็กและเยาวชนจำนวนมากเติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ถูกครอบงำด้วยการบริโภควัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เน้นการเสพและความสำเร็จภายนอก มากกว่าการเคารพและตอบแทนพระคุณผู้มีพระคุณ นิยามความดีเริ่มเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนเดิม วัฒนธรรมไทยเดิมถือคติหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การเคารพ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ถือว่าเป็นคนดี สวนทางกับคุณค่าทางสังคมสมัยปัจจุบันที่ไม่ได้ให้ค่าความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องตอบแทนพระคุณ หรือมีความเคารพนับถือเชื่อฟังความเห็นความเข้าใจเช่นนี้ เป็นความเห็นที่เป็นอันตรายอย่างยิ่ง เป็นที่มาของความลบหลู่คุณท่าน การตีตนเสมอท่าน และความอกตัญญูต่อผู้มีคุณ ความกตัญญูเป็นคุณธรรม คือ การรู้สึกสำนึกในคุณ ด้วยแสดงความเคารพ นับถือ เชื่อฟัง และช่วยเหลือในผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา เป็นต้น เป็นเหตุนำความสุข ความเจริญและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและหน้าที่การงานต่อตนเองและสังคม สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความกตัญญู เป็นอุดมมงคลของชีวิต” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ข.ขุ. (ไทย); 25/9/8) ผู้ที่มีความกตัญญู คือมีจิตสำนึกในคุณท่านและคิดตอบแทน ชื่อว่า เป็นคนดี และความกตัญญู

สภาพปัญหาสังคมที่ขาดความกตัญญูกตเวที เมื่อมนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันจำเป็นจะต้องรู้สิทธิหน้าที่ แนวทางปฏิบัติในอันที่จะแสดงต่อกันจึงเป็นสิ่งสำคัญ ปัญหาสังคม คือ ไม่สอดคล้องกับค่านิยม เป็นไปในทางไม่ดี มีแนวโน้มนำไปสู่การขาดความกตัญญูกตเวที คือ การขาดอุปการคุณและขาดการตอบแทนบุญคุณระหว่างบุพการีบุคคลหรืออุปการีบุคคล ย่อมทำให้ปฏิสัมพันธ์ในบทบาทและหน้าที่ของกันและกันขาดหาย กลายเป็นปัญหาพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับสังคมในหลาย ๆ ด้านตามมา คือ การละทิ้งหน้าที่ของบิดามารดาไม่เลี้ยงดูบุตร และบุตรธิดาก็พลอยไม่ทำหน้าที่กระทำต่อมารดาบิดา ได้แก่ มารดาบิดา หรือพ่อแม่ ขาดการทำอุปการะ เมื่อให้กำเนิดลูกแล้วก็ไม่ใส่ใจที่จะเลี้ยงดูอบรมให้เจริญด้วยจิตที่อาทร พ่อแม่ไม่รู้หรือรู้แต่ก็ไม่ทำหน้าที่ จึงขาดการสร้างอุปการคุณแก่บุตรธิดา เช่น ไม่เลี้ยงดู ไม่ให้การศึกษา ไม่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีทั้งยังประพฤติตนไม่เป็นแบบอย่างอันดีแก่บุตรธิดา เมื่อการเป็นเช่นนี้ บุตรธิดาจึงไม่ซาบซึ้งในบุญคุณ ไม่มีความสัมพันธ์ในอันที่จะตอบแทนคุณ หรืออีกด้านหนึ่งบิดามารดาทำหน้าที่ของตนสมบูรณ์ แต่บุตรกลับไม่เห็นคุณค่าโอกาสจากอุปการคุณที่บิดามารดามอบให้ ละเลยหน้าที่ของบุตร ไม่ใส่ใจหรือขวนขวายกระทำตอบแทนคุณ

พฤติกรรมทางสังคมนำไปสู่ความแปลกแยกทางความคิดของบุตรธิดาต่อพ่อแม่ ในลักษณะของความดื้อรั้น ความหลง เนรคุณ บุตรธิดาทอดทิ้งพ่อแม่ไม่อุปถัมภ์เลี้ยงดู ขาดหิริ โอตตัปปะ ประพฤติผิดต่อพ่อแม่ทั้งทางกาย วาจา ใจ สาเหตุโดยรวมเป็นเพราะพ่อแม่และบุตรธิดาไม่รู้และไม่ทำหน้าที่อันเป็นอุปการคุณและปฏิการคุณต่อกัน จึงเป็นสาเหตุแห่งปัญหาครอบครัวและนำไปสู่ปัญหาสังคมในลักษณะต่าง ๆ ดังนั้น ความกตัญญูกตเวทีมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกอบรมให้เกิดขึ้น ตามคติทางพระพุทธศาสนาที่ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้กตัญญูกตเวที และอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำในเรา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.นิ. (ไทย); 16/234/324) หลักความกตัญญูมีความหมายความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา และต่อสังคมและประเพณีไทย ผู้ศึกษาจึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์เพื่อ

นำเสนอประโยชน์คุณค่าความกตัญญู และได้มองเห็นโทษของความอกตัญญู และส่งเสริมปลุกจิตสำนึกให้มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ คือ บิดามารดา เป็นต้น

ความหมายและความสำคัญของความกตัญญูกตเวที

ความกตัญญู เป็นการกระทำความดี ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี 2 จำพวก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ติก. (ไทย); 20/120/114) ได้แก่ บุพพการี ผู้ทำอุปการะก่อน และกตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทนบุพการีบุคคล กับ กตัญญูกตเวทีบุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปการะก่อน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) จึงมีผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะมนุษย์รักตนเองเป็นที่สุด อีกทั้งมีอวิชชาความไม่รู้จึงยากที่จะมองเห็นคุณค่าความดีของบุคคลอื่นได้ บุพการี หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อนโดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน, บุพพการีบุคคล, ในกฎหมาย คำว่าบุพการี หมายถึง บิดา มารดา เป็นต้น

กตัญญูเป็น หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำให้ ผู้รู้ คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับกตเวที ความกตัญญู ความเป็นผู้รู้อุปการคุณที่ท่านทำให้ ความเป็นผู้รู้คุณท่าน กตเวที หมายถึง ผู้ประกาศคุณท่าน ผู้สนองคุณท่านเป็นคำคู่กันกับกตัญญู กตเวทิตา หมายถึง ความเป็นผู้ประกาศคุณท่าน ความเป็นผู้สนองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับกตัญญุตา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) ความเป็นคนกตัญญูกตเวที หมายถึงผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกเป็น 2 คือ กตัญญู รู้คุณท่าน กตเวที ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน ความกตัญญูกตเวที ว่าโดยขอบเขตแยกได้เป็น 2 ระดับคือ กตัญญู กตเวทีต่อบุคคลผู้มีคุณความดี หรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัวอย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ หรือมีคุณความดี เกื้อกูลแก่ส่วนรวม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542) หากแปลเอาความทางปฏิบัติแล้ว หมายถึง “เห็นคุณท่าน” คือเห็นด้วยใจด้วยปัญญา ส่วนคำว่ากตเวที แปลตามตัวหมายถึง การประกาศคุณหรือการทำให้เป็นที่รู้จัก ให้ปรากฏขึ้น แต่หากแปลเอาความตามภาษาไทยหมายถึง การตอบแทนคุณ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535)

สรุปได้ว่ากตัญญู คือ การสำนึกรู้ในอุปการคุณหรือบุญคุณที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นมีต่อตนเอง กตเวที คือ การประกาศการแสดงออกเพื่อตอบแทนคุณ การรู้ในอุปการคุณหรือบุญคุณของคนอื่นและสิ่งอื่นที่มีแก่ตนแล้วกระทำการตอบแทนอย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นการสำนึกรู้ในอุปการคุณหรือบุญคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นภาวะทางจิตใจ เป็นการทำหน้าที่ในการตอบแทนคุณ เป็นการแสดงการตอบแทนคุณผู้อื่น กตัญญูจึงจัดเป็นมโนกรรม ส่วนกตเวทีจัดเป็นกายกรรมและวจีกรรม

ความสำคัญของความกตัญญูกตเวที เป็นสัญลักษณ์เครื่องหมายเป็นพื้นฐานของคนดี (พุทธทาสภิกขุ, 2536) ความกตัญญูกตเวทีเป็นต้นกำเนิดหรือรากฐานแห่งความเจริญงอกงาม เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมให้คุณธรรมข้ออื่นๆ เจริญขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย เช่น การทำบุญอุทิศให้กับผู้วายชนม์ การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น ที่สำคัญ ความกตัญญูกตเวที ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง เป็นความรับผิดชอบต่อตนเอง ความ

รับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการีและบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูกตเวทีอันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างต่อไป ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาบิดามารดาเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดามาก จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่งเป็นปูชนียบุคคลของบุตร คือ เป็นพระพรหมของบุตร เป็นครูคนแรกของบุตร เป็นเทวดาคนแรกของบุตร และเป็นอาหุไนยบุคคล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/63/107) ถ้าในมิติจิตวิทยาความกตัญญูจะเสริมสร้างคุณค่าทางจิตใจ คือ ช่วยพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เกิดความอ่อนโยน มีเมตตา และเห็นคุณค่าของผู้อื่น

ลักษณะผู้กตัญญูกตเวที

ความกตัญญูกตเวทีจึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดี อาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ 2 ลักษณะ (สมคิด เหลาฉลาด, 2542) คือ ประกาศคุณท่าน การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราดีอย่างไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่า ท่านดีกับเราอย่างไร วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือ ประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ ความประพฤติของเราเป็นตัวประกาศคุณท่าน รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล เจริญรอยตามคุณงานความดีของท่าน และรักษาตัวตนให้ตั้งอยู่ในสุจริตหรือกุศลความดี นอกจากนี้ ลักษณะที่สะท้อนบอกว่าเป็นคนกตัญญู คือ ตอบแทนคุณท่าน เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลไม่ให้เสียชื่อเสียง ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/267/212) สะท้อนลักษณะ 2 รูปแบบ คือ 1) เลี้ยงกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อุปัฏฐากด้วยปัจจัย 4 โดยสม่ำเสมอ 2) เลี้ยงใจ คือ การประคับประคองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ ในเวลาที่ท่านเจ็บป่วย บุตรและธิดา พึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ การกระทำให้ท่านเป็นผู้เบาใจ ปลื้มใจมีใจโสมนัส คือ การเลี้ยงดูใจของมารดาบิดา บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ บุตรที่เลี้ยงดูเคารพบูชาบิดามารดาของตน ย่อมได้รับอวยพรจากบิดามารดาให้มีชีวิตที่ดีงาม เจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ไม่มีความเสื่อม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/58/105–106)

ลักษณะกตัญญูต่อผู้มีคุณหรือผู้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม คือ การรู้คุณผู้ที่มีอุปการะแก่ตนหรือแก่ส่วนรวม เมื่อรู้แล้วก็ประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบ และตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของ ด้วยการช่วยเหลือด้วยกำลังและด้วยความเคารพ การรู้คุณ การสนองคุณคน หรือ การมีน้ำใจรำลึกถึงอุปการคุณที่ตนได้รับ ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ นับว่าเป็นยอดของความกตัญญู นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคนอื่น ๆ อีก ผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออุปการะนี้ ได้ชื่อว่า “ผู้มีพระคุณ” ผู้ได้รับความช่วยเหลือควรจะต้องรำลึกถึงอยู่เสมอ ควรต้องหาทางตอบแทนบุญคุณในเมื่อมีโอกาส เมื่อถึงคราวที่ผู้เคยทำ

บุญคุณให้แก่ตน ตกอยู่ในฐานะที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็ต้องให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีตามกาลเทศะตามกำลังความสามารถของตนที่จะทำได้ จะโดยทางกำลังทรัพย์ กำลังความคิด หรือกำลังแรงกาย

ลักษณะคนที่ไม่มีความกตัญญู คือ การไม่รู้คุณของผู้อื่น และ ไม่กระทำการตอบแทนพระคุณ คือ ไม่เลี้ยงดู มารดา บิดา เป็นต้น เป็นการกระทำหรือพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับความกตัญญู สิ่งที่ทำตรงกันข้ามกับสิ่งที่เป็นการกระทำที่กตัญญู ก็คือ คนที่มีลักษณะของคนอกตัญญู

โดยภาพรวม ก็คือ ลักษณะการระลึกถึงพระคุณ พยายามสนองคุณคืนเมื่อมีโอกาส ดังตัวอย่างการแสดงความกตัญญูกตเวทีในเชิงคัมภีร์ที่ว่า บัณฑิต พึงนอบน้อมและพึงสักการะมารดาและบิดาทั้งสองนั้นด้วยข้าวและน้ำ ด้วยผ้านุ่งห่มและที่นอน และอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้งสองให้ท่าน เพราะการบำรุงมารดาและบิดาทั้งสองนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ทีเดียว เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา. (ไทย); 27/243/182-183/78,84) เป็นอาการของบุคคลที่ยึดมั่นและประพฤติคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาด้วยการกระทำที่เป็นกุศลกรรม ตอบแทนบุญคุณด้วยมุ่งหมายให้เกิดความสุขสบายด้วยปัจจัยสี่ คือ ด้านอาหาร บำรุงด้วยข้าวและน้ำ ด้านเครื่องนุ่งห่มเครื่องใช้สอยต่างๆ ด้านที่อยู่อาศัย บำรุงด้วยผ้าห่ม บำรุงด้วยการปรนนิบัติพัดวี ล้างเท้าให้ท่านทั้งสอง เป็นต้น การแสดงความกตัญญูกตเวทีที่ลูกกระทำต่อมารดาบิดา สรุปแล้วจะมีลักษณะ คือ การแสดงความกตัญญูกตเวทีด้วยการปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่ การแสดงความกตัญญูกตเวทีด้วยการยอมสละชีวิตตนเอง เพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา และ การแสดงความกตัญญูกตเวที ด้วยการให้ตั้งมั่นในธรรม

ประเภทของความกตัญญูกตเวที

ความกตัญญูมีหลายประเภทถ้าตีความตามคติประเพณีของสังคมไทย เพราะมนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องต่อบุคคลหรือสิ่งอื่น ๆ ทำให้พุทธศาสนิกชนคนไทยมีหลักความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติ ส่งผลให้เอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นพระพุทธศาสนาแบบคนไทย ตีความหมายของความกตัญญูกตเวทีทำให้กว้างขวางและสอดคล้องกับสภาพสังคมไทยความกตัญญูกตเวทีมี 4 ประเภท เช่น

1. ความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ และญาติ

2. ความกตัญญูกตเวทีต่อสถาบัน ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบัน พระมหากษัตริย์

3. ความกตัญญูกตเวทีต่อสัตว์ ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข

4. ความกตัญญูกตเวทีต่อธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งแวดล้อม (พระมหาบุญกอง คุณาธโร (มาหา), 2548)

ถ้าพูดถึงหน้าที่มนุษย์ตามระบบโครงสร้างทางสังคม เราจะพบว่า มนุษย์มีหน้าที่ที่ต้องกระทำต่อกัน 6 ด้านด้วยกันตามหลักทิศ 6 ทิศ 6 เป็นหลักธรรมเป็นเครื่องอนุเคราะห์บุคคลในสังคมซึ่งเราควรจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา เป็นวิธีปฏิบัติตอบแทนต่อคนที่เราเกี่ยวข้องในสังคมนั่นเอง พระพุทธองค์ตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า ทิศ 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/198–204/202–206) เพราะเป็นดุจทิศที่อยู่รอบตัวเรา ได้แก่ 1) ทิศเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา 2) ทิศเบื้องขวา คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่

ครูอาจารย์ 3) ทิศเบื้องหลัง คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือคู่ครอง 4) ทิศเบื้องซ้าย คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย 5) ทิศเบื้องล่าง คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน 6) ทิศเบื้องบน คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) ดังนั้น ประเภทของความกตัญญูกตเวที จึงมี 6 ประเภท ที่ต้องปฏิบัติต่อกันในฐานะสังคมมนุษย์ ทิศ 6 นั้น คือ บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งแต่ฝ่ายจะต้องปฏิบัติต่อกันในฐานะบุพการีบุคคล และกตัญญูกตเวทีบุคคล ตามหน้าที่ฝ่ายละ 5 ประการ

สำหรับบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งเป้าอธิบายทิศเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา เพื่อไม่ให้เนื้อหายาวมากเกินไป การมุ่งอธิบายความกตัญญูที่ทิศเบื้องหน้าให้กระจ่าง เห็นคุณค่า แนวทางปฏิบัติ และสร้างความเข้าใจที่ดีแล้ว ย่อมเชื่อมโยงสะท้อนการทำหน้าที่ในทิศอื่นๆ ตามมา

เหตุและผลที่ต้องกระทำกตัญญูกตเวที

ความกตัญญูกตเวทีไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น ๆ แต่ก็มีกับ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เป็นต้น ล้วนเป็นประโยชน์ให้แก่มนุษย์ และในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อยส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความกตัญญูกตเวทีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งต่อมนุษย์ด้วยกันเองและต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน เพราะความกตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมค้ำจุนโลกให้อยู่รอด และเป็นคุณธรรมที่สร้างความรักความผูกพันให้แก่มนุษย์ สัตว์ สถาบัน ธรรมชาติแวดล้อมอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและสมดุล

เนื่องจากเนื้อหาความกตัญญูจะกว้างมากเกินไป ผู้เขียนจำเป็นต้องเลือกการแสดงความกตัญญูในบริบทหน้าที่ที่มนุษย์ควรกระทำต่อมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาของบทความนี้ พูดถึงหน้าที่มนุษย์ได้มีปรากฏในทิศทั้ง 6 หน้าที่ในทิศทั้งหก มีประเด็นว่าด้วยหน้าที่บิดามารดาและหน้าที่บุตรเป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อนความกตัญญูให้ที่ใกล้ตัวเรา จึงขอเลือกตัวอย่างกรณีทิศเบื้องหน้า บิดามารดาเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดา ฐานะของบิดามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่งเป็นปูชนียะบุคคลของบุตร 4 ประการได้แก่ เป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา (เป็นผู้คุ้มครองรักษา) เป็นบุรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื้อนาบุญอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา ได้แก่ เป็นพระพรหมของบุตร (พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร) เป็นครูคนแรกของบุตร (ปุพฺพาจริยาติ มาตาปิตโร) เป็นเทวดาคนแรกของบุตร (ปุพฺพ เทวาติ มาตาปิตโร) เป็นอาหุไนยบุคคล (อาหุเนยฺยาติ มาตาปิตโร)(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.จตุกฺก. (ไทย); 21/63/107) โดยความหมาย เป็นพระพรหมของบุตร หมายถึง บิดามารดาประพฤติพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ได้แก่ เมตตา ความรักและปรารถนาดีต่อบุตร, กรุณา ความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์, มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี, และอุเบกขา คอยเพ่งดูอยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวก่ายชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว เป็นผู้ประเสริฐดั่งพรหม ((พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ. เถร. (ไทย); 26/831/478) เป็นบุรพเทพของบุตร หมายถึง บิดามารดาได้ประพฤติตนเช่นกับเทพ มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความดีความเจริญเท่านั้น หวังแต่จะให้มีแต่ความเจริญรุ่งเรือง การที่บิดามารดาได้ชื่อว่าเป็น บุรพเทพ เพราะว่าท่านได้ประพฤติตนดังเทพแก่บุตรก่อนเทพอื่นใด การที่เปรียบบิดามารดาเป็นเทพ เพราะเห็นว่าท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ผู้ที่มีจิตใจที่ดีงามเช่นนี้ชื่อว่าเป็นเทพทางจิตใจ โดยมีคุณธรรมที่ดีงามเพราะธรรมสามารถยกจิตใจบุคคลให้สูงส่งดุจเทพ จึงเรียกว่า เทวธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬา

ลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา. (ไทย); 27/6/3) เป็นครูคนแรกของบุตร หมายถึง บิดามารดาเป็นผู้ได้อบรมสั่งสอนบุตรก่อนบุคคล อื่น นับตั้งแต่แรกเกิดมาบิดามารดาและอบรมพร่ำสอนให้รู้จักกิน นอน เดิน พูด ตลอดจนความรู้และคุณธรรมจริยธรรมต่างๆจวบจนเติบใหญ่จึงเป็นครูอาจารย์คนแรก เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร หมายถึง บิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุกด้าน สมควรที่บุตรจะต้องสักการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของและการเลี้ยงดูตอบแทน อาหุไนยบุคคล คือ บุคคลอาศัยกำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.สตฺตก. (ไทย); 23/47/73)

มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าเพราะทำหน้าที่ของตน 5 ประการ คือ 1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี 3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4) หาภรรยา(สามี) ที่สมควรให้ 5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร ด้วยเหตุดังกล่าว หน้าที่บุตรที่ต้องทำหน้าที่ต่อบิดามารดา แนวทางการทำหน้าที่เพื่อสะท้อนความเป็นผู้กตัญญูกตเวที กล่าวคือ หน้าที่ของบุตรธิดาต่อมารดาบิดา กระทำตอบคืนด้วย 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรงวงศ์ตระกูล 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน แนวทางวิถีที่บุตรการกระทำเช่นนี้แล้ว ทิศเบื้องหน้านี้ก็ชื่อว่าได้แสดงความกตัญญูกตเวทีแล้ว กุลบุตรได้ทำการปกป้อง ทำให้พ่อแม่เกษมปลอดภัยแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/267/212-213)

วิธีการปฏิบัติความเป็นผู้กตัญญูกตเวที

บิดามารดาห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา ความรู้วิชาการต่างๆ เป็นการมุ่งพัฒนาปัญญาคือความรอบรู้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เป็นธุระหาสามีหรือภรรยาที่เหมาะสมให้แก่บุตรธิดาและการมอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร เป็นการมุ่งพัฒนาครอบครัว ด้วยพ่อแม่มีความรักความปรารถนาดีอยากให้ลูกของตนประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตคู่ มอบทรัพย์สมบัติที่ตนสั่งสมเก็บออมไว้ให้เพื่อเป็นทุนสำหรับการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต มีทรัพย์ไว้เพื่อเกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุตรธิดา ทรัพย์อันใดที่เป็นทรัพย์ของมารดาก็ดี เป็นทรัพย์ของบิดาก็ดี ต่างคุ้มครองรักษาไว้เพื่อบุตรนั้นด้วยหมายใจว่าแม้ทรัพย์ทั้ง 2 นี้ พึงเป็นของบุตรของเรา บุตรธิดาผู้มีความกตัญญูกตเวที มุ่งตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดา สรุปรวมกระทำได้ 3 ระดับ ดังนี้

1. การตอบแทนด้านกายภาพ หน้าที่ที่ลูกพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาเป็นการตอบแทนคุณด้านกายภาพ

1.1 ปรนนิบัติเลี้ยงดูท่าน บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูกตเวทีชนสามารถกระทำได้โดยการเลี้ยงดูด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค คอยปรนนิบัติรับใช้มารดาบิดาไม่ให้เดือดร้อนด้านความเป็นอยู่ บิดามารดาท่านเสียสละทุ่มเทด้วยหวังว่าเมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/39/61) ปกติบัณฑิตพึงนอบน้อมและสักการะมารดาและบิดาทั้งสองนั้นด้วยข้าวและน้ำ ด้วยผ้านุ่งผ้าห่มและที่นอนด้วยการอบตัวและอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้งสองให้ท่านเพราะการบำรุงมารดาและบิดาทั้งสองนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึง

สรรเสริญ เขาในโลกนี้ทีเดียว เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ บุตรทั้งหลายผู้ไม่เลี้ยงดูมารดาและบิดาผู้แก่ชราก็ไม่ชื่อว่าเป็นบุตร

1.2 ช่วยทำกิจของท่าน บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูกตเวทีชนสามารถกระทำได้โดยการสำนึกในหน้าที่ของลูกที่ดี ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของมารดาบิดา ไม่ปล่อยให้เป็นภาระหน้าที่ของมารดาบิดาเท่านั้น สิ่งใดที่ตนสามารถกระทำหรือช่วยเหลือได้ต้องรีบลงมือทำช่วยเหลือไม่เกียจคร้าน โดยถือว่าภาระของมารดาบิดาคือภาระของลูก บุคคลที่ทำการงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญ เป็นที่ยินดีของบุคคลต่าง ๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัว และปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุคติในโลกสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/58/107)

1.3 ดำรงวงศ์ตระกูล การดำรงวงศ์ตระกูลของมารดาบิดา โดยการรักษาและสืบทอดวงศ์ตระกูลให้อยู่ยืนยาว ไม่ทำวงศ์ตระกูลให้เสื่อมเสีย มีความสำนึกรู้และเข้าใจในเผ่าพันธุ์ รากเหง้าของตน ตลอดถึงประกาศวงศ์ตระกูลของตนให้เป็นที่รู้จักในสังคมโดยการเผยแพร่ความดีงามของวงศ์ตระกูลให้สังคมได้รับทราบ เอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรัก ความสามัคคีในหมู่เครือญาติ รู้จักประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

1.4 ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท รู้จักวางตนและกระทำตนให้เป็นผู้ที่สมควรจะได้รับมรดกสืบทอดจากมารดาบิดาโดยการประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาทคือผู้สืบสกุลสืบต่อมรดกของมารดาบิดา ด้วยคติที่ว่า บุตรเป็นที่พึ่งของมนุษย์ทั้งหลาย บุตรธิดาจึงควรปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการเป็นผู้รับและสืบทอดมรดกต่อจากมารดาบิดาโดยการหมั่นประพฤติตนเป็นคนดี การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม อบายมุข จึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/247 - 253/202–207)

2. การตอบแทนด้านจิตใจ บุตรธิดาที่จะเป็นผู้ประเสริฐได้นั้นต้องเป็นผู้ที่เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา บรรดาบุตร บุตรผู้เชื่อฟังประเสริฐที่สุด การตอบแทนอุปการคุณของมารดาบิดาที่จะสมบูรณ์ได้นั้นจะต้องประกอบด้วยการตอบแทนด้านจิตใจด้วย

2.1 การให้ความสุขทางใจ กล่าวคือ หลีกเว้นเรื่องที่กระทบกระเทือนความรู้สึกทำให้มารดาบิดาต้องทุกข์ใจ ทำแต่ความดีให้ท่านได้เกิดความปลื้มใจ ดีใจและมีความสุขความภาคภูมิใจอยู่ตลอดเวลา ไม่สร้างความทุกข์หรือความลำบากใจให้แก่ท่าน ทำความดีทุกอย่างทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ ละเว้นทางแห่งความเสื่อมคืออบายมุขทั้งหลาย ตั้งมั่นอยู่ในกุศลกรรม คือคุณงามความดีทั้งปวง

2.2 การให้ตั้งมั่นในธรรม ตอบแทนคุณโดยการชักจูงมารดาบิดาให้ได้ประพฤติธรรม ดำรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการตอบแทนคุณที่ทำได้ยาก คือ การเลี้ยงดูมารดาบิดาด้วยการให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมไว้ บุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธาสมาทานตั้งมั่นดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ให้มารดาและบิดาผู้ทุศีลสมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศีล ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนี่สมาทาน

ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยปัญญา การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าอันบุตรได้ทำและทำตอบแทนแก่มารดาและบิดา

3. การอุทิศส่วนกุศล บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูกตเวทีชนต้องปฏิบัติหน้าที่ของลูกที่ดียามที่มารดาบิดาล่วงลับไป โดยการจัดงานบำเพ็ญกุศลตามหลักศาสนาหรือตามประเพณีความเชื่อในสังคมที่ตนอาศัยอย่างดีที่สุดตามฐานะเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีรำลึกสำนึกในบุญคุณและเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ท่าน การทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้มารดาบิดานั้น เป็นโอกาสที่จะทำความดีส่วนตน ตามหลักบุญกิริยาวัตถุสามประการคือ ทาน ศีล ภาวนา ก่อให้การฝึกฝนอบรม สั่งสมคุณความดี เกิดความภูมิใจ อิ่มใจ ให้แก่ตน การทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความดี เพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุนำความสุขมาให้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/118/68)

ปัญหาและอุปสรรคของภาวะอกตัญญูในสังคมปัจจุบัน

1. การคบคนพาล คนพาลพาลไปหาทางที่ผิด เป็นคนชอบอกตัญญู ไม่มีมิตรภาพที่ดีกับใคร ๆ แม้แต่บิดามารดาของตน คนพาลเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่รู้บุญคุณของคนอื่น บางทีคิดร้ายต่อผู้มีพระคุณ คนรุ่นใหม่ต้องมองให้เห็นโทษภัยต่าง ๆ จากการคบคนพาล ก็ควรที่จะหลีกเว้นให้ห่างไกล

2. ความคิดมิจฉาทิฏฐิ อกุศลมูล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/305/259) รากเหง้าแห่งอกุศลหรือต้นเหตุของความชั่ว คือ 1) โลภะ ความโลภ หิวกระหาย หรือทะยานอยาก หวงแหน ชอบสะสม เห็นแก่ตัว ความโลภจะมีลักษณะอยากได้ อยากมี อยากเป็น ทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว อยากได้ไม่มีสิ้นสุด ไม่สามารถข่มใจไม่ให้อยากได้ อยากไม่รู้จักประมาณ และอยากในกามคุณจนลืมคุณงามความดี ลืมภาวะและฐานะของตน สาเหตุที่ทำให้เกิดความละโมบโลภมากมาจากตัณหา คือ ความทะยานอยาก ได้แก่ กามตัณหา ความทะยานอยากในการเสพบริโภคสุขสบายในกามคุณ ภวตัณหา ความทะยานอยากมี อยากเป็นไม่หยุดในการแสวงหา และวิภวตัณหา ความอยากหลุดพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ ความรู้สึกเบื่อหน่าย อึดอัดตนเอง อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ 2) โทสะ ความโกรธ จิตเกิดอาการเคืองแค้นขัดเคือง ไม่สบอารมณ์ จนมองโลกในแง่ร้าย มีลักษณะเป็นคนดุร้าย ทะเลาะกัน ทำลายความรักความผูกพันธ์ให้หายหมดสิ้น ความโกรธ ความผูกใจเจ็บและความอยากแก้แค้น ขึ้งเคียด จำนงภัย ปองร้าย จองเวร เบียดเบียน พยาบาท เมื่อบุคคลกระทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อกันและกัน ย่อมเป็นสาเหตุแห่งการผูกความอาฆาตพยาบาท ทำลายความรักความกตัญญูหมดสิ้น 3) โมหะ ความหลง เป็นกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการเป็นต้นว่า ลุ่มหลง มัวเมา เบาปัญญา หมกมุ่นในกามคุณ ขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในภาวะและฐานะของตน ต้องนำหลักศีลธรรมหรือบุคคลต้นแบบมาส่งเสริมสนับสนุนเผยแผ่

3. มัจฉริยะความตระหนี่ ความตระหนี่, หวงแหน, เหนียวแน่น, เห็นแก่ตัว (ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคธ–ไทย) แบ่งออกเป็น 5 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/315/301) ได้แก่ อาวาสมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ที่อยู่อาศัย หวงถิ่นคือหวงแหนกีดกันกันด้วยเรื่องที่อยู่อาศัย ไม่อยากจะให้ผู้อื่นมาอาศัยอยู่ด้วย ที่อยู่อาศัยมองกว้างออกไปก็คือประเทศถิ่นดินแดน มนุษย์

เราก็หวงถิ่น หวงที่อยู่อาศัย, กุลมัจฉริยะ คือ ตระหนี่สกุล หรือตระกูล หวงเผ่าพันธุ์ คือความหวงแหนกีดกันในเรื่องพวกพ้องวงศ์ตระกูล หรือพวกพ้องเผ่าพันธุ์, ลาภมัจฉริยะ คือ ตระหนี่สิ่งของ หวงลาภผล คือหวงแหนกีดกันกันด้วยเรื่องลาภหรือผลประโยชน์ ผลประโยชน์เป็นเรื่องใหญ่มากที่ทำให้มนุษย์แบ่งพวก แบ่งแยก และแก่งแย่งกัน, วรรณมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ชนชั้นวรรณะ หวงชั้นวรรณะ คือหวงแหนกีดกันกันด้วยเรื่องผิวพรรณชั้นวรรณะ การแบ่งชั้นวรรณะในสังคม, ธัมมมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ความรู้ หวงธรรม คือความหวงแหนกีดกันกันในเรื่องภูมิธรรม ภูมิปัญญา รวมทั้งความสำเร็จในการสร้างสรรค์เทคโนโลยีต่าง ๆ และอารยธรรม ผลสำเร็จในการสร้างสรรค์นี้เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้คนดูถูกดูแคลนกัน แล้วก็แบ่งแยกกัน หวงแหนกัน กีดกันกัน คอยระแวงไว้ไม่ให้พวกชาติอื่นรู้อย่างเรา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539)

4. การส่งเสริมอบายมุข สังคมหลงอยู่ในทางความหายนะ สิ่งที่เป็นต้นเหตุของความอกตัญญู คือ อบายมุข ทางแห่งความเสื่อม นำมาซึ่งหายนะแห่งโภคะทั้งหลาย อบายมุข 6 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/247/202) ได้แก่ 1) การหมกมุ่นในการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท 2) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน 3) การเที่ยวดูมหรสพ 4) การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน 5) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร 6) การหมกมุ่นในการเกียจคร้าน บุคคลผู้ดำเนินชีวิตไปตามอบายมุข 6 ชีวิตย่อมจะพบแต่ความเสื่อม ความหายนะ หาความเจริญมิได้เลย เพราะการหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุข ทรัพย์สมบัติที่หามาได้ ย่อมถึงความหายนะไปเพราะความมัวเมาของตัวเอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/178/196)

5. มานะถือตัว ความสำคัญตนว่าดีกว่า สิ่งที่เป็นต้นเหตุของความอกตัญญู คือ มานะ ความถือตัว, ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) ความสำคัญตนว่าดีกว่า หรือด้อยกว่าคนอื่น ได้แก่ 1) เป็นผู้เลิศกว่าเขาสำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา 2) เป็นผู้เสมอเขาสำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา 3) เป็นผู้เลวกว่าเขาสำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา สำคัญว่าเสมอเขา สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ม. (ไทย); 29/102/94, 829/519) คิดว่าตนเองดี หรือ เก่งกว่าเพื่อนคนอื่น แสดงกิริยาท่าทางดูถูกเหยียดหยาม หรือพูดกระทบทำให้เกิดความไม่พอใจ ย่อมทำให้เสียมิตรภาพ จากมิตรกลายเป็นศัตรู

สรุปประเด็นปัญหาและอุปสรรคต่อแนวคิดความกตัญญู คือ การคบคนพาล การคบคนไม่ดีที่เห็นแก่ตัว, อกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และชักนำไปในทางที่ผิด มิจฉาทิฏฐิ (ความคิดที่ผิด): การถูกครอบงำด้วยกิเลสที่เป็นรากเหง้าของความชั่ว คือ โลภะ (ความโลภ): ความอยากได้เห็นแก่ตัวจนลืมความดี โทสะ (ความโกรธ): ความแค้นเคืองที่ทำลายความสัมพันธ์และความรัก โมหะ (ความหลง): ความมัวเมา ขาดปัญญา และความรับผิดชอบ ความตระหนี่ (มัจฉริยะ): ความเห็นแก่ตัว หวงแหนสิ่งต่างๆ คือ ที่อยู่, ตระกูล, ผลประโยชน์, ชนชั้น และความรู้ ทำให้เกิดการแบ่งแยกและแก่งแย่ง การหลงในอบายมุข: การหมกมุ่นในทางแห่งความเสื่อม เช่น สุรา, การพนัน, คบคนชั่ว, เที่ยวกลางคืน, ดูมหรสพ, ความเกียจคร้าน ซึ่งนำไปสู่ความหายนะ มานะ ความถือตัว ความเย่อหยิ่ง ทะนงตนว่าดีกว่า เสมอกว่า หรือด้อยกว่าผู้อื่นในทางที่ผิด นำไปสู่การดูถูกเหยียดหยามและทำลายมิตรภาพ

แนวทางการส่งเสริมความกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย

1. ชี้ให้เห็นคุณ: ประโยชน์อานิสงส์ บุคคลผู้มีความกตัญญูย่อมรับผลบุญคือความดีและความสุขที่ก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม จงมั่นใจเรียกได้ว่าตนเองหรือบุคคลที่กตัญญูว่าความดี คนกตัญญูมีปรากฏในสังคมใด ย่อมสร้างสรรค์สังคมให้เกิดประโยชน์สุขทั้งตนเอง และสังคม ประโยชน์ต่อตนเอง คือ ขณะที่มีชีวิตอยู่ ย่อมมีความสุขความเจริญ และได้รับการสรรเสริญ มารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้, เพื่อนชาวนา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพลีกรรม และสมณพราหมณ์ ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจหรือจิตใจที่เป็นกุศลว่า ‘ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน...พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/58/105–107) และเมื่อบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีสิ้นชีวิตไป ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา...ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้น เขาจากโลกนี้ไปแล้ว บันเทิงในสวรรค์สบบุญเป็นอันมาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/4/7) ความกตัญญูทำให้มีเกียรติยศถึงความเจริญเดช ทำให้เป็นที่น่ารักใคร่ ทำให้มีความเคารพนับถือ ทำให้ถึงความเบิกบานสราญใจ ความมีบุญมาปัญญาเกิดนั้นส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นมงคลจากความกตัญญูโดยแท้ (สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร), 2539) บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวทีย่อมได้รับอานิสงส์ ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้ ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท ทำให้เกิดหิริโอตตัปปะ ทำให้เกิดขันติ ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดาอยากช่วยเหลือ ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), 2536)

2. ชี้ให้เห็นโทษ: ความเสียหายของอกตัญญู บุคคลที่ไม่มีความกตัญญู ย่อมสร้างความเสียหายทั้งต่อตนเองและต่อสังคม ย่อมประสบความเสื่อม ไม่มีความสุข ความเจริญ และถูกติเตียน แม้สิ้นชีวิตไปแล้วย่อมไปสู่ทุคติ เพราะการไม่ประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงติเตียนนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้วจึงไปสู่อบาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/4/6) คนอกตัญญู มีจิตใจไม่บริสุทธิ์ คอยจ้องโทษบุคคลอื่น มีความโลภ เอารัดเอาเปรียบ ถึงจะให้แผ่นดินทั้งหมด ก็ทำให้เขาพึงพอใจไม่ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา. (ไทย); 27/72/30) การคบหาสมาคมกับคนอกตัญญูก็ไร้ประโยชน์ ผู้ไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้ว ผู้ที่ไม่ตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แล้ว ความกตัญญูไม่มีในผู้ใด การคบหาผู้นั้น ก็ไร้ประโยชน์... บัณฑิตพึงค่อย ๆ หลีกห่างจากเขาไปเสีย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา. (ไทย); 27/31–32/162) เมล็ดพืชที่ถูกเผาในกองไฟ ย่อมไม่งอกขึ้น ฉันใด ความดีที่ทำในคนชั่ว ก็ย่อมพินาศไปไม่งอกงามฉันนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา. (ไทย); 27/77/335) คนอกตัญญูจะสร้างความเสียหายต่อสังคม บุคคลที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นคนกตัญญู จะถูกประณาม คนเนรคุณ คนชั่ว ถือว่าเป็นลักษณะของคนพาล การคบหาสมาคมเป็นเพื่อนกับคนอกตัญญูเป็นบ่อเกิดแห่งความหายนะ ดังพระพุทธ

พจน์ว่า ผู้ใด แม้มิได้ทำความชั่ว แต่เกลือกกลั้วกับผู้ทำบาป ผู้นั้นย่อมพลอยถูกระแวงในกรรมชั่ว และเสื่อมเสียชื่อเสียง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/254/283) ผู้คบคนเลวย่อมพลอยเลวลง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ติก. (ไทย); 20/465/158) ผู้ใดห่อปลาเน่าด้วยใบคา ใบคาย่อมเหม็นกลิ่นปลาคละคลุ้ง, การเกลือกกลั้วคนพาลย่อมมีผลอย่างนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/254/283) แนวทางปฏิบัติเชิงป้องกัน คือ การไม่คบ สังคมต้องไม่ให้พื้นที่ หน้าที่ หรือโอกาสสำหรับคนอกตัญญู อกตัญญูอยู่ในที่ใด ย่อมทำให้คนในที่นั้นมีชีวิตที่หาความสุขได้ยาก ผู้คบค้าสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลา เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/207/97) แนวทางปฏิบัติเชิงแก้ไข คือ การอยู่ร่วมการคบค้าสมาคมกับคนอกตัญญูมีแต่ก่อให้เกิดความทุกข์ ต้องมีสติระมัดระวังเหมือนกับการอยู่ร่วมกับอสรพิษ ไม่ประมาทในการอยู่ร่วม ให้มองเห็นหรือคาดการณ์ความเสียหายเชิงลบที่จะตามมา เพื่อให้เกิดการรู้เท่ารู้ทันแก้ไขได้ท่วงทีทันเหตุการณ์

3. ยกย่องเชิดชูต้นแบบคนดี บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เป็นคนที่ไม่ประทุษร้ายมิตร ตั้งความกตัญญูเป็นเบื้องหน้า ระลึกถึงคุณของผู้มีคุณ ไม่ลืมคุณท่าน ไม่คิดร้ายต่อท่าน สังคมสงบสุขปลอดภัย เมื่อได้ทำคุณต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ย่อมจะก่อประโยชน์สุขต่อสังคมคือผู้อื่นตามมา บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที รู้คุณของผู้มีพระคุณหรือสิ่งที่มีบุญคุณ ย่อมทำให้โลกสงบ เยือกเย็นงดงาม ยากที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำมารให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญ ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำให้โลกนี้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร (พุทธทาสภิกขุ, 2536) ผู้มีความกตัญญูโดยพื้นฐานจิตใจมีความเมตตากรุณาปรานีโอบอ้อมอารี มีสัมมาคารวะซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ที่มีพระเดชพระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูจะดำเนินชีวิตตนเพื่อประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของสังคม

4. ข่มจำกัดปิดกั้นคนเลว ลักษณะของคนอกตัญญู เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคม ผู้ที่ไม่รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นทำไว้ และไม่ตอบแทนคุณ บุคคลที่อาศัยร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งของต้นไม้นั้น ผู้ที่กระทำชื่อว่าเป็นคนเลวทราม การคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ มีแต่เป็นโทษ เพราะเป็นคนมองโลกในแง่ร้ายและไม่รู้จักพอ มองไม่เห็นคุณงามความดีของผู้อื่น แม้จะให้ผืนแผ่นดินทั้งหมดโลกแก่เขา ก็ยังไม่เป็นที่พอใจเขาได้ แม้จะทำคุณประโยชน์แก่เขามากมายสักปานใดก็ตาม เขาก็ยังมองไม่เห็นคุณประโยชน์ที่ผู้อื่นทำให้ เป็นคนที่ไร้ประโยชน์สร้างโทษต่อผู้ช่วยเหลือ จัดว่าเป็นผู้ที่เนรคุณต่อผู้มีพระคุณ มีแต่ความเสื่อมไม่มีความเจริญเหมือนเก็บขอนไม้ที่ลอยน้ำขึ้นมา ยังดีกว่าช่วยคนอกตัญญูขึ้นจากน้ำ คนอกตัญญูย่อมมีชีวิตที่หาความสุขไม่ได้ (พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), 2544)

5. สร้างค่านิยมสังคมอารยะ แนวทางปฏิบัติของผู้กตัญญูรู้คุณคนอื่น ต้องสร้างนิสัยหรือค่านิยมวัฒนธรรม การเคารพให้เกียรติ หมายถึง เป็นมีกิริยาสุภาพ ไม่เดินกระทืบเท้าเสียงดัง กล่าววาจาสุภาพไพเราะ นุ่มนวล มีความนับถือ ยกย่อง เชิดชู ความรู้สึกชื่นชมคุณค่าของผู้สร้างประโยชน์สุขต่อตนและคนอื่นๆ มีการแสดงออกถึงความรัก ความห่วงใย มีความอดทนหรือความพยายามรักษาน้ำใจ เกรงใจ ไม่ดูหมิ่นเหยียด

หยาม ไม่นินทา ไม่ทะเลาะโต้เถียง มีความสุขหรือเต็มใจที่กล่าวพรรณนาคุณงามความดีของผู้มีพระคุณ ความกตัญญูกตเวทีเป็นการสร้างสังคมให้น่าอยู่ เพราะเป็นเหตุให้เกิดความรัก (เมตตา) และความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ทาน บริจาค) เป็นเหตุให้เกิดความเคารพ (คารวะ) นับถือให้เกียรติ อีกทั้งยังค้ำจุนระบบการเมือง มีสำนึกตระหนักในคุณค่า คุณของประเทศ ช่วยสร้างจิตสำนึกปลุกจิตสำนึกของคนในสังคม ไม่เอารัดเอาเปรียบ รู้ชั่วละอายบาปมีความซื่อสัตว์สุจริต มีความสามัคคี เสียสละ สามารถรักษาเมืองไว้ได้

กล่าวโดยรวม แนวทางปฏิบัติเชิงสร้างค่านิยมของสังคม ก็คือ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ตำหนิข่มให้โทษคนที่ควรข่มตำหนิ ให้โอกาสให้พื้นที่สำหรับคนกตัญญูคนดีให้เป็นผู้นำสังคม ให้คนดีมีอำนาจหน้าที่ ส่วนคนไม่ดีอย่าให้โอกาส อย่ายอมรับอย่าให้โอกาสและต้องลงโทษเมื่อกระทำความผิด เพื่อสังคมส่วนใหญ่สามารถอยู่ได้อย่างผาสุก เพราะคนที่มีความกตัญญูกตเวทีช่วยค้ำจุนระบบศีลธรรมสังคม

6. นโยบายส่งเสริมกตัญญู การกำหนดพันธกิจ โครงการ กิจกรรม กิจวัตรความกตัญญู ทั้งในระดับครัวเรือน: พ่อแม่ลูก, ในระบบการศึกษา: โรงเรียนตำราเอกสารหลักสูตรรายวิชา, วัด: พระสงฆ์และคฤหัสถ์อบรมฝึกปฏิบัติ, ชุมชน: สัญลักษณ์งานศิลปะ, หน่วยงานราชการ: งบประมาณโครงการ ที่ต้องสอดคล้องมุ่งเน้นภาวะเสริมสร้างความกตัญญู เพื่อสร้างจิตสำนึกต่อสมาชิกของครอบครัว ชุมชน สังคม บ้าน วัด ราชการ เป็นต้น ให้มีความรักต่อกัน ยกคุณภาพชีวิตสังคมให้สูงขึ้น ให้เป็นความเคยชินไม่เขินอายที่จะทำหรือแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

กล่าวโดยรวม ทุกภาคส่วนหากนำหลักกตัญญูกตเวทีไปประยุกต์ใช้ในระดับวิถีชีวิตได้ ก็ทำให้เกิดจิตสำนึกรู้ในความสำคัญของกตัญญู ที่จะส่งผลดีต่อการอยู่อย่างเกื้อกูลต่อกันของคนในสังคมอย่างมีความสุข อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ได้แก่พ่อ แม่ ลูก การทำหน้าที่ผู้ปกครอง ซึ่งได้ชื่อว่า “เป็นพรหมของบุตร” ที่จะต้องทำให้ครอบครัวมีความสุข ปราศจากความขัดแย้งกัน พ่อแม่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา ส่วนบุตรได้ขวนขวายกระทำตอบแทนคืน ความกตัญญูกตเวทีจะก่อเกิดคุณค่าผลลัพธ์ในภาคปฏิบัติ ที่มิใช่เพียงหน้าที่เชิงศาสนพิธีกรรมหรือวัฒนธรรม หากแต่เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว ชุมชน สิ่งแวดล้อม ประเทศชาติ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และค่านิยมโลก ความกตัญญูยังคงมีพลังในการเกื้อกูลและเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน ไม่ทอดทิ้งกัน เป็นสังคมแห่งความรักความกรุณาสงเคราะห์เอื้ออาทรช่วยเหลือต่อกัน ทำให้เกิดสังคมอารยะน่าอยู่น่าอาศัย

สรุป

สรุปบิดามารดามีฐานะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตร และอยู่ในฐานะที่เป็นพระพรหม ครูคนแรก เทวดาคนแรก และอาหุไนยบุคคลของบุตร สมควรที่บุตรทุกคนจะต้องตระหนักพระคุณด้วยการกระทำตอบแทนคุณ ฐานะของบิดามารดาจึงเป็นฐานะที่สูงส่งสำหรับบุตร บุตรต้องตระหนักในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา มีความไม่ประมาทในการทำหน้าที่ของตนเองเมื่อท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ความกตัญญูมีหลายมิติทั้งในส่วนตัวบุคคล สถาบันองค์กร ชุมชนสังคม และสัตว์สิ่งแวดล้อม เป็น

ต้น บทครามนี้มุ่งสะท้อนความกตัญญูในมิติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องในบทบาทหน้าที่ ของความเป็นบิดามารดาและบุตรธิดา เพื่อให้ประเด็นสั้นกระชับและชัดเจน การตอบแทนคุณมารดาบิดาที่ดีที่สุด คือ การพยายามขวนขวายให้มีศรัทธา มีศีล รู้จักให้ทานเสียสละ มีปัญญารู้จักบาปบุญ คุณโทษ สิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ การบูรณาการแนวคิดเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาความกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย สังคมโดยรวมต้องร่วมมือกัน คือ 1) ชี้ให้เห็นคุณประโยชน์ (อานิสงส์): เน้นย้ำว่าความกตัญญูนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ เกียรติยศชื่อเสียง ได้รับการสรรเสริญช่วยเหลือ และส่งผลดีทั้งในขณะมีชีวิต (ทำให้รักษาความดีเดิมและสร้างความดีใหม่) และหลังความตาย (ไปสู่สุคติ) 2) ชี้ให้เห็นโทษ (ความเสียหาย): แสดงผลเสียของความอกตัญญู ซึ่งนำไปสู่ความเสื่อม ถูกติเตียน ไม่มีใครคบหา (ทั้งในปัจจุบัน) และไปสู่ทุคติ (หลังความตาย) ชี้ว่าคนอกตัญญูมีจิตใจโลภและไม่รู้จักพอ การทำดีต่อคนอกตัญญูย่อมสูญเปล่า 3) ยกย่องเชิดชูต้นแบบคนดี: เชิดชูผู้มีความกตัญญูให้เป็นแบบอย่างของสังคม เพื่อสร้างโลกที่สงบสุข ปลอดภัย และงดงาม เพราะคนกตัญญูมีพื้นฐานจิตใจที่ดี (เมตตา ซื่อสัตย์) และดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ส่วนรวม 4) ข่มจำกัดปิดกั้นคนเลว: ชี้ว่าคนอกตัญญูเป็นคนเลวทราม ไม่ควรคบหา สร้างแต่โทษประโยชน์ และไม่รู้จักพอ สังคมควรรู้เท่าทันและหลีกห่าง 5) สร้างค่านิยมสังคมอารยะ: ปฏิบัติการต่อต้านความอกตัญญู 3 แนวทาง: เชิงป้องกัน: ไม่คบหาสมาคม ไม่ให้พื้นที่หรือโอกาสแก่คนอกตัญญู เชิงแก้ไข: หากต้องอยู่ร่วมให้มีสติระมัดระวังเหมือนอยู่กับอสรพิษ เพื่อให้รู้เท่าทัน เชิงสร้างค่านิยม: ยกย่องคนดี ให้โอกาสคนดีมีอำนาจ และลงโทษคนชั่ว เพื่อสร้างสังคมที่เกื้อกูลและสามัคคี 6) กำหนดนโยบายส่งเสริม: ผลักดันให้เกิดโครงการ กิจกรรม และหลักสูตรเพื่อปลูกฝังความกตัญญูในทุกภาคส่วนอย่างเป็นรูปธรรม (ครอบครัว, การศึกษา, ศาสนา, ชุมชน, ราชการ) เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เป็นวิถีชีวิตปกติ ทั้ง 6 แนวทางนี้มีเป้าหมายเพื่อประยุกต์ใช้หลักกตัญญูให้เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ในทุกระดับ (ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ) เพื่อสร้างสังคมอารยะที่เกื้อกูล เอื้ออาทร และสงบสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลก

บรรณานุกรม

ป. หลงสมบุญ. (2540). *พจนานุกรมมคธ-ไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักเรียนวัดปากน้ำจัดพิมพ์.

ปิ่น มุทุกันต์. (2535). *มงคลชีวิตภาค 3.* กรุงเทพฯ: พิศิษฐ์การพิมพ์.

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). (2544). *แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาอุทัย มูลแก้ว. (2541). *การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพรธรรมวินัยปิฎก.* ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระมหาบุญกอง คุณาธโร (มาหา). (2548). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญฺญุตา)ในพระพุทธศาสนาเถรวาท วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2538). *ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.* กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *พระธรรมทูตไทยเบิกทางสู่อารยธรรมใหม่.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *ธรรมนูญชีวิต. (ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม).* กรุงเทพฯ: การศาสนา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2536). *มงคล 38.* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร.

พุทธทาสภิกขุ. (2536). *กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535.* กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

สมคิด เหลาฉลาด. (2542). *ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร.* หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร). (2539). *มงคลยอดชีวิต. (ฉบับสมบูรณ์).* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

การพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ในอุปาทานปริปวัตตนสูตร

The Contemplation on the Five Aggregates of Clinging in the Upādānaparipavattana Sutta

[1]พระอนันต์นัทธ์ พุทธพงศ์, [2]พระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ

และ[3]สุภาพรรณ เพิ่มพูล

[1]Phra Anannat Putthapong, [2]Phramaha Chiravat Kantawanno,

and[3]Supapan Permpool

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Anannatputthapong@gmail.com

Received: August 26, 2025; **Revised:** November 13, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ในอุปาทานปริปวัตตนสูตร พบว่า การเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นการพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 เวียนรอบ 4 ครั้ง 1) รู้ชัดขันธ์ 5 คือ รู้ชัดขันธ์ 5 ที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า 'ขันธ์ 5 ไม่เที่ยง' รู้ชัดขันธ์ 5 ที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า 'ขันธ์ 5 เป็นทุกข์' รู้ชัดขันธ์ 5 ที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า 'ขันธ์ 5 เป็นอนัตตา' รู้สภาวะอย่างนี้เป็นการรู้ชัดขันธ์ 5 2) ความเกิดขึ้นแห่งขันธ์ 5 คือ ความเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดในขันธ์ 5 เมื่อเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดขันธ์ 5 ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในขันธ์ 5 เป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งขันธ์ 5 จึงเกิดขึ้น 3) ความดับแห่งขันธ์ 5 คือ ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดในขันธ์ 5 เมื่อไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดในขันธ์ 5 ความเพลิดเพลินในขันธ์ 5 จึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ 4) ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งขันธ์ 5 คือ อริยมรรคมีองค์ 8 มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับแห่งขันธ์ 5 พระพุทธเจ้าตรัสไว้เพื่อเป็นหลักการในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เป็นธรรมที่พระองค์แสดงแล้วเพื่อความรู้ยิ่ง พึงเรียน เสพ เจริญ ทำให้มากด้วยดีเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน

คำสำคัญ: การพิจารณา; อุปาทานขันธ์ 5; อุปาทานปริปวัตตนสูตร

Abstract

This academic article aims to study “The Contemplation on the Five Aggregates of Clinging in the Upādānaparipavattana Sutta.” The findings reveal that the practice of Vipassanā meditation involves the contemplation of the Five Aggregates of Clinging through four cycles. 1) Clear comprehension of the Five Aggregates. This refers to the direct insight into the true nature of the Five Aggregates as impermanent (anicca), suffering (dukkha), and non-self (anattā). To perceive these characteristics as they truly are is to clearly comprehend the Five Aggregates. 2) The arising of the Five Aggregates refers to the delighting in, relishing, and clinging to the Five Aggregates. When one delights in, relishes, and clings to the aggregates, such delight arises. This delight in the Five Aggregates constitutes upādāna (clinging). Because a monk’s clinging is the condition, becoming (bhava) comes to be; because becoming is the condition, birth (jāti) comes to be; and because birth is the condition, aging and death (jarā maraṇa), as well as sorrow, lamentation, pain, grief, and despair, arise. Thus, the arising of the Five Aggregates takes place. 3) The cessation of the Five Aggregates is the non-delighting in, non-relishing, and non-clinging to the Five Aggregates. When one neither delights in, nor relishes, nor clings to the aggregates, the delight in the Five Aggregates ceases. Because the monk’s delight ceases, clinging (upādāna) ceases; because clinging ceases, becoming (bhava) ceases; because becoming ceases, birth (jāti) ceases; and because birth ceases, aging and death (jarā maraṇa), along with sorrow, lamentation, pain, grief, and despair, also cease. 4) The path leading to the cessation of the Five Aggregates is the Noble Eightfold Path, consisting of Right View, Right Thought, Right Speech, Right Action, Right Livelihood, Right Effort, Right Mindfulness, and Right Concentration. This path leads to the cessation of attachment to the Five Aggregates. The Five Aggregates of Clinging were delivered by the Perfectly Enlightened Buddha as a foundational principle for the practice of Vipassanā meditation. This Dhamma was taught for the purpose of higher knowledge, and should be studied, reflected upon, cultivated, and practiced diligently in order to realize the Path, its Fruition, and Nibbāna.

Keywords: Contemplation; Five Aggregates of Clinging; Upādānaparipavattana Sutta

บทนำ

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ก็เพื่อที่จะเข้าถึงซึ่งสภาวะแห่งความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวงได้นั้น พระพุทธองค์ตรัสว่าต้องอาศัยธรรม 2 ประการที่ควรเจริญ คือ 1) สมถะ (การฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ) 2) วิปัสสนา (ความเห็นแจ้ง) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/352/369) มนุษย์ทั้งหลายล้วนเกิดมาก็มีความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นจากการเกิด แก่ ตาย ความเศร้าโศกเสียใจ เป็นต้น ฉะนั้นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเพื่อการพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555) เป็นอีกหนึ่งทางที่จะให้พ้นทุกข์ การจะพ้นทุกข์นั้นต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็นหลักการศึกษาในด้านพระปริยัติธรรม (พระปัณฑิตาภิวงศ์, 2560) เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้อง ถูกหลักการและวิธีการ จากหลักธรรมอันเป็นคำสอนในพระไตรปิฎก ที่ส่งผลให้เกิดปัญญารู้ชัดในสภาวธรรมตามความเป็นจริงและการดำเนินไปของการเกิดความทุกข์และความดับทุกข์ที่เกิดจากรูปนามขันธ์ 5 (พระมหาบุญหนา อโสโก, 2542) และความดับแห่งตัณหา ความไม่อาลัยในตัณหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/22/35) อันเป็นปัญญาที่เกิดจาก

การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน และการเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น สามารถที่จะทำให้เข้าถึงความแท้จริงแห่งกองทุกข์ได้ การหาทางหลุดพ้นออกจากความทุกข์ เพื่อทำลายกิเลสทั้งหลายให้พ้นทุกข์จากการเกิด การแก่ การเจ็บ การตาย เป็นต้น ตามหลักการเจริญวิปัสสนากรรมฐานในทางพระพุทธศาสนา การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติไปตามลำดับ คือ การรักษาศีล การฝึกอบรมจิตให้มีสมาธิ (วศิน อินทสระ, 2565) และการเจริญปัญญาเห็นแจ้งในพระไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.นิ. (ไทย); 16/66/132) ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ถ้าผู้ใดรู้ชี้งถึงธรรมทั้งปวง ไม่ยินดีในธรรมทั้งปวง คลายความพอใจในธรรมนั้น ละธรรมทั้งปวงนั้นได้ ผู้นั้นก็จะล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ และออกจากขันธ์ 5 (พระพุทธโฆสเถระ, 2551) ซึ่งขันธ์ 5 นั้นเป็นเหตุแห่งการเกิดทุกข์ และเป็นการตัดภพตัดชาติได้ เป็นทางที่ให้ถึงซึ่งอสังขตธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.สฬา. (ไทย); 18/377/453)

หลักคำสอนในอุปาทานปริปวัตตนสูตร ว่าด้วยอุปาทานขันธ์เวียนรอบ มีความว่า “เรารู้ชัดอุปาทานขันธ์ 5 ประการนี้ โดยเวียนรอบ 4 ครั้งตามความเป็นจริง เมื่อนั้น เราจึงจะยืนยันว่า ‘เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก ฯลฯ เทวดาและมนุษย์’ เวียนรอบ 4 ครั้ง เป็นอย่างไร คือ เรารู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับแห่งรูป ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ เรารู้ชัดวิญญาณความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข.(ไทย); 17/56/82) การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนำขั้นตอนหลักการและวิธีการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน (พระคันธสาราภิวงศ์, 2555) ก็เพื่อความพ้นทุกข์มาเผยแผ่แก่มนุษย์โลก คือ การศึกษาตามหลักอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ คือ ปัญหาของรูปนามขันธ์ 5 เป็นสิ่งที่บีบคั้น และคอยที่จะสร้างปัญหาต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ทั้งปวง

การพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ในอุปาทานปริปวัตตนสูตร

1. การพิจารณารูปเวียนรอบ 4 ครั้ง

1.1 รู้ชัดรูปไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า ‘รูปไม่เที่ยง’ รู้ชัดรูปที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า ‘รูปเป็นทุกข์’ รู้ชัดรูปที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า ‘รูปเป็นอนัตตา’ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/85/152) ดังที่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูปอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป ก็จะกำหนดรู้รูป เมื่อเธอกำหนดรู้รูป ย่อมพ้นจากรูป” “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในรูปอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นทุกข์ในรูป ก็จะกำหนดรู้รูป เมื่อเธอกำหนดรู้รูป ย่อมพ้นจากรูป” และ “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในรูปอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นอนัตตาในรูป ก็จะกำหนดรู้รูป เมื่อเธอกำหนดรู้รูป ย่อมพ้นจากรูป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/40-42/57-58) ซึ่งการพิจารณารูปไม่เที่ยงเพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/31/49) และพิจารณารู้ชัดว่ารูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือ

ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง พิจารณารูปนั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณารูปนั้นโดยแยบคายรูปก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/95/180)

1.2 ความเกิดขึ้นแห่งรูป คือ ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูป เมื่อเธอเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดรูป ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในรูปเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/18) ดังที่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “รูปเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปเหล่านั้นปรากฏแล้ว” “รูปเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเหล่านั้นจักปรากฏ” “รูปเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปปรากฏ” “รูปเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นปรากฏแล้ว” “รูปเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นจักปรากฏ” “รูปเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งรูปนั้นปรากฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/38/53-56)

1.3 ความดับแห่งรูป คือ ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดรูป เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดรูป ความเพลิดเพลินในรูปจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/18)

เมื่อผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน เห็นโทษในรูปแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งรูป น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในรูปหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในรูปหายใจออก” เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งชราและมรณะ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจออก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป.(ไทย); 31/180/281-282)

1.4 ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป คือ อริยมรรคมีองค์ 8 มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข.(ไทย); 17/57/88) เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูปอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับรูป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/56/82) เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ได้แล้ว ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/449/502) ซึ่งการรู้แจ้งด้วยการเจริญทิฏฐิ สังกัปปะ วาจา กัมมันตะ อาชีวะ วายามะ สติ สมาธิเป็นมัคคสัจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/14/438)

การพิจารณารูปขันธ์โดยเวียนรอบ 4 ครั้งนั้น เป็นกระบวนการทางวิปัสสนาที่เชื่อมโยงกับหลักอริยสัจ 4 เข้ากับขันธ์ 5 โดยตรง ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เพียงแต่รู้เชิงทฤษฎีว่ารูปขันธ์เป็นทุกข์ แต่ยังรู้กิจที่ต้องทำ และรู้ว่ากิจนั้นสำเร็จแล้วด้วย (พระพุทธโฆสะเถระ, 2551) การพิจารณาลักษณะนี้จึงเป็นรากฐานของการบรรลุญาณทัสสนะและความสิ้นอาสวะ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555)

2. การพิจารณาเวทนาเวียนรอบ 4 ครั้ง

2.1 รู้ชัดเวทนาที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า 'เวทนาไม่เที่ยง' รู้ชัดเวทนาที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า 'เวทนาเป็นทุกข์' รู้ชัดเวทนาที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า 'เวทนาเป็นอนัตตา' (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/85/152) ดังที่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า "พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในเวทนาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในเวทนา ก็จะกำหนดรู้เวทนา เมื่อเธอกำหนดรู้เวทนา ย่อมพ้นจากเวทนา" "พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในเวทนาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นทุกข์ในเวทนา ก็จะกำหนดรู้เวทนา เมื่อเธอกำหนดรู้เวทนา ย่อมพ้นจากเวทนา" และ "พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในเวทนาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นอนัตตาในเวทนา ก็จะกำหนดรู้เวทนา เมื่อเธอกำหนดรู้เวทนา ย่อมพ้นจากเวทนา" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/40-42/57-58) ซึ่งการพิจารณารู้ชัดเวทนาไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/31/49) และพิจารณารู้ชัดว่าเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง พิจารณาเวทนานั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณาเวทนานั้นโดยแยบคาย เวทนาก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/95/181)

2.2 ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา คือ ภิกษุเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดเวทนา เมื่อเธอเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดเวทนา ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในเวทนาเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/18)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า "เวทนาเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเหล่านั้นปรากฏแล้ว" "เวทนาเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเหล่านั้นจักปรากฏ" "เวทนาเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาปรากฏ" "เวทนาเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งเวทนานั้นปรากฏแล้ว" "เวทนาเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนานั้นจักปรากฏ" "เวทนาเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งเวทนานั้นปรากฏ" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/38/53-56)

2.3 ความดับแห่งเวทนา คือ ภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดเวทนา เมื่อเธอไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดเวทนา ความเพลิดเพลินในเวทนาจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.ข. (ไทย); 17/5/18-19)

เมื่อผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน เห็นโทษในเวทนาแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งเวทนา น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในเวทนาหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในเวทนาหายใจออก” เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งชราและมรณะ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจออก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/180/281-282)

2.4 ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนา คือ อริยมรรคมีองค์ 8 มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับเวทนา เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ได้แล้ว ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/449/502) ซึ่งการรู้แจ้งด้วยการเจริญทิฏฐิ สังกัปปะ วาจา กัมมันตะ อาชีวะ วายามะ สติ สมาธิ เป็นมัคคสัจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/14/439)

การพิจารณาเวทนาขันธ์ ไม่ว่าจะเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ล้วนเป็น“ทุกข์” เพราะเป็นสิ่งไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วดับไป เมื่อรู้ว่าเวทนาขันธ์เป็นทุกข์ จึงต้อง “กำหนดรู้” มิใช่เพื่อติดข้อง แต่เพื่อเห็นตามความเป็นจริง เมื่อเจริญวิปัสสนา จิตเห็นว่าเวทนาขันธ์เป็นไตรลักษณ์ ความรู้แจ้งเกิดขึ้นว่า เวทนาขันธ์ได้ถูกกำหนดรู้แล้ว (พระพุทธโฆสเถระ, 2551) เมื่อเวทนาขันธ์ถูกกำหนดรู้ด้วยปัญญา จิตไม่ยึดมั่น เวทนาขันธ์ย่อมไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์อีกต่อไป เป็นเหตุให้บรรลุญาณทัสสนะและความสิ้นอาสวะ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555)

3. การพิจารณาสัญญาเวียนรอบ 4 ครั้ง

3.1 รู้ชัดสัญญาที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า ‘สัญญาไม่เที่ยง’ รู้ชัดสัญญาที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า ‘สัญญาเป็นทุกข์’ รู้ชัดสัญญาที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า ‘สัญญาเป็นอนัตตา’ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.ข. (ไทย); 17/85/152) ดังที่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสัญญาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสัญญา ก็จะกำหนดรู้สัญญา เมื่อเธอกำหนดรู้สัญญา ย่อมพ้นจากสัญญา” “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในสัญญาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นทุกข์ในสัญญา ก็จะกำหนดรู้สัญญา เมื่อเธอกำหนดรู้สัญญา ย่อมพ้นจากสัญญา” และ “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในสัญญาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นอนัตตาในสัญญา ก็จะกำหนดรู้สัญญา เมื่อเธอกำหนดรู้สัญญา

ย่อมพ้นจากสัญญา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/40-42/57-58) ซึ่งการพิจารณารู้ชัดสัญญาไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร และพิจารณารู้ชัดว่าสัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง พิจารณาสัญญานั้นโดยแยบคายเมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณาสัญญานั้นโดยแยบคาย สัญญาก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/95/181)

3.2 ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา คือ เพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดสัญญา เมื่อเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดสัญญา ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในสัญญาเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/18)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “สัญญาเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเหล่านั้นปรากฏแล้ว” “สัญญาเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเหล่านั้นจักปรากฏ” “สัญญาเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาปรากฏ” “สัญญาเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสัญญานั้นปรากฏแล้ว” “สัญญาเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญานั้นจักปรากฏ” “สัญญาเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสัญญานั้นปรากฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/38/53-56)

3.3 ความดับแห่งสัญญา คือ ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสัญญา ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสัญญา ความเพลิดเพลินในสัญญาจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/19)

เมื่อผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน เห็นโทษในสัญญาแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งสัญญา น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในสัญญาหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในสัญญาหายใจออก” เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งชราและมรณะ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจออก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/180/281-282)

3.4 ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญา คือ อริยมรรคมีองค์ 8 มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/57/90) เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสัญญาอย่างนี้แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับสัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/56/84) เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ได้แล้ว ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/449/502) ซึ่งการรู้แจ้งด้วยการเจริญทิฏฐิ สังกัปปะ วาจา กัมมันตะ อาชีวะ วายามะ สติ สมาธิ เป็นมัคคสัจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/14/439)

การพิจารณาสัญญาขันธ์ (การจำได้หมายรู้) ไม่เที่ยง ถูกบีบคั้นด้วยความแปรเปลี่ยน และเป็นทุกข์ในฐานะที่ถูกยึดมั่นว่าเป็น “เรา” หรือ “ของเรา” กิจที่ต้องทำ เมื่อรู้ว่าสัญญาขันธ์เป็นทุกข์ สิ่งที่ต้องทำคือ “กำหนดรู้” มิใช่เพื่อยึดมั่น แต่เพื่อรู้ตามความเป็นจริง รู้ว่ากิจทำสำเร็จแล้ว เมื่อกำหนดรู้สัญญาขันธ์ด้วยปัญญา เห็นความไม่เที่ยง ทุกข์ และอนัตตา ย่อมรู้ชัดว่า “สัญญาขันธ์ได้ถูกกำหนดรู้แล้ว” (พระพุทธโฆสเถระ, 2551) เมื่อสัญญาขันธ์ถูกกำหนดรู้ตามความเป็นจริง จิตไม่เข้าไปยึดมั่น สัญญาขันธ์ย่อมไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์อีกต่อไป นำไปสู่ญาณทัสสนะและความสิ้นอาสวะ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555)

4. การพิจารณาสังขารเวียนรอบ 4 ครั้ง

4.1 รู้ชัดสังขารที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า ‘สังขารไม่เที่ยง’ รู้ชัดสังขารที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า ‘สังขารเป็นทุกข์’ รู้ชัดสังขารที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า ‘สังขารเป็นอนัตตา’ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข.(ไทย); 17/85/152) ดังที่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขาร ก็จะกำหนดรู้สังขาร เมื่อเธอกำหนดรู้สังขาร ย่อมพ้นจากสังขาร” “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในสังขารอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นทุกข์ในสังขาร ก็จะกำหนดรู้สังขาร เมื่อเธอกำหนดรู้สังขาร ย่อมพ้นจากสังขาร” และ “พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในสังขารอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นอนัตตาในสังขาร ก็จะกำหนดรู้สังขาร เมื่อเธอกำหนดรู้สังขาร ย่อมพ้นจากสังขาร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/40-42/57-58) ซึ่งการพิจารณารู้ชัดสังขารไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/31/49) และพิจารณารู้ชัดว่าสังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่ง พิจารณาสังขารนั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณาสังขารนั้นโดยแยบคาย สังขารก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข.(ไทย); 17/95/181)

4.2 ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร คือ เพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดสังขาร เมื่อเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดสังขาร ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในสังขารเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/18)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “สังขารเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเหล่านั้นปรากฏแล้ว” “สังขารเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเหล่านั้นจักปรากฏ”

“สังขารเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสังขารปรากฏ” “สังขารเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสังขารนั้นปรากฏแล้ว” “สังขารเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารนั้นจักปรากฏ” “สังขารเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งสังขารนั้นปรากฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/38/53-56) และสังขารที่เกิดแล้วเป็นปัจจุบัน ลักษณะความบังเกิดแห่งสังขารนั้น ชื่อว่าความเกิดขึ้น ลักษณะความแปรผันไป (แห่งสังขารนั้น) ชื่อว่าความเสื่อม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/49/77) นั่นเอง

4.3 ความดับแห่งสังขาร คือ ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสังขาร ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดสังขาร ความเพลิดเพลินในสังขารจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/19)

เมื่อผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน เห็นโทษในสังขารแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งสังขาร น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในสังขารหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในสังขารหายใจออก” เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งชราและมรณะ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจออก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/180/281-282)

4.4 ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขาร คือ อริยมรรคมีองค์ 8 มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/57/90) เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้แล้ว ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับสังขาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/56/85) เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ได้แล้ว ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/449/502) ซึ่งการรู้แจ้งด้วยการเจริญทิฏฐิ สังกัปปะ วาจา กัมมันตะ อาชีวะ วายามะ สติ สมาธิ เป็นมัคคสัจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/14/439) การพิจารณาสังขารขันธ์ ไม่เที่ยง แปรปรวน และถูกบีบคั้นอยู่เสมอ จึงเป็นทุกข์ในฐานะที่ไม่อาจยึดถือว่าเป็นตัวตนได้ รู้กิจที่ต้องทำ เมื่อเห็นว่าสังขารขันธ์เป็นทุกข์ จึงต้อง “กำหนดรู้” ตามความเป็นจริง มิใช่ยึดว่า “เป็นเรา” หรือ “ของเรา” รู้ว่ากิจทำสำเร็จแล้ว เมื่อปัญญากำหนดรู้สังขารขันธ์ตามไตรลักษณ์ ย่อมรู้ชัดว่า “สังขารขันธ์ได้ถูกกำหนดรู้แล้ว” (พระพุทธโฆสเถระ, 2551) เมื่อสังขารขันธ์ถูกเห็นตามความเป็นจริง จิตละความยึดมั่นในสังขาร ไม่ถือว่าสังขารเป็นสาระแก่นสาร สังขารจึงไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์อีกต่อไป นำไปสู่ญาณทัสสนะและความสิ้นอาสวะ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555)

5. การพิจารณาวิญญาณเวียนรอบ 4 ครั้ง

5.1 รู้ชัดวิญญาณที่ไม่เที่ยงตามความเป็นจริงว่า 'วิญญาณไม่เที่ยง' รู้ชัดวิญญาณที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงว่า 'วิญญาณเป็นทุกข์' รู้ชัดวิญญาณที่เป็นอนัตตาตามความเป็นจริงว่า 'วิญญาณเป็นอนัตตา' (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/85/152) ดังที่ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า "พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในวิญญาณอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในวิญญาณ ก็จะกำหนดรู้วิญญาณ เมื่อเธอกำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากวิญญาณ" "พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นทุกข์ในวิญญาณอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นทุกข์ในวิญญาณ ก็จะกำหนดรู้วิญญาณ เมื่อเธอกำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากวิญญาณ" และ "พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นอนัตตาในวิญญาณอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นอนัตตาในวิญญาณ ก็จะกำหนดรู้วิญญาณ เมื่อเธอกำหนดรู้วิญญาณ ย่อมพ้นจากวิญญาณ" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/40-42/57-58) ซึ่งการพิจารณารู้ชัดวิญญาณไม่เที่ยง เพราะมีสภาวะสิ้นไป เป็นทุกข์ เพราะมีสภาวะเป็นภัย เป็นอนัตตา เพราะมีสภาวะไม่มีแก่นสาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/31/49) และพิจารณารู้ชัดว่าวิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ฯลฯ ไกลหรือใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็น เพ่งพิจารณาวิญญาณนั้นโดยแยบคาย เมื่อเธอเห็น เพ่ง พิจารณาวิญญาณนั้นโดยแยบคาย วิญญาณก็จะปรากฏเป็นของว่าง เปล่า หาสาระมิได้เลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข.(ไทย); 17/95/181-182)

5.2 ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ คือ เพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดวิญญาณ เมื่อเพลิดเพลิน เชยชม ยึดติดวิญญาณ ความเพลิดเพลินจึงเกิดขึ้น ความเพลิดเพลินในวิญญาณเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของภิกษุนั้นเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/18)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า "วิญญาณเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเหล่านั้นปรากฏแล้ว" "วิญญาณเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเหล่านั้นจักปรากฏ" "วิญญาณเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณปรากฏ" "วิญญาณเหล่าใดล่วงไป ดับไป แปรผันไปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นปรากฏแล้ว" "วิญญาณเหล่าใดยังไม่เกิด ยังไม่ปรากฏ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นจักปรากฏ" "วิญญาณเหล่าใดเกิดแล้ว ปรากฏแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณนั้นปรากฏ" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/38/53-56) และวิญญาณที่เกิดแล้วเป็นปัจจุบัน ลักษณะความบังเกิดแห่งวิญญาณนั้น ชื่อว่าความเกิดขึ้น ลักษณะความแปรผันไป (แห่งวิญญาณนั้น) ชื่อว่าความเสื่อม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/49/77) นั่นเอง

5.3 ความดับแห่งวิญญาณ คือ ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดวิญญาณ ไม่เพลิดเพลิน ไม่เชยชม ไม่ยึดติดวิญญาณ ความเพลิดเพลินในวิญญาณจึงดับ เพราะความเพลิดเพลินของภิกษุนั้นดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส

และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้มีได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/5/19)

เมื่อผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน เห็นโทษในวิญญาณแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งวิญญาณ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในวิญญาณหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในวิญญาณหายใจออก” เห็นโทษในชราและมรณะแล้วเกิดฉันทะในความดับแห่งชราและมรณะ น้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา และมีจิตตั้งมั่นด้วยดี สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจเข้า” สำเหนียกว่า “เราพิจารณาเห็นความดับในชราและมรณะหายใจออก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/180/281-282)

5.4 ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ คือ อริยมรรคมีองค์ 8 มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/57/90) เป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้แล้ว ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับวิญญาณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/56/86) เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ได้แล้ว ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปีติและปราโมทย์ซึ่งการรู้แจ้งด้วยการเจริญทิฏฐิ สังกัปปะ วาจา กัมมันตะ อาชีวะ วายามะ สติ สมาธิ เป็นมัคคสัจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/14/439)

การพิจารณาวิญญาณขันธ์ (การรับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ไม่เที่ยง แปรปรวน เกิดขึ้นแล้วดับไป และเป็นทุกข์เมื่อถูกยึดถือว่าเป็น “เรา” หรือ “ของเรา” รู้กิจที่ต้องทำ เมื่อเห็นว่าวิญญาณขันธ์เป็นทุกข์ สิ่งที่ต้องทำคือ “กำหนดรู้” มิใช่ยึดถือ แต่เพื่อรู้ตามความเป็นจริง รู้ว่ากิจทำสำเร็จแล้ว เมื่อปัญญากำหนดรู้วิญญาณขันธ์ตามไตรลักษณ์ ย่อมรู้ชัดว่า “วิญญาณขันธ์ได้ถูกกำหนดรู้แล้ว”(พระพุทธโฆสเถระ, 2551) เมื่อวิญญาณขันธ์ถูกเห็นตามความเป็นจริง การยึดมั่นในวิญญาณย่อมดับไป จิตไม่ถือว่าวิญญาณเป็นตัวตนหรือสาระแก่นสาร จึงไม่เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์อีกต่อไป อันเป็นเหตุแห่งญาณทัสสนะและความสิ้นอาสวะ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555)

องค์ความรู้ใหม่

1. อุปาทานขันธ์มิใช่เป็นเพียงการยึดถือ แต่เป็นกระบวนการทางจิตที่เกิดจากการไม่รู้เท่าทันขันธ์ การพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 แสดงให้เห็นว่า อุปาทานไม่ใช่ภาวะคงที่ แต่เป็นกระบวนของการหมุนเวียนของจิต ที่เกิดขึ้นทุกขณะ เมื่อจิตเผลอไปยึดถือขันธ์ใดขันธ์หนึ่งว่ามีตัวตน เช่น ยึดรูปเป็นเรา ยึดเวทนาเป็นสุขของเรา จึงเกิดกระบวนการอุปาทานขึ้นโดยอัตโนมัติ การเข้าใจเช่นนี้เปิดมุมมองใหม่ว่า การดับอุปาทานต้องดับที่กระบวนการรู้ผิด ไม่ใช่เพียงการละความยึดมั่นอย่างหยาบ

2. ขันธ์ทั้ง 5 เป็นกระจกสะท้อนการทำงานของปฏิจจสมุปบาทในระดับจิต พระสูตรนี้ทำให้เข้าใจว่า แต่ละขันธ์สัมพันธ์กับเหตุปัจจัยในปฏิจจสมุปบาท เช่น เวทนาเป็นเหตุให้เกิดตัณหา สัญญาเป็นฐานของการปรุงแต่ง เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นความสัมพันธ์นี้ในขันธ์ของตนเอง ย่อมเห็นวงจรแห่งอุปาทานที่เกิดและดับได้จริงในปัจจุบันขณะ

3. การพิจารณาขันธ์คือการเจริญวิปัสสนาในรูปแบบของอุปาทานปริปวัตตนะ หมายถึง การตามดูการเวียนของอุปาทานในขันธ์ทั้งห้าอย่างมีสติปัญญา เป็นการภาวนาเชิงจิตวิทยาอย่างลึกซึ้ง ที่มุ่งให้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาในกระบวนการเกิดของอุปาทานโดยตรง ซึ่งแตกต่างจากการพิจารณาขันธ์ในเชิงอภิธรรมทั่วไป

4. การคลายอุปาทานเป็นกระบวนการของการรู้ตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) ความใหม่ของแนวคิดนี้คือ การมองเห็นการหลุดพ้นไม่ใช่ผลลัพธ์สุดท้าย แต่เป็นพลวัตของจิตที่เห็นความจริง ทุกครั้งที่จิตไม่ยึดถือขันธ์ ความหลุดพ้นก็จะปรากฏชั่วขณะ เป็นการเห็นนิพพานในชีวิตประจำวัน

สรุป

การพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ในอุปาทานปริปวัตตนสูตร เป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานซึ่งเป็นการพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ด้วยการเวียนรอบ 4 ครั้ง และการพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ตามแนวพระพุทธพจน์ใน อุปาทานปริปวัตตนสูตร เป็นการทำความเข้าใจวงจรของอุปาทานที่หมุนเวียนอยู่ในขันธ์ทั้งห้า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ โดยมุ่งหมายให้ผู้ปฏิบัติกรรมฐานได้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ทั้งห้านั้นไม่ใช่ตัวตน ไม่เที่ยง และเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ เพราะถูกยึดมั่นถือมั่นด้วยอวิชชาและตัณหาเป็นพื้นฐาน เมื่อเกิดการยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง ก็ย่อมเป็นเหตุให้เกิดภพ ชาติ ชรา มรณะ สืบต่อกันในวัฏฏะสงสาร ซึ่งกระบวนการพิจารณาอุปาทานขันธ์ 5 ในพระสูตรนี้ จึงมิใช่เพียงการรู้เชิงทฤษฎี แต่เป็นการนำไปสู่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาโดยตรง เพื่อให้เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของขันธ์ในปัจจุบันขณะ และการเข้าใจอุปาทานว่าเป็นสภาวะยึดมั่น ไม่ใช่สิ่งถาวร ทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นความสัมพันธ์แห่งปฏิจจสมุปบาทอย่างเป็นลำดับ และสามารถหยุดการหมุนเวียนของเหตุปัจจัยแห่งทุกข์ได้ และผลลัพธ์สำคัญจากการพิจารณานี้คือ การคลายอุปาทาน (อุปาทานปหานะ) จนเกิดวิมุตติ คือความหลุดพ้นจากความยึดมั่นในขันธ์ 5 ทั้งปวง ซึ่งเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนาในทางปฏิบัติ กล่าวได้ว่า อุปาทานปริปวัตตนสูตร เป็นพระสูตรที่ชี้แนวทางแห่งการดับอุปาทานด้วยปัญญา และส่งเสริมการเห็นธรรมโดยตรงผ่านกระบวนการพิจารณาขันธ์ทั้งห้าอย่างละเอียดลึกซึ้ง และเป็นแนวทางแห่งวิปัสสนาที่นำไปสู่การสิ้นอาสวะโดยแท้จริงจนบรรลุมรรค ผล นิพพาน

บรรณานุกรม

พระกัมมัฏฐานาจริยะ พระปัณฑิตาภิวงศ์. (2560). *รู้แจ้งในชาตินี้.* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด.

พระคันธสาราภิวงศ์. (2555). *โพธิปักขิยธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: บุญศิริการพิมพ์ จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* (พิมพ์ครั้งที่ 35). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระพุทธโฆสเถระ. (2551). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). กรุงเทพฯ: ธนาเพรส จำกัด.

พระมหาบุญหนา อโสโก. (2542). *พระไตรปิฎก ฉบับทางพ้นทุกข์.* กรุงเทพฯ: ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์จำกัด.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วศิน อินทสระ. (2565). *สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตผ่านมุมมองพุทธเยียวยาในมิติเถรวาท

Life Resilience Building through a Theravada Buddhist Healing Perspective

[1]ณัชปภา ประธานทิพย์ และ[2]มานัสต์ ดีศาสตร์

[1]Nachpapha Prathantip and[2]Manat Deesart

[1]คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2]คณะพยาบาลศาสตร์, มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]Faculty of Nursing, Vongchavalitkul University.

[1]Corresponding Author's E-mail: Nachpapha.p@hotmail.com

Received: July 31, 2025; **Revised:** December 10, 2025; **Accepted:** December 12, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตผ่านมุมมองพุทธเยียวยาในมิติเถรวาท โดยเชื่อมโยงแนวคิดด้านจิตวิทยาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อฟื้นฟูภาวะภายในของมนุษย์ให้เข้มแข็งและยั่งยืน ท่ามกลางโลกที่เปราะบางและความทุกข์รอบด้าน แนวคิด Resilience Theory โดย นอร์แมน การมิซี และพัฒนาการจิตสังคมของ อีริค อีริคสัน แสดงให้เห็นว่า ความแข็งแกร่งในชีวิตสามารถพัฒนาได้จากปัจจัยภายนอก เช่น ครอบครัว ชุมชน และระบบการศึกษา ควบคู่กับปัจจัยภายใน เช่น ความหวัง ความศรัทธา และความสามารถในการปรับตัว ขณะเดียวกัน แนวคิดพุทธเยียวยาในมิติเถรวาทเน้นการเปลี่ยนแปลงจาก "ทุกข์" สู่ "ปัญญา" ผ่านการฝึกสติ สมาธิ และปัญญา โดยใช้มรรค 8 ไตรสิกขา และภาวนา 4 เป็นเครื่องมือบ่มเพาะจิตใจอย่างเป็นระบบ จุดเด่นของพุทธเยียวยาคือ การมองทุกข์เป็นครู การเข้าใจไตรลักษณ์ การมีเหตุผลเหนืออารมณ์ และการฝึกภาวนาเพื่อเปลี่ยนโครงสร้างภายใน จึงสามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางใจเสมือน "วัคซีนภายใน" ที่ช่วยรับมือกับปัญหาอย่างมีสติ บทความนี้เสนอว่าการบูรณาการพุทธธรรมกับหลักจิตวิทยาสมัยใหม่คือแนวทางเยียวยาและพัฒนาความแข็งแกร่งในชีวิตได้อย่างลึกซึ้ง ครอบคลุม และยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและสังคม

คำสำคัญ: ความแข็งแกร่งในชีวิต; พุทธเยียวยา; มิติเถรวาท; พุทธบูรณาการ

Abstract

This article explores the cultivation of life resilience through the lens of Theravāda Buddhist healing, integrating psychological theories with core Buddhist teachings to restore and strengthen the inner self amidst a fragile and suffering-laden world. Drawing upon Norman Garmezy's Resilience Theory and Erik Erikson's psychosocial development model, it emphasizes that resilience can be developed through both external factors-such as family,

community, and education—and internal qualities like hope, faith, and adaptive capacity. Concurrently, the Theravāda Buddhist healing perspective highlights the transformation of "suffering" into "wisdom" through the disciplined training of mindfulness (sati), concentration (samādhi), and insight (paññā), employing the Noble Eightfold Path, the Threefold Training (sīla, samādhi, paññā), and the Fourfold Cultivation (kāya, sīla, citta, paññā) as structured methods for inner development. The distinctive aspect of Buddhist healing lies in viewing suffering as a teacher, understanding the three characteristics of existence (impermanence, suffering, non-self), applying reason over emotion, and training the mind through meditative practices that transform internal structures. This process generates spiritual immunity, like an "inner vaccine," enabling individuals to cope with adversity with awareness and stability. The article argues that integrating Buddhist principles with modern psychology provides a comprehensive and sustainable approach to healing and developing life resilience—not only at the individual level but also within broader society.
Keywords: Life Resilience; Buddhist Healing; Theravāda Dimension; Buddhist Integration

บทนำ

ในปัจจุบันมนุษย์เผชิญกับปัญหาซับซ้อนทั้งในระดับโครงสร้างและระดับปัจเจก ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพกาย จิตใจ และความมั่นคงในชีวิตโดยรวม ปัญหาระดับโลก เช่น เทคโนโลยีดิจิทัลและโอกาสทางอาชีพ ความขัดแย้งที่รุนแรงและการพลัดถิ่น ความไม่เท่าเทียมทางโอกาสและศักยภาพซึ่งทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และระบบสาธารณสุขที่ให้บริการไม่ทั่วถึง ล้วนสร้างความไม่มั่นคงทั้งด้านกายภาพและจิตใจ (United Nations Development Programme, 2022) ขณะเดียวกันในระดับปัจเจกยังต้องรับมือกับปัญหาทางอารมณ์ เช่น ความวิตกกังวล ภาวะซึมเศร้า และความโดดเดี่ยว ซึ่งบ่อนทำลายความมั่นคงภายในความสัมพันธ์ที่เปราะบาง พฤติกรรมบั่นทอนตนเอง และผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมที่กดดัน เช่น งานหนัก อากาศร้อน ภาระครอบครัว ล้วนทำให้มนุษย์สะสมความเครียดโดยไม่รู้ตัว ยิ่งไปกว่านั้น ความคิดเชิงลบที่มีต่อตนเองและการขาดเป้าหมายในชีวิตยังสะท้อนภาวะ "ความว่างเปล่าภายใน" ซึ่งทำให้มนุษย์หลงทางในคุณค่าชีวิต ปัญหาเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการเยียวยาอย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ (Vermani, 2025) เพื่อฟื้นฟูความมั่นคงภายใน เสริมสร้างความแข็งแกร่งและปลุกศักยภาพมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความหมายท่ามกลางโลกที่แปรเปลี่ยนและเปราะบางอย่างยิ่ง

การเยียวยามนุษย์ในทางการแพทย์ ได้แก่ การบำบัดทางจิตวิทยา (Psychological Treatment) เพื่อการฟื้นฟูและเสริมสร้างคุณภาพชีวิต หากไม่รวมถึงการบำบัดด้วยยาแล้ว พบว่า มีการเสนอแนวทางการเยียวยาด้วยการเสริมความรู้เท่าทันตนเองและการฝึกสติ เช่น การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยปัญญา (Cognitive Behavioral Therapy – CBT) (American Psychological Association, 2025) แสดงถึงมนุษย์สามารถเยียวยาตนเองได้หากมีความรู้และสามารถจัดการหรือรับมือกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิต มนุษย์จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นผู้บำบัดหรือเป็นจิตแพทย์ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการเยียวยาอย่างยั่งยืนและเหมาะสมที่สุด การเยียวยาที่แท้จริงจึงมิใช่เพียงการรักษาอาการทางกายเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านจิตใจ เช่น ความเครียด ความเศร้า ความหวัง ตลอดจนปัจจัยด้านสังคม เช่น ความสัมพันธ์กับครอบครัว ชุมชน และปัจจัยด้านจิตวิญญาณ เช่น ความศรัทธา ความหมายของชีวิต หรือการกลับคืนสู่

สมดุลในระดับลึก จึงอาจกล่าวได้ว่าการเยียวยามนุษย์เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นการฟื้นฟูภาวะทุกข์ ความบอบช้ำทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังนั้นอาจต้องอาศัยกรอบแนวคิดแบบองค์รวม (Holistic Framework) ที่มองมนุษย์เป็นองค์ประกอบเชิงบูรณาการ

อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2568) กล่าวถึง การเยียวยามนุษย์ในแง่ความแตกต่างระหว่างจิตวิทยาสมัยใหม่กับแนวคิดในพุทธศาสนา คือ “ข้อปฏิบัติทางด้านจิตใจ” ด้วยแนวคิดทางจิตวิทยามองแยกระบบจิตใจจากปัญญา เน้นความสำคัญต่างกัน เมื่อโลกตะวันตกนำการทำสมาธิไปปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายจึงสนใจแนวคิดการเยียวยามนุษย์ทางพระพุทธศาสนามากขึ้นตามลำดับ ดังคำกล่าว “ปัญหาทางสังคมในยุคพัฒนา มีความเจริญทางวัตถุ แต่กลับมีปัญหาทางจิตใจเพิ่มขึ้น ปัญหาทางชีวิตจิตใจได้แก่ ความเครียด (Stress) ความแปลกแยก (Alienation) ความโดดเดี่ยวเดียวดาย (Loneliness) ความเบื่อหน่าย (Boredom) ความว่างเปล่าไร้ความหมาย (Emptiness) สภาพเหล่านี้รบกวนความสงบสุขของคน ผลของความทุกข์จากปัญหา 1) ความว้าเหว่โดดเดี่ยว ทำให้ต้องการหาที่พึ่งทางสังคม 2) ความอ้างว้างว่างเปล่า ดูเข้มแข็งแต่มีลักษณะกลวงภายใน ต้องการหลักยึดเหนี่ยวและสถานะที่ชัดเจนโดยให้วางกฎระเบียบเพื่อยอมทำตามคำสั่ง แม้มีเสรีภาพทางความคิดแต่สยบทางจิตใจ 3) ไร้จุดหมายเลื่อนลอย แม้ความเจริญมากมายต้องการหลักความเชื่อที่ตายตัว ไม่ต้องการหาเหตุผล ทำตามๆ กันไป ให้ชีวิตมีทิศทาง ส่งผลให้ความสุขเชิงสังคมหายไป ด้วยหาความจริงใจของผู้คนยากขึ้น....ปัญหาทางจิตใจทำให้จิตวิทยาขยายความสนใจจาก “คนป่วยสู่สังคมที่ป่วย” (Sick Person to Sick Society) แต่แนวคิดทางพุทธศาสนากล่าวถึงคนทั่วไปหลายประเภท ไม่ใช่เฉพาะคนป่วยทางจิตเช่นเดียวกับจิตวิทยา “การทำสมาธิ” ทำให้การแก้ปัญหาทางจิตวิทยาสนใจการแก้ปัญหาทางจิตใจในพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น”

การเยียวยามนุษย์ตามมุมมองทางพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในยุคที่สังคมพัฒนาไปไกลทางวัตถุ แต่กลับเต็มไปด้วยความทุกข์ทางจิตใจ บ่อนทำลายคุณภาพชีวิตจากภายใน เนื่องจากมีแนวคิดการเยียวยาอันมิใช่รักษาความเจ็บป่วยทางกาย-จิต (Mind – Body Medicine) เท่านั้น แต่สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณ (Spiritual Needs) เพื่อให้มนุษย์กลับมามีจุดยืนและเป้าหมายชีวิตอย่างมีคุณค่า ดังตัวอย่างการปฏิบัติตามแนวคิดทางพุทธศาสนา เช่น การทำสมาธิและเจริญสติ ช่วยคลายทุกข์ภายใน เสริมสร้างสภาวะจิตที่มั่นคง นำไปสู่ความเข้าใจตนเองและโลกอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นรากฐานของสุขภาวะที่ยั่งยืน (Sustainable Health and Well-being) เป็นกระบวนการที่ช่วยสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตทั้งระดับบุคคลและสังคม โดยเปลี่ยนจากการดูแล “ผู้ป่วย” เป็นการฟื้นฟู “สังคมที่ป่วย” อย่างเป็นองค์รวม

ผลของการศึกษาด้านศาสนาและการเติบโตในความแข็งแกร่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกลยุทธ์ในการเผชิญหน้าต่อความท้าทายทางสติปัญญา Roszak et al. (2025) ชี้ให้เห็นว่า ศาสนาทำหน้าที่มากกว่าระบบความเชื่อหรือพิธีกรรม แต่ 1) ศาสนาทำหน้าที่เป็น “ระบบโครงสร้างทางความคิดและอารมณ์” ที่ช่วยให้มนุษย์พัฒนาความแข็งแกร่งในชีวิต (Life Resilience) สามารถตีความในสถานการณ์ใหม่อย่างสร้างสรรค์ควบคุมอารมณ์ และรักษาทัศนคติเชิงบวก ซึ่งเป็นกลไกพื้นฐานของความเข้มแข็งทางจิตใจ 2) ศาสนาทำหน้าที่เป็น “ระบบสร้างความหมาย” (Meaning-Making System) ผ่านความศรัทธา ความหวัง การสวดอธิษฐาน พิธีกรรม และชุมชนศาสนา ทำให้บุคคลสามารถฟื้นตัวจากความสูญเสีย ปรับตัวและรักษาทิศทางของชีวิตได้

อย่างมั่นคง 3) ศาสนามีบทบาทในการส่งเสริมมิติของความแข็งแกร่งหลายด้าน ได้แก่ ช่วยให้ยืนอยู่บนหลักคุณธรรม (Moral Resilience) ทำให้มีความหมายและตัวตนมั่นคง (Existential Resilience) หล่อเลี้ยงความเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน (Cultural Resilience) และ เสริมพลังภายในต่อสู้กับความผันผวนทางสังคม (Spiritual Resilience) (Roszak et al., 2025) จึงกล่าวได้ว่า ศาสนาเป็นพลังสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์รับมือกับความเปราะบางส่วนบุคคลและปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีทั้งความเสี่ยงและความไม่แน่นอนของโลกในยุคปัจจุบัน

จากคำกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่าแนวทางพัฒนาความแข็งแกร่งในชีวิตเชิงจิตวิทยายังเผชิญข้อจำกัดเนื่องจากยังไม่ครอบคลุมมิติความหมาย การบ่มเพาะและการเปลี่ยนแปลงเชิงลึกของจิตใจ หากแต่ การศึกษาของ ธัชฑล อัตรัง (2566) พบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับจิตบำบัดสมัยใหม่ ได้รับการยืนยันว่าช่วยเสริมพลังการสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตได้จริง ทำให้เกิดการฟื้นคืนสมดุลทางใจอย่างองค์รวม พุทธเยียวยาไม่เพียงมุ่งลดอาการ แต่ยังส่งเสริมความแข็งแกร่งภายใน (Inner Resilience) ผ่านการรู้เท่าทันตนเอง การปล่อยวาง และการพัฒนาคุณภาพจิตอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นฐานสำคัญของการสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตคู่กับแนวคิดสุขภาพจิตอย่างสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมไทย ซึ่งยังขาดการศึกษาอย่างเป็นระบบในงานเชิงวิชาการ

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจรากฐานแนวคิดของความแข็งแกร่งในชีวิตเชิงจิตวิทยา (Psychological Resilience) ในฐานะกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญความทุกข์ ความเปลี่ยนแปลงและสถานการณ์ท้าทายได้อย่างมีสมดุล พร้อมทั้งศึกษามิติพุทธเยียวยาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งอธิบายกลไกความทุกข์และการฟื้นคืนภาวะปกติผ่านหลักพุทธธรรม เพื่อวางกรอบทำความเข้าใจการดูแลมนุษย์อย่างเป็นองค์รวม รวมทั้งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดความแข็งแกร่งเชิงจิตวิทยากับวิธีการพุทธเยียวยาในบริบทเถรวาท โดยมุ่งพิจารณาว่าแนวคิดทางพุทธศาสนาจะช่วยอธิบายหรือขยายมุมมองต่อการสร้างความเข้มแข็งภายในและการฟื้นตัวของมนุษย์อย่างไร อันนำไปสู่กรอบการวิเคราะห์ที่สามารถประสานความเข้าใจด้านจิตวิทยาและพุทธธรรมเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องซึ่งวิธีการศึกษามีดังต่อไปนี้

แนวคิดความแข็งแกร่งในชีวิตเชิงจิตวิทยา

โดยทั่วไป คำ “Resilience” ในคุณลักษณะทางกายภาพ หมายถึง ความยืดหยุ่น ความสามารถในการคืนรูปเดิมหลังถูกยืดหรือบีบอัด แต่ในทางจิตวิทยา หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการฟื้นตัว ปรับตัวและกลับคืนสู่สภาวะปกติหลังเผชิญกับเหตุการณ์วิกฤต ความเครียด หรืออุปสรรคในชีวิต โดยไม่ย่อท้อหรือพ่ายแพ้ (Cambridge Dictionary, n.d.) มีนัยที่รวมความหมายได้ว่าเป็น “ความแข็งแกร่งในชีวิต” ตามความหมายอาจคล้ายคุณลักษณะของ “ตุ๊กตาล้มลุก” หรือ “ตุ๊กตาดารุมะ” ที่เป็นสัญลักษณ์ของความไม่ย่อท้อและความมุ่งมั่นที่จะประสบความสำเร็จ จากตำนานของพระโพธิธรรม (Bodhidharma) พระภิกษุชาวอินเดียผู้ก่อตั้งนิกายเซนในศาสนาพุทธ นอกจากนี้ ยังเปรียบเสมือนพลังภายในและความสามารถที่จะฟื้นตัวและปรับตัว โดย Newman (2002) กล่าวว่า ความแข็งแกร่งนี้ไม่ใช่ความสามารถที่ได้มาโดยกำเนิดเสมอไปแต่สามารถสร้างและเสริมได้ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าความแข็งแกร่งในชีวิตเป็นชุดของพฤติกรรม ความคิด ทัศนคติและการกระทำที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาขึ้น โดยทุกคนมีโอกาสที่จะสร้างความแข็งแกร่งให้กับตนเองได้ ซึ่ง

สอดคล้องกับข้อสรุปของ Masten (2001) ที่ว่าความแข็งแกร่งเป็นกระบวนการพัฒนาปกติ (Ordinary Development) ที่เกิดจากระบบปกป้องพื้นฐานและการปรับตัวตามพัฒนาการของมนุษย์

ทฤษฎีความแข็งแกร่งในชีวิต (Resilience Theory) โดย Norman Garmezy ทำการศึกษาโดยบูรณาการจากแนวคิดทางจิตวิทยาที่หลากหลายแขนงเข้าด้วยกัน (Garmezy, 1991) ได้แก่

1. จิตวิทยาพัฒนาการ (Developmental Psychology) จาก Jean Piaget และ Erik Erikson โดยมองว่าพัฒนาการของเด็กเกิดขึ้นเป็นขั้นตอน และเด็กที่มีความแข็งแกร่งในชีวิตจะสามารถ “ข้ามพ้นความเสี่ยง” ด้วยการมีคุณลักษณะภายในและปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

2. ทฤษฎีจิตเวชเด็ก (Child Psychiatry) Garmezy เริ่มต้นจากการศึกษาเด็กที่มีความเสี่ยงต่อปัญหาทางจิตเวช เช่น เด็กที่มีพ่อแม่เป็นโรคจิตเภท (Schizophrenia) เขาได้ข้อสังเกตว่า แม้บางคนมีปัจจัยเสี่ยงคล้ายกัน แต่กลับไม่มีอาการผิดปกติ จึงจุดประกายให้เขาศึกษาปัจจัยปกป้อง (Protective Factors) และกลไกภายในที่ช่วยให้เด็กเหล่านี้ “ฟื้นตัวได้” ต่างจากทฤษฎีที่เน้นความผิดปกติเพียงด้านเดียว

3. ทฤษฎีระบบนิเวศของ Bronfenbrenner (Ecological Systems Theory) ที่อธิบายพัฒนาการของเด็กว่าได้รับอิทธิพลจากระบบแวดล้อมหลายชั้น ตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ไปจนถึงระดับสังคม ซึ่ง Garmezy เองก็เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาแนวคิดการฟื้นตัว

4. ทฤษฎีปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยปกป้อง (Risk and Protective Factors) แนวคิดของ Garmezy วางอยู่บนกรอบการศึกษาความเสี่ยง (Risk Factors) และตัวคุ้มกัน (Protective Factors) ที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมหรือบุคลิกของเด็ก โดยเฉพาะการใช้แบบจำลอง “พหุปัจจัย” (Multifactorial Model) เพื่ออธิบายความสามารถของเด็กในการเผชิญความเครียดและปรับตัวได้สำเร็จ

การพัฒนา Resilience Theory โดยหลอมรวมองค์ความรู้จากจิตวิทยาพัฒนาการ จิตเวชศาสตร์ ทฤษฎีระบบ และแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม ทำให้ทฤษฎีของ Garmezy มีความลึกซึ้ง ครอบคลุมทั้งด้านชีวภาพ จิตใจ และสังคม และกลายเป็นรากฐานของงานวิจัยเรื่องความแข็งแกร่งทางจิตใจในเด็กและเยาวชนมาจนถึงปัจจุบัน ดังตัวอย่างรายงานการศึกษาวิจัย ของ Grotberg (n.d.) เกี่ยวกับความแข็งแกร่งในชีวิตของเด็ก โดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจากเด็กและผู้ดูแล 589 คนใน 14 ประเทศ พบว่า ความแข็งแกร่งในชีวิตของเด็กมิได้เกิดขึ้นเพียงเพราะมีความทุกข์ แต่สามารถพัฒนาได้ล่วงหน้าจากการคาดการณ์ของวิกฤติที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ความแข็งแกร่งนี้ไม่ใช่ความพิเศษ แต่เกิดจากการหล่อหลอมร่วมกันของปัจจัย 3 กลุ่มหลัก ได้แก่

1. ปัจจัยสนับสนุนจากภายนอก เช่น ความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจได้ การเข้าถึงบริการสุขภาพ การศึกษาหรือบริการทางสังคม การสนับสนุนทางอารมณ์ภายนอกครอบครัว การมีกฎเกณฑ์ในบ้าน การสนับสนุนที่ดีจากผู้ปกครอง โรงเรียนและบ้าน บทบาทต้นแบบ และศาสนาหรือหลักศีลธรรม

2. จุดแข็งภายในบุคคล เช่น ความรู้สึกว่าตนเป็นที่รัก ความเป็นอิสระ บุคลิกที่น่าดึงดูด ความมุ่งมั่นในความสำเร็จ การเห็นคุณค่าในตนเอง ความหวัง ความศรัทธา ความเชื่อในพระเจ้า ศีลธรรม ความไว้วางใจ และความเมตตา

3. ทักษะทางสังคมและระหว่างบุคคล เช่น ความคิดสร้างสรรค์ ความเพียร ความอดทน อารมณ์ขัน การสื่อสาร การแก้ปัญหา การควบคุมตนเอง การแสวงหาความสัมพันธ์ที่ไว้วางใจได้ และทักษะทางสติปัญญา ซึ่งปัจจัยเหล่านี้อาจทำงานอย่างเป็นอิสระหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อป้องกัน ทำให้ลดลงหรือฟื้นตัวจากวิกฤติ และอาจส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงชีวิตให้เติบโตได้อย่างมีนัยสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาของ Grotberg มีทฤษฎีพื้นฐาน จาก Erik Erikson ที่เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กซึ่งเกิดขึ้นเป็นขั้นตอน ดังนั้น ในการนำไปปรับใช้กับตนเองที่เติบโตพ้นวัยเด็กแล้ว จึงควรทำความเข้าใจเพื่อให้เกิดความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับ ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริก อีริกสัน (Erikson's Stages of Development) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ขยายแนวคิดของ Freud จากเพียงพัฒนาการทางเพศมาเน้นพัฒนาการทางสังคมและจิตใจซึ่งครอบคลุมตั้งแต่วัยทารกถึงวัยชรา Erikson เสนอว่า การพัฒนาของมนุษย์ดำเนินไปเป็นลำดับขั้น 8 ระยะ โดยในแต่ละขั้นจะมี “วิกฤตทางจิตสังคม” (Psychosocial Crisis) คือความขัดแย้งระหว่างแรงผลักดันสองด้านที่ต้องเผชิญ ซึ่งเป็นความขัดแย้งภายในและต้องการการแก้ไขอย่างเหมาะสมเพื่อการเติบโตที่ดี หากสามารถผ่านวิกฤตแต่ละขั้นได้สำเร็จ จะทำให้เกิดคุณลักษณะ “คุณธรรม” (Virtue) หรือ “พลังชีวิต” หรือ “จุดแข็งทางจิตใจ” ที่เหมาะสมในช่วงชีวิตนั้น ๆ และส่งเสริมการเติบโตอย่างมีสุขภาวะในระยะต่อไป (McLeod, 2025) ได้แก่

1. วัยทารก (0-18 เดือน): ความไว้วางใจ (Trust) กับ ความไม่ไว้วางใจ (Mistrust) เด็กทารกเรียนรู้ที่จะไว้วางใจจากโลก คือผู้เลี้ยงดู หากได้รับความรัก ความอบอุ่น และการตอบสนองที่สม่ำเสมอ จะเกิดความรู้สึกมั่นคงในโลก “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือความหวัง (Hope)” แต่หากไม่ได้รับการดูแลอย่างเหมาะสมจะเกิดความไม่ไว้วางใจต่อโลก

2. วัยเด็กเล็ก (18 เดือน-3 ปี): ความเป็นอิสระ (Autonomy) กับ ความละอายและสงสัย (Shame and Doubt) ช่วงพัฒนาอิสรภาพและการควบคุมตนเอง เด็กเริ่มเรียนรู้การทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง คือการเริ่มพัฒนาอิสรภาพ เช่น การฝึกเข้าห้องน้ำ แต่งตัวเอง หากได้รับการสนับสนุนจะเกิดความมั่นใจในความสามารถ “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือความตั้งใจ (Will)” แต่หากถูกตำหนิหรือควบคุมมากเกินไปจะเกิดความรู้สึกละอายใจและสงสัยในตนเอง

3. วัยเล่น (3-5 ปี): ความริเริ่ม (Initiative) กับ ความรู้สึกผิด (Guilt) ช่วงส่งเสริมความคิดริเริ่มและความมั่นใจในการกระทำ คือเด็กจะคิดริเริ่มและวางแผนกิจกรรม หากได้รับการสนับสนุนจะกล้าแสดงออก “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือการมีจุดมุ่งหมาย (Purpose)” แต่หากถูกห้ามหรือตำหนิซ้ำ ๆ จะเกิดความรู้สึกผิดเมื่อแสดงออก

4. วัยเรียน (6-12 ปี): ความอุสาหะ (Industry) กับ ความรู้สึกด้อยค่า (Inferiority) ช่วงเข้าสู่ระบบโรงเรียน ได้เรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ และสร้างความมั่นใจในความสามารถ เช่น ประสบความสำเร็จในหน้าที่ที่ได้รับ หากได้รับการยอมรับจะเกิดความภาคภูมิใจและมีความขยันขันแข็ง “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือความสามารถ (Competence)” แต่หากล้มเหลวบ่อย ๆ หรือถูกเปรียบเทียบจะเกิดความรู้สึกด้อยค่า

5. วัยรุ่น (12-18 ปี): อัตลักษณ์ (Identity) กับ ความสับสนในบทบาท (Role Confusion) ช่วงค้นหาอัตลักษณ์ตนเองซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุด โดยวัยรุ่นเริ่มตั้งคำถามว่า “ฉันคือใคร” คือการค้นหาตัวเองและทดลองบทบาทต่าง ๆ หากค้นพบตนเองจะเกิดอัตลักษณ์ที่ชัดเจนและมั่นคง “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือความซื่อสัตย์ต่อตนเอง (Fidelity)” แต่หากไม่สามารถรวมบทบาทเข้าด้วยกันได้ จะเกิดความสับสนในบทบาทชีวิต

6. วัยผู้ใหญ่ตอนต้น (18-40 ปี): ความใกล้ชิดสนิทใจ (Intimacy) กับ ความโดดเดี่ยว (Isolation) ช่วงสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและยั่งยืน บุคคลมุ่งสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิด หากประสบความสำเร็จจะเกิดความรักลึกซึ้ง มีความสนิทใจ “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือความรัก (Love)” แต่หากล้มเหลวหรือไม่สามารถเชื่อมโยงกับผู้อื่นได้จะรู้สึกโดดเดี่ยวและแยกตัว

7. วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง (40-65 ปี): ความสร้างสรรค์เพื่อผู้อื่น (Generativity) กับ ความหยุดนิ่ง (Stagnation) ช่วงมุ่งสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น บุคคลมุ่งสร้างสิ่งที่มีคุณค่าให้แก่สังคมและคนรุ่นหลัง เช่น การทำงานเพื่อสังคม การดูแลครอบครัว หากทำได้จะเกิดความรู้สึกสร้างสรรค์ “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือการห่วงใย (Care)” แต่หากขาดเป้าหมายหรือไม่สามารถมีบทบาทได้จะรู้สึกไร้จุดหมาย เฉยเมยและไม่เกิดคุณค่า

8. วัยชรา (65 ปีขึ้นไป): ความสมบูรณ์ของชีวิต (Ego Integrity) กับ ความสิ้นหวัง (Despair) เป็นช่วงการมองย้อนชีวิตอย่างมีคุณค่าหรือรู้สึกเสียใจและสิ้นหวัง ผู้สูงอายุจะทบทวนชีวิตของตนเอง หากมองย้อนกลับอย่างภาคภูมิใจ รู้สึกพอใจในชีวิตจะเกิดความสมบูรณ์มีความสงบใจ “พลังชีวิตหรือจุดแข็งทางจิตใจที่ได้รับคือภูมิปัญญา (Wisdom)” แต่หากเต็มไปด้วยความเสียใจจะเกิดความสิ้นหวังและกลัวความตาย

ทั้งนี้ แต่ละช่วงวัยไม่ใช่ขอบเขตตายตัวเสมอไป มนุษย์อาจพัฒนาในจังหวะที่ต่างกัน หรือย้อนกลับไปเผชิญกับปัญหาในช่วงวัยก่อนหน้าอีกครั้งในสถานการณ์ที่ต่างกัน การเข้าใจพัฒนาการตามแนวทางนี้ ช่วยให้เข้าใจตนเองและผู้อื่นในแต่ละช่วงชีวิตได้ดียิ่งขึ้น

ตามข้อมูลสนับสนุนในเชิงจิตวิทยาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาโดยทั่วไป ประกอบไปด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ 1) การรับรู้ปัญหา 2) การนิยามปัญหา 3) การสร้างทางเลือก 4) การตัดสินใจ และ 5) การประเมินผลลัพธ์ ซึ่งเป็นกระบวนการเชิงโครงสร้างที่ช่วยให้สามารถวิเคราะห์และจัดการกับสถานการณ์ได้อย่างมีระบบ เหล่านี้แสดงถึงระดับความสำคัญของปัญหา ความเข้าใจของบุคคล ตัวเลือกทางออกของปัญหา อำนาจในการตัดสินใจ ฯลฯ ที่น่าจะเป็นเงื่อนไขทำให้บุคคลเกิดการมุ่งมั่นในการแก้ปัญหา ตลอดจนผลลัพธ์และผลกระทบของการแก้ปัญหานั้นๆ ประสบการณ์การแก้ปัญหาในชีวิตของแต่ละบุคคลนำไปสู่การฝึกฝนทักษะที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความคิดและพฤติกรรมในระยะยาว อาจช่วยลดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและส่งเสริมการปรับตัวที่สร้างสรรค์ การพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาอย่างมีแบบแผนจึงมีบทบาทสำคัญต่อการบำบัดเยียวยาและพัฒนาความสามารถในการรับมือกับความเครียด รวมถึงช่วยเสริมความแข็งแกร่งทางจิตใจและเพิ่มคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

ดังนั้น ลักษณะของบุคคลที่มีความแข็งแกร่งในชีวิต อาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะ 1) มีมุมมองทางบวกต่อสิ่งต่าง ๆ เต็มไปด้วยความหวัง มองการเปลี่ยนแปลงหรือความเครียดว่าเป็นสิ่งที่ท้าท้ายหรือเป็นโอกาส 2) ยอมรับจุดดี จุดด้อยของตนเอง รับรู้ความสามารถของตนเองและรับผิดชอบผลที่เกิดจากการกระทำของตน 3) มีทักษะในการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ มีอารมณ์ขัน สามารถควบคุมสถานการณ์ ควบคุมความรู้สึกของตนเองได้ ตระหนักถึงข้อจำกัดในการควบคุมตนเอง 4) มีพลังสร้างสรรค์ผลงาน แม้ในสถานการณ์ที่ไม่เอื้ออำนวย 5) อดทน มีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม พัฒนาตนเองไม่ว่าจะมีอุปสรรคมากมาย 6) มีความสัมพันธ์ที่คงเส้นคงวากับผู้อื่น มีทักษะติดต่อสื่อสารที่ดี เข้าใจอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น 7) ให้ความสำคัญกับการมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิต สามารถกำหนดเป้าหมายที่เป็นไปได้ในชีวิต 8) เชื่อมั่นในตนเอง และภาคภูมิใจในครอบครัว และ 9) นำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากอดีตมาใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและป้องกันปัญหาที่อาจเกิดในอนาคต (ศูนย์ความแข็งแกร่งในชีวิต โรงเรียนพยาบาลรามาธิบดี (RSON Resilience Center) คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล, ม.ป.ป.)

การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตผ่านการเยียวยาตนเองหลังการเผชิญปัญหาต่างๆ อาจทำได้ด้วยฝึกการประเมินทักษะการแก้ปัญหาในชีวิต ซึ่งจิตแพทย์อาจใช้ประเมินความก้าวหน้าทางจิตใจร่วมกับเกณฑ์การวินิจฉัยหรือการออกแบบการบำบัดเชิงพฤติกรรม ด้วยการวัดระดับการตอบสนองทางจิตใจต่อสิ่งเร้า ได้แก่ ธรณีค่าทางจิตวิทยา (Psychological Thresholds) คือระดับต่ำสุดที่บุคคลเริ่มตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางอารมณ์ ขีดจำกัดหรือจุดเปลี่ยนผ่านทางจิตใจ หรือจุดทนต่อความเครียด ที่ใช้พิจารณาว่าบุคคลเริ่มแสดงอาการเมื่อถึง “จุดวิกฤต” Rouder and Morey (2009) อธิบายว่า ธรณีค่าทางจิตวิทยาสามารถพัฒนาให้มีค่าความต้านทานที่สูงขึ้นได้ด้วยผ่านการฝึกฝนและการบำบัด เช่น การเสริมสร้างการรับรู้แบบมีสติ (Mindfulness) หรือการฝึกให้ตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างรู้ตัว แสดงถึงบุคคลสามารถปรับแนวคิดนี้ไปใช้เสริมสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตได้

หากเปรียบเทียบ “ปัญหาในชีวิต” เป็น “เชื้อโรคที่พร้อมเข้าสู่ร่างกาย” และ “ธรณีค่าทางจิตวิทยา” คือ “ปริมาณวัคซีนต้านเชื้อโรค” ที่ถูกกำหนดอย่างพอเหมาะพอควรเพื่อกระตุ้นให้ร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันในระดับปลอดภัย ฉันนั้น ธรณีค่าทางจิตวิทยาก็ทำหน้าที่เสมือนเกณฑ์ขั้นต่ำที่สิ่งเร้าจะส่งผลต่อจิตใจของบุคคล หากสิ่งเร้ามีน้อยเกินไป ก็ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่หากมากเกินไป อาจกระตุ้นจิตใจเกินขอบเขตจนเกิดภาวะเครียดหรือแปรปรวน ดังนั้น การเผชิญปัญหาที่สามารถผ่านพ้นวิกฤตในชีวิตไปได้จึงเปรียบเสมือนร่างกายที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันในการต้านเชื้อโรค หรือการเพิ่มขีดขั้นความสามารถในการผ่านบททดสอบกระบวนการพัฒนาความแข็งแกร่งภายใน ดังนั้น การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตนี้ จึงคล้ายกับการ “ฉีดวัคซีนชีวิต” ทีละน้อยเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางใจอย่างปลอดภัยและยั่งยืน

การเยียวยามนุษย์ในมิติพระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดการเยียวยามนุษย์มีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล กรณีเรื่องราวของ พระปฏาจาราเถรี สะท้อนภาพของความทุกข์อันล้นพ้นในชีวิตหญิงผู้หนึ่งที่ประสบกับการสูญเสียอย่างร้ายแรง ทั้งสามี ลูกสองคน และครอบครัวในคืนเดียว จนกลายเป็นคนเสียสติเร่ร่อนเปลือยกาย เป็นสัญลักษณ์ของ “ทุกข์ในสังสารวัฏ” อย่าง

เด่นชัด จุดเปลี่ยนเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงเห็นนางด้วยพระญาณ จึงแสดงธรรมโดยไม่เพียงแต่เตือนสติให้คืนสติจากความเศร้า แต่ทรงชี้ให้เห็นถึง “ความจริงของชีวิต” ว่า ความตายและความพลัดพรากเป็นธรรมดาของสรรพสัตว์ ผู้ใดเข้าใจความไม่เที่ยงและไม่อาจยึดถือของขันธ์ห้า ผู้นั้นจักพบหนทางแห่งการดับทุกข์อย่างแท้จริง ด้วยธรรมเทศนาเปรียบเทียบ “น้ำตาแห่งการสูญเสียในสังสารวัฏ” ว่ามีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้งสี่ จึงเปลี่ยนทุกข์ให้เป็นปัญญา และเมื่อจิตคลายจากอาลัย พระปฏาจาราจึงสามารถบรรลุโสดาปัตติผลในเวลานั้นและบรรลุพระอรหันต์ในเวลาต่อมา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อป. (ไทย); 33/468-511/450-455) การเยียวยาของพระพุทธเจ้าในที่นี้คือ “การนำทุกข์เป็นฐานให้เกิดปัญญา” ด้วยการใช้เมตตา สัจธรรม และธรรมปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงปลอบใจ แต่ทรงแสดงโลกุตตรธรรมเพื่อให้พ้นจากวัฏฏะ และนี้คือรูปแบบพุทธเยียวยาที่แปรเปลี่ยนความเศร้าโศกให้เป็นโอกาสแห่งการหลุดพ้นอย่างแท้จริง

ในพระพุทธศาสนา นำเสนอว่า ความเจ็บป่วยทั้งทางกายและทางใจเป็นทุกข์ของทุกคน “แม้โรคทางกายอาจไม่เกิดขึ้นกับบางคนได้ แต่โรคทางใจนั้นหาได้ยากที่จะไม่เกิดขึ้นกับคนใดเลย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/157/217) แสดงถึงโรคทางใจมีความสำคัญมากกว่าโรคทางกายเพราะโรคทางใจเกิดขึ้นกับทุกคน ยกเว้นพระอรหันต์เท่านั้น ซึ่งองค์ความรู้ในการขจัดความทุกข์คือการทำให้เกิดการตื่นรู้เพื่อพร้อมในการรับมือกับปัญหาชีวิตอย่างมีปัญญา ดังที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (ม.ป.ป.) ได้เสนอแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการเยียวยาจิตใจมนุษย์ผ่านมุมมองของพุทธศาสนา สาเหตุมี 3 ระดับชั้น คือ 1) ระดับพฤติกรรม ได้แก่ ด้านศีล 2) ระดับจิตใจ เช่น ตัณหา และ 3) ระดับปัญญา คือ อวิชชา ซึ่งพุทธศาสนาเน้นการแก้ไขปัญหาทางจิตใจด้วย “ปัญญา” ลงลึกถึงระดับ “อวิชชา” อันเป็นรากเหง้าของทุกข์ โดยใช้กระบวนการ “ภาวนา” ในการตรวจสอบทั้งประสบการณ์ทางทฤษฎี (ปริยัติ) และทางปฏิบัติ (ภาวนา)

การเยียวยาตามแนวพุทธนี้มิได้จำกัดอยู่เฉพาะคนป่วยจิตใจ แต่ใช้ได้กับทุกคนในสังคมที่กำลังเผชิญกับปัญหาอย่างความเครียด ความเบื่อหน่าย ความโดดเดี่ยว หรือความว่างเปล่าทางชีวิต ซึ่งสะท้อนภาวะ “สังคมป่วย” ไม่ต่างจาก “คนป่วย” ดังนั้น การแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนจึงต้องอาศัย “การพัฒนาจากภายใน” โดยมีเป้าหมายคือการรู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ และเดินตามทางดับทุกข์ คือ มรรคมีองค์ 8 อย่างเป็นระบบ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ม.ป.ป.) หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการเยียวยาจิตใจ ได้แก่

1. อริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ซึ่งเป็นโครงสร้างของความจริงในชีวิต โดยมีกิจพึงกระทำที่เริ่มต้นจากการ “รู้ทุกข์” (ปริญญา) “ละเหตุแห่งทุกข์” (ปหานะ) “ทำให้แจ้งความดับทุกข์” (สัจฉิกิริยา) และ “เจริญทางดับทุกข์” (ภาวนา) โดยมีมรรค 8 เป็นแนวปฏิบัติ

2. พระรัตนตรัย เป็นตัวนำตามหลักของศรัทธา ทำให้รู้การเข้าถึงความเป็นจริง คือ พระพุทธเป็นแบบอย่างของการพัฒนาสูงสุด พระธรรมเป็นกฎแห่งความจริง และพระสงฆ์เป็นผู้กำลังดำเนินตามทางนี้

3. ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเชื่อมโยงกับ “ภาวนา 4” คือ การฝึกกาย ศีล จิต และปัญญา

4. หลักเหตุผลของธรรมะ ได้แก่ อิทัปปัจจยตา และปฏิจจสมุปบาท ที่เน้นความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัยของชีวิต การบรรเทาทุกข์และพัฒนาจิตใจจึงไม่ใช่เพียงการควบคุมพฤติกรรมภายนอก แต่ต้องฝึกฝนอย่างลึกซึ้งเพื่อเปลี่ยนแปลง “โครงสร้างภายใน” ให้เกิดจิตใจที่ตั้งมั่น มีปัญญารู้เท่าทัน และสามารถดำรงชีวิตด้วยความผ่องใสอย่างแท้จริง

สำหรับ มรรคมีองค์ 8 ท่านอธิบายว่า เป็นแนวทางปฏิบัติ ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือทางสายกลาง เป็นระบบข้อปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์โดยไม่สุดโต่งทั้งฝ่ายกามสุขหรือการทรมานตน ประกอบด้วย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2567)

1. สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) เห็นถูกต้องตามความจริง เช่น เห็นอริยสัจ 4 กฎแห่งกรรม

2. สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) ความคิด ความตั้งใจที่ถูกต้อง ได้แก่ ความคิดไม่พยาบาท ไม่เบียดเบียน

3. สัมมาวาจา (การพูดชอบ) พูดจริง ไพเราะ มีประโยชน์ ไม่พูดส่อเสียด หยาบคาย หรือเพ้อเจ้อ

4. สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) การประพฤติชอบทางกาย เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม

5. สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) เลี้ยงชีวิตโดยสุจริต ไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนตนหรือผู้อื่น

6. สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) เพียรละความชั่ว เพียรทำความดีให้เกิดและเจริญขึ้น

7. สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) การมีสติรู้ตัวอยู่เสมอ โดยเฉพาะในการเจริญสติปัฏฐาน 4

8. สัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) การตั้งจิตมั่นไว้ในอารมณ์กรรมฐานที่ดี โดยไม่ฟุ้งซ่านหรือเผลอหลง และสามารถสรุปรวมได้เป็น “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเชื่อมโยงกับคำสอนเรื่อง “ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม และทำจิตให้ผ่องใส” ทั้งนี้ 1) ศีลเป็นการควบคุมพฤติกรรมภายนอก 2) สมาธิช่วยให้จิตตั้งมั่น และ 3) ปัญญานำไปสู่ความรู้แจ้งในการดับกิเลส สำหรับชาวบ้านสามารถเริ่มจาก “บุญกิริยา 3” ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ส่วนพระสงฆ์เน้นการฝึกสมาธิและปัญญาภายในเป็นหลัก มรรค 8 จึงเป็น “จริยธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ” ที่พัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบทั้งภายนอกและภายใน

ในการพัฒนาหรือทำให้เจริญขึ้น ท่านให้ใช้ “ภาวนา 4” เป็นตัววัดผล เพื่อยกระดับตนเองอย่างสมดุล เมื่อมนุษย์หลุดจากอวิชชาและตัณหา ก็จะสามารถดำรงชีวิตด้วย “มรรค 8” ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง ภาวนา 4 คือหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์ทั้งด้านกาย วินัย จิตใจ และปัญญา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) ได้แก่

1. กายภาวนา ฝึกกายเพื่อสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างเหมาะสม

2. สีลภาวนา ฝึกศีลเพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยไม่เบียดเบียน

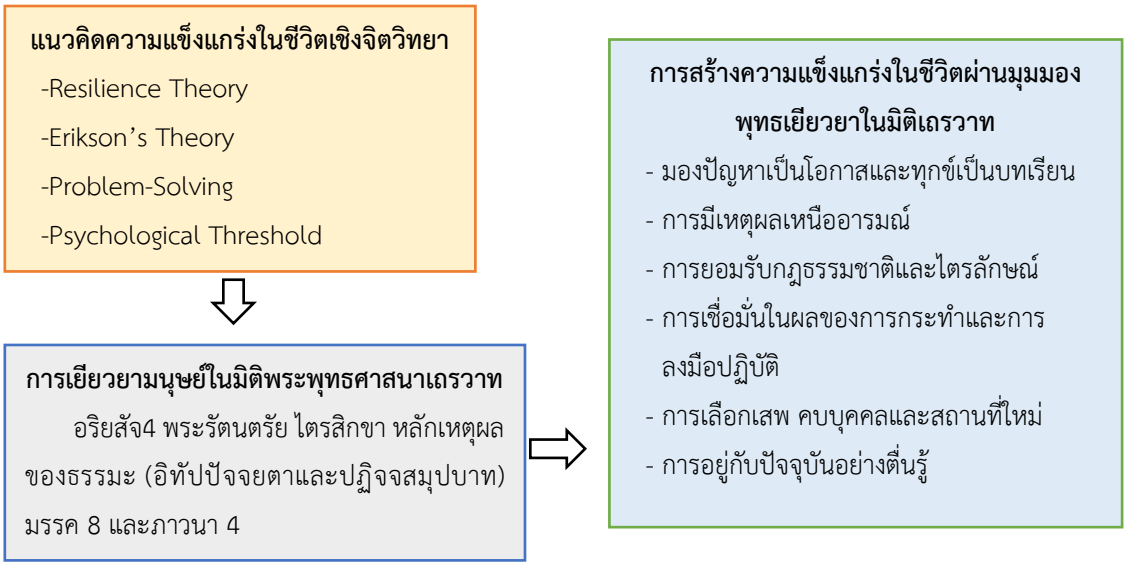
3. จิตภาวนา ฝึกจิตให้เข้มแข็งและเจริญคุณธรรม และ

4. ปัญญาภาวนา ฝึกปัญญาให้เห็นความจริงเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์

แนวทางนี้ได้รับการเน้นย้ำว่าเป็น “หลักแม่บทของการพัฒนาตน” ที่สอดคล้องกันการเริ่มฝึกกายจะส่งผลให้มีการฝึกวินัยหรือศีล ฝึกจิตส่งผลต่อการฝึกปัญญาไปตามลำดับ “วนกลับไป-มา” จึงสามารถนำไปใช้พัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นไป จิตภาวนาที่ส่งผลต่อการเจริญปัญญา ท่านกล่าวถึงข้อปฏิบัติทางจิตใจในระบบพระพุทธศาสนาแตกต่างจากจิตวิทยา โดยเน้นว่าแทนที่จะควบคุมภายนอกหรือให้ยากินเพื่อเยียวยาระดับลึกเฉพาะราย แต่ควรฝึกฝนบริหาร “ใจ” ผ่านสติสัมปชัญญะ และการรู้เท่าทันจิตตนเอง โดยเฉพาะดุลยภาพแห่งจิตที่พ้นจากกามและการทรมานตน ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่สอนให้เข้าใจทุกข์และขจัดกิเลสโดยการปรับโครงสร้างภายในอย่างเป็นเหตุเป็นผล การยกระดับทางใจให้มีปัญญาและมีสติเป็นฐานส่งผลให้เกิดความสงบภายในและการพัฒนาจิตใจที่มั่นคงอย่างยั่งยืน

วิเคราะห์การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตผ่านมุมมองพุทธเยียวยาในมิติเถรวาท

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท การเยียวยามนุษย์มิใช่เพียงการปลอบประโลมหรือการฟื้นฟูทางอารมณ์เท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการพัฒนา “โครงสร้างภายใน” ของจิตใจอย่างเป็นระบบ จุดเริ่มต้นของการเยียวยาคือการตระหนักรู้ทุกข์ (ทุกข์สัจจะ) และเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) ก่อนจะเดินตามแนวทางดับทุกข์ด้วย “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ “อริยมรรคมีองค์ 8” โดยใช้ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นเครื่องมือพัฒนาองค์รวม การเยียวยาในมิตินี้จึงไม่เพียงแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่เปลี่ยน “ปัญหา” ให้กลายเป็น “ปัญญา” ด้วยกระบวนการปรับเปลี่ยนความคิด และพฤติกรรม กล่าวคือ

ภาพที่ 1: การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตผ่านมุมมองพุทธเยียวยาในมิติเถรวาท

1. การมองปัญหาเป็นโอกาสและทุกข์เป็นบทเรียน คือ กระบวนทัศน์แห่งการเปลี่ยนพลังลบให้เป็นพลังบวก ซึ่งเน้น “การเห็นทุกข์” อย่างรู้แจ้ง ไม่ปฏิเสธหรือหนีปัญหา แต่ใช้ทุกข์เป็นครูเพื่อเข้าใจธรรมชาติของชีวิต ตัวอย่างการเปลี่ยนความสูญเสียเป็นโอกาสแห่งการตื่นรู้ ในกรณีของพระปฏาจาราเถรี แม้ในห้วงแห่ง

ความเศร้าสุดขีด ก็สามารถนำไปสู่การบรรลุธรรม หากได้รับการชี้แนะด้วยธรรมะที่ถูกต้อง สะท้อนให้เห็นว่าความทุกข์มิใช่สิ่งต้องหลีกหนี แต่คือประตูสู่ปัญญา การฝึกสติและการเจริญปัญญาทำให้เรารู้เท่าทันอารมณ์และมองเห็นเหตุแห่งทุกข์อย่างลึกซึ้ง เมื่อเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ ก็สามารถแปรเปลี่ยนประสบการณ์เจ็บปวดให้เป็นแรงผลักดันสู่การเติบโต เช่นเดียวกับเปลวไฟที่สามารถเผาผลาญหรือให้ความอบอุ่นได้ ขึ้นอยู่กับว่าเราจะใช้มันอย่างไร ในมุมนี้ พุทธเยียวยาไม่เพียงบรรเทาความเจ็บปวด แต่ช่วย “เปลี่ยนความหมายของทุกข์” ให้เป็นพลังของการตื่นรู้ เป็นโอกาสในการฝึกตน พัฒนาใจ และเสริมสร้างความแข็งแกร่งภายในอย่างแท้จริง

2. การมีเหตุผลเหนืออารมณ์ คือ กลไกสำคัญในการสร้างความแข็งแกร่งทางจิตใจตามแนวพุทธเยียวยาในมิติเถรวาท ซึ่งมิได้หมายถึงการกดทับอารมณ์ แต่คือการฝึกจิตให้ “รู้เท่าทัน” อารมณ์โดยไม่ถูกครอบงำ การฝึกสติ (สติปัฏฐาน) เป็นฐานสำคัญของกระบวนการนี้ เพราะช่วยให้จิตระลึกรู้ต่อสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก โดยไม่หลงยึดว่าเป็นตัวตน การมีสติทำให้เกิดการใคร่ครวญ (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งเป็นการใช้เหตุผลแยกแยะว่าความคิดหรืออารมณ์ใดควรเชื่อถือหรือปล่อยผ่าน การฝึกสมาธิ (สมาธิภาวนา) ช่วยให้จิตมั่นคง ไม่หวั่นไหวในยามเผชิญความทุกข์ ขณะที่การเจริญปัญญา (ปัญญาภาวนา) ทำให้เห็นความจริงของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ จึงไม่หลงกลอารมณ์หรือความคิดปรุงแต่ง การปฏิบัติในลักษณะนี้มิใช่เพียงทางจิตวิญญาณ แต่คือการพัฒนาระบบคิด ระบบรู้สึก และระบบปฏิบัติอย่างเป็นองค์รวม เพื่อฟื้นฟูและเยียวยาชีวิตให้กลับมายืนอยู่บนความจริงอย่างมีพลัง การมีเหตุผลเหนืออารมณ์จึงเป็นการตัดวงจรทุกข์จากอวิชชา และแทนที่ด้วยวิชชาคือความรู้เท่าทัน ซึ่งเป็นรากฐานของจิตใจที่มั่นคง เยียวยาได้ และไม่พ่ายแพ้ต่อทุกข์

3. การยอมรับกฎธรรมชาติและไตรลักษณ์ คือ หัวใจของการเยียวยาและสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตโดยเฉพาะในยามเผชิญทุกข์ ความสูญเสีย หรือความเปลี่ยนแปลงอันไม่พึงปรารถนา ไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความเป็นทุกข์) และอนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) มิใช่เพียงหลักปรัชญาเชิงทฤษฎี แต่คือกฎแห่งสภาพธรรมที่ดำรงอยู่จริงในทุกชีวิต การที่เรายอมรับไตรลักษณ์เท่ากับการมองโลกตามความเป็นจริง ไม่หลงยึดติดกับสิ่งใด ๆ ว่าจะคงอยู่ถาวร การไม่ปฏิเสธความไม่แน่นอนจึงมิใช่การยอมจำนน แต่คือการเปิดใจให้เรียนรู้และปรับตัวอย่างมีปัญญา ในขณะเดียวกัน การมีสติไม่ประมาท (อัปปมาทะ) คือสิ่งที่พุทธศาสนาถือว่าเป็นหนทางสู่ความเจริญ เพราะช่วยให้เราดำรงชีวิตอย่างรู้ตัว ไม่เผลอหลงไปกับความยินดียินร้าย หรือความคาดหวังผิด ๆ การยอมรับไตรลักษณ์อย่างเข้าใจจึงเป็นการปลดล็อกจากความทุกข์ด้วยวิถีธรรมชาติ และเป็นพื้นฐานของจิตที่เข้มแข็ง เยียวยาตนเองได้แม้ในยามเผชิญสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ เพราะรู้เท่าทันว่าทุกอย่างล้วนเปลี่ยนแปลง และเราคือผู้เลือกได้ว่าจะตอบสนองต่อสิ่งเหล่านั้นด้วยปัญญาหรือด้วยความหลง

4. การเชื่อมั่นในผลของการกระทำและการลงมือปฏิบัติ คือ แก่นแท้ของการเยียวยาในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งยึดหลักกรรมว่า “เราทำอะไร ย่อมได้รับผลเช่นนั้น” จึงเน้นให้มนุษย์มีศรัทธาในตนเองและพลังของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการกระทำอย่างมีสติและปัญญา การภาวนาในที่นี้มิใช่เพียงการนั่งสมาธิแบบแยกขาดจากโลก แต่คือการลงมือ “ฝึกจิต พิจารณา และปรับเปลี่ยนภายใน” ในทุกขณะของชีวิต การกระทำที่มีเจตนาดี มีสติรู้เท่าทัน และดำรงอยู่กับปัจจุบัน จึงเท่ากับเป็นการภาวนา เพราะเป็นการพัฒนาจิตให้หลุดพ้นจากความหลง ความเคยชิน และทุกข์ที่เกิดจากความยึดติด แม้การศึกษาพระธรรมและการภาวนาจะดูเป็นกิจ

ของสงฆ์ในสายตาของบางคน แต่ในมิติพุทธเยียวยานั้นคือ “พื้นที่ภายใน” ที่มนุษย์ทุกระดับสามารถเข้าถึงได้ โดยไม่จำกัดสถานะ หากมีศรัทธาและกล้าลงมือเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยสติปัญญาอย่างต่อเนื่อง ก็สามารถเยียวยาจิตใจ ฟื้นฟูศักยภาพ และกลับมายืนอย่างมั่นคงบนหนทางแห่งธรรม การภาวนาในวิถีพุทธเถรวาทจึงไม่ใช่สิ่งลี้ลับหรือไกลเกินเอื้อม แต่คือหนทางที่เป็นจริง เป็นไปได้ และเป็นพลังฟื้นฟูจิตใจที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะเปลี่ยนความเชื่อให้กลายเป็นพลัง เปลี่ยนเจตนาให้เป็นการกระทำ และเปลี่ยนความทุกข์ให้เป็นหนทางแห่งการตื่นรู้และหลุดพ้น

5. การเลือกเสพ คบบุคคลและสถานที่ใหม่ เป็นกระบวนการสำคัญในการฟื้นฟูและสร้างความแข็งแกร่งภายใน ซึ่งมิได้จำกัดเพียงการหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้าย แต่เป็นการวางรากฐานเพื่อการเติบโตทางจิตวิญญาณอย่างยั่งยืน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมงคล 38 ประการว่า “ไม่คบคนพาล คบบัณฑิต อยู่ในสถานที่อันสมควร” เป็นมงคลเริ่มต้นที่มีอิทธิพลต่อความเจริญของชีวิตอย่างลึกซึ้ง เพราะสิ่งที่เรารับรู้ผ่านการเสพสื่อ มิตรสหาย หรือสิ่งแวดล้อม ย่อมส่งผลต่อทิศทางของจิตใจและพฤติกรรม หากแวดล้อมด้วยคนดี ธรรมะ และสิ่งสร้างสรรค์ ย่อมเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มีศีลธรรม และมีแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย ตรงกันข้าม หากหมกมุ่นอยู่กับสื่อที่กระตุ้นราคะ โทสะ โมหะ หรือคบหาคนที่ถ่วงจิตใจด้วยอคติ ความรุนแรง หรือความหลอกลวง ก็เท่ากับเปิดช่องให้จิตเสื่อมถอย การเปลี่ยนแปลงวงจรการเสพและการคบหา จึงเปรียบเหมือนการเปลี่ยนดินที่ปลูกจิตใจใหม่ ให้มีพลังงอกงามทางปัญญาและคุณธรรม เป็นการฟื้นคืนพลังชีวิตอย่างมีสติ รู้เท่าทัน และเลือกทางเดินที่เสริมความกล้าในการเผชิญความทุกข์ ด้วยจิตที่เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหว และยังสามารถเป็นแสงสว่างให้ผู้อื่นได้ในที่สุด

6. การอยู่กับปัจจุบันอย่างตื่นรู้ คือ หัวใจสำคัญของการเยียวยาตนเอง ซึ่งสะท้อนชัดผ่านหลักธรรมทั้งหมด โดยเน้นให้มนุษย์รู้เท่าทันชีวิตและดำเนินอยู่บนฐานแห่งสติ ปัญญา และความกรุณา การเริ่มต้นชีวิตใหม่มิใช่การหลีกหนีอดีต แต่คือการเรียนรู้อย่างมีปัญญาจากอดีต แล้วปล่อยวางสิ่งที่ไม่จำเป็น เพื่อเปิดพื้นที่ทางจิตให้กับ “อารมณ์ใหม่ จิตดวงใหม่” ที่ปราศจากอัตตาและแรงกดทับจากอดีต เพื่อแยกแยะสิ่งที่เป็นความจริงจากสิ่งที่ปรุงแต่ง ในขณะที่เสริมพลังใจให้เปิดกว้าง ยอมรับชีวิตตนและผู้อื่นโดยไม่ตัดสิน การวางรากฐานของชีวิตใหม่ด้วยแนวทางที่มั่นคง ค่อยๆ ปรับจิตให้เข้มแข็งจากภายใน การอยู่กับปัจจุบันจึงไม่ใช่เพียงภาวะทางอารมณ์ แต่คือ “วิถีการดำรงอยู่” อย่างมีสติ สมดุล และมุ่งสู่ความพ้นทุกข์อย่างเป็นระบบ เป็นพุทธวิธีเยียวยาที่ไม่เพียงฟื้นฟูจิตใจจากความทุกข์ในอดีต แต่ยังสร้างภูมิคุ้มกันภายในเพื่อเผชิญโลกปัจจุบันอย่างมั่นคง มีเมตตา และเปี่ยมด้วยปัญญา เป็นรากฐานของความแข็งแกร่งในชีวิตที่ยั่งยืน

สรุป

การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตตามแนวคิดทางจิตวิทยาโดยเฉพาะ Resilience Theory ของ Norman Garmezy และทฤษฎีพัฒนาการจิตสังคมของ Erik Erikson ชี้ให้เห็นว่าความแข็งแกร่งสามารถพัฒนาได้จากปัจจัยภายนอก เช่น ครอบครัว การศึกษา และสภาพแวดล้อมที่เกื้อหนุน ตลอดจนปัจจัยภายใน เช่น ความหวัง ความศรัทธา และความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ขณะที่การสร้างความแข็งแกร่งในชีวิต

ผ่านมุมมองพุทธเยียวยาในมิติเถรวาท พบว่า มิได้เป็นเพียงกลไกการฟื้นตัวทางจิตใจหลังเผชิญวิกฤต หากแต่เป็นกระบวนการพัฒนา “พลังภายใน” ของมนุษย์อย่างเป็นองค์รวม ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ โดยใช้ปัญญาเป็นศูนย์กลางของการฟื้นฟูและเสริมสร้างจิตใจให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน การเปลี่ยน “ทุกข์” ให้เป็น “ปัญญา” หรือ “การแปรวิกฤตให้เป็นโอกาสทางธรรม” มีแนวคิดการฝึกจิตให้เข้มแข็งและการมองทุกข์เป็นครู คือหัวใจของการสร้างความแข็งแกร่งในชีวิต ซึ่งมิได้เป็นการหลีกเลี่ยงทุกข์หรือเพียงปลอบประโลมตนชั่วคราว แต่คือการเปลี่ยนวิธีมองโลกและฝึกฝนจิตใจให้เข้าใจทุกข์อย่างลึกซึ้ง รวมทั้งการรู้เท่าทันจิตใจของตนเองเปรียบได้กับการเสริมภูมิคุ้มกันทางจิตวิญญาณ เมื่อใดที่บุคคลมีความสามารถในการเฝ้าดูจิตอย่างมีสติ ก็เสมือนมี “วัคซีนทางใจ” ที่คอยปกป้องมิให้จิตแปรปรวนจนเกิดความทุกข์เกินความจำเป็น อาจกล่าวได้ว่าการสร้างความแข็งแกร่งในชีวิตตามแนวพุทธเยียวยา คือกระบวนการฝึกฝนตนเองให้มีสติ ปัญญา และความสมดุลภายใน เพื่อตอบสนองต่อปัญหาอย่างมีเหตุผล ยืนหยัดอยู่ในโลกที่ผันผวนได้ด้วยจิตใจที่มั่นคงและเข้าใจธรรมชาติของชีวิตอย่างถ่องแท้

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธัชพล อัตรัง. (2566). การเยียวยาจิต: มุมมองพุทธศาสนาในงานสุขภาพจิต. *วารสารชีวิตศึกษา*. 1(1), 12–24.

ศูนย์ความแข็งแกร่งในชีวิต โรงเรียนพยาบาลรามาธิบดี (RSON Resilience Center) คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. (ม.ป.ป.). *ความแข็งแกร่งในชีวิต (Resilience)*. สืบค้น 15 กรกฎาคม 2568 จาก https://www.rama.mahidol.ac.th/nursing/resiliencecenter/resilience/knowledge/01062023-0903

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (ม.ป.ป.). *จากจิตวิทยา สู่จิตภาวนา: ตำแหน่งของข้อปฏิบัติทางจิตใจในระบบพระพุทธศาสนา*. สืบค้น 10 กรกฎาคม 2568 จาก https://sound.watnyanaves.net/PA02/P10/PA02P102.mp3

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 43). สืบค้น 15 กรกฎาคม 2568 จาก https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/dictionary_of_buddhism_pra-muan-dhaama.pdf

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2567). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?.* (พิมพ์ครั้งที่ 15). สืบค้น 7 กรกฎาคม 2568 จาก https://www.watnyanaves.net/th/book_detail/116

American Psychological Association. (2025). *Clinical Practice Guideline for the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) in Adults*. Retrieved 1 July 2025 from https://www.apa.org/ptsd-guideline/patients-and-families/cognitive-behavioral.pdf

Cambridge Dictionary. (n.d.). resilience. In Cambridge Dictionary. Retrieved 9 December 2025 from https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/resilience

Garmezy, N. (1991). Resilience in children's adaptation to negative life events and stressed environments. *Pediatric Annals*. 20(9), 459–466.

Grotberg, E. H. (n.d.). *The International Resilience Project: Promoting resilience in children*. Reports Research. Alabama Univ. Retrieved 3 December 2025 from https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED383424.pdf

Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*. 56(3), 227–238.

McLeod, S. (2025). Erik Erikson's theory of psychosocial development. *Simply Psychology*. Retrieved 2 July 2025 from https://www.simplypsychology.org/Erik-Erikson.html

Newman, R. (2002). The road to resilience. *Monitor on Psychology.* 33(9), 62-68.

Roszak, P. et al. (2025). Religion and Growth in Resilience: Strategies to Counter Cognitive Attacks. *Pastoral Psychol*. –(-), 1-17. Retrieved 30 July 2025 from https://doi.org/10.1007/s11089-025-01231-5

Rouder, J. N. & Morey, R. D. (2009). *Theoretical Note: The Nature of Psychological Thresholds*. Retrieved 8 July 2025 from https://www.researchgate.net/publication/26682729_The_Nature_of_Psychological_Thresholds

United Nations Development Programme. (2022). *2022 Special Report: New threats to human security in the Anthropocene Demanding greater solidarity*. Retrieved 1 July 2025 from https://hdr.undp.org/system/files/documents/srhs2022.pdf

Vermani, C. M. (2025). *A Deeper Wellness: How to stop existing and start living*. Retrieved 15 July 2025 from https://www.psychologytoday.com/us/blog/deeper-wellness

หลักคำสอนทางศาสนาพุทธ-คริสต์เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา

The Teachings of Buddhism and Christianity to Promote the King's Philosophy

[1]เจริญชัย พรไพรเพชร

[1]Charoenchai Pornpraipetch

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Cha670111@gmail.com

Received: November 20, 2025; **Revised:** December 10, 2025; **Accepted:** December 12, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักคำสอนในศาสนาพุทธ-คริสต์ที่เป็นแนวคิดช่วยส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต การศึกษาครั้งนี้อาศัยการวิเคราะห์เนื้อหาทางพุทธธรรมจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ไบเบิล ตลอดจนเอกสารวิชาการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเปรียบเทียบและค้นหาจุดร่วมระหว่างหลักคำสอนในศาสนาพุทธ-คริสต์กับแนวคิดศาสตร์ของพระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว ผลการศึกษา พบว่า หลักคำสอนสำคัญในศาสนาพุทธ-คริสต์ 7 หลักคำสอน เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ได้แก่ หลักคำสอนในศาสนาพุทธ 3 หลักธรรม คือ 1) มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) อันเป็นทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ 2) หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดผลความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และ 3) อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ และคำสอนทางศาสนาคริสต์ 4 คำสอนหลัก เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา คือ 1) คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น 2) คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ 3) คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย และ 4) คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม โดยหลักธรรมคำสอนทั้ง 7 ประการเหล่านี้ ที่มีความสำคัญและสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติของจิตวิทยา เศรษฐกิจ และสังคมไทย

คำสำคัญ: มรรคมีองค์ 8; ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4; อิทธิบาท 4; ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง; พระพุทธศาสนา; คริสต์ศาสนา

Abstract

The objectives of this article are to present the teachings of Buddhism and Christianity to promote the King's Philosophy (The Philosophy of Sufficiency Economy (PSE)), a development approach based on the principles of moderation, reasonableness, self-immunity, and the application of knowledge alongside morality in life. This study draws on an analysis of Buddhist content from the Tipitaka and Christianity teachings important scriptures, as well as academic documents on the Sufficiency Economy, to compare and explore common ground between teachings of Buddhism and Christianity and the Sufficiency Economy Philosophy, The King's philosophy. The study results found that there are seven essential doctrines of Buddhism and Christianity to promote the King' s Philosophy are: there are three important teachings in Buddhism: 1) the Noble Eightfold Path (the path leading to the cessation of suffering), which is the path leading to the cessation of suffering; 2) the heart of a millionaire (Ditthadhammikattha 4), which are practices that lead to economic stability; and 3) the four Iddhipadas, which are virtues leading to success, and there are four core Christianity teachings to promote the King's Philosophy: 1) the teaching not to steal or covet the property of others; 2) the teaching to attend church regularly every Sunday; 3) the teaching that if you are slapped on your right cheek, turn your left cheek also; and 4) the teaching to save 10 percent of your income every month to donate to a common fund for Christian churches to help society. These seven principles of Buddhism and Christianity are important and consistent with the Sufficiency Economy, the King's Philosophy. They can be applied to promote the effective practice of Sufficiency Economy at the individual, family, and community levels, which is consistent with the goals of sustainable development in the dimensions of the psychology, economy, and Thai society.

Keywords: The Noble Eightfold Path; Ditthadhammikattha 4; Iddhipadas 4; Philosophy of Sufficiency Economy (PSE); Buddhism; Christianity

บทนำ

ในโลกปัจจุบันนี้มีการเชื่อมโยงกันในลักษณะสังคมโลก ทำให้ประชาชนทั่วโลกมีความหลากหลายในด้านต่าง ๆ เช่น การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และสังคมที่มีหลากหลายมิติ ในสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์ประสบกับปัญหาความไม่สมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจอย่างกว้างขวาง ปัญหาเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการขาดหลักยึดทางคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาคนทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ การบริโภคนิยม การแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม และการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ยั่งยืน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 จึงได้ทรงมีพระราชดำริเรื่องศาสตร์พระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้กับปวงชนชาวไทยมานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เพื่อเป็นแนวทางในการ

ดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล พอประมาณ และมีภูมิคุ้มกันรวมทั้งมีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาประเทศไทยสู่การพัฒนา ที่สมดุลและยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีทรัพยากรบุคคลเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาที่มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้ขอพระราชทานพระราชวโรกาสเข้าเฝ้าและทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญรางวัล UN Development Programme (UNDP) Human Development Lifetime Achievement Award เพื่อยกย่องเฉลิมพระเกียรติพระอัจฉริยภาพด้านการพัฒนามนุษย์ ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อทุกประเทศทั่วโลกที่ต้องการพัฒนาประเทศและสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งในการน้อมนำหลักศาสตร์พระราชาในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติใช้ได้จริงในระดับสากลนั้น จึงจำเป็นต้อง มีการจัดการองค์ความรู้และการรวบรวมบทเรียนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อจัดทำเป็นชุดความรู้ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นตัวแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศต่าง ๆ และมวลมนุษยชาติในระยะยาวอย่างยั่งยืน (ปรเมธี วิมลศิริ, 2559)

แนวคิดศาสตร์พระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่ทุกคนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ให้เหมาะสมได้กับทุกกลุ่มชนชั้น ทุกระดับ ทุกสาขาอาชีพ และทุกภาคของเศรษฐกิจที่สามารถนำไปประยุกต์หรือปรับใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตและเป็นแนวปฏิบัติตนในกิจกรรมโดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรม เชื่อมโยงกับหลักคำสอนทางศาสนาในการดำรงชีวิตและธุรกิจได้อย่างเหมาะสม ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของความรู้ ความรักและสามัคคี ใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ไม่หลงมัวเมาในสิ่งไม่ดี มีเหตุผล รู้จักแยกแยะความดีความชั่ว มีความเมตตา ช่วยเหลือสังคม ร่วมกันพัฒนาบ้านเมือง และรวมพลังกันด้วยความสามัคคี ลดความขัดแย้ง มีความประนีประนอม รู้จักรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม โดยให้ยึดหลักการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งทั้งหมดนี้เองจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้ประชาชนสามารถนำแนวคิดศาสตร์พระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ในการดำเนินชีวิต โดยนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนในชีวิตและสังคมได้อย่างมีความสุข (พระมหาวิเชียร วชิรธมฺโม และคณะ, 2562)

แรงจูงใจที่อยากจะศึกษาคำสอนในศาสนาพุทธ-คริสต์เพื่อการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา เพราะเป็นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระราชาในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ได้นำมาประยุกต์ใช้กับศาสนิกชนและสอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนา โดยเฉพาะบุคคล ครอบครัว และชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติของจิตวิทยา เศรษฐกิจ และสังคมไทย ทั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางคำสอนในศาสนาเพื่อการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)ให้แก่ประชาชาชนทุกหมู่เหล่า ทุกระดับ ทุกสาขาวิชา จะได้ทราบถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม และการนำคำสอนของศาสนาและศาสตร์ของพระราชามาใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนากิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาประเทศยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม การน้อมนำศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ไปใช้ให้เกิดผลอย่างแท้จริง จำเป็นต้องมีพื้นฐานทางจิตใจด้วยการมีจริยธรรมและคุณธรรม การไม่ทำบาปทั้งปวง การยังกุศลให้ถึงพร้อม การชำระจิตของตนให้ขาวรอบ โดยจริยธรรมเป็นการไม่ทำบาปและการสร้างกุศลเป็นสิ่งดีงาม และคุณธรรมเป็นการชำระจิตให้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นรากวัฒนธรรมของสังคมไทยและคริสตชน จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องยังไม่พบประเด็นการศึกษาหลักคำสอนทางศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชาแต่ประการใด เมื่อ

พิจารณาจากหลักคำสอนศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ พบว่า ทั้งสองศาสนามุ่งเน้นหลักคำสอนเรื่องความดี ละเว้นความชั่ว การพัฒนาคุณภาพชีวิต จิตใจและพัฒนาสังคมให้มีความสามัคคีปรองดองและอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขให้พุทธศาสนิกชนเข้าถึงแท้คำสอนของพระพุทธเจ้าและคริสตชนมีความศรัทธาต่อพระเยซูเจ้า ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจหลักคำสอนศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์กับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ให้มากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้ศึกษาสนใจศึกษาเพื่อวิเคราะห์หลักคำสอนทางศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ โดยเปรียบเทียบและค้นหาจุดร่วมระหว่างหลักคำสอนในศาสนาพุทธและคริสต์กับแนวคิดศาสตร์ของพระราชาในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากการวิเคราะห์หลักคำสอนดังกล่าว พบว่า หลักคำสอนในศาสนาพุทธสำคัญมี 3 หลักธรรม คือ 1) มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) อันเป็นทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ 2) หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดผลความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และ 3) อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ และคำสอนในศาสนาคริสต์เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา 4 คำสอน คือ 1) คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น 2) คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ 3) คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย และ 4) คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม ดังนั้นหลักคำสอนทั้ง 7 หลักคำสอนนี้จึงสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) สามารถนำหลักการมาปรับใช้ในการเสริมสร้างการดำเนินชีวิตด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน และประเทศชาติ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติของจิตวิทยา เศรษฐกิจ และสังคมไทย

แนวคิดศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

ศาสตร์ของพระราชาในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาแนวคิดหลักการดำรงชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐได้พระราชทานแก่พสกนิกรชาวไทยมาตั้งแต่วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ดังความตอนหนึ่งในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ใจความว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ และฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป...” (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560)

คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)” เป็นแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่พระราชทานมานานกว่า 51 ปี เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมไทย เป็นแนวทางการพัฒนาที่ตั้งบนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเอง ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่สำคัญจะต้องมี “สติ ปัญญา และความเพียร” ซึ่งจะนำไปสู่ “ความสุข” ในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560)

ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นแก่นแท้ของ 3 ห่วง คือ 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ขาดแคลน ไม่ใช้จ่ายเกินตัว ไม่คุ้มค่า ไม่ประมาท และไม่หลงไปกับกระแสวัตถุนิยม เช่น การผลิต การบริโภค และการดำเนินชีวิตที่อยู่ในระดับ

พอดี 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะได้รับหรือผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ และ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต พร้อมปรับตัวรับมือกับปัญหาหรือความเปลี่ยนแปลงอย่างใช้สติและปัญญา โดยมีเงื่อนไขของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ ได้แก่ 1) เงื่อนไขความรู้ คือ มีความรอบรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ อย่างรอบด้าน มีความรอบคอบที่จะนำความรู้เชื่อมโยงกันระหว่างด้านต่าง ๆ เพื่อประกอบการวางแผนตัดสินใจและมีความระมัดระวัง รู้เท่าทันเหตุการณ์และภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน และ 2) เงื่อนไขคุณธรรม คือ ต้องมีความตระหนักในคุณธรรมในด้านจิตใจ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร โดยใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560)

สรุปความหมายของศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ให้ยึดหลักการจำและสามารถนำไปถ่ายทอด ได้ง่าย คือ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ปัจจัยสำคัญที่เป็นแก่นแท้ของ 3 ห่วง คือ 1) ความพอประมาณ ไม่สุดโต่งจนเกินไป 2) ความมีเหตุผล คิดวิเคราะห์ทุกอย่างก่อนลงมือปฏิบัติ และ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัว เพื่อไม่ให้กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามามีผลกระทบในการดำรงชีวิตของทุกคนมากเกินไป โดยการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต 2 เงื่อนไข คือ 1) การใช้ความรู้อย่างมีเหตุมีผล ความคิดอย่างรอบคอบและระมัดระวัง และ 2) คุณธรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญมากในการดำเนินชีวิต ได้แก่ ซื่อสัตย์ สุจริต ความอดทน ความเพียร มีสติและปัญญา

การดำเนินชีวิตตามแนวศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ทรงเข้าใจถึงสภาพสังคมไทย ดังนั้น เมื่อได้พระราชทานแนวพระราชดำริ หรือพระบรมราโชวาทในด้านต่างๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิตสภาพสังคมของประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้ แนวพระราชดำริในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ได้แก่ 1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยในการใช้ชีวิต 2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง ซื่อสัตย์สุจริต 3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง 4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ และ 5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2560)

การน้อมนำศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) สู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยได้น้อมนำศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) มาเป็นหลักแนวทางสำหรับการพัฒนาประเทศไทยมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540–2544) โดยน้อมนำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดช

มหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ได้พระราชทานแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่ประชาชนชาวไทย โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรและการพัฒนาตนเองให้ดำเนินชีวิตในชีวิตประจำวันได้อย่างมั่นคงอยู่บนพื้นฐานมาจากความพอดี ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต จนกระทั่งแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545–2549) และแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550–2554) ได้อัญเชิญหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนาฯ โดยมุ่งพัฒนาสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ จนกระทั่งถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) ยังคงใช้แนวคิดต่อเนื่องมาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-10 ที่ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและสร้างความสมดุล โดยทิศทางการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 คือ การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในมิติต่าง ๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศมีความสมดุลและยั่งยืน และการพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ซึ่งใช้ระยะเวลา 5 ปีแรกในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ในการเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วที่มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ซึ่งเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) ยึดหลักสำคัญแนวคิดศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในการตั้งเป้าหมายบนหลักการความพอดี ความพอประมาณ และการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประเทศ รวมถึงการสร้างเสริมคุณธรรม และการพัฒนาองค์ความรู้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศ (ปรเมธี วิมลศิริ, 2559) อย่างไรก็ตาม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้ถูกน้อมนำเป็นปรัชญานำทางการพัฒนาไว้ในแผนพัฒนาฯ มาอย่างต่อเนื่อง จวบจนถึงปัจจุบันก็คือ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนตามหลักแนวทางการพัฒนาของยุทธศาสตร์ชาติให้เกิดผลในระยะยาวได้อย่างเป็นรูปธรรม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

สรุปได้ว่า ปัจจุบันประเทศไทยได้มีการน้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาจัดทำไว้ในแผนพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 8-13 มาอย่างต่อเนื่อง เพื่อใช้เป็นหลักแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของประเทศที่อยู่บนพื้นฐานมาจากความพอดี ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิตให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน

หลักคำสอนทางพุทธศาสนากับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

1. มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) พระพุทธเจ้าทรงกำหนดหลักทางสายกลางนี้ไว้ชัดเจน คือ อริยมรรคมีองค์ 8 เมื่อย่นย่อแล้ว เรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยทางสายกลางหรือมรรคมีองค์ 8 อันเป็นทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ ประกอบด้วย 1) สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ (Right View) 2) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ (Right Thought) 3) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ วาจาชอบ (Right Speech) 4) สัมมากัมมันตะ คือ การงานชอบ การกระทำชอบ (Right Action) 5) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีวิตชอบ (Right Livelihood) 6) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ (Right Efford) 7) สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ (Right Mindfulness) และ 8) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจชอบ จิตมั่นชอบ (Right Concentration) โดยรวมแล้วเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง ได้แก่ การปฏิบัติที่ไม่ตึงนักไม่หย่อนนัก และการปฏิบัติที่ไม่ตึงไปทางใดทางหนึ่ง (ธเนศ เกษศิลป์, 2561; พระมหาวิเชียร วชิรธมฺ

โม และคณะ, 2562) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชาในด้านความมีสติปัญญา และการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพื่อสร้างความสมดุลและความดีงามในการดำเนินชีวิตประจำวัน

2. หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) หรือเรียกว่า อุ อา กะ สะ เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดผลความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ได้แก่ (อานนตรี ประสมสุข, 2561) 1) อุฏฐานสัมปทา (อุ) ถึงพร้อมด้วยความใหม่ ปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพสุจริต ใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการ 2) อารักขสัมปทา (อา) ถึงพร้อมด้วยการรักษา คุ้มครอง รักษาโภคทรัพย์ ไม่ให้เป็น อันตรายหรือเสื่อมเสีย 3) กัลยาณมิตตตา (กะ) คบคนดีเป็นมิตร เลือกเสวนา กำหนดบุคคล ถิ่นที่อยู่อาศัย มี ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา และ 4) สมชีวิตา (สะ) มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคือง ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดและเก็บ สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชาในด้านความพอประมาณ มีเหตุผลใช้ปัญญาไตร่ตรอง คุณธรรม (การมีสังคมที่ดี) และมีภูมิคุ้มกัน

3. อิทธิบาท 4 คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่ใฝ่ใจรักและกระทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ ปรารถนาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น มีความเต็มใจทำ มีใจรักที่จะทำ ใฝ่รักมุ่งมั่นอยู่เสมอ 2) วิริยะ ความเพียร คือความขยัน หมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน ไม่ท้อถอย ขยันทำสิ่งนั้น ๆ ด้วยความเต็มใจ 3) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ ทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ อุทิศตัวอุทิศใจในสิ่งที่ทำ ตั้งใจทำมีใจจดจ่อ ทำด้วยความฝักใฝ่ ใส่ใจ จดจ่อเป็นสมาธิ และ 4) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหา เหตุผล ตรวจสอบ วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เข้าใจ มีความรู้ความสามารถในสิ่งที่ทำ (อานนตรี ประสมสุข, 2561) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชาในด้านความพอประมาณ มีเหตุผล และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี มีความรู้ (รอบรู้และรอบคอบ) ใช้เหตุผล มีคุณธรรมและสติปัญญา

สรุปหลักคำสอนทางพุทธศาสนากับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ที่ชาวพุทธสามารถนำไปเป็นหลักประพฤติปฏิบัติตาม 3 หลักคำสอน คือ 1) มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) ได้แก่ 1.1) สัมมาทิฐิ 1.2) สัมมาสังกัปปะ 1.3) สัมมาวาจา 1.4) สัมมากัมมันตะ 1.5) สัมมาอาชีวะ 1.6) สัมมาวายามะ 1.7) สัมมาสติ และ 1.8) สัมมาสมาธิ 2) หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) ได้แก่ 2.1) อุฏฐานสัมปทา 2.2) อารักขสัมปทา 2.3) กัลยาณมิตตตา และ 2.4) สมชีวิตา และ 3) อิทธิบาท 4 ได้แก่ 3.1) ฉันทะ 3.2) วิริยะ 3.3) จิตตะ และ 3.4) วิมังสา ซึ่งหลักคำสอนพุทธศาสนาทั้ง 3 หลักคำสอนดังกล่าวที่ช่วยให้ชาวพุทธมีความพอเพียง การพึ่งตนเอง การเสียสละหรือการสงเคราะห์ และความเพียรในการดำเนินชีวิตเพื่อเสริมสร้างสังคมให้มีความสุขร่มเย็น

คำสอนของศาสนาคริสต์กับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

หลักคำสอนของพระเยซูในคัมภีร์เก่าและคัมภีร์ใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคำสอนในระดับศีลธรรมและการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ดังนี้ (คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตศาสนธรรม แผนกพระคัมภีร์, 2568)

1. คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น (อพยพ 20:15; มธ 19:18; เฉลยธรรมบัญญัติ 5:19; อพยพ 20:17) เป็นพระบัญญัติประการที่ 7 เป็นคำสอนเกี่ยวกับการห้ามไม่ให้เอาหรือยึดทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น ขโมย กินดอกเบี้ยเกินควร ฉ้อโกง นายจ้างที่ไม่จ่ายค่าจ้างอันชอบธรรม เป็นต้น และการเก็บรักษาทรัพย์สินของผู้อื่น

เช่น ลูกหนี้ไม่ยอมชำระหนี้ ผู้ที่รับซื้อของโจร การไม่คืนของที่เก็บได้หรือของที่มีคนฝากไว้ การจงใจทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น ร่วมมือกันฉ้อโกงผู้อื่น หรือทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น (บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม, 2560) คำสอนของศาสนาคริสต์ในข้อนี้ มุ่งเน้นเรื่องความยุติธรรม การไม่เบียดเบียน และการไม่ล่วงละเมิดสิทธิของส่วนรวม ซึ่งมีความสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในประเด็นเกี่ยวกับความพอประมาณ การรู้จักความพอดี และดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง คือ การดำเนินชีวิตด้วยความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมี ความไม่โลภอยากได้สิ่งของหรือทรัพย์สินของคนอื่น และความไม่เบียดเบียนผู้อื่น และการไม่ละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่นจนทำให้ผู้อื่นได้รับเดือดร้อนและเกิดความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

2. คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ (อพยพ 20:17; มธ 10:32-33; ลูกา 12:15) เป็นเรื่องการนมัสการคือการรับใช้ พระเจ้า การระลึกถึงชีวิตและคำสอนของพระเยซู และการแสดงออกถึงความซื่อสัตย์ต่อพระศาสนจักรและพระคริสตเจ้า โดย คริสตชนต้องไปเข้าร่วมพิธีบูชาขอบพระคุณในวันอาทิตย์ด้วยเหตุผลสำคัญ 4 ประการ (แผนกคริสตศาสนธรรม สังฆมณฑลจันทบุรี, 2555) คือ 1) วันอาทิตย์ถือว่าเป็นวันศักดิ์สิทธิ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติแห่งความรอดและการเสด็จกลับคืนพระชนมชีพของพระเยซูเจ้า 2) คริสตชนถือวันอาทิตย์เป็นวันที่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระเยซูเจ้าที่ตรัสไว้ “จงทำดังนี้เพื่อระลึกถึงเราเถิด” คริสตชนจึงมาร่วมชุมนุมกัน เพื่อร่วมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันกับพระคริสตเจ้าได้ร่วมกันประกอบพิธีบูชามิสซาด้วยภาควจนพิธีกรรมและภาคศีลศีลมหาสนิท (Eucharist) เป็นศีลแห่งการขอบพระคุณในทุกวันอาทิตย์ (ศิริพจน์ สกุลทอง, 2546) 3) คริสตชนถือว่าวันอาทิตย์เป็นวันที่นัดพบกัน เพราะเป็นการง่ายเมื่อต้องการร่วมกิจกรรม ไม่ต้องเสียเวลาไปนัดวันอื่น เพราะคริสตชนจะมาร่วมถวายบูชามิสซาในวันอาทิตย์ และ 4) คริสตชนถือว่าวันอาทิตย์เป็นวันหยุดพักผ่อนจากการงานทั้งหมด เพื่อจะได้ใช้เวลากับพระเจ้าและครอบครัว ซึ่งคำสอนของศาสนาคริสต์ในข้อนี้ มีความสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในประเด็นเกี่ยวกับการมีความรู้ คือ การมีทัศนคติที่ดี เชื่อในกรรม เชื่อในเหตุและผล เข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการรู้จักความรักและความสามัคคีของคริตชนในการเข้าร่วมกิจกรรมในโบสถ์ ดังนั้นการนำความรู้และความรอบคอบมาใช้ จึงต้องอาศัยความระมัดระวัง ให้รู้เท่าทันเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554)

3. คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย (อพยพ 20:8-11; มธ 5:39-42; ฮีบรู 10:15) เป็นคำสอนของพระเยซูเจ้าในคัมภีร์ไบเบิลที่ระบุไว้ว่า “อย่าโต้ตอบคนชั่ว ผู้ใดตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย” (ปฤณ ลมรส, 2555) จากความเจ็บปวด รวดร้าว และทุกข์ระบม ไม่ว่าผู้อื่นจะดูหมิ่นสบประมาทเรามากน้อยเพียงใด เราจะต้องไม่โกรธเคืองหรือแก้เผ็ดด้วยการจำยอมรับจากการดูหมิ่นสบประมาทโดยปราศจากความขุ่นเคืองใด ๆ ทั้งสิ้น โดยคำสอนนี้มุ่งเน้นให้คริสตชนรู้จักการให้อภัยและลดความขัดแย้งในสังคม พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี เมื่อมีใครทำไม่ดี ไม่ว่ากับตัวเราหรือกับสังคมรวม จงใช้ความดีตอบสนองความไม่ดีของเขา (แผนกคริสตศาสนธรรม สังฆมณฑลจันทบุรี, 2562) ซึ่งมีสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในเรื่องความมีเหตุผล คือ บุคคลในแต่ละคนต้องการดำเนินชีวิตรวมกันเป็นสังคม การไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรง การให้อภัย และเอาชนะความชั่วด้วยความดี เพื่อการพัฒนาตัวเองนำไปสู่การสร้างสังคมที่สงบสุขและสันติจะช่วยส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) อีกประการหนึ่งในเรื่องการมีภูมิคุ้มกันที่ดี การรู้รักสามัคคี คือ เตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาด

ว่าจะเกิดขึ้นจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้สามารถพร้อมรับต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลง และการจัดการความเสี่ยงต่าง ๆ ได้ (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554)

4. คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม (มธ 5:39; มาลาคี 3:10; ปฐมกาล 14:20; เลวีย์ 27:30) เป็นคำสอนที่คริสตชนต้องมีหน้าที่บริจาคทรัพย์ เพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ของพระศาสนจักรตามกำลังความสามารถของตน พระเยซูทรงสอนเรื่องการแบ่งปันและช่วยเหลือสังคม การให้มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม (ปฤณ ลมรส, 2555) ซึ่งคำสอนนี้แสดงถึงความรักความเมตตาต่อผู้อื่น และรู้จักแบ่งปันซึ่งกันและกัน และการตอบแทนต่อความเชื่อทางศาสนาเพื่อช่วยเหลือสังคมในภาพกว้างตามคำสอนของคริสต์ศาสนา ซึ่งมีสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในเรื่องการมีคุณธรรม คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น การพึ่งพาอาศัยกัน การแสดงเมตตาจิตต่อกัน และความเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นหรือผู้ด้อยโอกาส โดยไม่ควรหวังผลตอบแทน (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554) ด้วยพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะมนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันทุกคน และอีกทั้งยังสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) อีกประการหนึ่งในเรื่องการประหยัด รู้จักอดออม และการพึ่งพาตนเองก่อนเป็นลำดับแรกถือเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีด้วยระบบบัญชีครัวเรือนในระดับบุคคลและครอบครัวก่อน แล้วจึงนำเงินส่วนที่เหลือไปใช้และช่วยเหลือผู้อื่น รวมทั้งรู้รักชุมชน สาธารณสมบัติ และทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้อย่างสมดุล

สรุปหลักคำสอนของศาสนาคริสต์กับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ที่คริสตชนสามารถนำไปเป็นหลักประพฤติปฏิบัติด้วยการทำความดี ละเว้นความชั่วตาม 4 หลักคำสอน คือ 1) อย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น 2) การเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ 3) การถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย และ 4) คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม ซึ่งหลักคำสอนศาสนาคริสต์ทั้ง 4 หลักคำสอนดังกล่าวที่ช่วยหล่อหลอมให้คริสตชนสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขภายใต้ความศรัทธาในพระเจ้าคือการมีจิตเมตตา และมีความรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตัวเอง

การประยุกต์ใช้คำสอนศาสนาพุทธ-คริสต์เพื่อส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา

ในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสคำสอนที่เป็นแนวทางการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ดังนี้

1. มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) เป็นทางสายกลางเป็นทางที่ควรนำไปใช้ควบคู่กับวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชีวิตมีความสงบสุข คือ 1) สัมมาทิฐิ เป็นการปฏิบัติตนให้เหมาะสมตามความเป็นจริงในการดำเนินชีวิต 2) สัมมาสังกัปปะ เป็นการคิดพิจารณาแต่ในทางดีงาม 3) สัมมาวาจา เป็นการพูดจาไพเราะหรือเจรจาชอบสัมมาวาจาการพูดจาต้องสุภาพพูดแต่สิ่งที่สร้างสรรค์ดีงามไม่พูดเพ้อเจ้อไร้สาระพูดสิ่งที่เป็นจริงพูดด้วยวาจาอ่อนหวานพูดด้วยความเมตตา 4) สัมมากัมมันตะ เป็นการมีความประพฤติดีงามอยู่ในทำนองคลองธรรม สัมมากัมมันตะทำงานถูกต้อง งานที่ทำเป็นไปตามระเบียบแบบแผนไม่

ก่อกรรมชั่ว 5) สัมมาอาชีวะ เป็นการเลี้ยงชีพชอบเป็นการทำมาหากินด้วยอาชีพสุจริตสัมมาอาชีวะไม่คิดโกรธไม่คิดโกงผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสัตว์ เว้นมิจฉาชีพ คือ การเลี้ยงชีพโกงสุจริตมีสติเน้นความสุขแบบพอเพียงในการดำเนินชีวิต 6) สัมมาวายามะ เป็นความอุตสาหะ ความพยายามมีความอดทนต่อการปฏิบัติงาน 7) สัมมาสติ เป็นการมีสติอยู่ตลอดเวลาไม่ทำจิตให้เลื่อนลอยดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ คือ การมีสติชอบ และ 8) สัมมาสมาธิ เป็นการฝึกจิตให้ตั้งมั่นสัมมาสมาธิ สงบสงัดจากกิเลสนิวรณ์อยู่เป็นปกติตั้งจิตให้แน่วแน่ อยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งไม่ฟุ้งซ่าน เพื่อมุ่งมั่นกระทำความดีการตั้งจิตให้ถูกต้องมีจิตใจจดจ่อกับจิตที่อ่านตนทำ ไม่คิดเรื่องอื่น สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ที่การดำรงชีวิตโดยใช้สมาธิขั้นต้นขณิกสมาธิ (อานนตรี ประสมสุข, 2561)

2. หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในประเด็นเรื่องความพอประมาณ การเลี้ยงชีพแต่พอดี ไม่ฟุ่มเฟือย เหลือเก็บไว้ ตรงกับสมชีวิตา มีเหตุผลใช้ปัญญาไตร่ตรองตรงกับ อุฏฐานสัมปทา การมีภูมิคุ้มกันในตัว ปกป้องคุ้มครองรักษาทรัพย์ตรงกับอารักขสัมปทา เงื่อนไขความรู้คบคนดีเป็นมิตร หาความรู้ทันต่อเหตุการณ์ตรงกับอารักขสัมปทา ด้านคุณธรรม อดทนละเว้นอบายมุขใช้สติปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงสัมพันธ์กับทิฏฐธัมมิกัตถะ เริ่มจากพัฒนาคน เพื่อให้บุคคลอยู่ได้อย่างดี การประกอบอาชีพสุจริต พัฒนาเศรษฐกิจได้ (อานนตรี ประสมสุข, 2561)

3. อิทธิบาท 4 สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ที่มุ่งเน้นยึดมั่นทางสายกลาง มีความตั้งใจปฏิบัติ ทุกสิ่งพอประมาณตามอัตภาพของตนคิดด้วยเหตุผลรอบคอบ ซึ่งสัมพันธ์กับจิตตะ วิมังสา คำนึงถึง ภูมิคุ้มกัน เพราะมีการไตร่ตรองใคร่ครวญ อีกทั้งหาความรู้เพิ่มเติมและยึดมั่นในคุณธรรม มุ่งมั่นปฏิบัติ ยึดมั่นทางสายกลางมีความพอเพียง ความรอบรู้ มีความตั้งใจ ปฏิบัติเหมาะสมตามอัตภาพช่วยให้ชีวิตพบความสุข (อานนตรี ประสมสุข, 2561)

สำหรับคำสอนในศาสนาคริสต์ที่เขียนในพระคัมภีร์ไบเบิลได้กล่าวถึงการปฏิบัติตามบัญญัติและคำสอนต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำความดี ละเว้นความชั่ว ความเมตตา ความซื่อสัตย์ สุจริต การเสียสละหรือการสงเคราะห์สามัคคีปรองดอง และความพอเพียงอันจะเป็นแนวทางการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ดังนี้

1. คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น (อพยพ 20:15; มธ 19:18; เฉลยธรรมบัญญัติ 5:19; อพยพ 20:17) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในเรื่องความพอประมาณ รู้จักพอดี พอใจในสิ่งที่ตนเองมี ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และไม่ละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความรู้คู่คุณธรรมประจำใจในแต่ละบุคคล เมื่อพิจารณาใช้เหตุผลคิดอย่างรอบคอบ ถือว่าเป็นการกระทำความผิดทางกฎหมายและศีลธรรมที่ส่งผลกระทบทั้งผู้กระทำผิด ผู้ถูกกระทำ และสังคมในด้านความปลอดภัยและภาพลักษณ์ของประเทศ

2. คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ (อพยพ 20:17; มธ 10:32-33; ลูกา 12:15) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในเรื่องความพอประมาณในเรื่องการใช้เวลาว่าง ช่วยให้รักษาความสมดุลระหว่างเรื่องงาน เรื่องส่วนตัว และกิจกรรมทางจิตใจ โดยเป็นการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอทุกวันอาทิตย์เป็นการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ทำให้มีภูมิคุ้มกันทางจิตใจจากการมีเวลาไปปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาเป็นประจำ

ทุกวันอาทิตย์ที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ เป็นการฝึกตนให้มีศีลธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการมีความรู้เกี่ยวทัศนคติที่ดีต่อความเชื่อในพระเจ้า เชื่อในบาปกรรม ทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและมีความรู้ท่าทันเหตุการณ์ต่าง ๆ และปลูกฝังความรัก ความสามัคคี และความเมตตาต่อผู้อื่นในการเข้าร่วมประกอบกิจกรรมทางศาสนา

3. คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย (อพยพ 20:8-11; มธ 5:39-42; ฮีบรู 10:15) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในเรื่องความพอประมาณเกี่ยวกับอารมณ์และการตอบโต้ด้วยความไม่โกรธ รู้จักการใช้เหตุผลในการตัดสินใจและแก้ปัญหาอย่างรอบคอบมากกว่าการทำร้ายร่างกายผู้อื่น การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในเรื่องการควบคุมอารมณ์ในระดับพอดีที่ไม่ตอบโต้กลับ การมีคุณธรรมในเรื่องการรู้จักการให้อภัย มีความเมตตาที่ไม่ทำร้ายผู้อื่น มีความสามัคคีต่อกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกับผู้อื่น เพื่อลดความขัดแย้งในสังคม

4. คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม (มธ 5:39; มาลาคี 3:10; ปฐมกาล 14:20; เลวีย์ 27:30) สอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ในเรื่องความพอประมาณเกี่ยวกับการประหยัด รู้จักอดออม และการพึ่งพาตนเอง เพื่อช่วยเหลือสังคมและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความมีเหตุผล เป็นการตัดสินใจอย่างรอบคอบเกี่ยวกับการแบ่งรายได้เป็นสัดส่วน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์สังคม รวมทั้งความมีคุณธรรมที่แสดงให้เห็นถึงการรู้จักแบ่งปันซึ่งกันและกัน การตอบแทนต่อความเชื่อทางศาสนา เพื่อช่วยเหลือสังคมในภาพกว้างตามคำสอนของคริสต์ศาสนา ความรัก และความเมตตาต่อผู้อื่น และการมีคุณธรรมในการช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นหรือผู้ด้อยโอกาส (ปฤณ ลมรส, 2555) การพึ่งพาอาศัยกัน การแสดงเมตตาจิตต่อกัน และความเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นหรือผู้ด้อยโอกาส โดยไม่ควรหวังผลตอบแทน (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554) และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีด้วยระบบบัญชีครัวเรือนในระดับบุคคลและครอบครัวก่อน แล้วจึงนำเงินส่วนที่เหลือไปใช้และช่วยเหลือผู้อื่น รวมทั้งรู้รักชุมชนสาธารณสมบัติ และทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้อย่างสมดุล

ดังนั้น การนำหลักคำสอนในศาสนาพุทธ-คริสต์ศาสนามาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ให้สอดคล้องกับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน เป็นแนวทางการพัฒนาที่ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต ดังนี้

1. หลักคำสอนในศาสนาพุทธมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ประกอบด้วย 3 คำสอน ได้แก่ 1.1) มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) มีจุดหมายอยู่ที่ความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา มรรค คือ ระบบความคิดและการกระทำหรือการดำเนินชีวิตที่พอดีให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมาย คือ ความดับทุกข์ มรรคมีองค์ 8 จึงเป็นทางสายกลาง เป็นทางแห่งปัญญา โดยการใช้มรรคมีองค์ 8 มาช่วยในการพัฒนาตนเอง กล่าวคือ ด้านศีล ปฏิบัติโดยประพฤติดีไม่ผิดศีล ไม่กล่าววาจาเท็จหรือส่อเสียด และทำอาชีพสุจริต ด้านสมาธิปฏิบัติโดยพยายามดำรงสติ ตั้งใจลดอกุศลที่เกิดในจิต และพิจารณากายในกาย ด้านปัญญาแยกแยะความถูกผิดและเข้าใจทิศทางที่ถูกต้อง โดยใช้ศีลและสมาธิเป็นแรงขับให้เกิดปัญญา ทั้งหมดนี้เป็นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เปรียบเสมือนการลากเกวียนไปอย่างพร้อมเพรียงกัน จึงสามารถเข้าใจสภาวะของสิ่ง

ทั้งหลายตามความเป็นจริง การปฏิบัติตนตามแนวทางเรื่องมรรคมีองค์ 8 จึงนับว่าสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากทุกองค์ประกอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีความสมดุลพึ่งพาซึ่งกันและกัน (ชัชฎาภรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข, 2562) 1.2) หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น จะนำปสู่ความสำเร็จด้วยธรรม 4 ประการ คือ (1) อุฏฐานสัมปทา คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต ไม่เกียจคร้าน รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีในการจัดการ กิจการให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี (2) อารักขสัมปทา คือ รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้จากการทำงานไม่ให้สิ้นเปลืองหมดไปในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ และรักษางานหรือผลงานที่ทำด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้นไม่ให้เสื่อมเสียและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ (3) กัลยาณมิตตตา คือ ต้องรู้จักเลือกคบคน คบเฉพาะคนที่เป็นคนดี เป็นบัณฑิต สามารถแนะนำชักจูงเราไปในทางที่ดี ไม่คบคนชั่วคนพาลที่จะนำพาเราไปสู่ความเสื่อม และ (4) สมชีวิตา คือ มีความเป็นอยู่เหมาะสม ใช้จ่ายแต่พอดีกับฐานะ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สุรุ่ยสุร่าย รู้จักแบ่งเก็บแบ่งใช้ ไม่ใช้จ่ายเกินตัวนั้นเอง (พระมหาเจนภพ ปภาโส, สมเดช นามเกตุ และบุญส่ง สินธุ์นอก, 2566) และ 1.3) อิทธิบาท 4 ได้แก่ (1) ฉันทะ มีความรักในอาชีพของตนเอง รู้จักการวางแผนการทำงาน การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน สามารถทำงานให้เป็นระบบระเบียบ ทำให้งานสำเร็จลุล่วงตามแผนที่ตั้งไว้ (2) วิริยะ มีความเพียรพยายาม อดทนเป็นที่ตั้ง มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง ทำงานให้เต็มความสามารถ และควบคุมการดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนที่ตั้งไว้ (3) จิตตะ รู้จักหมั่นพิจารณาไตร่ตรอง มีสมาธิกับการทำงานอยู่ตลอดเวลา สนใจในการพัฒนาตนเอง เพื่อประเมินผลงานของตนเอง ตรวจสอบหาข้อผิดพลาดแล้วนำมาแก้ไข และนำมาปรับปรุงพัฒนา และ (4) วิมังสา การพิจารณาพัฒนาขั้นตอนต่าง ๆ ตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การปฏิบัติงาน การตรวจสอบการดำเนินงาน ศึกษาจากปัญหาที่เกิดขึ้น วิเคราะห์หาแนวทางแก้ไข และพัฒนาการทำงานให้ดีขึ้นต่อไป (ปัทญภัจช พรมเสนา และคณะ, 2564)

2. หลักคำสอนในศาสนาคริสต์มาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ประกอบด้วย 4 คำสอน ได้แก่ 2.1) คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์เราต้องมีคุณธรรมและความซื่อสัตย์ เกิดเป็นมนุษย์ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่โลภ และไม่ละเมิดสิทธิ์ผู้อื่น โดยต้องห้ามเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไปโดยอยุติธรรม ห้ามเก็บรักษาทรัพย์สินที่ไม่ใช่ของตนไว้ ห้ามจงใจทำลายสิ่งของหรือทรัพย์สินผู้อื่น และห้ามร่วมมือในการทำผิดต่อคำสอนในข้อนี้ (บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม, 2560) ซึ่งเชื่อมโยงกับการปฏิบัติตนตามแนวคิดศาสตร์ของพระราชาในการดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์ ความยุติธรรมในการประกอบอาชีพ มีการพึ่งพาตนเอง และไม่เอาเปรียบผู้อื่น 2.2) คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ เมื่อผู้ปฏิบัติต้องมีความศรัทธาและเชื่อว่าจะประสบความสำเร็จในชีวิตก่อนจึงจะนำไปปฏิบัติจริง (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554) ถือว่าเป็นความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนา โดยเน้นการเข้าร่วมสรรเสริญพระเจ้าทุกวันอาทิตย์ ช่วยรักษาสมดุลชีวิตและจิตใจ สร้างคุณธรรม และฝึกความมีเหตุผล และการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุข 2.3) คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย สะท้อนให้เห็นว่าไม่ใช่แค่การยอมจำนน แต่เป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์จากความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคมาเป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน การตบหน้าไม่ได้ทำเพื่อทำร้ายร่างกาย แต่เป็นการสบประมาทเพื่อยั่วยุให้เกิดความโกรธและการเผชิญหน้ากัน โดยถือปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันในเรื่องการไม่ดูถูกคน การรู้จักให้อภัย

ผู้อื่น มีน้ำใจ เสียสละ มีการวางตัวที่เหมาะสม มีความรักปรองดองกัน และปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น และ 2.4) คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม โดยปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนนี้ เสมือนเป็นการช่วยเหลือและแบ่งปันผู้อื่น มีความรักปรองดองกัน ความมีน้ำใจเกื้อกูลต่อกัน ทำให้การดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งช่วยให้วิถีการดำเนินชีวิตมีความสงบสุข (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554)

จากศึกษาทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การประยุกต์ใช้คำสอนในศาสนาพุทธ-คริสต์ศาสนามาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ซึ่งมีสอดคล้องกับหลักคำสอนทั้ง 7 คำสอน คือ 1) มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) สอดคล้องกับงานวิจัยของชัชฎาภรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข (2562) ที่ศึกษาแนวคิดพุทธปรัชญาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า แนวทางพุทธปรัชญามรรคมีองค์ 8 ที่เน้นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา คุณภาพชีวิตและให้สังคมมีความสงบสุข ผู้คนเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ จึงมุ่งพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และความรู้ของบุคคลไปพร้อมกับการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า 2) หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเจนภพ ปภาโส, สมเดช นามเกตุ และบุญส่ง สินธุ์นอก, 2566) ที่ศึกษาแนวทางการใช้หลัก ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ 4 ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย พบว่า ประชาชนมีการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทิฏฐธัมมิกัตถะ 3) อิทธิบาท 4 สอดคล้องงานวิจัยของปัทญภัจช พรมเสนา และคณะ (2564) ที่ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 กับวิสาหกิจชุมชนไม้ปาร์เก้ ตำบลเวียงทอง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ คือ อิทธิบาท 4 ได้แก่ (1) ฉันทะ (2) วิริยะ (3) จิตตะ และ (4) วิมังสา ทำให้วิสาหกิจชุมชนประสบกับความสำเร็จ มีกระบวนการทำงานที่เป็นระบบมากขึ้น ยกระดับคุณภาพสินค้าให้มีมาตรฐาน สร้างรายได้เพิ่มขึ้นให้กับสมาชิกวิสาหกิจชุมชนไม้ปาร์เก้ ทำให้เศรษฐกิจภายในชุมชนดีขึ้น 4) คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น สอดคล้องกับหลักพระบัญญัติประการที่ 7 ที่กล่าวถึงเรื่อง อย่าลักขโมย อย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น ตามหลักคำสอนที่เน้นความยุติธรรมต่อทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น ข้าวของ เงินทองทุกอย่าง อาคารสถานที่ และสิ่งมีชีวิต (บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม, 2560) 5) คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ สอดคล้องกับงานวิจัยของชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง (2554) ที่ศึกษาวิถีชีวิตคริสตชนกับเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาบ้านขุนแตะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วิถีชีวิตของคริสตชนในบ้านขุนแตะกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ปฏิบัติต้องมีความศรัทธาและเชื่อว่าจะประสบความสำเร็จในชีวิตก่อนจึงจะนำไปปฏิบัติ การเข้าร่วมการสรรเสริญพระเจ้าทุกวันอาทิตย์ การเข้าร่วมปฏิบัติพันธกิจของศาสนจักรอยู่เสมอ และการปฏิบัติตามวาจาของพระเจ้า ทำให้เกิดความรู้ด้านหลักการ ศาสนาคริสต์ในระดับดี 6) คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนของพระเยซูเจ้าที่ทรงสอนเรื่องความรักแก่เพื่อนพี่น้อง ไม่โต้ตอบ หรือขัดแย้งกันเอง ให้อภัยซึ่งกันและกัน สามารถปรับใช้ประยุกต์เข้ากันได้ตามสภาพความเป็นอยู่ของตนในหมู่บ้าน (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554) และ 7) คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม สอดคล้องกับ หลักคำสอนของพระพระเยซูเจ้าทรงสั่งให้บรรดาคริสตชนต้องมีหน้าที่บริจาคทรัพย์ เพื่อกิจกรรมต่างๆ ของพระศาสนจักรตามกำลังความสามารถของตน (บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม, 2555) โดยผู้คนอยู่อย่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แบ่งปันผู้อื่น

มีความรักปรองดองกัน มีศีลธรรม มีจริยธรรม การไม่เบียดเบียนคนในสังคมเดียวกัน รับผิดชอบร่วมกันในงานของส่วนรวม และมีน้ำใจเกื้อกูลกัน เป็นต้น (ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง, 2554)

องค์ความรู้ใหม่

การนำเสนอใช้แนวทางหลักคำสอนในศาสนาพุทธ-คริสต์ที่เป็นแนวคิดช่วยส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) แบ่งออกเป็น 7 คำสอนสำคัญ โดยผู้ที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ทุกอาชีพทุกระดับชนชั้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับการทำความดี ละเว้นความชั่ว ความมีเมตตา ความซื่อสัตย์ สุจริต การเสียสละหรือการสงเคราะห์ สามัคคีปรองดอง และความพอเพียงให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจสังคม และประเทศชาติให้มีความสมดุลพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง มีภูมิคุ้มกันทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ดังนี้

1. หลักคำสอนในศาสนาพุทธ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ประกอบด้วย 3 คำสอน ได้แก่

1.1 มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) หลักธรรมในพระไตรปิฎก คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทำให้ผู้ดำเนินตามเป็นอริยะหรืออารยะอย่างแท้จริง จึงเรียกว่า อริยอัฏฐังคิกมัคค์ โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมองค์มรรคมีองค์ 8 ประการ เพื่อการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งกาย วาจา และใจ มีความรู้ความเข้าใจเป็นพื้นฐานเพื่อแก้ปัญหาหรือการทำให้ไม่มีปัญหาอยู่ในตัว เป็นการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ หรือดำเนินชีวิตอย่างไม่มีทุกข์ เป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น เป็นหลักคำสอนไม่ให้ใช้ความรุนแรง เพื่อให้เกิดความสงบสุขกับตนเอง ครอบครัว และสังคม

1.2 หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) หลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น โดยการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในเรื่องความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบคนดีเป็นมิตร มีความเป็นอยู่เหมาะสม รู้จักประหยัดและอดออม เป็นต้น

1.3 อิทธิบาท 4 หลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก คือ รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในด้านต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติธรรม การทำงาน การจัดการเรียนการสอน และการดำเนินชีวิตในประจำวัน

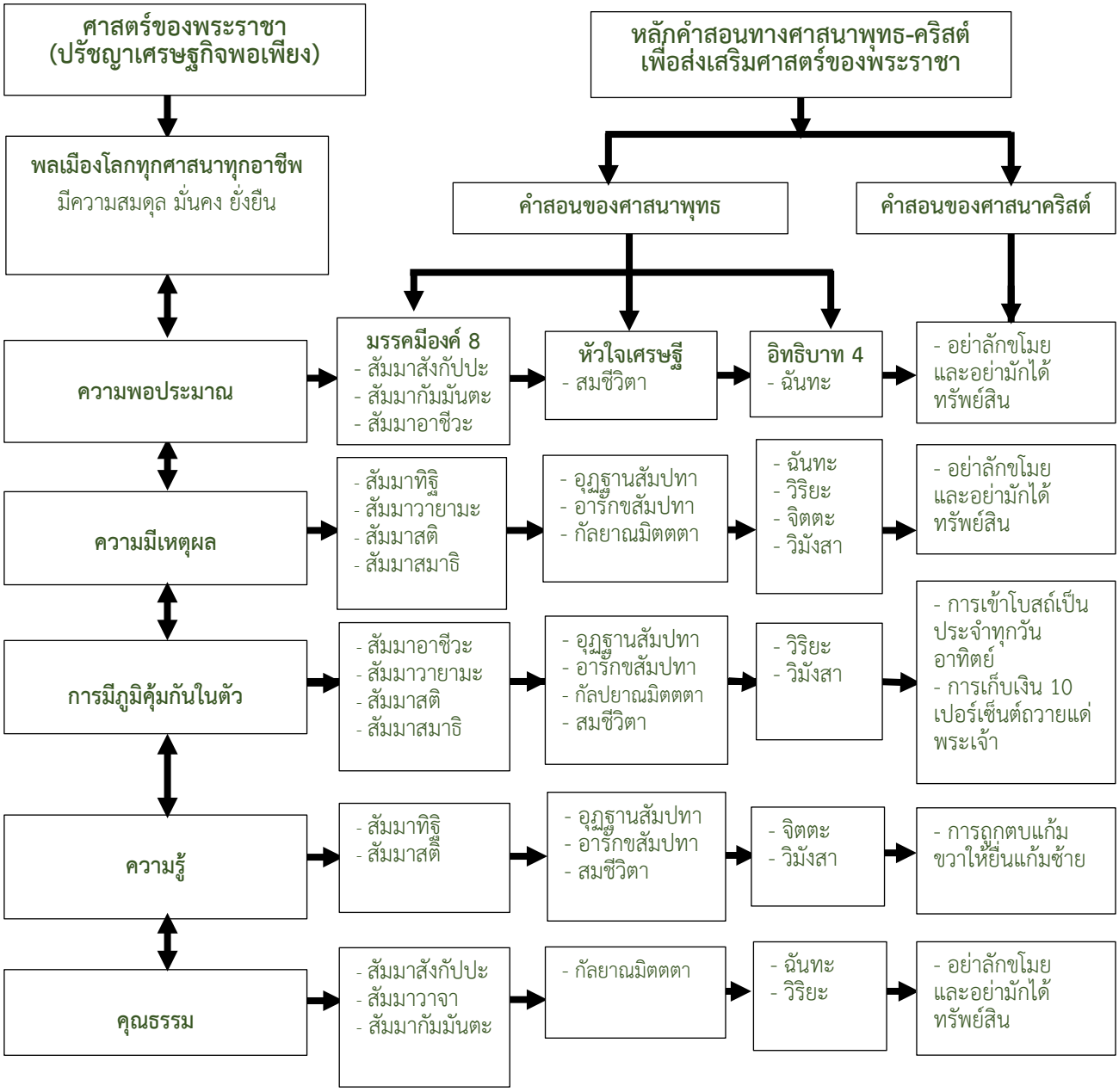
2. หลักคำสอนในศาสนาคริสต์ สามารถมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ประกอบด้วย 4 คำสอน ได้แก่

2.1 คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น พระธรรมปฏิบัติในบทพระบัญญัติประการที่ 7 อย่าลักขโมย และพระบัญญัติประการที่ 10 อย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นพระบัญญัติที่กล่าวถึงหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันและกัน

2.2 คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ พระธรรมปฏิบัติในพระบัญญัติประการนี้ เป็นการสั่งให้มนุษย์ทำการเฉลิมฉลองทำให้เป็นวันเวลาแห่งความศักดิ์สิทธิ์ จงร่วมพิธีบูชาขอบพระคุณและหยุดทำงานในวันอาทิตย์และวันฉลองบังคับ และเข้าร่วมพิธีมิสซาในวันอาทิตย์ โดยการถือว่าคำสั่งของพระเจ้าเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติ

2.3 คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย พระเยซูทรงตรัสว่า “ถ้าใครตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย” ซึ่งเชื่อว่าเป็นการเปรียบเปรยถึงการดูหมิ่น การดูถูกเหยียดหยาม และสบประมาทผู้อื่น

2.4 คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม คัมภีร์ในศาสนาคริสต์กล่าวถึงหลักคำสอนเรื่องการถวายส่วนสิบ (Tithing) ซึ่งคริสตชนหลายนิกายยึดถือปฏิบัติอันแสดงความกตัญญูต่อพระเยซูเจ้า และเชื่อว่าจะได้รับพระพรทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายวิญญาณ โดยเงินบริจาคนี้จะถูกนำไปใช้สนับสนุนการดำเนินงานของโบสถ์ในด้านต่าง ๆ และการช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนหรือผู้ด้อยโอกาส จากหลักธรรมคำสอนทั้ง 7 คำสอนที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีความสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต สรุปได้ดังนี้

ภาพที่ 1: องค์ความรู้ใหม่

สรุป

เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency economy) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร หรือพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ 9 ได้พระราชทานเพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตนให้แก่ประชาชนทุกระดับและทุกสาขาวิชาชีพ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ในฐานะหน่วยงานกลางที่จัดทำแผนพัฒนาได้น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นปรัชญานำทางการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566-2570) ที่เป็นฉบับปัจจุบัน ซึ่ง สศช. ไม่เพียงแต่น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาบรรจุไว้ใน แผนเท่านั้น แต่ยังได้น้อมนำศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียง) มาขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติ ในมิติต่าง ๆ ร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 13 ฉบับปัจจุบันนี้ เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนตามแนวทางการพัฒนาของยุทธศาสตร์ชาติให้เกิดผลในระยะยาวได้อย่างเป็นรูปธรรมกับการเชื่อมโยงหลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดกำกับการดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

ศาสตร์ของพระราชาในเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีความสอดคล้องและเกี่ยวข้องกับแนวทางคำสอนในศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ นั่นคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันในตัว และการใช้ความรู้ควบคู่คุณธรรมในการดำเนินชีวิต การศึกษาครั้งนี้อาศัยการวิเคราะห์เนื้อหาทางพุทธธรรมจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญ ตลอดจนเอกสารวิชาการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบและค้นหาจุดร่วมระหว่างหลักธรรมคำสอนในศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์กับศาสตร์ของพระราชา (ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง) พบว่า หลักคำสอนสำคัญ 7 คำสอน คือ 1) มรรคมีองค์ 8 (ทางพ้นทุกข์) อันเป็นทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ 2) หัวใจเศรษฐี (ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4) เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดผลความมั่นคงทางเศรษฐกิจ 3) อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ 4) คำสอนอย่าลักขโมยและอย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น 5) คำสอนการเข้าโบสถ์เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ 6) คำสอนการถูกตบแก้มขวาของท่าน จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย และ 7) คำสอนการเก็บเงิน 10 เปอร์เซ็นต์ ของเงินรายได้ทุกเดือน เพื่อบริจาคเป็นกองกลางให้โบสถ์คริสต์นำไปช่วยเหลือสังคม โดยหลักธรรมคำสอนทั้ง 7 คำสอนนี้ มีความสอดคล้องกับหลักแนวคิดศาสตร์ของพระราชาเป็นอย่างดี และการประยุกต์ใช้หลักคำสอนในศาสนาพุทธ-คริสต์ที่เป็นแนวคิดช่วยส่งเสริมศาสตร์ของพระราชา สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับบุคคล ระดับชุมชน และประเทศชาติ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในมิติของจิตวิทยาเศรษฐกิจ และสังคมไทย

บรรณานุกรม

คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตศาสนธรรม แผนกพระคัมภีร์. *พระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิมและพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่.* สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก https://www.thaicatholicbible.com/main/bible-knowledge

ชาญชัย เต็มอรุณรุ้ง. (2554). *วิถีชีวิตคริสตชนกับเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาบ้านขุนแตะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน: มหาวิทยาลัยแม่โจ้. สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก http://webpac.library.mju .ac.th:8080/mm/ fulltext/thesis/2555/ chanchai_ temaroonrung/fulltext.pdf

ธเนศ เกษศิลป์. (2561). วิถีทางสายกลางเพื่อความอยู่ร่วมกันของสังคมและลดการเบียดเบียนธรรมชาติแบบบูรณาการ. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์.* 23(1), 82-91.

บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม. (2555). *หลักธรรมคำสอนคาทอลิก*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โอกาสการพิมพ์.

บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม. (2560). *อย่าลักขโมย อย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น.* แผนกคริสตศาสนธรรมอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก https://www.kamsonbkk.com/catholic/7504-อย่าลักขโมย-อย่ามักได้ทรัพย์สินของผู้อื่น

ปรเมธี วิมลศิริ. (2559). หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน. *วารสารสถาบัน พระปกเกล้า.* 14(3), 65-80.

ปฤณ ลมรส. (2555). *สุนทรียภาพทางภาพยนตร์ของคริสตอฟ เคียลอฟสกี้*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก https://cuir.car.chula.ac.th/dspace/bitstream/ 123456789/44931/1/Prin_lo.pdf

ปัทญภัจช พรมเสนา และคณะ. (2564). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 กับวิสาหกิจชุมชนไม้ปาร์เก้ ตำบลเวียงทอง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่. *วารสารธรรมวิชญ์.* 3(1), 305-314.

แผนกคริสตศาสนธรรม สังฆมณฑลจันทบุรี. (2555). *ทำไมคริสตชนจึงต้องไปร่วมพิธีบูชาขอบพระคุณในวันอาทิตย์*. สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก https://www.kamsonbkk.com/catholic-catechism/2012-02-15-07-27-46/4 54-00715

แผนกคริสตศาสนธรรม สังฆมณฑลจันทบุรี. (2562). *ทำไมในพระคัมภีร์ จึงสอนว่าเมื่อเขาตบแก้มซ้าย ทำไมต้องยื่นอีกข้างหนึ่งให้เขาด้วย?*. สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก http://www.kamsonchan.com/index.php/2019-01-23-08-16-06/2925-4

พระมหาเจนภพ ปภาโส, สมเดช นามเกตุ และบุญส่ง สินธุ์นอก. (2566). การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ 4. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี.* 6(1), 119-136.

พระมหาวิเชียร วชิรธมฺโม และคณะ. (2562). บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมไทยยุคใหม่. *วารสารมหาจุฬาตานี ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* 1(1), 62-70.

มูลนิธิชัยพัฒนา. (2560). *จุดเริ่มต้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.* สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก https://www.chaipat.or.th/ publication/publish-document/sufficiency-economy.html

ศิริพจน์ สกุลทอง. (2546). *กระบวนการสืบทอดจากสื่อสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม"ศีลศักดิ์สิทธิ์ 7 ประการ" ไปสู่ความเชื่อศรัทธาและการดำเนินชีวิตทางธุรกิจ ชุมชนชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ของโบสถ์พระมารดานิจจานุเคราะห์กรุงเทพฯ.* วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก https://libdoc.dpu.ac.th/thesis/ 12579.pdf

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566-2570*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

อานนตรี ประสมสุข. (2561). *การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักพระพุทธศาสนาของปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลขวาว อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สืบค้น 20 ตุลาคม 2568 จาก http://oldweb.mcu.ac.th/userfiles/file/วิทยานิพนธ์/ปริญญาโท/พระพุทธศาสนา/2562/MCU62020228.pdf

รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่

The Methods for Propagation of Buddhism by Phra Ajarn Mun Bhuridatto according to the New Learning Paradigm

[1]พระมหาบุญประสิทธิ์ นาถปุญฺโญ (การัตน์) และ

[2]พระราชสุทธิวชิรเมธี (ชัยยันต์ จตฺตาลโย)

[1]Phramaha Boonpasid Nathapunyo (Karat) and

[2]Phrarajsuddhivajiramedhi (Chaiyan Jattanayo)

[1,2]บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1,2]Vajiranyanavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University

[1]Corresponding Author's Email: boonpasid.kar@student.mbu.ac.th

Received: November 7, 2025; **Revised:** December 13, 2025; **Accepted:** December 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ 2) เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 20 รูป/คน วิเคราะห์เนื้อหาข้อมูลโดยวิธีการเชิงพรรณนา ผลการศึกษาวิจัยพบว่า 1) แนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ เป็นการนำเสนอแนวทางใหม่ให้สอดคล้องกับสมัยที่เปลี่ยนแปลง โดยวิธีการรูปแบบใหม่มาใช้เป็นเครื่องมือหลัก 5 ประการ การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย, การใช้หลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญหาสังคม, การสร้างชุมชนชาวพุทธ, พุทธสหวิทยาการ, และการใช้สื่อดิจิทัล 2) รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มุ่งเน้นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับสู่แก่นแท้แห่งการปฏิบัติ เพื่อธำรงรักษาพระพุทธศาสนา 4 รูปแบบ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด, การถือธุดงควัตร, การจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ, การสร้างศาสนทายาทอย่างมีคุณภาพ 3) การวิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ เป็นการนำหลักปฏิบัติของท่านมาประยุกต์สู่กระบวนทัศน์ใหม่ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาปัญญา การธุดงค์เป็นวัตรเป็นการเชื่อมโยงกับการดูแลสุขภาพจิต โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทในการสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง ขณะที่การจาริกสถานที่ต่าง ๆ ถือเป็นบริการวิชาการเชิงจิตวิญญาณ ที่ช่วยขยายการเข้าถึงพระพุทธศาสนาสู่กลุ่มสังคมกว้างขวาง ส่วนการสร้างศาสนทายาทคุณภาพนั้น

เน้นการหล่อหลอมผู้นำที่มีภาวะผู้นำเด่นชัดและความฉลาดทางอารมณ์สูง และใช้สื่อดิจิทัลในการเผยแผ่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด 4) องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ในรูปแบบของ SDAC Model ประกอบด้วย การตระหนักรู้ในตนเอง การฝึกอบรมศิษย์ให้มั่นคงในธรรม ปรับวิธีการสอนให้เหมาะสม และ การมีส่วนร่วมกับชุมชน

คำสำคัญ: การเผยแผ่พระพุทธศาสนา; พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต; กระบวนทัศน์ใหม่

Abstract

This research article has the following objectives: 1) to examine the theoretical concepts of Buddhist propagation according to the new paradigm, 2) to investigate the methods of Buddhist propagation employed by Phra Ajahn Mun Bhuridatto, 3) to analyze the methods of Buddhist propagation of Phra Ajahn Mun Bhuridatto in accordance with the new paradigm, and 4) to present a body of knowledge regarding the methods of Buddhist propagation of Phra Ajahn Mun Bhuridatto aligned with the new paradigm. This study is a qualitative research involving 20 qualified key informants/experts, with data analyzed through descriptive content analysis. The research findings revealed that: 1) the theoretical concepts of Buddhist propagation under the new paradigm present a new approach that aligns with the changing era, employing five principal new methodological tools: the use of simple and accessible language, the application of Dhamma principles in harmony with social issues, the establishment of Buddhist communities, Buddhist interdisciplinarity, and the utilization of digital media; 2) the methods of Buddhist propagation employed by Phra Ajahn Mun Bhuridatto focused on reviving Buddhism to return to the authentic essence of practice in order to preserve the Buddhism, comprising four topics: strict adherence to the Dhamma-Vinaya, observance of the dhutaṅga practices, wandering in various places, and the cultivation of high-quality Dhamma heirs; 3) the analysis of Phra Ajahn Mun Bhuridatto's methods of Buddhist propagation to the new paradigm while strictly upholding the Dhamma-Vinaya as a tool for developing wisdom, where the regular observance of dhutaṅga practices connects to mental health care by applying Dhamma principles in contexts that foster strong communities, while wandering in various places serves as a form of spiritual academic service that broadens access to Buddhism across wider societal groups, and the cultivation of high-quality Dhamma heirs emphasizes creating leaders with outstanding leadership qualities and high emotional intelligence, utilizing digital media for maximum propagation effectiveness; 4) the body of knowledge concerning the methods of Buddhist propagation by Phra Ajahn Mun Bhuridatto according to the new paradigm is presented in SDAC Model, consisting of S (Self-Realization): cultivating self-awareness, D (Disciples Training): training disciples to be steadfast in the Dhamma, A (Adaptable Teaching): adjusting teaching methods appropriately, and C (Community Engagement): fostering active involvement with the community.

Keywords: Propagation of Buddhism; Phra Ajarn Mun Bhuridatto; New Paradigm

บทนำ

สังคมสมัยปัจจุบันกำลังเผชิญกับพลวัตทางสังคมที่รุดหน้าอย่างรวดเร็ว โดยมีเทคโนโลยีเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาหลัก ซึ่งก่อให้เกิดทั้งโอกาสและอุปสรรคต่อมิติต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การปรับตัวทางวัฒนธรรมที่ล่าช้าต่อความก้าวหน้าทางวัตถุอันรวดเร็ว สามารถนำไปสู่ภาวะความล้าหลัง สั่นคลอนรากฐานของสถาบันทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของภูมิปัญญา

ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และสภาพความเป็นอยู่ เมื่อบริบททางสังคมเกิดการผันแปร วัดและพระสงฆ์ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ นับตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นจุดพลิกผันครั้งยิ่งใหญ่ทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม สถาบันทางพระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องพัฒนาวิธีการเผยแผ่ธรรมะให้เป็นระบบและสอดคล้องกับยุคสมัย พระภิกษุและพระสังฆาธิการทุกระดับชั้นมีหน้าที่รับผิดชอบในด้านนี้ ตามบทบัญญัติมาตรา 34(3) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535) (กรมการศาสนา, 2540) ทว่า สถาบันการศึกษาในปัจจุบันมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะทางวิชาการมากกว่าการบ่มเพาะด้านจิตใจ ส่งผลให้คนรุ่นใหม่ขาดจุดยึดเหนี่ยวทางจิตวิญญาณ และปรากฏพฤติกรรมที่มิใช่คุณสมบัติอันพึงประสงค์ ขณะที่สถาบันทางศาสนายังขาดการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมอย่างจริงจัง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องแสวงหากระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ ซึ่งสามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่ เพื่อพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง และนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม เป็นการขับเคลื่อนและสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนาให้มั่นคง สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2560) และด้วยความมุ่งมั่นสู่วิสัยทัศน์หลักในการสร้างสังคมที่ยึดมั่นศีลธรรมและนำสันติสุขสู่สังคม ผ่านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบสมัยใหม่ โดยมีเป้าหมายสำคัญ ได้แก่ การเสริมสร้างความมั่นคงของสถาบัน สนับสนุนการศึกษาสงฆ์และการเผยแผ่พระธรรม เพื่อพัฒนาศาสนทายาทให้มีความรู้คู่คุณธรรม และยกระดับพุทธมณฑลเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาโลก

หลักธรรมและคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานอันมั่นคงในการพัฒนาสังคมและจิตใจของประชาชนไทย ทำให้ประเทศไทยดำรงฐานะเป็นศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนาของโลก อย่างไรก็ตาม ขุมทรัพย์อันล้ำค่าดังกล่าวยังไม่สามารถแทรกซึมสู่จิตใจของสมาชิกสังคมได้อย่างครอบคลุม เนื่องจากวิธีการเผยแผ่ในปัจจุบันยังคงล้าหลังและไม่สอดคล้องกับสมัยใหม่ จึงจำเป็นต้องพัฒนากระบวนทัศน์ใหม่ (New Paradigm) เพื่อเสริมสร้างการเผยแผ่ให้สอดประสานกับบริบททางสังคมสมัยใหม่ สู่ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและวัดผลได้ พระพุทธศาสนาไม่เคยปฏิเสธการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากหลักธรรมนั้นเป็นอกาลิโก (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/96/435) มิได้ขึ้นอยู่กับกาลเวลา สิ่งต่าง ๆ ในโลกอาจผันแปรไปตามยุคสมัย แต่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าทรงคุณค่าอย่างแน่นอน เห็นผลทันทีเมื่อปฏิบัติถูกต้อง มิได้จำกัดอยู่ที่สมัยพุทธกาล ปัจจุบัน หรืออนาคต เปรียบเสมือนเปลวไฟที่มอบความร้อนได้เสมอไม่ว่าจุดเมื่อไร ผู้ที่ทำให้ประกายไฟดังกล่าวลุกโชนอย่างต่อเนื่องคือพุทธบริษัททั้งสี่ โดยเฉพาะพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ผู้ที่มีปฏิปทาในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและบทบาทอันสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อิทธิพลของท่านได้แผ่ขยายไปยังสังคมไทยและนานาชาติ จนองค์การยูเนสโก (UNESCO) ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลกด้านการศึกษาและสันติภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2563) การไตร่ตรองหลักคำสอนและข้อวัตรปฏิบัติของท่าน แม้จะผ่านกาลเวลามายาวนานเพียงใด แต่ยังคงสามารถตอบโจทย์ปัญหาของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยการนำแนวคิดตามกระบวนทัศน์ใหม่มาส่งเสริมการเผยแผ่ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น

การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษา “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่” เป็นการนอบน้อมเชิดชูเกียรติบูรพาจารย์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ให้เป็นแบบอย่างในการประพฤติพรหมจรรย์แก่พุทธบริษัททั้งหลาย ด้วยหลักคำสอนและหลักปฏิปทาอันโดดเด่นของท่าน ในการส่งเสริมรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตแก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่
2. เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต
3. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่
4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยมีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดปัญหาการวิจัย ผู้วิจัยได้ระบุปัญหาหรือคำถามที่ต้องการศึกษาเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การกำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตของงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลากหลาย เช่น พระไตรปิฎก และงานวิจัย บทความ หนังสือ เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้และความคิดเห็น รวมทั้งกระบวนทัศน์ใหม่ และทำความเข้าใจช่องว่างของงานวิจัยที่มีอยู่

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างเครื่องมือวิจัย ผู้วิจัยขอความอนุเคราะห์จากบัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อส่งเครื่องมือวิจัยให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่านตรวจสอบและให้คะแนนความสอดคล้อง จากนั้นปรับปรุงตามข้อเสนอ แล้วยื่นขอรับรองจริยธรรมต่อคณะกรรมการ พร้อมเอกสารที่เกี่ยวข้อง จึงได้รับการรับรองตามหลักสากล

ขั้นตอนที่ 4 เกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ได้แก่ นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา (ผู้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาลึกซึ้ง), พระสังฆาธิการ (พระสงฆ์ผู้บริหารที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย), อุบาสก-อุบาสิกา (ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา), และชมรมนักศึกษา (ผู้เข้าร่วมกลุ่มปฏิบัติธรรมสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต)

ขั้นตอนที่ 5 การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ทรงคุณวุฒิ 20 รูป/คน เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ แบ่ง 4 กลุ่ม: 1) นักวิชาการพระพุทธศาสนา 5 รูป/คน 2) พระสังฆาธิการ 5 รูป 3) อุบาสก-อุบาสิกา 5 คน 4) ชมรมนักศึกษา 5 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ โดยใช้วิธีการขยายความและการตีความ เพื่อสร้างความรู้ใหม่ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 7 การสรุปผลการวิจัย จากผลการศึกษาและการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ Model ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งเป็นข้อค้นพบสำคัญที่ตอบคำถามวิจัยและบรรลุวัตถุประสงค์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ คือ การปรับแนวทางให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง โดยนำวิธีการและรูปแบบใหม่มาใช้เป็นเครื่องมือหลักเพื่อเข้าถึงผู้คนในสังคมสมัยใหม่ ประกอบด้วย 1) การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ภาษาพูดที่สั้น กระชับ ชัดเจน และเหมาะสมกับผู้ฟังในยุคปัจจุบัน รวมทั้งการใช้ภาษากายที่เป็นแบบอย่างที่ดี น่าเชื่อถือ และสามารถโน้มน้าวใจให้ผู้อื่นเกิดความศรัทธาและอยากปฏิบัติตาม 2) การใช้หลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญหาสังคม ด้วยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของปัญหาหรือสถานการณ์สังคมปัจจุบัน เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างประโยชน์แก่บุคคลและสังคม 3) การสร้างชุมชนชาวพุทธ ด้วยการนำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้จัดการทรัพยากรและดำเนินชีวิตในชุมชน เพื่อส่งเสริมความสมดุล สามัคคี ความสงบทางจิตใจ และความเข้มแข็งของชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา 4) พุทธสหวิทยาการ การประยุกต์หลักธรรมและวิธีการทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่หลายสาขา เพื่อศึกษาและแก้ไขปัญหาวิกฤตอย่างรอบด้าน ทันสมัย รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม และ 5) การใช้สื่อดิจิทัล การนำเทคโนโลยีและแพลตฟอร์มดิจิทัลมาใช้เผยแพร่หลักธรรมพระพุทธศาสนาในรูปแบบทันสมัย เพื่อให้เข้าถึงผู้คนได้กว้างขวางและรวดเร็ว

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มุ่งเน้นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับสู่แก่นแท้แห่งการปฏิบัติในชีวิต เพื่อการธำรงรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา รูปแบบการเผยแผ่ของท่านแบ่งออกเป็น 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด โดยถือศีลบริสุทธิ์เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจ 2) การถือธุดงควัตร ซึ่งเป็นการฝึกฝนตนเองให้เกิดความอดทน สันโดษ และความวางเฉย เพื่อหลีกเลี่ยงความวุ่นวายทางโลก 3) การจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเผยแผ่ธรรมะและเป็นแบบอย่างอันประเสริฐในการประพฤติพรหมจรรย์ การจาริกของท่านนำไปสู่การก่อตั้งวัดป่าและเป็นรากฐานสำคัญของสายพระป่ากรรมฐาน และ 4) การสร้างศาสนทายาทอย่างมีคุณภาพ ผ่านกระบวนการคัดเลือก หล่อหลอม และอบรมจิตภาวนาอย่างเข้มข้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า วิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ วิเคราะห์ได้ว่า

3.1 การปฏิบัติพระวินัยอย่างเคร่งครัด เป็นหัวใจและรากฐานสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะแนวกระบวนทัศน์ใหม่ โดยใช้การสื่อสารชัดเจนกระชับผ่านภาษาวาจาเรียบง่ายดุจสนทนาประจำวัน และภาษากายจากการประพฤติตนเป็นแบบอย่างในการจาริกธุดงค์และรักษาขันธวัตร ซึ่งมีพลังโน้มน้าวใจ ท่านเน้นการปฏิบัติวินัยจริงจังได้ผลจริง เสมือนกฎพื้นฐานชีวิตหรือกฎจราจรที่นำสู่ความหลุดพ้น พร้อมประยุกต์หลักธรรมวินัย เช่น ภาวนา “พุทโธ” คู่ลมหายใจ เป็นเครื่องมือปัญญาเชิงประจักษ์แก้ปัญหาสังคมยุคดิจิทัลอย่างความเครียด ขัดแย้ง และทุจริต รวมบูรณาการกับพุทธสหวิทยาการ เช่น จิตวิทยาและกฎหมาย เพื่อสร้างสังคมโปร่งใส การปฏิบัตินี้ฟื้นฟูศรัทธา สร้างชุมชนพุทธเข้มแข็ง และปรับเผยแผ่สู่สื่อดิจิทัลถ่ายทอดสดกิจวัตร แสดงว่าพระวินัยไม่ล้าสมัยและใช้ได้ทุกยุคสมัย

3.2 การถือธุดงควัตรเป็นแนวทางการเผยแผ่หลัก โดยมุ่งฝึกจิตให้บริสุทธิ์และขัดเกลากิเลสด้วยการยึดมั่นธุดงควัตร 7 ข้ออย่างเคร่งครัด ได้แก่ นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ผ้าสามผืน บิณฑบาต ฉันมื้อเดียวในบาตรเดียว งดรับอาหารภายหลัง และพำนักในป่า การปฏิบัตินี้ไม่เพียงฝึกตนแต่ยังเผยแผ่ธรรมะผ่านการเป็นแบบอย่างที่สร้างแรงบันดาลใจและศรัทธาแก่ศิษย์ชาวบ้าน ตามกระบวนทัศน์ใหม่ การถือธุดงค์ถูกปรับให้เข้าใจง่ายทันสมัยด้วยภาษาสั้นกระชับ เปรียบเทียบกับชีวิตประจำวัน เช่น ชาร์จพลังจิตเสมือนชาร์จโทรศัพท์ หรือลบแอปไม่จำเป็นเพื่อจัดการความเครียด พร้อมประยุกต์แก้ปัญหาสังคมอย่างขาดเอกภาพและบริโภคนิยม ผ่าน “ธุดงค์ในเมือง” หรืองดใช้มือถือชั่วคราว ตามแบบพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ที่สร้างชุมชนพุทธเข้มแข็งเน้นมักน้อยสันโดษ บูรณาการกับเศรษฐกิจพอเพียงและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3.3 การจาริกธรรมไปสถานที่ต่าง ๆ ทั่วภูมิภาค เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่และสร้างศรัทธาเพื่อปลูกฝังสัมมาทิฏฐิในชุมชนและแก้ปัญหาสังคม โดยใช้ภาษาวาจาคุ้นเคยในพื้นที่พร้อมเปรียบเทียบจากชีวิตประจำวัน ขณะที่ภาษากายสงบนิ่งมั่นคงสร้างสะพานใจให้เกิดความเลื่อมใส ตามกระบวนทัศน์ใหม่ การจาริกนี้เป็นบริการวิชาการจิตวิญญาณที่นำหลักธรรมเยียวยาปัญหาอย่างความขัดแย้ง ความเครียด ความยากจน และความเชื่อผิดพลาดในชุมชนห่างไกล พร้อมบูรณาการพุทธสหวิทยาการกับสุขภาพจิตและสิ่งแวดล้อม ใช้สื่อดิจิทัลขยายการเข้าถึงสู่ผู้คนนับล้าน ส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างชุมชนชาวพุทธระดับโลก

3.4 การสร้างศาสนทายาทคุณภาพ เป็นหัวใจสำคัญในการสืบสานสายวิปัสสนากรรมฐาน โดยคัดสรรผู้เปี่ยมศรัทธาและมุ่งมั่นอย่างพิถีพิถัน ฝึกอบรมวินัยพื้นฐานเข้มข้น เช่น การฝึกตนฐานะผ้าขาวก่อนบวช ใช้ภาษาวาจาตรงไปตรงมามีสาระ ขณะที่ภาษากายสมบูรณ์แบบในการปฏิบัติวัตรและธุดงค์เป็นแบบอย่างผู้นำจริยธรรม เน้นปฏิบัติจริงอย่างภาวนา “พุทโธ” และเดินจงกรม เพื่อพัฒนาสติสมาธิเบ่งบาน สร้างผู้นำที่ประยุกต์หลักธรรมแก้ปัญหาสังคม เช่น ลดความเครียดขัดแย้ง ผ่านบูรณาการพุทธสหวิทยาการอย่างพุทธจิตวิทยาและทักษะผู้นำ ในยุคดิจิทัลจึงปรับกระบวนการด้วยสื่อสมัยใหม่ เช่น แอปบันทึกติดตามปฏิบัติและค่ายออนไลน์ เพื่อให้ศาสนทายาทเป็น “อินฟลูเอนเซอร์สายพุทธ” เผยแผ่พระพุทธศาสนาระดับสากลอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ที่ 4 ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีลักษณะเฉพาะตัว โดยเน้นที่การปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงและถ่ายทอดผ่านการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่าง ส่งผลให้เกิดชุมชนชาวพุทธที่มีความเข้มแข็งและการสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพสูง สอดคล้องกับการเผยแผ่ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ที่มุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจและการประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อเข้าถึงสังคมในวงกว้าง ผลการวิจัยนี้ได้นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ “SDAC Model” ประกอบด้วย S (Self-Realization) การตระหนักรู้ในตนเอง, D (Disciples Training) การฝึกอบรมศิษย์ให้มั่นคงในธรรม, A (Adaptable Teaching) ปรับวิธีการสอนให้เหมาะสม, และ C (Community Engagement) การมีส่วนร่วมกับชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่” ผู้วิจัยได้ดำเนินการอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ 4 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ 2) เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. พบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ เพื่อเข้าถึงเยาวชนและกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ควรปรับรูปแบบการสื่อสารให้กระชับ ทันสมัย และเชื่อมโยงกับปัญหาสังคม เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมผ่านแนวคิดชุมชนปฏิบัติ ทำให้พระพุทธศาสนากลายเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสังคม ต้องประยุกต์หลักธรรมเข้ากับประเด็นสากล เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำ และสุขภาพจิต โดยใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์และจิตวิทยาสมัยใหม่ รวมถึงการฝึกสติ เป็นสะพานเชื่อม พร้อมกันนี้ต้องสร้างอัตลักษณ์พระพุทธศาสนาในรูปแบบสากลที่ยืดหยุ่น โดยเน้นปรัชญาการพัฒนาจิตใจในชีวิตประจำวัน และลดการยึดติดกับพิธีกรรมท้องถิ่น สอดคล้องกับพระมหาชูชาติ จิรสุทฺโธ (ธรรมมุทิศ) (2565) กล่าวว่า พระสงฆ์ไทยได้ปรับเปลี่ยนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ โดยใช้สื่อออนไลน์หลัก เช่น Facebook, YouTube, TikTok, และ Instagram ในการสนทนาและการบรรยาย เพื่อให้เข้าถึงผู้คนได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพสูง การเผยแผ่ดังกล่าวรวมถึงการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลและการประยุกต์หลักธรรมเข้ากับประเด็นสากลสมัยใหม่ เช่น สุขภาพจิตและสิ่งแวดล้อม เพื่อตอบสนองต่อบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ได้แก่ 1) การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย โดยสื่อสารอย่างกระชับชัดเจนด้วยภาษากายและภาษาพูดที่ทรงพลัง เพื่อโน้มน้าวใจผู้ฟัง 2) การประยุกต์หลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญหาสังคม อาทิ โอวาทปาฏิโมกข์ มรรคมีองค์ 8 อริยสัจ 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาคุณภาพชีวิต 3) การสร้างชุมชนชาวพุทธ ด้วยการนำหลักธรรมเข้ากับวิถีชีวิตชุมชน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ คุณธรรม และภูมิคุ้มกันทางสังคม 4) พุทธสหวิทยาการ โดยบูรณาการหลักพระพุทธศาสนามาวิเคราะห์ อธิบาย และประยุกต์ร่วมกับ

ศาสตร์สมัยใหม่ เช่น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ และ 5) การใช้สื่อดิจิทัล ผ่านแพลตฟอร์มและแอปพลิเคชัน เพื่อเข้าถึงผู้คนในวงกว้าง เพื่อตอบโจทย์ปัญหาสังคมปัจจุบัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแนวใหม่เผชิญอุปสรรคทั้งภายนอกอย่างโลกาภิวัตน์และวัตถุนิยม รวมถึงภายในอย่างขาดบุคลากรทักษะใหม่และโครงสร้างล้าสมัย จึงต้องปรับรูปแบบโดยรักษาแก่นแท้ควบคู่นวัตกรรม เพื่อขยายการเข้าถึงทั่วโลก ส่งเสริมความเข้าใจยอมรับ ทำให้พระพุทธศาสนาคงอยู่ เติบโต สร้างสันติภาพ สมานฉันท์ และแก้ปัญหาสังคมยุคใหม่ สอดคล้องกับพระสมนึก จรโณ (ทับโพธิ์) (2555) กล่าวว่า การเผยแผ่เชิงรุกที่มีประสิทธิภาพต้องเริ่มจากการวิเคราะห์บริบทชุมชนอย่างลึกซึ้งและใช้เทคโนโลยี การลงพื้นที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย รวมถึง การประสานงานเป็นทีมระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ภาครัฐ และภาคประชาสังคม แนวทางใหม่นี้ยังรวมถึงการนำนวัตกรรมมาใช้แก้ไขอุปสรรค และขยายเครือข่ายความร่วมมือระดับนานาชาติ เพื่อส่งเสริมสันติภาพและตอบสนองต่อปัญหาสังคมสมัยใหม่

2. พบว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต แนวทางหลักคือการเน้นการปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ดำรงชีวิตด้วยความสมถะ และมุ่งพัฒนาจิตใจผ่านการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยการเผยแผ่ธรรมมิได้อาศัยเพียงถ้อยคำหรือทฤษฎีเท่านั้น แต่ดำเนินผ่านวิถีชีวิตจริงและการประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ธรรมะปรากฏเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนและน่าเลื่อมใสศรัทธา สอดคล้องกับพระมหามนตรี ติกฺขวีโร (ศรีบุญฮุง) (2550) กล่าวว่า ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดีควรมีศีลบริสุทธิ์ รู้ธรรมลึกซึ้ง สื่อสารเก่ง มีจิตเสียสละ มีเมตตา ปรับตัวได้ และสร้างเครือข่ายให้ธรรมะแพร่หลาย พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต คือ ตัวอย่างที่สะท้อนคุณสมบัตินี้ชัดเจน โดยท่านยึดมั่นธุดงควัตร 7 ประการอย่างเคร่งครัด เช่น การฉันอาหารมื้อเดียว การอยู่ป่าเป็นวัตร เพื่อมุ่งสู่ความปลีกวิเวก การฝึกฝนตนอย่างเข้มข้นและการลดละกิเลส ชีวิตของท่านจึงเป็นแบบอย่างการเผยแผ่ที่งดงามและน่าเลื่อมใสศรัทธา สอดคล้องกับพระพรชัย คนฺธสาโร (แก้ววิเชียร) (2550) กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงวางรากฐานการเผยแผ่เพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุข และสร้างสันติสุข โดยปรับธรรมะให้เหมาะสมกับจริตของผู้ฟังแต่ละคน พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต สืบสานแนวทางนี้ด้วยการจาริกบำเพ็ญเพียรในหลายภาค (อีสาน กลาง เหนือ) เผยแผ่ธรรมะด้วยการใช้ชีวิตที่เป็นแบบอย่าง พร้อมทั้งเทศนาสั่งสอนชาวเขาด้วยภาษาท้องถิ่น และชี้แนะให้กลุ่มชาติพันธุ์ละทิ้งความเชื่อที่ขัดแย้งกับหลักพระพุทธศาสนาด้วยปัญญา สอดคล้องกับพระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี) (2549) กล่าวว่า การเผยแผ่พุทธธรรมต้องใช้กลยุทธ์นิเทศศาสตร์ผ่านสื่อบุคคลและสื่อมวลชนเพื่อโน้มน้าวศรัทธา พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต คือตัวอย่างการใช้อุบายธรรมที่ชาญฉลาด โดยปรับการสอนตามจริตผู้ฟัง เช่น สอนชาวมูเซอให้บริกรรม “พุทโธ” ด้วยภาษาอีสาน และใช้โคลงกลอน/คำผญาจากประสบการณ์ส่วนตัว สอดคล้องกับสอดคล้องกับรชต แหล่งสิน (2555) กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคหลังสมัยใหม่ควรคำนึงถึงหลักการผสมกลมกลืนและการปรับตัวตามบริบท เพื่อสื่อสารคำสอนให้เข้าถึงผู้คนอย่างเป็นธรรมชาติ โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมสันติสุข ซึ่งผลจากการสร้างศาสนทายาทของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ปรากฏผ่านศิษยานุศิษย์ที่กลายเป็นพระอาจารย์ชื่อดังและก่อตั้งวัดป่านับร้อยแห่งทั้งในและต่างประเทศ สอดคล้องกับพระสมนึก จรโณ (ทับโพธิ์) (2555) กล่าวว่า การเผยแผ่เชิงรุกที่มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์บริบททางสังคมและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นเครื่องมือ เพื่อออกแบบกิจกรรมที่ตอบโจทย์

ชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งอิทธิพลของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้แผ่ขยายสู่สังคมไทยและนานาชาติ โดยองค์การยูเนสโกได้ยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลกในสาขาสันติภาพ สอดคล้องกับกนกรัชต์ เก่าศิริ และอนันต์ อุปสอด (2562) กล่าวว่า วิวัฒนาการของการสืบทอดพุทธพจน์มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา จากสัญลักษณ์เสาหินไปจนถึงสื่อดิจิทัล เนื่องจากพุทธพจน์เป็นอกาลิโก และการเผยแผ่จึงควรเข้าถึงทุกบริบทด้วยวิธีที่เหมาะสม ซึ่งพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้ผสานการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเข้ากับการถ่ายทอดที่เข้าถึงง่าย สอดคล้องกับพระครูปริยัติธำรงคุณ (สุพจน์ รตินฺธโร) (2563) กล่าวว่า กระบวนทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความหลากหลาย ตั้งแต่การทำให้ดูเป็นตัวอย่างการแสดงธรรม ไปจนถึงการให้คิดหาเหตุผลด้วยตนเอง ซึ่งสามารถปรับให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ได้ และสอดคล้องกับพระครูโกวิทสุตาภรณ์ (สมดี โกวิโท) (2565) กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเน้นบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระธรรมเพื่อสร้างศรัทธาและแก้ไขปัญหาสังคม ผ่านความร่วมมือระหว่างวัด ภาคราชการ และชุมชน

3. พบว่า วิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ พบว่า การเผยแผ่ธรรมะมีรากฐานจากการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด โดยใช้การสื่อสารที่กระชับและภาษากายที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการจาริกธุดงค์เพื่อให้เกิดพลังโน้มน้าวใจและนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ แนวทางนี้เน้นการใช้การภาวนา “พุทโธ” คู่กับลมหายใจเป็นเครื่องมือทางปัญญาเชิงประจักษ์ในการแก้ไขปัญหาสังคมยุคดิจิทัล เช่น ความเครียด ความขัดแย้ง และการทุจริต มีการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับพุทธสหวิทยาการ เช่น จิตวิทยาและกฎหมาย เพื่อสร้างสังคมที่โปร่งใสและฟื้นฟูศรัทธา พร้อมทั้งปรับการเผยแผ่สู่สื่อดิจิทัลเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระวินัยไม่ล้าสมัยและใช้ได้ทุกยุคสมัย สอดคล้องกับพระมหามนตรี ติกฺขวีโร (ศรีบุญฮุง) (2550) กล่าวว่า ผู้เผยแผ่ควรมีศีลธรรมดีงาม แตกฉานพระไตรปิฎก สื่อสารคล่องแคล่วทั้งภาษาต่างประเทศและร่วมสมัย พร้อมความเสียสละ เมตตา ปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรม และสร้างสื่อดิจิทัลเข้าใจง่ายเพื่อเครือข่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั่วโลก ขณะที่ผลการวิจัยใหม่เน้นบูรณาการหลักปฏิบัติกับพุทธสหวิทยาการสมัยใหม่ เช่น จิตวิทยาและกฎหมาย เพื่อแก้ปัญหาสังคมยุคดิจิทัล พร้อมใช้สื่อดิจิทัลถ่ายทอดสดกิจวัตรแสดงความทันสมัยของพระวินัย ทำให้การเผยแผ่ขยายกว้างไกลและเข้าถึงคนรุ่นใหม่ยิ่งขึ้น

4. การวิเคราะห์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ด้วยการถือธุดงควัตร ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ พบว่า การถือธุดงค์เป็นวัตร 7 ข้อ คือแนวทางหลักในการฝึกจิตให้บริสุทธิ์และขัดเกลากิเลส ซึ่งทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะผ่านการเป็นแบบอย่างที่สร้างแรงบันดาลใจและความศรัทธา หลักการนี้ถูกปรับให้ทันสมัยด้วยภาษาที่กระชับ โดยเปรียบเทียบกับการ “ชาร์จพลังทางจิตใจ” หรือการจัดการปัญหาด้วยปัญญาเหมือนการลบแอปที่ไม่จำเป็นในมือถือ เพื่อเชื่อมโยงกับการจัดการความเครียดในสังคมการประยุกต์ใช้ เช่น “ธุดงค์ในเมือง” หรือการงดใช้โทรศัพท์มือถือชั่วคราว ช่วยแก้ปัญหาสังคม เช่น บริโภคนิยม และส่งเสริมความมักน้อยสันโดษที่บูรณาการเข้ากับเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ มีการใช้สื่อดิจิทัล เช่น การถ่ายทอดสด และเทคโนโลยี เพื่อจำลองประสบการณ์ธุดงค์ ทำให้หลักธรรมเข้าถึงคนรุ่นใหม่และขยายไปสู่สากล สอดคล้องกับพระครูนรนาถเจติยาภิรักษ์ (สมพงศ์ ฌาณธีโร) (2552) กล่าวว่า พระธรรมทูตไทยสาย

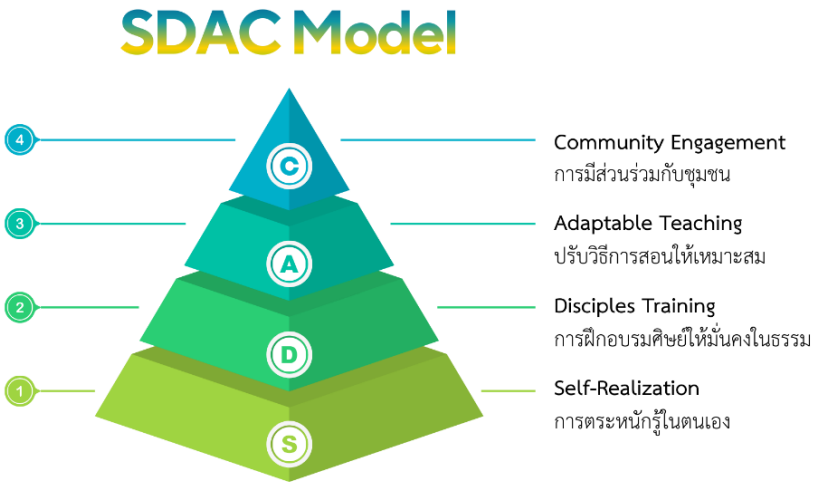
อินเดีย-เนปาลเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้วยพุทธจิตวิทยาและกระบวนการหลากหลาย เช่น บรรยายธรรม ใช้สื่อ และสังคมสงเคราะห์ โดยเข้าถึงชุมชนอย่างใกล้ชิดยึดแบบอย่างพระพุทธเจ้าและสาวก ขณะที่ผลการวิจัยใหม่เน้นประยุกต์ธุดงค์เข้ากับชีวิตสมัยใหม่ ใช้เทคโนโลยีจำลองประสบการณ์ ทำให้การปฏิบัติเข้าถึงง่ายและกว้างขวางยิ่งขึ้น พร้อมเชื่อมโยงเศรษฐกิจพอเพียงและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในยุคดิจิทัล

นอกจากนี้ ยังพบว่า การจาริกไปในสถานที่ต่าง ๆ ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ การจาริกธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่ศรัทธา โดยมีเป้าหมายเพื่อปลูกฝังสัมมาทิฏฐิและเยียวยาปัญหาสังคม อาทิ ความขัดแย้ง ความเครียด หรือความยากจน การจาริกนี้ถูกวิเคราะห์ว่าเป็น “บริการวิชาการในรูปแบบจิตวิญญาณ” ที่ต้องเน้นการฝึกฝนตนเองก่อนเผยแผ่ ในการดำเนินการ ใช้วาจาที่คุ้นเคยในพื้นที่และภาษากายที่สงบนิ่งเพื่อสร้างความเลื่อมใส. นอกจากนี้ยังบูรณาการพุทธสหวิทยาการเข้ากับสุขภาพจิตและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันมีการใช้สื่อดิจิทัล เช่น การถ่ายทอดสด “ธุดงค์ดิจิทัล” หรือใช้แผนที่จำลองเส้นทาง เพื่อขยายการเข้าถึงผู้คนนับล้านและสร้างชุมชนชาวพุทธระดับโลก สอดคล้องกับพระสมนึก จรโณ (ทับโพธิ์) (2555) กล่าวว่า การเผยแผ่เชิงรุกต้องวิเคราะห์บริบทสังคม-เศรษฐกิจอย่างลึกซึ้ง ใช้เทคโนโลยีเข้าใจความต้องการชุมชน สร้างความร่วมมือทุกภาคส่วนเพื่อพัฒนาชุมชน ขณะที่ผลการวิจัยใหม่เน้นบูรณาการพุทธสหวิทยาการกับสุขภาพจิตและสิ่งแวดล้อม พร้อมใช้สื่อดิจิทัลอย่าง Google Maps และถ่ายทอดสดจำลองเส้นทางจาริก ทำให้การเผยแผ่ไม่ยึดติดสถานที่และเข้าถึงชุมชนระดับโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ส่วนด้านการสร้างศาสนทายาทอย่างมีคุณภาพ ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ พบว่า การสร้างศาสนทายาทคุณภาพเป็นหัวใจสำคัญในการสืบสานสายวิปัสสนากรรมฐาน โดยคัดสรรผู้เปี่ยมศรัทธาและฝึกอบรมวินัยพื้นฐานเข้มข้น เช่น การฝึกตนในฐานะผ้าขาวก่อนบวช พัฒนาเป็นผู้นำทางจริยธรรมด้วยการประพฤติปฏิบัติสมบูรณ์แบบทั้งวาจาและกาย ผ่านการถือวัตรธุดงค์ ภาวนา “พุทโธ” และเดินจงกรม เพื่อให้สติสมาธิเบ่งบาน สร้างผู้นำที่บูรณาการหลักธรรมกับพุทธสหวิทยาการ เช่น พุทธจิตวิทยา เพื่อแก้ปัญหาสังคมอย่างลดความเครียดและความขัดแย้ง ในยุคดิจิทัลจึงใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น แอปติดตามปฏิบัติและค่ายออนไลน์ เพื่อให้ศาสนทายาทกลายเป็น “อินฟลูเอนเซอร์สายพุทธ” ที่เผยแผ่ธรรมะอย่างมีประสิทธิภาพในระดับสากล, สอดคล้องกับบุญร่วม คำเมืองแสน และคณะ (2560) กล่าวว่า รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตมีบทบาทสำคัญในการเข้าถึงประชาชนด้วยภาษาเข้าใจง่าย การศึกษาพระปริยัติธรรม การสาธารณูปการสร้างอาคารปฏิบัติธรรม และการรักษาประเพณีโดยผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ขณะที่ผลการวิจัยใหม่เน้นการบูรณาการพุทธจิตวิทยาและทักษะผู้นำในการฝึกอบรม พร้อมใช้แอปพลิเคชันและโซเชียลมีเดียสร้าง “อินฟลูเอนเซอร์สายพุทธ” ทำให้การสืบสานศาสนทายาทเข้าถึงคนรุ่นใหม่และระดับสากลได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันสมัยยิ่งขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต มีลักษณะเฉพาะตัว โดยเน้นที่การปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง และถ่ายทอดผ่านการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่าง ส่งผลให้เกิดชุมชนชาวพุทธที่มีความเข้มแข็ง พร้อมด้วยการสร้างศาสนทายาทที่มีคุณภาพสูง สอดคล้องกับการเผยแผ่ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ที่มุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ และการประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่เพื่อเข้าถึงสังคมในวงกว้าง ผลการวิจัยนี้ได้นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ “SDAC Model” ประกอบด้วย S (Self-Realization) การตระหนักรู้ในตนเอง, D (Disciples Training) การฝึกอบรมศิษย์ให้มั่นคงในธรรม, A (Adaptable Teaching) ปรับวิธีการสอนให้เหมาะสม, และ C (Community Engagement) การมีส่วนร่วมกับชุมชน โดยมีรูปแบบ Model ดังนี้

ภาพที่ 1: รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบของ SDAC Model เป็นกรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นเพื่อสะท้อนถึงรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งเน้นการรักษาแก่นเดิมแต่ปรับรูปแบบให้เข้ากับกระบวนทัศน์ใหม่ ดังนี้

S (Self-Realization) การตระหนักรู้ในตนเอง คือ รากฐานของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยการพัฒนาตนเองผ่านการศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการเผยแผ่ตามกระบวนทัศน์ใหม่

D (Disciples Training) การฝึกอบรมศิษย์ให้มั่นคงในธรรม คือ การหล่อหลอมศาสนทายาทอย่างมีคุณภาพ โดยเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ เพื่อให้ศิษย์มีความรู้และคุณธรรม ที่สามารถสืบทอดแนวทางปฏิบัติและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการสร้างประโยชน์แก่สังคมได้อย่างมั่นคง

A (Adaptable Teaching) ปรับวิธีการสอนให้เหมาะสม คือ การปรับเปลี่ยนวิธีการสอนให้สอดคล้องกับหลักธรรม โดยคำนึงถึงบุคคล สถานที่ และกาลเวลา พร้อมทั้งนำหลักธรรมและวิธีการสื่อสารมาประยุกต์ให้ทันสมัย เพื่อให้เข้าถึงผู้คนในสังคมยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

C (Community Engagement) การมีส่วนร่วมกับชุมชน คือ การสร้างชุมชนชาวพุทธที่เข้มแข็งและมีส่วนร่วม โดยการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับวิถีชีวิตชุมชนและกิจกรรม เพื่อส่งเสริมความเป็นเอกภาพและความสมานฉันท์ในสังคมให้เกิดขึ้น

รูปแบบของ Model นี้ เสมือนการสร้างพีระมิดแห่งจิตวิญญาณ ที่เริ่มจากฐานราก S (การตระหนักรู้ในตนเอง) ซึ่งเป็นรากฐานที่มั่นคงที่สุดของการเผยแผ่ ต้องตั้งมั่นด้วยวินัยและการปฏิบัติที่เคร่งครัด เมื่อฐานมั่นคงแล้วจึงสร้างเสาหลัก D (ฝึกอบรมศิษย์) ที่มีคุณภาพ เมื่อฐานและบุคลากรพร้อมแล้ว จากนั้นจึงติดตั้งเครื่องมือและเทคโนโลยี A (ปรับวิธีการสอน) ให้ทันสมัยและสอดคล้องกับบริบททางสังคม เพื่อให้เข้าถึงผู้คนได้หลากหลาย จนกระทั่งสิ่งก่อสร้างนั้นมั่นคงแล้ว และสามารถใช้งานและให้เป็นศูนย์รวมจิตใจในการดำเนินชีวิตแก่คนในชุมชนในวงกว้าง C (การมีส่วนร่วมกับชุมชน) เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพ และความสมานฉันท์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนในสังคม

สรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ คือ การผสาน “ปัญญาดั้งเดิม” เข้ากับ กระบวนทัศน์ใหม่” เพื่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ โดยวางรากฐานจากการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด และการถือธุดงควัตร ซึ่งเป็นแบบอย่างอันทรงพลังในการฝึกตน รูปแบบของท่านยังรวมถึงการจาริกธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม รวมทั้งการสร้างศาสนทายาทคุณภาพ ส่วนการเผยแผ่ในยุคใหม่เน้นการใช้ภาษาที่กระชับชัดเจน การบูรณาการหลักธรรมเข้ากับพุทธสหวิทยาการ และการใช้สื่อดิจิทัล ผลการวิจัยได้นำเสนอองค์ความรู้ในรูปแบบ SDAC Model เปรียบเสมือนการสร้างพีระมิดแห่งจิตวิญญาณ ประกอบด้วย S (Self-Realization) การตระหนักรู้ในตนเอง ซึ่งเป็นรากฐานที่มั่นคงที่สุด จากนั้นจึงสร้างความเข้มแข็งภายในด้วย D (Disciples Training) การฝึกอบรมศิษย์ที่มีคุณภาพ จึงเข้าสู่การทำงานภายนอกด้วย การ A (Adaptable Teaching) ปรับวิธีการสอนให้ทันสมัยและสอดคล้องกับบริบททางสังคม และสุดท้ายคือ C (Community Engagement) การมีส่วนร่วมกับชุมชนในการสร้างสังคมวิถีพุทธที่เข้มแข็งและเป็นประโยชน์ในวงกว้างในสังคมและประเทศชาติ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

เพื่อส่งเสริมและสืบทอดรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ควรพัฒนาหลักสูตรการอบรมสำหรับพระสงฆ์และฆราวาสที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน รัฐบาลและองค์กรท้องถิ่นควรร่วมมือกันอนุรักษ์และพัฒนาวัดป่าในสายวิปัสสนากรรมฐานให้เป็นศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ควรพัฒนาเครือข่ายชุมชน เพื่อสนับสนุนการปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต โดยจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนและประชาชนท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อต่อยอดการศึกษาและพัฒนาความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ตามแนวกระบวนทัศน์ใหม่ ขอเสนอแนะเพื่อการวิจัยดังต่อไปนี้

2.1 การเปรียบเทียบแนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต กับแนวปฏิบัติสติในบริบทสากล

2.2 การประยุกต์หลักปฏิบัติธรรมของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในวิถีชีวิตสมัยใหม่ของสังคมเมือง

2.3 การพัฒนาฐานข้อมูลดิจิทัลว่าด้วยประวัติศาสตร์และมรดกการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต

บรรณานุกรม

กนกรัชต์ เก่าศิริ และอนันต์ อุปสอด. (2562). การพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงนาฏการในการเผยแผ่พุทธพจน์. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง.* (8)1, 178-101.

กรมการศาสนา. (2540). *คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการศาสนา.* กรุงเทพฯ: การศาสนา.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2563). *ยูเนสโกประกาศยกย่องพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นบุคคลสำคัญของโลก.* สืบค้น 5 กันยายน 2567 จาก https://www.bic.moe.go.th/index.php/1227-unesco-40th-26-11-2563.html

บุญร่วม คำเมืองแสน และคณะ. (2560). *รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยในประเทศอินเดีย.* สถาบันวิจัยญาณสังวร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูโกวิทสุตาภรณ์. (2565). การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.* (6)3, 66-67.

พระครูนรนาถเจติยาภิรักษ์ (สมพงศ์ ฌาณธีโร). (2552). *รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของพระธรรมทูต สายอินเดีย-เนปาลตามหลักพุทธจิตวิทยา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูปริยัติธำรงคุณ (สุพจน์ รตินฺธโร). (2563). *กระบวนทัศน์ใหม่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวพุทธทาสภิกขุ.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพรชัย คนฺธสาโร (แก้ววิเชียร). (2550). *ยุทธศาสตร์การเผยแผ่ของพระพุทธเจ้า.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาชูชาติ จิรสุทฺโธ. (2565). การบูรณาการการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อสังคมออนไลน์ของพระสงฆ์ในสังคมไทย. *วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์.* 8(1), 218-223.

พระมหามนตรี ศรีบุญฮุง. (2550). *แนวทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตสายต่างประเทศในทรรศวรรษหน้า (พ.ศ. 2551-2560).* วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระมหาศักดิ์พิชิต ฐานสิทฺโธ (ชัยดี). (2549). *บทบาทการเผยแผ่พุทธธรรมของพระวิสุทธาธิบดี (วีระ ภทฺทจารี).* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระสมนึก จรโณ (ทับโพธิ์). (2555). *การเผยแผ่เชิงรุกของวัดในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2536). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

รชต แหล่งสิน. (2555). *รูปแบบการบูรณาการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยเทคนิคหลังนวยุค.* วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2560). *แผนยุทธศาสตร์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 20 ปี ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2560-2564).* นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

การเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ในบริบท Soft Power

The Dissemination of Modernized Morlam Culture in the Context of Soft Power

[1]สุนทร ฝ่ายที, [2]ไชยวัฒน์ ชุ่มนาเสียว, [3]หอมหวล บัวระภา และ [4]ราตรีศรีวิไล บงสิทธิพร

[1]Soonthon faytee, [2]Chaivat Chumnasiao, [3]Homhuan Buarabha, and [4]Ratrisrivial Bongsithiporn

[1,2,3,4]สาขาวัฒนธรรม ศิลปกรรมและการออกแบบ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

[1,2,3,4,]Field Culture Fine Arts and Design, Khon Kaen University.

[1]Corresponding Author, E-mall: 6585210001@neu.ac.th

Received: September 8, 2025; **Revised:** December 16, 2025; **Accepted:** December 30, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพของวัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ ในบริบทของ Soft Power และบทบาทในการเป็นเครื่องมือส่งเสริมภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทยในเวทีโลก ผลการศึกษาพบว่า หมอลำประยุกต์สามารถสร้างอิทธิพลทางวัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ การใช้ Soft Power ผ่านหมอลำได้สร้างอัตลักษณ์ร่วมสมัย วิถีความเป็นอยู่ และภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับประเทศ โดยกระบวนการเผยแพร่ได้ใช้กลยุทธ์การพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ในหลายมิติ อาทิ การผสมผสานกับดนตรีร่วมสมัย (EDM, Pop, Disco) การใช้ช่องทางดิจิทัล (TikTok, YouTube) และการพัฒนา "หมอลำเมตาเวิร์ส" (Mo lam Metaverse**)** ซึ่งการนำหมอลำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่นี้ เป็นการพัฒนาหมอลำสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และ Soft Power ในสังคมเสมือนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: หมอลำ; Soft Power; วัฒนธรรม; อัตลักษณ์; เศรษฐกิจสร้างสรรค์

Abstract

This academic article aims to study and analyze the potential of Modernized Morlam culture in the context of Soft Power and its role as a tool to promote Thailand's cultural image and creative economy on the global stage. The findings reveal that: modernized Morlam can truly create a cultural influence both in Thailand and abroad. The use of Soft Power through Morlam has generated a contemporary identity, way of life, and a positive image for the

country. The dissemination process employs creative development strategies in various dimensions, such as integration with contemporary music (EDM, Pop, Disco), the use of digital channels (TikTok, YouTube), and the development of the "Mo lam Metaverse". The application of Morlam to create new economic value in this manner is a sustainable development of Morlam towards the creative economy and Soft Power in the virtual society.

Keywords: Morlam; Soft Power; Culture; Identity; Creative Economy

หมอลำภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่มูลค่าระดับชาติ

ในยุคโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรมได้กลายเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการสร้างอิทธิพลในระดับนานาชาติ Soft Power หรืออำนาจละมุนละไม เป็นแนวคิดที่เน้นการใช้อิทธิพลผ่านวัฒนธรรม ค่านิยม และนโยบาย เพื่อสร้างภาพลักษณ์และความนิยม ประเทศไทยในฐานะประเทศที่มีมรดกทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย มีโอกาสในการใช้ Soft Power เพื่อสร้างจุดเด่นและความสนใจในเวทีโลกหมอลำ เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยที่มีความหลากหลายทั้งด้านดนตรี เนื้อหา และรูปแบบการแสดง ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา หมอลำได้ถูกปรับปรุงให้ทันสมัยมากขึ้น เรียกว่า “หมอลำประยุกต์” ซึ่งผสมผสานดนตรีสมัยใหม่ เครื่องแต่งกายร่วมสมัย และการใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการเผยแพร่ ผลลัพธ์ที่ได้คือ การเข้าถึงกลุ่มผู้ชมในวงกว้าง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดในการทำความเข้าใจศักยภาพของหมอลำประยุกต์ในฐานะเครื่องมือ Soft Power บทความนี้จึงมีความสำคัญในการสำรวจและวิเคราะห์บทบาทของหมอลำในเชิงยุทธศาสตร์ผ่านวัฒนธรรม โดย The citizen. Plus, Thai PBS. (2567) ได้สัมภาษณ์หมอลำราตรี ศรีวิไล บงสิทธิพร ไว้ว่า หมอลำในฐานะศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยได้มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัย ผ่านการผสมผสานดนตรีสมัยใหม่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ และการเข้าถึงกลุ่มผู้ชมในระดับสากล การศึกษาได้อาศัยแนวทางบทความเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตและเผยแพร่หมอลำประยุกต์ รวมถึงการวิเคราะห์เนื้อหาในสื่อออนไลน์ ผลการศึกษาพบว่าการเผยแพร่หมอลำประยุกต์ในรูปแบบใหม่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้ชมทั้งในและต่างประเทศ และสามารถส่งเสริม Soft Power ของไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วมสมัย อันนำไปสู่การส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในระดับประเทศ

การแสดงหมอลำนับเป็นมรดกพื้นบ้านอีสานที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนอีสานมาอย่างยาวนาน มีความหลากหลายและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสามารถเข้าถึงค่านิยมที่เปลี่ยนไปของผู้บริโภค ดิฐพงษ์ อุเทศธำรง (2025) ได้ให้องค์ความรู้เรื่องหมอลำ ไว้ว่า หมอลำ คือผู้ดำรงบทบาทสำคัญในการขับร้องและทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ อย่างเป็นท่วงทำนองให้แก่ผู้ชม โดยใช้การลำซึ่งหมายถึงการขับร้อง การเปล่งเสียง หรือท้อยคำให้เป็นท่วงทำนองต่างๆ ตามกลอนลำซึ่งเป็นบทร้องที่ถูกประพันธ์ขึ้นในลักษณะบทร้อยกรองที่ไม่มีจังหวะตายตัว ใช้สำหรับลำให้ผู้ฟังได้รับรู้ถึงเนื้อความต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมนิทานพื้นบ้าน คติสอนใจ คุณธรรม จริยธรรม จารีตประเพณี ค่านิยม รวมไปถึงความเชื่อต่างๆ

ของผู้คนในท้องถิ่น คุณสมบัติหมอลำที่ดีต้องมีน้ำเสียงที่ดี สามารถจดจำทำนองการลำและต้องมีไหวพริบปฏิภาณดี หมอลำส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยถิ่นอีสานในการลำเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องราวของการลำซึ่งระหว่างเล่นเพลงหมอลำก็จะแสดงประกอบและคลอไปกับเสียงแคนตามจังหวะลีลาและความสามารถของหมอลำและหมอแคนเป็นสำคัญ ประเภทหมอลำได้แก่ หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำเพลิน หมอลำผีฟ้า หมอลำประยุกต์ ลำไทเลย ลำเต้ย และลำซิ่ง โดยผ่านเครื่องมือ Soft Power เป็นตัวนำทางในการเผยแพร่

การใช้ Soft Power เป็นเครื่องมือผ่านวัฒนธรรมทางการทูตได้เป็นอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความจำเป็นที่รัฐบาลหรือผู้ที่กำหนดนโยบายด้านการต่างประเทศจะต้องมีความรู้ความเข้าใจ และสามารถระบุแหล่งทรัพยากรที่เป็น Soft Power ในประเทศของตนได้อย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถกำหนดนโยบายด้านการต่างประเทศได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งต้องทำควบคู่ไปกับการทูตสาธารณะ ซึ่งหมายถึงการสื่อสารภาพลักษณ์ของประเทศหนึ่งไปสู่ประชาชนของชาติอื่นจนเกิดเป็นความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างประชากับประชาชน การเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ของราตรี ศรีวิไล ศิลปินแห่งชาติประจำปี พ.ศ. 2565 สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำประยุกต์) "หมอลำ" ในฐานะศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากการเผยแพร่บทความวิชาการเรื่อง "จากราชินีหมอลำซิ่งสู่ศิลปินแห่งชาติ: แม่ครูราตรีศรีวิไล บงสิทธิพร" ได้กล่าวไว้ว่า การเป็นหมอลำจังหวัดขอนแก่นคนแรกที่ได้รับการเชิดชูเกียรติอันดับสูงนี้ คือตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำประยุกต์) การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของหมอลำ จึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนและอิทธิพลของดนตรีที่ได้รับความนิยมในสังคมไทยเป็นอย่างมากในช่วงเวลานั้นคือดนตรี Disco หมายถึงวัฒนธรรมแนวเพลงย่อยที่ได้รับอย่างมากในช่วงทศวรรษ 1970 จากเดิมที่เคยอยู่แต่ตามสถานบันเทิงต่างๆ ต่อมาก็ได้ขยับขยายแผ่อิทธิพลตามกิจกรรมงานบุญประเพณีต่างๆ ในยุคนั้น และเจ้าภาพก็นิยมจ้างการแสดงที่มีความอลังการมีแสงสีเสียงมีแดนเซอร์ ถ้างานไหนไม่มี งานนั้นคนจะมาดูน้อยมากเพราะคนที่มาเที่ยวงานคือคนหนุ่มคนสาว จึงมักจะพาเพื่อนๆ มาดูหมอลำกลอนซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นหมอลำประยุกต์

พัฒนาการคุณค่าและความสำคัญของหมอลำ

ที่มาคำว่า "หมอลำ" มหรสพการแสดงของชาวอีสานของไทย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการลำแถบภาคใต้ของ "สปป. ลาว (Lao PDR)" มีการพัฒนาต่อเนื่องยาวนานนับพันปี จวบจนกระทั่งเบ่งบานสุกงอมในแผ่นดินอีสานซึ่งเคยถูกมองจากคนภายนอกว่า เป็นดินแดนแห้งแล้ง ยากจน กันดารที่สุดของประเทศ การเกิดขึ้นของหมอลำไม่มีหลักฐาน ที่แน่ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด แต่เชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมการบวงสรวงผีแถน (เทวดา) ผู้ปกปักษ์คุ้มครอง อันเป็นพื้นฐานคติความเชื่อของผู้คนในดินแดนแถบนี้มานาน จากการขับประโยคสั้นๆ มาเป็นการลำเป็นเรื่องราว สามารถพัฒนาอ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเล่าเรื่องพื้นบ้านนิทานจากลำพื้น พัฒนามาเป็นลำเรื่องและลำซิ่ง อย่างในปัจจุบัน หมอลำเป็นปรากฏการณ์ของสังคมอีสานที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์อีสานทั้งในด้านปรัชญาความคิด ทัศนคติ รสนิยม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม อย่างครบถ้วน ถึงกับเคยมีผู้เปรียบเปรยว่า หมอลำคือกระจกบานใหญ่ที่ส่องสะท้อนชีวิตและจิตวิญญาณของสังคมอีสานอย่างแท้จริง และทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์ (2553) ได้กล่าวว่า ถ้าต้องการศึกษาสังคมอีสาน สามารถศึกษาผ่านหมอลำจะเข้าใจ

อีสานได้ในทุกมิติ เพราะหมอลำคือสื่อสะท้อนโลกทัศน์ชีวทัศน์ของคนอีสานได้ทั้งระบบ ซึ่งก็เท่ากับว่าหมอลำได้สั่งสมภูมิปัญญาอีสานเอาไว้ได้อย่างครบถ้วน และที่สำคัญหมอลำได้กลายเป็นอัตลักษณ์ด้านศิลปะการแสดงที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของผู้คนชาวอีสานที่มีพัฒนาการมายาวนานกว่าศิลปะพื้นบ้านแขนงอื่นๆ การพัฒนาของหมอลำนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดถึงสถานภาพการดำรงอยู่ของหมอลำในยุคปัจจุบันเป็นอย่างไร และมีแนวทางในการอนุรักษ์ ประยุกต์ สร้างให้หมอลำในฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้ดำรงอยู่เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับสังคมอีสาน ผ่านวัฒนธรรมในบริบท Soft Power

หมอลำได้สะท้อนภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ดังนี้ 1) ด้านวัฒนธรรม อัตลักษณ์อีสานและร่วมสมัย หมอลำเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สามารถสะท้อน อัตลักษณ์อีสานได้อย่างครบถ้วนในทุกมิติทั้งด้าน ปรัชญา ความคิด ทัศนคติ และวัฒนธรรม การใช้ Soft Power ผ่านหมอลำสามารถสร้างอัตลักษณ์ร่วมสมัย และภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับประเทศไทยในระดับสากล หมอลำที่พัฒนาแล้วถือเป็นสื่อวัฒนธรรมที่มีพลังสะท้อนชีวิต ปรัชญา และ อัตลักษณ์ของชาวอีสาน 2) ด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หมอลำประยุกต์สามารถส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในระดับประเทศและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชนได้อย่างหลากหลาย 3) การสร้างรายได้และมูลค่าเพิ่ม การพัฒนาหมอลำเป็นเครื่องมือ Soft Power นำไปสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ และการสร้างรายได้ใหม่จาก การแสดง การไลฟ์สด และสื่อต่างๆ ซึ่งเป็นได้ทั้งอาชีพหลัก และอาชีพเสริม 4) อุตสาหกรรมความบันเทิงและการท่องเที่ยว การขับเคลื่อนสู่อุตสาหกรรมบันเทิงเชิงวัฒนธรรมและในด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว เช่น การจัดเทศกาลหมอลำ และการใช้พื้นที่การแสดงในชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว

คุณค่าด้านสังคมและความเชื่อมโยงทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามแม้ว่าบทความจะไม่ได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนา แต่ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมอีสานโดยรวม มีความเป็นไปได้ที่จะเชื่อมโยงหมอลำกับพุทธศาสนาได้ในบางแง่มุม เช่น 1) หมอลำกับการเทศแหล่ในอดีต หมอลำบางประเภท เช่น หมอลำกลอน อาจมีการนำเอาเนื้อหาคติธรรมทางพุทธศาสนามาปรับใช้ในการลำ เพื่อให้เข้าถึงชาวบ้านได้ง่าย เช่น การเทศน์แหล่เรื่องราวในพุทธประวัติ หรือชาดกต่างๆ 2) การแสดงในงานบุญ การแสดงหมอลำมักเป็นส่วนหนึ่งของงานบุญประเพณีต่างๆ ของชาวอีสาน ซึ่งหลายงานมีรากฐานมาจากความเชื่อและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น งานบุญบั้งไฟ งานบุญผะเหวด (บุญมหาชาติ) และบุญกฐินหรือตามกิจกรรมบุญประเพณี ต่างๆ 3) คติธรรมในเนื้อหา เนื้อหาของหมอลำบางส่วนอาจแฝงด้วยคำสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษ การทำความดี หรือเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องและสอดรับกับวิถีชีวิตชาวพุทธในท้องถิ่นอีสานตามฮีตครองประเพณีแต่เดิม

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักวิชาการ (2565) กล่าวว่า สำหรับประเทศไทยนั้นมีวัฒนธรรมซึ่งเป็นแหล่งที่มาของ Soft Power เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมในต่างประเทศ เช่น นาฏศิลป์ไทย อาหารไทย มวยไทย และภาพยนตร์ไทย ซึ่งรัฐบาลไทยมีนโยบายในการผลักดัน Soft Power ความเป็นไทยโดยเฉพาะอุตสาหกรรมวัฒนธรรมสร้างสรรค์ที่มีศักยภาพ 5 F ได้แก่ 1) อาหาร (Food) 2) ภาพยนตร์และวีดีทัศน์ (Film) 3) ผ้าไหมไทยและการออกแบบแฟชั่น (Fashion) 4) มวยไทย (Fighting) และ 5) เทศกาลประเพณี (Festival) สู่ระดับโลก เพื่อช่วยสร้างรายได้และภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ประเทศ ปัจจุบันบริษัท Brand

Finance ซึ่งเป็นบริษัทให้คำปรึกษาอิสระระดับโลกได้มีการจัดอันดับ Global Soft Power Index เป็นประจำทุกปี โดยสำรวจความคิดเห็นประชากรโลกทางออนไลน์มากกว่า 100,000 คนในจำนวน 120 ประเทศในดัชนีด้านต่างๆ ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ 1) ความคุ้นเคยต่อประเทศนั้นๆ (Familiarity) 2) ความมีชื่อเสียง (Reputation) 3) ความมีอิทธิพล ในด้านต่างๆ (Influence) 4) โครงสร้างของ Soft Power ใน 7 มิติ (7 Soft Power Pillars) เช่น ธุรกิจการค้า ธรรมาภิบาล ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ วัฒนธรรมและประเพณี สื่อและการสื่อสาร เป็นต้น 5) การตอบสนองต่อโควิด 19 (COVID-19 Response) ซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนนดัชนีในแต่ละด้านที่แตกต่างกันไป และจากการจัดอันดับ 120 ประเทศ ประเทศที่มี Soft Power ที่ทรงพลังที่สุดในโลกในปี 2565 อันดับที่หนึ่งได้แก่ สหรัฐอเมริกา ในขณะที่เกาหลีใต้อยู่ในอันดับที่ 12 ส่วนประเทศไทยแม้ว่าจะได้รับคะแนนประเมินที่สูงขึ้นแต่อันดับก็ตกลงจากลำดับที่ 33 ในปี 2564 เป็นอันดับที่ 35 ในปี 2567

รูปแบบและกระบวนการเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ในบริบทของ Soft Power

หมอลำกลอน เป็นรูปแบบเดิมของหมอลำในปัจจุบันได้กลายเป็น "หมอลำประยุกต์" ลำพื้น และลำเรื่อง เป็นพัฒนาการจากการขับขับประโยคสั้นๆ มาลำเป็นเรื่องเป็นราว ลำซิ่ง เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากลำพื้นและลำเรื่อง หมอลำประยุกต์ เป็นรูปแบบที่ได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยมากขึ้นโดยผสมผสานดนตรีสมัยใหม่ เครื่องแต่งกายร่วมสมัย และใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการเผยแพร่ กระบวนการเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ในบริบทของ Soft Power

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดง (Modernization) หมอลำได้ถูกปรับเปลี่ยน และพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัยเรียกว่า "หมอลำประยุกต์" การผสมผสานดนตรีและเทคโนโลยี (Integration) มีการผสมผสานดนตรีร่วม เช่น EDM, Pop, และ Disco ใช้เทคโนโลยีและแพลตฟอร์มดิจิทัลในการเผยแพร่ เช่น YouTube, Tik Tok มีการพัฒนาต้นแบบ "หมอลำเมตาเวิร์ส" (Mo lam Metaverse) ขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อยกระดับหมอลำให้สอดรับกับบริบทสังคมเสมือนในปัจจุบัน การสร้างอัตลักษณ์ร่วมสมัย (Contemporary Identity) และการใช้ Soft Power ผ่านหมอลำ สามารถสร้างอัตลักษณ์ร่วมสมัย วิถีความเป็นอยู่ และภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับประเทศไทย การเผยแพร่ผ่านช่องทางที่หลากหลาย (Dissemination Channels) สื่อออนไลน์ เวทีแสดงจริง (การแสดง) ไลฟ์สด สื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ เอกสาร โบรชัวร์ (Brochure) การขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) โดย มีการพัฒนาหมอลำสู่เศรษฐกิจ สร้างสรรค์ ดังนี้ 1) นำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มและสร้างรายได้ 2) มีการจัดเทศกาลหมอลำและใช้พื้นที่การแสดงในชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว 3) มีการสร้างเครือข่ายและทำงานร่วมกันระหว่าง นักวิจัยคนรุ่นใหม่ ศิลปินพื้นบ้าน ภาครัฐ ภาคเอกชน และผู้ประกอบการ, โดยกระบวนการนี้จะนำไปสู่การเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ในบริบท Soft Power ผ่านระบบอุตสาหกรรมความบันเทิงเชิงวัฒนธรรม

แนวทางในการพัฒนาหมอลำให้เป็นเครื่องมือ Soft Power

1. แนวทางการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ (Creative Development) และหมอลำถือเป็นทุนวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาได้ใน 5 มิติ คือ 1) ด้านการแสดง 2) ด้านเทคโนโลยี 3) ด้านแฟชั่นและการออกแบบ 4) ด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว 5) ด้านการศึกษาและอนุรักษ์

2. กระบวนการและวิธีการพัฒนาหมอลำสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และ Soft Power มีกระบวนการสำคัญดังนี้ การวิจัยและพัฒนาฐานข้อมูล: ทีมนักวิจัยทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดและนำส่งองค์ความรู้ด้านนวัตกรรมจากมหาวิทยาลัยและภาคีเครือข่าย และมีการรวบรวมพัฒนา ฐานข้อมูลแผนที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Mapping) ในระบอบออนไลน์ การสร้างความร่วมมือได้มุ่งเน้นไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่และคนคืนถิ่น ศิลปินหมอลำพื้นบ้านและผู้ประกอบการหมอลำ ให้มีพื้นที่ในการสร้างสรรค์ผลงานและพัฒนานวัตกรรมร่วมกัน การพัฒนาทักษะ: Up-Skil และเพิ่ม New Skil ให้กับการแสดงคณะหมอลำเพื่อการเติบโตที่ยั่งยืนและก้าวหน้าต่อไป การสร้างมูลค่าเพิ่ม การบรรจุสินค้าและการบริการทางวัฒนธรรมภายใต้หมอลำกว่า 79 รายการ ที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันในรูปแบบของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) และห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ข้อเสนอแนะเพื่อผลักดันหมอลำสู่ Soft Power ในระดับนโยบายได้แก่ การส่งเสริมการบูรณาการหมอลำในกลยุทธ์ Soft Power 5F: 1) Food, 2) Film, 3) Fashion, 4) Fighting, 5) Festival, 2) พัฒนาช่องทางดิจิทัล การตลาด และนวัตกรรมสำหรับศิลปินหมอลำ 3) จัดทำ (Cultural Mapping และ Metaverse) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม 4) สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคการศึกษา และศิลปินพื้นบ้าน 5) จดลิขสิทธิ์หมอลำ 6) สนับสนุนโดยรัฐและเอกชน 7) ดันสู่นานาชาติ

หมอลำกับความพยายามทำให้เป็น Soft Power

อิงตามแนวคิดของ Joseph Nye (2004) ซึ่งแบ่ง Soft Power ออกเป็น 3 แหล่งหลัก 1) วัฒนธรรมที่ดึงดูดใจผู้อื่น 2) ค่านิยมทางการเมืองที่สอดคล้อง 3) นโยบายต่างประเทศ ที่มีศีลธรรม แนวคิดนี้ได้รับการต่อยอดในการทูตวัฒนธรรมการส่งออก ความบันเทิงและนโยบายรัฐบาล เช่นโครงการ หนึ่งครอบครัว หนึ่งทักษะ Soft Power ด้านวัฒนธรรมหมอลำและการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ (Creative Development) หมอลำถือเป็นทุนวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาได้ 5 มิติ 1) ด้านการแสดง - ผสมผสานหมอลำกับ EDM, pop, disco 2) ด้านเทคโนโลยี - ถ่ายทอดสด Tik Tok, YouTube, พัฒนา "หมอลำ" Metaverse 3) ด้านแฟชั่นและการออกแบบ - ชุดหมอลำร่วมสมัย สินค้าออกแบบลายหมอลำ 4) ด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว - เทศกาลหมอลำ พื้นที่การแสดงในชุมชน 5) ด้านการศึกษาและอนุรักษ์ - สอนหมอลำในโรงเรียน, สร้างเครือข่ายเยาวชน

สุภาพิชญ์ ถิระวัฒน์ (2565) อ้างถึง แนวคิด Soft Power ของ Joseph Nye (2004) Soft power เป็นแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ศาสตราจารย์ Joseph Nye อาจารย์มหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ด (Harvard University) ได้อธิบายไว้ว่า (อำนาจละมุน) หมายถึง ความสามารถในการชักจูงใจ ทำให้ผู้อื่นมีความพึงพอใจหรือเต็มใจเปลี่ยนพฤติกรรม ยอมรับ และคล้อยตาม สิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้อำนาจ โดยกลไกหลักที่สำคัญในการใช้ Soft Power คือการสร้างความดึงดูดใจต่อผู้อื่น และ

ผลจากการใช้ Soft Power ต้องเกิดจากการดึงดูดใจที่ชักจูงให้คล้อยตามโดยปราศจากการคุกคาม หรือการแลกเปลี่ยนสิ่งใดๆ ซึ่งแตกต่างจากการใช้อำนาจแบบดั้งเดิมคือ อำนาจเชิงบังคับขู่เข็ญ หรือ Hard Power ซึ่งการใช้อำนาจทางการทหาร และการใช้อำนาจทางเศรษฐกิจ ซึ่งมุ่งคุกคามผู้อื่น ศาสตราจารย์ Joseph Nye ได้กล่าวถึงแหล่งที่มาของ Soft Power ว่า ประกอบด้วย 1) วัฒนธรรมที่สามารถโน้มน้าวผู้อื่นได้ 2) ค่านิยมทางการเมืองทั้งในและนอกประเทศ 3) นโยบายต่างประเทศที่ชอบธรรมและใช้อำนาจอย่างมีศีลธรรม โดยหากประเทศหนึ่งมีวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับผลประโยชน์และค่านิยมของประเทศอื่น หรือมีค่านิยมทางการเมืองสอดคล้องกันจะทำให้ Soft Power ของประเทศนั้นเพิ่มขึ้น แต่หากประเทศที่ใช้อำนาจดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบก้าวร้าว Soft Power ของประเทศนั้นก็จะน้อยลง อย่างไรก็ดีแม้การใช้ Soft Power จะเป็นการใช้อำนาจโดยวิธีซึ่งนุ่มนวลกว่า Hard power แต่ผลจากการ Soft Power อาจไม่ส่งผลให้เกิดผลดีกว่า Hard Power เสมอไปเนื่องจาก Soft Power อาจถูกนำไปใช้ได้ทั้งในทางที่ดี และไม่ดีได้เช่นกัน นอกจากนั้น การใช้อำนาจ ยังอาจมีการใช้ Soft Power ร่วมกับ Hard Power เพื่อให้เกิดผลตามที่ต้องการได้ และเน้นการใช้อิทธิพลผ่านค่านิยม วัฒนธรรม และนโยบายต่างประเทศ เพื่อให้ประเทศอื่นยอมรับโดยปราศจากการบังคับ แนวคิดนี้ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในด้านการทูตวัฒนธรรม และการส่งออกความบันเทิง Soft power

Stuart Hall (1980) แนวคิดด้านอัตลักษณ์ ทฤษฎีวัฒนธรรมนิยม (Cultural Studies Theory) Stuart Hall ได้กล่าวถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ว่า "ตัวตนที่แท้จริงร่วมกัน" ซึ่งผู้คนจำนวนมากที่มีประวัติศาสตร์และบรรพบุรุษร่วมกันและมีร่วมกันในมุมมองนี้ "อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม" ให้กรอบอ้างอิงและความหมายที่มั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงและต่อเนื่อง ผ่านการขึ้นลงของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ สิ่งนี้ทำให้ สามารถสืบย้อนต้นกำเนิดของลูกหลานและสะท้อนประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของบรรพในฐานะความจริงร่วมกันและยอมรับว่าอัตลักษณ์เหล่านี้อยู่ภายใต้ "การเล่น" อย่างต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและอำนาจ ดังนั้น Hall จึงนิยามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นชื่อที่เราตั้งให้กับวิธีการต่างๆ ที่ทำให้เราอยู่ในตำแหน่งและวางตำแหน่งตัวเองภายในเรื่องเล่าของอดีต แต่ถึงกระนั้นก็แสดงให้เห็นถึงการผสมผสาน สำหรับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยกระทรวงวัฒนธรรม (2564) ได้เสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับขอบข่ายของศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยไว้ว่า ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยหมายถึง ผลงานศิลปวัฒนธรรมที่มีเนื้อหาหลักสะท้อนความเป็นปัจจุบันที่ยังคงปรากฏรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนนั้นๆ แล้วถูกนำมาปรับแต่งต่อยอด มีกรอบการพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่งโดยผ่านกระบวนการประยุกต์ผสมผสานองค์ประกอบต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ สร้างการเชื่อมโยงระหว่างมิติของเวลา สถานที่ และความสัมพันธ์ของสมาชิกสังคม ผ่านการใช้เทคนิคและเทคโนโลยีใหม่ๆ ในการนำเสนอผลงาน และผลงานนั้น เป็นเครื่องมือที่ศิลปินใช้ในการสื่อสารตีแผ่ความคิดเกี่ยวกับสภาพแห่งปัจจุบันร่วมสมัยให้สังคมรับรู้ ซึ่งงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยในแต่ละประเภทนั้นล้วนเกิดจากจินตนาการ การต่อยอดภูมิปัญญา ผนวกด้วยความคิดสร้างสรรค์ หลอมรวมให้เกิดเป็นผลงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยอันทรงคุณค่าในรูปแบบต่างๆ เป็นประโยชน์ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับคุณค่าทางจิตใจ

อันได้แก่ ความสุนทรีที่ละเอียดอ่อนที่ก่อให้เกิด (ความสุข) และเกิดประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตตามประเภทหรือคุณลักษณะของผลงานศิลปะวัฒนธรรมนั้นๆ

แนวคิดที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีมากมาย ทั้งปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี ศาสนา อุดมการณ์ ความเชื่อ รวมทั้งปัจจัยทางจิตวิทยา ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมหรือแนวความคิดที่บุคคลหรือสังคมยึดถือในสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งแบบค่อยเป็นค่อยไป หรืออาจเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงจนกลายเป็นนวัตกรรมใหม่ที่แตกต่างจากวัฒนธรรม เดิม และเกิดความไม่สมดุลของวัฒนะธรรมขึ้นในสังคม ส่งผลกระทบในเชิงลบ เช่น ความไม่เข้าใจระหว่างวัยของผู้คน เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันก็อาจก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงบวก เช่น ความสะดวกสบายมากขึ้นและมากยิ่งขึ้น เป็นต้น ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงสังคมที่มีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ดี อาจมีแรงต้านและรักษาวัฒนธรรมเดิมเอาไว้ได้ แต่หากสังคมใดอ่อนแอก็อาจจะถูกครอบงำทางวัฒนธรรม หรือเกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ทั้งนี้ทั้งนั้น ผลกระทบดังกล่าวอาจก่อให้เกิดได้ทั้งผลดีและผลเสียต่อสังคม ดังในภาพ

กองทุนส่งเสริมศิลปะร่วมสมัย (2566-2570) ศิลปะร่วมสมัยเป็นมิติการสร้างสรรค์จากรากฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม โดยนำกระบวนแบบหรือแนวความคิดของสังคมและวัฒนธรรมปัจจุบัน มาประยุกต์ใช้อย่างบูรณาการต่อยอด ผสมผสานกับเทคโนโลยี ส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์เพื่อให้สอดรับกับบริบทของเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ นำไปสู่การยกระดับอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตสินค้าและบริการสร้างสรรค์ในสาขาต่างๆ 9 สาขา ได้แก่ 1) ทัศนศิลป์ 2) วรรณศิลป์ 3) ดนตรี 4) ศิลปะการแสดง 5) ภาพยนต์ 6) สถาปัตยกรรม 7) มัณฑนศิลป์ 8) เรขศิลป์ และ 9) การออกแบบเครื่องแต่งกาย โดยมุ่งให้เกิดการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ สร้างคุณค่าทางสังคมและเผยแพร่ภาพลักษณ์ในระดับนานาชาติ

เปรม ถาวรประภาสวัสดิ์ (2567) อ้างถึง นโยบายของคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับ Soft Power คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีชุดที่นายเศรษฐา ทวีสิน เป็นนายกรัฐมนตรี แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2566 นั้น ได้มีนโยบายที่เกี่ยว Soft Power สรุปได้ดังนี้ รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนการสร้างพลังสร้างสรรค์ หรือ Soft Power ของประเทศเพื่อยกระดับและพัฒนาความสามารถด้านความรู้ความสามารถ และความคิดสร้างสรรค์ของคนไทยให้สร้างมูลค่าและสร้างรายได้ รวมทั้งการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาต่อยอดศิลปะ วัฒนธรรม และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำมาต่อยอดในการสร้างมูลค่าเพิ่ม นอกจากนี้รัฐบาลจะสร้างงานสร้างรายได้ผ่านการเสริม 1 ครอบครัว 1 ทักษะ Soft Power (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2566)

ดังนั้นวัฒนธรรมหมอลำและการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ หมอลำถือเป็นศิลปะพื้นบ้านที่มีรากฐานลึกซึ้งในภาคอีสานของไทย หมอลำไม่เพียงแต่เป็นการแสดงเพื่อความบันเทิง แต่ยังสะท้อนความเชื่อ จารีตประเพณี และโครงสร้างทางสังคมของชุมชน นักวิจัยหลายคนชี้ให้เห็นว่าหมอลำเริ่มปรับตัวโดยผสม ผสานดนตรีร่วมสมัย เช่น ลูกทุ่ง ป๊อป หรือดนตรีอิเล็กทรอนิกส์ (EDM, Electronic dance music) เพื่อเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่และคนต่างชาติ ดังนั้นหมอลำจึงเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

ที่ประกอบด้วยดนตรีการขับร้องการเล่าเรื่องและการร่ายรำอย่างมีเอกลักษณ์ถือเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาวอีสานในยุคปัจจุบันหมอลำได้รับการพัฒนาในรูปแบบหมอลำประยุกต์ ซึ่งสามารถส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชนได้อย่างหลากหลายโดยสามารถจำแนกการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ของวัฒนธรรมหมอลำได้ 5 ด้าน 1) ด้านการแสดง มีการผสมผสานหมอลำกับดนตรีร่วมสมัย เช่น EDM, Pop, และ Disco 2) ด้านเทคโนโลยี มีการใช้ช่องทางดิจิทัลในการเผยแพร่ เช่น TikTok และ YouTube รวมถึงมีการพัฒนา "หมอลำเมตาเวิร์ส" (Mo lam Metaverse) 3) ด้านแฟชั่นและการออกแบบ มีการออกแบบชุดหมอลำร่วมสมัยและสินค้าที่ออกแบบจากลายหมอลำ 4) ด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว มีการจัดเทศกาลหมอลำและใช้พื้นที่การแสดงในชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว 5) ด้านการศึกษาและอนุรักษ์ มีการจัดสอนหมอลำในโรงเรียนและสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม

วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2565) ทีมนักวิจัยโครงการวิจัยหมอลำกับเศษฐกิจสร้างสรรค์ ตามวิถีการแปรเปลี่ยนทางนวัตกรรม และการประกอบการทางวัฒนธรรม ในสังคมเสมือนมหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งประกอบด้วย คณาจารย์ นักวิจัยสหสาขาจากวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น คณะเศรษฐศาสตร์ และคณะศิลปกรรมศาสตร์ ได้จัดกิจกรรมเยี่ยมไซต์หรือเยี่ยมชมสถานที่ (Site Visit) นำเสนอความก้าวหน้าผลการวิจัยต่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิส่วนกลาง หน่วยบริหารและจัดหาทุนระดับพื้นที่ (บพท.) สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สอวช.) กระทรวงการอุดอุดมศึกษาวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (อว.) ที่ได้เดินทางมาติดตามความก้าวหน้าโครงการวิจัยและให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนางานแก่ทีมวิจัยโดยโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก (บพท.) เป็นเวลาหนึ่งปี โดยงานวิจัยนี้สอดคล้องกับทิศทางของวิทยาลัยที่มุ่งขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานรากและนโยบายของมหาวิทยาลัยว่าด้วยการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่การพัฒนานวัตกรรมและถ่ายทอดองค์ความรู้

การพัฒนายกระดับและต่อยอดการแสดงพื้นบ้านหมอลำ

หมอลำถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญของชาวอีสานไปสู่การเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์และก้าวสู่การเป็น Soft Power ภายใต้บริบทของสังคมเสมือนที่นับวันยิ่งมีความก้าวหน้าและท้าทายยิ่งขึ้น การขับเคลื่อนโครงการวิจัยในครั้งนี้ นักวิจัยทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายทอดและนำส่งองค์ความรู้และนวัตกรรมจากมหาวิทยาลัยและภาคีเครือข่ายไปสู่การ up-Skill และเพิ่ม New Skill เพื่อพัฒนาการแสดงหมอลำให้เติบโตอย่างยั่งยืน ภายใต้ทุนทางวัฒนธรรมที่คณะหมอลำมีมาแต่เดิมอยู่แล้ว โดยมีเป้าหมายมุ่งเน้นไปที่กลุ่มคนรุ่นใหม่และคนคืนถิ่น ศิลปินหมอลำพื้นบ้านและผู้ประกอบการหมอลำ ให้ทั้งสามส่วนได้มีพื้นที่ในการสร้างสรรค์ผลงาน และพัฒนา นวัตกรรมร่วมกัน ซึ่งท้ายที่สุดจะส่งผลต่อการอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้ให้ยืนยาวต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นยังได้รวบรวมและพัฒนาฐานข้อมูลแผนที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Mapping) ในระบบออนไลน์ที่ได้บรรจุรายการสินค้าและการบริการทางวัฒนธรรมที่อยู่ภายใต้หมอลำไว้กว่า 79 รายการ โดยแต่ละรายการมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันในรูปแบบของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) และห่วงโซ่

คุณค่า (Value Chain) โดยแยกออกเป็น ด้านการแสดง เครื่องแต่งกาย การออกแบบการแสดง ดนตรีพื้นบ้าน อุปกรณ์การแสดง สถานที่ผลิตผลงาน บริการถ่ายทอดสดบนสื่อสังคมออนไลน์ เป็นต้น

การยกระดับหมอลำให้สอดรับกับบริบทสังคมเสมือนในปัจจุบัน โครงการวิจัยฯ ได้พัฒนาต้นแบบ "หมอลำเมตาเวิร์ส" (Mo lam Metaverse) ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยในพื้นที่ Metaverse ได้ออกแบบตัว อวตาร (Avatar) จากการถอดแบบตัวแสดงและชุดแสดงของหมอลำ เช่น พระเอก นางเอก ตัวตลก แดนเซอร์ ให้เสมือนจริง มีการแบ่งพื้นที่เนื้อหานำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกจะเป็นส่วนการแสดงหมอลำที่ทำให้ผู้เข้าชมเกิดความตื่นตาตื่นใจ และส่วนที่ 2 จะเป็นพื้นที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมอลำหมู่อีสานในยุคต่างๆ พร้อมออกแบบให้สามารถเชื่อมโยงกับสื่อสังคมออนไลน์ของหมอลำคณะต่างๆ ได้หากผู้ชมสนใจจะเข้าไปดูความเคลื่อนไหวคิวงานการแสดง หรือซื้อบัตรเข้าชมการแสดงออนไลน์ในกลุ่มปิด อีกทั้งผู้เข้าชมในพื้นที่หมอลำ Metaverse ยังสามารถเข้าถึงข้อมูลแผนที่ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับหมอลำได้อีกช่องทางด้วย กล่าวได้ว่า "หมอลำ" นอกจากจะเป็นการแสดงพื้นบ้านยอดนิยม เป็นมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นจิตวิญญาณของคนอีสานและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเมืองขอนแก่นที่ได้ขึ้นชื่อว่า "เป็นมหานครหมอลำ" แล้วยังเป็นพื้นที่ให้นักวิจัยคนรุ่นใหม่ ศิลปินพื้นบ้าน ภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้ประกอบการ ได้ร่วมแลกเปลี่ยนพัฒนานวัตกรรม สร้างเครือข่ายและทำงานร่วมกันอย่างเหนียวแน่น ทั้งทีมนักวิจัยจากหลากหลายคณะสาขาและภาคีเครือข่าย ภาครัฐ และภาคเอกชนในขอนแก่นและพื้นที่ใกล้เคียง เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นสู่การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และอุตสาหกรรมบันเทิงเชิงวัฒนธรรม รวมถึงการยกระดับหมอลำสู่การเป็น Soft Power ในอนาคต

หมอลำสามารถเป็นเครื่องสร้างอิทธิพลทางวัฒนธรรม 1) หมอลำประยุกต์ สามารถสร้างอิทธิพลทางวัฒนธรรมได้จริงทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ หมายถึงหมอลำได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เข้ากับยุคสมัยสามารถมีอิทธิพลต่อผู้คนในด้านวัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง โดยอิทธิพลนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังสามารถส่งผลต่อต่างประเทศได้เช่นกัน 2) Soft Power ผ่านหมอลำสามารถสร้างอัตลักษณ์ร่วมสมัยและภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับประเทศไทย หมายถึงการใช้วัฒนธรรมหมอลำเป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลทางวัฒนธรรมอย่างนุ่มนวล เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ทันสมัยและเป็นสากลให้กับประเทศไทย นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกให้กับประเทศ 3) การพัฒนาหมอลำสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และ "Soft Power" ในสังคมเสมือน หมายถึงการนำเอาศิลปะการแสดงหมอลำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ และใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลทางวัฒนธรรมในพื้นที่ดิจิทัลหรือโลกออนไลน์ โดยเป็นการนำเสนอหมอลำในรูปแบบที่ทันสมัย เข้าถึงง่าย เพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้ชมทั้งในและต่างประเทศ และทำให้หมอลำกลายเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของไทย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับ

ในยุคโลกาภิวัตน์ "Soft Power" กลายเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ประเทศต่างๆ ใช้เพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ผ่านวัฒนธรรมหมอลำ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคอีสานได้รับการพัฒนาเป็น "หมอลำประยุกต์" โดยผสมผสานดนตรีร่วมสมัย แสง สี เสียง และเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อเข้าถึงผู้ชมรุ่นใหม่และต่างชาติ

อย่างไรก็ตามหมอลำยังไม่ได้รับการบูรณาการในระดับยุทธศาสตร์ เพื่อเป็นเครื่องมือ Soft Power อย่างเต็มรูปแบบ บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายในการศึกษารูปแบบ การเผยแพร่หมอลำประยุกต์ศักยภาพของหมอลำในการเป็น Soft Power และแนวทางพัฒนาเชิงนโยบาย ตามความหมายของหลักการและเหตุผลของการวิจัย 1) ศึกษารูปแบบและกระบวนการเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ในบริบท Soft Power 2) วิเคราะห์ศักยภาพของหมอลำประยุกต์ในการส่งเสริมภาพลักษณ์และอิทธิพลวัฒนธรรมของไทยในระดับสากล 3) เสนอแนวทางในการพัฒนาหมอลำให้เป็นเครื่องมือส่งเสริมเศรษฐกิจ สร้างสรรค์ของไทย

ภาพที่ 1: ระบบอุตสาหกรรมความบันเทิงเชิงวัฒนธรรม

จากภาพที่ 1 เป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับการเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ในบริบท Soft Power โดยเน้นย้ำถึงกระบวนการเผยแพร่ผ่าน "ระบบอุตสาหกรรมความบันเทิงเชิงวัฒนธรรม" ซึ่งเชื่อมโยงกับกลุ่มบุคคล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายส่วน ตั้งแต่ผู้สร้างสรรค์และผู้ส่งผ่านได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านผู้เป็นภูมิปัญญาด้านหมอลำ นักวิชาการด้านวัฒนธรรมและ Soft Power นักแสดงหมอลำประยุกต์ และ ผู้ผลิตหมอลำประยุกต์ไปจนถึงหน่วยงานภาครัฐที่สนับสนุน เช่น กระทรวงวัฒนธรรม และสถานที่ราชการทุกหน่วยงาน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและเข้าถึงผู้ชมหลากหลายกลุ่ม ทั้งในชุมชนเมือง ชุมชนพื้นบ้าน และผู้ชมทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ เพื่อขับเคลื่อนหมอลำให้เป็นพลังอำนาจทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง

การพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์ของประเทศ

ข้อเสนอแนะเชิงการพัฒนา 1) ส่งเสริมการบูรณาการหมอลำในกลยุทธ์ Soft Power 5F, 1) Food, 2) Film, 3) Fashion, 4) Fighting, 5) Festival, 2) พัฒนาช่องทางดิจิทัล การตลาด และนวัตกรรมสำหรับศิลปินหมอลำ 3) จัดทำ Cultural Mapping และ Metaverse เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม 4) สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคการศึกษา และศิลปินพื้นบ้าน ฉะนั้นหมอลำไม่ใช่แค่การแสดงพื้นบ้าน แต่เป็นทุนวัฒนธรรมที่ทรงพลัง และมีศักยภาพสูงในการพัฒนา เป็นเครื่องมือ Soft Power ที่สอดรับกับยุทธศาสตร์ชาติด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการทูตวัฒนธรรมในเวทีโลก

ที่	หมอลำประยุกต์สู่ Soft Power		
1	เผยแพร่วัฒนธรรม	- สื่อออนไลน์ - เวทีแสดงจริง	**สร้างรายได้ใหม่** - การแสดง | ไลฟ์สด | สื่อ - เป็นอาชีพหลัก/เสริม
2	สร้างอัตลักษณ์	- ภาคภูมิใจในอีสาน - วัฒนธรรมร่วมสมัย	- พัฒนาเป็น Soft Power ไทย
3	สร้างสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	- เวทีแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม - ความเข้าใจร่วมทางวัฒนธรรม	**เสนอเชิงนโยบาย** - จดลิขสิทธิ์หมอลำ - สนับสนุนโดยรัฐและเอกชน - ดันสู่นานาชาติ

ตารางที่ 1: ความเชื่อมโยงการเผยแพร่วัฒนธรรมหมอลำประยุกต์

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของการขับเคลื่อนหมอลำประยุกต์สู่ Soft Power โดยแบ่งออกเป็น 3 มิติหลัก ได้แก่ 1) การเผยแพร่วัฒนธรรมผ่านทั้งสื่อออนไลน์และเวทีแสดงจริงซึ่งนำไปสู่การสร้างรายได้ใหม่และการเป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมได้ 2) การสร้างอัตลักษณ์ เพื่อส่งเสริมความภาคภูมิใจ

ในความเป็นอีสานและวัฒนธรรมร่วมสมัย อันเป็นก้าวสำคัญในการพัฒนาเป็น Soft Power ไทย 3) การสร้างสัมพันธ์ระหว่างประเทศผ่านเวทีแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมซึ่งจะนำไปสู่การเสนอเชิงนโยบายเพื่อจดลิขสิทธิ์หมอลำ การสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนและการผลักดันสู่เวทีนานาชาติในที่สุด

สรุป

จากการศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของวัฒนธรรมหมอลำประยุกต์ พบว่าหมอลำประยุกต์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพสูงในการขับเคลื่อนอิทธิพลทางวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะในบริบทของ Soft Power ซึ่งประเทศไทยยังสามารถใช้ศิลปะพื้นบ้านร่วมสมัยอย่างหมอลำในการส่งเสริมภาพลักษณ์ประเทศ และสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การศึกษานี้จึงตั้งเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์แนวทางและกระบวนการในการนำหมอลำประยุกต์มาใช้เป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมใน Soft Power และเสนอแนวทางเชิงนโยบายเพื่อบูรณาการเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการพัฒนาในอนาคต ในยุคโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรมกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างอิทธิพลระดับนานาชาติ ผ่านแนวคิด "Soft Power" ที่เน้นอิทธิพลทางวัฒนธรรม ค่านิยม และภาพลักษณ์ ประเทศไทยมีศิลปะและวัฒนธรรมหลากหลาย ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นเครื่องมือ Soft Power ได้โดยเฉพาะ “หมอลำ” ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างเด่นชัด ในช่วงหลังหมอลำได้พัฒนามาเป็น "หมอลำประยุกต์" โดยผสมผสานดนตรีสมัยใหม่ เสื้อผ้าร่วมสมัย และเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้เข้าถึงผู้ชมทั้งในและต่างประเทศมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการวิเคราะห์ในเชิงยุทธศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของหมอลำในบริบท Soft Power อย่างเป็นระบบ ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของหมอลำต่อสภาพสังคมและความนิยมของผู้ชมในแต่ละยุค หมอลำไม่เพียงแต่เป็นความบันเทิงแต่ยังเป็น "สื่อวัฒนธรรม" ที่มีพลังสะท้อนวิถีชีวิต ปรัชญา และอัตลักษณ์ ของชาวอีสาน มีบทบาทเชิงประวัติศาสตร์และสังคมอย่างลึกซึ้ง จึงควรได้รับการอนุรักษ์ พัฒนา และผลักดันให้เป็นทุนวัฒนธรรมร่วมสมัยที่สามารถใช้ได้ในระดับสากล โดยเฉพาะในยุคที่ประเทศไทยกำลังผลักดันอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Economy) ผ่านกลยุทธ์ Soft Power 5F ได้แก่ Food, Film, Fashion, Fighting (มวยไทย), Festival

บรรณานุกรม

ดิฐพงษ์ อุเทศธำรง. (2568). การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการพัฒนารูปแบบการแสดงหมอลำวิถีใหม่เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์และสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอีสาน. *วารสารศรีวนาลัยวิจัย.* 15(1), 209-210

ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์. (2553). หมอลำกับการดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.* 2(1), 1-2.

เปรม ถาวรประภาสวัสดิ์. (2567). *Soft power กับการท่องเที่ยวไทย: กลุ่มงานวิชาการ 3 สำนักวิชาการ.* สืบค้น 23 พฤษภาคม 2568 จาก https://cdc.parliament.go.th.

วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2565). *“หมอลำ” กับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์จากทุนทางวัฒนธรรมและพัฒนาสู่การเป็น Soft Power.* สืบค้น 24 พฤษภาคม 2568 จาก https://kku.ac.th/th/126918/

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2565). *ร้อยเรื่องเมืองไทย: หน่วยงานเผยแพร่.* สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร: สำนักวิชาการสถานีวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์รัฐสภา.

สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยกระทรวงวัฒนธรรม. (2564). *ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย.* สืบค้น 25 พฤษภาคม 2568 จาก ocacartfund.go.th.

สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัยและกองทุนส่งเสริมศิลปะร่วมสมัย. (2566). *ยุทธศาสตร์กองทุนส่งเสริมศิลปะร่วมสมัย*. สืบค้น 25 มิถุนายน 2568 จาก https://ocacartfund.go.th/Organizational-Strategy/26857c9d-a827-437c-be27-c63e138bfaa8

สุภาพิชญ์ ถิระวัฒน์. (2565)**.** *Soft power (อำนาจละมุน) พลังละมุนละไมสู่ความสำเร็จบนเวทีโลก: สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.* สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักวิชาการ สถานีวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์รัฐสภา. สืบค้น 21 พฤษภาคม 2568 จาก https://library.parliament.go.th/th/radioscript/rr2565-may7

Joseph S. & Nye. Jr. (2004). *Soft power: The Means to Success in World Politics Public Affairs.* Retrieved 2 April 2025 from https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files /files/publication/joe_nye_wielding_soft_power.pdf

MacPhail Hall S.H. et al. (1980). *Cultural Studies Theory: cultural texts can be interpreted differently by audiences based on their social and cultural contexts.* Retrieved 25 May 2025 from www.stuarthallfoundation.org.

The citizen. Plus. (2567). *จากราชินีหมอลำซิ่งสู่ศิลปินแห่งชาติ: แม่ครูราตรี ศรีวิไล บงสิทธิพร.* สืบค้น 19 กันยายน 2568 จาก https//www.thaipbs.or.th-Thai PBS.

องค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักพระวินัยปิฎก

The Dharma Subjects of a False Claiming a Superhuman Quality according to Principles in the Vinaya Pitaka

[1]ภัทรชวนันท์ พัฒนธัญธนธรณ์, [2]พระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ และ[3]เสนาะ ผดุงฉัตร

[1]Phatchawanan Phatthanathanyathanatorn, [2]Phramaha Chiravat Kantawanno, and[3]Sanoh Phadungchat

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Corresponding Author's Email: Phatchawa99@gmail.com

Received: September 3, 2025; **Revised:** October 11, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลัก พระวินัยปิฎก การอวดอุตตริมนุสสธรรมเป็นข้อบัญญัติที่สำคัญในพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ เพื่อป้องกันมิให้เหล่าภิกษุใช้คุณวิเศษเหนือมนุษย์ที่ตนเองไม่มี เพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาลาภ ยศ สรรเสริญหรือความเลื่อมใสจากหมู่ชนทั้งหลาย ซึ่งอาบัตินี้ปรากฏชัดในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ซึ่งการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมนั้น มีการพิจารณา คือ 1) อวดจัง ๆ หรืออวดตรง ๆ (อวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน) เมื่อผู้ฟังเข้าใจความหมาย ภิกษุผู้อวดเป็นอาบัติปาราชิก 2) อวด (อุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน) โดยไม่เจาะจงผู้ฟัง ผู้ฟังแม้คนหนึ่งเข้าใจ ภิกษุผู้อวดเป็นอาบัติปาราชิก ถ้าผู้ฟังไม่เข้าใจ ภิกษุผู้อวดเป็นอาบัติถุลลัจจัย ซึ่งการอวดอุตตริมนุสสธรรมโดยอ้อมค้อมมี 3 อย่าง ได้แก่ 1) อ้างลักษณะแห่งรูปพรรณ 2) อ้างบริขาร คือบาตรจีวร 3) อ้างที่อยู่อาศัย อาบัติปาราชิกในสิกขาบทนี้เป็นสจิตตกะ องค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมในพระวินัย จะเข้าใจถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ที่ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อเป็นการรักษาความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยและความมั่นคงของพระสงฆ์ ซึ่งการบัญญัติข้อห้ามดังกล่าวมิได้มีจุดประสงค์เพียงเพื่อจะควบคุมพฤติกรรมทางกฎหมายสงฆ์ แต่ยังเป็นการสร้างกรอบแห่งศีลธรรมที่รักษาความจริง ความซื่อสัตย์ และความบริสุทธิ์ทางจิตใจของภิกษุผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ตลอดจนเป็นเกราะป้องกันมิให้สงฆ์ถูกบ่อนทำลายด้วยการแสดงความอวดอุตตริโดยมิชอบ ซึ่งองค์ธรรมแห่งอาบัติการอวดอุตตริมนุสสธรรมนั้น มีคุณค่าทั้งในด้านเชิงพระวินัยและในด้านเชิงสังคมปัจจุบัน เพราะจะช่วยป้องกันความเสื่อมศรัทธาของพุทธบริษัท และทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงต่อไป

คำสำคัญ: องค์ธรรม; อวดอุตตริ; มนุสสธรรม; พระวินัยปิฎก

Abstract

This academic article aims to study the doctrinal elements of the false claim of superhuman attainments according to the Vinaya Pitaka. The false claim of superhuman attainments is an important rule established in the Vinaya by the Buddha to prevent monks from claiming superhuman qualities that they do not possess, using such claims as a means to seek gain, honor, praise, or reverence from the laity. This offense is clearly stated in the Vinaya Pitaka, Mahāvibhaṅga. The act of falsely claiming superhuman attainments is considered as follows: (1) a direct claim (claiming superhuman attainments that are not actually possessed by oneself), where if the listener understands the meaning, the monk committing the act incurs a Pārājika offense; (2) a claim (of superhuman attainments not possessed) without specifying the listener, where if even one listener understands, the monk incurs a Pārājika offense, but if the listener does not understand, the monk incurs a Thullaccaya offense. The indirect claim of superhuman attainments is of three types: (1) referring to physical characteristics, (2) referring to requisites such as bowl and robes, and (3) referring to one's dwelling place. The Pārājika offense in this training rule is a conscious act (sacittaka). The doctrinal elements of the false claim of superhuman attainments in the Vinaya reveal the intention of the Buddha in establishing this rule, namely, to preserve the purity of the Dhamma-Vinaya and the stability of the Sangha. This prohibition was not only intended to regulate monastic conduct legally but also to establish a moral framework that upholds truthfulness, honesty, and purity of mind in monks who practice according to the teachings of Buddhism. Furthermore, it serves as a safeguard against the corruption of the Sangha through wrongful claims of superhuman attainments. The doctrinal elements of the offense of false claims of superhuman attainments thus have value both in terms of the Vinaya and in the present social context, as they help prevent the decline of faith among the Buddhist community and ensure the continued stability of Buddhism.

Keyword: Dharma Subjects; False Claiming; Superhuman Quality; Vinaya Pitaka

บทนำ

เมื่อถึงพรรษาที่ 20 การบัญญัติสิกขาบทหรือกำเนิดของพระวินัยเริ่มต้นขึ้น (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562) ซึ่งในกรณีของข้อบัญญัติที่ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมภิกษุอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีอยู่ในตน เหตุเนื่องมาจาก สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น ภิกษุจำนวนมาก เป็นเพื่อนเคยเห็นเคยคบกันมา จำพรรษาอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา คราวนั้น แคว้นวัชชีบทเกิดข้าวยากหมากแพงประชาชนมีความเป็นอยู่แร้นแค้น ใช้สลากปันส่วนซื้ออาหาร ล้มตายกันกระดูกขาวเกลื่อน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/193/177) ภิกษุเหล่านั้นจึงพากันอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีจริงในตัว พระพุทธเจ้าทรงตำหนิว่าพฤติกรรมเช่นนี้ไม่ต่างจากมหาโจร 5 ประเภท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/195/180-181) จากนั้นพระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ขึ้นมา เพื่อจะไม่ให้ภิกษุในพุทธศาสนานี้อวดอ้างคุณวิเศษ ไม่เป็นที่ตำหนิติเตียนของเหล่าชนทั้งหลาย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยนี้ขึ้นมาเพื่อความเป็นระเบียบแก่พระสงฆ์ และเพื่อรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในระยะยาว (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541) ซึ่งพระวินัยมิได้เป็นเพียงกฎเกณฑ์ทางกฎหมายของสงฆ์เท่านั้น แต่ยังเป็นหลักประกันด้านคุณธรรมและความบริสุทธิ์ของพระภิกษุผู้

บวชแล้ว การที่พระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้เป็นเวลานานนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของพระวินัย ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “วินัยเป็นอายุของพระศาสนา” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของวินัยในฐานะเสาหลักแห่งพุทธบริษัท

ในบรรดาสิกขาบททั้งหลายนั้น การอวดอุตตริมนุสสธรรม ถือเป็นข้อบัญญัติที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเกี่ยวข้องกับความศรัทธาของญาติโยมคฤหัสถ์โดยตรง การอวดอุตตริมนุสสธรรม หมายถึง การที่ภิกษุแสดงตนว่ามีคุณวิเศษเหนือมนุษย์ เช่น การบรรลุฌาน สมาบัติ อภิญญา มรรค ผล หรือนิพพาน เป็นต้น ทั้งที่ตนเองมิได้บรรลุจริง หรือแม้บรรลุจริงแต่แสดงออกเพื่อหวังประโยชน์อย่างมิชอบ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่าเป็นอาบัติปาราชิก ซึ่งมีโทษร้ายแรงที่สุดถึงขั้นต้องขาดจากความเป็นภิกษุ (สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส), 2515) ซึ่งเจตนารมณ์สำคัญในการบัญญัติสิกขาบทนี้ เป็นการป้องกันไม่ให้พระภิกษุใช้การอวดอ้างคุณวิเศษเป็นเครื่องมือในการแสวงหาลาภ ยศ สรรเสริญ หรือความเลื่อมใสจากพุทธศาสนิกชน ซึ่งการอวดอ้างเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจผิดและทำลายความศรัทธาของชาวบ้านที่เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา (Thanissaro Bhikkhu, 1994) ดังที่นักวิชาการตะวันตก เช่น Horner ได้ชี้ว่า การคงอยู่ของพระพุทธศาสนามิได้ขึ้นอยู่กับคำสอนเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นของพุทธบริษัทที่มีต่อพระสงฆ์ด้วย (Horner, 1938) หากพระสงฆ์ประพฤติผิดหรือแสดงตนอย่างไม่จริง ย่อมทำให้ความน่าเชื่อถือของพระศาสนาลดน้อยลงและอาจนำไปสู่ความเสื่อมถอยได้

องค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมจึงมีความสำคัญมาก เพราะจะช่วยทำให้เข้าใจถึงเงื่อนไขที่ทำให้เกิดอาบัติ และการทำความเข้าใจซึ่งองค์ธรรมเหล่านี้มิใช่เพียงเพื่อการตีความเชิงพระวินัยเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของพระพุทธองค์ในการรักษาความบริสุทธิ์แห่งธรรมวินัยของพระสงฆ์ และเป็นการรักษาซึ่งเสถียรภาพของพระพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัยด้วย ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความมั่นคงให้กับพระพุทธศาสนา (พระมหาชินวัฒน์ แสงชาตรี, 2548)

การอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักพระวินัยปิฎก

1. ความหมายอุตตริมนุสสธรรม

ที่ชื่อว่า อุตตริมนุสสธรรม ในพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายไว้ 10 อย่างได้แก่ 1) ฌาน 2) วิโมกข์ 3) สมาธิ 4) สมาบัติ 5) ญาณทัสสนะ 6) มรรคภาวนา 7) การทำผลให้แจ้ง 8) การละกิเลส 9) ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส 10) ความยินดีในเรือนว่าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/198/183)

องค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรม 10 อย่าง ดังคำอธิบายต่อไปนี้

1.1 ฌาน คำว่า ฌาน แปลว่า เพ่ง คือ เพ่งพินิจด้วยจิตแน่วแน่ แยกตามลักษณะของวัตถุที่เพ่งเรียกว่าฌาน และฌานนี้มี 2 ประเภท กล่าวคือ 1) อารัมมณูปณิชฌาน หมายถึง การเพ่งอารมณ์ ได้แก่ สมาบัติ 8 คือ รูปฌาน 4 และ อรูปฌาน 4, 2) ลักขณูปณิชฌาน หมายถึง การเพ่งลักษณะ ได้แก่ วิปัสสนา มรรค และผล (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560)

ก. รูปฌาน 4 ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ดังนี้

1) ปฐมฌาน ฌานที่ 1 ประกอบด้วยองค์ 5 คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

2) ทุติยฌาน ฌานที่ 2 ประกอบด้วยองค์ 3 คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

3) ตติยฌาน ฌานที่ 3 ประกอบด้วยองค์ 2 คือ สุข เอกัคคตา

4) จตุตถฌาน ฌานที่ 4 ประกอบตัวยองค์ 2 คือ เอกัคคตา อุเบกขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

ข. อรูปฌาน 4 หมายถึง ฌานที่มีอรูปธรรมเป็นอารมณ์ ได้แก่

1) อากาสานัญจายตนะ ฌานอันกำหนดอากาศ คือ ช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้

2) วิญญาณัญจายตนะ ฌานอันกำหนดวิญญาณหาที่สุด มิได้เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้

3) อากิญจัญญายตนะ ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร ๆ เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้

4) เนวสัญญานาสัญญายตนะ ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560)

ฉะนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนเองได้บรรลุฌานดังที่กล่าวมาแล้วกับคฤหัสถ์ ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าปฐมฌานแล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง คือ 1) เบื้องต้นเธอรู้ว่า จักกล่าวเท็จ 2) กำลังกล่าว ก็รู้ว่ากำลังกล่าวเท็จ 3) ครั้นกล่าวแล้ว ก็รู้ว่ากล่าวเท็จแล้ว ต้องอาบัติปาราชิก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/200/186)

ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าทุติยฌานแล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ข้าพเจ้าเข้าตติยฌาน ฯลฯ จตุตถฌานแล้ว ... ข้าพเจ้าเข้าอยู่ ข้าพเจ้าเป็นผู้เข้าแล้ว ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้จตุตถฌาน ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำจตุตถฌานให้แจ้งแล้ว ด้วยอาการ 7 อย่าง คือ (1) เบื้องต้นเธอรู้ว่า จักกล่าวเท็จ (2) กำลังกล่าว ก็รู้ว่ากำลังกล่าวเท็จ (3) ครั้นกล่าวแล้ว ก็รู้ว่ากล่าวเท็จแล้ว (4) อำพรางความเห็น (5) อำพรางความเห็นชอบ (6) อำพรางความพอใจ (7) อำพรางความประสงค์ ต้องอาบัติปาราชิก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/206/190)

1.2 วิโมกข์ คำว่า “วิโมกข์” หมายถึง ประเภทของความหลุดพ้นจัดตามลักษณะการเห็นไตรลักษณ์ข้อที่ให้ถึงความหลุดพ้น สภาพที่จิตพ้นจากกิเลสและอาสวะทั้งปวง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559) การอวดอุตตริมนุสธรรมนั้นจะกล่าวถึงวิโมกข์ มี 3 อย่าง ได้แก่ สุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ อัปปณิหิตวิโมกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/199/185) ดังนี้

1) สุญญตวิโมกข์ คือ หลุดพ้นแห่งความว่างหมดความยึดมั่น ได้แก่ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นรูปนาม โดยความเป็นอนัตตา คือ หลุดพ้นด้วยเห็นอนัตตา แล้วถอนความยึดมั่นเสียได้ ด้วยการอาศัยอนัตตานุปัสสนา ถอนอัตตาภินิเวส

2) อนิมิตตวิโมกข์ คือ หลุดพ้นด้วยไม่ถือนิมิต ได้แก่ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นรูปนาม โดยความเป็นอนิจจัง คือ หลุดพ้นด้วยเห็น อนิจจตา แล้วถอนนิมิตเสียได้ ด้วยการอาศัยอนิจจานุปัสสนา ถอนวิปัลลาสนิมิต

3) อัปปณิหิตวิโมกข์ คือ หลุดพ้นด้วยไม่ทำความปรารถนา ได้แก่ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นในรูปนาม โดยความเป็นทุกข์ คือ หลุดพ้นด้วยเห็นทุกขตา แล้วถอนความปรารถาเสียได้ ด้วยการอาศัยทุกขานุปัสสนา ถอนตัณหาปณิธิ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559)

ฉะนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนเองได้บรรลุวิโมกข์ดังที่กล่าวมาแล้วกับคฤหัสถ์ ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าสุญญตวิโมกข์แล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ข้าพเจ้าเข้าอนิมิตตวิโมกข์ ฯลฯ อัปปณิหิตวิโมกข์แล้ว ... ข้าพเจ้าเข้าอยู่... ข้าพเจ้าเป็นผู้เข้าแล้ว ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้อัปปณิหิตวิโมกข์ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำอัปปณิหิตวิโมกข์ให้แจ้งแล้ว ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/191)

1.3 สมาธิ คำว่า สมาธิ หมายถึง ความมีใจตั้งมั่น ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน ภาวะที่จิตตั้งเรียบแน่วอยู่ในอารมณ์คือสิ่งอันหนึ่งอันเดียว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) การอวดอุตตริมนุสสธรรมนั้นจะกล่าวถึง สมาธิ มี 3 อย่าง ได้แก่ สุญญตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ อัปปณิหิตสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/199/185) ดังนี้

1) สุญญตสมาธิ หมายถึง สมาธิที่พิจารณาเห็นความว่าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/305/273) หรือสมาธิ หรือเอกัคคตาเจตสิกที่เป็นความตั้งมั่น ที่เกิดจากปัญญาขั้นวิปัสสนา หรือขั้นมรรคจิตที่เห็นโดยความไม่ใช่สัตว์บุคคล คือ สุญญตะที่ว่างเปล่าจากความเป็นสัตว์บุคคล เพราะฉะนั้นจะต้องเป็นสมาธิที่เกิดพร้อมกับปัญญาขั้นวิปัสสนาญาณหรือมรรคจิตที่เห็นตามความเป็นจริงว่าไม่มีสัตว์บุคคล มีแต่ธรรมจึงเป็นสุญญตสมาธิที่สามารถละราคะได้จริง ๆ และอีกนัยหนึ่ง มรรคจิตที่เกิดขึ้นพร้อมกับสมาธิเป็นสุญญตะ คือ เป็นความว่างเปล่าจากราคะในขณะนั้น

2) อนิมิตตสมาธิ หมายถึง สมาธิที่พิจารณาธรรมอันไม่มีนิมิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/305/273) เป็นสภาพธรรมที่ไม่มีนิมิต คือ ไม่มีนิมิตที่เที่ยง เพราะฉะนั้นจึงเป็นสมาธิที่เกิดพร้อมกับปัญญาที่เห็นว่า ไม่เที่ยงเพราะอนิมิต เว้นจากนิมิตว่าเที่ยง จึงเป็นปัญญาที่เกิดกับวิปัสสนาญาณและมรรคจิตที่มีสมาธิ คือ เอกัคคตาเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยปัญญาที่เห็นความไม่เที่ยงในขณะนั้น ทำให้เว้นนิมิตว่าเที่ยงในขณะนั้น

3) อัปปณิหิตสมาธิ หมายถึง สมาธิที่พิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารถนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/305/273) เป็นปัญญาขั้นวิปัสสนาญาณและมรรคจิตที่เกิดพร้อมสมาธิ อันเป็นการเห็นตามความเป็นจริงของสภาพธรรมที่เป็นทุกข์ หาที่ตั้งไม่ได้ ชื่อว่า อัปปณิหิตสมาธิ

ฉะนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนเองได้บรรลุสมาธิดังที่กล่าวมาแล้วกับคฤหัสถ์ ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าสุญญตสมาธิแล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ข้าพเจ้าเข้าอนิมิตตสมาธิ ฯลฯ อัปปณิหิตสมาธิแล้ว ... ข้าพเจ้าเข้าอยู่ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้เข้าแล้ว ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้อัปปณิหิตสมาธิ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำอัปปณิหิตสมาธิให้แจ้งแล้ว ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/191)

1.4 สมาบัติ คำว่า สมาบัติ หมายถึง คุณวิเศษเป็นที่อันบุคคลเข้าถึง หรือธรรมวิเศษที่ควรเข้าถึงการบรรลุชั้นสูง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559) สมาบัติ มี 8 อย่าง ได้แก่ รูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 การอวดอุตตริมนุสสธรรมนั้นจะกล่าวถึง สมาบัติ มี 3 อย่าง ได้แก่ สุญญตสมาบัติ อนิมิตตสมาบัติ อัปปณิหิตสมาบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย) 1/199/185) ดังนี้

1) สุญญตสมาบัติ พิจารณาเห็นความถือมั่นว่าตนโดยความเป็นภัยมีจิตน้อมไปในนิพพานอันว่างจากตน เพิกเฉยความเป็นไปแล้วคำนึงถึงนิพพานอันเป็นที่ดับ ว่างจากตน แล้วย่อมเข้าสมาบัตินี้ชื่อว่า สุญญตสมาบัติ

2) อนิมิตตสมาบัติ พิจารณาเห็นสังขารนิมิตโดยความเป็นภัย มีจิตน้อมไปในนิพพานอันไม่มีสังขารนิมิตเพิกความเป็นไปแล้ว คำนึงถึงนิพพานอันเป็นที่ดับ ไม่มีสังขารนิมิตแล้วย่อมเข้าสมาบัติ นี้ชื่อว่า อนิมิตตสมาบัติ

3) อัปปณิหิตสมาบัติ เป็นการพิจารณาเห็นตัณหาอันเป็นที่ตั้งโดยความเป็นภัย มีจิตน้อมไปในนิพพานอันไม่มีตัณหาเป็นที่ตั้ง เพิกเฉยความเป็นไปแล้ว คำนึงถึงนิพพานอันเป็นที่ดับ ไม่มีตัณหาเป็นที่ตั้ง แล้วย่อมเข้าสมาบัตินี้ชื่อว่า อัปปณิหิตสมาบัติ

ฉะนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนเองได้บรรลุสมาบัติดังที่กล่าวมาแล้วกับคฤหัสถ์ ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าสุญญตสมาบัติแล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ข้าพเจ้าเข้าอนิมิตตสมาบัติ ฯลฯ อัปปณิหิตสมาบัติแล้ว ... ข้าพเจ้าเข้าอยู่ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้เข้าแล้ว ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้อัปปณิหิตสมาบัติ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำอัปปณิหิตสมาบัติให้แจ้งแล้ว ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/191)

1.5 ญาณ คำว่า ญาณ หมายถึง ความรู้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/310/285) คือ ธรรมชาติที่รู้แจ้งตามความจริง ที่เรียกว่ารู้อริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค มีลักษณะแห่งการรู้สภาวะธรรมดาแห่งธรรมทั้งหลาย คือ ลักษณะ 3 มี อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีลักษณะส่องแสงให้ความสว่าง และกำจัดความมืด หรือกำจัดอวิชชา คือ ความไม่รู้ ซึ่งเป็นเหมือนกับความมืดอันทำให้หลง ให้สูญสิ้นไปขณะเดียวกัน ก็ทำวิชชา คือ ความรู้ซึ่งเปรียบเสมือนความสว่างให้เกิดขึ้น ทำให้หายจากความหลงมีลักษณะรู้ทั่วถึงธรรมทั้งหลาย มีลักษณะการแทงตลอดสภาวธรรมทั้งปวง (พระภาวนาพิศาล เมธี วิ. (ประเสริฐ มนฺตเสวี), 2562) การอวดอุตตริมนุสสธรรมนั้นจะกล่าวถึงวิชชาว่ามี 3 อย่าง ได้แก่ ปุพเพนิ

วาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.สง. (ไทย); 34/1380/343) ดังนี้

1) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ เป็นความรู้ที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงขันธ์ที่เกิดในอดีตได้ คือ ระลึกชาติได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า"เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้น ได้น้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ 1 ชาติบ้าง 2 ชาติบ้าง 3 ชาติบ้าง 4 ชาติบ้าง 5 ชาติบ้าง 10 ชาติบ้าง 20 ชาติบ้าง 30 ชาติบ้าง 40 ชาติบ้าง 50 ชาติบ้าง 100 ชาติบ้าง 1,000 ชาติบ้าง 10,000 ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปบ้างและวิวัฏฏกัปบ้าง หลายกัปว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น มีชื่อ มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้ เราระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/12/6)

2) จุตูปปาตญาณ เป็นความรู้ในจุติและการอุบัติของสัตว์โลก เรียกว่า ทิพพจักขุญาณ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า "เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นได้น้อมจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุบัติ ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ เรารู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/13/6-7)

3) อาสวักขยญาณ เป็นความรู้ในการกำจัดอาสวะกิเลสให้สิ้นไป ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า "เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นได้น้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเรารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตได้หลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย) 1/14/7)

วิชชา 3 อาจจะเรียกได้ว่า ญาณ 3 หรือวิชชา 8 ก็ได้ ซึ่งได้แก่

1) วิปัสสนาญาณ ญาณที่ให้เกิดความเห็นแจ้งอุปาทานขันธ์ 5 คือ ปัญญาพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงตามพระไตรลักษณ์ ซึ่งมีการปรับจิตมาตามลำดับจนถึงรู้แจ้งอริยสัจ 4

2) มโนมยิทธิญาณ ญาณที่ทำให้ได้ฤทธิ์ทางใจ คือ สามารถเนรมิตกายอื่น ๆ ให้เกิดขึ้นภายในร่างกายของตน ตามแต่จะต้องการ

3) อิทธิวิธญาณ ญาณที่ทำให้แสดงฤทธิ์ได้ คำว่าฤทธิ์ แปลว่าความสำเร็จทางใจที่เกิดขึ้นแก่ผู้ฝึกจิตมาถึงขั้นนี้ ย่อมทำสิ่งที่คนธรรมดาทำไม่ได้เป็นอันมาก

4) ทิพพโสตธาตุญาณ ญาณที่ทำให้เกิดหูทิพย์ คือ สามารถได้ยินเสียงในที่ห่างไกลหรือเบาที่สุดเหมือนกับของเทวดาและพรหมทั้งหลาย

5) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดจิตของผู้อื่นได้ สามารถรู้จิตใจของบุคคลอื่นได้อย่างถี่ถ้วน

6) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้

7) ทิพพจักขุญาณ ญาณที่ทำให้ได้ตาทิพย์ ญาณที่สามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ในที่ไกล หรือเล็กที่สุดได้อย่างทะลุปรุโปร่ง มิว่าจะอยู่ในที่แจ้ง หรือที่ลี้ลับกำบังไว้อย่างมิดชิดประการใดก็ตาม ย่อมสามารถเห็นได้เป็นอย่างดีเหมือนกับตาของเทวดา และพรหมทั้งหลาย

8) อาสวักขยญาณ ญาณที่สามารถทำลายกิเลสอาสวะทั้ง 3 ให้หมดไปโดยสิ้นเชิง คือ 1) กามาสวะ ความกำหนัดรักใคร่ในกามคุณทั้งหลาย 2) ภวาสวะ ความติดใจพอใจในความมีความเป็น ภพชาติต่าง ๆ 3) อวิชชาสวะ การไม่รู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริง และไม่รู้อดีต อนาคต และไม่รู้ในปฏิจจสมุปบาท (พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนฺตเสวี), 2562)

ฉะนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนเองได้ญาณ 3 หรือได้ถึงขั้นวิชชา 8 แล้วนำไปเล่า หรืออวดอ้างให้กับคฤหัสถ์ ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าวิชชา 3 แล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง ... ข้าพเจ้าเข้าอยู่ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้เข้าแล้ว ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้วิชชา 3 ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำวิชชา 3 ให้แจ้งแล้ว ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/191)

1.6 มรรคภาวนา คำว่า “มรรคภาวนา” มาจากรากศัพท์ 2 คำ คือ “มรรค” ที่แปลว่า ทาง หนทาง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) กับคำว่า “ภาวนา” ที่แปลว่า การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การทำให้เจริญ การบำเพ็ญ การฝึกอบรม การพัฒนาหรือการเจริญพัฒนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) เมื่อรวมกันเป็น “มรรคภาวนา” หมายถึง หนทางในการดำเนินไปสู่ความเจริญ ในที่นี้หมายถึง โพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ ธรรมที่เกื้อหนุนอริยมรรค (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) มี 37 ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/199/185) ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ธรรมทั้งหลายเราแสดงไว้เพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหมดนั่นแหละพึงพร้อมเพรียงกัน ประชุมสอบทานอรรถกับอรรถ พยัญชนะกับพยัญชนะแล้ว พึงสังคายนากัน ไม่พึงวิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์นี้ตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ข้อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คืออะไร คือ (1) สติปัฏฐาน 4 (2) สัมมัปปธาน 4 (3) อิทธิบาท 4 (4) อินทรีย์ 5 (5) พละ 5 (6) โพชฌงค์ 7 (7) อริยมรรคมี

องค์ 8 ธรรมทั้งหลายนี้แล เราแสดงไว้แล้วเพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหมดนั่นแหละพึงพร้อมเพรียงกันประชุมสอบทานอรรถกับอรรถ พยัญชนะกับพยัญชนะพึงสังคายนากัน ไม่พึงวิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์นี้ตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นานข้อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/177/138)

จะเห็นได้ว่า โพธิปักขิยธรรม 37 ประการนั้น เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มี 37 ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 ฉะนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนเองได้บรรลุธรรม ด้วยการปฏิบัติตามแนวทางแห่งการตรัสรู้ สำเร็จถึงขั้นเป็นพระอริยบุคคลได้นั้น ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าสติปัฏฐาน 4 แล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ข้าพเจ้าเข้าสัมมัปปธาน 4 ฯลฯ อิทธิบาท 4 แล้ว ... ข้าพเจ้าเข้าอยู่ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้เข้าแล้ว ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้อิทธิบาท 4 ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำอิทธิบาท 4 ให้แจ้งแล้ว ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/192)

1.7 การทำผลให้แจ้ง การทำผลให้แจ้ง หมายถึง องค์ธรรมที่สำเร็จเป็นผลสืบเนื่องมาจากการละกิเลสด้วยมรรค การทำผลให้แจ้ง จำแนกออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ การทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง การทำสกทาคามิผลให้แจ้ง การทำอนาคามิผลให้แจ้ง การทำอรหัตตผลให้แจ้ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/199/185)

คำว่า “พระอริยบุคคล” หมายถึง บุคคลผู้ประเสริฐ, ผู้บรรลุธรรมพิเศษตั้งแต่โสดาปัตติมรรคขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ มี 4 ประเภท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ม. (ไทย); 29/7/33) คือ (1) พระโสดาบัน (2) พระสกทาคามี (3) พระอนาคามี (4) พระอรหันต์

ดังนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนได้บรรลุธรรม สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลดังกล่าว ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า “ข้าพเจ้าเข้าโสดาปัตติผลแล้ว” ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ข้าพเจ้าเข้าสกทาคามิผล ฯลฯ อนาคามิผล ฯลฯ อรหัตตผลแล้ว ... ข้าพเจ้าเข้าอยู่ ... ข้าพเจ้าเป็นผู้เข้าแล้ว ....ข้าพเจ้าเป็นผู้ได้อรหัตตผล ...ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำอรหัตตผลให้แจ้งแล้ว ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/193)

1.8 การละกิเลส คำว่า “การละ” หรือ “ปหาน” หมายถึง การละ การสละ การปล่อย การวาง การทิ้ง การละทิ้ง ความสละ (ป. หลงสมบุญ, 2540) การละกิเลส ได้แก่ การละราคะ การละโทสะ การละโมหะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/199/185) ดังนี้

1) ราคะหรือราคจริต คือ ความกำหนัด ความติดใจหรือความย้อมใจติดอยู่ ความติดใคร่ในอารมณ์ ได้แก่ กามราคะ รูปราคะ อรูปราคะ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) ผู้มีราคจริต เมื่อจะเดินไปไหนนั้น ย่อมจะเดินไปตามปกติธรรมดา มีกิริยาท่าทางอันชดช้อย ค่อยๆวางเท้าและยกขึ้น เมื่อจะวางลงนั้น ก็วาง

ลงอย่างสม่ำเสมอ เมื่อจะยกขึ้นนั้น ก็ยกขึ้นอย่างสม่ำเสมอ มีรอยเท้ากระโหย่ง เมื่อยืน หรือ นั่ง ก็น่าดู มีอาการอันละมุนละม่อม เวลานอนก็ไม่รีบร้อน การจัดที่นอนก็เรียบร้อยสม่ำเสมอ แล้วจึงค่อย ๆ เอนตัวลงนอน มีการวางอวัยวะส่วนต่าง ๆ น้อยใหญ่ให้เรียบร้อยนอนอยู่ในอาการอันน่าดู เมื่อถูกปลุกให้ลุกก็ค่อย ๆ ลุก ให้คำตอบเหมือนกับไม่ใคร่เต็มใจ (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมมาจริยะ, 2560) การแก้ไขหรือการละกิเลสที่เกิดขึ้นจากราคะหรือราคจริตต้องพิจารณาด้วยอสุภกรรมฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ม. (ไทย); 19/248/195)

2) โทสะ คือ ความคิดประทุษร้าย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) โทสะเกิดขึ้นจากความมานะ คือ ความถือตัวถือตน ความรู้สึกว่าตัวเด่นกว่าเขา ตัวด้อยกว่าเขา หรือตัวเสมอกับเขา เมื่อถูกกระทบก็เกิดความไม่พอใจ เกิดโทสะขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วหากระงับไม่ได้ก็จะนำให้ความชั่ว ความไม่ดีต่าง ๆ เช่น ทะเลาะกัน กลั่นแกล้งกัน ทำร้ายกัน ฆ่ากัน อันเป็นเหตุให้ตัวเองเดือดร้อน โลกก็เร่าร้อน ขาดสันติภาพ อยู่กันอย่างเดือดร้อน หวาดระแวงกันและกัน โทสะกำจัดได้ด้วยเมตตา คือ การมีความรักปรารถนาดีต่อกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.สตฺตก. (ไทย); 23/62/120)

3) โมหะ คือ ความเขลา ความโง่ ความหลง สภาวะหลงในอารมณ์ ความสยบ ความสลบ ความอ่อนระทวย ความงงงวย (ป. หลงสมบุญ, 2540) ผู้มีโมหจริต เมื่อเดินไปนั้นย่อมเดินไปโดยเปะปะ เมื่อวางเท้าลงและยกขึ้น ดุจดังคนขยุ่มตัว มีรอยเท้าจิกปลายและสัน เวลายืน หรือ นั่ง ก็มีอาการบ่ง เซ่อ เหม่อ ๆ ลอย ๆ เมื่อนอนก็ไม่น่าดู คือ นอนขว้างมือและเท้าเหวี่ยงเกะกะไปโดยไม่รู้ตัว การจัดปูที่นอนก็ไม่เรียบร้อย ส่วนมากชอบนอนคว่ำหน้า เมื่อลูกให้ลุก ก็ลุกช้า มีการงัวเงีย หาวเรอ ทำอาการกระบิดกระบวนไปมาน่ารำคาญ (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมมาจริยะ, 2560)

ดังนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนได้ละ หรือ ปหาน หรือหลุดพ้นจากกิเลส ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า จิตของข้าพเจ้าปลอดจากราคะ ด้วยอาการ 3 อย่าง คือ ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า จิตของข้าพเจ้าปลอดจากโทสะ ด้วยอาการ 3 อย่าง คือ ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า จิตของข้าพเจ้าปลอดจากโมหะ ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ด้วยอาการ 7 อย่าง คือ (1) เบื้องต้นเธอรู้ว่า จักกล่าวเท็จ (2) กำลังกล่าว ก็รู้ว่ากำลังกล่าวเท็จ (3) ครั้นกล่าวแล้ว ก็รู้ว่ากล่าวเท็จแล้ว (4) อำพรางความเห็น (5) อำพรางความเห็นชอบ (6) อำพรางความพอใจ (7) อำพรางความประสงค์ ต้องอาบัติปาราชิก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/193-194)

1.9 ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส คือ ภาวะที่จิตปลอดจากราคะ ภาวะที่จิตปลอดจากโทสะ ภาวะที่จิตปลอดจากโมหะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย) 1/199/185) การที่จะปราศจากสภาวะของกิเลสทั้ง 3 ได้นั้น จิตของผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าถึงความเป็นนิโรธ คือ ความดับกิเลส หรือภาวะที่ไร้กิเลส หรือปราศจากกิเลส ไม่มีทุกข์เกิดขึ้น มี 5 ประการ ได้แก่ วิกขัมภนนิโรธ ตทังคนิโรธ สมุจเฉทนิโรธ ปฏิปัสสัทธินิโรธ และนิสสรณนิโรธ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป. (ไทย); 31/25/582) ดังนี้

1) วิกขัมภนนิโรธ หมายถึง การดับกิเลสด้วยข่มไว้ คือ การดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญฌานถึงปฐมฌานขึ้นไป ย่อมข่มนิวรณ์ ไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น

2) ตทังคนิโรธ หมายถึง การดับด้วยองค์นั้น ๆ คือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับ หรือธรรมที่ตรงข้าม เช่น ดับสักกายทิฏฐิ ด้วยความรู้ที่กำหนดแยกรูปนามออกได้ เป็นการดับชั่วคราวในกรณีนั้น ๆ

3) สมุจเฉทนิโรธ หมายถึง การดับด้วยตัดขาด คือดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาดด้วยโลกุตตรมรรค ในขณะแห่งมรรคนั้น

4) ปฏิปัสสัทธินิโรธ หมายถึง การดับด้วยสงบระงับ คือ อาศัยโลกุตตรมรรค ดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้องขวนขวายเพื่อดับอีก ในขณะแห่งผลนั้น

5) นิสสรณนิโรธ หมายถึง การดับด้วยสลัดออกได้ หรือดับด้วยปลอดโปร่งไป คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่ดับกิเลสแล้วนั้น ยั่งยืนตลอดไป ภาวะนั้นชื่อนิสสรณนิโรธ ได้แก่ อมตธาตุ คือ นิพพาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559)

ดังนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าจิตของตนเองหลุดพ้นจากกิเลส ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า จิตของข้าพเจ้าปลอดจากราคะ ด้วยอาการ 3 อย่าง คือ ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า จิตของข้าพเจ้าปลอดจากโทสะ ด้วยอาการ 3 อย่าง คือ ... ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า จิตของข้าพเจ้าปลอดจากโมหะ ด้วยอาการ 3 อย่าง ฯลฯ ด้วยอาการ 7 อย่าง คือ (1) เบื้องต้นเธอรู้ว่า จักกล่าวเท็จ (2) กำลังกล่าว ก็รู้ว่ากำลังกล่าวเท็จ (3) ครั้นกล่าวแล้ว ก็รู้ว่ากล่าวเท็จแล้ว (4) อำพรางความเห็น (5) อำพรางความเห็นชอบ (6) อำพรางความพอใจ (7) อำพราง ความประสงค์ ต้องอาบัติปาราชิก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/207/193-194)

1.10 ความยินดีในเรือนว่าง ความยินดีในเรือนว่าง หมายถึง ความยินดีในเรือนว่างด้วยปฐมฌาน ความยินดีในเรือนว่างด้วยทุติยฌาน ความยินดีในเรือนว่างด้วยตติยฌาน ความยินดีในเรือนว่างด้วยจตุตถฌาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/199/186) ในฌานสูตรได้กล่าวถึงฌานไว้ 4 ระดับ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/199/185) ตามองค์ฌานที่อยู่และระงับไป เช่น ปฐมฌาน (ฌานที่ 1) มีองค์ฌานที่เป็นอารมณ์ปรากฏภายใน 5 อย่าง คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา ทุติยฌาน (ฌานที่ 2) มีองค์ฌานที่เป็นอารมณ์ที่ปรากฏ 3 อย่าง คือ ปีติ สุข และเอกัคคตา ตติยฌาน (ฌานที่ 3) มีองค์ฌานที่เป็นอารมณ์ที่ปรากฏ 2 อย่าง คือ สุข และ เอกัคคตา และ จตุตฌาน (ฌานที่ 4) มีองค์ฌานที่เป็นอารมณ์ที่ปรากฏ 3 อย่าง คือ อุเบกขา และ เอกัคคตา

ดังนั้นการที่ภิกษุได้อวดอ้างว่าตนเองได้บรรลุฌานทั้ง 4 หลุดพ้นจากกิเลส ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรม ภิกษุรูปนั้นถือว่าเป็นผู้พูดอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต้องอาบัติปาราชิก ดังพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุกล่าวเท็จทั้งที่รู้ว่า ข้าพเจ้าเข้าอยู่ ... ข้าพเจ้าเข้าแล้ว ... ข้าพเจ้าเป็นผู้ชำนาญ ... ข้าพเจ้าทำให้แจ้งแล้ว ... ข้าพเจ้าเข้าปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตฌานแล้วด้วยอาการ 3 อย่าง 4 อย่าง ... 7 อย่าง เบื้องต้นเธอรู้ว่าจักกล่าวเท็จ กำลังกล่าวก็รู้ว่ากำลังกล่าวเท็จ ครั้นกล่าวแล้วก็รู้ว่า กล่าวเท็จแล้ว อำพรางความเห็น อำพราง

ความเห็นชอบ อำพรางความพอใจอำพรางความประสงค์ ต้องอาบัติปาราชิก(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 1/200-206/186-190)

องค์ความรู้ใหม่

1. การตีความองค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมในมิติทางสังคมร่วมสมัย โดยปกติการศึกษาการอวดอุตตริมนุสสธรรมมักหยุดอยู่ที่กรอบของพระวินัย คือการวิเคราะห์โทษของอาบัติ แต่การศึกษาครั้งนี้สามารถขยายไปสู่การเปรียบเทียบกับพฤติกรรมทางศาสนาที่บิดเบือนในสังคมปัจจุบัน เช่น การโฆษณาอ้างคุณวิเศษ การสร้างภาพลักษณ์ทางจิตวิญญาณเพื่อผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจหรือการเมือง

2. การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับกฎหมายสมัยใหม่ ข้อห้ามเรื่องการอวดอุตตริมนุสสธรรมสามารถเปรียบเทียบกับ หลักกฎหมายร่วมสมัย เช่น กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภคหรือกฎหมายโฆษณาอันเป็นเท็จ ที่เป็นการขยายมิติของพระวินัยจาก “ข้อห้ามทางพุทธศาสนา” ไปสู่ “หลักความซื่อสัตย์สาธารณะ” ที่มีคุณค่าในทางสังคมให้กว้างขึ้น

3. การมององค์ธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือสร้าง “หลักธรรมาภิบาลสงฆ์” การศึกษาครั้งนี้สามารถเสนอว่า การห้ามอวดอุตตริมนุสสธรรมมิใช่เพียงเป็นการควบคุมพฤติกรรมรายบุคคล แต่เป็นกลไกในการตรวจสอบภายในของสถาบันสงฆ์ ที่ทำหน้าที่คล้ายกับหลักธรรมาภิบาล เช่น ความโปร่งใส ความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์

4. การตีความใหม่ในมิติของ “การสื่อสาร” องค์ธรรมที่กำหนดว่า “ผู้ฟังเข้าใจ” หรือ “ไม่เข้าใจ” สามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง Speech act theory (ทฤษฎีการกระทำทางภาษา) ในปรัชญาภาษาชี้ให้เห็นว่าพระวินัยได้พิจารณา “ผลของการสื่อสาร” ไม่ใช่เพียง “ถ้อยคำของผู้พูด” ซึ่งเป็นการมองการณ์ไกลที่สอดคล้องกับทฤษฎีการสื่อสารสมัยใหม่

5. การขยายผลสู่การสร้างมาตรฐานทางด้านจริยธรรมของพระสงฆ์ในยุคดิจิทัล เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน การอวดอุตตริมนุสสธรรมมิได้ปรากฏเพียงในสังคมชาววัด แต่ยังสามารถขยายไปสู่ โซเชียลมีเดียและสื่อออนไลน์ เป็นต้น

สรุป

องค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักพระวินัยนั้นมี 10 อย่าง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณอันลึกซึ้งในการบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อป้องกันไม่ให้พระภิกษุใช้ในการอวดอ้างคุณวิเศษเหนือมนุษย์เป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อลาภสักการะ ซึ่งองค์ธรรมของอาบัตินี้ได้ชี้ชัดว่า ความผิดไม่ได้อยู่ที่การมีหรือไม่มีคุณวิเศษจริงเท่านั้น แต่เน้นไปที่ “เจตนา” ในการอวดอ้างให้ผู้อื่นเข้าใจผิด ซึ่งถือเป็นการละเมิดความซื่อสัตย์ในตนเอง และเป็นการทำลายศรัทธาของพุทธบริษัทโดยตรง เมื่อพิจารณาจากองค์ธรรมทั้ง 10 อย่างนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงมุ่งรักษาความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัย และสร้าง

หลักประกันทางจริยธรรมแก่หมู่สงฆ์ องค์ธรรมเหล่านี้มิใช่เพียงเป็นเงื่อนไขของหมู่สงฆ์ แต่เป็นกลไกที่เชื่อมโยงความจริง ความซื่อสัตย์ และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

การห้ามอวดอุตตริมนุสสธรรมเป็นเสมือนเครื่องมือในการป้องกันไม่ให้พระสงฆ์สูญเสียความน่าเชื่อถือในสายตาของคฤหัสถ์ และเป็นการรักษาศรัทธาของพุทธบริษัทโดยตรง ซึ่งศรัทธานี้เองเป็นรากฐานสำคัญในการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในสังคมทุกยุคทุกสมัย หากปราศจากศรัทธาแล้ว พระพุทธศาสนาก็ไม่อาจคงอยู่ได้ ดังนั้น องค์ธรรมของการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักพระวินัยปิฎก เป็นทั้งข้อบัญญัติทางวินัยและหลักธรรมเชิงสังคม ที่ช่วยปกป้องพระสงฆ์จากการประพฤติผิด และช่วยคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ด้วยความมั่นคงยาวนาน การทำความเข้าใจองค์ธรรมนี้จึงไม่ใช่เป็นเพียงการเรียนรู้พระวินัยเชิงตัวบท แต่ยังเป็นการเข้าถึงเจตนารมณ์แห่งพระพุทธองค์ที่ทรงห่วงใยต่อความมั่นคงของพระศาสนาอย่างแท้จริงด้วย

บรรณานุกรม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *ธรรมะภาคปฏิบัติ 1.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2562). *พระไตรปิฎกศึกษา.* พระนครศรีอยุธยา: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ป. หลงสมบุญ. (2540). *พจนานุกรม มคธ-ไทย.* กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). *พระไตรปิฎกและการศึกษาเชิงวิชาการ.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ:บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: ผลิธมม์

พระภาวนาพิศาลเมธี วิ. (ประเสริฐ มนฺตเสวี). (2562). *อานาปานสติภาวนา.* กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.

พระมหาชินวัฒน์ แสงชาตรี. (2548). *ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล.* วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมมาจริยะ. (2560). *ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 9 เล่มที่ 1 สมถกรรมฐานทีปนี.* กรุงเทพฯ: บริษัท อินเตอร์ พริ้นท์ จำกัด.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส). (2515). *พระวินัยปิฎก เล่ม 1: มหาวิภังค์.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

Horner, I. B. (1938). *The Book of the Discipline (Vinaya-Piṭaka), Vol. I.* London: Pali TextSociety.

Thanissaro Bhikkhu. (1994). *The Buddhist Monastic Code.* California: Metta ForestMonastery.

มุมมองชีวิต สิทธิ์การใช้ชีวิตและจริยธรรมการดำเนินชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์

Life Perspectives, Rights of Life and Ethics of Christian Life

[1]พระครูปลัดจามร กตคุโณ (ศิลปวิทยาดิลก)

[1]Phrakrupalad Jamorn Kataguṇo (Silapavithayadilok)

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Mornin9way@gmail.com

Received: September 9, 2025; **Revised:** December 9, 2025; **Accepted:** December 11, 2025

บทคัดย่อ

มุมมองชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์ให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตตามคำสอนของพระเยซู โดยเน้นการรักพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์เป็นหลัก ชีวิตมีคุณค่าเพราะมนุษย์ถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า ดังนั้น จึงมีศักดิ์ศรีและสิทธิ์ในการมีชีวิต การดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาคริสต์คือการทำตนให้เป็นแบบอย่างแห่งความรัก ความเมตตา ความอดทน และความซื่อสัตย์ เพื่อสะท้อนคุณค่าของความเชื่อ และยึดมั่นในการทำตามพระบัญญัติสูงสุด คือการรักและปรนนิบัติพระเจ้ากับการรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง มุมมองชีวิตตามแนวคริสต์ศาสนา ชีวิตเป็นของขวัญจากพระเจ้า ชีวิตมนุษย์มีคุณค่าและศักดิ์ศรีสูงสุด เพราะถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า. เป้าหมายชีวิตคือการเข้าใกล้พระเจ้า คริสเตียนเชื่อว่าการดำเนินชีวิตที่ดีคือการมีความรักต่อพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ เพื่อเข้าถึงอาณาจักรแห่งพระเจ้า สิทธิ์ในการดำเนินชีวิตตามแนวคริสต์ศาสนา สิทธิ์ในการมีชีวิต ชีวิตมนุษย์มีคุณค่าในตัวเองและไม่ควรถูกพรากไป แม้ในกรณีที่ต้องการตายก็ตาม สิทธิ์ในการได้รับความรัก ความเมตตา และความยุติธรรม คริสเตียนมีสิทธิ์ที่จะได้รับความช่วยเหลือเมื่อตกทุกข์ได้ยาก และได้รับการดูแลให้มีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต จริยธรรมการดำเนินชีวิตตามแนวคริสต์ศาสนาการดำเนินชีวิตด้วยความรัก หัวใจของจริยธรรมคริสเตียนคือการรักพระเจ้าสุดหัวใจและรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง การทำตาม "กฎทอง" (Golden Rule) คือ ปฏิบัติต่อผู้อื่นเหมือนที่ตนเองปรารถนาให้ผู้อื่นปฏิบัติต่อตน การแสดงออกผ่านการกระทำ การดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์ ความอดทน และความกรุณา เป็นการประกาศข่าวประเสริฐอย่างมีประสิทธิภาพ การเสียสละและการช่วยเหลือผู้อื่น คริสเตียนมุ่งเน้นการแบ่งปันสิ่งของ การช่วยเหลือผู้ที่ยากจนที่สุดและเปราะบางที่สุด การอุทิศตนต่อพระเจ้าคือ การนมัสการ การอธิษฐาน การศึกษาพระคัมภีร์ และการบริจาคให้กับคริสตจักร

คำสำคัญ: ศาสนาคริสต์; ชีวิต; จริยธรรม

Abstract

The Christian perspective on life emphasizes living according to the teachings of Jesus, emphasizing love for God and fellow human beings. Life has value because humans were created in the image of God and therefore have dignity and the right to life. Living according to Christianity involves setting an example of love, compassion, patience, and honesty, reflecting the values of faith and adhering to the highest commandment: loving and serving God and loving fellow human beings as oneself. The Christian perspective on life: Life is a gift from God. Human life has the highest value and dignity because it is created in the image of God. The goal of life is to draw near to God. Christians believe that living a good life means loving God and fellow human beings in order to reach the kingdom of God. Rights to live according to Christianity: The right to life. Human life has intrinsic value and should not be taken away, even when one wishes to die. The right to love, compassion, and justice. Christians have the right to receive help in times of need and to be provided with the basic necessities of life. Ethics of living according to Christianity: Living with love. The heart of Christian ethics is to love God with all one's heart and love fellow human beings as oneself. Following the "Golden Rule" means treating others as one would want to be treated. This is expressed through actions. Living a life of honesty, patience, and compassion is the most effective way to proclaim the gospel. Sacrifice and helping others are essential. Christians emphasize sharing material things and helping the poorest and most vulnerable. Devotion to God is manifested in worship, prayer, Bible study, and giving to the church.

Keywords: Christianity; Life; Ethics

บทนำ

ในโลกปัจจุบัน ผู้มีศรัทธามักพบว่าตนเองต้องเดินทางไปในสถานที่ทำงาน โรงเรียน และชุมชนที่ความเชื่อของพวกเขาไม่ได้รับการเผยแพร่หรือได้รับการเฉลิมฉลองอย่างเปิดเผย การดำเนินชีวิตตามค่านิยม คริสเตียนในสภาพแวดล้อมที่เน้นเรื่องศาสนาเป็นหลักอาจเป็นเรื่องที่ท้าทาย แต่ก็เป็นโอกาสอันล้ำค่าที่จะได้สะท้อนความรัก ความเมตตา และความเข้มแข็งที่ศรัทธามอบให้ ในบทความนี้ เราจะพบวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตตามความเชื่อคริสเตียนอย่างแท้จริงและสง่างาม แม้จะอยู่ท่ามกลางผู้คนที่อาจมีความเชื่อไม่เหมือนกันก็ตาม จำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ 1) เข้าใจแก่นแท้ของศรัทธาของคุณ (นวม สงวนทรัพย์, 2537) การมองศรัทธาเป็นเพียงกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมปฏิบัติทางวัฒนธรรมอาจเป็นเรื่องง่าย แต่แก่นแท้ของศาสนาคริสต์คือความสัมพันธ์กับพระคริสต์ การดำเนินชีวิตตามความเชื่อในโลกฆราวาสเริ่มต้นด้วยการเข้าใจความหมายของการเป็นผู้ติดตามพระเยซูในระดับส่วนบุคคล จำไว้ว่าแก่นแท้ของชีวิตคริสเตียนไม่ได้อยู่ที่การ

ปฏิบัติตามธรรมเนียมปฏิบัติภายนอก แต่อยู่ที่การเปลี่ยนแปลงจากภายใน พระเยซูทรงเน้นย้ำถึงความรัก ความอ่อนน้อมถ่อมตน และการรับใช้ การมุ่งเน้นคุณค่าเหล่านี้จะช่วยให้คุณหลีกเลี่ยงการตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ และใช้ชีวิตที่สะท้อนถึงพระทัยของพระคริสต์ในทุกสถานการณ์ 2) ดำเนินชีวิตด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนและความเห็นอกเห็นใจ (พระมหาจินดา อาจารกุสโล, 2525) ในสภาพแวดล้อมทางโลก ผู้คนมักมองว่าศาสนาเป็นสิ่งที่แบ่งแยกหรือกีดกันผู้อื่น การแสดงความถ่อมตนสามารถช่วยขจัดความเข้าใจผิดเหล่านี้ได้อัครสาวกเปาโลเตือนเราว่า “อย่าทำสิ่งใดด้วยความทะเยอทะยานหรือความถือตน แต่จงถ่อมตนและเห็นคุณค่าผู้อื่นมากกว่าตนเอง” การเคารพและให้คุณค่าผู้อื่นอย่างที่เขาเป็น แสดงให้เห็นถึงความรักของพระคริสต์ในแบบที่สะท้อนถึง แม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้ตระหนักว่าเป็นเช่นนั้นก็ตาม ความเห็นอกเห็นใจช่วยส่งเสริมการเชื่อมโยงที่เหนือกว่าระบบความเชื่อ ช่วยให้เราสามารถค้นพบจุดร่วมและความเคารพซึ่งกันและกัน (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2516)

ข้าพเจ้าจึงอยากจะศึกษาและทำความเข้าใจในเรื่องของ มุมมองชีวิต สิทธิ์การใช้ชีวิตและจริยธรรมการดำเนินชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์เพื่อเข้าใจในความแตกต่างระหว่างศาสนามากยิ่งขึ้น ชีวิตหรือตัวตนของเรานั้นนับว่าเป็นสมบัติที่มีค่ามากที่สุดในการเกิดมาเป็นมนุษย์ และเป็นสิ่งที่หาได้ยากที่สุด เราจึงต้องทะนุถนอมให้ดี คำว่าชีวิตไม่เพียงแค่ชีวิตของตนเองเท่านั้น แต่ยังมุ่งให้มนุษย์รู้จักเคารพต่อชีวิตของผู้อื่นอีกด้วย ชีวิตในศาสนาคริสต์ ความหมายของชีวิตเชื่อมโยงกับการมีความสัมพันธ์กับพระเจ้า และการดำเนินชีวิตตามพระประสงค์ของพระองค์ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการมีชีวิตนิรันดร์ในสวรรค์ ชีวิตในโลกนี้เป็นเพียงการเตรียมพร้อมสำหรับการมีชีวิตนิรันดร์ และการใช้ชีวิตเพื่อพระเจ้าหมายถึงการดำเนินชีวิตด้วยความรัก ความเมตตา และการรับใช้ผู้อื่น

มนุษย์มีสิทธิโดยตัวเองที่จะสืบต่อความมีชีวิตนั้น การทำให้กายมนุษย์ไม่มีการสืบต่อ รวมไปถึงการ ทำให้เสียภาวะปกติ เช่นทำให้ร่างกายได้รับความลำบาก ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง ถือเป็นการละเมิดสิทธิในชีวิต ศาสนาคริสต์มีทรรศนะที่สนับสนุนการไม่ละเมิดสิทธิในชีวิต "สิทธิการใช้ชีวิต" หรือ "สิทธิในการมีชีวิต" คือสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ในการมีชีวิตอยู่และได้รับการคุ้มครองชีวิตอย่างปลอดภัย. สิทธินี้ได้รับการยอมรับและคุ้มครองโดยกฎหมายและรัฐธรรมนูญต่างๆ. สิทธิในการมีชีวิตไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การมีชีวิตอยู่ แต่ยังรวมถึงการมีชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและได้รับการดูแลสุขภาพ โภชนาการ และความเป็นอยู่ที่ดี

การดำเนินชีวิตของศริสต์เตียนหมายถึง ชีวิตเพื่อพระคริสต์ ไม่ใช่เพื่อตัวเราเอง หนึ่งในสิ่งสุดท้ายที่พระเยซูบอกกับสาวกของพระองค์คือสอนผู้คนให้ “เชื่อฟังทุกสิ่งที่เราสั่งเจ้าไว้” พระเยซูทรงสั่ง และในฐานะสาวกของพระองค์ เราสอนคำสั่งและการเชื่อฟังด้วย คำสั่งเหล่านี้ไม่ใช่หนทางแห่งความรอดและไม่ใช่มาตรฐานของการประณาม แต่เป็นคำสั่งจากพระบุตรของพระเจ้า ผู้คนควรเชื่อฟังพระองค์ไม่ใช่เพราะกลัวการลงโทษ แต่เพียงเพราะพระผู้ช่วยให้รอดตรัสเช่นนั้น เราเชื่อว่าคำสั่งของพระองค์เป็นประโยชน์สำหรับตัวเราเอง การเชื่อฟังอย่างสมบูรณ์แบบไม่ใช่เป้าหมายของชีวิตคริสเตียน แต่เป้าหมายของชีวิตคริสเตียนคือการรักพระเจ้า พระเจ้ากำลังเปลี่ยนแปลงเราให้เป็นรูปลักษณ์ของพระคริสต์ ด้วยพระคุณและพลังอำนาจของพระเจ้า เราจึงเป็นเหมือนพระคริสต์มากขึ้น พระบัญญัติของพระองค์ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความคิดและแรงจูงใจในใจของเราด้วย ความคิดและแรงจูงใจในใจของเราเหล่านี้ต้องการ

พลังแห่งการเปลี่ยนแปลงของพระวิญญาณบริสุทธิ์ เราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ได้ด้วยพลังแห่งความตั้งใจเพียงอย่างเดียว

สำหรับการศึกษาต่อประเด็นคำถามดังกล่าว ผู้เขียนได้ใช้การศึกษาเอกสาร จากเอกสารสำคัญในคริสต์ศาสนา ได้แก่ พระคัมภีร์ หนังสืออธิบายข้อคำสอน และหนังสืออรรถาธิบายคำสอนในคริสต์ศาสนา ทั้งที่เป็นเอกสาร ตำรา และบทความทางวิชาการ เพื่อให้ความกระจ่างชัดเจนต่อโลกทัศน์ เพื่อให้ทราบแนวทางที่มีในการดำเนินชีวิตของคริสต์เตียนอย่างถูกต้องต่อไป

ความหมายของชีวิตและมุมมองหลักของชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์

คริสต์ศาสนามีคำสอนหลายเรื่องคล้ายคลึงกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นเทวนิยมซึ่งเชื่อในเรื่องเทพเจ้า เชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่นอกตัวมนุษย์ ขณะที่พุทธศาสนาเป็นอเทวนิยม สอนว่าสิ่งนั้นไม่มีอยู่จริง ความจริงคือตัวมนุษย์สามารถหลุดพ้นเองได้โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยการฝึกปฏิบัติ ศีล สมาธิ และปัญญา ศาสนาคริสต์มองว่ามนุษย์ไม่ใช่เจ้าของชีวิตของตน พ่อแม่ก็ไม่ใช่เจ้าของชีวิตที่ตนให้กำเนิดพ่อแม่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างของพระเป็นเจ้า การให้กำเนิดชีวิตมนุษย์เป็นอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ตัวอย่างเช่นการปลูกถั่วเขียว มนุษย์นำถั่วเขียวไปใส่ในถาดและรดน้ำ นำไปไว้ในสถานที่และอุณหภูมิที่เหมาะสม มนุษย์ไม่ใช่ผู้ทำให้ถั่วเขียวงอก แต่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะถั่วเขียวที่ปลูก ไม่ใช่ทุกเมล็ดจะงอก ฉันใดก็ฉันนั้น พ่อแม่เป็นเพียงผู้สร้างโอกาสและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแต่พระเจ้าเป็นผู้บันดาลให้ชีวิตมนุษย์เกิดขึ้น

ในศาสนาคริสต์ ความหมายของชีวิตเกี่ยวข้องกับการมีความสัมพันธ์กับพระเจ้าและความรักต่อผู้อื่น (สดด. 36:7) ที่ประกอบด้วย

1. ชีวิตเป็นของขวัญจากพระเจ้า คริสเตียนเชื่อว่าชีวิตเป็นของขวัญที่พระเจ้าประทานให้ และมีจุดประสงค์ที่พระเจ้าทรงกำหนดไว้

2. การรับใช้พระเจ้าและการมีชีวิตที่สอดคล้องกับพระประสงค์ของพระองค์ การดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระเยซูคริสต์ พระเยซูตรัสว่า” เพราะผู้ใดประพฤติตามพระประสงค์ของพระเจ้า ผู้นั้นเป็นพี่น้องและมารดาของเรา” การรักผู้อื่น และการเป็นพรแก่สังคมเป็นสิ่งที่สำคัญ

3. การดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซู (2 ทธ. 3:12) การดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซูคริสต์ในการรักผู้อื่น การให้อภัย และการเสียสละ เป็นส่วนหนึ่งของการค้นหาความหมายของชีวิต

4. ชีวิตนิรันดร์ คริสเตียนเชื่อว่าชีวิตไม่ได้จบสิ้นลงเมื่อตายไปแล้ว แต่ยังมีชีวิตนิรันดร์ในสวรรค์สำหรับผู้ที่เชื่อในพระเยซูคริสต์

ในมุมมองทางปรัชญา อาริสโตเติล ให้ความหมายคำว่า ชีวิต คือการใช้ชีวิตอย่างมีคุณธรรมและบรรลุถึงศักยภาพสูงสุดของตนเอง ซึ่งนำไปสู่ความสุขและความเจริญรุ่งเรือง อริสโตเติลเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล และการใช้เหตุผลอย่างเต็มที่คือสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่นๆ เขาเน้นย้ำถึงความสำคัญของการใช้ชีวิตอย่างมีคุณธรรม ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมและคุณธรรมต่างๆ เช่น ความกล้าหาญ

ความพอประมาณ ความยุติธรรม และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การใช้ชีวิตอย่างมีคุณธรรมนี้จะนำไปสู่ความสุขและความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ นอกจากนี้ อริสโตเติลยังให้ความสำคัญกับการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและการมีส่วนร่วมในการเมือง เขาเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นและการทำหน้าที่พลเมืองที่ดีก็เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิตอย่างมีความหมาย โดยสรุปแล้ว ความหมายของชีวิตสำหรับอริสโตเติล คือการใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรม และมีส่วนร่วมในสังคม เพื่อบรรลุถึงความสุขและความเจริญรุ่งเรือง

มุมมองของชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์มองว่า ชีวิตเป็นของขวัญจากพระเจ้า และมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสัมพันธ์กับพระองค์และผู้อื่น การดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระเยซูคริสต์ การเชื่อฟังพระเจ้า และการรักเพื่อนมนุษย์ คือแนวทางในการใช้ชีวิตอย่างมีความหมายและนำไปสู่ชีวิตนิรันดร์ ตระหนักถึงกรอบความคิดทางจริยธรรม ตระหนักว่ามนุษย์ซึ่งถูกสร้างขึ้นตามรูปลักษณ์ของพระเจ้าเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีศีลธรรมโดยพื้นฐาน นอกจากนี้ เรายังตระหนักอีกด้วยว่าความดี ความรัก ความศักดิ์สิทธิ์ พระคุณ และความจริงที่เป็นรูปธรรมอย่างสมบูรณ์อยู่ในพระเยซูคริสต์ (ยน. 1:14) มุมมองชีวิตแบบคริสเตียนเป็นแนวทางในการมองชีวิตอย่างสอดคล้องกัน โดยมองโลกในมุมมองที่แตกต่างในทิศทางเมื่อต้องเผชิญกับจิตวิญญาณยุคใหม่หรือแนวทางฆราวาสกับความจริงและศีลธรรม ความกลัวเกี่ยวกับอนาคต ความทุกข์ โรคภัย และความยากจนนั้นได้รับอิทธิพลมาจากมุมมองของชีวิตแบบคริสเตียนที่ยึดโยงกับการไถ่บาปของพระคริสต์และความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า ยิ่งไปกว่านั้น มุมมองโลกแบบคริสเตียนยังให้ความหมายและจุดมุ่งหมายสำหรับทุกแง่มุมของชีวิต อันประกอบด้วย

1. ชีวิตเป็นของขวัญจากพระเจ้า (สดด. 139:14) คริสเตียนเชื่อว่า พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์และมอบชีวิตให้เป็นของขวัญที่มีค่า ทุกชีวิตมีคุณค่าและความสำคัญ สะท้อนถึงความเชื่อทางศาสนาและปรัชญาหลายประการ ได้แก่ 1.1 ความเชื่อทางศาสนา (ปฐก 1:2) คุณค่าของชีวิต (โรม 14:12) 1.3 ความรับผิดชอบ (กาลาเทีย 5:19) 1.4 ความหวังและกำลังใจ (โรม 8:24) 1.5 ความเชื่อในแผนการของพระเจ้า (ยน 16:33)

2. ความสัมพันธ์กับพระเจ้า (โรม 5:8-10) ความสัมพันธ์กับพระเจ้าเป็นเรื่องส่วนบุคคลและมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มีความเชื่อทางศาสนา ความสัมพันธ์นี้สามารถพัฒนาและเสริมสร้างได้ผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับพระเจ้าประกอบด้วย 2.1 การอธิษฐาน (1 ธส. 5:16) 2.2 การเชื่อฟัง (1ซมอ. 15:22) 2.3 การรับใช้ (ยน. 6:25)

3. ความรักและบริการผู้อื่น (ยน 3:16) การรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง เป็นหลักธรรมสำคัญในศาสนาคริสต์ ได้แก่ 3.1 การช่วยเหลือผู้อื่น (กท. 6:2) 3.2 การให้อภัย (มาระโก 11:25) 3.3 การเสียสละ (มธ. 18:24)

4. การดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซู (โรม 12:2) การดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซู หมายถึง การประพฤติตนตามแบบอย่างที่พระเยซูคริสต์ทรงเป็นแบบอย่างไว้ ได้แก่ ความรัก (ยน 3:16) ความเมตตา (ลก.6.36) การให้อภัย (มาระโก 11:25) การรับใช้ (ยน. 6:25) การเชื่อฟังพระเจ้า (ปฐก 1:2) และการดำเนินชีวิตที่บริสุทธิ์ปราศจากบาป (1 ยน 3:6)

5. ความหวังในชีวิตนิรันดร์ (ยน 3.16) คริสเตียนเชื่อว่าชีวิตบนโลกนี้เป็นเพียงช่วงหนึ่งของการเดินทาง และชีวิตนิรันดร์กับพระเจ้าคือเป้าหมายสูงสุด การดำเนินชีวิตตามพระประสงค์ของพระเจ้าจะนำไปสู่ความรอดและการมีชีวิตนิรันดร์

6. การฟื้นคืนชีพ การฟื้นคืนชีพ (มธ. 28:1) การฟื้นคืนชีพของพระเยซูคริสต์เป็นรากฐานของความเชื่อในศาสนาคริสต์ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงชัยชนะของพระเจ้าเหนือความตาย และเป็นความหวังของคริสเตียนที่จะได้รับชีวิตใหม่

7. อาณาจักรของพระเจ้า (ลก. 17:20) การสร้างอาณาจักรของพระเจ้าบนโลกนี้ โดยการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสอนของพระเจ้า และการส่งเสริมความยุติธรรม ความสงบสุข และความรักในสังคม(ศาสนจักรของพระเยซูคริสต์ ออนไลน์)

หนึ่งในวิธีที่ดีที่สุดในการดำเนินชีวิตตามค่านิยมคริสเตียนคือการกระทำมากกว่าคำพูด ในสภาพแวดล้อมทางโลก การแสดงการประกาศข่าวประเสริฐอย่างเปิดเผยอาจไม่เหมาะสมเสมอไป อย่างไรก็ตาม การดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์ ความอดทน และความกรุณานั้นมีความหมายมากมาย พระเยซูตรัสไว้ในมัทธิว 5:16ว่า “จงส่องสว่างแก่คนทั้งหลาย เพื่อเขาจะได้เห็นความดีของท่าน และสรรเสริญพระบิดาของท่านผู้ทรงสถิตในสวรรค์” ลองพิจารณาดูว่าคุณจะสามารถให้การกระทำของคุณสะท้อนคุณค่าแห่งความเชื่อในชีวิตประจำวันของคุณได้อย่างไร ความเมตตา ความอดทน ความซื่อสัตย์ และความเสียสละเป็นคุณสมบัติที่ทุกคนต่างชื่นชมและดึงดูดผู้อื่นให้มาสนใจข่าวสารของพระคริสต์โดยธรรมชาติ

สิทธิ์การใช้ชีวิตตามแนวทางศาสนาคริสต์

วิภารัตน์ ธาราธีรภาพ กล่าวถึง สิทธิ์การใช้ชีวิตตามแนวทางศาสนาคริสต์ ว่า มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ และได้รับการปฏิบัติอย่างมีศักดิ์ศรี เนื่องจากมนุษย์ถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า นอกจากนี้ศาสนาคริสต์ยังให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรม และการแสวงหาความรอดจากบาป โดยผ่านความเชื่อในพระเยซูคริสต์และการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระองค์ สิทธิในการมีชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้แก่ (วิภารัตน์ ธาราธีรภาพ, 2560)

1. การถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า: ศาสนาคริสต์เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า ทำให้มนุษย์มีคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ “พระเจ้าจึงทรงสร้างมนุษย์ขึ้นตามพระฉายาของพระองค์ ตามพระฉายาของพระเจ้านั้น พระองค์ทรงสร้างมนุษย์ขึ้น และได้ทรงสร้างให้เป็นชายและหญิง” (ปฐก. 1:26) กล่าวอีกนัยหนึ่ง “รูปลักษณ์ของพระเจ้า” หมายถึงมนุษย์เป็นเหมือนพระเจ้าและเป็นตัวแทนของพระองค์ในฐานะผู้ปกครองเหนือการสร้างสรรค์บริบทของปฐมกาล (ปฐก. 1:26) เน้นย้ำถึงอำนาจของมนุษย์เหนือโลกที่สร้างขึ้น ในฐานะผู้ที่ถูกสร้างตาม “รูปลักษณ์ของพระเจ้า” อาดัมและเอวาเป็นรองผู้ปกครองของพระเจ้า พวกเขามีหน้าที่เติมเต็มโลกด้วยลูกหลานที่เป็นผู้ชอบธรรมและถวายเกียรติแด่พระองค์ผ่านการปกครองของพวกเขาบนโลก ดังนั้น รูปลักษณ์ของพระเจ้าจึงมอบอัตลักษณ์ ให้กับมนุษย์ในฐานะผู้ปกครองและสิ่งนี้ยังทำ หน้าที่ปกครองการสร้างสรรค์ ด้วย

2. สิทธิในการมีชีวิต: ในศาสนาคริสต์ มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ และได้รับการปฏิบัติอย่างมีศักดิ์ศรี เนื่องจากมนุษย์ถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า นอกจากนี้ ศาสนาคริสต์ยังให้ความสำคัญกับการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรม และการแสวงหาความรอดจากบาป โดยผ่านความเชื่อในพระเยซูคริสต์และการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระอง“มนุษย์มีศักดิ์ศรีสูงส่งก็เพราะว่าพระเยซูเจ้าทรงรับธรรมชาติมาบังเกิดเป็นมนุษย์ การบังเกิดมาเป็นมนุษย์เหมือนกับเรานี้เองช่วยยกระดับมนุษย์ให้สูงส่ง เพราะแม้แต่พระเจ้ายังทรงเลือกที่จะมาบังเกิดเป็นมนุษย์” (ปฐก 1:26)

3. สิทธิในการได้รับการปฏิบัติอย่างมีศักดิ์ศรี: ในยุคที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ถูกละเมิดในรูปแบบต่าง ๆ มากมายในประเทศต่าง ๆ และในสังคมต่างๆ ทั่วโลก โดยมักจะกระทำในนามของศาสนา จึงจำเป็นต้องเน้นย้ำถึงคุณค่าที่สำคัญนี้คือต้องนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ศาสนาทุกศาสนาถือว่ามนุษย์มีความเท่าเทียมกันโดยพื้นฐาน ไม่ว่าจะเข้าใจว่าเป็นผลจากสถานะของพวกเขาในฐานะบุตรของพระเจ้า การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จึงเป็นหลักการพื้นฐานอีกประการหนึ่งของศาสนาทุกศาสนา ความเท่าเทียมกันดังกล่าวมาพร้อมกับความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนสมควรได้รับความเคารพและศักดิ์ศรีในระดับพื้นฐาน ไม่ว่าจะมีภูมิหลังอย่างไรก็ตาม

หลักการนี้ขจัดการเลือกปฏิบัติต่อผู้คนโดยพิจารณาจากเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ บรรพบุรุษ สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม เพศ หรือความพิการ และผู้คนจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ เชื่อว่าหลักการนี้ยังขจัดการเลือกปฏิบัติโดยพิจารณาจากรสนิยมทางเพศอีกด้วย เมื่อมองในแง่บวก หลักการศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันเรียกร้องให้มีการเคารพมนุษย์ทุกคน แม้กระทั่งผู้ที่มีความเห็นไม่ตรงกันอย่างสุดซึ้ง หรือผู้ที่มีวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ดูแปลกแยกสำหรับเรามากที่สุด ดังนั้น การยอมรับคุณค่าที่เท่าเทียมกันของทุกคนจึงมีความจำเป็นต่อการสร้างชุมชนโลกที่สมบูรณ์และสันติภาพในยุคโลกาภิวัตน์นี้ ตลอดทั้งพระคัมภีร์ หลักการแห่งความเท่าเทียมกันนั้นเห็นได้ชัดเจนในหลาย ๆ ด้าน มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันโดยพื้นฐาน โดยถูกสร้างขึ้นมาอย่างเท่าเทียมกันตามรูปลักษณ์ของพระเจ้า (ปฐก. 1:26) ทุกคนล้วนทำบาป (โรม 3:23) และทุกคนล้วนต้องการการไถ่บาปผ่านทางพระเยซูคริสต์ (กิจการ 15:11) เมื่อกล่าวถึงความยุติธรรมและกฎหมาย มีบางกรณีที่ความเท่าเทียมกันอย่างเคร่งครัดเป็นสิ่งจำเป็นและทุกคนจะได้รับการปฏิบัติเหมือนกัน (อพ. 30:15) และบางกรณีไม่เป็นเช่นนั้น (ลนต. 5:7)

1. สิทธิในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม ได้แก่

1) ความเชื่อในพระเยซูคริสต์: ศาสนาคริสต์เชื่อว่าการเชื่อในพระเยซูคริสต์และรับเอาพระองค์เป็นพระผู้ช่วยให้รอด จะนำไปสู่การได้รับความรอดจากบาปและการมีชีวิตนิรันดร์ พระเจ้าได้ออกแบบวิธีการเพื่อแยกแยะระหว่างคนของพระองค์และคนที่ไม่ได้เป็นของพระองค์และสิ่งนั้นเรียกว่าความเชื่อ ง่ายมาก ๆ คือเราจำเป็นต้องใช้ความเชื่อเพื่อทำให้พระเจ้าพอพระทัย พระเจ้าบอกพวกเราว่าความเชื่อนั้นทำให้พระองค์พอพระทัยที่เราเชื่อในพระองค์ถึงแม้ว่าเราไม่สามารถจะเห็นพระองค์ได้ กุญแจสำคัญของพระธรรมฮีบรู (ฮบ. 11:6) บอกกับเราว่า "พระองค์ทรงประทานบำเหน็จแก่คนเหล่านั้นที่แสวงหาพระองค์" นี่ไม่ได้บอกให้พวกเรามีความเชื่อในพระเจ้าเพียงเพื่อจะเอาบางสิ่งจากพระองค์ อย่างไรก็ตามพระเจ้ารักที่จะอวยพรบุคคลผู้ซึ่งเชื่อฟัง

และสัตย์ซื่อ เราจะเห็นตัวอย่างที่ดีพร้อมนี้ในพระธรรมลูกา (ลก. 7:50) พระเยซูร่วมสนทนากับหญิงที่เป็นคนบาปเมื่อพระองค์ทรงแสดงให้เราเห็นว่าทำไมความเชื่อจึงได้รับบำเหน็จ "ความเชื่อของเราช่วยเราให้รอดไปอย่างสงบ" สตรีที่เชื่อมั่นในพระเยซูคริสต์ด้วยความเชื่อนั้น พระองค์ก็จะประทานบำเหน็จแก่เธอ สุดท้ายแล้วความเชื่อคือสิ่งที่ค้ำจุนเราจนถึงที่สุด การรู้โดยความเชื่อว่าเราจะอยู่บนสวรรค์กับพระเจ้าตลอดนิรันดร์ "พระองค์ผู้ที่พวกท่านไม่เคยเห็น แต่พวกท่านยังรักพระองค์อยู่ แม้ว่าขณะนี้พวกท่านไม่เห็นพระองค์ แต่พวกท่านยังเชื่อและชื่นชมยินดี ด้วยความยินดีเป็นล้นพ้นสุดจะพรรณนา เพราะได้รับความรอดแห่งวิญญาณจิตอันเป็นผลจากความเชื่อของพวกท่าน" (1 ปต. 1:8)

2) การดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระเยซู: การดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระเยซู เช่น การรักเพื่อนบ้าน การให้อภัย การทำความดี เป็นสิ่งที่สำคัญในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของศาสนาคริสต์ “ข้าพเจ้าสวดอ้อนวอนขอให้เราปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตามากขึ้น ความเอื้อเฟื้อมากขึ้น ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความอดทน และการให้อภัยมากขึ้น เรามีความคาดหวังสูงในกันและกัน ทุกคนปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ โลกของเราร้องขอให้ดำเนินชีวิตตามพระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าอย่างมีวินัยมากขึ้น แต่วิธีที่เราต้องใช้กระตุ้นตามที่พระเจ้ารับสั่งกับโจเซฟในความเย็นยะเยือกของคุกลิเบอร์ตี้คือ ‘โดยการชักชวน โดยความอดกลั้น โดยความสุภาพอ่อนน้อมและความอ่อนโยน,และโดยความรักที่ไม่เสแสร้ง; ... ปราศจากความหน้าซื่อใจคด และปราศจากมารยา” (คพ. 121:41)”

3) การแสวงหาความรอด: คริสเตียนเชื่อว่าทุกคนมีสิทธิที่จะแสวงหาความรอดจากบาป และได้รับพระคุณของพระเจ้า คำถามที่มักได้ยินอยู่เสมอก็คือ “ข้าพเจ้าต้องทำดีประการใด จึงจะได้ชีวิตนิรันดร์ (ความรอด) (มธ.14:16) ทั้งนี้เพราะเข้าคิดว่า เขาจะรอดได้โดยการกระทำดีบางประการของเขา ดังนั้นเขาจึงพยายามทำดีในทัศนะของเขาโดยการถือศีลกินบวชบ้าง บำเพ็ญกิริยาบ้าง ให้ทานบ้าง แต่เขาไม่สามารถทำดีได้ พระเจ้าได้ถึงความพยายามเหล่านี้ว่า “คนเอธิโอเปียเปลี่ยนวรรณะ (ผิว) ของตนเองได้หรือ หรือเสือดาวเปลี่ยนลายของมันได้หรือ ถ้าได้แล้ว เจ้าทั้งหลายผู้เคยกระทำชั่ว จะมากระทำดีได้ ” (ยรม. 13:23)

4. สิทธิในการเลือกนับถือศาสนา: ในศาสนาคริสต์ สิทธิในการเลือกนับถือศาสนาเป็นสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน โดยหลักการแล้ว คริสตชนเชื่อว่าทุกคนมีเสรีภาพที่จะเลือกเชื่อ หรือไม่เชื่อในพระเจ้า และเลือกที่จะนับถือศาสนาใด ๆ ก็ได้ หรือไม่นับถือศาสนาเลยก็ได้ หลักการนี้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนสากลที่ว่า บุคคลมีเสรีภาพในการคิด มโนธรรม และศาสนา โดยมีกฎเกณฑ์ ดังนี้

4.1 เสรีภาพในการเปลี่ยนศาสนา: คริสตชนเชื่อว่าบุคคลมีสิทธิที่จะเปลี่ยนศาสนา หรือเลิกนับถือศาสนาใด ๆ ก็ได้

4.2 การแสดงออกทางศาสนา: บุคคลมีสิทธิที่จะแสดงออกซึ่งความเชื่อทางศาสนาของตนโดยผ่านการสอน การปฏิบัติ การนมัสการ และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

4.3 ความเสมอภาคทางศาสนา: ศาสนาคริสต์สอนว่าทุกคนมีความเท่าเทียมกันในสายพระเนตรของพระเจ้า โดยไม่คำนึงถึงศาสนาที่ตนนับถือ

โดยรวมแล้ว ศาสนาคริสต์ให้ความสำคัญกับการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และดำเนินชีวิตตามหลักธรรม เพื่อแสวงหาความรอดและชีวิตนิรันดร์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Robert กล่าวว่า เนื่องจากการเคารพต่อชีวิตและศักดิ์ศรีของมนุษย์เป็นรากฐานของประเพณีทางศาสนาทั้งหมด จึงถือได้ว่าการเคารพต่อเสรีภาพในการคิดและการแสดงออกต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นหลักพื้นฐานของศาสนาเช่นกัน ลักษณะเฉพาะของมนุษย์ก็คือความสามารถในการคิดและแสดงออกถึงความคิดและความรู้สึกของตนด้วยคำพูดหรือวิธีการอื่น การจำกัดเสรีภาพในการทำเช่นนี้เป็นการตัดรากเหง้าของความเป็นมนุษย์ของบุคคล เป็นการตัดทอนแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ การยืนยันหลักการพื้นฐานทางศาสนาในสิทธิ์การใช้ชีวิตของคริสต์เตียน ดังต่อไปนี้

1. ศักดิ์ศรีที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของมนุษย์ พระคัมภีร์กล่าวไว้ตั้งแต่ต้นว่ามนุษย์ทุกคนถูกสร้างขึ้นตามรูปลักษณ์ของพระเจ้า (ปฐก. 1:27) คำประกาศอิสรภาพสร้างขึ้นจากความจริงพื้นฐานนี้ โดยประกาศว่า “เป็นที่ประจักษ์ชัด” ว่ามนุษย์ทุกคนถูกสร้างขึ้นมาเท่าเทียมกันด้วย “สิทธิบางประการที่ไม่สามารถโอนให้ผู้อื่นได้ ซึ่งสิทธิเหล่านี้ได้แก่ สิทธิในการมีชีวิต สิทธิเสรีภาพ และสิทธิในการแสวงหาความสุข”

2. สิทธิมนุษยชนตามธรรมชาติ คำประกาศนี้ระบุว่าสิทธิมนุษยชนไม่ได้มอบให้โดยรัฐบาล แต่เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาโดยกำเนิด (สดด. 139:13) สะท้อนให้เห็นว่าตั้งแต่ช่วงที่มนุษย์ถือกำเนิดขึ้น เมื่อ “พระองค์ทรงถักทอข้าพเจ้าในครรภ์มารดา” ชีวิตของมนุษย์ “ถูกสร้างขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์และน่ากลัว” ข้อพระคัมภีร์เน้นย้ำถึงคุณค่าโดยธรรมชาติของชีวิตมนุษย์และบ่งบอกถึงสิทธิตามกฎหมาย คำประกาศนี้สร้างขึ้นจากแนวคิดในพระคัมภีร์ที่ว่าบุคคลมีสิทธิที่จะมีชีวิตและอิสรภาพซึ่งพระเจ้าประทานให้ก่อน

3. การปกครองโดยความยินยอมคำประกาศ ระบุว่ารัฐบาลสามารถได้รับอำนาจได้ก็ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองเท่านั้น พระคัมภีร์สอนว่าผู้นำมีหน้าที่รับผิดชอบในการรับใช้และปกป้องประชาชนและต้องรับผิดชอบในการปกครองอย่างถูกต้อง โรม (13:1) กล่าวว่า “ทุกคนจงยอมอยู่ใต้บังคับของผู้ปกครอง เพราะไม่มีอำนาจใดเลยนอกจากอำนาจที่พระเจ้าทรงสถาปนาขึ้น อำนาจที่มีอยู่นั้นพระเจ้าทรงสถาปนาขึ้น” แม้ว่าข้อนี้จะกล่าวถึงการยอมจำนนต่อผู้มีอำนาจในการปกครอง แต่ก็หมายความว่าอำนาจในการปกครองได้มาจากการสถาปนาของพระเจ้าและความยินยอมของผู้ปกครอง

4. สิทธิในการปกครองตนเอง คำประกาศดังกล่าวระบุว่า “ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิก” รัฐบาล และ “จัดตั้งรัฐบาลใหม่” โดยปราศจากการปกครองที่กดขี่ แนวคิดนี้สะท้อนถึงประเด็นในพระคัมภีร์เกี่ยวกับเสรีภาพ การกำหนดชะตากรรมของตนเอง และแนวคิดที่ว่าประชาชนของพระเจ้าควรมีบทบาทในการกำหนดสังคมของตน

เราเห็นตัวอย่างของการปกครองตนเองแบบมีส่วนร่วมในอพยพ (อพ. 18:21) “แต่จงเลือกคนที่มีความสามารถจากประชาชนทุกคน คือคนที่ยำเกรงพระเจ้า คนที่ไว้ใจได้และเกลียดผลกำไรที่มิชอบ และแต่งตั้งพวกเขาให้เป็นเจ้าหน้าที่ดูแลคนนับพัน ร้อย ห้าสิบ และสิบคน” ข้อความนี้แสดงให้เห็นหลักการที่ประชาชนเลือกผู้นำและมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง

ตัวอย่างจากพันธสัญญาใหม่พบในกิจการ 6 เมื่ออัครสาวกมอบหมายให้สมาชิกของคริสตจักรเลือกผู้นำที่ได้รับมอบหมายมาเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะบางประการของประชาชน “พี่น้องทั้งหลายจงเลือกคนเจ็ดคนจากพวกท่านที่มีชื่อเสียงดี เต็มไปด้วยพระวิญญาณและปัญญา เราจะตั้งเขาให้ดูแลความต้องการเหล่านี้ ... และคำกล่าวนี้ทำให้คนทั้งกลุ่มพอใจ...” (กิจการ 6:3)

5. สิทธิในการแสวงหาการเยียวยา คำประกาศนี้ระบุว่าประชาชนมีสิทธิที่จะท้าทายรัฐบาลของตนเกี่ยวกับความคับข้องใจและแสวงหาการเยียวยาเมื่อสิทธิของพวกเขาถูกละเมิด การเยียวยาเป็นหลักการในพระคัมภีร์ พระคัมภีร์สนับสนุนความยุติธรรมให้กับผู้เปราะบางและสนับสนุนสิทธิของผู้ที่ถูกละเลย (สุภาษิต 31:8-9) ตักเตือนว่า “จงปกป้องผู้ที่ไม่สามารถพูดเพื่อตนเองได้ เพื่อสิทธิของทุกคนที่ขัดสน จงปกป้องและตัดสินอย่างยุติธรรม จงปกป้องสิทธิของคนจนและคนขัดสน”

6. จิตวิญญาณ แห่งการปฏิวัติ คำประกาศอิสรภาพแม้จะไม่ได้ระบุไว้ในพระคัมภีร์อย่างชัดเจน แต่ก็สร้างขึ้นจากค่านิยมและหลักการที่มีอยู่ในอุดมคติในพระคัมภีร์เกี่ยวกับศักดิ์ศรีของมนุษย์ เสรีภาพ ความยุติธรรม และการปกครองที่รับผิดชอบ ในพระคัมภีร์มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบุคคลและชุมชนที่ยืนหยัดต่อต้านความอยุติธรรม การกดขี่ และการกดขี่ข่มเหง

สิ่งสำคัญคือต้องจำไว้ว่าข่าวสารของพระคริสต์คือความรักและการยอมรับ ไม่ใช่การกล่าวโทษในสภาพแวดล้อมทางโลก คุณอาจพบว่าตัวเองกำลังมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนที่ดำเนินชีวิตตามค่านิยมหรือวิถีชีวิตที่แตกต่างจากที่พระคัมภีร์สอน แทนที่จะตัดสิน จงเข้าหาปฏิสัมพันธ์แต่ละครั้งด้วยความเห็นอกเห็นใจ พระเยซูทรงสอนว่า “อย่าตัดสิน มิฉะนั้นท่านจะถูกตัดสินเช่นกัน” (มัทธิว 7:1) แทนที่จะมองสถานการณ์ทางโลกว่าเป็นสถานที่แห่งความขัดแย้ง จงมองว่าเป็นโอกาสในการฝึกฝนพระคุณ นี่ไม่ได้หมายความว่าคุณต้องประนีประนอมกับความเชื่อของคุณ แต่คุณควรหาวิธีแสดงออกผ่านความรัก

จริยธรรมการดำเนินชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์

จริยธรรม หมายถึงหลักความประพฤติที่อบรมกริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าของจริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน ตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ (2553) กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง หลักเกณฑ์ที่เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติให้เกิด ความเหมาะสม ถูกต้องตามทำ นองคลองธรรม ซึ่งมีอิทธิพลมาจากหลักความเชื่อหรือคำสอนทางศาสนา ปทัสถานทางสังคม(Social norm) ค่านิยมทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ และมักจะใช้คู่กันไป หรือใช้แทนคำว่า “คุณธรรม” หรือ “ศีลธรรม” จากความหมายของคุณธรรม จริยธรรมที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า คุณธรรม จริยธรรมเป็นคำ ที่มีความหมายเกี่ยวข้องกันในด้านคุณงามความดี กล่าวคือ จริยธรรมคือ ความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทั้งกายและวาจาสมควรที่บุคคลจะประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ตนเองและสังคมรอบข้างมีความสงบสุข

จริยธรรม ความหมายตามแนวศาสนาคริสต์ (ethics) หมายถึง หลักศีลธรรมและค่านิยมที่ได้รับจากพระคัมภีร์และคำสอนของพระเยซูคริสต์ 2 ประการ คือ 1) ปฏิบัติตามธรรมบัญญัติ ของพระเจ้า ซึ่งหมายถึง

การดำเนินชีวิตตามทางแห่งความจริง (สดุดี 25:4) และ 2) เชื่อฟังธรรมบัญญัตินั้น (ยน 3:4) พระบัญญัติสองประการนี้ถือว่าดี คือ รักพระเจ้าและรักเพื่อนบ้าน (มธ. 22:37) การ “อาศัยอยู่ในความรัก” คือการอาศัยอยู่ในพระเจ้า ผู้ทรงเป็นทั้งความจริงและความรัก (ยน. 13:34) ซึ่งใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคริสเตียน จริยธรรมคริสเตียนเน้นความรัก ความยุติธรรม การให้อภัย ความเมตตา และการรับใช้ผู้อื่น โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซูคริสต์ และเพื่อถวายเกียรติแด่พระเจ้า

หลักจริยธรรมคริสเตียนในการดำรงชีวิต หลักแนวทางการประพฤติปฏิบัติของศาสนาคริสต์ หรือธรรมิกชนที่อยู่ในพระเยซูคริสต์ หรือ จริยธรรมคริสเตียน คือ พฤติกรรมที่ สอดคล้องกับศีลธรรม (Morality) ที่พระเจ้าทรงกำหนดไว้ในคัมภีร์ ดังนั้นรากฐานของจริยธรรมคริสเตียนจึงมาจากแหล่งสำคัญ 3 แหล่งด้วยกัน คือ

1. พระเจ้า พระเจ้าทรงสภาพพระวิญญาณ ทรงสากลสถิตอำนาจ และฤทธานุภาพสูง สุดไร้ขอบเขตจำกัด ทรงดำรงพระชนม์อยู่แต่เดิม ทรงเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง ทรงสร้าง มนุษย์ตามพระฉายาของพระองค์ มนุษย์จึงมีหน้าที่ถวายพระเกียรติแด่พระองค์ ยกย่องยำเกรง และเชื่อฟังพระองค์ พระลักษณะทางด้านศีลธรรมของพระเจ้าเป็นแบบของจริยธรรมคริสเตียน ที่สำคัญมี 3 พระลักษณะด้วยกัน คือ

1.1 ทรงความบริสุทธิ์ (ลวน, 19:2) พระเจ้าตรัสว่า... “จงกล่าวแก่ชุมชนอิสราเอล ว่า เจ้าทั้งหลายต้องบริสุทธิ์ เพราะเราพระเยโฮวาห์ พระเจ้าของเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์...” คริสเตียน ต้องยึดเอาพระลักษณะนี้ของพระเจ้าเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตโดยการรักษาบริสุทธิ์ทั้งด้านจิตใจและร่างกาย

1.2 ทรงความชอบธรรมและยุติธรรม (สดด. 89:14) ความชอบธรรมและ ความยุติธรรมเป็นรากฐานแห่งบัลลังก์ของพระองค์ พระลักษณะนี้ของพระเจ้าทำให้คริสเตียน มีความมั่นใจในการปกครองของพระองค์ทั้งในชีวิต ในทรัพย์สิน ในมวลมนุษย์ด้วยกัน และ ในทางธรรมชาติด้วยว่าพระเจ้าไม่ทรงลำเอียง ดังนั้น คริสเตียนจึงต้องดำเนินชีวิตตามแบบ แห่งพระลักษณะนี้ คือ รักษาความชอบธรรม และความยุติธรรมในสังคมโลก

1.3 ทรงเป็นความรัก (1 ยน. 4:8) “ฉะนั้น เราทั้งหลายจึงรู้ และเชื่อในความ รักที่พระเจ้ามีต่อเรา พระเจ้าทรงเป็นความรัก ผู้ใดที่อยู่ในความรักก็อยู่ในพระเจ้า” ความรักของ พระเจ้าไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่โน้มเอียงในด้านใดด้านหนึ่งทรงรักเท่าเทียมกันทั้งคนบาปและ คนชอบธรรม พระคัมภีร์ยืนยันว่าพระองค์ให้ดวงอาทิตย์ ให้อากาศ ให้น้ำฝนและอื่นแก่มนุษย์ ทุกคนเท่าเทียมกัน พระเจ้าจึงเป็นแบบอย่างแห่งความรักที่ต้องการให้คริสเตียน รักคนบาปเพื่อ ที่จะช่วยให้เขาพ้นโทษ รักคนชอบธรรมเพื่อจะให้เขาจำเริญยิ่งขึ้น รักธรรมชาติ เพื่อรักษา สภาพแวดล้อมไว้สำหรับมนุษย์ ในความรักของพระเจ้ายังประกอบไปด้วย (1) ความสุภาพ อ่อนโยน (2) ความเมตตากรุณา (3) พระคุณและความจริง ที่พระเจ้าทรงสำแดงผ่านทาง ความรักของพระองค์

ทั้ง 3 ประการนี้ คือความบริสุทธิ์ ความชอบธรรมและยุติธรรม และความรัก เป็น จริยธรรมที่ คริสเตียนรับมาจากพระเจ้าโดยตรงที่พระเจ้าทรงกระทำผ่านพระเยซูคริสต์พระผู้ช่วย ให้รอด มาถึงยังมวลมนุษย์ทั้งปวงเมื่อพระองค์กระทำพระราชกิจในโลกเมื่อ 2 พันปีก่อน (วารสารศิลปวัฒนธรรม ความสุขที่แท้จริง” ฉบับ “อริสโตเติล” ปรัชญาทรงอิทธิพลที่ไม่ได้เข้าใจยากอย่างที่คิด: 2568)

2. พระคัมภีร์ พระคัมภีร์ถือเป็นกฎหมายสูงสุดของคริสเตียนเป็นพระวจนะของ พระเจ้าที่ถูกบันทึกไว้โดยการทรงดลใจ (Inspiration) ของพระวิญญาณบริสุทธิ์ (2 ทธ. 3:16) “เพื่อประโยชน์ในการสอน การตักเตือน การว่ากล่าว การปรับปรุงแก้ไขคนให้ดี การอบรมในทางธรรม เพื่อให้คนของพระเจ้าพรักพร้อมที่จะกระทำการดีทุกอย่าง” พระเจ้าทรงเปิดเผยถ้อยคำของพระองค์ผ่านทางผู้เผยพระวจนะที่พระเจ้าทรงใช้ในยุคสมัยจริยธรรมคริสเตียนที่เป็นหลักสำคัญในพระคัมภีร์อยู่ในพระบัญญัติ 10 ประการ (อพย. 20:3) พระบัญญัติ 10 ประการ ได้แบ่งกลุ่มของจริยธรรมออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. พระบัญญัติข้อที่ 1-4 เป็นความรับผิดชอบจริยธรรมของมนุษย์ที่มีต่อพระเจ้า

ข้อ 1 “อย่ามีพระเจ้าอื่นใดนอกเหนือจากเรา” พระผู้สร้างมนุษย์และสิ่งทั้งปวง ทรงความยิ่งใหญ่เหนือสิ่งอื่นใดทั้งสิ้น ความเป็นคริสเตียนต้องไม่มีพระอื่นอีก

ข้อ 2 “อย่าทำรูปเคารพสำหรับตน” รูปเคารพเป็นปฏิมากรรมที่เกิดจากจินตนา การของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้มนุษย์กราบไหว้ที่เกิดจากฝีมือมนุษย์ เอง เท่ากับเป็นการลดมนุษย์ต่ำกว่าสิ่งที่มนุษย์สร้าง

ข้อ 3 “อย่าออกพระนามของพระเจ้าอย่างไม่สมควร” มนุษย์ต้องถวายเกียรติแด่ พระผู้สร้างเสมอ

ข้อ 4 “จงระลึกถึงวันสะบาโต” พระเจ้าต้องการให้มนุษย์มีวันพักผ่อนจากการงาน เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้า พระองค์จึงทรงตั้งวันสุดสัปดาห์ให้เป็นวันบริสุทธิ์สำหรับพระองค์

2. พระบัญญัติข้อที่ 5-10 เป็นความรับผิดชอบจริยธรรมที่มนุษย์มีต่อมนุษย์

ข้อ 5 “จงให้เกียรติแก่บิดา มารดาของเจ้า” พระเจ้าต้องการให้มนุษย์มีความ กตัญญูรู้คุณบิดามารดา ผู้อาวุโสและบรรพบุรุษ

ข้อ 6 “อย่าฆ่าคน” สังคมมนุษย์ต้องอยู่ด้วยกันอย่างมีสันติภาพของพระเจ้า ปราศจากความโกรธ ความเกลียดชัง ความอาฆาตมาดร้าย

ข้อ 7 “อย่าล่วงประเวณีผัวเมียเขา” เป็นจริยธรรมครอบครัวที่พระเจ้าให้มนุษย์ รักษาความบริสุทธิ์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

ข้อ 8 “อย่าลักทรัพย์ การเบียดเบียนผู้อื่นเป็นการกระทำที่เกิดจากความคิดละโมบ ไม่ใฝ่ในสัมมาชีพชอบทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ขาดความรัก ขาดความชอบธรรมของพระเจ้าครอบครองจิตใจ

ข้อ 9 “อย่าเป็นพยานเท็จใส่ร้ายเพื่อนบ้าน”

ข้อ 10 “อย่าโลภครัวเรือนของเพื่อนบ้าน”

จริยธรรมคริสเตียนจากพระบัญญัติ 10 ประการ 2 กลุ่มนี้ พระเยซูคริสทรงลดลงเหลือ ข้อที่ 1 “จงรักพระองค์ผู้เป็นพระเจ้าของเจ้าด้วยสุดใจสุดจิตของเจ้า” ข้อที่ 2 “จงรักเพื่อนบ้านเหมือนรักตนเอง”

คริสตจักร คริสตจักรของพระเยซูคริสต์ที่ตั้งอยู่ในโลกนี้ เป็นศูนย์กลางแห่งจริย ธรรมคริสเตียน คำสอนด้านจริยธรรมของคริสเตียน พระเยซูคริสต์ทรงกระทำผ่านทางคริสต จักรของพระองค์ พระวิญญาณบริสุทธิ์ที่สถิตอยู่ในคริสตจักรทรงมีส่วนทำให้คริสตจักรหรือผู้ที่เชื่อในพระเยซูคริสต์สามารถสำแดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับพระวจนะของพระเจ้าได้ สำคัญที่จริยธรรมเกิดผลในการดำเนินชีวิตคริสเตียน คือ

1. ผู้ที่เชื่อและวางใจในพระเยซูคริสต์ เขาได้รับการไถ่โทษความผิดบาปแล้ว พระเจ้า ทรงประทานความชอบธรรมให้ แล้วให้ดำเนินอยู่ในทางแห่งความชอบธรรมของพระองค์ โดยการทรงนำของพระวิญญาณบริสุทธิ์ในการแสดงออกด้านพฤติกรรม

2. ผู้ที่เชื่อและวางใจในพระเยซูคริสต์ เขาได้ถูกชำระให้บริสุทธิ์แล้วโดยพระโลหิตของ พระคริสต์ ทำให้ชีวิตบริสุทธิ์ปราศจากบาป เป็นวิหารที่พระวิญญาณบริสุทธิ์ทรงสถิตอยู่และ รักษาความบริสุทธิ์เสมอ เพื่อการดำเนินชีวิตคริสเตียนให้ถือรักษาจริยธรรมด้านความบริสุทธิ์

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเพียงการสรุปโดยย่อของจริยธรรมคริสเตียน ซึ่งในแต่ละหัวข้อ ยังจะมีแยกย่อยออกไปอีกมากมาย สิ่งสำคัญที่ทำให้คริสเตียนดำเนินอยู่ในจริยธรรมได้นั้น คือ “ต้องยำเกรงและเชื่อฟังพระเจ้า”

การอธิษฐานเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับคริสเตียนที่พยายามดำเนินชีวิตในโลกฆราวาส จงอธิษฐานขอสติปัญญาเพื่อตัดสินใจที่สอดคล้องกับความเชื่อของคุณ แม้ในยามที่รู้สึกอึดอัดหรือท้าทาย ขอพระเจ้าประทานความกล้าหาญในการปฏิบัติตามความเชื่อของคุณ และเป็นแสงสว่างในสภาพแวดล้อมที่อาจมีความเคลือบแคลงสงสัยหรือแม้แต่เป็นปฏิปักษ์ต่อความเชื่อ จำไว้ว่าพระคัมภีร์สัญญาว่า “ถ้าผู้ใดในพวกท่านขาดสติปัญญา จงทูลขอจากพระเจ้า ผู้ประทานให้อย่างเหลือเฟือแก่ทุกคนโดยไม่ทรงตำหนิ” (ยากอบ 1:5) จงใช้เวลาในแต่ละวันเพื่อตั้งสติ แสวงหาการทรงนำจากพระเจ้าในการดำเนินชีวิตตามความเชื่ออย่างมีประสิทธิภาพและถ่อมตน

หลักจริยธรรมในการดำรงชีวิตที่รับผิดชอบต่อสังคม

ไม่มีใครที่อ่านพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่อย่างตั้งใจแล้วจะปฏิเสธความจริงที่ว่า พระเจ้ามีแผนการอันเดียวกันสำหรับคริสเตียนทุกคนขณะที่เขาดำเนินชีวิตในโลกนี้ เป็นความจริงที่พระเจ้าทรงแผนการอันเป็นนิรันดร์ แต่แผนการนั้นก็เป็นแผนการที่นำมาประยุกต์ใช้ได้พระเจ้าทรงพระประสงค์ให้ผู้เชื่อทุกคนเข้าเป็นส่วนหนึ่งในคริสตจักรท้องถิ่นซึ่งเป็น “พระกาย” หรือ “ครอบครัว” ของผู้เชื่อทั้งหลาย ซึ่งเป็นสังคมที่เล็กที่สุดของโลก พระองค์ทรงพระ ประสงค์ให้ผู้เชื่อเหล่านั้น เอาใจใส่กันและกัน รับใช้ปรนนิบัติกัน สร้างเสริมกันและกันเรื่อยไป หลักจริยธรรม ที่เป็นคุณธรรมและเป็นค่านิยมของคริสเตียนในการดำรงชีวิตที่รับผิด ชอบต่อสังคม จะยึดพระคริสตธรรมคัมภีร์เป็นหลัก ผู้เขียนพระคัมภีร์ใหม่ ได้สั่งสอนผู้เชื่อ พระเยซูคริสต์ให้มีส่วนในกิจกรรมอันจะทำให้พระกายของพระเยซูคริสต์ (คริสตจักร) ประสาน งานกันอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อจะได้จำเริญขึ้นฝ่ายจิตวิญญาณ ผู้เขียนพระคัมภีร์ได้ใช้ คำศัพท์ภาษากรีกคำเดียวกันเสมอ เพื่ออธิบายถึงขบวนการเกี่ยวข้องการแลกเปลี่ยนกันและกัน คือคำว่า allelon (อาเลโลน) ซึ่งแปลว่า “ซึ่งกันและกัน”ของคริสเตียนที่พึงมีต่อกันและกันในการช่วยเสริมสร้างพระกาย ของพระเยซูคริสต์ (คริสตจักร) สิ่งที่ให้มากกว่าการศึกษาความหมายของคำสั่งสอน คือ สามารถที่เอาค่าสอนนี้ไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน (ประทีป ฉัตรสุภางค์, 2565) อธิบาย ดังนี้

“ความรักใหญ่ที่สุด” พื้นฐานแห่งการกระทำทุกอย่างอันมีความหมายยิ่งของคริสเตียน คือ ความรัก “ทาง ที่ดีที่สุด" (1 คร. 12:31) คำสั่งสอนเพื่อให้ “รักซึ่งกันและกัน” ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ มากกว่าคำสอนอื่น ๆ มี 8 ครั้งที่พระคัมภีร์บอกเราว่าเราต้องปฏิบัติต่อกันและกันอย่างไรใน ฐานะผู้เชื่อด้วยกันและมีถึง 11 ครั้ง ที่สั่งให้เรารักกันและกัน และหากท่านรวมเอาพระบัญชา โดยตรงของพระคริสต์ที่ว่าจงรักซึ่งกันและกัน ซึ่งบันทึกไว้ในพระกิตติคุณ ยอห์น ซึ่งเน้นรวม ทั้งสิ้น 16 ครั้ง ถ้าตัวเราตั้งต้นที่พระบัญชาสำคัญของพระเยซูคริสต์ที่มีต่อพวกสาวกของพระองค์ เราจะไม่แปลกใจที่จะพบการเน้นนี้ในพระคัมภีร์ใหม่ เพราะพระองค์ตรัสไว้ว่า “เราให้บัญญัติใหม่ ไว้แก่เจ้าทั้งหลายคือให้เจ้ารักซึ่งกันและกัน....” ดังนี้แหละคนทั้งปวงก็จะรู้ได้ว่าเจ้าทั้งหลายเป็น สาวกของเรา (ยน. 13:34) ส่วนที่เป็นภาคปฏิบัติไม่เป็นเพียงแค่ทฤษฎีเท่านั้น เพราะแต่ละข้อได้ผ่านการทดสอบ มาแล้วและใช้ได้ผล เมื่อเรานำไปปฏิบัติจริง เราก็จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการอันทรงอานุภาพยิ่งในแผ่นดินโลก นั่นคือ การประสานสัมพันธ์ในพระกายแห่งพระเยซูคริสต์

แท้จริงแล้วคำสั่งสอนเกี่ยวกับ “ซึ่งกันและกัน” ที่เพิ่มเติมเข้ามามากที่สุดในพระคัมภีร์ใหม่ กล่าวถึงการแสดงความรักด้วยการกระทำ เป็นคำสอนให้เรารู้วิธีแสดงความรักนั่นเอง ความรู้และวิจารณญาณทุกอย่างเพื่อท่านทั้งหลายจะสังเกตได้ว่าสิ่งใดประเสริฐที่สุดและเพื่อท่านจะได้เพิ่มความบริสุทธิ์ และไม่เป็นที่ติได้ในวันแห่งพระเยซูคริสต์จะ ได้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ด้วยผลของความชอบธรรม ซึ่งเกิดขึ้นในพระเยซูคริสต์ เพื่อถวาย พระเกียรติ และความสรรเสริญแต่พระเจ้า” (ฟป. 1:9) คำสั่งสอนเกี่ยวกับ "ซึ่งกันและกัน” ดังต่อไปนี้

- เป็นอวัยวะแก่กันและกัน “เราผู้เป็นหลายคนยังเป็นกายอันเดียวในพระคริสต์ และเป็นอวัยวะแก่กันและกัน”(โรม 12:5)

- จงรักซึ่งกันและกัน “จงรักกันฉันพี่น้อง” (โรม 12:10)

- จงให้เกียรติแก่กันและกัน “ส่วนการที่ให้เกียรติแก่กันและกันนั้น จงถือว่าผู้อื่นดีกว่าตัว” (โรม 12:10)

- มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน “ขอพระเจ้าแห่งความเพียรและความชูใจ ทรงโปรดช่วยให้ท่านมีน้ำใจเดียวกันตามอย่างพระเยซูคริสต์” (โรม 15:5)

- จงยอมรับซึ่งกันและกัน “เหตุฉะนั้น จงต้อนรับกันและกัน เช่นเดียวกับที่พระคริสต์ได้ทรงต้อนรับท่าน เพื่อ พระเกียรติของพระเจ้า” (โรม 15:7)

- จงเตือนสติซึ่งกันและกัน “พี่น้องทั้งหลาย ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าท่านบริสุทธิ์ด้วยความดีและพร้อมด้วยความรู้ ทุกอย่าง สามารถจะเตือนสติซึ่งกันและกันได้” (โรม 15:14)

- จงทักทายซึ่งกันและกัน “ขอฝากความคิดถึงมายังปริสคาและอาควิลลา.... และขอฝากความคิดถึงมายังคริสตจักรที่อยู่ในบ้านของเขาด้วย ขอฝากความคิดถึงมายังอาเปเนทัศที่รักของข้าพเจ้า.... ขอฝากผู้ได้ตรากตรำทำงานหนักเพื่อท่านทั้งหลาย... จงต้อนรับกันด้วยธรรมความคิดถึงมายังมาเรีย เนียมจูบอันบริสุทธิ์ บรรดาคริสตจักรของพระคริสต์ ขอฝากความคิดถึงมายังท่านทั้งหลายด้วย” (โรม 16:36)

- จงรับใช้ซึ่งกันและกัน “ดูก่อนพี่น้องทั้งหลาย ที่ทรงเรียกท่านก็เพื่อให้มีเสรีภาพ อย่าเอาเสรีภาพของท่าน เป็นช่องทางที่จะปล่อยตัวไปตามเนื้อหนัง แต่จงรับใช้กันและกันด้วยความรักเถิด” (กท. 5:13)

- จงช่วยรับภาระของกันและกัน “จงช่วยรับภาระของกันและกัน ท่านจึงจะได้ปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระคริสต์” (กท. 6:2)

- จงอดทนต่อกันและกัน “คือจงมีใจถ่อมลงทุกอย่าง และใจอ่อนสุภาพ อดทนนาน และอดกลั้นต่อกันและกันด้วยความรัก” (อฟ. 4:2)

- จงยอมฟังกันและกัน “จงยอมฟังกันและกันด้วยความเคารพในพระคริสต์” (อฟ. 5:21)

- จงหนุนใจกันและกัน “เหตุฉะนั้นจงหนุนใจกัน และต่างคนต่างจงก่อกันขึ้น” (1 ทส. 5:11)

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คือหลักจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยมโดยรวมในการดำรงชีวิตของคริสเตียนที่รับผิดชอบต่อสังคม ตั้งแต่สังคมที่เล็กที่สุดคือครอบครัวจนถึงสังคมที่ใหญ่ที่สุดคือ ประเทศชาติ สามารถสรุปจากคำว่า “ซึ่งกันและกัน” ใน ธรรมคัมภีร์เป็นมาตรฐาน ซึ่งข้อความดังกล่าวสามารถนำไปปฏิบัติให้เป็นจริงและบังเกิดผลได้ โดยการทรงนำของพระวิญญาณบริสุทธิ์ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2550)

แนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจริยธรรมในการดำรงชีวิตที่รับผิดชอบต่อสังคม

1. การเสริมสร้างกันและกันจากหลักจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยมของคริสเตียนในการดำรงชีวิตที่รับผิดชอบต่อสังคม ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ และการเกิดผลสามารถสังเกตได้โดยดู ผลของพระวิญญาณบริสุทธิ์ (The fruit of the Spirit) จากพระธรรมกาลาเทีย

2. ความรัก ความรักและความเกลียดเป็นความรู้สึกที่เข้าใจได้ยาก แต่พวกเรามักกล่าวถึงความรู้สึกทั้งสองอย่างฉาบฉวย หลายครั้งไม่ได้คิดถึงความหมายที่แท้จริง ถ้าเราจะดูคำสอนใน พระคัมภีร์ทั้งหมดเกี่ยวกับความรัก อาจจะนำมาเขียนเป็นหนังสือได้หลายเล่ม แต่ในที่นี้เรา จะจำกัดขอบเขตบ้าง ในพระธรรมกาลาเทียบทที่ 5 ความรักคือความรู้สึกที่คริสเตียนต้องมีต่อ ผู้อื่นและใน บทนี้เราจะพูดถึงความรักในแง่นี้ พระคัมภีร์อีก 2 ตอน คือ ในมัทธิว (มธ. 5:21) และเฉลยธรรมบัญญัติ (19:9) จะช่วยให้เราเข้าใจความหมายของความรักในระหว่างพี่น้องชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ความปลาบปลื้มใจ เพราะว่าเราไม่อาจถือพระกิตติคุณที่อาจารย์เปาโลนำมาประกาศและคำสอนของผิวในเวลาเดียวกันได้ เพราะความปลาบปลื้มใจมาจากพระคุณของพระเจ้า แต่การให้ร้ายคนอื่น เป็นมาจากพระบัญญัติ อาจารย์เปาโลจึงนำเอาผลของทั้งสองสิ่งนี้มาเปรียบเทียบกัน เพื่อชาว กาลาเทียจะได้เข้าใจและสามารถเลือกสิ่งที่ดีอีกครั้งที่อาจารย์เปาโลไม่ได้พูดเรื่องใหม่ แต่กล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่แล้วในพระคัมภีร์เดิม

พระเจ้าไม่ประสงค์ให้ประชากรของพระองค์ดำเนินชีวิตไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีอะไรเปลี่ยน แปลง ดังนั้นในการจัดเตรียมแต่ละครั้งของพระองค์เพื่อพวกเขา พระองค์จะทำให้สถานการณ์ เปลี่ยนแปลงไป เพื่อทำให้เขาคิดและทำสิ่งใหม่ ๆ สิ่งหนึ่งที่พระองค์ทรงทำก็คือเทศกาลอยู่เพิง (นันทนา กปิลกาญจ์, 2552)

โมเสสสั่งชาวอิสราเอลว่า “ในวันที่สิบห้าของเดือนที่เจ็ด เมื่อเข้าได้เก็บพืชผลที่ได้ จากแผ่นดินนั้นเข้ามา..... ในวันแรกเจ้าจงนำเอาผลจากต้นมะงั่ว ใบอินทผลัม กิ่งไม้ที่มีใบมาก กิ่งต้นได้.... เจ้าจงอยู่ในเพิงเจ็ดวัน... เพื่อชาติพันธุ์ของเจ้าจะได้ทราบว่า เมื่อเราพาคนอิสราเอล ออกจากแผ่นดินอียิปต์นั้น เราได้ให้เขาอยู่ในเพิง” (ลนต. 23:39 และข้อต่อ ๆ ไป) “ใน การเลี้ยงนั้นท่านจงปิติร่าเริง” (เฉลยธรรมบัญญัติ 16:14) พระเจ้าทรง

กำหนดพิธีเลี้ยงนี้ภายหลังการเก็บเกี่ยว ขณะที่ชาวอิสราเอลกำลังดีใจที่ได้ พืชผล และจะเป็นเวลาที่พักหลังจากการทำงานหนักในการเก็บเกี่ยวผล พวกเขาต้องลืมความเหน็ดเหนื่อยไปเสียสิ้น

ทั้งหมดนี้คือตัวอย่างของหลักปฏิบัติของชาวคริสเตียนเพื่อเข้าถึงจริยธรรมในการดำรงชีวิตที่รับผิดชอบต่อสังคมในแงมุมส่วนตัวและปฏิสัมพันธ์ของตนเองที่มีต่อพระเจ้า

องค์ความรู้ใหม่

ในการเขียนบทความนี้ ทำให้ผู้เขียนค้นพบว่า การอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบโลกียะอาจทำให้ผู้ที่มีศรัทธารู้สึกโดดเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องเผชิญกับความเข้าใจผิดหรือแม้แต่ความเป็นปฏิปักษ์ ลองหากลุ่มสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคริสตจักร กลุ่มศึกษาพระคัมภีร์ หรือแม้แต่เพื่อนสนิทไม่กี่คนที่เชื่อในสิ่งเดียวกัน ชุมชนนี้จะให้กำลังใจ คอยดูแล และมอบพื้นที่ปลอดภัยให้คุณพูดคุยถึงความท้าทายที่คุณกำลังเผชิญ การแบ่งปันประสบการณ์กับผู้อื่นที่เข้าใจความยากลำบากในการดำเนินชีวิตคริสเตียนในโลกแบบโลกียะสามารถสร้างความมั่นใจและเสริมพลังใจได้อย่างเหลือเชื่อ

ผลกระทบจากการดำเนินชีวิตตามความเชื่อของคุณไม่ได้ปรากฏให้เห็นในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่หรือผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัดในทันทีเสมอไป บางครั้ง การกระทำเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่แสดงความเมตตา ความซื่อสัตย์สุจริตอย่างสม่ำเสมอ และความเข้มแข็งที่เงียบงันต่างหากที่สร้างความประทับใจไม่รู้ลืม จำไว้ว่าพระเยซูเองทรงตรัสถึงความเชื่อเหมือนเมล็ดมัสตาร์ด สิ่งที่ดูเหมือนไม่มีนัยสำคัญแต่เติบโตเป็นสิ่งที่ทรงพลัง ความเต็มใจที่จะยึดมั่นในความเชื่อของคุณ แม้ในยามที่ไม่มีใครสังเกตเห็น เป็นพันธสัญญาอันทรงพลังที่สามารถหล่อหลอมมุมมองของผู้อื่นเกี่ยวกับศาสนาคริสต์ได้

สรุป

มุมมองของศาสนาคริสต์ต่อการดำเนินชีวิตมองว่า ชีวิตคือการมีความสัมพันธ์กับพระเจ้า (God) และดำเนินชีวิตตามพระประสงค์ของพระองค์ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการได้รับชีวิตนิรันดร์ในสวรรค์ ชีวิตบนโลกนี้จึงเป็นเพียงการเตรียมพร้อมสำหรับการใช้ชีวิตนิรันดร์ มุมมองของชีวิตตามแนวศาสนาคริสต์มองว่า ชีวิตเป็นของขวัญจากพระเจ้า และมีจุดประสงค์เพื่อถวายเกียรติแด่พระองค์ ผ่านการดำเนินชีวิตตามคำสอนของ พระเยซูคริสต์ การเชื่อฟังพระบัญญัติ และการรักเพื่อนมนุษย์ ชีวิตคริสเตียนมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์กับพระเจ้าและการรับใช้ผู้อื่น หลักจริยธรรมในการดำรงชีวิตที่รับผิดชอบต่อสังคมตามแนวศาสนาคริสต์เน้นการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระเยซูคริสต์ ซึ่งสอนให้รักพระเจ้าและรักเพื่อนมนุษย์ ซึ่งรวมถึงความรัก ความยุติธรรม ความเห็นอกเห็นใจ และการแสวงหาความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ ยังมีหลักการอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น การเคารพผู้อื่น การซื่อสัตย์ การมีความรับผิดชอบ และการทำงานเพื่อส่วนรวม และหลักหลักจริยธรรมที่รับผิดชอบต่อสังคมตามแนวศาสนาคริสต์เน้นการประพฤติตามหลักคำสอนของพระคัมภีร์ ได้แก่ การเสริมสร้างกันและกันจากหลักจริยธรรม ความรัก ความปลาบปลื้มใจ

การดำเนินชีวิตตามความเชื่อคริสเตียนในสภาพแวดล้อมทางโลกนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย แต่เป็นการเดินทางที่สามารถทำให้ชีวิตฝ่ายวิญญาณของคุณลึกซึ้งยิ่งขึ้น และส่งผลกระทบเชิงบวกต่อคนรอบข้าง ในโลกที่มักมีช่องว่างระหว่างระบบความเชื่อ การเป็นแสงสว่างแห่งความรัก ความถ่อมตน และความจริงใจ อาจเป็นประจักษ์พยานอันทรงพลังถึงอิทธิพลของพระคริสต์ จงโอบรับโอกาสในการฝึกฝนความเชื่อในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่มีความหมาย โดยเชื่อมั่นว่าการกระทำอันเมตตากรุณาแต่ละครั้ง การแสดงความซื่อสัตย์สุจริตแต่ละครั้ง และคำพูดอันอ่อนโยนแต่ละครั้ง จะนำไปสู่ภาพรวมที่ใหญ่ขึ้น ซึ่งเป็นการสะท้อนความรักของพระเจ้าอย่างเงียบ ๆ แต่ทรงพลัง

บรรณานุกรม

ประภาศรี สีหอำไพ. (2550). *พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประทีป ฉัตรสุภางค์. (2565). ชีวิต ความเจ็บป่วย และความตายในคริสต์ศาสนา. *วารสารมหาจุฬาวิชาการ.* 1(1), 76-87.

พระมหาจินดา อาจารกุสโล. (2524). *ศาสนาปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: สามัคคีสาส์น.

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. (2553). *นักการเมืองไทย: จริยธรรม ผลประโยชน์ทับซ้อน การคอร์รัปชัน สภาพปัญหา สาเหตุผลกระทบ แนวทางแก้ไข.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สายธาร.

นวม สงวนทรัพย์. (2537). *สังคมวิทยาศาสนา.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

นันทนา กปิลกาญจ์. (2552). *ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก (ฉบับปรับปรุง).* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ศาสนจักรของพระเยซูคริสต์. *หลักความเชื่อ.* สืบค้น 25 มิถุนายน 2568 จาก https://www.churchofjesuschrist.org /study/scriptures/pgp/a-of-f/1?lang=tha

ศิลปวัฒนธรรม. *ความสุขที่แท้จริง ฉบับ "อริสโตเติล" ปรัชญาทรงอิทธิพลที่ไม่ได้เข้าใจยากอย่างที่คิด.* สืบค้น 30 มิถุนายน 2568 จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_27380

สมาคมพระคริสตธรรมไทย. (2531). *พระคริสต์ธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ (ฉบับ 1971).* กรุงเทพฯ: สมาคมพระคริสตธรรมไทย.

สมาคมพระคริสตธรรมไทย. (2514). *ไบเบิ้ล พระคริสต์คัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิม.* กรุงเทพฯ: สมาคมคริสตธรรมในประเทศไทย.

สมาคมพระคริสตธรรมไทย. (2554). *พระคริสตธรรมคัมภีร์ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ ฉบับที่ 19.* กรุงเทพฯ: สมาคมพระคริสตธรรมไทย.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2516). *ประวัติศาสตร์ศาสนา.* กรุงเทพฯ: เฟื่องอักษร.

วิภารัตน์ ธาราธีรภาพ. (2560). การพัฒนาความเสมอภาคในสังคมเมืองเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์.* 13(ฉบับพิเศษ), 73-74.

Robert M. S. *การเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์.* สืบค้น 28 มิถุนายน 2568 จาก https://ing.org/first-principles-religion-human-dignity-freedom-expression-freedom-religion/#dignity

ปฏิปทา 4: หลักธรรมที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

The Four Paths: Principles of Dhamma Influence the Practice of Vipassana Meditation

[1]พระสุขีศม สีลเตชปุตฺติโย (จิรมหาสุวรรณ), [2]พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล) และ[3]พระครูภาวนาวัฒนบัณฑิต วิ. (เจริญ มันจะนา)

[1]Phra Sukheesom Silatechaputtiyo (Jiramahasuwan), [2]Phra Bhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul), and [3]Phrakhru Phawanawatthanabundit Vi. (Charoen Manjana)

[1,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2]วัดพุทธเมตตาบุญญานุภาพ

[1,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]Wat Buddhamettabunyanupab.

[1]Corresponding Author's Email: Sukheesom.jiramahasuwan@gmail.com

Received: September 17, 2025; **Revised:** December 9, 2025; **Accepted:** December 11, 2025

บทคัดย่อ

ปฏิปทา 4 คือการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า การปฏิบัติกรรมฐาน ปฏิปทา 4 ได้แก่ 1) ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา เป็นผู้มีตัณหาจริต อินทรีย์อ่อน ปฏิบัติวิปัสสนาญาณต้นลำบากบรรลุวิปัสสนาญาณสูงได้ช้า เรียกว่า เนยยบุคคล 2) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา เป็นผู้มีตัณหาจริตมีอินทรีย์แก่กล้า ปฏิบัติวิปัสสนาญาณต้นลำบาก บรรลุวิปัสสนาญาณสูงได้ไว เรียกว่า วิปจิตัญญูบุคคล 1) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา เป็นผู้มีทิฏฐิจริต มีอินทรีย์อ่อน ปฏิบัติวิปัสสนาญาณต้นสบายบรรลุวิปัสสนาญาณสูงได้ช้า เรียกว่า วิปจิตัญญูบุคคล 4) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา เป็นผู้มีทิฏฐิจริตมีอินทรีย์ แก่กล้า อินทรีย์ 5 ได้แก่ 1) สัทธินทรีย์ 2) วิริยินทรีย์ 3) สตินทรีย์ 4) สมาธินทรีย์ และ5) ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ 5 ประการนี้ปรากฏแก่กล้า จึงบรรลุคุณวิเศษเพื่อความ สิ้นอาสวะเร็ว นี้เรียกว่า ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา หลักธรรมที่สนับสนุนบุคคลในปฏิปทา เพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ 1) ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา คือ สติปัฏฐาน 4 2) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา คือ ฌาน 4 3) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา คือ สัมมัปปธาน 4 และ 4) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา คือ อริยสัจ 4 และหลักปฏิปทา 4 กับอินทรีย์ 5 มีจุดมุ่งหมาย คือการบรรลุมรรคผล นิพพาน ตัดวัฏฏสงสารได้ตลอดกาล ซึ่งหลักธรรมที่สนับสนุนในปฏิปทา 4 อย่างนั้น เป็นองค์ประกอบทำให้การปฏิบัติวิปัสสนากรรมกฐานนั้นได้ผลเร็ว คล้อยตามจริตของผู้ปฏิบัติซึ่งมีความแตกต่างกันเป็นพื้นฐาน

คำสำคัญ: ปฏิปทา 4; วิปัสสนากรรมฐาน; อินทรีย์ 5

Abstract

The Four Paths are the practices of Dhamma for liberation from defilements in Buddhism called meditation practice. The Four Paths consist of: 1) Dukkhapatipatha Thanthaphiññā is a person with a lustful nature and weak faculties. He has difficulty practicing the initial stages of Vipassana and is slow to attain the higher Vipassana. He is called a Neyya person. 2) Dukkhapāpatipādākhippaabhiññā is a person with a craving nature and strong faculties. He has difficulty practicing the initial insight meditation but can quickly attain the higher insight meditation. He is called a Vipacitanya person. 3) Sukhapatipatha Thanthapinya is a person with a good attitude and weak faculties. He can comfortably practice the beginning of Vipassana knowledge and slowly attain the higher Vipassana knowledge. He is called Vipacitanya person. And 4) Sukhapatipatha Khippaabhinya is a person with strong views and strong faculties. The five faculties are: 1) Saddhindriya, 2) Viriyandriya, 3) Mindfulness, 4) Samadhi, and 5) Pannarindriya. These five faculties are clearly evident and therefore the special qualities for the quick cessation of defilements are attained. This is called the Dukkhapatipada Khippaabhiññā. The principles that support people in the four paths for practicing Vipassana meditation are: 1) All paths, knowledge, and insights are the four foundations of mindfulness. 2) All paths, quick insight, are the four jhanas. 3) Sukhapatipatha Thanthaphiñña is the four right endeavors. And 4) Sukhapatipatha Khippaabhinya, which is the Four Noble Truths and the Four Principles of Practice with the Five Indriyas, has the aim of attaining the Path, Fruition, Nirvana, and cutting off the cycle of rebirth forever. The principles of Dhamma that support these four practices are the elements that make the practice of Vipassana meditation effective and in accordance with the practitioner's nature, which is fundamentally different.

Keywords: The Four Paths; Vipassana Meditation; The Four Faculties

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติมีจุดหมายที่สูงสุด คือ การหลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป็นไปเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็นบรมสุขที่เป็นยอดปรารถนาของผู้ปฏิบัติที่ต้องการจะไปได้ให้ถึง แต่การที่ไปให้ถึงซึ่งฝั่งพระนิพพานนั้นต้องมีฝึกฝนและพัฒนา มีความอดทน และพากเพียรปฏิบัติตามหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยในหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นบำเพ็ญตนให้ถึงพร้อมโดยความไม่ประมาท คือการไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตของตนให้ผ่องแผ้วปราศจากกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ สำหรับปฏิปทาบนเส้นทางอริยมรรคนั้นมีความยากง่ายในการปฏิบัติที่แตกต่างกันไป การฝึกฝนและพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ที่ต้องเริ่มพัฒนาภายในจิต ซึ่งเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นจากปกติเป็นจิตใจที่พัฒนาแล้ว เปรียบเสมือนเพชรที่เจียระไน ความงามของเพชร เป็นสิ่งบุคคลผู้แสวงหาและต้องการ แต่ความงามของจิตใจที่เจียระไนแล้ว เป็นยอดของความงามทั้งหมด (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ, 2550) ในพระพุทธศาสนามีการปฏิบัติกรรมฐานซึ่งเป็นวิธีการฝึกคนให้เจริญงอกงามให้เข้าใจถึงสภาวธรรมตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีฝึกกรรมฐานแบบต่าง ๆ ไว้มากมาย เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะอุปนิสัยและความสามารถที่แตกต่างกันในแต่ละ บุคคล ซึ่งในพระสัทธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาเปิดเผยแสดงแก่ เวไนยสัตว์นั้น เป็นไปเพื่อ การดับทุกข์ทั้งปวง ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอันหาที่สุดไม่ได้อีกต่อไป เป็นจุดหมาย ที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา

การที่จะไปให้ถึงจุดหมาย คือ พระนิพพานนั้นมีความยากง่ายแตกต่างกันออกไป ซึ่งแต่ละบุคคลจะประสบความสำเร็จบรรลุตามสิ่งที่ตนปรารถนานั้น มีองค์ประกอบอื่นอีกหลากหลายมีปัจจัยมากมาย ทั้งที่การเป็นผู้ที่มีบุญอันทำไว้แล้วในกาลก่อน (สมเด็จพระมหาวีระวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร), 2525) และการที่มีเป้าหมายที่แน่วแน่แก่การปฏิบัติ รวมถึงการที่มีความมั่นคงศรัทธาในคำสอน ทำให้เกิดความพากเพียรในการปฏิบัติ และด้วยองค์ประกอบที่แตกต่างกัน เป็นเหตุให้การปฏิบัติเพื่อการบรรลุมรรคผลของแต่ละบุคคลแตกต่างกันไป วิธีการปฏิบัตินั้นเรียกว่าทางดำเนินเพื่อให้ถึงจุดหมาย คือ “ปฏิปทา” ปฏิปทา คือ ทางดำเนินหรือข้อปฏิบัติในทางที่ดีงาม ในที่นี้หมายถึง ทางดำเนินหรือ การปฏิบัติแบบที่เป็นทางดำเนินเพื่อให้ถึงจุดหมาย คือความหลุดพ้นหรือสิ้นอาสวะ" ตามที่กล่าวไว้ ในพระไตรปิฎก ปฏิปทาซึ่งเป็นทางดำเนินให้ถึงจุดหมายนั้นมี 4 อย่าง หรือที่เรียกว่า “ปฏิปทา 4” ได้แก่

1. ทุกขา ปฏิปทา ทันธาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า)
2. ทุกขา ปฏิปทา ชิปปาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว)
3. สุขา ปฏิปทา ทีนธาภิญญา (ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า)
4. สุขา ปฏิปทา ขิปปาภิญญา (ปฏิบัติสะดวก ทั้งรู้ได้เร็ว) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

ปฏิปทา 4 มีความแตกต่างกันเพราะความสามารถของปัญญาซึ่งทำหน้าที่ในการประหารกิเลส และการพัฒนาอินทรีย์ที่แตกต่างกันอีกทั้งยังมีความสัมพันธ์กับการบำเพ็ญสมถะและวิปัสสนาด้วย แม้บุคคลจะเป็นผู้มีปฏิปทาแบบทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา แต่เมื่อทราบอุปสรรค และแนวการพัฒนาปัญญาที่เหมาะสมกับปฏิปทาของตนแล้ว ก็จะสามารถพัฒนาตนจนไปถึงที่สุดทุกข์โดยชอบได้ ด้วยการอาศัยความเพียร ความอดทน และปัญญาเช่นเดียวกับปฏิปทาอื่น ๆ ซึ่งกระบวนการในการพัฒนาปัญญาในแต่ละปฏิปทานั้น ล้วนเป็นกระบวนการที่ทำให้บังเกิดผลคือการบรรลุธรรม สมแก่การปฏิบัติอย่างถูกวิธีที่เรียกว่า ธัมมานุธัมมปฏิปทา ด้วยกันทั้งสิ้น (ธัญญากร หู้เต็ม, 2560)

ดังนั้น บทความนี้ได้ทำการศึกษาปฏิปทา 4 ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อจะช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปฏิบัติในแต่ละปฏิปทา ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาทั้งในส่วนของการปฏิบัติ และองค์ความรู้ในเรื่องปฏิปทา 4 ให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไป นอกจากนี้ยังเป็นการเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ผู้ปฏิบัติด้วย จากที่ทราบว่า ปฏิปทาแต่ละประเภทยังมีความหวั่นไหว หรือมีสภาพไม่คงที่ กล่าวคือ ปฏิปทาที่อยู่ระดับต่ำยังสามารถเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาไปถึงระดับที่มีความประณีตมากขึ้นได้ หรือจากปฏิปทาประเภทปฏิบัติลำบาก และรู้ได้ช้าก็ย่อมสามารถพัฒนาให้เป็นปฏิปทาประเภทปฏิบัติสะดวก และรู้ได้เร็วได้เช่นกัน

ความหมายและความสำคัญของปฏิปทา 4

1. ความหมายของปฏิปทา 4 ปฏิปทา หมายถึง ข้อปฏิบัติโดยทั่วไป ในมหาสีหนาทสูตรปรากฏเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงปฏิปทา หรือข้อปฏิบัติในความเห็นของพราหมณ์ผู้มีทิฏฐิว่าความบริสุทธิ์มีได้เพราะอาหารนั้น โดยพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า แม้จะกินข้าวสารเพียงเมล็ดเดียวเป็นอาหารจนร่างกายซูบผอมมาก

เพียงใด ก็มิได้ทำให้พระองค์บรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยปฏิปทา หรือข้อปฏิบัติดังกล่าวเลย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงรู้ชัดปฏิปทาที่ทำให้ถึงภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง แล้วจึงทรงประกาศพรหมจักรในบริษัท ปฏิปทาจึงอาจแยกเป็น 2 ประการหลัก คือ มิจฉาปฏิปทา ได้แก่ การประพฤติที่ไม่ทำให้เกิดมรรค มีการทรมานตนเป็นต้น และสัมมาปฏิปทา คือแนวการประพฤติที่ทำให้เกิดมรรค ส่วนปฏิปทา 4 นั้น หมายถึงตัวการประพฤติปฏิบัติเพื่อออกจากกองทุกข์ที่มีลักษณะแตกต่างกัน 4 ลักษณะ อันมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือเพื่อความดับทุกข์ ตามจริตและกำลังอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.จตุกก. (ไทย); 21/162/226-228) ทั้งยังเป็นการประพฤติที่เป็นสัมมาปฏิปทาเพราะทำให้เกิดมรรคอีกด้วย

2. ความสำคัญของปฏิปทา 4 ในธรรมสังคณี อรรถกถา กล่าวถึงปฏิปทา 4 ของพระพุทธเจ้า พระอัครสาวกทั้งสองคือ พระมหาโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร โดยกล่าวถึงความหวั่นไหวของปฏิปทาว่า “ปฏิปทาย่อมหวั่นไหว ก็มรรคแม้ทั้ง 4 ของพระตถาคตและพระสารีบุตรเถระได้เป็น สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญามรรคแรกของพระมหาโมคคัลลานเถระเป็นสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา แต่มรรค 3 เบื้องบนของท่านเป็นทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา เพราะท่านถูกความหลับครอบงำ แม้พระเถระก็นั่งหลับอยู่ตลอดวัน ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกับท่านว่า ดูก่อนโมคคัลลานะ เธอโงกง่วงหรือ ดูก่อนโมคคัลลานะเธอโงกง่วงหรือหนอ เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.สุ. (ไทย); 23/61/116) ปฏิปทาของพระสาวกผู้บรรลุมหาอภิญญาแม้เห็นปานนี้ยังหวั่นไหวปฏิปทาของพระสาวกที่เหลือจักไม่หวั่นไหวได้อย่างไร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สงฺ.ส. (ไทย); 1/1/635-637 ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปฏิปทาของบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ จริงอยู่ มรรค 4 ของภิกษุบางรูปเป็นทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญาบางรูปเป็น ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา บางรูปเป็นสุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา บางรูปเป็นสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา มรรคที่ 1 ของภิกษุบางรูปเป็นทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา มรรคที่ 2 เป็นทุกขาปฏิปทาขิปปาภิญญา มรรคที่ 3 เป็นสุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา มรรคที่ 4 เป็นสุขาปฏิปทาขิปปาภิญญา ดังนั้นจึงควรศึกษาว่า ปฏิปทาทั้ง 4 เกิดขึ้นจากการปฏิบัติเช่นใด เมื่อทราบถึงปัจจัย

ประเภทและความสัมพันธ์ของปฏิปทา 4 กับบุคคล 4

1. ประเภทของปฏิปทาง 4 ในพระไตรปิฎก แบ่งเป็น 4 ด้าน ประกอบด้วย

1.1 ทุกขา ปฏิปทา ทันธาภิญญา (การปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะแรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นอยู่เนือง ๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ที่มีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ เช่น อสุภะ เป็นต้น อีกทั้งอินทรีย์ก็อ่อนจึงบรรลุโลกุตตรมรรคล่าช้า พระจักขุบาลอาจเป็นตัวอย่างในข้อนี้ได้)

1.2 ทุกขา ปฏิปทา ขิปปาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะแรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นอยู่เนือง ๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ เช่น อสุภะ เป็นต้น แต่มีอินทรีย์แก่กล้า จึงบรรลุโลกุตตรมรรคเร็วไว บาลียกพระมหาโมคคัลลานะเป็นตัวอย่าง)

1.3 สุขา ปฏิปทา ทันธาภิญญา (การปฏิบัติสบาย แต่รู้ได้ช้า เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะ นั้น เนืองนิตย์ หรือเจริญสมาธิได้ฌาน 4 อันเป็นสุขประณีต แต่มีอินทรีย์อ่อนจึงบรรลุโลกุตตรมรรคล่าช้า)

1.4 สุขา ปฏิปทา ขิปปาภิญญา (การปฏิบัติสบาย ทั้งรู้ได้ไว เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นเนืองนิตย์ หรือเจริญสมาธิได้ฌาน 4 อันเป็นสุขประณีต อีกทั้งมีอินทรีย์แก่กล้าจึงบรรลุโลกุตตรมรรคเร็วไว บาลียกพระสารีบุตรเป็นตัวอย่าง)

2. ความสัมพันธ์ของปฏิปทา 2 กับบุคคล 2 ได้แก่

2.1 บุคคลประเภททุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา หมายถึง บุคคลผู้ที่ปฏิบัติธรรมพบกับความยากลำบากในระหว่างการปฏิบัติ เพราะเป็นคนที่เต็มไปด้วยกิเลส คือ ราคะ โทสะและโมหะ เป็นผู้มีตัณหาจริต มีปัญญาน้อยทำให้บรรลุมรรคผลได้ช้า จัดอยู่ในประเภท เนยยบุคคลคือผู้ที่พอจะแนะน าให้เข้าใจได้ ด้วยวิธีฝึกอบรมในวิปัสสนาเป็นอย่างดี แม้จะเป็นผู้มีกิเลสที่ขจัดออกได้ยากเพราะมีปัญญาน้อย ดังนั้นเนยยบุคคลจึงเป็นผู้ที่สามารถบรรลุธรรมได้ แต่เพราะเป็นผู้ที่มีกิเลสที่ขจัดออกได้ยากกว่าบุคคลประเภทอื่น จึงทำให้เป็นผู้ที่มีการปฏิบัติลำบากและบรรลุได้ช้าจึงเรียกว่า ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (ธัญญากร หู้เต็ม, 2560)

ในวิตถารสูตรได้แสดงเกี่ยวกับบุคคลประเภททุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา โดยแสดงถึงลักษณะของบุคคลผู้ปฏิบัติที่พบกับความลำบากอีกทั้งยังบรรลุได้ช้า ความว่า บุคคลบางคนในโลกนี้โดยปกติเป็นคนมีราคะกล้า มีโทสะกล้า มีโมหะกล้า ย่อมเสวยทุกขโทมนัสที่เกิดจากราคะ โทสะ โมหะเป็นประจำ อินทรีย์ 5 ประการนี้ คือสัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์เพราะอินทรีย์ 4 ประการนี้มีกำลังอ่อน จึงบรรลุคุณวิเศษเพื่อความสิ้นอาสวะช้า ปฏิปทานี้เรียกว่าทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา

นอกจากนี้ในคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎก ยังได้ให้นิยามเกี่ยวกับบุคคลประเภททุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา เช่น ในคัมภีร์เนตติอรรถกถา พระธรรมบาลเถระ ได้จำแนกบุคคลประเภทที่เรียกว่า ทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญา ไว้ในสีหวิกกีฬิตนัยว่า เป็นบุคคลผู้มีตัณหาจริตมีอินทรีย์อ่อน (พระธรรมบาลเถระ, 2525) และได้กล่าวไว้ในติปุกขลนัยว่า บุคคลใดย่อมหลุดพ้นด้วยการปฏิบัติลำบาก บรรลุช้าบุคคลที่มีปฏิปทาเช่นนี้ชื่อว่าเนยยะ (พระธรรมบาลเถระ, 2525)

2.2 บุคคลประเภททุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา มีความหมายตามรูปศัพท์คือการปฏิบัติลำบากแต่บรรลุได้เร็ว ความหมายในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายในทำนองเดียวกัน หมายถึง ปฏิบัติลำบาก แต่บรรลุได้เร็ว เพราะในระหว่างการปฏิบัติ มักได้รับความทุกข์ยากลำบาก มีธรรมที่เป็นปฏิปักษ์มารบกวน แต่เนื่องจากเป็นการปฏิบัติของผู้ที่มีอินทรีย์แก่กล้า ทำให้สามารถบรรลุมรรคผลได้อย่างรวดเร็ว (ธัญญากร หู้เต็ม, 2560)

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) ได้ให้ความหมายของ ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญาคือ ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว ข้อนี้ยกตัวอย่าง เช่น ภิกษุบางรูปปฏิบัติกัมมัฏฐานด้วยความลำบากทุกข์ทรมาน ตัวอย่างเช่น พระโสณโกฬิวิสะ เดินจงกรมจนเท้าแตกเลือดไหลโชกเปื้อนสถานที่จงกรม เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาแนะนำการปฏิบัติโดยอุปมาเหมือนกับพิณ 3 สาย คือสายพิณที่หย่อนหรือตึงเกินไปเมื่อดีดไปก็จะไม่มีความไพเราะ หากตึงมากสายพิณก็อาจจะขาดได้จะต้องตั้งให้มีความพอดีเสียงที่ได้จึงจะไพเราะ ท่านโสณโกฬิวิสะ ก็ปฏิบัติตาม ไม่นานท่านก็บรรลุเป็นพระอรหันต์ หรือกรณีภิกษุบางรูปประสบทุกขเวทนา ด้วยโรคภัยไข้เจ็บเสียดแทงจวนถึงแก่มรณภาพ ได้รับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าบ้าง พระอัครสาวกบ้าง ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์บนเตียงพร้อมทั้งดับชีวิตลงด้วย สำนวนบาลีใช้ค าว่า ชีวิตสมสีสี คือ ชีวิตดับพร้อมกับกิเลสดับ กิเลสดับพร้อมกับชีวิตดับ (พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2534)

2.3 บุคคลประเภทสุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า ปฏิบัติสะดวกแต่บรรลุได้ช้า ในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกัน คือการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ด้วยความสะดวกสบายไม่ต้องพบกับความลำบากในการปฏิบัติแต่เนื่องจากเป็นการปฏิบัติของบุคคลที่มีปัญญาน้อย และมีอินทรีย์อ่อน ทำให้บรรลุมรรคผลได้ช้า (ธัญญากร หู้เต็ม, 2560) ในคัมภีร์เนตติอรรถกถา พระธรรมบาลเถระ ได้ให้ความหมายและจำแนกประเภทของสุขาปฏิปทาทันธาภิญญา ไว้ในสีหวิกกีฬิตนัยว่า บุคคลผู้มีทิฏฐิจริตมีอินทรีย์อ่อน ย่อมหลุดพ้นด้วยการปฏิบัติสะดวก แต่บรรลุช้า บุคคลผู้มีทิฏฐิจริต คือ เห็นว่ากามมีโทษ แต่ยังละอนุสัยในกามไม่ได้ จึงขวนขวายในอัตตกิลมถานุโยคอยู่ พระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจรรย์ที่ควรเคารพคนใดคนหนึ่งแสดงธรรมเรื่องความหาประโยชน์ไม่ได้ของกามแก่เขา เพราะเขาไม่ปรารถนากามตั้งแต่ต้นแล้วจึงสละกามได้โดยง่ายโดยไม่ถูกทุกข์ใจครอบงำ จึงเรียกว่า ปฏิบัติสะดวก (พระธรรมบาลเถระ, 2525)

2.4 บุคคลประเภทสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา มีความหมายตามรูปศัพท์แปลว่า ปฏิบัติสะดวกบรรลุได้เร็ว ในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นรองจากพระไตรปิฎก รวมทั้งความหมายในความเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ก็ได้ให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกัน คือ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเป็นไปได้โดยสะดวกสบาย อีกทั้งเป็นการปฏิบัติของผู้มีปัญญามากและมีอินทรีย์แก่กล้าทำให้บรรลุได้อย่างรวดเร็ว (ธัญญากร หู้เต็ม, 2560) จากข้อความในพระสูตร พบว่า บุคคลประเภทสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญาเป็นบุคคลที่มีความสุขจากการปฏิบัติเนื่องจากเมื่อปฏิบัติเจริญกรรมฐานจนบรรลุฌาน จึงได้รับความสุขอันประณีต เป็นการปฏิบัติที่พบกับความสุขสบาย และเป็นผู้ที่มีปัญญามาก มีอินทรีย์ที่แก่กล้า จึงทำให้บรรลุมรรคผลได้เร็ว ในพระอภิธรรมปิฎกอธิบายปัญญาของผู้ที่มีปฏิปทาประเภทนี้ว่า ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา คือ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลงงมงายความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ทำสมาธิให้เกิดขึ้นโดยไม่ยาก โดยไม่ลำบากทั้งรู้ฐานะนั้นเร็ว นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา

ปฏิปทา 4 กับหลักธรรมที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

1. ความหมายของวิปัสสนากรรมฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นภาษาบาลี จำแนกออกเป็น 4 คำ คือ วิ+ปสฺสนา+กมฺม+ฐาน วิ อุปสัค แปลว่าวิเศษ แจ้ง ต่าง ทิส ธาตุ แปลว่า เห็น แปลง ทิส เป็น ปสฺส ประกอบด้วย ปัจจัยและวิภัตติ เป็น ปสฺสนา แปลว่า การเห็น เมื่อนำทั้ง 2 คำมารวมกันจึงเป็น วิปัสสนา ซึ่งแปลว่าการเห็นโดยวิเศษ การเห็นแจ้ง การเห็นด้วยอาการต่าง ๆ หรือ อาการหลายอย่าง และยังเป็นปัญญาที่เข้าไปเห็นแจ้งรูปนาม พระไตรลักษณ์ อริยสัจ และมรรค ผล นิพพาน วิปัสสนา คือปัญญา กิริยาที่รู้ชัดความ วิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม ความกำหนด หมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญา เครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปฏิก ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศาสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญา เหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจัยธรรม และสัมมาทิฏฐิ

วิปัสสนา หมายถึง การกระทำอันเป็นที่ตั้งแห่งการเห็นแจ้งในขันธ์ 5 หรือรูปและนาม ที่มาปรากฏทางทวารทั้ง 6 โดยความเป็นพระไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ อนัตตา ความไม่เป็นไปตามอำนาจบังคับบัญชาของใคร องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ปัญญาที่รู้เห็นอย่างนี้ จึงจะเรียกว่า “วิปัสสนา”

วิปัสสนากัมมัฏฐาน แปลว่า อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งการงานทางใจที่จะให้เห็นแจ้ง ซึ่งมีความหมายว่า ให้เห็นแจ้งรูปนาม ให้เห็นแจ้งไตรลักษณ์ ให้เห็นแจ้งอริยสัจ ให้เห็นแจ้ง มรรค ผล นิพพาน โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

ก. สมถกัมมัฏฐาน คือ การเจริญเพื่อฝึกจิตใจให้เกิดความสงบ มีสมาธิ และระงับความฟุ้งซ่าน วิปัสสนากรรมฐาน คือ การเจริญเพื่อฝึกสติปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวธรรมตามความเป็นจริง โดยสองวิธีนี้มักปฏิบัติควบคู่กัน เนื่องจากสมถกรรมฐานช่วยให้จิตใจสงบมั่นคง ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญให้วิปัสสนากรรมฐานสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข. วิปัสสนากรรมฐาน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จะมีอารมณ์ที่เป็นกรรมฐาน เรียกว่า อารมณ์ปรมัตถ์ มี 5 อย่าง ได้แก่ วิปัสสนาภูมิ 5 คือ ขันธ์ 5 ธาตุ 18 อายตนะ 12 อินทรีย์ 22 อริยสัจ 4 ปฏิจจสมุปบาท 12 เมื่อย่อลงแล้วได้แก่ รูปนามเท่านั้น การเจริญวิปัสสนานั้นจะต้องมีเฉพาะ รูปนามเท่านั้นเป็นอารมณ์หรือเป็นกรรมฐาน หรือเป็นที่ตั้งของวิปัสสนา (พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรังสี), 2552) การปฏิบัติมิได้พัฒนาความแนบแน่นดิ่งลึก จึงต้องเปลี่ยนยักย้ายไปตามอารมณ์ที่สับเปลี่ยนเวียนวนกันเข้ามา หรือ อาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทางฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม อารมณ์เกิดทางฐานใดก็กำหนดรู้ฐานนั้น ไม่เจาะจงฐานใดฐานหนึ่งเป็นเฉพาะเพียงแต่เกิดจากฐานใดก็กำหนดฐานนั้น เช่น ขณะนั่งมีเสียง ปรากฏก็กำหนดเสียงนั้นทันที กำหนดอารมณ์หนึ่งดับไปก็ทิ้งไป อารมณ์ใหม่เข้ามาก็กำหนด ใหม่นั้นต่อไป ซึ่งแปรเปลี่ยนยักย้ายไปตามอารมณ์ที่เกิด-ดับ ดังนั้น วิปัสสนาอยู่ขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่เคลื่อนไหวไม่อยู่กับอารมณ์ที่หยุดนิ่ง รับรู้ทุกอย่าง

ไม่ได้เลือกอารมณ์ อารมณ์ดี อารมณ์ได้ก็รู้ ไปหมด แต่ฝึกที่จะอย่างปล่อยวาง อย่างวางเฉย พอถึงผลสำเร็จของวิปัสสนาทำให้ ญาณ คือตัว ความรู้ หรือความหยั่งรู้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559)

2. วิธีปฏิบัติกรรมฐาน การกำหนดเอาวิธีการปฏิบัติกรรมฐาน สามารถแยกวิธีปฏิบัติกรรมฐานออกเป็น 4 วิธีดังนี้

2.1 วิธีการเจริญสมถะนำหนาวิปสสนา วิธีการเจริญสมถะนำหน้าวิปัสสนา หรือที่เรียกว่า สมถ ปุพพังคมนัย คือ การฝึกสมถกรรมฐานก่อน เพื่อให้จิตสงบเป็นสมาธิ จากนั้นจึงใช้จิตที่สงบนั้นเป็นฐานในการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งในสภาวธรรมตามความเป็นจริง แนวทางการเจริญสมถปุพพังคมนัย เป็นการใช้อารมณ์ของสมถกัมมัฏฐานเป็นบาทฐานในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อการเห็นแจ้งตามความเป็นจริง ได้แก่

1) การเจริญสมถกัมมัฏฐาน จำแนกอารมณ์ไว้ทั้งหมด 40 ประการ โดยแบ่งเป็น 7 หมวด ได้แก่กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสสติ 10 อาหาเรปฏิกูลสัญญา 1 จตุธาตุวัฏฐาน 1 พรหมวิหาร 4 และ อรูปฌาน 4 (พระพุทธโฆสเถระ, 2544) กัมมัฏฐานทั้ง 40 ทำให้จิตมีความตั้งมั่นในอารมณ์เดียว ความสงบ ความดำรงอยู่ ความไม่ซัดส่าย ความไม่ฟุ้งซ่าน ทำให้จิตเป็นสมาธิ

2) วิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการอบรมกาย อบรมจิต การอบรมปัญญา และเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรูแจ้งในรูปนาม มีอารมณ์ อยู่ 6 หมวด ได้แก่ ขันธ์ 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 ปฏิจจสมุปบาท 12 อริยสัจ 4 เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ 6 เมื่อย่อแล้ว คงเหลือ 2 อย่าง คือ รูปธรรมกับนามธรรม หรือ เรียกสั้น ๆ ว่า รูปกับนาม ฉะนั้นการปฏิบัติวิปัสสนาจะต้องมีรูปนามเท่านั้นเป็นอารมณ์

2.2 วิธีเจริญวิปัสสนานำหน้าสมถะ วิธีการนี้ขั้นแรกผู้ปฏิบัติไม่ต้องบำเพ็ญสมถะให้ได้ถึงอุปจารสมาธิหรืออัปปนาสมาธิก็ได้ เพียงใช้สติสัมปชัญญะกำหนดพิจารณาอุปาทานขันธ์อย่างต่อเนื่องด้วยขณิกสมาธิ คือ สมาธิที่เกิดขึ้นชั่วขณะจนเกิดการเห็นแจ้งอุปาทานขันธ์โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน เมื่อความรู้แจ้งในปัญจุปาทานขันธ์เต็มเปี่ยมดี จิตก็จะเข้าภาวะสงบมีอารมณ์เป็นหนึ่งโดยมี ความปล่อยวางอุปาทานขันธ์ที่เกิดในวิปัสสนานั่นเองเป็นอารมณ์ ซึ่งนับว่าเป็นสมถะจนเกิดอริยมรรคขึ้น

2.3 วิธีเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป ข้อนี้ไม่ใช่เป็นการปฏิบัติทั้งอย่างพร้อมกัน มีวิธีการปฏิบัติคือ ผู้เจริญกรรมฐาน เข้าฌาน ถึงขั้นไหนก็เจริญวิปัสสนาถึงขั้นนั้น การเจริญวิปัสสนาถึงขั้นไหนก็เข้าฌานถึงขั้นนั้น เช่น เข้าปฐมฌานออกจากปฐมฌานแล้วจึงกำหนดพิจารณาสังขาร ครั้นกำหนดพิจารณาแล้วก็เข้า ทุติยฌานออกจาทุติยฌานแล้วก็กำหนดพิจารณาสังขาร ครั้นแล้วก็เข้าตติยฌาน ปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยไปจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตฌาน ออกจากเนวสัญญานาวสัญญายตนฌานก็พิจารณาสังขาร อีกอย่างนี้เรียกว่าการเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไป ในข้อนี้ผู้ปฏิบัติต้องได้บรรลุฌานขั้น ต่าง ๆ ก่อน โดยที่ขณะปฏิบัตินั้นต้องเข้าฌานก่อน แล้วออกจากฌาน กำหนดพิจารณาถึงองค์ธรรม ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นหรือกำหนดพิจารณาอุปาทานขันธ์ของตนในปัจจุบันขณะ จากนั้นก็ เข้าฌานขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงขั้นสูงสุด

ของฌานที่ตนได้ ในระหว่างแห่งฌานแต่ละขั้นนั้นจะต้องมีการออกจากฌานมากำหนดพิจารณาถึงองค์ธรรมต่าง ๆ มากำหนดพิจารณาทำสลับกันไปเมื่อปฏิบัติเช่นนี้อริยมรรคก็จะเกิดขึ้น

2.4 วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้ไขว้เขวเพราะธรรมุธัจจ์ เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญวิปัสสนาในเบื้องต้น ขณะกำหนดพิจารณาอารมณ์แห่งวิปัสสนา โดยความเป็นไตรลักษณ์จนวิปัสสนาญาณอย่างอ่อน ๆ เกิดขึ้น จากนั้นก็เกิดประสบการณ์เกี่ยวกับ สภาวะต่าง ๆ ที่เรียกว่า ธรรมสัจจ์หรือวิปัสสนูปกิเลส 10 อย่าง คือ (1) โอภาส แสงสว่าง (2)ญาณ ความหยั่งรู้ (3) ปีติ ความอิ่มใจ (4) ปัสสัทธิ ความสงบเย็น (5) สุข ความสุข สงบใจ (6) อธิโมกข์ ความน้อมใจเชื่อหรือศรัทธาแก่กล้า (7) ปัคคาหะ ความเพียร พอดี (8) อุปัฏฐาน สติแก่กล้า (9) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางหรือวางเฉย (10) นิกันติ ความพอใจ ติดใจ สภาวธรรมเหล่านี้ ล้วนชวนให้หลงเข้าใจผิดคิดว่าตนได้บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดแห่งการปฏิบัติแล้ว จึงเกิด ความประมาทไม่กำหนดพิจารณาสภาวธรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอันเป็นทางเกิดแห่งความประมาทเลินเล่อ ฟุ้งซ่านไปโดยประการต่าง ๆ (พระมหานิพนธ์ มหาธมฺมรกฺขิโต, 2546)

3. ความหมายของอินทรีย์และปฏิปทา 4 กับหลักธรรมที่ให้ผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

1. ความหมายของอินทรีย์ คือ ธรรมที่มีความเป็นใหญ่ มีความเป็นใหญ่ในหน้าที่ตน มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ ความหมายในพระไตรปิฎกและคัมภีร์รุ่นต่อมา ตลอดจนความหมายในเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความหมายที่ออกมาในทิศทางเดียวกัน มีการจำแนกอินทรีย์ ออกเป็น 5 ประการ คือ (1) สัทธินทรีย์ อินทรีย์คือศรัทธา (2) วิริยินทรีย์ อินทรีย์คือวิริยะ (3) สตินทรีย์ อินทรีย์ คือสติ (4) สมาธินทรีย์ อินทรีย์คือสมาธิ (5) ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา อินทรีย์ทั้ง 5 มีความสำคัญในการปฏิบัติกรรมฐานจะต้องมีการปรับอินทรีย์ทั้ง 5 ให้สมดุล คือ เป็นการปรับอินทรีย์เสมอกันเป็นคู่ ๆ กล่าวคือ ปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา และปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ และปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ ส่วนสตินั้นยิ่งมีมากก็ยิ่งดี เป็นตัวกลางประสานได้ทุกธรรม เมื่อมีการฝึกฝนอบรมบ่มอินทรีย์ทั้ง 5 ให้สมดุลสม่ำเสมอจะทำให้ได้รับประโยชน์สูงสุด คือการบรรลุเป็นพระอรหันต์ (จำรูญ ธรรมดา, 2539)

2. ปฏิปทา 4 กับหลักธรรมที่ให้ผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

วิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ การเจริญสติปัฏฐานเพื่อให้รู้แจ้งในพระไตรลักษณ์เป็นความรู้แจ้งตามความเป็นจริง เป็นการเห็นที่ถูกต้อง เป็นการเห็นด้วยปัญญาญาณของตนเอง การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 มีองค์ธรรมที่สำคัญ คือ อาตาปี ทำหน้าที่ในเรื่องของความเพียร สติมา คือ มีสติกำหนดในที่นั้นโดยไม่ให้คลาดเคลื่อนจากปัจจุบันอารมณ์ การตามรู้ในสภาวะรูปนามเป็นการทำหน้าที่ของสติ สัมปชาโน คือ มีสัมปชัญญะ เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะนั้นตามความเป็นจริงเพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาตามลำดับวิปัสสนาญาณ รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาที่ทำให้บรรลุธรรมมี 4 รูปแบบ มีลักษณะดังนี้ 1) เจริญวิปัสสนาโดยมีสมถะนำหน้า 2) เจริญสมถะโดยมีวิปัสสนานำหน้า 3) เจริญวิปัสสนากับสมถะควบคู่กันไป 4) เจริญสติเมื่อมีความฟุ้งซ่าน หรือ วิปัสสนูกิเลสปรากฏจนปราศจากนิวรณ์คืออุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) ซึ่งสามารถพัฒนาการปฏิบัติโดยการพัฒนาอินทรีย์ตามแต่ละปฏิปทา ดังต่อไปนี้

1. บุคคลประเภททุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา เป็นบุคคลที่มีอินทรีย์ 5 ที่ปรากฏว่าอ่อน และเมื่อปฏิบัติธรรมแล้วมักพบกับความลำบากในระหว่างการปฏิบัติ อีกทั้งเป็นผู้โง่เขลา ไม่มีปัญญา ต้องมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติ หลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือสติปัฏฐาน 5 คือ ที่ตั้งแห่งสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง 5 ประการ ได้แก่

1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย ให้รู้ตามเป็นจริงว่า เป็นเพียงแต่กาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ท่านจำแนกไว้หลายอย่าง คือ อานาปานสติ กำหนดลม-หายใจ 1 อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ 1 สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง 1 ปฏิกูลมนสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ 1 ธาตุมนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่าง ๆ 1 นวสีวถิกา พิจารณาซากศพในสภาพต่าง ๆ อันแปลกกันไปใน 9 ระยะ เวลา ให้เป็นคติธรรมดาของร่างกายของผู้อื่นผู้ใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น 1

2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดเวทนาอันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉย ๆ ก็ดี ทั้งที่เป็นอามิส และไม่เป็นอามิสตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ

3) จิตตานุปัสสนาสติปัฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดจิตของตนที่มี ราคะไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือสมาธิ ฯลฯอย่างไร ๆ ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้น ๆ

4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นเพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติอยู่พร้อมด้วยความรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่นิวรณ์ 5 ขันธ์ 5 อายตนะ 12 โพชฌงค์ 7 อริยสัจจ์ 4 ว่า คืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่เกิดขึ้นเจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้น ๆ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

2. บุคคลประเภททุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา เป็นบุคคลที่มีอินทรีย์ 5 ที่ปรากฏว่าแก่กล้า การจัดการกับอินทรีย์ของบุคคลประเภทนี้ปฏิบัติยากแต่ว่าบรรลุเร็ว บุคคลประเภทนี้ตอนปฏิบัติมักเป็นทุกข์มีอะไรมารบกวนอยู่เสมอ คือมีความหมายว่า มีธรรมที่เป็นปฏิปักษ์มารบกวนแต่สามารถบรรลุได้เร็วเข้าถึงเร็วด้วยอำนาจหรือพลังแห่งสมาธินทรีย์ ดังนั้น หลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือ สมถกรรมฐาน หลักปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อให้เกิดสมาธิ คือ ฌาน 4

พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “พึงเห็นสมาธินทรีย์ได้ในฌาน 4 ประการ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.มหา. (ไทย); 19/478/284) หมายถึง ตัวฌาน 5 ได้แก่ การทำภาวะปล่อยวางให้เป็นอารมณ์แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตหน้าที่ของสมาธิคือการทำจิตไม่ให้ส่าย (อวิกเขปะ) ความหมายสามัญว่า ความมีใจตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจในสิ่งที่กำหนด ในฌานสมาธิขั้นนี้ มีธาตุเพียงอย่างเดียวเท่านั้นเหลืออยู่ ซึ่งได้แก่ความว่องไวแห่งจิตอันบริสุทธิ์ อันเกิดมาจากความสุขุมอันปราศจากการรบกวนทุกอย่าง เมื่อบรรลุสภาพของจิตระดับนี้แล้ว ผู้ปฏิบัติตามวิธีฝึกสมาธิในพระพุทธศาสนาจะเป็นผู้กระฉับกระเฉงไม่คิดเรื่องอื่นใด

อยู่ในสภาพแห่งฌานที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นจิตที่บริสุทธิ์จากกามกิเลส แรงกระตุ้นและอารมณ์หวั่นไหวทุกอย่าง เมื่ออยู่ในภาวะเช่นนี้ จิตผู้ปฏิบัติจะเป็นจิตเหมาะสมที่จะได้รับพลังจิตอันเหนือธรรมดา แล้วได้รับอานิสงส์จากฌานอันเกิดจากการฝึกสมาธิ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

3. สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา เป็นบุคคลที่มีอินทรีย์ 5 ที่ปรากฏว่าอ่อน บุคคลประเภทนี้ เป็นแบบผู้มีปัญญาน้อยแต่ไม่พบกับความลำบากในการปฏิบัติ อาศัยอำนาจแห่งความเพียรด้วยวิธีปฏิบัติที่สะดวกสบายแต่ได้มรรคผลช้า บุคคลที่มีปัญญาน้อยประเภทนี้ต้องใช้ความเพียรให้มากหลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือ สัมมัปปธาน 4 ประการ คือ

1) สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

2) ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

3) ภาวนาปธาน เพียรเจริญหรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

4) อนุรักขนาปธาน เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551)

4. สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา เป็นบุคคลที่มีอินทรีย์ 5 ที่ปรากฏว่าแก่กล้า บุคคลประเภทนี้มีปัญญามาก ปฏิบัติก็ง่าย ตรัสรู้ก็ง่าย การปฏิบัติไม่ต้องอาศัยความเพียรมาก ไม่ต้องอาศัยสมาธิเป็นใหญ่ ไม่ต้องอาศัยสติเป็นใหญ่ หลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือ อริยสัจ 4 มีปัญญาเป็นอินทรีย์ ปฏิบัติก็ง่าย ตรัสรู้ก็ง่ายอาศัยปัญญินทรีย์แน่นอนเพราะมีปัญญามาก อาศัยอริยสัจ คือไม่ต้องอาศัยธรรมอื่นแล้ว เช่นไม่ต้องอาศัยความเพียรมาก ไม่ต้องอาศัยสมาธิเป็นใหญ่ ไม่ต้องอาศัยสติเป็นใหญ่ อันนี้ต้องอาศัยอริยสัจซึ่งเป็นฐานเป็นอารมณ์ ซึ่งมีทั้งที่เป็นโลกียและ โลกุตตระ (จำรูญ ธรรมดา, 2551)

พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “พึงเห็นปัญญินทรีย์ได้ในอริยสัจ 4 ประการ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.มหา. (ไทย); 19/478/287) ในการปฏิบัติตามหลักอริยสัจนี้สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การรู้และทำหน้าที่ต่ออริยสัจแต่ละข้อให้ถูกต้อง ให้อริยสัจแต่ละข้อสัมพันธ์ตรงกันกับหน้าที่หรือกิจต่ออริยสัจข้อนั้น มิฉะนั้นจะทำให้เกิดความผิดพลาดทั้งในความเข้าใจและการประพฤติปฏิบัติกิจในอริยสัจ คือ หน้าที่อันพึงทำต่ออริยสัจ 4 แต่ละอย่าง หรือหน้าที่ต่ออริยสัจข้อนั้น ๆ มี 4 อย่าง ดังนี้

1) ปริญญา การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ หมายถึง การศึกษาให้รู้จักเข้าใจสภาวะที่เป็นทุกข์ตามที่มันเป็นของมันจริง ๆ คือ การทำความเข้าใจปัญหาและกำหนดขอบเขตของปัญหาให้ชัดเจน จัดเป็นขั้นเริ่มต้นที่จะช่วยให้การดำเนินการขั้นต่อ ๆ ไปเป็นไปได้และตรงปัญหา

2) ปหานะ การละ เป็นกิจในสมุทัย หมายถึงการกำจัดเหตุแห่งทุกข์ ทำสิ่งที่เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ให้หมดสิ้นไป คือ การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา

3) สัจฉิกิริยา การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ หมายถึงการประจักษ์แจ้งหรือบรรลุถึงภาวะดับทุกข์ คือ การเข้าถึงภาวะที่แก้ไขปัญหาได้เสร็จสิ้น ภาวะหมดปัญหา หรือภาวะปราศ จากปัญหาบรรลุจุดหมายที่ต้องการ

4) ภาวนา การเจริญ เป็นกิจในมรรค แปลตามตัวอักษรว่า การทำให้มีให้เป็นขึ้น คือทำให้เกิดขึ้นและเจริญเพิ่มพูนขึ้น หมายถึงการฝึกอบรมตามข้อปฏิบัติของมรรค การลงมือปฏิบัติตามมรรควิธีที่จะกำจัดเหตุแห่งทุกข์ คือ การกระทำวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย หรือการกำหนดวางรายละเอียดวิธีปฏิบัติแล้วลงมือแก้ไขปัญหา (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553)

ในการปฏิบัติจำต้องอาศัยกิจทั้ง 4 เป็นตัวกำหนดรู้ กำหนดจับในอารมณ์เพื่อความชัดเจนแจ่มแจ้งขึ้นไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเห็นชัดในอารมณ์และทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทานได้ในที่สุด

สรุป

ปฏิปทา คือ ทางดำเนินที่ให้ถึงความดับแห่งสักกายะ (อุปาทานขันธ์ 5) มี 4 อย่าง คือ 1) ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา หมายถึง ปฏิบัติลำบาก และรู้ได้ช้า 2) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญาหมายถึง ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว 3) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา หมายถึง ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า 4) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา หมายถึง ปฏิบัติสะดวก และรู้ได้เร็ว ปฏิปทาทั้ง 4 มีธรรมที่เป็นเครื่องทำให้บรรลุช้า หรือปฏิบัติลำบาก คือ ราคะ โทสะ โมหะ และธรรมที่สนับสนุนปฏิปทา ได้แก่ อินทรีย์ 5 สัทธาพละ หิริพละ โอตตัปปพละ วิริยพละ ปัญญาพละ และจากการศึกษาพบว่า 1) ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก และรู้ได้ช้า) หมายถึง บุคคลผู้มีตัณหาจริต มีอินทรีย์อ่อน ข่มกิเลสทั้งหลายด้วยวิปัสสนาญาณตั้งแต่ต้นลำบาก ข่มกิเลสได้แล้วอบรมอัปปนา บรรลุถึงความเป็นองค์ฌานได้ช้า เรียกว่าเนยยบุคคล พัฒนาด้วยการเจริญสตินทรีย์ให้มาก เพื่อให้มีอินทรีย์แก่กล้ามากขึ้นจึงจะบรรลุธรรม 2) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้ไว) หมายถึง บุคคลผู้มีตัณหาจริต มีอินทรีย์แก่กล้า ข่มกิเลสทั้งหลายด้วยวิปัสสนาญาณตั้งแต่ต้นลำบาก ข่มกิเลสได้แล้วอบรมอัปปนาบรรลุถึงความเป็นองค์ฌานได้ไว เรียกว่า วิปจิตัญญูบุคคล พัฒนาด้วยการเจริญ สมาธินทรีย์ เพื่อให้มีอินทรีย์แก่กล้ามากขึ้นจึงจะบรรลุธรรม 3) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า) หมายถึง บุคคลผู้มีทิฏฐิจริต มีอินทรีย์อ่อน ข่มกิเลสทั้งหลายด้วยวิปัสสนาญาณตั้งแต่ต้นได้โดยง่าย ข่มกิเลสได้แล้วอบรมอัปปนาบรรลุถึงความเป็นองค์ฌานได้ช้า เรียกว่า วิปจิตัญญูบุคคล เป็นผู้ที่ปฏิบัติธรรมได้โดยง่าย แต่เป็นบุคคลผู้มีปัญญาน้อย ทาให้บรรลุมรรคผลได้อย่างเชื่องช้า ต้องเพิ่มวิริยินทรีย์ หรือความเพียรให้มากเพื่อให้มีอินทรีย์แก่กล้ามากขึ้นจึงจะบรรลุธรรม 4) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา (ปฏิบัติสะดวก และรู้ได้ไว) หมายถึง บุคคลผู้มีทิฏฐิจริตมีอินทรีย์แก่กล้า ข่มกิเลสทั้งหลายด้วยวิปัสสนาญาณตั้งแต่ต้นได้โดยง่าย ข่มกิเลสได้แล้วอบรมอัปปนาบรรลุถึงความเป็นองค์ฌานได้ไว เป็นผู้ที่ปฏิบัติธรรมได้โดยง่ายไม่ต้องพบกับความลำบากในการปฏิบัติและเป็นบุคคลผู้มีปัญญามาก เรียกว่า อุคฆฏิตัญญูบุคคล เพราะมีอินทรีย์แก่กล้า และมีปัญญามากจึงไม่จำเป็นต้องพัฒนาอินทรีย์ใดเป็นพิเศษ อาศัยอริยสัจ เพื่อการบรรลุธรรม

หลักธรรมที่สนับสนุนบุคคลในปฏิปทา 4 เพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 1) รมแล้วมักพบกับความลำบากในระหว่างการปฏิบัติ อีกทั้งเป็นผู้โง่เขลา ไม่มีปัญญา ต้องมีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติ หลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือสติปัฏฐาน 4 2) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา เป็นบุคคลที่มีอินทรีย์ 5 ที่ปรากฏว่าแก่กล้า การจัดการกับอินทรีย์ของบุคคลประเภทนี้ปฏิบัติยากแต่ว่าบรรลุเร็ว บุคคล

ประเภทนี้ตอนปฏิบัติมักเป็นทุกข์มีอะไรมารบกวนอยู่เสมอ คือมีความหมายว่า มีธรรมที่เป็นปฏิปักษ์มารบกวน แต่สามารถบรรลุได้เร็วเข้าถึงเร็วด้วยอำนาจหรือพลังแห่งสมาธินทรีย์ ดังนั้น หลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือ สมถกรรมฐาน หลักปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อให้เกิดสมาธิ คือ ฌาน 4 3) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา เป็นบุคคลที่มีอินทรีย์ 5 ที่ปรากฏว่าอ่อน บุคคลประเภทนี้ เป็นแบบผู้มีปัญญาน้อยแต่ไม่พบกับความลำบากในการปฏิบัติ อาศัยอำนาจแห่งความเพียรด้วยวิธีปฏิบัติที่สะดวกสบายแต่ได้มรรคผลช้า บุคคลที่มีปัญญาน้อยประเภทนี้ต้องใช้ความเพียรให้มากหลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือ สัมมัปปธาน 4 4) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา เป็นบุคคลที่มีอินทรีย์ 5 ที่ปรากฏว่าแก่กล้า บุคคลประเภทนี้มีปัญญามาก ปฏิบัติก็ง่าย ตรัสรู้ก็ง่าย การปฏิบัติไม่ต้องอาศัยความเพียรมาก ไม่ต้องอาศัยสมาธิเป็นใหญ่ ไม่ต้องอาศัยสติเป็นใหญ่ หลักธรรมที่มีส่วนในการสนับสนุนเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในบุคคลนี้ คือ อริยสัจ 4

บรรณานุกรม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2553). *ธรรมภาคปฏิบัติ 3.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จำรูญ ธรรมดา. (2539*). เนตติทีปนีศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก.* นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ธัญญากร หู้เต็ม. (2560). *ศึกษาปฏิปทา 4 ที่มีผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา.* สารนิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นิพพาน. *วิปัสสนากัมมัฏฐาน.* (2568). สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://www.nirvanattain.com

พระครูเกษมธรรมทัต สุรศักดิ์ เขมรังสี. (2552). *วิปัสสนาภูมิ.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). พระนครศรีอยุธยา: บริษัทบุญศิริการพิมพ์ จำกัด.

พระเทพดิลก ระแบบ ฐิตญาโณ. (2547). *ธรรมปริทรรศน์.* นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). (2550). *คู่มือสอบอารมณ์กรรมฐาน.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมบาลเถระ. (2525.). *เนตติอรรถกถา.* นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 25). กรุงเทพฯ: ผลิธรรม.

พระมหานิพนธ์ มหาธมฺมรกฺขิโต แสงแก้ว. (2546). *การศึกษาเปรียบเทียบแนวการปฏิบัติกรรมฐานของหลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ และพุทธทาสภิกขุ*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาวีระวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร). (2526). *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

วิเคราะห์การตีความชื่นชอบของเทวดาจากการกล่าวนามในมหาสมัยสูตร

An Analysis of Interpreting the Devatā Preferences from Their Names in the Mahasamaya Sutta

[1]พระมหาเอกกวี ญาณวโร (แก่นวงษ์คำ), [2]อธิเทพ ผาทา และ[3]อำพล บุดดาสาร

[1]Phramaha Eakawee Yanavaro (Kanwongkum), [2]Atithep Patha, and[3]Amphon Buddasarn

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[3]วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3]College of Teacher Education, Phranakhon Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: Kubayanayaro@gmail.com

Received: September 8, 2025; **Revised:** November 22, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่ปรากฏในมหาสมัยสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงเอ่ยนามเหล่าเทวดาที่มาประชุมในป่ามหาวัน โดยเฉพาะการที่พระองค์ทรงระบุรายนามเทวดาจำนวนมากต่อหน้าพระอรหันต์ 500 รูป การเอ่ยนามเช่นนี้มิได้มีความหมายเพียงการบันทึกเหตุการณ์ทางศาสนา หากยังสะท้อนถึงความปีติสุขและความอิ่มเอมใจที่เกิดขึ้นแก่เหล่าเทพผู้ได้รับการกล่าวถึง อันแสดงให้เห็นกลไกทางสังคมและจิตวิทยาที่สอดคล้องกับประสบการณ์มนุษย์ทั่วไป การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการถูกเอ่ยนามโดยบุคคลผู้ทรงคุณค่าเป็นประสบการณ์แห่งความสุขอันแท้จริง เมื่อพระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ หรือบุคคลที่เรารักเคารพได้กล่าวถึงชื่อของเรา ย่อมเกิดความปลื้มปีติราวกับดวงใจได้รับการประทับตรายืนยัน สิ่งนี้เป็นเสมือนการรับรองตัวตนที่ก่อให้เกิดความสุข ความมั่นใจ เพิ่มกำลังใจที่มีความหมายแห่งชีวิต ในมิติทางจิตวิทยาปรากฏการณ์ดังกล่าวตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานด้านการยอมรับและคุณค่าตนเอง และในมิติทางสังคม การกล่าวนามเป็นการยกย่องและให้เกียรติแก่สถานะของบุคคล การยอมรับและให้คุณค่าต่อการมีตัวตนของแต่ละคน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม และสานสายสัมพันธ์ในชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ในโลกมนุษย์ เราล้วนรู้สึกปลื้มปีติเมื่อบุคคลสำคัญเอ่ยนามหรือกล่าวถึงเรา การตีความมหาสมัยสูตรในมิตินี้เผยให้เห็นว่าพุทธพจน์ไม่เพียงถ่ายทอดข้อเท็จจริงเชิงจักรวาล แต่ยังสื่อถึงความศรัทธาและจิตวิทยาสังคม โดยการกล่าวนามเป็นสัญลักษณ์แห่งการยืนยันคุณค่าและการสร้างสายใยแห่งความผูกพัน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าปีติสุขจากการถูกเอ่ยนามมิใช่เพียงความสุขเฉพาะหน้า แต่ยังเป็นกลไกทางจิตวิทยาและสังคมที่สะท้อน

ความต้องการทั้งของมนุษย์และเทวดา นั่นคือการได้รับการยอมรับ การได้รับคุณค่า และการดำรงอยู่ด้วยความหมายในสายตาของผู้อื่น บทความนี้จึงเสนอว่ามหาสมัยสูตรสามารถตีความได้ในฐานะคัมภีร์ที่สะท้อนพลวัตแห่งจิตใจและสังคม ซึ่งยังคงมีนัยสำคัญต่อความเข้าใจในประสบการณ์ความสุขของมนุษย์ร่วมสมัย

คำสำคัญ: มหาสมัยสูตร; เทวดา; ความชื่นชอบ

Abstract

This article aims to study the phenomenon that appears in the Mahasamaya Sutta, in which the Buddha recited the names of various deities who gathered in the Great Forest. Specifically, this refers to His naming of numerous deities before 500 Arahants. This act of name-recitation holds meanin beyond merely recording religious events; it also reflects the joy and contentment experienced by those divine beings who were mentioned, demonstrating social and psychological mechanisms that align with universal human experiences. The research reveals that being mentioned by name by a person of great worth constitutes a genuine experience of happiness. When the Buddha, a great monarch, or someone we love and respect mentions our name, we naturally feel elated, as if our hearts have received an affirming seal. This serves as a form of identity validation that generates happiness, confidence, and meaningful encouragement in life. From a psychological dimension, this phenomenon responds to fundamental needs for acceptance and self-worth. From a social dimension, name-mentioning represents recognition and honor given to an individual's status—an acknowledgment and appreciation of each person's existence that builds positive social relationships and strengthens community bonds. When compared to human experiences, we all feel delighted when important figures mention or speak of us. Interpreting the Mahasamaya Sutta from this perspective reveals that Buddhist teachings not only convey cosmic truths but also communicate faith and social psychology, with name-mentioning serving as a symbol of value affirmation and the creation of bonds of attachment. The findings demonstrate that the joy derived from being mentioned by name is not merely momentary happiness, but rather a psychological and social mechanism reflecting the needs of both humans and deities—namely, to receive acceptance, to be valued, and to exist meaningfully in the eyes of others. This article therefore proposes that the Mahasamaya Sutta can be interpreted as a scripture reflecting the dynamics of mind and society, which remains significantly relevant to understanding contemporary human experiences of happiness.

Keywords: Mahasamaya Sutta; Devatā; Interpreting

บริบทความเป็นมานามเทวดา

มหาสมัยสูตร เป็นพระสูตรที่สำคัญในพระไตรปิฎกและเป็นพระสูตรที่ชื่นชอบของเหล่าเทวดา ที่ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป โดยมีบรรยายเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่พร้อมกับ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป ณ ป่ามหาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะล้วนแล้วแต่เป็นพระอรหันต์ ทรงปรารภถึงเทวดาจากสิบโลกธาตุหรือหมื่นจักรวาล รวมทั้งเทพชั้นสุทธาวาส 4 องค์ประชุมกันเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคและเยี่ยมภิกษุสงฆ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/331/259) ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาจำนวนมาก 10 โลกธาตุประชุมกันเพื่อเยี่ยมตถาคตและภิกษุสงฆ์ ภิกษุทั้งหลาย และเป็น

ครั้งที่มีจำนวนสูงสุดก็เท่ากับพวกเทวดาของเรานี้เองที่มาประชุมกันในบัดนี้ เราจักบอกชื่อของหมู่เทพ จักระบุชื่อของหมู่เทพ จักแสดงชื่อของหมู่เทพ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/333/261) ในอรรถกถากล่าวไว้ “พระศาสดาทรงดำริว่า “เราจักบอกชื่อและโคตรของเทวดาทั้งหลายผู้มาแล้วๆ เพื่อให้เทวดาทั้งหลายรู้ถึงความพรั่งพร้อมแห่งจิตก่อน”จึงตรัสพระดำรัสเป็นต้นว่า จักบอก (พระไตรปิฎกอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.อ. (ไทย); 333/435)

ในพระสูตรกล่าวถึงมิติของ “ถ้อยคำ” และ "การสื่อสาร" ว่ามีบทบาทสำคัญต่อสภาวะจิตใจและความสัมพันธ์ทางสังคม มหาสมัยสูตร (ทีฆนิกาย มหาวรรค) เป็นพระสูตรที่กล่าวถึงการชุมนุมใหญ่ของเหล่าเทพจำนวนมหาศาลที่มาชุมนุมกันเพื่อฟังพระพุทธเจ้า ซึ่งการกล่าวนามหมู่เทพในพระสูตรนั้นมิใช่เพียงการบันทึกเชิงประวัติศาสตร์ แต่ยังสะท้อนถึงพลังของ "คำพูด" ในฐานะเครื่องเชื่อมโยงความศรัทธา ความมั่นคงทางใจ และการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ฟังเกิดความปีติสุข ความชื่นชอบจากการกล่าวนามแห่งพระพุทธเจ้า การปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงพลังของการสื่อสารคือ “ถ้อยคำ” “ชื่อและโคตรของเทวดา” ของพระพุทธเจ้าให้กับผู้รับสารคือภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพระอรหันต์ และผู้ฟังคือเหล่าเทวดาจาก 10 โลกธาตุ แม้เพียงคำกล่าวว่า “เราจักบอกชื่อของหมู่เทพ จักระบุชื่อของหมู่เทพ จักแสดงชื่อของหมู่เทพ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 13/333/261) คำกล่าวนี้สร้างความปีติสุขให้แก่เหล่าเทวดาที่มาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์ 500 รูป ณ ป่ามหาวัน มหาสมัยสูตรจึงเป็นพระสูตรที่โปรดปรานของเหล่าเทวดา เพราะเชื่อว่าเป็นพระสูตรที่เกี่ยวเนื่องกับตนเอง อุปมาเสมือนการแสดงธรรมที่มีผู้คนจำนวนมากมาร่วมฟังธรรม เมื่อวิทยากรผู้บรรยายรู้จักและเอ่ยทักทายผู้ฟังบางท่าน ท่ามกลางบรรยากาศแห่งงานธรรมะเช่นนั้น ผู้ที่ได้รับการทักทายย่อมเกิดความสุขใจ มีรอยยิ้ม และรู้สึกถึงคุณค่าในตนเอง บางคนอาจถึงขั้นเกิดปีติได้จากเพียงถ้อยคำทักทายนั้นได้

ในการศึกษาเรื่องนี้เป็นการตีความในการทำความเข้าใจว่าเหตุใด “คำพูด” และการสื่อสารของพระพุทธเจ้าที่ประกาศว่าจะ “บอกชื่อ ระบุชื่อ และแสดงชื่อของหมู่เทพ” จึงสร้างปีติสุขแก่หมู่เทพได้ และปรากฏการณ์นี้สามารถนำมาประยุกต์กับการเสริมสร้างกำลังใจในสังคมปัจจุบันได้อย่างไร และคาดหวังว่าการศึกษานี้จะสะท้อนให้เห็นคุณค่าของภาษาในการสร้างพลังใจทั้งในมิติศาสนา การศึกษา และการพัฒนาสังคม มิใช่เพียงการบอกเล่าเชิงประวัติศาสตร์ แต่เป็นการสื่อสารที่สร้างพลังใจแก่ผู้ฟัง

พระพุทธเจ้าบอกชื่อของหมู่เทพ จักระบุชื่อและจักแสดงชื่อของหมู่เทพ

มหาสมัยสูตรได้ถึงเล่าเหตุการณ์การมาประชุมของเหล่าเทวดาจำนวนมากจาก 10 โลกธาตุมาประชุมกันเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคและเยี่ยมภิกษุสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกล่าวนามหมู่เทพเหล่านั้นทีละหมู่ นี่ไม่ใช่เพียง “การบอกชื่อ” แต่เป็นการสื่อสารที่สร้างความหมาย ทำให้ผู้ฟังเกิดปีติสุขและตระหนักถึงคุณค่าแห่งการร่วมชุมนุมในธรรม

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า การประชุมใหญ่ คือการเข้าประชุมพร้อมกันครั้งใหญ่มีในวันนี้ที่ชัฏป่านี้ ซึ่งคำว่า มหาสมัยนั้น แปลว่า การประชุมใหญ่ ส่วนป่าชัฏ เรียกว่า ป่าใหญ่ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า หมู่เทพมาประชุมกันแล้ว หมู่เทพเป็นผู้มาสู่การประชุมธรรมนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อได้ทรงสำรวจดูตั้งแต่พื้นแผ่นดินจนจรดกำหนดขอบปากจักรวาล จากกำหนดขอบปากจักรวาลจนจรดพรหมโลก ทอดพระเนตรเห็นการประชุมของเทวดาแล้ว จึงทรงพระดำริว่า “สมาคมเทวดานี้ใหญ่ ฝ่ายพวกภิกษุไม่ทราบว่า สมาคมเทวดานี้ใหญ่อย่างนี้” เอาเถิด เราจะบอกพวกเธอ เมื่อทรงพระดำริอย่างนั้นเสร็จแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงกล่าวชื่อและโคตรแต่ของทวยเทพพึงขยายให้กว้างทั้งหมด” (พระไตรปิฎกอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.อ. (ทย); 333/435) ในประเด็นทางจิตวิทยา การกล่าวนามหมู่เทพเปรียบเสมือน “คำยืนยันเชิงบวก” ที่ทำให้ผู้ถูกกล่าวถึงเกิดความภาคภูมิใจ และผู้ฟังเกิดแรงบันดาลใจจากการเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกับสิ่งสูงส่ง ในประเด็นทางสังคม การประกาศนามหมู่เทพยังสะท้อนกระบวนการสร้าง “สำนึกชุมชน” โดยใช้ถ้อยคำเป็นตัวเชื่อมโยงให้หมู่ชนเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งยิ่งใหญ่ร่วมกัน และการประพฤติดีด้วยวาจา 4 ประเภท

1. ให้กล่าวแต่วาจาถ้อยคำที่สัตย์ที่จริง ให้เว้นจากวาจาที่เท็จไม่จริงเสีย ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า มุสาวาทา เวรมณีฯ

2. ให้กล่าวแต่วาจาถ้อยคำอันสมานประสานสามัคคีให้ท่านดีต่อกัน ให้เว้นวาจาส่อเสียดยุยงเสีย ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า ปิสุณายาวาจา เวรมณีฯ

3. ให้กล่าวแต่วาจาถ้อยคำอันอ่อนโยน ให้เกิดความยินดีแก่ผู้ฟัง ให้งดเว้นวาจาที่หยาบคาย บริภาษตัดพ้อหยาบคาย ให้ผู้ฟังได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ เสีย ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า ผรุสฺสาย วาจาย เวรมณีฯ

4. ให้กล่าวแต่วาจาถ้อยคำที่เป็นไปกับด้วยประโยชน์ ให้เว้นวาจาที่เหลวไหล คือพูดเล่นหาประโยชน์มิได้เสีย ตรงกับภาษาบาลีที่ว่า สมฺผปฺปลาปาวาจายเวรมณีฯ (วิกิพีเดียออนไลน์, 2568)

การยืนยันของพระพุทธเจ้ากับความมีอยู่จริงของเหล่าเทวดาในมหาสมัยสูตร

ในพระพุทธศาสนา เทวดาถือเป็นสภาพภูมิหนึ่งของสรรพชีวิตที่มีความสำคัญในกระบวนการศึกษาธรรมะและการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะในพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เหล่าสาวกและประชาชนทั่วไป ซึ่งหนึ่งในพระสูตรที่มีการกล่าวถึงเทวดาอย่างชัดเจนคือ "มหาสมัยสูตร" (Mahāsamaya Sūtra) ซึ่งเป็น พระสูตรที่บันทึกเหตุการณ์การประชุมใหญ่ของพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์ และเหล่าเทวดาจำนวนมากจาก 10 โลกธาตุ ณ ป่ามหาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/331/259) “เราจักบอกชื่อของหมู่เทพ จักระบุชื่อของหมู่เทพ จักแสดงชื่อของหมู่เทพ เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 13/333/261) โดยจำนวนเทวดาที่มากจาก 10 โลกธาตุนั้น ประกอบด้วย

2.1 เทวดาสุทธาวาส 4 องค์ และทั้ง 4 องค์ได้กล่าวคาถาถวายแด่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ทั้ง 500 รูป ดังนี้ เทพองค์ที่ 1 กล่าว “การประชุมครั้งใหญ่ในป่าใหญ่มีหมู่เทพมาประชุมกันพวกเราพากันมายังธรรมสมัยนี้ก็เพื่อได้เยี่ยมสงฆ์ผู้ไม่พ่ายแพ้” เทพองค์ที่ 2 กล่าว “ภิกษุทั้งหลายในที่ประชุมนั้นมีจิตมั่นคง ทำจิตของตนๆ ให้ตรง ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตย่อมรักษาอินทรีย์ไว้เหมือนสารถีผู้กุมบังเหียนขับรถม้าไป” เทพองค์ที่ 3 กล่าว “ภิกษุเหล่านั้นตัดกิเลสดังตะปูตัดกิเลสดังลิ่มสลัก ถอนกิเลสดังเสาเขื่อนได้แล้ว เป็นผู้ไม่หวั่นไหว บริสุทธิ์ เป็นผู้ปราศจากมลทิน เที่ยวไป เป็นผู้อันพระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุทรงฝึกดีแล้วเหมือนช้างหนุ่ม ฉะนั้น” เทพองค์ที่ 4 กล่าว “เหล่าชนผู้นับถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะจักไม่ไปสู่อบายภูมิ ครั้นละกายมนุษย์แล้วจักทำให้หมู่เทพเจริญเต็มที่” สุทธาวาส 5 พวกมีที่อยู่อันบริสุทธิ์ หรือ ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือ ที่เกิดของพระอนาคามี คือ 1) อวิหา (เหล่าท่านผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตน หรือผู้ไม่ละไปเร็ว, ผู้คงอยู่นาน) 2) อตัปปา (เหล่าท่านผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร หรือผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร) 3) สุทัสสา (เหล่าท่านผู้งดงามน่าทัศนา) 4) สุทัสสี (เหล่าท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี หรือผู้มีทัศนาแจ่มชัด) 5) อกนิฏฐา (เหล่าท่านผู้ไม่มีความด้อยหรือเล็กน้อยกว่าใคร, ผู้สูงสุด) (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546)

2.2 พวกอมนุษย์ ในมหาสมัยสูรตกล่าวไว้ว่า “พากันทำความเพียรจึงมีญาณอันเป็นเหตุให้เห็นพวกอมนุษย์ปรากฏขึ้น ภิกษุบางพวก เห็นอมนุษย์ 100 ตน. บางพวกเห็น 1,000 ตน. บางพวกเห็น 70,000 ตน บางพวกเห็น 100,000 ตน บางพวกเห็นมากมายไม่มีที่สิ้นสุด อมนุษย์อยู่กระจายไปทั่วทุกทิศ”

2.3 มีพวกยักษ์ 16,500 ประกอบด้วย 1) ภุมมเทวดา อาศัยในกรุงกบิลพัสดุ์ จำนวน 7000 2) พวกยักษ์อยู่ที่เขา เหมวตา 6000 3) ยักษ์อยู่ที่เขา สาตาคีรี 3000 4) ยักษ์อยู่ที่เขา เวสสามิตตะ 500

2.4 มีท้าวมหาราชทั้ง 4 1) ท้าวธตรฐปกครองทิศตะวันออกเป็นหัวหน้าของพวกคนธรรพ์ 2) ท้าววิรุฬหกปกครองทิศใต้เป็นหัวหน้าของพวกกุมภัณฑ์ 3) ท้าววิรูปักษ์ปกครองทิศตะวันตกเป็นหัวหน้าของพวกนาค 4) ท้าวกุเวรปกครองทิศเหนือเป็นหัวหน้าของพวกยักษ์ 5) พวกผู้รับใช้ของท้าวจาตุมหาราชเหล่านั้นเป็นพวกมีมายา หลอกลวง โอ้อวดก็มาด้วย

2.5 มีเทวดาชั้นอื่นๆ เช่น 1) เทวดาผู้อาศัยพระจันทร์ เทวดาผู้อาศัย พระอาทิตย์ 2) เทวดาทั้งหลายชื่ออาโป ชื่อปฐวี ชื่อเตโช ชื่อวาโย 3) เทวดานักษัตรไว้, มันทพลาหกเทวดา 4) ปชุนนเทวบุตร ซึ่งคำรามให้ฝนตกทั่วทิศ

2.6 มีนาค 2 พวก 1) นาคอาศัยอยู่ในสระ 2) นาคอาศัยอยู่ในท่า

2.7 มีช้างเอราวันอาศัยในป่า

2.8 มีปักษีทวิชาติ (นก)

2.9 มีครุฑ และอสูร

2.10 มีเทวดาชั้นอื่นๆ อีก มีชื่อต่างกัน มียศ มีรัศมี มีฤทธิ์ มีอานุภาพ ต่างกัน

2.11 มีเทวดาชั้นกามภพ ชั้นดุสิต ยามา นิมมานนรดี ชั้นปรนิมมิตะ

2.12 มีเทวดาชั้นพรหม และมาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 13/334/262)

การบอกชื่อของหมู่เทพ จักระบุชื่อของหมู่เทพ จักแสดงชื่อของหมู่เทพแห่งพระพุทธเจ้าในมหาสมัยสูตร ไม่ใช่เพียงการระบุตัวตนของเทวดาเท่านั้น แต่เป็นการเปิดปรากฏการณ์ที่ลึกซึ้งกว่านั้นมาก การทรงเอ่ยนามเทวดาเหล่านี้เสมือนการยืนยันว่าจักรวาลแห่งพระพุทธศาสนานั้นมิได้มีเพียงมนุษย์เป็นผู้เดียว หากแต่เป็นโลกที่เต็มไปด้วยสรรพสัตว์ในมิติต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน และสิ่งที่น่าทึ่งคือ พระพุทธองค์ทรงเผยให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกินกาลเวลาระหว่างเทวดากับมนุษย์ เทวดาไม่ใช่สิ่งมีชีวิตที่อยู่ห่างไกลและไร้ความเกี่ยวข้อง แต่กลับเป็นพันธมิตรแห่งธรรมที่คอยส่งเสริมและสนับสนุนเส้นทางการปฏิบัติของมนุษย์

การยืนยันของพระพุทธเจ้านี้สร้างผลมิติทางจิตวิทยา คือช่วยหล่อหลอมศรัทธาและความมั่นใจในเส้นทางธรรม ทางสังคมศาสตร์ สะท้อนโครงสร้างความเชื่อที่ซับซ้อนของสังคมยุคนั้น และทางปรัชญา ขยายความเข้าใจเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา คือ เรื่อง 31 ภพภูมิ ที่เผยให้เห็นว่าการดำรงอยู่มีความหลากหลายอันน่าทึ่ง ตั้งแต่อบายภูมิ 4 ชั้น กามภูมิ 11 ชั้น (รวมมนุษย์และเทวดา 6 สวรรค์) รูปพรหมภูมิ 16 ชั้น จนถึงอรูปพรหมภูมิ 4 ชั้น แม้เทวดาจะอยู่ในภูมิที่สูงส่งกว่ามนุษย์ แต่พวกเขายังคงมีความต้องการขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป สะท้อนให้เห็นว่าการดำรงอยู่ในสังสารวัฏ ไม่ว่าจะอยู่ในภูมิใดก็ยังผูกพันอยู่กับกฎแห่งกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดนั้นทรงยืนยันถึงความมีอยู่จริงของเทวดาเหล่านี้

ความปีติในทางพระพุทธศาสนา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปีติ แปลว่า ความปลาบปลื้มใจ ความอิ่มใจ หลายคนมักเขียนและออกเสียงผิดเป็น ปิติ ปีตินี้ไม่ว่าเกิดขึ้นแก่ใคร ก็จะทำให้คนนั้นมีหน้าตาแช่มชื่น จิตใจแจ่มใส เป็นความอิ่มเอิบที่ซาบซ่านไปทั่วร่างกาย แต่ทราบหรือไม่ว่า ในทางพระพุทธศาสนามีการแบ่งปีติเป็นประเภทแตกต่างกันตามอาการที่เกิดแก่ร่างกายด้วย ในวิสุทธิมรรคกล่าวถึงปีติในการเจริญสมถะไว้ 5 ประเภท ได้แก่ 1) ขุททกาปีติ หมายถึง ปีติเล็กน้อย เมื่อเกิดปีติประเภทนี้จะมีอาการขนลุก บางทีทำให้น้ำตาไหล 2) ขณิกาปีติ หมายถึง ปีติเป็นขณะ จะรู้สึกเย็นวูบในกายเป็นขณะ ๆ ดุจฟ้าแลบ 3) โอกกันติกาปีติ หมายถึง ปีติเป็นระลอกเกิดยาวนานและแรงกว่าปีติ 2 ประเภทแรก ทำให้รู้สึกเย็นซู่ซ่าคล้ายคลื่นซัดฝั่ง 4) อุพเพงคาปีติ หมายถึง ปีติโลดลอย อาการทางกายที่ปรากฏคือ ตัวเบาถึงขั้นลอยจากพื้น หรือลอยไปในอากาศได้ บางครั้งอาจเปล่งคำพูดออกมาด้วยความโสมนัสใจ 5) ผรณาปีติ หมายถึงปีติแผ่ซ่าน จะรู้สึกเย็นซาบซ่านไปทั่วร่าง (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), 2554) ปีติจึงเป็นความเอิบอิ่ม การทำให้ยินดี ปีติเกิดได้จากราคะ ศรัทธา ความไม่ดื้อด้าน วิเวก สมาธิ และโพชฌงค์ (อารยา ถิรมงคลจิ, 2556)

3.1 การเกิดขึ้นของปีติ

3.1.1 ปีติเกิดจากราคะเป็นอย่างไร ปีติประเภทนี้เกิดจากความชอบ ความหลงใหล และความอิ่มใจที่ที่เกิด จากกิเลส เช่น ขนลุกต่อเมื่อได้ฟังเพลง ๆ หรือ ได้ยินเนื้อเพลงที่โดนใจ

3.1.2 ปีติเกิดจากศรัทธาเป็นอย่างไร ปีติประเภทนี้เกิดจากความอิ่มใจของผู้ที่มีศรัทธาแรงกล้า เช่น เกิดสมาธิ ระหว่างที่กำลังจบคำถวายสังฆทาน หรือ สวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย

3.1.3 ปีติเกิดจากความไม่ดื้อด้านเป็นอย่างไร ปีติประเภทนี้เกิดจากความอิ่มใจของผู้ที่มีจิตใจที่บริสุทธิ์ เช่น เกิดความรู้สึกเอิบอิ่มขณะที่กำลังทำตามที่คุณแม่หรือคุณพ่อสอน

3.1.4 ปีติเกิดจากวิเวกเป็นอย่างไร ปีติประเภทนี้เกิดจากความอิ่มใจของผู้เข้าปฐมฌาน คือฌานขั้นต้น ที่ผู้ ปฏิบัติจะเกิดวิตก (ความตรึก) วิจารณ (ความตรอง) ปีติ (ความอิ่มใจ) สุข (ความสบายใจ) และเอกัคตา (ความมี อารมณ์เป็นหนึ่ง)

3.1.5 ปีติเกิดจากสมาธิเป็นอย่างไร ปีติประเภทนี้เกิดจากความอิ่มใจของผู้เข้าทุติยฌาน คือฌานระดับที่สอง ได้แก่ สามารถละวิตกและวิจารได้ คงไว้แต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิกับเอกัคตา

3.1.6 ปีติเกิดจากโพชฌงค์เป็นอย่างไร ปีติประเภทนี้เกิดจากการดำเนินตามโลกุตตรมรรคในทุติยฌาน เพราะ โพชฌงค์คือแนวทางแห่งการตรัสรู้ เป็นกลุ่มธรรมสำคัญในการทำงานให้เกิดโพธิ คือปัญญาตรัสรู้ ซึ่งทำให้ทั้งรู้ ทั้ง ตื่น และทั้งเบิกบาน ได้แก่ สติ ธรรมวิจัย วิริยะ ปีติ ปัสสิทธิ สมาธิ และอุเบกขา

3.2 ปีติ ฝ่ายอภิธรรม

ในคัมภีร์พระอภิธรรม มีการกล่าวถึงปีติในลักษณะที่เป็นเจตสิก (ธรรมชาติที่อาศัยจิตเกิด) เรียกว่า "ปีติเจตสิก" มีลักษณะดังนี้ คือ 1) มีความแช่มชื่นใจในอารมณ์เป็น "ลักษณะ". 2) มีการทำให้อิ่มกายอิ่มใจ หรือทำให้ซาบซ่านทั่วร่างกาย เป็น "กิจ" 3) มีความฟูใจเป็น "ผล" 4) มีนามขันธ์ 3 ที่เหลือ ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และวิญญาณขันธ์) เป็น "เหตุใกล้" (วิกิพีเดียสารานุกรมเสรีออนไลน์, 2568)

ปีติเจตสิก จึงเป็นเจตสิกที่ปลาบปลื้ม เอิบอิ่ม ร่าเริง จึงเกิดร่วมกับโสมนัสเวทนาเท่านั้น ไม่เกิดร่วมกับเวทนาอื่นๆ เลย ปีติเจตสิก เกิดร่วมกับจิตที่มีโสมนัสเวทนาเกิดร่วมด้วย 51 ดวง คือ กามโสมนัสจิต 18 ดวง ปฐมฌานจิต 11 ดวง ทุติยฌานจิต 11 ดวง ตติยฌานจิต 11 ดวง จิตที่มีโสมนัสเวทนาเกิดร่วมด้วย แต่ไม่มีปีติเจตสิกเกิดร่วมด้วยนั้นมี 11 ดวง คือ จตุตถฌานจิต 11 ดวง ทั้งนี้เพราะจตุตถฌานจิตประณีตกว่าตติยฌาน ซึ่งมีปีติเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้น ปีติ ก็มีเหตุปัจจัยจึงเกิดขึ้น เป็นธรรมไม่ใช่เรา เพราะอาศัยการฟังพระธรรมที่เข้าใจก็เกิด ปีติ ได้ในขณะนั้น ซึ่ง หนทางที่ถูกต้อง คือ การเข้าใจความจริงของสภาพธรรมที่เป็น ปีติ ว่าเป็นธรรมไม่ใช่เรา

3.3 อาการของปีติ

อาการปรากฏของปีตินี้ คือ ทำให้จิตใจฟูอิ่มเอิบขึ้นมา ปีติจะเกิดขึ้นได้นั้น ย่อมต้องอาศัยนามขันธ์ 3 คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และวิญญาณขันธ์ เป็นเหตุใกล้ให้เกิด เวทนาขันธ์ที่เป็นเหตุใกล้ให้เกิดปีตินั้น ย่อมอาศัยสุขเวทนา เป็นต้น เป็นเหตุให้ปีติเกิด ด้วยเหตุนี้เอง บางทีเราเข้าใจว่า ปีติและสุขเป็นอันเดียวกัน แยกจากกันไม่ได้ แต่ความจริงนั้นปีติกับสุขต่างกัน คือ สุขเป็นเวทนาขันธ์ ปีติเป็นสังขารขันธ์ และเมื่อมีปีติจะต้องมีสุขเสมอแน่นอน แต่ว่าเมื่อมีสุข อาจจะไม่มีปีติด้วยก็ได้ (วิกิพีเดียสารานุกรมเสรีออนไลน์, 2568) ดังปรากฏในสุภสูตรว่าด้วยเรื่องมาณพชื่อสุภะ “เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป ภิกษุบรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายในมีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เธอทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่มด้วยปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะไม่ถูกต้องเปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกเป็นวังวน ไม่มีทางที่กระแสน้ำจะไหลเข้าได้ ทั้งด้านตะวันออก ด้านใต้ ด้าน

ตะวันตก และด้านเหนือ ฝนก็ไม่ตกตามฤดูกาล แต่กระแสน้ำเย็นพุดขึ้นจากห้วงน้ำนั้นแล้วทำห้วงน้ำนั้นให้ชุ่มชื่นเอิบอาบเนืองนองไปด้วยน้ำเย็นไม่มีส่วนไหนของห้วงน้ำนั้นที่น้ำเย็นจะไม่ถูกต้อง ฉันใด ภิกษุทำกายนี้ให้ชุ่มชื่นเอิบอิ่มด้วยปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ รู้สึกซาบซ่านอยู่ ไม่มีส่วนไหนของร่างกายที่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิจะไม่ถูกต้อง ฉันนั้น ข้อนี้จัดเป็นสมาธิอย่างหนึ่งของภิกษุ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.สี. (ไทย); 9/468/204)

การปรากฏความชื่นชอบ ความปีติสุขของเหล่าเทวดาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ “การบอกชื่อของหมู่เทพ จักระบุชื่อของหมู่เทพ จักแสดงชื่อของหมู่เทพ” นั้น เป็นการแสดงถึงพระบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระบรมศาสดาที่พระองค์สามารถเอ่ยนามและจำแนกหมู่เทพได้อย่างถูกต้องครบถ้วน มิใช่เพียงการกล่าวถึงชื่อเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงพระญาณอันหยั่งรู้ครอบคลุมทั้งสังสารวัฏเป็นเครื่องยืนยันถึงความเป็น “พระพุทธะ” คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ที่ได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 อย่างถ่องแท้และบริสุทธิ์สิ้นเชิง ซึ่งเหล่าเทวดาเมื่อได้สดับพระดำรัสจึงเกิดความปีติสุขอย่างยิ่ง เนื่องจากตระหนักชัดว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ปราศจากกิเลสทั้งปวง เป็นผู้ที่รู้แจ้งโลกไม่เพียงแต่โลกมนุษย์ หากยังรู้ถึงหมู่เทพและภูมิต่าง ๆ ในสังสารวัฏ พระองค์จึงทรงเป็นศาสดาของทั้งเทวดาและมนุษย์ ความปีติสุขนี้จึงมิใช่เพียงความชื่นชมธรรมดา แต่เป็นความซาบซึ้งที่เกิดจากศรัทธาอันมั่นคง ว่ามีเพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่สามารถเป็นแสงสว่างนำทางสรรพสัตว์พ้นจากความมืดบอดแห่งอวิชชาได้

การระบุชื่อหมู่เทพยังทำให้เหล่าเทพทั้งหลายเกิดความภาคภูมิใจที่ได้รับการรับรองและปรากฏในพระดำรัสของพระองค์ สิ่งนี้เปรียบเสมือนการยืนยันคุณค่าแห่งการบำเพ็ญบุญกุศลในอดีตของตน เพราะแม้จะอยู่ในภูมิที่สูงแล้ว แต่เมื่อได้รับการกล่าวถึงโดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นสิริมงคลและความปีติสุขอย่างหาที่สุดมิได้ ดังนั้น อาการแห่งความปีติสุขของเหล่าเทวดา จึงมีรากฐานจากความศรัทธาอันเลื่อมใสในพระบรมศาสดา ผู้เป็นหนึ่งเดียวในโลกและจักรวาล ผู้ตรัสรู้แล้วโดยสมบูรณ์ และทรงเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณสูงสุดของทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้ามีพระสุรเสียงอันไพเราะและทรงมีพลังดังในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า “มีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ตรัสดุจเสียงร้องของนกการเวก ข้อที่ท่านพระโคดมมีพระสุรเสียงดุจเสียงพรหม ตรัสดุจเสียงร้องของนกการเวกนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม.(ไทย); 13/386/478) ฉะนั้น การที่พระศาสดาทรงดำริว่า “เราจักบอกชื่อและโคตรของเทวดาทั้งหลายผู้มาแล้ว ๆ เพื่อให้เทวดาทั้งหลายรู้ถึงความพรั่งพร้อมแห่งจิตก่อน” และด้วยพระองค์นั้นทรงมีพระสุรเสียงกึกก้องเปล่งออกจากพระโอษฐ์ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ คือ 1) นุ่มนวล 2) ฟังชัดเจน 3) ไพเราะ 4) ฟังง่าย 5) กลมกล่อม 6) ไม่พร่า 7) ลุ่มลึก 8) มีกังวาน ซึ่งพระสุรเสียงที่พระองค์ทรงสอนบริษัทให้เข้าใจมิได้ก้องออกไปนอกบริษัทนั้นชนทั้งหลายที่ท่านพระโคดมทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติเร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 13/387/481) การกล่าวนามเทวดาของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพียงการออกเสียงที่มนุษย์ทั่วไปเปล่งออกมา แต่พระสุรเสียงอันไพเราะของพระสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังประดุจสายน้ำใส

ที่ไหลผ่านใจ ทำให้เหล่าเทพยดาและพรหมทั้งหลายที่มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคและเยี่ยมภิกษุสงฆ์ทั้ง 500 รูป เกิดความปีติสุข จิตใจของเหล่าเทวดานั้นเต็มไปด้วยความสุขสงบ โปรดปรานอย่างหาที่สุดมิได้ เป็นการกระตุ้นพลังแห่งความศรัทธาเป็นแรงผลักดันทางใจที่เป็นประโยชน์ (รณชิต บุมี, 2550) และครอบคลุมทั้งสังคมทางกายภาพ และสังคมทางจิตวิญญาณ (ชมพู โกติรัมย์, 2568) ในการสร้างพลังใจและความปีติร่วมกันในหมู่ชน เป็นการพูดที่ดีทำให้เราเป็นที่รักของทุก ๆ คน พูดส่งความสุขให้กับคนรอบข้างได้ (มูลนิธิหัวใจแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ออนไลน์, 2568) จากการศึกษาในที่นี้คือ คำพูดหรือ “ชื่อของเหล่าเทวดา” ที่ถูกกล่าวถึงในมหาสมัยสูตรมีผลในการ “ยืนยันการมีอยู่” และ “ให้เกียรติ” ในพระสูตรจึงเป็นการเน้นว่า แม้ผู้ทรงฤทธิ์ทั้งหลายยังต้องหันมาอาศัยพระธรรม และการยืนยันความนอบน้อมของเหล่าเทพ การแสดงลำดับหมู่โลกสวรรค์ และสื่อเชิงสัญลักษณ์ว่าพระธรรมมีอำนาจสูงสุดเหนือมนุษย์และเทวดาทั้งปวง ในทางจิตวิทยาพระพุทธองค์เอ่ยชื่อเสมือนเป็นการ “รับรองสถานะ” และมอบการยอมรับต่อหน้าที่ประชุมใหญ่ เมื่อบุคคลถูกรับรู้และยืนยันในที่สาธารณะ จะเกิดความรู้สึกมีคุณค่า และได้รับการยอมรับซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อสุขภาวะทางจิต และสังคมการทักทายเป็นมารยาทพื้นฐานทางสังคมและเป็นการเริ่มต้นบทสนทนากับผู้อื่น (ดูการทักทายและการตอบรับการทักทายออนไลน์, 2568) ในเชิงวิชาการ "กำลังใจจากคำพูด" มีฐานคิดทั้ง 3 ดังนี้

1. การเสริมแรงทางสังคม ที่อธิบายว่าคำพูดที่ยกย่องหรือกล่าวถึงเชิงบวก สามารถสร้างแรงจูงใจและความมั่นใจแก่บุคคลและชุมชน (วิกิพีเดียออนไลน์, 2568)
การใช้คำพูดในเชิงบวกพร้อมผลลัพธ์ที่ได้ในเชิงบวก

2. จิตวิทยาเชิงพุทธ (Buddhist Psychology) ที่มองว่า คำพูดเป็นกุศลกรรมบถ สามารถสร้างปีติ (P**ī**ti) และความสงบใจได้ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภาออนไลน์, 2568)

3. การสร้างความหมาย ซึ่งชี้ว่า การกล่าวนามและให้ความหมายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือบุคคลสำคัญช่วยสร้างกรอบอ้างอิงทางสังคมที่หล่อหลอมความศรัทธาและความสามัคคี

มุมมองทางจิตวิทยา การบอกชื่อ แสดงชื่อ

ในพระสูตรกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ตรัสบอกชื่อเหล่าเทพที่มาประชุมร่วมกัน ทำให้เหล่าเทพผู้ถูกเอ่ยชื่อเกิดความปีติยินดีอย่างลึกซึ้ง ปรากฏการณ์นี้หากมองผ่านกรอบจิตวิทยา สามารถอธิบายได้หลายแง่มุมที่สำคัญในการทำความเข้าใจและสร้างการยอมรับในสังคมที่เต็มไปด้วยความแตกต่าง (พระครูสุตสารบัณฑิต (จำนงค์ ผมไผ), 2567) และกลไกความสุขภายในจิตใจมนุษย์ “เราจักบอกชื่อและโคตรของเทวดาทั้งหลายผู้มาแล้วๆ เพื่อให้เทวดาทั้งหลายรู้ถึงความพรั่งพร้อมแห่งจิตก่อน” และด้วยพระองค์นั้นทรงมีพระสุรเสียงกึกก้องเปล่งออกจากพระโอษฐ์ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ คือ 1) นุ่มนวล 2) ฟังชัดเจน 3) ไพเราะ 4) ฟังง่าย 5) กลมกล่อม 6) ไม่พร่า 7) ลุ่มลึก 8) มีกังวาน ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 13/387/481) การกล่าวนามเทวดาของพระพุทธเจ้า ทำให้เหล่าเทพยดาและพรหมทั้งหลายที่มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคและเยี่ยมภิกษุสงฆ์ทั้ง 500 รูป เกิดความปีติ จิตใจของเหล่าเทวดานั้นเต็มไป

ด้วยความสุขสงบ โปรดปรานอย่างหาที่สุดมิได้ เป็นการกระตุ้นพลังแห่งความศรัทธาเป็นแรงผลักดันทางใจที่เป็นประโยชน์ (รณชิต บุมี, 2550) และครอบคลุมทั้งสังคมทางกายภาพ และสังคมทางจิตวิญญาณ (ชมพู โกติรัมย์, 2568) การสื่อสารมิใช่เพียงเครื่องมือแลกเปลี่ยนข้อมูล แต่เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะในครอบครัว โรงเรียน วัด หรือองค์กร การใช้ทั้งวาจาและอวัจนภาษา ล้วนมีพลังในการเสริมสร้างความผูกพันและความสุขใจ หนึ่งในรูปแบบที่ทรงอิทธิพลคือ “การทักทายและการเอ่ยนาม” โดยเฉพาะจากผู้ใหญ่สู่ผู้น้อย ซึ่งสะท้อนถึงความสุภาพ ความเมตตา และยังทำหน้าที่เป็นเครื่องหล่อหลอมคุณธรรม

ในมหาสมัยสูตร พระพุทธเจ้าทรงเอ่ยนามเหล่าเทพที่มาประชุม ทำให้เกิดความปลื้มปีติในหมู่เทวดา ทั้งยังเป็นการยืนยันคุณค่าและเกียรติของผู้มาร่วม เหตุการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า “การเอ่ยนาม” ไม่ได้หมายถึงการเรียกขานเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการมอบความหมายทางใจและการยกย่องเกียรติแก่ผู้ฟัง เมื่อประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หากผู้ใหญ่ ครูบาอาจารย์ หรือผู้มีเกียรติกล่าวทักทายหรือเรียกชื่อศิษย์ ย่อมก่อให้เกิดความสุข ความภาคภูมิใจ และกระตุ้นให้ผู้ถูกทักทายดำรงตนในทางที่เหมาะสมการปฏิบัติตนในสังคมที่ดีงาม การทักทายและการเรียกชื่ออย่างเหมาะสมสามารถนับเป็นมารยาททางสังคมที่ควรได้รับการส่งเสริม โดยมีแนวทางดังนี้

1. ผู้ใหญ่ควรให้เกียรติผู้น้อย ด้วยการทักทายหรือเรียกชื่ออย่างสุภาพ สร้างกำลังใจและแรงบันดาลใจ

2. ผู้น้อยควรตอบรับด้วยความเคารพ การไหว้ การกล่าวคำสุภาพ และการแสดงออกด้วยความนอบน้อม เป็นการแสดงคุณธรรมพื้นฐานของสังคมไทย

3. การใช้คำทักทายที่อบอุ่น เช่น การกล่าว “สวัสดี” พร้อมรอยยิ้ม ช่วยลดระยะห่างทางสังคมและสร้างความสัมพันธ์อันดียิ่งขึ้น

4. การรักษาสมดุลระหว่างความสนิทสนมและความเคารพ เพื่อไม่ให้การเรียกชื่อหรือทักทายกลายเป็นการล่วงเกินหรือไม่เหมาะสม

ในมุมมองทางจิตวิทยา การบอกชื่อ แสดงชื่อนี้ได้อธิบายปรากฏการณ์ “การเอ่ยนาม” ผ่านมุมมองทางจิตวิทยาและหลักพระพุทธศาสนา โดยยกเหตุการณ์ในพระไตรปิฎก มหาสมัยสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศรายชื่อเหล่าเทพ ทำให้ผู้ถูกกล่าวนามเกิดปีติสุขและความภาคภูมิใจอย่างยิ่ง เหตุการณ์นี้สะท้อนว่าการถูกเรียกชื่อมิใช่เพียงการสื่อสาร แต่เป็นการยอมรับคุณค่า การยกย่องเกียรติ และการสร้างความผูกพันทางใจ การเอ่ยนามจึงมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์และการยอมรับในสังคม ทั้งยังช่วยกระตุ้นศรัทธาและพลังใจได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งหากนำหลักการนี้มาใช้ในชีวิตประจำวัน การทักทายและเรียกชื่อด้วยความสุภาพจากผู้ใหญ่ ครู หรือบุคคลสำคัญ สามารถสร้างแรงบันดาลใจและความมั่นใจแก่ผู้ฟัง ในขณะเดียวกันผู้น้อยก็ควรตอบรับด้วยความเคารพและมารยาทอันเหมาะสม เช่น การไหว้หรือกล่าวคำสุภาพ นอกจากนี้ การใช้ถ้อยคำทักทายที่อบอุ่นพร้อมรอยยิ้ม ช่วยลดช่องว่างทางสังคมและเสริมสร้างความสัมพันธ์ การเรียกชื่ออย่างเหมาะสมจึงเป็นมากกว่าการสื่อสาร แต่คือการสร้างสายใยทางสังคม จิตใจ และคุณธรรมร่วมกัน

1. ชื่อในฐานะอัตลักษณ์ ชื่อมิใช่เพียงสัญลักษณ์ทางภาษา แต่เป็นศูนย์กลางของอัตลักษณ์ส่วนบุคคล การได้ยินชื่อของตนเองถูกกล่าวโดยผู้อื่น โดยเฉพาะจากบุคคลที่มีคุณค่าในใจ เช่น พระพุทธองค์ ย่อมกระตุ้นการรับรู้ว่า “เราได้รับการเห็นตัวตนที่แท้จริง” งานวิจัยทางจิตวิทยาพบว่าการได้ยินชื่อตนเองจะกระตุ้นสมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตระหนักรู้ตน ส่งเสริมการยอมรับตนเองและผู้อื่น ความสร้างรู้สึกมีความหมาย (Sense of Meaning) และการมีคุณค่าในตนเอง (Self-Worth) (ภาวดี เหมทานนท์, 2020) ปรากฏการณ์นี้เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง อัตลักษณ์ในสังคมหลังสมัยใหม่ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้คนสร้างและเข้าใจอัตลักษณ์ของตนเองในสังคมที่มีความหลากหลาย การเรียกชื่อจึงไม่เพียงเป็นการแสดงความเคารพ แต่ยังเป็นการยืนยันตัวตนของผู้ถูกเรียก ในบริบททางศาสนา การที่พระพุทธองค์ทรงเรียกชื่อแสดงถึงการยอมรับและการเห็นคุณค่าในตัวตนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละบุคคล จากมุมมองทางจิตวิทยา ชื่อเป็นส่วนสำคัญของ “ตัวตนทางสังคม” ซึ่งช่วยให้บุคคลรู้สึกว่าตนเองมีที่ยืนในสังคมและได้รับการยอมรับจากผู้อื่น เมื่อผู้ที่มีสถานะทางจิตวิญญาณสูงส่งเรียกชื่อเรา จึงเกิดความรู้สึกว่าตัวตนของเราได้รับการรับรองในระดับที่ลึกซึ้งกว่าการยอมรับทางสังคมทั่วไป เป็นการยืนยันคุณค่าภายในที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ การได้ยินชื่อตนเองจากพระพุทธองค์จึงไม่เพียงกระตุ้นความรู้สึกดีทางอารมณ์ แต่ยังเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองอีกด้วย

การแสดงชื่อในพระสูตรนี้ มิได้เป็นเพียงการระบุชื่อของเทวดาเท่านั้น แต่เป็นการกระทำที่มีพลังเชิงจิตวิทยาอย่างลึกซึ้ง ทั้งในด้านอัตลักษณ์ การยืนยันคุณค่า และการสร้างความปีติสุขแก่ผู้ถูกกล่าวถึง เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ในบริบททางศาสนา หลักการทางจิตวิทยาเรื่องการยอมรับและการมองเห็นคุณค่าของปัจเจกบุคคลก็ยังคงใช้ได้เสมอ การที่พระพุทธองค์ทรงตรัสเอ่ยชื่อเหล่าเทพ ทำให้พวกเขาเกิดความสุขใจอย่างสูงสุด ซึ่งเป็นบทเรียนแก่เราในปัจจุบันว่า “การเรียกชื่อใครสักคนด้วยความหมายเชิงบวก” อาจเป็นการมอบความสุขและคุณค่าให้กับเขาได้อย่างมากมาย

2. การยอมรับทางสังคม การยอมรับทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่สะท้อนถึงความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ทุกคนล้วนมีความปรารถนาที่จะได้รับการยืนยันคุณค่าและการรับรู้ถึงการมีอยู่ของตน ไม่เพียงแต่ในระดับปัจเจก แต่ยังรวมไปถึงในบริบทของชุมชนและสังคมด้วย ในมหาสมัยสูตร มีการกล่าวถึงแม้กระทั่งเหล่าเทพยังแสวงหาการยอมรับจากพระพุทธองค์ การที่พระองค์ทรงเอ่ยนามและยืนยันการปรากฏตัวของบุคคลนั้น ๆ เปรียบเสมือนการ “รับรองสถานะ” ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นใจและการยืนยันคุณค่าในที่สาธารณะ เมื่อบุคคลได้รับการประกาศหรือยอมรับต่อหน้าที่ประชุมใหญ่ จะก่อให้เกิดความรู้สึกภูมิใจและตระหนักในคุณค่าของตนเอง สิ่งนี้ไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์เชิงบวก แต่ยังทำให้บุคคลรู้สึกว่าตนมีความหมายต่อสังคม และมีพื้นที่ยืนที่มั่นคงในชุมชน การได้รับการยอมรับเช่นนี้ยังเชื่อมโยงกับสุขภาวะทางจิต เพราะช่วยลดความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือไร้ค่า และเสริมแรงจูงใจในการดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมาย

ฉะนั้นการให้ความสำคัญแม้เพียง “ชื่อ” หรือการถูกกล่าวถึงจากบุคคลที่เราเคารพและศรัทธา มิได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของการได้รับการยอมรับเท่านั้น แต่ยังเป็นพลังทางจิตใจที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจ ความมุ่งมั่น และแรงบันดาลใจในการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการยอมรับนั้นมาจากบุคคลหรือสถาบันที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณหรือสังคมสูง ยิ่งทำให้ผู้ได้รับการยอมรับเกิด

ความรู้สึกมั่นคงในคุณค่าของตนเองมากขึ้น การยอมรับทางสังคมจึงไม่ใช่เพียงการสร้างชื่อเสียงหรือเกียรติยศ หากแต่เป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์รู้สึกว่าตนเองมีที่ยืนและมีบทบาทในสังคมอย่างแท้จริง สิ่งนี้ยังมีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตใจ ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และสร้างสมดุลทางอารมณ์ การมีชื่อเสียงในทางที่ดีจึงเปรียบเสมือนการยืนยันคุณค่าและศักยภาพของมนุษย์ต่อสายตาสาธารณะ และไม่ว่าจะในเชิงศาสนาหรือสังคมทั่วไป “การยอมรับ” จึงมีบทบาทเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงมนุษย์เข้าหากัน ส่งเสริมความสามัคคี และเป็นพลังที่ขับเคลื่อนการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคมที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ปีติสุขจากการมีส่วนร่วม การตีความเชิงพุทธปรัชญาและจิตวิทยาสังคม

ในมหาสมัยสูตร การระบุชื่อและโคตรของเหล่าเทพที่เข้าร่วมการประชุมใหญ่นั้นมิได้เป็นเพียงการกล่าวถึงเชิงพิธีกรรมหรือการสร้างบรรยากาศทางศาสนาเท่านั้น หากแต่มีนัยสำคัญในเชิงสังคมและจิตวิทยาอย่างลึกซึ้ง การถูกเอ่ยชื่อและระบุตัวตนในที่ประชุม หมายถึงการได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทางธรรมะ การได้รับการยอมรับนี้ก่อให้เกิด ปีติสุข เนื่องจากบุคคลหรือแม้แต่เทพยดาได้รับการตอกย้ำว่าตนมิได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ แนวคิดนี้สามารถเชื่อมโยงกับทฤษฎีทางจิตวิทยาสังคมได้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะ Hierarchy of Needs ของ Abraham Maslow ซึ่งจัดลำดับความต้องการของมนุษย์ไว้ห้าขั้น ความต้องการในระดับกลางคือ love and belongingness needs ซึ่งหมายถึงความต้องการการเป็นที่รัก การได้รับการยอมรับ และการมีส่วนร่วมในกลุ่มสังคม (Maslow, 1943) การถูกเอ่ยชื่อในพระสูตรจึงสะท้อนการเติมเต็มความต้องการขั้นนี้ กล่าวคือ เมื่อสิ่งมีชีวิตได้รับการยืนยันว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ก็จะเกิดความพึงพอใจและความสุขภายใน

นอกจากนี้ ทฤษฎี Need to Belong ของ (Baumeister and Leary, 1995) ยิ่งช่วยอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้อย่างชัดเจน พวกเขาเสนอว่า มนุษย์มีแรงขับทางจิตใจโดยธรรมชาติที่จะต้องการการเชื่อมโยงทางสังคมที่มั่นคงและต่อเนื่อง การที่ชื่อของตนถูกประกาศในสาธารณะและถูกรวมเข้ากับรายนามของผู้อื่น จึงเสมือนเป็นการยืนยันถึงความสัมพันธ์เชิงบวกและการยอมรับจากกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการพื้นฐานทางจิตวิทยาดังกล่าว ผลลัพธ์คือความรู้สึก ปีติสุขจากการมีส่วนร่วม อันเป็นการเติมเต็มความต้องการในระดับรากฐานที่สุด ในทางพุทธปรัชญา การยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งธรรมะยังสะท้อนถึงแนวคิดเรื่อง สังฆคุณ หรือคุณค่าของการอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์ การมี “สังฆะ” ทำให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกมั่นคงและไม่หลงทางเพียงลำพัง การเชื่อมโยงนี้จึงไม่เพียงสร้างปีติสุขเชิงอารมณ์ แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมแรงและคงไว้ซึ่งการปฏิบัติธรรม หากพิจารณาในกรอบจิตวิทยาสังคมร่วมสมัย การถูกเอ่ยชื่อยังสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิด ทฤษฎี อัตลักษณ์ทางสังคมของ (Tajfel and Turner, 1979) ซึ่งชี้ว่าบุคคลสร้างอัตลักษณ์บางส่วนจากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เมื่อบุคคลได้รับการตอกย้ำถึงความเป็นสมาชิก เช่น การถูกรวมชื่อในพระสูตร ก็ยิ่งเสริมสร้าง positive social identity และลดความวิตกกังวลเรื่องการถูกทอดทิ้งทางสังคม

ดังนั้น ปรากฏการณ์ปีติสุขของเหล่าเทพใน มหาสมัยสูตร เมื่อได้รับการเอ่ยชื่อในที่ประชุมใหญ่ มิใช่เพียงสัญลักษณ์ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนหลักจิตวิทยาสังคมที่สำคัญ การได้รับการยอมรับและการระบุตัวตนช่วยให้ผู้ถูกกล่าวรู้สึกว่าตนมี “ที่ยืน” ในชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสุขและความมั่นคงภายในใจ (Baumeister and Leary, 1995) ความสุขที่เกิดจากการมีส่วนร่วมและการยอมรับของผู้อื่นไม่จำกัดอยู่เพียงบริบททางศาสนา แต่สามารถขยายไปสู่สังคมร่วมสมัย เช่น ในองค์กร ชุมชน หรือครอบครัวเล็ก ๆ การให้สมาชิกทุกคนรู้สึกว่าตนถูกนับรวมช่วยส่งเสริมความสามัคคีและความสัมพันธ์เชิงบวก (Deci and Ryan, 2000) และการเรียกชื่อและยืนยันตัวตนของผู้อื่น จึงมีคุณค่าเชิงสังคมและจิตใจอย่างสูง เพราะเป็นการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลและส่งเสริมความผูกพันทางอารมณ์ (Hogg, 2006) โดย มหาสมัยสูตร ไม่เพียงนำเสนอการประชุมใหญ่ของเหล่าเทพ แต่ยังสะท้อนความจริงสากลในมิติของจิตวิทยาและสังคม ว่าการได้รับการยอมรับและการมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นรากฐานของปีติสุข และอาจเกิดแรงปันดาลต่อยอดไปถึงการสร้างประโยชน์ต่อสังคมได้มากมาย

ภาษาการสื่อสารส่งเสริมอัตลักษณ์และความสัมพันธ์

พลังของถ้อยคำและการเอ่ยนามในมหาสมัยสูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่าจะ “บอกชื่อ ระบุชื่อ และแสดงชื่อของหมู่เทพ” แสดงให้เห็นว่า “ภาษาและการสื่อสาร” สามารถเชื่อมโยงศรัทธาและสร้างบรรยากาศแห่งความสุขในสังคมผู้ฟังธรรม อันเป็นหลักฐานของพลังคำพูดที่สามารถทำหน้าที่เป็น “พลังใจ” และยังคงนำมาประยุกต์ใช้ได้ในสังคมปัจจุบัน มิใช่เพียงการเล่าขานเชิงประวัติศาสตร์ แต่เป็นการใช้ภาษาเพื่อสร้างพลังใจแก่ผู้ฟังทั้งภิกษุและเหล่าเทพ ถ้อยคำดังกล่าวก่อให้เกิดปีติ ความสุขใจ และการรับรู้ถึงคุณค่าในตนเองและสังคม การเอ่ยนามจึงเปรียบเสมือนการยอมรับและการให้เกียรติ ซึ่งมีพลังในการเสริมสร้างความมั่นคงทางใจและแรงบันดาลใจ โดยสามารถเชื่อมโยงมิติความต้องการพื้นฐานทั้งเทวดาและมนุษย์ต้องการดังนี้

1. มิติทางจิตวิทยา

1.1. พลังของคำพูด: คำพูดที่พระพุทธเจ้าใช้ เช่น การประกาศว่าจะเอ่ยนามหมู่เทพ มีอิทธิพลโดยตรงต่อสภาวะจิตใจของผู้ฟัง ทำให้เกิด ปีติสุข ความมั่นคงทางใจ และความภาคภูมิใจ

1.2. การยอมรับและการมองเห็นคุณค่า: การเอ่ยนามเป็นการ “รับรู้การมีอยู่” ของหมู่เทพ เสมือนการยืนยันคุณค่าในตนเอง จิตวิทยาสมัยใหม่ถือว่าเป็นกลไกที่ช่วยเสริมสร้าง self-esteem และแรงบันดาลใจ

1.3. อารมณ์เชิงบวก: การได้ยินถ้อยคำอันทรงคุณค่าช่วยปรับอารมณ์ผู้ฟังไปในทางบวก ลดความกังวล และเปิดใจให้พร้อมรับสารทางธรรม

2. มิติทางสังคม

2.1 การสร้างความสัมพันธ์: การเอ่ยนามหมู่เทพเป็นเสมือน “การทักทาย” ที่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกใกล้ชิดกับผู้พูด สร้างบรรยากาศแห่ง ความไว้วางใจและความผูกพัน

2.2 การยกย่องหมู่ชน: ในพระสูตรไม่ได้เพียงแต่สื่อสารกับภิกษุ 500 รูป แต่ยังแสดงถึงการเปิดพื้นที่ให้หมู่เทพได้รับการยอมรับในสังคมธรรมะ เป็นตัวอย่างของ การสร้างชุมชนที่มีส่วนร่วม

2.3 พลังแห่งการชุมนุม: การรวมตัวของทั้งสงฆ์และเทพเป็นสัญลักษณ์ของ เอกภาพและพลังหมู่คณะที่สามารถสร้างแรงกระเพื่อมทางจิตใจและสังคม

3. การปรับใช้ในยุคปัจจุบัน

3.1 การศึกษาและการทำงาน: การเอ่ยนามและการให้การยอมรับแก่ผู้เรียนหรือผู้ร่วมงาน เช่น การกล่าวชื่นชม/เรียกชื่ออย่างตั้งใจ สามารถสร้าง แรงจูงใจและกำลังใจ ได้เหมือนในพระสูตร

3.2 การสื่อสารเชิงบวก: ในยุคสังคมดิจิทัล การใช้ถ้อยคำเชิงสร้างสรรค์และการให้เกียรติผู้อื่นผ่านสื่อสังคมออนไลน์ สามารถลดความขัดแย้งและเพิ่มความอบอุ่นในชุมชน

3.3 การสร้างวัฒนธรรมองค์กร/ชุมชน: ผู้นำหรือวิทยากรที่รู้จักเอ่ยนาม ขอบคุณ หรือต้อนรับสมาชิกแต่ละคน สามารถเสริมสร้าง บรรยากาศของการยอมรับ ความเป็นส่วนหนึ่ง และความสุขร่วมกัน

3.4 การพัฒนาใจในศาสนาและจิตวิญญาณ: การตระหนักถึงพลังของคำพูด ช่วยให้ผู้คนหันมาใช้ภาษาอย่างระมัดระวัง สร้างสติ และเน้นคำพูดที่เกื้อกูลมากกว่าทำร้าย

สรุป

มหาสมัยสูตรเป็นพระสูตรสำคัญที่บรรยายเหตุการณ์ครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ป่ามหาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ 500 รูป ล้วนแล้วแต่เป็นพระอรหันต์ และเหล่าเทวดาจำนวนสิบโลกธาตุ รวมทั้งพรหมและเทพชั้นสุทธาวาส ได้มาชุมนุมเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคและเยี่ยมภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “เราจักบอกชื่อ ระบุชื่อ และแสดงชื่อของหมู่เทพ” มหาสมัยสูตรไม่ได้เป็นเพียงการบันทึกการมีอยู่จริงของเทวดาทั้งหลาย แต่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์และจิตวิทยาอย่างลึกซึ้ง การเอ่ยชื่อหมู่เทพเปรียบเสมือนการยืนยันตัวตนและเกียรติยศแก่ผู้ถูกเอ่ยนาม ทำให้เกิดความปีติ ความภาคภูมิใจ และความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าในชุมชนแห่งธรรมะ ทั้งยังเป็นการสร้าง “สำนึกชุมชน” ให้ผู้ฟังทั้งมนุษย์และเทวดาเกิดความผูกพันร่วมกันในพระธรรม ในมิติทางจิตวิทยา การเอ่ยนามมีผลเช่นเดียวกับ “คำยืนยันเชิงบวก”ที่สร้างแรงบันดาลใจและพลังใจแก่ผู้ฟัง เมื่อบุคคลได้รับการกล่าวถึงอย่างให้เกียรติในที่สาธารณะ ย่อมเกิดความสุขและความมั่นใจ เช่นเดียวกับหลักจิตวิทยาพุทธที่มองว่าคำพูดอันเป็นกุศลกรรมบถสามารถสร้างปีติและความสงบใจได้ การกล่าวนามเหล่าเทพจึงเป็นการยืนยันว่าพระธรรมเป็นศูนย์กลางที่แม้ผู้ทรงฤทธิ์ก็ยังต้องมาสักการะ ในมิติทางสังคม พระสูตรนี้สะท้อนพลังของ “ถ้อยคำ” ในการหล่อหลอมความสัมพันธ์ การเอ่ยนามเป็นเสมือนเครื่องมือสร้างความใกล้ชิดและความเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เปรียบได้กับการที่วิทยากรในงานใหญ่เอ่ยทักทายผู้เข้าร่วม การทักทายเพียงเล็กน้อยก็สามารถสร้างความสุข ความภูมิใจ และแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ฟังได้ นอกจากนี้ มหาสมัยสูตรยังสอดคล้องกับหลักการวาจาที่ดี 4 ประการ คือ พูดจริง ไม่ส่อเสียด พูดอ่อนโยน และพูดมีประโยชน์ ซึ่งเป็นรากฐานของการสื่อสารที่สร้างความสามัคคี อีกประเด็นที่สำคัญคือ พระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า ที่มีคุณสมบัติ 8 ประการ ได้แก่ นุ่มนวล ไพเราะ ชัดเจน ลุ่มลึก และมีกังวาน ทำให้ผู้ฟังเกิดปีติและแรงบันดาลใจ พระสุรเสียงเช่นนี้มิใช่เพียงการเปล่งถ้อยคำ แต่เป็นการถ่ายทอดพลังแห่งธรรมที่ปลอบประโลมใจ และสร้างศรัทธาอย่างลึกซึ้งเมื่อนำมาประยุกต์ในชีวิตประจำวัน หลักการเอ่ยนามหรือการทักทาย

ด้วยถ้อยคำที่สุภาพ สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงาน หรือชุมชน เป็นการยืนยันคุณค่าของกันและกัน ช่วยให้ผู้คนรู้สึกมีเกียรติ มีคุณค่า และพร้อมดำรงตนอย่างเหมาะสม จากเหตุการณ์การชุมนุมใหญ่ของเหล่าเทพ ชี้ให้เห็นถึงพลังของคำพูดและการสื่อสารว่า สามารถสร้างปีติ ความศรัทธา และพลังใจแก่ผู้ฟังได้ อีกทั้งยังเป็นรากฐานของการสร้างสังคมที่สงบสุขและสามัคคี ซึ่งทำให้พระสูตรนี้เป็นที่ชื่นชอบและเลื่อมใสทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์จนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2023). *จิตวิทยาไม่ใช่การอ่านใจ*. คณะจิตวิทยา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชมพู โกติรัมย์. (2568). *จิตสำนึกทางสังคม*. มหาวิทยาลัยศรีปทุม. สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://www.baanjomyut.com/library_4/social_consciousness/

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. *การทักทายและการตอบรับการทักทาย*. สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://lc.dru.ac.th/docfiles/drutest/Listening_new.pdf

มูลนิธิหัวใจแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ออนไลน์. (2568). *การพูดอย่างไรให้มีความสุข*. สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://www.thaiheartfound.org/Article/Detail/140348#:~:text=พูดจาไพเราะ%20อ่อนหวาน%20ย่อมเป็น,หรือใช้อารมณ์เหนือเหตุผล

ภาวดี เหมทานนท์ และสุทัศน์ เหมทานนท์. (2564). การพัฒนาโปรแกรมกลุ่มการระลึกความหลังแบบบูรณาการต่อความภาคภูมิใจในตนเอง ภาวะซึมเศร้า และคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและวิทยาลัยการสาธารณสุขภาคใต้*. 8(3), 257.

พระครูสุตสารบัณฑิต (จำนงค์ ผมไผ). (2567). การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์และความหลากหลายในสังคมหลังสมัยใหม่. *วารสารกว๊านพะเยา*. 1(6), 47-60.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ; มูลนิธิพุทธธรรม.

มติชน. (2023). *อัตลักษณ์ของไทยเปลี่ยนไปแล้ว*. สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_4109069

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2533). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รณชิต บุมี. (2550). *พลังแห่งความศรัทธา*. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาประติมากรรม: มหาวิทยาลัยศิลปากร. สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/thesis/fulltext/thapra/Ronnachit_Bumee/Fulltext.pdf

วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. *การเสริมแรง.* สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://th.wikipedia.org/wiki/การเสริมแรง

วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี. (2568). *ปีติ.* สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://th.wikipedia.org/wiki/ปีติ#:~:text=ในคัมภีร์พระอภิธรรม%20มี,ขันธ์)%20เป็น%20"เหตุใกล้"

ศูนย์สมองและชีวิต. (2021). ทักษะทางการได้ยิน (Auditory Processing) เป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการรับรู้. *ศูนย์สมองและชีวิต.* สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก https://www.brainandlifecenter.com

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2557). *กรรมบถ.* สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก http://legacy.orst.go.th/?knowledges=กรรมบถ-7-กุมภาพันธ์-2557

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเภร). (2554). *แปลและเรียบเรียงในคัมภีร์วิสุทธิมรรค.* พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: ธนาเพลส.

อารยา ถิรมงคลจิต. (2556). *ประเภทของปีติ.* สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. สืบค้น 7 กันยายน 2568 จาก http://legacy.orst.go.th/?knowledges=ประเภทของปีติ-20-กันยายน#:~:text=ปีติ%20แปลว่า%20ความปลาบปลื้ม,ที่เกิดแก่ร่างกายด้วย

Baumeister, R. F. & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin. 117*(3), 497–529.

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry. 11*(4), 227–268.

Hogg, M. A. (2006). Social identity theory. In P. J. Burke (Ed.), *Contemporary social psychological theories*. United States: Stanford University Press.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review. 50*(4), 370–396.

Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Cengage Group: Brooks /Cole.

ศึกษาวิเคราะห์ขันธ์ 5 คือภาระ ในภารสูตร

An Analytical Study of the Five Aggregates as a Burden in the Bhāra Sutta

[1]รวิวรรณ ปุณณาภิรมย์, [2]อธิเทพ ผาทา และ[3]อำพล บุดดาสาร

[1]Ravivan Punnapirom, [2]Athithep Phatha,

and[3]Amphon Buddasarn

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[3]วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3]Faculty of Teacher Training, Phranakhon Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: Raviwan09@hotmail.com

Received: October 5, 2025; **Revised:** December 3, 2025; **Accepted:** December 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง ขันธ์ 5 คือภาระ ตามนัยแห่งภารสูตรในพระไตรปิฎก ซึ่งระบุว่า ขันธ์ทั้งห้า ได้แก่ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ เมื่อถูกยึดมั่นด้วยอุปาทาน ย่อมเป็นภาระอันหนักที่บุคคลแบกรับ โดยการถือภาระนี้เกิดจากกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา และในการวางภาระ คือ การดับตัณหา สิ้นความอยาก โดยแนวคิดภาระและการวางภาระนี้ มีความสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 การแบกภาระสะท้อนถึงทุกข์ เหตุแห่งการแบกภาระด้วยตัณหาคือสมุทัย การวางภาระดับทุกข์คือนิโรธ และหนทางปฏิบัติสู่การวางภาระด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 คือมรรค นอกจากนี้ การวางภาระเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ยังสามารถทำได้โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมสำคัญ ได้แก่ การเข้าใจการเกิดและดับของอุปาทานขันธ์ 5 ตามปฏิจจสมุปบาท การละความยึดมั่นในขันธ์ทั้งห้าโดยเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การรู้ทุกข์และการดับทุกข์ ตามอริยสัจ 4 และการเจริญสติปัฏฐาน 4 มีสติระลึกรู้ต่อกาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อเห็นตามความเป็นจริงจนคลายความยึดมั่นในตัวตน และขันธ์ทั้งปวง อันนำไปสู่การวางภาระขันธ์ 5 และความพ้นทุกข์ในที่สุด

คำสำคัญ: ขันธ์ 5; ภาระ; ภารสูตร

Abstract

This article aims to study and analyze the concept of the "Five Aggregates as a Burden" as presented in the Bhāra Sutta of the Pāli Canon. The sutta states that the five aggregates form, feeling, perception, volitional formations, and consciousness when grasped through attachment (upādāna), become a heavy burden borne by the individual. The act of carrying this burden is driven by the three forms of craving: kāma-taṇhā (craving for sensual pleasures), bhava-taṇhā (craving for existence), and vibhava-taṇhā (craving for non-existence). Conversely, the

relinquishment of this burden is achieved through the cessation of craving, resulting in the extinction of desire. The concept of burden and its release aligns with the Four Noble Truths, wherein the act of carrying the burden reflects dukkha (suffering), craving as the cause of that burden corresponds to samudaya (the origin of suffering), the laying down of the burden signifies nirodha (the cessation of suffering), and the path leading to the relinquishment of the burden corresponds to magga (the Noble Eightfold Path). Furthermore, the liberation from this burden of suffering can be cultivated through essential doctrinal principles, including understanding the arising and cessation of attachment to the five aggregates in accordance with dependent origination (paṭiccasamuppāda); perceiving the aggregates with insight into the three characteristics of existence impermanence, unsatisfactoriness, and non-self; realizing suffering and its cessation according to the Four Noble Truths; and practicing the Four Foundations of Mindfulness (satipaṭṭhāna) by maintaining awareness of the body, feeling, mind, and mental objects. Such practices lead to seeing things as they truly are, gradually dissolving self-identification and attachment to the aggregates, culminating in the laying down of the burden of the five aggregates and the attainment of ultimate liberation from suffering.
Keywords: Five Aggregates; Burden; Bhāra Sutta

บทนำ

ในสังคมปัจจุบันที่เต็มไปด้วยแรงกดดัน ความคาดหวัง และความซับซ้อนทางเศรษฐกิจและสังคม มนุษย์จำนวนมากต้องเผชิญกับภาวะความเครียด และความทุกข์ในหลากหลายรูปแบบ ความทุกข์เหล่านี้มักมีรากฐานมาจากความไม่เข้าใจในธรรมชาติของตนเอง และโลกตามความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความทุกข์ที่เกิดจากการยึดมั่นในขันธ์ทั้งห้า เพราะความไม่รู้แจ้งในอริยสัจ หรืออวิชชาที่ปิดบังจิต ทำให้มนุษย์ไม่เห็นตามความจริงว่าสิ่งที่เรียกว่า ตัวเรา หรือบุคคล นั้น เป็นเพียงสมมติบัญญัติที่สังคมโลกใช้เรียกขานเท่านั้น หากพิจารณาตามสภาวธรรมอันแท้จริง จะไม่ปรากฏตัวตนอันเที่ยงแท้ดำรงอยู่อย่างอิสระแต่อย่างใด สิ่งที่ถูกเรียกว่าบุคคล เป็นเพียงการประชุมกันชั่วคราวขององค์ประกอบทั้งห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งรวมเรียกว่า ขันธ์ 5 และล้วนมีลักษณะเป็นอนิจจัง (ไม่เที่ยง) ทุกขัง (เป็นทุกข์) และอนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) หากแยกขันธ์ทั้งห้าออกจากกันแล้ว ไม่อาจหาตัวตนใดที่ดำรงอยู่อย่างอิสระ และเที่ยงแท้ได้ ดังปรากฏในวชิราสูตร กล่าวไว้ว่า “เมื่อขันธ์ทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มีได้ เหมือนคำว่ารถมีได้เพราะประกอบส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 15/171/228) และเมื่อมนุษย์ไม่รู้เท่าทันตามธรรมชาติของขันธ์ทั้งห้า ว่าเป็นเพียงกระแสของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น–ตั้งอยู่–แล้วดับไป ก็ย่อมเกิดความยึดมั่นถือมั่นเป็น “ตัวกู–ของกู” ส่งผลให้เกิดอวิชชา ความเห็นผิด และเมื่อมีอวิชชาเป็นปัจจัย ย่อมส่งผลให้เกิดกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาท ดำเนินไปตามลำดับแห่งเหตุปัจจัย จนถึงภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ซึ่งเป็นผลของกองทุกข์ทั้งมวล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/58/33) ที่มนุษย์ต้องแบกไว้ตลอดในสังสารวัฏ และด้วยความยึดมั่นนี้เอง ทำให้ขันธ์ทั้งห้ากลายเป็นภาระอันหนักที่มนุษย์ต้องแบกไว้ด้วยอำนาจตัณหา และอุปาทาน

ภารสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อุปาทานขันธ์ (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) 5 ประการ ได้แก่ อุปาทานขันธ์คือรูป, อุปาทานขันธ์คือเวทนา, อุปาทานขันธ์คือสัญญา, อุปาทานขันธ์คือสังขาร, อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ เป็นภาระ เมื่อบุคคลไม่เข้าใจย่อมเข้าไปแบก และยึดมั่นในขันธ์ทั้งห้า ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งปวงที่เกิดจากตัณหา ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/22/34–35) การวางใจไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดปัญหา เป็นทุกข์ เป็นภาระ ถ้าหากว่าใจไม่ไปยึด ไม่ไปติด ถึงแม้ขันธ์จะเป็นภาระต้องคอยดูแล บริหาร ก็เป็นเรื่องธรรมดา ก็ทำไปตามหลักตามหน้าที่ ชีวิตก็เบา เพราะมีปัญญาเห็นความจริง เห็นแจ้งในไตรลักษณ์ ไม่ยึดติดถือมั่น ไม่ยกเอาความปรารถนาขึ้นมาต่อต้านกฎแห่งธรรมชาติ ดำเนินชีวิตไปตามเหตุผล สิ่งที่จะพึงปฏิบัติไปตามธรรมดาของเหตุผลก็ทำไป ร่างกายของเรานี้ต้องบำรุงรักษาเยียวยาด้วยปัจจัย 4 เราก็รักษาดูแลไป ทำให้ถูกต้องด้วยความไม่ประมาท แต่ว่าใจของเราต้องวางให้ถูกต้อง คือไม่ไปยึดติดถือมั่น ไม่ไปแบกภาระไว้ เมื่อทำใจถูกต้องแล้ว มันก็โปร่ง ก็เบา เป็นการวางภาระลงได้ (พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536)

บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์แนวคิดเรื่องขันธ์ 5 คือภาระ ตามนัยแห่งภารสูตร เพื่อนำเสนอแนวทางปฏิบัติเพื่อการวางภาระ ด้วยหลักธรรม เช่น ปฏิจจสมุปบาท, ไตรลักษณ์, อริยสัจ 4, สติปัฏฐาน 4 เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การวางภาระขันธ์ 5 และบรรลุความหลุดพ้นในที่สุด

ความหมายของขันธ์ 5

คัมภีร์พระไตรปิฎก ในอุปาทานปริปวัตตนสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ขันธ์ 5 คือ

1. **รูป** คือ มหาภูตรูป 4 (ดิน, น้ำ, ไฟ, ลม) และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4

2. **เวทนา** คือ ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเมื่ออารมณ์กระทบกับอายตนะ ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส), โสตสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากโสตสัมผัส), ฆานสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากฆานสัมผัส), ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากชิวหาสัมผัส), กายสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากกายสัมผัส), มโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาเกิดจากมโนสัมผัส)

3. **สัญญา** คือ ความจำได้หมายรู้ในอารมณ์ต่าง ๆ ได้แก่ รูปสัญญา (ความหมายรู้รูป), สัททสัญญา (ความหมายรู้เสียง), คันธสัญญา (ความหมายรู้กลิ่น), รสสัญญา (ความหมายรู้รส), โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้โผฏฐัพพะ), ธัมมสัญญา (ความหมายรู้ธรรมารมณ์)

4. **สังขาร** คือ สภาพปรุงแต่งจิต หรือเจตนา ได้แก่ รูปสัญเจตนา (ความจำนงรูป), สัททสัญเจตนา (ความจำนงเสียง), คันธสัญเจตนา (ความจำนงกลิ่น), รสสัญเจตนา (ความจำนงรส), โผฏฐัพพสัญเจตนา (ความจำนงโผฏฐัพพะ), ธัมมสัญเจตนา (ความจำนงธรรมารมณ์)

5. **วิญญาณ** คือ ความรู้แจ้งในอารมณ์ ได้แก่ จักขุวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางตา), โสตวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางหู), ฆานวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางจมูก), ชิวหาวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางลิ้น), กายวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางกาย), มโนวิญญาณ (ความรู้อารมณ์ทางใจ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/56/82-86)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่าขันธ์ 5 หรือ เบญจขันธ์ (กองแห่งรูปธรรม และนามธรรม ห้าหมวดที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา-เขา เป็นต้น, ส่วนประกอบห้าอย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต) ได้แก่

1. รูปขันธ์ (กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณ และอาการ)

2. เวทนาขันธ์ (กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยรสอารมณ์, ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ)

3. สัญญาขันธ์ (กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้, ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ 6 เช่น ขาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น)

4. สังขารขันธ์ (กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดี หรือชั่ว หรือกลาง ๆ, คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อกุศล อัพยากฤต)

5. วิญญาณขันธ์ (กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง 6 เช่น การเห็น การได้ยิน เป็นต้น ได้แก่ วิญญาณ 6)

ขันธ์ 5 นี้ ย่อลงมาเป็น 2 คือ นาม และรูป โดยรูปขันธ์จัดเป็นรูป และเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์เป็นนาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558)

สาระสำคัญในภารสูตร

ภารสูตร ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 17 (ฉบับมหาจุฬาฯ) สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยทรงจำแนกองค์ประกอบ 4 ประการที่เกี่ยวข้องกับขันธ์ 5 ได้แก่ ภาระ, ผู้แบกภาระ, การถือภาระ และการวางภาระ

1. เนื้อหาสาระ ในพระสูตร ณ กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงภาระ ผู้แบกภาระ การถือภาระ และการวางภาระแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/22/34) พระดำรัสนี้ ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องภาระเป็นแก่นสำคัญที่พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะให้ภิกษุทั้งหลายทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ ดังนี้

1.1. ภาระ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) 5 ประการ คือ 1) รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป), 2) เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา), 3) สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา), 4) สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร), 5) วิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ) ขันธ์ 5 โดยตัวของมันเองไม่เป็นภาระ แต่การเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ 5 ด้วยอุปาทาน (ความยึดมั่น) ว่าเป็นตัวตนของเรา เป็นของเรา จึงเป็นภาระ (พระมหาโยธิน โยธิโก (ปัดชาสี), 2561)

1.2. ผู้แบกภาระ ได้แก่ บุคคลผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ ซึ่งเป็นสมมติสัจจะ หมายความว่าขันธ์ 5 ประกอบรวมกันเป็นบุคคล แล้วบุคคลก็มีชื่อ มีโคตรที่แตกต่างกัน เป็นการชี้ให้เห็นถึงความเป็นปัจเจกบุคคลที่ต้องแบกรับภาระของอุปาทานขันธ์ 5

1.3. การถือภาระ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความกำหนัด มีปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม), ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ), วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ)

1.4. การวางภาระ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละคืน ความพ้น ไม่อาลัยในตัณหา ภารสูตร พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “ขันธ์ 5 คือภาระ บุคคลคือผู้แบกภาระ การถือภาระเป็นทุกข์ในโลก การวางภาระเป็นสุขในโลก บุคคลวางภาระหนักได้แล้ว ไม่ถือภาระอื่นไว้ ถอนตัณหาพร้อมทั้งราก สิ้นความอยาก ดับสนิทแล้ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/22/35) อธิบายได้ว่า บุคคลผู้ยึดติดถือมั่นในขันธ์ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นภาระ เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ และการวางภาระ ปล่อยวางอุปาทาน ตัณหา เป็นสุขในโลก

สรุป พระผู้มีพระภาคแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ทรงตรัสว่า อุปาทานขันธ์ 5 เป็นภาระ โดยมีบุคคลซึ่งเป็นสมมติสัจจะ เป็นผู้แบกภาระ ถือภาระด้วยอุปาทาน ตัณหา (กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ และทรงตรัสการวางภาระ คือ การดับตัณหา ปล่อยวางขันธ์ทั้งห้า

2. เนื้อหาสาระ ในอรรถกถา

อรรถกถาภารสูตร (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข.อ. (ไทย); 2/22/378-379) ได้อธิบายขยาย เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจถึงนัยยะที่พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์สื่อสาร ดังนี้

2.1 ภาระ (ภารำ) คือ ของหนัก หมายถึงอุปาทานขันธ์ 5 เป็นภาระ ต้องบริหารจัดการตลอดเวลา และเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ผู้ที่ยังยึดมั่นในขันธ์ 5 ย่อมต้องแบกรับภาระตลอดชีวิต ได้แก่

1) รูปูปาทานขันธ์ (รูปขันธ์ที่ถูกยึดมั่น) คือ ร่างกายเป็นภาระที่ต้องดูแล ต้องบริหาร เช่น ให้ยืน ให้เดิน ให้นั่ง ให้นอน ให้อาบน้ำ แต่งตัว ให้เคี้ยว ให้กิน การขับถ่าย การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย เป็นต้น หากไม่ดูแล ร่างกายก็เสื่อมโทรมและเป็นทุกข์,รูปขันธ์มีการเปลี่ยนแปลง เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ไม่คงที่ ไม่เป็นไปตามปรารถนา การยึดมั่นในรูปที่สวยงาม แข็งแรง หรือคงทน จึงนำมาซึ่งความทุกข์เมื่อรูปนั้นเปลี่ยนแปลงไป, การยึดติดในรูปร่างหน้าตา ผิวพรรณ หรือสมบัติทางกายภาพ ทำให้เกิดความกังวล ความไม่พอใจ และความทุกข์เมื่อรูปลักษณ์ไม่เป็นไปตามที่ต้องการ หรือเมื่อมีการเปรียบเทียบกับผู้อื่น

2) เวทนูปาทานขันธ์ (เวทนาขันธ์ที่ถูกยึดมั่น) คือ ความปรารถนาในสุข การยึดมั่นในความสุข ทำให้ต้องแสวงหาความสุขอยู่เสมอ และเป็นทุกข์เมื่อความสุขนั้นหายไป หรือไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง, ความรังเกียจในทุกข์ การยึดมั่นในความทุกข์ว่าไม่ต้องการ ทำให้ต้องพยายามหลีกหนีความทุกข์ และเป็นทุกข์เมื่อไม่สามารถหลีกหนีได้, เวทนาทุกชนิดไม่เที่ยง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป การยึดมั่นในเวทนาใด ๆ จึงเป็นภาระที่ต้องแบกรับกับความเปลี่ยนแปลง

3) สัญญูปาทานขันธ์ (สัญญาขันธ์ที่ถูกยึดมั่น) คือ การยึดติดในความทรงจำที่ดี หรือร้าย ทำให้เกิดความสุข หรือความทุกข์จากอดีตที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้, ความคาดหวังจากสัญญา คาดหวังสิ่งต่าง ๆ จะเป็นไปตามที่จำได้หมายรู้ ทำให้เกิดความผิดหวังเมื่อความเป็นจริงไม่ตรงกับสัญญา, ความไม่แน่นอนของสัญญา ที่อาจคลาดเคลื่อน ลืมเลือน การยึดมั่นในสัญญาจึงเป็นภาระที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนนี้

4) สังขารูปาทานขันธ์ (สังขารขันธ์ที่ถูกยึดมั่น) คือ การยึดมั่นในสังขาร ทำให้เกิดการปรุงแต่งจิตใจและสร้างกรรมต่าง ๆ ทั้งดีและไม่ดี ซึ่งนำไปสู่ผลของกรรมที่ต้องแบกรับในอนาคต, สังขารเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดความอยาก ความปรารถนา ความกังวล และความพยายามต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ หรือหลีกหนีสิ่งที่ไม่อยากได้, การปรุงแต่งของสังขารทำให้จิตใจไม่สงบ เกิดความฟุ้งซ่าน วุ่นวาย และเป็นภาระที่ต้องจัดการกับอารมณ์ และความคิดที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

5) วิญญาณูปาทานขันธ์ (วิญญาณขันธ์ที่ถูกยึดมั่น) คือ วิญญาณเป็นตัวรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาทางทวารทั้งหก การยึดมั่นในวิญญาณทำให้เกิดความผูกพันกับสิ่งที่รับรู้ และเป็นทุกข์เมื่อสิ่งที่รับรู้นั้นไม่เป็นไปตามที่ต้องการ, วิญญาณเกิดขึ้นและดับไปพร้อมกับการรับรู้อารมณ์ การยึดมั่นในวิญญาณว่าเป็นตัวรู้ ที่คงที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิด และเป็นภาระที่ต้องแบกรับความไม่เที่ยงแท้ของมัน, วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป (เวทนา สัญญา สังขาร และรูป) และนามรูปก็เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ หมุนเวียนเป็นวงจรแห่งภาระที่ไม่สิ้นสุดหากยังมีการยึดมั่น

อุปาทานขันธ์ 5 แต่ละตัวเป็นภาระเพราะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา แต่เรากลับไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเรา ของเรา ทำให้ต้องแบกรับความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมสลาย และความไม่สมปรารถนา การเข้าใจว่าการยึดในขันธ์ 5 เป็นภาระ จึงปล่อยวางความยึดมั่น จึงเป็นหนทางแห่งการพ้นทุกข์ในพระพุทธศาสนา

2.2. ผู้แบกภาระ (ภารหาระ) คือ สัตว์ หรือ บุคคล ผู้เรียกชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ ซึ่งเป็นเพียงสมมติ มิใช่ตัวตนถาวร บุคคลต้องแบกรับภาระแห่งทุกข์ ดังนี้ สัตว์โลกเกิดมาพร้อมกับขันธ์ 5 ซึ่งเป็นผลมาจากกรรม และตัณหาในภพก่อน การเกิดใหม่แต่ละครั้งคือการเริ่มต้นแบกภาระชุดใหม่, การบริหารขันธ์ตลอดชีวิต บุคคลต้องดูแลบำรุงขันธ์ 5 ของตนเองอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการดูแลร่างกาย (รูปขันธ์) หรือการจัดการกับความรู้สึกนึกคิด (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) การดูแลนี้เป็นไปตามธรรมชาติของการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง ความเจ็บป่วย และความแก่ชรา, เมื่อถึงเวลาตาย ขันธ์ 5 ที่แบกรับมาตลอดชีวิตก็จะแตกสลายลง บุคคลก็ทิ้งภาระชุดนั้นไปในจุติขณะ และไปยึดเอาขันธ์อื่นในปฏิสนธิขณะอีก

2.3. การถือภาระ (ภาราทานํ) คือ สาเหตุที่บุคคลต้องถือภาระ หรือแบกรับขันธ์ 5 ไว้ว่าเกิดจาก "ตัณหา" ซึ่งเป็นความทะยานอยาก ความติดข้องในสิ่งต่าง ๆ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่

1) กามตัณหา คือ ความยินดีอันเป็นไปในกามคุณ 5 ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เช่น ความอยากได้วัตถุสิ่งของที่สวยงาม อาหารรสอร่อย เสียงไพเราะ เป็นต้น การยึดติดในความสุขทางประสาทสัมผัสเหล่านี้ ทำให้บุคคลต้องแสวงหา และยึดมั่นในขันธ์ 5 เพื่อตอบสนองตน

2) ภวตัณหา คือ ความยินดีในรูปภพ และอรูปภพ ความติดอยู่ในฌาน รวมถึง ความยินดีที่เกิดพร้อมด้วยสัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่าเที่ยง) หมายถึง ความอยากมี อยากเป็น อยากให้คงอยู่ตลอดไป เช่น ความอยาก

เกิดในภพภูมิที่ดีกว่า ความอยากเป็นเทพพรหม ความติดอยู่ในสมาธิหรือฌาน หรือความเชื่อว่าอัตตาหรือตัวตนจะคงอยู่ตลอดไปไม่เปลี่ยนแปลง เป็นต้น ตัณหานี้ทำให้บุคคลยึดมั่นในภพชาติ และการดำรงอยู่

3) วิภวตัณหา คือ ความยินดีที่เกิดพร้อมกับอุจเฉททิฏฐิ (ความเห็นว่าขาดสูญ) หมายถึง ความอยากไม่เป็น อยากพ้นไปจากสภาพที่เป็นอยู่ อยากให้ดับสูญไป เช่น ความอยากให้ความทุกข์หายไป ความอยากให้ร่างกายนี้แตกดับไปโดยไม่มีการเกิดอีก หรือความเชื่อว่าตายแล้วทุกสิ่งทุกอย่างจะขาดสูญ ไม่มีการเกิดอีกต่อไป เป็นต้น ตัณหาประเภทนี้แม้จะดูเหมือนเป็นการปฏิเสธการมีอยู่ แต่ก็ยังเป็นการยึดมั่นในความอยากที่จะไม่มี หรืออยากให้สิ้นสุดลง ตัณหาทั้งสามประเภทนี้เป็นแรงผลักดันให้บุคคลยึดมั่นในขันธ์ 5 และเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร การถือภาระจึงเป็นผลมาจากการที่จิตยังถูกครอบงำด้วยตัณหาเหล่านี้

2.4 การวางภาระ หมายถึง การที่ตัณหาทั้งหลายถูกกำจัดให้หมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง ไม่เหลือความยินดี ความอยาก หรือความยึดมั่นใด ๆ อีกต่อไป อรรถกถาอธิบายว่า "อวิชชา (ความไม่รู้ตามความเป็นจริง) ชื่อว่าเป็นมูลของตัณหา" และการ "ถอนตัณหานั้นพร้อมทั้งรากด้วยอรหัตตมรรค" แสดงให้เห็นว่าอวิชชาเป็นมูลของตัณหา คือ ความไม่รู้ความจริงของชีวิต และขันธ์ 5 ทำให้เกิดความอยากยึดติด (ตัณหา) และอรหัตตมรรค คือ ปัญญาสูงสุดที่เห็นตามจริง จึงทำลายอวิชชา จิตหลุดพ้นจากทุกข์ และการเวียนว่ายตายเกิด

สรุป บุคคลเป็นผู้แบกอุปาทานขันธ์ 5 อันเป็นภาระ ที่ต้องดูแลบริหารตั้งแต่เกิดจนตาย และเมื่อตายไปก็ยังต้องกลับมาแบกภาระชุดใหม่ในภพชาติถัดไป ตราบใดที่ยังมีการยึดมั่นถือมั่น ยังมีตัณหา ความทะยานอยาก ก็ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารนี้ ดังนั้นการวางภาระ คือการดับตัณหาโดยสิ้นเชิง ด้วยปัญญาที่เห็นตามจริง นำไปสู่การไม่ยึดในสิ่งใด พ้นจากทุกข์ และพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

วิเคราะห์แนวคิดของภารสูตร

แนวคิดเรื่องขันธ์ 5 คือภาระ ในภารสูตร ถือเป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงขันธ์ 5 กับความทุกข์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 และสามารถนำมาประยุกต์ในการปรับความคิด และการสร้างแรงจูงใจ

1. ความสอดคล้องแนวคิดในภารสูตรกับอริยสัจ 4 สามารถสรุปได้ ดังนี้

1) ภาระ คือ ทุกข์ พระผู้มีพระภาคทรงชี้ให้เห็นว่า ขันธ์ 5 ที่ถูกยึดมั่น คือภาระอันหนัก ซึ่งสอดคล้องกับอริยสัจข้อที่ 1 ได้แก่ ทุกข์ คือ อุปาทานขันธ์ 5 เป็นภาระ เพราะต้องบริหารจัดการอยู่ตลอดเวลา เป็นที่ตั้งแห่งความเปลี่ยนแปลง ความไม่เที่ยง ความเจ็บป่วย และความตาย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นทุกข์ ดังในมหาสติปัฏฐานสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “รูปูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือรูป), เวทนูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือเวทนา), สัญญูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสัญญา), สังขารูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือสังขาร) และวิญญาณูปาทานขันธ์ (อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ) อุปาทานขันธ์ 5 ประการนี้ เป็นทุกข์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/132/121)

2) การหยิบภาระขึ้นแบก คือ สมุทัย (เหตุแห่งทุกข์) คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพลิดเพลิน และความกำหนัดมีปกติให้เพลิดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/133/121) ตัณหาเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการยึดมั่น (อุปาทาน) ในขันธ์ 5 ทำให้บุคคลต้องวนเวียนอยู่กับการแบกภาระในสังสารวัฏ

3) การวางภาระลง คือ นิโรธ เมื่อตัณหาสิ้นไป การยึดมั่นในขันธ์ 5 ก็สิ้นสุดลง ภาระจึงถูกวางลง ซึ่งสอดคล้องกับอริยสัจข้อที่ 3 คือ นิโรธ (ความดับทุกข์) การวางภาระลงจึงหมายถึง “ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/22/35) บรรลุถึงภาวะแห่งความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

4) หนทางสู่การวางภาระ คือ มรรค แม้ว่าภารสูตรจะไม่ได้ระบุถึงอริยมรรคมีองค์ 8 โดยตรงในส่วนขององค์ประกอบภาระ แต่โดยนัยแล้ว การวางภาระลงย่อมต้องอาศัยการปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นอริยสัจข้อที่ 4 คือ มรรค (หนทางดับทุกข์) การเจริญมรรคมีองค์ 8 เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้แบกภาระ (บุคคล) สามารถละตัณหา และอุปาทาน เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้ง และวางภาระขันธ์ 5 ลงได้ในที่สุด

2. มุมมองด้านการปรับความคิด

เปลี่ยนมุมมองจากการมองร่างกาย และจิตใจ (ขันธ์ 5) ด้วยความเป็นเจ้าของ ไปสู่การมองในฐานะภาระหน้าที่ หรือเครื่องมือชั่วคราวที่เราต้องดูแล และใช้งานอย่างมีปัญญา ดังในอนัตตลักขณสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ก็ตาม เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา ผู้ได้สดับเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด และจิตย่อมหลุดพ้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/59/96)

3. มุมมองด้านการสร้างแรงจูงใจ

ภารสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “การวางภาระเป็นสุขในโลก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/22/35) คำว่า สุข ทรงพลังมาก เพราะทุกชีวิตบนโลกล้วนปรารถนาความสุข (พระมงคลธรรมวิธาน และพระมหาประสิทธิ์ สระทอง, 2563) ความสุข จึงเป็นแรงจูงใจ ทำให้เกิดฉันทะ (ความพอใจใฝ่ดี) และวิริยะ (ความเพียร) ในการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อนำไปสู่การวางภาระ และเมื่อปล่อยวางได้ จิตย่อมเข้าถึงความสุขสงบ ความว่าง และความหลุดพ้น ดังในนิโมกขสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ”ผู้มีอายุ เพราะความสิ้นไปแห่งภพ อันมีความเพลิดเพลินเป็นมูล เพราะความสิ้นไปแห่งสัญญาและวิญญาณ เพราะความดับ เพราะความสงบแห่งเวทนาทั้งหลาย เราจึงทราบนิโมกข์ (มรรค) ปโมกข์ (ผล) และวิเวก (นิพพาน) ของสัตว์ทั้งหลาย อย่างนี้แล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 15/2/3)

สรุป วิเคราะห์ขันธ์ 5 คือภาระในภารสูตร มีความสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 โดยชี้ให้เห็นว่าอุปาทานขันธ์ 5 คือทุกข์ ตัณหา คือเหตุแห่งทุกข์ การวางภาระ คือความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ 8 คือหนทางปฏิบัติเพื่อการวางภาระ นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ปรับความคิด โดยให้พิจารณาเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ 5 ไม่ใช่ของเรา จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น และสร้างแรงจูงใจ การวางภาระเป็นสุขในโลก เพื่อให้วางความยึดถือในขันธ์ และตัวตน เมื่อเรียนรู้ที่จะวางภาระลง จิตจึงเบาสบาย และเข้าถึงความสุขที่แท้จริง

หลักธรรมเพื่อการวางภาระ ในภารสูตร

การเข้าใจว่าขันธ์ 5 คือภาระนั้น เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเดินทางสู่การพ้นทุกข์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ชี้แนวทางปฏิบัติเพื่อจัดการกับภาระนี้ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถวางภาระ พ้นจากทุกข์ มีดังนี้

1. ไตรลักษณ์ การเห็นแจ้ง เห็นไตรลักษณ์ คือ "ปัญญา" ที่จะทำให้สามารถวางภาระลงได้ ดังนี้

1.1 อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ขันธ์ 5 ทั้งรูปและนาม ล้วนมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่คงที่ไม่ยั่งยืน รูปขันธ์มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ส่วนเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ ก็เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามอารมณ์ และปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบ ดังนั้น การเห็นความไม่เที่ยงของขันธ์ 5 จะช่วยให้คลายความยึดมั่นถือมั่นในรูปและนามลงได้ เพราะเมื่อรู้ว่าไม่มีอะไรเที่ยงแท้ก็จะไม่ยึดติดเมื่อมันเปลี่ยนแปลงไป

1.2 ทุกขัง (ความเป็นทุกข์/ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้) สภาวะของขันธ์ 5 นั้นถูกบีบคั้นให้ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจึงเป็นทุกข์, การต้องคอยดูแลรักษาภาระนี้เป็นทุกข์, การไม่ได้เป็นไปตามความปรารถนาของเรา เมื่อรูปขันธ์เจ็บป่วย เมื่อเวทนาเป็นทุกข์ เมื่อสัญญาไม่เป็นไปตามที่ต้องการ เมื่อสังขารปรุงแต่งไปในทางที่ไม่พึงพอใจ และเมื่อวิญญาณรับรู้อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นทุกข์

1.3 อนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) การเห็นว่าร่างกาย และจิตใจนี้ มิใช่ตัวตนถาวร ทั้งรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ต่างอาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้นแล้วดับไป จึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นเรา ของเรา ดังในทีฆนขสูตร กล่าวว่า “รูปกายนี้เกิดจากมหาภูตรูป 4 มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เติบโตด้วยข้าวสุกและขนมกุมมาส มีความไม่เที่ยง มีการไล้ทาบีบนวด แตกสลาย และกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดา ท่านควรพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นดุจโรค เป็นดุจหัวฝี เป็นดุจลูกศร เป็นสิ่งคับแค้น เป็นสิ่งเบียดเบียน เป็นดุจผู้อื่น เป็นสิ่งที่ต้องแตกสลาย เป็นของว่างเปล่า เป็นอนัตตา เมื่อท่านพิจารณาดังกล่าว ท่านย่อมละความพอใจในกาย ความเยื่อใยในกาย และความยอมตามกายได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 13/205/242) และดังในเผณปิณฑูปมสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “รูปอุปมาด้วยกลุ่มฟองน้ำ เวทนาอุปมาด้วยฟองน้ำ สัญญาอุปมาด้วยพยับแดด สังขารอุปมาด้วยต้นกล้วย และวิญญาณอุปมาด้วยมายากล ภิกษุเพ่งพิจารณาเห็นขันธ์ 5 นั้นโดยแยบคายด้วยประการใด ๆ ขันธ์ 5 นั้น ก็ปรากฏเป็นของว่างเปล่าด้วยประการนั้น ๆ การละธรรม 3 ประการ (ราคะ โทสะ โมหะ) ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ทรงมีปัญญาดุจแผ่นดิน ทรงปรารภกายนี้ แสดงไว้แล้ว ท่านทั้งหลาย จงดูรูปที่บุคคลทิ้งแล้ว เมื่อใด อายุ ไออุ่น และวิญญาณละกายนี้ เมื่อนั้น กายนี้ก็ถูกทอดทิ้ง นอนเป็นเหยื่อของสัตว์อื่น ปราศจากเจตนา ความสืบต่อเป็นเช่นนี้

นี้เป็นมายากลสำหรับหลอกลวงคนโง่ ขันธ์ 5 เปรียบเหมือนเพชฌฆาต เราบอกแล้ว สาระในขันธ์ 5 นี้ไม่มี ภิกษุผู้ปรารภความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ พึงพิจารณาขันธ์ทั้งหลายอย่างนี้ทั้งกลางวันและกลางคืน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.ข. (ไทย); 17/95/182-183) ผู้ปฏิบัติพิจารณาโดยปัญญาอย่างแยบคาย เห็นว่าขันธ์ 5 ไม่มีตัวตนที่แท้จริง และไม่มีสาระ จึงคลายความยึดมั่นในขันธ์ได้

สรุป การพิจารณาขันธ์ 5 ตามหลักไตรลักษณ์ในความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน อย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง และเป็นพื้นฐานสำคัญในการวางภาระแห่งขันธ์ 5 ลงได้

2. ปฏิจจสมุปบาท วงจรการเกิดขึ้นและการดับไปของภาระปฏิจจสมุปบาท วงจรแห่งเหตุปัจจัยอาศัยกันและกัน โดยขันธ์ 5 มีเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น และเมื่อเหตุปัจจัยดับไป ขันธ์ 5 ก็ดับไป, ขันธ์ 5 เป็นภาระ ตามวงจรแห่งปฏิจจสมุปบาท เริ่มต้น (อวิชชา ⟶ สังขาร ⟶ วิญญาณ ⟶ นามรูป ⟶ สฬายตนะ ⟶ ผัสสะ ⟶ เวทนา ⟶ ตัณหา ⟶ อุปาทาน ⟶ ภพ ⟶ ชาติ ⟶ ชรา มรณะ ฯลฯ) อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญที่ทำให้ขันธ์ 5 เป็นภาระ เมื่อเรายึดมั่นในขันธ์ 5 ด้วยตัณหาและอุปาทาน เราก็สร้างภพ สร้างชาติ และแบกภาระแห่งทุกข์ต่อไปไม่รู้จบ การดับทุกข์จึงต้องเริ่มจากการดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน (อวิชชาดับ ⟶ สังขารดับ ⟶ วิญญาณดับ⟶ ชรา–มรณะดับ) ทำลายวงจรปฏิจจสมุปบาท ซึ่งจะนำไปสู่การวางภาระแห่งขันธ์ 5 ลงได้ ดังในอรหันตสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุรู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานขันธ์ 5 ประการนี้ตามความเป็นจริง จึงเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น เราเรียกว่า เป็นภิกษุอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.ข. (ไทย); 17/167/259) และสอดคล้องกับพระมหาไพฑูรย์ กล่าวว่า ความยึดมั่นในขันธ์ 5 เป็นโทษ เพราะเมื่อบุคคลประสบความสุขอันเกิดทางขันธ์ทั้งหลายย่อมติดใจ และหลงลืมว่าแท้ที่จริงขันธ์เหล่านั้นเป็นที่มาแห่งทุกข์ ความสุขที่ได้รับจึงเป็นสุขแค่เพียงชั่วคราว บุคคลผู้ปรารถนาสุขที่แท้จริง จึงพึงพิจารณาขันธ์ 5 ตามกระบวนการปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์ (พระมหาไพฑูรย์ สิริธมฺโม (ชัยกุง), 2561)

สรุป ปฏิจจสมุปบาทเป็นเหตุ–ปัจจัยของขันธ์ 5 เมื่อปัญญาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ และละอวิชชาได้ วงจรปฏิจจสมุปบาทยุติลง ขันธ์ 5 จึงไม่ถูกยึดถือเป็นตัวตนอีกต่อไป

3. อริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ อริยสัจ 4 เป็นกรอบการดำเนินชีวิต ที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาทุกข์อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่

3.1 ทุกข์ (ทุกข์ที่ควรกำหนดรู้) สภาวะแห่งทุกข์ในอริยสัจ 4 คืออุปาทานขันธ์ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น

3.2 สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์ที่ควรละ) เมื่อปัญญาเห็นแจ้งในทุกขสัจจะ ย่อมส่งผลให้เกิดการละสมุทัย ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา (ความอยากในกามคุณ) ภวตัณหา (ความอยากมี อยากเป็น) และ วิภวตัณหา (ความอยากไม่มี อยากพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่)

3.3 นิโรธ (ความดับทุกข์ที่ควรทำให้แจ้ง) การละสมุทัย นำไปสู่นิโรธ คือ ความดับแห่งทุกข์ทั้งปวง เป็นสภาวะที่พ้นจากกระบวนการเกิดดับของขันธ์ 5 ซึ่งเป็นสิ่งที่พึงทำให้แจ้งด้วยการปฏิบัติ

3.4 มรรค (ข้อปฏิบัติที่ควรเจริญ) ด้วยการเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นหนทาง หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องมือในการกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย และทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ เพื่อความพ้นทุกข์

กระบวนการทำความเข้าใจ และปฏิบัติในอริยสัจ 4 ข้างต้น อาศัยการพิจารณาองค์ประกอบหลักของชีวิตคือ อุปาทานขันธ์ 5 เป็นฐานสำคัญ ซึ่งแนวทางการพิจารณาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างถ่องแท้ และครบถ้วนในทุกมิติของอริยสัจ 4 นั้น สามารถกระทำได้ผ่านวิธีการที่เรียกว่า การพิจารณาโดยเวียนรอบ 4 ดังที่ปรากฏในอุปาทานปริปวัตตนสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เมื่อใด เรารู้ชัดอุปาทานขันธ์ 5 ประการนี้ โดยเวียนรอบ 4 ครั้งตามความเป็นจริง เมื่อนั้น เราจึงจะยืนยันว่า ‘เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก ฯลฯ เทวดา และมนุษย์’ คือ รู้ชัดรูป ความเกิดขึ้นแห่งรูป ความดับแห่งรูป ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งรูป ... เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ เรารู้ชัดวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ ความดับแห่งวิญญาณ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งรู้ชัดความเกิดขึ้น ความดับ และปฏิปทาที่ให้ถึงความดับอย่างนี้แล้ว เป็นผู้หลุดพ้นเพราะความเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะดับไป ไม่ยึดมั่นถือมั่น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.ข. (ไทย); 17/56/82-86) โดยสรุปในรูปตาราง ได้ดังนี้

อุปาทานขันธ์	รู้ชัด	ความเกิดขึ้น	ความดับ	ปฏิปทาอันถึงความดับ
รูป	มหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4	อาหาร	อาหาร	อริยมรรคมีองค์ 8
เวทนา	จักขุสัมผัส, โสตสัมผัส, ฆานสัมผัส, ชิวหาสัมผัส, กายสัมผัสและมโนสัมผัส	ผัสสะ	ผัสสะ	อริยมรรคมีองค์ 8
สัญญา	รู้รูป, รู้เสียง, รู้กลิ่น, รู้รส, รู้โผฏฐัพพะ, รู้ธรรมารมณ์	ผัสสะ	ผัสสะ	อริยมรรคมีองค์ 8
สังขาร	เจตนาความจำนงรูป, จำนงเสียง, จำนงกลิ่น, จำนงรส, จำนงโผฏฐัพพะ, จำนงธรรมารมณ์	ผัสสะ	ผัสสะ	อริยมรรคมีองค์ 8
วิญญาณ	ความรู้อารมณ์ทางตา, ทางหู, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกาย, ทางใจ	นามรูป	นามรูป	อริยมรรคมีองค์ 8

ตารางที่ 1: อุปาทานขันธ์ 5 โดยเวียนรอบ 4

1. **ความรู้ชัดในรูป** คือ มหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4, ความเกิดขึ้นแห่งรูปมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร, ความดับแห่งรูปมี เพราะความดับแห่งอาหาร, ปฏิปทาอันให้ถึงความดับแห่งรูป คือ อริยมรรคมีองค์ 8

2. ความรู้ชัดในเวทนา คือ เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส, โสตสัมผัส, ฆานสัมผัส, ชิวหาสัมผัส, กายสัมผัส, มโนสัมผัส, ความเกิดขึ้นแห่งเวทนามี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ, ความดับแห่งเวทนามี เพราะความดับแห่งผัสสะ, ปฏิปทาอันให้ถึงความดับแห่งเวทนา คือ อริยมรรคมีองค์ 8

3. ความรู้ชัดในสัญญา คือ ความหมายรู้รูป, รู้เสียง, รู้กลิ่น, รู้รส, รู้โผฏฐัพพะ, รู้ธรรมารมณ์, ความเกิดขึ้นแห่งสัญญามี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ, ความดับแห่งสัญญามี เพราะความดับแห่งผัสสะ, ปฏิปทาอันให้ถึงความดับแห่งสัญญา คือ อริยมรรคมีองค์ 8

4. ความรู้ชัดในสังขาร คือ เจตนาความจำนงรูป, ความจำนงเสียง, ความจำนงกลิ่น, ความจำนงรส, ความจำนงโผฏฐัพพะ, ความจำนงธรรมารมณ์, ความเกิดขึ้นแห่งสังขารมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ, ความดับแห่งสังขารมี เพราะความดับแห่งผัสสะ, ปฏิปทาอันให้ถึงความดับแห่งสังขาร คือ อริยมรรคมีองค์ 8

5. ความรู้ชัดในวิญญาณ คือ ความรู้อารมณ์ทางตา, รู้อารมณ์ทางหู, รู้อารมณ์ทางจมูก, รู้อารมณ์ทางลิ้น, รู้อารมณ์ทางกาย, รู้อารมณ์ทางใจ, ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป, ความดับแห่งวิญญาณมี เพราะความดับแห่งนามรูป, ปฏิปทาอันให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ คือ อริยมรรคมีองค์ 8

คำอธิบายเพิ่มเติม

อาหาร: ในที่นี้หมายถึง กวฬิงการาหาร เป็นอาหารที่หล่อเลี้ยงร่างกายโดยตรง การเกิดขึ้นของรูปย่อมมี เพราะมีอาหารหล่อเลี้ยง และการดับไปของรูปย่อมมีเพราะอาหารดับไป ดังในปุตตมังสสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อาหาร คือ กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว) หยาบบ้าง ละเอียดบ้าง เป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำนิ. (ไทย); 16/63/119)

ผัสสะ: คือ การกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) กับอายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์) เมื่อเกิดผัสสะ ย่อมเกิดเวทนา สัญญา และสังขารตามมา

นามรูป: นาม คือ ธรรมที่รู้จักกันด้วยชื่อ กำหนดรู้ด้วยใจเป็นเรื่องของจิตใจ, สิ่งที่ไม่มีรูปร่าง ไม่ใช่รูป แต่น้อมมาเป็นอารมณ์ของจิตได้ หมายถึง อรูปขันธ์ 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และรูป คือ สิ่งที่ต้องสลายไปเพราะปัจจัยต่าง ๆ อันขัดแย้ง, สิ่งที่เป็นรูปร่างพร้อมทั้งลักษณะอาการของมัน, ส่วนร่างกายจำแนกเป็น 28 คือ มหาภูต หรือธาตุ 4 และอุปาทายรูป 24 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558)

อริยมรรคมีองค์ 8: เป็นหนทางแห่งการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ ประกอบด้วย 1) สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ 2) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ 3) สัมมาวาจา คือ การเจรจาชอบ 4) สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ 5) สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ 6) สัมมาวายามะ คือ ความพยายามชอบ 7) สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ 8) สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งจิตมั่นชอบ

อุปาทานปริปวัตตนสูตร อธิบายได้ว่า เมื่อผู้ปฏิบัติใช้ปัญญาพิจารณาขันธ์ 5 อย่างถ่องแท้โดยรอบทั้ง 4 มิติแล้ว จะเกิดผลลัพธ์ คือ เกิดความเบื่อหน่าย เห็นชัดเจนว่ารูป-นาม (ขันธ์ 5) นี้ มีการเกิดและดับ เป็นทุกข์

ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา หรือน่าเพลิดเพลินอีกต่อไป นำไปสู่การคลายความยึดติด ความพอใจ และความอยากในขันธ์ 5 (ละตัณหาและอุปาทาน) และเมื่อไม่มีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว จิตย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัด คือกิเลสและอาสวะทั้งปวง โดยผู้ที่หลุดพ้นดีแล้วนี้ จะไม่สร้างเหตุปัจจัยให้เกิดขันธ์ 5 ชุดใหม่ขึ้นอีก จึง "ไม่มีวัฏฏะเพื่อความปรากฏอีก" เป็นการบรรลุพระนิพพาน

สรุป การเข้าใจอริยสัจ 4 การเกิดดับของขันธ์ 5 (รูป-นาม) อย่างรอบด้าน การเกิดและการดับของขันธ์ 5 คือตัวสภาวะแห่งทุกข์ และการเห็นกระบวนการนี้อย่างแจ่มแจ้งด้วยปัญญา นำไปสู่การหลุดพ้นจากวงจรแห่งทุกข์และการเวียนว่ายตายเกิด

4. การเจริญสติปัฏฐาน 4

การเจริญสติปัฏฐาน 4 เป็นแนวทางปฏิบัติที่สำคัญในการพิจารณาขันธ์ 5 ให้เห็นตามความเป็นจริง สติปัฏฐาน 4 คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ 4 ประการ (วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์ และคณะ, 2563) และในมหาสติปัฏฐานสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “สติปัฏฐาน 4 เป็นทางเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/373-379/301-313) ดังนี้

4.1 กายานุปัสสนา (การตามดูกาย ในกาย) กายนี้คือ "รูปขันธ์" ซึ่งเป็นส่วนที่จับต้องได้ และเป็นภาระ เราแบกกายนี้ไปทุกที่ ต้องป้อนข้าวป้อนน้ำ ต้องขับถ่าย ต้องดูแลรักษาเมื่อเจ็บป่วย การปฏิบัติเพื่อวางภาระ เช่น อานาปานสติ (ตามดูรู้ลมหายใจ) ขณะที่ตามดูรู้ลมหายใจเข้า-ออก เราจะเห็นความจริงว่าลมหายใจนี้เป็นเพียงสภาวะทางกายที่เกิดขึ้น และดับไป ไม่ใช่เราที่หายใจ เราเป็นเพียงผู้ดู การฝึกเช่นนี้ คือการหัดแยกผู้ดูออกจากกาย เป็นการวางภาระทางกายลงชั่วคราว จิตจะเริ่มคุ้นเคยกับความเบาจากการไม่ต้องไปแบกความคิดว่า "นี่คือกายของเรา" หรือการดูอิริยาบถ (ตามดูรู้การเคลื่อนไหว) ขณะเดิน ยืน นั่ง นอน สติที่ระลึกรู้จะเห็นว่า กายกำลังเดิน ไม่ใช่เราเดิน การเห็นสักแต่ว่ากายเคลื่อนไหว จะทำลายความยึดมั่นว่า เราเป็นเจ้าของการกระทำนั้น ๆ หรือการพิจารณาอสุภะ/ปฏิกูลมนสิการ (พิจารณาความไม่สวยงาม) เป็นการมองทะลุความสวยงามของร่างกาย ให้เห็นความจริงว่า เป็นที่ประชุมของสิ่งไม่สะอาด เพื่อคลายความหลงใหล (ตัณหา) ในกาย เป็นต้น การเจริญกายานุปัสสนา ทำให้เห็นว่ากายเป็นเพียงสภาวะธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวตนที่น่าหลงใหลหรือยึดมั่นถือมั่น

4.2 เวทนานุปัสสนา (การตามดูเวทนา ในเวทนา) เวทนา (สุข, ทุกข์, ไม่สุขไม่ทุกข์) คือ "ภาระทางอารมณ์" เรามักวิ่งไล่ตามสุขเวทนา และมักวิ่งหนีทุกขเวทนาอยู่ตลอดเวลา และการวิ่งนี้เอง คือการแบกภาระที่หนัก และเหนื่อย จึงควรปฏิบัติเพื่อวางภาระ เช่น เมื่อความสุข (สุขเวทนา) เกิดขึ้นจากการได้กินของอร่อย ให้มีสติรู้ทันว่าความรู้สึกสุขกำลังเกิดขึ้น โดยไม่เข้าไปเพลิดเพลิน หรืออยากให้มันอยู่ตลอดไป (ไม่สร้างตัณหาเพิ่ม) หรือในยามมีความเจ็บปวด (ทุกขเวทนา) เกิดขึ้นจากการปวดหัว ให้มีสติรู้ทันความรู้สึกเจ็บปวดทางกายกำลังปรากฏ โดยไม่เข้าไปปรุงแต่งต่อ เป็นต้น การเจริญเวทนานุปัสสนา คือการตัดวงจร ไม่ให้เวทนากลายเป็นตัณหา เมื่อเห็นเวทนาเป็นเพียงสภาวะที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เป็นการวางภาระทางความรู้สึกลงในปัจจุบันขณะ

4.3 จิตตานุปัสสนา (การตามดูจิต ในจิต) จิตที่ปรุงแต่ง (สังขารขันธ์) และรับรู้ (วิญญาณขันธ์) คือ "สถานที่ผลิตภาระ" โดยตรง เพราะจิตที่มีราคะ โทสะ โมหะ คือจิตที่กำลังสร้างภาระ และแบกภาระ จึงควรปฏิบัติเพื่อวางภาระ เช่น มีสติตามดูสภาวะของจิตตามความเป็นจริง เหมือนเรายืนอยู่ริมตลิ่งแล้วมองดูกระแสน้ำในแม่น้ำที่ไหลผ่านไป เราไม่ได้กระโดดลงไปในกระแสน้ำนั้น หรือ เราเห็นความโกรธ เป็นเพียงแขกที่มาเยี่ยมจิตแล้วก็จากไป เป็นต้น การเจริญจิตตานุปัสสนา คือการเห็นทันความคิดปรุงแต่ง ตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น และดับไป

4.4 ธัมมานุปัสสนา (การตามดูธรรม ในธรรม) การใช้ปัญญาในการพิจารณาตามธรรม โดยการปฏิบัติเพื่อวางภาระ เช่น การพิจารณาขันธ์ 5 ว่า "นี่รูป...นี่เวทนา...นี่สัญญา...นี่สังขาร...นี่วิญญาณ" ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา หรือการพิจารณาอายตนะว่า เมื่อตาเห็นรูปแล้วเกิดอะไรขึ้น...หูได้ยินเสียงแล้วเกิดอะไรขึ้น... เป็นการดูกระบวนการที่ภาระภายนอก วิ่งเข้ามาสร้างภาระภายใน หรือการพิจารณาโพชฌงค์/อริยสัจ เป็นการดูว่าเมื่อสติเกิดขึ้น (มรรค) ตัณหา (สมุทัย) มันดับไปอย่างไร และความเบาใจ (นิโรธ) มันปรากฏขึ้นอย่างไร เป็นต้น การเจริญธัมมานุปัสสนา คือการสรุปบทเรียน และถอนรากของภาระ ทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งว่าสรรพสิ่งทั้งปวงล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีตัวตน ที่เป็นแก่นสารให้เข้าไปแบกถือได้เลย

สรุป สติปัฏฐาน 4 คือ การมีสติระลึกรู้ต่อกาย เวทนา จิต และธรรม กระบวนการภาคปฏิบัติ ที่ทำให้เราเปลี่ยนจากผู้แบกภาระ เป็นผู้ดูภาระ และเมื่อปัญญาแก่กล้าขึ้นจากการดูซ้ำ ๆ เราจะกลายเป็นผู้วางภาระได้ในที่สุด เพราะเห็นอย่างแจ่มแจ้งแล้วว่า ไม่มีสิ่งใดเป็นเรา เป็นของเราแท้จริง ทุกสิ่งคือธรรมชาติที่เกิดดับตามเหตุปัจจัย เมื่อเห็นตามจริง จึงปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ 5

องค์ความรู้ใหม่

บทความ “การศึกษาวิเคราะห์ขันธ์ 5 คือภาระ ในภารสูตร” สามารถนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

1. ภารสูตร ขันธ์ 5 คือภาระ สามารถวิเคราะห์ตามอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ คือ การแบกภาระ (อุปาทานขันธ์ 5), สมุทัย คือ เหตุแห่งการแบกภาระ (ตัณหา), นิโรธ คือ การวางภาระลง (การดับตัณหา), มรรค คือ หนทางสู่การวางภาระ (อริยมรรคมีองค์ 8) การนำเสนอนี้ ทำให้เข้าใจการเกิดทุกข์ และหนทางดับทุกข์แบบมีเหตุมีผล เป็นการเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติจริง

2. การใช้ภารสูตร เป็นกรอบวิเคราะห์ช่วยสร้าง โมเดลความเชื่อมโยงระหว่างขันธ์ 5 กับการพ้นทุกข์ ดังนี้ ขันธ์ 5 เป็น ภาระ เนื่องจากมีลักษณะตามไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา การยึดถือขันธ์จึงเป็นทุกข์ ตามกระบวนการเกิดภาระ อธิบายผ่านปฏิจจสมุปบาท ตั้งแต่ อวิชชา ⟶ สังขาร ⟶ วิญญาณ–นามรูป ⟶ ผัสสะ ⟶ เวทนา ⟶ ตัณหา ⟶ อุปาทาน การวางภาระ ทำได้โดยการเจริญอริยมรรค 8 และใช้สติปัฏฐาน 4 เพื่อพิจารณาเกิด–ดับของขันธ์ตามความเป็นจริง ทำให้ลดความยึดมั่น และพ้นจากความทุกข์

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์ขันธ์ 5 คือภาระ ในภารสูตร สามารถสรุปได้ว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงภารสูตรในฐานะเป็นกุศโลบายทางปัญญาอันแยบคาย เพื่อเปิดเผยสัจธรรมที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับความทุกข์ และการดับทุกข์ โดยทรงใช้อุปมาว่า อุปาทานขันธ์ 5 (ขันธ์ทั้ง 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่ถูกจิตเข้าไปยึดมั่นถือมั่น) เปรียบเสมือนภาระอันหนัก ที่มนุษย์ทุกคนกำลังแบกรับไว้อยู่ในสังสารวัฏ, บุคคล คือ ผู้แบกภาระที่ต้องทนทุกข์กับภาระนั้น, ตัณหา หรือความทะยานอยาก คือ การถือเอาภาระ และท้ายสุด การดับสิ้นแห่งตัณหาโดยสิ้นเชิง คือ การวางภาระ วางความสำคัญมั่นหมายว่าขันธ์เป็นตัวตน เป็นเรา เป็นของเรา การเห็นขันธ์ตามจริงว่าเป็นไตรลักษณ์ เป็นเพียงกระบวนธรรมที่เกิดดับตามเหตุปัจจัย จนจิตปล่อยวางความยึดมั่นลง เมื่อวางภาระได้ ความทุกข์ทางใจย่อมคลาย เป็นสุข เป็นอิสระ สู่แนวทางแห่งการหลุดพ้น

บทความนี้ได้วิเคราะห์แนวคิดภารสูตร กับอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ คือสภาวะของการแบกภาระขันธ์ 5, สมุทัย คือ ตัวการ หรือกิริยาของการเข้าไปยึดเอาภาระนั้นมาแบกไว้ด้วยอำนาจของตัณหา, นิโรธ คือ สภาวะของการวางภาระลงได้อย่างสิ้นเชิง นำมาซึ่งความสุข ความเบาสบาย และเป็นอิสระ และ มรรค คือ หนทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเพื่อการวางภาระ คือ อริยมรรคมีองค์ 8 และได้เชื่อมโยงหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือ "การวางภาระ" ได้แก่ ปฏิจจสมุปบาท แผนผังอธิบายการเกิดขึ้น-การดับของภาระ ผ่านวงจรแห่งเหตุปัจจัย, ไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ปัญญาที่ให้เห็นว่า ขันธ์ 5 ไม่เที่ยง, ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้, เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง, อริยสัจ 4 หนทางอันประเสริฐ ในการรู้ทุกข์และการดับทุกข์ และสติปัฏฐาน 4 การมีสติระลึกรู้ต่อกาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อเห็นตามจริงจนปล่อยความยึดมั่นในตัวตน เกิดเป็นปัญญารู้แจ้งที่สามารถถอนรากของตัณหา และอุปาทาน นำไปสู่การวางภาระลง พ้นจากทุกข์ได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต). (2536). *กระแสธรรมเพื่อชีวิตและสังคม.* นนทบุรี: กองทุนวุฒิธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* (พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* (พิมพ์ครั้งที่ 31). กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.

พระมงคลธรรมวิธาน และ พระมหาประสิทธิ์ สระทอง. (2563). การสร้างความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนา. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์.* 21(1), 254-261.

พระมหาไพฑูรย์ สิริธมฺโม (ชัยกุง). (2561). *การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องขันธ์ 5 ในเชิงอภิปรัชญา.* ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาโยธิน โยธิโก (ปัดชาสี). (2561). *การจัดการขันธ์ 5 เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ในพระพุทธศาสนา.* ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์ และ บาลี พุทธรักษา. (2563). ความสัมพันธ์ของขันธ์ 5 ที่มีต่อการเจริญกรรมฐาน. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.* 4(1), 116-130.

หลักการและวิธีการปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ

Principles and Practices for Becoming an Ideal Heir in the Dhamma

[1]พระครูภาวนาธีรวรคุณ วิ. (วรโท ธรรมชาติ) และ[2]เบญจวรรณ กี่สุขพันธ์

[1]Phrakhrupawwana Teerawarakun vi. (Warathorn Thammachad) and[2]Benjawan Keesookpun

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[2]คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]Faculty of Education, Suan Dusit University.

[1]Corresponding Author's Email: Phrakhrupawwana@gmail.com

Received: August 20, 2025; **Revised:** December 21, 2025; **Accepted:** December 30, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักการ และวิธีการปฏิบัติ เพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ ผลการศึกษาพบว่า ธัมมทายาทสูตรแบ่งโครงสร้างเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้ตระหนักในความเป็นธรรมทายาท และติเตียนความเป็นอามิสทายาท จากสาเหตุที่ถูกอุปกิเลส 16 ครอบงำจิตเดิม ส่วนที่ 2 พระสารีบุตรเถระอธิบายขยายพระพุทธพจน์ การน้อมนำหลักการมัชฌิมาปฏิปทา ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 สรุปลงในสิกขา 3 ศีล สมาธิ ปัญญา (1) สัมมาทิฏฐิ (2) สัมมาสังกัปปะ จัดเป็นหมวดปัญญา (3) สัมมาวาจา (4) สัมมากัมมันตะ (5) สัมมาอาชีวะ จัดเป็นหมวดศีล (6) สัมมาวายามะ (7) สัมมาสติ (8) สัมมาสมาธิ จัดเป็นหมวดสมาธิ เพียรทำอริยมรรค 4 ให้ปรากฏละอุปกิเลส 16 ลงได้เด็ดขาด โสดาปัตติมรรคละกิเลสได้ 6, อนาคามิมรรคละกิเลสได้ 4, อรหัตตมรรคละกิเลสได้ 6 จึงได้ชื่อว่า เป็นธรรมทายาทในทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: อามิสทายาท; ธัมมทายาท; ธัมมทายาทสูตร

Abstract

This Academic article aims to analyze the Principles and Methods of Practicing for become an Ideal Religious Heir in the Dhamma. The results of the study reveal that the Dhammadāyādā Sutta is structured into two main parts. Part 1: The Blessed One told to be aware in Heir in the Dhamma and reproach who were attached to Āmisadāyādā because the Original Mind were dominated by 16 defilement. Part 2: Venerable Sāriputta has duties to expound the Buddha Teaching. When bring The Principles of Majjhima Paṭipadā come to practice followed by The Noble Eightfold Path. And summarized in the Threefold Training

such as Wisdom, Morality, Meditation : (1) Right View, (2) Right Thought are classified as Wisdom, (3) Right Speech, (4) Right Action, (5) Right Livelihood are classified as Morality, (6) Right Effort, (7) Right Mindfulness, (8) Right Concentration are classified as Meditation. By practicing the Four Noble Truths for defect 16 defilement, the Anagami Magga can defect 4 kilesa, and the Arahatta Magga can defect 6 kilesa. Therefore, it can be believed that are the Dhammadāyādasuttaṃ.

Keywords: Āmisadāyādā; Dhammadāyādā; Dhammadāyādasuttaṃ.

บทนำ

จากปรากฏการณ์ของผู้ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา ได้พบเห็นเรื่องราวความเสื่อมศรัทธาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันรายวัน พระภิกษุสงฆ์ปกปิดละเมิดพระวินัย หลงเพลินในลาภสักการะ ไม่มุ่งเพียรศึกษาปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ตามพระดำรัสพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสให้เหล่าพระภิกษุสงฆ์ตะหนักในความเป็นธัมมทายาทในทัศนะของวัชระ งามจิตรเจริญ (2559) สถานการณ์ปัจจุบันบุคคลมีความศรัทธาในการบวชน้อย, ขาดความรู้ในพระธรรมวินัย, ทรัพย์สินในขณะบวช, ปกป้องความผิดระหว่างกัน สำหรับผู้ปฏิบัติโดยตรง พระราชวรมุนี (พล อาภากโร) และปริวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์ (2558) ให้ทัศนะว่า แม้ปัจจุบันการแก้ปัญหาจะมุ่งเน้นเรื่องโครงการสร้างจำนวนศาสนทายาท เป็นไปเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนา

เหตุการณ์เทียบเคียง เคยปรากฏขึ้นมาก่อนในสมัยพุทธกาล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแสดงธรรมเทศนาต่อเหล่าพุทธสาวกทั้งหลาย ปรากฏในธัมมทายาทสูตร คัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่ 12 พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เรื่องลำดับที่ 3 ในมูลปริยายวรรค การจะเป็นธัมมทายาทได้ ต้องศึกษานำไปปฏิบัติตามหนทางแห่งสัมมาปฏิปทา มัชฌิมาปฏิปทา เพื่อบรรเทา ลด ละแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหาคือ กิเลส 3 ที่ทำให้เกิดอามิสทายาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/29/27)

“...ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นธรรมทายาทของเรา อย่าเป็นอามิสทายาทเลย เรามีความเอ็นดูในพวกเธออยู่ว่า ทำอย่างไรหนอ สาวกทั้งหลายของเราจะพึงเป็นธรรมทายาท ไม่เป็นอามิสทายาท หากเธอทั้งหลายเป็นอามิสทายาทของเรา...จะพึงถูกวิญญูชนทั้งหลายติเตียน...”

ความศรัทธา มาพร้อมกับลาภสักการะจำนวนมาก ตราบเท่าที่พระพุทธศาสนายังมีความเจริญรุ่งเรือง ปัจจัยที่ทำให้เกิดอามิสทายาทในปัจจุบัน ก็ยังเป็นเช่นสมัยพุทธกาล เมื่อมหาชนสักการะบูชา นอบน้อมถวายของสูงประณีตด้วยจีวร บิณฑบาต คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ม.มู; 1/29/141) การเกิดอามิสจากความหลงพิจารณาว่า ลาภสักการะที่ได้มาเป็นลาภที่เกิดขึ้นจากการสักการะกับตนเอง อุปมาเปรียบได้กับเชื้อไฟที่อยู่ใกล้กองไฟ ที่รอการประทุติดไฟขึ้นมา ด้วยเชื้อไฟกิเลสแห่งจิตที่มีอยู่แล้วในตนเอง ฝังซ่อนอยู่ในขันธสันดานของจิตปุถุชนคนทั่วไปโดยธรรมชาติ หากเมื่อใดเผลอขาดสติสัมปชัญญะ อุปกิเลส 16 พร้อมจรเข้าครอบงำมามีอำนาจเหนือจิตเดิมจากจิตเดิมที่ประภัสสร ผุดผ่อง ต้องมัวหมอง มุ่งกระทำตนไปในทางอกุศลกรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าอุปกิเลส 16 ว่าเป็นกิเลสแห่งจิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/71/63-64) ที่ประกอบด้วย มักขะ คือความลบหลู่คุณท่าน ปฬาสะ คือความตีเสมอ อิสสา คือความริษยา มัจฉริยะ คือความตระหนี่ มายา คือมารยา สาเถยยะ คือความโอ้อวด ถัมภะ คือความหัวดื้อ สารัมภะ คือ

ความแข่งดี มานะ คือความถือตัว อติมานะ คือ ความดูหมิ่นเขา มทะ คือความมัวเมา ปมาทะ คือความประมาท เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ล้วนเป็นกิเลสเป็นบาปให้หมดสิ้นไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/33/32) จิตเดิมเมื่อถูกอำนาจของกิเลสครอบงำ เป็นปัจจัยก่อให้เกิดอวิชชา เพราะความไม่รู้ในอริยสัจ 4 จึงนำพาตนเองไปในท่ามกลางกระแสระหว่างกามสุขขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมถานุโยค ในระหว่างวังวนของสองหลักการนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมอบหลักการมัชฌิมาปฏิปทา เป็นหนทางอันประเสริฐสู่ความเป็นอริยะ ให้ผลที่ก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เพื่อสงบ เพื่อระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานจากการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/33/33) ในทัศนะของกรรณิการ์ ขาวเงิน และนันทพล โรจนโกศล, 2561. การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ทำให้ตนเองกำหนดทิศทางที่ถูกต้องกลายเป็นคนที่คิดดี พูดดี ทำดี และพระรณชัย กิตฺติราโณ (ส่งศรี) (2561) มีทัศนะต่อประเด็นนี้ว่า สภาพจิตใจที่มีธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวไม่ฟุ้งซ่าน สามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้ดีขึ้น มรรคมีองค์ 8 ประการลด บรรเทา ละกิเลสได้ในที่สุด เปลี่ยนพฤติกรรมตนเองให้เป็นอริยบุคคล

ด้วยแนวความคิดที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักการ และวิธีการปฏิบัติเพื่อทำให้เป็นธรรมทายาทในอุดมคติ ด้วยการขจัดปัญหาที่ต้นเหตุคือ อุปกิเลส 16 ที่ส่งผลในเชิงพฤติกรรม ที่กระทำตนตามอุปกิเลสส่งผลให้เป็นอามิสทายาท ในทางแก้ไขตามหลักการมัชฌิมาปฏิปทา วิธีการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ปฏิบัติทำให้มรรคเกิดขึ้น สามารถขจัดละอุปกิเลส 16 ได้เด็ดขาด เปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่อริยบุคคลได้จริง ดังนั้นผู้วิจัยจึงประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักการ และวิธีการตามข้อปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ ใช้งานวิจัยที่มีความแตกต่างจากงานวิจัยอื่น จากการศึกษาผลการปฏิบัติ ที่กำหนดรู้ทันอุปกิเลส 16 เมื่อเกิดขึ้น ควรละ หรือพิจารณาในสิ่งที่ควรพิจารณา โดยได้ผลไปในทางละอุปกิเลส 16 ลงชั่วคราว เปลี่ยนพฤติกรรมในปัจจุบันด้วยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ประการ พัฒนาการเชิงพฤติกรรม เหตุจากการสะสมปรับเปลี่ยนอุปนิสัยให้เป็นอริยบุคคลไปตามลำดับที่คาดหวังได้ในปัจจุบัน และในที่สุด พิจารณาเกณฑ์การวัดผลด้วยตนเองจากปริมาณอุปกิเลส 16 ที่ลดลง ประเมินได้จากก่อน และหลังการปฏิบัติ โดยผลงานวิจัยจะเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อเผยแผ่พระธรรมตามเจตนารมณ์ ทำให้เห็นผลเป็นธรรมทายาทได้จริงในปัจจุบัน ไม่ใช่เป็นเพียงอุดมคติ

ธัมมทายาทสูตร

ธัมมทายาทสูตร ปรากฏเนื้อหาอยู่ภายในโครงสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เรื่องลำดับที่ 3 ในมูลปริยายวรรค ธัมมทายาทสูตร ว่าด้วยทายาทแห่งธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/29-33/33) แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแสดงธรรมเทศนาอามิสทายาท กับธรรมทายาทต่อเหล่าพระภิกษุสงฆ์พุทธสาวก ส่วนที่ 2 ส่วนภาคอรรถกถา โดยพระสารีบุตรเถระอรรถาธิบายขยายความพระพุทธพจน์ที่แสดงธรรมเทศนาก่อนหน้า (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/31-33/29-33)

1. ความเป็นมาของธัมมทายาทสูตร

ธัมมทายาทสูตร เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล ขณะนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เมืองสาวัตถี โครงสร้างเนื้อหาประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นเหตุการณ์เกิดขึ้นในที่ประชุมสงฆ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นการเข้าไปลุ่มหลงในลาภสักการะ ที่จะทำให้เกิดเป็นอามิสทายาทในหมู่พระภิกษุสงฆ์บางส่วน ทรงเมตตาตักเตือนพระภิกษุทั้งหลายให้ตะหนักอามิสในตนเพื่อไม่ให้เป็น “อามิสทายาท” (ผู้สืบทอดเพียงแต่หลงในลาภสักการะ หรือผลประโยชน์ทางวัตถุ) แต่ควรมุ่งเป็น “ธรรมทายาท” (ผู้สืบทอดที่ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมคำสอน) โทษของการเป็นอามิสทายาท คือจะนำตนไปสู่ความเสื่อม ถูกผู้รู้ตำหนิติเตียน

ส่วนที่ 2 เหตุการณ์ต่อเนื่อง ในการอธิบายขยายพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยหน้าที่ของพระสารีบุตรเถระต่อเหล่าพระภิกษุสงฆ์ที่ ยังไม่เข้าใจชัดแจ้ง โดยชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ควรน่ายกย่อง คือผู้ศึกษาปฏิบัติตามธรรม และส่วนผู้ที่ควรถูกกล่าวตำหนิ คือผู้ที่หมกมุ่นในลาภสักการะที่ได้มา พร้อมแจกแจงรายละเอียดถึงการเป็น ธรรมทายาทว่า ต้องดำเดินตามหลักธรรมมัชฌิมาปฏิปทา คือการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ประการทำอริยมรรค 4 ให้เกิดขึ้น กำจัดอุปกิเลส 16 ได้หมดสิ้นเด็ดขาด สู่การเป็นพระอริยบุคคลในที่สุด

ดังนั้น ความเป็นมาของธัมมทายาทสูตร คือการเห็นสาเหตุแห่งความเสื่อมในพระภิกษุสงฆ์ พึงตระหนักรู้ทันในการสำรวมระวังอินทรีย์ เมื่ออุปกิเลส 16 ซึ่งเกิดจากการสัมผัสด้วยการกระทบกับลาภสักการะจนเกิดความอยากได้ บุคคลผู้มีศีลเป็นกรอบวินัยในความประพฤติ จะไม่ละเมิดพระวินัยจนนำไปสู่การเป็นอามิสทายาท มุ่งมีสมาธิกับการปฏิบัติไปตามทางสายกลาง คืออริยมรรคมีองค์ 8 จนเกิดปัญญารู้แจ้งในกระบวนการปฏิบัติ พัฒนาไปสู่การรู้แจ้งเกิดอริยมรรค 4 เป็นอริยบุคคลเรียกว่า ธรรมทายาท เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา สมดังเจตนารมณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าในธัมมทายาทสูตร

2. สาระสำคัญของธัมมทายาทสูตร

ครั้นสมัยพุทธกาล ใน 45 พุทธกิจ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแสดงธรรมเทศนาชื่อว่า ธัมมทายาทสูตร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สาระสำคัญของธรรมเทศนาพระองค์ตรัสเตือนต่อเหล่าพุทธสาวกด้วยพระเมตตา ให้ตระหนักในสิ่งที่จะชักนำให้นำไปสู่ความเสื่อมครอบงำให้เป็น อามิสทายาท มีโทษให้วิญญูชนทั้งหลายติเตียนตนเอง แม้แต่พระพุทธองค์ ก็จะถูกวิญญูชนติเตียนเช่นกัน ในสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเตือนให้ตระหนักคือ มุ่งเพียรทำตนให้เป็นธรรมทายาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/29/27) ระบุไว้ว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายจงเป็นธรรมทายาทของเราเถิด อย่าเป็นอามิสทายาทเลย เพราะเราก็มีความเอ็นดูในเธอทั้งหลายอยู่ว่า‘ทำอย่างไรหนอ สาวกทั้งหลายของเราจะพึงเป็นธรรมทายาท ไม่เป็นอามิสทายาท’...”

ในพุทธลีลาการแสดงธรรมเทศนา พระองค์ทรงยกตัวอย่างเรื่องภิกษุ 2 รูป นำมาเปรียบเทียบให้เข้าใจ พระภิกษุ 2 รูป ขณะเดินมาเกิดเวทนาเกิดความหิวขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้ายังมีข้าวเหลือจากบิณฑบาตที่ต้องทิ้ง พระองค์ตรัสถามพระภิกษุทั้ง 2 รูปมีความประสงค์ในบิณฑบาตนี้หรือไม่ ? พระภิกษุรูปที่ 1 เมื่อได้รับฟัง

พระดำรัส แล้วระลึกถึงพระพุทธพจน์ว่า จงเป็นธรรมทายาท อย่าเป็นอามิสทายาท พิจารณาว่า บิณฑบาตนี้เป็นอามิส จึงไม่ฉันบิณฑบาต ส่วนพระภิกษุรูปที่ 2 พิจารณาว่า หากไม่ฉันก็ต้องทิ้ง จึงเลือกฉันข้าวในบิณฑบาต เพื่อบรรเทาความหิว ความอ่อนเพลีย ดังพุทธดำรัสที่ว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/30/27-28) ระบุไว้ว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นผู้ฉันเสร็จ ห้ามภัตเรียบร้อยแล้ว สิ้นสุดภัตกิจ มีความสุขตามความต้องการแล้ว แต่บิณฑบาตนี้ของเรายังมีเหลือจะต้องทิ้ง หากเธอทั้งหลายประสงค์ ก็จงฉันเถิด หากเธอทั้งหลายจะไม่ฉัน บัดนี้ เราจะทิ้งลงบนพื้นที่ปราศจากของสดเขียว หรือเทลงในน้ำที่ปราศจากตัวสัตว์...”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้ให้เห็นผู้เป็นธรรมทายาทคือ พระภิกษุรูปที่ 1 เป็นผู้ควรบูชา สรรเสริญ สาเหตุที่ไม่ฉันบิณฑบาต เป็นไปเพื่อความมักน้อย สันโดษ ขัดเกลา เลี้ยงง่าย ปรารภความเพียรสิ้นกาลนาน พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรมเทศนาเสร็จแล้ว เสด็จจากไปยังพระวิหาร ต่อมาพระสารีบุตรเถระอรรถาธิบายพระพุทธพจน์ต่อพุทธสาวกที่ยังไม่เข้าใจ ยกเรื่องความสนใจศึกษาวิเวก เปรียบกับความไม่สนใจศึกษาวิเวก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/31/29) ดังที่ข้อความระบุไว้ว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ด้วยเหตุเท่าไรหนอ เมื่อพระศาสดาประทับอยู่อย่างมีวิเวก สาวกทั้งหลายไม่สนใจศึกษาวิเวก ด้วยเหตุเท่าไรหนอ เมื่อพระศาสดาประทับอยู่อย่างมีวิเวก สาวกทั้งหลายสนใจศึกษาวิเวก”

เมื่อเหล่าพระภิกษุสงฆ์ไม่สนใจศึกษาวิเวก จึงเป็นผู้ควรถูกติเตียนในฐานะ 3 ประการคือ (1) เมื่อพระศาสดาประทับอยู่อย่างมีวิเวก สาวกทั้งหลายไม่สนใจศึกษาวิเวก, (2) สาวกทั้งหลายไม่ละธรรมทั้งหลายที่พระศาสดาตรัสว่า ควรละ, (3) สาวกทั้งหลายเป็นผู้มักมากเป็นผู้ย่อหย่อน เป็นผู้นำในโวกกมนธรรม ทอดธุระในปวิเวก ตรงกันข้ามเมื่อผู้สนใจศึกษาวิเวก เป็นผู้ควรสรรเสริญโดยฐานะ 3 ประการคือ (1) เมื่อพระศาสดาประทับอยู่อย่างมีวิเวก สาวกทั้งหลายสนใจศึกษาวิเวก, (2) สาวกทั้งหลายละธรรมทั้งหลายที่พระศาสดาตรัสว่า ควรละ, (3) สาวกทั้งหลาย ไม่เป็นผู้มักมาก ไม่เป็นผู้ย่อหย่อน ไม่เป็นผู้นำในโวกกมนธรรม ไม่ทอดธุระในปวิเวก

ในบรรดาธรรมเหล่านั้นที่เป็นโทษประกอบด้วย โกธะ คือความโกรธ อุปนาหะ คือความผูกโกรธ มักขะ คือความลบหลู่คุณท่าน ปฬาสะ คือความตีเสมอ อิสสา คือความริษยา มัจฉริยะ คือความตระหนี่ มายา คือมารยาสาเถยยะ คือความโอ้อวด ถัมภะ คือความหัวดื้อ สารัมภะ คือความแข่งดี มานะ คือความถือตัว อติมานะ คือความดูหมิ่นเขา มทะ คือความมัวเมา ปมาทะ คือความประมาท การดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาเพื่อละโลภะ และโทสะ ยังเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ด้วยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 สามารถบรรเทา ลด ละอุปกิเลส 16 ลงได้เด็ดขาด

ดังนั้น สาระสำคัญของธัมมทายาทสูตร ที่เกิดจากพระมหากรุณาธิคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเมตตาเตือนเหล่าพุทธสาวกให้ตระหนักถึงโทษของอกุศลธรรม ไม่มีสติ สัมปชัญญะจนถูกกิเลสครอบงำ นำไปสู่อามิสทายาท ควรยึดมั่นที่จะเป็นธรรมทายาท ดำเนินตนไปบนหนทางมัชฌิมาปฏิปทา เป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ปฏิบัติตามมรรคมี 8 ประการ ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่บุคคลสรรเสริญด้วยฐานะ 3 ประการคือ (1) ควรสนใจศึกษาวิเวก, (2) ละธรรม

ทั้งหลายที่พระศาสดาตรัสว่า ควรละ, (3) ไม่เป็นผู้มักมาก ไม่เป็นผู้ย่อหย่อน ไม่เป็นผู้นำในโวกกมนธรรม ไม่ทอดธุระในปวิเวก หนทางนี้ลด บรรเทา ละกิเลสได้เด็ดขาด เปลี่ยนพฤติกรรมปุถุชนให้เป็นพระอริยบุคคลได้

หลักการปฏิบัติให้เป็นธัมมทายาท

หลักการปฏิบัติให้เป็นธัมมทายาท ที่ปรากฏในธัมมทายาทสูตรคือ มัชฌิมาปฏิปทา หลักการดำเนินตามทางสายกลาง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/33/31-33) มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึงมรรคย่อมไม่เข้าใกล้ที่สุด 2 ประการคือ โลภะ และโทสะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกมรรคว่า มัชฌิมา ตรัสเรียก ปฏิปทา เพราะบุคคลควรนำไปปฏิบัติ หากกล่าวอีกนัย มัชฌิมาปฏิปทาคือการปฏิบัติทางสายกลางระหว่างกามสุขัลลิกานุโยค กับอัตตกิลมถานุโยค (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย);1/33/165)

ดังนั้น หลักการมัชฌิมาปฏิปทา จึงเป็นเครื่องมือกำจัดกิเลสได้เด็ดขาด โดยการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ประการ ปฏิบัติทำให้มรรคเกิดขึ้นในขั้น อริยมรรค 4 ขจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปได้อย่างถาวร ปัจจัยที่ทำให้พระภิกษุผู้เป็นอามิสทายาท เหตุที่ยกเฉพาะกิเลสโลภะ โทสะขึ้นมากล่าว เพราะเป็นผลมาจากเหตุคือพระภิกษุผู้จะเป็นอามิสทายาท เริ่มจากที่มีอาการหลงในลาภสักการะ ที่เกิดจากแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่นำมาถวายทานอันประณีต โลภะที่มีลักษณะละโมบจึงเกิดขึ้น เหตุเพราะจากการได้ปัจจัยไทยธรรมทั้งหลายที่ถูกใจ ส่วนโทสะ มีลักษณะมีความประทุษร้าย เกิดขึ้นต่อพระภิกษุ หากเมื่อใดไม่ได้เครื่องไทยธรรม หรือได้มาแต่ไม่ถูกใจ ภาวะอาการก็จะแสดงออกมาด้วยความเครียดแค้น ที่เป็นลักษณะของโทสะ ภายในจิต และล้นออกมาทางกาย วาจาที่ขาดการสำรวม ธรรมทั้งหลายที่เกิดเป็น อามิสทายาท ธรรมนั้นเป็นรากเหง้าแห่งตัณหา 9 ให้บริบูรณ์ได้เพราะโลภะ ย่อมยังความตระหนี่ 5 ทำให้บริบูรณ์ได้เพราะ โทสะ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย);1/33/164) ธรรมมีตัณหาเป็นมูลเหตุ 9 ประการ(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.นวก. (ไทย); 23/23/480-481; ที.ม. (ไทย); 10/103-112/61-64) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. เพราะอาศัยตัณหา การแสวงหาจึงเกิดขึ้น
2. เพราะอาศัยการแสวงหา การได้จึงเกิดขึ้น
3. เพราะอาศัยการได้ การวินิจฉัยจึงเกิดขึ้น
4. เพราะอาศัยการวินิจฉัย 4 ประการ

วินิจฉัย 4 ประการ (อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 2/103/139-140) คือ 1) ญาณวินิจฉัย ได้แก่ รู้การตกลงใจว่าเป็นสุขหมั่นประกอบความสุขภายใน, 2) ตัณหาวินิจฉัย ได้แก่ ตัณหาวินิจฉัย 108, 3) ทิฏฐิวินิจฉัย ได้แก่ ทิฏฐิ 62, 4) วิตักกวินิจฉัย ได้แก่ ฉันทะที่เป็นเหตุเกิดแห่งวิตก หมายถึงวิตักกวินิจฉัยเท่านั้น เพราะแม้ได้ลาภ ก็วินิจฉัยถึงสิ่งที่น่าปรารถนา และสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา วินิจฉัยถึงสิ่งที่ดีและไม่ดีด้วยวิตกทั้งนั้นว่า สิ่งนี้มีแก่เรา สิ่งนี้มีแก่ผู้อื่น เราใช้สิ่งนี้ เรางดเว้นสิ่งนี้ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย);2/103/140) ฉันทราคะ หมายถึงราคะที่มีกำลังอ่อน ไม่ใช่ราคะที่มีกำลังกล้า เกิดขึ้นเมื่อถูกอกุศลวิตกครอบงำ จึงเกิดขึ้น

5. เพราะอาศัยฉันทราคะ ความหลงใหลจึงเกิดขึ้น
6. เพราะอาศัยความหลงใหล ความหวงแหนจึงเกิดขึ้น

7. เพราะอาศัยความหวงแหน ความตระหนี่จึงเกิดขึ้น

8. เพราะอาศัยความตระหนี่ การรักษาจึงเกิดขึ้น

9. เพราะอาศัยการรักษา บาปอกุศลธรรมหลายประการ คือการถือท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพูดขึ้นมึง กู การพูดส่อเสียด การพูดเท็จ จึงเกิดขึ้น

ความตระหนี่ 5 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/254/394; ขุ.ม. (ไทย); 29/9/21) มีรายละเอียดดังนี้ 1) ความตระหนี่อาวาส 2) ความตระหนี่ตระกูล 3) ความตระหนี่ลาภ 4) ความตระหนี่วรรณะ 5) ความตระหนี่ธรรม ในความตระหนี่ 5 ประการ ความตระหนี่ เป็นธรรมน่าเกลียดที่สุด

หลักการมัชฌิมาปฏิปทา

หลักการมัชฌิมาปฏิปทานั้นก่อให้เกิดจักษุ หมายถึงปฏิปทานั้นย่อมเป็นไปเพื่อเห็นสัจจะทั้งหลาย ก่อให้เกิดญาณ หมายถึงปฏิปทานั้นย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อรู้สัจจะทั้งหลาย เพราะทำความรู้แจ้ง เป็นไปเพื่อสงบระงับกิเลสที่มีราคะเป็นต้น ปฏิปทานั้นย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อรู้ยิ่ง เพราะแสดงความเป็นสัจจะทั้ง 4 มรรคชื่อว่าสัมโพธะ คือการตรัสรู้ มรรคนั้นย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อตรัสรู้ เป็นไปพร้อมเพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้ มรรคเป็นไปพร้อมเพื่อประโยชน์แก่มรรค เพราะทำกิจที่มรรคพึงกระทำ ธรรมชาติที่ไม่มีปัจจัยชื่อว่า พระนิพพาน มรรคเป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ขุ.ม. (ไทย); 1/33/165) ปัจจัยที่ทำให้พระภิกษุผู้เป็นอามิสทายาทจึงเกิดจากอุปกิเลส 16 จรมามีอำนาจครอบงำจิตปกติ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติสำหรับปุถุชน แต่ในกรณีพระภิกษุสงฆ์ มีการศึกษาด้านปริยัติที่รู้จักกิเลสเป็นอย่างดี เหตุที่เป็นอามิสทายาทเพราะยังขาดการปฏิบัติที่ดีพอ จนเผลอสติสัมปชัญญะให้อุปกิเลสเข้ามามีอำนาจครอบงำ โดยการขาดการสำรวจพิจารณาขณะที่ได้ลาภสักการะ เห็นสิ่งที่ชอบก็พอใจจนเกิดโลภะ เมื่อไม่ได้ลาภสักการะก็เกิดโทสะ บุคคลที่ยังฝึกตนไม่ถึงพร้อม ย่อมแพ้พ่ายต่อกิเลสได้ หลักการมัชฌิมาปฏิปทา เป็นหนทางสายกลาง เป็นหนทางเดียว ที่นำไปสู่ความเป็นอริยบุคคลได้ ภายใต้กรอบวิธีปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8

หลักการปฏิบัติให้เป็นธัมมทายาทคือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่ปรากฏในธัมมทายาทสูตร หลักการดำเนินตามทางสายกลาง พึงปฏิบัติตามมรรค แล้วย่อมไม่เข้าใกล้ที่สุด 2 ประการคือ โลภะ กับโทสะ ที่เหล่าภิกษุทั้งหลายเพิกเฉยต่อความเพียร วิธีปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 จึงมีไว้เพื่อบรรเทา ลด ละอุปกิเลส 16 ชนิด เมื่อใดเกิดผัสสะจากการได้ หรือไม่ได้ลาภสักการะ ทำให้เป็นอามิสทายาท

วิธีการปฏิบัติเป็นธัมมทายาท

วิธีการปฏิบัติให้เป็นธัมมทายาท ที่ปรากฏอยู่ในธัมมทายาทสูตรคือ เหตุที่ทำให้เหล่าพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเป็นอามิสทายาท คือ 1) กามวัตถุ ที่เป็นลาภสักการะ, 2) กิเลสวัตถุ จิตที่ยังฝึกตนไม่ดีพอจนถูกอุปกิเลสเข้าครอบงำจิต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก มรรค ว่ามัชฌิมา ตรัสเรียกปฏิปทา เพราะบุคคลทั้งหลายพึงปฏิบัติเป็นธัมมทายาท เป็นไปเพื่อความหมดจดแห่งทัศนะ คือทางนี้เท่านั้น มิใช่ทางอื่น

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/274/117) มรรคนี้ชื่อว่า อริยะ เพราะห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย มีองค์ 8

1. เหตุที่เกิดจากอุปกิเลสแห่งจิตครอบงำจิตเกิดเป็นอามิสทายาท

ภิกษุผู้เป็นอามิสทายาท เมื่อไม่ได้ลาภสักการะ ย่อมโกรธภิกษุอื่นผู้มีลาภ โกธะจึงเกิดขึ้น เมื่อความโกรธเกิดขึ้นหลายครั้งจึงเรียกว่า อุปนาหะ เมื่อโกรธ และผูกโกรธอยู่ ย่อมลบลู่คุณของภิกษุอื่นผู้มีลาภ ถือว่าเป็นคู่แข่ง มักขะ และปฬาสะเกิดขึ้น จึงริษยาประทุษร้ายในลาภสักการะ อิสสาเกิดขึ้น (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 1/33/169-170) เมื่อใดภิกษุผู้เป็นอามิสทายาทมีสมบัติเก็บไว้ย่อมเกิดมัจฉริยะ ความตระหนี่ขึ้นกับพระภิกษุรูปอื่น เหตุเพราะลาภเป็นเหตุจึงพยายามปกปิดโทษเรียกว่ามายา บางครั้งย่อมประกาศคุณของตนต่อผู้อื่น แม้จะไม่มี เพื่อหวังลาภสักการะ สาเถยยะเกิดขึ้น แต่เมื่อการกระทำสำเร็จผลได้ลาภสักการะ ย่อมทำให้เป็นคนกระด้าง ไม่อ่อนโยน ว่ากล่าวไม่ได้ ถัมภะ เกิดขึ้น เมื่อมีผู้กล่าวตักเตือน ด้วยคำกล่าวเหล่านั้น จึงทำให้จิตแข่งดีเกิด สารัมภะขึ้น ด้วยความหัวดื้อจึงสำคัญตนว่าดีกว่าคนอื่นเกิดเป็น มานะเมื่อเกิดการดูหมิ่นผู้อื่นขึ้น จนมีมานะมากชื่อว่า มานะ และอติมะ เมื่อขาดสติมัวเมาจนประมาท ในวัตถุทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่า มทะ และปมาทะ

รู้ชัดอุปกิเลสได้ด้วยการศึกษาสิกขา 3 สิกขา 3 ทำให้มารู้ชัดถึงเหตุ ต้นเหตุ ปัจจัยเห็นโทษในกามทั้งหลาย 1) อธิศีลสิกขา 2) อธิจิตตสิกขา 3) อธิปัญญาสิกขา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ม. (ไทย); 29/10/48-49) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2557) มีทัศนะในการจำแนกอริยมรรคมีองค์ 8 ลงในไตรสิกขาได้ ดังนี้ 1) สัมมาทิฏฐิ, 2) สัมมาสังกัปปะ จัดลงหมวดปัญญา 3) สัมมาวาจา, 4) สัมมากัมมันตะ, 5) สัมมาอาชีวะ จัดลงหมวดศีล 6) สัมมาวายามะ, 7) สัมมาสติ, 8) สัมมาสมาธิ จัดลงหมวดสมาธิ ศีลเป็นกรอบความประพฤติปฏิบัติมีความละเอียดไปตามลำดับ สมาธิ คือการอยู่ในองค์ภาวนา 2 คือสมถภาวนา เป็นไปเพื่อความสงบของจิต วิปัสสนาภาวนา เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญญารู้ชัดเท่าทันขณะอุปกิเลสจรมากระทบ แล้วจึงละด้วยมรรค

2. กระบวนการละอุปกิเลส

การละอุปกิเลสแบ่งออกได้ 2 ประการ (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 1/72/264-265) คือ

1. กิเลสปฏิปาฏิยา คือละตามลำดับกิเลส

2. มัคคปฏิปาฏิยา คือละตามลำดับมรรค

2.1 กิเลสปฏิปาฏิยา คือการละตามลำดับกิเลส อรหัตตมรรคละกิเลสได้ 6 อภิชฌาวิสมโลภะ, ถัมภะ, สารัมภะ, มานะ, อติมานะ, มทะ อนาคามิมรรคละกิเลสได้ 4 พยาบาท, โกธะ, อุปนาหะ, ปมาทะ โสดาปัตติมรรคละกิเลสได้ 6 มักขะ, ปฬาสะ, อิสสา, มัจฉริยะ, มายา, สาเถยยะ

2.2 มัคคปฏิปาฏิยา คือละตามลำดับมรรค โสดาปัตติมรรคละกิเลสได้ 6, อนาคามิมรรคละกิเลสได้ 4, อรหัตตมรรคละกิเลสได้ 6

3. ข้อปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ

1) สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉาทิฏฐิ และอวิชชา 2) สัมมาสังกัปปะ มีความฝังใจชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉาสัมมาสังกัปปะ 3) สัมมาวาจา มีการกำหนดถือเอาโดยชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉาวาจา 4) สัมมากัมมันตะ มีสัมปยุตตธรรมให้เกิดขึ้นโดยชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉากัมมันตะ 5) สัมมาอาชีวะ มีความผ่องแผ้วโดยชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉาอาชีวะ 6) สัมมาวายามะ มีความประคองจิตโดยชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉาวายามะ7) สัมมาสติ มีความปรากฏโดยชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉาสติ 8) สัมมาสมาธิ มีความตั้งมั่นโดยชอบเป็นลักษณะ ย่อมละมิจฉาสมาธิ และความฟุ้งซ่าน ในทัศนะของพระพุทธโฆสเถระ (2562) มรรคญานเปรียบเสมือนดวงประทีปที่ไฟเผาไหม้ไส้น้ำมัน เฉกเช่นโยคีทำนิโรธเป็นอารมณ์ แล้วบรรลุ รู้แจ้งด้วยปัญญา

แนวทางปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ในมหานิทานสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแสดงไว้ 2 แนวทาง หรือภาวนา 2 หมายถึงแนวทางปฏิบัติที่ 1 การเจริญสมถภาวนาให้จิตสงบจากกิเลสเป็นจิตปกติประภัสสรที่เรียกว่า ฌาน ให้เป็นฐาน แล้วน้อมจิตเจริญวิปัสสนาภาวนาให้เกิดปัญญาที่เรียกว่า ญาณ มีสภาวะอาการละเอียด ลึกซึ้งไปโดยลำดับจนสำเร็จประโยชน์ ผู้สำเร็จในแนวทางนี้เรียกว่า ผู้เป็นอุภโตภาควิมุต แนวทางปฏิบัติที่ 2 คือเจริญวิปัสสนาจนสำเร็จประโยชน์ ผู้เป็นปัญญาวิมุต ผู้หลุดพ้นด้วยกำลังปัญญา ไม่ได้บรรลุสมาธิขั้นสูง คือวิโมกข์ 8 อามิสทายาท ที่เกิดจาก 1) กามวัตถุ ที่เป็นลาภสักการะและ 2) กิเลสวัตถุ จิตที่ยังฝึกตนไม่ดีพอจนถูกอุปกิเลส 16 เข้าครอบงำจิตเห็นลาภสักการะเป็นสิ่งเจริญจิต เมื่อปฏิบัติตามวิธีมรรคมีองค์ 8 ข้อ จึงรู้ชัดในอุปกิเลสภายใต้กรอบสิกขา 3 ศีล สมาธิ ปัญญามีความละเอียดลึกซึ้งตามลำดับ หลักการมัชฌิมาปฏิปทา และวิธีการใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาตนจนถึงฝั่งวิมุตติ

ตัวอย่างวิธีปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมอบวิธีปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ดังที่ปรากฏในธัมมทายาทสูตร การปฏิบัติตามวิธีการปฏิบัติมรรคมีองค์ 8 โดยเฉพาะในข้อที่ 7) สัมมาสติ และข้อ 8) สัมมาสมาธิคือ การเจริญภาวนา 2 ประการคือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา โดยเป็นส่วนสำคัญ ธรรมทั้งหลายสัมพันธ์ระหว่างกันในทุกข้อปฏิบัติทั้ง 8 ประการ เมื่อใดบุคคลปฏิบัติตามก็จะทำให้เกิดภาวะอาการจิตว่างสงบที่เรียกว่า ฌาน เป็นฐานน้อมนำจิตไปสู่การพิจารณาในวิปัสสนา หนทางนำไปสู่ปัญญารู้แจ้ง จากการรู้แจ้งในภาวะอาการที่เกิดจากการปฏิบัติที่เรียกว่า ญาณ หมายถึงปัญญารู้แจ้ง รู้ชัดในภาวะอาการ จากการปฏิบัติ ในปัจจุบันที่น้อมนำปฏิบัติตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่เห็นผลในทางปฏิบัติอย่างแพร่หลาย ดังนี้

1. สมถภาวนา คืออุบายทำให้จิตสงบ เมื่อจิตสงบทำฌาน 4 ให้เกิดขึ้นเป็นฐาน แล้วน้อมไปสู่การเจริญวิปัสสนาภาวนา เช่นการปฏิบัติภาวนาในแบบ พุท-โธ สายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

2. วิปัสสนาภาวนา คือการพิจารณาธรรมรู้ภาวะอาการตามความเป็นจริง เกิดเป็นปัญญารู้แจ้ง รู้ชัดในการปฏิบัติที่เรียกว่า ญาณ หรือบางสายปฏิบัติจะใช้ปัญญาโดยตรงในการปฏิบัติพิจารณารู้ภาวะอาการเพียงใช้สมาธิเล็กน้อยที่เรียกว่า ขณิกสมาธิ ปฏิบัติทำให้เกิดปัญญารู้แจ้ง รู้ชัดในภาวะอาการธรรมที่ปรากฏในการ

ปฏิบัตินำมาพิจารณา เช่นการปฏิบัติเจริญวิปัสสนาภาวนาตามแนวทางมหาสติปัฏฐาน 4 (แบบพอง-ยุบ), การพิจารณาโดยการเจริญวิปัสสนาภาวนา ด้วยการพิจารณาจากกระแสธรรมปฏิจจสมุปบาท ในรูปแบบปฏิบัติหลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ เป็นต้น

พระเทพสิทธิมุนี (โชดก ญาณสิทธิ) (2548) ระบุวิธีปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ด้วยการปฏิบัติเจริญวิปัสสนาภาวนา อรรถาธิบายตามแนวทางมหาสติปัฏฐาน 4 (แบบพอง-ยุบ) เกิดผลในการลดบรรเทา ละกิเลส ไว้ดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ คือเห็นอริยสัจ 4 ขณะท้องพอง ท้องยุบ เจตสิกเกิดพร้อมจัดเป็นทุกขสัจ ตัณหานุสัยในขันธสันดาน เหตุให้วนอยู่ในวัฏฏสงสารเป็นสมุทัยสัจ ทุกข์ สมุทัยดับลง จัดเป็นนิโรธสัจ อริยมรรคกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย มีนิโรธเป็นอารมณ์ จัดเป็น มัคคสัจ

2. สัมมาสังกัปโป คือดำริออกจากรูปนาม ขณะภาวนาพองหนอ ยุบหนอ ความโลภ ความโกรธไม่เกิดชื่อว่าออกจากกิเลส ละกิเลสด้วยตทังคปหาน วิกขัมภนปหาน จัดเป็น ความดำริชอบ

3. สัมมาวาจา คือขณะอยู่ในองค์ภาวนาไม่ได้พูดหยาบ ไม่ได้พูดเท็จ ไม่ได้พูดส่อเสียด ไม่ได้พูดเพ้อเจ้อจัดเป็น วาจาชอบในองค์มรรค

4. สัมมากัมมันโต คือขณะอยู่ในองค์ภาวนา เป็นการกำลังทำงานด้วยการเจริญภาวนา จดจ่ออยู่กับรูปนาม พระไตรลักษณ์ กายทุจริต 3 ไม่มี จัดเป็นการงานชอบในองค์มรรค

5. สัมมาอาชีโว คือขณะที่อยู่ในองค์ภาวนามีศีล สมาธิ ปัญญาอยู่กับไตรสิกขาจัดเป็น เป็นอยู่ชอบในองค์มรรค

6. สัมมาวายาโม คือขณะอยู่ในองค์ภาวนามีความเพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิด ละบาป บำเพ็ญกุศลรักษากุศลให้คงอยู่ เจริญยิ่งขึ้นไปถึงมรรค ผล นิพพาน เรียกว่า ความเพียรในองค์มรรค

7. สัมมาสติ คือระลึกอยู่ในสติปัฏฐาน 4 ในขณะเจริญภาวนาว่า พองยุบ สติปัฏฐาน 4 มีอยู่ครบบริบูรณ์ จึงเรียกว่า ระลึกชอบในองค์มรรค

8. สัมมาสมาธิ คือเจริญฌาน ได้แก่ลักขณูปนิชฌาน คือเพ่งรูปนาม พระไตรลักษณ์ จึงเรียกว่า ตั้งใจชอบในองค์มรรค

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) (2545) ระบุวิธีปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ในแบบการเจริญวิปัสสนาภาวนา ด้วยการพิจารณาตามความเป็นจริงด้วยการป้องกันที่ผัสสะ คือการมีสติรู้เท่าทันกระแสปฏิจจสมุปบาท รู้ว่ามีอุปกิเลส 16 ชนิดเมื่อมากระทบโดยการสัมผัสด้วยการไม่ยึดมั่นอุปาทาน แล้วตัดกระแสให้ดับชั่วคราวลงไป ด้วยหลักการวิปัสสนาภาวนา คือเมื่อรู้แล้วก็ไม่ไปยึดติด ไม่พิจารณาต่อ โดยหมั่นปฏิบัติอยู่เสมอให้ชิน จนเกิดเป็นนิสัยถาวร สุดท้ายก็จะมีอาการว่างจากอัตตาตัวตนที่เราเรียกว่า ตัวกู ของกู

โดยแนวทางปฏิบัติในปัจจุบันมีอยู่หลายสาย แต่ก็นำหลักการมาจากพระพุทธพจน์ที่ทรงสอนไว้ นำมาปรับให้ผลที่เข้ากับจริตของผู้ปฏิบัติ ทำให้เกิดผลตามที่ต้องการในแต่ละสายปฏิบัติ ในวิธีปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ มีความสัมพันธ์ในธรรมทั้ง 8 ข้อดำเนินไปโดยสอดคล้อง ธรรมทั้งหลายเกื้อหนุนกัน ปิดกั้นกิเลสทั้งหลายไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะไม่มีช่องว่าง เมื่อเกิดก็รู้ เห็นจริงก็ดับไป โดยวิธีการบรรเทา ลด ละ

กิเลสต้องปฏิบัติให้ชิน ให้เป็นนิสัยถาวร เมื่อมีสติกำหนดอยู่บนฐานทั้ง 4 คือกาย เวทนา จิต ธรรม เมื่อกิเลสใหม่ไม่มาสะสมอีก กิเลสเก่าก็ทยอยสำรอกออกมา ความเป็นอริยบุคคล ก็พัฒนาไปในทุก ๆ วันจนถึงเป้าหมายในที่สุด การที่มีหลักการมัชฌิมาปฏิปทา มีวิธีการมรรคมีองค์ 8 จึงเป็นไปเพื่อพัฒนาจิต พัฒนาพฤติกรรมของปุถุชน ให้เป็นอริยบุคคล

วิเคราะห์ผลการปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ

ผลการวิเคราะห์ผลการปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติพบว่า เหตุที่ทำให้เกิดอามิสทายาทในบุคคล เกิดจากอุปกิเลส 16 ชนิด โดยลักษณะสามารถเกิดขึ้นกับจิตเดิมได้ง่าย มักจรเข้ามาครอบงำเมื่อบุคคลขาดสติสัมปชัญญะ ผลจึงทำให้จิตปกติให้มัวหมอง เกิดเป็นอวิชชา เกิดกระแสความทุกข์ขึ้นมาในพระภิกษุที่พึงพอใจในลาภสักการะ จึงเกิดเป็นเป็นโลภะขึ้นมาในจิต และพระภิกษุที่ไม่พึงพอใจที่ไม่ได้ลาภสักการะเกิดเป็นเป็นโมหะขึ้นมาในจิต ถูกกิเลสมากมายปิดบังไว้ ดำรงตนอยู่ตามอำนาจกิเลส ลาภสักการะที่เกิดขึ้นทางอายตนะสัมผัส แล้วก่อให้เกิดตัณหาขึ้นมา การศึกษาหลักการมัชฌิมาปฏิปทา ภายใต้กรอบสิกขา 3 คือ 1) อธิศีลสิกขา 2) อธิจิตตสิกขา 3) อธิปัญญาสิกขา ทำให้มารู้ชัดถึงเหตุ ต้นเหตุ ปัจจัยเห็นโทษในกามทั้งหลายด้วยวิธีปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ โดยอริยมรรค 4 สามารถละกิเลสได้เด็ดขาดคือ โสดาปัตติมรรคละกิเลสได้ 6 ประการ มักขะ, ปฬาสะ, อิสสา, มัจฉริยะ, มายา, สาเฐยยะ อนาคามิมรรคละกิเลสได้ 4 ประการ พยาบาท, โกธะ, อุปนาหะ, ปมาทะ อรหัตตมรรคละกิเลสได้ 6 ประการ อภิชฌาวิสมโลภะ, ถัมภะ, สารัมภะ, มานะ, อติมานะ, มทะ

เหตุที่เกิดจากเหล่าพระภิกษุทั้งหลาย ที่ไม่สนใจในการเพียรปฏิบัติ ถึงแม้จะแสวงหาความรู้ทางปริยัติจนมีความรู้ถึงที่สุด แต่หลักการทางพระพุทธศาสนานั้น ผลจากการศึกษาทางปริยัติ แล้วต้องปฏิบัติถึงจะเข้าใจสภาวะ อาการที่เกิดขึ้นจนทำให้เข้าใจอย่างแท้จริง ที่เรียกว่า ปฏิเวธ พระธรรมเป็นเพียงเครื่องมือที่นำไปสู่ความเข้าใจอย่างแท้จริง ไม่สามารถเข้าใจอย่างแท้จริงได้จากการอ่าน เมื่อเหล่าพระภิกษุทั้งหลายเข้าใจอย่างแท้จริงถึงเหตุ ที่จะนำไปสู่ผลที่เกิดขึ้น จึงไม่ต้องมีข้อบังคับที่เรียกว่า ศีล ที่ต้องคอยรักษาไว้ ผู้ปฏิบัติที่ขัดเกลาตนเองให้ถึงพร้อมแล้ว ย่อมจะเห็นอาการตนเอง และอาการของผู้อื่น โดยจะไม่ละเมิด ไม่กระทำให้เกิดผลที่เป็นวิบากกรรมที่จะตามมาไม่รู้จักจบสิ้น

ผลการปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ จึงเป็นไปตามเป้าหมายปลายทางสอดคล้องกันกับหลักการบำเพ็ญอริยวังสปฏิปทาในพระพุทธศาสนา มีความแตกต่างกันตรงที่ปลายทางของตัวบุคคลที่อธิษฐานในแดนพุทธภูมิ หรือไม่ประสงค์ แต่เป็นไปเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งสิ้น ขั้นตอนวิธีการการดำเนินชีวิตของเหล่าพระภิกษุสงฆ์ ผู้เป็นเหล่าศากยบุตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงอาศัยเพียงปัจจัย 4 เป็นสิ่งเลี้ยงอัตภาพ (1) จีวร (2) บิณฑบาต (3) เสนาสนะ (4) คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ในมุมมองนี้พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ และคณะ, 2562. ให้ทัศนะต่อประเด็นนี้ไว้ว่า โดยปัจจัย 4 ต้องไม่เป็นไปด้วยการมอมเมาด้วยกิเลสให้เจริญ แต่ไม่น้อยจนตนเองนั้นเดือดร้อน อริยประเพณี จำแนกเป็น 4 ประการ คือ (1) ความสันโดษด้วยจีวร (2) ความสันโดษด้วยบิณฑบาต (3) ความสันโดษด้วยเสนาสนะ (4) ความยินดีในการเจริญกุศล และละอกุศล หรือความยินดีด้วย

ภาวนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 29/14-28/17-26) ในสัพพาสวสูตร ระบุไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรื่องปัจจัย 4 ในความจำเป็นของเหล่าพระภิกษุสงฆ์ว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการใช้สอย จีวร เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน ยุง แดด ปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอาย บิณฑบาต ไม่ใช่เพื่อหลงในรส เพื่อรูปกาย เพื่อผิวพรรณ แต่เพียงเพื่อกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อบำบัดความหิว เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ เสนาสนะ เพื่อป้องกันอันตรายในฤดู เช่นฝนตก ฟ้าผ่า คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร เพื่อบรรเทาเวทนาที่เกิดจากอาพาธต่าง ๆ

ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ผลการปฏิบัติเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ หากปุถุชน หรือบรรพชิตได้เข้าใจหลักการของทางสายกลาง ด้วยวิธีปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ภายใต้กรอบการประพฤติปฏิบัติในสิกขา 3 ตั้งหมั่นในการเพียรปฏิบัติ ย่อมเป็นปัจจัยทำให้อริยมรรค 4 เกิดขึ้น เพื่อขจัดอุปกิเลส 16 ที่เป็นเศษเล็กน้อยของกิเลส 3 ให้ละได้เด็ดขาดหมดสิ้นไป หลักการ และวิธีปฏิบัตินี้จึงไม่ใช่เรื่องในอุดมคติ ไม่ไกลเกินตัว อย่างที่หลายคนคาดคิด แต่เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถลงมือทำได้ ผลที่ได้ย่อมนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของตนเอง เกิดขึ้นได้ทันทีในปัจจุบัน เป็นหลักการ และวิธีปฏิบัติที่แก้ไขพฤติกรรมที่ต้นเหตุคือ อุปกิเลส 16 ประการให้ลดน้อย และหมดสิ้นไปในที่สุด ด้วยหลักการ และวิธีปฏิบัติที่ทำบุคคลให้เป็นอริยบุคคล

สรุป

หลักการ และวิธีการเพื่อเป็นธรรมทายาทในอุดมคติ ปรากฏหลักการ และวิธีการในโครงสร้าง และสาระสำคัญของธัมมทายาทสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยทายาทแห่งธรรม ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่มที่ 12 ฉบับแปลไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เรื่องลำดับที่ 3 ในมูลปริยายวรรค เพราะความไม่รู้ในธรรม จึงไม่มีวิธีรับมือในชีวิตของปุถุชนคนทั่วไป จึงดำเนินชีวิตไปตามสัญชาตญาณ อุปกิเลส 16 ประการเป็นเหตุ ที่ทำให้จิตเดิมที่ประภัสสรต้องมัวหมองด้วยการถูกครอบงำเป็นภาวะอาการของอุปกิเลส 16 ที่เป็นโทษนำไปสู่อบาย เป็นทางเสื่อมของชีวิต เหตุเพราะกิเลสเป็นปัจจัยให้อวิชชาความไม่รู้ในอริยสัจ 4 ชีวิตจึงวุ่นวาย มองโลกด้วยตัณหาความยาก ที่นำไปสู่การหวงแหน แย่งชิงรุนแรง ทำร้ายกัน กระทำจนเคยชิน เสพอารมณ์ อุปกิเลส 16 ยึดสิ่งที่เป็นโทษไว้เป็นตัวตนเอาไว้ ประกอบด้วย อภิชฌาวิสมโลภะ คือความเพ็งเล็งอยากได้สิ่งของผู้อื่น, พยาบาท คือความคิดปองร้ายผู้อื่น, โกธะ คือความโกรธ, อุปนาหะ คือความผูกโกรธ, มักขะ คือความลบหลู่คุณท่าน ปฬาสะ คือความตีเสมอ อิสสา คือความริษยา มัจฉริยะ คือความตระหนี่ มายา คือมารยา สาเถยยะ คือความโอ้อวด ถัมภะ คือความหัวดื้อ สารัมภะ คือความแข่งดี มานะ คือความถือตัว อติมานะ คือ ความดูหมิ่นเขา มทะ คือความมัวเมา ปมาทะ คือความประมาท เหล่านี้ล้วนเป็นกิเลสเป็นบาป เป็นพฤติกรรมที่น่ารังเกียจ แต่ภาวะอาการเหล่านี้เกิดขึ้นบ่อยที่สุดในปุถุชนคนทั่วไปที่ไม่มีสติ สัมปชัญญะรู้ทัน ไม่ได้เรียนรู้ปฏิบัติธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงหลักการมัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางสายกลาง ด้วยวิธีการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นทางเดียวที่เปลี่ยนพฤติกรรมบุคคลได้ ผลการปฏิบัติสามารถเปลี่ยนปุถุชนให้เป็นอริยบุคคลได้ในกระแสปัจจุบัน การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เป็นการแก้ไขพฤติกรรมที่เป็นโทษที่หลงไปยึดมั่นว่าเป็นตัวเรา การปฏิบัติขัดเกลาตนเองให้ลด บรรเทา และละทิ้งอุปกิเลสลงไปในที่สุด ด้วยความมุ่งมั่นภายใต้กรอบวินัยของตนเองที่เรียกว่า สิกขา 3

ปฏิบัติด้วยความเพียรเจริญกุศลธรรมอย่างต่อเนื่องจนปิดช่องทางอกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้นกับจิตเดิม ปฏิบัติให้บ่อยจนเคยชิน กลายเป็นนิสัยถาวร ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 ทำให้อริยมรรค 4 เกิดขึ้นขจัดอุปกิเลส 16 ชนิด ให้หมดสิ้นไปในที่สุด ดังนั้นมุมมองการปฏิบัติให้เป็นธรรมทายาทจึงไม่ใช่เรื่องไกลเกิน จนเป็นเรื่องในอุดมคติ แต่การเริ่มลงมือศึกษาปฏิบัติอย่างจริงจังด้วยความเพียร ผลที่ได้ย่อมเกิดขึ้นในปัจจุบันทันที สังเกตประเมินผลได้ในปัจจุบัน จากกิริยาอาการที่แสดงออกมาที่เปลี่ยนไปเป็นบุคคลที่คิดดี พูดดี ทำดีในสังคมหมู่ชน

บรรณานุกรม

กรรณิการ์ ขาวเงิน และนันทพล โรจนโกศล. (2561). การพัฒนาคุณภาพมรรคมีองค์ 8 ของบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.* 2(2), 144–229.

พระเทพสิทธิมุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). (2548). *วิปัสสนากรรมฐาน (มหาสติปัฏฐาน).* กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2545). *ตัวกูของกู ฉบับสมบูรณ์.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพุทธโฆสเถระ. (2562). *คัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาไทย.* แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวิรัตน์ อาจารสุโภ และคณะ. (2562). การวิเคราะห์อริยวังสปฏิปทาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 7(2), 443-452.

พระรณชัย กิตฺติราโณ (ส่งศรี). (2561). *การประยุกต์หลักใช้อริยมรรคมีองค์ 8 ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชวรมุนี (พล อาภากโร) และปริวุฒิ ภิญโญสินวัฒน์. (2558). พระธรรมทายาท: เครือข่ายพระสงฆ์นักพัฒนาเพื่อการพัฒนาสังคม. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.* 18(1), 119-124.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วัชระ งามจิตรเจริญ. (2559). พระสงฆ์ทำผิดพระวินัย และกฎหมาย: จุดอ่อน และวิธีแกไข. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* 23(2), 19-21.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ ครั้งที่ 8.* (พิมพ์ครั้งที่ 39). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศึกษาความสุขในจิตวิทยาเชิงบวก และ ความสุขในพระพุทธศาสนา

Studying Happiness in Positive Psychology and Happiness in Buddhism

[1]นิติพัฒน์ บรรเจิดสุทธพล, [2]พระครูภัทรธรรมบัณฑิต (เอกภัทร อภิฉนฺโท) และ[3]ประสิทธิ์ แก้วศรี

[1]Nitiphat Banjerdsuttapon, [2]Phrakhru Phattharathammabandit (Ekkaphat Abhichando), and[3]Prasit Keawsri

[1,2,3]คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Nitipatb449@gmail.com

Received: November 12, 2025; **Revised:** December 14, 2025; **Accepted:** December 30, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความสุขในมุมมองของจิตวิทยาเชิงบวก และจิตวิทยาเชิงพุทธที่ได้อธิบายทั้งความหมาย และ องค์ประกอบของความสุขที่เกิดขึ้นในบุคคลทั่วไป โดยในบทความนี้จะเน้นการให้นิยามความหมาย รวมทั้งองค์ประกอบของความสุขจากแนวคิดของมาร์ติน เซลิกแมน (Seligman) ผู้มีชื่อเสียงในการศึกษาจิตวิทยาเชิงบวก ซึ่งได้อธิบายว่า การพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษาจุดแข็ง การเห็นคุณค่าตนเอง เพื่อให้บุคคลมีความก้าวหน้า ประสบความสำเร็จ โดยมีแนวคิดพื้นฐานเน้นที่การพัฒนาส่วนบุคคลเป็นหลักนั้นสามารถนำพาให้บุคคลไปสู่การมีความสุขได้ ซึ่งความสุขไม่ได้เป็นเพียงแค่การได้รับความสำเร็จหรือความพึงพอใจชั่วคราว แต่เป็นการสร้างชีวิตที่มีความหมายและเต็มเปี่ยมด้วยความสัมพันธ์ที่ดีต่อสุขภาพจิตซึ่งมีองค์ประกอบ 5 อย่างดังต่อไปนี้ 1) อารมณ์บวก 2) การมีส่วนร่วม 3) ความสัมพันธ์ 4) ความหมาย 5) ความสำเร็จ ส่วนในมุมมองของพระพุทธศาสนา ได้อธิบายเรื่องความสุขไว้ว่ามีความหมายที่สำคัญอยู่ 3 นัยด้วยกัน ได้แก่ 1) สภาวะ แห่งความสุข ความสบาย 2) สภาวะที่ปราศจากความทุกข์ ไม่มีทุกข์ ขจัดหรือทำลายความทุกข์ และ 3) สภาวะที่สามารถทนต่อความทุกข์ได้ง่าย โดยความสุขนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ความสุขกายและความสุขใจ อีกทั้งยังสามารถ แบ่งความสุขเป็น 10 ระดับดังต่อไปนี้ 1) กามสุข 2) ปฐมฌานสุข 3) ทุติยฌานสุข 4) ตติยฌานสุข 5) จตุตถฌานสุข 6) อากาสาภัญจายตนสมาปัตติสุข 7) วิญญาณัญจายตนสมาปัตติสุข 8) อากิญจัญญายตนสมาปัตติสุข 9) เนวสัญญานาสัญญายตนสมาปัตติสุข 10) สัญญาเวทยิตนิโรธสมาปัตติสุข ซึ่งทั้งสองความสุขนั้นล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความพอใจ เกิดความเบิกบานใจ ยิ่งหากได้ทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและดำเนินการให้ความสุขอยู่ในสภาวะที่เหมาะสมเชื่อว่าสิ่งนี้จะเป็นประโยชน์ไม่มากก็น้อยแก่บุคคล ซึ่งทั้งสองแนวคิดต่างเน้นการพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ และ ความสมบูรณ์ของชีวิตในปัจจุบัน ส่วนพระพุทธศาสนามุ่งสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์อย่าง

ถาวร สองแนวคิดของความสุขจึงสามารถนำมาบูรณาการในการส่งเสริมให้เกิดสุขภาวะทางจิตใจของมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งในเชิงจิตวิทยาและจิตวิญญาณ

คำสำคัญ: จิตวิทยาเชิงบวก; ความสุขในพระพุทธศาสนา; ความสุข

Abstract

This article aims to study concepts related to happiness from the perspectives of Positive Psychology and Buddhist Psychology, both of which describe the meaning and components of happiness experienced by individuals. The article will focus on defining the meaning and components of happiness based on the concepts of Martin Seligman, a renowned figure in Positive Psychology. Seligman explains that self-development in various aspects, such as identifying strengths and cultivating self-worth, which leads to personal progress and success, can ultimately lead an individual to happiness. Happiness is not merely about achieving temporary success or satisfaction, but rather about creating a meaningful life, filled with healthy relationships, which has five components: 1) Positive Emotion, 2) Engagement, 3) Relationships, 4) Meaning, and 5) Accomplishment. From the perspective of Buddhism, happiness is explained to have three core meanings: 1) A state of happiness and comfort, 2) A state free from suffering, without affliction, by eliminating or destroying suffering, and 3) A state where one can easily endure suffering. Furthermore, Buddhist happiness can be categorized into two types: physical happiness (sukha kāya) and mental happiness (sukha citta), and it can also be divided into ten levels: 1) Sensual happiness (Kāmasukha), 2) Happiness of the First Jhāna (Paṭhamajjhānasukha), 3) Happiness of the Second Jhāna (Dutiyajjhānasukha), 4) Happiness of the Third Jhāna (Tatiyajjhānasukha), 5) Happiness of the Fourth Jhāna (Catutthajjhānasukha), 6) Happiness of the Base of Infinite Space (Ākāsānañcāyatanasamāpattisukha), 7) Happiness of the Base of Infinite Consciousness (Viññāṇañcāyatanasamāpattisukha), 8) Happiness of the Base of Nothingness (Ākiñcaññāyatanasamāpattisukha), 9) Happiness of the Base of Neither Perception Nor Non-Perception (Nevasaññānāsaññāyatanasamāpattisukha), and 10) Happiness of the Cessation of Perception and Feeling (Saññāvedayitanirodhasamāpattisukha) Both of these forms of happiness are things that bring contentment and joy to humans. It is believed that a deeper understanding and appropriate cultivation of these states of happiness will be beneficial to individuals to a greater or lesser extent both concepts emphasize the development of the mind for inner peace and the completeness of life in the present. While Buddhism aims for permanent liberation from suffering, both concepts of happiness can be integrated to profoundly enhance human mental well-being, both psychologically and spiritually.

Keyword: Positive Psychology; Happiness in Buddhism; Happiness

บทนำ

ในโลกยุคปัจจุบันนี้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาททำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกเป็นอย่างมากส่งผลให้เกิดการแข่งขันสูง ผู้คนต่างประสบความกดดัน ความเครียด เป็นจำนวนมาก (ธนวรรณ ตั้งเจริญกิจสกุล และ ณกมล จันทร์สม, 2557) ทำให้ความสุขเป็นสิ่งที่หลาย ๆ คนปรารถนา เนื่องจากความสุขเป็นภาวะอารมณ์เชิงบวก เกิดขึ้นเมื่ออยู่ในสภาวะที่น่าพึงพอใจ ได้รับสิ่งที่ต้องการในชีวิต ความสมหวัง เป็นความรู้สึกชอบหรือพึงพอใจกับชีวิต อาจสะท้อนออกมาเป็นความสนุกสนานร่าเริง ความสบายใจ ความเพลิดเพลิน เป็นต้น ทั้งนี้ในทางวิทยาศาสตร์อธิบายว่า ขณะที่มนุษย์มีความสุขร่างกายจะหลั่ง

สารเอ็นโดฟินออกมาสารดังกล่าวสามารถทำให้ลืมความเจ็บปวดได้ชั่วขณะอีกด้วย (Zajonc, 2006) โดยการเกิดขึ้นของความสุขของบุคคลนั้นอาจต้องอาศัยหลาย ๆ ปัจจัยจึงจะสามารถเกิดขึ้นเป็นความสุขได้ กล่าวคือ ความสุข อาจไม่ได้หมายถึง การมีเงินทอง มีความร่ำรวย บางคนอาจแสวงหาความสุขจากสังคม บุคคลอื่น เป็นต้น แท้จริงแล้วนั้นความสุขนั้นอยู่ที่ตัวเราเอง (เกสร มุ้ยจีน, 2559)

ในการศึกษายุคแรก ๆ มีนักจิตวิทยาที่ศึกษาเรื่องความสุข ได้แก่ มาร์ติน เซลิกแมน (Martin Seligman) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ผู้ศึกษาเรื่อง ภาวะความสมบูรณ์ (well-being) ที่เกิดขึ้นทั้งร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่ที่ดี ทำให้คนเราพึงพอใจในทุกด้านของชีวิตและมีความสุขกับตัวเอง รวมถึงเป็นผู้วางรากฐานศึกษาศาสตร์จิตวิทยาเชิงบวก (Positive Psychology) ได้อธิบายว่า ความสุขเกิดจากการที่บุคคลได้พัฒนาตนเอง เรียนรู้ตนเอง การเห็นคุณค่าในตนเอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาในตนเองขึ้น องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีความสุข โดยแนวคิดพื้นฐานนี้เน้นที่การพัฒนาส่วนบุคคลเป็นหลัก ความสุขไม่ได้เป็นเพียงแค่การได้รับความสำเร็จหรือความพึงพอใจชั่วคราว แต่เป็นการสร้างชีวิตที่มีความหมายและเต็มเปี่ยมด้วยความสัมพันธ์ที่ดีต่อสุขภาพจิตซึ่งมีองค์ประกอบ 5 อย่างดังต่อไปนี้ 1) อารมณ์บวก 2) การมีส่วนร่วม 3) ความสัมพันธ์) 4) ความหมาย 5) ความสำเร็จ (Seligman, 2013) มาร์ติน เซลิกแมนยังแบ่งความสุขในชีวิตออกเป็น 3 แง่มุมต่าง ๆ ได้แก่ 1) ชีวิตของบุคคลที่รื่นรมย์ คือ อารมณ์ดี เพลิดเพลินกับความสนุกในชีวิตมากเท่าที่จะเป็นไปได้ 2) ชีวิตที่ได้ทุ่มเท คือ ใส่ใจจดจ่ออย่างลึกซึ้งอยู่กับบางสิ่ง เช่น เลือกทุ่มเทเวลาให้งานหรือครอบครัวแล้วรู้สึกว่าเวลาหยุดนิ่ง เพราะเกิดความลื่นไหล หรือภาวะที่ใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสิ่งที่กำลังทำ 3) ชีวิตที่มีความหมาย คือ ความสุขที่มีคุณค่าที่สุด เป็นความอิ่มเอมและงอกงามทางใจ เพราะรู้เหตุผลและเข้าใจเป้าหมายของการมีชีวิตอยู่อย่างถ่องแท้ (Seligman, 2000)

ความสุขในพระพุทธศาสนาพบในปฐมเทศนาพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสกับปัญจวัคคีย์ว่า “แม้การเกิดก็เป็นทุกข์” คำตรัสดังกล่าวอาจทำให้คนมองว่าพระพุทธศาสนามองโลกในแง่ร้าย แต่ความเป็นจริงแล้วนั้นพระพุทธเจ้าท่านทรงชี้ให้เห็นเหตุและผลของความจริงที่เกิดขึ้นนั้นคือ มีทุกข์ก็ต้องมีสุข มีด้านมืดก็ต้องมีด้านสว่างดังนั้น ในพระไตรปิฎกคำว่าความสุขจึงได้จัดพระพุทธพจน์ไว้ในคัมภีร์พระธรรมบทภายใต้หมวดธรรมว่า “สุขวรรค” จากการศึกษาในหมวดธรรมในสุขวรรคดังกล่าว พบว่า ความสุขเป็นสภาพที่ตรงกันข้ามจากความทุกข์ กล่าวคือความทุกข์อันเกิดจากการมีกิเลสภายใน ความทุกข์อันเกิดจากการวิวาท ความทุกข์อันเกิดจากการสู้รบ, ความทุกข์อันเกิดจากการบริหารขันธ์ 5 ความทุกข์อันเกิดจากความหิวโหย ความทุกข์อันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บ และความทุกข์อันเกิดจากการคบค้าสมาคมกับคนพาล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/207/97) เมื่อบุคคลสามารถบำบัดทุกข์ได้แล้ว ความสุขก็ปรากฏ ซึ่งความสุขในพระพุทธศาสนานั้นมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ สุขกายกับสุขใจ หรือ สุขในระดับโลก คือ สุขในระดับที่เรียกว่า “โลกิยสุข” และ สุขในระดับเหนือโลกเรียกว่า “โลกุตตรสุข” นั้นเอง (พระราชวิมลโมลี, 2564)

ศึกษาความสุขในจิตวิทยาเชิงบวก

จิตวิทยาเชิงบวก (Positive Psychology) หมายถึง การค้นพบและส่งเสริมพัฒนาศักยภาพในตัวของบุคคล เช่น ความถนัด ความฉลาดเฉลียว หรือ การมีอัจฉริยภาพในการใช้ชีวิตให้ปกติสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในทุกวัน จิตวิทยาเชิงบวกแนวคิดที่เน้นการศึกษาเรื่องความสุขและการสร้างความสุข ให้กับชีวิตเพื่อตอบสนองเป้าหมายสูงสุดของการดำรงชีวิตของมนุษย์ มาร์ติน เซลิกแมน กล่าวว่า ความสุข มาจากการที่บุคคลเกิดความพึงพอใจในชีวิต เป็นบุคคลที่มีสัมพันธ์ภาพทางสังคมที่ดีกว่าคนทั่วไป อารมณ์ดี ร่าเริง มีเรื่องให้สามารถหัวเราะได้ตลอดเวลา(Seligman, 2000) การที่มนุษย์เราดำรงอยู่ได้ภายใต้ของการมีความสุขนั้นจะประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก ๆ ได้แก่ กาย และ จิต โดยจิตจะมีลักษณะของการเป็นนามธรรม ละเอียดอ่อน ไม่สามารถจับต้องได้ จิตคือสิ่งที่ขับเคลื่อนทำให้บุคคลเกิดการมีพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา เช่น การที่จิตสงบ อารมณ์ก็จะดี เบิกบานแจ่มใส ตามด้วยเช่นกัน ซึ่งทำงานเกี่ยวข้องกับกาย กายมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้ สามารถสังเกตถึงสิ่งที่แสดงออกมาได้ ไม่ว่าจะเป็นคำพูด ท่าทาง การกระทำต่าง ๆ ของบุคคล สิ่งเหล่านี้เป็นเหมือนสื่อกลางที่ส่งออกมาจากจิตใจ ทำให้สามารถสรุปแนวคิดได้ว่า กาย กับ ใจมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อีกทั้งหากบุคคลมีกายกับจิตที่สมดุลกับจะทำให้เกิดความก้าวหน้า ความสำเร็จของชีวิตในด้านต่าง ๆ อีกด้วย (เกสร มุ้ยจีน, 2559) โดยสรุปแล้วนั้นแนวคิดนี้คือการที่บุคคลสามารถพัฒนาตนให้เกิดความสมดุล ทั้งวิธีคิดซึ่งเป็นด่านแรกและเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงออกทางสีหน้าท่าทาง จนส่งผลให้บุคคลมีความสุขในรูปแบบต่าง ๆ (Seligman, 2000) ซึ่งมาร์ติน เซลิกแมน ได้แบ่งความสุขในชีวิตออกเป็น 3 แง่มุมต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่าทฤษฎีความสุขที่แท้จริง (Authentic Happiness) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ชีวิตของบุคคลที่รื่นรมย์ (Pleasant life) คือ ความสุขที่อยู่ภายนอกเป็นความสุขที่บุคคลได้ครอบครองสิ่งที่ตนรัก หรือ ได้ทำในสิ่งที่ตนปรารถนา เช่น การได้เดินทางไปในที่ที่ตั้งใจอยากไป การได้ไปดูหนังกับคนรัก บุคคลจะมีความสุขอารมณ์ดี เพลิดเพลินกับความสนุกในชีวิตมากเท่าที่จะเป็นไปได้แต่ความสุขที่เกิดขึ้นเป็นเพียงแค่ชั่วขณะใดขณะหนึ่งที่เกิดเหตุการณ์นั้น

2. ชีวิตที่ได้ทุ่มเท (Good life) คือ ความสุขที่เกิดจากการที่บุคคลใส่ใจจดจ่ออย่างลึกซึ้งอยู่กับบางสิ่ง เช่น เลือกทุ่มเทเวลาให้งานหรือครอบครัวแล้วรู้สึกว่าเวลาหยุดนิ่ง เพราะเกิดความลื่นไหล หรือภาวะที่ใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสิ่งที่กำลังทำ ทำให้เวลาเดินทางไปอย่างรวดเร็ว

3. ชีวิตที่มีความหมาย (Meaningful life) คือ ความสุขที่มีคุณค่าที่สุด เป็นความอิ่มเอมและงอกงามทางใจ เพราะรู้เหตุผลและเข้าใจเป้าหมายของการมีชีวิตอยู่อย่างถ่องแท้ (Seligman, 2013; Fabio et al, 2012)

ในการดำเนินชีวิตของบุคคลสามารถมีความสุขได้ในแง่มุมที่แตกต่างกันออกไป โดยมาจากความทุ่มเทและการได้ใช้ชีวิตที่มีความหมายย่อมสามารถทำให้บุคคลมีความสุขที่ลึกซึ้งขึ้นได้มากกว่าชีวิตที่มีแค่ความรื่นรมย์เพียงอย่างเดียว หมายความว่า ชีวิตจะยิ่งมีความสุขหากมีความสุขทั้ง 3 แง่มุมนั้นเอง (Seligman, 2000) มาร์ติน เซลิกแมน ได้เสนอมุมมองใหม่ไว้ในแนวคิดเรื่องความอยู่ดีมีความสุข (The Theory of Well-Being) ว่า แท้จริงแล้วความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถสร้างขึ้นมาได้ด้วยตัวเอง แต่ต้องรู้จักองค์ประกอบของ

ความสุขก่อนจึงจะสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการแนวคิด ความคิดให้สอดคล้องได้ ซึ่งเรียกแนวคิดนี้ว่า แบบจำลองที่ทำในเกิดความสุข (PERMA model) ประกอบด้วยทั้งหมด 5 องค์ประกอบดังต่อไปนี้ (ฐณัฏฐ์ อัฑฒ์ทิวัตถ์ธนา, 2567)

P ย่อมาจาก Positive Emotion รู้สึกดีมีอารมณ์ในทางบวก คือ การที่บุคคลแม้พบเจอเรื่องแย่ๆ แต่สามารถจัดการความรู้สึกของตัวเองได้เหมาะสมกับวุฒิภาวะ คงอารมณ์เชิงบวกอย่างมีสติ ไม่ว่าจะเป็นความภาคภูมิใจ ความบันเทิงใจ ความตื่นเต้นเร้าใจ ความกตัญญู ความสนใจ รู้สึกมีความหวัง มีแรงบันดาลใจร่วมกับมองโลกในแง่ดีไว้ได้ ก็จะทำให้ชีวิตมีความสุขในใจได้

E ย่อมาจาก Engagement เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่ง เรียกว่า ความหมกหมุ่นกับสิ่งที่ทำหรือกิจกรรมที่อยู่ตรงหน้าด้วยความท้าทายโดยใช้ทักษะส่วนบุคคล แบ่งปันช่วงเวลาในชีวิตไปอยู่กับคนที่ทำให้รู้สึกดีทุกครั้ง หรือลงมือทำกิจกรรมตามความสนใจส่วนตัว ซึ่งเป็นได้ตั้งแต่การงานที่รับผิดชอบตามหน้าที่ งานอดิเรก จนถึงเกมกีฬา ทั้งหมดนี้จะช่วยสร้างสมาธิ และ ความสุขใจได้ เพราะรู้สึกว่าตัวเองเป็นคนมีคุณค่า และ เป็นส่วนสำคัญกับสิ่งที่ทำ

R ย่อมาจาก Relationship สานสัมพันธ์ภาพ หรือ การมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคนรอบข้าง ความสัมพันธ์ในที่นี้คือความสัมพันธ์ที่ดีทุกรูปแบบกับคนใกล้ตัว คนที่มีความสุขกับชีวิตจะไม่ปิดกั้นตัวเอง จึงยิ่งเปิดกว้างทำความรู้จักกับผู้คนที่ผ่านเข้ามาตลอดชีวิต มอบความรัก ความหวังดี และ มีมิตรไมตรีจิตที่ดีต่อคนรอบข้างด้วยความจริงใจ ไม่เคยรู้สึกว่าอยู่ตัวคนเดียว เพราะมีคนดี ๆ คอยเติมเต็มชีวิตไม่ให้โดดเดี่ยว และเป็นพลังใจให้ผ่านเรื่องไม่ดีไปได้

M ย่อมาจาก Meaning ชีวิตเปี่ยมความหมาย ตอบคำถามว่ามีชีวิตอยู่ไปเพื่ออะไรได้ โดยไม่จำกัดความแค่เพื่อตัวเองเท่านั้น แต่ความหมายของการมีชีวิตอยู่จะครอบคลุมถึงเพื่อนมนุษย์ และ สังคมวงกว้าง ส่วนหลักยึดเหนี่ยวจิตใจอื่น ๆ เช่น ความศรัทธา ความเชื่อ และ ความคิด อุดมคติ ก็มีส่วนร่วมนิยามความหมายของชีวิตให้ชัดเจนยิ่งขึ้นเหมือนกัน เพราะทำให้บุคคลได้ตระหนักว่าตัวเองมีความหมาย ชีวิตจึงมีความสุขใจตามมา

A ย่อมาจาก Accomplishment พลังจากความสำเร็จ การแสวงหาความสำเร็จ ทุกความสำเร็จที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงชีวิต ทั้งเรื่องเล็กน้อยที่ทำได้เป็นกิจวัตร เช่น ทำงานเสร็จทันเวลาที่กำหนด และ การทำบรรลุเป้าหมายตามหวังด้วยความมุมานะ ความเชี่ยวชาญ และ ความสามารถส่วนตัว ต่างเป็นพลัง กำลังใจ ความก้าวหน้า และ ความสุขในรูปแบบความนับถือตัวเองด้วยเช่นกัน

องค์ประกอบทั้ง 5 นี้นำพาให้บุคลได้พบเจอกันความสุข ความพึงพอใจในชีวิต ทำให้เกิดบุคคลภาพที่สามารถเข้าถึงความสำเร็จได้เป็นอย่างดี โดยไม่ต้องวิ่งตามหาความสุขจากไหนเพราะเกิดขึ้นอยู่ภายในใจของตนเอง (Seligman, 2013)

ศึกษาความสุขในพระพุทธศาสนา

ความสุขในทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งหนึ่งที่สำคัญที่พระองค์ทรงเผยแพร่เพื่อให้มนุษย์รู้จักและมีแนวทางในการพ้นทุกข์ กล่าวคือ ความทุกข์และความสุขเป็นของคู่กัน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เช่น ความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นของคู่กันกับธรรมชาติของ สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นมาต้องเป็นอย่างนี้ คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่เพียงชั่วคราว และดับไปในที่สุด โดยการแสดงให้เห็นถึง ความเป็นจริงของชีวิตและสามารถเข้าถึงความสุขได้ด้วยตนเองอย่างแท้จริง ความหมายของความสุขตามทัศนะของศาสนาพุทธนั้น สามารถที่จะให้ความหมายได้เป็น 2 ประเด็นด้วยกัน คือ

ความสุขในความหมายแรก หมายถึง สภาพที่ทนได้ง่ายตรงข้ามกับความทุกข์ซึ่งหมายถึงสภาพที่ทนได้ยาก จากความหมายนี้สามารถอธิบายได้ว่า สภาพที่ทนได้ง่ายคือการที่บุคคลนั่งอยู่บนโซฟานุ่ม ๆ เปรียบเทียบกับเก้าอี้ไม้แข็ง ๆ สิ่งที่เห็นคือการนั่งเป็นโซฟานุ่ม ๆ คือ การทนอยู่ได้ง่าย เกิดความพึงพอใจ ส่วนนั่งบนเก้าอี้ไม้แข็ง ๆ คือ การทนอยู่ได้ยากอย่างนั้นเอง โดยการรับรู้ความสุขของบุคคลสามารถรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย หรือการได้สัมผัสบางสิ่งบางอย่าง การรับรู้ความสุขของบุคคลทั้ง 5 ส่วนนี้นำพาให้เกิดได้ทั้งความน่าพอใจ น่าใคร่น่ายินดี เรียกว่า ความสุข และ หากนำพาให้เกิด ความไม่น่าพอใจ ความไม่น่าใคร่ นั้นคือความทุกข์

ความสุขในความหมายที่สอง หมายถึง ความปราศจากทุกข์จากสภาวะที่หมดสิ้นกิเลสทั้งปวงหรือสภาวะที่ปราศจากตัณหา อันได้แก่ ความสุขคือวิมุตติสุขซึ่งเป็นความสุขที่มีความประณีตและมีความแตกต่างจากความสุขในกาม เพราะผู้ที่มีความสุขอยู่ในกาม ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ยังติดอยู่ในโลก ถึงแม้แต่ความสุขในฌานสุขก็ชื่อว่ายังเป็นผู้ติดเนื่องอยู่ในโลก ส่วนความสุขที่หมดสิ้นกิเลสหรือปราศจากตัณหา ได้ชื่อว่า ผู้มาถึงที่สุดแห่งโลกแล้วอยู่ ณ ที่สุดแห่งโลกและได้ข้ามสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้ติดอยู่ในโลกไปได้แล้วด้วย เพราะฉะนั้นความสุขในความหมายนี้ จึงหมายถึง ความเป็นผู้มีจิตที่เป็นอิสระจากพันธนาการทั้งปวง (พระปลัดวุฒิพงษ์ กิตฺติวณฺโณ, 2563)

จากความหมายข้างต้นจะสามารถแบ่งความสุขออกเป็น 2 ประการ คือ 1. ความหมายของความสุขที่เป็น โลกียะ หรือ โลกียสุข คือ ความสุขที่เจือด้วยกิเลส ความสุขของสัตว์ที่เป็นไปในกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และ อรูปาวจรภูมิ 2. ความหมายของความสุขที่เป็น โลกุตตระ หรือ โลกุตตรสุข คือ ความสุขที่ปราศจากกิเลสทั้งปวง หรือ เรียกได้ว่าเป็นความสุขที่พ้นวิสัยของโลก (พระราชวิมลโมลี, 2564)

นอกจากนี้แล้วความสุขที่แบ่งตามประเภทนั้นคือ โลกิยสุข และ โลกุตตระสุข ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ความสุขยังสามารถแบ่งออกหรือขยายความหมายได้ทั้งหมด 10 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม ได้แก่ ความสุขโสมนัสที่เกิดขึ้นโดยอาศัยกามคุณทั้ง 5

2. ปฐมฌานสุข สุขเนื่องด้วยปฐมฌาน ซึ่งวัดจากกาม และ อกุศลกรรมทั้งหลาย

3. ทุติยฌานสุข สุขเนื่องด้วยทุติยฌานสุข ซึ่งประกอบด้วยปีติสุข และ เอกัคคตา

4. ตติยฌานสุข สุขเนื่องด้วยตติยฌานสุข ซึ่งประกอบด้วย สุข และ เอกัคคตา

5. จตุตถฌานสุข สุขเนื่องด้วยจตุตถาฌาน ซึ่งประกอบด้วย อุเบกขา และ เอกัคคตา

6. อากาสากัญจายตนสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยอากาสากัญจายตนสมาบัติซึ่งล่วงพ้นรูปสัญญา ได้โดยสิ้นเชิง ปฏิฆสัญญาล่วงลับไปหมด ไม่มีมนสิการนานัตตสัญญา นึกถึงอวกาศอันอนันต์เป็นอารมณ์

7. วิญญาณัญจายตนสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยวิญญาณัญจายตนสมาบัติซึ่งคำนึงวิญญาณ อันอนันต์เป็นอารมณ์

8. อากิญจัญญายตนสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยอากิญจัญญายตนสมาบัติซึ่งคำนึงภาวะที่ไม่มี อะไรเลยเป็นอารมณ์

9. เนวสัญญานาสัญญายตนสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ อันถึง ภาวะที่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ หรือ ภพของผู้เข้าถึงฌานนี้

10. สัญญาเวทยิตนิโรธสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติอันถึงภาวะที่ดับ สัญญา และ เวทนาทั้งหมด (เทพประวิณ จันทร์แรง และ พัลลภ หารุคำจา, 2564)

อีกทั้งความสุขยังสามารถอธิบายเป็นแบบบทย่อได้ทั้งหมด 3 ระดับดังต่อไปนี้

1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม หรือสุขเกิดจากกามคุณ ผู้เสพเสวย ได้แก่ มนุษย์ปุถุชน และ อริยบุคคลชั้นโสดาบัน และ สกทาคามี

2. ฌานสุข สุขเนื่องด้วยฌาน หรือสุขเนื่องด้วยสมาบัติ 8 แยกเป็น 2 ระดับย่อย คือ

2.1 สุขในรูปฌาน หรือสุขเนื่องด้วยรูปฌาน 2

2.2 สุขเนื่องด้วยอรูปฌาน หรือ สุขเนื่องด้วยอรูปฌาน 4 ผู้เสพ เสวย ได้แก่ มนุษย์ปุถุชน และอริยบุคคลทุกชั้น ตั้งแต่ชั้นโสดาบันถึงพระอรหันต์ เฉพาะ ท่านที่เจริญฌานชั้นนั้น ๆ ได้แล้ว

3. นิโรธสมาปัตติสุข สุขเนื่องด้วยนิโรธสมาบัติ ผู้เสพ เสวย ได้แก่ พระอนาคามีและพระอรหันต์ ที่ได้สมบัติ 8 แล้ว (พระมหาวิเชียร สุธีโร, 2562)

การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การมีความสุขในบุคคล สามารถเริ่มจากการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญา เริ่มที่การเห็นความจริงที่เกิดขึ้นหรือเรียกว่าการมี สัมมาทิฏฐิ เมื่อบุคคลเห็นความจริงที่เกิดขึ้นทั้งภายนอกรอบข้าง สภาพแวดล้อม และ ภายในแล้วนั้น บุคคลจะเกิดศรัทธาที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ หมายถึง “เสียงจากผู้อื่น” ซึ่งรวมถึงคำพูด คำแนะนำ ข่าวสาร ข้อเขียน หรือโฆษณาจากบุคคลหรือแหล่งข่าวภายนอก เป็นปัจจัยสำคัญในการเกิดปัญญาและการเห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) แต่จะต้องใช้การพิจารณาโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ในการกลั่นกรอง เพื่อแยกแยะเฉพาะสิ่งที่ถูกต้องดีงามและเป็นประโยชน์ จึงจะเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตให้ถึงความสุขที่แท้จริงได้ โดยสามารถมีวิธีการพัฒนาตนให้นำไปสู่การมีความสุขได้ตามแนวทางในการเรียนรู้ใน 3 บริบทได้แก่

1. การเรียนรู้ภาคปริยัติ คือ การเรียนรู้ถึงเนื้อหาสาระ หลักการในการปฏิบัติ แนวทาง ทฤษฎี วิธีการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญา โดยการอ่าน ฟัง และดู ข้อกำหนดหรือแนวทางการอบรมกาย ให้มีความประพฤติดี คือ สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) และ สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) การฝึกอบรมจิตให้เกิดสติ ตลอดถึงวิธีการ แบบอย่าง และ สิ่งที่ใช้ฝึกอบรมจิตให้ตั้งมั่น จนมีสมาธิ คือ สัมมาวายามะ (พยายาม

ชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) และ แนวทางการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) และ สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)

2. การเรียนรู้ภาคปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติตามหลักการ การเรียนรู้ถึงเนื้อหาสาระ หลักการในการปฏิบัติ แนวทาง ทฤษฎี วิธีการ พัฒนาจิตให้เกิดปัญญา โดยการอ่าน ฟัง และดู ข้อกำหนดหรือแนวทางการอบรมกาย ให้มีความประพฤติดี คือ สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) และ สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) การฝึกอบรมจิตให้เกิดสติ ตลอดถึงวิธีการ แบบอย่าง และ สิ่งที่ใช้ฝึกอบรมจิตให้ตั้งมั่น จนมีสมาธิ คือ สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) และ แนวทางการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญารู้แจ้งตามความเป็นจริง คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) และ สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) คือการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มานำมาปฏิบัติจริง เกิดผลจริง เป็นต้น

3. การเรียนรู้ภาคปฏิเวธ เป็นขั้นตอนการเรียนรู้หลังจากที่ได้เรียนรู้ถึงเนื้อหาสาระ หลักการปฏิบัติต่าง ๆ และ ได้ลงมือปฏิบัติจริงตามแนวทางขั้นการเรียนรู้ภาคปฏิเวธนี้คือ การวิเคราะห์ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นหลักจากปฏิบัติโดยการปฏิบัติสิ่งที่ดีงามด้วยการกลับมาดู กาย วาจา ใจ เป็นการประพฤติในทางที่ชอบที่ควร ซึ่งบุคคลจะรับรู้ผ่านทางอินทรีย์ทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ จนเกิดเป็นความเคยชิน เป็นนิสัย และ เข้าไปสู่การเป็นเราโดยธรรมชาติซึ่งเมื่อเป็นแบบนั้น หากมีกิเลสเข้ามากระทบก็จะทำให้รากฐานที่วางไว้อย่างแข็งแรงด้วยความที่เห็นความจริงเป็นทุนเดิม กิเลสก็จะไม่สามารถทำสิ่งใดได้ เมื่อกิเลสไม่สามารถกระทบได้ชีวิตที่ดำเนินอยู่ก็จะสุข สงบ (เทพประวิณ จันทร์แรง และ พัลลภ หารุคำจา, 2564)

พระพุทธศาสนาสอนให้เราเข้าใจในทุกข์หรือสุขว่าเป็นเรื่องธรรมดา ธรรมชาติ เพราะชีวิตของเราทุกคนมีขึ้นมีลง การที่เราได้พัฒนาจิตใจจนเกิดเป็นปัญญาและนำพาให้ชีวิตดำรงได้อย่างไม่หวั่นไหวนั้นเป็นสิ่งที่ประเสริฐน่ายกย่อง เพราะกว่าบุคคลจะพัฒนาจิตให้ถึงจุดที่นิ่งต่อกิเลส ไม่สั่นคลอนนั้น ต้องผ่านการเรียนรู้ปฏิบัติ จนเกิดความเข้าใจในความจริง ในสัจธรรมของตน ว่าทุกข์ล้วนเป็นอนิจจัง และ ทุกอย่างเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป การที่คนเรามีผลของสิ่งต่าง ๆ เป็นไปในทิศทางที่ดี เรียกว่า สุข หรือ ผลของของสิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่าทุกข์นั้นเกิดจากการกระทำของตนเองทั้งสิ้น ดังนั้นการที่เรามีความเข้าใจเพื่อได้ต่อยอดและพัฒนาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการยกระดับของปัญญาจนเกิดเป็นความงอกงามภายในจิตใจที่เรียกว่าความสุขนั่นเอง

องค์ความรู้ใหม่

1. การต่อยอดและพัฒนาองค์ความรู้ ในเรื่องความสุขในมิติของความเข้าใจที่แท้จริงตามแนวทางจิตวิทยาเชิงบวกและตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สามารถต่อยอดให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิตของคนในปัจจุบันได้

2. สังเคราะห์แบบจำลองคุณภาพชีวิต ที่นำแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขที่แท้จริงมาเป็นต้นแบบ ที่อธิบายการประยุกต์ใช้ความสุขในมิติของจิตวิทยาเชิงบวกและในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ร่วมกัน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านศีลธรรม จิตใจ และปัญญา สามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาจิตวิญญาณในสังคมปัจจุบัน

3. การสร้างต้นแบบของความสุข ในระดับบุคคล หรือ องค์กร เพื่อเกิดการพัฒนาความสมดุลทางอารมณ์ ความคิด และ พฤติกรรมเพื่อให้เกิดเป็นวงกว้างและยั่งยืน

4. องค์ความรู้ในการประยุกต์ใช้ แนวคิดความสุขของจิตวิทยาเชิงบวกและความสุขในมิติของพระพุทธศาสนาเป็นการดำเนินการที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองจากภายใน(จิตใจ) สู่ภายนอก(พฤติกรรม) จนส่งผลถึงสังคมคนรอบข้าง

สรุป

จากการศึกษาพบว่าความสุขแท้จริงแล้วอาจไม่มีรูปแบบตายตัว เพราะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ อย่างของแต่ละบุคคลซึ่งเมื่อมองให้ชัดเจนความจริงแล้วความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนล้วนไขว่คว้า ปรารถนา แต่สิ่งใด ๆ ก็ตามไม่ว่าจะทุกข์หรือสุขเมื่อมีมากเกินไปอาจกลายเป็นให้โทษกับบุคคลคนนั้น ทั้งนี้ การเลือกจะเจอแต่ความสุข หรือ การไม่อยากเจอความทุกข์ ไม่ใช่สิ่งสำคัญเท่ากับการมีมุมมองต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น อย่างมีสติสามารถรับรู้ตามความจริง และ บุคคลสามารถประคองตนให้อยู่ในทางสายกลาง อยู่ในความพอดี สิ่งนี้ต่างหากที่สำคัญ

อีกทั้งความสุขเป็นภาวะทางจิตใจที่เกิดจากความสมดุลภายใน มิได้ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอกหรือวัตถุที่ได้มาเพียงอย่างเดียว ในแนวคิดของ จิตวิทยาเชิงบวก ความสุขแท้เกิดจากการพัฒนาคุณลักษณะด้านบวกของมนุษย์ เช่น การรู้คุณค่าในชีวิต ความสัมพันธ์ที่ดี การมีเป้าหมาย และการใช้ศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความหมายและมีความพึงพอใจอย่างยั่งยืน ขณะที่ในมุมมองของพระพุทธศาสนา ความสุขแท้คือสภาวะจิตที่สงบ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นและความทุกข์ โดยอาศัยการฝึกฝนสติ สมาธิ และปัญญาเพื่อรู้เท่าทันความจริงของชีวิตแม้ทั้งสองแนวคิดจะมีรากฐานแตกต่างกันจิตวิทยาเชิงบวกตั้งอยู่บนหลักเหตุผลและประสบการณ์ทางจิตวิทยา ส่วนพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนหลักธรรมและการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ แต่ทั้งสองต่างมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันคือ “ความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนของมนุษย์” การบูรณาการแนวคิดทั้งสองจึงสามารถเสริมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ การใช้หลักจิตวิทยาเชิงบวกเพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตและอารมณ์เชิงบวก ควบคู่กับการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการฝึกสติและลดความยึดติด จะช่วยให้มนุษย์เข้าถึงความสุขทั้งในระดับจิตใจและจิตวิญญาณได้อย่างแท้จริงดังนั้น การเข้าใจ “ความสุข” จากทั้งสองมุมมองไม่เพียงแต่ช่วยให้บุคคลสามารถ ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและความหมายเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางในการพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจของสังคมร่วมสมัยให้เกิดความสงบ สมดุล และเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตาและปัญญาได้นั้นเอง

บรรณานุกรม

เกสร มุ้ยจีน. (2559). การสร้างความสุขด้วยจิตวิทยาเชิงบวก. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.* 24(4), 673-681.

ฐณัฏฐ์ อัฑฒ์ทิวัตถ์ธนา. (2567). ทฤษฎี PERMA: กุญแจสู่องค์กรแห่งความสุข. *วารสารสังคมศึกษาปริทรรศน์.* 1(1), 78-88.

เทพประวิณ จันทร์แรง และ พัลลภ หารุคำจา. (2564). *ความสุขในพระพุทธศาสนา.* หนังสือสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต วิทยาเขตเชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธนวรรณ ตั้งเจริญกิจสกุล และ ณกมล จันทร์สม. (2557). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสุขในการทำงานของบุคลากรการประปานครหลวงสายงานบริการ. *วารสารการเงินการลงทุนการตลาดและการบริหารธุรกิจ.* 4(2), 694-716.

พระปลัดวุฒิพงษ์ กิตฺติวณฺโณ. (2563). การศึกษาเปรียบเทียบทัศนะเรื่องความสุขในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก. *วารสารธรรมวัตร.* 1(1), 1-10.

พระมหาวิเชียร สุธีโร. (2562). ความสุขในทัศนะของพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธมัคค์ ศูนย์วิจัยธรรมศึกษาสำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม.* 4(1), 42-47.

พระราชวิมลโมลี. (2564). ความสุขในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารวนัมฎองแหรกพุทธศาสตรปริทรรศน์.* 8(1), 65-82.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Fabio S.C. et al. (2012). From Authentic Happiness to Well Being: The Flourishing of Positive Psychology. *Psicologia: Refl exão e Crítica.* 26(4), 663-670.

Seligman, M. E. P. (2013). *Flourish: a visionary new understanding of happiness and well-being.* New York: Atria Books.

Seligman, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist*. 55(1), 5-14.

Zajonc, A. (2006). Love and Knowledge: Recovering the Heart of Learning Through Contemplation. *Teachers College Record.* 108(9), 1742–1759.

การพัฒนาสตินทรีย์กับการตื่นรู้ของชาวพุทธ

Mindfulness Faculty Development with Awakening of Buddhist

[1]มนต์นภา ก้อนดี, [2]พระราชพัชรธรรมเมธี (ลักษณะ บุญคำ)

และ[3]พระครูสุตพัชรบัณฑิต (ธนกร สร้อยศรี)

[1]Monnapa Korndee, [2]Phra Ratphatcharathammethee (Laksana Boonkham)

and[3]Phrakhru Sutaphatcharabundit (Thanakorn Soisri)

[1,2,3]วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Phokhunphamueang Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Monnapa.200967@gmail.com

Received: October 30, 2025; **Revised:** December 7, 2025; **Accepted:** December 9, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการพัฒนาสตินทรีย์ เพื่อเสริมสร้างวิถีชีวิตชาวพุทธในสังคมร่วมสมัย โดยพบว่าสตินทรีย์คือสติที่มีกำลังและเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน มีคุณสมบัติช่วยควบคุมจิตไม่ให้เผลอไผล ตกอยู่ในความประมาท อีกทั้งทำหน้าที่ประสานกับองค์ธรรมในอินทรีย์ 5 ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญาให้ดำเนินไปอย่างสมดุล หากสตินทรีย์มีกำลัง อินทรีย์อื่นย่อมเสริมกันและนำไปสู่ปัญญาที่มั่นคง นอกจากนี้ยังแสดงความสัมพันธ์ของสตินทรีย์กับธรรมหมวดสำคัญ เช่น สติปัฏฐาน 4 ซึ่งเป็นแนวทางตรงในการฝึกสติ ไตรสิกขาที่สติทำหน้าที่เป็นฐานของศีล สมาธิ และปัญญา และโพชฌงค์ 7 ซึ่งสติเป็นองค์ธรรมแรกในการบรรลุธรรม ในเชิงพุทธจิตวิทยา สตินทรีย์เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันทางใจที่ช่วยควบคุมอารมณ์และจัดการความคิด อีกทั้งยังนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงทั้งด้านการศึกษา การทำงาน ครอบครัว และสังคมดิจิทัล สรุปได้ว่าสตินทรีย์เป็นองค์ธรรมสำคัญที่เชื่อมโยงการฝึกภายในกับการพัฒนาภายนอก เกื้อกูลต่อคุณภาพชีวิตและความสงบสุขร่วมกันอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การตื่นรู้; อินทรีย์ 5; พุทธจิตวิทยา; สังคมร่วมสมัย

Abstract

This article aims to study the development of saddhindriya (faculty of mindfulness) as a means to enhance the Buddhist way of life in contemporary society. Saddhindriya is defined as mindfulness endowed with strength and mastery over its function, capable of controlling the mind to prevent negligence and heedlessness. It also coordinates the Five Spiritual Faculties-faith, energy, concentration, and wisdom ensuring their balanced development. When mindfulness is firmly established, the other faculties support one another and lead to stable wisdom. Furthermore, the article explores the interrelationship of saddhindriya with other significant doctrinal frameworks, such as the Four Foundations of Mindfulness (satipaṭṭhāna),

which provide the direct path to cultivating mindfulness; the Threefold Training (tisikkhā), where mindfulness serves as the basis for morality, concentration, and wisdom; and the Seven Factors of Enlightenment (bojjhaṅga), where mindfulness is the primary factor for attaining liberation. From the perspective of Buddhist psychology, saddhindriya functions as a psychological immunity system that regulates emotions, manages thoughts, and strengthens mental stability. Its application extends to various domains, including education, work, family life, and the digital society. In conclusion, saddhindriya is not only a doctrinal principle but also a practical faculty that integrates inner cultivation with social development, contributing to individual well-being and the creation of a sustainable culture of mindfulness in society.
Keywords: Mindfulness Faculty; Five Spiritual Faculties; Buddhist Psychology; Contemporary Society

บทนำ

พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงความตื่นรู้ผ่านการฝึกฝนจิตใจอย่างเป็นระบบ โดยมี “สติ” เป็นแกนกลางของการภาวนา เมื่อสติได้รับการอบรมจนเข้มแข็งและมั่นคง เรียกว่า “สตินทรีย์” หมายถึงสติที่เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน สามารถกำกับจิตไม่ให้หลงไปตามอารมณ์หรือกิเลส สตินทรีย์จึงมิใช่เพียงการระลึกทั่ว ๆ ไป แต่เป็นพลังภายในที่ช่วยประคับประคองและควบคุมอินทรีย์อื่น ๆ ทั้งศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญา ให้สมดุลและไม่เอนเอียงไปในทางที่สุดโต่ง การพัฒนาสตินทรีย์อย่างสมบูรณ์จึงเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุผลทางธรรมและการตื่นรู้อย่างแท้จริง

ในทางปฏิบัติ การพัฒนาสตินทรีย์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการทำสมาธิในวัด เป็นสถานที่สงบ แต่สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกกิจกรรมของชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการกิน เดิน ทำงาน แม้แต่การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การปฏิบัติกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนาก็เป็นหนทางสำคัญที่ช่วยทำให้จิตใจสงบและเกิดปัญญาเห็นตามความเป็นจริง ขณะเดียวกัน การนำสติมาใช้ในครอบครัว ชุมชน และสังคม ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ ลดความขัดแย้ง และสร้างบรรยากาศแห่งความสงบสุข ตลอดจนในสังคมดิจิทัลที่เต็มไปด้วยสิ่งเร้า การฝึกสติยังช่วยให้บุคคลรู้เท่าทันข่าวสารและการยั่วยุ ไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์หรืออคติ

สตินทรีย์จึงเป็นทั้งหลักธรรมเชิงทฤษฎีและพลังแห่งการปฏิบัติที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตอย่างรอบด้าน เมื่อบุคคลฝึกฝนจนสตินั้นกลายเป็นพลังที่มั่นคง ย่อมทำให้การดำเนินชีวิตมีคุณภาพ เกิดสมาธิและปัญญา สามารถเผชิญปัญหาต่าง ๆ ด้วยความสงบและไม่ประมาท อันนำไปสู่การตื่นรู้ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม การศึกษาการพัฒนาสตินทรีย์กับการตื่นรู้ของชาวพุทธจึงมิใช่เพียงการแสวงหาความรู้เชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับพระพุทธธรรม และเป็นพลังเกื้อกูลต่อความสงบสุขของโลกปัจจุบัน

ความหมายของสตินทรีย์ในบริททางพระพุทธศาสนา

สตินทรีย์ เป็นคำสมาสที่เกิดจากคำว่า สติ และ อินทรีย์ เมื่อนำมารวมกันจึงมีความหมายลึกซึ้งในเชิงพุทธธรรม สติ มีรากศัพท์จาก “สระ + ติ” แปลว่า การระลึกได้ ความไม่เผลอ ความไม่ลืมตัว ซึ่งหมายถึงความสามารถของจิตที่คอยกำกับรู้สิ่งที่กำลังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ไม่ปล่อยให้จิตหลงไหลไปตามสิ่งเร้า สติในแง่นี้ถือเป็นพลังพื้นฐานที่ช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมการคิด พูด และกระทำได้อย่างถูกต้อง

ส่วน อินทรีย์ มีรากศัพท์จากคำว่า อินฺทฺร หมายถึง “ผู้เป็นใหญ่” หรือ “ประธาน” ในทางพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.สงฺ. (ไทย); 33/112/45) ใช้เรียกธรรมที่เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ธรรมมะที่มีพลังครอบงำสิ่งอื่นได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 9/15/180) ดังนั้นเมื่อรวมกันเป็น สตินทรีย์ จึงหมายถึงสติที่ไม่เพียงเป็นการระลึกได้ธรรมดา แต่เป็นสติที่มีกำลังมั่นคง เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน สามารถควบคุมและประคับประคองจิตใจได้อย่างต่อเนื่อง ทำหน้าที่กำจัดความประมาทและกิเลสที่คอยครอบงำจิต การมีสตินทรีย์จึงเป็นรากฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรม นำไปสู่ความมั่นคงทางจิตใจสมาธิที่แน่วแน่

สตินทรีย์ในพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง สตินทรีย์ ไว้อย่างชัดเจน โดยพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นสตินทรีย์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีสติ มีความระลึก มีสัมปชัญญะ กำจัดความประมาทเสียได้ นี้เรียกว่าสตินทรีย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 5/170/365) ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่าสตินทรีย์มิใช่เพียงสติธรรมดาที่เกิดขึ้นชั่วคราว แต่เป็นสติที่ได้รับการพัฒนาให้มั่นคง แข็งแรง และมีพลังมากพอที่จะควบคุมจิตใจไม่ให้เอนเอียง จุดเด่นของสตินทรีย์คือการประกอบด้วยสัมปชัญญะ และสามารถกำจัดความประมาท อันเป็นรากของความเสื่อมทั้งหลายได้

พระพุทธองค์ทรงชี้ว่า สติที่ยังไม่ถึงขั้นสตินทรีย์แม้จะช่วยให้ระลึกได้ชั่วขณะ แต่ยังไม่สามารถป้องกันกิเลสได้อย่างแท้จริง ในทางตรงกันข้าม สตินทรีย์คือสติที่ถูกฝึกจนมีพลังต่อเนื่อง สามารถรักษาจิตให้อยู่กับความเป็นจริง รับรู้อารมณ์โดยไม่ตกไปในความยินดีหรือยินร้าย เป็นดุจพลังคุ้มครองที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเดินอยู่บนเส้นทางแห่งความไม่ประมาท เมื่อสตินี้มั่นคง ย่อมเป็นรากฐานที่เกื้อหนุนสมาธิและปัญญาให้เจริญงอกงามและนำไปสู่การบรรลุธรรมได้อย่างแท้จริง

ในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เอกายโน อยัง ภิกฺขเว มคฺโค...” หรือ “ภิกษุทั้งหลาย หนทางสายเดียวนี้คือสติปัฏฐาน 4” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 12/355/346) การเจริญสติปัฏฐานอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นวิธีการหล่อหลอมให้สติค่อย ๆ แข็งแรงจนกลายเป็นสตินทรีย์ที่มีพลังควบคุมจิตได้จริง ทำให้การภาวนาไม่สะดุด และเปิดทางให้ปัญญาเห็นความจริงของสรรพสิ่ง (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) การพัฒนาสติจนเป็นสตินทรีย์จึงถือเป็นเสาหลักของการปฏิบัติธรรม และเป็นหนทางสู่การตื่นรู้และความพ้นทุกข์ในพระพุทธศาสนา

สรุป สตินทรีย์คือ สติที่มีกำลัง พัฒนาจากการเจริญสติปัฏฐานอย่างต่อเนื่อง เป็นสติที่มีสัมปชัญญะและไม่ประมาท สามารถคุ้มครองจิตไม่ให้ตกเป็นทาสกิเลส เป็นแกนหลักของการภาวนาที่ทำให้ปัญญาเกิดและเป็นเส้นทางสู่ความพ้นทุกข์ตามพระพุทธพจน์อย่างแท้จริง

สตินทรีย์ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ในคัมภีร์ “วิสุทธิมรรค” ของพระพุทธโฆสาจารย์ ได้อธิบายความหมายของ สตินทรีย์ (satindriya) ไว้อย่างชัดเจนว่าเป็น สติที่มีพลังมั่นคงและเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน มิใช่เพียงสติธรรมดาที่เกิดขึ้นชั่วขณะ แต่เป็นสติที่ได้รับการฝึกฝนจนกลายเป็น “กำลัง” สามารถควบคุมและกำกับจิตใจให้อยู่ในกรอบแห่งพระธรรมได้อย่างต่อเนื่อง การมีสติเพียงเพื่อระลึกได้ในบางเวลา ยังไม่เพียงพอที่จะป้องกันกิเลสหรือความเผลอไผลได้ แต่เมื่อสติถูกฝึกฝนและพัฒนาอย่างสม่ำเสมอ จึงกลายเป็น สตินทรีย์ ที่มีอำนาจคุ้มครองจิตใจ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2545)

นอกจากนี้ พระพุทธโฆสาจารย์ยังกล่าวว่า สตินทรีย์มีหน้าที่ กำจัดความประมาท และคอย “ควบคุม” อินทรีย์อื่น ๆ ทั้งหมด ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญา ให้ดำเนินไปในแนวทางที่สมดุล หากขาดสตินทรีย์ ศรัทธาอาจกลายเป็นงมงาย วิริยะอาจกลายเป็นหักโหม สมาธิอาจกลายเป็นความเพลินติด และปัญญาอาจกลายเป็นการใช้ความรู้ผิดทาง ดังนั้น สตินทรีย์จึงเปรียบได้กับ เสาหลักกลาง ที่ประคับประคองระบบธรรมทั้งหมดไม่ให้เอนเอียง (พระพุทธโฆสาจารย์, 2545)

ในเชิงปฏิบัติ สตินทรีย์สัมพันธ์โดยตรงกับการเจริญสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ การพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพราะสติปัฏฐานทำให้การระลึกรู้ในปัจจุบันดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เมื่อผู้ปฏิบัติฝึกอย่างจริงจังและไม่ขาดตอน สติที่เกิดขึ้นชั่วขณะจะค่อย ๆ กลายเป็นพลังที่มั่นคง และยกระดับขึ้นเป็น สตินทรีย์ ซึ่งทำหน้าที่รักษาความต่อเนื่องของสมาธิและเปิดทางให้ปัญญาเห็นความจริงของสรรพสิ่ง (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น การมีสตินทรีย์จึงถือเป็นฐานสำคัญของการภาวนา และเป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลให้ผู้ปฏิบัติก้าวไปสู่การบรรลุธรรมในที่สุด

สรุปได้ว่า สตินทรีย์ คือสติที่มีกำลังมั่นคง เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน มิใช่เพียงการระลึกได้ธรรมดา แต่เป็นพลังจิตที่สามารถควบคุม ประคับประคอง และป้องกันจิตจากความประมาทและกิเลส พระไตรปิฎกยืนยันว่าผู้มีสตินทรีย์ต้องประกอบด้วยสัมปชัญญะและกำจัดความประมาทได้ ส่วน วิสุทธิมรรค อธิบายว่าสตินทรีย์ทำหน้าที่ควบคุมอินทรีย์อื่น ๆ ให้สมดุล และเป็นเสาหลักของการปฏิบัติธรรม การเจริญสติปัฏฐาน 4 อย่างต่อเนื่องจึงเป็นหนทางสำคัญที่จะพัฒนาสติให้เป็นสตินทรีย์ อันนำไปสู่สมาธิ ปัญญา และความหลุดพ้น

สตินทรีย์ในมุมมองนักวิชาการพุทธศาสนา

ในเชิงวิชาการ นักปราชญ์และพระนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายและอธิบายบทบาทของ “สตินทรีย์” ไว้อย่างหลากหลาย โดยมุ่งเน้นไปที่ความเป็นสติที่เข้มแข็ง มั่นคง และทำหน้าที่เป็นพลังควบคุมหรือกำกับอินทรีย์อื่น ๆ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญา ให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องและสมดุล หากปราศจากสตินทรีย์ อินทรีย์เหล่านั้นอาจเบี่ยงเบนและนำไปสู่ความผิดพลาด เช่น ศรัทธาที่ขาดสติอาจกลายเป็นความงมงาย ปัญญาที่ไม่ประกอบด้วยสติอาจกลายเป็นการใช้ความรู้ในทางที่ไม่ถูกต้อง ตรงกันข้าม หากสตินทรีย์ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ย่อมทำหน้าที่เป็นแกนกลางที่เชื่อมโยงอินทรีย์ทั้งหมด ช่วยให้การ

พัฒนาจิตใจและปัญญาดำเนินไปอย่างมั่นคงและนำไปสู่การตื่นรู้อย่างแท้จริง ดังนั้นคำว่า “สตินทรีย์” ได้มีนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่า “สตินทรีย์” คือสติที่มีความมั่นคงและเข้มแข็ง สามารถทำหน้าที่เป็นกำลังหลักในการกำกับดูแลอินทรีย์อื่น ๆ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญา ให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องและไม่เอนเอียง การมีสตินทรีย์จึงเป็นเหมือนเครื่องควบคุมที่ทำให้การปฏิบัติธรรมไม่หลงไปในทางที่ผิด อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างสมดุลของอินทรีย์ 5 เพื่อให้การพัฒนาจิตใจและปัญญาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมั่นคง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556)

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (2496) ได้กล่าวไว้ว่าในหนังสือ “วิสุทธิมรรค” แม้พระพุทธโฆสาจารย์จะเป็นพระอรรถกถาจารย์ แต่คำอธิบายใน วิสุทธิมรรค ได้รับการยกย่องอย่างกว้างขวางในเชิงวิชาการและถูกนำมาใช้อธิบายการปฏิบัติธรรมเสมอ โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับ สตินทรีย์ ท่านได้เปรียบเทียบไว้อย่างชัดเจนว่า สตินทรีย์เสมือน “นายประตู” ที่มีหน้าที่คอยรักษาทวารทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้สิ่งที่เป็นอกุศลเล็ดลอดเข้ามาครอบงำจิตใจได้ บทบาทเชิงเปรียบเทียบนี้ชี้ให้เห็นว่า สติไม่เพียงเป็นความสามารถในการระลึก แต่เป็นพลังคุ้มครองที่มีอำนาจควบคุมกระบวนการรับรู้อารมณ์ทั้งหมด

เมื่อจิตเผชิญอารมณ์ภายนอก เช่น รูป เสียง กลิ่น รส หรือสัมผัส หากปราศจากสติ จิตจะถูกดึงไปตามความพอใจหรือไม่พอใจ เกิดความยึดติดหรือผลักไสอารมณ์นั้น ๆ แต่หากมีสตินทรีย์ทำหน้าที่เหมือนนายประตู จิตจะไม่ปล่อยให้สิ่งเร้าที่เป็นกิเลสเข้ามาครอบงำได้ง่าย ๆ ตรงกันข้าม จะสามารถพิจารณาอารมณ์เหล่านั้นด้วยสัมปชัญญะ รู้ชัดตามความเป็นจริง และไม่ตกเป็นทาสของกิเลส การมีสตินทรีย์จึงเสมือนการมีผู้พิทักษ์ที่คอยยืนอยู่ ณ ประตูจิต ทำให้จิตดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท การเปรียบสตินทรีย์กับ “นายประตู” ยังแสดงให้เห็นว่าการฝึกสติต้องมีความต่อเนื่องและเข้มแข็ง มิใช่สติที่เกิดขึ้นเพียงชั่วครู่ หากแต่เป็นสติที่พัฒนาจนมีกำลังมั่นคง สามารถกำกับดูแลการทำงานของอินทรีย์อื่น ๆ ได้อย่างสมดุล อันเป็นรากฐานสำคัญที่จะนำไปสู่สมาธิและปัญญาในลำดับต่อไป (พระพุทธโฆสาจารย์, 2530)

สุภีร์ ทุมทอง, 2554 ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “การพัฒนาอินทรียสังวร” ว่า อินทรียสังวร หมายถึง การปิดกั้น การห้าม การป้องกัน และการระมัดระวังไม่ให้จิตไหลออกไปสู่สิ่งเร้าภายนอกหรืออารมณ์ที่อาจก่อให้เกิดอกุศลได้ การปฏิบัตินี้มีความหมายลึกซึ้งกว่าเพียงการควบคุมภายนอก แต่เป็นการ “คุ้มครองทวาร” หรือการรักษาประตูทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ให้ปลอดภัยจากอำนาจของกิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ และความหลง เมื่ออินทรีย์ทั้งหกได้รับการคุ้มครองด้วยสติ จิตก็จะไม่ถูกฉุดดึงออกไปหลงติดในสิ่งที่น่าพอใจ หรือผลักไสสิ่งที่ไม่น่าพอใจ แต่จะดำรงอยู่กับหลักมั่นคงคือความเป็นกลาง ความรู้เท่าทัน และความไม่ประมาท

การปิดกั้นในที่นี้ มิได้หมายถึงการปฏิเสธสิ่งเร้าหรือการหนีหายจากโลกภายนอก แต่คือการรู้จักใช้สติระมัดระวังในการรับรู้อารมณ์ เพื่อไม่ให้สิ่งเหล่านั้นเข้ามาครอบงำจิตจนเกิดการกระทำทางกาย วาจา และใจที่ผิดพลาด การมีอินทรียสังวรจึงทำหน้าที่เหมือนด่านตรวจที่กลั่นกรองอารมณ์ต่าง ๆ ก่อนที่จะผ่านเข้าสู่จิตใจ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีโอกาสใคร่ครวญอย่างมีเหตุผลและไม่ถูกกิเลสนำไปในทางเสื่อม

นอกจากนี้ อินทรียสังวรยังเป็นการฝึกฝนจิตให้อยู่กับความจริงโดยไม่หวั่นไหวไปตามสิ่งกระทบ เมื่อจิตได้รับการคุ้มครองแล้ว ย่อมเกิดความมั่นคงและปลอดภัย สามารถพัฒนาไปสู่สมาธิและปัญญาได้ง่ายขึ้น อันจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น “ความคุ้มครองทวาร” จึงถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาจิตวิญญาณ และเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทั้งในทางโลกและทางธรรม (สุภีร์ ทุมทอง, 2554)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2554) ท่านได้ให้ความหมายคำว่า “อินทรีย์” ว่าเป็นสิ่งที่เป็นใหญ่ในกิจหน้าที่ของตน โดยเฉพาะ “สตินทรีย์” คือความสามารถในการระลึกรู้และไม่ปล่อยให้เผลอไปตามอารมณ์หรือสิ่งเร้าภายนอก สติในฐานะอินทรีย์จึงไม่ใช่เพียงการระลึกได้ แต่เป็นพลังที่มีอำนาจควบคุมกระบวนการทางจิตทั้งหมดให้อยู่ในกรอบที่ถูกต้อง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554)

เสถียร โพธินันทะ ท่านกล่าวว่า อินทรีย์ 5 เป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสตินทรีย์ที่มีบทบาทในการทำให้สมาธิและปัญญาเจริญงอกงาม หากขาดสติ สมาธิก็ไม่มั่นคง และปัญญาก็ไม่อาจพัฒนาได้ การมีสตินทรีย์จึงเปรียบได้กับเสาหลักที่ทำให้การปฏิบัติทางจิตใจดำเนินไปอย่างมีระบบ และยังเป็นเครื่องคุ้มครองไม่ให้ผู้ปฏิบัติพลาดพลั้งหรือประมาทในการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม (เสถียร โพธินันทะ, 2522)

ณัฏฐจิตต์ เลาห์วีระ ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์ในอินทริยภาวนาสูตร” มีใจความว่า สตินทรีย์ เป็นหนึ่งในอินทรีย์ 5 ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในพระสูตรหลายแห่ง มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติธรรม เพราะทำหน้าที่เป็นกำลังของสติที่ควบคุมดูแลจิตให้อยู่ในความสงบและมั่นคง โดยเปรียบเสมือนเครื่องกำกับที่ทำให้การเจริญศรัทธา ความเพียร สมาธิ และปัญญา สามารถดำเนินไปอย่างสมดุลและไม่เอนเอียง หากเปรียบอินทรีย์ทั้งห้าเป็นรถเทียมม้า สตินทรีย์ก็เปรียบได้กับคนขับที่คอยควบคุมม้าให้วิ่งไปในทิศทางที่ถูกต้อง ป้องกันไม่ให้หลงทางหรือวิ่งพลัดตกขอบ ในแง่ปฏิบัติ สตินทรีย์ทำหน้าที่ควบคุมอินทรีย์ 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ไม่ให้จิตถูกดึงไปตามสิ่งเร้าภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ที่น่าพอใจหรือน่ารังเกียจ แต่ทำให้ผู้ปฏิบัติรู้เท่าทันอารมณ์ทั้งปวงด้วยความเป็นกลาง เมื่อสติทำงานอย่างเต็มกำลัง ย่อมปิดกั้นโอกาสของกิเลสที่จะเข้ามาครอบงำจิตใจได้ และช่วยให้จิตมีความพร้อมที่จะตั้งมั่นอยู่ในสมาธิและก้าวไปสู่การเกิดปัญญา

นอกจากนี้ สตินทรีย์ยังเป็นตัวกลางที่ช่วยปรับสมดุลระหว่างศรัทธากับปัญญา และระหว่างสมาธิกับวิริยะ กล่าวคือ หากศรัทธามีมากเกินไปจนไร้การตรวจสอบ ปัญญาก็อาจอ่อนกำลัง หรือหากวิริยะมากเกินไปโดยขาดสมาธิ จิตก็อาจฟุ้งซ่านได้ ดังนั้นสติในฐานะสตินทรีย์จึงมีหน้าที่เชื่อมโยงและประสานอินทรีย์อื่น ๆ ให้ทำงานอย่างเกื้อหนุนกัน เป็นปัจจัยให้เกิดการปฏิบัติที่มั่นคงและต่อเนื่อง กล่าวโดยสรุป สตินทรีย์คือหัวใจสำคัญของการฝึกฝนปฏิบัติธรรม เพราะเป็นพลังที่ทำให้จิตมีความตั้งมั่น รู้เท่าทันสิ่งเร้าที่มากระทบ และสามารถดำรงอยู่ในเส้นทางแห่งการพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นได้อย่างมั่นคง (ณัฏฐจิตต์ เลาห์วีระ, 2555)

สตินทรีย์ตามแนวคิดของนักวิชาการถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาจิตในพระพุทธศาสนา มิใช่เพียงการระลึกได้ แต่เป็นพลังภายในที่มั่นคงและตื่นรู้ ทำหน้าที่เป็นแกนกลางกำกับดูแลอินทรีย์อื่น ๆ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญา ให้ดำเนินไปอย่างสมดุล หากขาดสติ อินทรีย์เหล่านี้อาจเบี่ยงเบน เช่น ศรัทธา

นำไปสู่งมงาย วิริยะกลายเป็นความหักโหม สมาธิกลายเป็นความติดสงบ หรือปัญญาไร้ทิศทาง แต่เมื่อสติแข็งแรง ศรัทธาจะตั้งอยู่บนเหตุผล วิริยะจะมีพลังที่มั่นคง สมาธิจะเป็นพลังแห่งความสงบ และปัญญาจะนำไปสู่ความรู้แจ้ง สตินทรีย์ที่มั่นคงยังช่วยป้องกันความประมาทและกิเลส ทำให้จิตใจตั้งมั่นในการปฏิบัติธรรม อีกทั้งยังเป็นฐานสำคัญที่เอื้อต่อการเจริญสมถะและวิปัสสนาอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้จิตพัฒนาอย่างเป็นระบบ และสามารถนำพาผู้ปฏิบัติไปสู่ความสงบเย็น และความสมบูรณ์ทั้งทางปัญญาและจิตใจได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

สรุป สตินทรีย์ในมุมมองของนักวิชาการพุทธศาสนาถือเป็นพลังสติที่มั่นคงและเข้มแข็ง ซึ่งทำหน้าที่กำกับดูแลอินทรีย์อื่น ๆ เช่น ศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญา ให้ดำเนินไปอย่างสมดุลและถูกต้อง หากขาดสติอินทรีย์เหล่านี้อาจเบี่ยงเบนได้ เช่น ศรัทธากลายเป็นงมงายหรือปัญญาขาดทิศทาง การพัฒนาสตินทรีย์จึงเป็นการป้องกันความประมาทและกิเลส ช่วยให้จิตมั่นคงในการปฏิบัติธรรมและนำไปสู่ความหลุดพ้นอย่างแท้จริง

สตินทรีย์กับอินทรีย์ 5

อินทรีย์ 5 ปัญจอินทริยะ เป็นหมวดธรรมที่มีความสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และ ปัญญา ซึ่งทำหน้าที่เป็นพลังหรือกำลังใจในการฝึกฝนปฏิบัติธรรม หากบุคคลใดสามารถพัฒนาอินทรีย์ทั้ง 5 ให้สมบูรณ์และสมดุลได้ ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้นได้อย่างมั่นคง ในที่นี้ สตินทรีย์ ทำหน้าที่เป็นแกนกลางที่เชื่อมโยงอินทรีย์อื่น ๆ เข้าด้วยกัน ทำให้ไม่เกิดความเอนเอียงไปในทางสุดโต่ง กล่าวได้ว่าสติเป็นผู้คอย “รักษาสมดุล” ของอินทรีย์ทั้งหมด เช่น หากศรัทธามากเกินไปโดยไม่มีสติคอยกำกับก็อาจกลายเป็นความงมงาย หากวิริยะมากเกินไปก็อาจกลายเป็นความหักโหม หากสมาธิมากเกินไปก็อาจกลายเป็นความเพลินติดอยู่ในความสงบ ดังนั้น สตินทรีย์จึงเป็นองค์ประกอบที่ทำให้อินทรีย์ทั้ง 5 ทำงานสอดประสานและนำไปสู่การบรรลุผลทางธรรมได้อย่างแท้จริง

1. สตินทรีย์และศรัทธา ศรัทธา คือความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ และความมั่นใจในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ รวมถึงความเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรม หากศรัทธาไม่มีสติคอยกำกับ อาจนำไปสู่ความเชื่อที่ผิดพลาดหรือความงมงาย ตัวอย่างเช่น การเชื่อสิ่งที่ไม่มีเหตุผล หรือการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับหลักธรรม พระพุทธเจ้าตรัสว่า ศรัทธาที่ถูกต้องต้องประกอบด้วยปัญญา มิใช่เพียงการเชื่อแบบตาบอด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ปญฺจก. (ไทย); 22/45/118) สตินทรีย์จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการควบคุมศรัทธา ทำให้ผู้ศรัทธามีความระลึกรู้ ไม่หลงเชื่อโดยปราศจากการพิจารณา ตัวอย่างเช่น ในปัจจุบันเมื่อมีข่าวลือเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยวิธีการที่อ้างว่าเป็น “พุทธศาสตร์” หากผู้คนมีสตินทรีย์ประกอบกับศรัทธา ย่อมสามารถพิจารณาด้วยเหตุผลได้ว่าควรเชื่อหรือปฏิบัติจริงหรือไม่

2. สตินทรีย์และวิริยะ วิริยะ ความเพียรพยายาม ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค แต่หากขาดสติ วิริยะอาจกลายเป็นการพยายามอย่างหักโหมหรือผิดทิศทาง เช่น นักปฏิบัติที่พยายามนั่งสมาธิวันละหลายชั่วโมงโดยไม่คำนึงถึงสภาพร่างกาย จนทำให้เกิดความเจ็บป่วยและท้อถอย ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงความเพียรที่ถูกต้องว่า คือความเพียรที่ประกอบด้วยสติและปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 13/19/247) ดังนั้น สตินทรีย์ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับวิริยะให้อยู่ในความพอดี เช่น ในชีวิตประจำวัน ผู้ที่มีเป้าหมายทางการงาน หากมีเพียงความพยายามโดยไม่ใช้สติ ก็มักทำงานจนเกินกำลังและเกิดความเครียด แต่หากมีสตินทรีย์ประกอบด้วย จะทำให้รู้จักพัก รู้จักปรับวิธีการ และทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

3. สตินทรีย์และสติ สติทั่วไป การระลึกได้หรือความไม่เผลอ แต่สตินทรีย์เป็นสติที่ได้รับการพัฒนาและมีกำลังมากขึ้น จนสามารถทำหน้าที่ควบคุมและประคับประคองจิตใจได้อย่างต่อเนื่อง หากมีเพียงสติที่ยังไม่มั่นคง อาจเกิดการหลงลืมหรือเผลอตามอารมณ์ไปได้ง่าย แต่เมื่อสติพัฒนาเป็นสตินทรีย์ จะทำให้เกิดความระลึกรู้ที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้าภายนอกและภายใน อีกทั้งยังทำหน้าที่เชื่อมโยงอินทรีย์อื่น ๆ ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง ในชีวิตปัจจุบัน สติช่วยให้คนทำงานหรือเรียนหนังสือไม่เผลอเพลินกับสิ่งรบกวน แต่สตินทรีย์จะยกระดับการมีสติให้ต่อเนื่องและลึกซึ้ง เป็นฐานในการพัฒนาปัญญาและการดำเนินชีวิตที่มั่นคง

4. สตินทรีย์และสมาธิ สมาธิ ความตั้งมั่นของจิต แต่หากมีมากเกินไปโดยไม่มีสติคอยกำกับ ก็อาจทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเพลินติดอยู่ในความสงบ ไม่สามารถนำสมาธิมาใช้พิจารณาธรรมได้ สตินทรีย์จึงมีบทบาทสำคัญในการควบคุมสมาธิไม่ให้กลายเป็นเพียงการหนีปัญหาหรือการติดอยู่ในความสุขสงบ ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ฝึกสมาธิเพียงเพื่อคลายเครียด อาจรู้สึกผ่อนคลายแต่ไม่เกิดปัญญา แต่ถ้ามีสตินทรีย์ประกอบ จะทำให้การเจริญสมาธิเป็นไปเพื่อการรู้เท่าทันความจริงของสรรพสิ่ง ในปัจจุบันการทำสมาธิแบบประยุกต์ในวงการสุขภาพจิต หากขาดสติอาจกลายเป็นเพียงการบำบัดชั่วคราว แต่เมื่อมีสติประกอบ ย่อมก่อให้เกิดผลยั่งยืนต่อการพัฒนาจิตใจ

5. สตินทรีย์และปัญญา ปัญญา ความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง แต่หากปราศจากสติ ปัญญาอาจกลายเป็นการใช้ความรู้ไปในทางที่ผิดหรือขาดความรอบคอบ เช่น ปัญญาทางโลกที่ใช้เพื่อหาผลประโยชน์ส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรม พระพุทธศาสนาย้ำว่าปัญญาที่แท้จริงต้องเกิดจากการประกอบด้วยสติ และเป็นปัญญาที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ ไม่ใช่เพียงการรู้เพื่อการถกเถียง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.สี. (ไทย); 9/15/180) ในชีวิตปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ผู้ที่มีความรู้มากแต่ขาดสติ ย่อมใช้ความรู้นั้นไปในทางที่ไม่สร้างสรรค์ แต่หากมีสตินทรีย์ประกอบ จะทำให้ปัญญานำพาไปสู่การตัดสินใจที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

กล่าวได้ว่าสตินทรีย์เป็นศูนย์กลางในการประสานอินทรีย์ 5 ให้สมดุลและทำงานสอดคล้องกัน เริ่มจากการกำกับศรัทธาไม่ให้กลายเป็นความงมงาย แต่เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ควบคุมวิริยะไม่ให้หักโหมหรือเพียรผิดทาง ทำให้ความพยายามเกิดผลอย่างยั่งยืน ยกระดับสติจากการระลึกทั่ว ๆ ไปให้เป็นพลังมั่นคงคอยประคับประคองจิตใจ รักษาสมาธิไม่ให้ติดเพลินในความสงบ แต่ใช้เพื่อเข้าถึงความจริง และกำกับปัญญาให้ใช้ไปในทางสร้างสรรค์ เกื้อกูลต่อการพ้นทุกข์ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตน ดังนั้นสตินทรีย์จึงเป็นองค์ธรรมสำคัญที่เกื้อหนุนการพัฒนาจิตและปัญญาอย่างสมบูรณ์

การฝึกฝนในชีวิตประจำวันของชาวพุทธ

การฝึกฝนในชีวิตประจำวันของชาวพุทธเป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาสตินทรีย์ให้มั่นคงและเป็นพลังนำทางชีวิต พระพุทธศาสนามิได้จำกัดการปฏิบัติธรรมไว้เพียงในวัดหรือสถานที่สงบ แต่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติฝึกสติได้ในทุกอิริยาบถและทุกกิจกรรม ตั้งแต่การกิน เดิน ทำงาน การนั่งสมาธิ ไปจนถึงการอยู่ร่วมกันในครอบครัวและสังคม การฝึกสติอย่างต่อเนื่องในวิถีชีวิตประจำวันเช่นนี้ไม่เพียงช่วยให้บุคคลควบคุมตนเองได้ แต่ยังทำให้สังคมโดยรวมเกิดความสงบสุขและความสมานฉันท์ที่ยั่งยืน ดังนี้

1. การฝึกสติในกิจวัตร (กิน เดิน ทำงาน) การฝึกสติในกิจวัตรประจำวันเป็นแนวทางที่พระพุทธศาสนาย้ำเน้นว่า “ทุกอิริยาบถล้วนเป็นพื้นที่แห่งการภาวนา” การมีสติไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการนั่งสมาธิในที่สงบเท่านั้น แต่หมายถึงการตื่นรู้และระลึกรู้ในทุกขณะของการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะกิน เดิน ยืน หรือนอน ล้วนเป็นโอกาสแห่งการฝึกฝนสติทั้งสิ้น การฝึกสติในกิจวัตรจึงเป็นการนำพระธรรมเข้าสู่ชีวิตจริง ทำให้การปฏิบัติธรรมไม่แยกออกจากวิถีชีวิตของผู้คน

1.1 การกินอย่างมีสติ การกินอาหารเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่ทุกคนต้องทำในแต่ละวัน พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ภิกษุพึงพิจารณาอาหารโดยแยบคาย ไม่ใช่เพื่อความเพลิดเพลิน แต่เพื่อยังอัตภาพให้ดำรงอยู่เพื่อบำเพ็ญพรหมจรรย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.สฬา. (ไทย); 19/424/78) การกินอย่างมีสติจึงหมายถึงการระลึกรู้ถึงการเคี้ยว การกลืน และรสชาติ โดยไม่ปล่อยให้จิตใจหลงเพลิดเพลินหรือเบื่อหน่าย การพิจารณาเช่นนี้ทำให้การกินกลายเป็นการฝึกฝนสติและลดความยึดติดในกามคุณ

1.2 การเดินอย่างมีสติ การเดินจงกรมเป็นหนึ่งในรูปแบบของการเจริญสติปัฏฐาน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุเมื่อเดินอยู่ย่อมรู้ชัดว่าเดิน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.มหา. (ไทย); 10/22/275) แสดงว่าการเดินไม่ใช่เพียงการเคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง แต่เป็นโอกาสในการระลึกรู้ถึงการก้าว การยกเท้า และการวางเท้า การฝึกสติในระหว่างเดินช่วยให้จิตใจสงบ ลดความฟุ้งซ่าน และเพิ่มความมั่นคงของสมาธิ อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับชีวิตจริง เพราะมนุษย์ต้องเดินอยู่เสมอ การนำสติไปใช้กับการเดินในชีวิตประจำวัน เช่น การเดินไปทำงาน หรือเดินในบ้าน จึงเป็นวิธีนำพระธรรมเข้าสู่ทุกย่างก้าว

1.3 การทำงานอย่างมีสติ การทำงานเป็นส่วนสำคัญของชีวิตสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยความกดดัน การฝึกสติในการทำงานช่วยให้บุคคลสามารถมุ่งมั่นกับงานที่ทำ ลดความผิดพลาด และเพิ่มประสิทธิภาพ การมีสติทำให้รู้เท่าทันอารมณ์ เช่น ความโกรธหรือความกังวลที่เกิดขึ้นในที่ทำงาน และสามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ การทำงานอย่างมีสติยังทำให้บุคคลไม่หลงไปกับความทะเยอทะยานหรือการแข่งขันที่ไม่จำเป็น แต่ทำงานด้วยความพอเพียงและความรับผิดชอบต่อสังคม

1.4 ผลลัพธ์ของการฝึกสติในกิจวัตร เมื่อบุคคลฝึกสติในกิจวัตรอย่างต่อเนื่อง สตินั้นจะค่อย ๆ กลายเป็นสตินทรีย์ คือสติที่มีกำลังมั่นคงและเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ผลลัพธ์คือจิตใจที่สงบมั่นคง การใช้ชีวิตอย่างสมดุล และการมีปัญญาในการเผชิญโลก การกิน เดิน และทำงานอย่างมีสติ จึงมิใช่เพียงกิจกรรมประจำวัน แต่เป็นเส้นทางแห่งการฝึกฝนที่หล่อหลอมวิถีชีวิตชาวพุทธให้งดงามและมั่นคง

2. การปฏิบัติกรรมฐาน (สมถะ–วิปัสสนา) การปฏิบัติกรรมฐานเป็นวิธีการฝึกฝนจิตใจที่พระพุทธเจ้าทรงวางรากฐานไว้เพื่อให้มนุษย์สามารถขัดเกลาจิตใจให้สะอาดสงบ และนำไปสู่ปัญญาอันเป็นเครื่องตื่นรู้ ในพระพุทธศาสนา กรรมฐานแบ่งเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ สมถกรรมฐาน (การทำจิตให้สงบ) และ วิปัสสนากรรมฐาน (การเจริญปัญญาเห็นตามความเป็นจริง) ทั้งสองวิธีเกื้อกูลกัน สมถะช่วยให้จิตตั้งมั่นมั่งคง ส่วนวิปัสสนาช่วยให้เกิดความเข้าใจอริยสัจ 4 อันเป็นหัวใจแห่งพระพุทธธรรม

2.1 สมถกรรมฐาน: การทำจิตให้สงบ สมถกรรมฐานคือการฝึกจิตให้สงบตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐาน เช่น การกำหนดลมหายใจเข้าออก (อานาปานสติ) การพิจารณาเมตตา เป็นการระลึกถึงพระพุทธคุณ สมถะช่วยระงับนิวรณ์ 5 ได้แก่ กามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) เมื่อจิตสงบ นิวรณ์ถูกกดไว้ จิตจึงพร้อมสำหรับการใช้ปัญญาในการพิจารณาความจริงของสรรพสิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/13/52) แสดงถึงคุณค่าของสมถะที่เป็นพื้นฐานของวิปัสสนา

2.2 วิปัสสนากรรมฐาน: การเจริญปัญญาเห็นตามความเป็นจริง วิปัสสนากรรมฐานคือการพิจารณาธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริงว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมดับไป ผู้เห็นความเกิดขึ้นและดับไปของสังขาร ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญาเลิศ” การเจริญวิปัสสนาไม่ใช่เพียงการคิดเชิงเหตุผล แต่เป็นการระลึกรู้ตรงต่อปรากฏการณ์ของกายและใจในปัจจุบัน เช่น รู้ชัดการยกมือ วางมือ การเกิดความโกรธ ความยินดี แล้วพิจารณาว่าสิ่งเหล่านั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างสมถะและวิปัสสนา แม้สมถะและวิปัสสนาจะเน้นต่างกัน แต่ทั้งสองเสริมกันอย่างใกล้ชิด สมถะช่วยให้จิตสงบและเป็นฐานให้ปัญญาเกิดขึ้น ส่วนวิปัสสนาช่วยให้เห็นความจริงและตัดกิเลสได้ถาวร พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า “สมาธิที่อบรมด้วยปัญญาย่อมนำไปสู่ความสิ้นอาสวะ ปัญญาที่อบรมด้วยสมาธิ ย่อมนำไปสู่ความสิ้นอาสวะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ. ปญฺจก. (ไทย); 22/122/245) แสดงถึงความจำเป็นของการฝึกทั้งสองควบคู่กัน

2.4 ผลลัพธ์ของการปฏิบัติกรรมฐาน การฝึกสมถะทำให้เกิดความสงบ เยือกเย็น และพลังใจที่มั่นคง ขณะที่การเจริญวิปัสสนาทำให้เกิดปัญญาเห็นตามความจริง เมื่อทั้งสองรวมกัน จะพัฒนาเป็น สตินทรีย์ คือสติที่มีกำลัง สามารถควบคุมอินทรีย์อื่น ๆ และนำไปสู่การตื่นรู้ของชาวพุทธในชีวิตประจำวัน

3. การนำสติมาใช้ในครอบครัวและสังคม การนำสติมาใช้ในครอบครัวและสังคมเป็นการขยายการปฏิบัติจากระดับปัจเจกบุคคลไปสู่ระดับส่วนรวม พระพุทธศาสนามองว่ามนุษย์มิได้อยู่เพียงลำพัง แต่ดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนั้นการฝึกสติในบริบทเหล่านี้จึงเป็นรากฐานของความสงบสุข การอยู่ร่วมกันอย่างไม่เบียดเบียน และการสร้างวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตวิญญาณ

3.1 สติในครอบครัว ครอบครัวถือเป็นโรงเรียนแรกที่หล่อหลอมพฤติกรรมและคุณค่าของบุคคล การนำสติมาใช้ในครอบครัวเริ่มจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือผู้ใหญ่ที่ฝึกสติในการพูด การคิด และการกระทำ การใช้สติทำให้สามารถควบคุมอารมณ์โกรธ ลดความรุนแรง และสื่อสารอย่างมีเมตตา พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้มีปกติ

สำรวมด้วยสติ ย่อมไม่กล่าวถ้อยคำที่ทำร้ายตนหรือผู้อื่น” การมีสติในการพูดคุยกับสมาชิกในครอบครัวจึงช่วยสร้างความเข้าใจ ความไว้วางใจ และความรักที่ยั่งยืน

3.2 สติในชุมชน สังคมที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบและการแข่งขันมักนำไปสู่ความตึงเครียด การนำสติมาใช้ในชุมชนช่วยให้เกิดความสมานฉันท์และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การมีสติในการประชุมชุมชน ทำให้ผู้เข้าร่วมรับฟังอย่างตั้งใจ ไม่ด่วนตัดสิน และแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ พระไตรปิฎกกล่าวถึง สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ การให้ การพูดอย่างมีเมตตา การบำเพ็ญประโยชน์ และการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/274/318) หลักการเหล่านี้ต้องอาศัยสติเป็นเครื่องกำกับเพื่อไม่ให้หลงไปตามอารมณ์หรืออคติ

3.3 สติในสังคมระดับกว้าง ในระดับสังคม การใช้สติสามารถเป็นรากฐานของนโยบายสาธารณะและการพัฒนาประเทศ พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง “สังคมที่ดีต้องอาศัยคนมีศีลธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/89/212) หากผู้นำสังคมมีสติ จะสามารถตัดสินใจอย่างรอบคอบ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของความโลภหรือความโกรธ การมีสติยังช่วยให้ประชาชนรู้เท่าทันสื่อ ไม่ถูกชักนำโดยข่าวลวงหรือการโฆษณาชวนเชื่อ ทำให้สังคมมีภูมิคุ้มกันและมีเหตุผลมากขึ้น

3.4 ผลลัพธ์ของการนำสติมาใช้ในครอบครัวและสังคม เมื่อสติถูกนำมาใช้ในครอบครัว จะช่วยสร้างความอบอุ่นและลดความขัดแย้ง เมื่อสติถูกใช้ในชุมชน จะก่อให้เกิดความร่วมมือและความสมานฉันท์ และเมื่อสติถูกนำไปใช้ในสังคมระดับกว้าง จะช่วยให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการพัฒนาและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การพัฒนาสตินทรีย์ในระดับสังคมจึงเป็นรากฐานของการสร้างสังคมพุทธที่มั่นคงและยั่งยืน

โดยสรุป การฝึกฝนในชีวิตประจำวันของชาวพุทธเป็นกระบวนการพัฒนาสติที่บูรณาการอยู่ในทุกด้านของชีวิต การกิน เดิน ทำงานด้วยสติช่วยให้จิตใจสงบ การปฏิบัติสมถะและวิปัสสนาช่วยให้เข้าถึงปัญญา และการนำสติไปใช้ในครอบครัวและสังคมช่วยให้เกิดความเข้าใจและความสมานฉันท์ เมื่อสติได้รับการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง สตินั้นจะก้าวสู่ความเป็นสตินทรีย์ที่มั่นคง เป็นพลังเกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตัวและสังคม อันเป็นเส้นทางสู่ความสุขและการตื่นรู้อย่างแท้จริง

สตินทรียกับการตื่นรู้

สตินทรีย์ถือเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพราะมิได้ทำหน้าที่เพียงการระลึกทั่ว ๆ ไป แต่เป็นพลังภายในที่ทำให้จิตใจมั่นคง รู้เท่าทันอารมณ์ และสามารถนำพาชีวิตไปสู่ความไม่ประมาทได้อย่างแท้จริง แสดงให้เห็นว่าสติที่มีกำลังจะเป็นหนทางสู่ความพ้นทุกข์และความตื่นรู้ การทำให้สติมั่นคงเป็นสตินทรีย์จึงเป็นปัจจัยหลักทั้งต่อการปลุกจิตให้รู้ตัว การพัฒนาปัญญาเพื่อการรู้แจ้ง และการสร้างวัฒนธรรมแห่งการไม่ประมาท ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนความหมายที่สมบูรณ์ของ “การตื่นรู้” ในพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

1. สตินทรีย์กับการปลุกเร้าจิตสู่การรู้ตัว สตินทรีย์เป็นกำลังสำคัญที่ช่วยปลุกจิตให้ตื่นจากความหลงลืมและความเคยชินในชีวิตประจำวัน มนุษย์โดยทั่วไปมักถูกครอบงำด้วยกระแสของความคิด ความรู้สึก และสิ่งเร้าจากภายนอก จนทำให้จิตใจเผลอไผลไปตามอารมณ์อย่างไม่รู้ตัว การตื่นรู้ในเชิงพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เพียงการรู้ข้อเท็จจริงทางวิชาการ แต่คือการรู้ตัวอยู่กับปัจจุบันขณะ เห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริง และไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์หรือกิเลส การพัฒนาสติให้กลายเป็นสตินทรีย์จึงทำให้ผู้ปฏิบัติมีความมั่นคงและระลึกรู้ได้ต่อเนื่อง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้มีสติย่อมไม่ประมาท ผู้ไม่ประมาทย่อมเข้าถึงนิพพาน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/55/95) แสดงว่าสติเป็นเครื่องปลุกเร้าให้มนุษย์หลุดพ้นจากความประมาท ความประมาทในที่นี้มิได้หมายถึงการละเลยเพียงภายนอก แต่รวมถึงการไม่รู้ตัวในกาย วาจา ใจของตนเองด้วย ดังนั้น สตินทรีย์จึงเปรียบเสมือน “ระฆังปลุก” ที่คอยเตือนให้จิตใจตื่นขึ้นมาเห็นสัจธรรม ไม่หลงเพลิดเพลินอยู่กับความฝันแห่งกิเลส

ในชีวิตจริง การปลุกจิตด้วยสตินทรีย์สามารถเห็นได้จากการฝึกสติในกิจกรรมประจำวัน เช่น การกิน การเดิน การพูดคุย หากผู้ปฏิบัติฝึกมีสติระลึกรู้ในแต่ละอิริยาบถ จิตย่อมไม่เผลอไปคิดฟุ้งซ่าน การระลึกรู้บ่อย ๆ จะทำให้สติมีกำลังมากขึ้น และเมื่อสติมั่นคงก็จะพัฒนาเป็นสตินทรีย์ ซึ่งเป็นพลังภายในที่ทำให้เกิดการตื่นรู้อย่างแท้จริง การตื่นรู้นี้มิใช่สิ่งที่อยู่ไกล แต่เกิดขึ้นได้จากการรู้ตัวในปัจจุบันขณะซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกลายเป็นวิถีชีวิต ดังนั้น สตินทรีย์กับการตื่นรู้ในมิติแรกนี้คือ การทำให้จิต “ตื่นจากความหลับใหล” ในอวิชชาและความเคยชิน การฝึกสติอย่างต่อเนื่องทำให้สติกลายเป็นพลังที่มั่นคงและนำพาชีวิตสู่การรู้แจ้งในธรรม เป็นจุดเริ่มต้นของการหลุดพ้นที่แท้จริง

2. สตินทรีย์กับการพัฒนาปัญญาเพื่อการรู้แจ้ง ความตื่นรู้ในพระพุทธศาสนาไม่อาจเกิดขึ้นได้หากขาดปัญญา เพราะปัญญาคือความเข้าใจตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา แต่ปัญญาที่แท้จริงมิใช่เพียงความรู้เชิงทฤษฎีหรือความสามารถในการถกเถียง หากต้องเป็นปัญญาที่เกิดจากการพิจารณาและการเห็นตรงต่อความจริง ซึ่งต้องอาศัยสติที่เข้มแข็งเป็นฐานรองรับ การมีสตินทรีย์จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเกิดปัญญา

ในพระไตรปิฎกกล่าวว่า “เมื่อบุคคลมีสติ จิตย่อมไม่ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตไม่ฟุ้งซ่าน สมาธิย่อมตั้งมั่น เมื่อมีสมาธิย่อมเห็นตามความเป็นจริง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/212/203) ข้อความนี้ชี้ว่าปัญญาเกิดขึ้นได้ต้องผ่านกระบวนการของสติและสมาธิที่มั่นคง หากสติอ่อน ปัญญาย่อมกลายเป็นเพียงความรู้ที่ไม่สามารถเปลี่ยนชีวิตได้ แต่เมื่อสติมีกำลังเป็นสติน ทรีย์ ปัญญาจะเกิดจากการเห็นความจริงโดยตรง เป็นการรู้แจ้งที่มีพลังเปลี่ยนแปลงชีวิต

ในทางพุทธจิตวิทยา สตินทรีย์ทำหน้าที่เสมือนกลไกที่คอยชะลอการตอบสนองของจิตต่อสิ่งเร้า ทำให้จิตไม่ตอบสนองโดยอำนาจของกิเลส แต่ตอบสนองด้วยการพิจารณาอย่างมีเหตุผลและเมตตา ตัวอย่างเช่น ในสถานการณ์ความขัดแย้ง หากขาดสติ คนเรามักตอบโต้ด้วยความโกรธ แต่หากมีสตินทรีย์คอยกำกับ ความโกรธจะถูกชะลอและแปรเปลี่ยนเป็นการใคร่ครวญ ปัญญาจะเกิดขึ้นทันที ทำให้เห็นความจริงของเหตุการณ์และสามารถแก้ปัญหาอย่างถูกต้อง

ดังนั้น สตินทรีย์กับการพัฒนาปัญญาเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ สติที่มีกำลังจะนำไปสู่ปัญญาที่แท้จริง และปัญญาที่แท้จริงก็จะยิ่งเสริมสติให้มั่นคงยิ่งขึ้น วงจรนี้คือหัวใจของการตื่นรู้ที่สมบูรณ์

3. สตินทรีย์กับการสร้างวัฒนธรรมแห่งการไม่ประมาท นอกจากบทบาทส่วนบุคคลแล้ว สตินทรีย์ยังมีความสำคัญต่อการสร้างสังคมแห่งการตื่นรู้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความไม่ประมาทคือทางแห่งความเป็นอมตะ ความประมาทคือทางแห่งความตาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/21/30) ซึ่งชี้ว่าสังคมที่มีรากฐานบนความไม่ประมาทจะเป็นสังคมที่มีความมั่นคงและเกื้อกูลกัน ในระดับสังคม สตินทรีย์ช่วยให้ผู้คนไม่หลงไปกับกระแสบริโภคนิยม วัตถุนิยม และการโฆษณาชวนเชื่อ หากขาดสติ สังคมย่อมตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภ โกรธ หลง และนำไปสู่ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม แต่เมื่อสตินทรีย์ได้รับการฝึกฝนจนแพร่หลายในระดับชุมชนหรือสังคม ก็จะก่อให้เกิด “วัฒนธรรมแห่งสติ” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ผู้คนมีความรู้ตัว เคารพกันและกัน และดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท

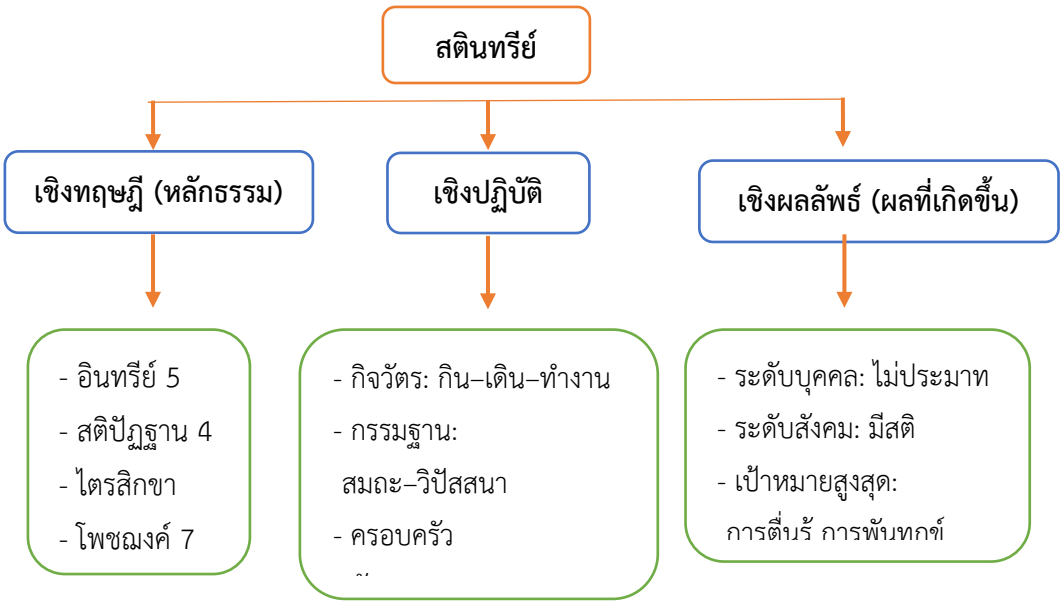
ตัวอย่างร่วมสมัย เช่น การนำหลักสติไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาและการทำงาน หากโรงเรียนปลูกฝังให้นักเรียนรู้จักการเจริญสติในชีวิตประจำวัน เด็กจะเติบโตอย่างมีความรับผิดชอบและมีภูมิคุ้มกันทางจิตใจ หรือในการทำงาน หากองค์กรส่งเสริมการมีสติพนักงานย่อมทำงานอย่างมีคุณภาพ ลดความเครียดและความขัดแย้ง และเกิดบรรยากาศแห่งความร่วมมือ นี่คือการขยายผลของสตินทรีย์จากปัจเจกไปสู่สังคม ส่วนการสร้างวัฒนธรรมแห่งการไม่ประมาทจึงเป็นการทำให้สตินทรีย์ไม่จำกัดอยู่ในสมรภูมิภายในจิต แต่แผ่ขยายออกมาเป็นพลังแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืน การตื่นรู้ในระดับสังคมเช่นนี้คือเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่ไม่เพียงมุ่งความหลุดพ้นส่วนตัว แต่ยังหมายถึงการสร้างสังคมที่เกื้อกูลและมีสันติสุขร่วมกัน

สรุปได้ว่า สตินทรีย์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการ “การตื่นรู้” ของชาวพุทธ ทั้งในมิติของการฝึกฝนภายในและการดำเนินชีวิตในสังคม ในระดับปัจเจก สตินทรีย์ทำหน้าที่ปลุกเร้าจิตให้รู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้เผลอไผลไปตามอารมณ์หรือสิ่งเร้า เป็นพลังที่ทำให้ผู้ปฏิบัติออกจากความประมาทและเข้าถึงความสงบได้จริง ในมิติของปัญญา สตินทรีย์เป็นเงื่อนไขให้เกิดความรู้แจ้ง เพราะทำให้สมาธิมั่นคงและเปิดทางให้ปัญญาเห็นสัจธรรมตามความเป็นจริง มิใช่เพียงความรู้เชิงทฤษฎี แต่เป็นปัญญาที่เปลี่ยนแปลงชีวิต นำไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง ขณะเดียวกันในระดับสังคม สตินทรีย์เป็นรากฐานของวัฒนธรรมแห่งการไม่ประมาท ช่วยให้ผู้คนไม่ตกเป็นทาสของความโลภ โกรธ หลง และดำเนินชีวิตด้วยความระมัดระวัง มีความรับผิดชอบและเมตตาต่อกัน และสตินทรีย์มิใช่เพียงองค์ธรรมส่วนบุคคล แต่เป็นพลังที่เชื่อมโยงการตื่นรู้ภายในกับการสร้างสังคมที่มีสติและสันติสุข เป็นหัวใจสำคัญของการบรรลุทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

สตินทรีย์ถือเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา “การตื่นรู้” สตินทรีย์กับการปลุกเร้าจิตสู่การรู้ตัว สตินทรีย์กับการพัฒนาปัญญาเพื่อการรู้แจ้ง สตินทรีย์กับการสร้างวัฒนธรรมแห่งการไม่ประมาท สตินทรีย์มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการ “การตื่นรู้” ของชาวพุทธ ทั้งในมิติของการฝึกฝนภายในและการดำเนินชีวิตในสังคม ในระดับปัจเจก สตินทรีย์ทำหน้าที่ปลุกเร้าจิตให้รู้ตัวอยู่เสมอ

ไม่ปล่อยให้เผลอไผลไปตามอารมณ์หรือสิ่งเร้า เป็นพลังที่ทำให้ผู้ปฏิบัติออกจากความประมาทและเข้าถึงความสงบได้จริง ในมิติของปัญญา สตินทรีย์เป็นเงื่อนไขให้เกิดความรู้แจ้ง เพราะทำให้สมาธิมั่นคงและเปิดทางให้ปัญญาเห็นสัจธรรมตามความเป็นจริง

ภาพที่ 1: การดำเนินชีวิตตามแนวทางการตื่นรู้

สรุป

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่กล่าวมา จะเห็นว่าสตินทรีย์คือหัวใจของทั้งการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรม ในเชิงนิยาม สตินทรีย์คือสติที่ฝึกจนมีกำลังมั่นคง ควบคุมจิตให้อยู่ในความถูกต้อง ไม่หวั่นไหวตามกิเลสหรือตามอารมณ์ แตกต่างจากสติทั่วไปเพราะสามารถคุ้มครองจิตได้ต่อเนื่องและจริงจัง ในหมวดอินทรีย์ 5 สตินทรีย์เป็นแกนกลางที่ประสานศรัทธา วิริยะ สมาธิ และปัญญาให้อยู่ในสมดุล หากปราศจากสติ อินทรีย์อื่นย่อมเบี่ยงเบน แต่เมื่อสติมั่นคง อินทรีย์ทั้งหมดจะทำงานสอดคล้องและนำสู่การรู้แจ้ง ในเชิงพุทธธรรม สตินทรีย์สัมพันธ์กับสติปัฏฐาน 4 ไตรสิกขา และโพชฌงค์ 7 ซึ่งต่างยืนยันว่าสติคือฐานของศีล สมาธิ และปัญญา อีกทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการตรัสรู้ทั้งหมด ด้านพุทธจิตวิทยา สตินทรีย์เปรียบเสมือนภูมิคุ้มกันจิตใจ ช่วยควบคุมอารมณ์ลบและนำไปสู่การแก้ปัญหาด้วยปัญญา ขณะที่ในมิติทางสังคมและการศึกษา สตินทรีย์ช่วยสร้างความรับผิดชอบ สมาธิ และวัฒนธรรมแห่งสันติสุข สรุปได้ว่าสตินทรีย์คือพลังการปฏิบัติที่แท้จริง เกื้อหนุนคุณธรรม ปัญญา และความสุขทั้งในระดับบุคคลและสังคม

บรรณานุกรม

ณัฏฐจิต เลาห์วีระ. (2555). *ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์ในอินทริยภาวนาสูตร.* ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พุทธธรรม.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2563) *พุทธธรรม (ฉบับปรับขยาย).* (พิมพ์ครั้งที่ 43). กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาพุทธศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *การศึกษาพุทธศาสตร์ในโลกปัจจุบัน.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาพุทธศาสตร์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้วน). (2496). *ประวัติวัดสุปัฏนาราม.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุภีร์ ทุมทอง. (2554). *การพัฒนาอินทรีย์สังวร.* กรุงเทพฯ: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).

เสถียร โพธินันทะ. (2522). *พุทธธรรมศึกษา.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ติดต่อ :

1. พระมหาดวงเด่น ตุนิน, ผศ.ดร.: หัวหน้ากองบรรณาธิการ, โทร. 092-556-4635
2. พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ, ผศ.ดร. : ผู้ช่วยบรรณาธิการ, โทร. 092-739-1727
3. พระมหาอนันต์ สุรเตโช : ผู้ช่วยบรรณาธิการ, โทร. 096-790-7373